PROF. DR. T. MARETIĆ

GRAMATIKA
I
STILISTIKA
HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

DRUGO POPRAVLJENO IZDANJE

U ZAGREBU 1931.

NAKLADA JUGOSLAVENSKOG NAKLADNOG D. D., „OBNOVA"

GRAMATIKA
I
STILISTIKA
HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA
KNJIŽEVNOG JEZIKA

DRUGO POPRAVLJENO IZDANJE

NAPISAO

PROF. Dr. T. MARETIĆ

PRAVI ČLAN AKADEMIJE JUGOSLAVENSKE I KR. SRPSKE,
DOPISNI ČLAN AKADEMIJE BUGARSKE, ČEŠKE, RUSKE I
UČENOGA DRUŠTVA ŠEVČENKOVA (U LAVOVU).

U ZAGREBU 1931.

NAKLADA JUGOSLAVENSKOG NAKLADNOG D. D., „OBNOVA,

PG1229
M3
1931

TISAK JUGOSLAVENSKE ŠTAMPE D. D., U ZAGREBU

PREDGOVOR.

Evo nakon 32 godine i drugoga izdanja moje „Gramatike i stilistike"! Dugo je trebalo čekati, dok se prvo izdanje rasproda, pa da se može novo štampati, ali je napokon došlo i to vrijeme.

U ovom novom izdanju ima mnogo promjena, ali te promjene (upravo popravci) ne diraju u temelje, na kojima je građeno prvo izdanje.

Što je u mojoj gramatici obrađeno, to se dobro razabira iz natpisa: „Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika", ovo dakle nije ni historička ni poredbena (komparativna) gramatika, a ni gramatika naših narječja (i govorā), a zašto nije, to je jasno rečeno na početku predgovora prvome izdanju. Onome, što sam onda rekao, ne bih imao ništa novo ni sada dodati.

Najznatnija je promjena u ovom izdanju, što su za gramatiku uzimane potvrde i primjeri i iz djela nekolicine pisaca, koji dobro znadu naš jezik i dobro njim pišu, a nijesu upotrebljeni za prvo izdanje. To su „životi svetaca" od F. Ivekovića, „Koran" od M. Ljubibratića, neke pripovijetke M. Milićevića i M. Šapčanina i napokon „historija" N. Nodila. Još je upotrebljeno i izdanje narodnih pjesama od Jukića i Martića.

Što su partije o akcentima u deklinaciji i konjugaciji zauzele više prostora, nego mi je milo, tome će ovaj ili onaj čitatelj prigovarati, — ali drukčije nije moglo biti (i ako sam nastojao, da budem što kraći), jer je štokavska akcentuacija u oblicima isprekrštana velikim mnoštvom pravilâ i izuzetaka.

Žao mi je, što se za silazni akcenat u ovom izdanju ne upotrebljava obični obli znak, nego uglasti. Tome je uzrok, što štamparija za slova, kakova su u ovoj knjizi, nema obloga znaka, a dok bi se on izrezao, prošlo bi mnogo vremena, i knjiga bi mogla izići na svijet bar po godine kasnije, negoli evo izlazi.

Ni u temelje „stilistike" nijesam htio dirati, nego samo popravljati je i dotjerivati. Znatan dio moje stilistike sadržava stvari, koje ne vrijede samo za naš jezik, nego i za druge evropske jezike. Tim se moja stilistika razlikuje od drugih stilistika, što su ih po Evropi napisali različni pisci. Među njima su neke, koje vrijede za sve jezike; takva je na pr. knjiga R. Majera (Meyer): Deutsche Stilistik (1906), koja govori samo o tropima i figurama, a tropi i figure ne nalaze se samo u njemačkih pisaca, nego i u pisaca drugih naroda. Druge opet stilistike vrijede samo za jedan jezik, jer obrađuju različne njegove tančine gramatičke i leksičke. Takva je na pr. latinska stilistika J. H. Šmalca (Schmalz) i francuska Ch. Baly-ja. Prilično blizu mojoj stilistici stoji djelce, koje je napisao H. Hörtnagel: Versuch des deutschen Stiles (1892). Kad sam ja pod kraj XIX. vijeka pisao svoju stilistiku, nijesam za to djelce znao, nijesam se dakle mogao njim ni poslužiti, nego sam pisao po svome znanju i uvjerenju o tome, šta ide, šta li ne ide u stilistiku. Nijesam do sad našao razloga, da od toga znanja i uvjerenja odstupim.

U Zagrebu, mjeseca maja 1931.

PISAC.

PRISTUP U GRAMATIKU.

Hrvatski ili srpski jezik prema drugim srodnim jezicima.

1. Da hrvatski ili srpski jezik pripada među slavenske, to vrlo dobro zna u nas svaki obrazovani čovjek. A i to zna gotovo svaki čitatelj ove knjige, da slavenski jezici pripadaju među indoevropske, t. j. da su s njima srodni i da su zajedno s njima postali od negdašnjega zajedničkog prajezika, od prilike onako, kako su današnji romanski jezici postali od latinskoga. Sličnost i srodnost našega jezika s ostalima slavenskim i još dalje s drugim indoevropskim jezicima pravo naučno pokazivati i dokazivati, to je posao poredbene (komparativne) gramatike, što ova knjiga, kako je rečeno u predgovoru, nije.

Ko hoće ovaj ili onaj predmet pravo da poznaje, nije mu dosta, da zna samo ona obilježja njegova, koja su mu s drugim srodnim ili sličnim predmetima zajednička, već treba da zna i ona, koja su mu različna. Zato ću ja sada navesti one crte, kojima se jezik naš razlikuje od ostalih slavenskih, i tim ću čitateljima dati karakteristiku njegovu. Da bi ova karakteristika bila što vjernija, navešću samo one crte, kojima se hrvatski ili srpski jezik razlikuje od svih drugih slavenskih, a ne samo od nekih.

2. Razlike u glasovima: 1. Nekad je i naš jezik imao, kao i svi drugi slavenski, osobita dva vokala, koji su poznati pod imenom „poluglasovi" ili „jerovi" (ovo je ime iz staroslovenske azbuke), a znakovi su im ъ i ь. Od ta je dva vokala nastao u našem jeziku najprije samo jedan, koji se u starim ćirilovskim spomenicima našega jezika bilježi ь, i to je stanje sačuvano do danas u Crnoj Gori, u govoru barskom i u nekima bokeljskim. Ali već u XIV. vijeku pokazuju spomenici mjesto poluglasa vokal *a*, kako još i danas imamo u velikome mnoštvu riječi, na pr. *pâs, lâž*. Vidi o tome više u §. 43. — 2. Negdašnji vokal ѣ (ě), kojemu je u staroslovenskoj azbuci ime „jat", razvio se u južnom govoru u *je*, kad je slog kratak, i u *ije*, kad je slog dug, na pr. *vjȅra, tȉjelo*. Taj izgovor za kratke slogove razvio se zacijelo već u XIV. vijeku, kako se može jezičnim spomeni-

cima dokazati, ali za duge slogove nije sigurno, jesu li već onda glasili *ije;* moguće je, da se tada govorilo na pr. *tjêlo,* pa da se tek u jednome od idućih vijekova razvilo *ije.* Što se u istočnom govoru govori *vêra, têlo,* a u zapadnom *vîra, tîlo,* to za naš jezik nije karakteristično, jer takvih zamjena starome *ѣ* ima i u drugim slavenskim jezicima. — 3. Vokalno *l,* što ga je nekad i naš jezik imao kao i drugi slavenski, počelo se u XIV. vijeku pretvarati u vokal *u,* i tako mi već odavno imamo na pr. *vuk, mučati* mjesto negdašnjega *vlk, mlčati.* — 4. Konsonant *l* na svršetku riječi i na svršetku sloga prešao je pod kraj XIV. vijeka u *o* na pr. *dao, posao, žeteoci* postalo je od starijega *dal, posal, žetelci.* — 5. Iskonski skupovi *tj* — *dj* pretvoreni su već u dohistoričko doba našega jezika, t. j. u vrijeme prije XII. vijeka, u glasove *ć* — *đ,* te imamo na pr. *mlaćen, krađa* mjesto dohističkoga *mlatjen, kradja.* Više o tome vidi u §. 95a. — 6. Gdje je nekad ispred *r* stajalo *č,* ondje od XIII. ili XIV. vijeka imamo *c,* na pr. *crn, crijevo* od negdašnjega *črn, črěvo.* — 7. U staro je doba sav naš narod riječi na pr. *noga, ruka* akcentovao (kao i drugi Slaveni) *nogȁ, rūkȁ,* otkle su Štokavci razvili *nòga, rúka;* isto je tako današnje na pr. *planìna, junáci* postalo od *planinȁ, junācȉ* i t. d. Ta akcenatska promjena potječe po svoj prilici iz vremena poslije XV. vijeka; to dokazuje akcent riječi *seòba, seòce, Beògrad,* u kojima je *-o-* postalo od *-l-,* a malo je prije rečeno, da je *-l-* prešlo u *-o-* pod kraj XIV. vijeka. Iz starijega *selbȁ* nastalo bi *sèlba,* da se akcenatska promjena dogodila u vrijeme, dok se još *-l-* govorilo, a *sèlba* bi poslije prešlo u *sèoba* i tako bi ostalo do današnjega dana. Dakle *seòba* moglo je iz *selbȁ* nastati tek poslije XV. vijeka. Što je ovdje rečeno za riječ *seòba,* to vrijedi i za *seòce, Beògrad* i za druge takve riječi. (Valja priznati, da je ovaj lijepi dokaz iznio švedski slavist H. Sköld u svojoj knjizi Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung. 1922).

3. Razlike u oblicima. 1. Negdašnji oblik za genitiv plur. počeo je već u XIV. vijeku na kraju primati -ā, i tako je na pr. od *žen, junak, volov* nastalo *žénâ, junákâ, vȍlóvâ.* — 2. U XV. vijeku počinju se razvijati današnji oblici na *-ama, -ima* za dativ, lokativ i instrumental plur., na pr. *žènama, junácima, vòlovima.* — 3. Od ta dva obilježja još je starije, što se instrumental sing. imenica na pr. *kȏst, stvâr* svršuje na *-i,* dakle *kȏsti, stvâri* (pored *kȏšću, stvârju,* koje je opći slavenski oblik). — 4. Od XIII. vijeka instrumental sing. riječi ženskoga roda svršuje se na *-om,* na pr. *ženom, ribom, dobrom.* — 5. Dativ, lokativ, i instrumental sing. pridjeva i zamjenica mogu od XV. vijeka na kraju imati vokal *e,* na pr. *ovome, dobrome, čime, ńime.* — 6. Od XIII. vijeka imamo u 1. licu plur. aorista i imperfekta na kraju *-smo,* na pr. *pletosmo, pletijasmo.* — 7. Dulji oblici imperfekta u 4. razredu I. vrste, na pr. *pecijah, strizijah* biće veoma stari, i ako im nema potvrde u najstarijim spomenicima. — 8. Nastavak *-t* u pasivnom

participu glagola V. i VI. vrste, na pr. *čuvat, kupovat* (pored *čuvan, kupovan,* kako imaju i svi drugi slavenski jezici) zacijelo je najmlađa karakteristična osobina jezika našega, jer joj nema potvrde do svršetka XVII. vijeka.

Medu karakteristične crte našega jezika može se, rekao bih, brojiti i fakultativno odskorašnje otpadanje skrajnjega *a* u genitivu sing. zamjenica i pridjeva, na pr. *našeg, dobrog, zelenog* (pored *našega* i t. d.) Takav krnji genitiv nalazi se, istina, gdješto i u maloruskom jeziku, na pr. „zelenog", ali tu nije otpalo *a*, već *o* (potpuni maloruski oblik glasi „zelenogo").

4. Medju jezične karakteristike može se i ono brojiti, što je koji jezik izgubio, a drugi su srodni jezici to sačuvali. Za naš jezik mogu navesti dvije takve (negativne) crte; 1. Već od XIII. vijeka nema u njemu genitiv sing. ni u jednoj riječi na kraju nastavak *-u,* kako se češće ili rjeđe nalazi u drugim slavenskim jezicima (na pr. *domu,* od *dom,* u staroslovenskom, u ruskom, u češkom, poljskom jeziku). — 2. Od XVII. vijeka nema u nas više nominativ plur. od imenica muškoga roda na kraju vokal *e,* kako je na pr. staroslovenski сынове, ruski Болгаре, poljski królowie (kraljevi) i t. d.

Karakterističnih ctra moglo bi se naći i u sintaksi i osobito u leksičkom blagu našega jezika, ali za ovu knjigu dosta je i ono, što je navedeno iz glasova i oblika.

Književni jezik hrvatski ili srpski.

5. a) Književnome našem jeziku služi u najširem smislu za osnovu štokavsko narječje, koje se oštro razlikuje od druga tri narječja naroda našega; od čakavskoga i kajkavskoga i torlačkoga (t. j. od onoga, što se govori u jugoistočnoj Srbiji). Ovaj se posljednji govor približava nekim svojim znatnim crtama bugarskom jeziku onako, kako se kajkavsko narječje približava jeziku slovenskom.

U Vukovu rječniku ima: „*tòrlāk,* gen. *torláka,* čovjek, koji ne govori čisto srpski ni bugarski". Ime je *Torlak* također geografičko ime, i njime se označuje oveliki predjel u pirotskom okrugu u južnoj Srbiji. Mislim, da je za „torlačke" govore nužno jedno zajedničko ime i da je baš „torlačko" ime najzgodnije. Zovu ga i *svrljiško* narječje po predjelu Svrljigu, koji leži u sjevernom kraju torlačkoga narječja Kneževcu na zapadu. Za poznavanje torlačkoga ili svrljiškoga narječja mnogo je zaslužan A. Belić, ali on mu nije dao jednoga zajedničkog imena. Drugi zaslužni hrvatsko-srpski dijalektolog, M. Rešetar, dao mu je u svojim njemački pisanim radnjama ime „altserbisch" po Staroj Srbiji, gdje je po njegovu mišljenju jezgra toga narječja, ali ime „starosrpsko" narječje vrlo je nezgodno, jer se lako može krivo razumjeti (t. j. govor starih Srba); zgodnije bi ime bilo *starosrbijansko.*

b) Nijedno od navedena tri narječja ni geografičkim prostorom ni brojem naroda, što njime govori, ne doseže ni iz daleka štokavskoga narječja, pače i sva tri zajedno zaostaju i jednim i drugim iza štokavskoga. Pravo je dakle i prirodno, što je

za jedinstveni jezik Hrvata i Srba uzeto narječje, koje se govori u najvećem dijelu naroda, jer koliko um ljudski doseže, može se reći, da ni jedno od ona druga tri narječja ne bi nikad i nikako moglo okupiti u cjelinu sav naš narod i jednoga i drugog imena. Zacijelo se može reći, da ni čakavskoga ni kajkavskoga govora nikad Srbi ne bi primili za književni svoj jezik, i to stoga, što nema Srba, koji bi govorili čakavski ili kajkavski; a isto je tako sigurno, da torlačkoga govora nikad ne bi primili Hrvati, jer nema nikoga od njih, ko bi govorio torlački. Ktome se još može s razlogom pitati: dali bi se svi Hrvati ikad okupili oko govora čakavskoga ili kajkavskog? bi li ikad svi Srbi htjeli pisati i govoriti torlački? Ako je dakle sav naš narod htio, da se u književnom jeziku sjedini, on nije mogao na ino, nego da uzme štokavsko narječje, a to su mogli i Hrvati i Srbi lako učiniti, jer i jednih i drugih ima velika množina, kojima je štokavsko narječje materinsko. Osim geografičke svoje prostranosti i mnoštva naroda ima štokavsko narječje prvenstvo pred ostalima još i u tome, što je umjetna književnost, koja je njime prošavših vijekova napisata, svojim obiljem i vrijednošću mnogo znatnija i od čakavske i od kajkavske stare književnosti (a torlačke umjetne književnosti nikad nije ni bilo); pa i narodna poezija, pogotovu epska, u Štokavaca je mnogo obilnija i ljepša, negoli je u Čakavaca, u Kajkavaca i u Torlaka.

6. Ni štokavsko narječje nije dakako svuda jednako, već se dijeli u nekoliko više ili manje različnih govora. Ali kako je ono među srpskohrvatskim narječjima najrašireniје, tako se opet u njemu samome nalazi govor, koji geografičkim prostorom i brojem naroda nadvisuje ostale štokavske govore. Budući da taj govor leži od prilike u sredini među drugima, zato bi se on mogao zvati središnji ili centralni. On se govori po Bosni i Hercegovini, po južnim krajevima Hrvatske, šro leže uz Bosnu i po sjeverozapadnoj Srbiji. Odavde se vidi, da nije pravo, što se taj govor obično zove „hercegovački", kad se govori i po drugim zemljama osim Hercegovine. U tome govoru zamjene su starome vokalu ѣ glasovi *je, ije (vjȅra, tijelo)*, zato mu se kaže „jekavski" ili „ijekavski" govor, a kaže mu se i „južni govor". Drugi su štokavski govori: „zapadni" ili „ikavski" (u kojemu se staro ѣ izgovara *i*, na pr. *vȉra, tîlo)* u sjevernoj Dalmaciji (iznad Neretve), ovdje ondje po zapadnoj Bosni i sjevernoj Hercegovini i po Slavoniji; — zatim „istočni" ili „ekavski" (u kojemu se staro ѣ izgovara *e*, na pr. *vȅra, tȅlo)* u Srijemu, u Bačkoj i u Banatu i u sjeveroistočnoj Srbiji do Morave; ktome imamo govor resavski u istočnoj Srbiji od Morave, crnogorski, barski i dubrovačko-cavtatski, napokon govore bokeljske, kojih ima nekoliko (kotorski, dobrotski, risanski, peraški, prčanjski), a svi su sabiti na vrlo malom prostoru. Svi su ti posljednji govori (počevši od crnogorskog) jekavski (ijekavski) i u tome se slažu s onim središnjim ili „hercegovačkim", ali se kao i resavski, koji je „ekavski" u drugome

koječemu od njega više odmiču negoli govor „zapadni" i „istočni"; ovi se u svemu drugome osim u izgovaranju glasa *ѣ* toliko slažu s rečenim središnjim govorom, da ih, odbivši gdjekoje sitne razlike, možemo brojiti s njim zajedno u jednu cjelinu. Ali ako ih i ne ćemo brojiti, opet onaj središnji („hercegovački") govor ostaje najrašireniji među štokavskima, i on je poradi toga već kao od prirode određen, da bude književni jezik.

7. Ni taj govor poradi znatnoga prostora, što ga zaprema, ne može biti sasvim jedinstven, i na njegovu se području često nalazi štogod u jednom kraju ovako, u drugom onako, a ima i toga, da se po svemu ili gotovo po svemu području rečenoga govora govori štogod dvojako ili trojako. Pita se, što u takvim slučajevima treba, što li ne treba primati u književni jezik? Mjesto odgovora na to pitanje pogledajmo malo, što je u takvim slučajevima radio Vuk. Poznajući Vuk materinski svoj jezik kao malo ko znao je ponajviše, što je u narodu više, što li je manje obično; osim toga je dovoljno poznavao prošlost svoga jezika, a dovoljno mu je bila poznata i slavenska gramatika, te je ponajviše mogao osjeći, što je pravilno, a što nije. Jedno i drugo znanje raslo je dakako u Vuka s godinama; zato i vidimo, da je u njegovim poznijim djelima koješta dotjeranije nego u ranijima. Njegovo je načelo bilo: u književni jezik ide ono, što je običnije i što je pravilnije.

8. a) Tako na pr. u narodu, kojega je govorom Vuk pisao, govore se poznata tri padeža plurala, na pr. *ženam, ženah, ženami*, koji su oblici stari i pravilni, ali je mnogo običniji za sva tri padeža zajednički oblik *ženama;* zato se Vuk nije ni malo kolebao, što će u književni jezik uzeti. U lokativu sing. čuje se katkad stari i pravilni oblik *njem* (na *njem*, u *njem*), ali se mnogo više govori *njemu* (na *njemu*, u *njemu*), i zato je Vuk onaj prvi oblik odbacio i uzeo drugi. Oblik *česa* (od *što*) premda je pravilan, nije htio Vuk primiti, jer ga narod slabo gdje govori, nego *čèga*, koje je mnogo običnije. Infinitiv *donèsti* (odnesti, ponesti i t. d.) stariji je i pravilniji od oblika *dònijeti* (odnijeti, ponijeti i t. d.), isto je tako particip *dònesao — donèsla* (odnesao — odnesla i t. d.) stariji i pravilniji, negoli je *dönio — dönijela* (odnio — odnijela i t. d.), ali su oblici *dònijeti, dönio, dönijela* u narodu mnogo običniji, i zato ih je Vuk odabrao.

b) Narod govori *donesen* i *donešen* (odnesen i odnešen, ponesen i ponešen), ali je oblik sa *-s-* pravilan, a oblik sa *-š-* nije, zato je Vuk u kasnije vrijeme književnoga svoga rada pravilno odabrao, a nepravilno odbacio; tako je isto učinio i s riječima *mnogo — mlogo, tamnica — tavnica*, gdje je prvo starije i pravilnije od drugoga. On nije htio pisati: *došo, čuvo, kupovo* (ili *doš'o, čuv'o, kupov'o*), nego *došao, čuvao, kupovao*, jer ako se i čuje u narodu oboje, ali je oblik na *-ao* pravilniji. Pogotovu je Vuk pravilniji oblik volio uzeti ondje, gdje je on ujedno i običniji. U brzu govoru narod katkad odbacuje skrajnje *i* u infinitivu i

u sadašnjem gerundiju te govori na pr. *čuvat, mislit,* — *čuvajuć, misleć,* ali je *čuvati* — *misliti,* — *čuvajući* — *misleći* mnogo običnije, a budući da je tako i pravilnije, zato Vuk nije vidio razloga, zašto bi rečene oblike pisao bez *-i*. Isto tako nije on htio pisati krnje oblike za genitiv sing. *čeg, njeg,* nego je pisao samo *čega, njega,* jer je tako ne samo mnogo običnije, nego je i pravilnije.

9. Kad je Vuk tako pomnjivo probirao među riječma, koje se dvojako govore po narodu središnjega ili književnoga govora, onda je lako dokučiti, zašto se on u pisanju svojem klonio svega onoga, što je poznato samo u jednome ili u gdjekojem kraju. Tako je on sasvim odbacio hercegovačke glasove ś — ź, koji se čuju u riječma na pr. *sjekira, izjesti* (gdješto se ti glasovi čuju i po Hrvatskoj). — Vukovo načelo o tome, što ide u književni jezik, što li ne ide, vrlo bi se pokolebalo, da je što primio iz onih štokavskih govora, koja ne idu u središnji, da je na pr. iz crnogorskoga govora uzeo pluralne oblike *ni* — *ne, vi* — *ve* (mjesto *nam* — *nas, vam* — *vas)* ili genitiv plur. *junakah, ženah, pušakah* ili s otpalim *t,* na pr. *mlados, slabos* (koje je veoma obično u Dubrovniku, ali se podosta čuje i u Crnoj Gori, u Boci i gdješto po Bosni i Hercegovini). Ako se Vuk tako s punim pravom klonio gramatičkih osobina iz drugih štokavskih govora, a ono mu nije ni na pamet padalo, da uzima što iz neštokavskih narječja ili što takvo, čega danas u jeziku nema, a nekad je bilo. To su t. zv. arhaizmi, kako je na pr. akuzativ plur. *nje* ili *je* (mjesto *njih, ih)* ili participski oblici *počamši, uzamši* (mjesto *počevši, uzevši)* ili nom. pl. *drazi, velici* (mjesto *dragi, veliki).* — Radeći Vuk tako postigao je to, da mu je jezik jedinstven i samotvor, u kojemu nema krpeža od svega i svačega.

10. a) Dotjerujući Vuk književni jezik uveo je u nj (u kasnije doba književnoga svoga rada) dvije stvari, koje ovdje treba spomenuti. Prva je slovo *h*. Velika većina onoga naroda, što govori središnjim govorom, glasa toga ne izgovara nikako, i Vuk je *h* uveo u književnost držeći se govora manjine naroda; izgovaraju ga ovdje ondje po Bosni i Hercegovini, i to osobito Muhamedovci. Što glas taj govore Dubrovčani, Bokelji i Crnogorci, to valjada ne bi navelo Vuka, da ga uvede u književnost, jer oni inače ne govore središnjim govorom. Na pisanje slova *h* nagnala je Vuka velika potreba, jer bez njega bi nam jezik bio podosta raspojas i aljkav. Ktome se slovo *h* opravdava i prošlošću našega jezika i poređenjem s drugima slavenskim. Svi ti razlozi zajedno uzeti pretežniji su od činjenice, što veći dio naroda *h* ne izgovara. Dakle je gramatički pravilnije pisati ga nego ne pisati.

b) Druga se stvar tiče konsonanta *t* — *d,* kad u južnom govoru stoje ispred ѣ; u velikom dijelu središnjega govora imamo tada glasove *ć* — *đ,* na pr. *ćerati, đevojka,* ali u dubrovačko-cavtatskom govoru, što ga Vuk u svome rječniku zove „jugozopadnim", ne govori se tako, nego *tj* — *dj*. Njemu se taj izgovor činio

finiji od izgovora *ć* — *đ* ili kako sam reče, to je gospodski izgovor (vidi: drž. izd. 3, 37, 302). Ali upravo reći u izgovaranju *tjerati, djevojka* nema ništa ni fino ni gospodsko, već je to stariji izgovor, a tim, što je stariji, ujedno je i pravilniji, pa kad se do našega vremena sačuvao makar u malom dijelu naroda, njegova mu veća pravilnost daje pravo, da uđe u knjigu.

11. a) Taj rad Vukov oko dotjerivanja književnog jezika osniva se na misli, koju je on izrekao već g. 1821. pišući: „Ako književnici ikaku vlast u jeziku imaju, ja mislim, da tu imaju, da u gramatičkim predmetima, koji su kod naroda neopredijeljeni, izberu ono, što je pravilnije" (drž. izd. 2, 138). Istu misao izriče i Daničić (sitn. sp. 179), koji kaže, da je u vokativu sing. pravilnije *Milošu, kralju,* nego *Miloše, kralje,* pa dodaje: „Ko može od dvije stvari birati jednu, mislim, da ne treba da izbere goru" (t. j. u jeziku). Tako su radili i morali raditi i u drugih naroda oni pisci, koji su književni jezik gradili. Vukovu se dakle načinu u glavnome ne može zabavljati, ali se može u pojedinostima. On je, kako se iz dojakošnjega razlaganja vidi, bio u svome poslu oko književnog jezika eklektik (t. j. probirač), a kako eklektik ne može ne biti subjektivan*) i kako se u onome, što je subjektivno, ne mogu svi ljudi slagati, zato može ovaj ili onaj prijatelj i znalac dobroga i čistog jezika u gdjekojim sitnicama drukčije misliti, negoli je mislio Vuk, — kažem: u sitnicama, jer u krupninama bilo bi vrlo teško pobijati Vuka. Niko neka ne prekorava Vuka tim, što se sasvim onako, kako je on pisao, nigdje u narodu ne govori; to je istina, ali je istina i to, da se ni drugi književni jezici (na pr. njemački, francuski, ruski i t. d.) nigdje sasvim onako ne govore, kako uči njihova gramatika. Svaki je književni jezik kompromis između različnih jezičnih struja.

b) Vuk nije svoj eklekticizam do kraja proveo, t. j. do najmanjih sitnica. I iza njega je gramatiku još ostalo štošta da paljetkuje. Narod na pr. govori u genitivu sing.: *njegovoga, Petrovoga, ženinoga,* u dativu i lokativu: *njegovom(e), Petrovom(e), ženinom(e)* pored *njegova, Petrova, ženina, — njegovu, Petrovu, ženinu.* Vuk držeći se naroda upotrebljava u svojim djelima i jedne i druge oblike, a opet se dobro zna, da su navedeni dulji oblici nepravilni, a kraći da su pravilni. Isto tako piše Vuk ne samo pravilno: mi *bismo* čuvali, vi *biste* kupili, nego i nepravilno: mi *bi* čuvali, vi *bi* kupili, jer se u narodu čuje i jedno i drugo. Gramatik će u takvim slučajevima reći: premda Vuk jedno i drugo piše, ali mi valja da odbacimo nepravilan, a zadržimo pravilan oblik. Kašto se događa, da za ovu ili onu stvar pravila nema, na pr. kad ćemo pisati: *novoga, novome,* kad li *novog, novom.* Tu će gramatik gledati, da sastavi pravilo, koje bi se moglo primiti (vidi u §. 212—216). Ima i takvih slučajeva, da je pravilo dobro

*) Eklekticizam i subjektivnost Vukovu dobro je istaknuo već Belić u „Glasu Srpske kr. akademije", knj. 82, str. 105.

poznato, ali gramatik ne će zahtijevati, da se drži, kad se u drugim slavenskim jezicima nalazi i pravilno i nepravilno. Tako je na pr. po pravilu: zar ne vidiš *onoga dima*?, nijesam čitao *današnjih novina*, ali se pored toga i u našemu i u drugim slavenskim jezicima govori također: zar ne vidiš *onaj dim*?, nijesam čitao *današnje novine*. A u drugim slučajevima naći će se opet drugi kakav razlog, te gramatik ili ne će htjeti ili ne će moći postavljati pravila, na pr. za riječi: *izaći — izići, mojega — moga, što — šta* i t. d. Takvih primjera ima u svakom i najdotjeranijem književnom jeziku, a to je zato, jer jezik nije matematika, te se koješta u njemu ima prepustiti piscima na volju.

c) Što je ovdje rečeno o književnom jeziku, to se sve tiče samo njegove gramatike, a ne rječnika, jer se jezično jedinstvo u rječniku književnoga jezika ne može onako dosljedno izvršiti kao u gramatici, nego često treba u književni jezik uzimati riječi i iz drugih štokavskih, a kašto i iz neštokavskih govora, pa i iz staroga jezika, kad potrebne riječi u književnom govoru nema.

GLASOVI.

UOPĆE O GLASOVIMA.

12. a) Književni naš jezik ima 30 glasova, koji se pišu:

1. latinicom:

a, b, c, č, ć, d, đ, e, f, g, ǵ (dž), h, i, j, k, l, ļ (lj), m, n, ń (nj), o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž,

2. ćirilicom:

а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, џ, ш.

b) U našim narječjima i govorima ima još i drugih glasova. Tako je već u §, 2, rečeno, da neki govori imaju poluglas na onim mjestima, gdje književni jezik ima *a*, na pr. рьѕ, lьž mjesto književnoga *pâs, lâž*, U §. 9. spomenuti su osobiti hercegovački glasovi *ś, ź*, Dubrovčani u *dô, pô* (t. j. dão, pão) i t. d. izgovaraju *o* malo drukčije, negoli se inače izgovara, t. j. malo otvorenije (P. Budman rad jug. akad., knj. 65, str. 166); oni *z* u nekoliko riječi (zora, jezero, spenza, mizerija) izgovaraju kao *dz* u jednom glasu; mnogo je običniji taj konsonant u govoru torlačkom, na pr. u riječma *zver, prozor* (A. Belić, dijalekti istočne i južne Srbije, 200 do 203), „Oko gornje Drine po Srbiji kroz drinsku dolinu na obe strane" narod *l* izgovara kao poljsko ł ili rusko лъ (S. Novaković Glasnik Srpskog uč. dr., knj. 37, str. 43, M, Milićević, kneževina Srbija, 631); takvo se *l* govori također oko Podgorice i oko Bara (M, Rešetar, der štokavische Dialekt, 126). U nekoliko posavskih sela u Slavoniji izgovara se vokal *u* nalik na njemačko ü, na pr. u riječima *golub, sutra* i t. d. (S. Ivšić, rad jug. akad. knj. 196, str. 182).

13. Ni u jednom jeziku nijesu svi glasovi jednako obični, već se jedni nalaze češće, drugi rjeđe, pa tako je i s našim glasovima. Hoteći ja da saznam, koliko je koji glas u našem jeziku običan, radio sam ovako: iz Vukova prijevoda Novoga Zavjeta izabrah deset različnih mjesta, pa u njima bez ikakvoga prekida brojah i bilježah sve glasove, koliko se puta koji nalazi. Na svakom od tih 10 mjesta uzeh 1000 glasova, pa kad je gdje taj broj navršen, tamo već dalje ne brojah, pa makar brojeći stao baš usred koje riječi. Tako za ovaj račun izbrojih 10,000 glasova, a to čini oko 2,000 riječi; dok bi čovjek sve to izgovorio, govoreći polagano i razgovijetno, trebalo bi mu vremena oko pô ure. Mislim, da je to za ovakav posao dovoljna množina*). Da bi mi brojevi bili što pouzdaniji, izabrah samo onaka

*) Mnogo godina prije mene brojio je tako glasove staroindijskoga jezika W. D. Whitney u svojoj staroindijskoj gramatici. i ja se na nj ugledah.

mjesta, u kojima se iste riječi što manje ponavljaju, zatim mjesta, u kojima nema stranih riječi i imena. Kako je ovaki posao mučan, i koliko se hoće za nj velike strpljivosti, to može ocijeniti samo onaj, ko ga pokuša raditi; tu se čovjek u brojenju vrlo lako zabuni, a najmanja pogreška već remeti račune, zato treba po nekoliko puta isto mjesto brojiti, dok se čovjek ne uvjeri, da nema u brojenju pogreške. Tako sam ja radio, pa zato se mogu jamčiti, da su mi brojevi za ona mjesta, koja sam upotrebio, posve pouzdani. Samo se po sebi razumije, da u ovakome poslu glasove treba brojiti onako, kako se izgovaraju, a ne kako su napisani; dakle *s njim* treba uzimati kao *š njim*, — *bratski, gradski* kao *bracki, gracki*, — *mislio, radio* kao *mislijo, radijo*. Glas je *r* dvojako računat: kao konsonant (na pr. u riječi *ruka*) i kao vokal (na pr. u *prst*).

14. Rezultat je moga brojenja, da se između 10,000 glasova *a* nalazi 1079 puta, *b* 173 puta, *c* 56 puta i t. d., a to u decimalnim brojevima za *a* znači: 10,79, za *b*: 1,73, za *c*: 0,56 i t. d. Za druge glasove biće dosta navesti samo decimalne brojeve njihove običnosti, — dakle: *č* (1,20), *ć* (0,91), *d* (4,28), *đ* (0,31), *e* (10,99), *g* (1,92), *h* (0,73), *i* (10,35), *j* (5,03), *k* (3,18), *l* (1,94), *ł* (0,90), *m* (3,67), *n* (4,57), *ń* (0,63), *o* (9,60), *p* (2,26), *r* (konsonantsko, 3,43), *r* (vokalno, 0,45), *s* (4,64), *š* (1,50), *t* (4,00), *u* (4,29), *v* (4,02), *z* (1,47), *ž* (0,64). — Glasovi su *ƒ, ǵ* veoma rijetki, njihov je decimalni broj manji od 0,01; oba se nalaze ponajviše u tuđim riječma, sasma rijetko u pravima narodnim (kako su na pr. ufati se, fijukati, otaǵbina, srǵba).

Red naših glasova prema njihovoj običnosti, t. j. prema postepenom sve manjem decimalnom broju, što ga koji ima:

e, a, i, o, j, s, n, u, d, v, t, m, r (kons,), k, p, l, g, b, š, z, č, ć, ł, h, ž, ń, c, r (vok.), đ, ǵ, ƒ,

Kako je Vukov „Novi Zavjet" pisan južnim govorom, tako se po sebi razumije, da brojevi ovdje priopćeni vrijede za južni govor; da je ta knjiga Vukova pisana istočnim govorom, bio bi decimalni broj za *j* manji (ispor, *vera, telo* bez *j* prema: *vjera, tijelo*), a da je pisan zapadnim, bili bi malo drukčiji brojevi za *i*, za *e*, za *j* (ispor, *vira, tilo* prema *vjera, tijelo*)

Ako se zajedno uzmu brojevi, koji su pokazani za vokale, i onda brojevi, koji su pokazani za konsonante, izlazi, da se među 10,000 glasova nalazi 4.647 vokala i 5.353 konsonanta, a to je u decimalnim brojevima: za vokale 46,47, a za konsonante 53,53.

Poznato je, da razmjer između vokala i konsonanta u svakom jeziku pokazuje njegovu mekoću ili tvrdinu: što je veći procent konsonanta, to je jezik tvrđi, a što je taj procent manji, to je jezik mekši. Izričaji „tvrđi" i „mekši" znače ovdje isto što „teži" i „lakši" za izgovor i za pjevanje. Ta je težina i lakoća dakako samo teoretična, jer je svakom narodu svoj jezik vrlo lako i izgovarati i pjevati, a težak za jedno i za drugo može ovaj ili onaj jezik biti samo ljudma drugoga naroda. Ja sam s te strane ogledao nekoliko jezika, da vidim, kako stoje prema našemu, pak sam našao, da prema srpskohrvatskom procentu za vokale 46,47 u njemačkom jeziku stoji procent 38,36, u poljskom 41,43, u ruskom 41,69, u litavskom 43,00, u češkom i u latinskom 43,09, u francuskom 43,36, u (staro)grčkom 46,01, u talijanskom 47,73, u staroslovenskom 48,37 (a za staroindijski jezik izlazi W. D. Whitneyu u njegovoj gramatici 43,52). Ja sam navedene brojeve izračunao sasvim onako kao i za naš jezik, a razumije se samo po sebi, da sam i za njih glasove brojio onako kako se izgovaraju (ili su se izgovarali), a ne kako se pišu. Vidi se dakle, da naš jezik u mekoći i lakoći ne zaostaje mnogo iza talijanskoga, a nadvisuje njima i sam starogrčki jezik, za koji se obično govori, da pripada među najblagozvučnije. Ali valja dodati, da i u našem jeziku ima po gdjekoji tako tvrdi konsonantski skup, da ga nema ni u jezicima, koji imaju znatno manji procent vokala; na pr. *k bratu* (pored *ka bratu*), *k stricu* (pored *ka stricu*), *k zdravome* (pored

ka zdravome) izgovaramo mi *gbratu, kstricu, gzdravome,* što su zacijelo vrlo tvrdi skupovi, koje će i Nijemac pomučno izgovarati, a kamoli Italijanac, nego treba dodati, da su takvi slučaji jedini, gdje se na početku nalaze 4 konsonanta*); u sredini riječi ima ih nešto više, na pr. *carstvo, kumstvo, lukavstvo, božanstven, jedinstven.* Više od dva konsonanta ne nalaze se na kraju naših riječi nikad, a u „tvrdim" jezicima ne nalaze se na kraju samo po tri, nego i po četiri konsonanta, na pr. u njemačkom: *Angst, ernst, Herbst* (u sredini riječi ima taj jezik i po 5 konsonanta, na pr. *ängstlich, ernstlich, herbstlich!).* Naš bi jezik bio gotovo kao talijanski „mek" i „lak" i blagozvučan, da nema u njemu onih tvrdih naprijed navedenih skupova *gbratu* i t. d., — a osobito da nema u njemu vokalnoga *r,* koje je vrlo mnogim narodima teško, nesnosno i neprijatno; gdjekoje između riječi s vokalnim *r* gotovo je nemoguće drugim narodima bez duljega vježbanja pravo izgovoriti, na pr. *srpstvo, čvrst, žrtva.*

PISMO LATINSKO I ĆIRILOVSKO.

15. Latinica. a) Sve do „ilirskoga" pokreta bila je u latinici grdna zbrka; teško je bilo u istoj zemlji (na pr. u Dalmaciji ili u Slavoniji) naći dva pisca, koji bi sve glasove našega jezika jednako pisali, a kamoli u različnim našim zemljama! Kad se g. 1835. u Zagrebu poče narodni i književni preporod, onda kolovođe toga preporoda s punim pravom držahu, da im je najpreči posao mjesto one pravopisne zbrke uvesti bolji i jedinstven pravopis za sav narod, koji piše latinskim slovima. Najbolje bi bilo, da su se rečene kolovođe ugledale na Vukovu ćirilicu, koja je onda bila već sasvim dotjerana, pak da su složili takvu latinsku azbuku, u kojoj bi svakome ćirilovskom slovu odgovaralo po jedno latinsko tako, da bi u latinici bilo upravo onoliko slova, koliko ih je u ćirilici, t. j. onoliko, koliko je u jeziku našem glasova. To vrhovno načelo savršene azbuke Iliri su izvršili samo od česti. Za ćirilovska slova ч, ћ, ш, ж uvedoše, kako i treba, jedinstvene znakove *č, ć, š, ž,* od kojih je drugi uzet iz poljske azbuke, a druga tri iz češke; za ćirilovska slova љ, њ, ђ, џ uzeli su po dva različna slova: *lj, nj, dj, dž.* Za stari glas ѣ uzeli su iz češke azbuke slovo ě te pisali na pr. *věra, tělo* želeći tim ostaviti na volju svakome, da izgovara po svojem narječju ili *vira, tilo* ili *vera, telo* ili *vjera, tijelo;* tu bi dakle jedno slovo imalo služiti za nekolika različna glasa! Isto je tako loše i pisanje *perst* ili *parst,* kako su Iliri u prvome početku pisali, a docnije *pèrst* ili *pàrst* mjesto *prst,* jer se tu piše slovo, koje se ne izgovara, a to je zlo zato, što u jeziku ima riječi, u kojima se *e* ili *a* među dva konsonanta, od kojih je drugi *r,* izgovara, na pr. *berba, Marko.* Slova su ě i è (à) pomalo iščezla iz hrvatske latinice, i ima već oko 50 godina, kako se više ne upotrebljavaju. Mjesto odbačenoga ě uvelo se *je* za kratke slogove, na pr. *vjera,* a za duge *ie,* na pr. *tielo,* ali u naše vrijeme sve manje ima ljudi, koji pišu *ie,* već se ponajviše piše *ije,* na pr. *tijelo.*

*) Nijesu 4 konsonanta, nego 3 u *strjelica, strjeljač,* jer *j* u našem jeziku nije pravi konsonant, v. §. 22b.

b) Ostalim slovima, što su ih Iliri uveli, služi se još i danas veliki dio onih, koji pišu latinicom. Ali se nekima od njih dosta zabavljalo, a zabavlja se i danas. U slova *č, ć, š, ž* nije dirao do danas niko, jer im se i ne može ništa zabaviti: svako je od njih jedinstveno i svako odgovara svome, i to samo jednome glasu. Najviše je bilo i ima zabave slovima *dj*, i to zato, jer *dj* ne služi samo za ćirilovsko ђ (na pr. rodjen: рођен), nego i za ćirilovsko дј (na pr. nadjačati, djevojka: надјачати, дјевојка). Zato je Vuk volio u latinici (kad je njom pisao) *gj* za ćirilovsko ђ negoli *dj* (na pr. rogjen, mlagji: рођен, млађи); za Vukom su i gdjekoji drugi pisci pisali *gj*, ali većina je ostala pri *dj* poglavito stoga, što je mislila, da za ђ bolje prilikuje *dj* nego *gj*, jer taj glas postaje od *d*, a ne od *g* (na pr. *rodjen* od *roditi*, *mladji* od *mlad* i t. d.), i zato je *gj* općeno primljeno samo za one riječi, koje su tuđe, i u onome jeziku, iz kog su uzete, imaju *g* (na pr. *angjel*, *Gjuragj* iz grčkoga angelos, Geōrgios).

c) Kad je g. 1878. Daničić počeo obrađivati akademički „Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika", morao se postarati, da rječnik bude pisan takvim slovima, da nigdje ne bude sumnje, kako se što ima izgovarati, a ta bi sumnja mogla nastajati svaki čas u rječniku, koji je pun riječi iz starijega jezika i iz različnih narječja. Tako na pr. mi danas govorimo *biļe, kameńe,* ali u starije doba govorilo se *bil-je, kamen-je;* vidi se dakle, da ono prvo treba drukčije pisati nego ovo drugo, ako se hoće da zna u svakom slučaju izgovor tih i sličnih riječi. Stari pisci, koji su pisali latinicom po Dalmaciji, Dubrovniku i po Bosni, dobro su razlikovali glasove лј, нј i љ, њ pišući prvo slovima *lj, nj,* a drugo (po talijanskom načinu) *gl* ili *gli, gn* ili *gni*, ali u novijoj latinici počevši od ilirskoga preporoda ne može se to razlikovati, nego se piše *lj, nj* ne samo za ćirilovsko лј, нј, nego i za ćirilovsko љ, њ. U današnjemu književnom jeziku nema, istina, nijedne riječi, u kojoj bi se izgovaralo лј, нј, ali ih je dosta bilo u starijem jeziku (dakako pored drugih riječi, u kojima se izgovaralo kao i danas љ, њ, na pr. љубав, његов i t. d.), te je nevolja, kad se današnjom latinicom hoće što da zapiše iz starijega jezika. — Nevolja je u njoj i sa slovima *dž,* koja moraju služiti ne samo za ćirilovsko дж (na pr. nadživjeti: надживјети, gdje se i *d* i *ž* izgovara svako svojim glasom), nego i za ćirilovsko џ (na pr. svjedodžba: свједоџба). Daničić je dakle morao za glasove љ, њ, џ uvesti u latinicu osobite jedinstvene znakove te *lj, nj, dž* ostaviti samo za slučajeve, gdje bi se i u ćirilici pisalo лј, нј, дж. Kad je on tu potrebu uvidio, nije mogao za ђ primiti *gj*, a da zadrži *dj*, na to nije mogao ni misliti, jer ima riječi (u čakavskim govorima), gdje *gj* dolazi jedno do drugoga svako sa svojim glasom, na pr. лагји, гједат (t. j. laglji, gledati). Daničićeva dakle slova za glasove љ, њ, џ, ђ, ova su: *ļ, ń, ǵ, đ,* Tim četirma slovima dodao je Daničić još i peto, t. j. r za vokalno *r*, kad stoji iza vokala ili ispred njega, na pr. zarđati, groce. Nastavljač Daničićev u obrađivanju akademičkog

„Rječnika" P. Budman još je dodao i šesto slovo, i to ʒ za vrlo rijetki u našem jeziku glas *dz*, o kojemu vidi u §. 12b.

d) Slovo *ǰ* načinio je Daničić sam, t. j. nije ga ni otkle uzeo; slovo se *ń* nalazi u poljskoj azbuci, i iz nje ga je Daničić uzeo; slovo *ǵ* u Daničićevo su vrijeme upotrebljavali komparativni gramatici za staroindijski konsonant, koji jednako ili slično glasi kao naše ђ; slovo *đ* uzeo je Daničić iz staronordske i anglosaske azbuke, u kojima to slovo znači glas, što odgovara engleskom *th* u riječi na pr. *father*. — Sva Daničićeva slova upotrebljava danas samo nekolicina pisaca i to samo u radnjama, što ih na svijet izdaje Jugoslavenska akademija. Samo slovo *đ* malo je bolje sreće; ono je g. 1892. uvedeno u sve škole po Hrvatskoj i Slavoniji i iz škola ulazi ono pomalo i u život, a ulazilo bi još i više, kad bi ga sve štamparije imale, ali ga rijetke imaju, jer vlasnici štamparija ne će da nabavljaju to po njihovu mišljenju nepotrebno slovo, bojeći se troška, koji bi uostalom bio neznatan.

16. Ćirilica nije postala u srpskom narodu niti je složena za njegov jezik. Zato je u Srba, kad su počeli pisati svojim jezikom, bila velika zbrka, jer pisci nijesu umjeli udesiti ćirilicu prema potrebama svoga jezika, a nevolja je bila još veća stoga, što su pisci svoj jezik natezali prema crkvenoslavenskom. Tako se nužno dogodilo, te su Srbi imali nekoliko slova za njihov jezik posve nepotrebnih, a drugih prijeko potrebnih nijesu imali. Kad se Vuk g. 1818. spremao, da izda svoj rječnik narodnoga jezika, doskočio je on tome zlu tako, što je iz ondašnje srpske azbuke izbacio slova nepotrebna, a uveo potrebna, i s tim novim pravopisom izdao je na svijet rječnik. Posve novi znakovi za ondašnje Srbe bijahu: ђ j, љ, њ. Slovo ђ načinjeno je s malom promjenom od slova ћ, koje je već Dositije Obradović upotrebljavao, a u predašnjim vijekovima upotrebljavalo se u mnogim ćirilovskim spomenicima slovo ћ ne samo za glas, za koji nama i danas služi, nego i za glas đ. — Da je slovo *j* uzeto iz latinske azbuke, to zna svak, a slova љ i њ upravo su u jedno sastavljeni znakovi ль, нь, kako su prije Vuka Srbi pisali (na pr. краль, конь). Slovo џ uzeo je Vuk iz nekih srpskih rukopisa XVII. vijeka (potvrdu vidi u Šafarikovim spomenicima stare književnosti jugoslavenske, str. 86. i 87. i u Lj. Stojanovića „Стари српски записи и натписи", knj. 1. str. 393. 394. 401), a u njih je ušlo iz rumunjske ćirilice, u kojoj isto znači, što i u Srba; Rumunji su slovo џ načinili od slova ч, s kojim je u glasu srodno. — Za riječi, u kojima je *r* vokalno, a stoji iza vokala ili ispred njega, Vuk je uredio, da se pišu na pr. заърђати, гръоце. Slovo ъ, koje se u ruskom i u crkvenoslavenskom jeziku piše samo običaja radi, a ne izgovara se, dobro je došlo Vuku za pomenute i slične riječi, gdje ono *r* od vokala samo rastavlja, a ne izgovara se. Daničić je u takve riječi mjesto ъ uveo ь (dakle заьрђати, грьоце) zacijelo stoga, što stari Srbi znaka ъ nijesu upotrebljavali, a ь jesu. Pod kraj XIX. vijeka počelo se pisati зарђати, гроце s razloga, što današnja srpska ćirilica ne upotrebljava ni ъ ni ь.

Ko upravo zna, što se hoće pismu, da bude što jednostavnije i što lakše, on mora priznati, da u čitavoj Evropi, a valjada i na čitavom svi-

jetu nema pisma, koje bi se s te strane moglo mjeriti s azbukom, koju je Vuk složio i upotrebljavao. Nema nigdje jezika, kojemu bi čovjek azbuku brže i lakše mogao naučiti, negoli je Vukova. Vječnu slavu zaslužuje Vuk u svome narodu, što mu je stvorio savršenu azbuku, u kojoj je taman toliko slova, koliko je u jeziku glasova, i to tako, da svakome glasu odgovara svoje slovo, i to samo jedno.

GLASOVI U STAROM NAŠEM JEZIKU.

17. Svih 30 glasova, što ih ima današnji naš književni jezik (vidi u §. 12a), govorilo se i u staro doba, kako nam to dokazuju jezični spomenici iz predašnjih vijekova; samo za glasove *ƒ* i *ǵ* treba napomenuti da su svagda bili veoma rijetki, kao što su i danas. Od onih glasova, za koje se u §. 12b kaže da se nalaze u štokavskim narječjima, neki su se nalazili i u starijem jeziku; takvi su ь i *dz* (kad se izgovara u jednom glasu), a drugi su se razvili u novija vremena. — Za neke glasove, kojih u današnjemu jeziku nema, može se najstarijim spomenicima našega jezika dokazati, da ih je nekad imao, a za druge se to može dokazati nekim pojavama u samom današnjem jeziku. Osobito još treba istaknuti, da se svi glasovi, o kojima ćemo u iduća dva §-a govoriti, nalaze u staroslovenskom jeziku, t. j. u onome, kojega su književni spomenici od sviju slavenskih najstariji i koji je među svim slavenskim jezicima sačuvao najviše starine; a neki se od rečenih glasova nalaze i u drugim slavenskim jezicima (koji u kojem), i to je tvrd dokaz, da glasovi, koje ćemo sad pregledati, nijesu nikakva izmišljotina, nego su nešto realno i sigurno.

18. a) Svi su slavenski jezici nekad imali dva nazalna (nosna) vokala, koje staroslovenska ćirilovska azbuka bilježi slovima ѧ, ѫ, a u latinici se ponajviše bilježe *ę*, *ą* (onako, kako ih pišu Poljaci, koji su do danas obadva ta vokala sačuvali). Imao je dakle i naš jezik nekad obadva nazalna vokala, ali ih je izgubio i zamijenio običnim nenazalnim vokalima *e*, *u* već u svoje dohističko doba, t. j. u doba, iz kojega nemamo jezičnih spomenika, a to je doba prije XII. vijeka. Najstariji spomenici pišu na pr. мєсо, рука, a ne мѧсо, рѫка, kako je nekad bilo. Izgovarali su se ti nazalni vokali onako kao u staroslovenskom jeziku i kako ih danas izgovaraju. Poljaci, a poljsko je *ę* ono isto, što francusko *in* na pr. u riječi *vin*, poljsko *ą* isto, što francusko *on* u *bon*. Siguran dokaz, da smo mi nekad imali obadva nazala, nalazimo u današnjem jeziku, jer u njemu ima nekoliko primjera, da od dvije riječi, što su postale od istoga korijena, jedna ima vokal *e*, druga *u* (to je t. zv. prijevoj ili alternacija, o čemu vidi u §. 116 do 119), na pr. ulĕknuti se (t. j. saviti se): lûk (t. j. ono, što je savijeno), trésti: trûs, mésti (na pr. svinjama): mútiti. U staroslovenskom jeziku mjesto *e* u tim riječima stoji ѧ, a mjesto *u* stoji ѫ; alternacija ѧ — ѫ vrlo je pravilna, jer ona potpuno odgovara alternaciji *e* — *o* (na pr. u plesti: plot, nesti: nositi, iz-

vesti: izvoditi i t. d.), koja se nalazi u svim ne samo slavenskim, nego i u indoevropskim jezicima. Te alternacije jedna drugoj zato potpuno odgovaraju, što nazali ѧ — ѫ (*ę* — *ą*) nijesu drugo do vokali *e* — *o* izgovoreni na nos. A budući da u drugim srodnim jezicima alternaciji *e* — *u* (uleknuti se: luk) nema traga, otud moramo izvesti zaključak, da je ni u našem jeziku nekad nije bilo, već je u njemu onako bilo kao u staroslovenskom, t. j. *e* u riječi *uleknuti se* postalo je od ѧ, a u *luk* je *u* postalo od ѫ.

b) Kao nazalne vokale tako je i vokal ы izgubio naš jezik već u svoje dohističko doba zamijenivši ga vokalom *i*. I vokal ы imali su nekad svi slavenski jezici, a i do danas su ga ruski i poljski sačuvali (ruski se piše ы, a poljski y). Sva je prilika, da se taj glas onako izgovarao, kako ga danas Rusi i Poljaci izgovaraju, a to je ovako: usta se namjeste u položaj potreban za izgovor glasa ъ (a kako se taj glas izgovarao, kazaće se malo dalje), pa se nda izgovori *i*; vidi se dakle, da je to glas različan od njemačkoga ü i francuskoga *u*. Da smo mi ы već prije XII. vijeka izgubili, to opet dokazuju najstariji naši jezični spomenici, koji znaka za taj glas ili ne poznaju, ili ako ga poznaju, a oni ga upotrebljavaju sasma nepravilno, t. j. sad pišu ы mjesto *i*, sad obrnuto. I tako mi od pamtivijeka imamo na pr. *riba, dihati* mjesto starijega ryba, dyhati. Dokaz, da smo nekad doista imali vokal y, nalazimo u riječma na pr. *kiša, gibati, Vlahiňa*, u kojima grleni glasovi pred *i* nijesu pretvoreni u *č, ž, š*, kako su pretvoreni na pr. u *mučiti, družina, sušiti*; u ove tri riječi bilo je po dokazivanju drugih slavenskih jezika svagda *i*, pa su se pred. tim vokalom konsonanti *k, g, h* po zakonu pretvorili u *č, ž, š* (ispor. mučiti: muka, družina: drug, sušiti: suh), a u riječima *kiša, gibati, Vlahiňa* bilo je po dokazivanju drugih slavenskih jezika nekad ы, a pred tim vokalom ostajali su grleni konsonanti po zakonu bez promjene.

c) Za glasove ъ, ь, ѣ znamo već iz §. 2. da ih je naš jezik imao do XIV. vijeka, ali već u dohističko doba treba svakako staviti prijelaz dvaju poluglasova u jedan, koji je po svoj prilici bio ь, jer ga tako spomenici pišu. Ovdje treba kazati što o izgovoru slova ъ, ь, ѣ (ě). Za ъ u staroslovenskom jeziku sva je prilika da se izgovaralo kao kratko vrlo zatvoreno *o*, a staroslovensko ь valjada se izgovaralo kao kratko vrlo zatvoreno *e* (o zatvorenom *o*, *e* vidi u §. 22). To se zaključuje otud, što ъ u tome jeziku prelazi često u pravo *o*, a ь često u pravo *e* (na pr. ложь pored лъжь, t. j. laž, — левъ pored львъ, t. j. lav). Tako su se valjada oba poluglasa izgovarala i u našem jeziku, dok ih je imao. Praktično uputstvo za izgovor glasova ъ, ь je ovo: pokušaj izgovoriti kojigod od konsonantskih skupova *gk, dt, bp* ili *kg, td, pb* brzo, ali da se jedan i drugi konsonant dobro čuje; to ne možeš drukčije učiniti, nego ako među njima izgovoriš osobiti vokal, koji će biti ъ ili ь; prvome izgovor naginje prema *u* ili *o*, drugome prema *i* ili *e*. Iz ovoga je jasno ime „poluglasovi". —

Za staro ѣ misli se da se izgovaralo kao dugo zatvoreno *e* (o zatvorenom *e* vidi u §. 22); ako to i nije dokazato, ali valja reći, da se ѣ zacijelo razlikovalo od običnoga *e*, jer da među ѣ i među *e* nije bilo razlike, obadva bi ta vokala u južnom govoru prešla u *je* — *ije*, a ne bi se tako promijenilo samo ѣ.

19. a) Stari je slovenski jezik sačuvao konsonant *dz* (izgovoren u jednom glasu), a naš je jezik taj konsonant već odavno (valjada prije XII. vijeka) pretvorio u *z*, na pr. negdašnje *drudzi* (nominativ plur. od *drug*), *pomodzi* (imperativ od *pomoći*) prešlo je u *druzi*, *pomozi*. Ali da je jezik naš doista nekad imao pomenuti konsonant, to dokazuje vokativ sing. imenica *knez*, *vitez*, koji glasi *kneže*, *viteže;* nekad je u nominativu sing. mjesto današnjega *z* moralo biti *dz*, jer da je od pamtivijeka bilo *z*, onda bi u vokativu bilo *kneze*, *viteze*, kako na pr. od *mraz*, *obraz* vokativ glasi *mraze*, *obraze* zato, jer u te dvije imenice mjesto *z* nikad nije bilo *dz*.

b) Već je u §. 2. rečeno, da je do XIV. vijeka naš jezik imao vokalno *l*, na pr. mjesto današnjega *vuk*, *mučati* bilo je nekad *vlk*, *mlčati*. Po svoj prilici nije vokalno *l* prešlo neposredno u vokal *u*, već preko dvoglasa *uo* (dakle najprije *mlčati*, onda *muočati*, napokon *mučati*), koji se dosta često u spomenicima XIV. vijeka, pa i kasnije, nalazi, samo se ne može odrediti, po kojim se sve krajevima to *uo* govorilo.

U *u* je prešlo i ono *l*, koje je stajalo u sredini riječi, a iza njega ъ ili ь, a iza poluglasa koji konsonant; tako je po dokazivanju srodnih jezika najprije bilo *blъha*, otud se razvilo *blha*, a otud *buha;* tako je u 2. licu plur. bilo najprije *klьnete*, onda *klnete*, a napokon *kunete*. Današnje ime *Zemun* postalo je od negdašnjega *zemlьn* (izvedeno od *zemlja*, t. j. mjesto, u kojemu su kuće od zemlje); dakle je i *l* s poluglasom *ь* iza sebe prešlo u *u*. Na početku riječi nije ni lъ ni lь prešlo u *u*, već ili u *la* (na pr. *laž*, *lagati*, *lav*, *lan*) ili u *o* (na pr. *ožica*, *ožujak*).

c) Stari slovenski jezik ima palatalno *r*, t. j. *rj* izgovoreno u jednom glasu, na pr. nominativ *morje*, genitiv *morja*, *pastyrja* i t. d. To je palatalno *r* u našem jeziku već odavno (možda u dohistoričko doba) prešlo u obično *r*, te mi govorimo na pr. *more*, *mora*, *pastira* i t. d. Ali da smo nekad imali palatalno *r*, to dokazuju još danas riječi, kao što su *more*, *carem* (instrumental sing.), *carevi* (nominativ plur.), jer bi inače iza *r* moralo stajati *o*, kako je na pr. *bedro*, *darom* (instrum. sing.), *darovi* (nom. plur.), gdje *r* nikad nije bilo palatalno.

d) Iz onoga, što je u ovome i u 18. §-u razloženo, vidi se, da je naš jezik od dohističkoga svoga vremena pa do danas izgubio 9 glasova, t. j. ę, ą, y, ъ, ь, ѣ, dz (u jednom glasu), vokalno *l* i palatalno *r*, a novoga glasa mjesto njih nije razvio nijednoga, jer svi ovi sada navedeni prešli su u glasove, koje je već otprije jezik imao. Onaj dakle govor, koji služi za temelj književnome našem jeziku, postao je u glasovima jednostavniji ili (ko voli reći) siromašniji.

FIZIOLOGIJA NAŠIH GLASOVA.

20. a) Fiziologija glasova je nauka, koja istražuje i pokazuje, kako se govornim organima (ili govorilima) tvore (ili kako fiziolozi vole reći: artikuliraju) glasovi u jezicima. Budući da jezika na svijetu ima veoma mnogo, a u svakom ima po nekoliko osobitih, za nj više ili manje karakterističnih glasova, zato je fiziologija glasova nauka veoma opširna. U srpskohrvatskoj književnosti ima iz te struke, koliko ja znam, samo jedna poveća radnja, i to od Stojana Novakovića štampana g. 1873. u 37. knjizi „Гласника Српског ученог друштва". Ta je radnja iza tolikih godina dakako u mnogom zastarjela. Razumije se samo po sebi, da ja ovdje mogu kazati samo najnužnije o fiziologiji naših glasova i da se na druge jezike mogu obazirati, samo gdje je prijeka potreba.

b) Glasovima svakoga jezika temelj je ispuštanje daha. Bez toga se ne može učiniti nikakav glas. Znamo, da dah izlazi iz pluće, a kad to kažemo, onda razumijemo važnost pluće u fiziologiji ljudskih glasova. Pluća je smještena u grudima, ona ima dva odijeljka, a iz svakoga izlazi po jedna struja uzduha; obje se struje sastaju u jednom žlijebu, t. j. u grlu, a grlo se svršuje grkljanom (larynx, njem. Kehlkopf). Prazni prostor u grkljanu zove se glasna cijev ili glasnica (glottis ili rima glottidis, njem. Stimmritze); iznad nje stoji te je pokriva jezičac, kojemu je ime glasnični poklopac (epiglottis), a posao mu je ne puštati nikakve mrve od zalogaja iz usta u grkljan, jer zalogaji idu u drugi osobiti prostor, koji ne stoji u svezi s glasom i govorom, a zove se jednjak. Iznutra je grkljan obložen kao i usta sluzavom opnom, a s jedne i s druge strane imaju u grkljanu dva nabora, koji se zovu glasne žice (chordae vocales, njem. Stimmbänder). To su sve organi, koji se u živa čeljadeta ne mogu drukčije vidjeti, već ako se gledaju u osobitom za taj posao načinjenom ogledalu; a sad ću da navedem one dijelove govorila, koji se lako vide. Dah izišavši kroz grkljan dolazi u usnu duplju (njem. Mundhöhle); u toj duplji nalaze se svakom poznati organi: jezik, usne, (nutarnji dio im je u usnoj duplji, a spoljašnji je pred njom), zubi, nepce (ili nebo, palatum, njem. Gaumen). Ovaj se posljednji organ dijeli u troje: najniži dio njegov, koji je iznad gornjih zuba sjekutića, može se zvati koritašce (prema lat. alveoli), iza njega je tvrdo nepce, koje ide do kraja zubnih redova, a tu se počinje treći dio: meko nepce ili nepčano jedro (velum palati, njem. Gaumensegel ili weicher Gaumen).

c) Pri tvorbi (artikulaciji) nekih glasova nema dahu nigdje prepreke na njegovu putu iz pluće napolje; to su svi vokali i konsonanti *l*, *r*, *n*, *m*. Ti se glasovi zovu zvonki (ili sonorni, od lat. sonorus, zvonak), jer dah izlazeći mirno napolje ne pravi nikakvoga šuštanja, pa se glas zvonko čuje. Pri tvorbi drugih glasova dah na svome putu nalazi ili potpunu zagradu ili tjesnac;

o taj se tjesnac dah trlja i tako izlazi napolje, a zagrada mu se mora otvoriti. To trljanje i taj otvor čini neki šušt; zato se svi ti glasovi zovu zajedničkim imenom **šuštavi** (njem. Geräuschlaute).

21. a) **Zvonki glasovi.** Tu su na prvome mjestu **vokali**, što je latinska riječ (vocales), i upravo znači „jasnici" (jer se jasno čuju). Izgovarajući mi vokale dolazi nam dah u usnu duplju i iz nje bez ikakve prepreke izlazi napolje. Hoćemo li dah da pustimo kroz usnu duplju, nužno je, da meko nepce podignemo; ako ga ne podignemo, onda je dahu put otvoren samo kroz nozdrve, i tada nastaju nosni vokali, na pr. *ę*, *ą* (o kojima vidi u §. 18a). Toliko o vokalima uopće, a sad da ih vidimo pojedince.

b) *A*. Usna se duplja ne miče ni malo, na njezinu dnu leži jezik pološke; ona je za taj glas raširena, zato se i kaže za vokal *a* da je širok ili otvoren. Što se usta više suzuju, to sve više gubi *a* od svoje čistoće. Naše je *a* posve čisto. — *I*. Usni se kutovi šire; stražnji se dio jezika približi tvrdome nepcu i ostavi dahu malen otvor; nutrašnjost usne duplje sužena je pri izgovoru ovoga vokala više nego pri ikojemu drugom, premda su, kako rekosmo, usni kutovi raširenі. — *U*. Tvorba je toga vokala u svemu protivna tvorbi vokala *i*: usni se kutovi primaknu jedan drugome, stražnji se dio jezika približi mekome nepcu i tu ostavi dahu malen otvor; nutrašnjost usta pri ovom je vokalu raširena, premda su usni kutovi primaknuti jedan drugome. Te protivnosti među vokalima *i* — *u* donose sa sobom, da je u muzičkom pogledu prvi **visok**, a drugi **dubok** i da je teško *i* pjevati duboko, a *u* visoko. — *E* nastaje, ako hoteći izgovoriti *a* suzimo usnu duplju, stražnji dio jezika primaknemo tvrdome nepcu, a usne kutove razmaknemo. Vokal *e* dakle što se tiče namještaja govornih organa, ima nešto od *a*, nešto od *i* ili: stoji među njima. — *O* stoji među *a* i *u*, t. j. *o* nastaje, ako imajući usta u položaju, koji je potreban za *a*, stražnji dio jezika primaknemo mekome nepcu, a usne kutove malo približimo.

Fiziologičku istinu, da *e* stoji u sredini među *a* i *i*, a *o* u sredini među *a* i *u*, potvrđuje i gramatika gdjekojih jezika. Tako je od starogrčkoga dvoglasa *ai* u novogrčkom jeziku nastalo *e*; Francuzi, koji se drže etimologičkog pravopisa, pišu *ai*, *au*, a izgovaraju *e*, *o*.

c) Navedenih 5 vokala možemo po njihovoj fiziologičkoj srodnosti poredati ovako: *i* — *e* — *a* — *o* — *u*, t. j. *i* i *u*, koji su najrazličniji, stoje najdalje jedan od drugoga; u sredini je među njima *a*, koji svojim tako rekavši indiferentnim položajem stoji jednako daleko od prvoga kao od posljednjega; *e* i *o* vidimo da stoje u onoj sredini, koja im po njihovu izgovoru pripada.

22. a) Osim tih vokala ima u različnim jezicima još i mnogo drugih. Ja ću ovdje spomenuti samo još četiri. Kako *e* po namještaju govornih organa stoji među *a* i *i*, tako ima i vokal, koji

stoji u sredini među *a* i *e*, a zvati ga možemo široko ili otvoreno *e* stoga, jer on bliže stoji vokalu *a* nego vokalu *i*, a već je za vokal *a* rečeno da je širok ili otvoren. U sredini među *e* i *i* stoji vokal, koji ćemo zvati zatvoreno *e*, zatvoreno zato, jer taj vokal blizu stoji vokalu *i*, pri kojemu su, kako već znamo, usta iznutra sužena ili zatvorena više nego pri ikojem drugom vokalu. Između *a* i *o* stoji vokal, kojemu je ime otvoreno *o*. Napokon u sredini među *o* i *u* ima vokal, koji se može zvati zatvoreno *o*, i to stoga, jer su pri vokalu *u* suženi usni kutovi, a uopće su vokali *i*, *u* prema širokome ili otvorenom *a* vokali zatvoreni ili stisnuti.

Otvoreno *e* ima njemački jezik u riječima ua pr. Bär, Wärme i francuski (e ouvert) na pr. u père, mère; zatvoreno je *e* u njemačkom na pr. See, Reh, u francuskom (e fermé) na pr. état, légal. Otvoreno i zatvoreno *o* ima madžarski jezik; prvo se piše slovom *a* (na pr. hal, macska), drugi slovom ó (na pr. pók, szólni).

b) Tako smo evo dobili 9 vokala, koje ćemo po njihovoj ovdje pokazanoj fiziologičkoj srodnosti poređati ovako: *i* — *e* (zatv.) — *e* — *e* (otvor.), — *a* — *o* (otv.) — *o* — *o* (zatv.) — *u*. Ali i osim tih vokala nalazi se u različnim jezicima još veliko mnoštvo drugih. Nama je dosta spomenuti vokale **ъ**, **ь**, **ы**, o kojima se govori u §. 18. — Malko dalje ćemo vidjeti, kako mogu konsonanti služiti kao vokali, a ovdje treba reći, da obrnuto vokali mogu imati službu konsonanta. To osobito vrijedi za vokale *i*, *u;* kad oni čine slog, onda su vokali, a kad ne čine, onda su konsonanti. Tako naše *j* nije drugo nego vokal *i* u konsonantskoj službi (ima jezika, u kojima je *j* pravi konsonant), a englesko *w* upravo je vokal *u*, koji služi kao konsonant.

23. a) *L* — *R*, *N* — *M*. Ti glasovi kao i svi drugi, koji nijesu vokali, zovu se još od vremena rimskih gramatika konsonanti, koje ime znači, da oni sami ne mogu biti, već samo u društvu s kojim sonantom (lat. sonans je isto što vocalis). Da su stari oni gramatici znali, da ima jezika, u kojima ova sva četiri „konsonanta" dolaze bez pomoći ikakvoga vokala posve u vokalnoj službi (na pr. u nas *prst*, a nekad i *vlk*, vidi u §. 2 i 19b, u njemačkom jeziku *leben, diesem*, koje se izgovara *lebn, dizm* s vokalnim *n* i *m* i t. d.), oni bi izmislili drukčije kakvo ime. Ali ako naziv „konsonanti" i nije ispravan, opet ga i današnji gramatici, pače i fiziolozi upotrebljavaju, jer nema drugoga zgodnijeg. Ovdje još treba reći, da nema razlike nikakve, jesu li glasovi *l*, *r*, *n*, *m* u vokalnoj ili u konsonantskoj službi; glas *r* na pr. u *prst* nije sam sobom glas ni malo različan od *r* u *ruka;* sva je razlika u tome, što *r* u prvoj riječi tvori slog, a u drugoj ne tvori.

b) Glas *l* nastaje, kad se načini tjesnac među kutnjacima i rubom jezika, a rt od jezika prione uz tvrdo nepce. — Glas *r* nastaje, kad se rt od jezika uzvrne i načini se tjesnac među rubom njegovim i „koritašcem". — Pri tvorbi glasova *n* i *m* put je dahu zatvoren kroz usnu duplju, ali je otvoren kroz nozdrve. Izgovarajući *n* činimo to tako, da jezik stavimo u položaj po-

treban za tvorbu glasa *d*, pa dah pustimo kroz nos; *m* se izgovara, da usne stisnemo, kako treba za glas *b*, pa opet dah propustimo kroz nos.

24. a) Šuštavi glasovi. Među glasovima, koji nam još ostaju (a to su sve sami konsonanti), razlikovaćemo dva skupa, i u prvi ćemo metnuti glasove jedinstvene, a u drugi složene.

b) Zvonki ili sonorni glasovi, t. j. vokali s konsonantima *l, r, n, m* imaju jednu stvar zajedničku, a to je, što se pri njihovu izgovoru glasne žice primaknu vrlo blizu jedna drugoj i zatrepte. Ima i među šuštavim glasovima takvih, uz koje glasne žice zatrepte, ali ima i takvih, uz koje to ne biva, već one žice miruju. Među one prve idu konsonanti *b, d, g, v, z, ž*, a među druge *p, t, k, f, s, š*. Ono treptanje, što ga pri onim prvim konsonantima čine glasne žice, uzrok je, te se nešto malo glasa može čuti još prije, nego se čuje glavni karakteristični glas. Ono malo prethodnoga glasa možemo zvati pazvuk (njem. Stimmton). Konsonanti s pazvukom zovu se zvučni (njem. tönend ili stimmhaft, lat. mediae), a koji nemaju pazvuka, oni su bezvučni (njem. tonlos ili stimmlos, lat. tenues).

c) Još jednu veoma važnu razliku među konsonantima treba da spomenem. Jedni se izgovaraju tako, da se dva organa u usnoj duplji tako stisnu jedan uz drugi, da je put dahu posve zatvoren sve dotle, dok se onaj zatvor ne otvori, zato se ti glasovi i zovu zatvorni (njem. Verschlusslaute), a zovu se i momentani (ili trenutni) glasovi, jer pošto se zatvor otvori, dah ne traje dulje od jednoga trena, niti mi imamo snage, da ga dulje ustavljamo. Ovamo idu konsonanti *k, g, p, b, t, d*. Drugi se opet tvore tako, da dah na svojem putu nailazi negdje u ustima na tjesnac, što ga čine dva organa približivši se vrlo jedan drugome, ali ne sastavivši se posve. Dah izlazeći kroz taj tjesnac napolje trlja se o one organe, koji tjesnac čine. Po tom se ti glasovi mogu zvati trljani (njem. Reibungslaute ili Fricativlaute od latinskoga glagola fricare, t. j. trljati), ali mi ćemo ih zvati predušni glasovi ili spiranti, jer se ti glasovi mogu izgovarati, dogod nam daha teče, do preduška (lat. spirare). Među spirante brojimo ove naše konsonante: *h, f, v, s, z, š, ž*.

d) I zatvorni i predušni konsonanti tvore među sobom parove, te je u svakom paru jedan konsonant bezvučan, a drugi je zvučan. Još treba istaknuti, da prema svakom paru zatvornih konsonanta stoji par predušnih, a među jednim i drugim parom razlika je u tome, što za spirantski par treba na istom mjestu da se načini tjesnac, na kojem se za zatvorni par, koji onome spirantskom odgovara, načini zatvor.

e) Da je pri zatvornim konsonantima put dahu potpuno zatvoren, a pri spirantima da nije, o tom se može svako lasno uvjeriti, ako namjesti usta, kao da će izgovoriti ovaj ili onaj konsonant, i zatisne nos; pri zatvornom konsonantu ne će moći disati (jer je negdje u ustima zatvor), a pri spirantu hoće,

premda poteško (jer je negdje u ustima tjesnac, dakle ne potpuni zatvor). — U §. 23b spomenuti su tjesnaci potrebni za glasove *l, r*. Razlika između tjesnaca za spirante i tjesnaca za glasove *l, r* stoji u tome, što tjesnaci za spirante imaju zajedničko mjesto sa zatvorima, a tjesnaci za *l, r* nemaju te zajednice sa zatvornim konsonantima.

25. Jedinstveni konsonanti. *K — G*. Ti se konsonanti u običnim gramatikama zovu „grleni" ili latinskim imenom „guturali", ali je to ime rđavo, jer se oni ne tvore u grlu, već u ustima kao i drugi konsonanti. Osim toga treba razlikovati dvojako *k* i dvojako *g*. Ko dobro pazi, opaziće, ako je iole fina sluha, da ta dva konsonanta drukčije glase, kad stoje ispred *a, o, u* ili ispred kojega konsonanta ili na kraju riječi, a drukčije, kad stoje ispred *e, i*. U prvom slučaju nužni zatvor se načini tako, da stražnji dio jezika sasvim prione uz meko nepce (latinski: velum), zato se *k, g* tada zovu velari (ili velarni konsonanti). U drugom slučaju prione srednji dio jezika uz tvrdo nepce (lat. palatum), i zato se konsonantima *k, g*, kad tako nastaju, kaže palatali. Sad bismo prema tome očekivali, da ćemo prema velarnom i palatalnom paru *k — g* imati i velarni i palatalni spirantski par, dakle upravo četiri spiranta, ali naš jezik mjesto četiri takva spiranta ima samo jedan, i to *h*, kako ga izgovaraju Dubrovčani (od česti Bokelji i Crnogorci) u riječma na pr. *hoću, uho* ili kako Nijemci izgovaraju svoje *ch*, na pr. u Koch, machen. To je bezvučni spirant, koji se tvori na istom mjestu (samo dakako s tjesnacem mjesto zatvora), na kojemu velarno *k*. Dodajem, da se u nekim jezicima nalazi i velarni spirant prema velarnome *g*, a u nekima se nalazi jedan ili drugi palatalni spirant (t. j. prema palatalnom *k* i prema palatalnom *g*) ili obadva.

26. *P — B* zovu se obično usneni glasovi, labijali (od lat. labium, t. j. usna), ali bi bolje bilo zvati ih „dvousneni" (bilabijali), kako ih fiziolozi i zovu za naznaku, da potrebni za njih zatvor čine obje usne stisnuvši se jedna uz drugu, jer ima i takvih „labijala" za koje se zatvor čini i drukčije. I glas je *m* po onome, što je o njemu rečeno u §. 23b, bilabijalan, jer se i za nj usne moraju stisnuti jedna uz drugu. Naši spiranti *F — V* nijesu bilabijalni, već su „usnozubni" (labiodentalni), t. j. tjesnac za njih potreban načini se među donjom usnom i gornjim zubima. U nekim se jezicima nalaze i bilabijalni spiranti, kako se nalaze i labiodentalni *P — B*.

27. a) *T — D* su dentali (t. j. zubni glasovi), ali fiziolozi imaju za njih ispravnija imena prema tome, kako im se zatvor čini. Tako oni znaju za kakuminalne glasove, koji nastaju, ako se rt ili vršak (lat. cacumen) od jezika uzvrne i prione uz tvrdo nepce; tih glasova ima u današnjim indijskim jezicima, a bilo ih je i u staroindijskom. I mi ih s nešto pomnje lako možemo izgovoriti. Kakuminalnome *t — d* odgovaraju naši spiranti *Š — Ž*, t. j. oni se tvore na istom mjestu, samo je mjesto zatvora tjesnac.

b) Dalje imamo imena: alveolarni i interdentalni konsonanti. Prvo ime služi, kad se misli zatvor, što ga čini prednji dio jezika s „koritašcem" (lat. alveoli), a drugo ime znači zatvor, što ga čini prednji dio jezika položivši se među zube (lat. inter dentes). Ako ima za uho kakva razlika među alveolarnim i interdentalnim konsonantima, zacijelo je neznatna, i teško ju je razabrati. Po namještaju govornih organa ponajviše su naši „dentali" *t, d* međuzubni (interdentalni), ali ih zacijelo mnogi izgovaraju i alveolarno. Prema ova dva reda zatvornih dentala stoje i dva reda spiranata, u svakom redu po dva, jedan bezvučni, drugi zvučni.

c) Alveolarnom *t, d* odgovara spirantski par *S — Z*, a interdentalnom *t, d* odgovaraju dva interdenalna spiranta, kojih naš jezik nema, ali ih imaju drugi gdjekoji jezici, na pr. engleski, u kojem se obadva ta spiranta jednako pišu, i to slovima *th*, ali se u izgovoru dobro razlikuju; u riječi na pr. *thank* je bezvučni, a u *father* zvučni interdentalni spirant. — Ovdje treba spomenuti „hercegovačke" glasove *ś — ź* (v. §. 9). Teško je odrediti mjesto u ustima, gdje se ti spiranti tvore, ali ja bih rekao, da tjesnac njihov stoji negdje u sredini među tjesnacima za *s — z* i za *š — ž*. Spirantskom paru *ś — ź* odgovara zacijelo par osobitih zatvornih dentala, koje možemo naznačiti slovima *t' — d'*; vidi o njima u §. 29b.

28. Složeni konsonanti. a) U širem smislu među složene konsonante idu glasovi *Ļ — Ň*, koji su složeni od dva glasa: *l* i *j*, *n* i *j*, a sastavak tih glasova biva u isti tren, bez ikakvoga prekida, t. j. organi stoje u položaju, koji je nuždan za oba glasa; ako li je među *l* i *j* ili među *n* i *j* prekid, t. j. da tek iza položaja prvoga glasa organi prelaze u položaj drugoga, onda već ne nastaju složeni glasovi, nego rastavljeni, t. j. *l-j* i *n-j* (ćir. лј, нј).

b) Među složene glasove u širem smislu ide i čakavsko *ć*, kojega je izgovor različan od štokavskoga *ć*. Za izgovor čakavskoga *ć* potrebno je, da organi stoje u položaju, koji treba za *t* i *j*, pa se *t* i *j* izgovore u jedan tren bez ikakvoga prekida. Čakavsko *ć* je zatvorni ili trenutni glas isto onako kao i *t*. Prema čakavskome *ć* kao bezvučnome glasu stoji zvučni glas *đ*, kako ga čakavci izgovaraju, kad hoće štokavski da govore (glasa *đ* u pravim čakavskim riječma nema), t. j. čakavci sastavljaju glasove *d* i *j* u jednom trenu, bez ikakvoga prekida.

Glasovi *ć* i *đ*, kako ih čakavci izgovaraju, nalaze se i u drugim jezicima, tako u češkom (na pr. vrátím, chodím), u ruskom (na pr. тѣло, дѣло), u madžarskom (na pr. atya, Magyar).

29. a) Složeni konsonanti u užem smislu zovu se latinskim imenom affricatae (od glag. affricare, t. j. trti), a nastaju ovako: ako iza kojega zatvornog glasa ne otvorimo zatvor onoliko, koliko treba, kad iza takvoga konsonanta dolazi vokal ili stoji na kraju riječi, nego ga samo toliko otvorimo, da dah ne može posve slobodno izići napolje, već se tare o tjesnac, što smo ga

načinili mjesto potpunoga zatvora. Svak lasno uviđa, da će afrikata samo onda nastati, kad se sjedini zatvor i tjesnac onakih zatvornih i spirantskih glasova, koji stoje jedni prema drugima, na pr. *C* = *t* + *s*, *DZ* (u jednom glasu, v. §. 12b) = *d* + *z*, *Č* = (kakuminalno) *t* + *š*, *Ǧ* = (kakum.) *d* + *ž*.

b) Još imamo dvije afrikate, a to su obični štokavski glasovi *Ć* — *Đ*; oni nastaju, ako se zatvor onih dentala *t*, *d*, koji odgovaraju konsonantima *ś* — *ź* (vidi u §. 27b) združi s tjesnacem tih spiranata, dakle je štokavsko *ć* = *t'* + *ś*, a *đ* je = *d'* + *ź*. Otud se vidi, da štokavci i čakavci glasove *ć*, *đ* izgovaraju različno. — Da su afrikate složeni glasovi, o tom se može svak lasno uvjeriti: neka pokuša kojugod izgovarati, dokle mu daha teče, bez ikakvoga prekida, pak će vidjeti, da se prvi ili zatvorni dio afrikate čuje samo u prvome trenu, a dalje se čuje onaj spirant, koji čini drugi dio afrikate. Tim se načinom možemo uvjeriti, da su štokavski konsonanti *ć*, *đ* kao i druge afrikate trajni glasovi (dakako onoliko, koliko su trajni spiranti, koji su im drugi dio), a za čakavske glasove *ć* — *đ* rečeno je u §. 28b da su trenutni. U drugim jezicima ima još i drugih afrikata (na pr. u njemačkom jeziku *pf*), a u svim jezicima na svijetu kad bi se sve pobrojile, vidjelo bi se, da ih ima po svoj prilici toliko, koliko ima zatvornih konsonanata i spiranata, koji im odgovaraju. — Ne treba gotovo ni dodavati, da su *c* — *č* — *ć* bezvučni konsonanti, a *dz* (u jednom glasu) — *ǧ* — *đ* da su zvučni.

c) Kad izgovaramo afrikate, mi potrebni i zatvor i tjesnac načinimo tako brzo, da nam se čini, kao da je to samo jedan posao, a ne dva. Ali glasovne skupove *ts*, *dz*, *dž* možemo i tako izgovoriti, da ne iziđe afrikata, već se jasno čuju dva odjelita glasa, te prvi konsonant pripada svršetku jednoga sloga, a drugi početku drugoga; na pr. *brat se* (srdi), *nadzirati*, *podžeći*. Tako možemo (sa *t* + *s*) izgovoriti *bratski*, *hrvatski*, ali ponajviše izgovaramo *bracki*, *hrvacki*.

30. U §. 25. naveden je spirant *h*, ali u našem jeziku ima i drugo *h*, koje nije spirant; govore ga osobito Muhamedovci po Bosni i Hercegovini u riječma, koje Dubrovčani izgovaraju sa spirantskim *h* (*hoću*, *uho* i t. d.); gdješto se takvo *h* govori i u Crnoj Gori. To nespirantsko *h* postaje već u grkljanu, i to tako, da se glasnica suzi, ali glasne žice ne zatrepte; dah dolazeći iz pluća trlja se o strane sužene glasnice i izlazi kroz usta napolje bez ikakve druge prepreke. Dakle je to *h* upravo hâk. Imaju ga i drugi jezici (na pr. njemački, u kojem se piše *h* za razliku od spirantskoga *ch*: halten, hier, Schönheit, ali Koch, machen); imao ga je i stari grčki jezik, u kom je za nj služio znak, što se zove „spiritus asper", a imao ga je i latinski jezik, dok je bio živi jezik, i pisao se slovom *h* (na pr. habere, honor, prohibere).

Vrijedno je zabilježiti, da glas *h* u jezicima rado iščezava. Tako na pr. u današnjemu njemačkom jeziku izgovara se *h* ponajviše samo na početku riječi, a u sredini se ponajviše ne izgovara, na pr. *nahe*, *sehen*,

ali u staro doba *h* se i tu izgovaralo. Starogrčko *h* (t. j. „spiritus asper") ne izgovara se u novogrčkom jeziku već odavno, Latinsko *h* iščezlo je sasvim u talijanskom i francuskom jeziku (u ovome drugom piše se doduše često, ali se ne izgovara). Po analogiji tih jezika možemo misliti, da su u staro doba svi štokavci izgovarali spirantsko *h* kao danas Dubrovčani, otud je pomalo u većini naroda nastao hak *h*, a s vremenom je u većem dijelu naroda to *h* iščezlo, te se govori na pr. *oću, uo* i t. d.

31. a) U mnogim gramatikama našega jezika neki se naši konsonanti zajedničkim imenom zovu palatali ili nepčani glasovi. To su oni, iza kojih mjesto *o* stoji *e*, dakle: *c, č, ǵ, ć, đ, š, ž, j, ļ, ń;* ispor. instrumental sing. *lovcem, oračem* (mjesto *-om*), nominativ plur. *krajevi, kraļevi* (mjesto *-ovi*), pridjev *Milošev* (mjesto *-ov*) i t. d. Sa stajališta fiziologije opravdano je ime palatali samo za one konsonante, koji se tvore pri tvrdome nepcu (lat. palatum), a to su, kako znamo, *č, ǵ, š, ž, j, ļ;* glasovi se *c, ć, đ* ne tvore pri tvrdom nepcu, dakle se sa stajališta fiziologije ne mogu zvati palatali; konsonant *ń* samo se od česti može zvati palatalnim (jer je *ń* složeno od *n* + *j;* prvi od ta dva konsonanta ne tvori se pri tvrdom nepcu, a drugi se tvori). Ime „palatali" fiziologija daje konsonantima *k, g,* kad stoje ispred vokala *e, i* (v. §. 25), ali ona može ipak dopustiti, da se svih onih 10 konsonanta (*ć, č, ǵ* i t. d.) zovu palatalima, i to zato, jer oni vole imati uza se vokal *e* nego *o*, a zna se iz §. 21b, da može i zašto može vokalu *e* pripadati ime palatalnog vokala. Zato ću ja u ovoj knjizi onih 10 konsonanta zvati, gdje treba, palatalima; a da konsonante *k, g,* kad stoje pred *e, i*, tako zovem, to ne će nigdje biti potrebno.

b) Onih 10 konsonanta, za koje je pod a) rečeno da se mogu zvati palatalima, mnoge naše gramatike zovu mekim konsonantima, a tvrdima zovu sve ostale konsonante jezika našega, na pr. *b, d, f, g* i t. d. Imena „meki" i „tvrdi" konsonanti ja do sad nijesam nigdje upotrebio niti ću ga od sad igdje upotrebiti, jer niti znam ja niti drugi ko zna, zašto bi jedni konsonanti bili „meki", a drugi „tvrdi". Pri tvorbi (artikulaciji) pojedinih glasova često sudjeluje meko i tvrdo nepce; mogao bi dakle kogod misliti, da su „meki" konsonanti oni, koji se tvore (artikuliraju) pri mekome nepcu, a „tvrdi" konsonanti da su oni, koji se tvore pri tvrdome nepcu. Ali ako s te strane ogledamo imena „meki" i „tvrdi" konsonanti, onda tek vidimo, kako su rđava, jer se konsonanti *č, ǵ, š, ž, j, ļ*, kako je rečeno pod a), tvore pri tvrdome nepcu, pa bismo ih poradi toga morali zvati „tvrdim" konsonantima, a ne „mekima", kako ih zovu neke gramatike! U drugu opet ruku velarni konsonanti *k, g, h* tvore se, kako znamo iz §. 25., pri mekome nepcu (velum), dakle bi se morali zvati „meki" konsonanti, a u gramatikama se ipak zovu „tvrdi". Osim toga nekim konsonantima, kao što su na pr. *b, p, d, t, v, f, z, s* nije mjesto artikulacije ni pri mekome ni pri tvrdome nepcu, dakle ih sa stajališta fiziologije ne možemo zvati ni mekima ni tvrdima, a ipak im neki gramatici kažu: „tvrdi" konsonanti.

Vidi se dakle, da imena „meki" i „tvrdi" konsonanti treba odbaciti, jer su pogrešna. Isto su tako pogrešna imena za konsonante *ć* i *č*, od kojih glasova prvi neke gramatike zovu „mekim", a drugi zovu „tvrdim"; *č* bi doduše po onome, što je rečeno pod a), moglo samo sobom biti „tvrdo", ali *ć* nikako nije „meko" ni samo sobom ni prema *č*.

32. a) Kako treba naše glasove sa stajališta fiziologije dijeliti, to se jasno razabira iz §-a 21—30. Po toj diobi svaki glas ima samo jedno mjesto, t. j. ne može ići u dvije ili u tri grupe. Malo je drukčija dioba obične ili tradicionalne gramatike, koja se ne obazire na fiziologiju glasova; ta gramatika ima od česti i drukčiju terminologiju. Knjiga, kao što je ova, ne može prekinuti sve sveze s tradicionalnom gramatikom, već treba da iz nje zadrži što više od onoga, što se nauci ne protivi. U toj tradicionalnoj gramatici neki glasovi dolaze po u dvije grupe, a ima i jedna grupa, koja u fiziologiji nije poznata (to su t. zv. „sibilanti").

b) Po diobi tradicionalne gramatike dijele se glasovi našega jezika ovako: I. vokali: *a, e, i, o, u.* — II. konsonanti: 1. grleni: *k, g, h;* 2. usneni: *p, b, f, v;* 3. zubni: *t, d;* 4. tečni: *l, r,* 5. nosni: *n, m;* 6. pištavi: *c, s, z;* 7. nepčani: *c, č, ǵ, ć, đ, š, ž, ļ, ń, j;* 8. predušni: *h, f, v, s, z, š, ž.* Latinska su imena konsonantima: 1. guturali, 2. labijali, 3. dentali, 4. likvide, 5. nazali, 6. sibilanti, 7. palatali, 8. spiranti. Da fiziologija ne odobrava sasvim imena pod 1, 2, 3, 7, to je poznato iz §-a 25, 26, 27a, 31a; ime pod 4 (tečni ili tekući glasovi) prevedeno je iz lat. liquidae, jer glasovi *l, r* teku bez prekida iz usta, t. j. možemo ih izgovarati, dogod nam daha traje; ime pod 6. dolazi otud, što izgovarajući dugo bez prekida *c, s, z* činimo to, kao da pištimo; značenja imena pod 5. i 8. jasna su iz onoga, što je rečeno u §-ima 23b i 24c.

c) Važna je u hrvatskoj ili srpskoj gramatici razlika između zvučnih i bezvučnih konsonanta;

zvučni su: b, d, g, z, ž, đ, ǵ, v,

bezvučni su: p, t, k, s, š, ć, č, f, h, c.

Ostali konsonanti *(j, l, ļ, m, n, ń, r)* ne broje se ni među zvučne ni među bezvučne, a to od česti vrijedi i za *v* (v. u §. 35b). — Po dva konsonanta, koji u navedenom pregledu stoje jedan nad drugim, među sobom su parnjaci; tako su na pr. *b* — *p*, zatim *d* — *t* i t. d. parnjaci. Konsonant *h* i kao velarni spirant i kao hak (v. §. 30) nema u našem jeziku svoga parnjaka, a *c* ga ima samo u vrlo rijetkim slučajevima, kao što su *otac ga* (na pr. vidi), *lovac bi* (došao), gdje se *c* poradi zvučnoga konsonanta iza sebe izgovara kao afrikata *dz* (o kojoj vidi u §. 29a), — ali da se afrikata *dz* nalazi u nekim narječjima, to je rečeno u §. 12b.

* * *

33. a) U fiziologiju ide i nauk o slogu, t. j. o onom, što se latinski (upravo grčki) zove syllaba (njem. Silbe). Slog je ime

za skup glasova, koji se izgovori snagom jednoga jedinog daha. U svakom slogu mora i može biti samo jedan vokal; mjesto vokala može da bude konsonant u vokalnoj službi (takav je konsonant u našem jeziku *r*, v. §. 23a). Slog može da bude bez ikakvoga konsonanta, a može da bude u njemu jedan ili dva ili više. Odavde se vidi, da je u svakoj riječi onoliko slogova, koliko je vokala. Prema tome razlikujemo riječi jednosložne, dvosložne, trosložne i t. d.

b) Razlikuju se slogovi otvoreni i zatvoreni. Otvoren je slog onaj, koji se svršuje vokalom, a zatvoren je onaj, kojemu je na kraju konsonant; u riječi na pr. *že-na* oba su sloga otvorena, u *že-nom* je prvi slog otvoren, drugi je zatvoren, u *žen-ski* je prvi zatvoren, a drugi otvoren, u *žen-skom* obadva su sloga zatvorena i t. d.

c) Svakom je pismenom čovjeku, a nekmoli spisatelju potrebno znati, kako se rastavljaju riječi u slogove, i to zato, jer mu vrlo često treba prekinuti koju riječ tako, da joj jedan dio dolazi na kraj jednoga retka, a drugi dio na početak drugoga retka. Filolozi i gramatici držeći, da nauk o rastavljanju riječi u slogove ide u pravopis, govore o tome u pravopisu, a ja ću nešto o tome da kažem ovdje u glavi o fiziologiji glasova, jer što je slog, na to upravo odgovara, kako već rekoh, fiziologija. U §-u, koji dolazi, ja ne ću postaviti tvrda i postojana pravila, kojima se ne bi moglo ništa zabaviti; to ja ne mogu učiniti, a ne može i niko drugi. Zato naša dva pisca, koji su o toj stvari u svojim „pravopisima" do sad najbolje pisali (A. Belić i D. Boranić), u koječemu su se među sobom prije razilazili (u najnovijim izdanjima svojih „pravopisa" složili su se). Drukčije ne može ni biti, kad ima podosta slučajeva s nesigurnim slogovima; niko na pr. ne može reći, je li bolje rastavljati *buk-va* ili *bu-kva*, *mas-lo* ili *ma-slo*, *vjet-ra* ili *vje-tra* i t. d. (v. §. 43b). U većoj ili manjoj mjeri nalazi se ta nesigurnost i u drugim jezicima. Kad dakle ni moja pravila nijesu neoboriva, ja ne mogu drugo reći nego: neka ih primi, kome se sviđaju, a kome se ne sviđaju, neka se drži najnovijega pravopisa Belićeva i Boranićeva.

34. a) Kad su u kojoj riječi dva konsonanta jedan do drugoga između dva vokala, onda ih naši pisci pišu zajedno, t. j. ne rastavljaju ih, ako se takva dva konsonanta nalaze na početku nekih riječi, jer to im je dokaz, da je takav konsonantski skup lak za izgovor također na početku sloga. Pisci dakle ponajviše pišu: lje-pši (ispor. *pšenica)*, mo-tka (ispor. *tkati)*, pra-znik (isp. *znati)*, se-dlo (isp. *dlaka)*, sta-blo (isp. *blato)* i t. d. — Ako li se koji dvokonsonantski skup ne nalazi nikad na početku riječi, to je piscima dokaz, da je on težak za izgovor ne samo na početku riječi, nego i na početku sloga, zato oni rastavljaju: bor-ba, dalj-ni, maj-ka, mal-ko, sun-ce i t. d. (to je uvijek onda, kad je prvi konsonant *j, l, lj, n, nj, r)*. S istoga razloga i ja držim, da takve konsonantske skupove treba rastavljati. Ali što se tiče riječi

ljepši, motka i sličnih, mislim, da se njihovi konsonanti mogu ne samo zajedno pisati (lje-pši, mo-tka), nego da se mogu i rastavljati, t. j. da može također biti: ljep-ši, mot-ka, praz-nik, sed-lo, stab-lo i t. d. Mislim, da nije dosta gledati samo na to, koji se konsonantski skupovi mogu nalaziti na početku riječi, već da treba i na to gledati, koji se konsonanti nalaze na svršetku riječi. A budući da se u našem jeziku na svršetku riječi mogu nalaziti svi konsonanti, to je dokaz, da ih je lako izgovarati ne samo na kraju riječi, nego i na kraju sloga. Ja dakle ne vidim razloga, zašto ne bi dobro bilo rastavljati: ljep-ši, mot-ka i t. d.

b) Na kraju naših riječi nalaze se samo ovi dvokonsonantski skupovi: *st, št, zd, žd*, na pr. list, milost, plašt, vješt, drozd, grozd, dažd. Nalaze se, istina, i drugi dvokonsonantski skupovi, ali samo u riječima tuđicama, na pr. agent, akt, mart, haps, đerz, zapt, a na te se riječi ne treba obazirati, kad je govor o konsonantskim skupovima na kraju riječi. Da nijedna naša riječ nema na kraju više od dva konsonanta, to je rečeno već u §. 14. Kad su dakle u kojoj riječi tri konsonanta jedan do drugoga, onda na svršetku prvoga dijela rastavljene riječi mogu biti od dvokonsonantskih skupova samo *st, št, zd, žd*. A samo jedan konsonant na kraju prvoga dijela rastavljene riječi može da bude svaki, kako izlazi iz onoga, što je rečeno pod a). A ima trokonsonantskih skupova, koji mogu ostati nerastavljeni zato, što ima riječi, koje takve skupove imaju na početku.

c) Ako se sve, što je rečeno pod b), u jedno sastavi, onda izlazi, da se od riječi, u kojima su trokonsonantski skupovi, neke mogu rastavljati samo na jedan način, neke na dva, a neke i na tri. Jedan je način u primjerima: voj-ska, grad-ski, kraljev-ski, rop-ski, živin-ski i t. d. Ne može biti na pr. vojs-ka, jer nijedna riječ nema na kraju *js*, a ne može biti ni vo-jska, jer nijedne riječi nema, koja bi imala na početku *j*, a iza njega kakav konsonant; — voj-ska može biti, jer ima dosta riječi, kojima je na kraju *j*, a dosta ih ima i takvih, kojima je na početku *sk*. Ovako valja razumjeti i druge pored voj-ska navedene primjere. — Dva su načina rastavljanja u primjerima: bres-kva ili bre-skva, druš-tvo ili dru-štvo, is-kra ili i-skra, jez-gra ili je-zgra; ispor. skvasiti, skratiti, zgrada. — Tri su načina u primjerima: noz-dra ili nozd-ra ili no-zdra, oš-tro ili ošt-ro ili o-štro, ses-tra ili sest-ra ili se-stra, ubis-tvo ili ubist-vo ili ubi-stvo. Sve je ovo nakon onoga, što je do sad rečeno, jasno; ispor. trokonsonantske skupove na početku riječi: zdrav, štrocnuti, strah, stvar.

Vrlo malo ima riječi sa tri takva konsonanta u sredini, na koje se ne može primijeniti ni jedan od ona tri načina, što su navedeni za rastavljanje trokonsonantskih skupova. Takva je riječ na pr. genitiv sing. *murvca* (od *murvac*). Rastavljajući *mur-vca* imamo na početku drugoga dijela *vc*, što se nikad ne nalazi na početku riječi; rastavljajući *murv-ca* stoji nam na svršetku prvoga dijela *rv*, a toga nema na kraju nijedne naše riječi; rastavljamo li *mu-rvca*, izlazi nam na početku drugoga dijela skup, kojim se ne počinje nijedna naša riječ, Ja mislim, da za nevolju može

podnijeti *mur-vca* i *murv-ca*, jer se jedno i drugo, premda je neobično, može dosta lako izgovoriti, ali *mu-rvca* je vrlo teško za izgovor, zato ne valja tako rastavljati. Riječi kao *murvca* još su: *obradvljen* (od *obradviti*), *umrtvljen* (od: umrtviti), *harčljiv*,

d) Četvorokonsonantskih skupova u našim pravim riječima nalazimo samo nekoliko, i to u onima, kojima su nastavci *-stvo* i *-stven*. Te se riječi ne mogu drukčije rastavljati nego tako, da na kraju prvoga dijela bude prvi konsonant, a na početku drugoga da budu tri, dakle: kum-stvo, rop-stvo, car-stvo, božan-stven, čuv-stven i t. d. Da ne može drukčije biti, to je jasno iz dojakošnjeg razlaganja.

e) Mnogi se konsonantski skupovi po onome, što je rečeno, mogu rastavljati i ne rastavljati; bolje ih je rastavljati onda, kad se jasno vidi, da prvi konsonant pripada osnovi, a drugi nastavku, dakle ih jezično osjećanje rastavlja. Može na pr. biti kra-sna i kras-na, tre-sti i tres-ti, ali je bolje kras-na, tres-ti, jer su slogovi *-na*, *-ti* nastavci. Prema tome je i: dig-nuti, gus-ka, koz-ji, primor-je, rek-la, tam-no, zagor-je i t. d. bolje nego: di-gnuti, gu-ska, — Složene riječi treba rastavljati u dijelove, od kojih su složene, dakle: do-stići, iz-moliti, nad-jačati, po-staviti, raz-viti, sa-kriti, isto tako: po-čnem, po-pnem; zlo bi bilo: dos-tići, i-zmoliti, na-djačati, pos-taviti, ra-zviti, sak-riti, tako ni drugi narodi ne rastavljaju svoje složene riječi, jer protiv takvog rastavljanja buni se jezična svijest pisaca. Isto tako treba rastavljati i druge složene riječi (gdje prvi dio nije prijedlog), na pr. ne-sreća, ne-zdrav, blago-slov, golo-glav, polu-brat, vino-grad, ni-šta; naopako bi bilo, kad bi se rastavljalo: nes-reća, nez-drav, blagos-lov . . . Rečena svijest nagoni i na rastavljanje: bez-uman, iz-orati, od-učiti, raz-um, raz-umjeti, raz-oružati, isto tako naj-oštriji, naj-umniji, premda se tu rastavlja vokal od konsonanta, što u nesloženim riječma ne biva nikad.

PRAVOPIS.

35. a) Kako danas svi srpski pisci pišu fonetičkim pravopisom, a hrvatski gotovo svi, tako u naše vrijeme nije više potrebno dokazivati, da je za današnji naš književni jezik fonetički pravopis zgodniji od etimologičkoga. Isto tako nije potrebno u knjizi, kao što je ova, čitateljima davati pravopisna uputstva, jer knjiga o tome ima u našoj književnosti nekoliko (najznatnije su od A. Belića: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, 1929 i od D. Boranića: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1929). A pogotovu bi sasvim zališno bilo govoriti ovdje o tome, treba li neke riječi pisati zajedno ili rastavljeno (na pr. *zašto* ili *za što*, *iznova* ili *iz nova* i t. d.), treba li druge pisati velikim ili malim slovom (na pr. Jugoslavenska Akademija ili jugoslavenska akademija i t. d.), Sve su to stvari, koje upravo ne idu u gramatiku, jer nemaju sveze s jezikom, nego ih uređuju običaj i dogovor.

b) Današnju fonetiku srpskih i hrvatskih pisaca osnovao je Vuk, pa ako meni ovdje i ne treba govoriti o pravopisu, dakle ni o fonetici Vukovoj uopće, ali opet mislim, da ne će biti zgorega,

ako ukratko progovorim o nekim pojavama Vukove fonetike, koje nijesu svakom jasne. Tako može kogod pitati: kad svi zvučni konsonanti ispred bezvučnih prelaze u bezvučne (na pr. *slatko, drukčije* mjesto *sladko, drugčije)*, zašto po tome pravilu nije nastalo *ofca, kolijefka*, nego ostaje *ovca, kolijevka*? Ako promislimo, da ispred *v* mogu stajati i bezvučni i zvučni konsonanti, na pr. *svet, tvoj, kvas* pored *zvono, dvor, gvožde*, (t. j. u *svet, tvoj, kvas* nijesu konsonanti *s, t, k* prešli u *z, d, g)*, onda nije čudo, što naše *v* može stajati i pred zvučnim i pred bezvučnim konsonantima. Ta će osobina glasa *v* biti fiziologičke naravi, koje ja za sad ne umijem pravo naznačiti.

c) Svi pisci rastavljaju enklitike od riječi, s kojima ih akcent veže u jednu cjelinu, na pr. *govorio sam, kupila si, čudim se* i t. d., pa tako je i Vuk činio, ali u futuru je on pisao: *misliću, čuvaćeš, plešćemo* i t. d. zato, što on nikad nije pisao *mislit, čuvat, plest* držeći, da su to dijalektizmi, a pravo književno da je *misliti, čuvati, plesti* i t. d. Pisati pak *misliti ću, čuvati ćeš, plesti ćemo* nije Vuk mogao, jer takvih futurnih oblika nije on nikad čuo u dobrom štokavskom narodnom govoru. Ali kad svi pišemo *opet ću* (doći), *dvaput ćeš* (dati), *kad ćeš* (otići), *sad ćemo* (vidjeti), premda govorimo *opeću, dvapućeš, kaćeš, saćemo*, mislim, da nije protivno fonetičkom pravopisu ni pisanje *mislit ću, čuvat ćeš* . . . osobito, što se oblici *mislit, čuvat* često nalaze u narodnim pjesmama svih štokavskih govora (v. §. 248d); uostalom pisanju *misliću* protivi se činjenica, što se enklitike nikad ne pišu zajedno s riječju, koja je pred njima (dakle ne *govoriosam, čudimse*, nego *govorio sam, čudim se* i t. d.).

36. a) Vuk nije pisao *-c-*, nego *-ts-* ili *-ds-* u riječima, kao što su *bratski, hrvatski, gradski* i t. d., što je po etimologičkom pravopisu. On u prvome izdanju svoga rječnika (1818.) na str. XXX. brani svoje pisanje tim, što kaže, da se gdješto u narodu takve riječi govore sa *-ts-* i *-ds-*. Ali ja mislim, da narod pomenute i slične riječi ne govori drukčije nego s *-c-* i da je Vuk etimologičko pisanje odabrao poradi veće jasnoće, samo on to nije htio da prizna bojeći se svojih protivnika, da ga ne prekore s nedosljednosti, Ali ljudi, koji u pravopisnim i uopće u jezičnim pitanjima dalje vide od Vukovih ondašnjih protivnika, prije će tu nedosljednost pohvaliti nego pokuditi, jer pisanje *bracki, ocjeći* odviše udaljuje te riječi od njihova postanja, kad tu nije samo jedan glas promijenjen (kao na pr. u *slatko* mjesto *sladko)*, već su promijenjena dva i oba su zamijenjena trećim.

b) Teže se može odobriti Vuku, što je izmedu vokala *i* — *o* izostavljao *j*, što je pisao na pr. *dioba, vidio, činio, govorio* i t. d. U tim i sličnim riječma čuje se *j* tako jasno, da to niko ne može poricati. Neke od takvih riječi pisao je on u starijim svojim radnjama s *j*, na pr. *smijo, razumijo, donijo, Bijograd, dijoba* (potvrde vidi u I. izdanju ove gramatike na str. 31). U rječniku (1818) na str. XVIII. kaže Vuk o tome: „*donijo, cijo, bijo* i ostale ovakove riječi pisao sam ovako (s *j*) zato, što se poslije kaže *donijela, donijelo, cijela, cijelo, bijela, bijelo, bjelji* i t. d.". Otud dakle izlazi,

da *vodio, činio* i t. d. zato treba pisati bez *j*, što se u drugim oblicima taj glas ne pokazuje: *vodila, činilo*. Taj je razlog tako slab i tako protivan samoj fonetici, da ga ne treba ni pobijati (jer onda bi trebalo pisati i *sladko*, kad se u ostalim riječma govori *đ*: *sladak, sladost*!). U poznijim svojim radnjama Vuk je sve te riječi pisao bez *j*, dakle: *smio, cio, činio* i t. d., pa tako danas pišu svi srpski i hrvatski pisci, te malo kome pada i na um, da izgovor ište *j*. Nijesam ja ovo ovdje rekao, što bih htio, da se u na vedenim i sličnim riječma piše od sad *j*; mali taj nedostatak Vukova pravopisa lako se može podnijeti. Samo ću još potpunosti radi dodati, da je nepisanje slova *j* između *i* — *o* uveo Vuk i u tuđe riječi, na pr. *biblioteka, bibliotekar, batalion* (potvrde se navode u prvom izdanju ove knjige), pa tako za njim ponajviše pišu današnji pisci, premda se izgovara *biblijoteka* i t. d.

O PROMJENAMA GLASOVA UOPĆE.

37. a) U promjenama glasova razlikujemo zakone i pravila. Kad se koji glas promijeni ili razvije ili iščezne u svim riječima, u kojima se tome nalaze uslovi, bez izuzetka, onda je to glasovni zakon; a kad se to izvrši samo u nekim riječma, dakle s većim ili manjim brojem izuzetaka, onda je to glasovno právilo. Držeći tu razliku na umu možemo ovako reći: zakon je pravilo bez izuzetaka, — pravilo je zakon s izuzecima. Zakona i pravila ima u svim dijelovima gramatike, ne samo u dijelu o glasovima.

b) Evo nekoliko primjera za glasovne zakone: promjena negdašnjega vokala *l* u *u*, na pr. *vuk, mučati* (od *vlk, mlčati*), promjena negdašnjega *čr* u *cr*, na pr. *crn* (od *črn*), prijelaz negdašnjih skupova *tj, dj* u *ć, đ*, na pr. *mlaćen, krađa* (od *mlatjen, kradja*). Zakon je i to, što je negdašnje ы prešlo u *i*, na pr. u riječma *riba, dihati* (od рыба, дыхати). Sva su ta četiri zakona veoma stara, kako se vidi iz §. 2 i 18b, a iz novijih je vremena zakon, da svako *l-j, n-j* (ćir. лj, нj) prelazi u *ļ, ń*, na pr. *biļe, kameńe* (od bil-je, kamen-je, ćir. билје, каменје); po svjedočanstvu starih knjiga još se u XVII. vijeku govorilo u tim i sličnim riječma *l-j, n-j* (лj, нj).

38. a) A sada evo nekoliko primjera za glasovna pravila. Glas *l* na kraju riječi prelazi u *o*, na pr. *dao, čuo, mislio, čuvao, kotao, pepeo*, ali pored toga: *val, topal, Radmil, Radul, Ćiril*; — vokal *o* iza *j* i drugih palatalnih konsonanta prelazi u *e*, na pr. instrumental sing. *konjem, krajem, mužem*, nominativ plur. *krajevi, muževi*, srednji rod pridjeva i zamjenica *vruće, tuđe, naše*, u posvojnim pridjevima *kraljev, Milošev*, — ali pored toga vokativ sing. *dušo, kućo*, u dativu i lokativu sing. *vrućoj, tuđoj, našoj*, u nom. sing. *Božo, Mišo, ujo*; — *č* ispred *c* prelazi u *š*: *lišce, ošce, srdašce, sunašce* (u starijem jeziku doista su te riječi imale *č*), a pored toga *vučca* (genitiv sing. od *vučac*), *oblučca* (od *oblučac*), *riječca* (od *riječ*); — negdašnji vokal ь gdje ne ispada, prelazi u *a*, na pr. današnje riječi *pās, konac, častiti* imale su mjesto *a* nekad ь, ali pored toga govori se u dativu i lokativu *meni* (od *ja*), gdje je u prvom slogu nekad bilo ь; — konsonanti *k, g* ispred *i* u dativu i lokativu sing. imenica ženskoga roda prelaze u *c, z*, na pr.

muci, knjizi (od *muka, knjiga),* ali pored toga se govori *baki, koki, seki* (od *baka, koka, seka);* tako je i *agi* od *aga.*

b) Mnogi izuzeci od glasovnih pravila tumače se analogijom, t. j. onom jezičnom snagom, koja izjednačuje razlike u riječima po čemugod srodnima među sobom. Analogijom se mogu na pr. tumačiti svi izuzeci, što su navedeni pod a), i to evo ovako: riječi *val, topal, Radmil, Radul, Ćiril* imaju *l* mjesto *o* po analogiji ostalih oblika, u kojima je *l* po zakonu, dakle prema genitivu i dativu *vala, valu,* prema muškome i ženskom rodu *topla, toplo* i t. d., — u vokativu je *dušo, kućo* po analogiji riječi, u kojih je *o* po zakonu ostalo nepromijenjeno, na pr. *ženo, ribo,* — u dativu i lokativu je *vrućoj, tuđoj, našoj* prema *dobroj, ovoj,* — u nominativu je sing. *Božo, Mišo, ujo* prema *Vaso, Đuro, striko* i t. d., — u *vučca, oblučca* je *č* mjesto *š* po analogiji nominativa *vučac, oblučac,* a u *riječca* je prema *riječ,* — u *meni* je *e* mjesto *a* po analogiji genitiva *mene,* gdje je *e* u prvom slogu po zakonu od pamtivijeka, — u dativu i lokativu je *baki, seki* prema ostalim padežima, na pr. *baka, bake, baku, aga, age* i t. d.

39. a) Analogija je uopće od velike pomoći za razumijevanje jezičnih pojava, ne samo onda, kad treba tumačiti izuzetke od glasovnih pravila, nego i inače. Tako na pr. što govorimo u infinitivu *grepsti, dupsti, tepsti* (se), *crpsti,* tu se po dokazivanju poredbene slavenske gramatike *-s-* razvilo u novija vremena po analogiji onih infinitiva, koji se po zakonu svršuju na *-sti,* na pr. *krasti, plesti, tresti.* — Ni po kakvom glasovnom zakonu nije umetnuto *-n-* u riječma *božanstvo, čovječanstvo, veličanstvo, vladičanstvo,* u njih nekad nije bilo nikakvoga *-n-,* već je bilo na pr. *božastvo* (od *božbstvo)* i t. d., pa su dobile *-n-* po analogiji riječi na pr. *dostojanstvo, pijanstvo, poznanstvo,* koje *-n-* imaju po zakonu odzamande (izvedene su od pridjeva *dostojan, pijan, poznan).* Ni pridjevi *božanski, čovječanski, vladičanski* nijesu nekad imali *-n-,* nego ga imaju po analogiji riječi na pr. *građanski, ciganski, hrišćanski* i dr. — Glagol *laziti* nema na početku ispred *l* nikakvoga *i,* a to se vidi i iz složenih glagola *dolaziti, odlaziti, prolaziti, zalaziti, slaziti,* a što se govori također *odilaziti, zailaziti, silaziti,* tu treba reći, da se *i* razvilo po analogiji glagola istoga značenja *ići (izići, otići),* koji ima *i* po zakonu. — Od glagola *uljesti* prezent glasi po zakonu *uljezem,* aorist *uljezoh,* imperativ *uljezi,* ali pored toga ima također *uljeći, uljegnem, uljegoh, uljegni;* po kojoj se analogiji to razvilo, o tome vidi u §. 261 d.

b) Tumačenja analogijom moraju biti vjerojatna, a to su samo onda, kad je očevidna sveza među riječju, koja se tumači, i među onima, prema kojima se tumači. Gdje takve sveze nema ili je slabo očevidna, tamo i tumačenje analogijom ne vrijedi ili ništa ili vrijedi vrlo malo. Ko bi na pr. rekao, da je *svoboda* (kako je bilo u starom jeziku i kako je u drugim slavenskim jezicima) prešlo u *sloboda* po analogiji riječi *slovo, sloga,* — ili da je *kako* pretvoreno u *kao* prema *dao, pao, stao,* taj ne bi nikoga uvjerio, jer se ne vidi, na kakvoj se svezi i srodnosti analogija osniva.

40. a) Glasovni zakoni u jezicima nijesu vječni, već neko vrijeme traju pa prestanu i nemaju više snage nad riječima, koje poslije nastanu. Ko to uzima na um i zna dobro stariji jezik, on lako tumači gdjekoje izuzetke (ili nepravilnosti) i vidi, da tu upravo i nema ništa nepravilno. Da potvrdim to primjerima, Nekad je bio zakon, da se svako *sj* i *zj* pretvara u *š, ž,* i tako su nastale riječi *košen, vožen, knjigonoša, griža* i dr. Bez promjene

ostaje *sj, zj* u riječma: *pasji, pasja, kozji, kozja*, i to stoga, jer u ono vrijeme, dok je na snazi bio glasovni zakon o prelaženju skupova *sj, zj* u *š, ž*, riječi *pasji, kozji* imale su između *s* i *j*, između *z* i *j* vokal ь, one dakle nijesu pod taj zakon potpadale, jer su glasovi *s* i *z* bili rastavljeni od *j*, a kad je ь ispalo, onda je već onaj glasovni zakon bio prestao djelovati, i tako je *sj, zj* ostalo nepromijenjeno.

b) Drugi je takav primjer: konsonanti *g, k, h* nekad su bez izuzetka ispred *e* prelazili u *ž, č, š*, na pr. u vokativu sing. *vuče, druže, duše* (od *vuk, drug, duh)*, u prezentu *pečeš, strižeš, pečemo, strižemo* i t. d. Ali u genitivu sing. i u nominativu plur. imenica ženskoga roda pomenuti konsonanti ostaju nepromijenjeni, na pr. *noge, ruke, muhe*. To je zato, jer dok je rečeni glasovni zakon stajao na snazi, onda su oni padeži imali na kraju vokal y (ы), bilo je na pr. *ženy, nogy* i t. d., a poslije se to promijenilo u *žene, noge* po analogiji riječi, kojima je posljednji konsonant od osnove nepčan i koje su se odiskona u tim oblicima svršivale na ę, otkle je nastalo *e*, na pr. *duše, volje* (od *duša, volja)*. Kad je *ženy, nogy* i t. d. prešlo u *žene, noge*, onda onaj glasovni zakon o prelaženju konsonanta *g, k, h* nije više djelovao, te se nije moglo razviti ni *nože* ni *ruče*.

c) Nekad je u sredini riječi među dva konsonanta, od kojih drugi nije bio *j*, prelazilo *or* u *ra*, — *er* u *re*, — *ol* u *la*, — *el* u *lě*, sve po glasovnom zakonu, i tako je nastalo na pr. *brada, breza* (mjesto *brjeza* po §. 64a), *glava, mlijeko* od prvobitnoga *borda, berza, golva, melko;* ali mi danas imamo dosta riječi, u kojima pomenuti skupovi nijesu promijenjeni, na pr. *morski, berba, doňi* (mjesto *dolňi), seoski* (mjesto *selski)*. Dok je onaj zakon bio na snazi, onda su te i slične riječi iza *or, ol, er, el* imale ь, a tek iza ь dolazio je konsonant, dakle skupovi *or, ol, er, el* nijesu stajali među dva konsonanta i zato nijesu bili podložni onome zakonu; a kad je ь ispalo, onda je već rečeni zakon bio obamr'o, i tako je ostalo *morski* i t. d. bez promjene.

d) Konsonanti *d, t* ispadaju ispred *l* po glasovnom zakonu, na pr. *krala* (mjesto *kradla* od *kradem), plela* (mjesto *pletla* od *pletem), jelo* (t. j. jestvina, mjesto *jedlo), prélo* (mjesto *predlo),* ali pored toga imamo *kotlić, metla, pjetlić, sedlo*, i to stoga, jer su te riječi iza *d, t*, a ispred *l* imale nekad poluglas, dakle *d, t* nije stajalo neposredno ispred *l* i zato nije ispadalo, a poslije, kad se poluglas prestao izgovarati, onaj zakon nije više vrijedio. — U §. 19a rečeno je, zašto imenice *knez, vitez* glase u vokativu *kneže, viteže;* one dakle nijesu izuzetak od zakona, koji traži, da *z* ispred *e* ostaje bez promjene.

41. a) Glasovni zakoni i pravila nijesu ograničeni samo vremenom (kako je razloženo u §. 40), nego i prostorom, t. j. ne obuzima svaki zakon i svako pravilo svih narječja ili govora istoga jezika. To ne treba prostrano razlagati, dosta je spome-

nuti rascijep staroga vokala ě (ѣ) u troje *(lepo, lipo, lijepo* od *lěpo)* i izgovor glasa *h* (v. §. 30). — Što se po južnim krajevima naroda našega govori *nojca, vojka (j* mjesto *ć)* ili *božitńi, kutńi* (mjesto *božićni, kućni)* ili u Crnoj Gori *naruče, oruže* (mjesto *naručje, oružje)* i t. d., — to nijesu nikakvi izuzeci ni nepravilnosti, već su to osobiti zakoni (ili pravila), koji su zahvatili samo neki dio jezičnoga područja.

b) Kakogod učena gramatika tumačila izuzetke od glasovnih pravila, još će ih uvijek dosta ostati, koji se protumačiti ne mogu. U §. 39b bila su dva takva primjera: *sloboda* (od *svoboda), kao* (od *kako).* Tako je i ovo: niko ne zna, zašto se pored *ospa* govori i *aspa,* — zašto *že* u gdjekojim riječma prelazi u *re,* na pr. *moreš, more,* pored *možeš, može* ili *jere* (pored *jer)* mjesto negdašnjega *ježe), nebore* mjesto *nebože* (što je upravo vokativ od *nebog),* — zašto se govori *dignuti, dizati* mjesto negdašnjega *dvignuti, dvizati* (kako je u drugim slavenskim jezicima) i t. d.

c) Do sad je bio govor o glasovnim promjenama, o glasovnim zakonima i pravilima. O nekim promjenama nije bilo riječi, a to su veoma obične promjene, koje se događaju poradi lakšega izgovora, na pr. *slatko, zbor* mjesto *sladko, sbor,* t. j. gdje zvučni konsonanti pred bezvučnima prelaze u bezvučne, — i obratno. Te promjene možemo zvati fonetičke (fonetske). Kako smo razlikovali „glasovne zakone" i „glasovna pravila", tako i ovdje možemo razlikovati „fonetičke zakone" i „fonetička pravila". Promjene, što ih vidimo u navedenim riječma *slatko, zbor,* izvršene su po fonetičkom zakonu, jer su bez izuzetaka, t. j. svako *dk* prelazi u *tk,* a svako *sb* u *zb;* a po fonetičkom je pravilu na pr. da *zlj* prelazi u *žlj (bojažljiv, pažljiv,* — ali *popuzljiv, razljutiti),* da *znj* prelazi u *žnj (grožnja, vožnja,* — ali *izńihati, razńihati se).*

PREGLED GLASOVA POJEDINCE.

Vokali.

42. a) *A* u nebrojenoj množini riječi ostalo je od najstarijih vremena do danas nepromijenjeno; takve su riječi na pr. *dar, dati, čuvati, naš, znati, žena, roda* (genitiv sing.) i t. d. Odvajkada je i ono *a,* koje je u prvom slogu riječi *brada, glava* (o kojima vidi u §. 40c); evo još nekoliko takvih riječi: *brazda, grad, krava, mraz, vrana,* — *glad, klas, mlatiti, slama, zlato.* Da je u tim i u nekim drugim riječma *ra, la* postalo doista od *or, ol,* to sigurno dokazuje poredbena slavenska i indoevropska gramatika, ali gdjekojim riječma pomenuto postanje može se dokazati i današnjim jezikom; takove su: *prostran* (od *prostor-n,* ispor. *prostor, prostorija), klati* (od kol-ti, ispor. prezent *koljem* od *kol-jem), slan* (od

sol-n, ispor. *sō*, t. j. sol, genitiv *soli)*. Ne smije se misliti, da je svako *ra, la* među dva konsonanta postalo od *-or-, -ol-*; poredbena slavenska i indoevropska gramatika dokazuje sigurno, da je *ra, la* odiskona u riječma: *brat, krasan, pravo, gladak, plakati, slava* i u nekima drugim. — Na početku je riječi *or* ispred konsonanta prešlo u *ra;* jasno se to vidi u riječma *ralo, ratar* (od *orlo, ortar*, ispor. glag. *orati)*, a poredbena gramatika dokazuje to i za riječ *rabota*. U tuđim riječma, koje je naš jezik uzeo u svoje dohistoričko doba, prešlo je *ar* između dva konsonanta i na početku riječi najprije u *or* (v. §. 59b), a onda je *or* prešlo u *ra;* takove su: *kralj* (iz njem. imena *Karl*, misli se Karlo Veliki, ispor. *cesar, car* od Caesar), *Skradin* (lat. Scardona), *Rab* (lat. Arba). Po svoj prilici je *la* u *lađa, lakom* postalo od *ol*, a u *Labin* postalo je od latinskoga *al* (Albona).

b) Vokal *a* vrlo rijetko ispada; primjeri su tome: *valjda* (pored *valjada)*, *nekmoli* (od *ne kamo li)*. — Više ima primjera, gdje *a* otpada na kraju riječi; takove su: *kad, tad, sad, kud, ovud, onud, svud, nek* (na pr. nek dođe) pored *kada, tada, sada, kuda, ovuda, onuda, svuda, neka*. Što se nalazi *jučer* pored *jučera*, to nije postalo jedno od drugoga, nego su to samostalni oblici: *jučer* je po svome postanju akuzativ, a *jučera* je genitiv od imenice, koja inače glasi *večer* (v. §. 60a). — Na početku pravih narodnih riječi (kojih je vrlo malo), ne otpada *a* nikad, a među tuđima nalazi se tome potvrdā, na pr. *nafora (navora), poklisar*, iz grčkoga anaphorá, apokrisiários, tako je i *Tanasije* (pored *Atanasije)* iz grč. Athanásios. Kako treba razumjeti oblik genitiva sing. na pr. *dobrog, našeg* (pored *dobroga, našega)* i t. d., o tome vidi u §. 215.

c) Veoma rijetko postaje *a* od *e;* takove su tuđe riječi: *argatin* iz grčkoga ergátēs, *Aćolija* (nar. pjes. 2, 233) iz grč. Aitōlía (grčko *ai* već se od mnogo vijekova izgovara *e)*, *iguman* iz grč. hēgúmenos; pored *pergamen(a)t* (lat. pergamena, njem. Pergament) Vuk je pisao i *pargamen(a)t* (potvrđe vidi u akad. rječniku), gdje je prvo *e* prešlo u *a* s istoga razloga, s kojega je *apoteka* prešlo u *apateka* (vidi malo dalje). — Od negdašnjega *ѣ* postalo je po zakonu (kao i u drugim slavenskim jezicima) *a* iza konsonanta *j, ž, č*, na pr. u *bojati se, bježati, kričati* (v. §. 61b). Nije jasno, zašto je *ѣ* prešlo u *a* u riječima *prama* (pored zakonitoga *prema* od starijega *prěma), orah* (genitiv *oraha*, od *orěh*, koje imaju svi drugi slavenski jezici, pače i druga naša narječja: čakavski *orih* i *oreh*, kajkavski *oreh)*. Isto je tako nejasno, zašto je *o* prešlo u *a* u riječi *aspa* (pored *ospa)*, u *abravnica* (u Crnoj Gori pored *obravnica*, a to od *obramnica)*. U nekoliko riječi *a* je postalo od *o* zato, da u dva sloga, što stoje jedan do drugoga, bude isti vokal: *apateka* (pored *apoteka* iz njem. Apotheke, a to iz lat. apotheca, grč. apothēkē), *ahtapod* (iz grč. oktápus), *manastir* (iz grč. monastērion), *nataroš* (iz lat. notarius). U *odavle, odanle, odavde, odande* vokal je *a* postao od *o* analogijom, vidi u §. 46b. — Ne zna se, zašto je negdašnje *ę* prešlo u *a* u riječima, koje su doista imale nekad u

prvom slogu *ę*: *jačmen, jačmičak* (pored *ječmen, ječmičak* i pored *ječam), žalac, žaoka.*

d) Na početku riječi *a* je dodato, koliko ja znam, samo u *aveljača* (t. j. *veljača),* koje ako se gdje govori, jamačno je riječ dijalektička. — Na kraju je dodato *a* samo u nekoliko riječi, koje su gotovo sve dijalektičke, ili se nalaze samo u narodnim pjesmama: *doka* (t. j. *dok), jera* (t. j. *jer,* postalo od *jere), naprijeda* (t. j. naprijed), *nazada* (t. j. nazad), *opeta* (t. j. *opet), paka* (u Dubrovniku pored *pak,* a to od *pako).*

43. a) U vrlo mnogo riječi razvilo se *a* iz negdašnjih poluglasova ili „jerova" ъ i ь (o kojima vidi u §. 2). Ali nije se svuda od poluglasa razvilo *a,* u mnogo je slučajeva poluglas iščezao bez traga, t. j. na onim mjestima, gdje se nekad nalazio, danas (i već odavno) ne govori se nikakav vokal. Gdje se jedno, gdje li drugo dogodilo, tome je pravilo: ъ i ь je prešlo u *a* ondje, gdje je stajalo u zatvorenom slogu, a iščezlo je ondje, gdje je stajalo u otvorenom. Tome još treba dodati, da su se oba poluglasa prestala izgovarati svuda na kraju riječi još u dohistoričko doba našega jezika; u spomenicima se doduše pisalo ь i na tome mjestu, ali to je bilo samo običaja radi. Primjeri za prelaženje poluglasa u *a* (na kraju riječi ne ću pisati ni ъ ni ь): *laž, san, daska, dahnuti, kratak, — päs, tast, čast (častiti), konac, lovac,* od *lъž, sъn, dъska, dъhnuti, kratъk, — pьs, tьst, čьst (častiti), konьc, lovьc.* Primjeri za ispadanje poluglasa: *sna* (genitiv sing.), *kratka, spati, zlo, ptica, — psa* (genitiv sing.), *konca, lovca, došla, počnemo* od: *sъna, kratъka, sъpati, zъlo, pъtica, — pьsa, konьca, lovьca, došьla, počьnemo* i t. d.

b) Ima dosta i takvih riječi, koje se ne drže rečenoga pravila, a to je stoga, jer se ne može uvijek odrediti, gdje je otvoreni, gdje li zatvoreni slog; tako na pr. riječi *bukva, ljuska,* možemo rastavljati i izgovoriti ne samo *buk-va, ljus-ka,* već također *bu-kva, lju-ska,* t. j. u te dvije riječi može *u* biti i u zatvorenom i u otvorenom slogu (isp. §. 34a). Tako i negdašnje *stъklo* možemo rastavljati u *stьk-lo* i u *stь-klo;* od prvoga je nastalo *staklo,* a od drugoga *sklo* (u Dubrovniku mjesto *stklo*); ili rastavljajući negdašnje *zamъknemo* u *za-mъk-ne-mo* izlazi nam *zamaknemo,* a od *za-mъkne-mo* izlazi *zamknemo;* infinitiv od negdašnjega *zamъći* morao bi po pravilu glasiti samo *zamći,* jer se tu slogovi ne mogu tako rastaviti, da bi ъ došlo u zatvoreni, pa opet pored *zamći* govori se i *zamaći.* Taj se drugi oblik može dvojako tumačiti: ili je njegovo *a* prodrlo iz prezenta *zamaknem,* ili se ono zato izgovara, jer su konsonanti *mć* jedan do drugoga neobični za izgovor. Tako nas evo kod glavnoga uzroka, zašto je ono pravilo o poluglasima često narušeno, t. j. poluglasi se često zamjenjuju vokalom *a* ondje, gdje bi, izbacivši ih po pravilu, nastao konsonantski skup težak za izgovor. Poradi toga je *a* u riječima: *lagati, laži* (genitiv sing.), *mah (mahovina), snaha* od *lъgati, lъži, mъh, snъha, — dana* (genitiv sing.), *lava* (gen. sing.), *maca* (gen. sing.), *tama* od *dьna, lьva, mьca, tьma.* Na tom se osnivaju i riječi, u kojima po-

luglas i iščezava i prelazi u *a*: *gamizati* i *gmizati*, *žanjem* i *žnjem*, t. j. ko govoři na pr. *gamizati*, njemu je skup *gm* težak za izgovor, pa ga rastavlja vokalom *a*, a ko govori *gmizati*, njemu nije težak, zato ga ne rastavlja. Isto tako treba razumjeti *lažica* i *ožica*, oboje od starijega *lъžica;* u *ožica* je *l* ispred konsonanta prešlo u *o* (dakle kao u sredini riječi, na pr. *seoba*, *vladaoca* od *selba*, *vladalca*, a to od *selьba*, *vladalьca)*.

Pored *lažica* i *ožica* ima i *žlica*, što je postalo od *lžica*, t. j. nepovoljni konsonantski skup *lž* ukinut je tako, što je premetnut. Istu promjenu kao u *ožica* vidimo još u riječi *ožujak* (od *lžujak*, a to od *lъžujak ;* lika *lažujak* pored *ožujak* nema, ali ima *lažak* (t. j. lažljivi mjesec); vidimo i u imenu grada *Ocinj* (ili *Ocin)*, koje je postalo od *Lьcinj*, kako se u starom jeziku nalazilo, a postalo je od talijanskog imena Dulcigno, dakle *Lьcinj* mjesto *Dlьcinj*, čemu je *d* pred *l* otpalo (ispor. *krala*, *prela* od *kradla*, *predla)*.

44. a) Ima dosta riječi, u kojima na kraju među dva konsonanta nikad nije bilo nikakvoga vokala, a danas je i već odavno među njima *a*. Evo ih nekoliko: *bistar*, *dobar*, *ogań*, *vjetar*, *vosak*, *misao* (od starijega *misal)*, *rekao* (od starijega *rekal)*, *sedam*, *osam*, *jesam*. U ono prastaro vrijeme, dok su se poluglasovi i na kraju riječi izgovarali, bilo je na pr. *dobrъ*, *jesmь*, i onda između dva konsonanta niti je bilo niti je trebalo ikakvoga vokala; ali kad su se poluglasovi na kraju riječi prestali izgovarati, onda se na kraju nađoše dva (ili tri) konsonanta, a to bješe narodu pomučno izgovarati (a zašto, to se razabira iz §. 34b), zato je među njih umetnuo poluglas, a iz njega se poslije razvilo *a;* najprije dakle bješe na pr. *jesmь*, onda *jesьm*, a zatim *jesam*. Gdje ona dva konsonanta ne stoje na kraju riječi, tamo dakako nema *a* među njima: *dobra*, *voska*, *jesmo*. Samo skupovi *st*, *št*, *zd*, *žd* ostavljaju se nerastavljeni, na pr. *list*, *plašt*, *grozd*, *dažd*, ali u §. 78c vidjeće se, da dio naroda i te skupove ukida odbacujući *d* ili *t*.

b) Katkad narod i drugdje osim na svršetku riječi umeće *a* među dva vokala. Tako je na pr. u riječi *narav*, koja u staroslovenskom i u ruskom jeziku glasi nravъ; tu je *a* umetnuto jamačno zato, jer je narodu skup *nr* težak za izgovor; među ista dva konsonanta umetnuto je *a* i u *narast*, *narastiti;* kako se pored *narastiti* u istom značenju govori i *mrijestiti (se)*, otud se vidi, da je jezik i drukčije ukinuo nepovoljni skup, t. j. promijenivši *nr* u *mr*.

c) Katkad se poluglas u nepovoljnim konsonantskim skupovima ne zamjenjuje vokalom *a*, već im se jezik uklanja tako, što odbacuje prvi konsonant. Govori se na pr. *tašt* od *tъšt*, isto tako *natašte* od na *tъšte*, a pored toga ima i *našte* („našte srca") i *naština*, koje je jedno i drugo postalo tako, što je *t* ispred *št* ispalo, t. j. *našte*, *naština* od *natšte*, *natština*. Tako je i *štica* (mjesto *ščica* pored *daščica)* postalo od negdašnjega *dъštica*.

45. a) Gdje su jedan ili dva poluglasa nekad bila među tri konsonanta, od kojih je treći na kraju riječi, tamo se danas među drugi i treći svagda umeće *a*, osim ako su to skupovi *st*, *št*, *zd*, *žd*. na pr. *kotlac*, *kozlac*, *loznac*, *ljupčac*, *mudrac* od *kotьlьc*,

kozьlьc, lozьnьc, ljubьčьc, mudrьc, — tako je i *Gračac* (mjesno ime) mjesto *Gradčac* (po fonetičkom zakonu), ali *dažd, čast* od *dъžd, čьst*. Dosta se često i to nalazi, da se *a* umeće također između prvoga i drugog vokala; tako pored *kotlac, kozlac, mudrac, Gračac* imamo također *kotalac, kozalac, mudarac, Gradačac* (mjesno ime, ali ne isto, koje *Gračac);* takve su riječi još: *danas, opanak, posalak, svetačac, staračac, tanak, taman* od *dьnьs, opьnьk, posъlъk, svetьčьc, starьčьc, tьnъk, tьmьn*.

b) Ako treći konsonant nije na kraju riječi, onda su četiri načina, kako se poluglasovi ili mijenjaju u *a* ili se izostavljaju. Najobičnije biva, da se vokalom *a* rastave prva dva konsonanta. Tako je *bačva, dance, maštanije, opanka* (gen. sing.), *tanka, šaptati* od *bъčьva, dьnьce, mьčьtanьje, opьnъka, tьnъka, šьpъtati,* — isto tako *rebarce, srdašce, vlakance, staračca, svetačca, jutarńi, lovački, momački* od *rebrьce, srdьčьce, vlaknьce, starьčьca, svetьčьca, jutrьńi, lovьčьski (s* je ispalo kao i u riječi, što iza ove dolazi, po §. 88a), *momьčьski*. Tim se riječima pridružuje i *skopaljski* od *skopljьski*, gdje su četiri konsonanta. Nešto je rjeđe, da se u takvom slučaju druga dva konsonanta rastavljaju vokalom *a*, kako je u genitivu sing. *kotlaca, kozlaca, loznaca, ljupčaca, mudraca* prema nominativu *kotlac, kozlac, loznac, ljupčac, mudrac,* isto tako *Gračaca* (mjesto *Gradčaca* prema nominativu *Gračac,* t. j. *Gradčac).* Ali pored *kozlaca, mudraca, Gračaca* ima i *kozalca, mudarca, Gradačca,* što je prema nominativu *kozalac, mudarac, Gradačac*. Dva su lika i u *sunčani* pored *sunačni* (ovo je dijalektički). — Rijetko se umeću dva *a*, t. j. među konsonant prvi i drugi i među drugi i treći, tako je genitiv sing. *šapata* prema nominativu *šapat* (od *šьpъt,* gen. *šьpъta);* isto je tako rijetko, da se sva tri konsonanta ostavljaju jedan do drugoga bez *a*, kako je na pr. *murvca* od murvьca prema nominativu murvac; Vuk u dan. 1, 24. ima instrumental *Vjenčcem* (od *Vjenčac,* ime planini).

c) Vrijedno je spomenuti ovdje još priloge s nastavcima *le* i *de*. Od negdašnjega *dokъle* razvilo se *dokle* i *dokale,* a od *odъkъle* postalo je *otkle, odakle* i *otkale,* — od *odъtъle* postalo je *otle* (t. j. *odtle,* gdje je *d* ispred *t* ispalo, v. §. 87b), *odatle, otale* (t. j. *odtale).* Po analogiji navedenih priloga od tri sloga, od kojih je u srednjem svuda *a*, promijenjeno je *odovle* (t. j. *odovьle)* u *odavle;* tako je i od prvobitnoga *odonle* (t. j. *odonьle)* postalo *odanle* ili (s premetnutim konsonantima) *ondole, ondale*. Pored *le* ima i nastavak *de* u *odovde, odonde* (t. j. *odovьde, odonьde),* otud je po analogiji prema *odavle, odanle* nastalo *odavde, odande*.

46. Kad se u kojoj riječi sastanu ili bi se imala sastati četiri konsonanta, onda se *a* ne umeće, ako je skup lako izgovoriti; takve su riječi na pr. *carstvo, božanstven,* koje su spomenute u §. 34d. Teži za izgovor skupovi rastavljaju se tako, da se *a* umetne između prvoga i drugoga konsonanta: *peranski* od *Perna* (selo u Hrvatskoj), *ceranski* od *Cerna* (selo u Srijemu). Vuk u otkr. 2, 8. ima pridjev *smiranski* od *Smirna,* a Daničić *psalamski* („s glasom psalamskim") psal. 98, 5. Ali Vuk ima i *sardski* od *Sard* (ime gradu), to je zato, što su tu četiri konsonanta samo na pismu, a

po izgovoru su tri, jer se *ds* izgovara kao *c* (§. 36a); ne će dakle biti loše, kako mnogi govore i pišu: *konsonantski, parlamentski, prezidentski, studentski,* ali valja priznati, da nije pogrešno ni *konsonanatski, parlamenatski, prezidenatski, studenatski,* ispor. *korinatski* (*I.* 279) od *Korint* (ime gradu). Što Vuk u dan. 2, 83. piše *goražđski* (od *Goražde),* to se valjada izgovara *goraški* ili *gorašski.* Dodajem još *vrgomoski* (mjesto *vrgomostski)* od *Vrgin most* (selo u Hrvatskoj); tako se izgovara i *šestotina* (mjesto *šest stotina).*

47. Za prijedloge, koji na kraju imaju konsonant, nema stalnih pravila, kad njihovo ъ, što su ga nekad imali, iščezava, kad li prelazi u *a* pri sastavljanju s glagolima i s drugim riječma u jednu cjelinu. Govorimo na pr. *izmet, izbaciti, izgovoriti, odbor, odmotati, otpustiti, podnos, potpisati, sloga, smetati* i t. d. bez vokala *a* iza prijedloga, — u drugu opet ruku govorimo: *izazvati, sastaviti, sažeći, sazidati,* gdje niko nikad ne izostavlja *a.* Razumije se dobro, zašto u negdašnjem *sъstaviti* nije poluglas iščezao: onda bi nastalo *staviti* (t. j. *sъs-* prešlo bi u *ss,* a to po zakonu u *s)* i ne bi bilo razlike između *sъstaviti* i *staviti,* a razlika je poradi smisla nužna; — ali u *izazvati* nema takvoga uzroka, pa opet se ne govori *izvati,* kako se govori *iženiti, iseliti, iskočiti, odahnuti, odijeliti,* gdje je svuda nakon ispaloga ъ i nakon izjednačenja dvaju konsonanta ostao samo jedan. Ima i takvih primjera, gdje se dvojako govori, t. j. ъ može prijeći u *a,* a može i ispasti; tako je: *izagnati — izgnati, odabrati — odbrati, podaviti — podviti, sakupiti — skupiti, savladati — svladati* i t. d. — A sad da razgledamo prijedloge, koji se svršuju na konsonant te primaju češće ili rjeđe *a* na kraju.

48. a) Prijedlog *bez* prima *a* veoma rijetko: *beza* šta. *V,* rječn. kod ПАСАТИ се, *beza* zla. nar. pjes. 1, 266 i nar. posl. 274.

b) Rijetko ga prima i prijedlog *iz*: *iza* sna. *V.* dan. 1, 76. *iza* slatka. nar. pjes. 1, 574., *iza* sanka. 2, 216. 508., posve je obično *iza* glasa. *V.* mat. 27, 46. Ali *iz* zle. *V.* mat. 5, 27.

c) Mjesto *k* gotovo svagda je *ka* ispred *g, k, h*: *ka* gospodu. *V.* d. ap. 9, 35., *ka* koljenima. luk. 5, 8., *ka* govedima. *D.* 1 mojs. 18, 7., *ka* kojemu. pis. 86., *ka* humu. pjes. n. pjes. 4, 6. Mnogo rjeđe uzima se *ka* pred drugim konsonantima: *ka* drvetu. *D.* 1 mojs. 3, 24., *ka* prorocima. 4 car. 3, 13., *ka* svojoj. jezek. 37, 7, — još rjeđe pred vokalima: *ka* ocu. *V.* drž. izd. 3, 435., *ka* istoku. *M.* 31. — Mnogo je običnije: *k* drvetu, *k* svojoj i t. d., a pogotovu *k* ocu, *k* istoku. Vrlo je neobično *k* ispred guturala, kako je: *k* gradu. *V.* eman. 25., *N.* 48.

d) Prijedlog *kroz* glasi *kroza* ispred kraćih oblika ličnih zamjenica (*me, te, ń, nga,* t. j. mene, tebe, njega): *kroza* me. *V.* jov. 10, 9., rimlj. 15, 18., *kroza* te. filim. 7., *kroza* nj. luk. 19, 1., d. ap. 3, 16., *kroza* njga. nar. pjes. 1, 403. Ima i *kroza* nju. *V.* prav. sov. 33., drž. izd. 3, 436, ali može biti i *kroz* nju. nar. prip. 91., ima i *kroza* njih. *V.* rječn. kod ДРУЖИЧАЊЕ. Inače je *kroza* mjesto *kroz* sasma rijetko: *kroza* što. nar. pjes. 1, 501., ispor. *krošto,* t. j. *kroz*

što u Vukovu rječn. U *D.* rad jug. ak. 20, 155. nalazi se *kroza* svu. Sasma je neobično: *kroza* crte. *M.* 158. Kao *kroz* što (krošto) tako je i *kroz* sve. nar. prip. 10., *kroz* staklo. *V.* 1 kor. 13, 12., *kroz* zakon. rimlj. 3, 20 i 7, 7., *kroz* zemlju. dan. 5, 27., mil. obr. 37., *D.* 4 mojs. 21, 23.

49. a) Mjesto *nad* uzima se *nada* ispred zamjeničkih oblika *me, te, se, mnom, nj*: *nada* me. *D.* jezek. 40, 1., *nada* te. nar. pjes. 2, 197., *nada* se, nar. posl. 122., *nada* mnom. 8., *D.* 2 mojs. 8, 9., psal. 13, 2., *nada* nj. jezek, 1, 3. Inače je *nada* rijetko: *nada* sve. *D.* 5 mojs. 26, 19., pored toga: *nad* svijem. *D.* pis. 26.

b) *niz* prelazi u *niza* ispred oblika *me, te, se* (za *niza me* nemam potvrde, ali ima akad. rječn. iz pisca prve polovine XIX. vijeka): *niza* te. nar. pjes. 1, 477., *niza* se. *V.* rječn. kod ђедови, *D.* pis. 26., — osim toga ispred konsonanta *s, z*: *niza* stijene. *V.* dan. 1, 19., *niza* Savu. dan. 2, 33 i 3, 160., *niza* svoje. nar. pjes. 1, 160., *niza* sovru. 2, 231., *niza* zid. *V.* nar. pjes. 2, 124., *niza* Žetu. 4, 125. Manje je u takvom slučaju obično *niz*: *niz* strmen. *D.* mih. 1, 14.

c) Za *oda* mjesto *od* ima potvrda ispred riječi: *dna, sna, šta, zla*: *oda* dna. *D.* 2 mojs. 38, 4., *oda* sna. *D.* 1 mojs. 28, 16., zah. 4, 1, *oda* šta. *V.* dan. 1, 35., d. ap. 13, 39., rimlj. 14, 21., *D.* istor. 289, *oda* zla. *V.* mat. 5, 37., luk. 11, 4., jov. 17, 15. *D.* istor. 82.113. Ali se nalazi i *od*: *od* sna. *V.* mat. 1, 24., rimlj. 13, 11., nar. prip. 69., *od* zla: nar. pjes. 1, 38., *D.* istor. 323., psal. 34, 14.

d) Za *poda* mjesto *pod* potvrde su: *poda* mnom. *V.* dan. 1, 79., nar. pjes. 1, 237. 392., *poda* se. *V.* d. ap. 19, 16., nar. prip. 118., *poda* nj. nar. posl. 340., nar. prip. 3, *poda* nju. 61. Jamačno se govori *poda* me, *poda* te, ali ne mogu potvrditi; zacijelo se ne govori *pod* mnom, a po svoj prilici sasma je neobično *pod* me, *pod* te, a *pod* nj je nemoguće. Mislim, da je *poda* nju, *poda* njih običnije od *pod* nju, *pod* njih.

e) Što vrijedi za *pod, poda*, to vrijedi i za *pred, preda;* dakle: *preda* mnom. *V.* luk. 19, 27., jov. 1, 15, d. ap. 10, 30., *D.* pis. 338., *preda* me. *V.* d. ap. 25, 15 i 27, 23., nar. posl. 99., D. 1 mojs. 18, 21, *preda* te. *V.* d. ap. 24, 19. i 25, 26., nar. posl. 177., D. 1 mojs. 43, 9., 4 mojs. 20, 18., *preda* se. *V.* dan. 3, 155., kološ. 1, 22, nar. posl. 99., nar. prip. 57. 75., *preda* nj. *V.* dan. 3, 190. nar. prip. 81., nar. posl. 354., *D.* pis. 175. Ima i *preda* njga. *V.* dan. 2, 4. i 3, 202., *preda* nju. nar. posl. 323., nar. prip. 76. 87., *preda* njih. *V.* dan. 1, 79. 82., mil. obr. 80. 103., d. ap. 27, 21. Zacijelo se ne govori *pred* mnom, a *pred* nj, *pred* njga je nemoguće. Vrlo je neobično *preda* njim (mjesto *pred* njim). *JM.* 276. Mislim, da je *preda* nju, *preda* njih običnije negoli *pred* nju, *pred* njih.

50. a) U dva slučaja mora *s* prelaziti u *sa*: 1. ispred instrumentala *mnom*, dakle samo *sa* mnom, nikad *s* mnom; 2. ispred konsonanta *s, š, z, ž*, na pr. *sa* sestrom, *sa* šestim, *sa* zelenoga, *sa* žene. Nasuprot ovome drugom pravilu Vuk i Daničić vrlo rijetko pišu *s*: *s* širine. *V.* dan. 2, 43., *s* Šafarikom. pis. 11., *s* straš-

...ma. 214. Ti se primjeri poradi svoje
...ati za pogreške. U pjesmama se to
...s snahom. nar. pjes. 1, 41. 62., s svo-
... s sobom. 1, 137 i 2,363. 481 i 3, 499.,
... s sancem. 1, 160., *s* sebe. 2, 418 i 3, 480., *s* šta-
... se reci, da ovo upravo i nijesu pogreške, t. j.
... pjevaju i ne govore na pr. *s* snahom, *s* svo-
... d., nego samo: *snahom, svojim, sobom* po pravilu,
... od dva jednaka konsonanta, kad se sastanu
... izgovara samo jedan (v. §. 107a). Kad se dakle
... *s* snahom, *s* svojim i t. d., tu je prijedlog samo
... ina narodna poslovica: ko se *s* zlijem druži, on se
... nar. posl. 155., jamačno je to upravo pjesmica od
... sestrica, i jamačno se ne izgovara *s* zlijem, nego samo
... Još su dva slučaja, kad se *sa* mjesto *s* uzima vrlo rado:
... dva konsonanta, makar prvi od njih i ne bio ni *s* ni *š* ni
... konsonanta ne nalaze se na početku riječi u književ-
... ku nikad, da prvi ne bi bio koji od ta četiri, a dijalektički
... kadkad nalazi, na pr. *ckvara, čkvrlj*, ne treba brojiti ovamo
... *grješka, grješnik*, jer *j* u našem jeziku nije pravi konsonant,
... 2. ispred brojeva (imeničkih i pridjevnih). Primjeri:
... mlogima. *V.* dan. 3, 157, *sa* grada. rječn. kod Царево Поље,
... gvozdenim. nar. prip. 24, *sa* kćerima. *D.* 1 mojs. 6, 4, *sa* bla-
...om 1 mojs. 14, 16, *sa* Hristom. pis. 45. 174 i t. d., — *sa* jednom.
... mil. obr. 97, *sa* četiri, prav. sov. 66, *sa* jedanaestoricom. d.
... 2, 14, *sa* četrdeset. mil. obr. 5, luk. 14, 31, *sa* tri. *D.* pis. 16,
... trideset 113, *sa* tri tisuće, *sa* pet tisuća. *Lj.* 46 i t. d. — Ispred
...ednoga konsonanta (koji nije ni *s* ni *š* ni *z* ni *ž*) i ispred vokala
...uk, koliko je meni poznato, piše otprilike jednako često i *s* i *sa*
...r. *sa* duhom i *s* duhom, *sa* osobitim i *s* osobitim i t. d., a Da-
...ičić u takvim slučajima znatno češće piše *s* negoli *sa*, i ja mi-
...lim, da bismo se u tome imali ugledati na Daničića.

b) Mjesto *uz* uzima se *uza* ponajviše ispred kraćih zamjeničkih oblika *me, te, se*, na pr. *uza* te. *D.* 4 mojs. 18, 2, *uza* se. ... dan. 2, 117, mil. obr. 112; za *uza* me nemam potvrde, ali je jamačno mnogo običnije nego *uz* me. Ispred *nj, njga* ne može drukčije ni biti nego *uza*: *uza* njga. *V.* dan. 1, 71 i 3, 143; za *uza* nj nemam potvrde, ali je bez sumnje samo tako. Prema *uza* nj, *uza* njga govori se i *uza* nju, *uza* njih; prvo ima *V.* mil. obr. 71, drugo dan. 3, 172, mil. obr. 15, pis. 31; ali ima i *uz* njih. *V.* mil. obr. 21, prav. sov. 16; jamačno se govori i *uz* nju, ali ne mogu potvrditi. Često se uzima *uz* ispred *s* i *z*: *uza* Savu. *V.* dan. 2, ... mil. obr. 86. 114. *uza* svaku. nar. posl. IX., *uza* sav. *D.* pis. ... 178. *uza* slovenski. istor. 302 i t. d., isto tako: *uza* zdravice. ... nar. pjes. 1, 77, *uza* zastave. *D.* 4 mojs. 2, 31. Ali ima i: *uz* svoju. *D.* nem. 3, 23, *uz* stihove. pis. 299, pa tako je i: *uz* zid. *Lj.* 419.

* * *

51. a) *E* u golemom mnoštvu riječi ostalo je bez promjene od pamtivijeka; takve su na pr. *selo, šest, Bože* (vokativ sing.), *dovede* (3. l. sing. aorista), *pletete* i t. d. — Da je od staroga *ę* postalo *e*, to je rečeno u §. 18a; toga je postanja *e* na pr. u riječima *meso, tresti, duše* (nominativ plur.) i t. d. — U istočnom govoru od negdašnjega *ѣ* postalo je, kako se zna, *e* na pr. *vera, telo* (pored *vjera, tijelo* u južnom govoru i pored *vira, tilo* u zapadnom). Nekoliko riječi ima *e* mjesto staroga *ѣ* također u južnom govoru, to su neki pridjevi s nastavkom *en*: *drven, gvozden, leden, mjeden,* zatim riječi: *bolest* (u Crnoj Gori *bolijest), bolešljiv, boležljiv, cesta, cesar* (od grč. Kaîsar, lat. Caesar), *dečko* (ispor. *dječak), mezga* (pored *mezgra), obećati, penezi, Slavenin (slavenski), slezena* (pored *slezina), vedro* (pored *vjedro* i *vijedro),* osim toga još: *nekad, neki, nekoliko, nešto* (pored *njekad* i t. d.). Da su sve sada navedene riječi nekad imale *ѣ*, to dokazuje poredbena slavenska gramatika. Neke od navedenih riječi imaju *e* i u zapadnom govoru: *cesta, mezgra, obećati, slezena* (slezina), ali *pinezi, vidro, nikad, niki, nikoliko, ništo.* Južni govor ima dvojaku zamjenu staroga *ѣ* u prilozima *doslije* (pored dosele), *poslije* (pored *posele);* u drugim takvim prilozima samo je *e*: *dovle, dokle, otkle.* — Nejasno je *e* u *vrebac* (dijalektički mjesto *vrabac).* — Odvajkada *o* iza *j* i drugih palatalnih konsonanta prelazi u *e*, na pr. *konjem, krajem, krajevi, muževi* i t. d. (vidi u §. 38a). Da je naš jezik nekad imao palatalno *r* i da iza njega *o* prelazi u *e*, to je rečeno u §. 19c; onome, što je tamo rečeno, dodajem ovdje: budući da je *r* u nastavku *-ar* (na pr. *vodeničar, zidar* i t. d.) nekad bilo nepčano, zato bi trebalo, da posvojni pridjevi od tih imenica imaju *-ev*, a ne *-ov*, ali se govori jedno i drugo: *ćesarev, gospodarev, pisarev, ratarev, vodeničarev, vratarev, zidarev* i *ćesarov, gospodarov, pisarov* i t. d. Po analogiji tih pridjeva govori se *vezírev* i *vezirov* od *vezir,* u kojoj riječi *r* nikad nije bilo nepčano. Vidjeće se u deklinaciji (§. 146d), da se imenice, koje su nekad na kraju imale nepčano *r*, u instrumentalu sing. svršuju na *-em* i na *-om*: *gospodarem* i *gospodarom* i t. d.

Dijalektički je *prijenuti* mjesto *prionuti,* koje je opće narodno i (po §. 56a) postalo od *prilьnuti;* tu dakle u staro doba nije bilo glasa *j*, koji se u naše vrijeme izgovara, t. j. *prijonuti,* premda se piše *prionuti;* v. §. 36b,

b) Počesto u tuđim riječima postaje *e* od *i;* takove su: *Alempije* (pored *Alimpije* od grč. Alýpios, izgovaraj: Alipios), *Jelesije* (Elisaeus, jevrejsko ime), *kalež* (pored *kališ* od lat. calix), *kapetan* (od tal. capitano), *komesar, komesija* (pored *komisar, komisija* od tal. commissario, commissione), *lemun* pored *limun* (od tal. limone), *leturgija, leturđija* (od grč. leiturgía, grčko se ei već mnogo vijekova izgovara *i), regementa* (od njem. Regiment), *fenek* (od njem. Pfennig), *čempres* (od tal. cipresso). Govori se *medecina* pored *medicina* (od lat. medicina); tu je prvo *i* prešlo u *e* s istoga razloga, s kojega je *apoteka* prešlo u *apateka,* v. §. 42b. — Mnogo je rjeđi prijelaz tuđega *a* u *e*, kako je u riječima

komendant (V. dan. 4, 22), *komendirati* (od njem. Kommandant, kommandiren).

52. a) Na kraju otpalo je *e* u nekoliko riječi: *jošt* ili *još* od *jošte, jer* od *jere, ter* od *tere, ondar, tadar* od *ondare, tadare;* od negdašnjega *sveđere* postalo je *sveđer,* otud *sveđe* (pošto je *r* otpalo, v. §. 81b); tako je i *već, odveć* postalo od *veće, odveće.* — Rijetko ispada *e* u sredini riječi: *dosle (doslije)* pored *dosele;* između *s* i *t* ispada *e* u brojevima *jedanaest, dvanaest . . . devetnaest* (od *jedan na deset, dva na deset,* v. §. 78b), može ispadati u *dvadeset, trideset,* te biva *dvadest, tridest;* tako je i *pamtiti* pored *pametovati* i *oprnatiti* (dijalektički) pored *opernatiti, pernat.* Od grčkoga imena Geōrgios postalo je ne samo *Đeorđije,* nego i *Đorđije, Đorđe,* a *car* od *csar,* a to od *cesar* v. §. 51a i 107a. Vrlo rijetko otpada *e* na početku riječi: *vanđelje* ili *vanđelije* (grč. euangélion), *nurija (*grč. enoría).

b) Dosta ima primjera, da *e* pristupa na svršetak nekim riječima, koje se svršuju na konsonant. Tako na pr. pored *jest* (3. lice sing.) govori se i *jeste;* govori se u instrumentalu sing. *mnome, njime, njome, čime* pored starijih oblika *mnom, njim, njom, čim,* isto tako u lokativu sing. *ovome, samome, tome, dobrome, velikome* pored starijega *ovom, samom* i t. đ. Otkle se to dodato *e* razvilo, to se ne može reći (bar ja ne mogu); ko bi rekao, da je *jẽste* (mjesto *jest)* plod analogije prema 3. licu sing. drugih glagola, na pr. *plètē, pïjē, vẽžē, kùpujē* i t. d., njemu bi se moglo odgovoriti, da to ne će biti, jer bi onda dodato *e* u *jẽste* moralo biti dugo, a ono je kratko. Još je *e* dodato na kraju nekih priloga, kao što su *kade, sade, tade, kude;* te riječi još i danas glase, kako po zakonu i treba, *kada, sada, tada, kuda,* ali one mogu skrajnje *a* izgubiti te glase također *kad, sad, tad, kud* (v. §. 42b), pa je na te krnje oblike pristupilo *e.* Dijalektički je i u pjesmama *doke, pake* pored *doka, paka* (v. §. 42d) i *dok, pak;* tu su jednosložni likovi najstariji, te je iza njih prionulo u jednu ruku *a,* u drugu *e;* i na kraju priloga *tek,* koji je iz turskoga jezika (a u tome jeziku iza *k* nema nikakvoga vokala), priraslo je *e,* te se govori također *teke.*

* * *

53. a) Vokal *I* gdje u današnjem jeziku stoji, tu veoma često bijaše on i u starom jeziku; takve su riječi na pr. *lice, piti, sila, tih (tiha), zima* i t. d., a u drugim mnogim riječma prema današnjemu *i* bijaše vokal ы (o kojemu vidi u §. 18b), na pr. u riječma *dim, misao, riba, sin, visok* i t. d.

b) U južnom govoru negdašnje ѣ, kad se nađe ispred *o* i ispred *j,* prelazi u *i* (dakle kao u zapadnom govoru): *htio, letio, vidio, cio, dio* od *htjeo, letjeo . . .* pored *htjela, letjela, vidjela, cijel, dijel;* tako je *biòna, biòce, diòba* (i u te tri riječi *-o-* je postalo od *-l-),* isto tako *bijaše, sijati, smijati se.* U komparativu je ispred

-j- nekad bilo *ѣ*, od kojega je postalo *i* ne samo u južnom, nego i u istočnom govoru (u kojem bi po zakonu trebalo da bude *e)*, na pr. *miliji, pametnija, starije* i t. d.; tako je u istočnom kao i u južnom govoru 3. lice sing. *nije* (pored *neje*, od starijega *neje*, v. §. 308f). Analogija je učinila, te se u muškom rodu participa akt. govori *-jeo* mjesto *-io*, na pr. *smjeo* mjesto *smio* prema ženskom i srednjem rodu *smjela, smjelo*. Vuk u svome rječniku kod *jesti, sjesti, sresti* piše pomenuti oblik *jeo, sjeo, sreo* i *jio, sio, srio*, a u njegovim djelima nalazimo *smjeo, htjeo, ćeo, šćeo, boljeo* (i *oboljeo), vidjeo, viđeo (*i *zaviđeo), voljeo, željeo, življeo, pocrveńeo, trpljeo* (potvrde tim oblicima navedene su u I. izdanju ove knjige na str. 105). Dodajem još: *ogladńeo*. nar. pjes. 1, 528. Rijetko se to nalazi u Daničića: *življeo*. prip. 12. 15. 102, sitn. sp. 81., *omiljeo*. prip. 98., sitn. sp. 94., *voljeo*. sitn. sp. 104., *uskipljeo*. 103. — Pravilno je u južnom govoru *sjekira*, ali se može čuti i *sikira*, pa to ima i Vuk dan. 2. 102. 117; *sikira* (mjesto *sekira)* govori se i u Srijemu, isto tako *gdi* (mjesto *gde*, t. j. *gdje), nisam, nisi* i *gnjizdo* (mjesto *gnezdo*, upravo bi trebalo da je *gnizdo*, ali je *n* prešlo u *nj*, v. §. 100b), — dakle i u istočnom govoru, kojim se govori u Srijemu, katkad *ѣ* glasi *i*.

c) Ispred *đ* prelazi *ѣ* u *i* po južnim krajevima, i to samo u kratkim slogovima i samo u nekim riječma: *priđe* (pored *prije)* od negdašnjega *prěđe*, — *pripovidjeti, zapovidjeti* (isp. *pripovijedati, zapovijedati*, a ima i *pripovjediti, zapovjediti), sidjeti* (isp. *sjedim*, a ima i *sjediti), usidjelica*. Prema tome je: *zapovidjeno*. *Lj*. 94, ali *zapovjeđeno*. *D*. 2 dnevn. 34, 16, istor. 57, 60., *I*. 5., *ispovjeđeno*. *I*. 218. Nema promjene ni u govoru južnjaka, gdje je *ѣ* dugo (na pr. *vrijeđati, nasliježe)*, nema je ni u *bljeđi* (komparativ od *blijed), vježa* (t. j. obrva). — Ispred *lj* prešlo je u južnom govoru *ѣ* u *i* u riječma: *biljeg* i *bilježiti* (od starijega *bělěg, bělěžiti), bilja* (ime volu), *bilja* (ime kozi).

d) U Vukovu rječniku za južni govor nalazimo ne samo *dotjecati, utjecati* (prema *doteći, uteći)*, već također *doticati, uticati*, dakle ne samo *-je-*, nego i *-i-*; u istočnom govoru (rekao bih da) nema ni *dotecati* ni *utecati*, isto tako ni *istecati, optecati, stecati*, nego samo *doticati, uticati* . . . Zato pisci istočnjaci u tim glagolima pišu *i*, na pr. *sticati* se. *M*. 29, *pretiče*. 280, *protiče*. 217., *ističe*. Š. 5, 27, *isticali*. 5, 36. Katkad se to nalazi i u pisaca, koji pišu južnim govorom: *stiče*. *I*. 235, oko *sticaha*. 9., *pretiče*. *Lj*. 25, *protiče*. 445. Ne bi dobro bilo reći, da je *-i-* u *doticati, uticati* postalo od *ѣ*, nego valja reći, da je *-i-* onako kao u *izricati, proricati* (prema *reći)*, a što se pored toga u južnom govoru nalazi i *-je-* (*dotjecati* i t. d.), to je onako, kako prema glagolu *peći* u južnom govoru ima *upicati se* pored *prepjecati* (oboje u Vukovu rječniku).

54. U nekoliko geografičkih imena latinskoga podrijetla prešlo je latinsko *o* ispred *n* i u jednom imenu ispred *m* u naše *i*: *Jakin* (od: Ancona), *Labin* (od: Albona, v. §. 42a), *Nin* (od:

[illegible] *Promina* (od: Promona), *Rim* (od: Roma), *Skradin* (od: [illegible], v. §. 42a), *Solin* (od: Salona). — U drugih nekoliko [illegible] postalo je naše *i* od latinskoga *u;* to su: *križ* (crux), *loćika* [illegible], *mir* (u značenju „zid", lat. murus), *Trogir* (Tragurium), [illegible] od starijega *ščit*, to od *sčit*, a to od lat. scutum, v. §. 91a); [illegible] ide i *Žid* (pored *Žudio*, lat. Judaeus, v. §. 92b). Iz drugih su jezika riječi: *falinga* (ili *falinka*, njem. Fehlung), *pinjal* [illegible] pugnale). — Ime *Ivan* postalo je od *jvan* promjenom glasa *j* [illegible] bi *jvan* bilo vrlo teško za izgovor), a *jvan* je postalo od latinskoga Joannes ili od grčkoga Ioánnēs tako, što je između *o* i *a* umetnuto *v*, a onda je *o* ispalo. (Ime *Jovan* potpuno je jasno, [illegible], koje je do danas sačuvato u *Janko*, postalo je od *Joannes* tako, što je *o* ispalo prije, nego je između njega i *a* umetnuto *v).*

55. a) U staroslovenskom jeziku ima dosta riječi, u kojima [illegible] *j* može stajati i ь i *i*, na pr. *znamenьje* i *znamenije*, *pьjete* i [illegible] (2. lice plur.). Te riječi u našem jeziku glase *znamenje*, *pi*[illegible] u prvoj je ь ispalo, a u drugoj mjesto ь je *i*, dakle u obje riječi samo je po jedan način. Isto je tako u jednu ruku samo *braća*, *kamene*, *lađa*, *munja* (postalo od *bratьja*, *kamenьje* . . .), a u drugu samo *pogibija*, *provalija*, *srbadija*. Ali ima nekoliko riječi s jednim i s drugim načinom (potvrde se nalaze u Vukovu i u *Iv.* rječniku): *božja* i *božija*, *čovječje* i *čovječije*, *vražja* i *vražija*, *sjati* i *sijati*, *zjati* i *zijati*, *pjan* i *pijan*, *tja* i *tija;* tako je i *suđa* i *sudija*. Ne treba dakle reći, da je na pr. u *božja* ispalo *i* ili u *božija* da je *i* umetnuto.

b) Crnogorski prilozi *dvaš*, *triž* postali su od *dvašti*, *triždi* tako, što je najprije otpalo *i*, a onda još po svojstvu tamošnjega govora i jedan i drugi dental; tako i prijedlogu *radi* može otpasti *i* (ispor. *rad* sebe. *D.* 1 sam. 24, 4), zato se mjesto *radi šta* govori *i rašta* (t. j. *rad šta* s ispalim *d* pred š, v. §. 76b), a tako je i *porašta* (t. j. *porad šta*, a to od *poradi šta).* Katkad se odbacuje *i* i u infinitivu, na pr. *nosit*, *čuvat* mjesto *nositi*, *čuvati*, isto tako *nać*, *doć* mjesto *naći*, *doći* i t. d. (v. §. 248d, gdje se govori i o oblicima sadašnjega gerundija bez *i*, na pr. *noseć*, *čuvajuć* mjesto *noseći*, *čuvajući* i t. d.).

c) Vrlo rijetko ispada *i* u sredini riječi, takova je *dosta* mjesto *dosita* (do sita) i ime *Dmitar* mjesto *Dimitar* (od grčkog Dēmētrios, izgovaraj: Dimitrios). — Na početku riječi otpalo je *i* u *Talijan*, *talijanski* (pored *Italija).*

* * *

56. a) *O* je u velikom mnoštvu riječi ostalo od najstarijih vremena do danas nepromijenjeno, na pr. u *bosti*, *dobar*, *lomiti*, *[illegible]*, *selo* i t. d. — Po pravilu spomenutom u §. 2 i 38a postaje *o* od *l*, kad se *l* nađe na svršetku riječi ili na svršetku sloga; tako je na pr. *dao*, *gledao*, *mio*, *posao*, *vladaoca*, *žeteoci* postalo od starijega [illegible] *gledal*, *mil*, *posal*, *vladalca*, *žetelci* i t. d., isto tako *iz-*

nikao, pogibao (prema genitivu *iznikli, pogibli), žao* (prema *žalost, žaliti), veòma* (prema *velik, vèle), vrëoce* (prema *vrelo), vèsaoce* (prema *vèslo), zäova* (od staroga *zъlъva;* nije jasno, zašto ta riječ glasi gdješto i *zâva* s ispalim *l* ili *o).* Malo je potvrda za prijelaz glasa *l* u *o* na početku riječi pred konsonantom, kako je u *ožica, ožujak* (v. u §. 43b) i u *-onuti,* koje se govori samo složeno s prijedlogom *pri,* dakle *prionuti* (t. j. pri-onuti); to *-onuti* postalo je od negdašnjega lьnuti, kojega nije doduše bilo u starom našem jeziku, ali ruski jezik ima još i danas lьnutь (t. j. prianjati). — Vuk u svome rječniku navodi kao oblike muškoga roda *kaon, misaon, naseon,* a trebalo bi da bude *kalan, misalan, naselan,* jer je nekad bilo kalьn i t. d., pa bi ь stojeći u ovakom položaju moralo po §. 43a prijeći u *a,* ali je *o* iz drugih oblika (na pr. *kaona, kaono* i t. d.) prodrlo i u nominativ sing. muškoga roda. Daničić u svojoj knjizi „Osnove" 177. 178. upravo kaže, da su oblici na *-on,* na pr. *kaon,* pogrešni i da mora biti *-lan* (na pr. *kalan).* Isto kaže Daničić u akad. rječniku i za oblik *bosiok,* što ćemo ga imati pod d).

b) Kad se *o,* koje je postalo od *l,* nađe iza drugoga *o,* onda se oba *o* stegnu u jedno dugo *o,* na pr. *sòkô* mjesto *sokoo,* a to od *sokol;* tako je i *bô, sô, vô, ùbô* (od *ubòsti), pròbô* od *probosti), — kóca* mjesto *kooca,* a to od *kolca* (genitiv sing.), *pódne* mjesto *poldne.* O stezanju na pr. u *čuvo, gledo* mjesto *čuvao, gledao* i t. d. vidi u §. 113b.

c) Ima dosta riječi, u kojima *l* protiv pravila ostaje nepromijenjeno. Primjeri na kraju riječi: *bol, spȍl, tul, val, ždral, glagol, ohol, napomol* (na pr. napomol Dubrovniku), *Radmil, Radul, topal* (ženski rod *topla),* takve su i tuđe riječi, na pr. *apostol, Ćiril, instrumental, kanal, konzul, pol* (sjeverni i južni), *žurnal;* — na kraju slogova (ovdje osobito iza dugih vokala): *anđélka* (genitiv sing. od *anđélak), bijèlca* (istočno *bélca* od *bijèlac, bélac), đavólka* (od *đavólak), žálca* (od *žälac), nevàljálca* (od *nevàljalac), sokòlka* (od *sokòlak), tkálca* (od *tkálac), ubílca* (od *ubilac);* tako je i: *bólnica, đavólstvo, kálja, málko, mòlba, náčelnik, nevaljálština, sïlna, sïlno* (od *sïlan), stakàlce, stólnak, žàlba* i t. d. — Ima i takvih riječi, u kojima može da bude i *l* i *o,* na pr. *anđel* i *anđeo, cijel* i *cio, dijel* i *dio, prijestol* i *prijesto, selski* i *seoski, stradálca* i *strádaoca, vlastelski* i *vlasteoski.* U tim je riječima običnije *o,* u nekima je običnije *l;* takove su: *bijel* i *bio, bólna, bólno* i *bóna, bóno* (muški rod *bölan), bolnik* i *bonik, čil* i *čio, krvopílca* i *krvòpioca* (nominativ sing. *krvopílac), obal* i *obao* (obla, oblo), *tòbôlca* i *tòbôca), ždrâl* i *ždrâo.* — Dijalektizmi su u *I.*: *gol.* 46., *dolnji.* 64, *mil.* 38. 178, *pol* (t. j. polovina) 280, *popravilnica.* 236.

d) Vrlo rijetko postaje *o* od *lj;* u južnim krajevima govore *ponedionik* mjesto *ponedjeljnik (i* mjesto *je* po §. 53b). Što u Vukovu rječniku nalazimo *bosiok* (genitiv *bosioka),* tu ne treba reći, da je *o* postalo od *lj* (ima i *bosiljak,* genitiv *bosiljka);* može se misliti, da je *bosiok, bosioka* postalo od *bosilak, bosilka,* što ima akad. rječnik.

57. U §. 38a i 51a napomenuto je, da *o* iza *j* i drugih palatala prelazi u *e*. To je pravilo, ali ima dosta riječi, u kojima je *e* natrag okrenuto u *o* po analogiji onakih riječi, koje *o* imaju po zakonu. Ovamo idu ove kategorije riječi: 1. vokativ i instrumental sing. imenica ženskoga roda, na pr. *dušo, kućo, lađo, zemljo,* — *dušom, kućom, lađom, zemljom* (analogija prema: *vodo, ženo,* — *vodom, ženom),* — 2. dativ i lokativ sing. pridjeva i zamjenica ženskoga roda, na pr. *tuđoj, vrućoj, našoj* (analogija prama: *dobroj, žutoj, onoj),* — 3. imenice, koje se govore od dragosti, na pr. *Božo, Mišo, ujo* (analogija prema: *Đuro, Vaso, striko),* — 4. u pridjeva na *-ov* od imena bilja, koji znače, od čega je što, na pr. *oskorušov, trešnjov, višnjov* (prema: *jabukov, lipov, šljivov),* — 5. u pridjeva s nastavkom *-ovit*: *kišovit, mješovit, ražovit* (prema: *maglovit, silovit, valovit),* — 6. u nekoliko glagola VI. vrste: *bičovati, božićovati, pijančovati, učiteljovati,* ali u pisaca se nalazi i *-evati,* na pr. *prijateljevati. N.* 90. 146, *učiteljevati. Š.* 2, 8, — 7. u složenih riječi, na pr. *gornjozemac, dušogubac, konjokradica, suncokret, zemljopis* (prema *hljebožder, kolovođa, mladoženja, rukopis, ručkonoša),* — 8. na početku nekih riječi, na pr. *cokotati, ljosnuti, šobot,* od tih su neke tuđe: *čobanin, ćorav, Đorđe, Jovan, jogunast.* Riječ *čovjek* nekad je glasila *človȅk,* pa je *o* ostalo, i pošto je *l* ispalo. Imena, kakova su *Božo, Mišo, Pajo* zadržavaju *o* i u riječima od njih izvedenim: *Božov, Mišov, Pajov,* — *Božović, Mišović, Pajović.*

58. a) U §. 109c vidjeće se, zašto je negđašnje *je* prešlo u *jo* u riječma: *još (jošt, jošte), iole* (upravo bi se imalo pisati *ijole,* isp. §. 36b); u starom jeziku bilo je *ješte, jel, jeliko* (t. j. koliko, dakle *ijole* upravo znači: ikoliko; lik *jele* se ne može potvrditi, ali je jamačno bio, ispor. *dosele,* t. j. do sele, *otole,* t. j. od tole).

b) U narodu ima *ljubovan* pored *ljubavan;* u ovome drugom liku *a* između *b* i *v* razvilo se od negdašnjega ъ (dakle *ljubavan* od *ljubъvьn),* a nastavak *-ovan* u *ljubovan* isti je, koji i u drugih nekih pridjeva, na pr. *jadovan, silovan, kupovni, vrhovni.* Od *ljubovan* izvedeno je dalje *ljubovnik, ljubovnica,* a tako je i *ljubovca.* Prema svim tim riječma načinjena je i imenica *ljubov,* koju ima Vukov i akad. rječnik, a znači isto što *ljubav.* Ne treba misliti, da su te riječi prodrle u narod iz crkvenoslavenskog jezika, koji ima *ljubovь, ljubovьnь.* Isto vrijedi i za riječi: *crkovni, crkovina* (mjesto *crkvovni, crkvovina,* v. §. 108d; u drugoj od tih riječi nastavak je isti, koji u *domovina, jugovina, tekovina* i dr.).

59. a) U nekoliko tuđih riječi postalo je *o* od *e* ispred *r;* takove su: *frator* (pored *fratar,* lat. frater), *logor* (njem. Lager), *Lutor, Lutoran* (njem. Luther), *majstor* (njem. Meister), *madistor* (lat. magister), *obor* (u riječima *oborknez, oborlaćman* od njem. *ober,* na pr. u Oberhaupt i t. d.); u jednoj riječi dogodilo se to pred *l*: *šavolj* (njem. Schaffel).

b) Mnogo češće postaje *o* od tuđega *a*, i to ponajviše u prvom slogu, rjeđe u drugom, katkad u prvom i u drugom. Takve

su riječi: *bosiljak* (lat. basilicum), *jastog* (lat. astacus, grč. astakós), *koleda* ili *kolenda* (lat. calendae), *koliba* (grč. kalýbē), *komin* (tal. cammino), *komora* (lat. camera, grč. kamára), *konoplje* (lat. cannabis), *kositer* (grč. kassíteros), *kotao* (gotski katils), *korizma* (tal. quaresima), *lokva* (njem. Lache), *Miholj dan* (lat. Michael, grč. Michaēl), *moler* (njem. Maler), *ocat* (gotski akeit, lat. acetum), *oltar* (lat. altare), *pogan* (lat. paganus), *polača* (tal. palazzo), *Solun* (grč. Saloníkē pored Thessaloníkē), *Solin* (lat. Salona), *sotona* (lat. satanas, grč. satanâs), *Trogir* (lat. Tragurium), *šiljbok* (njem. Schildwache). Neke od tih riječi nalazi se i u drugim slavenskim jezicima, gdje također imaju *o* kao i u nas.

* * *

60. a) Staro je *U* ostalo u mnogo riječi nepromijenjeno do danas; takove su na pr. *buditi, čudo, drugi, duh, suh* i t. d. — Da je u mnogim riječima današnje *u* postalo od negdašnjega nosnog vokala *ą*, to je poznato iz §. 18a, a da se u drugima *u* razvilo od starijega vokalnog *l*, to je rečeno u §. 19b. — Negdašnji prijedlog *vъ*, što ga drugi slavenski jezici i danas imaju, pomiješao se s drugim jednim prijedlogom, koji odzamande glasi *u* ne samo u nas (v. §. 534), već i u drugih Slavena, te mi već odavno govorimo na pr. *u* ruci, *u* selu, *uliti, upasti*, gdje bi po pravilu trebalo da bude *v* ruci ili *va* ruci, *vliti* ili *valiti*. Ta je promjena zahvatila i riječi, u kojima *vъ* nije prijedlog; takve su na pr. bile *vъnuk, vъpiti, vъš, vъtornik*, te mi već odavno govorimo *unuk, upiti* (pored *vapiti), uš* (pored *vaš), utornik*. Tako govorimo i *udovica* (od starijega vьdovica), a od negdašnjega *vъčer* postalo je najprije *učer*, a otud *jučer*, pošto je na početku priraslo još *j*. Što se pored *uskrs, uvijek, uzduh* govori (ponajviše u narodu istočne crkve) *vaskrs, vavijek, vazduh*, to je iz crkvenoslavenskoga jezika.

b) Vrlo rijetko otpada *u* na kraju riječi; biće samo jedna: *među* (prijedlog, pored *među)*. Što se u dativu sing. govori *dobrom, ovom* mjesto starijega *dobromu, ovomu*, tu nije *u* otpalo, nego je dativ zamijenjen lokativom (v. §. 215). — Glas *u* izmjenjuje se katkad s glasovima *ov* tako, da *u* stoji pred konsonantima, a *ov* pred vokalima, na pr. *darujem*: *darovati, kujem*: *kovati, osnutak*: *osnova, plutati*: *ploviti*. Nijesu izuzetak od toga pravila riječi: *plovka* (prema *ploviti), psovka* (prema *psovati), slovce* (prema *slovo)*, jer su postale od *plovъka, psovъka, slovъce*, gdje *ov* stoji pred vokalom.

c) Dosta ima imenica uzetih iz tudih jezika, koje u jedinom ili u skrajnjem slogu nominativa sing. imaju *u* mjesto tuđega *o* ponajviše ispred konsonanta *n* i *r*, pa to *u* iz nominativa prelazi u sve padeže. Takove su riječi: *Antun* (lat. Antonius), *barbun* (ime ribi, tal. barbone), *baršun* (madžarski bársony, a to iz srednjolat. barcanus, otkle je i njem. Barchent), *batalijun*

(tal. battaglione), *biskup* (staronjem. biskof), *galun* (tal. gallone), *Grgur* (grč. Grēgórios, lat. Gregorius), *drum* (grč. drómos), *limun* (tal. limone), *ljulj* (lat. lolium), *majur* (madž. major, a to iz njem. Meier), *milijun* (pored *milion*, tal. *milione*, njem. Milion), *paun* (tal. pavone), *Požun* (madž. Pozsony), *provizur* (pored *provizor*, tal. provvisore), *puć* (tal. pozzo), *račun* (tal. razione), *Solun* (grč. Saloníkē ili Thessaloníkē), *Trijun* (grč. Tryphōn), *Španur* (tal. Spagnuolo, postalo od Spagnolo), *Šimun* (lat. Simon), *špijun* (tal. spione). — I u slogu, koji nije skrajnji, prelazi tuđe *o* često u *u*. Primjeri: *apustol* (pored *apostol*, grč. apóstolos), *bandunati* (tal. abbandonare), *bura* (tal. bora), *dumna* (pored *duvna* od srednjolatinskog *domna* mjesto *domina*), *dunja* (grč. kydōnion) *Đurađ* (pored *Đorđe*, grč. Geōrgios), *kaluđer* (grč. kalógeros), *karuce* (tal. carrozza), *kuhati* (njem. kochen), *lutrija* (njem. Lotterie), *majulika* (pored *majolika*, tal. majolica), *nurija* (grč. enoría), *poskura* (grč. prosphorá), *putir* (grč. potērion), *ruba* (pored *roba*, tal. roba), *ruzmarin* (lat. rosmarinus), *ruža* (njem. Rose) ili *rusa* (pored *rosa*, lat. rosa), *ura* (lat. hora, tal. ora), *ulje* (lat. oleum, tal. olio).

d) Rijetko postaje *u* od tuđega *i*, kako je u riječima: *ćurilica* pored *ćirilica*, *Ćiril*, grč. Kýrillos), *panađur* (grč. panēgyris), *Jeđupak* (grč. Aigýptios), *šunka* (njem. Schinken).

* * *

61. a) Za vokal ѣ dokazuje poredbena gramatika da je postao od dva različna glasa, što su bila u praslavenskom jeziku (t. j. u negdašnjem zajedničkom jeziku svih Slavena); ta su dva glasa bila: *ē* i *oi* (dvoglas, možemo ga pisati i *oj*). Rečena gramatika dokazuje, da je od *ē* postalo ѣ u riječima: *lijen, mjera, vidjeti, vjera*, a od dvoglasa *oi* u riječima: *cijena, mijena* (mijenjati), *pjena, vijest*. Trag negdašnjemu dvoglasu *oi* (oj) sačuvao se do danas u *zavoj, povoj, zavojit, povojnica* prema *vijenac* (venac, vinac), u *pojati, pojac* prema *pjesma, pjevati, pjetao; oj* stoji ispred vokala (*zavoj, povoj, povojnica* postalo je od zavojь, povojь, povojьnica), a ispred konsonanta je *je* ili *ije* u južnom govoru (u istočnom *e*, u zapadnom *i*).

b) Ni u našem jeziku ni u ikojem drugom slavenskom ne razlikuje se jedno ѣ od drugoga, ali da je nekad (u vrlo staro doba) bila među njima razlika, tome je dokaz, što se guturali različno mijenjaju pred jednim i pred drugim ѣ. U trećoj glagolskoj vrsti ispred *ti* u infinitivu jedni glagoli imaju ѣ, na pr. *vidjeti, letjeti, trpjeti*, a drugi imaju *a*, na pr. *bježati, ležati, klečati, kričati*. Ovi drugi glagoli po dokazivanju poredbene gramatike imali su pred *ti* iznajprije vokal *ē*, od kojega je postalo ѣ (*ě*), dakle *bēgēti, legēti, klekēti, krikēti*, pa je *g, k* ispred ѣ prešlo u *ž, č*, a onda je iza *ž, č* prešlo ѣ u *a*. Poredbena gramatika dokazuje također, da je *i* u nekim oblicima, osobito na kraju, postalo od onoga ѣ, koje se razvilo iz dvoglasa *oi* (*oj*); ti su oblici: nominativ plur. imenica

muškoga roda, na pr. *hrasti, zubi* i t. d., imperativ na pr. *pleti, pletimo, pletite, beri, berimo, berite.* Kad se ispred takvoga *i* nađu guturali, oni prelaze u sibilante, na pr. nom. plur. *vuci* (od *vuk), druzi* (od *drug), — reci, recimo, recite* (od *reći,* kojemu je glagolu korijen *rek), strizi, strizimo, strizite* (od *strići,* korijen *strig).* Iz tih se primjera bjelodano vidi, da je u prastaro vrijeme morala biti u izgovoru razlika među jednim i drugim ѣ, pa se poslije ta razlika zatrla. Ovdje treba navesti i glagole *pljuštati, vrištati, zviždati,* kojima je *št* ispred ѣ postalo od *sk,* dakle *pljuštati* od *pljuskěti* (isp. *pljusak,* gen. *pljuska), vrištati* od *vriskěti* (isp. *vriska), zviždati* od *zvizgěti* (isp. *zvizga);* vidi o tim glagolima još u §. 79a i 91a. Ono ѣ, koje je postalo od *ē,* prelazi u *a* također iza *j,* na pr. *bojati se, zujati* od *bojěti se, zujěti.*

c) Od negdašnjega *ē* postalo je ono ѣ, koje se nalazi u skupovima *rě, lě* između dva konsonanta, od kojih drugi nije *j,* v. §. 40c. Takve su: *brijeg, breza* (mjesto *brjeza* po §. 64a), *srijeda, trijebiti, — dlijeto, mlijeko, plijen, pljeva.* Da je *rě, lě* u tim i u drugim nekim riječma postalo od *-er-, -el-,* to dokazuje poredbena gramatika, a katkad se to postanje vidi i iz današnjega jezika; tako je infinitiv *drijeti* postao od *derti,* ispor. prezent *derem, — mljeti* od *melti,* isp. prez. *meljem* od *mel-jem.* Ne smije se misliti, da je svako *rě, lě* među dva konsonanta postalo od *-er-, -el-;* poredbena gramatika sigurno dokazuje, da je *rě, lě* odiskona (t. j. nije postalo od *-er-, -el-)* u riječima: *grijeh, krijepiti, prijesan, — blijed, klijet, slijediti* i u nekima drugim.

62. a) Kako ѣ u južnom govoru dvojako glasi: *je* u kratkim slogovima, *ije* u dugima, tako se često događa, da je u riječima od istoga korijena sad *je,* sad *ije,* na pr. *bjelina, bjelogrli: bijel, bijelac; cvjetić: cvijet, cvijetak; cjedilo, procjeđivati: cijediti, promjena; zamjenjivati: mijena, mijenjati* i t. d.

b) Nalazi se dosta riječi, u kojima dugo ѣ ne glasi *ije,* nego *jē;* takove su: *djéva, nedjéljak, vjéštac.* Osobito se to nalazi u genitivu plur., kako je na pr. *mjêrâ, pjêgâ, vjêrâ, — djêlâ, ljêtâ, mjêstâ* od *mjëra, pjëga, vjëra, djëlo, ljëto, mjësto;* tako je i: *djêdâ, mëdvjêdâ, ŭvjêtâ, bësjêdâ, nëdjêljâ, köljênâ* od *djëd, mèdvjed, ùvjet, bèsjeda, nèdjelja, kòljeno* i t. d. Tako je svagda i u gerundiju na *-vši,* na pr. *polètjêvši, razùmjêvši, vïdjêvši;* tu stoji *-jê-* ispred dva konsonanta, pa tako je i u ovim riječma: *Nèdjêljko, sjênka, vjérnôst* (a *vjéštac* je već navedeno). — Katkad se i sam Vuk koleba ispred dva konsonanta; on na pr. piše u genitivu sing. *inòvjêrca* (od *inòvjerac), rázmjêrka* (od *rázmjerak), zàvjêrka* (od *zàvjerak),* — a pored toga: *dòlijevka* (od *dòljevak), ponèdijeljka* (od *ponèdjeljak), rázdijeljka* (od *rázdjeljak), zásijenka* (od *zásjenak).* Isto je takvo kolebanje u njega: *inòvjêrka* pored *òmijerka,* — i pred jednim konsonantom: *zamjérati, odmjérati* pored *pomijèrati.* Koleba se katkad i Daničić, koji prema Vukovu *vjéštac* ima *viještac* (rad jug. akad. I, 115), ima *zamjérati* (jamačno s takvim akc., u istor. 9) pored *zamijerati.* istor. III. 138., *pomijerati.* rad jug.

ak. 1, 114 i 6, 51). — Još treba ovdje navesti neke riječi od korijena *jed*, od kojega je infinitiv *jȅsti*, prezent *jȅdêm*, ali osim takvoga prezenta ima još *jêm, jêš, jê, jémo, jéte, jédû* pored *ȉjem, ȉješ, ȉje, ȉjemo, ȉjete (ijèdû* — s takvim akcentom — govori se u Dubrovniku, inače je *ȉjû*, koji je oblik načinjen prema *ȉjem, ȉješ*... ispor. *pijem, pȉješ*... *pȉjû);* tako je i *jêd* pored *ȉjed* (t. j. otrov. upravo ono, što se jede; ispor. franc. poison od lat. potio, t. j. piće, ono, što se pije), *jéditi* pored *ijèditi, jédak* (ili *jêdak)* pored *ijèdak* (ili *ȉjedak).* Od istoga su korijena i glagoli: *prejédati se, ujédati* pored *preijèdati se, uijèdati* i *najéditi* pored *naijèditi.*

Nije jasno, zašto *jē* u riječima ovdje navedenim ili ostaje ili prelazi u *ije*, a u *jasle* je prešlo u *ja* (§. 78b).

c) M. Rešetar u knjizi d. štok. Dialekt., str. 87—89. razlaže, da južnjaci prema istočnom *ê* i zapadnom *î* govore ponajviše *ije*, dakle *vȉjek, sȉjeno* prema *vêk, sêno* i *vîk, sîno;* isto kaže on i za ѣ, kad je bez akcenta (na pr. u *kòlijevka).* Ali prema istočnom *é*, zapadnom *í* drži Rešetar da južnjaci ponajviše govore *jé*, na pr. *bjéda, rjéka*, dakle onako kao *vjèrnost, vještac* i t. d. Koliko sam ja slušao južnjački govor iz usta prostoga naroda, rekao bih, da se izgovor *vjêk, sjêno* čuje nešto češće, a izgovor *bjéda, rjéka* nešto rjede, nego što kaže Rešetar, pače ja idem dalje te tvrdim, da se može dogoditi, te isto čeljade istu riječ isti dan izgovara dvojako: sad *sjêno, rjéka*, sad *sȉjeno, rijèka.* Jamačno bijaše tako i u Vukovo vrijeme, a Vuk je kao rodeni južnjak finoga uha dvojaki taj izgovor dobro razlikovao, pa što je za golemu većinu riječi uveo u književnost izgovor *ije* (dakle *sijeno, rijeka),* to bijaše zato, što je držao, da je taj izgovor običniji od onoga drugog, a taj drugi izgovor odabrao je samo za genitiv plur., na pr. *vjêrà, djêlà, bȅsjêdà* i za nekoliko drugih riječi navedenih pod b), gdje je držao da se mnogo češće govori *jê* ili *jé* negoli *ije.* A kako se čovjek može varati u razlikovanju skupa *ije* i skupova *jê* — *jé*, to se lako razabira iz onoga, što je rečeno pod b), kako su se Vuk i Daničić u tome razlikovanju katkad pometali. — U južnjačkim narodnim pjesmama upotrebljava se prema potrebi stiha jedan i drugi izgovor, samo je Vuk u svojim izdanjima narodnih pjesama kraći izgovor bilježio apostrofom, na pr. *b'jela* (mjesto *bȉjelà* ili *bijèla),* ali apostrof nije nuždan, jer kad se piše bez njega na pr. *sjenka, vještac,* može se bilježiti i *bjela.*

63. a) U §. 51a navedeno je nekoliko riječi, u kojima je od negdašnjega ѣ nastalo *e* i u južnom (od česti i u zapadnom) govoru; onima tamo navedenim riječma ovdje se još dodaje *pȑvenac* (genitiv sing. *pȑvênca)* pored *pȑvjenac* (u Vuka griješkom „prvijenac", — genitiv sing. *pȑvijenca).* Za riječ *mlàdênci (mlàdenàcà)* pored *mlàdijenci (mlàdjenàcà)* ne može se reći, je li u njoj starije *e* ili ѣ, jer i u staroslovenskom jeziku je jedno i drugo. Ista je sumnja i za riječ *brätênci (brätênàcà)* pored *brätijenci (brätjenàcà).*

b) Obrnuti prijelaz, t. j. iz *e* u ѣ, nalazimo u mjesnim prilozima *gdje, ovdje, ondje,* koji u staroslovenskom jeziku imaju na kraju *e;* takva je i riječ *kostrijet* (u istočnom i u zapadnom govoru *kostret).* U riječi *sjenica* (ime ptici) postalo je ѣ od *i*, što dokazuju drugi slavenski jezici, koji u prvom slogu te riječi imaju *i.* — U istočnom je govoru sasvim po pravilu *detao* (ime ptici), pa tako bi trebalo da je i u južnome, jer je u prvome slogu nekad bio vokal *ę*, k ji u sva tri naša govora prelazi u *e* (v. §. 51a), pa

opet u južnom govoru nije *detao*, nego *djètao*. I u riječi *jastreb* bilo je nekad *ę* u drugom slogu, a ipak se govori ne samo *jastreb*, nego i *jastrijeb*.

c) Što u Vukovu rječniku ima *osjeći* — *osijecati* (t. j. opasti, opadati, o vodi) i *osjeka* (t. j. opadanje vode), to će biti pogreška mjesto *oseći* — *osecati*, *oseka*, kako je sasvim pravilno, jer je tu *-e-* po svjedočanstvu drugih slavenskih jezika postalo od *ę*. Vidi o tim riječma u akad. rječniku.

64. a) U kratkim slogovima iza *r* južni govor mjesto *je* (t. j. mjesto staroga *ѣ*) obično ima *e*, osobito ako je pred *r* kakav konsonant; tako je: *brȅgovi* (pored *brijeg*), *brȅza* (pored zapadnog *brîza*), *mrȅža* (pored zap. *mrîža*), *prȅdrāg* (pored zap. *prîdrâg*), *prèmudrôst* (pored zap. *prîmudrōst*), *prèlaziti* (pored *prijèlaz*), *prepísati* (pored *prijèpis*), *rȅzati* (pored zap. *rîzati*), *sredìna*, *srȅdnjî* (pored *srijeda*), *trȅbati*, *pȍtreba* (pored imenice *trijèba*), *vrȅmena* (pored *vrijème*), *vrȅti* (zap. *vrîti*). Tako je ponajviše *gȍre* (t. j. ozgor), ali se nalazi gdješto i *gorje*, na pr. u nar. pjes. 4, 456. 479. *Lj.* 49. Kad je u sredini riječi ispred *r* vokal, obično je *je* iza *r*: *gorjeti*, *korjenčić*, *starjeti*, *starješina*, — isto je i onda, kad je *r* na početku riječi: *rječit*, *rječica*, *rječnik*; tako je i *rjeđi*, što Vuk ima u svome rječniku uz riječ *rijedak*, ali kod „razrijediti" ima on *ređe*, tako ima i Daničić istor. 61. 262., ima i *ređi*. 190. 288. Riječi *krepak*, *krepost* piše Vuk u rječniku tako (bez *j*), a Daničić piše *krjepak*. 3 car. 11, 28, psal. 118, 27, *krjepost*. 1 mojs. 49, 3, psal. 22, 15., tako i *krjepke*. 2 mojs. 3, 19, *krjepki*. pis. 282, *krjeposti*. psal. 18, 1, pis. 300. Vuk u rječniku ima *grjehota*, *grješnik*, *grješnica*, *pogrješka*, gdje je ispred *r* jedan konsonant, pače ima i *strjelica*, *strjeljač*, *nadstrjeljivati*, — ali pored toga *strelimke* i *vredniji*, ovo u nar. posl. 41. Daničić ima *presnoća*. pis. 49, *uvreda*. 1 mojs. 16, 5, psal. 10, 7. — Katkad *e* iza *r* iz kratkih slogova prodire i u duge; tako je: genitiv plur. *brȇzâ*, *mrȇžâ* prema nominativu sing. *brȅza*, *mrȅža*, — *vrénje* prema *vrȅti*, — *upotrébiti* (pored *upotrijèbiti*) prema *pȍtreba*.

b) Iza *l* prelazi *ѣ* u kratkim slogovima ponajviše u *je*, koje s *l* zajedno čini *lje*, na pr. *bljedoća*, *ljepota*, *mljeti*, *posljednji*; ali katkad je *e* iza *l* mjesto staroga *ѣ*: *klȅn* pored *klijen*, *lèpak* pored *lijèpiti*, *ȍzleda* pored *ozlijèditi* (ima i *ozlédити*).

65. a) Neke imenice tuđega podrijetla imaju u južnom govoru završetak *ijer* pored *ir*, takove su: *dùblijer* (genitiv sing. *dublijèra*) ili *dùplîr* (*duplíra*) iz tal. doppiere, — *kòlijer* (*kolijèra* ili *kòlîr* (*kolíra*) iz njem. Koller (a ovo iz franc. collier), — *kòndijer* (*kondijèra*) ili *kòndîr* (*kondíra*) iz madžarskog kondér, — *pàncijer* (*pancijèra*) ili *pàncîr* (*pancíra*) iz tal. panziere, — *pùtijer* (*putijèra*) ili *pùtîr* (*putíra*) iz grč. potērion (izgovori: potirion), — *tàlijer* (*talijèra*) ili *tàlîr* (*talíra*) iz tal. tallero. Možemo misliti, da je narod na pr. prema *dublijer* načinio *putijer*, — a prema *putir* da je načinio *duplir* i t. d., a kad su se tako našle dvije ili tri imenice s *-ir* i s *-ijer*, onda su lako mogle i druge dobiti obadva

ta završetka, a u Dubrovniku je prema njima i narodna riječ *pàstîr* (u kojoj je *-i-* odiskona) pretvorena u *pàstijer (pastijèra)*.

b) Južni govor ima *h* u nekoliko tuđih riječi: *lijevča* (istočno *levča*, biće iz madžarskog lőcs), *nalijep* (ime biljki, iz tal. nappello s premetnutim glasovima *p* i *l*), *Stjepan* (pored *Stefan, Stevan*, u zapadnom govoru *Stipan*, iz grč. Stéphanos). Ovdje se mogu dodati još riječi: *Mljet, Srijem, šljem;* prva iz lat. *Melita*, pošto je *-i-* ispalo, prešlo je *-el-* među dva konsonanta u *lě*, isp. *mljeti* od *melti* (v. §. 61b); druga je riječ postala od lat. *Sirmium* ili od grč. Sirmion, pa je *-i-* u prvom slogu prešlo u *e* (isp. §. 51b), a onda je od *Serm* postalo *Srijem (Srem, Srim)* kao *drijeti* od *derti* (v. §. 61b); *šljem* je uzeto iz njem. *Helm;* tu je najprije *h* ispred *e* prešlo u *š* (v. §. 40b), a onda je *-el-* prešlo u *-lje-* kao u imenu *Mljet*.

Konsonanti.

Guturali. *K, G, H.* **66.** a) *k* kao bezvučni konsonant ispred zvučnih prelazi u *g*: *gdje* (od negdašnjega *kde), svagda* (od *svakda)*, tako je i *Vugdrag* (ljudsko ime, od *Vukdrag), nadžagbaba* (od *nadžakbaba)*. U riječima iz turskoga jezika prelazi *k* u *g* ispred *dž*: *ašigdžija* (ispor. *ašik), bardagdžija* (isp. *bardak), konagdžija* (isp. *konak)*. — Ispred bezvučnih konsonanta prelazi *g* u *k*: *bokci* (od *bogac), Drakša* (muško ime, od *Dragša), drukčije* (od *drugčije)*. — Kako se *k*, premda je bezvučan konsonant, može naći pred *v*, koji se broji među zvučne (v. §. 35b), tako se može naći i *h*, na pr. *hvala, hvatati*.

67. a) *k* je postalo od *d* u riječi *kći* (staroslov. dъšti). Prema genitivu sing. *brizga, drozga, mozga*, dativu *brizgu, drozgu* i t. d. govori se u nominativu *brizak, drozak, mozak*, što će biti analogija prema mnogim imenicama, kao što su *glasak, mravak, sanak* i t. d. — U krajevima, gdje se *h* ne izgovara, prelazi ono ispred *t* i *ć* u *k;* tako je *ktjeti* ili *kćeti* (t. j. *htjeti)*, isto tako *baktati, daktati, drktati*, a prema genitivu *bakta, drkta* (mjesto *bahta, drhta)* govori se u onim krajevima i u nominativu *bakat, drkat* mjesto pravilnoga *bahat, drhat*, a govori se i u prezentu *bakćem, dakćem, drkćem*. Te riječi s *k* su dijalektizmi, ali *drktati, drkćem* prodrlo je i u jezik Vukov i Daničićev (v. §. 69b). — U riječi *ženik* mislim da *k* nije postalo od *h* (u starom jeziku bijaše *ženih)*, nego je nastavak *ih* zamijenjen mnogo običnijim *ik* (na pr. *grešnik, jadnik, putnik* i t. d.). — U grčkim riječma prelazi katkad *h* u *k*: *krizma* (grč. chrísma), *krst* (grč. christós); poknjiški je *arhiđakon, arhijerej, arhimandrit* (prema grč. archi-), a narod govori *akriđakon, akrijera, akrimandrit* (s premetnutim konsonantima, t. j. mjesto *arki-)*. Što Vuk i Daničić pišu *karakter* (prema grč. charaktēr), prvi u dan. 1, 90, drugi u istor. 40, to je književnička riječ, koja nije uzeta neposredno iz grčkog jezika, nego iz talijanskog (ca-

rattere) ili iz francuskog (caractère); razumije se samo po sebi, da je posve dobro pisati i govoriti *harakter* (s glasom *h*, kako je u grčkom, u latinskom i u njemačkom jeziku). — U *šiljbok* postalo je *k* od njemačkoga *ch* (Schildwache).

b) Po fonetičkom pravilu ispada *k* u skupovima *skl, skn, tkn*, te se govori i piše: *stisla, stislo* (mjesto *stiskla, stisklo), prsla, prslo* (mjesto *prskla, prsklo)* — *tijesna, tijesno* (prema tome i u muškom rodu *tijesan), stisnuti, prsnuti* (ispor. aorist *stiskoh, prskoh), natnuti, natnem* od *natknuti, natknem* (a to od *natъknuti*, t. j. *nataknuti).* Ali u *isklimati, skloniti, raskneżiti* ostalo je *k*, jer je nekad ispred *k* bio poluglas. — U riječi *docne* (o kojoj vidi u §. 85a) ispalo je *k* između *c* i *n*. Ne zna se, zašto je ispalo *k* u *kao* (pored *kako)* i u *preo* (crnogorski dijalektizam, — mjesto *preko).* Mjesto *kći kćerka* govori se i *ći, ćerka*, a tako otpada *k* na početku riječi i u *titor* (iz grč. ktitōr).

68. a) Gdje glas *g* imamo danas, tamo je gotovo svuda bio i u starom jeziku. Ima nekoliko riječi tuđica, u kojima je *g* postalo od tuđega *d*: *kaciga* (pored *kacida*, iz lat. cassida), *špaga* (pored *špada*, iz tal. spada), pored *Dmitar* ima u narodu i *Gmitar* (vidi u akad. rječniku). Isti prijelaz iz *d* u *g* imamo i u narodnoj riječi *glijèto* pored *dlijeto.* U tuđici *jastog* na kraju je *g* mjesto grčkoga ili latinskog *k* (astakós, astacus). Neobičan se čini prijelaz grupe *ćb* u *gb* u futuru *mogbudem, mogbudeš* . . . (mjesto *moć budem, moć budeš);* upravo bi se očekivalo *moćbudem, moćbudeš* . . . a *g* je valjada uzeto po analogiji akt. participa mȍgao, mògla.

b) U *briznuti* i *zviznuti* ispalo je *g* između *z* i *n* (ispor. *brizgati, zvizga)* jamačno poradi lakšega izgovora, ali pored toga govori se *izgnati* (ili *izagnati),* jer je nekad ispred *g* bio poluglas. U riječi *brinuti se* (pored *briga)* nije ispalo *g* ni po zakonu ni po pravilu (jer *g* iza vokala, a ispred *n* ostaje, ispor. *dignuti, mignuti, stignuti),* nego je ispalo po analogiji kao i *m* u *ohronuti* mjesto *ohromnuti* (v. g. 83c). — Što se pored *jagnje, jagnjeći* govori i *janje, janjeći*, to je nastalo ovako: u staro doba bio je nominativ sing. *jagńьc* otud kasnije jagnjac, genitiv sing. jagnjьca, ali kako je ovo pomučno za izgovor, ispalo je *g*, te je ostalo *janjca*, plur. *janjci*, a onda je po analogiji tih oblika ispalo *g* i drugdje, gdje ne bi trebalo, jer nijesu tri konsonanta jedan do drugoga, i tako je nastalo *janjac, janje, janjeći.*

c) Nije jasno *g* u *gmeždenik* pored *meždenik*, u *gmiljeti* pored *miljeti*. u *gńiriti* pored *ńiriti*.

d) Kad od *Irig, Požega* pridjev glasi *iriški, požeški*, onda od *Getinga* (t. j. Göttingen), *Peterburg, Tiringija* ne može biti drukčije nego *getinški, peterburški, tirinški*, a što Vuk u svojim titulama piše *getingski, peterburgski, tiringski* (na natpisima svojih „Danica" i knjige mi.,-obr.), to su pogreške, upravo rusizmi.

69. a) Da konsonanta *h* veliki dio naroda našega ne izgovara, to je rečeno u §. 10a. U mnogo riječi taj dio naroda *h* na-

prosto izostavlja u izgovoru, na pr. *oću, rast, gra, dado, maati, usanuti* (mjesto: *hoću, hrast, grah, dadoh, mahati, usahnuti*), iza *u* pretvara ga u *v*, na pr. *gluv, gluva, suv, suva, kuvati, muva* (mjesto: *gluh, gluha, suh . . .*), iza *i*, katkad i inače, pretvara ga u *j*, na pr. *kijati, njijati, tij, tija, tijo, promaja* (mjesto: *kihati, njihati . . .*). O riječima *fala, fatati, Fojnica*, u kojima je *f* mjesto *hv*, vidi u §. 73.

b) U Vukovu rječniku ima pridjev *truo, trula, trulo* pored *truhla, truhlo*, isto tako *truhnuti, truhlež, truhlost, truhlina;* svuda je tu *h* po etimologiji opravdano, kako dokazuju drugi slavenski jezici, ali onaj dio naroda, koji nije glasa *h* izgubio, čini se da sve te riječi izgovara i bez *h*, pa tako ih bez *h* piše i Daničić: *trulo.* jov 41, 18, *trulost.* psal. 61, 10, *trulež.* psal. 90, 3, prič. sol. 12, 4, *trulina* jov 13, 28, *trune* (3. lice sing.) pis. 96, prič. sol. 10, 7. — Po dokazivanju drugih slavenskih jezika opravdano je *h* i u *nabuhnuti (nabuhao, nabuhla)*, pa opet pored toga ima Vuk u rječniku *podbunuti (podbuo, podbula)* bez *h*, a prema tome ima i Daničić *podbulo.* jov 16, 16. — Za *dúhnuti* i *dȕnuti* kaže se s pravom u akad. rječniku da treba uzimati dva različna korijena: *duh* i *du.* — Turska riječ *mahana* glasi u nas *mahàna* ili *mána*, i čini se, da je dobro i jedno i drugo (vidi u akad. rječniku). — Pored *drhtati* (o kojem glagolu v. u §. 67a), *dršćem* (v. u §. 93a) nalazi se u Vuka i u Daničića *drktati, drkćem: drktaše. V.* mar. 5, 33, *drkćući.* luk. 8, 47, d. ap. 9, 16, *drkćem.* jevr. 12, 21, *uzdrktao.* d. ap. 7, 32, *drktati. D.* is. 19, 16, jerem. 5, 22, *drkće.* is. 66, 2, *drkću.* pis. 187. 308., *drkćući.* 213. 277, *drkćite.* is. 32, 11, *zadrktati.* psal. 14, 5, *uzdrktalo.* psal. 55, 4. — Jednako će dobro biti i *hlaptati*, kako ima Vuk u svome rječniku, i *laptati*, kako ima Daničić sud. 7, 5. — U riječi *nahvalice* treba pisati *h*, jer je u etimologičkoj svezi s imenicom *hvala* (i ako je razvitak značenja nejasan, vidi u akad. rječniku); Vuk doduše piše bez *h* u svome rječniku i jevr. 10, 26 i prav. sov. 31, 54, ali Daničić ima *nahvalice.* istor. 314. 315. — Dijalektički je *vehnuti* (nar. pjes. 1, 174: *vehne);* treba pisati bez *h*, jer u toj riječi *h* nije etimologički opravdano.

c) Riječ *odlahnuti* ima *h* mjesto *g*, i to iz onoga vremena, dok se mjesto današnjega *laka, lako* govorilo *lahka, lahko*, koje je postalo od *lagka, lagko* (a to od *lьgъka, lьgъko);* pored *odlahnuti* ima i *odlaknuti*, a bez prijedloga piše Vuk u rječniku *lanuti.* — U riječima grčkoga podrijetla *ahtapod, ohtoih* (ovo ima *V.* drž. izd. 3, 373. 376) nije *h* postalo od *k;* Grci doduše pišu oktápus, oktōēchos, ali oni već odavno *k* pred *t* izgovaraju kao *h.* — O riječi *karakter* pored *harakter* rečeno je što treba u §. 67a, a rečeno je i to, da narod grčko *h* rijetko pretvara u *k;* ovdje se dodaje, da narod u riječima uzetim iz grčkoga jezika ponajviše ne pretvara grčko *h* u *k*, već govori na pr. *hartija, hiljada, horjatin, hora, Hrist, Metohija* (ili *artija, iljada . . .* u krajevima, gdje se *h* ne izgovara); zato Vuk piše *arhiv (arhiva), hemija*, kako se vidi

u *Iv.* rječniku. Nije dakle za preporuku, što neki po talijanskom izgovoru pišu *arkiv (arkiva), arkeologija, kimera, kirurgija, monarkija.* Riječ grčkoga podrijetla *historija* pisaše Vuk (jamačno prema ruskom jeziku) *istorija*, a za njim pisaše tako i Daničić, ali dobro čine oni, koji pišu *historija* kao i *harmonija, hipoteka, Homer, Herodot* i t. d. Drugo je *iguman*, koja je riječ preko crkvenoslavenskog jezika već odavno prodrla u narod.

U riječma *hartija* . . . *monarhija* govorili su stari Grci bezvučni spirant (v. §. 25), a u riječma historija . . . iguman imali su oni „spiritus asper" (v. §. 30).

* * *

Labijali *P, B, F, V.* **70.** U riječi turskoga podrijetla *tobdžija* prešlo je *p* pred zvučnim konsonantom po fonetičkom zakonu u *b;* koliko ja znam, nema više ni jedne riječi, u kojoj bi se *p* moglo po etimologiji naći pred zvučnim konsonantom i poradi toga prelaziti u *b.* — Pred bezvučnim konsonantima *b* prelazi u *p*: *golupka* (genitiv sing. od *golubak), optok, srpski, općina* (u staro vrijeme: obьćina), *ophoda, vrapci, opšti, opština.* — Ne nalazi se nikakve riječi, u kojoj bi *f* poradi zvučnoga konsonanta iza sebe moralo prijeći u *v*, a što se tiče konsonanta *v*, koji ispred bezvučnih konsonanta ne prelazi u *f*, nego ostaje (na pr. *ovca, kolijevka),* o tom vidi u §. 35b.

71. Pravilo je, da *p* ispred *n* ispada: *kanuti, tonuti, uštinuti, šanuti* (isp. *kapati, utopiti, štipati, šaptati),* ali u nekim riječma ostaje *p* ispred *n*: *kapnuti* (poradi *kapati), lupnuti* (poradi *lupati) štipnuti* (poradi *štipati);* u *popnem, sapnem, zapnem* (od *popeti, sapeti, zapeti), okopnjeti (okopnim)* nije *p* ispalo zato, jer je nekad između njega i *n* stajao poluglas (t. j. bilo je -pьn-). — Ispred *t* ispalo je *p* u *nasuti, posuti* (ispor. *naspem, pospem),* a ostalo je u *šaptati,* jer je nekad između *p* i *t* bio poluglas. — Riječi *pčela, pšenica, ptica* govore se dijalektički s otpalim *p*: *čela, šenica, tica.* — U nekoliko riječi tuđica postalo je *p* od *f;* tako je *Stjepan,* pored *Stefan* (Stevan) iz grčkoga Stéphanos, *Tripun* pored *Trifun* (Trivun) iz grč. Tryphōn, *post* iz njem. *Faste, biskup* iz staronjem. *biskof, pasulj* iz staronjem. *phasol* (a to iz lat. phaseolus). Ovamo ide i ime *Josip* pored *Josif* (grč. Josēph, lat. Josephus). Neke su od takvih riječi dijalektičke: *Pilip* (pored *Filip,* grč. Philippos), *prator* (t. j. frator, lat. frater).

72. a) U nekoliko je riječi *b* postalo od njem. *w*: *bèrdō* (od wer da), otud je izveden glagol *berdokati* (t. j. vikati: berdo), *bermet* (od Wermut), *birt* ili *birtaš, bircauz* (od Wirt, Wirtshaus), *bökter* (govore po Slavoniji, od Wächter), *šiljbok* (od Schildwache), — tako je i *bolta* (od tal. volta), a valjada i *Babur, Baburska* (od lat. Bavarus, Bavaria, s nejasnim *u).* Od njemačkoga *f* postalo je *b* u *baklja* (Fackel). I u riječi grčkoga podrijetla *koliba* (grč. kalýbē, izgovaraj „kalivi") postalo je *b* od *v.*

b) Ispred *n* ispada *b*, na pr. *ginuti* (ispor. *pogibao)*, *šinuti* (isp. *šiba, šibati)*, u *ganuti, nagnuti, sagnuti* (isp. *gibati)*. Svuda je tu ispalo *b* po glasovnom pravilu, a analogija je učinila, te je *b* ispalo i gdje ne bi trebalo. Tako od *nagnuti, sagnuti* aorist je ne samo *nagnuh, sagnuh*, već također *nagoh, sagoh, naže, saže*, koje bi upravo imalo glasiti *nagboh, nagbe* i t. d. (ispor. *poginuh* i *pogiboh)*; tu je *b* izbačeno po analogiji glagola, kao što su *dignuh* i *digoh, diže, stignuh* i *stigoh, stiže*, koji u infinitivu glase *dignuti, stignuti*, gdje *b* nije izbačeno, jer u korijenu tih glagola nema glasa *b* nikako. Po analogiji navedenih oblika ispalo je *b* i u imenici *sâg*, od koje se nalazi samo instrumental sing. (na pr. kad se kaže: *sâgom se sagnuti*); po glasovnom bi pravilu moralo biti *sagbom* (a nominativ bi bio *sagab* od *sъgъb*). Što se govori *obnositi, obnoviti*, to se ne protivi glasovnom pravilu, jer je to postalo od *obъn-*, dakle u staro doba bio je između *b* i *n* poluglas, a što se govori *bubnuti*, to je analogija prema *bubati* (ispor. *lupnuti* prema *lupati* u §. 71).

c) I ispred *t* ispada *b;* to dokazuje riječ *dlijeto*, koja je po §. 61b postala od *delbto*, a od istoga je korijena, od kojega je i glagol *dupsti* (dubem). Tome se ne protive riječi *optok, optužiti, hrpta* (genitiv sing. od *hrbat)*, jer je tu nekad između *b* i *t* bio poluglas, ali i takvo je *b* ispalo u *rtenica* (t. j. *hrtenica, hrptenica, hrbьtenica)*. — U *zova* otpalo je na početku *b;* nekad je bilo *bъzova*, a i danas se još govori *baza*, koje je postalo od *bъza*. U crkvenoslavenskoj riječi *bdenije* može otpadati *b*, te se govori *denije*, ali u *bdjeti (bdim)* ostaje *b*. Zašto u *obavijestiti* može otpadati *b*, te se govori *oavijestiti*, o tome vidi u akad. rječniku.

73. Za *f* rečeno je već u §. 14. da je u pravim narodnim riječima veoma rijetko, a ni u jednoj ne nalazi se *f* odzamande, već je postalo od drugih glasova; tako na pr. u *fala, fatati*, koje su dijalektizmi, postalo je *f* od *hv*, dakle od *hvala, hvatati*, po svoj prilici tako, što je *hv* prešlo najprije u *hf*, a onda se *h* prestalo izgovarati (neki stari pisci doista pišu *hfala* i t. d.); tako je od *hv* nastalo *f* i u mjesnom imenu *Fojnica*. U drugom mjesnom imenu, t. j. u *Foča*, postalo je *f* od *h*, dakle *Foča* od *Hoča* (ili u starijem liku *Hotьča)*. Za onomatopejske*) riječi, kao što su *frkati, fuk, fućkati* nije prilike misliti da su stare, dakle ni njihovo *f* ne može biti od davnina. U riječima tuđicama odgovara *f* istome glasu drugih jezika, na pr. *fin, frajla, škaf* (iz njem. Schaffel), *fela, forinta* (iz madžarskog), *fenjer, fišek* (iz turskoga) i t. d. Grčke riječi eúthēnos, Euthýmios, u kojima se već odavno *eu* izgovara *ev*, glase u našem jeziku *jevtin* i *jeftin, Jevto* i *Jefto*. — Ali od tuđega *f* postali su u nekim riječima i drugi glasovi: *p* (§. 71), *b* (§. 72a), *v* (§. 74a), *hv* u imenu *Hvar* (grč. Pháros, lat. Pharus),

*) Onomatopejske riječi zovu se one, koje samim sastavkom svojih glasova odaju svoje značenje; takove su na pr. *čavrljati, kokot, kreketati, kukavica, mrmljati, mumljati, šuškati, tandrk, urlati, zvrčati* i t. d.

u tom je dakle imenu put razvitka protivan onome, kojim se razvilo *f* u *fala, fatati.*

74. a) Glas je *v* u nekoliko riječi stojeći ispred *n* postao od *m;* tako je *Duvno* pored *Dumno* (u staro doba *Dlmьno), guvno* pored *gumno, — obravnica* pored *óbramnica, — tavna, tavno, tavnica* pored *tamna, tamno, tamnica* (govori se i u muškom rodu *tavan* pored *taman,* t. j. *v* je iz ostalih oblika, gdje stoji neposredno pred *n,* prodrlo i u ovaj); što se nalazi *žuvance* pored *žumance,* to potječe iz onoga vremena, dok se govorio i neumanjeni oblik *žuvno* ili *žumno.* Tako je i *duvna* postalo od *ďumna* (§. 60b). — Od tuđega *f* dosta često postaje *v,* osobito na početku riječi; ima ih iz grčkog jezika: *Vilip, Vilotije, rovito* (jaje pored *rofitano), Stevan* (pored *Stefan), Trivun* (pored *Trifun),* — iz madžarskog: *varka* (t. j. stražnji dio čega), *venja, vorinta* (pored forinta), — iz njemačkog: *vlinta* (pored *flinta), vrajkor* (Freicorps), *vrišak* (pored frišak), — iz talijanskog: *vrtuna* (fortuna). Gotovo sve su te riječi dijalektičke. Da je *v* u riječima latinskog podrijetla *Vrban, Vrbas* postalo od *u,* o tom vidi u §. 81d.

b) Iza *b* ispada *v* po glasovnom pravilu, na pr. *običaj, objesiti, oblast, obratiti* mjesto *obvičaj . . .,* ali pored toga se govori i *obvesti, obvoditi, — obvijati, obviti* (pored *obavijati, obaviti);* pored *obavezati* ima i *obvezati. V.* prep. 5, 399 (1844). — U riječi *sasma,* koja je postala od *svasma,* a to od съ вьсьма (od вьс, t. j. väs, säv) ispalo je *v* iza prvoga *s;* dijalektički je *sjedok, sjet (sjetovati), srab (srbjeti)* mjesto *svjedok, svjet (svjetovati), svrab (svrbjeti).* — Katkad ispred *lj* ipada *v: blagosiljati* mjesto *blagosivljati,* a pridjev *crljen* glasio je nekad *crvljen;* dijalektički je *zabaljati, rastaljati* (pored *zabavljati, rastavljati).* — Glas *v* ispada u ovim pojedinim riječima: *Áksentije* (pored *Avksentije,* grč. Auxéntios), *čoek* (izgovara se i *čojek,* — od *čovjek,* u istočnom govoru *čovek), dignuti, dizati* (mjesto *dvignuti, dvizati,* v. §. 41b), *Noščica* (mjesto *Novščica,* ime vodi u Lici kod Novoga). Tako je u južnom govoru *međed* postalo od *medvjed* i *ode* od *ovdje,* a tako je u najjužnijim krajevima *ćetati, Ćetko, Ćetna* postalo od *cvjetati, Cvjetko, Cvjetna* (§. 97b). Govori se *paun* i (rjeđe) *pavun,* a i u talijanskom jeziku, iz kojega je ta riječ uzeta, ima i *paone* i *pavone.* Od *ovamo* nastalo je najprije *oamo,* kojemu nema potvrde, a onda stezanjem *ámo.* — Među dva konsonanta ispalo je poradi lakšega izgovora *v* u *Budljanin, budljanski* (od *Budva), Nereljanin* (od *Neretva).*

c) U riječi *blavor* pored *blaor,* koja je svakako tuđega podrijetla (arnautskoga ili rumunjskog), nije jasno, je li *v* umetnuto *(blavor)* ili je ispalo *(blaor).* — Otkle je *v* u *medvjed* (t. j. životinja, koja med jede) i u bokeljskim riječma *uvjesti* (mjesto *ujesti), uvijedati* (mjesto *uijedati), ozlovijediti* (mjesto *ozloijediti), mesvijeđe* (pored *mesojeđe),* na to treba da odgovara poredbena slavenska gramatika, jer se takvo *v* nalazi i u drugim slavenskim jezicima.

d) Još se naši pisci nijesu složili u tome, kako da pišu *au, eu* u riječima grčkoga i latinskog podrijetla, dali na pr. *august, autonomija, Europa* ili *avgust, avtonomija, Evropa;* jedni pišu *v*, drugi *u*, a neki sad *v*, sad *u*. Ponajviše riječi, što ovamo idu. jesu učene ili književničke, vrlo malo ih se nalazi u živom prostonarodnom jeziku, kakove su: *avditor, avgutar, jevtin, Jevto* (ove dvije posljednje riječi vidi u §. 73), dakle u sve četiri je *v*. Riječ *avlija* nije uzeta neposredno iz grčkoga jezika (aulē, izgovaraj *avli*), nego preko turskoga, u kojemu je *v*. Što Vuk piše katkad *avstrijski* (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), to je po ruski; mnogo češće pisao je Vuk *Austrija, austrijski,* na pr. mil. obr. 38, pis. 18, kovč. 39, prav. sov. 38 i t. d. U Vuka pored *avgust.* dan. 1, 86, mil. obr. 5, pis. 14, prav. sov. 67, *Evropa* (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), *Evtih.* d. ap. 20, 9, *Kavkaz.* dan. 2, 122 nalazimo *Euvul, Klaudija* (oboje u) 2 tim. 4, 21; — u Daničića pored *Austrija.* istor. 121. 123. 124. nalazimo *avgust.* istor. 115. 247, *evropski.* 124. 224, *avtograf* (potvrde vidi u *Iv.* rječniku). Pravilo je, kako se otud vidi, teško postaviti; ja bih našim piscima predložio ovako: riječi *avgust, Evropa* neka se tako pišu, t. j. s konsonantom *v*, jer su ih Vuk i Daničić (čini mi se) svagda tako pisali, — a sve druge riječi i vlastita imena neka se pišu s *u;* tu je na prvom mjestu *Austrija,* onda su imena na pr. *Aurelije, Euklid, Euripid, Kaukaz, Zeus* i dr., napokon učene, međunarodne riječi, na pr. *autentičan, autograf, autonomija, kaucija, nautika, neurastenija, neutralan, pauza, pauperizam, pseudoklasicizam, reumatizam* i t. d.

* * *

Dentali *T, D.* **75.** U riječima *ženidba, kosidba, svadba* i sličnima pred *b* je nekad bilo *t* (upravo ть, pa je ь ispalo), te je po fonetskom zakonu bezvučni konsonant pred zvučnim prešao u zvučni. Pred *k, h, p* prelazi *d* u *t*: *glatka, glatko, nutkati* (pomalo nuditi, — drugoga je postanja *nukati,* vidi u *Iv.* rječniku), *othoditi, pothraniti, otpasti, potpisati.*

76. a) Ispred *c, č* ispada *t*, na pr. *oca, dodaci, očev, svečar,* isto tako ispada *t* ispred *ǵ*: *burmudžija, simidžija.* Konsonant *d* ispada ispred *c, č*: *suca, sučev, očev.* To vrijedi za nesložene riječi, a za složene samo od česti, na pr. u *odčepiti* i u književničkim riječma *nadcestar, nadčovječan, podčiniti* ne čuje se *d* potpuno, nego tako, kao da ga hoćemo izgovoriti, t. j. samo namjestimo usta za taj konsonant, ali ga ne izgovorimo. Isto tako izgovaramo na pr. *kod cara, od ćudi, pod čim.*

b) U §. 36a rečeno je, zašto se po Vukovoj ortografiji piše *bratski, gradski, odsjeći,* a ne *bracki, gracki, ocjeći;* — isto je tako *odsuditi, podsmijeh* i t. d. U svome rječniku ima Vuk *bogatstvo* i *bogastvo, kmetstvo* i *kmestvo, prokletstvo* i *proklestvo, gospodstvo*

i *gospostvo;* da je on prvu i četvrtu riječ dvojako pisao u svojim djelima, tome se nalaze potvrde u *Iv.* rječniku, u kojemu ima i potvrda, da je Vuk pisao i *gospodski* i *gosposki*, isto tako i tome, da je Daničić pisao *gospodstvo, prokletstvo,* — a *bogatstvo* ima Daničić u pis. 80. 254, pr. sol. 13, 8 i 19, 24. Kad se pred *s* u kojoj riječi nađe *st*, onda *st* u izgovoru sasvim ispada, vidi u §. 46: *šestotina* i *vrgomoski* (mjesto *vrgomostski).* U mjesnom imenu *Imoski* ispalo je *t* ispred *s,* a sačuvano je *t* u *Imotkića* i u *Imoćanin* (postalo od *Imotjanin).* — U riječi *tko* može *t* otpasti, te se govori i *ko;* u *tkati, tkaće* ne otpada *t,* ali pored *tkanica, tkaničica* govori se i *kanica, kaničica.* O ispalom *t* ispred *št* u *našte* i *štica* v. u §. 44c, a u §. 55b navedeni su prilozi *rašta, porašta,* u kojih je ispalo *d* ispred *št.* Još ima i drugih riječi, u kojima otpada ili ispada dental ispred *št*: *šteta* od *tšteta,* a to od *tъšteta* (t. j. praznina, imenica izvedena od pridjeva *tъšt,* t. j. *tašt,* prazan; *šteta* je dakle upravo: praznina); — *hrvaština* (mjesto *hrvatština), gospoština* (mjesto *gospodština), kašto* (pored *kadšto,* koje ima Daničić istor. 60, 72. 314). Ime *Dimitar* može glasiti i *Dmitar* (§. 55c), a *d* može i otpasti, te se govori i *Mitar.*

77. a) Ispred *n* ispada *t* po glasovnom pravilu: *grnuti* (pored grtati), *krenuti* (pored *kretati), posrnuti* (pored *posrtati).* Što nije *t* ispalo u *metnuti,* to je analogija prema *metati,* a što nije ispalo u *blatna, pametna, sitno,* to je zato, što je nekad između *t* i *n* bilo ъ, t. j. *t* nije stajalo neposredno ispred *n.* I *d* ispada ispred *n* po glasovnom pravilu: *prenuti se* (pored *prědati), skinuti* (pored *skidati),* ali po analogiji prema *padati, sjediti* ostalo je *d* u *padnuti, padnem* (pored *panuti, panem)* i u *sjednuti, sjednem.* Druge opet riječi imale su nekad poluglas između *d* i *n,* i zato im *d* nije ispalo, takove su: *gladna, hladno, dno, odnositi, podnijeti.* — U §. 40d rečeno je, da po glasovnom zakonu ispadaju dentali ispred *l* i protumačeni su prividni izuzeci.

b) Po fonetičkom zakonu ispada *t* između dva konsonanta, od kojih je prvi *s* ili *š;* tako je na pr. *bolesna, radosna, žalosno,* pored čega se i u muškom rodu govori *bolesan, radosan, žalosan,* ako i jest *bolestan, radostan, žalostan* običnije, ali *inokostan, lastan* (u značenju „lak") ne govori se više, nego samo *inokosan, lasan,* prema *inokosna, lasno.* Isto tako ispalo je *t* u *lisnat* (mjesto *listnat),* — u *izrasli* (genitiv sing. od *izrastao),* — u *tišma* (mjesto *tištma),* u *usmen* (mjesto *ustmen),* — u *liska* (genitiv sing. od *listak),* — u *godišnji, godišnjak* (mjesto *godištnji, godištnjak* od *godište),* — riječi *gozba, tazbina, čazbina* postale su od *gostba, tastbina, častbina,* pa pošto je *t* između dva konsonanta ispalo, prešlo je *s* ispred *b* po zakonu u *z;* tako je i pridjev *košljiv* postao od *kostljiv,* i pošto je *t* ispalo, prešlo je *s* u *š.* — Ispadanju konsonanta *t* između *s* i *n* odgovara ispadanje konsonanta *d* između *z* i *n,* ali tome ima malo potvrda; te su: *pozno, prazna,* koje su riječi nekad glasile *pozdno, prazdna,* pa je prema *pozno, prazna*

ispalo *d* i u nominativu sing. muškoga roda: *pozan, prazan* (mjesto *pozdan, prazdan,* kako bi pravilno bilo). Tim sada navedenim riječma odgovara (iz ruskoga jezika uzeto) *nužna, nužno* (ispor. *nužda),* a prema tome je nominativ sing. *nužan* (vidi u *Iv.* rječniku) pored *nuždan,* koje se također govori. Svuda je tu *d* stojeći među dva konsonanta ispalo kao i u genitivu sing. *groska* (nominativ sing. *grozdak).*

78. a) Ispred *s* ispalo je *t* u riječi *čislo* (mjesto *čistlo,* od istoga korijena, koji je u *čitati,* što je najprije značilo „brojiti"). Tako je *d* ispred *s* ispalo i u *gusle* (mjesto *gudsle,* isp. *gudjeti),* u *jasle* (mjesto *jadsle,* od korijena *jed,* koji je u glag. *jesti,* ali je nejasno *a,* v. §. 62b). — Ispred *z* i *ž* ostaje *d,* koje u složenim riječima stoji na kraju kakvoga prijedloga (a iza *d* je nekad bio poluglas): *odziv, podzeman, podzidati, nadživjeti, podžeći.* U §. 29c rečeno je, da se *dz* i *dž* u takvim riječma mogu izgovarati u dva glasa, a ne kao afrikata. — Rečeno je u §. 76b da *d* na pismu ostaje u *odsjeći, odsuditi, podsmijeh,* ali katkad i na pismu ispada *d,* na pr. u *oskočiti, ostupiti* (pored *odskočiti, odstupiti).* Na pismu ostaje *d* i ispred *š*: *odšaliti, odšetati, podšiti,* ali se (po svoj prilici) izgovara *otšaliti* i t. d. Poradi lakšega izgovora ispada *d* ispred *zg, zd* u *ozgor, ozdo* (mjesto *odzgor, odzdo).*

b) Ne zna se, zašto je ispalo *d* u brojevima *jedanaest, dvanaest, trinaest* (mjesto jedan na deset, dva na deset, tri na deset)... u *dvaest, triest* (pored *dvadest* i *dvadeset, tridest* i *trideset);* isto se tako ne zna, zašto je u navedenim brojevima ispalo i *e* između *s* i *t* (v. §. 52a). — Lakše je razumjeti imena *Raosav, Vlaisav* pored *Radosav, Vladisav.* Ne ćemo reći, da je u *Raosav* ispalo *d,* nego treba kazati, da se *Raosav* govori mjesto *Rahosav* u onim krajevima, gdje se *h* ne izgovara, a to *Rahosav* izvedeno je od imena *Raho,* koje je pokraćeno od dragosti mjesto *Radosav* kao i *Deho* (u akad. rječniku) od *Desimir,* pak tome *Raho* nanovo je iz drugih imena dodato *sav.* A ime *Vlaisav* upravo bi se imalo pisati *Vlajisav,* koje je postalo od *Vlajo* (od dragosti mjesto *Vladisav* ili *Vladimir* kao i *Kojo* mjesto *Konstantin)* onim putem, kojim i *Rahosav* od *Raho.* Vidi o takvom pokraćivanju iménā u §§. 371. 372.

c) Dijalektizam je, što u skrajnjim skupovima *st, št, zd, žd* otpada *t, d,* te se govori *milos, rados, pláš, groz, daž* (u Dubrovniku, u Boci i u Crnoj Gori); a po Srbiji govori se *jes* mjesto *jest*: *M.* 209. 288, *6* . *97. 213.* Po čitavom narodu govori se *još, navlaš* mjesto *jošt, navlašt;* u Vukovu rječniku nalazimo *Bukreš* mjesto *Bukrešt, Bukurešt.*

79. a) U §. 91a i 98a vidjeće se, da u skupovima *šć, šč* glasovi *č, ć* prelaze često u *t,* te od jednoga i drugog skupa postaje *št.* — Skupovi *zž* i *žž* prelaze u *žd*: od *izgnati* glasi 1. lice sing. prezenta *iždenem* (postalo od *ižženem,* to od *izženem,* ispor. *ženem*

od *gnati);* prema *iždenem* načinjeno je i *proždenem* pored zakonitoga *proženem* od *prognati.* Ovamo idu još riječi *brižditi* (od *brižžiti,* to od *brizžiti,* a to od *brizgiti,* ispor. *brizgati), moždani* (od *možžani,* to od *mozžani,* a to od *mozgěni* kao *zviždati* od *zvizgěti* (v. §. 61b), *Roždanik* (selo u Slavoniji, od *rozgěnik,* a to od *rozga);* još se mogu navesti geografička imena *Drežnik, Drežnica,* u kojima je između *ž* i *n* ispalo *d,* ta su imena izvedena od imenice *drezga,* koja se nekad govorila i značila „šuma"; njihovu skupu *žn* razvitak je ovaj: *žn* od *ždn,* to od *ždьn,* to od *žžьn,* to od *zžьn,* a to od *zgьn.* Pored *užeći* ima i *užditi,* a to je postalo od *užgiti* (isp. *užgati),* pošto je *g* ispred *i* prešlo u *ž* (isp. *služiti* od *slugiti);* tako je i *požditi* (t. j. požeći). U *vražda* nije *žd* postalo pokazatim putem, jer je ta riječ nekad glasila *vražьda,* t. j. tu je *d* odiskona kao u *krivda, pravda* (od *krivьda, pravьda).* — Treba dodati, da *zž* prelazi i u *ž,* na pr. *iženiti* od *izženiti* (v. §. 107d).

b) U Vukovu rječniku nalazimo *sršljen* i *stršljen;* po dokazivanju poredbene gramatike stariji je lik bez *-t-,* t. j. taj je konsonant u drugi lik umetnut. Dijalektički se takvo između *s* i *r* umetnuto *-t-* nalazi u *stramota, strašljika* (t. j. sramota, srašljika). Obratno je *t* između *s* i *r* ispalo u *srnadica* pored *strnadica* (t. j. ptica, koja boravi po strništima, isp. češki strnad). — Između *z* i *r* umetnuto je *d* u *razdriješiti* mjesto *razriješiti,* pa je *d* otud prodrlo i u glagol, kad je sam, bez prijedloga, te se govori *drijèšiti.* — Poredbena gramatika dokazuje, da riječi *ždral, ždrijebe, ždrijelo* između *ž* i *r* nekad nijesu imale *d,* dakle je taj konsonant umetnut; glagol *proždrijeti* također ide ovamo, njemu je prezent *proždrem,* pored čega se govori i *prožderem,* gdje je *d* umetnuto po analogiji, a upravo ga ne bi trebalo, jer između *ž* i *r* ovdje stoji *e;* tako su postali i oblici *prožderati, proždirati, žderati, žderem.* Kako je u tim sada navedenim riječma umetnuto *d* između *ž* i *r,* tako je između *ž* i *l* umetnuto u južnjačkoj riječi *ždlijeb* pored *žlijeb;* ni ta riječ u starini nije imala *d.*

c) U riječi *podrijetlo* prešlo je *k* ispred *l* u *t,* ispor. nekoliko grčkih rukopisa aleksandrinskoga *podrijekla. D.* star. 3, 3, a ispor. i istočnjačku riječ istoga postanja i značenja *poreklo.* Ako je riječ *cvekla* uzeta iz starogrčkog jezika (seûtlon), onda je to primjer obrnutoga prijelaza iz *tl* u *kl,* ali je moguće, da je riječ *cvekla* uzeta iz novogrčkog jezika (seûklon). — Konsonant *t* u *petnjak, svijetnjak, votnjak* postao je od *ć,* dakle *petnjak* od *pećnjak* i t. d., a o konsonantu *t* u *božitnji, kutnji* mjesto *božićni, kućni* i t. d. vidi u §. 111b. — Nije poznato, zašto u riječi *komat,* koja je grčkoga izvora (kommátion), *t* može prelaziti u *d,* te se govori i *komad,* a ni to se ne zna, zašto se pored starijega i pravilnijeg *rukovet* govori također *rukoved.* Isti prijelaz iz *t* u *d* nalazimo i u prijedlogu *od,* koji je u starom jeziku glasio (kao i u staroslovenskom i još danas u ruskom) *ot,* pa se to do danas sačuvalo u *oteti, otići, otvrsti se (otvrzem se),* a inače se govori *od.* Taj je prijelaz zacijelo

plod analogije prema prijedlozima *nad*, *pod*, *pred*, koji *d* imadu od pamtivijeka; isto tako treba tumačiti i *d* u prijedlogu *kod*, koji je nekad glasio *kon*, a i danas se još govori *nakon* (t. j. *na kon*).

* * *

Likvide *L*, *R*. **80.** Da *l* na kraju riječi i na kraju sloga prelazi u *o* i da tome pravilu ima dosta izuzetaka, to je pokazato u §. 56. U nekoliko riječi dijalektički prelazi *n* iza *m* u *l*: *mlogi*, *mlogo*, *mliti*, *mlidijah*, *najamlik*, *podlimača*, *slimiti*; nije dijalektizam prijelaz iz *n* u *l* u riječima *zlamenovati*, *zlamenje*. U §. 108c vidjeće se, da je *l* u nekoliko riječi disimilacije radi postalo od *r*. Da je *sloboda* postalo od *svoboda*, to je rečeno u §. 39b; nije poznato, zašto je tu *v* prešlo u *l* (drugoga primjera za prijelaz iz *sv* u *sl* nema). Konsonant je *v* prešao u *l* i u riječi *ledenik* (pored *vedenik*, t. j. mala puška kovana u Mlecima, koji se grad turski zove „Venedik", v. u §. 111a). — Ne zna se, zašto je u negdašnjoj riječi *človĕk* (kako imaju svi drugi slavenski jezici) ispalo *l*, te se govori *čovjek*, a u *član*, *človiti* ostalo je *l* iza *č*. Ni to nije poznato, zašto ispada *l* u glagolu *uspahiriti* (u Vukovu rječniku bez *h*) pored *usplahiriti*, koje je jamačno starije. O ispadanju glasa *l* u imenima, kao što su *Budisav*, *Stanisav* mjesto *Budislav*, *Stanislav* vidi u §. 109a. — Da je nekad bilo u jeziku vokalno *l*, koje je prešlo u *u*, to je poznato iz §. 19b.

81. a) U §. 19c i 51a rečeno je, da je naš jezik nekad imao palatalno *r*, a u §. 41b i 52a navedene su neke riječi, u kojima *ž* ispred *e* prelazi u *r*; među njih ide prilog *jur* od starijega *jure*, a to od *juže*. Isti prijelaz imamo i u glagolima *dorenem*, *porenem* pored *doženem*, *poženem* (od *dognati*, *pognati*). U tuđim riječima prelazi *l* katkad u *r*: *šindra* (od njem. Schindel), *Španjur* (pored *Španjolac* od tal. Spagnuolo, v. §. 60c). — Prijedlog *bez* glasi i u drugim slavenskim jezicima tako, t. j. bez *r* iza *b*, a u našem jeziku govori se dijalektički i *brez* (kao i u slovenskom); u tom je liku *r* umetnuto po analogiji prijedloga *prez*, koji je danas doduše sasma rijedak, ali je nekad bio veoma običan i značio isto što „preko"; značenja se dakle prijedloga *bez* — *prez* ne slažu, ali je zajednica među njima u tome, što se oba svršuju na *-ez*. — U riječi *mrezgra* (pored *mezgra*) prodrlo je *r* iz drugoga sloga i u prvi (isp. franc. tresor od lat. — upravo grčkoga — thesaurus, gdje u prvom slogu nema nikakvoga *r*).

b) Skrajnje *r* u nekoliko riječi otpada; takva je *ozgo* (pored *ozgor*), u kojoj je *r* otpalo po analogiji priloga protivnoga značenja*) *ozlo* (mjesto *ozdol*). Tako je i *juče*, *veče* pored *jučer*, *večer*,

*) Analogiju prema riječi protivnoga značenja pokazuje i prijedlog *nuz* (pored *uz*), koji je *n* dobio na početku prema *niz*, gdje je *n* zakonito. Iz drugih dijelova gramatike idu ovamo analogije: *danju*, *danjom* prema *noću*, *noćom*, — *svršetak* (gdje bi upravo moralo biti, a nije *-i-*, isp. *dobitak*, *gubitak*, *napitak*) prema *početak*, — „ja sam se *s njim* (pored: *od njega*) rastao" prema „ja sam se *s njim* sastao".

gdje nije jasno, zašto *r* otpada; nasuprot je jasno, zašto neki prilozi mogu na kraju imati *r*, a mogu ga i ne imati; to su: *jošter* i *jošte, ondar* i *onda, sveđer* i *sveđe, tadar* i *tada, također* i *takođe*. U svim tim prilozima *r* je dodatak mjesto *-re* (v. §. 52a), t. j. najprije *jošte*, onda *joštere* (ovo u starijem jeziku), zatim *jošter*.

c) Vokalno *r* ostalo je od davnina nepromijenjeno, na pr. u riječima *grlo, prst, smrt, vrtjeti, zrno* i t. d. Pored *Pakrac* (mjesno ime) govori se i *Pakrc*, koje je oboje postalo od Пакрьс, prvo tako, da je ь prešlo u *a*, drugo tako, da je ь ispalo; tako treba tumačiti i *jutarnji* pored *jutrnji*, isto tako *povjetarce, srebarce* pored *vjetrni, srebrn*. U nekoliko riječi vokalno *r* stojeći ispred vokala prelazi u konsonantsko; tako je od *gr'onik, gr'onica* (mjesto *grlnik, grlnica*) nastalo *gronik, gronica* (gdje je *r* konsonantsko onako kao u *grob, grozd*); imperfekt *tr'ah, tr'aše* od glagola *trti* glasi po svoj prilici i *trah, traše* (s konsonantskim *r* kao u *trava, tražiti* v. u §. 275); oblik *umr'o* od *umrijeti* izgovara se također *umro* (s konsonantskim *r* kao na pr. u *dobro*).

d) Vokalno *r* postalo je u tuđim riječma od različnih skupova. Na pr. od *ar* razvilo se vokalno *r* u *Vršava* (poljski Warszawa), *krtola* (od njem. Kartoffel), *krcati* (iz tal. carcare ili caricare), *mrginj* (iz lat. margo, genitiv marginis preko onoga romanskog narječja, koje se nekad govorilo u Dalmaciji (da je iz talijanskog margine, bilo bi u našem jeziku -đ-, a ne -g-), *srđela* (tako piše Vuk u svome rječniku kod riječi укљева, a u azbučnom redu piše *srđelja*, — iz tal. sardella); — od *er*: *vrbovati* (iz njem. werben), *skrletiti se* (pored *skerlet*, — iz turskoga jezika), *Srđ* (iz lat. Sergius), *frtalj* (iz madž. fertály, a to iz njem. Viertel); — od *ir*: *mrča* (iz tal. mirto ili lat. myrtus), *srma* (iz grč. sýrma, izgovaraj „sirma"), *crkva* (iz staronjem. kiricha); — od *or*: *Krf* (iz tal. Corfù), *mrkva* (iz staronjem. morha), *mrnar* (pored *mornar*, iz tal. marinaro), *vrtuna* (iz tal. fortuna); — od *ur*: *Krk* (iz lat. Curicta, Curcta); — od *ra*: *trpeza* (iz grč. trápeza); — od *re*: *Grk* (iz lat. Graecus); — od *ri*: *Grgur* (iz grč. Grēgórios, izgovaraj „Grigorios"), *Krm* (iz ruskoga Крымъ), *krst* (iz grč. Christós); — od *ro*: *prnjavor* (u staro doba *pronijar*, iz grč. prónoia ili pronoiárion); — od *ru*: *prsluk* (pored *prusluk*, iz madž. pruszlik, a to je iz njem. Brustfleck). U riječma *Vrbas, vrč* postalo je *vr* od lat. *ur*: Urbas, urceus; u starih Hrvata bijaše ime *Vrban* (iz lat. Urbanus, a u naše vrijeme pisaše tako *I.* 35. 272. 326), otkle su današnja hrvatska prezimena *Vrbanac, Vrbanić, Vrbančić*. Riječ *oprnatiti* pored *opernatiti* navedena je u §. 52a.

* * *

Nazali *N, M.* **82.** a) Rijetko se *n* uzima mjesto *m*: Vuk u rječniku ima *pantivijek* pored *pamtivijek*, a akad. rječnik ima *pantiti* pored *pamtiti*; tako je *n* mjesto *m* i u riječi *hunka*. —

Mjesto *nj* govori se *n* u riječi *nakonče* (mjesto *nakonjče),* tako mislim da je i u *pentrati se* glas *n* mjesto *nj* (dakle mjesto *penjtrati se).* Dijalektički je *sužanstvo* (*JM.* 155. 411), *sirotinski* (315) mjesto *sužanjstvo, sirotinjski.*

b) Od korijena *gud,* koji je u *gudjeti,* načinjena je imenica *gudelj* (ima je akad. rječnik), t. j. „zujač" (upravo „gudač"), ali da bi se zujanje jače istaklo, umetnuto je u tu imenicu *n,* te se govori također *gundelj;* nije poznato, zašto se u imenicu *kudrov* može umetnuti *n,* te glasi također *kundrov.* O glasu *n* u riječima *božanstvo, veličanstvo, božanski, vladičanski* i t. d. rečeno je, koliko treba, u §. 39a, a ovdje dodajem, da riječi, kao što su *abadžijnski, avlijnski, komšijnski, rakijnski* (pored *abadžijski, avlijski, komšijski, rakijski), šumadijnski* imaju *-n-* po analogiji pridjeva, u kojima je ono zakonito, kako su na pr. *općinski, planinski, negotinski, varadinski,* — a imenice *Sentandrijnac, Sentandrijnka, Šumadijnac, Šumadijnka* imaju *-n-* prema *planinac, planinka, tuđinka, Ogulinac, Varadinac* i t. d.

c) Neki prilozi, koji se svršuju na vokal, mogu iza njega imati još *n;* tako je: *daklen, doklen, dotlen, otolen, poslijen* pored *dakle, dokle* i t. d. U idućem §-u pod b) vidjećemo, da ti prilozi mogu na kraju imati i *m.* Po svoj prilici je *n* tih priloga srodno s naveskom *no* u riječma na pr. *gdjeno, kadno, kojino, štono* i t. d., a to *no* je valjada isto što *ono,* dakle na pr. *gdjeno* je isto što *gdje ono* i t. d. — U nekoliko riječi, ponajviše dijalektičkih, umetnuto je *n* između vokala i konsonanta: *arantos* (pored *aratos,* grč. aratós), *Domentijan* (grč. Dometianós), *inkona* (pored *ikona,* grč. eikōn, izgovaraj „ikon"), *komendija* (pored *komedija,* lat. comoedia), *Melentije* (pored *Meletije* u akad. rječniku, grč. *Melétios), oblanta* (u akad. rječniku, lat. oblata). U *snimati, unići* (ispor. *primati* od *pri-imati,* — *nadići* od *nad-ići)* nije *n* umetnuto, već ono potječe iz onoga vremena, dok je prijedlog *s* glasio sъn, a prijedlog *u* dok je glasio vъn, čega ja ovdje ne ću da dokazujem, jer to ide u poredbenu gramatiku. — Na početku riječi ispred *u* prionulo je *n* u *nugao* (pored *ugao)* i u *nuz* pored *uz* (o ovoj drugoj riječi vidi u §. 81b u bilješki pod linijom). — Samo je u jednoj riječi koliko ja znam, *n* ispalo, a to je prilog *jedared,* koji je postao od *jedan red,* tu je *n* ispalo zato, jer je glasove *nr* mučno izgovoriti (v. §. 44b).

d) Ispred *p* i *b* prelazi *n* u *m*: *crvemperka, himba, himben* (isp. *hiniti), strampútica, zelembać,* — ali pored toga *ženba, oženba.*

83. a) U nekoliko je riječi *m* postalo od *n,* osobito na početku; već je u §. 44b naveden glagol *mrijestiti se,* u kojemu je *mr* mjesto *nr* poradi lakšega izgovora; isto vrijedi dakako i za imenicu *mrijest.* Ne zna se, zašto se pored *nicina* (koje je starije), govori *micina* (koje je mlađe); isto se tako ne zna, zašto se mjesto *Nikola* dijalektički govori *Mikola* ili *Mikula* i prezime *Mikulić;* zanimljivo je, da *m* u tome imenu imaju i Česi (Mikuláš) i Poljaci

(Mikołaj), pače i Madžari (Miklós). Ne može se reći, je li postalo *m* od *n* ili *n* od *m* u *meredov* pored *neredov*, jer je jedno i drugo nejasna postanja. — Na kraju prelazi *n* u *m* samo u *nakom* pored (starijega) *nakon*. Dijalektički se govori *cmiljeti* mjesto *cviljeti*, t. j. *v* je iza *c* prešlo u *m*, a u *cmokati* pored *cvokati* ne zna se, je li starije *m* ili *v*. Dijalektizmi su i *glamnja* (t. j. glavnja), *ždrmnji* (t. j. žrvnji), gdje je *v* ispred *nj* prešlo u *m*.

b) Prilozi *jako, tiho* govore se također *jakom, tihom*, u današnjem je jeziku *istom, netom*, a u starijem bilo je i *isto, neto;* oblici na *-o* po svome su postanju upravo akuzativi sing., t. j. ono isto, što su i prilozi *dobro, ljuto, slatko* (v. §. 486a), a oblici na *-om* upravo su instrumentali sing. kao *jednom, mahom* (v. §. 566b). Imajući narod tako nekoliko priloga na *-o* i na *-om* osjećao je on to, kao da je *-m* navezak, pa je po analogiji tih primjera stao *m* navezivati i na druge priloge, koji se svršuju na vokal, i tako su nastali prilozi: *daklem, doklem, dotlem, otolem, poklem, poslim* (u zapadnom govoru, t. j. poslije), *terem, većem* („ne boluje, većem ašikuje". nar. pjes. 3, 550) pored *dakle, dokle, dotle* . . . U neke tuđe riječi uvuklo se *m* pred glasove *p* i *b*: *Alempije* (v. §. 51b), *ambis* (lat. abyssus, grč. ábyssos), *čempres* (tal. cipresso, lat. cypressus), *trumpa* (tal. truppa); isto se dogodilo i u nekim turskim riječima: *dumlek, imbrik, imbrišim, Imbro, tambor* pored *dulek, ibrik, ibrišim, Ibro* (t. j. Ibrahim), *tabor*.

c) U glagolu *ohronuti* (mjesto *ohromnuti* nije ispalo *m* po glasovnom ni zakonu ni pravilu (ispor. *kimnuti, klimnuti, komnuti*), nego valjada po analogiji onih glagola, u kojih po pravilu ispada koji konsonant ispred *n* (na pr. *ginuti, krenuti, skinuti*); isp. *brinuti se* u §. 68b. Zašto je ispred *nj* ispalo *m* u *potonji* (mjesto *potomnji* od *potom*, t. j. *po tom*), ne zna se.

* * *

Sibilanti *C, Z, S*. **84.** a) U §. 61b rečeno je, da ispred onoga *i*, koje je (preko *ѣ*) postalo od negdašnjega dvoglasa *oi (oj)*, guturali prelaze u sibilante; naveden je nominativ plur. imenica muškoga roda *vuci, druzi* (od *vuk, drug*) i imperativ *reci, recimo, recite, strizi;* tako je i: *junaci, putnici, prilozi, Vlasi, siromasi* (od *junak, putnik, prilog, Vlah, siromah*), *poteci, potecimo, pomozi, pomozite* (isp. aorist *potekoh, pomogoh*). Ista je promjena u dativu, lokativu i instrumentalu plur. imenica muškoga roda: *vucima, druzima, Vlasima*, — u dativu i lokativu sing. imenica ženskoga roda: *jabuci, ruci, nozi, snazi, svrsi, snasi* (od *jabuka, ruka, noga, snaga, svrha, snaha*), u imperfektu 4. razreda I. vrste: *pecijah, pecijaše, strizijah, strizijaše*. — Sibilanti postaju također od *kj, gj, hj*, kako dokazuju imenice: *lice* (od *likje*, riječ istoga podrijetla, kojega je *lik, oblik*), *jeza* (na pr. „hvata me jeza", po dokazivanju poredbene gramatike postalo od *jęgja*) i izvedeni glagoli na pr. *nicati, proricati, utjecati, dizati, stizati, užizati, di-*

sati (pored *dihati), presisati* (trajno prema *presahnuti).* Zašto pored *vuci, druzi, siromasi* imamo *skočiti, učiti, družiti se, služiti, sušiti, tješiti,* t. j. zašto *k, g, h* u jednom slučaju prelaze u *c, z, s,* a u drugom prelaze u *č, ž, š,* na to se ne može ovdje odgovoriti, jer to ide u poredbenu gramatiku, kako u nju ide i to, zašto od *kj, gj, hj* ne postaje samo *c, z, s* (na pr. *proricati, dizati, presisati),* nego i *č, ž, š,* na pr. *vičem, stružem, jašem* (prema *vikati, strugati, jahati)* ili u komparativu *jači, draži, tiši,* v. u §. 90b.

b) Za prelaženje guturala sad u sibilante, sad u palatale ima praktično pravilo, koje je vrijedno ovdje navesti: pred *i* prelaze guturali u sibilante u oblicima, t. j. u deklinaciji i u konjugaciji, a u tvorbi riječi (t. j. izvan deklinacije i konjugacije) prelaze u palatale. Izuzetaka od toga praktičnog pravila ima vrlo malo. U riječima *pecivo, tecivo, nekolicina, tolicina* trebalo bi upravo da bude *č* (isp. *sočivo, veličina),* takav je izuzetak i *mnozina* (pored pravilnoga *množina)* i crnogorsko *utecište* (pored *utečište).* Sva je prilika, da su te riječi sa *c* i *z* načinjene u novija vremena, kad se već odavno nije više osjećao zakon, po kojemu ispred ovakoga *i* guturali treba da prelaze u palatale. Ovdje treba dodati, da tvorba komparativa upravo ne ide u oblike, nego ide u tvorbu riječi, kamo se i meće u učenoj poredbenoj gramatici (a ja u ovoj knjizi držeći se tradicionalne gramatike uzimam tvorbu komparativa među oblicima). Zato na pr. komparativi *jači (jača, jače), draži, tiši* i t. d. nijesu izuzetak od onoga praktičnog pravila. — U deklinaciji su izuzetak samo oblici *oči, uši* od *oko, uho.* Sasvim je nejasno *c* u *tocilj, tociljiti* prema *točiti* (u značenju „brusiti"). — Svemu ovome treba još dodati, da su u pluralnim padežima pridjeva negdašnji sibilanti natrag pretvoreni u guturale; u prošlim vijekovima bilo je na pr. *jaci, velici, drazi, tisi,* isto tako *jacih, jacim, drazih, drazim, tisih, tisim,* a danas je *jaki, dragi, tihi, jakih, dragih, tihim* i t. d. To je učinila analogija onih padeža, u kojima guturali ostaju po zakonu bez promjene.

85. a) Iz §. 2. poznato nam je, da je negdašnje *č* ispred *r* prešlo u *c,* te se već odavno govori *crijevo, crn* mjesto *črijevo, črn.* — Riječ *kaciga* ili *kacida* navedena je u §. 68a, gdje je rečeno, da je postala od lat. cassida, vidi se dakle, da joj je *c* postalo od lat. *s* između dva vokala. Češće postaje *c* od *s* ispred *k,* kako je u *Atanacko* ili *Tanacko* (pored *Atanasko,* grč. Athanásios), u *lackati* (pored *laskati),* u *ckvara* (pored *skvara),* u *truckati se* (pored *truskati se,* t. j. tresti se u kolima po rđavu putu). Od negdašnjega *kostьka* nastalo je *kostka,* otud *koska,* pošto je poradi lakšega izgovora ispalo *t* (v. §. 77b), a otud napokon *kocka;* tako je od *stьklo* nastalo *stklo,* otud *sklo* i napokon *cklo* (v. §. 43b); pored *staklo* nalazi se gdješto i *caklo* (vidi u akad. rječniku), koje je nastalo tako, da je u *cklo* umetnuto *a* prema *staklo;* nalazi se i *cklenica* pored *sklenica* od starijega *stklenica.* U riječima dakle *kocka, cklo* ne treba *c* tumačiti premetanjem glasova, t. j. reći, da je *kocka, cklo* postalo od *kostka, stklo* tako, što su se konsonanti *st*

premetnuli u *ts*, a otud da je nastalo *c* (ispor. izgovor *bracki* od *bratski* u §. 36a). Ali premetanjem glasova mora se tumačiti *c* u *dockan, docne, cknjeti* (ovo treće vidi u akad. rječniku): od starijega *dokъsьn* najprije se razvilo *doksan* (prvi poluglas ispao, drugi prešao u *a)*, otud *doskan* i najzad *dockan;* u *docne* je *k* ispalo poradi lakšega izgovora. Ako se u *kъsьn* prvi poluglas pretvori u *a*, onda nema premetanja glasova, nego biva *kasan*, a tako je i *kasno, kasniti*. Premetanje glasova imamo i u riječi grčkoga podrijetla *cvekla* (v. §. 79c), koja je postala od *svekla*, a to od *sevkla*. U *cvolika* je postalo *c* od *s*, t. j. isprva je bilo kao i u drugim slavenskim jezicima *stvolika*, pa je *t* s neznana uzroka ispalo. Obratno od *c* postalo je *s* u riječi *ostika*, pored čega se govori s nepromijenjenim *c*: *octa* (genitiv sing. od *ocat), octeni*. Nije jasno *c* u riječi *crkva*, kojoj je postanje rečeno u §. 81d, ali tako je i u drugim slavenskim jezicima.

b) U *Gačanin* (t. j. čovjek iz Gacka, v. u akad. rječniku), *Gročanin* (čovjek iz Grocke) ispalo je *c* ispred *č*, t. j. prva je riječ postala od *Gackjanin*, druga od *Grockjanin*, otud izlazi *Gačanin, Gročanin*, a tu ispada *c*. Tako je od *cč* postalo *č* i u *Gročica* (ime potoku, što teče kroz varošicu Grocku) mjesto *Groccica*, a to od *Grockica* (kao *ručica* od *ruka* i t. d.).

c) U poznatom prezimenu *Mušicki* postalo je *-c-* od *-ćs-*, t. j. *Mušicki* mjesto *Mušićski* (porodica se prozvala po selu *Mušiću* u Srbiji); isti prijelaz iz *-ćs-* u *-c-* pokazuje i ime *Pecka*, kako se zove jedna voda u Crnoj Gori, a jedna u Srbiji; to je ime postalo jamačno od *Pećska* (kako vodu u Srbiji neki i pišu), a to je zacijelo izvedeno od imenice *peć*, koja je nekad značila isto što danas „pećina", dakle je *Pecka* upravo voda, koja teče pored (ili iz) kakve pećine; vidi to ime u akad. rječniku. Prijelaz iz *-ćs-* u *-c-* jamačno je dijalektički, a u književnom jeziku *-ćs-* ili ostaje ili ispada *s*, na pr. *nikšićski* ili *nikšićki*, v. §. 88a.

86. a) Po fonetičkom zakonu prelazi *z* ispred *k, p, t, h, c* u *s*: *dolaska* (genitiv sing. od *dolazak), niska* (ženski rod od *nizak), griskati* (prema *grizem), raskinuti, isprositi, gristi* (prema *grizem), ljestve* (ispor. *uljesti* — *uljezem), istjerati, istok, rashladiti, dolasci* (nominativ plur. od *dolazak), iscijediti*. Ispred *ć* i *č* prelazi *z* u *š*: *bešćutan, beščast, raščiniti*, a ispred *đ* i *dž* prelazi u *ž*: *gvožđe, grožđe, porežgjija* (mislim, da se i tako govori pored *poreščija*, kako je u Vukovu rječniku). Može se misliti, da je od *bezćutan, razčistiti* nastalo najprije *besćutan, rasčistiti* (po §. 87a), a tek otud *bešćutan, raščistiti*. I ispred *nj* prelazi *z* u *ž*: *vožnja, grožnja, ispražnjivati, požnjaka* ili *požnjakinja*, — ali *iznjihati*, pa tako je po svoj prilici i *raznjihati se*. Ispred *lj* trebalo bi da *z* također prelazi u *ž*, ali to prelaženje nije u narodu izvršeno do kraja; narod govori doduše *ljubežljiv, pažljiv, požljeđivati*, ali pored toga *popuzljiv*, a obično se ispred *lj* govori i *z* i *ž*: *bojazljiv* i *bojažljiv, izljubiti* i *ižljubiti, razljutiti* i *ražljutiti*. Šta biva, kad se *z* nađe ispred *s, š, z, ž*, o tome vidi u §. 107.

b) Ne zna se, zašto je između dva vokala ispalo *z* u *nemoj, nemojmo, nemojte*, što je postalo od negdašnjega *ne mozi, ne mo-*

zimo, ne mozite (vidi u akad. rječniku), pa je od *o-i* nastalo *oj*, ispor. *najti* (t. j. *naći* od na-iti, v. u §. 101c). Ovdje se može dodati i glagol *obeušiti* (t. j. iglu), koji se govori mjesto *obezušiti* (t. j. o-bez-ušiti). — Da je *z* u nekim riječma postalo od negdašnje afrikate *dz*, to je rečeno u §. 19a.

87. a) *s* ispred zvučnih konsonanta prelazi po fonetičkom zakonu u *z*: *zbor, združiti, zgoda, prozba, vazda;* tako je i *čazbina, gozba, tazbina* mjesto *častbina, gostba, tastbina*, gdje je *t* po §. 77b ispalo, a onda je *sb* moralo prijeći u *zb*. — Ispred *č* i *ć* prelazi *s* u *š*: *pašče, praščić, ščekati, lišće, radošću*. Riječ *prkoždžija* postala je od *prkos-džija* preko *prkozdžija* (vidi *poreždžija* u §. 86a). Ispred *nj* prelazi *s* u *š*: *Bošnjak, današnji, nošnja, prošnja, stiješnjen* (od *stijesniti), tješnji* (komparativ od *tijesan)*. Ponajviše se govori *šnjim*, premda se piše *s njim*, a mnogi govore i *šnjegovim* (t. j. *s njegovim)*. U južnom govoru pred onim *nje*, koje je postalo od negdašnjega *ně*, obično ostaje *s* bez promjene; Vuk u rječniku ima *snjegopadan, snježan, snježanica, susnježica*, a kod riječi Перуница ima *snjegovi;* jamačno je tu *snj* običnije od *šnj*, koje ima Daničić: *šnježan, šnježanica* (vidi u *Iv.* rječniku). Pred *lj* prelazi *s* po pravilu u *š*: *izmišljen, mišljah, mišljaše, mišlju* (instrumental sing. od *misao), ošlji, ošlja, pošljem* (mjesto *posljem* od *poslati);* u §. 77b naveden je pridjev *košljiv* (od *kostljiv*, pošto je *t* ispalo), a tako je i *bolešljiv* (od bolestljiv), — ali pored *šlj* govori se i *slj*, kako je *šljubiti se* i *sljubiti se*, to osobito vrijedi za *lje*, koje je u južnom govoru postalo od starijega *lě;* Vuk u rječniku ima *šljez* i *sljez, šljesti* i *sljesti, našljednik* i *nasljednik, pošljedńi* i *posljedńi, pošljedak* i *posljedak*, a iz *Iv.* rječnika se vidi, da je on ponajviše i pisao jedno i drugo, — pored toga ima Vuk u rječniku samo sa *šlj* riječi *šljeme, šljepački, šljepota*, ali u njegovim djelima nalazi se *sljepački*. nar pjes. 1, 127, *sljepica* 128 i nar. posl. XXXIII.

b) Već u praslavenskom jeziku vrijedio je zakon, da *d* i *t* pred *t* prelaze u *s*: *bosti, krasti, presti, slast, vlast* (ispor. *bodem, kradem, predem, sladak, vladati), — mesti, plesti, čast* (ispor. *metem, pletem, pošten* od *počten*, a to od po-čьt-en po §. 91d). Nijesu izuzetak riječi na pr. *natrčati* (t. j. *nadtrčati), otjerati* (t. j. *odtjerati)*, jer je tu nekad između *d* i *t* bilo ъ.

c) U riječima, koje je naš narod uzeo iz grčkoga jezika, ostalo je grčko *-s-* između dva vokala bez promjene, t. j. ne pretvara se *s* u *z*, i to je sasvim u redu, jer sami Grci u tom položaju svoje *s* izgovaraju i svagda su izgovarali *s*. Takove su riječi: *ćesar* ili *cesar* (v. §. 51a), *Josif* ili *Josip, poklisar* (apokrisiários), *pras* (práson, ali ima i *praz* s nejasnim *z)*. Ni u latinskim riječima, koje je narod uzeo, ne mijenja se *s* između dva vokala: *bosiljak* (lat. basilicum), *rusa* (u Dubrovniku, lat. rosa), što također nije čudo, jer se u latinskom jeziku, dok je živ bio, izgovaralo *s* kao *s* među dva vokala (a ne *z*, kako mi krivo izgovaramo). Što se u narodu nalazi *provizur*, to nije uzeto iz lat. provisor, nego iz tal. provisore.

— Ispred *m* pisali su Grci *s*, ali su izgovarali *z*, zato i mi u takovim iz grčkoga jezika uzetim riječma imamo *z*: *krizma, pizma* (grč. hrísma, peîsma).

d) Književničke riječi, koje nijesu uzete iz grčkoga i latinskog jezika neposredno, već su međunarodno blago (kao i riječi na pr. autentičan, autograf . . . u §. 74d), pisao je Vuk ponajviše sa *z*, na pr. *Azija, cenzor, divizija, fantazija, fizika, gimnazija, konzul, muzika, poezija, prezident, proza, rezerva, recenzija;* rijetko je Vuk u takvim riječima pisao *s*: *filosof, filosofija* (pored *filozofija), prosodija.* Potvrde svemu tome navode se u I. izdanju ove knjige na str. 34. Daničić u takvim riječima kao da je volio pisati *s*: *akusativ* (u „istoriji oblika" VII), *resultat, recensija, filosofija, filosofski* (potvrde za te četiri riječi vidi u *Iv.* rječniku), — ali ipak ima i on: *Azija* (star. 2, 261), *nazal* (star. 4, 81). U imenima, što dolaze u sv. pismu, pišu Vuk i Daničić *s* gotovo svagda ondje, gdje je to slovo u grčkom (i u crkvenoslavenskom) jeziku, na pr. *Isaija, Isak, Josif* (to su doduše jevrejska imena, ali su do nas došla preko grčkoga i latinskog jezika), — tako je i (u Vuka): *Cesarija* d. ap. 23, 33, *Drusila.* 24, 24, *Efes* 18, 19 i 19, 1, *Jason.* rim. 16, 21, *Lisija.* d. ap. 24, 7, *Onisim.* filim. 10, *Sosipatar.* rim. 16, 21. Izuzima se samo *Izrailj (izrailjski* i t. d.), što Vuk i Daničić svagda tako pišu, premda je u grčkom i u crkvenoslavenskom *s;* drukčiji izuzeci veoma su rijetki: *Sirakuza.* d. ap. 28, 12. Dodajem, da Vuk i Daničić *s* iza *r* ne mijenjaju u *z*, nego pišu: *Persida Persija, Persijanac, persijski* (potvrde vidi u akad. rječniku), — a tako je i *Tars.* d. ap. 21, 39. — Nakon ovoga mislim da se može postaviti pravilo: u međunarodnim riječima grčkoga i latinskog podrijetla pišimo *z*, dakle: *akuzativ, analiza, hipoteza, kriza, opozicija, rezultat, senzacija, tuberkulozan* i t. d., ali u vlastitim imenima pišimo *s*, dakle: *Agesilaj, Cesar, Hesiod, Hortensije, Mesopotamija, Persija, Pisistrat, Proserpina, Vespasijan* i t. d. A gdje je u grčkom *z*, tamo dakako i mi treba da pišemo *z*: *Vizantija, Kizik.* — Napokon dodajem, da nema razloga mjesto grčkoga i latinskog *ks* pisati (po njemačkom izgovoru) *gz*, na pr. *egzarh, egzercirati, egzistencija, egzotičan* i t. d., premda Vuk ima *egzamen* (vidi u *Iv.* rječniku kod „polagati"), ali on ima i *eksercir* (vidi u istom rječniku); tako i Daničić ima doduše *egzemplar.* pis. mil. 6. 7, ali pored toga ima *eksemplar.* 116.

88. a) U nastavcima *-ski* i *-stvo* ispada *s* iza *č, ž, š*, na pr. *bečki, junački, vraški, lupeški, derviški, šajkaški* mjesto *bečki, junački, vražski* i t. d., — tako je i: *junaštvo, mnoštvo, siromaštvo* mjesto *junačstvo, množstvo, siromašstvo.* Nema stalnoga pravila za pridjeve na *-ski*, u kojima pred *s* stoji *ć*, jer u jednima *s* otpada, u drugima ostaje, a ima i takvih, koji mogu imati i *-ćski* i *-ćki.* Primjeri: *bjelopavlićske* i *bjelopavlićskom. V.* rječn. kod Вукова међа, *bjelopavlićkom.* drž. izd. 3, 436., *čumićko* (od *Čumić,* ime selu). mil. obr. 104., *kalenićki* (od *Kalenić,* ime selu).

mil. obr. 139, *korjenićki.* rječn., *mesićki.* rječn., *nikšićki.* rječn., *nikšićkoga.* mil. obr. 114., *nikšićskoga.* prep. 6, 369 (1848), *ozrinićki.* rječn., *ozrinićskoj.* rječn. kod Меоца., *pećki.* rječn., *pećskoga,* prav. sov. 27, drž. izd. 3, 386., *plemićkoj.* eman. 5, *tršićkoj* (od *Tršić,* ime selu). rječn. kod батаљуше i Жеравија., *tršićkom.* rječn. kod буковац i задужбина., — *nemanjićskoga. D.* istor. 13, 37. 139., *nemanjićsko.* 49., *pećskom.* 23., *plemićke.* 331., *plemićkim.* 336., — *mladićski. M.* 182., *bogatićski* (od *Bogatić,* ime selu). *Š.* 5, 102, *kalenićski.* 5, 158., *tršićka.* 5, 109. Iz ovolikoga obilja primjera za *-ćski* i za *-ćki* razabira se, da se u književnom jeziku može upotrebljavati jedno i drugo. — Malko je čudno, što *s* u nastavku *-stvo* iza *ć* ne ispada, i ako su s njim četiri konsonanta, na pr. *mogućstvo. V.* rječn., *pokućstvo.* rječn., *plemićstvo.* eman. 5., dan. 4, 12., *preimućstvo* (iz ruskoga преимущество). dan. 2, 142. U rječniku g. 1818. na str. VII. među dodacima Vuk ima *varmećski* i *varmećki* od *varmeđa,* dakle mjesto *-đski,* ali pored toga ima on bez promjene *bogovađski* (od *Bogovađa)* mil. obr. 171., dan. 3, 155 i 4, 8., isto tako ima i *Š.* 5, 110, — ali se po svoj prilici izgovara *-ćski* ili *-ćki.* — Vrlo je malo riječi, koje iza *c* imaju nastavak *-ski,* a u njima *s* iza *c* ispada: *cucki* (od *Cuce,* ime plemenu), *vacki* (na pr. vacka tamnica od *Vac,* madž. Vácz, varoš u Madžarskoj); po glasovnom zakonu mjesto *-c-* u ta dva pridjeva trebalo bi da bude *-č-*, ispor. *lovački, njemački* u §. 90c.

Što se pored *česno* (bijeloga luka) govori i *čeno,* tu nije ispalo *s,* nego *h,* t. j. *čeno* je mjesto *čehno,* tako je i *očenuti* (na pr. granu) mjesto *očehnuti.* A o izmjenjivanju glasova *s* i *h* u *česno — čehno* (tako i *proso — proha)* ne može se govoriti u ovoj gramatici, nego samo u poredbenoj slavenskoj.

b) Pored *puž* (od istoga korijena, od kojega je i *puzati)* govori se i *spuž,* — pored *trator* (po svoj prilici od istoga korijena, od kojega je *tratina)* također *strator;* — što mi govorimo *spol* (muški i ženski), to je u staroslovenskom i u ruskom jeziku полъ, a u akad. rječniku vidjeće se u svoje vrijeme, da u našem jeziku ima (ili je bilo) *skornjača, stoprv* pored *kornjača, toprv.* U tim je riječima *s* na početku priraslo, a ništa nas ne nagoni misliti, da je to *s* poznati prijedlog. Ali u riječima *skot, skriška* pored *kot, kriška* biće *s* prijedlog. Za riječi *klizak, klizavica* pored *sklizak, sklizavica* ne zna se, je li *s* priraslo ili je otpalo, jer i u drugim slavenskim jezicima te i srodne riječi imaju na početku *kl* i *skl;* ovamo ide i glagol *klizati se* pored *sklizati se,* ovoga drugog nema u Vukovu (ni u *Iv.)* rječniku, ali se govori, a da *s* u *sklizati se* nije prijedlog, sigurno se vidi otud, što je *sklizati se* glagol isto tako trajan kao i *klizati se,* a da je u *sklizati se* na početku prijedlog, bio bi to glagol trenutan (ispor. *skuhati, smotati, strpati* prema *kuhati, motati, trpati).* — Od *stipsa* (iz grč. stýpsis) može *s* na početku otpasti, pa se govori i *tipsa.* — U gdjekojim riječma može na početku biti i *s* i *š*: *skrob* pored *škrob,* — *skrb* pored *škrb;* vidi o njima u §. 93b.

* * *

Palatali *Č, Ž, Š.* **89.** a) Po fonetičkom zakonu *č* i *š* pred zvučnim konsonantima prelaze u *dž, ž*, a *ž* pred bezvučnim konsonantima prelazi u *š*. Prema tome imamo: *narudžbina, svjedodžba, vradžbina* (od *naručbina, svjedočba, vračbina*), — *zadužbina* (od *zadušbina*), — *lašci, mnoštvo, oteščati, teško* (od *lažci, množtvo, otežčati, težko*).

b) Glasovi *č, ž, š* razvili su se u mnogo riječi od *k, g, h* ispred vokala *e, i, ь* (od onoga ь, koje je nekad bilo u jeziku pored ъ i razlikovalo se od njega, vidi u §. 18c). Primjeri ispred *e*: vokativ sing. *junače, putniče, Bože, druže, duše, siromaše* (od *junak, putnik, Bog, drug, duh, siromah*), — prezent glagola, kojima se osnova svršuje na *k, g, h*: *pečem, pečeš, tečem, teče, žežem, žežeš, strižemo, strižete, vršem, vršeš, vršemo* (od glagolskih osnova *pek, tek, žeg, strig, vrh*), — 2, i 3. lice sing. aorista od istih glagola: *peče, teče, žeže, strиže, vrše*, — pasivni particip od istih glagola: *pečen, žežen, strižen, vršen*, — u tvorbi riječi, i to pred nastavkom *-e* (genitiv sing. *-eta*): *đače, momče* (od *đak, momak*), *Vlaše* (od *Vlah*), — pred nastavkom *-etina*: *guščetina, ručetina, knjižetina, mješetina*, — pred nastavkom *-esa* u *ušesa*, — u pridjeva pred nastavkom *-evan*: *učevan* (ispor. *nauk*, samoga *uk* nema više), *druževan, književan* (od *drug, knjiga*). — Od *k, h* pred *i* u oblicima postaje *č, š* samo u *oči, očiju, očima* i u *uši, ušiju, ušima* (od *oko, uho*), — mnogo češće u tvorbi riječi, i to pred nastavkom *ica*: *djevojčica, ručica, knjižica, nožica, mušica, siromašica* (od *djevojka, ruka, knjiga, noga, muha, siromah*), — pred nastavkom *ić*: *junačić, klobučić, kovčežić, kružić* (od *junak, klobuk, kovčeg, krug*), — pred nastavkom *ina*: *junačina, veličina, družina, množina, mješina, trbušina* (od *junak, velik, drug, mnogi, mijeh, trbuh*), — pred *i* u glagola IV. vrste: *junačiti se, mučiti, služiti, snažiti, prašiti, strašiti* (od *junak, muka, sluga, snaga, prah, strah*). Istu promjenu nalazimo i pred negdašnjim vokalom ь u tvorbi riječi, na pr. pred nastavkom *ьc* (*-ac*): *lučac, vučac, dvonožac, rožac, krušac* (od *luk, vuk, dvonog, rog, kruh*), — pred nastavkom *ьk* (*-ak*): *ježičak, mračak, bubrežak, grašak, prašak* (od *jezik, mrak, bubreg, grah, prah*), — pred nastavkom *-ьje* (*-je*): *naručje, podnožje, podstrešje* (od *ruka, noga, streha*), — pred nastavkom *-ьn* (*-an*) u pridjeva: *mračan, oblačan, dužan, tužan, prašan, strašan* (od *mrak oblak, dug, tuga, prah, strah*), — pred nastavcima *-ьski* (*-ski*) i *-ьstvo* (*-stvo*), u kojima iza *č, ž, š* ispada *s* (v. §. 88a), a ispred *t* prelazi *č* u *š* (v. §. 91d): *junački, proročki, vraški, češki, vlaški* (od *junačьski, proročьski, vražьski, češьski, vlašьski*, a to od *junak, prorok, vrag, Čeh, Vlah*), isto tako *junaštvo, proroštvo, društvo, siromaštvo* (od *junačьstvo, proročьstvo, družьstvo, siromašьstvo*, a to od *junak, prorok, drug, siromah*).

c) *ž* ne postaje nikad od *z* pred *e, i, ь*, već *z* pred tim vokalima ostaje bez promjene, na pr. *mraze, obraze* (vokativ sing. od *mraz, obraz*), *kozica, obrazina, francuski* (od *-zьski*). U *rogožina*

(t. j. rogoz) nije *ž* postalo od *z;* to se zna otud, što se u starijem jeziku (kako će se u svoje vrijeme vidjeti u akad. rječniku) govorilo *rogož* i *rogoža;* glagol *približiti* nije izveden od priloga *blizu*, nego od komparativa *bliži*, dakle nije *ž* pred *i* postalo od *z*. A što je od *knez, vitez* vokativ sing. *kneže, viteže*, to je protumačeno u §. 19a; ono, što je tamo rečeno, vrijedi i za riječi *knežina, suknežica, kneštvo* (od *knežьstvo), viteški* (od *viteжьski),* t. j. svuda je tu *ž* postalo od negdašnje afrikate *dz*. Što se govori *knezovi* (pored *kneževi), vitezov* (i prezime *Vitezović* — pored *knežev, Knežević), stazica* od *staza*, u kojoj je riječi *z* postalo od afrikate *dz* (pored *suknežica),* to su analogije prema riječima, u kojima je pravo z (t. j. koje nije postalo od *dz),* na pr. *mrazovi, mrazov, kozica*.

d) U §. 61b rečeno je, kako su od *k, g* postali glasovi *č, ž* u nekih glagola III. vrste, kao što su *klečati, kričati, bježati, ležati*.

90. a) Ima slučajeva, kad guturali pred vokalima *e, i, ь* ostaju bez promjene. Već su u §. 40b navedeni i protumačeni padeži imenica ženskoga roda *ruke, noge, muhe;* što je rečeno za te oblike, to vrijedi i za akuzativ plur. imenica muškoga roda, na pr. *junake, priloge, siromahe*. Ne mijenja se *k* u tvorbi riječi pred nastavcima *-et, -etati*, na pr. *zveket, zveketati, kreketati, meketati, veketati*, što je sve plod analogije prema *zveka, kreka, meka, veka*. — Pred nastavkom *in* za posvojne pridjeve po pravilu je: *djevojčin, majčin, vladičin*, ali se govori i bez promjene: *bakin, majkin, nećakin, sekin, tetkin;* bez promjene pred tim nastavkom ostaju guturali *g, h*: *agin, slugin, snahin* (nalazi se doduše i *snašin*, ali to nije od *snaha*, nego od *snaša).* I pred nastavkom *-ica* ostaje *k* nepromijenjeno, ako je riječ izvedena od imenice, koja se govori od dragosti: *bakica, Jokica, kokica, Nikica*, — isto je i u prezimenima na *-ić*: *Đukić, Lukić, Pekić, Rakić, Vukić*, u njima ostaje i *g* bez promjene: *Bogić, Dragić, Grgić, Jagić*. U §. 18b rečeno je, da se guturali ne mijenjaju pred onim *i*, koje je postalo od staroga vokala *y*, i tako se govori *dojkinja, Grkinja, kidati, kititi, boginja, ginuti, gibati, gloginja, hitar, himba, Vlahinja;* ovamo ide i nominativ sing. muškoga roda određenih pridjeva: *jaki, veliki, dragi, dugi, suhi, tihi*. — Rijetko ostaju guturali bez promjene pred ь, kako je u imenicama: *kukac, Nikac, tukac, bogac, gluhac* i u *okce;* te su riječi načinjene u novija vremena, kad je već zaboravljen zakon o pretvaranju guturala pred ь u *č, ž, š*, t. j. kad je prestao djelovati (v. §. 40a).

b) Skupovi *kj, gj, hj* prelaze u *č, ž, š*: *plač* (postalo od *plakj), sječa* (od *sěkja), Ličanin, opančar, jači, skačem*, — *laža* (od *lagja), Lužanin, stružem*, — *duša* (od *duhja), orašar* (od *orahjar), Starovlašanin, tiši, jašem* i t. d. U §. 84a rečeno je, da ima slučajeva, kad skupovi *kj, gj, hj* prelaze u *c, z, s*.

c) Ima riječi, u kojima *c* ispred *e, i, ь* prelazi u *č*, na pr. u vokativu sing. *mjeseče, oče, striče* (od *mjesec, otac, stric),* — u tvorbi riječi, i to ispred *i*: *ovčica, paličica, ptičica, lisičina, lončina, mje-*

sečina, caričin, kraljičin, udovičin, graničiti, nadničiti, — ispred ь: *lisičji* (od *lisičьji), ptičji, pravičan* (od *pravičьn), pšeničan, lovački* (gdje je *-čk-* postalo od *-čьsk-*, a *s* je iza *č* ispalo, v. §. 88a), *njemački, sljepački* i t. d. Ali često *c* pred *e, i,* ь ostaje, na pr. *lice, srce, ovci* (dativ sing.), *ptici, mjesec* (nekad je iza *c* stajalo ь), *trgovac, stric* i t. d.; nije promijenjeno ni u posvojnim pridjevima na *in*, koji su izvedeni od osnova riječi, što se govore od dragosti, na pr. *bracin, Jocin, macin.* Pridjevi *cucki, vacki* s nepromijenjenim *c* navedeni su u §. 88a. Nepromijenjeno ostaje *c* u akuzativu plur. na pr. *mjesece, strice,* u nominativu i akuzativu plur. na pr. *ptice, žice,* valjada zato, što je u tim oblicima na kraju nekad bilo *ę*, otkle se razvilo *e.* — Još postaje *č* od *cj*, na pr. *bačen* (od *bacjen), graničar* (od *granicjar), Karlovčanin, nadničar.**) Tako i od *zj, sj* postaje *ž, š*, na pr. *brži* (od *brzji), pažen* (od *pazjen), vožen, ližem, opažati,* — *viši* od *visji), košen, pašem, pišem, donašati.* Zašto *sj, zj* ostaje u riječima na pr. *klasje, pasji, lozje, kozji,* o tome vidi u §. 102a.

d) Nema zakona ni pravila, po kojem bi *s* ispred ь imalo prijeći u *š*, zato vidimo, da od skupa *-sьs-* nastaje *s* (t. j. ь ispada, a od *ss* biva po §. 107a *s): paski, pruski, ruski,* pa tako je i *arbanaski,* a što se pored toga nalazi i *arbanaški* (vidi u *Iv.* rječniku), tu je *š* nejasno, a nejasno je i u *Raška* (ime rijeci i zemlji, koje je izvedeno od imena *Ras,* kako se nekad zvao Novi Pazar); od mjesnoga imena *Perast* pridjev bi trebalo da glasi *peraski* (t. j. *perastski,* ispor. *vrgomoski* od *vrgomostski* u §. 76b), ali doista glasi *peraški,* gdje je *š* mjesto *s* zavučeno iz *Peraštanin* (t. j. *Perastjanin* po §. 98a).

91. a) *č* i ono, koje je postalo od *k*, i ono, koje je postalo od *kj*, iza *š* često ostaje bez promjene; to je na pr. u vokativu sing. *košče, prošče, lašče* (od *kosac, prosac, lažac);* isto vrijedi i za pridjeve, kao što su *koščev, proščev, laščev,* — tako je i *guščica* i *guščići* (mjesto *gusčica, gusčići* po §. 87a, od *guska), daščan, daščara* (od *daska), mašče* (od *masak*, t. j. mazgov), *pašče, slušče, varošče;* među takve riječi ide i *maščina* (mjesto *mastčina* s ispalim *t* po §. 77b, a vidi i §. 326i). Skup *šč* svagda je u riječima, koje su složene s prijedlogom *s* ili s kojim, što se svršuje na *z*: *ščekati, ščinjati se, iščezнuti, raščistiti.* Od drugih riječi neke pored *šč* mogu imati *št*: *doteščati* i *dotештati, zateščati* i *steštati se, daščica* pored *štica* (v. §. 44c), *koščica* (od *kostčica,* a to od *kostkica* po §. 77b), tako je i *boleščina* (t. j. *bolestčina,* isp. *maščina).* Ima i drugih riječi, koje i nemaju starijega *šč*, nego samo mlade *št.* Ovamo ide nastavak *-ište,* na pr. u *noćište, ognjište, razbojište* i t. d., koji

*) Nikad *č* ne postaje od *tj*, zato imenicu *žuć* ne valja izvoditi od pridjeva *žut* s nastavkom *j*, dakle od *žut-j*, već treba reći, da je *žuć* postalo od *žuk-j*, a ovo *žuk* se nalazi u kajkavskom pridjevu *žuhek, žuhka* (mjesto *žukek, žukka* kao *mehek, mehka* od *mekek, mekka),* koji znači „gorak", i po tome *žuć* upravo znači „gorčina".

je isprva glasio *-išče* (kako i danas glasi u ruskom jeziku i u kajkavskom narječju). Zatim idu ovamo neke riječi, u kojima je *št* postalo od *sč*, a to od *sk* ispred vokala *e, i*, na pr. 2. i 3. lice sing. aorista *obište, otište, pršte* (od *obisnuti, otisnuti, prsnuti*, a to od *obisknuti, otisknuti, prsknuti*, v. u §. 278), — isto je tako: *vojštiti* (od *vojska), voština* i *voštiti* (od *vosak), gospoština* (od *gosposki*, a to od *gospodski), ljuštiti* (od *ljuska), mrštiti se* (od *mrska)*, a isto je i u glagolima *pištati, pljuštati, vrištati*, koji se razumiju iz onoga, što je rečeno u §. 61a. Zatim idu ovamo riječi, u kojima je *št* postalo od *šč*, a to od *sč*, a to od *skj*: *Đurđevštak* (od *đurđevski), gorštak* (od *gorski), jovanjštak* (od *jovanjski), nikoljštak* (od *nikoljski), voštan* i *voštanica* (od *vosak);* takove su riječi i *damaštanin, damaštanski* (od *Damasak* ili *Damask)*, kojima su potvrde u *Iv.* rječniku. Još idu ovamo i riječi *plašt, prišt, tašt*, u kojima je *št* po dokazivanju poredbene gramatike postalo od *skj*, a u ruskom jeziku i u kajkavskom narječju sačuvalo se *šč* do danas (rus. плащъ, kajk. *plašč* i t. d.), ide i riječ *štit*, koja je navedena u §. 54 (kajkavski *ščit*, ruski щитъ). Katkad se pored onoga *št*, koje je postalo od *šč*, nalazi *šć*, v. u §. 98a. Riječ *bašča*, koja glasi i *bašta* i *bašća* (vidi u akad. rječniku) imaćemo još u §. 93a.

b) U tuđim (talijanskim, madžarskim i turskim) riječima postaje *č* od istoga glasa tih jezika, slabo od drugih, kako je na pr. *čavao* (tal. chiavo), *očali* (pored *ocali*, tal. occhiali), *puč* (tal. pozzo), *palača* (tal. palazzo), *račun* (tal. razione).

c) Pored *škola, školjka* (o kojim riječma vidi u §. 93b) govori se dijalektički *čkola, čkoljka;* tako je i *čkakljati* pored *škakljati*, ali tu se ne zna, je li starije *č* ili *š;* u riječi tamna postanja *čpag* pored *špag* starije je *č*, što se zna otud, jer je tako i u crkvenoslavenskom jeziku.

d) Riječi *lišce, ošce, srdašce, sunašce* pored *vučca, oblučca, riječca* spomenute su već u §. 38a. — Skup *čt* po fonetičkom pravilu prelazi u *št*: *pošten* (od *počten*, a to od *počьten*, od korijena, koji je u *čast*, što je postalo od čьt-t, v. u §. 88a), *štiti* od *čtiti* (t. j. *čьtiti, čatiti), što* (od *čto*, t. j. čьto, ispor. genitiv *čega*, dativ *čemu);* tako je i *junaštvo, proroštvo*, gdje je *-štvo* mjesto *-čtvo* po §. 88a. U riječi uzetoj iz ruskoga jezika *učtiv* ostaje *č* bez promjene kao i u ruskom jeziku.

92. a) Što mnogi pišu *pariški* (t. j. *parižki* od *Pariz*, dakle mjesto *pariski), tu* je *ž* analogija prema *Parižanin*, ispor. *peraški* mjesto *peraski* u §. 90 d. Pogreška je *ingleški* mjesto *ingleski*, t. j. *engleski)* u Vukovu rječniku, a tako ima i *Iv.*: *engleški*. 67. 69. 454, *Engleškoj*. 6. 246. 260.; od *Englez* ne može drukčije biti nego *engleski*, ispor. *francuski* (ili *franceski* od *Francuz* ili *Francez);* tome se ne protivi *viteški* (od *vitez*, v. §. 89c).

b) U riječi *Žid* postalo je *ž* od latinskoga *j* (Judaeus), tako valjada i u riječi *mažurana* (lat. majorana), a u starih čakavaca bila je riječ *žežin* (t. j. post, lat. jejunium); u prvoj i trećoj od ovih

riječi postalo je *i* od tuđega *u* (v. §. 54). U nekoliko riječi postalo je *ž* od tuđega *s* (kojemu izgovor može biti *z*): *Blaž* (lat. Blasius), *hiža, hižina* (njem. Haus, genitiv Hauses, izgovaraj „hauzes", nekad je mjesto *au* u toj riječi bilo dugo *u*, otkle je najprije nastalo y, a iz toga se vokala razvilo *i*), *tižika* (tal. *tisica*, a to iz grč. phthísis); dijalektički se mjesto *zemička* ili *zemljička* (njem. Semmel) govori *žemlja*. Riječi *kalež, križ* latinskoga su izvora (calix, crux, genitiv *calicis, crucis*), ali im nije dosta jasno *ž*.

93. a) Ispred *ć* prelazi *h* u *š*: *bašćem, dašćem, dršćem* od *bahtati, dahtati, drhtati* (o tim glagolima vidi u §. 67a i 69b); tako se u južnim krajevima govori i *šćeti* mjesto *hćeti*, a to po svojstvu onoga govora mjesto *htjeti*. Onamo se govori i *šći, šćerca*, što je postalo od starijega (danas neobičnoga) *hći, hćerca*, a to od *kći, kćerca*. Od mjesnoga imena *Bihać* genitiv je *Bišća* (mjesto *Bihća*), ali se danas ponajviše govori *Bihaća;* tako je *šć* i u izvedenoj imenici *Bišćanin*. U riječi turskoga izvora *bašča* postalo je *š* od turskoga *h* ispred *č* (vidi o toj riječi još u §. 91a), a što se dijalektički (u Boci) govori *mjehčić*, tu je *h* uzeto po analogiji prema *mijeh* (genitiv *mijeha*), a pravilno je *mješčić*, jer je ispred *č* nekad bilo ь, a ispred toga glasa prelazi *h* po pravilu u *š* (v. §. 89b). O riječima, kao što su *lišce, ošce, — pošten, štiti*, u kojima je *š* postalo od *č*, vidi u §. 91d. Dijalektički prilozi *dvaš, triž* spomenuti su u §. 55b; ovdje se dodaje, da se pored *triž* govori i *triš*, gdje je *š* uzeto po analogiji priloga *dvaš*.

b) U nekoliko riječi na početku ispred nekih konsonanta može da bude i *s* i *š*, ali je po svjedočanstvu drugih slavenskih jezika *s* starije; takove su: *škokci (škokaca*, u Sinju) pored *skočki (skočaka*, u Dubrovniku), *škrob* pored *skrob, šmuknuti* pored *smuknuti, štrojiti* pored *strojiti, štroka* pored *stroka, švraka* pored *svraka;* vrlo je rijetko ovo ispred vokala: *Šopot* (ime izvoru) pored *Sopot*. Ovdje se mogu dodati i riječi *škopiti, šmrk (šmrkati)*, koje u drugim slavenskim jezicima imaju na početku *s*. Govori se *oštar, oštrina, oštriti*, a pored toga *ostrica* (sablja), *ostrice* i *oštrice;* drugi slavenski jezici dokazuju, da je i tu *s* starije kao i u *piskor* pored *piškor* (vidi u akad. rječniku), isto tako u *stap* (dijalektički) pored *štap*. Ima riječi, koje na početku mogu imati *šk* i samo *k*, a u drugim je slavenskim jezicima samo *k*: *šklocati* pored *klocati, škrok* (dijalektički) pored *kročiti, škropiti* pored *kropiti*, a tako će biti i *Škrnjo* pored *Krnjo;* riječi *škanjac, šklopac, škrabija* imaju u drugim slavenskim jezicima na početku samo *k (klop* mjesto *šklopac* imaju čakavci i kajkavci, vidi u akad. rječniku). Osobita je riječ *skrb*, koja se dijalektički (u Lici) govori i *škrb*, a u staroslovenskom jeziku ima скръбь i кръбь (vidi u I. izdanju ove knjige na str. 95).

c) U riječima tuđicama često mjesto *s* onoga jezika, iz kojega su, stoji *š*: *šálitra* ili *šalintra* (lat. salnitrum), *šarturina* (u Boci, tal. sartoria), *šega* (tal. sega), *šenat* (lat. senatus), *Šimun* (lat.

Simon), *škola* (tal. scuola), *školjka* (tal. scoglia), *škrinja* (pored *skrinja*, lat. scrinium), *škuda* (tal. scudo), *špada* (ili *špaga*, tal. spada), *Španjolac* (tal. Spagnuolo), *špijun* (tal. spione), *špitalj* (tal. ospitale), *štampati* (tal. stampare), *štacija* (tal. stazione), *štimati* (tal. stimare), *štirkinja* (grč. steîra). Rjeđe se to nalazi u sredini riječi: *kaštiga, kaštigovati* (lat. castigare), *pošta* (tal. posta), *ušur* (lat. i tal. usura). Ima dakako i riječi, u kojima tuđe *s* ostaje nepromijenjeno, na pr. *apostol* (dijalektički i *apoštol*), *biskup* (dijalektički i *biškup*), a što Vuk u rječniku piše topografičko ime *Kastèla*, to je pogrešno mjesto *Kàštela* (vidi u akad. rječniku). Riječi *škare, škoda* uzete su iz njemačkog jezika još onda, dok je u tom jeziku na početku bilo *sk*, a ne *sch* (t. j. *š*), kako je danas (Schere, Schade), a *štranjga*, je uzeto iz njem. Strang, gdje se *s* piše, ali se izgovara *š*; to vrijedi i za riječ *štala* (njem. Stall). — U književničkim riječima uzetima iz tuđih jezika piše Vuk katkad *š*: *inštancija* (vidi u *Iv.* rječniku), *paškvila*. prep. 7, 660. 661. (1862), *štatistika*. prav. sov. 82, drž. izd. 2, 138, ali je svakako bolje u tim i sličnim riječima pisati *s*, kako pišu i drugi narodi.

94. Za konsonant *ǵ* znamo već iz §. 14. da je veoma rijedak u pravim narodnim riječima, a što ih ima, najobičniji je u skupu *ǵb*, koji je po fonetičkom zakonu postao od *čb* (jer *ǵ* prema *č* stoji kao zvučni konsonant prema bezvučnom, v. §. 32c): *naruǵbina, svjedoǵba, vraǵbina*; takva je i riječ *srǵba*, koja je postala od *srdьčьba*, pošto je poluglas na oba mjesta ispao, a onda i *d* ispred *č* (v. §. 76a), a *srdьčьba* je riječ izvedena od *srdьce*, jer se misli, da izlazi iz srca. Riječ *ǵasnuti se* imala bi upravo glasiti *žasnuti se* (ispor. *užas, užasan*), pa je *ž* prešlo u *ǵ*; to se dogodilo i u riječi *ǵamor* (t. j. *žamor*), koju ima akad. rječnik, zatim u riječima *priǵǵati* (pored *prižgati*), *uvjeǵbati* (pored *uvježbati*), a ovo je postalo od *uvještbati*, pošto je *t* između dva konsonanta ispalo (v. §. 77b). Nije jasno *ǵ* u crnogorskoj riječi *mažǵe* (t. j. *mašče*, mlada mazga), vidi o njoj u akad. rječniku, a riječi *ǵban, ǵbun* tamna su postanja, te se ne zna, je li im *ǵ* postalo od *č* ili od *ž*. I u tuđim riječima postaje *ǵ* katkad od *ž*, na pr. *ǵak* (od madž. zsák), — *ǵebrati, ǵebrak* (od slovačkoga *žebrati, žebrak*). U turskim riječima postaje *ǵ* od istoga turskog glasa, na pr. *ǵaba, ǵilit*, a u talijanskima odgovara *ǵ* talijanskoj afrikati, koja se piše *gia, ge, gi* i t. d., na pr. *ǵardin, ǵeneral*. Malo se čudno može činiti, zašto se govori *Maǵar, maǵarski*, kad taj narod sam sebe zove imenom, u kojemu je glas đ izgovoren na čakavsku (v. u §. 28b): Magyar; po svoj prilici uzeo je naš narod to ime iz turskoga jezika, u kojemu je također *ǵ*.

95. a) Konsonanti *Ć — Đ* razvili su se, kako je poznato iz §. 2, iz negdašnjih skupova *tj, dj*, na pr. *svijeća, krada* postalo je od *světja, kradja*. Pomalo je taj zakon obuzeo i one riječi, u kojima je nekad bilo *tьj, dьj*, na pr. *biće, braća, cvijeće, pameću* (instrumental sing. od *pamet, lada, milosrđe, pobrđe, zapovijeđu* (instrumental sing. od *zapovijed*). Te su riječi u davnini glasile *bitьje,*

milosrdьje i t. d. Po svjedočanstvu starih knjiga i akad. rječnika govorilo se do XVIII. vijeka *bitje, milosrdje* i t. d. Dijalektički se do danas sačuvalo *tj, dj* u *netjak, mladjak, rodjak* (mjesto *nećak, mlađak, rođak),* a dijalektički će biti i prilog *tja,* premda ga je i Vuk tako pisao, na pr. mat. 22, 26, luk. 11, 51., d. ap. 1, 8, otkr. 18, 5. U književni jezik, kad se piše južnim govorom, uveo je Vuk glasove *ć, đ* i ispred negdašnjega *ѣ*, na pr. *letjeti, vrtjeti, tjerati, — poludjeti, vidjeti, djevojka,* premda veći dio južnjaka u tim i sličnim riječima govori *ć, đ* (v. u §. 10b), što je zacijelo iz novijih vremena.

b) U južnjačkom *međed* postalo je *đ* od *dj,* pošto je u starijemu *medvjed* ispalo *v* (v. u §. 74b). I u tuđim riječima postaje kašto *đ* od *dj;* takove su: *đavo, đakon, Đonisije* od grčkoga diábolos, diákonos, Dionýsios; više ima primjera, gdje *đ* postaje od tuđega *g* ispred *e, i,* to se najviše nalazi u riječima uzetim iz grčkoga jezika, na pr. u *Jeđupak, panađur,* koje su riječi već navedene u §. 6od; druge su: *anđeo* od ángelos, *Đeorđije* ili *Đorđije* (v. §. 52a) od Geōrgios, *đeram* ili *đerma* od géranos, *leturđija* od leiturgía (§. 51b), *mađije* od magía, *panađija* (pored *panagija)* od panagía; iz latinskog su jezika riječi: *mađistor* od magister, *mađistrat* od magistratus; ovdje se može spomenuti i riječ *đeneral,* koja je latinskog podrijetla (generalis), ali ju je naš narod uzeo iz njemačkog jezika (General, — a o *dženeral* vidi u §. 94). U književničkim riječima ponajviše su Vuk i Daničić pisali *g,* na pr. *gimnazija, filologija, original,* sasma rijetko *đ*: *lođika. V.* drž. izd. 2, 138. 142, *D.* sitn. sp. 43, *orиđinal.* 7. 108, *filolođija.* 9, 20, *etimolođija.* 11. 18. Bolje će biti, da i drugi književnici u tim i sličnim međunarodnim riječima pišu *g,* jer je *đ* u njima po talijanskom izgovoru, pa bi se mogao ko naći, ko bi rekao: zašto da se držimo talijanskog izgovora? držimo se francuskog pa pišimo *ložika, orižinal* i t. d. (neki pisci doista pišu *eneržija, ženijalan* mjesto *energija, genijalan).* Zato ja ne odobravam ni *đenij. Lj.* 100. 329., *đeografski. M.* 27. — Da *đ* postaje od tuđega *d,* tome mogu navesti samo potvrdu: *srđela* (v. §. 81d).

c) Ne prelazi *dj* u *đ* u složenim riječima, kakove su: *nadjačati, odjahati, podjariti;* to je zacijelo poradi jasnoće, jer da se u tim riječima govori *đ,* ne bi se lako razaznavao prijedlog od glagola. Ali ipak je *đ* u *ođapiti* (pored *odjapiti).*

96. Veoma su rijetki slučajevi, gdje se *ć* po etimologiji nalazi pred zvučnim konsonantom, to su riječi *moćbudem* i *rećbi,* o kojima vidi u §. 68a. Nešto češće može se po etimologiji naći *đ* ispred bezvučnih konsonanta, i onda ono po fonetičkom pravilu prelazi u *ć*: *žećca* (tako se jamačno izgovara, i ako Vuk u svojem rječniku i u nar. pjes. 1, 153, 198 i 2, 51 i 3, 187. piše *žeđca,* a ima i *žeca* (i bez *ć* i bez *đ), nalećke* (t. j. naleđaške), *omećka* (genitiv sing. od *omeđak), voćkati* (mjesto *vođkati), voćkoša.* Riječi *varmećski, varmećki, bogovađski* vidi u §. 88a.

97. a) Još u dohističko doba našega jezika skupovi *kt, gt* prešli su u infinitivu u *ć*: *peći, reći, stríći, žeći* od negdašnjega *pekti, žegti* i t. d. Isti je prijelaz i u imenicama *peć, moć, noć* (u ovoj po dokazivanju poredbene gramatike). Tako je postalo *ć* i u tuđoj riječi *ločika* iz lat. lactuca (v. u §. 54).

b) U „jugozapadnim krajevima" (kako kaže Vuk u rječniku) skup *cje*, koji je postao od *cě*, prelazi u *će*: *ćevnjak, ćedilo* (mjesto *cjevnjak, cjedilo*), tako je i *ćetati, Ćetko, Ćetna* (v. §. 74b).

c) Ispred vokala *e, i* u riječima uzetima iz grčkoga (ili preko grčkoga) jezika prelazi *k* često u *ć*: *Aćim* ili *Jaćim* (jevrejsko ime), *ćelija* (kellíon), *ćeramida* (keramís), *ćesar* (Kaîsar), *Ćiril* (Kýrillos), *ćivot* (kibōtós), *Ćirjak* (Kyriakós), *Maćedònija* (Makedonía), *Vićentije* (lat. Vincentius). Prema tome je u Vuka: *Laćedemonci* (Lakedaimónioi) dan. 5, 85, *Ćekrop* (Kékrops). drž. izd. 2, 137. Latinsku riječ „processus" piše Vuk sa *c* i sa *ć*: *proces.* prep. 2, 226 (1818), 2, 257 (1820), 5, 112 (1826), — *proćes.* prep. 1, 257 (1824), 1, 266 (1825), 5, 116 (1826), 7, 631 (1845). U nar. posl. 27. kaže Vuk, da je bolje *proćes* nego *proces*. Veoma rijetko postaje *ć* od tuđega *t*: *Aćolija* (grč. Aitōlía), *Ćekla* (t, j. *Tekla*), otud. *Ćeklići* (crnogorsko pleme, kojemu je sv. Tekla krsno ime).

d) Srodni jezici dokazuju, da je od *tj* postalo *ć* u riječima *općen, općenit, opći, općina*, a što su Vuk i Daničić pored toga pisali u tim riječima također *št* (vidi u *Iv.* rječniku), kako Srbi ponajviše pišu, to je crkvenoslavenski; isto su tako oni pisali *sveštenik, sveštenstvo*, što je također crkvenoslavenski, a po glasovnom zakonu našega jezika je *svećenik, svećenstvo*.

98. a) Kad *tj* stoji iza *s*, onda od *stj* biva *šć*, na pr. *češće* (komparativ od *često*), *gošća* (od *gostja*), *gošćenje, gušći* (komparativ od *gust*), *pošćah, pošćaše*. U tim riječima *ć* je veoma staro kao i u *svijeća, mlaćen;* mlađe je (kao u *biće, braća*) u riječima, koje su između *t* i *j* nekad imale ь, na pr. *kršćanin* ili *hrišćanin* (*-šća-* od *-stьja-*), *lišće, milošću* (instrumental sing.), *starošću, ušće*. Takvih riječi, u kojima može samo *šć* biti, nema mnogo, nego se pored *šć* ponajviše govori i *št*, kako je na pr. *kršćen* i *kršten, kršćenje* i *krštenje*. Vuk u rječniku ima samo *kršćavati* (prema tome i *kršćavaše*. mat. 3, 6), a Daničić pored toga ima i *krštavati* (vidi u *Iv.* rječniku). U Vukovu rječniku nalazimo *dopušćati, ispušćati, isprekršćati, namješćati* i *dopuštati, ispuštati, isprekrštati, namještati;* tome dodajem još: *namješća*. drž. izd. 2, 181., *namješćanjem*. 137., *namješćena*. 181. Katkad se govori *šć* i pored onoga *št*, koje je postalo od *šč* (v. §. 91a): *vojšćenje* i *vojštenje* (od *vojštiti*, a to od *vojska*), *vošćenje* i *vošteńje* (od *voštiti*, a to od *vosak*), *išćem* i *ištem* (od *iskati*), *plješćem* i *plještem* (od *pljeskati;* Vuk u rječniku nema prvog lika, već samo drugi, ali kod *zapljeskati* ima *zaplješčem* i *zaplještem*). Mislim, da je u svim riječima, što su ovdje počevši od *dopušćati* navedene, *šć* dijalektizam, a zacijelo su dijalektizmi u *JM.*: *otišće* (t. j. otište, aorist od *otisnuti*) 70, *šćepa*

230 (pored *šćepa* 262), *šćene* 260 (pored *štene* 283), *šćap.* 390. 441 (pored *štap* 569).

b) Prema imenicama *naručje, obličje* (od *ruka, oblik)* očekivalo bi se *liješčje, trieščje* od *lijeska, treska,* ali je *liješće, trieščje,* što bi moglo biti analogija prema *briješće, lišće, plašće,* gdje je *št* zakonito (od *brijest, list, plast);* plod iste analogije mogla bi biti i imenica *prošće* (od *proštac).*

c) *đ* iza *ž* ostaje: *brižđeńe, gvožđe, gvožđar, gnieždenje, grožđe, moždenje, obražđivati;* u riječima *gvožđe, grožđe* glas je *đ* isto onako mlad kao i u *milosrđe, pobrđe* (v. u §. 95a), pa ostaje isto onako kao u riječima, u kojima je *đ* mnogo starije. Kako se pored *šć* nalazi često *št,* moglo bi se misliti, da će se tako nalaziti uporedo *žđ* i *žd,* ali to je veoma rijetko: *gmeždenik* (ili *meždenik)* pored *gmežđenje* (od *gmežditi), Goražde* pored *Goražđe* (u akad. rječn.).

d) Pored *gospođa* govori se i *gospoja;* prvi je lik jamačno stariji, a drugi je od njega postao tako, što je *-đ-* ispalo (kako je ispalo *k* u *kao, preo,* v. u §. 67b, *d* u *jedanaest, dvanaest,* v. u §. 78b, *z* u *nemoj,* v. u §. 86b), pa je u *gospoa* umetnuto *j,* i tako je nastalo *gospoja;* nije dakle *đ* neposredno prešlo u *j,* niti su štokavci *gospoja* uzeli iz čakavskoga govora, u kojem je *j* zakonito (kao u *kraja, rojen* prema štokavskom *krađa, rođen).* Ispalo je *đ* između dva vokala i u prijedlogu *među,* koji je nekad u dubrovačkih i čakavskih pisaca glasio *meu.* Ispadanjem konsonanta *đ* između dva vokala treba tumačiti južnjačko i zapadnjačko *prije;* isprva je bilo *prěđe* (koje se još i danas u južnom govoru nalazi i glasi *pređe),* otud *prěe,* koje je neposredno prešlo u *prěje* (da ne bude zijeva ili hijata, o kojemu vidi u §. 112), od toga je nastalo *prije* (kao *sijati, smijati se* od sějati, smějati se, v. u §. 53b). Istočnjačko *prê* moglo je postati od *prěđe* tako, što je *đ* ispalo, a onda se *-ěe* steglo u *ê.*

* * *

99. a) Palatali *Ļ, Ń* u dosta su riječi sačuvani iz velike starine, t. j. još iz dohističkoga vremena našega jezika, na pr. u *ļubav, ļudi, prijateļ, učiteļ* i t. d., — *koń, ńuh, pań* i t. d. Često *ļ* postaje od *lj,* a *ń* od *nj,* na pr. u *bjeļi* (komparativ od *bijel), moļen* (pas. particip od *moliti), pomaļati* i t. d., — *crńi* (komparativ od *crn), naslańati, rańen* pas. particip od *raniti* i t. d. Također postaju glasovi *ļ, ń* od *lьj, nьj,* na pr. u *biļe, veseļe, soļu* (instrumental sing. od *sô,* genitiv *soli),* — *imańe, kameńe, zeleńu* (instrumental sing. od *zělěn);* to je postalo od bilьje, veselьje, solьju, — imanьje, kamenьje, zelenьju. Po svjedočanstvu starih knjiga i akad. rječnika govorilo se sve do XVIII. vijeka *bil-je, vesel-je, iman-je, kamen-je* i t. d. — Negdašnje *lě, ně* izgovara se danas u južnom govoru *ļe, ńe,* na pr. *voļeti, ļepota, uļesti,* — *ńegovati, ńemački, zeleńeti,* ali do XVIII. vijeka govorilo se, kako nam stare knjige svjedoče: волјети, љепота, уљести, — његовати,

njemačkи, zelenjeти i t. d. U naše vrijeme takav je izgovor u štokavaca veoma rijedak, vidi u M. Rešetara (štok. Dialekt 143).

b) Gdje se u starini našlo *j* iza konsonanta *b, p, v, m,* tamo je ono zamijenjeno glasom *l*, t. j. skupovi *bj, pj, vj, mj* prešli su u *bl, pl, vl, ml;* isto se dogodilo i ondje, gdje je *j* od *b, p, v, m* bilo rastavljeno poluglasom; prema tome imamo: *debli* (od *debji), oslabljen* (od *oslabjen), kapljem* (od *kapjem), živli* (od *živji), proslavljen* (od *proslavjen), somli* (od *somji), lomljen* (od *lomjen),* — isto tako: *grobље* (od grobьje), *zobļu* (instrumental sing., od zobьju), *kapļu* (instrumental sing. od kapьju), *snopļe* (od snopьje), *ļubavļu* (instr. sing., od lubavьju), *zdravļe* (od zdravьje), *bezumļe* (od bezumьje). Gdje je između *j* i *p, b, v, m* bio poluglas, tamo se po svjedočanstvu starih knjiga i akad. rječnika govorilo do XVIII. vijeka na pr. *grobje, zdravje* i t. d. Poslije XVIII. vijeka takav je izgovor dijalektički, na pr. u *JM.*: *kopje.* 261. 262., *kopja.* 70. 72 (pored *kopļe.* 348. 417), *robje.* 75. 325, *robja.* 436 (pored *robļe.* 78), *zdravje.* 223. 224. — Budući da i *f* pripada među labijale, treba da i skup *fj* prelazi u *fl,* ali kako je konsonant *f* u našem jeziku veoma rijedak, ja prijelazu iz *fj* u *fl* ne znam druge potvrde nego imperfekt i pasivni particip od glagola *šarafiti* (koji je izveden od imenice *šaraf* uzete iz njemačkoga jezika, ali ne iz književnoga Schraube, nego iz kojega narječja, u kojemu je *f,* na pr. u bavarskom je narječju Schraufe): *šarafļah* i *šarafļen.* I u dvije tuđice nalazi se *l* mjesto *j,* i to iza konsonanta *m*: *Damļan* pored *Damjan* (latinski Damianus) i *tamļan* pored *tamjan* (od starijega tьmьjan, grč. thymíama). — Negdašnje *bě, pě, vě, mě* prelazi, ako je *ě* kratko, u *bje, pje, vje, mje,* na pr. *bjelina, pjevati, vjera, mjeriti;* samo u infinitivu III. vrste mjesto *j* je *l,* i to po južnim krajevima: *svrbļeti, trpļeti, živļeti, grmļeti,* a u književnom ili kako Vuk kaže, u jugozapadnom narječju je i tu po pravilu: *svrbjeti, trpjeti, živjeti, grmjeti.* U složenim riječma, kojima je prvi dio prijedlog *ob,* ostaje *bj* bez promjene: *objaviti, objačati, objužiti,* jer je tu nekad bilo bъj.

100. a) U nekoliko riječi mjesto *ń* i pored njega govori se *l*: *dimljak* pored *dimnjak, pomlja, pomljiv* pored *pomnja, pomnjiv, sumlja, sumljati* pored *sumnja, sumnjati, mljah* (imperfekt od *mniti)* pored *mnjah;* ovamo ide i *brašljenik, brašljenica* pored *brašnjenik, brašnjenica* (vidi u akad. rječniku). Katkad ispred *k* prelazi *l* u *l*: *bijeljka* (neka riba, ima i *bijelka,* t. j. bijela kokoš), *debeljko.* Nije jasno, otkle je *l* pored *l* u riječima *pljosan, pljoska, pljošta* pored *plosan, ploska, plošta,* tako je i *raspljoštiti, spljoštiti* pored *ploština, plosnat.* O riječima *ljiljan, ljulj* vidi u §. 108b.

b) Iza *g* prelazi *n* katkad u *ń: gnjio, gnjila, gnjiliti* pored *gnoj* (sve su te riječi istoga korijena), dijalektički je *gnjusan, gnjusoba* (vidi u akad. rječniku) mjesto *gnusan, gnusoba;* u Srijemu mjesto *gnizdo* (t. j. *gnijezdo, gnezdo)* govore *gnjizdo* (v. §. 53b); iza *g* je prešlo *n* u *ń* i u imenu *Ignjat* ili *Ignjatija* (latinski Ignatius).

Mnogo je rjeđe *ń* mjesto *n* iza *k*: *knjeginja* pored *kneginja*. Ispred nastavka *-ski* ostaje *n* ponajviše bez promjene: *banski, ciganski, građanski*, a katkad se u tom položaju *n* mijenja u *ń*: *lanjski, stranjski*, tako i Vuk ima u dan. 4, 3 *onostranjski* (pored *onostranski* u rječniku). U svojoj recenziji moje školske „hrvatske ili srpske gramatike" dokazao je Đ. Grubor na str. 29—30, da narod govori *Zrinjski* (a ne *Zrinski*), a u onome selu u Hrvatskoj, po kojem su *Zrinjski* prozvani, narod kaže *Zrinj* (a ne *Zrin*); dobro je dakle, što Vuk u svome rječniku kod Брибир piše *Zrinjski*, a Daničić u istor. 119. *Zrinjskoga*. Ne treba da nam smeta, što su se stari velikaši *Zrinjski* sami pisali *Zrinski*, kako ističe *Iv.* u svome rječniku, jer u njihovo vrijeme možda se ono selo zvalo *Zrin* (ispor. *Ozrinići*, pleme crnogorsko, a ne *Ozrinjići*). Ispred *k* prešlo je *n* u *ń* u riječma: *cjenjkati se, crnjka, crnjkast, hunjka* (pored *hunka* i *humka*), *ranjka* (pored *ranka*); isti je prijelaz i u riječi *štranjga* (iz njem. Strang, v. §. 93c), ali se govori i *štranga*. Pored *tamjan* i *tamljan* (§. 99b) govori se i *tamnjan*, dakle obrnuto prema *dimljak* od *dimnjak*, vidi pod a).

* * *

101. a) Da se *J* u riječima *činio, govorio, vidio, dioba, biblioteka* i t. d. izgovara, pa da bi ga trebalo i pisati, to je rečeno u §. 36b, a u §. 56a kazato je, kako je postalo *-o-* u *prionuti*; prema tome glagolu načinjen je iterativni *prianjati*, koji Vuk i Daničić tako (bez *-j-*) pišu, premda se izgovara *prijanjati*, i to će biti jedina riječ, u kojoj oni između *i* i *a* ne pišu *j*. Ispalo je *j* u *starešina* mjesto *starejšina*, kako je u staro vrijeme ta riječ glasila, a izvedena je od negdašnjega komparativa *starejši* (t. j. stariji), i prema njoj je načinjena novija riječ *mlađešina*; isto je tako ispalo *j* u mjesnom imenu *Gomirje*, koje je izvedeno od ličnoga imena *Gojmir* (nalazi se u akad. rječniku), u *Moslavina*, koje je izvedeno od ličnoga imena *Mojslav* (tome imenu nema potvrde u našem narodu, ali ima u ruskom i u češkom), ispalo je *j* i u ličnom imenu *Momir* (mjesto *Mojmir*), otkle je prezime *Momirović*. Između *a* i *u* u *odsjaujem, prosjaujem se* ispalo je *j* po svoj prilici zato, da ne budu u blizini tri *j*. Da *j* na kraju riječi u književnom jeziku otpada, tome ne mogu navesti nikakve potvrde; dijalektički se to nalazi u riječi *nemo* (t. j. *nemoj*), kako govori narod po Srbiji *M.* 72. 107. 148. 193. 6 . i t. d.

b) Pored *jutro* govori se dijalektički *utro*, ali *sutra* (t. j. *s utra*) pored *sjutra* (t. j. *s jutra*) nije dijalektički; pored *jug* govori se *užina* (dijalektički, na pr. u Zagrebu, *južina*), koja riječ upravo znači vrijeme, kad se sunce naginje k podnevnoj, t. j. južnoj strani neba, a onda jelo, što se u to vrijeme jede. Ni s pomoću poredbene gramatike ne može se dokazati, je li *j* u *utro, užina* otpalo, ili je li u *jutro jug* priraslo. U *jučer* ili *juče* zna se iz onoga, što je rečeno u §. 60a, da je *j* priraslo, t. j. da bi po pravilu trebalo da bude *učer, uče*, koje se gdješto dijalektički govori (Re-

šetar, štok. Dialekt 113), a zašto je *j* priraslo, na to se ne može odgovoriti. Priraslo je *j* na početku nekih riječi uzetih iz grčkog jezika: *jaspra* (pored *aspra), jastog, jevanđelje* (pored *evanđelje), jevtin* (ili *jeftin), Jevrosima, Jevrejin, Jeđupak, Jelena* (vidi postanje tih riječi u akad. rječniku).

c) Kad se nađe *i* iza vokala, prelazi u *j*: *nemoj (nemojmo, nemojte)* od *nemoi* (v. §. 86b), — *dojti, dojdem, najti, najdem* i t. d. od *doiti, doidem, naiti, naidem*; tako se i *nè idêm* obično izgovara, ako se i ne piše, *nêjdêm*. Pored *ne ìmati* govori se i *néjmati* i *némati* (s ispalim *j*, — to je najobičnije). Dijalektički se u južnim krajevima govori *j* mjesto *ć* u riječima: *nojca* (t. j. *noćca), vojka* (t. j. *voćka);* više je raširen izgovor *japno* (vidi u akad. rječniku) pored *vapno*, koje je starije, jer tako je u svima drugim slavenskim jezicima.

102. a) U postanju oblika i u tvorbi riječi veoma se često nađe *j* iza konsonanta (veoma rijetko iza *ƒ* i iza *dž).* To sastajanje glasa *j* s konsonantima donosi sa sobom različne glasovne promjene, a te promjene kod nekih konsonantskih skupova mogu biti dvojake, i to prema tome, je li pred *j* nekad bio poluglas ili nije, a u južnom govoru dvojako mijenjanje može još biti i prema tome, je li skup *je* postao od negdašnjega *ě* ili nije, a katkad je i drugi kakav uzrok dvojakom mijenjanju, kako je bilo u §. 84a i 90b, gdje je rečeno, da skupovi *kj, gj, hj* prelaze u jednim slučajevima u *c, z, s* (na pr. *lice, jeza, nicati, dizati, disati),* a u drugima u *č, ž, š* (na pr. *plač, sječa, laža, stružem, duša).*

b) U §. 90c rečeno je, da skupovi *sj, zj* prelaze u *š, ž* (na pr. *viši, košen, brži, pažen),* da od *cj* nastaje *č* (na pr. *bačen, graničar),* — a ovdje treba dodati, da *sj, zj* ostaje bez promjene, ako je nekad bilo *sьj, zьj*, dakle *klasje, trsje, pasji, prosjak, kozji, lozje* (postalo od *klasьje . . . lozьje);* isto tako treba dodati, da u južnom govoru ostaje *cje, sje, zje* bez promjene, gdje je nekad bilo *cě, sě, zě,* na pr. *cjedilo, cjelina, ocjenjivati, sjediti, sjeme, zjenica),* a u §. 97b rečeno je, da je mjesto *cje* u jugozap. krajevima *će*: *ćedilo* i t. d.

c) Dvojako se mijenjaju i skupovi *tj, dj;* u §. 95a navedeni su primjeri za slučajeve, kad ti skupovi ostaju bez promjene, kad li se mijenjaju u *ć, đ*, a u §. 99b rečeno je, kad skupovi *pj, bj, vj, mj* ostaju nepromijenjeni, a kad se mijenjaju u *plj, blj, vlj, mlj*. I skup *rj* dvojako se mijenja: ako između *r* i *j* nikad nije bilo nikakvog poluglasa, od *rj* je ostalo samo *r* (koje je nekad bilo palatalno i razlikovalo se od današnjega našeg nepalatalnog *r*, v. u §. 19c), na pr. *orem, stvoren, širi* (od *orjem, stvorjen, širji);* ako li je između *r* i *j* bio nekad poluglas, onda je ostalo *rj*, na pr. *primorje, zagorje, purji, stvarju* (od *primorьje* i t. d.), a o *re* ili *rje* u južnom govoru mjesto negdašnjega *rě* vidi u §. 64.

d) Kod ostalih konsonantskih skupova samo je jedan način. U §. 99a rečeno je, da se skupovi *l-j, n-j* mijenjaju samo u *ļ, ń*. — Skupovi *čj, žj, šj, džj* ostaju bez promjene: *riječju, lažju, kokošju*

(instrumental sing. od *riječ, laž, kokoš), naručje, podnožje, podušje, lisičji, božji, mišji., salidžju.* Sve su te i njima slične riječi nekad ispred *j* imale ь. Veoma rijetko iza *č, ž, š* ispada *j*: *Božidar* (mjesto *Božjidar), božogrobac* (mjesto *božjogrobac), Vučitrn* (mjesto *Vučjitrn).* U crnogorskom govoru ostaju tako bez *j* i druge ovake riječi, na pr. *boža* (mjesto *božja), naruče, oruže* i t. d. — Gdje bi se iza konsonanta *ć, đ, lj, nj, j* imalo naći *j*, tamo ono nestaje, bez obzira, je li ili nije nekad ispred njega bio poluglas. Primjeri: *noću* (instrumental sing. od *noć), nočah* (imperfekt od *noćiti), pokuće* (mjesto *pokućje), čađu* (instrum. sing. od *čađ), tuđah se* (imperfekt od *tuđiti se), obitelju* (instrum. sing. od *obitelj), uljen* (pas. particip od *uljiti), krnjî* (komparativ od *krnj), umanjen* (pas. particip od *umanjiti), osvojen* (pas. particip od *osvojiti), pojah* (imperfekt od *pojiti).*

103. a) Da se i zašto se pored *j* nalazi *ij* u nekoliko riječi na pr. *božja, čovječje* i *božija, čovječije,* to je razloženo u §. 55a, a ovdje dodajem, da je nominativ sing. muškoga roda načinjen prema ostalim padežima, na pr. prema *božja, božjega* načinjen je pomenuti oblik, te glasi *božji*, a prema *božija, božije* načinjen je oblik *božij*, tako i *čovječij, svračij* (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), — u Daničića se za taj padež nalazi oblik na *-iji*: *božiji.* pis. 152, *čovječiji.* 11. 148, 4 mojs. 23, 19.

Neobični su, a valjada i pogrešni oblici od tih pridjeva na *-ijem* za instrumental sing. i na *ijeh* za genitiv plur. u Vuka: *božijem*, mat. 23, 22, kovč. 52, *božijeh* 1 kor. 4, 1 i 7, 19 i 2 kor. 1, 20, *ovčijeh*, jov. 5, 2. Ti su oblici načinjeni prema nominativu sing. *boži, boža, bože, ovči, ovča, ovče,* ali to je po crnogorskom govoru (v. §. 102b), i Vuk tako ne piše.

b) Gdje je *ij* nekad stajalo na svršetku riječi, pretvorilo se ono u *î;* tako je na pr. u genitivu plur. *kòstî, stvárî* mjesto negdašnjega *kostij, stvarij*, — u nominativu sing. muškoga roda određenih pridjeva govori se *dȍbrî, zèlenî* mjesto negdašnjega *dobrij, zelenij* (koje je postalo od još starijega *dobryj, zelenyj).* Za *ij* u sredini riječi ispred konsonanta rekao bih da u najviše slučajeva nema stalnoga pravila, kako se izgovara, dali *ij* ili *i.* Vuk na pr. u rječniku u azbučnom redu piše *ubistvo*, a kod riječi заколь istu riječ piše *ubijstvo*, — Daničić u istor. 71. ima *ubistvo*, a na str. 261. 299. *ubijstvo*, u istoj knjizi Daničića stoji na str. 119. *austrijska*, a na str. 233. *austriskoj.* U Vukovu rječniku (1818) na str. LXIV. nalazimo imperativne oblike od glagola *liti*: *lî — lîte* pored *lîj — lîjte*, pa tako se zacijelo govori ne samo *pîj — pîjmo — pîjte*, već također: *pî — pîmo — pîte*, isto tako *pòkrîj* i *pòkrî, sàvîjmo* i *sàvîmo* i t. d. U „prepisci" Vukovoj 1, 454 (1834) nalazi se *zavite* (2. lice plur. imperativa), a 5, 104 (1825) *zavijte.* Po svemu se narodu govori samo *strîna*, što je postalo od *strijna* (nekad se mjesto današnjega *strîc* govorilo *strij*, v. u §. 319b).

c) U Vukovu rječniku nalazi se *abadžijnski* pored *abadžijski, avlijnski* pored *avlijski, delijnski* pored *delijski, komšijnski* pored *komšijski, rakijnski* pored *rakijski, sentandrijnski* pored *sentandrijski;* u rječniku je samo *šumadijnski*, ali *šumadinski* ima Vuk

u dan. 3, 163 i u mil. obr. 138., isto je tako *Šumadijnac, Šumadijnka* u rječniku, ali *Šumadince, Šumadinke* ima Vuk u nar. pjes. 4, 312. Tako i Daničić ima u istor. 325. *Vizantijnci*, a na str. 42. 80. *Vizantinci*, ima u pis. 360. *sudinsku* (pored Vukova *sudijnsku* jov. 19, 13 i d. ap. 25, 6), *aleksandrinski* (od *Aleksandrija*). star. 3, 3. Otkle je u tim riječima *n*, to je ovdje uzgredica (v. u §. 82b), a što se tiče glasa *j* u njima, ja mislim, da se *j* ne izgovara, već ga je Vuk, a za njim i Daničić, pisao, da bi im se jasnije vidjelo postanje, a možda je Vuk i mislio, da se u tim riječma *j* čuje, u čemu je lako prevariti se, jer je *i* u njima dugo, te čovjek izgovarajući to *i* misli, da čuje *j* iza njega, i to osobito stoga, što naše *j* stoji vrlo blizu vokalu *i* (v. u §. 22b). Ima pridjeva na *ijski* grčkoga izvora, koji između *j* i *s* nikad nemaju *n*: *filologijski*. *D.* (u *Iv.* rječniku), *istorijski*. istor. 30. 344., *istorijsko*. sitn. sp. 365, *austrijski*. 365, tako ima i Vuk *austrijski, melodijski* (oboje u *Iv.* rječniku); Daničić ima i *vizantijski*. istor. 35. 179. 256 (a što mnogi današnji pisci pišu *vizantinski*, to je prema latinskom Byzantinus). Većina današnjih srpskih pisaca te i slične pridjeve pišu bez *j*, na pr. *istoriski* i t. d., to je stoga, jer oni misle da u njima ne čuju *j*; tako piše Milićević: *gimnaziski*. 36. 174, *istoriski*. 27. 172, *melodiski*. 174, *parohiski*. 109, *policiski*. 17. 20 (pored *policijskoga*. 20). Ja mislim, da je bolje u pisanju ovih pridjeva držati se Vuka i Daničića, jer ako i ima ljudi, koji misle, da ne čuju *j* na pr. u *istorijski*, ali ja mislim, da ih ima bar toliko, koji misle, da to *j* i čuju i govore.

104. a) Skup *ji* na kraju riječi ponajviše se govori i piše, na pr. nominativ plur. *događaji, perivoji, zavoji*, u dativu i lokativu sing. na pr. *zmiji, staji*. Ne slaže se s tim imperativ onih glagola IV. vrste, koji se u infinitivu svršuju na *-ojiti*, na pr. *brojiti, krojiti, osvojiti;* njima 2. lice sing. imperativa glasi *brôj, krôj, òsvôj*, pa to prodire i u plur., te se govori: *brôjmo, brôjte, krôjmo, òsvôjte;* vidi o tim oblicima u §. 288a. Isto je tako *j* u *čuj, znaj, čujmo, znajte* postalo od *ji*.

b) Za *ji* u sredini riječi mislim da nema pravila, kako se izgovara; narod po svoj prilici izgovara *ji* i *i*, pa isto čeljade u istoj riječi izgovara sad *ji*, sad *i*, na pr. *brojiti* i *broiti, napojiti* i *napoiti, Rajić* i *Raić* i t. d. Iz toga se razumije, zašto Vuk u rječniku ima *perajica* i *peraica*, zašto u jednu ruku piše *dojiti, dojilica, Grujica, krojiti, osvojiti, pojiti, ubojica*, — a u drugu: *naimati, Radoica, Stoisava, Stoić, Vuica, zaimati*. Dodajem još iz Vuka: *Gruić*. pis. 87., *Raić*. dan. 1, 39., pis. 50., *Stoićević*. prav. sov. 48. 66., *najimao*, nar. pjes. (1824.) XXIII., *Stojićević*, prav. sov. 14., — iz Daničića: *Raić*. istor. 202., *Voihna*. 227, *najima* (3. lice sing.) prip. 192., *Rajić*. istor. 24. 42., *Vojislav*. 227. 253. Iza ovih primjera može se pouzdano reći, da se u tim i sličnim riječima govori *ji* i *i*, ali pisati je bolje *ji*, jer je to pravilnije, t. j. *j* po etimologiji je opravdano, dakle *najimati* poradi *najam, naj-*

miti, Rajić poradi *Rajo* (otkle je izvedeno i t. d.). To ja kažem držeći se onoga, što je rečeno u §. 11a. — Oblici poznate zamjenice u pluralu govore se ne samo *ih, im,* već također *jih, jim.* Vuk je u starijim svojim djelima (u „danicama", u mil.-obr.) mjesto *ih* pisao vrlo često *ji* pored *i* (izostavljajući *h,* kako ga je onda svuda izostavljao), ali *jim* nije ni onda pisao, već samo *im;* u kasnijim djelima pisao je on samo *ih, im,* pa to je prihvatio Daničić, a tako piše i velika većina hrvatskih i srpskih pisaca. A kad je tako, onda bi uzaludan posao bio navraćati pisce, da pišu *jih, jim,* jer je tako po dokazivanju poredbene gramatike pravilnije. Ne ću da obaram pisanje *ih, im,* kako ne obaram ni pisanje *bratski, gradski* ni *činio, vidio* (v. u §. 36), jer se u gramatici običaju, koji je uzeo mah, mora priznati neko pravo.

105. a) Skup *iji* na kraju riječi ponajviše ostaje bez promjene, t. j. govori se, kako se i piše, na pr. u dativu i lokativu sing. *Andriji, Italiji, Mariji,* u komparativu *bogatiji, miliji, puniji* i t. d. Samo se mjesto *čîjî* u nominativu sing. govori često i *čîj,* a katkad se taj kraći oblik uzima i za nominativ plur., na pr. *čij* li će ih dvori dočekati? nar. pjes. 1, 12., da ti znadeš, *čij* su vinogradi. 2, 219., *čij* su mnozi, onoga i bozi. nar. posl. 347; sve je to poradi stiha (da bi izišao deseterac), a tako je i ovo: *radij* (mjesto *radiji)* bismo glave izgubiti. nar. pjes. 4, 50., *božij* (mjesto *božiji)* ugodnici. 4, 131. Ovamo idu i oblici *volij, radij* (nominativ sing.) mjesto *voliji, radiji* (ženski je i srednji rod: *volija, radija, volije, radije).* Pored *čijî* i *čîj* nalazi se i *čî* za nom. sing. i plur. *V.* rječn. (1818) LII.

b) U sredini se nalazi skup *iji* u riječima, što su izvedene od onih, koje se u nominativu sing. svršuju na *ija* ili na *ije* (na pr. *Ilija, Đorđije).* Daničić piše svagda *-iji*: *Zaharijin.* pis. 53, *Jeremijino.* 127., *Jeremijina.* 300., *Sofonijina.* 137., *Isaijina.* 137., *Ilijina.* 311., *Ilijin* 4 car. 2, 13, *sudijina, sudijino.* istor. 65. Vuk u takvim riječima rijetko piše *iji*: *Andrijin.* mar. 1, 29., *Josijin, Marijin.* 6, 3, *Zarijinu.* luk. 1, 40., *Ilijin.* prav. sov. 48. Mnogo se češće mjesto *iji* nalazi u njega *ij*: *Andrijna.* jov. 1, 44., *Ilijnu.* dan. 3, 149., *Ilijno.* luk. 4, 25., *Isaijno.* mat. 13, 14., *Kara-Đorđijn.* mil. obr. 46. 173., *Kara-Đorđijna.* 23. 87., *Marijno.* luk. 1, 41., *skorpijno.* otkr. 9, 5., *Čurčijn.* dan. 3, 191., *Čurčijna.* 197., *terzijn.* nar, pjes. 1, 357., *Čardaklijn.* prav. sov. 84., *Čardaklijnom.* 2. i t. d. Prezimena od takvih riječi piše Vuk na *-ijć*: *Anđelijć.* nar. pjes. 3, 403., *Anđelijću.* 404., *Ilijć.* prav. sov. 65., *Ilijća.* 56., *Tokatlijć.* mil. obr. 75. 76. U rječniku Vukovu nalazimo: *Andrijca, Anđelijca, Antonijca, burgijca, kadijnica, komšijnica, kutijca, rakijca, spahijnica* (svuda je na *i* ispred *j* zabilježena dužina). Vuk dakle mjesto *iji* piše *ij,* ali ja mislim, da narod gdje ne govori *iji,* da govori *i* bez *j,* dakle na pr. *Anđèlić, kàdînica, kòmšînica, ćùrčîn, Ćùrčić* i t. d., tome je potvrda instrumental sing. *čîm* pored *čijim* u Vuka rječn. (1818) LII. A što Vuk umeće

j (Anđelijć i t. d.), to će biti s istoga razloga, s kojega on piše *Šumadijnac* i t. d. (v. §. 103c). Vrijedno je dodati, da Vuk ima u rječniku (1852): *abadžijin, -ijina, -ijino, ćurčijin, -ijina, -ijino, sudijin, -ijina, -ijino,* a u rječniku (1818) na str. XVII. kaže za te i slične riječi da mu se čini, da u ženskom i srednjem rodu izbacuju *i* iza *j*, dakle da glase *abadžijna, ćurčijna, sudijno.*

PROMJENE GLASOVA ZAJEDNIČKE.

Početak i svršetak riječi.

106. a) Na početku riječi mogu se nalaziti svi naši vokali i svi konsonanti. U pravim našim riječma, t. j. u onima, koje nijesu uzete iz drugih jezika, nalaze se vokali *a, e* veoma rijetko (takove su *ako, ali, amo, evo, eto, eno),* vokal je *u* na početku dosta običan, ali ponajviše su to riječi složene s prijedlogom *u* (na pr. *ubiti, ugaziti, ukor* i t. d.); običniji su na početku vokali *i, o,* ali i tu je veliki dio riječi složen s prijedlozima *iz, o, od.* U gdjekojim riječma razvio se na početku vokal od kojega konsonanta, vidi *Ivan* u §. 54, *ožica, ožujak* u §. 56a, *udovica, unuk, utornik* u §. 60a.

b) Na početku pravih naših riječi ispred vokala nalaze se svi konsonanti, između njih *f* i *dž* veoma rijetko, i to zato, jer su ti konsonanti u našem jeziku uopće veoma rijetki (v. §. 14). Četiri konsonanta nema nijedna naša riječ na početku (o riječima *strjelica, strjeljač* v. u §. 64a); dosta se često nalaze tri konsonanta, vidi o tome u §. 50a, — a još češće dva, i to onakova dva, koji se lako mogu izgovoriti, zato onakih dvokonsonantskih skupova nema na početku naših riječi, koji su teški za izgovor, a to su skupovi, kojima je prvi dio *j, l, lj, n, nj, r,* ktome *ć, đ.* — Neki od dvokonsonantskih skupova nalaze se na početku riječi odiskona; to se zna otud, što se bez promjene nalaze i u drugim slavenskim jezicima, kakove su na pr. *brat, drugi, plivati, slovo, snijeg, stati, tvoj, znoj* i t. d. Veoma često dvokonsonantski koji skup našao se na početku riječi tako, što je između prvoga i drugog konsonanta ispao poluglas; takove su na pr. riječi: *dno* (od dъno), *gnati* (od gъnati), *pšenica* (od pъšenica), *spati* (od sъpati), *snositi* (od sъnositi), *tmina* (od tьmina), *što* (od čьto), *zlo* (od zъlo) i t. d. Na početku nekih riječi razvio se dvokonsonantski skup po glasovnom zakonu navedenom u §. 40c: *breza* (od *berza), glava* (od golva), *mlijeko, mrijeti, slama, trijebiti, vratiti, zlato* i t. d. Katkad je na početku ispred kojega konsonanta priraslo *s* ili *š*, i tako je nastao dvokonsonantski skup: *spol, spuž, škanjac, Škrnjo* (v. u §. 88b i 93b). I neki su trokonsonantski skupovi postali onako, kako je sad rečeno za dvokonsonantske; tako skupovima u *gnati, dno* i t. d. odgovaraju skupovi u: *skriviti, splesti, stresti, zbratiti*

se, zgrada, združiti; skupovima u *breza, glava* i t. d. odgovaraju skupovi u *strana* (od *storna), straža* (od *storža), svrab* (od *svorb);* skupovima u *spol, spuž, škanjac* odgovaraju skupovi u *strator, šklopac, škrabija.* Katkad je trokonsonantski skup nastao tako, što je u dvokonsonantski umetnuto *t* ili *d;* u §. 79b navedene su riječi: *stramota, strašljika, ždral, ždrijebe, ždlijeb,* a ovdje se još dodaju dijalektizmi: *zdraka, zdreo, zdreti* (t. j. zraka, zreo, zreti).

c) U dohistoričko doba našega jezika, dok su se poluglasovi i na kraju riječi izgovarali, nije bilo nijedne riječi, koja bi se svršivala na drugi koji konsonant osim na *j;* što mi već nekoliko vijekova govorimo na pr. *brat, junak, zelen, nož, plač, učitelj,* to se u dohistoričko doba govorilo: bratъ, junakъ, zelenъ, nožь, plačь, učiteljь i t. d. — samo je na pr. *boj, kraj* i t. d. bilo kao i danas bez poluglasa na kraju. O konsonantskim skupovima na kraju riječi v. u §. 34a, b i 44a. — Vrlo su rijetki primjeri, kao što su ovi: *dig'* se (mjesto *dign'* se, a to mjesto *digni* se). nar. pjes. 1, 308 i 4, 86, *primak'* se (mjesto *primakn'* se, a to mjesto *primakni* se). nar. pjes. 6 (1899) 316. To su t. zv. elizije stiha radi, a i u pjesmama je to moguće samo ispred enklitičke riječce *se.*

U nekim slavenskim jezicima (u ruskom, u bugarskom, u poljskom) na kraju se riječi zvučni konsonanti samo pišu, ali se mjesto njih izgovaraju njihovi bezvučni parovi (§. 32c); u našem jeziku toga nema, nego se svi zvučni konsonanti izgovaraju i na kraju riječi, kako se i pišu, dakle na pr. *drug, grad, mraz, slab* ne izgovara se nikad *druk, grat, mras, slap* i t. d. Od toga zakona nijesu izuzetak imenice *brizak, drozak, mozak,* kojima je genitiv *brizga, drozga, mozga,* dativ *brizgu* i t. d.; vidi o njima u §. 67a.

Udvojeni konsonanti.

107. a) Kad bi se u kojoj riječi imao naći koji konsonant udvojen, onda ostane samo jedan; tako od *dd* nastaje *d*: *odijeliti* (mjesto *oddijeliti*), *podanik* (mjesto *poddanik*), — od *kk* nastaje *k*: *meka, meko* (mjesto *mekka, mekko*, u najstarije doba među *kk* bio je poluglas ъ), — od *nn* nastaje *n*: *istini, istina* (mjesto *istinni, istinna,* u staro doba: *istinьn, istinьna*), *kamen, kamena* (mjesto *kamenьn, kamenьna*), *plamen, plamena* (mjesto *plamenьn, plamenьna*), *stran, strana, strano, jedanaest* (mjesto jedan na deset, v. u §. 52a, 78b), — od *ss* nastaje *s*: *sći* (mjesto *ssati,* a to mjesto starijega *sъsati*), *nebeski* (mjesto *nebesski*), *ruski* (mjesto *russki*), *vasioni* (mjesto *vassioni*, t. j. *vas silni,* na pr. svijet); — ovamo se može brojiti i riječ *car,* koja je postala od *csar,* a to od *cesar* (§. 51a); kako je *c* po fiziologiji = *ts* (§. 29a), tako je *car* = *tssar,* a onda od *ss* nastaje *s;* — od *zz* nastaje *z*: *bezakonje* (mjesto *bezzakonje*), *iza* (mjesto *izza*).

b) **Znak** superlativa *naj* bio je nekad osobita riječ (vidi u akad. rječniku); zato bi se ta riječca mogla pisati odjelito, na pr.

naj mlađi, naj stariji i t. d., prema tome i *naj jači, naj jeftiniji, naj južnija* i t. d. Tako piše Vuk u dan. 2, 86. 99., u rječn. kod крешити, a njega se držao Daničić na pr. u istor. 76. 80. 181. 188. 280. Zacijelo su njih dvojica tako pisali stoga, što su znali, da naš jezik ne podnosi udvojenih konsonanta. Ali kad su oni u svim drugim slučajevima pisali *naj* zajedno s komparativom (na pr. *najmlađi, najstarija* i t. d.), onda je trebalo da pišu i *najjači,* — ali bi dobro bilo i *najači, najeftiniji,* jer se i tako govori.

c) Od *llj* postaje *lj* u *šaljiv* (mjesto *šalljiv*), a od *nnj* postaje *nj* u *jesenji* (mjesto *jesennji*). — Također ostaje samo jedan, i to drugi konsonant, kad se sastanu jedan do drugoga dva takova, koji su jedan prema drugome kao zvučni prema bezvučnome ili obratno. Primjeri: *natrčati* (mjesto *nadtrčati*), *otjerati* (mjesto *odtjerati*), *rasipati* (mjesto *razsipati*), *drukuda* (mjesto *drugkuda*), *laka, lako* (mjesto *lagka, lagko,* u starom jeziku: *lьgъka, lьgъko*), *maslo* (mjesto *maz-slo,* t. j. ono, čim se što maže), *veslo* (mjesto *vezs-lo*), — *dogod* (mjesto *dokgod*), *pedeset* (mjesto *petdeset*), *devedeset* (mjesto *devetdeset*); tako je i *šezdeset* (mjesto *šesdeset,* a to mjesto *šestdeset* po §. 77b), *zdenac* mjesto *stdenac,* koje stoji u alternaciji prema *studenac,* v. §. 119b).

d) Skup *zž* prelazi preko *žž* u *ž,* a skup *zš* preko *sš* i zatim preko *šš* prelazi u *š* : *iženiti, raženiti se* (mjesto *izženiti, razženiti se*), *raširiti, rašiti* (mjesto *razširiti, razšiti*). Ali da *zž* u nekim slučajevima prelazi u *žd,* to je rečeno u §. 79a.

Asimilacija i disimilacija rastavljenih glasova.

108. a) U §. 42c navedene su riječi *argatin, pargamen(a)t,* u kojima je prvo *a* postalo od *e* zato, da u prvom slogu bude isti vokal, koji je u drugom; tamo su navedene i riječi *ahtapod, manastir, nataroš,* koje s istoga razloga u prvom slogu imaju *a* mjesto *o.* Obratno se dogodilo u riječi *apateka,* koja u drugom slogu ima *a* mjesto *o* poradi asimilacije s vokalom *a* u prvom slogu; isto je tako vokal drugoga sloga izjednačen s vokalom prvog sloga u riječi *medecina* (v. §. 51b), a možda i u riječi *herceg* (iz njem. *Herzog*), ako nije ta riječ u naš jezik ušla preko madžarske herceg. To su primjeri za asimilaciju vokala u slogovima, što stoje jedan za drugim; kako se vidi, sve su to riječi uzete iz drugih jezika, i u jednima se izjednačuje prvi vokal s drugim, a u drugima je obratno. Ali vokalne asimilacije ima i u nekoliko pravih narodnih riječi. Ovamo ide riječ *pepeo,* koja je nekad glasila *popeo* (ili *popel*), gdje je *po* prijedlog, a *-pel* je od istoga korijena, koji je u *paliti;* ide i glagol *stajati* mjesto *stojati* (ispor. *stojim*), ide ime *Plješevica* pored *Plješivica,* zatim nekoliko imenica, koje imaju nastavak *et* ili *ot* prema tome, je li u slogu pred

tim nastavkom *e* ili *o*: *klepet, trepet, zveket, — glomot, grohot, klokot, topot, šobot,* isto tako nekoliko glagola na *-etati* i *-otati*; *benetati, blebetati, klepetati, kreketati, lepetati, veketati, — bobotati, cvokotati, grohotati, klokotati, klopotati, kokotati.*

b) Mnogo manje ima primjera za asimilaciju konsonanata u različnim slogovima; takve su riječi *ljiljan* (pored *liljan*) i *ljulj*, koje su latinskog izvora: lilium, lolium; narod ih je primio u liku *liljum, loljum*, poslije je od *-lj-* nastalo *-l-*. a onda se s tim *-l-* asimiliralo *l* u prvom slogu, i tako je nastalo *ljiljan. ljulj*. Glagol *stasati* čini se da je nekad na početku mjesto *s* imao *f* (kako je doista u bugarskom jeziku) i da je postao od grčkoga glagola *fthánō* (aorist *éfthasa)*, dakle je *f* prešlo u *s* poradi asimilacije s konsonantom *s* u drugom slogu. Dijalektički je *ljeljen* pored *jeljen* (t, j. *jelen*) i *šežanj* (pored *sežanj*).

c) Vuk u rječniku (1818) na str. LXVIII. kaže, da se pored *moljenje, baljenje, bunjenje, branjenje* govori („osobito u Resavskome i u Sremačkom narječiju") također *molenje, balenje, bunenje, branenje*, t. j. palatali *lj, nj* prešli su u nepalatale *l, n*, da ne bi u dva sloga, što stoje jedan do drugoga, bio palatal. To je dakle primjer za disimilaciju rastavljenih konsonanta. Dodajem, da je pomenute imenice Vuk veoma rijetko pisao s disimilacijom, a Daničić nikad: *branenje*. mil. obr. 64, *palenje*. zmaj. 26, a u rječniku (1852) ima *venenje*. — Disimilacije radi nastalo je *dabar* od negdašnjega *babar* (svi drugi slavenski jezici imaju i na početku *b*). Dijalektički je *lebro* mjesto *rebro* (vidi u akad. rječniku), a od *lebro* je izveden pridjev *lebrnji* (t. j. onaj, koji je s rebara, sa strane, na pr. prozor, vidi u Vukovu rječniku 1898.). Disimilacije ima i u riječima tuđicama: *benberin* pored *berberin* (turski berber, talijanski barbiere), *Gligorije* (grč. Grēgórios), *flaner* (tal. flanella), *neimar* (iz turskoga jezika, u kojem je na početku *m*), *poklisar* (grč. apokrisiários), *salandar* (grč. sarantárion).

d) Disimilacija je i to kad u prvom slogu koje riječi ispadne koji konsonant zato, što se u idućem slogu nalazi isti konsonant, tako na pr. imamo *bukov, crkovni, smokov* mjesto *bukvov, crkvovni, smokvovni* (od *bukva, crkva, smokva*), isto je tako *skrnavan, skrnaviti*, ispor. *oskvrniti*. Pored *grabar* (genitiv *grabra*) nalazi se i *gabar* (genitiv *gabra*), vidi u akad. rječniku. Toga ima katkad i u tuđicama: *gusar* (od lat. *cursarius*), *pòskura* pored *proskura*, od grč. prosphorá). Ovdje se može navesti i pridjev *onomadašnji* pored *onomadnašnji*, gdje je *n* ispalo poradi *nj* u idućem slogu.

109. a) Nekad su Hrvati i Srbi imali kao i svi drugi Slaveni mnoštvo ljudskih imena, koja su se svršivala na *slav* (za muškinje) i na *slava* (za ženskinje), na pr. *Stanislav, Stanislava*. Danas narod ta imena ponajviše govori bez *-l-*, dakle *Stanisav, Stanisava*, tako je i: Berisav, Bogosav, Budisav, Dragosav, Kraisav i Kraisava, Ljubosav i Ljubosava, Milisav i Milisava, Milosav, Mirosav, Radisav, Radosav, Skorosav i Skorosava, Stojisava,

Vladisav, Vukosav i Vukosava. Pored tih imena nalaze se i prezimena: Budisavljević, Radosavljević, Vladisavljević, Vukosavljević i t. d., koja su izvedena iz pridjeva Budisavljev, Radosavljev i t. d. Sva je prilika, da je *-l-* počelo ispadati najprije u tim pridjevima disimilacije radi, na pr. *Budislavljev* prešlo je u *Budisavljev,* a kad se taj lik bez *-l-* utvrdio, onda je počelo *-l-* ispadati i u *Budislav,* i tako je nastalo današnje *Budisav.* Tim su načinom postali i svi drugi naprijed navedeni likovi bez *-l-*. Ovdje treba dodati i riječ *blagosov* pored *blagoslov* i *blagosoviti* pored *blagosloviti* i *blagosivljati* (ili *blagosiljati,* v. u §. 74b) pored *blagoslivljati;* najbolje će biti za te riiječi kazati da je u njima drugo *l* ispalo zato, što se jedno *l* nalazi već u prvom slogu.

b) Vrijedno je zabilježiti, da pomenuta i slična imena Daničić u istor. piše s *-l-*, a pridjeve od njih izvedene bez *-l-*: *Radislav,* 25. 26., *Vladislav,* 26. 27., *Svetoslav,* 32., *Ninoslav,* 146. 147., *Ninoslava,* 147., *Miroslava,* 156., *Radoslav,* 170. 207., *Radoslava,* 170., *Radoslavu,* 207., *Vojislav,* 227., — *Radosavljeva,* 25. 170., *Radosavljev,* 172. 208. 274., *Vladisavljeva,* 26, 226„ *Vladisavljevoj,* 27„ *Svetosavljevu,* 32„ *Ninosavljev,* 147„ *Ninosavljevo,* 148., *Ninosavljeva,* 260., *Mirosavljeva,* 150., *Vojisavljevu,* 227. Od toga pravila ima samo nekoliko izuzetaka: *Radosav,* 345., *Radoslavljeva,* 221., *Ninoslavljevu,* 285. Posljednjim dvjema primjerima odgovara: *Svetislavljeva,* Š. 2, 197., *Svetislavljevo,* 2, 198., *Svetislavljevim,* 2, 213.

c) Plod je disimilacije i to, što u instrumentalu sing. neke imenice muškoga roda imaju *-om* mjesto zakonitoga *-em* zato, da ne bude isti vokal (*e*) u dva sloga, što stoje jedan do drugoga: *Bečom, ježom, zecom, mjesecom* mjesto *Bečem, ježem* i t. d. (v. u § 146c); isto takvu disimilaciju vidimo i u srednjem rodu *smeđo, lenjo* (v. u. § 207b), a pokazuju je i riječi *iole* (*ijole*), *jošte,* u kojima je *o* postalo od starijega *e* (v. §. 58a).

Metateza.

110. a) Za metatezu ili za premetanje glasova ima u književnom jeziku podosta primjera, a još više u dijalektima. U nekim slučajevima može se reći da su glasovi premetnuti poradi lakšega izgovora; takva je riječ *žlica* mjesto *lžica* (v. §. 43b), gdje je narodu *žl* lakše izgovarati nego *lž;* takvi su i ovi primjeri: *svega, svemu* mjesto *vsega, vsemu,* kako se nekad govorilo, a pomalo je metateza prodrla i u nominativ, te se pored starijega *vȃs,* gdje nije izgovoru nikakve teškoće, govori također *sȃv;* — negdašnje *kto* prešlo je u *tko,* a *t* može i otpadati, te se govori i *ko;* — glagoli *žmiriti, žmuriti* imaju *žm* mjesto *mž,* koje se u nekim slavenskim jezicima i nalazi, a korijen je isti, koji je u *namagnuti, namignuti;* — od pridjeva *vetah* (vetъh) izveden je sasvim pravilno glagol *ovetšati* ali pored njega ima u narodu *iveštati* i *poveštati*

b) Ima slučajeva, gdje se ne može reći, da su glasovi premetnuti poradi lakšega izgovora; takve su metateze: *navće* (pored i

mjesto *naćve*, koje je starije, u akad. rječniku ima i *navćar* pored *načvar*), *plandovati* od *pladnovati* (t. j. hladovati o pladne, podne).

c) Rijetka je metateza među konsonantima, koji ne stoje jedan tik do drugoga, nego su rastavljeni: *gomila* je postalo od starijega *mogila*, pored starijega *njuška* čuje se u narodu i *šunjka*, isto tako pored *njušiti* ima i *šunjati*, a o prilogu *ondale, ondole* pored *odanle, odonle* v. u §. 45c. Osobita je metateza u pridjevu *čvrst, čvrsta* mjesto *črstv, črstva*, kako je u svim drugim slavenskim jezicima; tu upravo treba reći, da je *v* iz drugoga sloga prebačeno u prvi. — Između konsonanta i vokala također je rijetka metateza, kako je na pr. *savnuti* (u jugoistočnim krajevima Srbije) mjesto *svanuti* ili *cavtjeti, cavtim* (u jugozapadnim krajevima) mjesto *cvasti* (postalo od *cvat-ti*), *cvatem;* isto je tako u dijalektizmima *vodje* (ili *vođe*), *nodje* (ili *noće*) mjesto *ovdje* (*ovđe*) i *ondje* (*onđe*), a uopće je metateza mnogo običnija u narječjima, čemu ima dosta potvrda u I. izdanju ove knjige na str. 109. 110 i u Rešetara, štok. Dialekt. str. 147—149.

111. a) U riječima tuđicama dosta je obična metateza; primjeri; *alvatan* i *avlatan* (turski „alvat"), *akriđakon, akrimandrit* (v. u §. 67a), *barjak* i *bajrak* (turski „bajrak"), *kaplar* i *kapral* (njem. Corporal), *karaula* i *kalaura* (turski „karavul"), *manastir* i *namastir* (grč. monastērion), *Merjema* i *Mejrema* (turski „Merjem"), *nalijep* (tal. „nappello"), *puška* i *pukša* (ovo u starijem jeziku, iz staronjem. buhsa, danas Büchse), *Vedenik* (t. j. Mleci, turski „Venedik"), *žmul* ili *žmuo*, u starijem jeziku *mžul* (vidi postanje u akad. rječniku).

b) Metateza je i to. što skup *-ćn-* u južnim krajevima prelazi u *-tnj-*, t. j. *j* iz jednoga konsonanta (*ć* = *tj*) prelazi u drugi (*nj*), *ć* kao da se rastvori najprije u *tj*, a onda *tjn* prijeđe u *ćn*. Takve su riječi: *božićni—božitnji, gaćnik—gatnjik, kućni—kutnji, noćni—notnji, pomoćnik—pomotnjik*. Drugo je *petnjak, svijetnjak, votnjak* (v. §. 79c), jer tu nije metateza, nego disimilacija, t. j. *ćnj* (na pr. u *pećnjak*), gdje su dva palatala jedan do drugoga, prešlo je u *tnj*, gdje prvi konsonant nije palatalan. U pridjevu *doljnji* imamo metatezu, tu je *-ljn-* postalo od *-lnj-*, t. j. *doljni* se govori pored *donji*, koje je postalo od *dolnji*.

Hijat (zijev).

112. Kad se sastanu dva vokala jedan do drugoga, tome je u latinskoj gramatičkoj terminologiji ime „hiatus", a to se našom riječju zove „zijev". Taj je naziv veoma dobar, jer kad izgovorimo na pr. *ao* jedno do drugoga, tu se nigdje u ustima ne načini nikakav ni zatvor ni tjesnac, od kojih je jedan ili drugi nuždan za izgovor konsonanata (v. u §§ 23—29), usta su dakle dok izgovaramo *ao*, jednako otvorena, t. j. kao da zijevaju. — Zijev je

u jeziku našem dosta rijedak, a gdje ga u pravim našim riječima i imamo, nije svuda od davnina, već ponajviše odskora. Stari je zijev u složenim riječma, kakve su na pr. *crnook, naoštriti, naučiti, neugodan, poočim, plavook, tvrdoust* i dr. Ne će tako davnašnji biti zijev u onomatopejskim riječima, kao što su: *jauk, jaukati, maukati*. Noviji je zijev u riječima, koje su ga tako dobile, što je *l* prešlo u *o*, na pr. *dao, čuvao, kupovao, uzeo, veseo, čuo, vladaoca, želeoci* i t. d., zatim u riječima gdje je između dva vokala ispao koji konsonant, na pr. *dvanaest, trinaest* (§. 78b), *kao* (§. 67b), *čoek* (§. 74b); u krajevima, gdje se *h* ne izgovara, čuje se *maati, neotice, straota* mjesto *mahati, nehotice, strahota* i t. d. Zijev se nalazi dakako i u tuđim riječima, na pr. *karaula, mukaet, vilaet*, a i riječi *geak, geačiti se* jamačno su tuđe, samo se ne zna, otkle su. Što Vuk u rječniku piše *maecak* i *maečak*, to bi po svoj prilici bolje bilo pisati *majecak, maječak*, ispor. *majušan*. — U riječima, kakove su *bio, dioba, mislio, sadio* i t. d., zijev je samo na pismu, a doista ga nema, već se izgovara *-ijo* (v. u §. 36b i 101a); mislim, da se *j* izgovara ponajviše i u složenim riječima *prionuti, priorati, priušak*. Da se zijev nalazi i u književnim tuđim riječima, kao što su *geometrija, poezija, realan, zoologija* i t. d., to je dosta samo spomenuti, a o riječima, kakove su *biblioteka, milion* vidi u §. 36b.

Kontrakcija (stezanje).

113. a) U §. 56b navedeni su primjeri, gdje se *oo*, koje je postale od *ol*, steže u *ô*, na pr. *sô, vô, ùbô, kóca, pódne*. U narječjima se dosta često uklanja zijev stezanjem dvaju vokala u jedan; u akad. rječniku nalazi se podosta potvrda za stezanje vokala *ae* u *e* u brojevima *jedanest, dvanest, čctrnest, petnest, osamnest, devetnest* mjesto *jedanaest, dvanaest* i t. d. Dijalektičke će biti i riječi *vrànôka, žùtôka* (mjesto *vranooka, žutooka*) u Vukovu rječniku.

b) Završetak *-ao*, koji je postao od *-al*, steže se osobito u Dubrovniku, a i po svim štokavskim krajevima više ili manje, u *o*, na pr. *čuvo, kupovo, poso* i t. d. mjesto *čuvao, kupovao, posao*; mnogo se govori i *uzo* mjesto *uzeo*, a u Srijemu se čuje i *debo, veso* mjesto *debeo, veseo*. U Crnoj Gori, u Lici, u Dalmaciji steže se *ao* u *a*, t. j. govori se na pr. *čuva, kupova, posa*. Dvosložne riječi na *ao* u velikom dijelu štokavskoga narječja ostaju bez promjene, na pr. *dao, znao, žao*, a u Dubrovniku se i to steže u *dô, znô, žô*. Već je u §. 8b rečeno, da su u književni jezik uzeti samo nestegnuti oblici.

Vuk u svojim izdanjima narodnih pjesama stegnute oblike bilježi s apostrofom, na pr. *d'o*, 2, 8, *rek'o*, 77, *doš'o*, 139, *z'o* (u z'o čas), 69, — *pisa'*, 2, 13, *mog'a*, 28, *ža'*, 40, *ves'o*, 1, 628 i t. d. On je tako pisao stoga, jer je mislio, da ti oblici nijesu postali stezanjem dvaju vokala u jedan, već tim, što je jedan ispao, t. j. *a* u *reko*, a *o* u *reka*. Ali budući da je *-o* i *-a* u pomenutim oblicima svagda dugo, dakle *rȅkó, rȅkâ, čúvó, čúvâ* i t. d.,

bolje je držati, da je tu stezanje, a ne ispadanje jednoga vokala, zato apostrof nije potreban.

114. U nekoliko riječi odavno su stegnuta dva vokala, koji su nekad bili ili su još i danas rastavljeni glasom *j*. Tako na pr. pored *pȍjâs* govori se *pâs*, pored *mòjega, tvòjega, svòjega* govori se *môga, tvôga, svôga*, isto tako pored *mòjem, tvòjem, svòjem* govori se *môm, tvôm, svôm*, pored *svȁkojâko* ima u narodu i *svȁkâko;* jamačno je *dvóga, tróga* postalo od *dvojega, trojega*. Današnja riječ *zȅc* glasila je nekad *zajec* (a u još starije vrijeme zajęcь), koje se sačuvalo do danas u mjesnom imenu *Zaječar* (Vuk u rječniku piše *Zäečâr*). Imenica *bân* postala je od imena *Bojan* ili *Bajan*, kako se u VI. vijeku zvao avarski jedan vladalac (ispor. postanje riječi *kralj* u §. 42a, i riječi *car* ili *cesar* u §. 51a i 107a). U X. vijeku riječ se *ban* valjada još izgovarala *bojan*, dok grčki pisac toga vremena Konstantin Porfirogenit piše boános. U prezentu 1. razreda V. vrste, na pr. djȅlâm, djȅlâš, djȅlâ, djȅlâmo, djȅlâte, razvilo se *-â-* iz negdašnjega *-aje*, dakle na p. djȅlâte iz *djelajete*, kako je doista u staroslovenskom i u ruskom jeziku, a i mi još i danas imamo *j* u 3. licu plur. *djȅlajû*, gdje nema stezanja, i zato je *a* kratko. — Pravo ima Daničić, koji u svojim „osnovama" 290. i u „korijenima" 271. imenicu *stéćak* izvodi iz *stojećak*.

Ispadanje i otpadanje slogova.

115. Rijetki su primjeri za ispadanje slogova u riječima. Što se govori *bremenoša, ikonos. Tankosa, zakonoša*, to svako vrlo lako uviđa da je postalo od *bremenonoša, ikononos, Tankokosa, zakononoša* zato, jer se osjećalo neprijatno, da dva sloga u riječi jedan pored drugoga jednako glase. Na to je nalik *časlovac* od *časoslovac* i (dijalektičko) *okamenjak* od *okamenjenjak*. Teže je razumjeti bokeljsku riječ *čmičak* mjesto *ječmičak*. U nar. pjes. 3, 189. 215. nalazi se *viš* mjesto *vidiš*, a tako počesto govore seljaci u Srbiji, kako se vidi iz *M. 97, 124, 183. 277* (u istoj knjizi ima i *ite*, ali to je postalo od *id'te*, a to od *idite*). Mnogo jače je skraćeno *možda* od *može biti da* i *prîlj* (dijalektički) od *prijatelj*. Riječ *petrahilj* je grčkoga podrijetla, ali nije uzeta iz starogrčkog peritrachēlion, nego iz novogrčkog petrahēli, dakle je slog *ri* ispao već u grčkom jeziku. — Na kraju riječi otpao je slog u riječci *glȅ*, koja je postala od *gledaj* ili *gledi*. Ovamo ja ne brojim otpadanje infinitivnoga *ti* u futuru, na p. *čuvaću, mislićeš* i t. d. (v. §. 35c). Po Bačkoj u brzom govoru se govori *meščini* mjesto *meni se čini* i *gospr* mjesto *gospodar*, ali to nikako ne ide u književni jezik; a ne idu ni dijalektizmi *peset* (t. j. *pedeset*), *šeset* (t. j. *šezset* od *šezdeset*), *homo* (t. j. *hoć'mo, hòdimo*); ovu posljednju riječ bilježi Vuk u rječniku *hȍmo* i kaže, da se govori u Crnoj Gori, ali se govori i u Dubrovniku s akc. *hömo* (vidi u akad. rječn.).

Prijeglas i prijevoj (alternacija).

116. Nijemci u gramatici svoga jezika već odavno razlikuju vokalne pojave, što ih oni zovu „Umlaut" i „Ablaut"; prvo su im vokalne promjene u riječima na pr. der Gast—die Gäste, das Buch—die Bücher, loben—löblich, a drugo su im promjene, što ih vidimo na pr. u binden —gebunden—Band, fliegen—geflogen—Flug, liegen—lag—gelegen. Što je Nijemcima „Umlaut", to mi možemo zvati prijeglas, a za „Ablaut" ja već odavno upotrebljavam riječ prijevoj koju sam načinio iz glagola *previjati*, t. j. mijenjati glas („zakukaću kao kukavica, previjaću kao lastavica", u Vukovu rječniku iz neke narodne pjesme). Francuski lingvisti najnovijega vremena uzimaju za njemačko „Ablaut" riječ „alternation", pa za njima i mi možemo govoriti i pisati *alternacija*.

117. a) Prijeglas se zove ono mijenjanje jednog vokala u drugi, što ga ište koji glas ispred njega ili za njim. Prijeglas je dakle mijenjanje vokala *o* u *e* iza palatalnih konsonanta, na pr. instrumental sing. *konjem, krajem*, nominativ plur. *krajevi, muževi* (v. §. 51a); isto je tako prijeglas, što u južnom govoru negdašnje *ě* ispred *o* i *j* prelazi u *i*, na pr. *vidio, letio, sijati, smijati se* (v. §. 53a); zatim je prijeglas, što se zamjenjuju glasovi *u* i *ov* na pr. *darujem—darovati* (v. §. 60b), *ě* i *oj*, na pr. *vijenac—zavoj*, (v. §. 61a); također je prijeglas, što od negdašnjega *ě* u jednu ruku postaje (u južnom govoru) *je*, u drugu *a*, na pr. *vidjeti, letjeti, trpjeti* prema *bježati, kričati, zujati* (v. §. 61b).

b) Prijevoj ili alternacija je izmjenjivanje vokala u korenitim dijelovima riječi po osobitim pravilima, koja potječu čak iz indoevropskog prajezika, zato se u knjizi, kao što je ova, ne mogu pobliže razlagati. Prijevoj je na pr. u riječima: *plesti—plot, gnati—goniti—ganjati, dahnuti—dihati—duh*. Veoma je rijedak prijevoj u dijelovima riječi, koji ne pripadaju korijenu, nego nastavku, kako imamo u: *nagovoriti—nagovarati* ili *osloboditi—oslobađati* (ovaj je glagol potvrđen u akad. rječniku). U riječima *govor, sloboda* pripada korijenu samo *gov-, slo-*.

c) Dvije su bitne razlike između prijeglasa i prijevoja: prijeglasu je uzrok u međusobnom položaju glasova, a prijevoj ne zavisi o tom položaju, — zatim se prijeglas razvija u samostalnom životu pojedinih jezika, a prijevoj potječe, kako je već rečeno, iz indoevropskog prajezika. Zato se mnogi i mnogi prijeglas nalazi samo u jednom jeziku, a drugi srodni jezici ne znaju za nj ništa, a isti prijevoj nalazi se često u različnim indoevropskim jezicima.

118. a) Iz samoga našega današnjeg jezika ne može se svuda razumjeti pravi odnošaj među pojedinim vokalima u prijevoju; bolje se taj odnošaj razumije, ako u svakom pojedinom slučaju znamo, kako je koji današnji vokal glasio u starom jeziku (v. u §§. 18., 19. i 40c), a još će jasniji biti odnošaji među vokalima u prijevoju, ako se možemo služiti pomoću, koju nam u tom poslu

daje poredbena indoevropska gramatika. Za svrhu, u koju je pisana ova gramatika, dosta će biti prikazati primjere prijevoja ne ulazeći u tumačenje odnošaja jednih vokala prema drugima.

b) U svakom indoevropskom jeziku, dakle i u našemu, ima mnogo korijena, koji su bez prijevoja, t. j. u svim riječima, što su od takvih korijena postale, svuda vidimo isti vokal. Takvi su na pr. korijeni, od kojih su postale riječi: *bijel, bistar, bježati, krasti, led, ljut, međa, mijenjati, padati, rog, sin, tijelo* i t. d. Gdjekoji opet korijeni nemaju prijevoja danas, ali su ga nekad imali; tako mi u riječima *brod, broditi* i u drugima istoga korijena svuda imamo vokal *o* i nikakav drugi, ali da smo nekad imali i glagol *bresti—bredem,* to dokazuju drugi neki slavenski jezici, u kojima se taj glagol doista nalazi; isto tako imamo mi danas samo *straža—stražiti,* a nekad je od istoga korijena bio i glagol *stręći—stręžem.* Ima i takvih primjera, gdje se korijen previja i danas, ali je broj njegovih promjena nekad bio veći: tako imamo na pr. *vući—vučem* pored *vlačiti, navlaka* i t. d., ali je nekad bilo i *vlěći—vlečem* (što kajkavci imaju i danas). — Svaki prijevoj mora imati bar dva lika, inače nema prijevoja, a može da bude likova i više od dva, najviše pet. I to ide u prijevoj, kad u kojoj riječi danas nema nikakvoga vokala na onome mjestu, gdje je nekad bio jedan ili drugi poluglas, kako je na pr. *gnati, brati, razdrem, mrem, zdenac* (vidi te riječi u §. 119. pod *b, c, d).*

119. a) Prijevoj sa dva lika: biti—boj; bosti—probadati; brisati—ubrus; cvasti (cvatem) —cvijet; grmjeti—grom; hrom—hramati; kiseo—kvas; kisnuti—kvasiti; kriti—krov; liti—loj; maknuti—micati; mésti (métêm, na pr. napoj svinjama) —mutiti; moći—pomagati; mrk—mrak; plesti—plot; svrbjeti—svrab; tih—tješiti (upravo: tiškati, miriti); tiskati—tijesniti (mjesto tijeskniti po §. 67b); tresti—trus; uhititi—uhvatiti; uljesti—ulaziti; visiti—objesiti; vući—vlačiti.

b) Prijevoj sa tri lika: dahnuti—dihati—duh; dovesti—dovoditi—dovađati; dovesti—dovoziti—dovažati; piti—pojiti—napajati; sedlo—sjediti—saditi (t. j. činiti, da što sjedi); zdenac (t. j. bunar, nema u rječniku Vukovu ni u *Iv.*, ali se govori, — mjesto stdenac, a to od starijega stъdenьc, vidi u §. 107 c) — stinuti se (t. j. ohladiti se, postati studen) — studen; svanuti (od svьtnuti po §. 77a) — svitati—svjetlost; vrtjeti—vreteno (t. j. ono, što se vrti) — vratiti.

c) Prijevoj sa četiri lika: brati — berem — birati — izbor; gnati — ženem — goniti — ganjati; razdrem — razderati — razdirati — razdor; reći — proricati — riječ — prorok; teći — isticati — istok — istakati.

d) Prijevoj sa pet likova: mrem — mrijeti — umirati — moriti — umarati.

Kvantiteta i akcent.

120. Po dokazivanju poredbene gramatike imao je naš jezik u svoje dohistoričko doba i dugih i kratkih vokala; ona to dokazuje uopće, ali u pojedinim riječima ne može za svaki vokal u svakoj riječi odrediti, je li bio kratak ili dug. Jamačno su u mnogo slučajeva bili dugi oni vokali, koji su postali od indoevropskih prajezičnih dugih vokala, a to su u dohističkom našem jeziku bili *a, i, u, y, ě, ę, ą,* a kratki su u to doba jamačno bili često naši vokali *e, o, ъ, ь,* koji su postali od indoevropskih prajezičnih kratkih. Nijedan slavenski jezik nije prvobitnu kvantitetu (količinu) sačuvao onako, kako ju je naslijedio u prastaro vrijeme, već ju je svaki više ili manje promijenio i poremetio, a neki među njima (ruski, poljski bugarski) sasvim su izgubili duge vokale, t. j. svi su im vokali svagda kratki. Toga je remećenja, i ako u maloj mjeri, bilo po svoj prilici već u praslavenskom jeziku. U našem jeziku vrlo često su praslavenski dugi vokali pokraćeni, a kratki praslavenski vokali vrlo često su produženi, dakle poremećeni su. To se remećenje negdašnje kvantitete najljepše vidi u različnim oblicima iste riječi ili u različnim riječima istoga korijena: na pr. pored *dâr, sûh, sîn* (od syn), *žîv, mêso, rijèka* (*réka, ríka*), *rúka,* gdje su vokali po svoj prilici od pamtivijeka dugi, govori se: *dȁrovi, suhòta, sȉnovi, žìvot, mèsar, rjèčica, rùčica;* ili prema gen. sing. *mëda, rõda, läži,* gdje su vokali po svoj prilici od vajkada kratki, govori se u nominativu *mêd, rôd, lâž.* Vidi još bilješku o kvantiteti na str. 112.

121. Nijesu svi kratki vokali jednako kratki, a ni svi dugi nijesu jednako dugi. Držeći se svoga sluha ja bih rekao (a mislim, da će mi to i drugi potvrditi), da je *o* u riječi *vòda* nešto malo dulje nego *o* u *škȍda,* i ako je u obje riječi to *o* kratko; isto tako bih rekao, da je *u* u riječima *Lûka, rúka* različne duljine, u drugoj je malko dulje nego u prvoj. Sve mi se čini, da *e* u genitivu sing. *nògȇ, rúkȇ* i *rȉbȇ, Lûkȇ* nije jednako dugo, nego je u prve dvije riječi nešto malo dulje nego u druge dvije Kad se nađu dva ili tri duga neakcentovana vokala u istoj riječi, rekao bih, da je prvi nešto dulji od drugoga, a drugi od trećega: *nȍvâcâ, jùnâčkôga, pèkârnîcâ* (genitiv plur.). Ne ću više da navodim ovakovih primjera različnoga trajanja kratkih i dugih vokala, jer se u tim vrlo tanahnim razlikama čovjek lako može prevariti.

122. a) Za mjesta u riječima, gdje može stajati kratak vokal, a gdje dug, zakon je ovaj: kratki vokali mogu biti akcentovani i neakcentovani; u ovom drugom slučaju mogu stajati pred akcentom i iza njega; dugi vokali mogu također biti akcentovani i neakcentovani, ali u ovom drugom slučaju ne mogu stajati pred akcentom, već samo za njim. Od toga zakona nema izuzetaka, jer što se govori na pr. *nâjbogàtijî,* tu su upravo dvije riječi, pa bi se moglo pisati i *nâj bogàtijî* (v. u §. 107b). Da dugi vokali ne mogu stajati pred akcentom, to nije u štokavskom narječju od-

zamande, jer čakavci još i danas govore na pr. *glāvā, rūkā*, a tako su nekad imali i štokavci, dok nijesu počeli govoriti, kako i danas govore, *gláva, rúka* (v. u §. 128b). Ko zna, da dugi neakcentovani vokali mogu stajati samo iza akcenta, njemu ni malo ne smeta Vukov i Daničićev način bilježenja, po kojemu isti znak služi i za akcent (na pr. u *Lûka*), i za neakcentovanu duljinu (na pr. u *rîbê*), jer kadgod je taj znak prvi u riječi, on služi za akcent, a kad stoji za akcentom, on je neakcentovana duljina. Vukova i Daničićeva načina držim se i ja u ovoj knjizi, ali priznajem, da nije na odmet, ako se u školskim knjigama za olakšicu mladeži razlikuje akcentovana i neakcentovana duljina, te se bilježi na pr. *Lûka*, ali *rîbê*.

b) U štokavskom se narječju razlikuju dvojake duljine: primarne i sekundarne. Primarne ili stare duljine su one, koje po §. 120. imamo od pamtivijeka, iz dohističkog vremena jezika našega, kakve su na pr. u riječima *dâr, sîn, sûh, žîv, mêso, rúka*, isto tako u *grâd, zlâto, bráda, gláva* i t. d. Sekundarne ili nove duljine su one, koje su se razvile u historičko doba, pošto su mnoge primarne duljine pokraćene i mnoge primarne kratkoće pošto su produljene. Sekundarnim su duljinama četiri izvora, o kojima se govori u §§-ima 123—126.

123. U nekim su riječima dugi vokali plod stezanja ili kontrakcije dvaju vokala u jedan; iz §. 113. i 114. idu ovamo riječi: *jedânêst, dvánêst* .... *devêtnêst, môga, tvôga, svôga, djêlâm, djêlâš, djêlâ, djêlâmo, djêlâte* i t. d. Tome je srodno stezanje skupa *ij* u *i* na kraju riječi (v. §. 103b), na pr. genitiv plur. *kòstî, nòćî, stvárî* (od kostij ....), nominativ sing. određenih pridjeva, na pr. *dôbrî, zèlenî* (od *dobrij, zelenij*, a to od *dobryj, zelenyj*).

124. a) Ima dosta riječi, u kojima je koji vokal produljen zato, što je riječ poradi ispaloga poluglasa postala za jedan slog kraća; to su imenice s nastavkom *je* koji je nekad glasio *bje*, na pr. *vesélje* je postalo od negdašnjega veselьje, pošto je ь ispalo, a *lj* prešlo u *l*, t. j. od četverosložne riječi *veselьje* nastala je trosložna *vesélje*, i zato je *e* pred *lj* produljeno, a dok se govorilo veselьje, bilo je tu *e* kratko (kao što je u vĕseo, vĕsela, vesèliti se i t. d.); takve su i ove riječi: *drvêće, kàménje, róblje, rođénje, stvorénje ùzimânje, zdrâvlje, zrnje* i t. d. Takvo duljenje kratkoga vokala možemo zvati duljenje u zamjenu, a imali smo ga i u §. 105.: *čîj* pored *čijî*, — *ràdîj, vòlîj* mjesto *ràdijî, vòlijî*, — *Anđèlić, Ćùrčić* mjesto *Anđèlijić, Ćùrčijić*.

b) Drugi primjer duljenja u zamjenu vidi se u nekih imenica muškoga roda na *-in*, kao što je na pr. *grâđanin*, genitiv i dativ sing. *grâđanina, grâđaninu* i t. d., ali u pluralu je *grâđâni* zato, jer se to osjeća, kao da je postalo od *građanini*, koje se ne govori, i od čega je *građani* za jedan slog kraće. Isto je tako: *Brđanin—Brđâni, Grùžanin—Grùžâni, Kârlovčanin—Kârlovčâni, pò-*

hođanin—pòhođâni, Tìmočanin—Tìmočâni, vàrošanin—vàrošâni i dr. U nekih takvih imenica ostaje *a* kratko i u plur. na pr. *Arapin—Arapi, Bȕgarin—Bȕgari, Cȉganin—Cȉgani*, a tako je i *Srbin—Srbi*.

c) Duljenje je u zamjenu i to, što od imenica, kao što su *kȕća, rȉba, žȁba* genitiv plur. glasi *kûćâ, rîbâ, žâbâ;* nekad je taj padež glasio *kûć, rîb, žâb*, taj je oblik dakle kraći od ostalih oblika: *kȕća, kȕćê, kȕći* i t. d.. i zato mu je vokal produljen, pa je ta duljina ostala i onda, kad je na kraju priraslo *-a*: *kûćâ, rîbâ, žâbâ*. Isti je razlog duljini u gen. plur. *gȍdînâ, jȁbûkâ* (od starijega *gȍdîn, jȁbûk*), a prema takvim oblicima govori se i *gȕsâkâ, krȕšâkâ* (od starijega *gȕsâk, krȕšâk*), gdje duljina ne bi nužna bila, jer na pr. *gusak* nije kraće od *guska*. Isto tako treba razumjeti duljinu u genitivu plur. imenica srednjega roda, na pr. *jâtâ, slôvâ, zr̂nâ, ôstr̂vâ, prävîlâ* (od starijega *jât .... prävîl* nominativ sing. *jâto .... prävîlo)* i dr. — Duljenje u zamjenu vidimo i u ovome: u §. 120. rečeno je, da je *o* nekad bilo često kratko, dobro je dakle odiskona dočuvata do danas kratkoća u oblicima: *bröda, bröda, bròdu, bröda, gròma, gròmu, plöta, plötu, rädosti, radòsti, stärosti, staròsti* i t. d., ali u nom. sing. je *o* dugo: *brôd, grôm, plôt rädôst, stärôst*, isto tako prema ženskom i srednjem rodu *bòsa, bòso* u muškom je *bôs*. Svuda je tu *o* produljeno zato, jer su oblici na pr. *brod, radost, bos* kraći od ostalih oblika. — Imenica, ko što je *brôd, bröda*, ima mnogo, ali ima i takih, kojima *o* u nom. sing. nije produljeno u zamjenu, na pr. *gröb, kònj, sköt* (gen. sing. *gròba, kònja, sköta* i t. d.), a vrlo rijetkima je duljina iz nominativa sing. prešla i u ostale padeže, takove su na pr. *kôs, kôsa, kôsu, dvór, dvóra, dvóru, nôž, nóža, nóžu*.

d) Duljenju u zamjenu protivno je kraćenje u zamjenu, to je onda, kad se u kojem obliku dugi vokal pokrati zato, jer je dulji od ostalih oblika; tako na pr. imenice *drúg, grâd, sîn* u čitavom singularu imaju dug vokal: *drûga, drûgu, drûgom, grâda, grâdu, grádu, grâdom, sîna, sînu, sînom* i t. d., a u pluralu nema duljine, nego je *drȕgovi, drȕgovima, grȁdovi, grȁdovima, sȉnovi* i t. d. očevidno zato, što su ti oblici dulji od onih u sing. Isto je tako kraćenje u zamjenu, što neke imenice, na pr. *grána, rúka, slúga* imaju duljinu u dvosložnim oblicima, dakle: *gránê, gráni, rúkê, slúgê, slúgu* i t. d., ali pored toga je *gràmama, rùkama, slùgama* zato, što je taj oblik dulji od estalih. Tome odgovara, što od imenica *júne, práse, dijète* (t. j. *déte, díte*), *ždrijebe* (*ždrêbe, ždrîbe*) drugi padeži koji su dulji, glase: *jùneta, jùnetu, jùnetom, präseta, präsetu, präsetom, djèteta, ždrèbetu* i t. d.

125. a) Vrlo često se kratki vokali produžuju pred konsonantskim skupovima, u kojima su na prvome mjestu konsonanti *j, l, lj, m, n, nj, r, v;* tako se na p. govori *òbôjka, lóvca, stârca* od *òbojak, lòvac, stârac*, otkle se vidi, da nema duljine ondje, gdje su skupovi *jk, vc, rc* rastavljeni; isto su tako rastavljeni u genitivu

plur. *òbojâkâ, stârâcâ,* zato ni tu pred *j, r* nema duljine. Drugi su takvi primjeri: *brâbônjka* (nom. sing. *brâbonjak*), *Crnògôrca* (nom. sing. *Crnògorac*), *čâvka* (gen. plur. *čâvâkâ*), *djèvôjka* (gen. plur. *djèvojâkâ*), *lónca* (nom. sing. *lònac*), *mèzîmca* (nom. sing. *mèzimac*), *pâlca* (nom. sing. *pâlac*), *vâvôljka* (nom. sing. *vâvoljak*) i t. d. Dosta je često duljina iz tih oblika prodrla i u onake, gdje su pomenuti konsonantski skupovi rastavljeni vokalom *a,* koji je postao od *ъ,* na pr. *bèzglâvan, răzuman, rûjan, slâvan, ûmôran* prema: *bèzglâvna, răzûmna, rûjna, slâvnu, ûmôrnu* i t. d.

b) Dugi se vokal nalazi, istina, i pred drukčijim konsonantskim skupovima, ali to je mnogo rjeđe; takve su riječi na pr. *bókca* (nom. sing. *bògac*), *cŕkva, gûžva, krîška, prègîpka* (nom. sing. *prègibak*); mnogo je običnije pred takovim skupovima vokal kratak, na pr. *brĭtva, gŭska, kòsca* (nom. sing. *kòsac*), *làšca* (nom. sing. *làžac*), *pătka, pòsopka* (nom. sing. *pòsobak*)' *pŏtrebna* (muški rod *pŏtreban*), *sĕbična* (muški rod *sĕbičan*), *ùgodna* (m. rod *ùgodan*), *vĕpra* (nom. sing. *vĕpar*), *vjĕtra* (nom. sing. *vjĕtar*) i t. d. — Ne smije se misliti, da je vokal svagda dug pred skupovima, u kojima je na prvome mjestu *j, l* i t. d. I u tom slučaju vokal mora biti kratak, ako se nalazi pred akcentom (v. §. 122a), na pr. *mirnòća, tankòća, žarkòvit;* osim toga mora vokal biti kratak u riječima, u kojima to traži narav njihova nastavka, na pr. *lònčâr, opànčâr, òvčâr, štàmpâr* (vokal pred nastavkom *ar* u svih je imenica kratak, na pr. *lùgâr, mèsâr, nŏvinâr, vinogràdâr* i dr.).

c) Ne vidi se razlog kratkoći nekih pridjeva pred nastavkom *ski,* na pr. *màdžarski, pĕkarskî, rătarskî, svìnjskî,* premda je u osnovnoj imenici dužina: *Màdžâr* (*Madžára*), *pĕkâr, ràtâr, svìnjâr.* Također se ne zna, zašto nema dužine u nekim pojedinačnim riječima: *bèzumna, dvòrba, mòmka* (gen. sing., ali u vokativu *mômče*), *rònca* (od *rònac*), *šănca* (od *šănac*). — Lako je razumjeti kratkoću u *cètinjskî, cĭganskî, đăkonskî, grădanskî, skădarskî,* jer je kratkoća i u osnovnih imenica: *Cètinje, Cĭganin* i t. d.

d) Zašto se često produžuje vokal pred skupovima, u kojima je prvi konsonant *j, l* i t. d.? Ne će to nikako biti duljenje u zamjenu za poluglas, koli je nekad bio pa ispao, na pr. *lóvca, stârca,* mjesto negdašnjega lovьca, starьca i t. d., jer kad bi to bio uzrok, ne bi se znalo, zašto je pred drukčijim skupovima vokal kratak, zašto je na p. *kòsci* (od *kòsac*), *pŏtrebna,* premda je i tu nekad bio poluglas: kosьci, potrĕbьna i t. d. Uzrok će pomenutom duljenju biti u fiziologičkoj naravi glasova *j, l* i t. d.

126. a) Nekad je genitiv plur. imenica muškoga roda bio bez današnjega skrajnjega *a,* govorilo se na pr. *krûh, râk. brătîć* mjesto današnjega *krûhâ, râkâ, brătîćâ.* Za te i slične riječi ne možemo reći da im je u gen. plur. vokal produžen u zamjenu, jer kad bismo to rekli, morali bismo odgovoriti na pitanje, zašto

se nije isto dogodilo i u nom. sing,. koji je padež također kraći od ostalih padeža, pa ipak u nom. sing. nema dužine, nego je: *krȕh, rȁk, brȁtić* i t. d. Na to pitanje nema drugoga odgovora do ovoga: dužina je u genitivu plur. imenica muškoga roda zato, da bi se taj padež razlikovao od nominativa sing., s kojim bi padežom inače bio posve jednak. Kad se tako oblik na pr. *krûh* utvrdio, ostala mu je dužina i poslije, kad je na kraju još priraslo *a*: *krûhâ*. Prema nominativu sing. i genitivu plur. *krȕh—krûhâ* imamo i *lȁv—lâvâ, kònj—kónjâ, grȍš—grȏšâ, svjèdok—svjedókâ, pòbratim—pòbratîmâ, òtac—otácâ, glěžanj— glěžânjâ, vjȅtar—vjȅtârâ* i t. d.

b) Da je ovo tumačenje dužine u genitivu plur. imenica muškoga roda opravdano, a isto tako i ono u imenica ženskoga i srednjega roda (na pr. *rib, jat,* v. §. 124b)), to dokazuje gen. plur. imenica ženskoga roda, koje se u nominativu sing. svršuju na konsonant; njima je često vokal pred skrajnjim *i* u genitivu plur. kratak, na pr. *kòstî, nòćî, bolèstî, nápastî* i t. d. Taj se oblik dobro razlikuje od nominativa sing. (na p. *kȏst, nȏć, bȍlēst*), a nije kraći od ostalih padeža (na pr. *kȍsti, nȍći*), nije dakle nužno da u slogu pred skrajnjim *î* bude dužina. — Za dužinu u oblicima na pr. *drugóvâ, lȁvôvâ* i t. d., možemo dvoje reći, da je ili postala u zamjenu, jer je na pr. negdašnje *drugov, lavov* kraće od ostalih oblika plurala (*drugovi, drugovima, drugove*), — ili se razvila po analogiji ostalih genitiva plur. (na pr. *krûhâ, brȁtićâ*).

* * *

127. a) Akcent je osobito isticanje kojega vokala povećom silom; ta sila može stajati u jakosti ili u visini glasa. Mislim, da ću najlakše protumačiti, što je jakost glasa, ako u pomoć uzmem razliku u izgovoru između nekih upitnih i neodređenih zamjenica. Prve se u rečenici izgovaraju većom silom, druge manjom. Uzmimo za primjer rečenice: *ko* više na ulici?, — *koji* bi današnji pisac to ljepše napisao? — zatim ove dvije: ako *ko* više na ulici, ne slušaj, — ne mislim, da bi *koji* današnji pisac ljepše napisao. Svak vrlo lako razabira, da se zamjenice *ko* i *koji* izgovaraju većom silom u prve dvije rečenice negoli u druge dvije. Kako se te dvije riječi u prve dvije rečenice ističu između drugih riječi jakošću glasa, tako se u riječima na pr. *ȕlica, napísati,* akcenatskim znakom obilježeni vokal ističe osobitom jakošću glasa nad vokalima bez akcenatskog znaka. A kako se u druge dvije od navedenih rečenica riječi *ko* i *koji* ne ističu jakošću glasa nad drugim riječima i uopće se nijedna riječ u tim rečenicama ne ističe nad drugima, tako u enklitikama (v. §. 132a), na p. *ćemo, ćete, sam ga, su mi ga* nema nikakvoga isticanja jednoga vokala (ili jednoga sloga) nad drugim, nego su svi jednake jakosti (ili slabosti). — A da bi čitatelji razumjeli, šte je visina glasa, na-

vodim iz Vukova rječnika tri uzvika: *ii, iju, ijuju;* prvi se od tih uzvika upotrebljava u čudu, na pr. *ii*! kako je to lijepo!, — drugi i treći u veselju, na pr. *iju*! (ili *ijuju*!) šta si ti to meni donio! Sva se tri uzvika govore više pjevajući nego običnim govornim tonom; nijedan se od njih ne ističe jakošću glasa između ostalih riječi, nego visinom, i to ovako: prva se dva uzvika počnu izgovarati svojim običnim akcentom, kakav je na pr. u imenu *Ivo* (t. j. *ívo*), a onda se glas digne te se drugi vokal izgovori visokim tonom, i tom se visinom drugi vokal ističe nad prvim. Vuk je to obilježio *íi, íjù;* treći uzvik bilježi on bez ikakvog akcenatskog znaka, Budman u akad. rječniku bilježi *ijujȕ*, a ja mislim, da bi pravije bilo *íjujȕ*, t. j. i tu se prvi slog izgovara običnim akcentom, a posljednji slog visokim tonom. Kad se kome kaže: „ti to ne možeš učiniti" ili „ti ga ne ćeš poznati", onda će onaj, kome se to kaže, često odgovoriti emfatički: *mògȕ* ili *hòćȕ*, s visokim tonom na *u*. Često sam čuo, gdje kajkavac na pitanje na pr. „budeš mu tak rekel"? s emfazom odgovara: *bȕdȇm* (s visokim tonom na *e*), I *mògȕ* i *hòćȕ* i *bȕdȇm* govori se u navedenim primjerima malko pjevajući. Još jedan primjer: kad je čovjek srdit, on će u rečenici: *šta* je to? izgovoriti prvu riječ jakim tonom, — a kad pita u čudu, on će posljednju riječ u istoj rečenici izgovoriti visokim tonom: šta je *to*?

b) Akcentuacija, kojoj je obilježje jakost glasa, zove se u lingvističkoj nauci dinamička (od grčke riječi dýnamis, t. j. jakost, snaga) ili ekspiratorna (od lat. glagola expirare, t. j. ispuštati dah, jer je za taj akcent nužno, da se dobro ispusti dah), — a ona akcentuacija, kojoj je obilježje visina glasa, zove se muzikalna, jer se izgovara kao pjevajući, ili hromatička (od grčke riječi chrôma t. j. modulacija u pjevanju). Nema nijednoga jezika, kojemu bi akcentuacija bila sasvim dinamička (ekspiratorna), a i nijednoga nema, kojemu bi bila sasvim muzikalna (hromatička), nego je jednim jezicima akcentuacija pretežno dinamička, drugima pretežno muzikalna. U prvim jezicima jakost upotrebljenoga za akcent daha može da bude tolika, da za neakcentovane vokale u istoj riječi daha malo ostane te se slabije i nejasnije izgovaraju i čuju; u drugim jezicima akcentovani se i neakcentovani vokali izgovaraju jednako jasno. Među današnjim evropskim jezicima pretežno dinamičku akcentuaciju imaju ruski, engleski i njemački, a pretežno muzikalnu imaju češki i talijanski. Ne smije se misliti, da je u svim jezicima prve grupe akcentuacija u jednakoj mjeri dinamička; tako na pr. akcentuacija ruskoga jezika u većoj je mjeri dinamička nego u njemačkom jeziku, zato se neakcentovani vokali u ruskom jeziku izgovaraju slabije i nejasnije nego u njemačkom. Isto tako ima razlike i među jezicima druge grupe, talijanska će na pr. akcentuacija biti u nešto većem stepenu muzikalna nego u češkom. Naš književni jezik najbliže stoji talijanskom, t. j. mi izgovaramo naše akcentovane vokale s većom snagom nego ne-

akcentovane, ali i za ove ostaje dosta snage daha, te ih i izgovaramo posve jasno i s punim glasom.

c) U stvari, o kojoj govorimo, nijesu sva četiri naša akcenta jednaka: akcenti na pr. u *rȉba, mêso* izgovaraju se s većom snagom nego akcenti, koji su u *nòga, rúka;* u prve dvije riječi i ako se neakcentovani vokal izgovara sasvim jasno, ipak je interval između njega i akcentovanog veći nego u druge dvije riječi, za koje se može reći da u njima i vokal *a* ima na sebi nešto akcenta, ili drukčije govoreći: akcent u te dvije riječi obuhvata oba sloga, i to prvi slog malo jače, drugi malo slabije. Što vrijedi za navedene četiri riječi, to vrijedi i za sve druge, što se u akcentu s kojom od njih slažu. Znajući dobro za tu narav naših akcenata nazvao ih je nekad Budman u svojoj srpskohrvatskoj gramatici (Grammatica della lingua serbocroata, 1867)): jaki kratki (rȉba), jaki dugi (mêso), slabi kratki (nòga), slabi dugi (rúka). Valja priznati, da ta imena vrlo dobro odgovaraju pravom izgovoru: u *rȉba, mêso* akcent je jak, jer ne obuhvvata dva sloga, nego samo jedan, a u *nòga, rúka* slab je akcent, jer ga je dio u jednom slogu, a dio u drugom. Ali ta Budmanova imena ako i jesu u stvari vrlo dobra, u praksi su vrlo nezgodna, jer se svako sastoji u dvije riječi, od kojih svaka dolazi u dva imena, pa ako se čovjek ne uzme dobro u pamet, lako može pogriješiti te reći na pr. „jaki slabi" akcent (kako se i meni dogodilo u prvom izdanju ove knjige na str. 213. mjesto „jaki dugi"). Zato ja u svojoj srednjoškolskoj gramatici počevši od drugog izdanja (g. 1901.) upotrebljavam imena: brzi (*rȉba*), spori (*nòga*), silazni (*mêso*), uzlazni (*rúka*). Mislim, da su ta imena laka za pamćenje, jer im svako uviđa razlog: brzi akcent zovem zato tako, jer se izgovara brže od ikojega drugog, — spori zato, jer se izgovara nešto sporije negoli brzi (to je natuknuto već u §. 121), silaznom je akcentu to ime stoga, jer sila kao da mu silazi na niže (riječ na pr. *meso* izgovara se kao *mȅso,* ali tako, da među *ee* nema nikakvoga prekida, sila glasa silazi dakle s akcentovane polovine na neakcentovanu), uzlaznom je zato tako ime, jer sila glasa kao da mu uzlazi na više (riječ na pr. *rúka* izgovara se kao *ruùka,* ali tako, da među *uu* nema nikakvoga prekida, sila glasa uzlazi dakle s neakcentovane polovine na akcentovanu).

Ne mogu se uvjeriti, da su druga imena akcentima našim bolja od mojih; u nekim se gramatikama nalaze na pr. imena: oštri *(rȉba),* blagi *(nòga),* snažni *(mêso),* visoki *(rúka);* od tih imena samo prvome može čovjek lako razabrati razlog, mnogo će teže razabrati razlog drugim trima imenima, ili upravo reći, ne će ga i ne može razabrati. Osim toga prema imenu „oštri" trebalo bi za akcent u *nòga* da bude ime „tupi"; isto tako prema imenu „snažni" trebalo bi za akcent u *rúka* da bude ime „slabi" ili ,prema „visoki" imalo bi za akcent u *meso* da je ime „niski". Nijesu bolja ni druga imena akcentima, što se nalaze u različnim starijim i novijim knjigama, a sasvim su loša imena u gramatici Vukovoj pred rječnikom (1818): prvi, drugi, treći i četvrti (osim toga Vuk je u ono vrijeme slabo razlikovao naše akcente). Šteta je, što Daničić, koji je toliko pisao o našim akcentima, nigdje nije nijednom dao imena, već samo govori na

pr. akcent ˝, akcent ˋ i t. d., a da je to veoma nezgodno, to je, mislim, svakome jasno.

d) Da je akcent u riječi *mêso* silazan, a u riječi *rúka* da je uzlazan, to dokazuju riječi *jâhati, mâhala,* koje se u krajevima, gdje se *h* ne izgovara, govore *jâti, mâla,* dokazuju i riječi *ne ìmati, zeìtin,* koje se govore također *néjmati* ili *némati, zéjtin* (ovoga nema u rječniku Vukovu i *Iv.*, ali ja znam zacijelo, da se govori). Osim toga lijepo to dokazuju riječi, koje imaju dugo akcentovano *ě;* u njima vidimo sad *ije,* sad *ijè,* prvo prema istoč. nom *ê,* zapadnom *î,* drugo prema istočnom *é,* zapadnom *í,* na pr. lijek: lêk, lîk, sijeno: sêno, sîno, rijèka: réka, ríka, vrijèdan, vrédan, vrídan i t. d.

128. a) Pojedini se slavenski jezici u akcentuaciji među sobom vrlo razlikuju, ali se opet nalaze dva jezika, koji se u akcentuaciji lijepo slažu, a to su čakavsko narječje i ruski jezik. U jednom i u drugom ima veliko mnoštvo riječi, koje imaju akcent na istom slogu. Tako je na pr. čakavski: rîba, mêso, nogä, rūkä. istina, ölovo, nevölja, rodîtelj, dobrotä, rešetö, pijävica, jedinîca, — ruski: ры́ба, мя́со, нога́, рука́, и́стина, о́лово, нево́ля, роди́тель, доброта́, ре́шето́, пия́вица, едини́ца (ruski jezik ima samo jedan akcent, a bilježi se znakom, koji nama služi za uzlazni akcent). Kad isporedimo te riječi sa štokavskima: rîba, mêso, nòga, rúka, istina, ölovo, nèvolja, ròditelj, dobròta, rešèto, pijavica, jedînica, lako ćemo izvesti ovaj zaključak: gdje Rusi i čakavci imaju akcent na prvom slogu, tamo ga na istom mjestu imaju i štokavci, a gdje u Rusa i u čakavaca nije akcent na prvom slogu, tamo su ga štokavci pomakli za jedan slog prema početku riječi. Nikako se ne može reći, da je sloga čakavska i ruska slučajna, a još manje, da su čakavci svoju akcentuaciju uzeli od Rusa ili Rusi svoju od čakavaca, već se mora kazati, da ta sloga potječe iz negdašnjega zajedničkog izvora, t. j. iz praslavenskog jezika.

b) Isto tako mora se reći, da je štokavska akcentuacija nekad bila jednaka s čakavskom. Tome je dokaz, što se još i danas u čisto štokavskim krajevima nalazi dosta velikih područja, u kojima je akcentuacija više ili manje kao u čakavaca, na pr. u velikom dijelu istočne Srbije, Crne Gore i Boke Kotorske (vidi o tom potanje u M. Rešetara: Sudslavische Dialektstudien. I. 1900, str. 16—26), a to ne može drugo značiti, nego da tamošnji štokavci još do danas nijesu svoje stare akcentuacije promijenili, a drugi su štokavci učinili to već odavno (negdje poslije XV. vijeka, v. u §. 2). Iz svega toga izlazi, da se današnje na pr. *nòga; rúka, dobròta* razvilo iz starijega *nogä, rūkä, dobrotä,* pa ako je akcent i prešao sa skrajnjega *a* na vokal, koji je pred njim, opet ga je malo ostalo i na *a,* t. j. naši akcenti spori i i uzlazni protežu se preko dva sloga, a akcenti brzi i silazni (na pr. u *rîba, mêso*) ograničeni su samo na jedan slog, jer onaj, koji iza njih stoji, bio je i u davnini bez akcenta.

129. a) Iza onoga, što je razloženo, lako je razumjeti, zašto ni sporoga ni uzlaznog akcenta nemaju nikad riječi od jednoga sloga. Takve riječi mogu imati samo brzi i silazni akcent; govorimo na pr. *kônj, nôž,* premda je u genitivu *kònja, nóža,* govorimo zato, jer u *konj, nož,* akc. nije imao kamo da se pomakne, kad nema više slogova do jedan jedini, a negdašnje *konjä, nōžä* moglo se promijeniti, jer je akc. imao kamo da prijeđe sa skrajnjega sloga; osim toga u *kònja, nóža* ima spori i uzlazni akc. priliku, da se po svome svojstvu jedan i drugi protegnu na dva sloga, a u *konj, nož* te prilike nema. Jedno i drugo zajedno uzeto uzrok je, zašto u riječima, koje imaju više od jednoga sloga, ne može ni spori ni uzlazni akcent stajati na skrajnjem slogu; ni tu nema prilike, da ti akcenti obuhvate dva sloga, a nijesu imali ni otkle da postanu na skrajnjem slogu, kad iza njega nema nikakvoga sloga, s kojega bi akcent mogao na nj prijeći, Prošlost i razvitak štokavskih akcenata lijepo nam tumači, zašto ni brzoga ni silaznog ne mogu imati riječi dvosložne ili višesložne ni na kojem drugom do na prvome; nekad je, istina, bilo na pr. *rodȉtelj,* ali je moralo prijeći u *ròditelj,* isto je tako negdašnje *dobrotȇ* (gen. sing.) moralo prijeći u *dobròtē.* Brzome dakle i silaznom akcentu nije u štokavskom narječju ostalo drugo mjesto do prvo u riječima, koje imaju više od jednoga sloga, jer samo s toga mjesta nijesu imali kamo da prijeđu.

b) Sada možemo postaviti ove zakone za mjesta štokavskih akcenata: 1. riječi od jednoga sloga mogu imati samo brzi i silazni akcent, — 2. riječi od dva sloga mogu na prvome imati sva četiri akcenta, a na drugome nijedan, — 3. riječi od tri sloga ili od više mogu na prvome imati sva četiri akcenta, na posljednjem nijednoga, a na ostalim slogovima mogu biti samo spori i uzlazni akcent, — Izuzetaka ima vrlo malo: *alà* (uzvik, na pr. alà čuda! po svoj prilici je tu na skrajnjemu vokalu visoki ton, o kojemu vidi u §. 127a), *vìt, vìt* (pored *vîta, vîta,* uzvik, kojim se vabe golubovi; pogreška je u Vukovu rječniku: *vè* (dijalektički mjesto *vas;* u izdanju g. 1898. na str. XXXVIII. popravlja se to u *ve,* t. j. riječ je bez akcenta, enklitika). Izuzeci su i neke složene riječi u kojima narod meće akcent na drugi dio riječi, a prvi dio ostavlja bez akcenta: danȕ, izvȑh, uvȑh, posrȅd, sasrȅd, kojegdjȅ, kojekȁd, kojekȕd, kojigȍd, kolikogȍd, kojigȍder, kojekȁko, jedinodȕšno, očevîdnî, očiglȅdnî, ranoránilac, svojevȍljno, zlomîšljenîk, zlopȏglêđa. Gdjekoje od ovakih riječi imaju dva akcenta, t. j. po jedan u prvom i u drugom dijelu složenice: bôjnokòpljanîk, izjedipȍgača, kàkavgȍd, pȓvobrȁtučed, drȕgobrȁtučed, svȓzibráda, svȓzimàntija; ovamo ide i superlativ, na pr. nâjstȁrijî, nâjpamètnijâ, nâjbogàtijêga (vidi §. 107b).

130. a) Što čakavsko narječje ima brzi i silazni akcent, to je nakon onoga, što je do sad rečeno, potpuno jasno. Osim ta dva akcenta imaju čakavci još i treći, o kojem se do novijega vremena različno mislilo; jedni su pisci držali, da se izgovara kao štokavski silazni akcent, a drugi, da

mu je izgovor kao štokavskom uzlaznom akcentu. Ni prvo ni drugo mišljenje nije opravdano, t. j. čakavsko na pr. *ā* (da ga tako za nevolju naznačim) nije isto što *ȁa* ni isto što *aȁ* (v. §. 127c), nego je isto što *aȁ*, t. j. to je osobiti akcent, kojega u književnom štokavskom govoru nema, ali se nalazi u velikom dijelu slavonske Posavine i od česti u sjeveroistočnoj Bosni. Zasluga je S. Ivšića, koji je taj „peti" (da ga tako nazovem) štokavski akcent objavio i dokazao, da se izgovorom slaže s pomenutim trećim čakavskim akcentom (u 187. knjizi „rada jugoslav. akademije"); on taj osobiti posavski i čakavski akc, bilježi znakom, koji služi za grčki t. zv. „cirkumfleks" (na pr. u riječi dōron). Taj akc. čakavci imaju ponajviše na mjestima, gdje štokavci imaju silazni akc. ili neakcentovanu dužinu, sasma rijetko na mjestima, gdje je u štokavaca uzlazni akc., na pr. bröj, püt, junäk, pijëm, crīkva, lišće, orüžje, — znänje, unütra; isto vrijedi i za posavski akc., na pr. krälj, vrätiš (2. lice sing.), sträža, zovë (3. lice sing.), donesü (3. lice plur.), — unütra, vükli. Dodajem, da se u posavskom govoru pored toga „petog" akcenta nalaze također akcenti silazni i uzlazni (kao i u književnom jeziku), na pr. mêso, ônda, rúčak, zíma, a nalaze se i oba kratka općeštokavska akcenta. Veliko mnoštvo akcentovanih riječi donose „Ogledi posavskoga govora" od S. Ivšića u „radu jugoslav. akademije", knj. 197. str. 123—137.

b) Držim zacijelo, da je čakavski „treći" i štokavski „peti" akcent veoma star i da se nekad nalazio također u centralnom štokavskom narječju, koje služi za osnovu današnjemu našem književnom jeziku (v. §. 6). Za dokaz tome služi genitiv plur. mnogih imenica, na pr. *drúgâ, kóńâ, junáká, žénâ*. Već je u §. 3. rečeno, da je genitiv plur. nekad bio bez skrajnjega *-a* i da se taj vokal počeo dodavati u XIV. vijeku. Prije toga vremena nije genitiv plur. mogao glasiti *drúg, kónj, junák, žén*, jer po §. 129a uzlazni akc. ne može stajati na jedinom i na posljednjem slogu; ali genitiv plur. nije prije XIV. vijeka mogao glasiti ni *drûg, kônj, junâk, žên*, jer da je taj akc. onda bio, on bi ostao bez promjene i onda, kad je na kraju priraslo *-á*, t. j. mi bismo i danas govorili *drúgâ, kónja, jùnáká* (od *junáka* kao u nom. sing. *jùnāk* od *junâk*), *žénâ*, ali budući da se tako ne govori, nema druge, nego da kažemo: prije nego je na kraju priraslo *-a*, govorilo se *drûg, kônj, žên*, a kad je *-â* priraslo i utvrdilo se, onda je „peti" akc. pretvoren u uzlazni, te je nastalo *drúgâ, kónjâ, junákâ, žénâ*, jer je međutim nastalo vrijeme, da se „peti" akc. u centralnom narječju svuda istrijebi, t. j. da se promijeni ili u uzlazni (kako je u *drúgā* i t. d.) ili u silazni, kako je u instrumentalu sing. *mnóm, njîm, njóm, čîm* i u dat. sing. *njój*, koje će biti postalo od *mnôm, njîm, njôm, čîm, njôj*. Da je odzamande bilo *mnôm* i t. d., ostao bi isti akc. i onda, pošto je priraslo *-e* ili *zi*, ali se ne govori *mnôme, njîme . . . njójzi*, nego *mnóme, njíme . . . njójzi*. Možemo dakle misliti, da je i tu uzlazni akc. postao od „petoga".

131. a) Kad akcenti brzi i silazni ne mogu stajati ni na kojem drugom slogu osim na prvome (v. §. 129b), onda je sasvim jasno, zašto se ti akcenti gube, kad prestanu biti na prvome mjestu, kad pred njih dođe prijedlog, t. j. riječ, koja s onom, što iza nje stoji, čini jednu cjelinu u govoru. Kako je negdašnje *nogȁ* (nom.), *nogȇ* (gen.) moralo prijeći u *nòga, nògȇ*, tako je i *od brȁta, za čȁs, u lâđu, po prâvdi* moralo nastati: *òd brata, zà čas, ù lâdu, pò prâvdi*. Isto je tako sasvim jasno, što akcenti spori i uzlazni iza prijedloga ostaju na svome mjestu, na pr. *na nòzi, u rúci, po govòru, od lovácâ* i t. d.; to je stoga, što ti akcenti mogu u riječima dvosložnim i višesložnim stajati na svakom slogu osim na posljednjem (v. §. 129b). Ali ne drže se prijedlozi uvijek toga pravila; ima mnogo slučajeva, kad na prijedlog dolazi brzi akcent, a ne spori, na pr. *iz bröda, na dřvo, po vödu, u rúku* prelazi u: *ïz broda,*

nä drvo, pö vodu, ü rûku. Budući da takvih slučajeva ima i u ruskom i u čakavskom govoru (na pr. *pö vodu* govore i štokavci, i čakavci i Rusi), zato valja reći, da se to govori od pamtivijeka. Vrlo je teško tumačiti akcentuaciju takvih slučajeva, tu treba duboko posegnuti u poredbenu slavensku akcentuaciju, a i onda ostaje dosta slučajeva neprotumačenih. Držeći se namjene ove knjige ja se u taj posao ne mogu puštati. Ako imenica ima četiri sloga ili više, pa je na prvome brzi ili silazni akcent, onda ti akcenti mogu ostati, a prijedlog ostaje neakcentovan, na pr. *na präunuke, pri trëpavici, po öpomenama, zà mâjstoricama,* pored *nà praunuke, prì trepavici,* i t. d. — Vuk u rječniku kod Пора ima *od Avale* s brzim akcentom na *A*, dakle i imenice od tri sloga mogu kašto iza prijedloga zadržati svoj akcent.

b) I druge gdjekoje riječi osim imenica gube svoj brzi ili silazni akc., a prijedlog pred njima dobiva brzi. Tako je: dö gûsta, nä krîvo (näkrîvo), nä prâzno (näprâzno), ü krûpno (ükrûpno), nä desno (nädesno), ïz nova (ïznova), ïz tiha (ïstiha), pöšto, zäšto, ïz ništa, zä dvâ, zä dvije, zä trî, nä pêt, nä šêst, pö sedam, pö osam, ü devêt, ü dêset, zä sto, pö sto, ü dvoje, nä troje. — I. glagoli kad su složeni s prijedlozima, podložni su zakonu, da spori i uzlazni akcent ostaju na svome mjestu, a druga dva da se gube i mjesto njih da akc. dolazi na prijedlog. Primjeri: bòsti—bòdêm : probòsti—probòdêm, žívjeti—žívîm : dožívjeti—dožívîm; ali rëzati—rëžêm : òdrezati—òdrežem, pâmtiti—pâmtim : zàpâmtiti, zàpâmtîm, nòsiti—nösîm : donòsiti—dònosîm, hváliti—hvâlîm : pohváliti—pòhvâlîm. Često je na prijedlogu brzi akcent, na pr. u aoristu: donòsih—dönosî—donòsismo, pohválih—pöhvâlî—pohválismo. Sve to vrijedi i za riječcu *ne,* kad dolazi s glagolima, na pr. ne bòsti, ne žívîm, nè režêm, nè pâmtiti, ne nòsiti, në nosî (2. i 3. lice sing. aorista), ne pohválih, në pohvâlî i t. d. Akcenatske promjene u glagola složenih s prijedlozima često su dosta zamršene, kako će se vidjeti u konjugaciji.

c) Kako akc. vuku na se prijedlozi, tako ga vuku i veznici, *i, da,* na pr. *dân ï nôć* (ime cvijetu), *ï marjâš. V.* rječn. kod Марјаш, *dà pustî.* kod Кушити, *dà idê, ì trećâ.* drž. izd. 3, 439; to vrijedi i za veznike *a, ni, te,* na pr. *à krava, nì mâjka, tè pîj.* Ali i najbolji štokavci često će reći: *i nôć, da püstî, ni cŕkva* i t. d.

d) Ako prijedlog ima dva sloga (na pr. *među*) ili je složen (na pr. *pokraj*), onda on ima spori akc. na drugom slogu u slučaju, kad bi na prijedlogu od jednoga sloga stajao isti akc.; ako li bi na jednosložnom prijedlogu stalao brzi akc., onda dvosložni prijedlog dobiva isti akcent na prvi slog. Tako na pr. prema *zà brata, ù cârstvu, pö vodu, nä rûke* imamo: *pokràj brata, izà cârstva, mëđu vodu, mïmo rûke.* Tako se akcentuje i trosložni prijedlog *između,* na pr. *ïzmeđu Boga* (i čovjeka), *izmeđù braćê;* vidi u akad. rječn. kod „između". A u glagola imamo na pr. hödim—dòhodîm—iznàhodîm ili u 2. i 3. licu sing. aorista: hödî—döhodî

—iznahodî, nösi—dönosî—pöizodnosî; tako je i në iznahodî, pače i në poizodnosî.

e) Ne prelazi akc. na sve prijedloge, jer neki imaju svoj samostalni nepromijeniti akc. ispred sviju riječi; takovi su prijedlozi: *blízu, ïzvan. mjèsto, ôsim, pöslije, prïje, prötîv, pût, râdi, nasùprot, ökolo, unátoč,* dakle na pr. *blízu grâda, ökolo bräćê, pût Bröda, prïje togâ* i t. d. Zacijelo idu ovamo i prijedlozi *nïže, vïše, pörêd,* kojima Vuk ne bilježi akcenta.

132. a) Enklitike su riječi bez akcenta, a izgovaraju se zajedno s riječima, koje pred njima stoje, na pr. *vïdîm ga, rèci mu* i dr. Koje su riječi enklitike, reći će se u „oblicima", gdje treba; ovdje se odjelito od drugih spominju veznici *li, bo,* koji su također enklitike. Ako se nađu dvije ili tri ili četiri enklitike jedna do druge, sve ostaju bez akcenta, na pr. *vïdio sam ga, pokázali su mi ga, čïudno li si mi ga* poslao! U posljednjem primjeru su četiri sloga bez akcenta, a katkad ih ima i pet, na pr. *vî ćete li nam ga* uzeti? Gotovo svim enklitikama vokali su kratki; izuzetak je 3. lice plur. *će,* kojemu je *e* dugo, na pr. *ìgraćê* (oni), *kazívaćê* (ljudi), a kad *će* služi za 3, lice sing.. onda mu je *e* kratko: *igraće* (on), *kazívaće* (ona); vidi u Vukovu rječniku (1818), str. LVII.—LXV. i u Daničića obl. 118. Po Hrvatskoj se enklitike *im, ih, joj* govore s dugim vokalom, na pr. *rècite îm, vïdjesmo îh, odnèsi jôj;* vidi u Gruborovoj „recenziji" str. 13. i 45. Možda se to čuje i po drugim krajevima.

b) Uzlazni i silazni akcent na prijedlogu može da bude samo pred enklitikama: *ná me, zá te, ú se, nâ nj, pô nj* ili *nánjga, pónjga.* Dvosložni prijedlozi u tom slučaju imaju na prvom slogu brzi akc., a na drugom duljinu: *üzâ me, nädâ te, prëdâ se, pödâ se, pödânjga.* Nejasna je razlika između *ná me* i *üzâ me,* između *zá te* i *nädâ te,* jer bi se po §. 131d. očekivalo *uzá me, nadá te,* ali to se ne govori. — Akcente u *ná me, zá te, ú se, üzâ me, nädâ te prëdâ se* ja ne mogu potvrditi iz Vukovih i Daničićevih djela, ali će mi jamačno svaki dobar štokavac potvrditi, da je tako, a i u Vukovu rječniku nalazimo priloge *náse, napóse,* koji to potvrđuju. Daničić u „maloj srpskoj gramatici" na str. 34. ima *zânj, zánjga, ûnj, únjga, prëdânj, prëdânjga;* a Vuk u rječniku ima *nânj, nánjga, zânj, pônj, ûnj, krözânj, krözânjga, üzânj, üzânjga;* pogreška je u istom rječniku *ûnjga.*

c) Ima nekoliko riječi, koje same sobom nijesu nikakve enklitike, ali u stalnim nekim svezama s drugim riječima postaju enklitike; takove su futurne sveze *dädbudêm, htjëdbudêm, smjëdbudêm, znädbudêm,* i *mògbudêm* mjesto *dät büdêm* i t. d. (v. u §. 312c). U tim je svezama prva riječ zadržala svoj akc., ali ima drugih sveza, u kojima prva riječ gubi svoj akc. s prvoga sloga i na drugom dobiva spori. Takve su sveze: *dobrò jutro, dobàr večê, dobàr dân* (mjesto *dòbro jütro, döbar večê, döbar dân*), tako je i

jedàn pût, jedàrêd (mjesto *jèdan rêd* s ispalim *n*, v. §. 82c). U *dvá-put, tríput* prva riječ mjesto silaznoga akcenta ima uzlazni, tako je dijalektički i *dvá dnî, trí dnî, dvá cara, trí brata* i t. d. (vidi u Vuka nar. posl. XL. i XLI.). Katkad i tri riječi među sobom čine tješnju svezu: *akò Bôg dâ* (Vuk rječn. kod Bor, — tu su riječi *Bog* i *da* bez akcenta, ali su zadržale duljinu); po Bosni se i po Slavoniji govori: *u dobrì čas* (mjesto: *ù dobrî čäs*). — Sveze, o kojima se ovdje govori, možemo zvati sraslice (jer su se po dvije ili po tri riječi srasle u jednu). Vidi o sraslicama još u §. 376c.

* * *

Kako je na ovoj strani ostalo dosta prazna prostora, mislim, da ne će biti zgorega, ako ga upotrebim za malu bilješku o kvantiteti. — Ne valja misliti, da je kvantiteta naših vokala tako grdno poremećena, da nema za njezine promjene nikakovih pravila, osim onih, što ih ja bez obzira na srodne jezike navodim u §§-ima 122—126. Njemački slavist A. Leskien († 1916) u svojoj knjizi „Grammatik der serbokroatischen Sprache" (1914) lijepo s pomoću ruskoga jezika objašnjava razlike u kvantiteti vokala *a* i *ě*, koji su se razvili od negdašnjih skupova *or, ol, er, el* izmedu dva konsonanta (vidi §§-e 40c, 42a, 61c); vokali *a* i *ě*, kad su toga postanja, dugi su na pr. u *bráda, gláva, grâd, zlâto, brîjeg* (brêg, brîg), *mlijèko* (mléko, mlíko) i t. d.; a kratki su u *mrăz, slăma, brěza, mljěti* i t. d. Nijesu to nikakva poremećenja kvantitete, nego su te razlike osnovane na čvrstim pravilima. A s pomoću slovenskog jezika tumači dobro Leskien razlike u kvantiteti prvobitno dugih vokala, na pr. *lĭpa* prema *zíma, mŭka* prema *rúka* (u te dvije riječi postalo je *u* od negdašnjega *ą*), *sĭr* prema *sîn* (u obje riječi *i* je postalo od *y*), *pjĕna* prema *svijèća* (svéća, svíća) i. t. d. — O svemu tome dalo bi se opširno govoriti, ali za gramatiku, kao što je ova, koja nije ni historička ni poredbena (komparativna), dosta je i ovolišno natuknuti.

OBLICI.

DEKLINACIJA.

Imenice muškoga roda.

133. a) Za primjere neka nam služe imenice *jelen, orač, Marko, Miloje,* od kojih se prvoj i trećoj osnova svršuje na nepalatalni konsonant, a drugoj i četvrtoj na palatalni, i otud dolazi razlika u nekim oblicima. Ktome prve dvije riječi nemaju nastavka u nominativu sing., a druge dvije ga imaju.

b) *Sing.* N. jèlen, òrâč; G. jèlen-a, oráč-a; D. jèlen-u, oráč-u; A. jèlen-a, oráč-a; V. jèlen-e, ǒrâč-u; L. jèlen-u, oráč-u; I. jèlen-om, oráč-em.

Plur. N. jèlen-i, oráč-i; G. jȅlên-â, oráč-â; D. L. I. jèlen-ima, oráč-ima; A. jèlen-e, oráč-e; V. jèlen-i, ǒrâč-i.

Dual. N. A. V. jèlen-a, oráč-a.

Sing. N. Mârk-o, Mîloj-e; G. Mârk-a, Mîloj-a; D. Mârk-u, Mîloj-u; A. Mârk-a, Mîloj-a; V. Mârk-o, Mîloj-e; L. Mârk-u, Mîloju; I. Mârk-om, Mîloj-em.

Dual. N. A. V. Mârk-a, Mîloj-a.

c) Riječi, kao što su *Marko, Miloje* slabo se govore u pluralu, a ako kad zatreba plural, sklanjaju se kao i druge imenice ove deklinacije,na pr. *Marci, Miloji; Marcima, Milojima;* tako je od *pobro* nom. plur. *pobri.* nar. pjes. 4, 416, a od *dečko* ne govori se drukčije nego *dečki, dečkima.* Ne mògu reći, kako bi, kad bi bio običan, glasio genitiv plur. od riječi, kojima se osnova svršuje na dva konsonanta (na pr. *dečko, Marko, Živko*), bi li im se među ta dva konsonanta umetalo *a* (na pr. Maraka) ili ne bi (na pr. Marka).

d) Mnoga ovakova imena i druge riječi drže se u istočnom govoru deklinacije imenica ženskoga roda, na pr. mjesto *Đúro Jóvo, próto, újo* govore istočnjaci u nom. *Đúra, Jóva, próta, úja,* u gen. *Đúrê,* u dat. *Jóvi* i t. d., a i u pluralu kad zatreba, govore oni po istoj deklinaciji, na pr. u nom. *Đúre, Jóve, próte* i t. d. Ali

i izvan istočnoga govora posve su obični oblici po deklinaciji imenica ženskoga roda u svim padežima osim nom. sing., dakle nom. *Đúro, próto,* gen. *Đúrê, prótê,* dat. *Đúri, próti,* ak. *Đúru, prótu;* tako i u plur. nom. *Đúre, próte* i t. d.

134. a) Ona imena grčkoga i latinskog podrijetla, koja se u nom. sing. svršuju na *-ije,* na pr. *Dimitrije,* sklanjaju se sasvim kao *Miloje,* ali u svim padežima mogu ići i po deklinaciji imenica ženskoga roda, dakle na pr. nom. *Dimitrija,* gen. *Dimitrije,* dat. *Dimitriji* i t. d. Takva su još i ova imena: *Alempije* i *Alempija, Antonije* i *Antonija, Arsenije* i *Arsenija, Đorđije* i *Đorđija, Ignjatije* i *Ignjatija, Petronije* i *Petronija, Vićentije* i *Vićentija* i dr. Vuk u pis. 51. kaže, da mu se sklanjanje na pr. nom. *Antonije,* gen. *Antonija* i t. d. čini pravilnije od nom. *Antonija,* gen. *Antonije* i t. d. Ali i on sam sklanja često ta imena kao imenice ženskoga roda, na pr. genitiv *Aksentije.* mil. obr. 83., *Atanasije.* prep. 1, 280 (1826)., dativ *Atanasiji.* mil. obr. 54., *Đorđiji.* nar. pjes. 4 (1833) XIX., *Melentiji.* mil. obr. 97., *Teodosiji* dan. 3, 217., akuzativ *Antoniju.* dan. 4, 19., *Melentiju* 3, 194 i t. d. Pored toga nalaze se u Vuka dakako i oblici po deklinaciji imenica muškoga roda, na pr. nom. *Aksentije.* mil. obr. 80, *Antonije.* dan. 4, 19., *Teodosije.* 3, 165., gen. *Antonija.* 4, 19., ak. *Melentija.* 5, 35., instr. *Aksentijem.* mil. obr. 136., *Antonijem.* dan. 4, 19., *Melentijem.* mil. obr. 97. U Daničića je obično po ovoj deklinaciji, ali i on ima: nom. *Arija.* pis. 279. 281., gen. *Arije.* 306. — Još se može ovdje dodati, da se od takovih imena tvore i izvedeni pridjevi dvojako, na pr. *Dimitrijev* i *Dimitrijin* i t. d.

b) Dual u ovoj deklinaciji ima osobite oblike samo za nom., akuz. i vok., a u ostalim padežima nema razlike među dualom i pluralom. Pomenuti oblik duala ne razlikuje se ničim (ni akcentom) od genitiva sing.

135. a) Mnoge imenice ove deklinacije imaju t. zv. nepostojano *a,* koje u nom. sing. i u gen. plur. stoji, a u drugim ga padežima nema, na pr. *lovac, lovca, lovcu, lovče, lovcem, lovci, lovaca, lovcima, lovce;* isto tako: *konac, konca, koncu . . . . ., oganj, ognja, ognju . . . . ., vjetar, vjetra, vjetru . . . . .početak, početka, početku . . . . .* O tom vidi više u §. 43. i 44. Što se *a* nalazi i u gen. plur. na pr. *lovaca, konaca, početaka, vjetara,* premda taj oblik nema na kraju konsonanta, to je stoga, jer se gen. plur. svršivao nekad na konsonant kao i u nom. sing., pa mu se *â* dodaje na kraju tek od XIV. vijeka (v. §. 3); nekad je gen. plur. glasio na pr. *konac, lovac* i t. d. (v. §. 126a), pak mu je nepostojano *a* ostalo i onda, pošto mu je na kraju priraslo još drugo *a.*

b) U gdjekojim imenicama nepostojano *a* može ispadati i ostajati i u onim padežima, u kojima ne bi smjelo da ostaje; tako je *gràbara* i *gràbra* (nom. sing. *gràbar,* ali ima i *grãb,* gen. *gràba), bâhata* i *bâhta* (nom. *bâhat,* ali ima i *bâkat,* gen. *bâkta), hrbata* i *hrpta* (od *hrbat);* takve su i riječi tuđice: *bàkara* i *bàkra* (od *bàkar),*

ìgumana i *ìgumna* (od *ìguman*). U Lici se govori *šäva* i *švä* (od *šäv)*, a i Vuk ima *šavovima*. kovč. 41. Osobito je ime *Bìhâć*, gen. *Bihâća* pored *Bïhać*, gen. *Bîšća* (o *š* vidi u §. 93a.) Imenica *sän* ima u gen. *snä*, u dat. *snü* i t. d., a u pjesmama se poradi stiha nalazi za dativ i za lok. *sanu*. nar. pjes. 2, 540. 541. i 4, 84. 176., pa i Daničić ima u gen. plur. *sanova*. 1 mojs. 37, 8 i 42, 9. Od imena *Gràčac* (varošica u Lici) narod govori u gen. *Gračàca*, u dat. *Gračàcu* i t. d.,, a u jednoj se pjesmi nalazi dat. *Gračcu* (nar. pjes. 3, 425. 428.), što je poradi stiha; Vuk se prevario te je poradi te pjesme unio u svoj rječnik gen. *Gračca*, a oblika *Gračaca* ne bilježi.

c) U nekih imenica poluglas ne ispada ni u jednom padežu, nego je mjesto njega svuda *a* poradi lakšega izgovora; to su: *dân, dâžd, län, läv, mäč, mâh* (t. j. mahovina), *pânj, zmâj*, — gen. *dâna, läva, pânja*, dat. *dânu, lävu* i t.d. — Samo se po sebi razumije, da je postojano ono *a*, koje nije postalo od poluglasa, nego je *a* odvajkada; takve su riječi na pr. *dukat, Dušan, Milan, Radosav, siromah, tovar, šaran* i dr., gen. *dukata*, dat. *dukatu* i t. d. Svagda je postojano ono *a*, koje je dugo, jer je ponajviše i u davnini glasilo *a* (izuzevši neke jednosložne imenice, kao što su *dân, mâh, pânj, zmâj*, u kojima je nekad bio poluglas), na pr. *bân, bümbâr, Hrvât, jùnâk, kòpâč, öbičâj, òrâč, rùkâv, velìkâš* i t.d. — gen. *bána, bümbâra, junáka, velikáša* i t. d.

d) Budući da od starih poluglasova ne postaje u štokavskom govoru *e*, zato *e* ne može u deklinaciji biti nepostojano, i genitiv od *pepeo, pleter* ne može biti drukčije nego *pepela, pletera* i t. d. To vrijedi i za riječi tuđice, zato je od *kositer* (grč. kassíteros) genitiv samo *kositera;* tako i od *Jupiter* mora biti gen. *Jupitera, V.* d. ap. 14. 13., *Jupiterom*. d. ap. 14, 12; a ispor. i *Jupiterova* godina. dan. 1 (u „kalendarskom proroštvu"); i u starijem jeziku bilo je tako, kako se vidi u akad. rječniku, zato je pogreška *Jupitra, Jupitru. I.* 307. —. Prema gen. *Aleksandra, stražmeštra* ne može nom. glasiti drukčije nego *Aleksandar* (ili *Aleksandro*), *stražmeštar*, zato su pogreške: *Aleksander. V.* drž. izd. 2, 155., *stražmešter*. 374.

136. a) Da guturali ispred *e* u vokativu sing. prelaze u palatale, na pr. *junače, druže, duše* (od *junak, drug, duh)*, to je re. čeno u §. 89b, a u §. 90a rečeno je, zašto nema promjene u akuzativu plur., na pr. *junake, druge, siromahe;* iz §. 90c zna se, da *c* ispred *e* u vok. sing. prelazi u *č*, na pr. *mjeseče, striče* (od *mjesec, stric)*, a ostaje bez promjene u ak. plur., na pr. *mjesece, strice*. — U nom. i vok. plur. prelaze po §. 84a guturali u sibilante, na pr. *junaci, druzi, siromasi*, a otud su sibilanti prodrli i u oblik na *-ima*, za dat. lok., instr. plur., na pr. *junacima, druzima, siromasima.*

b) Zna se iz §. 51a, da *o* iza palatala u instr. sing. prelazi u *e*, zato pored *jelenom, junakom, rodom* i t. d. govorimo *oračem,*

nožem, krajem i t. d., a budući da se po §. 32b i konsonant *c* broji među palatale, zato je od *lovac, stric* instr. sing. *lovcem, stricem* i t. d. Istu promjenu vidimo i u plur., na pr. *kraljevi, muževi, zmajevi* prema: *drugovi, rodovi, sinovi* i t. d.

c) Iz §. 56a zna se, zašto je u nom. sing. na pr. *kotao, posao, pepeo* mjesto *kotal* (gen. *kotla*) i t. d., za što je *vladaoca, kudioca, žeteoci* mjesto *vladalca* (nom. *vladalac*) i t. d. U gen. plur. je nepostojano *a* po §. 135a, zato *l* ostaje (jer nije na kraju sloga), dakle: *kudilaca, vladalaca, žetelaca* i t. d. Dijalektički je u nom. sing. *-oc,* na pr. *kudioc, vladaoc* i *-oca* u gen. plur., na pr. *kudioca, vladaoca.* U §. 56c navedeno je nekoliko imenica, kojima *l* ne prelazi u *o*: *anđélka; bijèlca, tkálca, ubílca, žâlca;* tako je i gen. *krvopílca* prema nom. *krvopílac,* a gen. *krvòpioca* je prema nom. *krvòpilac* (koje se po svoj prilici gdjegod govori). Vuk u rječniku ima *pîlac,* gen. *pîlca,* ali ne će biti rđavo ni *pioci* u *N.* 20.

d) Zašto je u vokativu sing. *kneže, viteže* (od *knez, vitez*) pored *mraze, obraze* (od *mraz, obraz*), o tome vidi u §. 89c. — Što se taj padež svršuje na *e* iza nepalatalnih konsonanta, a na *u* iza palatalnih, na pr. *jelene, junače, sokole, — oraču, mladiću, prijatelju,* ta nije osnovano ni na kakvom glasovnom zakonu ni pravilu, jer i *e* i *u* može stajati kako iza palatalnih, tako i iza nepalatalnih konsonanta. Ali ta je razlika u jeziku od pamtivijeka, a pravi joj se uzrok ne zna ni u poredbenoj gramatici.

e) Koje se imenice u nom. sing. svršuju na *-in* te znače kakove ljude, one imaju plural bez *in.* Tako na pr. od *Arapin, Bugarin, čobanin, dvoranin, građanin. Hrvaćanin, Rimljanin, Srbin, Ugrin, Zagrepčanin* plural je u nom. *Arapi, Bugari, građani* .... u gen. *Rimljana, Srba,* u dat. *Ugrima, Zagrepčanima,* u ak. *Arape* i t. d. Među takve riječi ide i *Turčin* (postalo od *Turkin* po §. 89b), nom. plur. *Turci* (postalo od *Turki,* v. §. 136a), gen. plur. *Turaka* (s nepostojanim *a*), dat. *Turcima,* ak. *Turke.* — Izuzimaju se neke imenice na *-in;* takove su: *domaćin gončin, tuđin,* plur. *domaćini, gončini, tuđini;* tako i kad treba plural od ličnih imena na *-in,* ne izbacuje se to *in,* na pr. *Dragutin, Milutin, Vukašin,* plur. *Dragutini* i t. d. Ništa se ne izbacuje ni u imenica, koje su u nom. sing. svršuju na *-în,* na pr. *àršîn, cèkîn, dùrbîn, magàzîn, pèrčîn, šàrîn* i dr. Kakav je plur. imenicama *gospodin, vlastelin,* o tome vidi u §. 140a.

U pjesmama se poradi stiha nalazi kašto protiv pravila: dvesta *Arapina,* nar. pjes. 1, 160, *dušmanine* (ak. plur.), 4, 208., *Srbini* (nom. plur.), 4, 149., *Srbinima,* 4, 336., *horjatine* (ak. plur.), 2, 338.

137. a) Mnoge imenice u pluralu „rastu", t. j. ispred nastavaka dobivaju *-ov-* (iza nepalatalnih konsonanta) ili *-ev-* (iza palatalnih), na pr. *drug: drugovi, drugova, drugovima, drugove; znak: znakovi* i t. d. ili *miš: miševi, nož: noževi* i t. d. Mnoge imenice imaju jedan i drugi plural, mnoge imaju samo kraći, a neke samo dulji. Opširno prikazati, koje upravo imenice idu u koju od ove tri ka-

tegorije, nije moguće, jer za mnoge nemam potvrda, i to stoga, što se ili uopće rijetko govore i pišu ili napose u pluralu; osim toga za ovaj posao ne mogu se uzimati narodne pjesme, i to zato, što se u njima kraći ili dulji plural počesto nalazi samo poradi stiha bez obzira, dali je tako izvan pjesama obično. Tako na pr. imenice *đak, jad, nokat* u običnom govoru imaju samo kratki plural: *đaci, jadi, nokti,* a u pjesmama ima i *đakovi* (nar. pjes. 3, 67 : pet stotin' *đakova*), *jadovi* (1, 467 : svoje *jadove*), *noktove* (3, 359 : pod *noktove*); — imenice *car, pop* u običnom govoru imaju samo dugi plur.: *carevi, popovi,* a u pjesmama se nalazi i kratki: *cari* (nar. pjes. 2, 211 : naših *cara*), *popi* (nar. pjes. 2, 410 : dvjesta *popa*). Zato ću ja ovdje i u §. 138. i 139. (držeći se ponajviše Vukova i Ivekovićeva, a donekle i akad. rječnika, ktome Daničićeva članka o akcentima u „Glasniku društva srpske sloveslosti" knj. 8.) reći, koliko mogu, o kratkom i o dugom pluralu nekih običnijih imenica.

b) Od imenica, koje su u nom. sing. od jednoga sloga, i kratki i dugi plural (na pr. *bani* i *banovi, boci* i *bokovi*) imaju ove: ban, bok, brk, čas (*časi. V.* 1 sol. 5, 1., *D.* dan. 2, 21., *časovi. D.* pis. 253)., dar, dažd (*daždi. D.* jerem. 3, 3., jezek. 34, 26., *daždevi. D.* pjes. nad pjes. 2, 11), drug, dvor, glas, gnjat, grad, grijeh, groš, klin, lijek, (lêk, lîk), list, miš, put (*puti* i *putovi;* dosta se često u pisaca nalazi i oblik *putevi,* jedan put i u Vuka: prep. 4, 111 (1826), ali je dijalektizam načinjen prema instrumentalu sing. *putem*), puž, rog, sin, skut, snop, trg, trud, ud, val, vrač, znak. Zacijelo idu ovamo i imenice: bog, ključ, kralj, nož, prišt, — isto tako i ove: *bol* (u *Iv.* samo *bolovi,* ali ak. *bole* ima *M.* 78. i *Š.* 5, 29), *broj* (u *Iv.* samo *brojevi,* ali *broja* za gen. plur. ima *V.* dan. 2, 22., drž. izd. 2, 179), *hljeb* (u *Iv.* samo *hljebovi,* a *hljebi* ima *V.* u rječniku kod пеһарица), *mlin,* (u *Iv.* samo *mlini,* a *M.* 267. ima *mlinovi*), *plod* (u *Iv.* samo *plodi,* a Daničić ima *plodovi.* pis. 218. 220., jezek. 25, 4), *prut* (u *Iv.* samo *prutovi,* a gen. plur. *pruta* ima *V.* mil. obr. 104), *san* (u *Iv.* samo *sanovi,* a *snovi* ima *V.* d. ap. 2, 17, u *D.* 1. mojs. 37, 19 i jerem. 29, 8 ima *sni,* a ima i *snima.* jov 7, 14), *zrak* (u *Iv.* samo *zraci,* a *Š.* 2, 171 ima: „od poslednjih *zrakova* sunca"), *zvijer,* (zvêr, zvîr, u *Iv.* samo *zvjerovi,* a *M.* 311 ima „ne bi li izeli *zveri*"). Po svoj prilici ide ovamo i imenica *vuk,* za koju mislim da joj je gen. plur. običniji *vukóvâ* nego *vúkâ,* a u ostalim padežima mislim da je običnije *vûci* nego *vûkovi* i t. d. Jednoj imenici je između kratkoga i dugog plurala razlika u značenju: *zûbi* se govori u pravom smislu, a *zûbovi* u prenesenom („zubovi u puške"), a što Vuk u rječniku postavlja razliku između *kmeti* i *kmetovi,* Budman tu razliku u akad. rječniku poriče.

c) Ima nekoliko imenica, od kojih je običan samo kraći plural; takove su: crv, đak, gost, jad, konj, mrav, pas, prst, rak, vlas, dakle samo: *crvi, đaci, gosti* (sasma je neobično *gostovi. N.* 447) i t. d.; ovamo osobito idu jednosložna narodna imena: *Čeh, Grk,*

Prus, Rus, Vlah. — Dosta ima i takvih jednosložnih imenica, od kojih je samo dugi plural u običaju: car, grob, grom, knez, kum, lȋk, most, mraz, muž, plot, pop, rat, rob, rod, smok stog, top, vijek, vô, zmaj, dakle samo *carevi, grobovi, gromovi* (što Daničić u svojim „oblicima" 7. kaže, da je u pluralu i *gromi,* to mislim da je pogreška) i t. d.

d) Imenica *knez* ima u pluralu *knezovi* i *kneževi,* a druge imenice, što se svršuju na *z,* imaju samo *-zovi*: *jazovi, mrazovi, nizovi* (od *jaz, mraz, niz*). — Imenicama *zec, stric* piše Vuk u rječniku (1818) XXXIX plural *zecovi* i *zečevi, stricevi* i *stričevi* (isp. u §. 138a *jarčevi, šarčevi, vrančevi* pored *ocevi* i *palcevi*). — Iza *št* i *žd* stoji *e*: *daždevi, hrušteví, prišteví,* i to zato, jer je tu (po dokazivanju drugih slavenskih jezika) *št* postalo od *šč* (v. §. 91a), a *žd* od *zž* (v.§. 79a); premda u riječi *dužd* (mletački) *žd* nije tim načinom postalo, dobar će biti oblik *duždevi* u *N.* 46. 47.

138. a) Mnogo rječe imaju dulji plural dvosložne imenice s nepostojanim *a,* na pr. *bubnjevi, jarmovi* od *bubanj, jaram.* Takve su i ove imenice: češalj, čunak, čvorak, ćurak, gusak (*guskovi* u *Š.* 2, 237), jarac (*jarčevi*), kotao (*kotlovi*), lakat, lijevak, miljak, mozak (*mozgovi* u *Š.* 2, 268. 271), orao (*orlovi*), ovan (*ovnovi*), otac (*ocevi*), palac (*palcevi* t. j. spice u točka), pijetao (*pijetlovi*), posao (*poslovi*), svekar (*svekrovi*), sužanj, šiljak (*šiljkovi* u *Š.* 2, 29), točak, trošak, vepar, vitao (gen. sing. *vitla*), vranac (*vrančevi,* kad znači neku pticu, u Crnoj Gori), žrvanj. Neke od navedenih imenica mogu imati i kratki plural, na pr. *bubnjevi* i *bubnji, žrvnjevi* i *žrvnji;* takve su i ove: čvorak, jarac, lakat (u kratkom pluralu osobito gen. *lakâtâ*), orao, otac, palac (*palci* u pravom smislu, a *paoci* je isto što i *palcevi*), pijetao, (*pijetlovi* i *pijetli. V.* u prvom izdanju rječnika, str. XXXVIII), posao (u kratkom pluralu osobito gen. *posálâ*), sužanj, šiljak.

b) Biće malo dvosložnih imenica s nepostojanim *a,* osim navedenih, koje mogu imati dugi plural; takove mislim da su ove: ćošak, oganj, ražanj, ručak, sajam, toranj, zajam. Vrlo mnoge između takvih imenica govore se samo u kratkom pluralu (osobito su to imenice, koje znače kakve ljude); evo ih nekoliko: čavao, dronjak, kobac, konac, kosac, kupac, lažac, lovac, lonac, mačak, momak, nokat, papak, prosac, svetac, slijepac, starac, vijenac, vrabac, ždrijebac i dr.

139. a) Među dvosložnim imenicama, koje nemaju nepostojanog *a,* malo ima, koje se govore s dugim pluralom, a i te su sve obične i s kratkim. Veliki dio tih imenica ima u nom. i u gen. sing. na prvom slogu brzi akcent, a na drugom duljinu, na pr. *gȍlûb — gȍlûba, pȍjâs — pȍjâsa.* Takve imenice s dugim pluralom jesu ove: bȁtâk (*bȁtakovi*), bȕkvâr (*bȕkvarovi* u *M.* 34), dȕvâr (*dȕvarovi* u *M.* 48. 50, 261), golub, jablan (*jablanovi* u *Š.* 5. 57), jastreb, klobuk (t. j. mjehur kad voda ključa, — drugo je klȍbûk, klobúka, plur. *klobúci*), kolut, labud, lišaj, mjehur, nerast, pojas

(*pojasovi;* što u Vuka mil. obr. 58. ima *pojasevi,* to se, istina, gdješto govori (vidi u akad. rječniku kod „pojas"); ali je bolje *pojasovi. D.* sitn. sp. 179), procijep (*procjepovi*), slučaj, vitez. Po svoj prilici ide ovamo i imenica gȁvran, plur. *gȁvranovi.*

b) Onakih imenica, koje se u nom. i gen. sing. akcentom ili kvantitetom razlikuju od *gȍlûb — gȍlûba,* ima sasma malo s dugim pluralom; najobičnija je od njih: *sòkô,* gen. *sokòla,* plur. *sokòlovi* (u Vukovu rječniku kod соколарина, a gen. plur. *sokòlôvâ* zabilježen je kod соко). Dugi plural mogu imati i imenice: *jȁvôr* (gen. *jȁvora*), *jȁsên* (gen. *jȁsena*), *plȁmên* (gen. *plȁmena*), *prȁmên* (gen. *prȁmena*), *strȓšljȇn* (gen. *strȓšljena*), — dakle plur.: *jȁvorovi* (*M.* 157), *jȁsenovi* (*M.* 157), *plȁmenovi* (*Š.* 5, 155), *prȁmenovi* (*Š.* 5, 129), *strȓšljenovi* (*M.* 71). Sumnjiv mi je plur. *ormanovi* (u *Š.* 5, 23) od *òrmân* (gen. *ormána.*)

c) Veliko je mnoštvo dvosložnih imenica bez nepostojanog *a,* koje se akcentom ili kvantitetom razlikuju od imenica, kao što su *gȍlûb — gȍlûba* ili *jȁvôr — jȁvora;* takve su na pr. bìskup, ìzvor, jèlen, lúpež, mlàdîć, òbraz, òrâč, pûtnîk, vòjnîk, zákon, zlòtvor i dr. Od njih se gradi samo kratki plur.; izuzetak će biti samo *ćilimovi* (u *M.* 47) od *ćȉlim* (gen. *ćȉlima*), ali i ta je imenica običnija s kratkim pluralom: *ćilimi* (*M. 62. 134. 167).* — Od imenica, koje u nom. sing. imaju tri sloga, samo jedna ima dugi plural, to je *prȉtîsak,* plur. *prȉtîskovi.* Sasma nepouzdan čini mi se plur. *događajevi* (u *Š.* 5, 62) od *dȍgađâj* (gen. *dȍgađâja*).

140. a) Imenica *čovjek* nema svoga pravog plurala, nego se mjesto toga uzima *ljudi* (a od toga plurala nema singulara). Tako i od *nečovjek* govori se u plur. *nȅljûdi;* — ali kako je plur. od *raščoek,* kako li od *lijepi čovjek* (ime cvijetu)? — Imenica *brat* mjesto pravoga plurala ima zbirni oblik *braća,* koji se sklanja sasvim kao sing. riječi kuća, voda i t. d. i nemą plurala; u narodnim pjesmama nalazi se i pravi plural od *brat,* ali samo u genitivu, dakle *brâtâ,* na pr. u nar. pjes. 2, 209 i 3, 566 i 4, 169. — Od *gospodin* nema također pravoga plurala, nego se uzima zbirna riječ *gospoda,* koja se sklanja kao *braća;* tako i *vlastelin* mjesto plurala ima *vlatela,* što je zbirna imenica kao i *gospoda,* ali pored toga ima i pravi plural: *vlasteli* (nom.), *vlastela* (gen.), *vlastelima* (dat., lok. i instr.), *vlastele* (ak.), kako se nalazi u *D.* istor. 14. 20. 37. 39. 40. 43. 51. 61. 71. 79., u kojoj knjizi ima i oblika: *vlastela* (nom.), *vlastele* (gen.), *vlasteli* (dat.), *vlastelom* (instr.) na pr. na str. 25. 27. 51 54. 72. 121. 157. Vrijedno je napomenuti, da Daničić u svojim „oblicima" 11, kaže, da je *vlastela* onda, „kad se mnogi misle pojedince kao na pr. *cvjetovi*), a ne skupa (kao na pr. *cvijeće*)", ali toga svojeg pravila on se sam u svojoj „istoriji" ne drži, t. j. ne čini u značenju nikakve razlike na pr. između nominativa *vlasteli* i *vlastela.*

b) Nema nijedne imenice, koja bi imala toliko mnoštvo različnih oblika, koliko ih ima imenica *dan.* Iz Vukova i akad. rječ-

nika i Daničićevih oblika izlazi evo ovo obilje: *sing.* N. dân, G. dâna, dněva, dněvi, dnê, D. dânu, dněvi, dnê, A. dân, V. dâne, dněve, L. dánu, dnèvu, dněvi, dnê, I. dânom, dněvom (dànjôm, dânju, dnêvlju, dněvi, ti oblici služe samo kao prilozi, t. j. ne mogu uza se imati ni prijedloga ni pridjeva); — *plur.* N. V. dâni, dněvi, dnî, G. dânâ, dnévâ, dnèvî, D. L. I. dánima, dnèvima, A. dâne, dněve, dněvi, dně; — *dual.* N. A. dâna, dnî (ono drugo u svezama dvá dnî, trî dnî, četirî dnî, v. §. 132c). Velika većina navedenih oblika su dijalektizmi, a najobičniji su u svemu narodu oni oblici, koji između *d* i *n* imaju *a*, dakle: *dan, dana, danu* i t. d.; od ostalih oblika Vuk i Daničić upotrebljavaju samo neke: oko devetoga sahata *dnevi. V.* d. ap. 10, 3., do Đurđeva *dne.* prep.4, 126 (1828), do trojičina *dne.* 1 kor. 16, 8., o trojičinu *dne.* d. ap. 20, 16., nego će doći *dni,* u one *dne.* 2, 20., dva *dni.* prep. 1, 267 (1825), — tri *dni. D.* 4 mojs. 10, 33 i 33, 8, jezdr. 8, 15., do Spasova *dne.* pis. 167, po Spasovu *dne.* 279, od Arhanđelova *dne.* sitn. sp. 365. Još treba dodati, da Vuk u rječniku od *blâgdân* (t. j. blâg dân) piše gen. sing. *blága dnê,* a Daničić ima: jer su ovo *blagi dni.* pis. 76., gozba i *blagi dani.* jest. 8, 17., da provedete *blage dne.* pis. mil. 12.; tako je i : o *blagim* danima. *M.* 188., o svakom *blagom danu.* 229, uoči blaga *dne. I.* 430., Ali može da bude i *blagdana, blagdanu, blagdani* i t. d., kako mnogi pišu.

c) Imenica *vȅčê* (gen. *vȅčera*) izgubila je nejasnim načinom na kraju *r* (v. §. 81b); u sing. je taj oblik i muškoga i srednjeg roda, na pr. *dobȁr večê, lijepo veče;* u plur. je ta imenica ženskog roda i sklanja se kao *stvar* (v. §. 163a), na pr. *zimnje večeri,* ali i u sing. može da bude ženskoga roda, na pr. *prva večer,* gen. *one večeri,* a u *Iv.* rječniku nalazi se iz jedne pjesme hercegovačke: *prvu veče, drugu veče.*

141. a) U imenicama uzetima iz drugih jezika često se događa, da se na kraju osnove nađu dva konsonanta, koje bi u nom. sing. trebalo rastavljati nepostojanim *a.* Narod u takvim slučajevima ne postupa jednako, sad rastavlja te konsonnante, sad ne rastavlja. Rastavljeni su na pr. u *lanac* (iz madž. lánc), *šanac* (iz njem. Schanze), *tanac* (iz njem. Tanz); svagda se rastavljaju konsonanti u takvim riječima, kad je drugi od njih *r,* na pr. *cedar* ili *kedar* (vidi u *Iv.* rječniku), *čabar* (njem. Zuber, staronjem. *zubar*), *Petar* (grč. Pétros, lat. Petrus). Ovamo idu imenice uzete iz turskoga jezika, u kojemu imaju na kraju *-k,* a pred tim *-k* je kakav konsonant, na pr. *ćepenak, ćurak, miljak, terak.* Da je u svim tim riječima *a* nepostojano, to im dokazuje gen. sing.: *lanca, Petra, ćurka* i t. d. Neke od ovakih imenica imaju konsonante nerastavljene, na pr. *derz, haps, zapt* (v. u §. 34b). Vuk u tuđim, ali ne turskim riječima ponajviše ostavlja konsonante nerastavljene: *agent.* mil. obr. 127. 149., *akt.* 153. 171., *Aristarh.* d. ap. 20, 14 i 27, 2., *Damask.* 2 kor. 11, 32, d. ap. 9, 8., *diftong.* dan. 1, 52., *korespondent* na natpisu svim „danicama" i mil. obr.,

Korint. d. ap. 18, 1, 2 kor. 1, 23., *Krisp.* d. ap. 18, 8., *Leopold.* eman. 5., *patent.* 12., *Plutarh.* dan. 4, 1., *punč.* dan. 1, 90., *recenzent.* rječn. (1818) XII. XIII., *recept.* dan. 3, 240., *Sard* (ime gradu). otkr. 1, 11., *Sekund.* d. ap. 20, 4., *smaragd.* otkr. 4, 3. i 21, 19., *talant.* mat. 25, 24., *Tars.* d. ap. 11. 25. Umetnuto je *a* u *Sosipatar.* d. ap. 20, 4, rimlj. 16, 21,. *Kipar.* d. ap. 21, 3., *psalam.* 1 kor. 14, 26., *Patam* (grč. Pátmos). otkr. 1, 9. Što se u rječniku (1818) XIII. nalazi: car *Aleksandr,* to je jamačno ruski oblik, koji u naš jezik nikako ne pristaje. Posve drukčije postupa Daničić, on ili umeće *a,* na pr. *Damasak.* 2 dnevn. 28, 5, is. 7. 8., *dijamanat.* 2 mojs. 28, 18., *narad* (grč. nárdos) pjes. nad pjes. 1, 12., *psalam.* pis. 38. 40. 51., *patrijarah.* 97. 333., istor. 21. 50. 75., *skiptar.* pis. III., *smaragad.* 2 mojs. 28, 17 i 39, 10., *talanat.* pis. 125, — ili dodaje na kraju *o* (ako su lična muška imena): *Artakserkso.* jezdr. 7, 11 i 7, 21., *Karlo Roberto.* ist. 36. 42. 149., *Sigismundo.* 108. 154., *Leopoldo.* 121. Iz svega ovoga izlazi, da se *a* umeće, kad je drugi konsonant *r* ili kad je konsonantski skup težak za izgovor na kraju riječi, kako je u *Patam, psalam.* Dodajem, da se i u Daničića nalaze konsonanti nerastavljeni, ali vrlo rijetko: *prenumerant* u Vukovoj „prepisci" 6, 733 (1849), *Artakserks.* prip. 149., *projekt.* sitn. sp. 366. 377., *patrijarh.* 326. 329.

b) Da se i zašto se prema genitivu *brizga, drozga, mozga* govori u nom. *brizak, drozak, mozak,* to je rečeno već u §. 67a. Ime s grčkim završetkom *Hristos* ima u drugim padežima *Hrista, Hristu, Hristom* pored *Hristosa* i t. d. Druge riječi iz grčkoga jezika s istim završetkom u nominativu imaju ga i u drugim padežima; tako na pr. Daničić pored *diskos.* pis. 26. 62., ima u gen. *diskosa,* u lok. *diskosu.* 24. Tako je i *patos,* gen. *patosa* i t. d.

c) Riječi, koje se sklanjaju kao *Marko, Miloje,* imaju dakako u nom. jedne na kraju *o,* druge *e.* Prvi se vokal nalazi ne samo iza nepalatalnih konsonanta, na pr. *Danilo, Gavrilo, Marko, Mirko, Samuilo, babo, pobro, striko* i t. d., nego također iza palatalnih, na pr. *Božo, Grujo, Mišo, Vujo, krnjo, riđo, zloćo* (v. u §. 38b) i t. d. Vokal se *e* nalazi iza nepalatalnih konsonanta i iza *j,* iza drugih palatalnih konsonanta vrlo rijetko, na pr. *brale, Gorčile, kale, Vide, Vule, Blagoje, Dimitrije, Miloje, Radoje, Vasilije* i t. d., — *Đorđe.*

Što su stariji naši pisci često pisali, a i danas što gdjekoji pišu na pr. *Flavijo, Julijo, Ovidijo* i dr., to je prema talijanskom jeziku (na pr. Ovidio); da narod ta imena upotrebljava, bilo bi *Flavije, Julije* i dr., kao što je *Dimitrije, Vasilije* i dr.

142. a) Pravilo je za imenice, koje znače što živo, da im je ak. sing. jednak genitivu sing., a koje znače što neživo, njima je ak. sing. jednak nominativu sing. Prema tome je u jednu ruku ak. sing. *jelena, orača,* a u drugu *hrast, posao.* Od toga pravila nema mnogo izuzetaka, a među najznatnije ide imenica *duh,* koja upravo znači nešto neživo, t. j. ono, što čovjek duhne, dâh, ali se vrlo često upotrebljava za bića bez tijela, za ono, što se nje-

mački kaže „Geist", dakle za nešto živo, i zato je ak. sing. *duha,* ali budući da se toj imenici još i danas osjeća njezino iskonsko značenje „dâh", zato ona i kad znači „Geist", ima u ak. sing. i oblik *duh.* Evo nekoliko potvrda za jedno i za drugo: mišljahu, da vide *duha. V.* luk. 24, 37., vidjeh *duha,* gdje silazi s neba kao golub. jov. 1, 32., a ovo reče za *duha,* kojega poslije primiše. 7, 39., da prime *duha svetoga.* d. ap. 8, 15., proreci za *duha. D.* pis. 149., izagnaj iz njega *svakoga zloga* i *nečistog duha.* 184., posla im *duha svetoga.* 345., — vještica se zove žena, koja ima u sebi *nekakav đavolski duh. V.* rječn. kod вјештица., u ruke tvoje predajem *duh svoj.* luk. 23, 46., i preklonivši glavu predade *duh.* jov. 19, 30., primite *duh sveti,* 20, 22., koja izbavlja tijelo i *duh. D.* pis. 188., pita *duh vračarski.* 1 dnevn. 10, 13.

b) Bibličko ime *Izrailj* znači jevrejski narod; mislilo bi se, da će tome imenu akuzativ biti jednak nominativu kao riječima na pr. *narod, sabor, hrišćanluk,* ali Vuk i Daničić u prijevodu sv. pisma svugda imaju ak. *Izrailja*: koji će pasti narod moj *Izrailja* mat. 2, 6., koji će izbaviti *Izrailja,* luk. 24, 21., kako se tuži Bogu na *Izrailja,* rimlj, 11, 2., saberi k meni svega *Izrailja,* 3 car, 18, 19., car prebroji *svega Izrailja,* 4 car. 3, 6., da udare na *Izrailja,* 1 sam, 7, 10.

c) Kad se imenice, koje upravo znače nešto neživo, uzimaju za štogod živo, onda je i njima akuzativ jednak genitivu. U jednoj narodnoj pripovijetki govori se o mjesecu i o vjetru kao o ljudima, koji putuju nebom i svijetom, i zato se kaže: da pita *meseca,* nije li on gde video. nar. prip. 71., ona iziđe pred *vetra.* 73. Na to je nalik i ovo: ona načini *idola* u lugu, a Asa izlomi *idola* i sažeže. *D.* 3 car.15, 13., gdje se pod riječju *idol* ne misli toliko ono drvo, od kojega je načinjen, već onaj bog, kojega idol prikazuje. Tako i riječi *član,* kad se uzima za kakvoga čovjeka, akuzativ je kao genitiv, na pr. izabran je za *člana* našega društva. Riječi *mrtvac, pokojnik* glase u ak. *mrtvaca, pokojnika,* jer znače čovjeka, premda neživa.

d) Može se i to dogoditi, da se imenica, koja sama sobom znači nešto živo, uzima za nešto neživo, i onda je akuzativ kao genitiv: kao što su drugi ugledavši se na *„ulaka"* počeli pisati („ulak" je ovdje ime novinama). *V.* laži i op. 16., Nalik je na to primjer: kako su kvarili, što je prije dobro bilo, gradeći od slovenskoga jezika *roba* grčkom. *D.* star. 1, 91. Od *lijepi čovjek* (ime cvijetu) mislim da je akuzativ *lijepoga čovjeka.* Ali pored svega toga se govori: idemo u *Sv. Ivan* (ime selu), popeo se na *Soko* (ime brdu). Ne znam, što bi običnije bilo: napni *oroz* (na puški) ili *oroza,* — izliječio *rak* u grlu (bolest) ili *raka.*

143. a) Kad se relativna zamjenica proteže na imenicu muškoga roda, koja znači što neživo, a zamjenica stoji u akuzativu sing., onda joj po pravilu taj padež glasi *koji*: mali gradić, *koji* je Pasmandžija zidao, *V.* dan. 3, 46., Srbi se održe u šancu, *koji* još nisu ni načinili, kako valja, mil. obr. 83., kamen, *koji* odbaciše zidari, 1 petr. 2, 7., pretresajući danak, *koji* plaćaše Dubrovčani Srbiji, *D.* istor. 235., otvori Noje prozor na kovčegu, *koji* bješe načinio, 1 mojs. 8, 6., oni su kao prah, *koji* rasipa vjetar,

psal. 1, 4, Ali nalazi se i *koga*: na ovome bukvaru, *koga* je meni poslao Vladisavljević, *V*, pis, 54,, Bog postavi sve ude u tijelu, kako je *koga* htio, 1 kor, 12, 18,, svaki Srbin ima po jedan dan u godini, *koga* on slavi, rječn, kod крсно име; eto, beže, dva mača zelena, ti izberi, *koga* tebi drago, nar. pjes. 3, 468. U Daničića toga nema, jamačno zato, što je držao, da je to pogreška, kao što u njega nema ni ovakoga primjera nijednog: da se udi jednako brinu jedan za *drugoga*. *V*. 1 kor. 12, 25., izvila je tri zelena venca, *jednoga* je sebi ostavila, drugi svojoj drugarici dala, a treći je niz vodu pustila, nar. pjes, 1, 232., eto, beže, dva mača zelena, ti izberi, koga tebi drago, uzmi *boljeg*, ostavi *gorega*, 3, 468.

b) Enklitična riječca *ga* može se protezati i na riječi, koje znače što neživo, na pr. vidiš li onaj kamen? — vidim *ga*. Kad uz takvo *ga* ima stajati pridjev, onda je akuzativ toga pridjeva jednak genitivu: zapale lagum pod mostom, koji *ga svega* raznese. *V*. eman. 51., uzmu joj veo s glave i držeći ga *raširena* iznad nje jedan od njih govori. rječn. kod добра молитва., ovako sam ja prevodio Novi Zavjet, a kad sam *ga svega* preveo, onda .... drž. izd. 3, 338., je l' ti draga vezen jagluk dala? ja sam ti *ga* i *ljepšega* dala. nar. pjes. 1, 197., dođoše na grob i našavši *ga prazna* zabrinuše se. *D*. prip. 242., to je u ovom rukopisu, zato mislim, da *ga* treba prepisati *svega*. star. 1, 60., teško mi je, kad se god setim toga slučaja, ali mi se čini, da je baš korisno, da vam *ga svega* ispričam. *M*. 291. Mnogo je rjeđe u ovakom slučaju akuzativ pridjeva jednak nominativu: Crnogorci su potom uzeli Žabljak .... pa *ga* onda *pust* i *popaljen* ostavili. *V*. prep. 1, 462 (1835). Na to je nalik primjer: koji te zidaše, načiniše *te* sasvim *lijep* (govori se gradu Tiru). *D*. jezek. 27, 4.

144. a) U §. 136 d rečeno je glavno pravilo za vok. sing., kad ima na kraju *e*, kad li *u*, ali od toga pravila ima u pojedinim slučajevima izuzetaka, Tako gdjekoje imenice, koje se svršuju na palatalni konsonant, imaju u narodnim pjesmama vokativ na *e*: *zmaje*, nar. pjes. 1, 190, 191 i 2, 256, 257,, *kralje*, 1, 342 i 2, 115, 334., *Đurđe* (od *Đurađ*), 2, 500. 501., *Miloše*, 2, 559 i 4, 349., ali sve te i slične riječi mogu i u narodnim pjesmama imati vok. i na *u*. Rijedak je u pjesmama vok. na *u* mjesto na *e*: *konjicu*, nar. pjes. 1, 10, 453., *strahu*, 1, 479., *Francuzu*, 1, 498., *Šapcu* (od *Šabac*), 4, 208. U jednoj poslovici nalazi se vok. *Halahu*: ne izjedini, *Halahu*, krsta! nar. posl. 200., u bokeljskoj nekoj pjesmi od *rs* (t. j. snaga) vokativ je *rsu*. *V*. rječn. kod pc. Nepravilnih vokativa ima i u pjesmama *JM.*: *kralje*, 44, 116., *vidu*, 194, 307, 380., — rijetki su u boljih pisaca: *Miloše*, *M*. 53, 54, 56 (pored *Milošu*. 222)., *psu*, *Š*. 2, 253., *Šapcu*, 5, 171.

b) Vuk u rječniku (1818) XXXVIII. piše, kad bi od *mačak*, *patak* (i drugih takvih imenica na *-dak*, *-tak* i *-čak*) vokativ bio običan, da bi se govorilo *mâčku*, *pâtku*, pa dodaje: „ali koja se (t. j. imena)često govore, ona imaju, kao što treba, na pr. *tétak* — *téče*". Prema tome možemo misliti, da bi od *drozak*, *mozak* vokativ bio *drozgu*, *mozgu*, i po svoj prilici kad bi trebalo (a vrlo rijetko treba) govorilo bi se i *Otočcu*, *staračcu* od *Otočac*, *staračac*, isto tako *časku*, *oplećku*, *pijesku*, *točku* od *časak*, *oplećak*, *pijesak*, *točak* i t. d.

c) Dok je u jeziku našem bilo palatalno *r* (v. u §. 19c), za nj je vrijedilo isto što i za druge palatalne konsonante, zato još i

danas vok. sing. ima *u* iza onoga *r*, koje je nekad bilo palatalno, a takvo je bilo u nastavku *-ar* i u imenici *pastir;* prema tome je u vok. sing.: *pastiru, D.* pis. 84. 264 (pored *pastire.* psal. 80, 1), *arhipastiru. V.* prep. 6, 251 (1851)., — *gospodaru.* nar. pjes. 2, 280 i 4, 275. 301., nar. prip. 148., *haznadaru.* nar. pjes. 3, 88., *ljekaru. V.* luk. 4, 23., *D.* pis. 230., *vozaru.* nar. pjes. 1, 324. Kako se u pjesmama mjesto *zmaju, kralju* nalazi *zmaje, kralje,* tako i imenice s palatalnim *r* mogu u pjesmama imati u vokativu *e* pored *u,* na pr. *divere* i *diveru* (u istoj pjesmi). nar. pjes. 1, 579., *đevere.* 3, 457. 462., *gospodare.* 1, 398 i 2, 279 i 3, 335. I u običnom govoru ima *pisare* i *pisaru* od *pisar. D.* obl. 6. Neobično je u Daničića: *poglavare.* dan. 4, 9 (pored *poglavaru.* zah. 3, 8). Imenice *car. Lazar* imale su nekad palatalno *r,* što dokazuju pridjevi *carev, Lazarev,* ali danas im je vok. *care, Lazare* (u nar. prip. 129 nalazi se ipak *caru* pored *care*). Kojim riječima *r* nije nikad bilo palatalno, one u vok. imaju po pravilu *e: dobrotvore. D.* pis. 126, *izvore.* 274., pjes. nad pjes. 4, 15, *javore.* nar. pjes. 1, 263. 449., *kaluđere* 2, 371. 372., *majstore.* 3, 323. 325., *sjevere. D.* pjes. nad pjes. 4, 16; samo *vezir* ima često *u: veziru.* nar. pjes. 1, 538 i 3, 68. 295 i 4, 368, *V.* mil. obr. 130, ali se nalazi i *vezire.* nar. pjes. 1, 436 i 3, 65, 296 i 4, 224. Izuzetak je i *kaluđeru.* nar. pjes. 3, 74.

145. a) U običnom dobrom govoru veoma rijetko imaju vok. sing. jednak s nominativom imenice, koje se u nom, sing, svršuju na konsonant, kako je u primjeru: idi, moj *sokolak* (govore djeci, kad ih kuda šalju). *V.* rječn. kod **соколак.** Češće se to nalazi u narodnim pjesmama: ne prolaz' me, *otac* dragi! nar. pjes. 1, 144., spomeni se, *otac,* majko, spomeni se, *bratac,* seko! 1, 146, oj ču li me, *siroma* (t. j. *siromah* mjesto *siromaše),* 1, 515, tako mi Boga, *carević!* 1, 588, tako ti Boga, *Ivan-ban!* 1, 589,, ne budali, *čoban* od ovaca! 1, 600,, car *Suleman,* i otac i majko! **2,** 430., eto, *junak,* druma smederevska, 2, 492,, *Jakšić Bogdan,* moj mio brajane! 2, 634., oj Boga mi, neznan dobar *junak!* 3, 204., o Ivane, i *otac* i majko! 4, 498. U nekima od navedenih primjera ovaki je vokativ stiha radi, ali u nekima nije, t. j. da je uzet i pravi vokativ (na pr. *oče),* bio bi isti broj slogova.

b) Od *sinak* vok. je *sinko,* a u jednoj pjesmi i od *posinak* ima *posinko* (mjesto *posinče),* nar. pjes. 2, 429., s tim se slaže i oblik *sanko* mjesto *sanče* od *sanak,* nar. pjes. 1, 103. Riječ *dužd* ima u vokativu *dužde,* nar, pjes. 2, 335, 336 i 3, 524, 525. Tako će i od *dažd* biti *dažde,* a od *hrušt, plašt, prišt* biće *hrušte, plašte, prište.*

146. a) U §. 137d naveden je plur. *daždevi, hruštevi, prištevi,* a i rečeno je, zašto je *-evi,* a ne *-ovi.* Tome odgovara u instr. sing. *-em* (a ne *-om*): *plaštem. D.* pis, 333. 3 mojs. 8, 7, 1 car. 28, 14, is. 59, 17., *prištem.* 5 mojs. 28, 35., jov 2. 7., *daždem.* is. 30, 30, jerem. 10, 13 i 51, 16, ali *Lj.* 411. 419. 439. ima *plaštom.* Od imenice *dužd* ne znam, je li *dužđem* ili *dužđom* ili je oboje.

b) Imenica *put* (lat. via, njem. Weg) ima u instr. sing. *putom* i *putem,* prvo, kad je s prijedlogom, na pr. stoji pod *putom,* šta je za onim *putom?,* a drugo, kad je bez prijedloga, na pr. ide ovim *putem.* Taj drugi oblik sačuvat je iz velike starine, a *putom* je noviji oblik. Složena imenica *kaziput* ima u instr. sing. *kaziputom. V.* posl. 41.

c) Rijetko u instr. sing. imaju *-om* imenice, kojima je u nom. sing. na kraju palatalni konsonant. Takove su *zec* i *jež*, koje u instr. sing. glase *zecom, ježom. D.* obl. 7. Neke imenice, koje u nom. sing. pred palatalnim konsonantom imaju vokal *e* (kao što ga imaju i *zec* i *jež*), mogu u instr. sing.imati *-om: Bečom. V.* prep. 1, 385 (1830)., *krpežom.* drž. izd. 3, 122. 203., *lupežom.* rječn. kod сок., *mjesecom.* nar. pjes. 1, 141., *Lj.* 441., *padežom. V.* nar. posl. XXXV., *D.* mala sr. gram. 78. 79., sint. 23., *Porečom. Š.* 5, 152. O tim oblicima na *-om* vidi u §. 109c. Ali te imenice mogu u instr. sing. imati i *-em*: *Bečem* (vidi u akad. rječn.), *lupežem. D.* istor. 72., jov. 30, 5, pr. solom. 29, 24., *mjesecem.* nar. pjes. 1, 342 (još jednu potvrdu vidi u *Iv.* rječniku), *padežem D.* sint. 185. 187. 190., *Porečem. V.* mil. obr. 6., prav. sov. 72, *M.* 87. — Od drugih ovakih imenica biće običniji instr. sing. na *-em* nego na *-om*, dakle: *krečem. D.* 5. mojs. 27, 2., jezek. 13, 10., *grabežem* am. 3, 10., sof. 1, 9., *lemešem. I.* 423., *staležem.* 322., *trpežem.* 380. Za oblike *hmeljem, Senjem, temeljem* nemam potvrda, ali mislim, da je tako. Imenice na *-telj* ne mogu drukčije imati nego *-em*, dakle *prijateljem, učiteljem* i t. d. — Ako u nom. sing. pred palatalom stoji drugi koji vokal, a ne *e*, onda je instr. sing. na *-om* dijalektizam, na pr. *jurišom.* nar. pjes. 4, 256., *kašom.* nar. pjes. 1, 417. i 3, 267; tako je i:*konjom. JM.* 521., *plačom.* 202., *Sinjom* (od „Sinj"). 116. 120., *stricom.* 264., *vijencom.* 436. Za *c* u tuđim riječima i imenima ne znam, je li u instr. sing.običnije *-em* ili *-om;* kako je na pr. u tom padežu od *doroc, kepec, Vac* (varoš u Madžarskoj), *Kaunic, Lajbnic, Horac* (t. j. *Horacije*)?

d) Iza onoga *r*, koje je nekad bilo palatalno, obično u instr. sing. može da bude i *-om* i *-em*, a vrijedno je zabilježiti, da je prvo običnije u Vuka, drugo u Daničića. Primjeri: *čuvarom. V.* gal. 3, 25., *glavarom. D.* prip. 229., *gospodarom. V.* 1 petr. 3, 6., otkr. 11, 4., prav. sov. 56., *D.* istor. 7. 105., 1 mojs. 33, 8., *kalendarom. V.* drž. izd. 3, 387., *pisarom.* mil. obr. 79. 137. 178., *poglavarom.* mar. 2, 26., d. ap. 7, 10., *sekretarom.* mil. obr. 157., prav. sov. 82. — *barjaktarem. V.* rječn. kod јамак (ispor. pridjev *barjaktarev* pored *barjaktarov*), *ćesarem. D.* istor. 227., *glavarem. D.* dan. 5, 11., *gospodarem.* pis. 326., istor. 9. 18, 1 mojs. 45, 8., *Lazarem.* pis. 99.. istor. 91. 92. 236., *pastirem.* is. 63. 11., *pisarem.* jezdr. 4, 23., *poglavarem.* sud. 11, 11., 1 dnevn. 26, 10., *stražarem.* jezek. 3, 17 i 33, 7. — Imenice *car, oltar,* kojih je *r* nekad bilo također palatalno, imaju samo po na jedan način: *carem. V.* luk. 14, 31., d. ap. 7, 10., nar. pjes. 1, 341., nar. prip. 73. 74., *oltarom. V.* otkr. 6, 9., *D.* 4 car. 18. 22.. zah. 14, 20. Dijalektički je *carom. JM.* 417. 541. — Gdje *r* nikad nije bilo palatalno, tamo je svagda samo *-om*, na pr. *darom, dobrotvorom, izvorom, kaluđerom, majstorom, vjetrom* i t. d.

e) Sve riječi, koje u nominativu sing. imaju na kraju *o*, instr. sing. imaju na *-om*: *Markom, Živkom, Božom, Grujom;* isto

vrijedi i za one, koje na kraju u nom. sing. imaju *e*, a pred *e* nije palatal, na pr. *Vulom* (od *Vule*), *Radom* (od *Rade*); inače je *-em*; *Blagojem, Đorđem, Vasilijem.*

147. a) Imenice s nepostojanim *a*, koje se u nom. sing. svršuju na *-čak*, imaju u nom. plur. po pravilu (§. 136a) *-čci*, na pr. od *kamičak* je nom. plur. *kamičci* (potvrdu vidi u *Iv.* rječniku), tako je i *konjičak—konjičci, navlačak—navlačci, oblačak—oblačci, palučak—palučci, preslačci—preslačaka* i t. d. Ali od *cvrčak, mačak, svračak* mislim da nije drukčije nego *cvrčki, mački, svrački;* ispor. u Vukovu rječniku *skočki*, gen. *skočaka* (t. j. koloture, dubrovačka riječ), dakle ne *skočci*, kako ima *D.* osn. 283. Ako se od *ručak, točak* govori gdje kratki plural, mislim da je *ručki, točki;* isto tako mislim, da je *guski, patki* od *gusak, patak;* riječ *cucak* ako gdje dobri štokavci govore, jamačno joj je plural *cucki*. Nema promjene iz *k* u *c* ni u *dečki* (nom. sing. *dečko*. vidi §. 133c).

b) Kako Vuk u nom. sing. tuđih riječi dva konsonanta ostavlja ponajviše bez nepostojanog *a* (§. 141a), tako on ima i u gen. plur., na pr. *bugarizma*. pis. 86., *muzikanta*. dan. 1, 86., *prenumeranta*. mil. obr. 205., prep. 1, 708 (1833), prav. sov. 93., *talanta*. mat. 18, 24 i 25, 16; vrlo je rijetko u Vuka s nepostojanim *a*: *prenumeranata*. prep. 2, 385 (1821) a u Daničića je samo tako: *patrijaraha*. istor. 120., pis. 238., *psalama* pis. 18. 45. 144., *talanata*. 2 mojs. 38, 27.

148. a) Nekoliko imenica ima u gen. plur. nastavak *-i*; to su: *crv—crvî, dînâr—dinârî, hvât—hvâtî, gôst—gòstî, ljûdi—ljûdî, mjësêc—mjesécî, mrâv—mrávî, nökat—nòktî, prst—pŕstî, pût—pútî* („u Srijemu, u Bačkoj i u Banatu". *V.* u prvom izdanju rječnika str. XXXVIII), *sähat—sahátî* (*sátî*). Osim *crv, ljudi, mrav* sve druge od tih imenica mogu u gen. plur. imati i drukčije: *dinárâ, gòstijû, mjesécâ, nòktijû*, i *nokátâ pŕstijû* i *pŕstâ, pútâ, sahátâ* (*sähâtâ*). Sve te oblike navodi *D*aničić u svojim „oblicima" str. 8—10, a dodati se može još i riječ *par* (kad se kaže na pr. *par* pilića), koja može imati u gen. plur. *pari*: nekoliko *pari* pištolja. *V.* dan. 1, 74; dodajem još i riječ *koračaj*, kojoj se u akad. rječniku navodi dosta potvrda za gen. plur. *koračaji* (pored *koračaja*) iz nekih dobrih štokavskih pisaca XVIII. vijeka. — Oblici na *-i* i na *-iju* prodrli su iz deklinacije riječi, kao što su *stvar, kost* i t. d.

b) Da imenicama *djèd, mèdvjed, ùvjet* glasi gen. pl. *djêdâ, mêdvjêdâ, ŭvjêtâ*, to je rečeno već u §. 62b.

c) U narodnim se pjesmama poradi stiha često krnji gen. plur., na pr. *dŭkât'*, nar. pjes. 1, 70, 456. mjesto *dŭkátâ;* tako je i: *volov'*, 1, 525., *jaňac'*, 4, 187., *Prekodrinac'*, 4, 276., *tovar'*, 3, 315., *Turak'*, 1, 604 i 4, 151, 172. Nijesu to oblici iz starine, dok još nije bilo priraslo *-a*.

149. a) U zajedničkom obliku za dativ, lokativ i instrumental plur. ispada katkad *-i-*: *ljudma, zubma* (pored *ljudima, zubima*); tako je i *könjma* pored *kònjima*, koje je doduše rjeđi oblik (vidi u akad. rječniku), ali se ipak govori i piše: *konjima*. *Š* 2.

248 i 5, 121. Biće dakle pretjerano, što Vuk u rječniku (1818) XXXIX. i Daničić u „oblicima" 8. kažu, da oblika *konjima* nema.

b) U narodnim pjesmama dosta često ispada u pomenutom obliku *-i-*: *buzdovanma.* nar. pjes. 2, 408, *čadorma.* 4, 196., *deverma.* 1, 284 i 3, 479., *Martinićma.* 4, 86, 113.. *rukavma.* 1, 15., — tako je i: *cvetovma.* 1, 227., *drumovma.* 4, 241., *gavranovma,* 2, 507., *gradovma.* 4, 150. 309., *svatovma.* 1, 100 i 2, 23. 147. Ne može se reći, da su svi ti oblici u pjesmama poradi stiha, jer je pjevač na pr. mjesto *gavranovma, svatovma* mogao reći: *gavranima, svatima,* pa bi u stihu bio isti broj slogova. — Ali jamačno je poradi stiha, što *a* u rečenom obliku katkad otpada, na pr. *balčacim'* nar. pjes. 2, 340., *gajtanim'.* 3, 78., *junacim'.* 3, 260., *taocim'.* 4, 32., *Turcim'.* 4, 197., *šljivicim'.* 4, 253. Taj oblik bez *a* upotrebljava se u Dalmaciji i u običnom govoru, a osim Dalmacije samo u pjesmama.

c) Za dativ plur. bio je u starom jeziku nastavak *-om* ili *-em* (iza palatala), za lokativ plur. je bio nastavak *-ih,* a za instrumental *-i* (koje je postalo od još starijega *y,* a kako se pred tim vokalom guturali po §. 18b ne mijenjaju, trebalo bi da bude na pr. *drugi, junaki, siromahi,* ali to je prešlo u *druzi, junaci, siromasi* po analogiji nominativa plur., gdje su sibilanti po zakonu, jer je u tom padežu nastavak *i,* koji nikad nije glasio *y*). Ti se starinski oblici još i danas gdješto čuju u narodu kao dijalektizmi, a nalaze se kašto i u narodnim pjesmama, na pr. dativ: *svatovom.* nar. pjes. 1, 22., *anđelom.* 1, 127., *hrtom.* 1, 318., *momkom.* 1, 420., *sužnjem.* 2, 97., *sveštenikom.* 2, 325. 433., *Turkom.* 2, 298. 312. 348., *junakom.* 2, 419., *Senjanom.* 3, 424., *Srbljem.* 4, 202., *gavranom.* 4, 278. — lokativ: *tabani(h).* 1, 510., *hajduci(h).* 3, 1., — instrumental: *svatovi.* 1, 253., *dvorovi.* 1, 538., *buzdovani.* 1, 575., *Turci.* 2, 312. 327., *gospodari.* 2, 451., *Madžari.* 2, 484., *Latini.* 2, 572., *dvori.* 2, 634., *trgovci.* 2, 638., *barjaci.* 3, 236., *jarići.* 4, 187.; dodajem još stih: svaka voda s *potočići* jaka. nar. posl. 276.

150. a) Od imenice *gost* obično se ak. plur. govori *goste,* ali ima i oblik *gosti,* koji je sačuvat iz velike starine; potvrde su mu: u *gosti* (t. j. u goste), nar. pjes. 2, 262 i 3, 439. — Od riječi *vijek (vek)* ima u jednoj pjesmi ak. plur. *veki* („ja ću stara na *veki* plakati"), nar. pjes. 1, 252, ali to je zacijelo po crkvenoslavenski, jer narod to *veki* često čuje u crkvi.

b) Imenica *pût* može značiti isto što dijalektičko *krat,* na pr. *jedàn pût, deset pûtâ.* S brojevima *dva, tri, četiri,* t. j. u nom. i ak. duala može ta imenica glasiti i *puta* i *put,* dakle *dvá pûta, trí pûta, čètiri púta* i *dvápût, trípût, četiripût* (može se pisati i rastavljeno: *dvá pût* i t. d.) Tako je u Vukovom rječniku (1818) XLIX, a u rječniku (1852) mjesto *dvâpût, trípût* ima *dváput, tríput.* Bez sumnje je to plod analogije prema *jedàn pût,* gdje je *put* zakonito. S tim se slaže, što se prema *jedared* (t. j. *jedan red,* v. u §. 82c) govori *dvared, trired* (t. j. *dva red, tri red*). *V.* rječn.

kod ред. Dijalektički je *jedan puta* (analogija prema *dva puta, tri puta*), isto tako *pet put, deset put, sto put,* nekoliko *put* i t. d.; ispor. često *put.* Š. 5, 31. U književnom jeziku treba da bude: jedan *put,* pet *puta* (ili *puti*), deset *puta* (ili *puti* i t. d.).

* * *

151. Ima dosta imenica, kojima akcent, kakav je u nominativu sing., ostaje u svim oblicima bez promjene (samo što iza akcentovanog vokala može na ovom ili onom vokalu biti duljina koje u nom. sing. nema); takve su na pr. imenice *bȉskup, nâčin, prórok, pûtnîk, zlȍtvor, dòbrotvor, domàćin, králjević, bezobràzluk, vodèničâr* i t. d. Ali ima vrlo mnogo i takvih imenica, kojima se akcent u deklinaciji više ili manje mijenja, t. j. ne može se svagda po nominativu sing. znati, kakav je akcent u drugim padežima. Kako daleko ide promjenljivost akcenata u ovoj deklinaciji, vidi se otud, što ima imenica, koje u različnim padežima mogu na istom slogu imati sva četiri akcenta, na pr. nom. sing. *kònac, òrao,* gen. sing. *kónca, órla,* vok. sing. *ôrle,* nom. plur. *kônci,* gen. plur. *kȍnâcâ, ȍrlôva,* a riječi, koje u različnim padežima mogu imati po tri ili po dva akcenta, ima veoma mnogo, isto tako ima veoma mnogo i takovih imenica, koje na istom slogu u jednim padežima akcent imaju, a u drugima nemaju (vidi na pr. riječ *òrâč* u §. 133b).

152. Za sve imenice u ovoj deklinaciji vrijedi bez izuzetka zakon, da je skrajnje *a* u gen. plur. dugo, a dug je i vokal, koji je pred njim; na tom vokalu može s duljinom biti združen akcent uzlazni ili silazni. Imamo na pr. *jȅlênâ, oráčâ, bȉskûpâ, gospodárâ, gradóvâ, dòbrotvôrâ, komàdîćâ, kónjâ, lâvâ, làvôvâ, mîšâ, mìšêvâ, prórôkâ* i t. d. Vidi §. 126.

153. U vok. sing. akcent se vrlo često pomiče na početak riječi, na pr. òrač—oráča: ȍrâču, vȍjnîk—vojníka: vȍjnîče, gospòdâr—gospodára: gȍspodâru, sinòvac—sinóvca: sînôvče, čudotvórac—čudotvórca: čȕdotvôrče, zapovjednîk—zapovjedníka: zäpovjednîče. S tim se slažu i imenice, kao što su kȍnj—kònja: kȍnju, krâlj—králja: krâlju, òrao—órla: ôrle, òtac—òca: ȍče, skúpac—skúpca: skûpče i dr. Tako je i od bábo, próto, Đúro, Mírko, Ráde, Vúle vokativ: bâbo, prôto, Đûro .... Kad se uzme na um, što je rečeno u §. 128a, t. j. da je na pr. *kònja, skúpca* postalo od starijega *konjȁ, skūpcȁ,* a *kȍnju, skûpče* da je tako od zamande, onda se uviđa, da je i u ovih sada navedenih imenica akcent u vokativu pomaknut na početak. Ali ima dosta drugih imenica, koje u vok. ne mijenjaju akcenta; tako na pr. imenice *brȁtić, čankòliz, domàćin, jȅzik, májstor, pòbratim, prórok, tr̀govac* i t. d. imaju iste akcente i na istom slogu kao i u nom. sing.

154. Daničić u svome članku o akcentima imenica ove deklinacije za neke od imenica, koje u vokativu sing. mijenjaju

akcent, kaže, da ga isto tako mijenjaju i u vokativu plur., ali ponajviše ne kaže on to odrešito, nego da mu se čini, da je možda ili po svoj prilici tako. Daničić nas dakle u pitanju o akcentu vokatjva plur. ostavlja ponešto u sumnji, ali Budman, kojemu se u akcentima može vjerovati koliko Vuku i Daničiću, i u svojoj gramatici (str. 38) i u akademičkom rječniku (kod pojedinih imenica) razbija svaku sumnju o tome; on u rječniku sasvim odrešito postavlja svuda za vokativ plur. istu promjenu akcenta, koja je u vok. sing., na pr. *kònji, krâlji, gòspodâri* i t. d. Više potvrda tome Budmanovu akcentovanju vidi u akad. rječniku kod imenica: dvor, đak, hrast — kupac, lažac, lovac, mačak, — glasnik, junak, kopač, kozar, ludov, Madžar, — govedar, kapetan, lakrdijaš, — Dalmatinac, inostranac.

155. U današnjem jeziku izjednačen je oblikom lokativ sing. s dativom sing. Tako na pr. oblici *jèlenu, oráču* služe za ta obadva padeža. U staro doba ne bijaše tako, nego dativ imaše nastavak *u* (kao i danas), a lokativ imaše *ě* (iza nepalatalnih konsonanta) i *i* (iza palatalnih), na pr. *gradě, noži* (od *grad, nož*). Već odavno su ti padeži izjednačeni, ali je među njima često razlika u akcentu. To se nalazi osobito u imenica ovih akcenatskih tipa: grâd, gen. grâda, bôj, gen. bòja, kämên, gen. kämena, mjësêc, gen. mjësêca,. Govori se na pr. (na prvom je mjestu dativ, na drugom lokativ): grâdu—grádu, kljûnu—kljúnu, rêdu—rédu, bòju —bòju, lêdu—lèdu, mòstu—mòstu, gòvoru—govòru, kämenu—kamènu, plämenu—plamènu; mjësêcu—mjesécu, òblâku—obláku, slûčâju—slučáju. Rijetka je ta razlika u imenica drukčijih akcenatskih tipova, kakovi su: präg, gen. präga. vösak, gen. vöska, dögađâj, gen. dögađâja, dakle dativ i lokativ: prägu—pràgu, pŕstu—pŕstu, rätu—ràtu, vösku—vòsku, mözgu—mòzgu, nöktu —nòktu, dögađâju—događáju, òbičâju—običáju, pörođâju—porođáju. Mnoge imenice nemaju te razlike; to su osobito one, koje u dativu sing. imaju spori ili uzlazni akcent (bilo na kojem slogu); oblici na pr. gròbu, hrástu, pútu, snòpu, lipíku, rukávu, tjesnàcu, komàdiću, zimovníku i t. d. služe i za dativ i za lokativ. Isto vrijedi i za mnoge druge oblike, na pr. za: bûbnju, lôgoru, vjëtru, trõšku, kötliću, pëpelu, jäblânu, pözdrâvu i t. d. Valja dodati, da pomenutu akcenatsku razliku mogu imati samo imenice, koje znače što neživo, zato na pr. bögu, drûgu, göstu, vûku, djëveru, gävrânu, güšteru, nëćâku, rîbâru i t. d. govori se i za dativ i za lokativ.

156. a) Kad se nađe prijedlog pred kojim oblikom, na kojemu je brzi ili silazni akcent, onda u nekim slučajevima prijedlog dobiva brzi akcent, a u nekima dobiva spori (v. §. 131a). Prvo je onda, kad se prijedlog nađe pred imenicom ovih akcenatskih tipa: grâd — gen. grâda, bôj — gen. bòja, nôž — gen. nóža, bûbanj — gen. bûbnja, vjëtar — gen. vjëtra (samo pred nekima), kämên, — gen. kämena, mjësêc — gen. mjësêca (samo pred onima,

koje znače što neživo). Primjeri: ū grâd, īz grâda, ū bôj, īz boja, zȁ nôž, nȁ bûbanj, dȍ lâkta, bëz vjetra, ū vjetar, nȁ mjesêc, ū oblâke, ō kamên, īz kamena, zȁ pojâs i t. d. Pred oblicima drugih akcenatskih tipova prijedlog dobiva spori akcent, na pr. òd brata, zà cara, ù plač, òd Rûsâ, nà Tûrke, zà stârca, òd mâjstora, nà prâznīk; — isto tako: òd golûba, nà kurjâka, zà gavrâna, ù šanac, nà ćurak, zà Srbina. Iz navedenih primjera vidi se, da pred riječima akcenatskog tipa mjësêc—mjësêca prijedlog dobiva sad brzi akcent (nȁ mjesêc, ū oblâke — nešto neživo!), sad spori (òd golûba, nà kurjâka, — nešto živo!). — Nije jasno, zašto je : nȁ Dunav, dȍ đavola, — ù kotlić, zà Srbina, kad su riječi Dūnav, đāvo (od đāvol), kōtlić, Sr̄bin istoga akcenatskog tipa.

b) O akcentima dvosložnih i trosložnih prijedloga, na pr. mëđu vûcima, prëko svijeta, īspod kamena, pokràj brata, izà stârca i t. d., vidi u §. 131d.

Imenice srednjega roda.

157. a) Uzećemo četiri primjera, i to riječi, kojima nom. sing. glasi *selo, polje, ime, tane.* Prve dvije imaju nastavak i u nom. sing., a druge ga dvije nemaju; prve se dvije među sobom razlikuju posljednjim konsonantom od osnove, koji je u prvoj riječi nepalatalan, a u drugoj je palatalan, i poradi toga prva riječ ima na kraju *o*, druga *e*, Treća i četvrta imenica imaju u gen. sing. jedan slog više nego u nom. sing., i zato se kaže, da rastu, a za prvu i za drugu kaže se da ne rastu, jer u ta dva padeža imaju isti broj slogova. Između *ime* i *tane* razlika je u tome, što je posljednji konsonant od osnove za druge padeže osim nom. (ak. i vok.) prvoj imenici *n*, a drugoj *t*.

Sing. N. sèl-o, pȍlj-e; G. sèl-a, pȍlja; D. sèl-u, pȍlj-u; A. V. sèl-o, pȍlj-e; L. sèl-u, pȍlj-u; I. sèl-om, pȍlj-em.

Plur. N. sël-a, pòlj-a; G. sêl-â, pólj-â; D. sël-ima, pòlj-ima; A. V. sël-a, pòlj-a; L. I. sël-ima, pòlj-ima.

Dual. N. A. V. sèl-a, pȍlj-a.

Sing. N. īme, táne; G. īmen-a, tánet-a; D. īmen-u, tánet-u; A. V. ìme, táne; L. ìmen-u, tánet-u; I. ìmen-om, tánet-om.

Plur. N. imèn-a, tanèt-a; G. imén-â, tanét-â; D. imèn-ima, tanèt-ima; A. V. imèn-a, tanèt-a; L. I. imèn-ima, tanèt-ima.

Dual. N. A. V. īmen-a, tánet-a.

b) Među imenice, koje rastu, broje se još: *čūdo, nëbo, tijelo*; one se u sing. sklanjaju kao *selo*, t. j. u sing. ne rastu, već samo u pluralu, koji glasi: čudèsa, čudésâ, čudèsima, — nebèsa, nebésâ, nebèsima, — tjelèsa, tjelésâ, tjelèsima, ali prva i treća imenica mogu u pluralu i ne rasti, t. j. može da bude također: čūda, čūdâ, čūdima (nom. i ak. potvrđen je u Vukovu rječniku), tī-

jelâ, tîjelima (potvrde vidi u *Iv.* rječniku). Od *kȍlo* plural je *kolèsa,* ali samo kad znači „točkovi", a kad znači krug, u kojemu se igra, onda je plur. *kȍla.* Od *ȕho* je plur. *ušèsa* (Daničić glasn. 11, 17), ali samo kad se misle velike uši. Rasti i ne rasti mogu i druge neke imenice: *úže* u gen. sing. može imati *úža* i *úžeta* (možda i *ùžeta),* u plur. pored *úža* mislim da je i *užčta; jáje* ima u sing. također dvojako, na pr. u gen. sing. *jája* i *jàjeta,* u plur. samo *jája.*

c) Riječ *dȓvo* znači dvoje: ono, što je isječeno za vatru i za građu, — i ono, što raste iz zemlje sa stablom i granama. U oba značenja može ta imenica u sing. rasti i ne rasti. dakle u gen. sing. *dȓva* i *dȓveta;* u prvom značenju na pr. gen. *drva.* nar. pjes. 2, 89. 503., lok. *drvu.* nar. posl. 47., gen. *drveta.* nar. pjes. 2, 126., nar. posl. 253., — u drugom značenju: lok. *drvu,* nar. pjes. 1, 397., gen. *drveta.* D. 1 mojs. 3, 1., više potvrda za jedno i za drugo vidi u *Iv.* rječniku. U plur. se govori *dȓva, dȓvâ, dȓvima* u oba značenja (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), — a *drvèta, drvétâ, drvètima* samo u drugome (potvrde vidi u istom rječniku). — Riječi *pȕce* (od pu-tьce) bilježi Vuk u rječniku gen. sing. *pȕceta* i *pȕca,* a nom. i gen. plur. *pȕca, pȕtâcâ;* dijalektički je u plur. *pȕceta* (ili možda *pucèta),* a u gen. plur. *pûcâ.* Isto tako i imenica *psȅto* ima u gen. sing. *psȅta* i (rjeđe) *psȅteta;* u plur. je jamačno samo *psȅta,* .ali će mjesto plurala običnija biti zbirna imenica *pȁščâd.*

d) Dosta ima deminutivnih imenica s nastavkom *-ce,* na pr. *dánce, jájce, pérce, vínce, jȅzêrce, kòrice, ȍstrvce, rebȁrce.* Većini takvih imenica Vuk u rječniku ne bilježi gen. sing., a to po njegovu načinu bilježenja znači, da te imenice ne rastu, dakle da je gen. sing. *danca, vinca. jezerca* i t. d. Ali riječima *brénce, zvónce* bilježi Vuk i kraći i dulji genitiv: *brenca* i *brenceta, zvonca* i *zvonceta,* a riječima *dȓvce, čeljȁce, stakȁlce* piše on samo dulji genitiv: *drvceta, čeljaceta, stakalceta.* Od riječi *pisȁmce* bilježi Vuk gen. *pisamca,* pa prema tome ima on u prep. 2, 261 (1820): tri *pisamca,* u prep. 6, 137 (1844) ima on: u *pisamcu;* ali u prep. 1, 251 (1829) piše Vuk: evo *pisamceta.* Čuće se u narodu i od drugih imenica dulji sing., na pr. *perceta* i t. d., ali to su dijalektizmi (srbijanski). — Dosta ima deminutivnih imenica i s nastavkom *-ašce,* na pr. bȓdâšce, psȅtâšce, sedlȁšce, stȓmašce i riječi, koje se govore samo u plur.: ustȁšca, vratȁšca. Mislim, da se nijedna od tih imenica ne govori drukčije nego s kratkim oblicima, na pr. gen. sing. *brdašca, psetašca* i t. d. Još ima deminutivnih imenica s nastavcima *-ance, -ence, ešce,* na pr. bjelànce, blätânce, brašànce, — djeténce, dugménce, žvälênce, — djètešce, jàrešce, vȉmešce. Neke od tih imenica po svjedočanstvu rječnika Vukova govore se samo s kratkim genitivom sing., na pr. bjelanca, dugmešca, vimešca, žvalenca i t. d., a nekima bilježi Vuk samo dugi gen. sing.: čedanceta, burenceta, jarenceta, parčenceta, pilenceta, staklenceta, telenceta, ždrebenceta; djetešceta, jarešceta, krmešceta, telešceta,

ždrebešceta. Riječi žumànce (ili žuvànce) bilježi Vuk i kraći i dulji oblik: žumanca i žumanceta. Ja držim, da ne griješim, ako kažem, da sve imenice na *-ance, -ence, -ešce* mogu imati u singularu i kraće i dulje oblike, a u pluralu (koliko im je plural običan) samo kraće. Ovo, što sad rekoh o pluralu, vrijedi potpuno i za imenice na *-ce,* na pr. *drvce, zvonce, stakalce* i za druge takve.

158. a) Razumije se samo sobom, da iza nepalatalnih konsonanta u nom. (ak. i vok.) i u instr. sing. stoji *o,* dakle: selo—selom, brdo—brdom, vino—vinom, kopito—kopitom, željezo—željezom i t. d., a iza palatalnih konsonanta je *e*: polje—poljem, cvijeće—cvijećem, inje—injem, lice—licem, oružje—oružjem i t. d. Među ove druge imenice ide i more—morem, i to stoga, što je u toj riječi *r* nekad bilo palatalno (v. §. 19c), a gdje *r* nikad nije bilo palatalno, tamo *o* ne prelazi u *e,* na pr. jezero—jezerom, srebro—srebrom. Među imenice s palatalnim konsonantom idu i one, kojima je nastavak *-ište,* na pr. *godište, ognjište, razbojište* i t. d., jer je tu *št* postalo od *šč* (v. §. 91a); ide i ime *Goražde,* koje je postalo od *Goražde* (§. 98c).

b) Akuzativ je u sva tri broja jednak s nominativom; pogreške su: zakumi ga majčinim mlijekom, *kog* ste iz jednih prsi dojili. *V.* rječn. kod дојити, udruže se meded, svinja i lisica . . . zapitaju jedno *drugoga,* šta će koje raditi, nar. prip. 221, Isp. §. 143a.

c) Ima nekoliko topografičkih imena, koja su po svojem postanju upravo pridjevi srednjega roda, pa se sklanjaju sad kao imenice, sad kao pridjevi. Od imena *Gacko* nalaze se oblici: od *Gacka.* nar. pjes. 3, 474., pravo gleda *Gacku* prostranome. 4. 3., te je šalje *Gacku* širokome. 4, 463., na *Gacku* 4, 489'. iz *Gacka.* nar. posl. 242., pored toga: u *Gackome. V.* nar. posl. 161. Od *Brčko* je genitiv *Brčkoga,* dativ *Brčkome,* vidi u akad. rječniku. Od *Kosovo* je lok. *Kosovu,* na pr. u nar. pjes. 2, 293. 296. 308., tako je i : *Kratovu* (od *Kratovo*). *D.* istor. 251., u *Popovu* (od *Popovo*). 320. Daničić u istoj knjizi 87. 128. ima: na *Kosovom* polju, a na str. 249: na *Kosovu* polju (jer se govori ne samo *Kosovo,* nego i *Kosovo polje*). Od toga istog imena u crnogorskoj jednoj pjesmi nalazi se instrum. *Kosovijem* (t. j. *Kosovim*): on nagoni *Kosovijem* vranca. nar. pjes. 3, 218., jer je pala magla *Kosovijem.* 219 (u istoj pjesmi nalazi se dvaput na str. 221. neobični gen. *Kosovoga* po svoj prilici poradi stiha; isto je tako poradi stiha dat. *Trnovome,* nar. pjes. 2. 447. od *Trnovo*). Tako i Daničić od *Popovo* ima instrum. *Popovim.* istor. 172. 267. Ali od takvih imenica biće običniji instrum. na *-om,* na pr. pod *Gučevom. V.* dan. 2, 47. 49., pis. 80., udario *Gučevom.* dan. 3, 194., pod *Smederevom.* dan. 3, 38., rječn. kod Језава., pod *Krešević. D.* istor. 185. — Ovdje se može spomenuti riječ *suho* (t. j. suha zemlja), od koje je instrum. sing. *suhom* i *suhim;* potvrde vidi u *Iv.* rječniku (gdje se griješkom kaže, da instrum. *suhom* nije od *suho,* nego od *suha,* t. j. suha zemlja).

159. a) Genitiv plur. i u ovoj deklinaciji imao je nekad na kraju konsonant, na pr. od *selo* glasio je taj oblik nekad *sel;* zato i ovdje među skrajnja dva konsonanta dolazi nepostojano *a,* te na pr. od *brvno, dnö, klüpko, rèbro, sèdlo, stáblo, vèslo* glasi gen. plur. *brvânâ, dânâ, klubákâ, rëbârâ, sedálâ, stabálâ, vesálâ.* Tako i od *krìoce* (postalo od krilьce), *grоce* (postalo od grlьce), glasi taj padež *krilácâ, grlâcâ,* a i od *zlö* glasi *zálâ, D.* is. 2. 6., — od *grôblje* glasi *grobalja* (vidi u akad. rječniku jednu potvrdu iz Milićevića. a ima taj oblik i *I.* 74), od *kòplje* je *kopaljâ. D.* pis. 24, 1 car. 13, 19., od *prúglo* je *prugala. D.* pr. sol. 13, 14. U §. 157c naveden je gen. plur. *pütâcâ* od *pùce* (t. j. putьce), tako je i *srdâcâ* (*D.* pis. 60) od *srce* (postalo od : srdьce), ali ima i *srcâ* (na pr. u *V.* mat. 18, 35, luk. 2, 35 i 9, 47). — Pogrešan je od *sunce* gen. plur. *sunca*: imenuj mi sad .... milijune *sunca. V.* pripr. 95; mora biti *sunaca.* Isto su tako pogrešni oblici za gen. plur. *sedla* (mjesto *sedala*). nar. pjes. 1, 484, *koplja* (mjesto *kopalja*). 2, 305 i 3, 236.

b) Imenice *mjesto, gnijezdo, ognjište* ne mogu po §. 44a u gen. plur. imati nepostojano *a,* pa tako i od *gvôžđe* u istom je padežu *gvôžđâ.* Vrijedno je zabilježiti, da od imenica na *-stvo* Vuk piše gen. plur. bez nepostojanog *a*: *čúvstvâ.* drž. izd. 2, 374., *opstojateljstva* (od riječi uzete iz ruskog jezika „opstojateljstvo"). dan. 3, 219., *svjed čánstvâ.* laži i op. 16. 27., nar. pjes. 3, 117; prema tome je i gen. plur. *drúštvâ* na natpisu sviju „danica". Tako je i u Daničića: *svjedočánstvâ.* istor. 5., *èpiskôpstvâ.* 22., ali u njega ima i *svjedòčanstâvâ.* pis. 272., *próroštâvâ.* 119. 133. 293., *cărstâvâ.* 1 car. 10, 18., jerem. 1, 15, dan. 7, 23. — Ovdje navedene oblike obilježio sam akcentima, kakovi mislim da im pripadaju; dodajem, da će pored *drúštvâ* biti *drûštâvâ,* a pored *čúvstvâ* da je valjada *čûvstâvâ.*

c) Vrlo je rijedak nastavak *-i* u gen. plur. ove deklinacije: plijen od sto *govedi* ili ovaca. *V.* rječn. kod спица; oblik *govedi* za gen. plur. nalazi se i u *Iv.* rječniku iz jedne crnogorske narodne pjesme. U *JM.* 102, nalazi se: iz *usti* (t. j. iz usta).

d) Prema gen. plur. *mèdvjèdâ, ûvjètâ* (v. §. 148b) imamo ovdje *ljètâ, mjèstâ, kõljènâ* od *ljèto, mjèsto, kõljeno.*

e) Vrlo rijetko se i u narodnim pjesmama nalazi krnji gen. plur. kako je *sedal'* (mjesto *sedala* od *sedlo*). nar. pjes. 2, 495.

160. a) Prema imenicama muškoga roda, koje u pluralu ispred *-ima* guturale mijenjaju u sibilante (na pr. *junacima, drузima, siromasima,* v. §. 136a), ovdje ih je vrlo malo s tom promjenom; od *klupko* je *klupcima* (vidi u akad. rječniku), od *pazuho* je *pazusima. Š.* 2, 265. Za drugu nijednu takovu imenicu ne znam, jer koje bi tu promjenu mogle imati (na pr. *blago, liko, mlijeko, ruho*), one se u pluralu ili nikad ne govore ili se govore veoma rijetko; a o riječima *oko, uho* vidi u §. 161a.

b) Mjesto *-ima* nalazi se dosta često u pjesmama samo *-ma,* na pr. *krilma,* nar. pjes. 1, 194. 283 i 2, 329 i 3, 463., *ustma.* 1, 386.,

slovma. 1, 395., *vratma.* 1, 476., *Koritma* (od *Korita,* ime planini). 3, 465. Osim pjesama to je veoma rijetko: *stvorenjma. D.* pis. 216. *vratma. Š.* 2, 192. Ispor. §. 149b.

c) Nekad se dativ plur. svršivao na *-om,* bilo je na pr. *selom;* toga oblika po svoj prilici u narodu više nikako nema. Za lok. i instrum. plur. još se gdješto čuju stari oblici: po *brdih* ili po *brdijeh,* na *kolih* (ili bez *h*: po *brdi,* po *brdije,* na *koli*), s *koli,* pod *koli;* vidi u Vuka rječn. (1818) XLI., u Daničića obl. 14. Starinski se lok. može naći i u pjesmama: na *vrati(h).* nar. pjes. 1, 463. 621 i 2, 422. 568,o *vrati(h).* 1, 551., po *kopiti(h).* 2, 550, — a katkad se mjesto *-ima* nalazi okrnjeno *-im*: o *vratim',* 2, 412., po *kopitim'.* 3, 519.

d) U knjizi „pisma" 34—35, govori Vuk, kako pisci u dat., lok. i instr. plur. pišu na pr. *perama, poljama* (od *pero, polje),* ali u narodu da je obično *perima, poljima,* isto tako da je obično *vratima, leđima, jajima* i t. d. negoli *vratama, leđama, jajama.* Još kaže Vuk, da oblik na *-ama* imaju riječi na *-ije* koje nijesu narodne, nego su crkvenoslavenske, na pr. *narječijama, poučenijama* (od *narječije, poučenije);* napokon kaže, da bi *-ama* morale imati i prave narodne riječi na *-je,* na pr. *obilježje, uzdarje, podušje,* kad bi obične bile u pluralu, ali najviše njih ima samo singular, — Prije i poslije 1845. godine (kad su Vukova „pisma" izišla na svijet) upotrebljavao je Vuk *-ama* u crkvenoslavenskim riječima na *-ije,* na pr. u samoj toj knjizi ima: *narječijama* 42, 90., *poučenijama* 48., *primjećanijama* 62.; tako je i *narječijama* rječn. (1818) XVIII., dan. 2, 122., nar. posl., XIV., XXXV., *poučenijama* dan. 1, 54, 59., *evanđelijama* drž. izd. 2, 163 (iz god. 1819), drž. izd. 3, 79 (iz g. 1842). Ali za druge riječi ove deklinacije nalazi se oblik na *-ama* samo u onim Vukovim djelima, koja su pisana prije god. 1845; tako je: *pismama* (od *pismo),* eman. 45., *pravama* (od *právo* dan, 2, 96, 97,, *pravilama* (od *pravilo),* drž. izd. 3, 71 (iz god. 1842). Daničić takav oblik ima samo u svojoj najranijoj knjizi: *narječijama,* sitn. sp. („rat za srpski jezik i pravopis" 1847) 31, 39.

161. a) Imenice *ȍko, ȕho* sklanjaju se u sing. kao *selo,* a plural kao *selo* ima samo *oko,* i to, kad se govori u prenesenom značenju (na pr. oka u mreže), a i u tom slučaju ima samo oblike *òka* (za nom., ak. i vok.) i *ókâ* (za gen.); oblika *ocima* nema niti je ikad bilo. Za plural i za dual riječi *uho* uopćeno, a riječi *oko,* kad se uzima u pravom značenju, služe oblici: nom., ak., vok. ȍči, ȕši., gen. ȍčijû, ȕšijû ili ȍčî, ȕšî., dat. lok. instr. ȍčima, ȕšima. Ti su oblici po svjedočanstvu staroga jezika upravo dual imenica ženskoga roda, koje rastu (kao na pr. *stvar, kost*), a ženskoga su roda i danas; govori se na pr. *lijepe oči, moje uši,* a u narodnim pjesmama ima: *dvije oči, obadvije oči,* prema čemu je jamačno dobro i *dvije uši.* Ali s brojevima *dva, oba, četiri* mogu te imenice u nom. i ak. imati današnji dual: *dva oka.* nar. posl. 82., oba *oka.* nar. pjes. 1, 529 i 2, 217. 519 i 3, 101 285., *D.* sud. 16, 28., obadva *oka.* nar. pjes. 1, 540 i 2, 33., *četiri oka.* nar. posl. 353., *oba uha. D.* 1 car. 3, 11., a jamačno je dobro i *dva uha.* Oblik *očiju* služi ne samo za genitiv, nego i za lokativ, ali vrlo rijetko: kamdžijama biju po *očiju.* nar. pjes. 3, 37; u starijem jeziku bio je oblik *očiju* i za lokativ posve običan, kako se vidi u akad. rječniku. Ispor. oblike *rùkû, nȍgû* za gen. i za lok. u §. 174a.

b) Imenica *plèće* može imati plural sasvim po pravilu: nom. i ak. *plèća*, gen. *pléćâ*, ali može u pluralu mijenjati i deklinaciju i rod te glasiti: nom. i ak. *plëći* (na pr. *moje pleći*), gen. *plèćî*. *D.* obl. 23.

c) Imenica *rãme* (gen. *rãmena*) govori se u nom. i ak. također *rãmo* (u Hercegovini).

d) O imenici *tlô* vidi u §. 177c.

e) Od riječi, koje se sklanjaju kao *táne*, vrlo ih malo ima plural po ovoj deklinaciji; navedene su u §. 157: *užeta, drveta, puceta* a dodati se može *ćëbeta* od *ćëbe* i *japùndžeta* od *japùndže*. Pravi im se plural različno naknađava: govori se na pr. *jägânjci* (od *jägnje*), *järići* (od *järe*), *pïlići* (od *pïle*), *tëoci*, gen. *tëlâcâ* (od *tèle*), a uzimaju se i zbirne imenice, na pr. *bürâd, jägnjâd, järâd, pïlâd, Türâd* (od *Türe*), *čëljâd* (a otud je izveden singular *čeljáde*); tako je i *djèca* (mjesto *djetca*, od *dijète*).

* * *

162. a) Akcent u imenica srednjega roda manje je promjenljiv nego u onih muškoga roda. Za sve, i koje rastu i koje ne rastu, vrijedi bez izuzetka zakon, da su u gen. plur. posljednja dva vokala duga, a na prvome od njih može s dužinom biti združen silazni ili uzlazni akcent; imamo na pr. *sêlâ, póljâ, iménâ, tanétâ, kõljênâ, kõpîtâ* i t. d. Zakon je i to, da onim imenicama, koje ne rastu, ostaje isti akcent u čitavom sing., koji imaju u nom. sing., a onima, koje rastu, može se akcent doduše mijenjati, ali je u vok. sing. onakav, kakav je u nom. sing.; izuzetak čini samo imenica *dijète*, kojoj vok. sing. glasi *dïjete*. Što Budman u svojoj gramatici 40. riječima *zlâto, mêso* bilježi lok. sing. *zlátu, mésu*, a u akad. rječniku riječi *jëzero* isti padež piše *jezèru*, to su dijalektizmi; velika većina naroda jamačno govori lok. sing. *zlâtu, mêsu, jëzeru*.

b) Osobina je u ovoj deklinaciji, što mnoge imenice mijenjaju akcent u pluralu po ovim obrascima (na prvom je mjestu *gen.* sing., na drugome nom. plur.): 1. sèla—sëla, 2. põlja—pòlja, 3. jëzera—jezèra. Govori se: 1. bèdra—bëdra, 2. rèbra—rëbra, sèdla—sëdla, stègna—stëgna; ovamo ide i pèra—përa, kad se misle ona u buzdovana; — 2. bŕda—bŕda, dŕva—dŕva, klûpka—klùpka, mäsla—màsla, zvõna—zvòna, žîta—žìta; — 3. brëmena—bremèna, imena—imèna, plëmena—plemèna, rämena—ramèna, sjëmena—sjemèna, tjëmena—tjemèna, ćëbeta—ćebè-ta (pored *ćëbeta*), dŕveta—drvèta, pũceta—pucèta (pored pũceta, v. §. 157c). Osamljeni su primjeri: mêsa—mésa, sîjena—sijèna, jëstîva—jestíva (vidi tu imenicu u akad. rječniku). Slušao sam po Slavoniji i písmo—pîsma, ali to će biti dijalektički. — Mnogo ima imenica, koje akcent u pluralu ne mijenjaju, na pr. *gŕlo, mjësto, líce, víno, kòljeno, kòpito, ògnjište, prävilo* i t. d.

c) Kad se gen. sing. akcentom razlikuje od nom. plur., onda se nom. (i ak. i vok.) duala slaže u akcentu s gen. sing.; oblici

na pr. *sèla, pȍlja, ïmena, táneta* služe za gen. sing. i za nom. (i ak. i vok.) duala, a u pluralu je *sëla, pòlja, imèna, tanèta.*

d) Za slučajeve, kad prijedlog pred imenicama dobiva brzi, a kad spori akcent, mogu se navesti ova tri pravila: 1. Ako je imenica dvosložna, a u prvom je slogu vokal *o* ili vokal *r* s brzim akcentom, onda je na prijedlogu isti akcent: ù kolo, ìz mora, ù oko, nȁ polje, ȍd slova, zȁ brdom, pȍd grlo, nȁ drvo, ù srce, dȍ zrna (prema: kȍlo, mȍre .... sr̂ce, zr̂no). — 2. Prijedlog dobiva brzi akcent i onda, kad se nađe pred dvosložnom inemicom, koja na prvom slogu ima silazni akc., a nikad u sebi nije imala vokala ь: zȁ mêso, ù mlîvo, ȍd zlâta; ovamo ide i: ù sijenu (ist. ù sênu), pȍ tijelu (ist. pȍ têlu); tako će biti i ȍd pîva, ù tijestu. Ako je takva imenica imala nekad u sebi ь, onda je na prijedlogu spori akcent, na pr. ù cârstvu, òd gvôžđa, bèz lîšća, ù sûnce, nà zdrâvlje (nekad je bilo: carьstvo, gvozdьje listьje ....). — 3. Pred ostalim imenicama ove deklinacije s akc. brzim ili silaznim na prvom slogu prijedlog dobiva spori akc.; ovamo idu sve imenice, koje u gen. sing. rastu. Primjeri: bèz dna, ù zlu, ìz blata, ù jato, nà sjedalu, nà ročîšte, zà materînstvo, zà prâse, pòd ždrijebe (ist. ždrebe), nà rame, ù đubretu, zà vremena i t. d. Izuzeci su veoma rijetki: ìz jutra, nȁ ljeto, ìz neba, zȁ uho, dȍ Dunava; osobito je znatan izuzetak: ù kola, nà kolima (a u sing. je, kako je već rečeno, ù kolo). Nejasno je, zašto prijedlog dobiva katkad različan akc.. pred dvosložnim imenicama, koje u prvom slogu imaju isti vokal i isti akcent, na pr. *ïz jutra, zȁ uho* pored *òd čuda, ù puto,* ili *nȁ ljeto* pored *nà djelu, zà mjesto,* ili *ïz neba* pored *ù sela.*

e) O akcentima dvosložnih i trosložnih prijedloga, na pr. prȅko mora, ìspod grla, ispòd lîšća, među kola i t. d., vidi u §. 131d.

Imenice ženskoga roda.

163. a) U ovoj deklinaciji nema nikakve razlike u nastavcima prema tome, je li posljednji konsonant od osnove palatalan ili nije. Zato će biti dosta uzeti dva primjera, od kojih jedan ima nastavak u nom. sing. (*žen-a*) i u gen. sing. ne raste, a drugi nema u nom. sing. sing.nastavka (*stvar*) i u gen. sing. raste.

Sing. N. žȅn-a, G. žȅn-ê; D. žȅn-i; A. žȅn-u; V. žȅn-o; L. žȅn-i; I. žȅn-ôm.

Plur. N. žȅn-e; G. žén-â; D. žȅn-ama; A. žȅn-e; V. žȅn-e; L. I. žȅn-ama.

Sing. N. stvâr; G. stvâr-i; D. stvâr-i; A. stvâr; V. stvâr-i; L. stvár-i; I. stvâr-ju, stvâr-i.

Plur. N. stvâr-i; G. stvár-î; D. stvár-ima; A. V. stvâr-i; L. I. stvár-ima.

b) Sve imenice, koje se sklanjaju kao *stvâr*, ženskoga su roda, a takve su ponajviše i one, što se sklanjaju kao *žena*, samo se izuzima nekoliko imenica, koje su muškoga roda, na pr. *kalfa, sluga. vladika, vojvoda, harambaša, knjigonoša, poglavica, Luka, Andrija, Nikola* i dr.

c) Za nominativ, akuzativ i vokativ duala nema osobitoga oblika u ovoj deklinaciji, već se mjesto njega uzima nom., ak. i vok. plur. Nema razlike ni u akcentu, kako je u deklinaciji imenica srednjega roda (v. §. 162b); oblici na pr. *žène, glâve* jesu i dual i plural, isto tako *stvâri, kösti* i t. d.

d) Nepostojano *a* u imenica, koje ne rastu, vidi se samo u gen. plur., koji padež na pr. od *krüška, óvca* glasi *krüšâkâ, ovácâ*, i to zato, jer je nekad bilo krušьk, ovьc, te je ь stojeći u zatvorenom slogu prešlo u *a*, i tako je nastalo *krušak, ovac*, a pošto se tome na kraju još dodalo *â*, nastalo je onako, kako je danas (v. §. 43a). Između *st* i *št* (*šć*), *zd, žd* ne umeće se ni ovdje *a*, na pr. *krâstâ* (od krästa), *tâštâ* (od täšta), *gôšćâ* (od göšća), *zvijèzdâ* (od zvijèzda), *nûždâ* (od nüžda); ni *šč* se ne rastavlja: *bâščâ* (od bâšća). — A od onih imenica, što se sklanjaju kao *stvar*, imaju neke nepostojano *a* u nom. (i ak.) sing., na pr. *plïjesan* (gen. *plïjesni*), *râvan* (gen. *râvni*); tako je i *mîsao* (mjesto *misal*, gen. *mîsli*), *ïzrâstao* (gen. *ïzrâsli*, gdje je *-t-* ispalo po §. 77b), *pögîbao* (gen. *pögîbli*). Kako je u ove tri posljednje riječi *l* prešlo u *o*, tako se dogodilo i u riječi *sô* (gen. *söli*), koja je postala od *soo*, a to od *sol* (v. §. 113a).

e) U imenica, koje ne rastu, prelaze ispred *i* u dat. i lok. sing. guturali u sibilante, na pr. *ruci, nozi, snasi* (od: *ruka, noga, snaha*). Nema te promjene u imenica, što rastu, ispred *i* ni u jednom padežu, jer među njima nema nijedne, koja bi se u nom. sing. svršivala na gutural. — Zašto se guturali ispred *e* ne mijenjaju u palatale, već ostaju bez promjene, na pr. gen. sing. i nom., ak. vok. plur. *ruke, noge. snahe*, to je rečeno u §. 90a.

164. U nom. sing. mjesto *a* katkad je nastavak *e*, na pr. Górde, Káte, Máre, Stáne, gŕle (t. j. grlica), néve (t. j. nevjesta), séle (t. j. sestra), šáre (ime ovci) i dr. Sve se te riječi govore od dragosti, i to ponajviše u južnim krajevima. Kako im glasi nominativ, takav im je i vokativ, samo je u vok. drugi akcent: Gôrde, Kâte i t. d. Osim nom. i vok. sklanjaju se te imenice sasvim kao *žena;* dakle na pr. od *Fate* („vezak vezla Ljubovića Fate". nar. pjes. 1, 562) glasi dativ *Fati*. nar. pjes. 1, 563, akuzativ *Fatu*. 1, 565: od *neve* je akuzativ *nevu*. 1, 35, od *sele* je *selu* 1, 37. 66, a instrumental *selom*. 1, 66. Što u jednoj pjesmi nalazimo akuzativ *lijepu Jane* (nar. pjes. 1, 421), to je štamparska pogreška, jer u istoj pjesmi nekoliko je puta ak. *Janu*. Zacijelo se te riječi slabo govore u pluralu, a kad se govore, sklanjaju se i tu kao *žena*.

165. a) U dat. i lok. sing. guturali obično prelaze u sibilante, gdje je pred njima vokal. Mjesto velikoga mnoštva primjera biće ih dosta ovo nekoliko: *Americi. V.* rječn. (1818) XII., *bešici.* nar. pjes. 2, 353. 446 i 3, 405., *Boci* (od „Boka" t. j. kotorska). *V.* kovč. 27., laži i op. 22., *estetici. V.* rječn. (1818) XII., *jabuci.* kovč. 46., *pantljici.* dan. 2, 116., rječn. (1852) kod пете., *ruci.* 1 kor. 12, 21., *struci.* 2 kor. 11, 17., *šaci.* dan. 1, 79., *vladici.* nar. pjes. 4, 371., — *biljezi. V.* filib. 3, 14., *brizi.* nar. posl. 140. 267., *knjizi.* d. ap. 7, 42, gal. 3, 10, nar. pjes. 4, 466. *kolezi* (od „kolega", lat. collega). *D.* pis. bošk. 188, 159., *Požezi.* nar. pjes. 2, 175., *sinagozi. V.* drž. izd. 2, 339., *sprezi.* rječn. kod спрега., *Vitfazi.* (od „Vitfaga", mjesno ime). mar. 11, 1, *žezi. M.* 36., — *busi. D.* star. 2, 265, *čosi. V.* rječn. kod абен, nar. pjes. 2, 231, *Š.* 2, 251., *maćesi.* nar. prip. 158., *snasi. V.* kovč. 46., nar. pjes. 1, 231. 616 i 2, 553 i 3, 490., *stŕesi. V.* rječn. kod Иван дан., *utjesi.* d. ap. 15, 31, 2 kor. 1, 7. Dodajem još: sv. jevanđelje po *Luci. V.* u nov. zav.

b) Ali dosta često u takvih riječi nalazimo guturale i nepromijenjene: *Boki* (od „Boka"). *V.* dan. 2, 74. 77., drž. izd. 3, 37., nar. pjes. 4, 50., *Viki.* nar. pjes.1, 629., *Duki* (od muškoga imena „Duka"). 2, 171. 174., *Leki* (od muškoga imena „Leka"). 2, 232. 238. 240, *Liki* (od „Lika", ime zemlji). 3, 118. 149, 230.. *Luki.* dan. 4, 25, prav. sov. 64, nar. pjes. 4, 89. 247, *strnjiki.* 1, 172, *vladiki. Š.* 5, 119., — *brigi. V.* prep. 2, 209 (1818), *knjigi.* nar. pjes. 4, 349, — *neslogi. V.* dan. 4, 22, *Požegi.* dan. 3, 246, *slugi.* nar. pjes. 2, 364. 434. 594 i 3, 7, — *čohi.* nar. pjes. 3, 154, *epohi. V.* prep. 4, 84 (1822)), *maćehi.* nar. pjes.1, 383., *snahi.* 1, 41. 466 i 2, 45. Tako je i *Meki* (od „Meka", ime gradu). *N.* 360. 362, *Lj.* 53. 88. 144 (pored *Meci* 3). Nekim se imenicama guturali nikad ne mijenjaju; tako od *àga* ne govori se drukčije nego *agi. V.* dan. 5, 37, mil. obr. 55, rječn. kod кмет, nar. pjes. 1, 371. 576 i 2, 341 i 3, 136. 397. Riječi, koje se govore od dragosti na pr. *Bóga, báka, kóka, séka, stŕka,* ne mijenjaju nikad guturale, nego je: *Bógi, báki, kóki, séki* (nar. pjes. 1, 594 i 2, 619 i 3, 390), *stŕki.*

166. a) Pravilo je i za imenice, koje pred guturalom (ponajviše pred *k*) imaju kakav konsonant, da se gutural mijenja u sibilant: *barci V.* rječn. kod бродарина, *bilješci. N.* 101, *biljci. Š.* 2, 276, *Budljanci.* nar. pjes. 1, 50, *Bugarci.* 2, 338, *Ciganci. M.* 72, 150, *djevojci. V.* mat. 14, 11, nar. posl. 164, nar. prip. 79. 176, *kavzi.* nar. pjes. 1, 603 i 2, 134. 514, *kolijevci. Lj.* 86, *Latinci.* nar. pjes. 2, 553. 557, *lijesci. V.* rječn. kod мела, *Lipisci* (od „Lipiska", Leipzig). dan. 2, 44, prav. sov. 5, *ljusci.* nar. posl. 248. 286, *majci.* nar. prip. 70, nar. pjes. 1, 371 i 2, 154 i 3, 227, *masci* (od *maska,* t. j. mazga). *V.* rječn. kod армија, *Milješevci* (od *Milješevka,* ime crkvi). nar. pjes. 3, 74. 515, *moci* (od *motka*). *V.* rječn. kod витиљача. *palanci.* dan. 2, 50. mil. obr. 57. 139, *pastorci.* nar. prip. 160, *Perzi* (od „Perga", mjesno ime). *V.* d. ap. 14, 25, *pogrješci. V.* nar. pjes. 1, 499, *pripovijeci.* rječn. kod

барило, drž. izd. 3, 388, *pušci* dan. 4, 30, rječn. kod гривна, nar. pjes. 3, 303 i 4, 106. 172, *Rašci* (od *Raška*, ime rijeci). dan. 2, 46, *šajci*. nar. pjes. 1, 428. 441, *šipci*. *V*. rječn.kod тулија, *teci* (od *tetka*). rječn. kod нећак, *trsci*. rječn. kod купина, nar. pjes. 1, 350, *tuđinci*. *V*. prep. 4, 712 (1850), *vojsci*. dan. 1, 75, mil. obr. 102, pis. 85, nar. pjes. 1, 444 i 4, 204, *Volzi*. *V*. pripr. 25 i *N*. 346, *zagoneci*. *V*. rječn. kod бабулице i kod веселица, *zvjerci*. kod шуљати се.

b) Često takve imenice ostaju s nepromijenjenim guturalom: *crnjki*. *V*. rječn. kod црњка (u citatu iz neke narodne pjesme), *ćerki* (t. j. kćerki). nar. pjes. 1, 620, nar. posl. 167, *ćurki*. *V*. rječn. kod клашња, *djevojki*. nar. pjes. 1, 425 i 2, 25. 244, *Emki* (od „Emka", žensko ime), *Getingi* (od „Getinga", Göttingen). *V*. rječn. (1818) XV. dan. 2, 44, *Kosovki*. nar. pjes. 2, 303. 420, *krdžalíjnki*. 4, 269. *majki*. 1, 211. 241 i 2, 23. 437 i 3, 505, *plavki*. *V*. rječn. kod црњка (u citatu iz neke narodne pjesme), *psovki*. *V*. dan. 2, 88. — Osobito rado ostaju bez promjene guturala imenice, koje se u nom. sing. svršuju na *čka, ćka, ska, ška, tka* : *bitki*. *V*. dan. 1, 79, *Gradiški*. 3, 243 i 4, 59, *guski*. rječn. kod клашња, nar. posl. 192, *kučki*. *V*. rječn. kod мора, *mački* kod трупац. nar. posl. 123. 176, nar. prip. 169, *patki*. nar. pjes. 1, 529, *pećki*. nar. posl. 195 216, *Petki*, *V*. rječn. kod завјетовати се, *pljački*. nar. pjes. 4, 48, *pripovijetki*. *V*. nar. pjes. (1824) XLVII, *tetki*. nar. pjes. 1, 550 i 2, 176 i 3, 130, *vojski*. 1, 444, *zagonetki*. *V*. 1 kor. 13, 12, *Zlatki* (od *Zlatka*, žensko ime). nar. pjes. 3, 137. 293. Tako mislim da se obično govori i *kruški, voćki*, a mnogi će dobri štokavci reći i *motki, puški, trski*. Da imenice *kocka, palacka, mazga, pasha* (ime blagdanu) ne mogu drukčije imati nego *kocki, palacki, mazgi, pashi* (d. ap. 12, 4), to se razumije samo po sebi.

c) Vrijedno je dodati, da Daničić vrlo rijetko ostavlja gutural bez promjene; našao sam samo ove potvrde: *biblioteki*. rad jug. ak. 26, 56, *Raški*. istor. 4. Inače ima Daničić svuda s promjenom: *dasci*. 2 mojs. 26, 17 *Krci* (od *Krka*, ime vodi). istor. 198, *Lenci* (od *Lenka*, žensko ime). pis. bošk. 188, 157, *Madijanci* (od *Madijanka*, t. j. žena madijanskog naroda). 4 mojs. 25, 15, *Misi* (od „Miha", ime čovjeku). sud. 18, 23, *moci* (od *motka*). 4 mojs. 13, 24, *Podunavci* (od „Podunavka", ime novinama). sitn. sp. 109. 110, *Reveci* (od „Reveka", ime žensko). 1 mojs. 24, 53 i 27, 11, *roditeljci*. pr. sol. 17, 15, *sluzi*. 1 mojs. 24, 2, *Sutisci* (od „Sutiska", mjesno ime). istor. 157, *trsci*. prip. 53.

167. Imenicama, koje su po svome postanju upravo pridjevi, nema općega pravila za dativ i lokativ; tako od *drágâ* (t. j. ljubaznica) taj oblik ne govori se drukčije nego *dragoj*. nar. pjes. 1, 224. 265. 390, a od *mlâda* (t. j. nevjesta) govori se *mladoj*. nar. pjes. 1, 333 i *mladi*. 1, 100, *V*. rječn, kod пољевачина i њурдија; i riječ *vasiljena* ili *vasiona* upravo je pridjev, a pome-

nuti joj oblik glasi *vasiljenoj*. *D*. 2 sam. 22, 16, jov 37, 12, psal. 33. 8 i *vasionoj*. psal. 18, 15. Takvoga su postanja i neka geografička imena, od kojih *-oj* u rečenom obliku imaju *Bâčkâ* i *Dȍbra* (ime selu): *Bâčkoj*. nar. posl. 33. 91. 269, nar. pjes. 1, 630, *Dobroj*. *V*. mil. obr. 3. rječnik kod Кочина крајина: od *Mileševa* je *Mileševi*. *D*. istor. 190, a od *Miljacka* (postalo od „Miljatska", je *Miljacki* (tako mi kazaše ljudi, koji znaju, kako je). — Budući da ime *Bosna* nije pridjev niti je ikad bilo, ne može joj dativ i lokativ glasiti *Bosnoj*, kako gdjekoji pišu, nego *Bosni*; to izrijekom kaže Vuk u „pismima" 93, stoga je za čudo, što on od *Izmirna* (t. j. *Smirna*) ima lok. *Izmirnoj*. kovč. 40.

168. a) Pravilo je za vokativ sing. imenica, koje ne rastu, da im se svršuje na *-o* : *žëno, glâvo, ribo, dûšo, kȕćo, zëmljo* (zašto iza palatalnih konsonanta nije *o* pretvoreno u *e*, o tome vidi u §. 38b). A li od toga pravila ima dosta izuzetaka; mnoga imena, koje znače kakvo čeljade, a osobito vlastita imena imaju u vokativu na kraju *a*, t. j. taj im je padež jednak s nominativom.

b) Vok. sing. na *a* imaju ove dvosložne imenice: *àga*. *V*. dan. 5, 42, nar. pjes. 1, 576 i 2, 341 i 3, 133. 477, *bȁba*. nar. posl. 34. nar. prip. 28. 31. 117, *M*. 151, *bàša*. nar. pjes. 3, 90, *bȕla*. 3, 482, *ćića*. 4, 179, *hȍdža*. 2, 402 i 4, 23, *V*. rječn. kod хоџа, *káda* (t. j. kaduna). nar. pjes. 4, 343, *mȍma*. 1, 153. 364. 448, *pȍšta* (Bogom brate, pošta knjigonoša!). 2, 246, *svȁća*. 1, 517, *šûra*. 3, 254, nar. prip. 42, *tȅtka*. nar. pjes. 3, 131. 132, *M*. 317. 318, *ûjna*. nar. pjes. 3, 198. 218. Ali od tih riječi neke mogu imati i nastavak *o*, na pr. *ago*. nar. pjes. 1, 597 i 3, 229. 334 i 4, 157, *V*. rječn. kod ага, — *babo, tetko*. Neobičan je vok. *kiša*. nar. pjes. 1, 637.

c) Od trosložnih imenica, koje mogu imati vok. na *a*, zabi-, lježio sam: *amidža*. nar. pjes. 3, 110, *Bugarka*. 2, 338, *gospođa*. 1, 103. 442 i 2, 592. 604 i 3, 414, *daidža*. 3, 91. 272, *delija*. 1, 292, *djevojka*. 1, 635, *kadija*. 4, 23, *kaduna*. 1, 569 i 3, 540, *kolega*. *Š*. 2, 28. 34. 178, *komšija*. nar. posl. 1, 58, *Kosovka*. nar. pjes. 2, 303, *Latinka*, 1, 417, *Prizrenka*. 2, 58, *Skadarka*. 1, 600. 603, *starina* (t. j. starac). 2, 476 i 3, 12, *sudija*. 1, 422, *Turkinja*. 1, 577 i 2, 341 i 3, 127, *vladika*. 4, 340, *vojvoda*. *V*. dan. 4, 30, nar. pjes. 1, 33. 40 i 2, 111. 200. 464. I od tih riječi, po svoj prilici od sviju, nalazi se i vok. na *o*, na pr. *delijo*. nar. pjes. 1, 65. 293 i 2, 274. 346, *gospođo*. 3, 500, *Kosovko*. 2, 316, *Latinko*. 2, 557. *starino*. 3, 31, *sudijo*. *D*. pis. 100, *Turkinjo*. nar. pjes. 2, 395, *vladiko*. 4, 370, *vojvodo*. 2, 243. 302 i 4, 473. Ovdje se može dodati *Sulamko*. *D*. pjes. nad pjes. 6, 12. A što se u Daničića (pis. 91) nalazi vokativ *poljana*, biće štamparska pogreška.

d) Ima i četvorosložnih imenica s vokativom na *a*: *buljubaša*. nar. pjes. 4, 250, *čelebija*. nar. pjes. 1, 460. 563 i 3, 297, *četedžija*. 3, 335., *delibaša*. *V*. mil. obr. 106, nar. pjes. 2, 360 i 3,

89, *dumendžija*. 3, 348, *haračlija*. 3, 310, *harambaša, V.* dan. 3, 206, nar. pjes. 3, 300. 426 i 4, 284. 334, *jenđibula*. 3, 537, *kiridžija*. 1, 509, *knjigonoša*. 2, 246, *kolovođa* 1, 176, *kujundžija*. 1, 167. 356, *mehandžija*. 2, 143, *mladoženja*. 1, 33. 38 i 3, 2, *Sarajlija*. 1, 322 i 3, 486.. 487, *seratlija*. 3, 98. 202, *starješina*. 2, 33, *Šarengaća* („Šarengaća, dugo jadna bila!"). 1, 528 i Š. 5, 155 („putuj, dobri Šarengaća!"), *vojevoda*. nar. pjes. 1, 594 i 2, 508 i 3, 52. 384. Od takvih riječi nalazi se i vok. na *o*: *buljubašo*. nar. pjes. 4, 468, *harambašo*. 3, 314. *seratlijo*. 3, 481. *vojevodo*. 2, 243; tako je i : *Crnogorko*. nar. pjes. 4, 14, *pržibabo*. 4, 168, *Smederevko*. 1, 325, *Varadinko*. 1, 597.

e) Ne mogu vok. imati na *o*, već samo na *a* imenice, koje su po svome postanju upravo pridjevi: *Bâčkâ, drâgâ, Hŕvâtskâ, mlâdâ, Vĕlikâ* (mjesno ime).

169. a) Po zakonu bi trebalo, da iza palatalnih konsonanta svuda stoji *e* (§. 57), pa tako je nekad bilo i u vokativu sing. ove deklinacije, ali se do danas *e* sačuvalo samo u imenica, koje se u nom. sing. svršuju na *-ica* (ne gleda se, jesu li muškoga ili ženskoga roda, znače li čeljad, ili ne znače). Primjeri: *banice*. nar. pjes. 3, 414. 415. 501, *carice*. 2, 189. nar. prip. 128, *crkvice* nar. pjes. 1, 17, *danice. D.* is. 14, 12, *dječice. V.* jov. 13, 33, gal. 4, 19, *dušice*. nar. pjes. 1, 205, nar. prip. 70. 72, *kraljice*. nar. pjes. 2, 68. 593, *majčice*. 1, 17, *punice*. 3, 518, *ružice*. 1, 49. 344, *sestrice*. 1, 311. 376 i 2, 15 i 3, 171, *snašice*. 1, 49. 313, *starice*. 1, 124. 472 i 2, 76 i 3, 227, *višnjice*. 1, 111. — Osobito je mnogo takvih riječi od četiri sloga ili od više slogova: *banovice*. nar. pjes. 3, 405, *begovice*. 3, 433, *djevojčice*. 1, 114. 189. 269, *drugarice*. 1, 6. 376, *družinice*. 3, 336 i 4, 28, *golubice*. 1, 102, *D.* pjes. nad pjes. 5, 2, *gospođice*. nar. pjes. 1, 229. 458 i 2, 636, *izjelice*. („oj Turčine, vlaška izjelice!"). *JM*. 560., *jedinice*. nar. pjes. 1, 607., *jetrvice*. 1, 559 i 2, 15., *košutice*. 1, 76., *krčmarice*. 3, 179., *kukavice* 1, 559., *ljepotice. D.* pjes. nad pjes. 2, 10., *ljubičice*. nar. pjes. 1, 227., *mljezinice*. 1, 561., *nevjernice*. 1, 6 i 3, 552., *nevjestice*. 1, 490. 578., *nevoljnice. D.* is. 54, 11., *otpadnice*. nar. pjes. 1, 561., *pašinice*. 1, 569 i 3, 563 i 4, 342., *perjanice*. 4. 11., *poglavice*. 2, 137. 232. 555., *porodice*. 2, 566., *robinjice;* 1, 458 i 3, 406., *sirotice*. 1, 357., *strašivice*. 3, 488 i 4, 17., *svekrvice*. 1, 605 i 2, 306., *trnjinice*. 1, 455., *udovice*. 1, 229. 461. Tako je i: *alajbegovice*. nar. pjes. 1, 211., *bogorodice. D.* pis. 43. 164 i nar. pjes. 1, 424 i 4, 151. 259., *golubičice* i *udovičice*. nar. pjes. 1, 231., *neprijateljice. D.* mih. 7, 8. — Za dvosložnu riječ imam samo jedan primjer: *tice* (t. j. ptice). nar. pjes. 2, 50, a i tu bi *ptico* bilo jamačno mnogo običnije; tako i od *klica, zlica, žlica* zacijelo nije drukčije nego *klico* i t. d., ali od *kćerca* (koja se riječ uostalom ne svršuje na *ica*) vokativ je sing. *ćerce*. nar. pjes. 3, 512. 548.

b) Imenice na *-ica*, osobito one, koje nemaju više od tri sloga, mogu u vok. sing. imati na kraju i *-o*: *krvnico. D.* psal. 137, 8., *ljestvico*. pis. 323., *mišico*. is. 51, 9., *veštico. M.* 128., tako je i *ljubovco*.

(koja se riječ meće ovamo, i ako se ne svršuje na *-ica*). nar. pjes. 4, 96., — *besposlico*. *V*. rječn. kod беспослица, *kukavico*. kod кукавица., *lažljivico*. nar. pjes. 1, 455., *magarico*. *V*. rječn. kod напнигуша., *odmetnico*. *D*. jerem. 31, 22 i 49, 4., *poglavico*. nar. pjes. 3, 91. 434 i 4, 349., *poturico*. 3, 332 i 4, 191. 233., *sirotico*. 3, 169., *uzdanico*. *D*. psal. 65, 5., *zaručnico*. nar. pjes. 3, 521.

:·) Na *-ica* se svršuju i gdjekoja imena od dragosti, ženska i muška; prva imaju u vok. sing. *-ice* i *-ica*, druga samo *-ica*. Primjeri za ženska imena: *Jelice*. nar. pjes. 1, 589 607. i 2, 176. 505., *Milice*. 2, 256. 307. 636., *Ružice*. 3, 447., *Todice*. 1, 289; oblik *Jelica* služi za vok. sing. u nar. pjes. 2, 465, a Vuk u rječn. (1818) XL. kaže, da se u vok. govori i *Anica, Ružica, Milica;* — primjeri za muška imena: *Grujica*. nar. pjes. 3, 10. 23., *Kajica*. 2, 484., *Ljutica*, 1, 541 i 2, 222., *Novica*. 4, 481. 493., *Vujica*. 4, 179., *Nikolica*. 1, 593., *Radojica*. 3, 358., *V*. rječn. kod спахија. Ovdje se može dodati i *Kopčivico* (što nije ime, nego prezime). nar. pjes. 4, 17. Dijalektički će biti: *Ivico* (žensko ime). *JM*. 415., *Hrnjico* (muško ime). 234.

170. a) Za druga (muška i ženska imena), koja se u nom. sing. ne svršuju na *-ica*, postavlja Daničić u „oblicima" 20. pravilo: koja imaju dva sloga, a na prvom je uzlazni akcent, ona u vok. sing. imaju *o* (i akc. mijenjaju u silazni); sva druga imena imaju za nom. i vok. sing. isti oblik. Prvi dio ovoga pravila doista se potvrđuje narodnim govorom. Vuk u rječniku (1818) XL. piše, da od *Stána, Cvijéta* (ist. *Cvéta), Sára* vok. glasi *Stâno, Cvïjeto* (ist. *Cvéto*), *Sâro*. Od *Ánđa, Jéla, Rúža* vokativ je na *-o*: *Ândo*. nar. pjes. 3, 258., *Jélo*. 3, 179., *Rûžo*. nar. posl. 331. Tako se i od *Júla, Káta, Mára* govori u vok. *Jûlo, Kâto, Mâro* i t. d. Muških ovakovih imena (čini se da) ima samo u istočnom govoru, na pr. *Đúra, Jóva, Vása* mjesto *Đúro, Jóvo, Váso* (kako se u drugim krajevima govori, v. §. 133d), a vok. je dakako *Đûro, Jôvo, Vâso*.

b) Drugi dio svoga pravila potvrđuje Daničić dvosložnim imenima: *Rüža* (kako se govori pored *Rúža*), *Mära* (kako se govori pored *Mára*), *Säva, Mîlka. Lûka,* koja zacijelo glase u vok. kao i u nom. Zabilježio sam ove vokative: *Âna. D*. 1 car. 1, 8 (govori se i *Ána*. a onda je vok. *Âno*), *Düka*. nar. pjes. 1, 209 i 2, 171., *Jäkša*. 2, 581., *Jüda. V*. luk. 22. 48, *D*. 1 mojs. 49, 8., jerem. 2, 28, *Könda*. nar. pjes. 1, 272 („sine Konda"), *Kösta*. 2, 213., *Lëka*. 1, 209 i 2, 235. 241., *Mârta. V*. luk. 10, 41., *Š*. 2, 224. 225., *Rëlja*. 2, 219. 229., *Zlätka. JM*. 331. Rijetko takva imena imaju u vok. *-o*: *Âjko* ili *Hâjko* (od *Hâjka*). nar. pjes. 1, 578 i 3, 103, *Judo. D*. os. 6, 4., *Leko*. nar. pjes. 2, 232. 234. 235., *Marto. Š*. 2, 206. 215. Ne protivi se pravilu oblik *anko*. nar. pjes. 1, 371., jer to nije vokativ od ženskoga imena *Ânka*, nego od turske riječi, koja znači „mati"; vidi u akad. rječniku.

171. a) Trosložna imena i muška i ženska obično se slažu s navedenim Daničićevim pravilom, t. j. vokativ im se svršuje na *a*,

Primjeri: *Agripa. V.* d. ap. 25, 24 i 26, 2., *Aleksa.* nar. pjes. 4, 144., *Alija.* 2, 279. 587 i 4, 92., *Anđuša.* 3, 207. 381., *Bosiljka.* 1, 159., *Čurčija* (nije ime, nego prezime). 4, 168., *Dragija.* 2, 451., *Đorđija.* 4, 164., *Eneja. V.* d. ap. 9, 34., *Fatima.* nar. pjes. 1, 245. 609., *Hajkuna.* (ili Ajkuna) 1, 576 i 3, 104., *Ilija. D.* 3 car. 18, 7 i 19, 13, nar. pjes. 1, 135 i 2, 534 i 3, 485., *Jelena* ili *Jelina.* nar. pjes. 1, 241. 578., *Jerina.* 2, 493. 498., *Kumrija,* 3, 406., *Margita.* 3, 52., *Marija.* 1, 126. 168 i 2, 1., *V.* luk. 1, 30, jov. 20, 16, *Š.* 2, 181. 185., *Merima.* nar. pjes. 1, 247., *Mirčeta.* 2, 447., *Nikola.* 1, 134. 538., *Pavlija. Š.* 5, 177., *Prijezda.* nar. pjes. 2, 502., *Roksanda.* 2, 189., *Tadija.* 3, 165., 194. 287., *Uglješa.* 2, 196., *Zarija. V.* luk. 1, 13., *Zlatija.* nar. pjes. 3, 138. 293. — Ali ima i dosta izuzetaka: *Agaro. D.* 1 mojs. 16, 8 i 21, 17., *Alijo.* nar. pjes. 3, 478., *Fatijo.* 3, 97., *Hajkuno.* 2, 612. 613. *JM.* 196., *Jelino* (t. j. *Jeleno).* nar. pjes. 1, 241., *Jerino.* 2, 501., *Jestiro. D.* jest. 5, 3., *Marijo.* nar. pjes. 1, 122 i 3, 477. *Š.* 2, 235., *Pavlijo. Š.* 5, 171., *Roksandro.* nar. pjes. 2, 125., *Tavito. V.* d. ap. 9, 40.

b) Četverosložna imena obično se drže Daničićeva pravila: *Ananija. V.* d. ap. 5, 3 i 9, 10., *D.* jerem. 18, 25., *Anđelija.* nar. pjes. 1, 534 i 2, 574. 627 i 4, 362., *Antonija. Š.* 2, 53. 72., *Ignjatija.* 4, 278., *Ikonija.* 2, 169. 601 i 3, 17. 472, *Isaija. D.* pis. 224., *Jeftimija* nar. pjes. 3, 246., *Jeremija. D.* jerem. 1, 11., *Jevrosima.* nar. pjes. 2, 112. 193. 437, *Julijana.* 1, 452., *Kovačina* (nije ime, već prezime). 3, 109., *Leposava.* 3, 521., *Maksimija.* 3, 34., *Pantelija.* 1, 169., *Pustahija* (nije ime, već prezime). 4, 58, *Sandaćija.* 2, 496., *Sedekija. D.* jerem. 34, 4., *Tufekčija* (nije ime, već prezime). nar. pjes. 4, 222., *Vaistina.* 2, 434., *Vidosava.* 2, 105. 108., *Viktorija. I.* 425., *Vukosava.* nar. pjes. 2, 634. 635. — Izuzetaka ima i ovdje: *Anđelijo.* nar. pjes. 3, 472. 485 i 4, 361., *JM.* 126. 402., *Dorotijo.* nar. pjes. 1, 593., *Hvalisavo.* 1, 295. 296., *Peruniko.* nar. posl. 331., *Sofijano.* nar. pjes. 1, 285., *Vaistino.* 2, 298. 300. — Pet je slogova u vokativu *Olimpijado. I.* 404.

c) Geografička imena imaju vokativ ponajviše na *o*: *Cetinjo.* nar. pjes. 1, 275. 316., *Drino.* nar. pjes. 1, 315., *Livijo* (od „Livija", t. j. Libija, zemlja u Africi). *D.* pis. 88., *Midijo.* (od „Midija", ime zemlji). is. 21, 2., *Tivaido* (od „Tivaida", t. j. Tebaida, ime zemlji). pis. 88., *Romanijo.* nar. pjes. 3, 12. 490., *Samarijo. D.* os. 8, 5., *Šumadijo.* nar. pjes. 4, 312., *Vitsaido. V.* mat. 11, 21., luk. 10, 13. Ali se nalazi i: *Getsimanija. D.* pis. 329., *Drina* nar. pjes. 4, 151.

d) Vokativ sing. imenica, koje rastu, svagda se svršuje na *-i*, na pr. *dragosti.* nar. pjes. 2, 618., *goropadi.* 1, 638., *radosti. V.* filib. 4, 1., *svjetlosti. D.* pis. 115., *smrti. V.* 1 kor. 15, 55., *D.* pis. 224., nar. pjes. 2, 618., *žalosti.* nar. pjes. 1, 344 i 2, 638. Pogreška je u Vuka: Vaša *svetost,* premilostivi arhipastiru! prep. 6, 251 (1851); u istoj knjizi nalazi se i pravilno: Vaša *svjetlosti* ! na str. 708. 711. 712 (1842).

172. a) U instrumentalu sing. ispred nastavka *-ju* nekad je bilo **ь**, pa pošto je taj glas ispao, onda se *j* od nastavka našlo tik do osnovnoga konsonanta, a što je u kojem slučaju otud nastalo,

to se vidi u §. 102. Prema tome imamo: rösopâs — rösopâsju, slûz — slûzju, smŕt — smŕću, glâd — glâđu, kâp — kâplju, zôb — zôblju, ljúbav — ljúbavlju, ôzîm — özîmlju, stvâr — stvârju, sô (t. j. *sol*) — sôlju, zëlên — zëlênju, rîječ — rîječju, lâž — lâžju, (*D*. jov. 31, 5, jezek. 13, 22), kökôš — kökošju, (*V*. rječn. 1818, XL), sàlîdž — sâlîdžju, nôć — nöću, čâđ — čâđu, obítelj — obítelju. Da od imenica *křljûšt* (kreljušt), *prëgŕšt* ne može drukčije biti nego *křljúšću, prëgŕšću,* to se razumije samo sobom, a po §. 86a i 87a imamo: smîrzao — smîržlju, böjâzan — böjâžnju, rädôst — rädošću, mîsao — mîšlju, plîjesan — plîješnju. Na konsonante *c, f, g, h, j, k, nj* ne svršuje se nijedna imenica od onih, koje u ovoj deklinaciji rastu, ne može se dakle ni govoriti o njihovu instrumentalu.

b) Imenica *noć* ima u instrumentalu sing. ne samo *nöću* (pored *nöći*), nego i *nòćôm,* ali ovo samo kao prilog u značenju „obnoć": nar. pjes. 1, 490. 491 i 2, 198. 259. nar. posl. 276. Ispor. instrumental sing. *dànjôm* (od *dân*) u §. 140b.

c) Za instrum. sing. imenica, koje rastu, dva su oblika, jedan na *-i*, na pr. *stvari,* drugi na *-ju,* na pr. *stvarju.* Kad je instrumental kojim prijedlogom ili kojom drugom imenicom ili pridjevom dovoljno označen kao instrumental, onda Vuk upotrebljava jedan i drugi oblik, kako pokazuju primjeri: Latinin kaže jednom *riječi.* rječn. (1818) LIV., sa *žalosti* priznaje. dan. 1, 101., nadstojnik nad *soli.* 2, 113., da žive pod srpskom *vlasti.* 5, 47., bratskom *ljubavi* budite ljubazni. rimlj. 12, 10., idi za pravdom, *pobožnosti,* vjerom, *ljubavi,* trpljenjem, *krotosti.* 1 tim. 6, 11,. s prevelikom *žalosti.* prep. 2, 96 (1831)., — s *pomoću* prijatelja. rječn. (1818) XLII., bòjê čivitom, broćem, *zanovijeću* i t. d. dan. 2, 103,. da ne bi poginuo i *smrću* svojom narod upropastio. mil. obr. 109., blagodat za *blagodaću.* jov. 1. 16., svojom silom ili *pobožnošću.* d. ap. 3, 12., odozgo se pokriju sijenom ili *papraću.* rječn. kod кошн., s njegovom milostivom *pomoću.* prep. 4, 129 (1828) Ali kad instrumental nema ovake zaštite, onda Vuk svagda uzima oblik na *-ju,* koji je jasniji, jer za nj ne može biti sumnje, šta je, dok je oblik na *i* manje jasan, jer se na *i* svršuje nekoliko različnih padeža singulara i plurala. Evo i tome nekoliko potvrda: da crkvu *krvlju* poganimo. dan. 3, 182., izgna *riječju.* mat. 8, 16., *pomoću* kneza davolskog. mat. 9, 34., *smrću* da umre. mar. 7, 10., *solju* posoliti. mar. 9, 49., obasjava *svjetlošću.* luk. 11, 36., da ćemo se spasti *blagodaću* Isusa Hrista. d. ap. 15, 11,. ne pozna svijet *premudrošću* Boga. 1 kor. 1, 21,. kad se namaže *mašću* od kurjaka. rječn. kod звjерињац., ugojiti ga (t. j. konja) *zoblju.* kod узобити., izgovarajući se *slabošću* zdravlja. drž. izd. 3, 69. Takav je i ovaj primjer: konji se mjere *pedu,* a ljudi *pameću,* nar. posl. 150. U tom dogledaju uzima i Daničić gotovo svagda oblik na *ju*: koji se odlikovahu *ljubavlju* k samostalnosti. istor.1., očisti *solju* nezdravu vodu. pis. 312., obilan je *milošću.* 4 mojs. 14, 18., mladica opasana *kostriješću.*

joil. 1, 8., — ali treba dodati, da je instrumental na *i* u Daničića uopće mnogo rjeđi nego u Vuka. U narodnim se pjesmama oblik na *-i* nalazi također na mjestima, gdje ga Vuk i Daničić ne bi uzeli, na pr. već je (t. j. knjigu) piše *krvi* od obraza. nar. pjes. 2, 214., al' dolama *krvi* pokapana. 3, 375., pa da crkvu *krvi* obojimo. 4, 170.

173. a) Nepostojano *a* u genitivu plur. tako je u dosta riječi obično, da drukčije niko i ne govori; oblici na pr. *krùšâkâ, ovácâ, sestárâ* u narodu su tako obični kao nom. sing. *kruška, ovca, sestra.* Veoma su obični i ovi oblici bäčâvâ, bŭkâvâ, Crnògorâkâ, crkâvâ, dasákâ, djèvojâkâ, gŭsâkâ, igálâ, klêtâvâ, metálâ, mòlitâvâ, pjësâmâ, pögrešâkâ, pripòvijedâkâ, püšâkâ, säbâljâ, smökâvâ, trëšânjâ, zemáljâ i t. d. Takovi su i oblici: *Cïganâkâ. M. 272., döjâkâ. D.* 1 mojs. 49, 25., *güžâva.* sud. 16, 7., *ljëstâvâ.* pis. 77., *molábâ.* pis. mil. 42., *nàranâčâ. V.* kovč. 96., *náredâbâ. D.* istor, 71, 242. 322.. *pëtâljâ.* 2 mojs. 26, 10 i 36, 12., *torábâ. M* 57., *trsákâ.. D.* jezek. 42, 16., *tùđinâkâ.* jezdr. 10, 11., *ùredâbâ.* am. 2, 4., *žŕtâvâ. V.* mar. 12, 33., 1 kor. 8, 4., *D.* pis. 104, 3 mojs. 2, 3. Daničić piše ovakav genitiv i od riječi narodu slabo poznatih: *palama* (od „palma"). 2 mojs. 15, 27 i 2 dnevn. 28, 15 (to ima i *Lj.* 412), *unača* (od „unča"). istor. 257.

b) Dosta ima imenica, koje su s nepostojanim *a* u gen. plur. veoma neobične; takve su na pr. *kâlfa, kâvga, mâjka, nèprâvda, vójska.* Oblici *majaka, vojsaka* mogu se naći u gdjekojega književnika, ali narod ih jamačno ne govori. To vrijedi i za imenice, što se u nom. sing. svršuju na *-ba* i *-nja* (pred *b* i *nj* svagda je kakav konsonant), na pr. bòrba, slùžba, svjèdodžba, tùžba, žènidba, — gròžnja, pròšnja, rádnja, smétnja, súmnja (između njih se izuzimaju imenice sŭknja, trëšnja, višnja: sŭkânjâ, trëšânjâ, višânjâ, — zatim imenice *mòlba, náredba, ùredba,* kojima je gen. plur. naveden pod *a).* Od takvih imenica tvori se gen. plur. dvojako: *ili* s nastavkom *-i* (koji je uzet iz deklinacije imenica, što rastu, na pr. *stvárî*) ili s *-â,* u oba slučaja dakako bez nepostojanog *a.* Potvrde su za prvi slučaj: *kâlfî. V.* prep. 2, 544 (1822), *mâjkî.* nar. pjes. 4, 232. 345., *vójskî. V.* eman. 58; takvi su i ovi oblici: *àspri* ili *jäspri. V.* dan. 1, 10., rječn. kod јаспре., *brëskvî.* dan. 2, 104., *forintî.* 5, 78, rječn. kod справа., *kàmzî.* rječn. kod бјелокорац., *màzgi.* odbr. 10., nar. pjes. 3, 301., *öbgî. V.* rječn. kod пита., *ómčî.* kod омче., *rŭšpî.* nar. pjes. 3, 438., *svjèdodžbî. V.* mil. obr. 179, *slâmkî.* nar. pjes. 1, 173., *slùžbî. D.* istor. 65., *smétnjî., V.* dan. 5, 73, rječn. kod намастир., *sövrî.* nar. pjes. 2, 474., *tâlpî.* nar. prip. 111., *tùžbî. V.* dan. 2, 85 i 3, 152., *žènidbî.* nar. pjes. 1 (1824) XXVI. Ima nekoliko potvrda za gen. plur. na *-i* i od onakih imenica, koje su u tom padežu obične s *-â* i s nepostojanim *a*; tako na pr. nalazimo: *bânkî. V.* eman. 29 (pored *bänákâ. V.* rječn. kod банка), *dôjkî.* nar. pjes. 2, 179 i 3, 44 (pored *döjákâ. D.* 1 mojs. 49. 25), *pripòvijetkî. V.* prep. 3, 118 (1824), dan. 4, 34

(pored *pripòvijedâkâ*. *V*. rječn. kod приповијетка), *säbljî*. nar. pjes. 3, 280 (pored *säbâljâ*. *V*. rječn. kod сабља), *sàčmî* nar. pjes. 3, 423 (pored *sačámâ*. *V*. rječn. kod сачма). U Daničićevu članku o akcentima imenica ženskoga roda zabilježeni su oblici: *cŕkâvâ*, *čävâkâ*, *vätârâ*, ali pored toga nalazi se i *cŕkvî*. *V*. dan. 2, 109., nar. pjes. 2, 211 i 4, 345., *D*. istor. 40., *čâvkî* *V*. rječn. (1818) XL., *vätrî*. XL, eman. 44. U Vukovu rječniku (1852) kod туљац ima gen. plur. *zvjërkî*, pored čega se jamačno govori i *zvjërâkâ*. Još dodajem oblike: *brázdî*. *V*. rječn. kod одорати (pored *brázdâ*. *D*. jezek. 17, 7), *lâđî*. *V*. mil. obr. 38., luk. 5, 3, otkr. 8, 9 i 18, 7 (pored *lâđâ*. D. obl. 21), *mlâdî*. *V*. kovč. 58., rječn. kod моба (pored *mlâdâ*. *M*. 219), *vŕstâ*. *V*. rječn. (1818) XVIII, drž. izd. 3, 373. 383 (pored *vŕstâ*. *D*. obl. 21).

c) Imenice na *-ba* i *-nja* imaju, kako je već rečeno, gen. plur. i na *-â*, ali bez nepostojanog *a*, na pr. *bórbâ*, *rádnjâ* i t. d., a mislim, da nije rđavo ni *mólbâ;* Daničić ima *smétnjâ*. istor. 35. Rjeđi je takav oblik od drugih imenica, koje na kraju osnove imaju dva konsonanta: *mâjkâ*. *JM*. 535., *mêstvâ*. nar. pjes. 3, 99. 105., *rûšpâ*. *V*. rječn. kod рушна; *tâjnâ*. 1 kor. 4, 1, *D*. pis. 16. 84. 107., *šärâgljâ* *V*. rječn. kod шарагље.

d) Koje imenice u slogu pred skrajnjim *a* imaju vokal *o*, što je postao od *l*, njima to *o* ostaje u gen. plur. bez promjene, na pr. od *diòba*, *seòba*, *zäova* glasi taj padež *dióbâ*, *seóbâ*, *zäôvâ*. To je dakle drukčije nego *gȑlâcâ*, *krilácâ* od *gȑoce*, *kriòce* (v. §. 159a).

e) Prema gen. plur. *ljêtâ*, *mjêstâ*, *kȍljênâ* (v. §. 159 d) ovdje je *mjêrâ*, *vjêrâ*, *bȅsjêdâ* i t. d. Isto je tako *brêzâ*, *mrêžâ*, *pȍtrêbâ*, *ȕvrêdâ* od *brȅza*, *mrȅža*, *pȍtreba*, *ȕvreda* (gdje je *-e-* mjesto negdašnjega *ê*, v. §. 64a).

f) U narodnim se pjesmama nalazi počesto gen. plur. bez skrajnjega *a*: *djevojak'*. nar. pjes. 1, 2, *godin'*. 1, 483. 593, *hiljad'*. 4, 205, *košut'*. 3, 8, *neđelj'*. 4, 365, *ovac'*. 1, 131 i 4, 187, *pogač'*. 1, 525, *stotin'*. 1, 600 i 3, 227. 354. Nikad se ne nalazi okrnjeni gen. plur., koji bi imao samo jedan slog, nema na pr. *knjig*, *žen* i t. d.

174. a) Mjesto *rúkâ*, *nógâ* govori se i *rùkû*, *nȍgû;* to su upravo dualni oblici, a u naše vrijeme ne govore se samo, kad se misle dvije ili tri ili četiri ruke ili noge, već makar koliko; može se na pr. reći: sto *ruku*, mnogo *nogu* i t. d. Ti oblici ne služe samo za genitiv, nego i za lokativ i duala i plurala; ispor. oblik *očiju* u §. 161a. Potvrde: vidimo Bosnu u *ruku* Pavla Šubića. *D*. istor. 149., ako su Dubrovčani i bili sasvijem u *ruku* susjedima. 258., obuća da vam je na *nogu*. 2 mojs. 12, 11., nogavice od mjedi bjehu mu na *nogu*. 1 car. 17, 6., koje je (t. j. carstvo) u *ruku* sinova Davidovijeh. 2 dnevn. 13, 8., ti preseci na *ruku* konopce. nar. pjes. 3, 40., na *nogu* mu čakšire. *JM*. 431. U jeziku Vukovu nijesam tome našao ni jedne potvrde. — Dodati treba, da pored rùkû i nȍgû ima i oblik slùgû, koji služi za gen. plur., ali se govori i *slúgâ*.

b) Stari su dualni oblici također *kòstijû*, *kokòšijû*, *ùšijû* (ili *vàšijû*), koji se danas govore u značenju gen. plur. (pored *kòstî*, *kokòšî*, *ùšî* ili *vàšî* od imenica *kôst*, *kȍkôš*, *ûš* (ili *vâš*, v. §. 60a).

Tako i riječ *prsi*, koja se govori samo u pluralu, glasi u gen. *prsijû* i *prsî*.

175. a) Danas oblik *ženama* služi za dativ, lokativ i instrumental plur., a starinski je oblik za dativ *ženam*, za lokativ *ženah*, za instrumental *ženami*, koji se još i u naše vrijeme gdješto dijalektički govore. Prvi i drugi od tih starinskih oblika nalazi se u pjesmama stiha radi; isto tako stiha radi krnji se u pjesmama skrajnje *a* u obliku na pr. *ženama*, kad služi za lok. i instrum. i u tom slučaju treba pisati *ženam'* (s apostrofom), jer je tu skrajnji vokal otpao, ali kad *ženam* služi za dativ, onda apostrofa ne treba. Evo primjera iz pjesama za dativ plur. na *-am*: *drugaricam*. nar. pjes. 1, 599., *ribam*. 1, 536, *Sarajlijam*. 3, 8. *sestram*. 1, 35, *sultanijam*. 1, 485, *vojvodam*. 2, 203. Primjeri za lok. plur. na *-ah*: *cipelica(h)*. 1, 118,, *odajah*. 3, 446, *sablja(h)*. 1, 535, *terzijah* i *veziljah*. 1, 397. Primjeri za krnji lok. i instrum. plur.: *dolamam'* 3, 436, *glavam'* 2, 420, *hadžijam'* 3, 84, *knjigam'*. 2, 536 i 4, 344, *kočijam'*.3, 252, *kosam'*. 1, 16, *nogam'*. 1, 195. 297 i 4, 26, *pjenam'*. 3, 166, *pločam'*. 4, 136, *rukam'*. 1, 224 i 2, 416, *sabljam'*. 2, 322. Tako je i *očim'* (mjesto *očima)*. 1, 485 i 2, 415. — Mjesto današnjega jednog oblika *stvarima* bilo je nekad *stvarim* za dativ, *stvarih* za lokativ, *stvarmi* za instrumental. Prva dva od tih starinskih oblika možda se mogu gdješto čuti u narodu i naći u pjesmama, a oblik *stvarmi* zacijelo je neobičan.

b) Zbirne imenice *mȍmčâd, tȅlâd* i druge na *-ad* sklanjaju se u sing. kao *stvar*, dakle gen., dat., vok,. lok. *mȍmčâdi*, ak. *mȍmčâd*, instrum. *mȍmčâdi* ili *mȍmćâđu*. Ali za dat., lok., instrum. običniji je iz plurala uzeti oblik, na pr. *momčádma*. Potvrde su tome obliku: *momčadma*. *V*. dan. 1, 71 i 2, 101, 1 tim. 5, 1, *M*. 34, *čeljadma*. *V*. rječn. kod зиjeв, nar. posl. 87, *kamiladma*. *D*. 1 mojs. 32, 15, *teladma*. nar. pjes. 4, 187, *unučadma*. *D*. istor. 209, *zvjeradma* nar. prip. 117. Za instrum. na *-i* potvrde su: *momčadi* („sa svojom momčadi"). *V*. mil. obr. 93, *čeljadi* („s ostalom čeljadi svojom"). dan. 1, 93 i luk. 12, 42. — Kao *momčadma* i t. d. (bez *i* pred *-ma*) govori se i *riječma* (*rečma*). rječn. (1818) XII. XX., pis. 65. 68, nar. posl. 94. *D*. pis. 33, 54, *Š*. 2, 50 i 5, 185, *stvarma*. *V*. rječn. (1818) V, dan. 1, 98. Dobro je dakako i *riječima, stvarima*. *V*. rječn. (1818) XI, mat. 12, 37, luk. 4, 22, *D*. pis. 7, 61, *stvarima*. *V*. kovč. 34, rimlj. 12, 16, *D*. 3 mojs. 18, 24, pis. 5. 90.

176. a) Imenica *kći* sklanja se u ponajviše padeža kao *stvar;* u sing. joj je oblik *kćȅri* za gen., dat., vok., lok., u ak. je *kćȅr*, u instrum. *kćȅri* i *kćȅrju;* u plur. je *kćȅri* za nom., ak., vok., *kćȅrî* za gen., a *kćȅrima* za ostala tri padeža. Dialektički su oblici: za nom. sing. *kćȅr*, za gen. sing. *kćere*, za instrum. sing. *kćerom*: za dat., lok., instrum. *kćerama*.

b) Imenica *màti* sklanja se u većini padeža kao *žena*: gen. sing. *màterȇ*. dat. i lok. *màteri*, ak. *màtȇr*, vok. *màti* (nar. pjes.

2, 515 i 3, 484, nar. prip. 64. 65, *D.* pis. 146), instr. *mäterôm,* nom., ak., vok. plur. *mätere,* gen. *mätêrâ,* dat., lok., instr. *mäterama.* Dijalektički je nom. sing. *mätêr.*

c) Imenice *güsle,* i *jäsle,* koje se govore samo u pluralu, sklanjaju se u svim padežima pravilno, dakle gen. *güsâlâ, jäsâlâ,* dat., lok., instr. *güslama, jäslama;* ak. i vok. je kao nom., ali nom. ak. i vok. može da bude također *güsli, jäsli,* dat., lok., instr. također *güslima, jäslima;* potvrde vidi u *Iv.* rječniku.

177. a) Riječ je *nït* ženskoga roda u sva tri broja, vidi u akad. rječniku, ali u sing. i u dualu može da bude i muškoga, govori se na pr. u jedan *nit,* u dva *nita,* u četiri *nita;* u pluralu je ženskoga roda te glasi u nom., ak., vok. *nïti,* u gen. *nîtâ* (prema *žénâ, rîbâ* i t. d.), u dat., lok., instr. *nïtima.*

b) Pored *přsi* govori se i *přsa,* u gen. *přsî, přsijû* i *přsâ;* ta dakle riječ, koja se govori samo u pluralu, može da bude i ženskoga i srednjeg roda, oblik *přsima* zajednički je jednoj i drugoj deklinaciji. — Tako je i *plèći* pored *plèća* (v. §. 161b); od te imenice ima i sing., ali u prenesenom smislu: *plêć,* gen. *plêći* (t. j. strana kakve planine).

c) Pored *tlë* (nom. i ak. plur.) govori se i *tlï* (u jednom i u drugom obliku ženskoga je roda), gen, je *tálâ* i *tlî,* dat., lok., instr. je *tlïma;* singulara toj imenici u ženskom rodu nema, nego u srednjemu: *tlô.* Ne znam, je li pouzdano, što *M.* 47. uzima plur. *tli* kao imenicu muškoga roda: *tli* u sobama su zastrti.

d) Za riječ *šûra* kaže Vuk u rječniku da u pjesmama ima plur. *šürevi* mjesto *šure* (isp. pogleduje devet svojih šura, a *šurevi* u zemljicu crnu. nar. pjes. 2, 271), ali i on sam u kovč. 45. ima oblik *šurevima,* čim dokazuje, da se takav plural i osim pjesama nalazi.

e) Riječi *glâd, hrîd, snïjet, zvïjer* sklanjaju se kao *stvar* i ženskoga su roda, ali ima krajeva, u kojima su i muškoga te se prema tome i sklanjaju, na pr. gen. sing. *glâda, hrîda, snïjeta, zvïjera* (o toj riječi v. u §. 137b). Riječ pak *rät* u književnom je jeziku muškoga roda, a dijalektički je i ženskoga, t. j. gen. i dat. sing. je *räti.*

* * *

178. a) Za kvantitetu riječi, što se sklanjaju kao *žena,* ova su pravila bez izuzetka: u gen. i u instrum. sing. posljednji je vokal dug; isto vrijedi i za gen. plur., svršivao se na *-a* ili na *-i;* ako se svršuje na *-a,* onda je dug i onaj vokal, koji je pred njim. S duljinom prvoga vokala u gen. plur. može biti združen akcent (uzlazni ili silazni), na pr. *žénâ, rîbâ, ovácâ* i t. d.

b) Po akcentu nominativa sing. može se znati akcent vrlo mnogim riječima, što se sklanjaju kao *žena.* Ima veliko mnoštvo

riječi, kojima u svim oblicima ostaje bez promjene akcent i kvantiteta nominativa sing. Takove su u nom. sing. akcentovane kao ove: lâđa, sûša, — gȍdina, ȉstina, — cr̂kvica, lâđica, — prílika, pústinja, — mȍlitva, pȍgreška, — vèzîlja, prìmâlja, — čèlênka, pèčûrka, (ovdje je izuzetak samo riječ *djèvôjka*, kojoj je vokativ *djȅvôjko*), — zatim sve riječi od četiri sloga ili od više, koje nemaju nepostojanog *a*, bio im akcent na prvom ili na drugom vokalu koji mu drago, na pr. cärevina, pòsestrima, mâjstorica, lúpeština, knjîžârnica, kòvâčnica, biljàrica, poslánica, — pärionica, dobròdošlica, ùčiteljevica i t. d. Ovamo idu i ovakove imenice od pet ili od šest slogova: budaláština, prijatèljica, neprijatèljica.

c) Neke imenice nemaju s kraja na kraj u svim oblicima isti akc. i na istom slogu kao u nom, sing., pa ipak im se po tom padežu može znati, kako se u kojem padežu akcentuju. Takove su: *čȅta, rȉba, žȁba* i dr. (promjena je samo u gen. plur.: *čêtâ, rîbâ, žâbâ*), — *bàtina, kòpriva, kòšulja* (promjena je samo u gen. plur.: *bätîna, kȍprîvâ, kȍšûljâ*), — *domája, odíva, tetíva* (promjena je samo u vokativu: *dȍmâjo, ȍdîvo, tȅtîvo*).

179. Često se mijenja akc. u vokativu. Imenice, koje su u nom. sing. akcentovane kao *sèstra, žèna*, — kao *ljúba, kúma*, — kao *grdòba, krasòta* mijenjaju akc. u vokativu sing.: *sȅstro, žȅno*, — *ljûbo, kûmo*, — *gr̄dobo, krȁsoto*, isto tako u vok. plur.: *sȅstre, žȅne*, — *ljûbe, kûme, gr̄dobe, krȁsote*. Mislim zacijelo, da prema vok. sing. *ȍdîvo, tȅtîvo* (od *odíva, tetíva*) glasi vok. plur. *ȍdîve, tȅtîve*, isto tako da je u vok. sing. i plur *äramzâdo, äramzâde, vȅličino, vȅličine* od *aramzáda, veličìna* i t. d. Ima dosta imenica, kojima se akc. nominativa sing. ne mijenja u vokativu ni sing., ni plur., takove su na pr. bàtina, kòpriva, mȍlitva, vèzîlja, hrìšćânka, Làtînka (izuzetak *djȅvôjko* spomenut je u §. 178b), pȍsestrima, prìmȏrkinja biljàrica, podmúklica i t. d.

180. a) Đosta se često mijenja akc. u akuzativu sing., ali tu promjenu mogu imati samo imenice od dva i od tri sloga, na pr. kòsa — kȍsu, nòga — nȍgu, gláva — glâvu, rúka — rûku, planìna — plȁninu, sramòta — srämotu. Koje su među takvim imenicama trosložne, one istu promjenu imaju i u nom., ak., vok. plur., dakle na pr. plänine, srämote; a koje su dvosložne, one obično imaju obje promjene, tako je na pr. nom,. ak., vok. plur. kȍse, nȍge, glâve, rûke, ali neke imaju promjenu samo u ovom drugom obliku, a nemaju je u ak. sing., na pr. mùha: mùhu, mühe, pčèla: pčèlu, pčȅle; slúga: slúgu, slûge; víla: vílu, vîle. Valja dodati, da promjenu u ak. sing., kao što je *nȍgu, rûku, plȁninu*, mogu imati samo imenice, koje ne znače kakvo čeljade ili životinju, zato je imenicama, na pr. mùha, pčèla, snàha, zmìja, — góspa, ljúba, slúga, víla, — aždàja, budàla, sotòna, starìna, isti akc. u ak. sing. kao i u nom. sing. To je pravilo vrlo nalik na ono, što se kaže u §. 155. i u §. 182b o akcentu lokativa sing. imenica,

koje znače što živo, i onih, koje znače što neživo. Ovdje nijesu izuzeci imenice *djèca, dúša, vójska, živìna,* kojima je ak. sing. *djëcu, dúšu, vôjsku, živinu,* jer ni jedan od njih ne znači pojedino čeljade ili pojedinu životinju; a što Budman u akad. rječniku bilježi *közu* (od *kòza*), biće dijalektički.

b) Daničić u svome članku o akcentima imenica ženskoga roda za šest od dvosložnih imenica, koje akc. mijenjaju u ak. sing., kaže, da ga isto tako mijenjaju i u dativu sing. To su imenice: djèca, vòda, zèmlja, — dúša, gláva, rúka; njima je dativ sing. djëci, vödi, zëmlji, — dûši, glâvi, rûci (treba dodati, da se *djëci* govori i u lok. sing.). Budman, kojemu se, kako je rečeno u §. 154., može vjerovati, postavlja u akad. rječniku promjenu akcenta u dativu sing. još i drugim nekim imenicama, kojima Daničić i on isto takvu promjenu postavljaju i u ak. sing., to su imenice: dàska, glòba, gòra, ìgla, ìgra, kòsa, lòza, — glávnja, grána, gréda, klúpa: däski, glöbi, göri, ìgli, ìgri, kösi, lözi, — glâvnji. grâni, grêdi, klûpi. Tim se imenicama iz Budmanove gramatike 41. pridružuju još ove: màgla, ròsa, smòla, dakle dativ sing, mägli, rösi, smöli; tu je još i dativ *sùzi* (u Daničića ak. *sùzu*), a u akad. rječniku ima *közi*, što je jamačno dijalektički (kao i ak. *közu*). Dodajem, da od *vójska* Vuk u rječniku ima dativ *vójsci*. — Daničić ništa ne kaže, da bi trosložne imenice, kao što su *planìna, sramòta* imale u dat. sing. istu promjenu, koju imaju u ak. sing., ali Budman u akad. rječniku mnogima od takvih imenica bilježi brzi akc. na prvom slogu u dativu (kao i u akuzativu) sing., to on bilježi imenicama:daljìna, debljìna, divòta, dobròta, dubìna, gluhòća, gnusòba, gorčìna, grdòba, grdòća, grubòća, gustìna, hladnòća, jakòta, jasnòta, krasòta, kratkòća, lakòća, ljepòta, — dakle: däljini, dëbljini, dìvoti .... ljëpoti.

c) Neke dvosložne imenice, koje su u nom. sing. akcentovane kao *grána, rúka,* mijenjaju u pluralnom obliku na *-ama* uzlazni akc. u spori, dakle: *grànama, rùkama;* takva je promjena i u imenica: bráda, glávnja, lúka, óvca, svínja, slúga, štijèna, strána, strijèla. Tim imenicama, što ih navodi u svome pomenutom članku Daničić, dodaje Budman u akad. rječn. još: dúša, gláva, gréda, gúja, klúpa, dakle dûšama i t. d. Ja mislim, da većina takvih imenica, može rečenu promjenu imati i ne imati; to u južnom govoru osobito dokazuju imenice s vokalom *ë*: od imenice *zvijëzda* ima Vuk u rječniku (kod звијезда): *zvjezdama,* a *zvijezdama* ima luk. 21, 25, 1 kor. 15, 41, isto tako *zvijezdama* ima *D.* prip. 6, pis. 302, 4 car. 23, 5. Od imenica *stijèna, strijèla* ima Daničić u pomenutom članku *stjènama, strèlama* (mjesto *strjelama* po §. 64a), pa tako je *stjenama. V.* nar. posl. XVII, pored *stijenama.* kovč. 30, *strijelama. D.* 4 mojs. 24, 8, 1 dnevn. 12, 2.

181. Kad na prijedlog ispred riječi, koje ne rastu, dolazi brzi, kad li spori akcent, tome je lako upamtiti pravilo: na prijedlog dolazi brzi akc., kad se nađe pred riječima u ak. sing. ili plur.,

koje su brzi ili silazni akc. dobile promjenom (t. j. u nom. sing. je spori ili uzlazni akc.); u svim drugim slučajima, gdje na prijedlog ima akc. da padne, dolazi na nj spori (v. §. 131a i 156a). Po tome je pravilu na pr. zȁ kosu, nȁ nogu, nȁ noge, mȅđu noge, ù rûku, zȁ rûke, pȍd glâvu, mîmo glâve, ù planinu, nȁ sramotu, — a u drugu ruku: pò ribu, zà cȓkvu, ù lâđu, ù lâđi, ù lâđama, ìz lâđâ, nà godinu, zà cȓkvicu, ìz koprîvâ, bèz košûljâ, ispòd sjekirâ, nà nogû, isprèd nogû. Po §. 131b akcentuje se: ì noge, ì rûke, ì lâđe i t. d.

182. a) Za imenice, koje rastu, pravilo je bez izuzetka, da im je *-i* u gen. plur. dugo, isto je takvo pravilo, da je imenicama od dva sloga ili od više *o* u nastavku *-ost* dugo u nom. i ak. sing., a u svim je drugim padežima kratko na pr. žălôst, nèmilôst gen. žălosti nèmilosti i t. d.

b) Nekim se imenicama akcent mijenja u lok. sing., ali te promjene ne mogu imati imenice, koje znače što živo, kao što su: *svâst* (gen. *svästi*), *ûš* (gen. *ûši*), *kȍkȏš* (gen. *kȍkoši*), *zvjȅrâd* (gen. *zvjȅrâdi*), *mȍmčâd* (gen. *mȍmčâdi*); ovamo ide i *kćî* (gen. *kćȅri*, §. 176a). Ta akcenatska osobina odgovara osobini navedenoj u §. 155. Ali ni od onih imenica, koje znače što neživo, nemaju promjenu akcenta u lok. sing. sve imenice, nego samo neke od onih, kojima taj padež ima dva ili tri sloga; od četverosložnih lokativa ima promjenu akcenta samo *zapovijèsti* (od *zäpovijest*), *ispovijèdi* (od *ïspovijed*, kako akcentuje Budman u akad. rječniku), a jamačno će dobro biti i *zapovijèdi*, *ispovijèsti*, *pripovijèsti* (od *zäpovijed*, *ïspovijest*, *prïpovijest*). Akcent u lok. sing. mijenja se imenicama ovih akcenatskih tipa: stvâr, gen. stvâri (nekima), kȏst, gen. kȍsti (velikoj većini), vȓlêt, gen. vȓlêti (nekima), žălȏst, gen. žălosti (svima, koje imaju nastavak *-ost* dodavši im još imenicu bȍlêst, gen. bȍlesti). Lok. sing. glasi dakle: stvári, kȍsti, vrléti, žalȍsti; isto je tako: ćúdi, másti, rijèči od: ćûd, gen. ćûdi, mâst, gen. mâsti, rȉječ, gen, rȉječi (ist. rêč, rêči), — làži, nȍći, pèći od: lâž, gen. läži, nôć, gen. nöći, pêć, gen. pëći, — goléti, golijèni, paméti od: gȍlêt, gen. gȍlêti, gȍlijen, gen, gȍlijêni, pämêt, gen. pämêti, — bolèsti, krepȍsti, ludȍsti od: bȍlêst, gen. bȍlesti, krȅpȏst, gen. krȅposti, lȕdȏst, gen. lȕdosti. — Sve imenice, koje mijenjaju akc. u lok. sing., mijenjaju ga isto tako u gen. plur. i u zajedničkom obliku za dat., lok., instrum. plur., Imamo dakle u gen. plur. stvárî, ćúdî, mástî, rijèčî, — kòstî, làžî, nȍćî, pèćî, — golétî, golijènî, paméti, vrlétî, — bolèstî, krepȍ-stî, ludȍstî, žalȍstî; a u dat., lok., instrum. je: stvárima, ćúdima, mástima, rijèčima, — kòstima, làžima, nȍćima, pèćima, — golétima. golijènima, paméti̇ma, vrlétima, — bolèstima, krepȍstima, ludȍstima, žalȍstima. Isto je tako: zapovijèdî, ispovijèstî, — zapovijèdima, ispovijèstima. Imenice *svâst*, *ûš*, *kȍkȏš* ne mogu po onome, što je već rečeno, imati prmjene akcenta u lok. sing., ali je imaju u pomenuta dva pluralna oblika: svàstî, ùšî,

kokòši (ili kokòšijû) — svàstima, ùšima, kokòšima. — Dodajem, da pomenuti oblici od imenice *mîsao*, gen. *mîsli* glase: mísli, míslî, míslima, a tako se akcentuju još imenice: plîjesan, râvan, smȓzao, gen. plîjesni, râvni, smȓzli.

c) Imenice akcenatskog tipa *kȍst*, gen. *kȍsti* mijenjaju akc. u instrum. sing., ako mu je nastavak *-ju*, dakle *kȍšću*, pa tako je i *krȓvlju*, *lâžju*, *sôlju* i t. d. Izuzetak je samo *nȍću* od: *nȍć*, gen. *nȍći*. Ako je tome padežu nastavak *-i*, akc. je kao u gen. sing., na pr. *kȍsti*, *krȓvi* i t. d.

d) Kao u *momčádma* (v. §. 175b) akcent je i u *čeljádma*, *teládma*, *zvjerádma* i t. d., ali: *pàstorčâdma*, *ùnučâdma* (od *pàstorčâd*, *ùnučâd*) i t. d.

e) Malo ima akcenatskih tipa, kojima se akcent i kvantiteta nominativa sing. nigdje ne mijenja; takove su: mjȅd, pȅst, smȓt, — ljúbav, nápast, príčest, — îznîkao, pömîsao, säblâzan, — pàstorčâd, ùnučâd, arnàučâd.

184. Akcenti prijedloga pred riječima, koje rrastu, vrlo su nalik na one, što su navedeni u §. 156a za riječi muškoga roda. Primjeri za brzi akcent na prijedlogu: nȁ stvâr, ȍd stvâri, zȁ riječ, bëz riječi, ù ćûd, prëko vlâsti; ispor. ù grâd, ìz grâda i t. d., — ù lâž, zȁ kôst, ȍd kosti, dȍ noći, ìza noći; ispor. ù bôj, ìz boja i t. d., — nȁ mîsao, nȁ râvan, bëz mîsli; ispor. nȁ bûbanj, dȍ lâkta i t. d., — zȁ ludôst, ȍd ludosti, zȁ milošću, bëz žalosti; ispor. ȍ kamên, ìz kamena i t. d., nȁ pamêt, bëz pamêti, zȁ vrlȇću, mëđu vrlêti; ispor. zȁ pojâs, ù oblâke i t. d. Primjeri za spori akcent na prijedlogu: nà smrt, pȍ smrti; ispor. ù plač, bèz plača; tako je i: zà pastorčâd, bèz siročâdi. nà zapovijed, ìz pripovijesti. Ni ovdje nije pravilo svuda do kraja izvršeno; tako na pr. pored *nȁ pamêt* govori se (po svoj prilici) *ù propâst*, a imenice *pämêt* i *pröpâst* istoga su akcenatskog tipa; pored pravilnoga *bëz krvi*, *ȍd kćeri* govori se i *bèz krvi*, *òd kćeri*.

Dodaci deklinaciji imenica.

185. a) Njemačka prezimena, što se svršuju na *e*, na pr. *Gete* („Goethe"), *Ranke*, Vuk u svojim djelima različno sklanja. Prvi mu je način, kao da se ta prezimena u njemačkom jeziku svršuju na konsonant, koji je pred *e*, t. j. kao da je njemački na pr. *Get*, *Rank*; primjeri: *Geta* (gen. i ak.). prep. 7, 234. 236. 251. 253 (1823), *Getu* (dat.). 243. 246 (1823). *Ranka* (ak.). 7, 386 (1830), *Ranku* (dat.) 357 (1829) i 369 (1830), odbr. 8, *Lindu* (dat.). drž. izd. 3, 367. Tome odgovaraju pridjevi na *-ov*: *Getov*. prep. 7, 254 (1823), *Rankov*. 340 (1829) i 369 (1830) i 3, 405 (1854), *Lindov*. 5, 110 (1826); tako je katkad i u Daničića: *Getov*, sitn. sp. 337, *Šadov* (od *Šade*, t. j. Schade). star. 4, 110. Drugi način je upravo rusizam, t. j. da se njemačko prezime ne sklanja, ali to može samo onda biti, ako je padež dovoljno naznačen kojom imenicom ili prijedlogom: s profesorom *Ranke*. prep. 4, 171 (1831)., kao što sam kazivao g. Leopoldu *Ranke*, laži i op. 25., ja sam. g. (t. j. gospodinu) *Hope* kazao . . . sastavši se s rečenim g. *Hope*. prep. 6, 52 (1840)., kako su mogli prevariti profesora Hajnriha *Vutke*.

prav. sov. 5., razgovarajući se ja sa S. B. *Linde*. drž. izd. 3, 367. Treći način mogu potvrditi samo primjerom: *Lindetu* (dat. od *Linde*). prep. 1, 250 (1823), dakle prema *dijete, djeteta* ili *jagnje, jagnjeta* i t. d. — Ja mislim, da nijedan od tih načina nije dobar i da bi bolje bilo u gen. na pr. *Getea*, u dat. *Rankeu* i t. d., isto tako *Geteov, Rankeov* i t. d., kako se u samoga Vuka od bibličkoga imena *Kore* nalazi pridjev *Koreov*. jud. 11 (bibličko to ime glasi u Daničića 4 mojs. 16. *Korej*. gen. *Koreja* i t. d.). Ne znam, kako se ima razumjeti: po *Lineju* (od „Linne"). rječn. (1818) XVIII., je li to prema nominativu *Linej*? ili je *Lineju* zapisato mjesto *Lineu* (s umetnutim poradi zijeva *j*)?

b) Tursko ime *Adakale* („gradić na ostrvu u Dunavu kod Ršave" akad. rječn.) u Vuka je srednjega roda, kako dokazuje ovo mjesto: Adakale u Dunavu, *koje* su Nijemci sazidali. dan. 2, 45. Ono dakako ima akuzativ jednak nominativu: u *Adakale*. dan. 1, 84, mil. obr. 18, prav. sov. 71; u ostalim padežima može isti oblik ostati bez promjene: iz *Adakale*. dan. 1, 83. 85, prav. sov. 39, protiv *Adakale*. mil. obr. 14, ostalo pod *Adakale*. 132, — ali može se i sklanjati: do *Adakala*. dan. 2, 33, između *Adakala* i *Kladova*. 36, starješina u *Adakalu*. prav. sov. 71.

c) Za nesklanjanje njemačkih i francuskih imena ima nekoliko primjera u Vukovoj knjizi „eman.": oko *Landau*. 7, u reci *Spre* (kod Berlina). 25, zapovedi diviziji generala *Fresine* (t. j. „Freycinet"). 25, iz varoši *Mo* („Meaux"). 70, od *Fonteneblo* („Fontainebleau"). 79. Ali ima primjera i za sklanjanje: s vojskama maršala *Davua* („Davoust"). 19.

186. a) Talijanskih prezimena, što se svršuju na *i*, ima nekoliko u Daničićevoj „istoriji", i Daničić ih u nominativu ostavlja bez promjene: *Apendini*. 28. 171, *Asemani*. 163, *Banduri*. 195. 196, *Farlati*. 146, *Lukari*. 161. 162, *Orbini*. 78. 97; ima i nom. na *-ije*, ali samo jedan put: *Bandurije*. 325. U drugim padežima sklanja Daničić ta imena dvojako: ili tako, kao da im se nom. svršuje na konsonant, — ili tako, kao da je u nom. na kraju *-ij* ili *-ije;* primjeri: *Apendinu*. 235, *Asemana*. 22, *Čikarela, Čikarelu* (t. j. „Ciccarelli"). 328, *Orbina*. 92. 160, *Orbinu*. 78. 92, *Orbinom*. 97, — *Bandurija*. 199, *Lukarija*. 160. 161, *Lukariju*. 326. 329. Isto tako tvori Daničić dvojako i pridjeve od tih prezimena: *Apendinov*. 170. 231, *Orbinov*. 92. 96, — *Apendinijev*. 30, *Lukarijev*. 181. 345. Kad niko ne piše u nom. *Apendin* i t. d., držim, da ne valja ni u gen. *Apendina* ni u dat. *Apendinu* i t. d., isto tako da ne valja pridjev *Apendinov* i t. d. Ne može se, mislim, odobriti ni nom. *Apendinije*, koji je doduše načinjen prema gen. i dat. *Apendinija, Apendiniju*, ali nastavak *ije* služi samo za imena grčkoga i latinskog podrijetla, kako su *Dimitrije, Ovidije* i t. d. Opravdani su dakle samo oblici: nom. na *i*, gen. i dat. na *-ija, -iju* i pridjevi na *-ijev*.

b) Madžarska neka prezimena na *-i* govori narod na *-ija*, pa tako i Vuk piše: *Tekelija* (nom.). odbr. 15, *Tekeliji* (dat.). laži i op. 32. Isto je tako u Daničića gen. *Siladžije*. istor. 114 (ali nom. *Siladži*. 113). Mislim, da je dobro u nom. na pr. *Siladži*, u gen. i dat. na pr. *Siladžija, Siladžiju* i t. d. Ne mogu odobriti, da se u nom. odbacuje *i*, na pr. *Hunjad*. D. istor. 112. 164 i prema tome gen. i dat. *Hunjada, Hunjadu*. 165. Nejasan mi je pridjev *Hunjadin* u Daničićevu rječniku iz književnih starina srpskih u I. dijelu u posveti: rođenoj grofici plemena *Hunjadina*. Najprije bi čovjek rekao, da je *Hunjadina* zapisano mjesto *Hunjadijina* (od *Hunjadija* mjesto *Hunjadi* ili *Hunjad*), ali u §. 105b rečeno je, da Daničić mjesto *iji* u sredini riječi nikad ne piše ni *ij* ni *i*.

187. a) U narodu našem ima nekoliko prezimena na *-ski*, na pr. *Bugarski. Dunđerski, Mačvanski* i t. d., ovamo idu dakako i prezimena, što se svršuju na *-cki, -čki, -ški*, na pr. *Mušicki, Rački, Piroški*. Ta se prezimena ne sklanjaju drukčije nego obični pridjevi, na pr. *carski, građanski* i t. d. Zato se ni prezimena na *-ski* iz drugih slavenskih jezika ne sklanjaju drukčije, na pr. *Kra-*

ševski. Palacki, Šumavski, Žukovski; ne može dakle u gen. i dat. sing. biti drukčije nego *Kraševskoga, Palackome* i t. d. — To vrijedi i za geografička imena, na pr. *Ìmoskî*, gen. *Ìmoskôga* ili *Plàškî*. gen. *Plàškôga:* ispor. lok. *Imoskome. V.* nar. pjes. 1, 132, *Plaškome.* rječn. kod Вера i kod Врњика.

b) Ruska prezimena na *-ov* (*-ev*) i *-in* upravo su pridjevi, kao što su naši *bratov, kraljev, materin* i t. d.; trebalo bi dakle, da u instrumetnalu imaju *-im*, a ne *-em*, ali u Vuka se nalazi i jedan i drugi oblik: *Dimitrijevim*, nar. prip. III, *Rodofinikinim*. mil. obr. 13, *Vlastovim*. eman. 28, — *Deržavinom*. nar. prip. 3, *Nadeždinom*. rječn. kod Превлака, *Karamzinom, Šiškovom, Turgenevom*. prep. 1, 170 (1819). Dodajem, da se instr. *Šiškovom* nalazi i u Daničića sitn. sp. 81.

c) Češka (i slovačka) prezimena na *-ek*, na pr. *Jireček, Tomašek, Šulek*, gube *-e-* u češkom (i slovačkom) jeziku, jer je tu *-e-* nepostojan vokal onako, kako je u nas nepostojao *-a-*, zato Česi i Slovaci govore u genitivu *Jirečka* i t. d. U našem jeziku (mislim da) ta prezimena ne mogu *-e-* gubiti, jer u nas *-e-* nije nepostojan vokal (ispor. *Jupitera, kositera* u §. 135 d), nego treba da ih sklanjamo: *Jirečeka, Šuleku* i. t. d. Vuk ima *Tomašeku*. prep. 1, 314. 315 (1828).

188. a) Vuk u rječniku (1818) XXIX. piše: *debelo jer* (ъ) i dodaje: „po srpski bi upravo trebalo kazati *debeli jer*". U istoj knjizi na str. XXXIII. kaže on: „dva *o* mogla bi često doći *jedno* do *drugoga*", dakle je ime slovu srednjega roda, ali opet ima i ovako: nije *pravi č.* drž. izd. 3, 373. Imena se slova dakako ne sklanjaju: ova razlika u izgovaranju ѣ. *V.* pis. 6., gdje se samoglasno slovo izostavi poslije *lj* i *nj*. 7., kad se pred *j* izostavi. 7 U Daničića su također imena slova srednjega roda i ne sklanjaju se : u kojih je *umetnuto a*. obl. 4., otpada *krajnje i* od osnove. 15, što pred *s* stoji. 17, dolazi bez *i*. 43.

b) Zacijelo je pogreška, što se u rečenici: „ja osobito blagodarim gospođi Efrosiniji *Dimić* i gospođi Julijani *Popović*. *V.* drž. izd. 2, 376. prezimena *Dimić* i *Popović* ne sklanjaju, t. j. nijesu promijenjena u *Dimićki, Popovićki*, ali to je jedini takav primjer u jeziku Vukovu; ni u Daničićevu jeziku toga nema; ispor. u njegovu rječniku iz knjiž. star. u 1. dijelu u posveti: svijetloj gospođi kneginji srpskoj Juliji M. *Obrenovićki* (tako je i u Daničićevoj knjizi Poslovice 1871. na str. V.). Poznato je, da današnji kvaritelji jezika ponajviše pišu na pr. gospođa *Petrović*, od gospođe *Pavlović* i t. d.

189. Nekim geografičkim imenima mijenja Vuk rod ili broj, što ga imaju u jeziku, iz kojega su: *Bona* (njem. „Bonn"): u *Boni* na Rajni, dan. 2, 123, — *Drezdna* (njem. „Dresden"): u *Drezdni*. eman. 23. 34, k *Drezdni*. 31, više *Drezdne*. 23, *Drezdnu* (ak.). 30, — *Getinga* (njem. „Göttingen"): u *Getingi*. rječn. (1818) XV, dan. 2, 44. Takvih promjena ima nekoliko u Vukovu prijevodu „djela apostolskih", a ponajviše se Vuk u tome drži crkvenoslavenskih oblika: *Krit* (grč. hē Krētē, crkvenoslov. Критъ): doplovismo pod *Krit*. 27, 7, *Patara* (grč. tà Pátara): dođosmo u *Pataru*. 21, 1 (tako je i crkvenoslav.: въ Патарꙋ), *Samotrak* (grč. hē Samothrákē). 16, 11 (i u crkvenoslav. je muški rod). Prema grčkom pluralu hai Athēnai ima Vuk singular: *Atina*, gen. *Atine* u gl. 17. i 18, — prema hai Sárdeis ima on u otkr. 1, 11: *Sard*. Nalazi se i pluralni oblik: dođosmo u *Potiole* (grč. eis Potiólus, crkvenoslav. въ Потіолы, lat. *Puteoli*. d. ap. 28, 13.

190. a) Riječ *pô* je nekad glasila *pol* i bila je imenica muškoga i ženskoga roda (ispor. *vô* od *vol* i *sô* od *sol*), a u naše se vrijeme ne sklanja: bolje se od *pô* puta vratiti .... nar. posl. 26. — Riječ *pȍla* (t. j. polovina) može se sklanjati, ali se ne mora, na pr. kosa mu je do zemljice crne, *polu* stere, *polom* se pokriva. nar. pjes. 2, 403., pa on sjede piti mrko vino. *pola* pije, *pola* Šarcu daje. 2, 249. Više primjera za jedno i za drugo vidi u akad. i u *Iv.* rječniku.

b) Ne sklanja se ponajviše ni riječ *pódne* (upravo dvije riječi: *po dne,* t. j. po dana; genitiv *dne* v. u §. 140b): od *podne* do mraka, oko *podne*. *V.* rječn. kod подне., otvorena prema *podne*. *M.* 134., — slaže se sa srednjim rodom: one dolaze svako *podne*. nar. prip. 21. Sasma rijetko se *podne* sklanja: doće vojska sjutra oko *podna*. nar. pjes. 4, 444. Oblika *podneva, podnevu* (gen. i dat.) nijesam našao u upotrebljenoj literaturi. — Riječ *pódrug* na pola je imenica, na pola pridjev i ne sklanja se: podrug ȍka, podrug stotina. *V.* rječn. kod подруг, kovčeg u širinu od *podrug* lakta i u visinu od *podrug* lakta. *D.* 2 mojs. 25, 10, ostanu ondje oko *podrug* godine dana. prip. 102. Kao pridjev *podrug* se dijalektički sklanja: svake toke od *podruge* oke. *JM.* 241.; toga ima i u starijem jeziku, vidi u akad. rječniku.

c) Imenica *ljȕbi* značila je nekad isto što „ljubav", a danas znači isto što „ljuba", ali samo u pjesmama iz južnih krajeva, u kojima se nalazi samo u singularu i ne sklanja se: jutros mu se *ljubi* razboljela. nar. pjes. 1, 285, od dobrote drage *ljubi*. 1, 44, nê (t. j. nije) ljepše *ljubi* od moje. 1, 64, đe Jovanu *ljubi* vode. 1, 44, ufati *ljubi* za ruku. 65. što si, *ljubi*, užućela? 307.

d) Riječ *doba* slaže se kao imenica srednjega roda, ali se ne sklanja: gluho *doba*, posleno *doba*, večernje *doba*, u *ovo doba* godine, žena na tom *doba* (t. j. kad ima da rodi). *V.* rječn. kod доба., od svakoga *doba*. *D.* pis. 324, četiri *doba* godine. 324., u ta *doba*. nar. pjes. 3, 244, u svaka *doba* godišta. 1, 190. Dodajem još primjere, gdje se ne sklanjaju ni zamjenice *to, ono, neko,* kad se koja od njih nađe s prijedlogom *do, od,* a pred imenicom *doba*: do *to doba*. *D.* istor. 35. 50. 55, od *to doba*. 3. 14. 29, nar. prip. 190, do *ono doba* godine. *V.* rječn. kod дружичало, od *ono doba*. nar. prip. 81, od *neko doba*. *D.* sitn. sp. 6, rad jug. akad. 6, 204. U svim navedenim primjerima uz riječ *doba* stoji kakva zamjenica ili pridjev ili broj, ali ona može i sama biti: ja ne gledam tavnoj noći *doba*. nar. pjes. 1, 441., i dok bude *doba* leturđiji. 2, 160. Tako se može reći i: iz *doba* cara Stjepana. Ne znam, dali se riječ *doba* gdje u narodu sklanja, ali je sklanjaju gdjekoji pisci: o starom *dobu*. *M.* 65., priliči li to njegovu *dobu*? *Š.* 124, ne kužite se našim strašnim nevaljalim *dobom*. 2, 152, u prvom *dobu* devojaštva. 2, 173, u *dobu* naše pripovetke. 5, 161. — Ima i riječ *dȍb,* gen. *dȍbi,* koja se sklanja i znači godine života, na pr. nas dvojica smo *jedne dobi* (t. j. istih smo godina).

Zamjenice.

191. Po značenju svome dijele se zamjenice u ovih sedam [illegible] t. lične (personalne) zamjenice: *ja, ti, on,* 2. povratna [illegible] zamjenica: *sebe,* 3. posvojne (posesivne): *moj, tvoj, [illegible] njegov, njen (njezin), naš, vaš, njihov,* 4. pokazne (demonstrativne): *taj, ovaj, onaj, takav, ovakav, onakav, tolik, ovolik, onolik,* 5. odnosne (relativne): *koji, ko, što, kakav, kolik, čij,* 6. upitne (interrogativne) zamjenice iste su, koje i odnosne, od kojih se oblikom ne razlikuju, razlika stoji samo u tome, što se upitne zamjenice izgovaraju jačom silom glasa, a odnosne slabijom, (v. u §. 127a), 7. neodređene (indefinitne): *neko, nešto, neki, niko, [illegible] iko, išto, svako, svašta, svaki, kogod, štogod, gdjekoji, koještа, kojekaki, nekakav, nikakav* i dr. — Riječi *isti, sav* (vas), *sam* broje neki gramatiči također među zamjenice, ali one su upravo pridjevi, i zato ih među pridjeve i ja stavljam.

Lične zamjenice i povratna.

192. a) Zamjenice *ja* i *ti* imaju singular i plural, duala nemaju i ne razlikuju se u rodu, t. j. obje služe za sva tri roda; zamjenica *on* imade također singular i plural (bez duala) i razlikuje se u sva tri roda; povratna zamjenica ne razlikuje se rodom i ima samo sing., a i taj bez nominativa. Zamjenice prva, druga i četvrta sklanjaju se ovako:

Sing. N. jâ, tî, —; G. mène, me, tèbe, te, sèbe; D. mèni, mi, tèbi, sèbi, (si); A. mène, me, tèbe, te, sèbe, se; V. —, tî, —; L. mèni, tèbi, sèbi, I. mnôm, mnóme, töbôm, söbôm.

Plur. N. mî, vî; G. nâs, nas, vâs, vas; D. näma, nam, väma, vam; A. nâs, nas, vâs, vas; V. —, vî, —; L. I näma, väma.

U gramatici, kao što je ova, ne može se ovdje rastavljati osnova od nastavaka (kao na pr. *žen-a, žen-e, žen-i* i t. d.); to se može učiniti samo u višoj poredbenoj gramatici.

b) Gdje su stavljena po dva oblika, akcentovani i neakcentovani, tamo je neakcentovani oblik enklitičan (v. §. 132a). Akcentovani se oblici uzimaju: 1. kad je na zamjenici sila govora, na pr. daj *meni,* a ne Stojanu, hvala *tebi* i tvome bratu., ako *vama* ne kaže, ne će nikome; 2. s prijedlozima: k *meni,* iz *tebe,* od *sebe,* k *nama,* prèd *vâs* i t. d., ali kraći oblici za ak. sing. uzimaju se i s prijedlozima, na pr. ná *me,* zá *te,* ú *se,* pödâ *me,* přéda *te,* mědû *se* i t. d. (genitivno *se* mislim da se uzima samo s prijedlogom *naprema*: naprema *se,* t. j. prema sebi, pogreška je: sa *se* mjesto sa *sebe. Š.* 5, 45; 3. na početku rečenice, na pr. *meni* se čini., *vama* ljudi ne vjeruju; 4. iza veznika *a, i,* na pr. drugima daje, a *meni* ne da ništa., i *tebe* je vidio. Osim tih slučajeva upotrebljavaju se kraći oblici, na pr. daj *mi,* molim *te* i t. d. U gen.

i ak. plur. nema razlike među akcentovanim i neakcentovanim oblikom, ali je razlika u porabi sasvim onaka, kakva je među oblicima *mene* i *me*, između *tebi* i *ti*, između *nama* i *nam*; na pr. molim *vâs*, a ne njega., kad je òd *nâs* otišao, — ali: molim *vas*, da dođete., sjutra *nas* odvedite (t. j. mȍlīmovas, sjȕtranas) i t. d.

c) Što se govori na *me*, za *te*, u *se* i t. d., to je zato, jer su oblici *me*, *te*, *se* nekad bili pravi neenklitični oblici za ak. sing., a oblici *mene*, *tebe*, *sebe* upravo su genitivi, koji su primili i službu akuzativa; ispor. oblike *jelena*, *orača*, koji su upravo genitivi, a pravi su akuzativni oblici na pr. *hrast*, *posao*. — Sveze *na me*, *za te* i t. d. običnije su od sveza *na mene*, *za tebe* i t. d., ali ni to nije baš neobično. Evo nekoliko potvrda: *za mene*. *V*. filib. 2, 23, nar. posl. 307, nar. prip. 88, 191., *na mene*. *V*. mat. 24, 13, 1 kor. 4, 16, nar. posl. 189., *o mene*. *V*. mat. 11, 6., *po mene*. d. ap. 10, 29., *pred mene*. nar. pjes. 3, 172., — *za tebe*. *V*. 2 tim. 1, 3, nar. posl. 41. 74, nar. prip. 106. 207., *na tebe*. *V*. mat. 26, 62., — *za sebe*. *V*. mil. obr. 69, jov. 5, 31, rimlj. 12, 19, nar. prip. 106., *na sebe*. *V*. dan. 4, 22. Dodajem, da se *među me*, *među te*, *mimo me*, *mimo te* po svoj prilici ne govori, nego samo *među mene*, *među tebe*, *mimo mene*, *mimo tebe*, ali ima: *među se*. *V*. dan. 2, 99, mil. obr. 5, *mimo se*. *Iv*. rječnik iz neke narodne pjesme.

d) Iza riječce *ni* stoje dulji oblici, kad je na zamjenici sila govora, na pr. ni *tebi* ne ću reći., ne vidjeste ni *mene*; a kad nema sile govora, onda se mogu uzeti i neenklitični oblici: o ružice .... ni *te* berem, ni *te* dragu dajem. nar. pjes. 1, 344., i brat brata ne vodi na sudu ni *ga* muči. 2, 6., ni *mi* je u kesu, ni iz kese, ni *mi* staro kašlje ni mlado plače. nar. posl. 221.

193. a) Mjesto dativnih oblika *meni*, *tebi*, *sebi* nalazi se u narodnim pjesmama *mene*, *tebe*, *sebe*, na pr. čini od njeg, šta je *tebe* drago. nar. pjes. 2, 321., jesi l' *mene* snahu isprosio, *mene* snahu, *sebe* vjernu ljubu? 2, 332. Ti su oblici dijalektički i ne idu u književni jezik, pa ih Vuk nije (čini mi se) nikad pisao, a Daničić jamačno nije; vidi u akad. rječniku kod riječi *ja* na str. 375a.

b) U instrum. sing. dva su oblika za prvo lice: *mnom* i *mnome*, od kojih je prvi malo običniji, osobito iza prijedloga, na pr. *sȁ mnôm*, *pȍda mnôm*; za drugi su oblik potvrde: da oblada *mnome*. *V*. 1 kor. 6, 12., da hvala vaša *mnome* izobiluje. filib. 1, 26., udri *mnome* o zemlju. nar. prip. 49., ne brini se *mnome*. nar. pjes. 1, 578., zakuni se *mnome*. 2, 82., da ne obladaju *mnome*. *D*. psal. 19, 13. — Oblik *tobome* mjesto *tobom* sasma je neobičan, nalazi se katkad u pjesmama stiha radi, na pr. i ja za *tobome*. nar. pjes. 1, 354.

c) U književni jezik nijesu uzeti enklitički oblici *ni*, *vi* za dativ plur. i *ne*, *ve* za ak. plur., koji se mjesto *nam*, *vam*, *nas*, *vas* govore po južnim krajevima. Dativni oblik *vi* upotrebljava katkad Milićević, ali samo gdje navodi riječi kakvoga srbijanskog seljaka ili seljakinje, na pr. dobro *vi* jutro! *16*, pravo da *vi* kažem. 218 i t. d. (ima još na str. 45. 140. 281). — Starinski su oblici *nàm*, *vàm* (ne enklitički) za dativ, *nás*, *vás* za lokativ i *nami*, *vami* za instrumental plur. Oblik *vami* nalazi se katkad i u pisaca za dat. i za instr., na pr. za dat.: *Š*. 2, 80. 187. 269., *Lj*. 74, — za instr.: *I j*. 50. Jedan

put se i u Vuka nalazi *vami* za dat. („da ona preda *vami*"). prep. 6, 137 (1844), ali ja zacijelo držim, da je to štamparska pogreška. Slušao sam i od dobrih štokavaca kašto i *nami* za dativ, na pr. to nije on *nami* rekao. Ali ni *nami* ni *vami* ni za dat. ni za instr. ne ide u književni jezik, jer su arhaizmi i dijalektizmi.

d) Isto tako ne idu u književni jezik oblici ličnih zamjenica s navescima *ka, ke*: menéka, tebéka; meníka, tebíka, njemúka, naske, vaske (u ove dvije posljednje riječi ne znam, je li akc. -á- ili je -â-). Navesci su riječce, koje same sobom ništa ne znače, već se dodaju drugim gotovim riječma, koje i bez navezaka znače sve, što treba; takav je navezak *i zi* u obliku *ńojzi* (v. §. 195a).

e) Za dat. sing. pored *sebi* nalazi se i enklitički oblik *si*, ali je rijedak u narodu; imamo ga u primjeru: nijesu vuci stekli po poruci, nego što *si* sami priprave. nar. posl. 218; u Srijemu i po Slavoniji govore: uzmi *si*, oseci *si* hleba. *V.* rječn. kod си. Tako se govori i: pomozi *si* sam i t. d. Ponajviše se mjesto *si* govori *sebi*, dakle: što *sebi* sami pribave i t. d. Ali narod i *si* i *sebi* izostavlja obično svuda, gdje se iz smisla vidi, da subjekt za se štogod radi; govori se na pr. nađoh u nevolji dobra prijatelja, dakle ni nađoh *si* ni nađoh *sebi*. Teško je shvatiti, kako je oblik *si* u uzvičnim rečenicama postao pleonazam, koji ne znači ništa, na pr. kad se kaže: blago li *si* meni! *V.* rječn. kod благо мени., teško *si* ga meni! kod га.

194. Zamjenica trećega lica *on* sklanja se ovako:

Sing.	N.	ôn (ön)	òno	òna
	G.	njèga, ga		njê, je
	D.	njèmu, mu		njôj, joj
	A.	njèga, njga, nj, ga		njû, je
	L.	njèmu		njôj
	I.	njîm, njíme		njôm, njóme
Plur.	N.	òni	òna	òne
	G.	njîh, ih	*za sva tri roda*	
	D.	njîma, im		
	A.	njîh, ih		
	L. I.	njîma		

Nominativ sing. i plur. razlikuje se svojom osnovom od ostalih padeža, jer se pravi nominativ zamjenice trećega lica izgubio već u dohistoričko doba našega jezika, pa ga je zamjenio oblik *on, ona, ono*. Koji su oblici navedeni bez akcenta, oni su enklitike, a razlika je u porabi akcentovanih i enklitičnih oblika ista, koja je rečena u §. 192b. Enklitički oblici za ak. sing. *njga, nj* upotrebljavaju se samo s prijedlozima, na pr. *nâ nj*, (nânj), *pô nj* (pônj), *zánjga, prědânjga* i t. d. — Oblik *njga* nije postao od *njega* tako što je ispalo *-e-*, nego je postao od *nj* tako, što mu je pojačenja radi dodat oblik *ga*.

195. a) U gen. i ak. sing. mjesto *njega* neobično je *njeg*, ali se u narodnim pjesmama stiha radi nalazi, na pr. od *njeg*. nar. pjes. 1, 538 i 2, 321, pred *njeg*. 1, 540 i 2, 69. 76 i 3, 315, za *njeg*.

2, 77, kod *njeg.* 2, 162 i 3, 3; i u pjesmama je vrlo rijetko *njeg* bez prijedloga, na pr. 3, 555. — Za dat. i lok. sing. i u pjesmama je *njem* mjesto *njemu* sasma rijetko: k *njem.* 1, 134 i 3, 81. 555. u *njem.* 1, 199 i 3, 118. 350, na *njem.* 3, 355. 471. — Pored *njôj* dosta je obično *njójzi* u dat. i lok. sing., u dat.: *V.* luk. 1, 36, nar. pjes. 1, 75 i 2, 130 i 3, 473. 500, nar. prip. 27, *D.* istor. 53, 130. pis. 74. 368, k *njojzi. D.* istor. 53., — u lok.: na *njojzi.* nar. pjes. 1, 399 i 2, 198, *D.* pis. 43, 5 mojs. 24, 1, u *njojzi.* nar. pjes. 1, 414. 609, *D.* pis. 58, *Š.* 2, 99, *I.* 302.

b) U obliku *njojzi* je *zi* navezak kao *ka* u *menika* i t. d. (v. §. 193d). Taj navezak nalazimo i u riječi *njezin,* koja isto znači što *njen,* pa kako je *njen* postalo od gen. sing. *nje* tim, što mu je dodat pridjevni nastavak *n,* tako je *njezin* postalo od negdašnjega genitiva sing. *njezi* s îstim pridjevnim nastavkom.

Vuk u rječniku (1818) LII. kaže, da se gdješto po Srbiji u nom. plur. mjesto *ti* (od *taj*) govori *tîzi,* isto tako i gen. *tîzîh,* dat. *tîzîm* ili *tîzîma;* u tim je oblicima navezak *zi* umetnut, mjesto da je dodat. U starijem jeziku nalazi se dosta često *mojojzi, mojizih, ovizih, ovizim* (kako se vidi u akad. rječniku) mjesto *mojoj, mojih, ovih, ovim,* a dijalektički se i danas nalazi: *mojojzi.* nar. pjes. 1, 94, *kojizi* (nom. plur.). *V.* rječn. kod **ви**, *onizim* (instr. sing.). *JM.* 156. 160, *svojizih* (gen. plur.). 183. 567. Toga se nalazi i u deklinaciji pridjeva, v. u §. 209b.

c) Sva četiri oblika, što su navedena za ak. sing. muškoga roda, služe i za živo i za neživo, a služe i za srednji rod. Primjeri za što neživo muškoga roda (za što živo nijesu potrebni primjeri): Turci misleći, da je Vršac pun vojske, nisu smeli u *njega* doći. *V.* eman. 6., u gradu postave straže i u *njega* prenesu senat. mil. obr. 6, Miloš pođe u svoj šanac, no još ne dođe *unjga,* a ova se trojica dogovore. 90., udari na drugi šanac te i *njega* otme. 109., on uzme tiganj i metne u *njega* gvozden klin. rječn. kod клинчорба., grad je Danj bio u Duklji, *njega* spominje Stefan Prvovjenčani. *D.* istor. 243. Tako se govori i: vidiš li onaj kamen? — vidim *ga.* Primjeri za srednji rod: šta je tom detetu, te plače? — izbila *ga* mati. *V.* rječn. (1818) LI., kamo ti platno? — odnijela *ga* voda. LI., kako je ovo selo bilo puno vojske francuske, tako u *njega* nije mogao ući. eman. 42., opkoli Užice sa sviju strana i stane pucati na *njega.* dan. 5, 37., село и *крозањ* поток. nar. pjes. 1, 557., koji ne primi carstva Božijega kao dijete, ne će ući u *njega.* mar. 10, 15., dovedoše magare k Isusu i metnuše *nanj* (t. j. na magare) haljine svoje. mar. 11, 7., zaište jedno jaje te i *njega* razbije. rječn. kod клинчорба., blagodarim na pismu vašemu .... ja bi vam na *njega* odgovorio, ali .... prep. 4, 144 (1830)., za goricom selo pomaleno, *krozanjga* se proći ne mogaše. nar. pjes. 1, 493., ja sam vam poslao jedno pismo, nadam se .... da će mi skoro i odgovor *na nj* stići. *D.* u Vukovoj prep. 6, 732 (1849).

196. a) Za enklitički oblik akuzativa sing. ženskoga roda služi danas oblik *je,* na pr. vidim *je;* pravi akuzativni oblik *ju* (ispor. *nju*) uzima se ispred glagolskog oblika *je* (da ne budu dva

je zajedno), na pr. да *jy* је често певао. *V.* nar. pjes. 4 (1833), XVIII., или *jy* је уметнуо. nar. pjes. 2, 254., превео *jy* је Гете. 3, 527. Tako je i u narodnim pjesmama: kako *ju* je lako uvatio. 2, 636., i već *ju* je mladu isprosio. 3, 501. Mjesto ovakoga *ju je* uzima se kašto samo *je*: ona mu kaže sve po redu. kako *je* bio opkolio požar i kako *je* čoban izvadio. nar. prip. 14., pa joj pripovedi, kako je stradala, kako *je* muž prokleo. 70. Katkad se ipak nalazi i *je je*: jer *je je* Solomun vrlo čuvao. nar. prip. 196., kako *je je* lako udario. *JM.* 67. 93. 403., triput *je je* utegnuo pasom. 110., koja *je je* tako nakitila. 160. I samo *ju* katkad se nalazi: ali je dijalektički, na pr. lasno će *ju* oni porobiti. nar. pjes. 3, 568.

b) U instr. sing. oblici *njime, njome* jednako su obični kao i *njim, njom* s prijedlogom i bez prijedloga. Oblici *njim* (za dat. plur.), *njih* (za lok. plur.), *njimi* (za instr. plur..) sasvim su zastarjeli te se u narodu po svoj prilici nikad ne govore, a veoma se rijetko govori *nje* za ak. plur., kako je u *JM.* uza *nje.* 241., preda *nje* (t. j. pred njih). 386. O oblicima *ih, im* vidi u §. 104b.

Posvojne zamjenice.

197. Zamjenice *njègov, njîhov, njîhan (njihna, njihno), njên, njézin* sklanjaju se sasvim kao neodređeni pridjevi, zato će se o njima reći, koliko treba, u §. 210a, a zamjenica *moj* (kojoj je osnova *moj,* a drugo su nastavci, na pr. *moj-a, moj-ega* i t. d.) kako se sklanja, to se vidi odavde:

Sing.	N.V.	môj	mòje	mòja
	G.	mòjega, mòjeg, môga, môg		mòjê
	D.	mòjemu, mòjem, môme, môm		mòjôj
	A.	= N. ili G.	mòje	mòju
	L.	mòjemu, mòjem, môme, môm		mòjôj
	I.	mòjîm, mòjijem		mòjôm
Plur.	N.V.	mòji	mòja	mòje
	G.	mòjîh, mòjijeh	} *za sva tri roda*	
	D.	mòjîm, mòjima, mòjijem		
	A.	mòje	mòja	mòje
	L. I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. V. mòja (*za muški rod*).

U sing. pored *mòjega, mòjeg, mòjemu mòjem, mòjîm* može da bude i *mòjéga, mòjég, mòjému, mòjém, mòjim,* tako i u plur. može pored *mòjîm, mòjima* biti i *mòjim, mòjîma.* Oblici *mojijem, mojijeh* pripadaju samo južnom govoru. O obliku *môga (môg)* pored *mòjega (mòjeg)* v. u §. 114; isto vrijedi i za oblik *môm* pored *mòjem;* obliku *môm* može se dodati vokal *e* te biva *môme.* Kao *môj* sklanjaju se sasvim i zamjenice *tvôj, svôj.*

198. Zamjenica *näš* sklanja se ovako:

Sing.	N.	näš	näše	näša
	G.	našega, našeg		našê
	D.	našemu, našem		našôj
	A.	= N. ili G.	näše	našu
	L.	našemu, našem		našôj
	I.	našim, našijem		našôm
Plur.	N.	naši	naša	naše
	G.	našîh, našijeh	} *za sva tri roda*	
	D.	našim, našima, našijem	} *za sva tri roda*	
	A.	naše	naša	naše
	L.	} = D. *za sva tri roda*		
	I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. V. naša (*za muški i srednji rod*)

Oblici *našijem, našijeh* pripadaju samo južnom govoru. Kao *näš* sklanja se sasvim i *väš*.

Pokazne zamjenice.

199. a) Zamjenica *taj* (kojoj je osnova *t*, a drugo su nastavci, na pr. *t-oga, t-im* i t. d.) sklanja se ovako:

Sing.	N.	tâj	tô	tâ
	G.	tögâ, tög		tê
	D.	tömê, tömu, töm		tôj
	A.	= N. ili G.	tô	tû
	L.	tömê, töm		tôj
	I.	tîm, tîjem		tôm
Plur.	N.	tî	tâ	tê
	G.	tîh, tîjeh	} *za sva tri roda*	
	D.	tîm, tîma, tîjem	} *za sva tri roda*	
	A.	tê	tâ	tê
	L.	} = D. *za sva tri roda*		
	I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. tâ (*za muški i srednji rod*)

b) Oblici *tijem, tijeh* pripadaju samo južnom govoru. Što bi se o gdjekojim oblicima imalo još kazati, to će se učiniti zajedno u svezi s deklinacijom određenih pridjeva (§. 212—225), s kojima se deklinacija zamjenice *taj* u ponajviše oblika slaže. Kao *taj* potpuno se jednako sklanjaju zamjenice *òvâj — òvô — òvâ* i *ònâj — ònô — ònâ*, samo mislim, da ovim zamjenicama u gen., dat. i lok. sing. skrajnji vokal nije dug, t. j. da je *òvoga, òvome,*

ònoga, ònome. Akcent se tim dvjema zamjenicama nigdje ne mijenja. U instr. sing. pored *tim* govori se i *time,* ali rijetko, osobito ispred kakve imenice: ja sam se *time* tešio. *Š.* 2, 38., *time* htedoh zavarati. 2, 67. Još su rjeđi u tome padežu oblici *ovime onime.* Pored *ovaj, onaj* (nom. i ak. sing.) govori se (osobito po južnim krajevima) također *òvî, ònî;* prvom je obliku potvrda u nar. prip. 117. 120, drugome u istoj knjizi 119. 121; može se još dodati: Svetić *ovi* svoj (t. j. pravopis) utvrđuje. *D.* sitn. sp. 6, pa će onda biti najbolji pravopis *oni,* kojijem .... 7., na *ovi* način. *N.* 354, *oni* boj. 373. Jamačno je oblik *òvî, ònî* analogija prema određenim pridjevima, na pr. *dȍbrî, žûtî* i t. d.

c) Prema zamjenicama *ovaj, onaj,* koje imaju na početku vokal *o,* može isti vokal primiti i zamjenica *taj* te glasi *otaj,* ponajviše iza kakvoga prijedloga, kako je u primjerima: podaj mu još k *otomu* sedlo. nar. pjes. 2, 635., s *otom* namjerom. *D.* sitn. sp. 6., živi s *otim* blagom. nar. prip. 15., uz *oto. M. 9.,* od *otih* dana. *28.,* od *ote* sorte. 95., pred *otim* dvorom. *135.* U akad. rječniku ima potvrda i bez prijedloga: jedva *oto* dočekao., gleda knjigu *otu* (iz narodnih pjesama našega vremena).

Odnosne i upitne zamjenice.

200. a) Zamjenica *kòjî — kòjê — kòjâ* ima dug skrajnji vokal u nom. i ak. sing. i plur., inače se sklanja kao *moj,* ima dakle i stegnute oblike *kôga (kȏg), kôme (kôm)* prema *môga (mȏg), môme (môm),* na pr. čovjek, *koga* smo vidjeli., čovjek, *kome* smo dali (pored *kòjêga, kòjêmu* ili *kòjég, kòjêm).* U instr. sing. može biti *kîm* (pored *kòjîm),* na pr. ostavi mi bar ručna devera, s *kim* ću mlada do majke otići. nar. pjes. 3, 504.

b) Zamjenica *čîj* izvedena je od osnove zamjenice *kȍ* (gen. *kòga*), kako je na pr. *čovječij* ili *čovjèčiji* izvedeno od osnove imenice *čovjek,* dakle je *č* postalo od *k* (v. §. 89b). Sklanja se *čîj* ili *čiji* ovako:

Sing.	N.	čîj, čijî	čijê	čijâ
	G.	čijega, čijêga, čijeg, čijêg		čijê
	D.	čijemu, čijêmu, čijem, čijêm		čijôj
	A.	= N. ili G.	čijê	čijû
	L.	čijemu, čijêmu, čijem, čijêm		čijôj
	I.	čijîm		čijôm
Plur.	N.	čijî	čijâ	čijê
	G.	čijîh, čijijeh } *za sva tri roda*		
	D.	čijîm, čijîma }		
	A.	čijê	čijâ	čijê
	L. I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. čijâ *(za muški i srednji rod)*

Oblici *čijijem, čijijeh* pripadaju južnom govoru. U §. 105 rečeno je, da se pored *čìji* u nom. i ak. plur. nalazi i *čîj* i *čî*, a u instrum. sing. *čîm* pored *čìjîm*. Oblika *čiji* za nom. sing. nema Vuk u rječniku u azbučnom redu (nego samo *čîj*), ali ga ima kod drugih nekih riječi, i to kod банати се, kod бруже i kod угризак, a tako ima i Daničić istor. 107. 122, pis. 101, 1 mojs. 32, 17 i 41, 12.

201. a) Odnosno-upitne zamjenice *ko* i *što* imaju samo sing., koji im se sklanja ovako:

N. kȍ	štȍ, štȁ
G. k-òga	č-èga, štâ
D. k-òme, k-òmu, k-ȍm	č-èmu
A. k-òga	štȍ, štȁ
L. k-òme, k-ȍm	č-èmu, č-ȅm
I. k-îm, k-íme	č-îm, č-íme

b) U nom. govori se i piše također *tkȍ* (v. §. 76b i 110a), a *što* je postalo od *čto*, a to od *čьto* (v. §. 91d). U obadva ta oblika pripada osnovi samo ono, što stoji ispred *to*, a samo *to* je dodato pojačenja radi onako, kako mi danas (ne osjećajući više ni malo, da već u *tko* i *što* imamo *to*) govorimo na pr. ko *to* viče? što *to* teče? — U gen. i ak. mjesto *koga* rijetko se govori *kog*, koje se nalazi u *V.* dan. 2, 95 i u nar. posl. 137. Još je rjeđi oblik *čeg* mjesto *čega* u gen. sing., na pr. u nar. posl. 345. Oblik *šta* u gen. sing. jednako je običan kao i *čega*: oda *šta*. *V.* d. ap. 13, 39, rimlj. 14, 21, 1 tim. 6, 4., *D.* jezek. 44, 18., oko *šta*. nar. posl. 100., do *šta*(no) je tebi.nar. pjes. 1, 619., koji se nema *šta* stidjeti. *V.* 2 tim. 2, 15., kad se čoek *šta* prihvati, nek se i drži. nar. posl. 121. Taj genitivni oblik načinjen je prema nominativu *što* po analogiji na pr. gen. *sela* prema nom. *selo*, a iz gen. je *šta* prešlo u i nom. i ak., te se govori mjesto *što*, na pr. *šta* je to? *šta* si vidio? Ali s prijedlozima, koji se slažu s akuzativom, uvijek je samo *što*, na pr. *na što, po što, u što* i t. d. Pored *čega* i *šta* ima za gen. još i treći oblik: *čèsa*, koji se govori u južnim krajevima (nalazi se u nar. posl. 5. 346) a Vuk i Daničić ne pišu ga nikad. U dativu nije rijetko *kom*, na pr. *kom* bi najvolila? nar. pjes. 1, 443., mislila je, *kom* će poslat. 625, — *čem* u tom padežu mjesto *čemu* mislim da je sasma neobično, i sumnjam, da bi ko rekao: *čem* si onamo išao? U lok. je *kom* običnije nego u dat., na pr. o *kom* ste govorili?, — a *čem* je u lok. jednako obično kao i *čemu;* Daničić doduše u obl. 35. kaže, da je *čem* u lok. mnogo običnije nego *čemu*, ali u prvom izdanju ove gramatike navedeno je na str. 191. mnogo potvrda iz jezika ne samo Vukova, nego i Daničićeva za lok. *čemu*, na pr. *na čemu, po čemu, u čemu* i t. d. U instr. je *kim* i *kime* jednako obično, rjeđe je *kijem*: gdjegod Bog čini zavjet s *kijem*. *D.* pis. 181; — *čijem* (mjesto *čim* ili *čime*) nalazi se samo u južnim krajevima, a Vuk i Daničić ne pišu to nikad.

Neodređene zamjenice.

202. a) Zamjenice *nëko, nëšto* (ili *nëšta*), *nèčîj* sklanjaju se kroza sve oblike kao *kȍ, štȍ, čîj*, a zamjenica *nëkî* (*nëkô, nëkâ*) sklanja se kao određeni pridjev, na pr. *žûtî* (v. §. 208). Od *nëšto* (ili *nëšta*) genitiv je *nëčega* i *nëčesa* (ovaj drugi oblik bilježi Vuk u rječniku, ali ga ne upotrebljava nikad kao ni Daničić) i *nëšta;* ovome trećem obliku su potvrde: kao da ih od *nešta* čisti. *V.* nar. pjes. 1, 184., kao da ga brane od *nešta.* rječn. kod помрчати. Lokativu *nečemu* potvrda je: u *nečemu. D.* pis. 13. 21. Da se u južnom govoru pored *neko, neki, nekad* i t. d. govori i *njeko, njeki* i t. d.. i da je ovo starije, to je rečeno u §. 51a.

b) Riječi *nïko, nïšta, nïčîj* sklanjaju se kao *nëko* i t. d. U nom. i ak. ponajviše se govori *ništa,* sasma je rijetko *ništo,* kako se nalazi u nar. posl. 225. Toj zamjenici je gen. *nïčega, nïčesa* (ovaj drugi oblik ima Vuk u rječniku. ali ga ne upotrebljava nikad kao ni Daničić) i *nïšta,* koje imamo u primjeru: znam, da nema *ništa. D.* pis. 91. — Kad s kojom od tih zamjenica stoji prijedlog, on se umeće među *ni* i među zamjenicu, a *ništo* glasi onda *ni—što* (v. §. 201b): ne ćete me pitati *ni za što. V.* jov. 16, 23., ali se *ni za što* ne brinem. d. ap. 20, 24., *ni u čemu.* pis. 81. 94., filib. 1, 20, nar. prip. 89., *ni u čem.* filib. 1, 28., *ni po čem.* mat. 2, 6., *ni od koga.* nar. posl. LI., *ni s kojom. D.* istor. 192., *ni u kom.* 270, 2 mojs. 34, 10., *ni s čim.* pis. 271; tako je i *nïpošto* (t. j. ni po što). Ali kad se takvim riječma ne izriče toliko nijekanje, koliko nešta, što se pomišlja, kao da jest, ako i nije, onda prijedlog može stajati ispred *ni*: kakogod su Srbe držali *za ništa. V.* dan. 3, 173., kad ko *od ništa* dođe do čega. nar. posl. 187., idu *u ništa* i gube se. *D.* jov 6, 18., Bog je *iz ničega* stvorio. pis. 91; — koji se gnjevi *ni za što. V.* mat. 5, 22, omrznuše na mene *ni za što.* jov. 15, 25., on je zemlju objesio *ni na čem. D.* jov. 26, 7. Kad bi u tim primjerima bilo pravo nijekanje, morao bi i glagol biti zanijekan, kako se na pr. kaže: ja *nijesam* ništa uzeo (a ne: ja *sam* ništa uzeo). Vidi u §. 511d.

b) Riječi *ïko, ïšto, ïkojî, ïčijî* ne razlikuju se u sklanjanju ni malo od *kȍ, štȍ* i t. d. Ne mȍgu zacijelo reći, stoji li prijedlog ispred tih zamjenica ili se umeće. Mogu navesti samo primjer: *i k čemu. V.* eman. 5, ali sve mi se čini, da bi se moglo reći također: *k ičemu.* To se može misliti poradi riječi *ikakav,* u koju Vuk umeće prijedlog, ali ga i pred nju stavlja: manje nego *i u kakoj* državi. dan. 2, 82., тако се више ваља старати за здравље него *и за какав* посао. nar. posl. 81; — глобили га *без икаке* кривице. nar. posl. 85, *bez ikakvoga* gnječenja. rječn. kod самоток.

203. a) Riječi *sväko, svášto, svâčîj, svâkojî* sklanjaju se kao *nïko* i t. d., a *svâkî* se sklanja kao *nëkî.* Mjesto *svâko* može se u nom. sing. reći i *svâk.* Pored *svášto* u nom. i ak. govori se i *svášta*: не мијешај се у *свашто. V.* nar. posl. 195., da smije *svašta*

jesti. rimlj. 14, 2. U gen. je ne samo *svȁčega*, nego i *svášta*: nar. posl. 95, nar. prip. 27, nar. pjes. 3, 43., vuci vreću, puna je *svašta*. nar. prip. 214. U lok. je dobro i s *u* i bez *u* na kraju: u *svačemu*. *V.* dan. 2, 51, 1 kor. 10, 33, prav. sov. 76, nar. prip. 89, o *svačemu*. *V.* mil. obr. 117, prav. sov. 23, nar. pjes. 1, 180 i 3, 262, u *svačem*. nar. posl. 300, *D.* pis. 93, o *svačem*. 371. Mislim, da je *svačem* u dat. rijetko: *svačem* ima prilika. nar. posl. 279; svakako je običnije *svačemu*: nevolja *svačemu* čoeka nauči. nar. posl. 196. U riječi *svašta* mogu se sklanjati oba dijela, ali je to dijalektizam: *svega česa* po zalogaj. nar. posl. 279 (iz Crne Gore)., *svemu* bi se *čemu* domislila (iz neke narodne pjesme). *V.* rječn. kod домишљат. Što se govori *sȁvkolik, svȁkolika, svȅkoliko*, nom. plur. *svȉkolici* (ili *svȉkoliki*), to nije više jedinstvena složena riječ, nego su dvije; pored toga se govori *vȁskolik, vȁskolika, vȁskoliko*, gdje se prvi dio ne mijenja.

b) U *kojekȏ, kojèšta* sklanja se samo drugi dio, i to onako, kao kad je sam, na pr. *kojekòga, koječèmu*, Kad se s riječju *kojèšta* nađe prijedlog, umeće se između *koje* i *šta*, na pr. desetak *koje oda šta*. *V.* dan. 2, 79., radi seljacima *koje za što*. 2, 98., tu se dogovaraju *koje o čemu*. 2, 109., pita ga mnogo *koje za što* luk. 23, 9., она се испребијала *koje o uma* nar. posl. 222. Mislim, da ne bi rđavo bilo ni: *od kojèšta, za kojèšta* i t. d., a to mislim poradi riječi *kojekaki*, u koju se prijedlog može umetati, ali se može i pred nju stavljati: on sudi ljudma *koje za kake* sitnice. *V.* dan. 2, 98., ustanu *koje s kakim* begovima. 3, 148., *po kojekakijem* haljinama. prav. sov. 67. Kad *kojèšta* znači: besposlice, sitnice (na pr. što je god g. Grujić govorio o ovakijem mojijem pogrješkama, ono je sve *kojèšta*. *V.* drž. izd. 3, 337), onda mislim, da je običnije, da prijedlog stoji pred *kojèšta*, na pr. psuje me *za kojèšta*. Za *kojeko*, kad je s prijedlogom, ne mogu navesti nikakvoga primjera, ali mislim, da bi se reklo: *koje od koga, koje s kim*.

c) O riječima *štȍko, štȍšta, štȍčȋj, štȍkojȋ* nemam drugo što reći, nego da se sklanja samo drugi dio, i to onako, kao kad je sam; gen. je dakle: *štokòga, štočèga* ili *štȍšta*, isto tako *štȍčijȃ, štȍčije* i t. d.

204. a) U složenicama *kȍgod, štȍgod, čȋjgod, kojigȍd* sklanja se samo prvi dio, dakle na pr. gen. *kogagȍd*, dat. *čemugȍd* i t. d. (o akcentu tih riječi vidi u §. 129b). Pored *-god* govori se i *-gođ*, na pr. *kȍgođ, štȍgođ* i t. d. — Enklitike, kad se nađu uz te zamjenice, dolaze obično u sredinu: *ko* bi *god* jeo. *D.* 2 mojs. 12, 15., *čim* je *god* vezala. 4 mojs. 30, 6 i t. d., isto je tako, i kad su dvije enklitike: *što* ti je *god* kazala. *D.* 1 mojs. 21, 12 i t. d. Više primjera za ovo umetanje enklitika navedeno je u prvom izdanju ove gramatike str. 193. i u *Iv.* rječniku. Ali enklitike se ne moraju umetati, mogu stajati i iza navedenih zamjenica: *kogod* je hodio. nar. prip. 116., *štogod smo* imali. *V.* kovč. 67. Ovome odgovara, što se enklitike umeću i onda, kad je koji prilog složen

s *god* ili *goď*, na pr. *gdje* je *god* trebalo. *V.* mil. obr. 11, *како* је *гоћ* било. nar. posl. 162., *кад* би *гоћ* јели. 340., *dokle* joj *god* krv ide. *D.* 3 mojs. 15, 26., *kuda* nas *god* pošlješ. is. nav. 1, 16., — *ће* му је *гоћ* мјесто. *V.* nar. posl. XXV. I ovdje može enklitika da bude dodata: *kadgod bi* što imao., *đegoď je* bio. *Iv.* rječn. (iz narodnih pripovijedaka). Vidi još u §. 471c.

b) Zamjenicama *gdjèko, gdjèšto, gdjèkoji* mijenja se u sklanjanju samo ono, što stoji iza *gdje*: u *gdječemu. D.* istor, 56, u *gdječem.* pis. 239, *gdjekomu.* star. 3, 6.

205. a) Među neodređene žamjenice idu također *nëkojî* (t. j. neki) i *nïkojî* (t. j. nikakav, nijedan), koje se sklanjaju kao *koji.* Obje su dijalektizmi; prvu nije Vuk upotrebljavao nikad, a Daničić (mislim) samo u primjeru: ja sam htio samo za *nekoja* (t. j. djela) kazati. sitn. sp. 46; druga se u Vuka i u Daničića ne nalazi, rekao bih, nikad, ali jednu i drugu pišu počesto drugi pisci: zašto ne siđe ozgo *nekoji* anđeo? *Lj.* 88, promijenimo li mi to u *nekoju* milost. 340., *nikoja* duša ne će. 315., *nekoje* vijesti. *I.* 151., *nikoja* (t. j. krivica) ne može savladati njegove krotosti. 10., pored nesposobnih *nekojih* vladara. *N.* 30., ili nju il' *nikoju* drugu. *Š.* 2, 18.

b) I riječ *nëkolik* ide među neodređene zamjenice; od nje se u Vuka i u Daničića nalazi samo dual, na pr. *nekolika* momka, *nekolika* mjesta, *nekolike* stotine (t. j. dva ili tri ili četiri momka i t. d.), ali u Milićevića i u Šapčanina nalazi se i plural: prihvatiše *nekoliki* seljaci. *M. 14.*, pop je prekorio *nekolike* seljake. *26.*, nikli su *nekoliki* brestovi. *138.*, put dotiče se *nekolikih* koliba. *Š.* 5. 156. U akad. rječniku ima potvrdâ i za singular, ali malo i samo iz starijeg jezika.

Pridjevi.

206. a) Pridjevi se sklanjaju dvojako, i to prema tome, jesu li neodređeni ili određeni. Neodređeni su oni, koji se u nom. sing. muškoga roda svršuju na konsonant (ili na *o*, koje je postalo od *l*), a određeni se u tom obliku svršuju na *-î;* dakle su pridjevi žût — žúta — žúto, mîo — mîla — mîlo, vrûć — vrúća — vrúće neodređeni, a određeni su: žûtî — žûtâ — žûtô, mîlî — mîlâ — mîlô, vrûćî — vrûćâ — vrûćê.

b) Neki su oblici određenim i neodređenim pridjevima zajednički, i razlika je samo u akcentu i kvantiteti, ali mnogi pridjevi ni te razlike nemaju. Imamo na pr. u nom. sing. za ženski i za srednji rod *žúta — žúto* (neodređeno) i *žûtâ — žûtô* (određeno), ali u gen. i u dat. plur. *mïlîh, mïlîm* služi jednako kao određeni i kao neodređeni pridjev.

207. a) Primjer deklinacije neodređenog pridjeva; osnova je na pr. *žut,* a što je iza nje, to su nastavci.

Sing.	N.V.	žût	žúto	žúta
	G.	žúta		žútê
	D.	žútu		žútôj
	A.	= N. ili G.	žúto	žútu
	L.	žútu		žútôj
	I.	žútîm, žútijem		žútôm
Plur.	N.V.	žúti	žúta	žúte
	G.	žútîh, žútijeh	} *za sva tri roda*	
	D.	žútîm, žútîma, žútijem	}	
	A.	žúte	žúta	žúte
	L. I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. V. žúta (*za muški rod*)

Oblici *žutijem, žutijeh* pripadaju samo južnom govoru.

b) Kao *žut* sklanjaju se i drugi pridjevi, koji se u nom. sing. svršuju na nepalatalni konsonant (ili na *o* postalo od *l*), a sklanjaju se i oni, koji se u tom obliku svršuju na palatalni konsonant, na pr. *kŕnj, löš. svjëž* (iz ruskoga jezika). *tûđ, vrûć,* samo što je tim pridjevima u nom. i ak. srednjega roda mjesto *o* na kraju *e*: *kŕnje, löše* i t. d., ali dvjema ovakim pridjevima Vuk u svome rječniku piše za srednji rod na kraju *-o,* to su *smëđ* i *lenj* (u istočnom govoru pored *len,* t. j. *lijen*), dakle *smëđo, lénjo* (ovaj oblik ima *Š.* 2, 78). Vokal *e* mjesto *o* u tim oblicima odgovara istom vokalu u instrum. sing. *ježom, zecom* (v. §. 109b). Pridjevi *òkošt, täšt, vjëšt,* trebalo bi po §. 91a, da u nom. i ak. sing. srednjega roda imaju *e,* ali glase *okošto, tašto, vješto* (ne će biti dobro u *I.* 90: *tašte*), t. j. ti su oblici analogija prema *žuto, bogato,* i t. d., gdje iza *t* ostaje *o* po zakonu.

c) U gen. sing. može također biti *žútôga* ili *žútôg,* u dat. i lok. sing. također *žútôme* (žútômu) ili *žútôm.* Takav gen. i dat. i lok. mogu imati samo pridjevi, kojima je akc. drukčiji u određenom, drukčiji u neodređenom liku; zato na pr. od *mïo* neodređeni gen. i dat. i lok. sing. muškoga i srednjega roda može glasiti samo *mïla — mïlu,* isto tako od *bògat* samo *bògata, bògatu* i t. d., a oblici *mïlôga, mïlôg, mïlôme (mïlômu), mïlôm* ili *bògatôga, bògatôg, bògatôme (bògatômu), bògatôm* mogu biti samo određeni.

d) Dosta pridjeva ima nepostojano *a* u nom. sing. muškoga roda, na pr. dòbar — dòbra — dòbro, jäsan — jäsna — jäsno, mŕtav — mŕtva, nâgao — nágla, slädak — slätka, šúpalj — šúplja, töpal — töpla, zão — zlä — zlô. To je nepostojano *a* postalo onako kao u imenica na pr. *lòvac, vjëtar,* gen. *lóvca, vjëtra* (v. §. 135a). Između *st* i *št* nema nepostojanog *a,* na pr. *čist, gûst, täšt, vjëšt* (v. §. 44a). Nije svako *a* u nom. sing. muškoga roda nepostojano, u dosta je pridjeva postojano, na pr. mëkan — mëkana — mëkano, pljan — pljana — pljano, ròga̍t — ròga̍ta

i t. d., a gdjekoje *a* može biti nepostojano i postojano: bȍlan — bȍlna i bȍlana, vȍljan — vȍljna i vȍljana.

e) Vokativ sing. muškoga roda jednak je nominativu; potvrda tome ima dosta u narodnim pjesmama: *dobar* čoeče. nar. pjes. 1, 30., *mlad* junače. 1, 151., *jadan* brate. 1, 311., *mio* kume. 2, 19., *mio* pobratime. 2, 36., *bolan* kume. 2, 336., *neznan* krajišniče. 3, 251; može se još dodati: *dobar* glase. nar. posl. 59., *jadan* čoeče. nar. prip. 147. I ženski rod ima u vok. isti oblik, koji u nom., ali ja ne znam pravo, dali se prema *dobar* čovječe govori *dòbra* ženo ili *dȍbrâ* ženo, t. j. je li neodređeni lik (*dòbra*) ili je. određeni (*dȍbrâ*), a možda je oboje, kad koje. Tako sam isto u sumnji i za vokativ plur., govori li se na pr. *dòbri* ljudi! ili *dȍbrî* ljudi! ili oboje.

208. a) Primjer deklinacije određenoga pridjeva.

Sing.	N.V.	žûtî	žûtô	žûtâ
	G.	žûtôga, žûtôg		žûtê
	D.	žûtôme, žûtômu, žûtôm		žûtôj
	A.	= N. ili G.	žûtô	žûtû
	L.	žûtôme, žûtôm		žûtôj
	I.	žûtîm, žûtijem		žûtôm
Plur.	N.V.	žûtî	žûtâ	žûtê
	G.	žûtîh, žûtijeh	} *za sva tri roda*	
	D.	žûtîm. žûtîma, žûtijem		
	A.	žûtê	žûtâ	žûtê
	L. I.	} = D. *za sva tri roda*		

Dual. N. A. V. žûtâ (*za muški i srednji rod*)

Oblici *žutijem, žutijeh* pripadaju samo južnom govoru.

b) Tako se sklanja i *vrûćî — vrûćâ — vrûćê* i drugi pridjevi, koji ispred *i* u nom. sing. muškoga roda imaju palatalni konsonant. Razlika je samo u tome, što u nom. i ak. i vok. sing., srednjega roda ne stoji na kraju *o*, nego *e* (kao i u neodređenom pridjevu, v. §. 207b); isto se tako *o* u gen., dat. i lok sing. muškoga i srednjeg roda mijenja u *e*: *vrûćéga* ili *vrûćég, vrûćému* ili *vrûćém*. Daničić iza *št* u pridjevu *nȉšt* i *tȁšt* uzima *e*: *ništega*. psal. 22, 24 i 35, 10 i 37, 14, *ništemu*. 41, 1,. *taštega*. prop. 6, 12 i 9, 9. To odgovara pluralu *hrušteví, prištevi* i instrumentalu sing. *plaštem, prištem* (v. §. 137d i 146a). Ali sve mi se čini, da ne bi rđavo bilo ni *ništoga, taštome*, kad je u nom. i ak. sing. srednjega roda *ništo, tašto*, kao što je jamačno *okoštoga, vještome* prema *okošto, vješto*, a po svoj prilici je u istočnom govoru *lenjoga* prema *lenjo*, ali prema *smeđo* biće *smeđega, smeđemu*. Navedene ovdje oblike srednjega roda vidi u §. 207b.

209. a) U deklinaciji imenica muškoga roda guturali u nom. plur. prelaze po zakonu u sibilante, na pr. *junaci, druzi, siromasi* (§. 136a), a u deklinaciji pridjeva određenih i neodređenih ostaju guturali bez promjene (kako je rečeno već u §. 84b), na pr. *jaki, blagi, suhi.* Izuzetak je *svȉkolici* (od *sȁvkolik*) pored *svȉkoliki,* vidi u *Iv.* rječniku; zatim se nalaze guturali promijenjeni u nekim poslovicama, u kojima je to sačuvato iz starine: došli smo i mi zli i *opaci,* pa i brijeme. nar. posl. 69., jao majci, svi ti smo *jednaci*! 109 (ima i u nar. pjes. 4, 167: jadnoj majci, svi ti su *jednaci*!)., *jednaci* kao *linjaci.* 112., svi đaci *jednaci,* 282., na koga su *mnozi,* na toga su *rozi.* 188. Vidi se, da je u nekima od tih poslovica sačuvat (ili uzet) oblik sa sibilantom poradi slika.

b) Osobina je govora jugozapadnih krajeva, da se gotovim pridjevnim oblicima dodaje navezȁk *zi,* o kojemu vidi u §. 195b; tako je: *drugojzi.* nar. pjes. 1, 81, *crkovnojzi.* 92., *ludizi* (nom. plur.). nar. posl. 65., *veljizi* (nom. plur.). 72. O tome navesku *zi* vidi još u Vuka nar. posl. XXXIII.

210. a) Pravilo je za posvojne pridjeve i zamjenice, što se svršuju na *-ov* i na *-in,* da se sklanjaju kao neodređeni pridjevi. Toga se pravila Vuk uopće drži, ali često sklanja on te riječi i kao određene pridjeve, na pr. žive prilično *njiovom* činu. dan. 2, 112., iz *njihovoga* kraja. mat. 8, 34., po ustavu *njegovom.* pis. 24., da je preda mužu *njenome.* mil. obr. 61., u naručju *očinom.* jov. 1, 18., u dvoru *Irodovom.* d. ap. 23, 35., upravitelj dvora *kneževoga.* nar. pjes. 4. predgov.; više ovakovih primjera ima u prvom izdanju ove gramatike na str. 197—198. I u Daničića se nalazi takih oblika, ali manje nego u Vuka: od onoga *Svetićevoga* dokazivanja. sitn. sp. 35., u *Vukovome* rječniku. 44., da pripadne bratu i sinu i *njihovom* potomstvu. istor. 175., na *kraljevom* dvoru. 43., u *kraljevom* pismu. 313., na kraju *njezinom.* pis. 71. I u narodnim pjesmama ima toga: kad su došli *Omerovom* dvoru. nar. pjes. 1, 254., i ȁko ti leba *carevoga.* 2, 484.; bijaše se mnogo začudila *njegovome* stasu i obrazu. 3, 484., i potpuni šanca *Petrovoga.* 4, 222. Dosta ima toga i u drugih pisaca: u životu *njenom. I.* 82., uzrok *njihovom* nezadovoljstvu. *M.* 28., oko *njegovoga posvećenja.* 117., oblici *njezinoga* tela. *Š.* 2, 52., u krilu *Avramovom.* 5, 78. Već je u §. 11b rečeno, da određeni oblici od pomenutih riječi ne idu u književni jezik.

b) Stiha radi nalazi se u narodnim pjesmama od navedenih pridjeva i za nom. (vok.) sing. muškoga roda određeni oblik: valio se *Apićevi* Paja. nar. pjes. 1, 630., no ja jesam *carevi* delija. 2, 273., o Turčine, *carevi* telale! 2, 345., ni *Hristovi* zakon izgubiti. 2, 614., a to viđe *carevi* vezire. 3, 40., aman malo, *pašini* dželate! 4, 222. Vrlo je rijetko to osim narodnih pjesama: *žukovi* cvijet. nar. prip. 142.

211. U narodnim pjesmama, osobito u onima iz istočnih krajeva, nalazi se i obrnuti pojav, t. j. pridjevi, koji se u nom. sing. muškoga roda svršuju na *-i,* imaju katkad neodređene oblike, na pr. a ti *muška* čeda ne rodila! nar. pjes. 1, 323., a ja sam roda *gospodska.* 1, 391., Maru prose za *bugarska* bana. 1, 550., od švalera *bolja* roda nema. 1, 637., i *junačka* mesa naranio. 2, 328., neka radi po *gospodsku* dvoru. 2, 490., njima Todor *višńa* Boga nazva. 2, 491., al' ne možeš *bolja* gospodara (t. j. prekupiti). 2, 640.,

ja pogubih *turska* četobašu. 3, 188., ne budite srca *udovička*. 3, 356., stade piska po *gospodsku* dvoru. 3, 511., uvatiću *srpska* poglavara. 4, 212., š njim darovat *bosanska* vezira. 4, 315. — Mnogo rjeđe nalazi se to u pisaca (u Vuka nikad): čovjek *najpoštenija* srca i *najsvjetlija* obraza. *D.* sitn. sp. 107., da su . . . boljega srca i *svjetlija* obraza. 114., mjesto *svaka* prizivanja. *Lj.* 145., ima li *slađa*, ima li *korisnija* puta? *Š.* 2, 27., usred *najživlja* govora. 2, 231., dođosmo do nekakva *seoska* krsta. 5, 12., pogledavši me lica malo *vedrija*. 5, 69,. špag od *zimska* kaputa. 5, 72., od *pojača* pruća opleten. 5, 93.

* * *

212. Zašto se govori *žutoga* i *žutog*, t. j. zašto skrajnje *a* može otpadati, to će se reći u §. 215, a o porabi tih dvaju oblika u Vukovim i Daničićevim djelima imam da rečem ovo: kad je samo jedan takav oblik, onda Vuk i Daničić češće upotrebljavaju dulji oblik (*žutoga*), ali ni kraći (*žutog*) nije neobičan. Biće dosta samo nekoliko potvrda, i to za kraći oblik (više ih ima u prvom izdanju ove knjige na str. 199): pošalje *svog* sina. *V.* mil. obr. 22., pokraj mora *galilejskog*. mat. 4, 18., ne znam *tog* čovjeka. 26, 72., kroz *jednog* čovjeka. rimlj. 5, 12., по својству *српског* језика. nar. posl. 27., dozva u pomoć kralja *ugarskog*. *D.* istor. 83., skrati službu *svetog* Vasilija pis. 11., nema *nikog*, da mi pomože. 278., zalog *opšteg* spasenja. 358., od sabora *velikog*. psal. 40, 10. I u narodnoj se prozi kraći oblik dosta često nalazi: čija suša, *tog* i more, čije polje, *tog* i grad. nar. posl. 347., idem da tražim majstora *kakvog*. nar. prip. 45., da ga *lepšeg* u svetu nema. 69., nigde *nikog* nema. 171.

213. a) Kad se nađu dva ili tri genitiva jedan do drugoga, ili su rastavljeni riječcama, kao što su *a, i, ni, ili*, onda je dvoje obično: 1. da se oba ili sva tri genitiva svršuju na *ga*, 2. da se prvi genitiv svršuje na *ga*, a drugi na *g*; ako su tri genitiva, onda se na *g* svršuje treći ili drugi i treći genitiv. Premda su oba načina veoma obična, ali bih gotovo rekao, da je drugi običniji od prvoga. Za prvi i za drugi način navodi se u I. izdanju ove gramatike na str. 199—200. veliko mnoštvo primjera. a ovdje će biti dosta samo nekoliko iz djela Vukovih i Daničićevih i iz narodne proze. Primjeri za prvi način: na utoku *velikoga* i *maloga* Timoka. *V.* dan. 2, 51., posle *dugoga* i *strašnoga* boja. mil. obr. 3., opomenuti se *svetoga* zavjeta *svojega*. luk. 1, 72., do *samoga današnjega* dana. rimlj. 11, 8., ко са свога *доброга* и *великога* имена допадне какве муке. nar. posl. 59., ogledalo *ondašnjega gradanskoga* života. *D.* istor. 56., poslije *ovoga velikoga* sveštenika. pis. 11., u slavu *kakvoga* praznika *Gospodnjega*. 49., iz *staroga* i *novoga* zavjeta. 231., dovedite brata *svojega najmlađega*. 1 mojs. 42, 34., samo *onoga matoroga* psa da ostave. nar. prip. 16., izvadi novčić *svojega negdašnjega* sluge. 52., kćer *drugoga većega* cara. 185.

b) Primjeri za drugi način: izmedu *današnjega slavenskoga* i *srpskog* jezika. *V.* dan. 1, 41., do *posljednjega turskoga* i *austrij-*

skog rata. 2, 25., od *ovoga novog* zuluma. mil. obr. 72., čuvajte se kvasca *farisejskoga* i *sadukejskog*. mat. 16, 6., каже се за *доброга* старјешину *народног*. nar. posl. 285., od unutrašnje potrebe *samoga narodnog* života. *D*. istor. 5., dođe do *sjajnoga unutrašnjeg* i *spoljašnjeg* razvitka. 125., u ime *svega* roda *ljudskog*, pis. 40., prema važnosti *ovoga velikoga anđelskog* obraza. 263. pripovijetke iz *staroga* i *novog* zavjeta. prip. (natpis knjizi)., od *carskoga* ili *gospodskog* roda. nar. prip. 68., do *našega krsnog* imena. 98., opazi *svojega prvog* muža. 197.

214. Rijetko se oba ili sva tri genitiva svršuju na *g*, isto je tako rijetko, da genitiv na *g* stoji pred genitivom na *ga*. Primjeri za prvi slučaj: onđe nema *nikakog samoglasnog* slova. *V*. dan. 1, 41., preda seljacima *onog vezanog* čoveka. mil. obr. 181., ne praznuje crkva *nijednog jevanđelskog* događaja s tolikom radošću. *D*. pis. 288. — Primjeri za drugi slučaj: od *onog istoga* roda. *V*. dan. 1, 120., zar psuješ *Božjeg* poglavara *sveštеničkoga*? d. ap. 23, 4., sevastokratora *tesalskog* i *lokridskoga*. *D*. istor. 31., poslije *svakog silnoga* stiha. pis. 81., liturgija *svetog* Vasilija *velikoga*. 150.,, za spomen *ovoga radosnog* dolaska *gospodnjega*. 118., preko *ovog uskoga* mosta. *Š*. 2, 206., efekat *svakog opozicionoga* „primječanija". 5, 86.

215. Od onih zamjenica i pridjeva, što u gen. sing. imaju nastavak *-oga* (ili *-og*), svršuje se danas dativ i lokativ sing. trojako, na pr. *tomu, tome, tom* ili *žutomu, žutome, žutom;* od onih pak zamjenica i pridjeva, što u gen. sing. imaju *-ega* (ili *-eg*), imamo u rečena dva padeža samo na dva načina, na pr. *našemu, našem* ili *vrućemu, vrućem*. Po dokazivanju historičke gramatike oblik na *-omu* (ili *-emu*) služio je u davnini samo za dat. sing. muškoga i srednjeg roda, a oblik na *-om* (ili *-em*) samo za lokativ. Pomalo se taj zakon poremetio, te je i *-omu* i *-om* (ili *-emu, -em*) uzeto za oba padeža, a k tome je još došao i treći oblik, koji je tako nastao, što se nastavku *-om* počeo dodavati navezak *-e*, te je nastalo *-ome* i u dativu i u lokativu. To je ono isto *e*, što se nalazi u instrum. sing. *mnome, njime, njome, čime* pored *mnom* i t. d., a u §. 52b rečeno je, da mu se ne zna postanje. Isto se tako ne zna, zašto to *e* nije priraslo na nastavak *-em*, zašto se na pr. nije razvilo *našeme, vrućeme*. Kad je ovako narod sastavio dva i tri oblika za isti padež, počeo je krivo osjećati, da je na pr. *tom, našem, žutom* okrnjeno od *tomu, našemu, žutomu* ili od *tome, žutome*, pa je u tom krivom osjećanju okrnjio i genitiv, i tako je nastalo *tog, našeg, žutog* pored *toga, našega, žutoga*. — To krnjenje u gen. sing. nije starije od 200 godina; Daničić u svojoj „istoriji oblika" 159. navodi, istina, već iz XV. vijeka primjer (jedan jedini prije početka XVIII. vijeka): пашеть, ali tu je jamačno ь zapisato griješkom mjesto *a*, kako u istoj (posve kratkoj) ispravi ima zapisato отворьнь mjesto отворень, t. j. ь griješkom mjesto *e*.

216. a) U narodnom jeziku, koji služi za osnovu književnome, oblik na *-omu* za dativ je rjeđi od oblika, na *-ome* i *-om*. Za oblik na *-omu* nalazi se nekoliko potvrda u narodnim poslovicama, što ih je Vuk na svijet izdao: kako *komu* napiješ. 126., ko *drugomu* jamu kopa. 137., *komu* se mačka umiljava; onoga i ogrebe. 149., lijepo je *svakomu* milo. 170., ne bi *jednomu* dobro, dok *drugomu* ne bude zlo. 193., obećanje je *ludomu* radost. 228., teško je *mudromu* među budalama. 314. Tako je i u nar. prip. 128: *nikomu* ne ću kazivati; u narodnim pjesmama, što ih je Vuk izdao na svijet, takav je dativ veoma rijedak: k *tomu* vreme za pojanje. 1, 511, Dosta potvrda takvome dativu nalazi se u jeziku Daničićevu: prenosi nas k *veselomu* glasu. pis. 75., obriče narodu *ovomu*. 154., akatist *preslatkomu* Isusu. 209., reče *onomu*, koji činjaše krivo. 2 mojs. 2, 13., ko može služiti narodu *tvojemu* tako *velikomu*? 2 dnevn. 1, 10. U Vukovu jeziku mislim da je samo ova potvrda: *nikomu* ne kazuj. mat. 8, 4.

b) Lokativ na *-omu* mnogo je rjeđi od dativa s tim nastavkom. U narodnoj poeziji, što ju je Vuk na svijet izdao, nijesam našao ni jedne potvrde za takav lokativ, isto tako ni u jeziku Daničićevu, a u narodnoj prozi samo jednu: ko o čemu misli, o *onomu* i sanja. nar. posl. 151. U jeziku Vukovu našao sam tri potvrde, ali je samo jedna sigurna: по свему народу *српскому*. nar. posl. XXXIII. Primjer: „u *slavenskomu* prijevodu" drž. izd. 3, 338. uzet je iz Vukova rukopisnog odgovora N. Grujiću, te se ne zna, bi li Vuk tako ostavio, da je taj odgovor izdao štampom na svijet; još nađoh: na *veselomu* glasu. prep. 6, 140 (1845), ali to je po svoj prilici štamparska pogreška, ili se oblik „veselomu" izmakao Vuku u nepažnji pa bi ga on popravio, da je ono pismo štampao. Potpunosti radi valja dodati, da Vuk u gramatici pred rječnikom (1818) postavlja u obrascima deklinacije oblike *tomu, komu, žutomu* i za dativ i za lokativ, ali to će biti griješkom, jer inače bi on oblik na *-omu* češće upotrebljavao u svojim djelima za oba padeža. Ako se danas gdje u narodu čuje oblik na *-omu* za lokativ, to je rijetko i dijalektički, kako je u narječju dubrovačkom (na pr. *dobromu* i za dat. i za lok., vidi u Budmana, rad jug. akad. 65, str. 171) i kako je u primjerima: u Mlecima, gradu *kaurskomu*. *JM*. 99., na *tomu* ti fala. 106., na *čistomu* djevojačkom krilu. 448, — na *ovomu* svijetu .... na *drugomu* svijetu. *Lj*. 78.

c) Iz svega ovoga, što je razloženo, izlazi, da se dativ na *-omu* u književnom jeziku može (ali ne mora) upotrebljavati, jer je rjeđi od oblika na *-ome* i na *-om*, a lokativu na *-omu* da nema mjesta u književnom jeziku.

217. a) Dativ sing. jednako se obično svršuje na *-om* i na *-ome*, a *-emu* je običnije nego *-em*. Zato će za prva tri nastavka biti dosta samo po nekoliko primjera. Iz narodnih pjesama ne

ću u ovom ni u idućem §-u navoditi potvrda, jer se može misliti, da je u njima sad kraći, sad dulji oblik uzet poradi stiha.

b) *-om*: oni poruče *Crnom* Đorđiju, *V.* mil. obr.. 7., zadali jedan *drugom* veru. 74., biće kriv paklu *ognjenom.* mat. 5, 22., teško *onom* čovjeku. 18, 7., otvori oči *rođenom* slijepcu. jov. 9. 22., *nikom* ne kazuj. d. ap. 23, 22., рекли Турци *некаком* чоеку. nar. posl. 55., некакав, *ком* су .... око извадили 196., nije se *tom* kolaču nadao. 218., uzme batinu, pa *kom* nogu, *kom* glavu odbije. nar. prip. 180., on kaže *svom* zetu. 185., pokorna *srpskom* knezu. *D.* istor. 2., ne pripada njemu pohvala, nego *jednom* od njegovijeh našljednika. 3., *latinskom* sveštenstvu bi zabranjeno. 57., blago *onom,* ko ima. pis. 82., prelazi k *radosnom* čekanju. 102., dobra, koja je učinio Hristos rodu *ljudskom.* 230., *jednom* bješe ime Falek. 1 mojs. 10, 25., dade caru *asirskom.* 2 dnevn. 28, 21., na podsmijeh sam prijatelju *svom.* jov 12, 4., šaljite gospodaru *zemaljskom.* is. 16, 1.

c) *-ome*: da *turskome* caru plaćaju. *V.* mil. obr. 4., da je njemu *samome* žao. 77., došavši k *prvome* reče. mat, 21, 28., ne će se dati rodu *ovome* znak. mar. 8, 12., kad se one čuđahu *tome.* luk. 24, 4., ide k *svijetlome* ćesaru. d. ap. 25, 5., koja (t. j. napast) bješe tijelu *mome.* gal. 4, 14., ovdje je *tome* najzgodnije mjesto. *D.* istor. 11., da su *novome* manastiru bila dana mnoga sela. 23., *pravoslavnome* bi zadana dužnost. 57., ali se ne nadaj *mnogome.* pis. 4., kad se rodu *ljudskome* poče smrkavati. 42., polako nas privodi k *pravome* postu. 85., nadjede ime *onome* mjestu. 1 mojs. 32, 30., da uče *tome* i sinove svoje. 5 mojs. 4, 10., to je dio čovjeku *bezbožnome.* jov 20, 29.

d) *-emu*: pomozi *mojemu* nevjerju. *V.* mar. 9, 24., putu *Božijemu* učiš. 12, 14., k sinu *čovječijemu.* jov. 1, 51., zahvaljujem Bogu *svojemu.* rimlj. 1, 8., veći će služiti *manjemu.* 9, 12., кад се ко руга *мудријему* од себе nar. posl. 239., *starijemu* bratu ostajaše vlast, a ne *mlađemu. D.* istor. 3., steče imenu *svojemu* vječni spomen. 15., u ime roda ljudskog, *kojemu* duša tuži, što je pao. pis. 40., lijepo govori srcu *našemu.* 123., obriče narodu *Božijemu.* 154., Melha rodi sinove bratu *tvojemu.* 1 mojs. 22. 20., rekne *srednjemu* bratu. nar. prip. 111,

e) *-em*: клетва *муђем* псетету. *V.* nar. posl. 44.. ali je obično pripadalo *najbližem* rodu. *D.* istor. 69., dobra, koja je učinio rodu *čovječijem.* pis. 29.

218. a) U lokativu sing. ne može se reći da je koji od četiri nastavka *-om, -ome, -emu, -em* više ili manje običan od drugoga. Za svaki će biti dosta samo nekoliko primjera mjesto vrlo mnogih.

b) *-om*: po *tom. V.* mil. obr. 4, 39., po *starom* običaju. 142., meni treba u *onom* biti, što je oca mojega. luk. 2, 49., na *ovom* narodu. luk. 21, 23., u plamenu *ognjenom.* d. ap. 7, 30., u *crve-*

nom moru. d. ap. 7, 36., po *porodičnom* pravu. *D.* istor. 5., na *carskom* dvoru. 54., na *strašnom* sudu. pis. 27. 205., dio u životu *vječnom.* 66., u *onom* dolu. 1 mojs. 26, 19., na sinu *svom.* 2 mojs. 32, 29., na jeziku *mom.* psal. 139, 4. šator, u *kom* nastavaju. jov 21, 28.

c) *-ome*: po nagovoru *francuskome. V.* mil. obr. 26., u pašaluku *beogradskome.* 131., u Vitlejemu *judejskome.* mat. 2, 1., o danu *tome.* mat. 24, 36., u *tjelesnome* obliku. luk. 3, 22., у *карловачкоме* миру. nar. posl. XVIII., u *takome* smislu. *D.* istor. 6., po *starome* običaju. 19., u podrumu *svome.* 65., u *šestome* vijeku. pis. 18., na *strašnome* sudu. 210., na putu *svome.* psal. 2, 12., po *dugome* putovanju. nar. prip. 9.

d) *emu*: u *donjemu* gradu. *V.* dan. 3, 212., u *najvećemu* očajaniju. mil. obr. 82., u srcu *svojemu.* mat. 5, 28., o carstvu *Božijemu.* luk. 4, 43., po *našemu* gradu. d. ap. 16, 20., u *tuđemu* jarmu. 2 kor. 6, 14., по *горњему* правилу. nar. posl. XII., na *tvrđemu* temelju. *D.* istor. 54., po *predašnjemu* dogovoru. 122., u *svojemu* pismu. 222., na *jutrenjemu* kanonu. pis. 84., po savjetu *đavoljemu.* 89., da se po *mojemu* imenu prozovu. 1 mojs. 48, 16., po imenu *svojemu.* 4 mojs. 32, 42.

e) *-em*: po *predašnjem* običaju. *V.* mil. obr. 201., u *manjem* smislu. *D.* istor. 6., platno, u *kojem* je Hristos pogreben. pis. 26., u *predašnjem* pismu. 92., u obliku *golubinjem.* 177., reče u srcu *svojem.* 1 mojs. 8, 21., u sjemenu *tvojem.* 22, 18., u mjestu *vašem.* 5 mojs. 12, 12.

f) U lokativu je *-emu* u Vuka običnije od *-em,* a u Daničića je *-em* običnije od *-emu.*

219. a) Kad se nađu dva ili tri dativa sing. od pridjeva ili zamjenica, mogu se oba ili sva tri jednako svršivati, ali je u Vuka i Daničića mnogo običnije, da se različito svršuju, na pr. ako jedan oblik ima *-ome,* drugi ima *-om* i t. d., a osobito paze njih dvojica, da kraći nastavak (*-om* ili *-em*) ne dođe pred dulji (*-omu* ili *-emu*), a to odgovara onome, što je u §. 213b rečeno za genitiv na *-g* i na *-ga.*

b) Oblici se jednako svršuju: poklanjao . . . . *drugome svakome. V.* dan. 1, 90., napiše knjigu *jednome* prijatelju *svome.* 3, 149., prikuči se *samome* šancu *turskome.* mil. obr. 88., pisma *visokopreosveštenome* gospodinu Platonu Atanackoviću, *pravoslavnome* vladici *budimskome.* pis. (natpis knjizi)., tako će biti i *ovome* rodu *zlome.* mat. 12, 45., i *prvome* prebiše golijeni i *drugome raspetome* s njim. jov. 19, 32., *jedinome premudrome* Bogu slava. rimlj. 14, 26., da će se vratiti k *samostalnom državnom* životu. *D.* istor. 123., kažu grijehe svoje *jednom osveštanom* čovjeku. pis. 204., ko može suditi narodu *tvojemu* tako *velikomu?* 2 dnevn. 1, 10., ide *dragomu mojemu.* pjes. nad pjes. 7, 9., činiće silu *bližnjemu svojemu.* is. 3, 5. Ovdje se dodaju i primjeri: otrči *svome*

starome gospodaru. nar. prip. 54., da bježi *ovome drugome.* 196., ne da *nikome drugome* do *onome,* koji .... 207.

c) Oblici se svršuju različno: blagodariti *svijetlome* i *čestitom* knezu. *V.* dan. 2, 58., nije bila naučena *takome trudnom* putu. 139., da će davati *određenome carskom* činovniku. mil. obr. 31., *svakome* se *pametnom* čovjeku može dokazati. pis. 3., ja hoću i *ovome pošljednjemu* da dam kao i tebi. mat. 20, 14., opraštamo *svakome* dužniku *svojemu.* luk. 11, 4., umom svojijem služim zakonu *Božijemu,* a tijelom zakonu *grjehovnome.* rimlj. 7, 25., препоручим ... Милаковиђу *црногорскоме народном* секретару nar. posl. XXV., sebe nazivahu kraljevima *svemu srpskome* narodu. *D.* istor. 1., to je temelj *svakome državnom* poretku. 14., namijeni carstvo *zakonitome* i *jedinom* sinu. 76., najznatnija *svemu* rodu *ljudskome.* pis. 104., poklon *časnome* krstu *gospodńemu.* 110., prelazi k *ovome pošljednjemu* danu. 211., *svemu* zvjerinju *zemaljskom* dao sam. 1 mojs. 1, 30., *svakomu vještom* čovjeku dadoh. 2 mojs. 31, 6., za gradnju doma imenu *tvojemu svetome.* 1 dnevn. 29, 16., da se opremo *tome* mnoštvu *velikom.* 2 dnevn. 20, 12., otvorih *dragomu svome.* pjes. nar. pjes. 5, 6., zapjevaću *dragome svojemu.* is. 5, 1. Tako je i ovo: dâ *onome* bratu *najmlađemu.* nar. prip. 102., reče *onome bogatom* čoeku. 208.

d) Protivan je navedenom pravilu primjer: tako ću učiniti *svemu tom* zboru *zlomu. D.* 4 mojs. 14, 35., — a naprotiv s njim se lijepo slaže primjer: nosi drugu potvrdu *ovome radosnom* nadanju *našemu. D.* pis. 328, gdje su tri dativna oblika i svaki se drukčije svršuje!

220. a) Što je u §-u, koji je pred ovim, rečeno za dativ, to vrijedi i za lokativ. — Primjeri prema onima u §. 219 b: šta ću činiti u *ovome očajnome* stanju. *V.* dan. 2, 139., po *svome krivome* znanju. pis. 14., u *mome srpskome* rječniku. 46., ni na *ovome* svijetu ni na *onome.* mat. 12, 32., по *свему* народу *српскому.* nar. posl. XXXIII., у *овоме* и у *родителноме* надежу. XXXVII., u *širem* i *užem* smislu. *D.* istor. 9., u *sadašnjem rudničkom* okrugu. 23., u *samostalnom* životu *svom.* 70., — u *ovom višem* redu. pis. 14., po *starome milostivome* običaju. 42., u *nekom duhovnom* strahu. 100., o *pošljednjem milostivom* djelu. 359., u *cijelom* kraju *tvom.* 2 mojs. 13. 7., u *svem* domu *mojem.* 4 mojs. 12, 7.

b) Primjeri prema onima u §. 219 c: gotovo se jednako sklanjaju i u *slavenskome* i u *srpskom* jeziku. *V.* dan. 1, 64., na *svemu onome* kraju. 76., u *općemu evropskom* ratu. mil. obr. 43., na obruču *srebrnome* i *pozlaćenom.* pis. 4., u *ostalome svemu* narodu. 19., u *samome najstarijemu slavenskome* mjesecoslovu. 51., u rodu *ovome preljubotvornome* i *grješnom.* mar. 8, 38., na *smrtnome* tijelu *našemu.* 2 kor. 4, 11., po Silvanu, *vašemu vjernom* bratu, pišem vam ovo. 1, petr. 5, 12., на тијелу *своме* или *туђему.* nar. posl. 195., pri *svemu tome* on priznavaše. *D.* istor. 6., ostaje u *svome pravom* značenju. 13., po *ovome pošljednjem* zapisu. 175.

prema *ovome prvom večernjem* stihu njegovu. pis. 78., ne misliš o *strašnome smrtnom* času. 84., na *dalekome svojem* putu. 322. Dodajem i primjere iz narodne proze: u *onome mome pokvarenom* zubu. nar. prip. 7., u *obližnjemu jednom* selu. 47., po *svemu onome* kraljevstvu. 108., u *jednome velikom* kazanu. 112.

c) Protivno je pravilu: nepromjenita u *unutrašńem* životu *svojemu*. *D.* istor. 141. Više ima toga u drugih pisaca: po *ovom mome ćelavome* temenu. *Š.* 5, 86., u *sivom debelome* prahu. 5, 185. Lijepo odgovara pravilu: na *jednome prednjemu poderanom* listu. *V.* dan. 1, 33., gdje su tri lokativa, i svaki se drukčije svršuje!

221. U instrumentalu sing., u dat., lok., instr. plur. ima južni govor *žutim* i *žutijem*, isto tako u gen. plur. *žutih* i *žutijeh*. Vuk upotrebljava jedne i druge oblike od svih zamjenica i pridjeva, ali su dulji oblici (t. j. oni na *-ijem, -ijeh)* u njega običniji od kraćih, i to je sve, što se za Vuka u toj stvari može reći, nikakvo se pravilo iz njegovih djela ne da o tome uhvatiti. On dosta često piše i kraći i dulji oblik jedan do drugoga, na pr. између *превеликијех каменитих* гора. nar. posl. XV., по *овијем јужним* крајевима XL. i t. d., ali može i tako biti, da je i jedan i drugi oblik ili kraći ili dulji, na pr. у првој књизи *народних наших* пјесама. nar. posl. XLVI., много *младнјех* и *беспосленијех* људи. 164. Ni iz Daničićevih djela ne da se uhvatiti stalno pravilo drugo do to, da iza *j* on ne upotrebljava duljih oblika, dakle u njega nema na pr. *kojijeh, svojijem*, već samo *kojih, svojim*. Iza palatala i guturala Daničić obično piše *-im, -ih*, na pr. *našim, domaćim, mnogih, velikih* i t. d., ali dosta često nalaze se u njega i tu dulji oblici: *našijem, velikijeh* i t. d. I on često uzima kraći i dulji oblik jedan do drugoga, na pr. osim *pravijeh srpskih* zemalja. istor. 45., obilno silama *dobrim* i *živijem*. 125., pod *svakim zelenijem* drvetom. 5 mojs. 12, 2., a pored toga i: da idemo putem *zemaljskijem* i *nebeskijem*. pis. 119., ne prestupajući *drugih svetih* zavjeta. 221., ali ni za jedno od toga troga nema tvrda pravila.

222. Za dat., lok., instr. plur. osim oblika na pr. *žutim (žutijem)* ima još jedan: *žutima*. Najčešće se taj treći oblik upotrebljava, kad pridjev ili zamjenica stoji bez imenice, na pr. daje (t. j. Bog) dažd *pravednima* i *nepravednima*. *V.* mat. 5, 45., *drugima* pomože, a sebi ne može. 27, 42., kako je teško *bogatima* ući u carstvo nebesko. nar. 10, 23., dijel njegov metnuće s *nevjernima*. luk. 12, 46., dužan sam i *mudrima* i *nerazumnima*. rimlj. 1, 14., ко *многима* добро чини. nar. posl. 137., jer se u *mnogima* od njih zbivaju događaji. *D.* istor. 7., živjeti među *pravoslavnima*. 57., potom reče *oglašenima*. pis. 22., psalmi, u *kojima* David kazuje nevolju svoju. 46., videći sebe među *mrtvima*. 50., javlja slobodu *drugima*. 1 mojs. 43, 34., poklon zašljepljuje oči *mudrima* i izvrće riječi *pravednima*. 5 mojs. 16, 19., ili ću pasti u ruke *neobrezanima*. sud. 15, 18.

223. Rjeđi su u takoj prigodi oblici na *-im (-ijem)*: kakogod što su se Marašli-Ali-pašini Turci tome radovali, tako je Suleman-*pašinim* bilo mrsko. *V.* mil. obr. 129., sudija *živijem* i *mrtvijem.* d. ap. 10, 42., *neoženjenijem* i udovicama velim. 1 kor. 7, 8., zemlje Štefanove, koje graniče s *dubrovačkim. D.* istor. 178. njihove lađe zajedno s *mletačkim* iđahu. 225., *vjernijem* se napominje. pis. 106., kao što je išao Hristos na nebo s *oni em,* koji ga slušaju. 179., toliko dana treba *onijem,* koje pomažu. 1 mojs. 50, 3. Često se to nalazi u *Lj.*: klanjajte se s *onijem,* koji se klanjaju preda mnom. 7., da nam on dade mjesto među *pravednijem* (t. j. među *pravednima).* 83., oni će stanovati u baštama, u *kojim* teku rijeke. 229.

224. a) Oblik na *-ima* nije vrlo običan iza imenice, a još manje pred njom, kako je u primjerima: da ne pogaze nogama *svojima. V.* mat. 7, 6., učeći naukama i zapovijestima *ljudskima.* mat. 15, 9., gdje ide na oblacima *nebeskima.* 24, 30., pade k nogama *njegovima.* mar. 7, 25., djelima *mojima* vjerujte. jov. 10, 38., *svojima* rukama izbacismo. d. ap. 27, 19., sastavi se s *ostalima* nezadovoljnicima. *D.* istor. 44., počinjaše se dvjema *kratkima* molitvama. pis. 9., razmišlja o grijesima *svojima.* 57., hvala će njegova biti u ustima *mojima.* 67., uža na rukama *njegovima.* sud. 15, 14., rukama *svojima* maša se preslice. pr. sol. 31, 19.

b) Rijetko se nalaze dva *-ima* jedno do drugoga, kako je u primjerima: koga je postavio nad *svojima domašnjima. V.* mat. 24, 45., kolika zla počini *svetima tvojima.* d. ap. 9, 13., sveštenik se pokloni do zemlje sa *svima vjernima. D.* pis. 59., i *svima ovakima* obričući platu. 61., zbaci sa sebe siromaške haljine i ostane. u *onima gosposkima.* nar. prip. 80. Kako se vidi, ni u jednome od ovih primjera nema imenice uz oblike na *-ima.*

c) Mjesto da dva oblika na *-ima* budu jedan do drugoga, običnije je, da se prvi svršuje na *-ima,* drugi na *-im (-ijem)*: sa *mlogima drugim* bjeguncima. *V.* dan. 3, 145., prebegnu kradom za *onima prvim.* mil. obr. 42., s *mlogima prostim* vojnicima. 86., da se oprostim s *domašnjima svojijem.* luk. 9, 61., o *svima ovijem* događajima. luk. 24, 14., nad *svima njezinijem* riznicama. d. ap. 8, 27., каже се ђеци и *друеима .млађим* nar. posl. 265., učini kraj *svima porodičnijem* računima. *D.* istor. 11., gospodstvo nad *svima srpskim* zemljama. 14., udruži se s poglavicama arnautskim i *mnogima drugim.* 36., *svima pravoslavnim* zapovjeđeno bi. 57. — Protivno je pravilu: bijah nepoznat *Hristovijem* crkvama *judejskima. V.* gal. 1, 22., — a nije protivno: sa *svima svetima njegovijem.* 1 sol. 3, 13.

225. a) Za dat., lok., instr. plur. ima Daničić u „maloj srpskoj gramatici" 20—23. pored nastavka *-im, -ima, -ijem* još i *-ijema,* na pr. *žutijema, vrućijema,* a na str. 25. ima *mojijema;* u „oblicima" 29. ima *samijema* i *našijema.* To se doista i govori

u južnim krajevima: đe veljizi konji igraju, *malijema* trbusi pucaju. nar. posl. (iz Grblja). 72. Vuk toga oblika ne upotrebljava nikad, a Daničić veoma rijetko: za hranu vama i *onijema*, koji su po kućama. 1 mojs. 47, 24., drugi mali rog izraste među *onijema*. dan. 7, 8. Često se taj oblik nalazi u *Lj.*, ali samo kad je bez imenice: on ne će biti bolji prema *nevjernijema* ni prema *vjernijema*. 70., činite sebi *samijema*. 182., *onijema* . . . Bog će biti blag. 199., tako je i *čestitijema* (dat.). 316., *bogatijema* (dat.). 412 i t. d.

b) Za dat. plur. starinski je oblik na pr. *tim, žutim,* ali je i danas veoma običan; za lok. plur. bio je nekad oblik na *-ih,* na pr. *tih, žutih,* a za instr. plur. bio je oblik na *-imi,* na pr. *timi, žutimi,* kojega danas čisti štokavci biće da nigdje ne govore. Starinski se lokativ nalazi katkad u pjesmama iz istočnih krajeva, na pr. na *zlatni(h)* stolovi(h). nar. pjes. 1, 159., po nedri(h) *svileni(h).* 2, 163., a i u običnom govoru Srijemci i Bačvani često govore na pr. po *zeleni(h)* livada(h), na *seoski(h)* volovi(h). Vuk rječn. (1818) XLIX. I u južnom govoru može se čuti na pr. po *okolnijeh* selijeh, u gradovijeh *primorskijeh* i t. d. *D.* mala sr. gram. 24., obl. 39. U istočnom govoru čuje se za instrum. plur. i oblik na *i*, na pr. ona sedi pred *svoji* dvorovi. nar. pjes. 1, 159., *viti* pleći zemlju meri. 1, 613., sastado(h) se s *moji* orlušići. 2, 330., — i u običnom govoru, na pr. s *dobri* koli. rječn. (1818) XLIV.

* * *

226. Pridjev *sam* sklanja se kao *žût — žúto — žúta* (v. u § 207), samo što je u oblicima *sámoga* (ili *sámog*), *sámome* (ili *sámomu, sámom)* vokal *o* kratak, a po svoj prilici će biti kratko *i* u obliku *sámima*. — Oblici *sáma, sámu* u gen., dat. i lok. sing. muškoga i srednjeg roda mogu se upotrebljavati kad *sâm* znači: bez ikoga drugog (lat. solus, njem. allein), na pr. da ga (t. j. Pasmandžiju) car onda *sama* lakše može pokoriti. *V.* dan. 3, 141., nikoga ne vidješe do Isusa *sama*. mat. 17, 8., не нађе ништа на њој (t. j. na smokvi) до лишћа *сама*. mat. 21, 19., *samu čoeku nije dobro ni na jelu*. nar. posl. 274., kako bi ostavio oca *sama*. nar. prip. 45. Ali pored toga se u istom značenju nalazi i ovako: da je vojnik njega *samoga* pozdravio. *V.* dan. 2, 142., ne prista ni jedno pleme osim *samoga* plemena Judina. *D.* 1 car. 12, 20., jer se na njemu *samom* nađe nešto dobra. 3 car. 14, 13., niko više ne pristajaše do *samoga* careva sina. nar. prip. 131. — Kad *sâm* znači isto što: glavom (lat. ipse, njem. selbst), može u nom. sing. glasiti i *sámi*, na pr. začude se sluge, pa i *sami* carev sin. *Iv.* rječn. (iz neke narodne pripovijetke), a tako je i ovo: dođu u *sami* Biograd. *V.* dan. 3, 139., *sami* prelaz . . . valja razgledati. *M.* 54., udosmo u *sami* uljanik. 276.

227. a) Zamjenica *sav* sklanja se:

Sing. N. V. säv, väs — svë — svä, G. svèga (m. i sr. rod) — svê, *D.* svèmu (m. i sr. rod) — svôj, A. = N. ili G. (za m. rod)

— svȅ — svȕ, L. svèmu, svȅm (m. i sr. rod) — svôj, I. svîm, svȉjem (m. i sr. rod) — svôm.

Plur. N. V. svȉ — svȁ — svȅ, G. svîh, svȉjeh, svíjû (za sva tri roda), *D.* svîm, svȉjem, svíma, svjèma, svȉjema (za sva tri roda), A. svȅ — svȁ — svȅ, L. I. = D. (za sva tri roda).

Oblici *svȉjem, svȉjeh, svjèma, svȉjema* pripadaju samo govoru južnih krajeva.

b) Već je u §. 110 a rečeno, da je u oblicima ove riječi *sv* postalo od *vs* metatezom. — Pored *svèga* i *svèmu* u gen. i dat. sing. govori se (ako i nemam potvrda), također *svȅg, svȅm.* U lok. sing. govori se i *svèmu* i *svȅm*: pri *svemu* tome. *V.* dan. 3, 197., po *svemu* svijetu. mat. 24, 14 i rimlj. 1, 8., u *svemu* pismu. luk. 24, 27., na *svemu*, što imaše. *D.* 1 mojs. 39, 5., u *svemu* carstvu. dan. 1, 20., — u *svem* Izrailju. *D.* 2 car. 14, 25., po *svem* Beogradu. nar. pjes. 1, 598., mili Bože, na *svem* tebi vala. 2, 324. 379. Oblici *svim* (instr. sing., dat., lok., instr. plur.), *svima* (dat., lok., instr. plur.) i *svih, sviju* (gen. plur.) obični su u svih štokavaca; oblik *svjema* dosta često upotrebljava Daničić, na pr. pis. 14. 31. 128., 1 mojs. 1, 30 i 2 mojs. 14, 7 i 5 mojs. 29, 14; u Vukovu jeziku toga oblika (mislim da) nema, a zacijelo nema u njemu oblika *svijema*, koji se nalazi u nar. prip. 118. 123. 134 (u pripovijetkama iz Boke); taj se oblik nalazi katkad u Daničića: 1 mojs. 32, 19 i 35, 2. — Oblik *svo* mjesto *sve* u nom. i ak. sing. srednjega roda je dijalektizam (nalazi se u nar. pjes. 2, 564).

* * *

228. a) Koji pridjevi u nom. sing. muškoga roda imaju tri sloga ili više (na pr. bòdljikav, kòristan, mȉlostiv, slòbodan, pòkôran, grabȅžljiv, maglòvit, nèpravedan, čùdotvôran, bezòbrazan i t. d.), oni ponajviše u svim oblicima neodređene i određene deklinacije imaju bez promjene isti akcent, koji je u tom obliku. Akcent se mijenja u pridjeva *imúćan, mogúćan, òkrûgao* (ženski i srednji rod *imúćna, mogúćna, okrúgla* i t. d.), koji u određenom liku glase: *ìmûćnî, mògûćnî, òkrûglî;* takovi su još samo: *lagúšan, majúšan, tanúšan, pòdmûkao.*

b) U pridjeva, koji u nom. sing. muškoga roda imaju dva sloga, obično isti akc., koji je u tom obliku, ostaje bez promjene svuda, bili neodređeni ili određeni; takovi su na pr. blâtan, blážen, bljûtav, jâsan, krȉlat, plàšljiv, slâvan, slòžan, svôjtljiv, vâtren, žûćkast i t. d. Nekima akc., koji je u pomenutom obliku, ostaje u čitavoj određenoj deklinaciji, a u neodređenoj se mijenja: dòbar — dòbra — dòbro, dȍbrî; svȉjetao — svijètla — svijètlo, svȉjetlî (ist. svêtao — svétla — svétlo, svêtlî), šȉrok — širòka — širòko, šȉrokî; vàljân — valjána — valjáno, vàljânî; vȉsok — visòka — visòko, vȉsokî; zȅlen — zelèna — zelèno, zȅlenî. Nekima akc. nom. sing. muškoga roda ostaje bez promjene u neodređenoj de-

klinaciji, a mijenja se u određenoj: gládan — gládna — gládno, glâdnî; hládan — hládna — hládno, hlâdnî; krátak — krátka — krátko, krâtkî; mr̂tav — mr̀tva — mr̀tvo, mr̂tvî; múdar — múdra — múdro, mûdrî.

c) Koji pridjevi u nom. sing. muškoga roda imaju jedan slog i na njemu brzi akc., on ostaje bez promjene u čitavoj neodređenoj deklinaciji, a ponajviše i u određenoj; takovi su: nȍv, pȕn, sît, slȁb, zdrȁv i t. d. Promjenu u određenoj deklinaciji imaju: dȕg — dùgî, mȅk — mèkî, mr̂k — mr̀kî, stär — stârî. — Koji su u nom. sing. muškoga roda od jednog sloga, a na njemu je silazni akc., on ostaje bez promjene u određenoj deklinaciji, a u neodređenoj je svuda (osim pomenutog oblika) uzlazni akc., na pr. blâg — blága — blágo, blâgî; takovi su: i bȓz, drâg, jâk, lûd, tvr̂d, vrûć, žîv i t. d.

229. a) Prilozi na *o*, na pr. slȁbo, zdrȁvo, nèmilo, slȍbodno i t. d., obično se akcentom ne razlikuju od nom. i ak. sing. srednjega roda neodređene deklinacije. Razlika je samo onda, ako je taj oblik dvosložan, i drukčiji mu je akc. u neodređenoj, drukčiji u određenoj deklinaciji, na pr. hrábro — hrâbrô, jáko — jâkô, lúdo — lûdô, mírno — mîrnô, múdro — mûdrô, žívo — žîvô i t. d. U tom slučaju akcentuje se prilog onako kao određeni nom. i ak. sing. srednjega roda, samo što je skrajnje *o* kratko; prilozi dakle glase: hrâbro, jâko, lûdo, mîrno, mûdro, žîvo i t. d. Izuzetak je: dòbro, dȍbrô, a prilog dòbro. Nijesu izuzetak prilozi: dalèko, dubòko, visòko (prema pridjevnim oblicima: dalèko — dàlekô, dubòko — dûbokô, visòko — vìsokô), jer su tri sloga, a opet među ovakima je izuzetak prilog *dèbelo* prema *debȅlo — dèbelô*.

b) Akcenatsku razliku, o kojoj se ovdje govori, pomaže nam razumjeti dubrovački govor, koji akcentom razlikuje ženski i srednji rod u nom. sing. dvosložnih neodređenih pridjeva, kao što su na pr. hrábar jâk, lúd, míran, múdar, žîv; njima i drugima (istoga akcenatskog tipa) nom. sing. ženskoga i srednjega roda u dubrovačkom govoru glasi: hrábra — hrâbro, jáka — jâko, lúda — lûdo, mírna — mîrno, múdra — mûdro, žíva — žîvo. Prilog i u tom govoru glasi: jâko, mûdro i t. d. Budući da se razlika između ženskoga i srednjeg roda, kakva je u dubrovačkom govoru, vidi i u ruskom jeziku (na pr. живъ — жива́, — жи́во, мудръ — мудра́ — му́дро, prilog: жи́во, му́дро), otud se s pravom zaključuje (po §. 128a), da su svi štokavci imali nekad razliku, koju su Dubrovčani do danas sačuvali, samo su ostali štokavci u neodređenom liku srednji rod pomalo izjednačili sa ženskim (te govore na pr. jáka — jáko, žíva — žívo i t. d.), ali u prilozima (na pr. jâko, živo i t. d.) sačuvali su i oni staru akcentuaciju do naših dana.

230. Pred oblicima neodređenim i određenim, koji su akcentovani brzim ili silaznim akcentom, mislim, da prijedlog dobiva spori akc. Potvrde su tome: *òd mila*. *V*. rječn. kod мио, ì *trećû*. drž. izd. 3, 439, — a Budman u svojoj gramatici ima: *òd cijeloga*. 161, *òd súhóga*. 192, *nà krânjskî*. 209, *pò cârskû*. 212, *prèd cârskû;* on ima i: *ò svôm*. 212, *zà tvóga*. 223, *pò svôj* (zemlji). 213. Prema

tome mislim, da je i: nà novû, ìz puna, ù tihôj, ispòd vrûćêga, dò mlâdîh, nà bolesnu i t. d. — Drukčiji je akc. u dögûsta, nàkrîvo i t. d. (v. §. u 131 b), valjada zato, što su to prilozi, a inače bi se valjada reklo: dô gûsta mlijeka, nà krîvô mjesto.

Komparativ i superlativ.

231. a) Nauk o postanju komparativa (iz kojega postaje superlativ) ide upravo u tvorbu riječi, u koju ga poredbena gramatika i stavlja, ali ja držeći se tradicionalne gramatike stavljam ga među oblike, kako čini i Daničić u svojim „oblicima".

b) Komparativ ima za nom. sing. muškoga roda ova tri nastavka: *-ji, -iji, -ši.* Koji pridjevi u nom. sing. muškoga roda imaju jedan slog i na njemu silazni akcent, oni ponajviše primaju za komparativ nastavak *-ji*, a sastajući se skrajnji konsonant pridjevne osnove s glasom *j* od komparativnog nastavka događaju se glasovne promjene, koje su razložene u §. 102. Komparativ dakle od pridjeva *jâk, mlâk, prîjek* glasi: *jâčî, mlâčî, prêčî,* — od *blâg, drâg* glasi *blâžî, drâžî,* — od *krût, ljût*: *krûćî, ljûćî,* — od *čêst, čvrst, gûst*: *čêšćî, čvršćî, gûšćî,* — od *blijed, mlâd, tvrd*: *bljêđî, mlâđî, tvrđî,* — od *krnj, rîđ, vrûć*: *krnjî, rîđî, vrûćî,* — od *bijel*: *bjêljî,* — od *grûb, tûp, žîv*: *grûblji, tûplji, žîvlji,* — od *crn*: *crnjî,* — od *brz*: *brži,* — od *glûh, sûh*: *glûši, sûši* (gdje narod govori *gluv, sûv,* tamo je komparativ *glûvljî, sûvljî).* Nema pridjeva, kojima bi se u komparativu pred *j* našli konsonanti *c, č, ć, dž, đ, m, š,* ne može se dakle ni govoriti o njihovu komparativu, a za sastavak konsonanta *j* s konsonantima *lj, r, s* vidi primjere u §. 232 i 233. — Rijetki su pridjevi akcenatskog tipa *blâg, jâk, krût* i t. d., kojima se tvori komparativ s nastavkom *-iji;* takovi su: *lîjen, pûst, slân, svêt,* dakle: *ljènijî, pùstijî, slànijî, svètijî;* od *nîjem* nema komparativa, a ako kad zatreba, reći će se, mislim, *njèmijî.*

c) Kad pridjev u nom. sing. muškoga roda ima jedan slog i na njemu brzi akcent, onda je za komparativ nastavak *-iji,* na pr. hrŏm — hròmijî, lŏš — lòšijî, nŏv — nòvijî, prăv — pràvijî, prŏst — pròstijî, pŭn — pùnijî, sît — sìtijî, slăb — slàbijî. spŏr — spòrijî, stär — stàrijî, trŏm — tròmijî, vjĕst — vjèštijî, zdrăv — zdràviji. Tako je i od *răd* (prilog *rădo), čist* komparativ *ràdijî* (prilog *ràdijê), čistijî;* dijalektizmi su: *rađi* (prilog *rađe), čišći* (ovo ima *Iv.* 287). Od *plah* je *plàhijî* u *JM.* 340. Izuzeci su: *dŭg — dûži, mŕk — mŕći, tĭh — tîši.* Pored *dûži* govori se i *dûljî* (otkle je *-lj-*, kazaće se malo dalje) i *duglji* (koje je dijalektizam, a *-g-* je umetnuto iz pozitiva).

d) Nastavak *-ši* nalazimo u komparativima: *läkši, ljĕpši, mĕkši* od *läk, lijep, mĕk.* Pored *läkši* govori se i *läglji;* prvo je postalo od *lagši* (jer se nekad govorilo lьgъk, lьgъka, lьgъko, v. u §. 107 c), a drugo ima *-lji* po analogiji komparativa: bjêljî,

dâljî, dëbljî, dûbljî, grûbljî, tûplji, žívljî; otud je prodrlo *ljî* i u *dûljî (dugljî)*, i u *mëkljî*, koje se govori po Slavoniji (a ima i u akad. rječniku).

232. a) Od onih pridjeva, koji u nom. sing. muškoga roda imaju dva sloga i nepostojano *a*, samo nekoliko ih ima komparativ s nastavkom *-ji;* to su: bijèsan — bjëšnjî, górak — görčî, läsan — läšnjî, stídan — stîdnjî, tijèsan — tjëšnjî. Pored *läšnjî* govori se i *làsnijî*, pored *bjëšnjî, görčî, tjëšnjî* zacijelo je dobro i *bjèsnijî, gòrčijî, tjèsnijî*, — a *stìdnijî* je jamačno običnije od *stîdnjî* (koje se nalazi u nar. pjes. 1, 425. valjada poradi stiha).

b) Dvanaest pridjeva, koji se u nom. sing. muškoga roda svršuju na *-ak (a* je nepostojano), imaju komparativ s nastavkom *-ji*, koji se dodaje na ono, što ostaje, ako se *-ak* odbaci; evo ih: blîzak — blîžî, glädak — gläđî, krátak — kräćî, mŕzak — mŕžî, nîzak — nîžî, plîtak — plîćî, rijèdak — rjëđî (ili rëđi, v. §. 64a). slädak — släđî, tänak — tänjî, téžak — tëžî (postalo od *tegъk. tegji*, u prvom je obliku po §. 89b *g* pred ъ prešlo u *ž*, a u drugom. je *gj* prešlo u *ž*, ispor. *dräžî* od *dragji*, a to od *drâg)*, ûzak — ûžî, žídak — žîdî. Na to je nalik *gŕdan — gŕđî* (ovo je upravo komparativ od *gŕd*, što danas nije u štokavaca obično).

c) Od *dàlek, dèbeo, dùbok, šìrok, vìsok, žèstok* komparativ glasi *dâljî, dëbljî, dûbljî, šîrî, vîšî, žëšćî*, t. j. kao da u pozitivu imaju samo jedan slog, i to bez skrajnjega *-ek, -eo (-el), -ok*. Nalaze se, istina, komparativi *visočîji* (nar. prip. 132) i *žestočîji* (nar. pjes. 4, 72. 82), ali je *viši, žešći* običnije.

d) Svi drugi pridjevi, koji nijesu dovde navedeni, imaju u komparativu nastavak *-îjî*, na pr. hîtar — hîtrijî, krúpan — krùpnijî, slâvan — slàvnijî, bògat — bogàtijî, màrljiv — marljìvijî, mŕšav — mršàvijî, òbilan — obìlnijî, pämetan — pamètnijî, govòrljiv — govorljìvijî, obìlat — obilàtijî, čûdnovât — čudnovàtijî, siròmašan — siromàšnijî, zädovôljan — zadovòljnijî i t. d. Ispred *-îjî* prelazi *k* u *č*: gîbak — gìpčijî, jëdnâk — jednàčijî (taj komparativ ima Vuk u I. izdanju rječnika, XVII), krëpak — krèpčijî (*Š.* 5, 18), krôtak — kròčijî, ljûbak — ljùpčijî; ali katkad ostaje *k*: vîtak — vìtkijî (u I. izdanju rječnika Vukova XLVI); tako je zacijelo i: hôćak — hòćkijî, pîtak — pìtkijî, sklîzak — sklìskijî, vôzak — vôskijî. U akad. rječniku za oblike *krepčîji, kročîji, ljupčîji* kaže Budman da su pravilni, a nepravilni da su *krepkîji, krotkîji, ljupkîji*. Od *ùbog* ima u *Iv.* rječniku komparativ *ubožîji*, ali s potvrdom iz starijega jezika; valjada je i danas tako, ako se komparativ od *ùbog* govori.

233. a) Ima nekoliko pridjeva, kojima se komparativ ne tvori od pozitiva, nego je komparativ sasvim druga riječ ili je načinjen od druge osnove, negoli je ona, od koje je pozitiv. Ovamo idu: *döbar — bôljî, zäo — gôrî, vêlik — vêćî, màlî (màlen) — mânjî, dàlek — dîljî* (pored *dâljî), nâopak — naopâčnijî* (u I. iz-

danju Vukova rječnika XIV), *prètio — prȅtljî;* ovamo ide i prilog *mnȍgo — vȉše* (ovo je upravo komparativ od *visòko,* t. j. riječi *mnogo — visoko* izjednačile su se u značenju; u južnim krajevima govori se komparativ *viši* u značenju „veći"; vidi u *Iv.* rječniku).

b) Superlativ nastaje, ako se pred komparativ metne riječca *nâj* (o kojoj vidi u §. 107b), na pr. nâjlakšî, nâjmlađî, nâjslàvnijî, nâjpamètnijî, nâjboljî i t. d.

c) Ima dosta pridjeva, koji poradi svoga značenja nemaju ni komparativa ni superlativa, osobito su to pridjevi, koji znače, čije je što ili oda šta je što, koji znače mjesto i vrijeme, a i gdjekoji drugi, na pr. *bratov, carski, gvozden, lipov, — ovdašnji, tamošnji, ljetni, zimski, — bos, bređ, divlji, go, mrtav, nijem, šupalj.* Ali katkad se, osobito u prenesenom smislu, i takvi pridjevi govore u komparativu i superlativu, na pr. čovjek *drvenije* ćudi, on je *najmrtviji* (t. j. najtiši, najmirniji), *najšuplje* glave i t. d. Što Vuk u drž. izd. 2, 140. ima: „to ne samo što se govori, nego je mlogo *srpskije*", tu mislim da bi običnije bilo: *više srpski,* kao što on u pripr. 42. ima: „lovci su *više divlji* negoli pastiri", što mi se čini običnije negoli komparativ *divljiji* u *Iv.* 331.

d) Prema *vòljî — najvòljî* nema pozitiva. Gdjekoji opet pridjevi nemaju komparativa, nego samo pozitiv i superlativ; takovi su: dônjî — nâjdônjî, gôrnjî — nâjgôrnjî, pòsljednjî — nâjpòsljednjî, srȅdnjî — nâjsrȅdnjî (ovo u nar. pjes. 1, 155), strâžnjî — nâjstražnjî, zâdnjî — nâjzadnjî. Takav je i broj: pȓvî — nâjpȓvî, a i prilozi: pȍslije — nâjposlije, prije — nâjprije. Otud vidimo dakle, da se riječca *naj* može sastavljati i s pozitivom te izlazi superlativ; tako je i *najotragu (najostragu)* i *najnaprijed: najotragu* 'naka utvorica (iz neke narodne pjesme). *V.* rječn. kod утворица, *najostragu* Krla kapetane. nar. pjes. 3, 240., *najnaprijed* Stojan na mrkovu. 4, 188., vi hoćete drumom udariti, evo drumom *najnapred* na Turke. 4, 254. Ovamo ide i prilog *nâjlak* (t. j. polako), o kojemu vidi u akad. rječniku.

e) Katkad se *naj* pojačenja radi udvaja: *najnajpre* naumi da izbavi. *V.* mil. obr. 70. Još nekoliko takvih primjera vidi u akad. rječniku kod „3 naj" na str. 364a.

234. a) Komparativ i superlativ sklanjaju se sasvim kao određeni pridjev na pr. *vrûći* (v. §. 208 b), dakle na pr. nom. sing. mlâđî — mlâđê — mlâđâ, gen. mlâđêga ili mlâđêg, mlâđê i t. d., isto tako nâjmlađî — nâjmlađê — nâjmlađâ i t. d.

b) Pravilo za akcente u komparativu veoma je jednostavno: koji komparativi u nom. sing. imaju samo dva sloga, svagda im je na prvom slogu brzi akc., koji se ni u jednom padežu ne mijenja, na pr. bȍljî — bȍljâ — bȍljê, jâčî — jâčâ, krâćî, ljȅpšî, mlâđî, ûžî i t. d. A kad komparativ u nom. sing. ima tri sloga ili više, onda je svagda na trećemu od kraja spori akc., koji na

istom slogu ostaje u svim oblicima: nòvijî — nòvijâ — nòvijê, bogàtijî, pamètnijâ, obìlatijê i t. d. — U superlativu je svagda silazni akc. na riječci *naj;* ako komparativ ima brzi akc., onda taj akc. može ostati, ali ne mora, te se govori na pr. nâjbȍlji, nâjljȅpša, nâjmȁnjê ili nâjboljî, nâjljepšâ, nâjmanjê; drugi akcenti iza *naj* ostaju, na pr. nâjgôrnjî, nâjpr̂vôga, nâjmùdrijî, nâjbogàtijâ, nâjplemenìtijê i t. d., u tom dakle slučaju riječi imaju po dva akcenta, a da to može biti, to je rečeno u §. 129 b.

Brojevi.

235. a) Brojevi su jedni glavni (kardinalni), a drugi su redni (ordinalni); prvima se odgovara na pitanje: koliko?, drugima na pitanje: koji po redu? Glavni su brojevi: jèdan (jèdna, jèdno), dvâ (dvîje), trî, čètiri, pêt, šêst i t. d. Redni su brojevi: pr̂vî, drȕgî, trȅćî, čètvr̂tî, pêtî, šêstî i t. d.

b) Redni brojevi od 100—1000 ne govore se u narodu nikako, ali književni jezik ne može bez njih biti, i u njemu glase: stôtî (ili stȏtinitî. *M.* 204), dvjëstotî, trîstotî, čètirstôtî (mislim, da je tako), pêt stôtî . . . dëvêt stôtî, hîljaditî *(M.* 29) ili tîsućnî ili tîsućî (jedno i drugo u starim rječnicima); dalje bi moglo biti: dvohiljaditi, trohiljaditi, četverohiljaditi, petohiljaditi i t. d. ili dvotisućni, trotisućni i t. d. — Svaki redni broj govori se u sva tri roda, na pr. pr̂vî — pr̂vâ, — pr̂vô, drȕgî — drȕgâ — drȕgô . . . dèsêtî — dèsêtâ — dèsêtô i t. d., a sklanjaju se kao određeni pridjevi, na pr. *žuti* (v. §. 208).

236. a) Kad treba sastaviti po dva broja ili po više, svagda su namješteni po veličini tako, da veći broj dolazi pred manji, ktome, ako su glavni brojevi, obično su jedan od drugoga rastavljeni riječcom *i*, što Vuk u rječniku (1818) XLVII. izrijekom kaže za brojeve 21—29 (a tako ima i u dan. 2, 22), pa to dakako vrijedi i za druge brojeve, gdjè su veći i manji jedan do drugoga. Primjeri: sto *i* pedeset *i* tri. *V.* jov. 21, 11., dvjesta *i* sedamdeset *i* šest. d. ap. 27, 37., poslije četiri stotine *i* trideset godina. gal. 3, 17., oko hiljadu *i* četiri stotine koza. rječn. kod задруга., devet stotina *i* trideset. *D.* 1 mojs. 5, 5., osam stotina *i* petnaest. 5, 10., osam stotina *i* devedeset *i* pet. 5, 17., tisuća *i* sedam stotina *i* sedamdeset *i* pet. 2 mojs. 38, 25., šest stotina *i* tri tisuće *i* pet stotina *i* pedeset. 4 mojs. 1, 46., četrdeset *i* pet tisuća *i* šest stotina *i* pedeset. 2, 15. Između stotina i nižih brojeva Daničić izostavlja katkad riječcu *i*: sto trideset *i* sedam. prip. 25., onijeh dvjesta pedeset. 77., sto pedeset gostiju. 149.

b) Kad su redni brojevi, ne uzima se *i;* Vuk u rječniku (1818) XLIX. piše: sto dvadeseti, trista pedeset sedmi, pet stotina devedeset osmi, iljada dvadeset treći, a prema tome ima i Daničić: godine dvadeset treće. 4 car. 13, 1., godine dvadeset sedme. 15,

1., trideset osme godine. 15, 8., godine pedeset druge. 15, 27., do trideset pete godine. 2 dnevn. 15, 19. Pored toga našao sam i primjer, gdje između stotina i nižeg broja stoji *i*: sedam stotina *i* dvadeset šeste godine. *D.* prip. 13.

237. a) Dijalektizmi su: *jedanajst, dvanajst, trinajst... devetnajst* (mjesto: *jedanaest, dvanaest...*), isto tako i *dvádest, trídest* ili *dvàest, trìjest, četr'est, šésēt* (mjesto: *dvádesēt, trídesēt...*).

b) Pored *stô* govori se i *stȍtina*, koja se riječ sklanja kao *žena* i ima oba broja i sve padeže, a broj *stô* sklanjao se nekad kao *selo* kroza sve padeže i bio je srednjega roda; trag negdašnjoj deklinaciji broja *sto* sačuvao se do danas u *dvjësta* (v. §. 241a), *tr̄ista;* u Crnoj Gori govori se i *četìrista*, mjesto čega je u drugim krajevima običnije *čètiri stȍtine*, a tako je i *pêt stȍtînâ... dëvêt stȍtînâ*. Nije u dobrih štokavaca obično *dvije sto, tri sto, četiri sto, pet sto...*, kako gdjekoji pišu, na pr. *I.* 238: *šest sto, osam sto.* — Za broj 1000 imaju dvije riječi, od kojih je *hȉljada* novija i uzeta iz grčkoga jezika (chiliás, gen. chiliádos), a druga je prava slavenska riječ od pamtivijeka: *tȉsuća*. Obje su te riječi prave imenice ženskoga roda te se mogu sklanjati kroza sve padeže. — Akuzativni oblici *stotinu, hiljadu* govore se i za druge padeže: koji(h) je bilo oko *iljadu* i pet stotina. *V.* mil. obr. 92., krvnina je ova bila najmanje *hiljadu* groša. rječn. kod глоба, po *hiljadu* znakova mogaše se poznati. *D.* prip. 137., dade njemu laka dževerdara, on dolazi pet *stotinu* groša (iz neke narodne pjesme). *V.* rječn. kod долазити., pošao je Rišnjanin hadžija s njegovijeh *stotinu* Rišnjana. nar. pjes. 3, 460.

238. a) Brojevi 5—19 i 20—90 ne sklanjaju se nikako, zato je nužno reći, kako se jezik pomaže u slučajevima, gdje bi ih trebalo sklanjati. — U nominativu i akuzativu uzimaju se ti brojevi onako, kakvi jesu, na pr. sagrađeno je *deset* kuća, Jakov imadijaše *dvanaest* sinova i t. d. Iza svakoga prijedloga ostaju svi ti brojevi bez promjene, na pr. iz *sedam* kuća, kroz *deset* sela, pri *dvanaest* konja, došao s *trideset* vojnika i t. d. Tome odgovara primjer: k milu tastu, starcu Jug-Bogdanu, ka šureva *devet* Jugovića. nar. pjes. 2, 262. I u slučaju, kad smisao traži genitiv bez prijedloga, ostaju ti brojevi bez promjene: a *dvanaest* apostola imena su ova (moglo bi se reći i: *dvanaestorice* apostola). *V.* mat. 10, 2., anđeli *sedam* crkava. otkr. 1, 20., za znak *sedam* darova duha svetoga. *D.* pis. 226., čitanje *šest* ostalijeh apostola i jevanđelja. 231., milu seju *devet* Jugovića. nar. pjes. 2, 182. Za slučaj, kad bi broj imao stajati u lokativu, ne treba ništa drugo reći, nego da se taj padež danas govori samo s prijedlozima, a malo je prije rečeno, da iza prijedloga nema promjene, dakle na pr. bio je u *devet* gradova i t. d.

b) Neprilika je, kad bi koji od navedenih brojeva imao da stoji u dativu ili u instrumentalu, a ne može se uzeti imenica *dvojica, trojica...* ili *dvoje, troje...* Vrlo bi neobično bilo: obja-

više *pet* narodima, rekoh *sedam* ženama, zapovjedismo *deset* selima, — isto tako: izrezah *sedam* noževima, izmučio se *dvanaest* poslovima. U pjesmi se, istina, nalazi: ne veruje *devet* vezirima. nar. pjes. 2, 164., ali to je poradi stiha, a u običnom bi se govoru jamačno reklo: *devetorici* vezira. Samo ako je u ovakom slučaju imenica združena s kakvom zamjenicom ili s pridjevom, onda može broj *pet, šest, sedam* . . . ostati bez promjene, ali zamjenica ili pridjev treba da stoji u dativu ili u instrumentalu plur., a imenica u genitivu plur., na pr. da se njoj (t. j. ovci) više raduje nego *onima devedeset i devet* (t. j. ovaca), što nijesu zašle. *V.* mat. 18, 13., *svima dvanaest* koljena rasijanijem po svijetu pozdravlje. jak. 1, 1., napiću je (t. j. čašu) *mojim devet* šura. nar. pjes. 2, 310., ako će se vjerovati *onima jedanaest* apostola. *D.* sitn. sp. 289. Nijesam našao takvih primjera za instrumental, ali mislim, da bi dobro bilo: izrezah *ovima sedam* noževa, izmučio se *teškima dvanaest* poslova. Ali gdje nema zamjenice ni pridjeva, tamo mislim, da se mjesto brojeva, koji se ne sklanjaju, mogu uzeti pridjevni brojevi *petori, šestori, sedmori* . . ., dakle: objaviše *petorim* narodima, rekoh *sedmorim* ženama, zapovjedismo *desetorim* selima, izrezah *sedmorim* noževima, izmučio se *dvanaestorim* poslovima, — a dakako i: *onim petorim* narodima, *oštrim sedmorim* nožima i t. d. Da to može biti, vidi se iz §. 246 c.

c) Za riječ *stotina* kazato je u §. 237 b da se sklanja u oba broja i u svim padežima, može se dakle posve dobro reći: dadoh *stotini* ljudi, tako i: *dvjema, trima, četirma stotinama;* a kad bi brojevi 500—900 imali da stoje u dativu ili u instrumentalu, mislim, da bi neobično bilo na pr. *pet stotinama,* nego bi se i tu imalo reći: *petorim stotinama* i t. d.

239. a) Broj *jèdan — jèdna — jèdno* sklanja se kao *sam* (v. §. 226), samo što u gen., dat. i lok. sing. muškoga i srednjeg roda nema kraćih oblika, kako su *sama, samu.* Broj *jedan* može imati i plural, i to u ova četiri slučaja: 1. kad *jedan* znači isto što „neki" ili „nekakav", na pr. *једни* пјевају и овако. *V.* nar. pjes. 1, 392., vi ćete *jedne* pobiti i raspeti, a *jedne* biti po zbornicama. mat. 23, 24., onde nađe *jedne* velike i bogate dvore. nar. prip. 20., tu su stanovi, *jedne* žene stoku muzu, *jedne* mleko razlivaju . . . *jedne* maslo tope. 101., — 2. kad *jedan* znači ono, što „isti", na pr. *jedni(h)* pjesama različno pjevanje po narodu pokazuje očevidno, da . . . *V.* nar. pjes. 1 (1824) XXXII., oni su parnjaci, t. j. *jednijeh* su godina. rječn. kod парњак, — 3. uz imenice, koje se govore samo u pluralu, na pr. *jedne* vile, *jedna* vrata, *jedna* kola, *jedne* gaće, — 4. uz imenice, koje se doduše govore u singularu, ali u pluralu čine neku osobitu cjelinu, na pr. odmah mu da *jedne* opanke. nar, prip. 91.; tako je i: *jedne* čarape, *jedni* jadi, *jedni* svatovi.

b) Da se *nijèdan* sklanja kao *jedan,* to se samo po sebi razumije, samo treba dodati, da se prijedlozi umeću među *ni* i među

jedan: *ni u jednoj* drugoj knjizi. *V.* dan. 1, 45., do danas *ni od jednoga* nisam primio. nar. pjes. (1833) XXXIV., nije daleko *ni od jednoga* nas. d. ap. 17, 27., srebra *ni u jednoga* ne zaiskah. 20, 33., nemaše nedostatka *ni u jednome* daru. 1 kor. 1, 7., da se *ni od jednoga* . . . ne smije uzimati. *D.* jezdr. 7, 24., *ni u jednog* ni puške ni noža. nar. pjes. 4, 103. Ispor. *ni za što, ni u čemu* i t. d. u §. 202 b. Govori se i *nijednî* — *nijednâ* — *nijednô* (dakle u određenom obliku) u psovanju, na pr. *nijedna* vjero! nesrećo *nijedna*!

240. a) Za brojeve *dvâ* — *trî* — *četiri* kaže Vuk u rječniku (1818) XLVII. da ostale padeže (osim nominativa i akuzativa) imaju samo za ženski rod, a za muški i za srednji da se ne mijenjaju. To isto (držeći se očevidno Vuka) veli i Daničić u „maloj sr. gram." 27—28. Njih dvojica pišu na pomenutim mjestima broju „2" nom. i ak. *dvîje*, gen. *dvíjû*, dat., lok., instr. *dvjèma* i *dvíma*, sve samo za ženski rod; brojevima „3" i „4" pišu oni oblike: gen. *trijû*, *četirijû*, dat., lok., instr. *trîma*, *čètirma*, opet samo za ženski rod; ak. i vok. jednaki su dakako nominativu. Ali u „oblicima" 46—47. piše Daničić drukčije: nom., ak., vok. *dvâ* za muški i za srednji rod, *dvîje* za ženski, gen. *dvájû* za muški i za srednji, *dvíjû* za ženski, dat., lok., instr. *dvjèma* za sva tri roda; zatim ima Daničić: nom., ak., vok. *trî*, *čètiri*, gen. *trijû*, *četirijû*, dat., lok., instr. *trîma*, *čètirma* za sva tri roda.

b) Oblik *dvájû* potvrđuje Daničić u „oblicima" za muški rod primjerom iz nar. pjes. 2, 622: a za zdravlje *dvaju* braće svoje, ali to je jedina potvrda iz svega, što je Vuk izdao na svijet ili sam napisao; još potvrđuje Daničić taj oblik za muški i za srednji rod iz pisca XIX. vijeka Sima Milutinovića. U akad. rječniku ima obliku *dvaju* za muški i za srednji rod dosta potvrda iz pisaca, koji su živjeli prije XIX. vijeka i iz jedne narodne pjesme (štampane u knjizi, koju nije Vuk izdao na svijet), a *Iv.* rječnik donosi istome obliku *dvaju* potvrdu iz narodne pjesme bosanske štampane pod kraj XIX. vijeka. Imam dodati, da sam Daničić oblika *dvaju* ne upotrebljava nigdje.

c) Oblik *dvjema* za muški rod potvrđuje Daničić u „oblicima" primjerom (jedinim): zapovedi Gospod Bog *dvema* trima anđelom. nar. pjes. 1, 127, a za srednji rod ne donosi nikakve potvrde; u akad. rječniku ima ih (kao i za muški rod) iz pisaca, koji su pisali prije XIX. vijeka. Ne potvrđuje Daničić ni oblika *triju* — *trima*, *četiriju* — *četirma* za muški i za srednji rod; obliku *triju* za muški rod donosi potvrdu *Iv.* rječnik iz narodne pjesme bosanske štampane koncem XIX. vijeka, a obliku *trima* imamo potvrdu u primjeru malo prije navedenom: dvjema *trima* anđelom. Oblicima *četiriju* — *četirma* ima potvrda u akad. rječniku, prvome samo iz starijeg jezika, a pored drugoga ima također *četirima*, ali opet samo iz starijeg jezika (ima ga i *I.* 373: ženidba blagoslovena . . . *četirima* sinima).

d) Dijalektički su i starinski oblici: *dviju* za muški i za srednji rod, *dvama* za ista dva roda i *dvima* za sva tri roda; potvrde vidi u akad. rječ-

niku, a ovdje se još dodaje: s njima *dvama* (t. j. dvojicom). *JM.* 320., on se svrati *dvima* seratlijam. 352.

241. a) Oblicima *dvâ* (muški i srednji rod), *dv̏ije* (ženski rod), *trî* (sva tri roda), *čètiri* (sva tri roda) u nom., ak., vok. ne treba nikakve potvrde, jer su veoma obični u svemu narodu i drukčije ne mogu ni da glase. Nužne su potvrde za druge padeže tih brojeva (osim potvrda navedenih u §. 240). Najprije treba reći, da se u Vuka, u Daničića, u narodnoj poeziji i prozi nalaze samo oblici *dvíjû, dvjèma (dvèma), tríjû, trima, čètirma,* da oblika *dvima, četiriju* nema u tim djelima nikako, da se *dviju* upotrebljava samo za ženski rod, da Vuk i oblike *dvjema, triju, trima* uzima samo za ženski rod, a oblika *četirma* u njega nema.

b) Potvrde za broj „2": k ovim *dvjema* pjesmama ja bi još uzeo i onu. *V.* nar. pjes. 1 (1824) XXXVIII., tako su se stijene ovi *dviju* planina sklopile. dan. 1, 3., u ovima *dvjema* zapovijestima visi sav zakon. mat. 22, 40., u *dvjema* nepokolebljivijem stvarima. jevr. 6, 18, — u slikama *dviju* žena. *D.* pis. 97., uđe u šator *dviju* robinja. 1 mojs. 31, 33., izidoh na goru s *dvjema* pločama. 5 mojs. 10, 3., Mojsije dade našljedstvo *dvjema* plemenima. is. nav. 14, 3., šta je učinio *dvjema* vojvodama. 3 car. 2, 5., munja groma nadigrala *dvjema* trima jabukama. nar. pjes. 1, 161., a ti veliš *dvema* sirotama . . . žao bilo *dveju* sirotica. 2, 356., nema onih *dveju* talpi, nar. prip. 111.

c) Potvrde za broj „3": u sve *trima* knjigama. *V.* nar. pjes. 1 (1824), 315., slaba je razlika bila između ovi *triju* pjesama. nar. pjes. 4 (1833), XX., proroci jesu ugled u *trima* potonjim izmosima. *D.* pis. 52., u sedam nedjelja časnoga posta i u *trima,* koje su pred njim. 72., o liturgiji *triju* velikih vladika. 370, ja sam bio s *trima* djevojkama. nar. pjes. 1, 239., već te boli s *triju* djevojaka. 1, 271., od nas *triju* (govor je o Milošu, o Janku i o kralju budimskom) kom bi najvolila? 1, 443.

d) Potvrde za broj „4": ostavlja poklade svoje *četirma* kućama svojega plemena. *D.* istor. 68., sav poklad pripada *četirma* srodnim kućama. 175., u njima (t. j. trijemovima) *četirma* bješe zid unaokolo. jezek. 46, 23., munja groma nadigrala dvjema trima jabukama i *četirma* narančama. nar. pjes. 1, 161.

e) Za broj „2" treba još reći da mu je u staro doba oblik *dvě* služio ne samo za ženski rod (kao i danas *dv̏ije*), nego i za srednji; tome se trag sačuvao do danas u broju *dvjèsta* (ili *dvjȅ sta*), gdje je dugo *ě* pokraćeno, a u ženskom je ostala duljina: *dv̏ije* (ist. *dvé*), ispor. *trȉsta* mjesto *trî sta.* — Daničić u „oblicima" 46. 47. kaže, da je srednjega roda i oblik *dvije* i *obje* u svezi: *dvije oči, obje oči* (isto što *dva oka, oba oka*). Ali nije tako; premda je imenica *oko* u sing. i u plur. srednjega roda, ali u dualu je ženskoga; govori se na pr. *moje oči* (a ne: *moja* oči), isto tako: oči, *koje* ovo gledaju (a ne: *koja*).

242. a) O deklinaciji broja *ȍba* ne kaže Vuk u svojoj gramatici pred rječnikom (1818) ništa, a Daničić u „maloj sr. gram." 30. kaže, da se *ȍba* — *ȍbje* sklanja kao *dvâ* — *dv̏ije.* Budući da u

toj svojoj gramatici Daničić broju „2" navodi (osim nom. i ak.) samo oblike *dvíjû, dvjèma (dvíma)*, i to samo za ženski rod, otud izlazi, da su broju *oba* oblici: *obiju, objema*, ali samo za ženski rod. Drukčije govori Daničić u „oblicima" 47., gdje kaže, da je u gen. *obaju, obiju* (prema *dvaju, dviju*), a *objema* da je za sva tri roda; oblicima za gen. ne navodi Daničić nikakve potvrde, a mogao je potvrditi oblik *obíjû* (za ženski rod) iz Vukova rječnika kod riječi oбje (ima ga i *Š.* 2, 86: nezadovoljan govorom *obeju* gospa); oblik *obaju* potvrđen je u akad. rječniku, ali samo iz pisaca, koji su pisali prije XIX. vijeka. Obliku *ȍbjema* navodim potvrde: iz ovijeh knjižica ja sam napomenuo samo nekoliko pogrješaka, ali ih u *objema* ima toliko mnogo, da . . . *V.* pis. 24., u *objema* ovđe pomenutim bugarskim knjižicama. drž. izd. 2, 240., no izvadi dvije puške male, pa *objema* živi oganj daje. 4, 10., dok *objema* (t. j. Vuku i Ivanu) ispanula duša. 4, 11., reče *objema* snahama svojima. *D.* rut 1, 8., nije mogao upravljati *objema* tima oblastima. istor. 87., u *objema* knjigama. sitn. sp. 59,. ščepao *objema* rukama. *M.* 177.

b) Mjesto *ȍba* govori se i *ȍbadvâ, ȍbadvije*, koje se sklanja kao *dvâ*: *obadvaju, obadviju* (ima oboje u akad. rječniku, ali s potvrdama samo iz pisaca prije XIX. vijeka), *obadvjema:* pa potrže dvije puške male, *obadvjema* živu vatru dade. nar. pjes. 4, 235., u akad. rječniku ima obliku *obadvjema* potvrdā i za muški i za srednji rod, ali samo iz pisaca prije XIX. vijeka. Pored *obadvije* govori se u južnim krajevima *obje dvije*: *obje dvije* (t. j. žene) trudne ostanule. nar. pjes. 2, 62. *obje dvije* (t. j. žene) bile su *vjerolomne*. *Lj.* 424. — Dijalektizam je *obedva, obedve* (s nejasnim -e-): *obedvima* (t. j. puškama) živu vatru daje. *JM* 89.

243. a) Među primjerima u §. 241. i 242. ima ih nekoliko, gdje se brojevi *dva, tri, oba* sklanjaju iza prijedloga. Više je u običaju, da se ti brojevi, a i broj „4" iza prijedloga ne sklanjaju; govori se na pr. kod *dva* hrasta, među *dva* brda, kod *dvije* žene., tražio sam ga u *tri* kuće. *V.* rječn. (1818) XLVII., stoji na *dvije* noge, preko *tri* vode studene. preko *tri* gore zelene, bio sam na *dva* mjesta. bili su se oko *dva* velika grada., ore na *dva* vola., kod *tri* konja ide pješice.. sa *četiri* sina ode na vojsku., *D.* obl. 48. U svim tim i sličnim primjerima broj i imenica uza nj stoje u akuzativu, ne gleda se dakle. s kojim se padežom prijedlog inače slaže. Tako je i: dođoše ljudi iz *oba* sela., pred *obje* kuće stoji drveće i t. d. Iz prva dva primjera vidi se da imenica stoji u akuzativu duala (dvâ *brda*. plural bi bio *brda* v. §. 162 b, c).

b) Kad bi pomenuti brojevi imali stajati u genitivu i bez prijedloga, uzimaju se vrlo često zajedno sa svojim imenicama i pridjevima i zamjenicama u svom akuzativnom obliku. Primjeri: jezik niti je slavenski ni ruski, a još manje srpski, nego bespravilna smjesa *ova sva tri jezika*. *V.* dan. 1, 102. obrazi *četiri jevanđelista*. 12., u ustima *dva* ili *tri svjedoka* ostaće svaka riječ.

2 kor. 13. 1., sa zidova *obadva ova grada*. V. nar. posl. XVII., po izgovaranju *ove dvije riječi* poznaju. drž. izd. 3, 38., iz hrisovulje *oba brata*. *D.* istor. 22., najznatniji vlasteli *četiri susjedne oblasti*. 274., na svršetku *ove tri nedjelje*. pis. 91., na svjedočanstvo *dva* ili *tri čovjeka* da se pogubi. 5 mojs. 17, 6., da popuniš „Kneževinu Srbiju" opisom *nova četiri okruga*. pis. mil. 130. bojiš li se *dva Jakšića mlada*? nar. pjes. 2, 588., ja ću poći kuli *dva Šarenca*. 4, 100., da momku date dio *dvije djevojke*. *Lj.* 55., da je koran bio otkriven znamenitomu čovjeku *oba grada*. 361., na grobovima *ona dva nesrećna dragana*. *M.* 156.

c) S brojevima 2, 3, 4. slaže se zamjenica *nekolika, nekolike*, kad se uzima u dualu i znači, da je nečega više od 1, a manje od 5 (v. §. 205 b), na pr. zato je ona (t. j. matica srpska) morala biti oruđe jednoga ili *nekolika svoja člana*. *V.* pis. 5., Peraštani su bili od *nekolike stotine* godina pod Mlečićima. *V.* nar. posl. XXI. poslije *nekolika dana* tužali se čoeku. nar. prip. 182. — Vrlo rijetko uzima se akuzativni oblik mjesto dativa: ima mnogo koješta, što nije zajedničko *oba jezika* (t. j. objema jezicima). *V.* pis. 82., bolje nam je *sva tri* (t. j. svoj trojici) poginuti neg' sramotno danas pobjegnuti. nar. pjes. 2, 221.

* * *

244. a) Kad uz brojeve 2—99 stoji u gen. plur. imenica muškoga roda, koja znači kakvo čeljade, onda se mjesto glavnoga broja može uzeti brojna imenica s nastavkom *-ica*, na pr. *dvòjica, tròjica, četvòrica, petòrica* i t. d. Imenica ili lična zamjenica uz te imeničke brojeve stoji u gen. plur., na pr. dođoše *dvojica pûtnîkâ*, dadoh *trojici seljákâ*, vidiš li onu *četvoricu momaka*? *nas* ćemo *petorica* ostati i t. d. Ali ako brojna imenica stoji u dat., lok., instr., onda (mislim da) lična zamjenica može stajati u istom padežu, na pr. dao je *nama trojici*, govorili smo o *vama četvorici*, otići ću s *njima dvojicom*. Rečene brojne imenice mogu biti i same bez druge imenice ili zamjenice, na pr. jača su *dvojica* od jednoga, on radi za *trojicu*. — Sasma rijetko uzimaju se te imenice uz riječi, koje znače muške životinje; tome mògu navesti samo ovu potvrdu: podaj onoj *dvojici volova*, neka ližu soli. *V.* rječn. (1818) XLVII. U akad. rječniku ima potvrdâ, da se riječi *dvojica, obojica* uzimaju za dvoje čeljadi, od koje je jedno muško, drugo žensko; to je u primjerima: mi smo jadni, sinko, *obojica* (govori mati sinu). nar. pjes. 2, 29., *obojica* (t. j. muž i žena) siđi odmah. *N.* 4. Jamačno je tu običnije *dvoje, oboje*.

b) Brojnih imenica na *-ica* nema za brojeve 1, 21, 31 i za druge dalje, koji na kraju imaju cifru 1, dakle na pr. prema *dvadesetorica* ili *tridesetorica* ili *dvadeset i petorica* vojnika ne može se drukčije reći nego: *dvadeset i jedan* ili *trideset i jedan* vojnik i t. d. Brojnih imenica na *-ica* nema ni za brojeve 100, 1000.

c) Još ima jedna vrsta brojnih imenica: *dvòje (òboje), tròje, čètvoro, pètoro, šèstoro ... dèsetoro ... pètnaestoro* i t. d. Te se riječi upotrebljavaju: 1. uz imenicu *jaje* i uz imenice, koje su u sing. srednjega roda i znače što živo, 2. kad su čemu živu pomiješani rodovi, 3. kad stoje same bez imenice ili kad stoje s kojom zamjenicom srednjega roda u sing. Govori se: *dvoje, troje ...* jájâ, *troje* jaradi, pilića, *sedmoro* djece; ali se može reći i: *dva, tri ...* jája (ili jàjeta), *pet, šest* jájâ, *dva* jareta, *tri* pileta, *četiri* djeteta. Ne bi obično bilo: *pet, šest, sedam ...* jaradi, pilića, djece. Govori se i: *nas dvoje* (kad je jedno muško, a drugo žensko ili dijete), *vas troje* (kad je jedno muško, a drugo dvoje žensko ili kad je koje od njih dijete), *osmoro kónjâ* (kad nijesu svi ni muški ni ženski ili kad je koje među njima ždrijebe). Za lične zamjenice uz ove brojne imenice vrijedi isto, što je rečeno za iste zamjenice, kad se nađu uz brojne imenice *dvojica, trojica* i t. d., dakle na pr. *vas* dvoje ste bili, jesi li vidio *nas* troje?; pored toga: pred *njima* dvoma (t. j. pred momkom i djevojkom). *M.* 221., *nama* dvoma (t. j. meni i mojoj ženi) Bog pomože. Š. 2. 168. Bez imenice su riječi *dvoje, troje ...* u primjerima: rasjekavši tele na *dvoje*. *D.* jer. 34, 18., u kući, koja je na *troje* razdijeljena. nar. prip. 139, — sa zamjenicom srednjega roda, na pr. *to četvoro* valja dobro pamtiti.

d) Osim navedenih slučajeva upotrebljavaju se ove brojne imenice rijetko, ponajviše dijalektički, kako je na pr. *dvoje* lipovo drvljadi. *V.* rječn. kod **живи огањ**; u istom rječniku kod **двоје** kaže se, da u Crnoj Gori govore: *dvoje* opanaka, *dvoje* toka, a dijalektički je i ovo: tako mi *četvero* jevanđelija! tako mi *četvero* posta! nar. posl. 307., ja ne velim na te, već na ono *troje* djevojaka (u pjesmi od Dubrovnika). nar. pjes. 1, 272. Dijalektizmi su i ovo: opremili Petru *osmero* poslanika. *N.* 116,. Arapin mogao držat *desetero* žena. 395., *petero* braće. 443.

245. a) Mjesto *četvòrica, petòrica ...* i mjesto *čètvoro, pètoro ...* govori se i *četvèrica, petèrica ...*, *čètvero, pètero ...*, ali su oblici s *-er-* više dijalektički. Brojnih imenica ni na *-oro* ni na *-ero* nema za one iste brojeve, za koje nema ni brojnih imenica na *-ica* (v. §. 244 b); ne može se dakle drukčije reći nego na pr. *dvadeset i jedno* dijete, *sto* ili *stotina* jaradi, pilića.

b) O deklinaciji imenica *dvojica, trojica* i t. d. ne treba ništa govoriti, jer se ne razlikuje od deklinacije imenica na pr. *žena* ničim drugim, nego što nemaju plurala. A brojne imenice *dvoje* i t. d. sklanjaju se ovako:

N. A. V.	dvòje	tròje	čètvoro
G.	dvóga	tróga	četvórga
D. L. I.	dvóma	tróma	četvórma.

Dat. i lok. (ali ne i instr.) također je *dvóme, tróme, četvórme*. Kao *četvoro* sklanjaju se i svi brojevi dalje na *-oro*, na pr. *pètoro, šèstoro* i t. d., a kao *dvoje* sklanja se i *òbadvoje*, a može se sklanjati i *òboje*, ali ta riječ može u gen. glasiti također *òbojega*, a u lok.

[illegible]

[illegible] *u dvoma* [illegible] *o onim troma* [illegible]

c) Kad se broje imenice *dvoje, troje, četvero* ... [illegible] s kojim pridjevom, mogu ostati u [illegible] kao i brojevi *dva, tri, četiri*, v. § 223, a. na pr. Nađiše s *njime četvero* [illegible] V. mar. ott. 92, ostao s *dvoje* djece, ostavio [illegible] na *dvoje* djece. D. ott. 50, *četrdeset* krava s *desetoro* teladi, dvanaest [illegible] s *desetoro* magaradi. 1 mojs. 32, 15., da od njih *dvoje* svakome [illegible] (t. j. bratu i sestri). Lj. 56., ako se bojite razdora između *dvoje supruga* (t. j. između muža i žene). 59.

246. a) U §. 239 a navedena su četiri slučaja, gdje broj *jedan* ima plural; prema pluralu *jedni* u trećemu i četvrtom od tih slučajeva uzimaju se pridjevni brojevi: *dvoji, troji, četvori, petori, šestori* i t. d., koji se govore samo u pluralu, a taj im je onakav kao i pluralu *jedni*. Govori se: *dvoje* vile, *troja* vrata, *troje* gaće, *četvora* kola, *petore* novine i t. d.; tako je i: *dvanaestora* vrata. V. otkr. 21, 12 (manje je obično: *dvanaest* vrata u istom otkr. 21, 21 i u nar. pjes. 2, 615). Govori se također: *dvoji* opanci, *dvoja* rebra, *troji* svatovi (t. j. nekoliko jada jedne vrste, nekoliko druge, nekoliko treće, — jedni svatovi jednoga mladoženje, drugi drugoga, treći trećega); dodajem još: *troji* kudioci. nar. pjes. 1, 275., *troji* prosioci. 1, 555., *četvere* haljine. 2, 618., *desetore* haljine. D. 2 car. 5, 5., *petere* kočije. J.M. 318. Ima i pridjevni broj *oboji*, koji znači: jedni i drugi: daklem ni jedni nemaju ništa, nego *oboji* jednaki (tumačenje poslovice: Šokci ubokci, Vlasi siromasi). V. nar. posl. 352., lovci su više divlji nego li pastiri, a težaci su druževniji nego *oboji* prvi. pripr. 42.

b) Mjesto *četvori, petori, šestori* ... govori se dijalektički *četveri, peteri, šesteri* ...

c) U akad. rječniku ima dosta potvrda, osobito iz starijeg jezika, da se brojevi, *dvoji, troji, četvori* . . . upotrebljavaju mjesto *dva, tri, četiri* . . . a može se navesti i nekoliko potvrda iz knjiga, koje su za ovu gramatiku upotrebljene: da zatvorim *sedmera* nebesa. nar. pjes. 2, 2., povadite nože *devetore*. 2, 287., beži, junače, kud te *dvoje* oči vode. nar. prip. 43., pojući *devetora* blaženstva. *D.* pis. 61., u *Iv.* rječniku ima iz jedne narodne pripovijetke primjer: bio starac i baba pa imali dva sina i *dvoje* snahe. Navodim dva primjera, gdje je mjesto *dvahaest* s imenicom u dativu upotrebljen oblik *dvanaestorim*: što je poslao *dvanaestorim* plemenima. *Lj.* 16., mi smo dali *dvanaestorim* plemenima. 72. Tako je i ovo: mene, braćo, oči izvadiše i mojijem *osmerim* snahama. akad. rječn. kod *osmer* (iz jedne narodne pjesme). Prema tome je dobro: rekoh *sedmorim* ženama i t. d. (v. §. 238 b).

d) Da prijedlog pred glavnim brojevima *dvâ, trî* . . . *sȅdam, ôsam* . . . *stô* dobiva brzi akcent, to je rečeno u §. 131 b, a rečeno je tamo, i da je ù dvoje, nà troje, isto je tako: nà četvoro i t. d. (vidi u Budmana gram. 143), a mislim, da je i nà oba, zà obje. A kad prijedlog pred rednim brojevima treba da dobije akcent, mislim, da je onako kao pred određenim pridjevima (v. §. 230), dakle na pr. zà prvôga, ù drugôme, prèd pêtîm i t. d.

KONJUGACIJA.

Uopće o konjugaciji.

247. a) Jedni se glagolski oblici zovu vremena, to su: prezent, aorist, imperfekt, futur i t. d., drugi se zovu načini, to su imperativ i kondicional. Razlika je među vremenima i načinima u tome, što se vremenima izriče, da nešto doista jest (u sadašnjosti ili u prošlosti ili u budućnosti),a načinima se izriče volja ili želja ili mogućnost. Osim vremena i načina ima naš jezik još dva gerundija i dva participa i infinitiv, koji služe za različne dopune subjektu ili predikatu ili drugim riječima u rečenici. Infinitiv nije nikakav način, zato nije dobro zvati ga „neodređeni način", kako sam imao u I. izdanju ove knjige držeći se Daničića, koji tako ima u svojim „oblicima". Sva vremena zajedno zovu se indikativ ili „izjavni lik", jer se njima izjavljuje, da nešto jest.

b) Jedni su glagolski oblici prosti (ili jednostavni), jer ih čini jedna riječ, na pr. *pletem, pletoh, pleti, pletući* i t. d., drugi su složeni od dvije ili od tri riječi, na pr. *pleo sam, pleo bih, bijah pleo, bila sam plela.*

248. a) Aorist se ponajviše tvori od perfektivnih (trenutnih) glagola, ali dosta često i od imperfektivnih (trajnih); tome bi se moglo navesti veliko mnoštvo potvrda, ali će biti dosta samo nekoliko: ljudi *čudiše se* govoreći. *V.* mat. 8, 27., ja *govorih* javno svijetu, ja svagda *učih* u zbornici i u crkvi. jov. 18, 20., koji s njim *jedosmo* i *pismo* po vaskrseniju njegovom. d. ap. 10, 41., Stefan Lazarević *pomaga* Turcima pokoriti Bugarsku. *D.* istor. 105., kako su tajno kršteni i kako se *hraniše* u pustinji i *piše.* pis. 315.,

poslužite, kao što *govoriste.* 2 mojs. 12, 31., kad *dijelih* megdan sa Turčinom. nar. pjes. 2, 287., argatovah tri godine dana i ja *vukoh* drvlje i kamenje. 3, 1., što nam stari bolji od nas *biše,* te ih paše bolje *milovaše* i veziri bolje *darivaše?* 3, 262., vi među sobom ubistva *činiste,* vi jedan dio svoje braće *progoniste. Lj.* 11., njihove rabote ništa im ne *koristiše.* 188.

b) Zakon je, da se imperfekt tvori samo od imperfektivnih glagola, zato od glagola *dati,* koji je perfektivan, nema imperfekta, ali *ne dati* je imperfektivan glagol; govori se na pr. ja sada *ne dam* ovo nikome, zato može od *ne dati* biti imperfekt: *ne dadijah, ne dadijaše* i t. d. Ima ga *V.* mar. 1, 34 i 11, 16, d. ap. 27, 7., *D.* istor. 118, 1 mojs. 37, 35., sud. 3, 28, 2 car. 21, 10., nar. pjes. 4, 22. Ima i kraći imperfekt *ne dah, ne daše,* na pr. no se Ivan prevarit *ne daše.* nar. pjes. 3, 539., al' *ne daše* moskovska kraljica. 566. Katkad se u pjesmama nalazi 3. l. sing. imperfekta *staše,* ali to je stiha radi mjesto *stajaše: JM.* 137, 173. 225, a ima taj oblik i u jednoj narodnoj pjesmi štampanoj u Vukovu kovč. 105: bojno koplje u planini *staše.*

c) I to je zakon, da se od perfektivnih glagola ne tvori sadašnji gerundij; tome je izuzetak samo veoma obični oblik *budúći (bùdûći),* koji je načinjen od perfektivnog glagola *bûdém* (prema kojemu je imperfektivni *jèsam,* a od toga nema sadašnjeg gerundija, kao što nema ni aorista, ni imperativa ni infinitiva).

d) Gerundij sadašnji i infinitiv govore se kašto bez *-i,* na pr. *čuvajuć, misleć, — čuvat, mislit;* oboji su ti oblici dijalektički, a nalaze se počesto i u narodnim pjesmama stiha radi; Vuk ih i Daničić nijesu pisali nikad. Potvrde za gerundij na *-ć* (mjesto na *-ći*): *vezuć.* nar. pjes. 1, 258., *ašikujuć.* 1, 268, *umivajuć.* 1, 290, *misleć.* 1, 378., *iduć.* 1, 613, *braneć.* 2, 294, *gledeć.* 2, 444, *pijuć.* 3, 313, *želeć.* 3, 376, *plačuć. JM.* 98, *užinajuć.* 169, *hiteć.* 301; nalazi se katkad i u pisaca: *propovijedajuć, ležeć. I.* 126, *želeć.* 139, *moleć. Š.* 2, 157, *govoreć.* 5, 136. — O postanju toga oblika na *-ć* može se dvoje misliti: *-ć* je okrnjeno ili od *-ći,* na pr. *vezuć* od *vezući,* ili od *-će,* na pr. *vezuć* od *vezuće.* Taj oblik na *-će* bio je kao gerundij u starom jeziku običan kao i oblik na *-ći,* a oblik gerundija na *-ć* ušao je u običaj XVI. vijeka. — Infinitiv bez *-i* vrlo je običan u dubrovačkom govoru i u drugim štokavskim primorskim govorima, a veoma se često nalazi poradi stiha u narodnim pjesmama, iz kojih će biti dosta ovo nekoliko potvrda: *brat.* nar. pjes. 1, 294., *doć.* 1, 294 i 4, 194, *dvorit.* 1, 298, *gradit.* 1, 381, *zaspat.* 1, 482, *polećet.* 2, 111, *tražit.* 2, 116, *radit.* 2, 370, *vodit.* 2, 514, *dijelit.* 2, 631, *čekat.* 3, 110, *sjeć.* 3, 389, *nabavit.* 3, 404, *čut.* 4, 23, *dignuť.* 4, 132, *putovat.* 4, 194.

e) Vuk je u svojim izdanjima narodnih pjesama kraći gerundij sadašnji i infinitiv bilježio s apostrofom (na pr. *misleć', dvorit'*), ali to nije potrebno, kako nije potrebno pisati (a niko i ne piše) *dobrog', našeg'* i t. d.), gdje je takoder vokal na kraju otpao.

249. a) Gerundij prošli obično se tvori od perfektivnih glagola, rjeđe od imperfektivnih, ali ipak dosta često, na pr. *čekavši. V.* dan. 4, 12, *imavši.* mat. 22, 25, *postivši.* d. ap. 13, 3, *sudivši.* rječn. kod ОТМИЦА, *govorivši.* prav. sov. 47, *vladavši. D.* istor. 15, *stražívši.* pis. 54, *tjeravši.* 2 mojs. 14, 9, *mrzivši.* 5 mojs. 4, 42, *tražívši* i *raspitivavši.* sud. 6, 29, *čamivši* i *stradavši. I.* 137.

b) Prošli gerundij u Vukovim djelima svršuje se na *-vši* svagda, samo glagoli *doći, poći, ući* mogu ga imati i bez *-ši,* ali valja dodati, da Vuk te oblike upotrebljava samo ondje, gdje nemaju nikakve imenice uza se, kako je u primjerima: zidine od gradića u Dalmaciji blizu hrvatske granice (ne *došav* k rijeci Zrmanji). rječn. kod ОТОН., od crkve k jugoistoku *pošav* ima u po brda jedan kamen. dan. 4, 32., u donjem gradu *ušav* na savsku kapiju na desno stoji stara crkva. 2, 43. U Daničićevu „starom zavjetu" nalazi se oblik bez *-ši* veoma često; evo samo nekoliko potvrda, i to samo iz prve knjige Mojsijeve: *izagnav.* 3, 24, *rodiv.* 5, 4, *napiv se.* 9, 21, *pristupiv.* 18, 23, *otišav.* 24, 10, *podigav.* 24, 63, *poslav.* 31, 4, *traživ.* 31, 35, *rekav.* 37, 21, *pogledav.* 43, 29. Treba dodati, da taj kraći oblik Daničić upotrebljava samo uz nominativ sing. riječi muškoga roda, na pr. *izagnav* Bog čovjeka postavi pred vrtom heruvima. 1 mojs. 3, 24, Samson *spavav* do ponoći usta. sud. 16, 3 i t. d. Daničić tako čini držeći se pravila, što ga je sam postavio u „oblicima" 59. Ali treba uzeti na um, da su oblici na pr. *dav, rodiv, vidjev* i t. d. odavno gerundiji, t. j. pravi prilozi, a prilozi se upotrebljavaju bez ikakvog obzira na rod, broj i padež riječi, uz koje stoje. Kako je posve dobro i obično na pr. ovaj čovjek *lijepo* piše., ova žena *lijepo* piše., ovo momče *lijepo* piše, ovi ljudi *lijepo* pišu., ove žene *lijepo* pišu i t. d., tako isto nema pogreške, ako govorimo na pr. ovaj čovjek *vidjev* to reče,. ova žena *vidjev* to reče., ovo momče *vidjev* to reče., ovi ljudi *vidjev* to rekoše., ove žene *vidjev* to rekoše., ova plemena *vidjev* to rekoše. Da je sve to pravo i dobro, to se dokazuje i prošlošću toga kraćeg oblika; sam Daničić u svojoj „istoriji oblika" str. 374—376. navodi toj slobodnoj porabi mnoštvo potvrda iz starijeg jezika. A i u novijih pisaca ima toga, na pr. vrana . . . *zapaziv* prsten kljunom ga zgrabi i odnese. *I.* 176., mislite li vi ući u raj ne *pretrpiv* zla? *Lj.* 24., oni prestanu griješiti *poznav* grijehe svoje. 47., ne *našav* ništa da zamjere . . . oni će se pokoriti. 62, ona *prošav* dvoranom . . . ustavi se. *Š.* 2, 90., *rekav* to (t. j. mati) približi se. 2, 207.

c) Vrijedno je dodati, da je prošli gerundij veoma rijedak u narodnim pjesmama; u sve četiri knjige narodnih pjesama Vukovih, što su za ovu gramatiku upotrebljene, nalazi se samo jedan primjer: *zametnuvši.* 2, 145. Nešto se češće taj gerundij nalazi u *JM.* i to više kraći oblik nego dulji (jedan i drugi samo od perfektivnih glagola): *podviv* ruke ljuba Ivanova. 102., onda *sjedav* (t. j. kralj) sitnu knjigu piše. 124., *smotav* (t. j. djevojka)

skute pobježe iz kule. 154., to *razumiv* poskočilo d'jete. 257., *saviv* (t. j. majka) skute pod čador pobježe. 287., — *uzjašivši* (t. j. ban) grivca doru svoga. 104., to *rekavši* (t. j. ban i kralj) tu se rastadoše. 123., *položivši* kopje ispustio. 262. U narodnim pripovijetkama Vukovim nalazi se prošli gerundij često (samo od perfektivnih glagola i samo oblik na *-vši*): *čuvši*. 191. 210, *doznavši*. 74., *došavši*. 48. 57. 162., *izvadivši*. 169, *odsednuvši*. 17, *opazivši*. 17, *ostavši*. 168, *otišavši*. 214, *pokrivši*. 38, *prošavši*. 24, *uprtivši*. 214. Vuk, istina, u rječniku (1818) LXI. kaže, da se prošli gerundij upotrebljava „u govoru" (t. j. običnom, prostonarodnom), na pr. *došavši* (on, ona, ono) u kuću reče mu, *poigravši* malo sjede, *rekavši* to uze ga za ruku, *poradivši* daće Bog, ali ja bih opet rekao, da se rečeni gerundij u običnom govoru prostoga naroda mnogo rjeđe čuje, nego bi čovjek sudio po navedenim potvrdama iz narodnih pripovijedaka. Meni se sve čini, da je Vuk dotjerujući narodne pripovijetke za štampanje pometao prošle gerundije mnogo obilnije, negoli ih narod govori (a da je Vuk u narodnim pripovijetkama jezik dotjerivao, to sam priznaje na kraju predgovora, što se uostalom samo sobom razumije, jer nigdje nema neukih seljaka, koji bi umjeli ispričati koju pripovijetku s kraja na kraj onako glatko, kako ih je Vuk štampao).

250. a) Pored sadašnjega gerundija, na pr. *pletuć* ili *pletući*, bio je u starom jeziku i particip prezenta, t. j. glagolski pridjev, koji se sklanjao i u određenom i u neodređenom liku, na pr. nom. sing. *pletuć* ili *pletući* (muški rod), *pletuća* (ženski rod), *pletuće* (srednji rod), gen. sing. *pletuća* ili *pletućega* (muški i srednji rod), *pletuće* (ženski rod), dat. plur. *pletućim* (za sva tri roda) i t. d. Po svoj prilici prosti narod nije ni u starini imao participa prez., t. j. nije ga sklanjao, kao što ga ne sklanja ni danas; imali su ga i sklanjali samo književni ljudi ugledajući se na druge jezike (jedni na crkvenoslavenski jezik, drugi na latinski). Ali ipak ima u narodnom jeziku nekoliko pridjeva, koji su svojim postanjem upravo participi prezenta, t. j. imaju sva tri roda i sklanjaju se u sing. i u plur. To su: dȑžêć — držéća — držéće (t. j. zdrav, jak), mògûć — mogúća — mogúće, sràmêć — sraméća — sraméće, tèglêćî — tèglêćâ — tèglêćê, vrûć — vrúća — vrúće (od glagola *vrčti*); ovamo idu i riječi: *nosêća* (žena), *tèkûćâ* (voda). Poradi tih pridjeva kaže Vuk u rječniku (1818) LXI., da bi se i u naše vrijeme moglo u književnosti sklanjati, na pr. *ìgrajûćî — ìgrajûćâ — ìgrajûćê*. Prema tome on i sklanja riječ *budući*, na pr. za *buduću* nesreću. mil. obr. 13., sile ni sadašnje ni *buduće*. rimlj. 8, 38., ili sadašnje ili *buduće*, sve je vaše. 1 kor. 3, 22. Vrlo su rijetki u Vuka drugi primjeri: da ide sa *letećim* korpusom u varoš. eman. 23., namislim, da kažem u *idućoj* sjednici. pis. 24., da novo ljeto i ostale *približujuće* se praznike u zdravlju dočekate. prep. 6, 242 (1835). U Daničića sam našao samo primjer: otac *budućega* vijeka. pis. 109. Često se to nalazi u *I.*, na pr. dr-

žeći u rukama *goreće* svijeće. 27., kršćani na zemlji pripadaju crkvi *vojujućoj*, duše u čistilu *stradajućoj*. 172., da bi sačuvali milost Božju *posvećujuću*. 205., *iduće* noći vidi Martin u snu Hrista. 212., ista je svetica zagovornica *umirućima*. 339. Rjeđe je to u *Lj.*: bolja je *vjerujuća* robinja nego idolopoklonica slobodna. 25., Bog je mudar i *znajuć*. 66., nema životinja ni tica *letećih*. 91., takvo je rješenje mudroga, *znajućega* (t. j. Boga). 97. Iz narodnog govora (upravo pjevanja) mògu navesti samo primjer: a sve pusta blaga *ležećega*. nar. pjes. 4, 137. Nakon svega ovoga mislim, da mogu reći, da se u književnom jeziku može upotrebljavati particip prezenta, ali samo u prijekoj nuždi, t. j. gdje opisivanje ili zamjenjivanje drugim riječima ili smeta ili ne daje smisao, koji treba, na pr. *vladajuća* kraljica, u *držćućoj* ruci, *tekući* poslovi, *plačućim* glasom i dr.

b) I prema prošlom gerundiju bio je u jeziku nekad particip, koji se sklanjao, na pr. nom. sing. *mislivši — mislivša — mislivše*, gen. sing. *mislivšega* ili *mislivša* (muški i srednji rod) i t. d. Ni toga participa prosti narod nije po svoj prilici nikad imao. U Vukovim se djelima nalaze dva takva participa, koji se sklanjaju, kadgod treba, i to od glagola *biti* i *proći*: kod svoga *bivšeg* gazde. dan. 1, 71., njegovome *bivšemu* gospodaru jedva ostane život. 4, 28., to on čini *bivšim* činovnicima. mil. obr. 202., molio sam *bivšega* glavnoga kneza. nar. pjes. 4 (1833), XIV., dobježao je *prošavši* godina u Srbiju. dan. 1, 22., onda bismo se za *prošavše* tumaranje mogli tješiti. pis. 23., u *prošavšijem* naraštajima. d. ap. 14, 16., za *prošavšu* godinu. *V.* nar. posl. XXVI. Vrlo su rijetki ovaki participi od drugih glagola: *ostavše* diplome .... svjedoče. rječn. (1818) III., Miloš otide sa svojim starim i sad nanovo *prišavšim* momcima. mil. obr. 79. U Daničića je samo jedan takav primjer: potomci *bivših* despota. istor. 115.

251. a) Vuk u svojoj gramatici pred rječnikom (1818) ne poznaje osobitoga oblika za 1. lice plur. imperativa, već mjesto njega uzima isto lice prezenta s riječcom *da*, na pr. *da pletemo, da pečemo, da kazujemo* mjesto *pletimo, pecimo, kazujmo* i t. d. Tako Vuk i u svojim djelima opisuje rečeni oblik, na pr. *da* se *uklonimo, da ne ginemo* ludo. dan. 3, 180., *da se molimo* Bogu, ne bi li i ovi pobegli. mil. obr. 88., *da odbacimo* sva djela tamna i *da se obučemo* u oružje vidjela. rimlj. 13, 12., šta dostigosmo, u onome jednako *da mislimo* i po onome pravilu *da živimo*. filib. 3, 16., *da ostavimo* i Grke i sve druge narode, nego *da uzmemo* za primjer Ruse. pis. 90., sad se više ni u što nemamo uzdati, nego *da udarimo* na kuću. prav. sov. 53. Tako je i ovo: pošto se pobratimiše, reče mu starac: e pobratime, sad *da se darujemo*! nar. prip. 120. U narodnim pjesmama nalazi se to opisivanje veoma često, na pr. *da idemo*. nar. pjes. 1, 535., *da pustimo*. 1, 557., *da damo*. 2, 19., *da ţalimo*. 2, 158., *da dočekamo*. 3, 208., *da se sastanemo*. 3, 364., *da se slušamo*. 4, 282., *da ne udrimo*. 4, 481 i t. d.

Rijedak je i u narodnim pjesmama pravi neopisani oblik za 1. lice plur. imperativa: *recimo*. nar. pjes. 1, 6., *popijmo*. 1, 83, *uzmimo*. 1, 427, *izvadimo, položimo*. 2, 243, *plijenimo*. 4, 362, *odimo*. 4, 386, *mijenjajmo* iz neke narodne pjesme u Vukovu rječniku kod мијењати. Daničić taj oblik često upotrebljava: *ostavimo*. pis. 24, *ponizimo se*. 78, *prinesimo*. 85, *dočekajmo*. 118, *pokažimo*. 135, *stanimo*. 285, *pjevajmo*. 303, *zapjevajmo, pokliknimo, izađimo*. psal. 95, 1, *uđimo*. 132, 7. Dodajem još: *pođimo*. nar. prip. 109, *bježimo*. 118, *mijenjajmo*. 194. i posve obični oblik *nèmôjmo* (u Vukovu rječniku kod немој).

b) Treće lice sing. imperativa obično se danas opisuje, na pr. *neka (nek) plètê*. Rjeđe se za to lice uzima isti oblik, koji služi za drugo lice sing., kako je u primjerima: *pomozi* Bog! (u pozdravljanju), ne *budi* uroka! *V*. rječn. kod уроци., *mini* ga sablja, *mini* ga puška! kod минути., *žali* Bog! nar. posl. 79., *spasi* Bog! 292., ko je moj, blizu rupe *stoj*! 141., *nos'* te đavo! nar. pjes. 2, 501. — Često se u narodnim pjesmama ne može znati, je li takav imperativni oblik drugo ili treće lice: a svak *reci* i *pomisli*. nar. pjes. 1, 30., jedan *stani* navr Malovańa, drugi *stani* nadno Malovana. 1, 557., svaki *sjedi* u svojoj odaji. 3, 19., ko je konjik, *poteži* kolane, ko je pješak, *priteži* opanke. 3, 251 i 4, 34., *nemoj* niko puške izmetnuti. 3, 316. Tako je i ovo: ko je vitez, *poteci* na ždrijelo! *V*. rječn. kod ждријело.

c) U pjesmama se često odbacuje i izbacuje *i* u imperativu, a to se može čuti i u običnome malo bržemu govoru. Primjeri: *muč'* (od *mučati*). nar. pjes. 1, 153. 242., *kun'*. 1, 384, *izid'*. 1, 614, *nos'*. 2, 145. 501, *pones'*. 2, 227, *id'*. 2, 348, *doved'*. 4, 361, — *prod'te*. 1, 164, *obuc'te*. 1, 257, *kun'te*. 1, 452, *jaš'te*. 1, 532, *piš'te*. 2, 136, *otvor'te*. 2, 230, *izved'te*. 2, 588, *bjež'te*. 4, 59, *bud'te*. 4, 134, *paz'te*. 4, 135, *pun'te*. 4, 243. Jamačno se u bržem govoru čuje često i u 1. licu plur., na pr. *doved'mo, otvor'mo, paz'mo, pomoz'mo* i t. d.

d) Budući da se imperativom uzvikuje nekome, zato se i drugi neki uzvici izjednačuju s njime u tom, što im se dodaju lični nastavci *-mo* i *-te*. Narod je uzeo iz turskoga jezika riječ *hajde* (koja znači „odlazi") pa da bi mogao taj uzvik uzimati i u 1. i u 2. licu, plur., dodao mu je lične nastavke, i tako su nastali oblici *hajdémo, hàjdete*, a kad se hoće s većom silom da izreče „hajdemo i mi i vi zajedno", onda se obliku *hajde* privežu oba nastavka, t. j. i *-mo* i *-te*: *ajdemote* đakonovom dvoru. nar. pjes. 2, 8., *hajdemote* malo do manastira. Š. 5, 158. — Kad se koje čeljade čim nudi, kaže mu se *nȁ* (ili *nä*, vidi u akad. rječniku), na pr. *na* jabuku; ako ih je više, govori se *nȁte* (ili *näte*, vidi u akad. rječniku), na pr. *nate*, djeco, jabuka! Isto vrijedi i za uzvik *de*, na pr. *dete*, braćo, da se ne izdamo! nar. pjes. 4, 252. I riječca *ne* može biti uzvik (kad se kome što brani), na pr. *ne*, devere, moj po Bogu brate! (t. j. nemoj, ne čini to). nar. pjes. 1, 583., *ne* naprijed, Vuksane vojvoda (t. j. nemoj ići, ne idi);

kad ih je više, kojima se što brani, onda se može reći *nete* (t. j. nemojte), na pr. *nete,* sinci, ako Boga znate. nar. pjes. 2, 185., *nete,* Turci, žalosna vam majka! 3, 36. I prilog *ovamo* može se tako širiti: *ovamote,* sijenjska potjero! nar. pjes. 3, 188., *ovamote,* Turci janjičari! 3, 326., *ovamote,* braćo! nar. prip. 8. U *Iv.* rječniku kod „1 te" pod 4. navode se iz narodnih pjesama ova dva primjera: na *nogete* (t. j. na noge te) do dva pobratima! na *nogete,* moji sokolovi!

Po analogiji primjera do sad navedenih dodaje se *te* katkad i riječima, kojima se izriče kakvo pitanje: kad ga vide, braća, poviču na oca i mater: *kamote* se, da vidite? nar. prip. 80., ali se nazovi-mrtvac ispravi i sedne vičući: mrtvi, *kamote* se? 217 (o riječci *se* iza *kamote* v. u §. 404 e) Kad se jednom čeljadetu govori, kaže mu se *jèli?*, ako ih je više, kaže se *jel'te* (mjesto *je li te*). V. rječn. kod те.

e) Imperativ se može pojačiti uzvikom *de* ili *der,* na pr. *reci de, nađi der;* u pluralu se taj uzvik ne dodaje, nego se umeće, na pr. *recidete, kažidete, razberidete. V.* rječn. kod де; tako je i *dajdete.* na pr.ip 7, *darujdete.* nar. pjes. 2, 437, *zatvor'dete.* 591., *nađiderte.* 589.

252. a) Vokal *o* u muškom rodu sing. aktivnog participa ne stežu Vuk i Daničić s vokalom *a,* koji se pred tim *o* nađe, nikad u *o* (na pr. *čuvo, kupovo, reko),* v. u §. 8 b i 113 b; što se u *V.* prav. sov. 31. nalazi *mogo* mjesto *mogao,* to je zacijelo štamparska pogreška.

b) Pasivni particip tvori se samo od prelaznih glagola, na pr. *pleten, hvaljen* i t. d. Vrlo rijetki izuzeci navode se u §. 629b.

c) U prezentu mnogi glagoli mogu duljinu na vokalu *e* od nastavka imati i ne imati, na pr. trésem, tréseš, trése, trésemo, trésete, tako i snûjem, snûješ, kàzujem, lijem; vidi u Vukovu riečniku (1818) LXI, a u drugom izdanju rječnika kod класти i мести piše *kláde, mètem,* — sve je to s duljinom običnije, zato se u ovoj gramatici tako piše. U 3. licu plur. *e* je svagda dugo, na pr. vîdê, nôsê, hvâlê i t. d.

d) Svagda je dug vokal ispred *-ći* u gerundiju sadašnjem i ispred *-v, -vši* u gerundiju prošlom, na pr. plètûći, tônûći, vîdêći, hvâlêći, čúvajûći, — plètâvši, tònûvši, vîdjêvši (ne: vidijevši, §. 62 b), hvâlîvši, pôšâv i t. d. Vuk u rječniku (1818) LXVII. ima doduše *vrteći, múteći, ljúbeći* i *vrćevši, mútivši, ljúbivši,* ali tu će duljina biti otpala griješkom (u štampi), jer inače svuda ima on duljinu: *trésávši, òrâvši, mjèrivši* i t. d.

Prva vrsta.

253. a) U prvu vrstu idu glagoli, koji u infinitivu pred nastavkom *ti,* a iza osnove nemaju nikakvoga osobitog znaka, kako ga imaju ostale vrste. Gledajući na posljednji glas od osnove dijeli se ova vrsta u 7 razreda.

Prvi razred.

b) Osnova se svršuje na *d* ili na *t,* koji konsonanti pred nastavkom *ti* u infinitivu prelaze po zakonu (§. 87b) u *s,* i tako od osnova na pr. *krad, plet* infinitiv glasi *krâsti, plèsti;* u aktivnom

participu ispred *l* ispadaju ti glasovi po zakonu (v. §. 40d i 77a), te se govori na pr. *krâla, plèlo,* a tako je i u muškom rodu, jer je na pr. *krâo, plèo* postalo od *kral, plel* (§. 56a). Za primjer sprezanja ovoga razreda uzmimo drugi od ta dva glagola.

Prezent. plèt-êm, plèt-êš, plèt-ê, plet-émo, plet-éte, plèt-û.
Imperativ. plèt-i, plèt-imo, plèt-ite.
Aorist. plèt-oh, plèt-e, plèt-e, plèt-osmo, plèt-oste, plèt-oše
Imperfekt. plèt-ijâh, plèt-ijâše, plèt-ijâše, plèt-ijâsmo, plèt-ijâste, plèt-ijâhu.

Gerundij sadašnji. plèt-ûći.
Gerundij prošli. plèt-âvši, plèt-âv.
Particip aktivni. plë-o, plè-la, plè-lo.
Particip pasivni. plèt-en, plet-ènа, plet-èno.
Infinitiv. plès-ti.

254. a) U imperfektu pored nastavka *-ijah* ima i samo *-ah,* dakle ne samo *plètijâh,* već također *plètâh, plètâše, plètâsmo* i t. d., ali je dulji oblik mnogo običniji, a i stariji. Kraćemu je obliku jedina potvrda u Vukovoj gramatici pred rječnikom (1818), str. LXII., gdje se kao pravilni oblici navode *pletah, tresah* (od *tresti)* a oblika *pletijah, tresijah* nema nikako. Ali kraći se oblik ne nalazi ńigdje ni u Vukovim ni u Daničićevim djelima ni u narodnim pjesmama ni pripovijetkama, što ih je Vuk izdao; izuzetak je samo *jedah* (od *jesti*), vidi dalje pod d).

b) Glagolu *rásti* osnova je *rast,* od koje se tvore svi oblici sasvim onako kao od osnove *plet* do muškoga roda sing. aktivnog participa; taj oblik glasi *râstao* (a dalje je pravilno *rásla, ráslo),* a postao je od *rast-l* tako, što je umetnuto nepostojano *a* (v. §. 44a) i što je *l* prešlo u *o.* Infinitiv *rásti* postao je od *rast-ti,* t. j. prvo je *t* po zakonu prešlo u *s,* a onda je (opet po zakonu) od *ss* nastalo *s* (v. §. 107a).

c) Glagoli *sjësti, srësti* imaju osnove *sjed, sret* te se sprežu sasvim po ovom razredu, na pr. prez. *sjëdêm, srëtêm,* imper.: *sjëdi, srëti* i t. d. Po ovom im je razredu i prošli gerundij: *sjëdâvši (V.* mar. 9, 35 i 12, 41, luk. 5, 3, prav. sov. 34, *D.* pis. 89), *srëtâvši (V.* mil. obr. 80, *D.* pis. 266). Muški rod aktivnog participa glasi *sjëo* i *sïo, srëo* i *srïo* (§. 53b). Oba glagola mogu prezent i imperativ imati također po II. vrsti: *sjëdnêm, srëtnêm, sjëdni, srëtni;* od prvoga se može čuti i infinitiv *sjëdnuti* po istoj vrsti, a jamačno nije neobično ni u prošlom gerundiju *sjëdnúvši.* — Od istoga korijena *(rët),* od kojega je glagol *sresti* (t. j. s-rët-ti, prvo je *s* poznati prijedlog), također je glagol *obresti;* tome infinitivu u današnjem jeziku (čini se da) nema potvrde, ali ima prez. *òbretêm* i aor. *òbretoh* (vidi u akad. rječniku). Aktivni je particip *òbreo, òbrela* (dakle kao *srëo, srëla),* i prema njemu je načinjen inf. *òbreti* (ispor. inf. *preti, zreti, vreti* prema akt. participu *preo, prela, — zreo, zrela, — vreo, vrela,* v. §. 276 i 283b); a prema inf. *obreti* na-

činjen je prez. *òbrîm, òbrîš* (ali 3. lice plur. ne će biti *obre*, nego *òbrû*, isp. *vrû* od *vreti, vrim, vriš . . .*).

d) Glagol *jësti* ima gotovo sve oblike sasvim pravilno po ovom razredu, ali pored toga ima neke i drukčije (v. §. 311a). U imperfektu nema duljeg oblika *jedijah*, već se govori *jëdâh*. *V.* rječn. (1818) LXXI. *D.* obl. 64. pored *jëđâh;* ovaj drugi oblik čini se da je običniji: *jeđaše*. *V.* mat. 9, 10.; *D.* 1 mojs. 25, 28 i 39, 6., *jeđasmo*. 4 mojs. 11, 5, *jeđahu*. *V.* mat. 24, 38, luk. 15, 16., *D.* 1 mojs. 18, 8 i 40, 17. U muškom rodu aktivnog participa je *jëo;* tako je u južnom i u istočnom govoru, a u prvome je također *io* (koje se po §. 112. izgovara *ijo)* kao *sio* pored *sjëo;* što Vuk u rječniku piše *jïo* (pored *jëo),* biće kriva analogija prema prez. *ijem, iješ* . . . (v. §. 311a). Aorist je po pravilu *jëdoh,* ali može da bude i *jëh (jësmo, jëste, jëše),* vidi u akad. rječniku.

e) U ovaj razred ide i glag. *pàsti,* ali samo sa svojim infinitivom, s aoristom *(pädoh)* i s aktivnim participom (*pão, pàla, pälo).* Akad. rječnik ima iz starijeg jezika dosta potvrda za prezent *padem, padeš* . . . i za imperativ *padi;* u današnjem jeziku mjesto tih oblika je *pädnêm* ili *pänêm, pädni* ili *päni.* Ti su oblici načinjeni po II. vrsti, i prema njima se inf. govori *pädnuti* ili *pänuti* (pored *pàsti);* a prema takvom infinitivu načinjen je prošli gerundij: *pädnûvši. V.* dan. 4, 33, d. ap. 10, 25, 1 kor. 14, 25. ili *pänûvši. V.* mar. 9, 20., — načinjen je i aktivni particip *pädnuo* ili *pänuo;* isp. *padnula.* nar. pjes. 1, 167 i 2, 606, *padnulo.* 2, 615., *panuo.* 2, 279 i 4, 469, *panula.* 1, 461 i 4, 469, *panulo.* nar. posl. 307, *panuli.* nar. pjes. 3, 154 i 4, 342, *panule.* 1, 281. Za aorist *padnuh* nemam nikakve potvrde, a za *panuh* samo jednu: *panuše.* nar. pjes. 4, 38. Prema aktivnom participu *pao, pala* načinjen je i prošli gerundij *pavši,* kojemu u akad. rječniku ima podosta potvrda iz starijega jezika, a u naše je vrijeme neobičan, premda ga ima *Lj.* 7. Pasivni particip ima ovaj glagol, samo kad je složen s nekim prijedlozima, na pr. *nàpasti, spòpasti,* a ima ga samo po II. vrsti: *nàpadnût, spòpadnût.*

f) Glagolu *bòsti (bòdêm)* muški rod sing. aktivnog participa glasi *bô,* isto je tako *pròbô, ùbô* i t. d. (§. 56b).

g) Katkad u pjesmama imaju glagoli *pàsti, sjësti* pokraćeni aorist, na pr. *paše* (mjesto *padoše*). nar. pjes. 1, 318 i 3, 537 i 4, 171. 203. 341., — *sješe* (mjesto *sjedoše*). 4, 278. Izvan pjesama je aorist *jeh* pored *jedoh* (vidi pod d), a tako je i *susreše se* (mjesto *susretoše se*). Š. 2, 189, ali to je neobično. Svi su ti pokraćeni aoristi načinjeni po analogiji glagola, koji i u običnom govoru mogu imati kraći i dulji oblik, na pr. *staše* i *stadoše, daše* i *dadoše* (§. 294. 295 a).

255. a) Mjesto *pletémo, pletéte* može da bude također *plètêmo, plètête;* u 2. i 3. licu sing. aorista, kad je taj glagol složen s prijedlogom, onda ima na pr. *öplete,* a prema tome i *në oplete* (§. 131b); u muškom rodu sing. akt. participa u tom je slučaju na pr. *òpleo.* U određenom liku pasivnog participa mijenja se akc. glagolu *plèsti: plètenî — plètenâ — plètenô.* Kao *plèsti* imaju

akcente i glagoli *bòsti (bòdêm), cvàsti (cvàtêm), gnjèsti (gnjètêm), mèsti (mètêm,* štogod metlom), *vèsti* (u običaju je samo složen, na pr. *dovèsti — dovèdêm).*

b) Glagoli *mésti* (na pr. meću svinjama), *rásti* zadržavaju akc. inifinitiva gotovo u svim oblicima: *métêm, métêš, rásti, rástite, rástûći, métâvši* i t. d. Izuzetak je samo 2. i 3. lice sing. aorista i muški rod sing. aktivnog participa, koji oblici glase: *mête, râste, mëo, râstao,* a s prijedlozima: *zämête, ïzrâste, zàmeo, ìzrâstao.*

c) Glagoli *sjësti* i *srësti* imaju u svim oblicima isti akc. kao u infinitivu, pa ne samo, kad su u ovoj vrsti, nego i onda, kad se sprežu po drugoj (v. §. 254b); a kad su složeni s prijedlozima, na prijedlogu je u svim oblicima spori akc.: *zàsjedêm, zàsjedêš, sùsreti, sùsretite, zàsjeo, sùsrela* i t. d. S ta dva glagola slaže se u akc. i *jësti (pòjesti* i t. d.), dok ide po ovom razredu; s riječcom *ne* je u imperfektu i u sadašnjem gerundiju: *nè jedâh (nè jeđâh), nè jedûći.*

d) Glagolima *krästi, klästi, prëšti* akc. infinitiva ostaje u aoristu (osim 2. i 3. lica sing.), u prošlom gerundiju i u oba participa, dakle na pr. *krädoh — krädosmo — krädoste — krädoše, krädâvši), kräo — kräla, kräden — krädena;* u 2. i 3. licu sing. aorista je: *krâde,* a u svim ostalim oblicima je uzlazni akc. na prvom slogu: *krádêm, krádêš, krádi, krádijâh, krádijâše, krádûći.* Prijedlog u oblicima prvoga skupa ima spori akc., na pr. *ùkradoh, ùkraden,* a u 2. i 3. licu sing. aorista je na pr. *ükrâde, në ukrâde..*

Drugi razred.

256. a) Osnova se svršuje na *z* ili na *s*. U muškom rodu sing. prošloga participa nalazi se nepostojano *a* kao u obliku *rastao* (§. 254b). Za primjer uzmimo osnovu *tres.*

Prezent. trés-êm, trés-êš, trés-ê, trés-êmo, trés-ete, trés-û.
Imperativ. trés-i, trés-imo, trés-ite.
Aorist. trés-oh, três-e, três-e, trés-osmo, trés-oste, trés-oše.
Imperfekt. trés-ijâh, trés-ijâše, trés-ijâše, trés-ijâsmo, trés-ijâste, trés-ijâhu.
Gerundij sadašnji. trés-ûći.
Gerundij prošli. trés-âvši, trés-âv.
Particip aktivni. três-a-o, trés-la, trés-lo.
Particip pasivni. trés-en, trés-ena, trés-eno.
Infinitiv. trés-ti.

b) Imperfekt može imati i kraći oblik: trés-âh, trés-âše i t. d. (na pr. *tresaše. M.* 320), ali je dulji oblik i ovdje mnogo običniji, (ispor. §. 254a). — Budući da nema zakona, koji bi tražio, da *s* ispred *e* prelazi u *š*, zato u pasivnom participu ne valja *trešen.* Takih pogrešaka ima nekoliko u Vuka od glag. *nesti* (koji se slabo

govori bez prijedloga): *odnešen.* dan. 1, 39, *odnešeno.* 40, *donešena.* 87, *prenešen.* mil. obr. 12, *prenešeno.* pis. 32. Ima toga kašto i u narodnim pjesmama: *prenešena.* nar. pjes. 1, 308, *odnešeno.* 2, 369. To je dokaz, da se tako govori i u narodu, ali kad narod pored toga govori i pravilan oblik s glasom *s*, na pr. *odnèsen,* onda samo on ide u književni jezik (v. §. 8b). Ne valja dakako ni *grîžen,* nego *grîzen.*

c) Glagol *nesti* bez prijedloga je, kako je već rečeno, slabo običan, upravo dijalektičan; dobri ga štokavci govore složena s prijedlozima, na pr. aorist: donèsoh, dônese, donèsosmo, donèsoste, donèsoše, pored toga također: dònijeh, dònijesmo, dònijeste, dòniješe (u 2. i 3. licu sing. ne govori se *donije,* nego samo dônese). Taj aorist na *-ijeh* potječe iz velike starine, a prema njemu je načinjen i inf. *dònijeti,* koji je oblik običniji od *donèsti* (što se slabo i govori). Prema aoristu i prema infinitivu načinjen je aktivni particip *dônio, dônijela,* a u pjesmama ima i: *donesao.* nar. pjes. 2, 550, *odnesao.* 2, 270. 454 i 3, 341 (oblika *donesla, doneslo, donesli . . . odnesla . . .* ne mògu potvrditi). Pasivni je particip *donèsen, donesèna,* rijetko *dônijet,* što ima *V.* drž. izd. 2, 138. U prezentu i u imperativu ne može drukčije biti nego *donèsêm . . . donèsi . . .* Što je ovdje rečeno za *dònijeti,* to sve vrijedi i za druge složene glagole, kao što su *iznijeti, prènijeti, ùnijeti, zànijeti* i dr.

257. Kad je glagol *trésti* složen s prijedlogom, onda u 2. i 3. licu sing. aorista ima na pr. *ïstrêse,* a u muškom rodu sing. aktivnog participa *ìstrêsao.* S glagolom *trésti* slažu se u akc. *vésti (vézêm), vrsti se (vrzêm se).* Kao *plèsti* (§. 255a) akcentuje se u svim oblicima *vesti (vezem),* koji je glagol u običaju samo s prijedlozima složen, na pr. *dovèsti, izvèsti, odvèsti,* prez. *dovèzêm* i t. d., a kakvi su akcenti glagolu *nesti,* to se vidi u §. 256c. Kao *sjësti* (§. 255c) akcentuje se i *ljesti,* koji se glagol govori samo složen, na pr. *ùljesti, ùljezêm;* o tome glagolu vidi još u §. 261d. Kao *krâsti* (§. 255d) akcentuje se: *grïsti (grízêm), mûsti (múzêm), pâsti (pásêm), spâsti (spásêm),* samo što ova dva posljednja u pasivnom participu glase *pásen, spásen, pásena, spásena.*

Treći razred.

258. a) Osnova se svršuje na *b* ili na *p* ili na *v.* I ovdje u muškom rodu sing. aktivnog participa stoji nepostojano *a.* Za primjer uzmimo osnovu *greb.*

Prezent. grèb-êm, grèb-êš, grèb-ê, greb-émo, greb-éte, grèb-û.
Imperativ. grèb-i, grèb-imo, grèb-ite.
Aorist. grèb-oh, grëb-e, grëb-e, grèb-osmo, grèb-oste, grèb-oše.
Imperfekt. grèb-âh, grèb-âše, grèb-âše, grèb-âsmo, grèb-âste, grèb-âhu.

Gerundij sadašnji. grèb-ûći.
Gerundij prošli. grèb-âvši, grèb-âv.
Particip aktivni. grȅb-a-o, grèb-la, grèb-lo.
Particip pasivni. grèb-en, greb-èna, greb-èno.
Infinitiv. grèp-s-ti.

b) Konsonant *s* u infinitivu umetnut je po analogiji prvoga i drugog razreda, gdje ispred *-ti* stoji *s* po zakonu: *plèsti, trésti.* Nekad toga umetanja nije bilo, već se *-ti* dodavalo neposredno osnovi, ali je osnovni konsonant ispadao ispred *t*, te se govorilo na pr. *greti* (§. 71. i 72b). U naše su vrijeme još dva glagola, kojima se inf. tako tvori: jedan je od njih *plj̏eti*, kojemu je osnova *pljev*, a prezent *plijèvêm*, gerundij sadašnji *plijèvûći*, imperativ *plijèvi;* drugi se govori samo s prijedlozima složen, na pr. *nàsûti, pòsûti*, prez. *nȁspêm*, imper. *nàspi.* Što je tome glagolu osnova u inf. *sup* (samo što *p* ispred *t* ispada), a u prez. *sp*, to je prijevoj ili alternacija (§. 119). Prema infinitivu *plj̏eti* glasi aorist *plj̏ȅh, plj̏ȅ, plj̏ȅsmo, plj̏ȅste, plj̏ȅše*, akt. particip *plj̏ȅo, plj̏ȅla*, prošli gerundij *plj̏ȇvši.* Tako su i glagolu *nàsûti* prema infinitivu načinjeni isti oblici: aorist *nàsûh, nȁsû, nàsûsmo*, — *nȁsuo, nȁsûla*, — *nàsûvši.* Tome je glagolu tako načinjen i pas. particip: *nȁsût, nȁsuta*, a glagolu *pljeti* sasvim pravilno po ovoj vrsti: *plijèven, plijèvena.* Što je rečeno za *nàsûti*, to vrijedi i za *pòsûti, ùsûti* i t. d., a za glagol *pljeti* ima se još dodati da može ići i po IV. vrsti, te mu onda inf. glasi *plijèviti*, a prez. *plijèvîm;* mislim, da mu je samo po toj vrsti imperfekt: *plijèvljâh.*

c) U ovom je razredu imperfekt običniji s nastavkom *-ah* nego s *-ijah;* Daničić, istina, ima u svojim „oblicima" 68. *grèbijâh*, ali Vuk u rječn. (1818) LXXI. kaže, da se govori *grebah, grebaše*, a ne *grebijah*, od *zȅpsti* čini mu se običnije *zebah* nego *zebijah*, a ja bih rekao, da to vrijedi i za druge glagole ovoga razreda s osnovom na *b* i na *p*: *dúpsti (dúbêm), skúpsti (skúbêm), crpsti (crpêm), tèpsti se (tèpêm se).* — Ovaj posljednji glagol akcentuje se u svim oblicima kao *grèpsti*, kojemu 1. i 2. lice plur. u prezentu može također glasiti *grèbêmo, grèbête*, a kad je složen s prijedlogom, 2. i 3. lice sing. aorista glasi mu na pr. *ögrebe*, muški rod sing. akt. participa *ògrebao.* Ostali glagoli akcentuju se kao *trésti* (v. §. 256a i 257).

d) U ovaj razred ide i dijalektički glagol *živsti* (*živȇm*), ali samo u infinitivu, u prezentu i u sadašnjem gerundiju (*živûći*), ostali su oblici i u onim krajevima, gdje se govori *živsti*, po III. vrsti: *živjeti* (*živîm*).

Četvrti razred.

259. a) Osnova se svršuje na *g* ili na *k*, a jedna i na *h* (vidi o njoj u §. 262). Ti se konsonanti u infinitivu s konsonantom *t* od nastavka *-ti* pretvaraju u *ć*, i tako nastaje na pr. *pèći, strïći* (od *pekti, strigti*, v. §. 97a). Ispred *i* prelaze konsonanti *g, k* u *c, z* (§. 84a), a ispred *e* prelaze u *ž, č* (§. 89b). U muškom rodu sing.

aktivnog participa nalazi se i ovdje nepostojano *a*. Za primjer ćemo uzeti osnovu *pek*.

Prezent. pèč-êm, pèč-êš, pèč-ê, peč-émo, peč-éte, pèk-û.
Imperativ. pèc-i, pèc-imo, pèc-ite.
Aorist. pèk-oh, pe̋č-e, pe̋č-e, pèk-osmo, pèk-oste, pèk-oše.
Imperfekt. pèc-ijâh, pèc-ijâše, pèc-ijâše, pèc-ijâsmo, pèc-ijâste, pèc-ijâhu.

Gerundij sadašnji. pèk-ûći.
Gerundij prošli. pèk-âvši, pèk-âv.
Particip aktivni. pe̋k-a-o, pèk-la, pèk-lo.
Particip pasivni. pèč-en, peč-èna, peč-èno.
Infinitiv. pèći.

b) U imperfektu može biti i *pèčâh, pèčâše,* ali je *pècijâh* običnije, tako je običnije i *tècijâh, túcijâh* nego *tèčâh, túčâh. V.* rječn. (1818) LXV. Potvrde duljemu imperfektu: *sijecijaše. D.* 4 car. 6, 5, nar. pjes. 2, 321., *strizijahu. D.* 1 mojs. 38, 12, *strizijaše.* 1 car. 25, 2., *tecijaše. D.* istor. 4, 3 car. 22, 35, nar. pjes. 2, 284., *vucijaše. V.* d. ap. 8, 3, *D.* is. 9, 4, *vucijahu. V.* d. ap. 21, 30. Vrijedno je dodati, da Vuk u rječniku (1852) kod *stríći* bilježi imperfekt *strízijâh*, premda je u I. izdanju rječnika LXV. napisao: „ne vjerujem, da bi ko rekao *strizijaše,* nego *strižaše*"; na istom mjestu kaže Vuk i to, da je *žèžâh* mnogo običnije od *žèzijâh.* Ovo Vukovo kolebanje lako se razumije, kad se uzme na um, da je imperfekt u narodnom živom govoru uopće rijedak (v. §. 584a i 590d), osobito u onim krajevima, kojih je govor Vuk god. 1818. dobro poznavao. Pogreška je u nekoj narodnoj pjesmi *žežijah,* što navodi Vuk u rječniku kod жећи; takva je pogreška i imperativ *striži* (mjesto *strizi)* u rječn. (1818) LXV, premda se to može gdješto čuti i u narodu kao i *žeži, užeži* mjesto pravilnoga *-zi.*

c) Glagol *mòći* ima u imperfektu samo kraći oblik, ali mu se *g* ne pretvara u *ž*: *mögâh, mögáše* i t. d. Taj je glagol sačuvao iz starine nastavak *-u* u 1. licu sing. prezenta: *mògu,* u ostalim licima sing. i plur. nema ništa neobično: mòžêš . . . mögû, samo što se mjesto *ž* govori također *r* (§. 41b): mörêš, mörê, mörêmo, mörête, ali to je više dijalektički (Vuk i Daničić mislim da svagda pišu *ž).* Kad je taj glagol s prijedlogom, onda nema ni u 1. licu sing. *-u* ni u drugim licima *r* mjesto *ž,* već je sasvim po pravilu, na pr. *pòmožêm, pòmožêš . . . pòmogû.*

Oblik *mogu* za 1. ice sing. ostatak je iz ve ike starine, kad se taj oblik svršivao na *u* gotovo svim glagolima, govorilo se ne samo *mogu,* već također *pletu, čuju, tonu, trplju, hvalju, nošu, čuvaju, kupuju* i t. d. Osim *mògu* imamo danas još: *hòću (né ću)* i dijalektički *vèlîm, vîdîm, vôljm* (t. j. *velim, vidim, volim*). Kako su se današnji oblici *pletem, čujem, tonem, kupujem* i t. d. razvili, o tome vidi u Daničića istor. obl. 262.

260. a) Još jednu starinu sačuvao je glagol *mòći;* u staro doba za 2. i 3. lice sing. prezenta *možeš, može* nalazio se i oblik *mož* (vidi u akad.

rječniku). Oblik *mož* za 3. lice nalazi se još i danas u narodnim pjesmama, a kašto i u običnom malo bržem govoru, po svoj prilici samo iza riječce *ne*: majka plače, ne *može* da govori. nar pjes. 1, 124., ne *može* niojzi na ino da bude. 1, 212., al' se junak ne *može* da oduži. 1, 548., Lauš ban ne *može* da pozna. 1, 591., ne *može* majci na ino da bude. 3, 501. Isti se oblik nalazi i za 2. lice sing.: moj đevere . . . *može* li znati i pametovati? nar. pjes. 3, 462., *može* li znati, jesi l' zapazio? 4, 89., dok je drvo mlado, *može* ga savijati, kud hoćeš. nar. posl. 64., dok ne rekneš krajcara, ne *može* reći forinta. 65. ne *može* proći . . . da imadeš krila sokolova. *JM*. 314. Za 2. lice govori se i *moš*, t, j. *ž* je pretvoreno u *š* po analogiji oblika *možeš, pleteš, čuješ* i t. d. Primjeri: *moš*, junače, koliko ti drago. nar. pjes. 1, 428., prođi se, brate neznani, ne *moš* je mladu videti. 1, 591., ako ne *moš* odvesti svatova. 2, 56., a ti ne *moš* (t. j. zaptiti). 2, 188., *moš* ti mene danas kidisati i *moš* puškom mene ištetiti. 3, 304., branićeš se, odbranit se ne *moš*. 3, 339., *moš* li poznat? *JM*. 304., ne *moš* verovati. *M*. 58., *moš* li mi pričati? 228. — Oblike *može* i *moš* piše Vuk *može'*, *mo's*, jer ih je držao za okrnjene, ali budući da poredbena gramatika može dokazati, da tu nema nikakvoga krnjenja (vidi u akad. rječniku), nije potrebno bilježiti apostrofa.

b) Kad treba da se *moći* upotrebi kao perfektivni glagol, onda se spreže po II. vrsti te se govori *mȍgnêm, mȍgnêš* . . . Obično se uzimaju ti oblici iza riječce *ne*, na pr. *ne mogne*. *V*. dan. 1, 86 i 4, 9, mil. obr. 44, prav. sov. 37. 40, *ne mognu*. dan. 3, 195, nil. obr. 109, prav. sov. 29, 43, — ali se nalazi i bez *ne*: *mogne*. prav. sov. 36, nar. pjes. 3, 58.

c) Mjesto *pòmožêm, pòmožêš* od *pomòći* posve je obično po II. vrsti *pòmognêm, pòmognêš*, isto tako *potpòmognêm* od *potpomòći*, a glagoli *zanemòći, iznemòći* i nemaju prezenta drukčije nego po toj vrsti: *zanèmognêm, iznèmognêm* i t. d., a samo po toj vrsti je i imperativ: *zanemògni, iznemògnite*.

d) Pasivnog participa glagol *moći* nema, ali ga imaju *pomoći* i *potpomoći;* mislim, da su posve dobri oblici *pomožen* i *potpomožen*, ali ne će biti rđavo ni *potpomognut*, kako ima *Lj*. 237. 247.

261. a) Glagolu *lèći* govori se prezent i imperativ ne samo po ovom razredu, nego i po II. vrsti, dakle *lȅžêm, lȅzi* pored *lȅgnêm, lȅgni*. Tako i od *rèći (izrèći)* ima u prezentu ne samo *rèčêm (izrèčêm)'* nego i *rȅknêm (izrekнêm)*, ali imperativ je samo po ovom razredu: *rèci* (izrèci), isto tako i ostali oblici. Dubrovačka je osobina inf. *rȉjeti*, koji odgovara obliku *donijeti, unijeti* i t. d. (§. 256b), a nekad se govorio i aorist *rijeh, rijesmo* . . . kao *donijeh, donijesmo* . . . Glagolu *peći*, kad je s prijedlozima složen, može prezent biti i po II. vrsti; Vuk u rječniku ima *ùpekнêm* (pored *upèčêm*), ali se govori i *ìspekнêm, òpekнêm* i t. d., isto se tako govori (dijalektički) i *ùteknêm, zàteknêm* i t. d. (pored *utèčêm, zatèčêm* od *utèći, zatèći*).

b) Ima nekoliko glagola, koji nekih oblika ne mogu imati po ovom razredu, nego samo po II. vrsti. Jednima se od njih osnova svršuje na *g*: *dȉći, stȉći, vȑći*, od njih su neki u običaju samo s prijedlozima složeni: *pòbjeći, zapréći, doséći, namàći* (t. j. namagnuti, namignuti); — drugima se osnova svršuje na *k*: *cȉći,*

*cȑći, klȅći, klȉći, màći**) *mȑći, nȉći, pȕći, tàći* a i od njih su neki u običaju samo s prijedlozima složeni: *zabréći, uléći se, zàmući, nàvići (òbići* mjesto obvići po §. 74b). Svi ti glagoli mogu infinitiv imati i po II. vrsti, na pr. *dȉgnuti, stȉgnuti, vȑgnuti, pòbjegnuti, cȉknuti, cȑknuti, klȅknuti, zabréknuti, zamàknuti (zàmknuti)* i t. d.; nekima je takav inf. običniji nego na *-ći*: *tȑgnuti (ìstrgnuti, òtrgnuti), potégnuti, stégnuti* (u *Š.* ima i *trći.* 2, 18, *istrći.* 5, 14, *steći.* 2, 117). Prezent je tim glagolima samo po II. vrsti: *dȉgnêm, pòbjegnêm, klȅknêm, zàbrêknêm,* — isto tako i pasivni particip: *dȉgnût, zàprêgnût, mȁknût, nàtaknût;* Vuk u rječniku (1818) LXV. piše doduše *dižen* i *mačen* pored *dignut, maknut,* ali za *mačen* kaže i sam da je rijetko, a ja držim, da je i *dižen* i *mačen* danas veoma rijetko, a po svoj prilici i ne govori se nigdje. — Gotovo svi od navedenih glagola imaju i imperativ samo po II. vrsti: *dȉgni, pòbjegni, klȅkni, màkni, vȑgni* i t. d.; dijalektički se gdješto čuje: *maci, pomacite* (t. j. makni, pomaknite), a u pjesmama ima: *pobjezimo* u Vukovu rječniku kod побјећи (iz neke narodne pjesme), *vrzi.* nar. pjes. 2, 21. 612, *povrzi* u Vukovu rječniku kod цовр̂ћи (iz neke narodne pjesme) i u *JM.* 212. 224., *povrzite. D.* is. nav. 24, 14, 1 car. 7, 3.

c) Aorist imaju pomenuti glagoli i po ovom razredu i po II. vrsti: *dȉgoh, pòbježe, zapréže, klȅkosmo, nàvikoste* pored *dȉgnuh, pȍbjegnû, klȅknusmo, nàviknuste.* Dva su oblika i za prošli gerundij: *dȉgâvši* i *dȉgnûvši;* u Vukovim se djelima nalazi samo ovaj drugi oblik: *podignuvši.* luk. 6, 20 i 24. 50, jov. 6, 5, *zataknuvši.* jov. 19, 29, *kleknuvši.* d. ap. 21, 5, *zapregnuvši.* 1 petr. 1, 13, — a u Daničića se nalaze oba: *dignuvši.* pis. 62, 233, *pokliknuvši.* 100, *podigavši.* 18. 28, 1 mojs. 18, 2, 5 mojs. 3, 27, *podigav.* 1 mojs. 24, 63, *klekavši.* pis. 351, jezdr. 9, 5, *primakavši.* is. nav. 8, 11. Za aktivni particip također su dva oblika: *podigli. V.* dan. 3, 172, *dostigao.* filib. 3, 11, *izmakao.* nar. pjes. 3, 241., *odmakla.* nar. prip. 131, *dotakao. D.* istor. 329, *podigao.* pis. 211, *podiglo.* 287, *povrgao.* psal. 44, 9., — *podignulo. V.* dan. 2, 75, *dignuo.* nar. pjes. 2, 633, *dostignula.* 3, 229, *podignuli.* 3, 239, *odmaknuo.* 3, 241, *primaknuli.* 4, 245. U Daničića (mislim da) nema ovoga participa od pomenutih glagola po II. vrsti.

d) Glagol *ljesti,* koji je u običaju samo s prijedlozima složen, ide, kako je rečeno u §. 257. u drugi razred I. vrste, na pr. *ìzljesti — ìzljezêm, nàljesti — nàljezêm, ùljesti — ùljezêm,* ali ti glagoli mogu ići i u četvrti razred I. vrste, i onda im inf. glasi: *izljeći, nàljeći, ùljeći.* U četvrti razred I. vrste ušli su ti glagoli ovako (uzeću za primjer samo *ìzljesti)*: imperativ po drugom razredu I. vrste glasi sasvim po zakonu: *ìzljezi, ìzljezimo, ìzljezite,* na

*) Kad je taj glagol složen s kojim prijedlogom, što se svršuje na vokal, može (po §. 43b) *a* imati i nemati: *zamàći* i *zàmći,* tako je i *zàmaknêm* i *zȁmknêm, zamàkoh* i *zàmkoh, zàmakao, zamàkla* i *zàmkao, zàmkla* i t. d., — isto tako *omàći* i *òmći, promòći* i *pròmći.*

kraju je dakle *-zi, -zimo, -zite* onako kao u *pomòzi, pomòzimo, pomòzite* ili u *lȅzi, lȅzimo, lȅzite;* jednakost u završecima imperativa povukla je za sobom i druge oblike, te se prema infinitivu *pomòći, lȅći* razvio inf. *ìzljeći,* prema prezentu *pòmognêm, lȅgnêm* razvio se prez. *ìzljegnem,* a prema *pòmožêm, lȅžêm* razvio se prez. *ìzlježem* (u Vukovu rječniku: *zàlježêm* pored *zàljegnêm),* — razvio se i aorist: *ìzljegoh, ìzlježe* prema *pomogoh, pomože* i *legoh, leže,* isto tako prošli gerundij *ìzljegâvši* prema *pomogavši, legavši* i akt. particip *ìzljegao, ìzljegla* prema *pomogao, pomogla* i *legao, legla.*

262. Samo jednome glagolu ovoga razreda svršuje se osnova na *h;* to je glagol, kojemu je osnova *vrh,* a inf. *vrći* (u istočnom bačvanskom govoru) ili *vrijȅći* (u južnom govoru). Vidi se, da je *ć* u infinitivu postalo od *ht* isto onako kao u *pećі, moći* od *kt, gt.* Razlika u vokalima ispred *-ći* među istočnim i južnim govorom ide u prijevoj (alternaciju, v. §. 119), a isto tako ide i prez. *vȑšêm* (u oba govora) prema inf. *vrijȅći.* U prezentu *vršem, vršeš* ... postalo je *-š-* od *-h-* po pravilu (v. §. 89b), u 3. licu plur. ostaje *h* dakako bez promjene: *vȑhû;* što se u jednoj pjesmi iz Srijema nalazi *vršu* (nar. pjes. 1, 513), o tome Daničić obl. 73. misli da je „pogrješka samoga onoga, koji je pjesmu pisao", ali ja bih rekao, da je *vršu* dijalektizam onako, kako se dijalektički gdjegdje govori *peču, strižu* mjesto *peku, strigu.* Imperativ glasi po pravilu (§. 84a) *vȑsi. D.* mil. 4, 13, — aorist *vȑhoh* (3. lice plur. *vrhoše. D.* am. 1, 3), — imperfekt *vȑšâh. V.* rječn. (1818) LXV. i *vȑsijâh* (3. lice sing. *vrsijaše. D.* sud. 6, 11, 1 dnevn. 21, 20, a i Vuk u III. izdanju rječnika ima *vȑsijâh* s naznakom, da se govori u Crnoj Gori), — sadašnji je gerundij jamačno *vȑhûći* (što Vuk u rječniku kod ОКЛЕШИНЕ ima *vršući,* biće dijalektizam kao i 3. lice plur. prez. *vršu),* — prošli gerundij zacijelo je *vȑhâvši,* particip aktivni je *vȑhao* (u Vukovu rječniku griješkom *vȑhao,* vidi u *Iv.* rječniku), *vȑhla,* — pasivni je particip bez sumnje *vȑšen, vršena.*

263. a) Glagol *pèći* može u 1. i u 2. licu plur. prezenta biti akcentovan također *pečémo, pečéte;* kako se dakle vidi, taj glagol ima svuda iste akcente kao i *plèsti* (v. §. 253 i 255a), pa ne samo kad je prost, nego i kad je složen s kojim prijedlogom, na pr. *ispèći.* A sasvim su takovi i glagoli *tèći, žèći (tèčém, žèžém, tèci, žèzi* i t. d.).

b) Kao *trésti* (v. §. 256a, 257) imaju svuda akcente glagoli *vúći (obúći* mjesto *obvući* po §. 74b), *léći, túći* (vúčêm, léžêm, túčêm i t. d.).

c) Glagoli, o kojima se govori u §. 261 b, c, na pr. *dȉći, nȉći, stȉći* i t. d., imaju u svim oblicima isti akc., držali se ili ne držali ovoga razreda, isto tako i njihovi složeni, na pr. *pòbjeći, nàvići* (samo što oni u 2. i 3. licu sing. aorista, kad im je po II. vrsti, imaju na pr. *pòbjegnû),* a glagoli *màći, natàći* imaju u oblicima

po ovome razredu svuda isti akc. osim u muškom rodu sing. pasivnog participa, koji glasi *mäkao, nàtakao.* Samo u tom obliku imaju promjenu i glagoli *doséći, zabréći, zapréći* (dòsêgao, zàbrêkao, zàprêgao), gdje se drže ovoga razreda, a u oblicima po II. vrsti mijenja se akcentuacija po pravilima te vrste.

d) Glagoli *sjȅći, strïći* imaju akcente kao *krȁsti* (§. 255 d), a sámo se po sebi razumije, da prvi od tih glagola ima *je*, gdje je slog kratak (sjȅći, pòsjeći, sjȅkao, pòsjekao i t. d.), a gdje je slog dug, tamo je *ije* (sijȅčêm, sijèci, pösiječe u 2. i 3. licu sing. aorista).

e) Osobito se mijenjaju akcenti trima glagolima ovoga razreda: *lèći, mòći, rèći.* Prvi od njih mijenja akc. infinitiva u prezentu: *lëžêm . . .*, u imperativu: *lëzi . . .*, u muškom rodu aktivnog participa *lëgao,* a u ostalim je oblicima akc. kao u infinitivu; kad je složen s prijedlogom, onda je na pr. *podlèći, pòdležêm, pòdlezi, podlègoh, pòdlegao, podlègla* i t. d. — Glagol *mòći* zadržava akc. infinitiva u 1. licu sing. prezenta *mògu,* u imperativu *pomòzi, pomòzimo, pomòzite,* u aoristu *mògoh, mòže . . .* u prošlom gerundiju *mògâvši,* u aktivnom participu svuda osim sing. muškoga roda: *mògla, mòglo;* u ostalim oblicima akc. je brzi: mȍžêš, mȍžê, mȍžêmo, mögûći, mögâh, mögâše, mögao, — a prema tome je pòmožêš, pòmožêmo, nè môgûći, nè mogâh, pòmogao. — Od *rèći* može u prezentu biti *rèčêm* i *rëčêm,* isto tako u 2. i 3. licu sing. aorista može da bude *rèče* i *rëče;* u svim ostalim oblicima akcenti su kao u *pèći.*

Peti razred.

264. a) Osnova se svršuje na *n* ili na *m*, ali ti se konsonanti danas vide samo u onim oblicima, gdje stoje ispred vokala, a u davnini su se vidjeli i drugdje; to bijaše u vrijeme, kad naš jezik imaše nazalne vokale ę, ą, mjesto kojih je u današnjem jeziku *e, u* (v. §. 18a). Sve osnove, što idu u ovaj razred, imahu u ono vrijeme ispred *n* ili *m* vokal *ъ* ili *ь*, na pr. *klъn, dъm;* ispred vokala ostajahu te osnove bez promjene, na pr. u 2. licu plur. prezenta bijaše: klъn-ete, dъm-ete, a gdje se nastavak počinjaše konsonantom, tamo se ъn (ili ъm) po zakonu staroga jezika pretvaraše u ę, a ъm u ą, na pr. u infinitivu klęti (od klъn-ti), dąti (od dъm-ti). U današnjem jeziku imamo po njegovim zakonima *kun-ete* (postalo od starijega *kln-ete,* a to od klъn-ete, v. §. 19b), *nadmete* (mjesto *na-dъm-ete,* pošto je *ь* stojeći u otvorenom slogu ispalo, v. §. 43a; taj je glagol danas običan samo s prijedlogom *na* i ponajviše se govori s riječcom *se*), *kleti, naduti (se).* Što ti glagoli u muškom rodu sing. aktivnog participa imaju ispred *o* iste glasove, što ih imaju ispred konsonanta: *kleo, naduo* (se), to je posve u redu, jer je to *o* postalo od *l*, t. j. nekad bijaše klęl, nadął, gdje dakle glasovi ę, ą stojeći ispred konsonanta prijedoše u *e, u* sasvim po zakonu. A što ę, ą stoje i u 2. i 3. licu sing. aorista *(kle, nadu*

se), gdje dakle iza njih nema konsonanta (a ni vokala), to je stoga, što je u dohističko vrijeme po dokazivanju poredbene gramatike 2. lice sing. aorista imalo nastavak *s*, a 3. lice nastavak *t*, dakle su vokali ę, ą stajali ispred konsonanta te ostali i onda, pošto su konsonanti *s*, *t* otpali. — Uzmimo za primjer osnovu *kun (kle)*.

Prezent. kùn-êm, kùn-êš, kùn-ê, kun-émo, kun-éte, kùn-û.
Imperativ. kùn-i, kùn-imo, kùn-ite.
Aorist. klêh, klê, klê, klé-smo, klé-ste, klé-še.
Imperfekt. kùn-ijâh, kùn-ijâše, kùn-ijâše, kùn-ijâsmo, kùn-ijâste, kùn-ijâhu.

Gerundij sadašnji. kùn-ûći.
Gerundij prošli. klê-vši, klê-v.
Particip aktivni. klë-o, klé-la, klé-lo.
Particip pasivni. klê-t, klê-ta, klê-to.
Infinitiv. klé-ti.

b) Za imperfekt se nalazi i kraći oblik *kùnjâh*, kojemu je potvrda iz neke narodne pjesme u Vukovu rječniku kod ДОХИТАТИ, ali je dulji oblik običniji: *kunijaše*. nar. pjes. 2, 15. 17. 257 i 3, 52. 82, *D.* pis. 342. — Glagol *nàduti se* ima u prezentu *nädmém se . . .*, u imperativu *nàdmi se . . .*, u aoristu *nàduh se, nàdu se, nàdusmo se . . .*, u prošlom gerundiju *nàdûvši se*, u akt. participu *nàduo se, nàdula se*, u pas. participu *nädût, nädûta* ili *nadùven, naduvèna* (taj je particip prema prelaznom *naduti*, kako se gdješto govori, vidi u akad. rječniku).

265. a) Od osnove *čn (če)* u običaju su samo s prijedlozima složeni glagoli *pòčéti, nàčéti* i dr. U prezentu je na pr. *pöčném, pöčnéš . . ., (zàpočném, òtpočném)*, imperativ je *pòčni . . .*, aorist *pòčéh, pöčé, pòčésmo (zapòčéh, zäpočê, zapòčésmo)*, akt. participp *pöčeo, pöčéla (zäpočeo, otpočéla)*, pas. participp *pöčét, pöčéta (zäpočét, òtpočéta)*.

b) Sasvim tako (i u akcentima) idu glagoli *òtêti, ùzêti*, koji oba imaju istu osnovu *m* (nekad ьm) i *e* (nekad ę), samo su prijedlozi različni (zašto u prvome nije *od*, nego *ot*, o tome vidi u §. 79c). Imamo dakle: *ötmêm, ŭzmém (prèotmêm, zàuzmêm) . . ., — òtmi, ùzmi . . ., — òtêh, ötê, òtésmo, ùzêh, ŭzê, ùzésmo (preòtêh, prčotê, preòtésmo, odùzéh, öduzê, odùzésmo), òtévši, ùzêvši, öteo, ötéla, ŭzeo, ŭzéla (prčoteo, prčotéla, öduzeo, öduzéla), ötêt, ötéta, ŭzét, ŭzéta (prčotét, prčotéta, öduzét, öduzéta)*.

c) Tako se spreže i takve akcente ima i glagol *žéti* (u Vukovu rječniku griješkom *žëti*, vidi u *Iv.* rječniku), kad je složen s kojim prijedlogom, na pr. *sàžéti, säžmém, sàžmi, säžét* i t. d. Kad je taj glagol bez prijedloga, onda je ovako: žmêm, žmêš, žmê, žmémo, žméte, žmû, — žmï, žmïmo, žmïte, — žêh, žê, žê, žésmo, žéste, žéše, — žmâh, žmâše, žmâše, žmâsmo, žmâste,

žmâhu, — žmûći, — žêvši, — žẽo, žéla, — žêt, žêta. S riječcom *ne* u imperfektu mislim da je *nè žmâh.*

d) Kao *klẽti* načinjen je i inf. *pẽti (se);* od drugih oblika po ovom razredu mògu tome glagolu potvrditi samo još muški rod sing. aktivnog participa: *pẽo se. M.* 155; u akad. rječniku nalazi se tome obliku još jedna potvrda iz istoga pisca i iz jednoga drugog, koji je pisao u drugoj polovini XIX. vijeka, a drugi oblici *(pela, pelo, — peh, pe, pesmo, — pevši, — pet, peta)* ako se gdje u narodu i govore, slabo će biti obični. Kad bi trebalo koji takav oblik upotrebiti, uzima se glagol *pènjati* (se), dakle *pẽnjêm, pènji, pẽnjâh* i t. d. A kad je glagol *pẽti* (se) složen s kojim prijedlogom (na pr. *pròpêti),* onda ide sasvim po ovom razredu, govori se na pr. pröpnêm, pröpnêš . . ., pròpni . . ., sàpêh, säpê, sàpêsmo . . . sàpêvši, — räspeo, räspêla, — pöpêt, pöpêta. Poradi akcenta dodajem još: razàpêh, räzapê, razàpêsmo . . ., räzapeo, räzapêla, räzapêt, räzapêta. Neki od ovakovih složenih glagola mogu prezent i imperativ imati dvojako: *ïspnêm* i *ìspenjêm, ìspni* i *ispènji* (od *ìspêti), pöpnêm* i *pòpenjem, pòpni* i *popènji* (od *pòpêti)* i t. d.

266. Glagol *žẽti* (što srpom) sa svojim prezentom, imperativom i sadašnjim gerundijem prelazi upravo u 6. razred I. vrste, jer nema na pr. u 1. licu sing. prezenta *žnem* (kao *kunem, počnem* i t. d.), nego *žnjêm* (t. j. *žn-jem* kao *ču-jem).* Ostali su oblici prezenta: žnjêš, žnjê, žnjémo, žnjéte, žnjû; potvrde: *žnjem. V.* mat. 25, 26, *žnješ.* mat. 25, 24, *žnje.* jov. 4, 36, otkr. 14, 15, nar. pjes. 1, 515, *žnjemo.* 1, 171, *požnjemo. V.* 1 kor. 9, 11, *žnjete.* jov. 4, 38, *žnju.* mat. 6, 26, *D.* 1 car. 8, 12. Osim takvoga prezenta ima još i *žänjêm, žänjêš . . . (žanjem* i *žnjem* od starijega žьnjem po §. 43b). U imperativu su također dva oblika: *žnji (V.* otkr. 14, 15), *žnjïmo, žnjïte* i *žànji . . .,* tako i u sadašnjem gerundiju *žnjûći* i *žänjûći* i u imperfektu *žnjâh, žnjâše, žnjâsmo (žnjahu. D.* 1 sam. 6, 13) pored *žänjâh, žänjâše . . .* Drugi se oblici tvore od osnove *že* (ispor. inf. *že-ti),* dakle po ovome razredu, ali u svim tim oblicima osnovu može da bude ne samo *že,* nego i *žnje,* što je prijenos iz prezenta. Tako je i aorist *žẽh, žẽ, žẽsmo . . .* pored *žnjẽh, žnjẽ . . .,* prošli gerundij *žêvši* i *žnjêvši,* akt. particip *žẽo, žẽla* i *žnjẽo, žnjẽla (žnjeli* nar. pjes. 1, 171), pas. particip *žêt, žêta* i *žnjèven, žnjevèna (požnjevena. V.* otkr. 14, 16, *požnjevenu. D.* sud. 15, 5; — Daničić u „maloj sr. gram." 50. i u „oblicima" 75. kaže, da oblika *žet* nema, već samo *žnjeven,* ali u članku o akcentima u glagola ima on i *žêt* i *pöžêt).* U inf. je dvojako: *žẽti* i *žnjẽti.*

Dijalektizmi su: prez. *žẽnjêm,* sadašnji gerundij *žẽnjûći* (po Dalmaciji), gdje je *e* iza *ž* prodrlo iz inf. *žẽti;* u Crnoj Gori govore prez. *žnijèvêm,* koji je oblik načinjen po analogiji pas. participa *žnjêven.*

267. a) Kad je taj glagol složen s kojim prijedlogom, kako je na pr. *pòžeti,* onda su mu akcenti: *pöžnjêm, pöžnjêš . . .* ili *pòžanjem . . .,* imperativ *pòžnji* ili *požànji* i t. d., aorist *pòžeh, pòže, pòžesmo* ili *pòžnjeh . . .,* prošli gerundij *pòžêvši* ili *pòžnjêvši,* akt. par-

ticip *pòžeo, pòžela* ili *pòžnjeo, pòžnjela,* pas. particip *pȍžêt, pȍžêta* ili *požnjèven,* inf. *pòžeti* ili *pòžnjeti.* S riječcom *ne* u imperfektu i u sadašnjem gerundiju mislim da je *nè žnjâh, nè žnjûći (nè žanjûći).*

b) Osobito je u ovome razredu, što uzlazni akcent ne ostaje na svome mjestu, kad se glagol združi s prijedlogom, a po §. 131b trebalo bi da ostaje; tako se prema *žnjémo, žnjéte* govori *pȍžnjêmo, pȍžnjête,* a tako je i ovo: *klésmo, kléste, kléše,* ali *pròklêsmo, pròklêste, pròklêše,* — *kléla, klélo,* ali *prȍklêla, prȍklêlo,* — *kléti,* ali *pròklêti.* Treba dodati, da osim prezenta *prokùnêm* i imperativa *prokùni* glagol *pròklêti* ima akc. svuda kao i *pòčêti,* dakle 2. i 3. lice sing. aorista *prȍklê,* muški rod sing. aktivnog participa *prȍkleo,* pas. particip *prȍklêt, prȍklêta.* Akcenatske promjene, kakove su u glagola *pròklêti,* nalaze se i u razredima 6. i 7.

Šesti razred.

268. a) U ovaj razred idu glagoli, kojima se osnova svršuje na *i* ili na *u* ili na *je* (koje je postalo od staroga *ě).* Budući da *ti* u infinitivu pristupa, kao u čitavoj ovoj vrsti, neposredno na osnovu i budući da su nastavci prezenta *-jem, -ješ* . . . (a ne *-em, -eš* . . .), zato je dobro stavljati ovamo i dva glagola, kojim osnova glasi *kol, mel,* inf. *klȁti, mljȅti,* što je po §. 40 c postalo od *kolti, melti.* U imperativu iza vokala *-ji* prelazi u *j* (v. §. 104a). U pasivnom participu nastavci su *-en* (ispred kojega stoji *j* ili *v), -n* i *-t.* — Za primjer da uzmemo osnovu *ču.*

Prezent.	čȕ-jêm, čȕ-jêš, čȕ-jê, čȕ-jêmo, čȕ-jête, čȕ-jû.
Imperativ.	čû-j, čû-jmo, čû-jte.
Aorist.	čȕ-h, čȕ, čȕ, čȕ-smo, čȕ-ste, čȕ-še.
Imperfekt.	čȕ-jâh, čȕ-jâše, čȕ-jâše, čȕ-jâsmo, čȕ-jâste, čȕ-jâhu.

Gerundij sadašnji.	čȕ-jûći.
Gerundij prošli.	čû-vši, čû-v.
Particip aktivni.	čȕ-o, čȕ-la, čȕ-lo.
Particip pasivni.	čù-ven, ču-vèna, ču-vèno.
Infinitiv.	čȕ-ti.

b) Kao *čuti* spreže se i glag. *uti,* koji je u običaju samo s prijedlozima složen: *ìzuti, òbuti, nàzuti* (o glasu *z* u *nazuti* vidi u akad. rječniku), dakle prezent *ȉzujêm, ȉzujêš* . . ., pasivni particip *izùven, izuvèna* (u akad. rječniku ima i *ȉzût).* Ovamo ide još i glagol *dȕti, dȕjêm,* koji se u prezentu ne razlikuje od *čȕti,* ali se slabo govori.

269. a) Glagol *bȉti* (kad znači „udarati") spreže se kao i *čȕti,* dakle: *bȉjêm, bȉjêš* . . ., — *bîj, bîjmo, bîjte* (pored *bî, bîmo, bîte,* v. u §. 103b), — *bȉh, bȉ* . . ., — *bȉjâh,* — *bȉjûći,* — *bîvši,* — *bȉo, bȉla,* — u pas. participu je *bìven, bivèna* (rijetko, nalazi se u nar. pjes. 1, 31) i *bît, bîta. V.* rječn. kod слити (iz neke narodne pje-

sme) i *bìjen, bìjena* i *bjȅn, bjèna*. Od ta četiri oblika pas. participa u Vuka je i u Daničića najobičniji *bijen;* potvrde su mu: *bijen. V.* luk. 12, 47, *D.* istor. 61, *ubijenoga. V.* mil. obr. 21, *ubijen.* d. ap. 5, 36, *D.* istor. 108. 133, 4 mojs. 25, 14, *pobijeni. V.* mil. obr. 58, 1 kor. 10, 5, *pobijen. D.* 2 car. 17, 9, *razbijen. D.* istor. 106. Za oblik *bjen* imam potvrde: *bjen.* nar. posl. 15, *pobjene.* nar. prip. 127.

b) Kao *bȉti* (kad znači „udarati") sprežu se još neki glagoli, kojima se osnova svršuje na *i*, samo što nemaju sva ona četiri oblika pas. participa; ti su glagoli: *krȉti, mȉti, rȉti, šȉti.* Prvome taj particip glasi: *krît, sȁkrît* ili *krìven, sakrìven;* ovaj je drugi oblik u Vuka i Daničića obični: *sakriven. V.* mil. obr. 79, *D.* pis. 184, *sakrivene. V.* dan. 4, 36, *D.* pis. 12, *sakriveno. V.* mat. 10, 26 i 13, 35, *D.* 5 mojs. 32, 34, *sakriveni. V.* luk. 11, 44, *otkriveni. D.* istor. 107, *pokriveno.* pis. 26. Tako je i od druga tri glagola: *mît, ȕmît* i *mìven, umìven, rît, pȍdrît* i *rìven, podrìven, šît, sȁšît* i *šìven, sašìven;* ovaj posljednji ima također *švȅn, sàšven.* Rekao bih, da je oblik na *-iven* obični od kraćega; potvrde su mu: *neumivena. V.* rječn. kod УМИТИ се., *sašivenu.* kovč. 52, *ušivena.* prav. sov. 47.

Tim se glagolima može dodati i *štìti, štîjēm,* kojemu je pas. particip po svoj prilici *štìven, štivȅna.* Taj bi glag. morao upravo ići u IV. vrstu, kako ide i *čàtiti, čàtīm,* s kojim je ista riječ, jer je jedan i drugi glagol postao od čьtiti, t. j. ь može ispasti, a onda *č* pred *t* prelazi po §. 91d. u *š*, ali ь može i prijeći u *a*, a onda *č* ostaje.

c) Glagoli *lȉti, pȉti* i *vȉti* odmiču se od ovih do sad navedenih s osnovom na *i* u 2. i 3. licu sing. aorista, koje im glasi *lî, pî, vî* (s prijedlogom: *pȍlî, pȍpî, sȁvî, ȍbavî).* U pas. participu ima posljednji *vît, sȁvît, ȍbavît* i *vìjen, savìjen: obavit. V.* jov. 11, 44, *razvito. D.* istor. 58, 138, *razvijeno.* 59, 66, *razvijen.* 72. Oblik *vjen, savjen,* što ga ima Daničić u obl. 85., biće sasma rijedak. Od *lȉti* glasi taj particip *lît, pȍlît, — lìven, polìven* i *ljèven, poljèven;* sva ta tri oblika ima Vuk u rječniku kod ЛИТИ, a druge su potvrde: *nalita.* nar. pjes. 1, 444, *zalite.* 4, 465, *oblito.* 4, 167, *prolito.* nar. posl. 147, — *liveno. D.* 2 mojs. 32, 8, *livenih.* 3 mojs. 19, 4, *prolivena. V.* mat. 23, 35, *oblivena.* pripr. 1, *zaliven.* nar. posl. 325, *saliveno. D.* 2 mojs. 32, 4, — *zaljevene.* nar. pjes. 3, 97, *proljevena. D.* pis. 16, *proljevene.* 108. Od *pȉti* je *pît, pȍpît, pȍdnapît* i *pìjen, popìjen* (isp. *popijeno. Š.* 2, 274); Daničić u obl. 84. ima *piven, popiven,* ali to će u većem dijelu naroda biti neobično. U aktivnom je participu *lȉo, lȉla,* a s prijedlogom *pȍlio, pȍlila; — pȉti* i *vȉti* imaju *pȉo, pȉla* i *vȉo, vȉla,* a s prijedlogom *pȍpio, pȍpila, pȍdnapȉla se* i *sȁvio, sȁvîla, ȍbavîla;* tako se složenima s prijedlogom mijenja akc. i u pasivnom participu: *pît, pȉta* i *lît, lȉta,* ali *pȍpît, pȍpîta* i *pȍlît, pȍlîta.* Iste su akcentske promjene u §. 267b.

d) Glagoli *plȉti, tȉti* i *gnjȉti* (vidi ovaj glag. u akad. rječniku) sprežu se sasvim kao *čȕti* i sami i složeni s prijedlozima (mislim,

da je u Vukovu rječniku pogreška prez. *splîm* od *splïti* mjesto *splïjêm);* pas. participa nijedan od tih glagola nema, jer su neprelazni. — Kao složeni od *čüti* (na pr. *dòčuti)* spreže se i akcentuje *vàpiti* ili *ùpiti,* prez. *vàpijêm* ili *ùpijêm* i t. d.

270. Još su dva glagola s osnovom na *i,* a to su *ìti* i *bïti* (kad znači, da što jest). Prvi od njih nema ništa drugo načinjeno po ovom razredu osim infinitiva, v. u §. 310. Drugi od tih glagola ima samo neke oblike po ovom razredu, a ti su: *bïh, bî, bî, bïsmo, bïste, bïše, — bîvši, — bïo, bíla;* s prijedlogom: *dòbih, dòbî, dòbismo, — dòbîvši, — dòbio, dòbîla (zàdobio, zàdobîla);* pas. participip ima taj glagol samo s prijedlogom složen: *dòbît, dòbîta* ili *dobìjen, dobijèna* ili *dobìven, dobivèna,* a čini mi se, da su drugi i treći oblik običniji od prvoga: *dobijene. V.* eman. 15, *dobijeni.* mil. obr. 12, *dobivena. D.* istor. 39. Imperfekt glasi dvojako: *bïjâh, bïjâše, bïjâsmo* (ist. *bëjâh . . .*) i *bjëh, bjëše, bjëše, bjësmo, bjëste, bjëhu* (ist. *bëh . . .*); s riječcom *ne* mislim da je *nè bijâh, nè bjeh.* Prezent, imperativ i sadašnji gerundij tvore se od osnove *bud: bùdêm, bùdêš . . ., bùdi . . ., budúći* (ili *bùdûći,* o tome gerundiju vidi u §. 248c i 250a). Od iste osnove *bud* tvori se prezent i imperativ također složenima *zàbiti* (t. j. zaboraviti), *pròbiti* (t. j. koristiti), *zbïti se* (t. j. dogoditi se), dakle: *zàbudêm, pròbudêm, zbïdêm se, zàbudi.* Ali od *dòbiti, zadòbiti, pridòbiti, snèbiti se* prezent je i imperativ: *dòbijêm, zàdobijêm, snëbijêm se, dòbij* i t. d. Pored *bùdêm* govori se i *bùdnêm, bùdnêš . . .,* koji se oblik nalazi u *V.* kovč. 6. i u nar. posl. 361. Mjesto *u* može u prezentu biti *i: bidem, bideš . . .,* ili *bidnem, bidneš . . .,* što je analogija prema inf. *biti,* ali to su dijalektizmi, a potvrda im je u nar. pjes. 2, 238. 269. 532. 541.

271. a) Glagolu je *ùmjeti* postalo *-je-* od *ě,* zato je u istoćnom govoru *ùmeti;* ispred *-jem, -ješ* i t. d. prelazi *je* po §. 53b u *i: ùmijêm, ùmijêš . . . ùmijû* (u istočnom je govoru svuda kontrakcija osim u 3. licu plur., dakle: *ùmêm, ùmêš, ùmê, umémo, uméte, ùmejû).* Imperativ je *ùmîj, ùmîjmo* (ist. *ùmêj, ùmêjmo),* aorist *ùmjeh, ùmje, ùmjesmo* (ist. *ùmeh) . . .,* imperfekt *ùmijâh, ùmijâše* (ist. *ùmejâh),* sad. gerundij *ùmijûći* (ist. *ùmejûći),* prošli gerundij *ùmjêvši* (ist. *ùmêvši),* akt. participip *ùmio, ùmjela* (ist. *ùmeo, ùmela).* Tako se spreže i akcentuje u svim oblicima i složeni *razùmjeti, razùmijêm* (ist. *razùmeti, razùmêm).* Ni od *umjeti* ni od *razumjeti* nema pas. participa, a od *izùmjeti, izùmijêm* mislim da bi običnije bilo *izumljen, izumljena* nego *izumjet, izumjeta.* — U 1. i u 2. licu plur. prezenta prema istočnom *umémo, uméte* nije u južnom govoru *umijèmo, umijète,* kako bi se po §. 127 d očekivalo, nego je *ùmijêmo, ùmijête;* ispor. malo dalje *smïjêmo, smïjête* prema istočnom *smémo, sméte.* — Nije običan aorist *umedoh, umedoste* u *Š.* 2, 101. 114, niti je običan imperativ *razumi. Š.* 2, 234. 276 i *razumite.* 5, 19. 56., kao da glag. *razumjeti* ide u III. vrstu.

b) Kao *ùmjeti* spreže se glag. *smjȅti* (koji također nema pas. participa, a nema ni imperativa), samo što se od toga glagola tvore još i drukčiji oblici, kojih *umjeti* nema. Govori se *smȉjêm, smȉjêš, smȉjê, smȉjêmo, smȉjête, smȉjû* (ist. *smêm, smêš, smê, smémo, smête, smȅjû*), — *smȉjâh, smȉjâše* . . . (ist. *smȅjâh* . . .), — *smȉjûći* (ist. *smȅjûći*), — *smȉo, smjȅla* (ist. *smȅo, smȅla*). Razlika u akc. između južnoga *smȉjêmo, smȉjête* i istočnoga *smémo, smête* odgovara malo prije navedenoj razlici između *ùmijêmo, ùmijête* i *umémo, uméte*, a ispor. u samome južnom govoru *pȍžnjêmo, pȍžnjête* prema *žnjémo, žnjéte* (§. 267b). — Prema *dȁdoh, stȁdoh, znȁdoh* (v. u §. 294. i 295.) može i glagol *smjeti* imati u aoristu *-doh*, dakle *smjȅdoh*: (ne) *smjede*. nar. pjes. 2, 290, (ne) *smjedoše*. 2, 422 i 3, 3 i 4, 131, — ali ima i kraći oblik: (ne) *smjesmo*. nar. pjes. 1, 160, (ne) *smje*. 2, 129. 484. 598, *D*. istor. 37, (ne) *smješe*. nar. pjes. 3, 400. 458, *D*. pis. 57. U imperfektu su također dva oblika: kraći i dulji: *smȉjâh* i *smjȅdijâh*, a potvrde su im: (ne) *smijaše*. *V*. mar. 12, 34, d. ap. 5, 13, (ne) *smijahu*. luk. 20, 40, *D*. istor. 79, 2 car. 10, 19 i 17, 17, nar. pjes. 2, 646, (ne) *smijah*. *D*. jov. 32, 6., — (ne) *smjedijahu*. *V*. mar. 9, 32, (ne) *smjedijaše*. jov. 21, 12. Ima i oblik *smjeđah*, ali mògu navesti samo jednu potvrdu: (ne) *smjeđaše*. *JM*. 382. U prezentu, kad treba perfektivni glagol, govori se *smjednem*: (ne) *smjedne*. *V*. dan. 1, 72 i 2, 90, mil. obr. 138, nar. prip. 33, (ne) *smjednu*. dan. 3, 171 i 5, 35, nar. prip. 53. 173., (ne) *smjednem*. mil. obr. 87. Daničić obl. 84. navodi oblik za prošli gerundij *smjȅdâvši*, ali ja držim, da je oblik *smjevši* mnogo običniji. — Dijalektički su oblici za prezent: *smideš*. *JM*. 182, *smjedeš*. 562, *smjedemo*. 147. 148.

c) Kao *smjeti* spreže se i glag. *spjeti*, koji se govori samo s prijedlozima složen *(dòspjeti, prìspjeti)*, samo nema oblika, koji bi odgovarali onima od glag. *smjeti*, u kojima je *d* iza *e;* prezent je *dòspijem* (ist. *dòspêm)*, imperativ *dòspîj* (ist. *dòspêj)*, aorist *dòspjeh, dòspje* (ist. *dòspeh)*, prošli gerundij *dòspjêvši*, particip aktivni *dòspio; dòspjela* (ist. *dòspeo, dòspela)*. U akad. rječniku ima potvrda i za pasivni particip *dospijen* i *dospijet*, ali samo iz pisaca XVIII. vijeka; da se danas taj particip govori, glasio bi *dospjèven, dospjevèna* (t. j. svršen).

d) Ovamo ide i glagol, kojemu je u starom jeziku bila osnova *dě*, a u današnjem je *dje* (ist. *de)*. Evo ovo su mu oblici: prez. *djȅdêm, djȅdêš* . . . i *djȅnêm, djȅnêš* . . ., imper. *djȅni*, aor. *djȅdoh, djȅde* . . . i *djȅnuh, djȅnû* . . . i *djȅh, djȅ, djȅsmo*, prošli gerundij *djêvši* i *djȅnûvši*, akt. particip *dȉo, djȅla* (ist. *dȅo, dȅla)* i *djȅnuo, djȅnula*, pas. partic. *djèven, djevèna*, inf. *djȅti* (u akad. rječniku) i *djȅsti* (u Vukovu). Kad je taj glagol složen s prijedlozima, spreže se kao i prosti *djȅti*, na pr. *nàdjeti* i *nàdjesti, òdjeti* i *òdjesti;* u južnom govoru može se tim glagolima prezent svršivati na *-ijem*, na pr. *zàdijêm, zàdijêš*. *D*. u članku o akc. u glagola, *dòdijêm se* (od *dòdjeti se)* u akad. rječniku.

272. U ovaj razred idu i glagoli *klȁti, mljȅti,* koji su spomenuti u §. 268a; idu u I. vrstu zato, jer im infinitivno *-ti* pristupa neposredno na korijen, a u 6. razred te vrste idu zato, što u prezentu imaju nastavke *-jem, -ješ,* t. j. *kȍljêm, kȍljêš* . . . i *mȅljêm, mȅljêš* postalo je od *kol-jem, kol-ješ* . . . i od *mel-jem, mel-ješ.* Imperativ je *kȍlji, mȅlji,* aorist *klȁh, klȁ, klȁsmo, mljȅh, mljȅ, mljȅsmo* (zašto je u 2. i 3. licu sing. *kla, mlje,* to se razabira iz onoga, što je u §. 264a rečeno o oblicima *kle, nàdu se),* imperfekt *kȍljâh, kȍljâše* (ili *klâh, klâše), mȅljâh, mȅljâše,* sadašnji gerundij *kȍljûći, mȅljûći,* prošli gerundij *klâvši, mljȇvši,* aktivni particip *klȁo, klȁla, mljȅo* (ili *mljȉo), mljȅla,* pas. particip *klân, klâna* ili *klât, klâta* (ispor. *klato. V.* 1 kor. 8, 1), *mljèven, mljevèna.* — Kad su ti glagoli složeni, onda svuda, gdje na prijedlogu ili na riječci *ne* može da bude akcent, stoji spori: *zàkoljêm, sàmeljêš, zàklah, zàkla, sàmljeh, sàmlje, nè klâh, nè meljûći* i t. d.; izuzima se samo pasivni particip *zäklân, zäklâna* ili *zäklât, zäklâta,* a tako je i *nȅzaklân, nȅzaklâta.*

Sedmi razred.

273. a) U ovom se razredu osnova svršuje na *r;* u nekim osnovama ispred *r* ne stoji *e,* na pr. *tr,* u drugima stoji, ali ne u svim obli cima, na pr. *der* i *dr.* Ove druge osnove mijenjaju *er* ispred konsonanta po §. 40a u *rȅ;* tako na pr. prema 1. licu sing. prezenta *dȅrêm* imamo u inf. *drijȅti* (ist. *drȅti),* što je postalo od *der-ti,* a u 1. licu sing. aorista *drȉjeh* (ist. drêh), što je postalo od *der-h.* Za primjer neka nam služi taj glagol.

Prezent. dȅr-êm, dȅr-êš, dȅr-ê, dȅr-êmo, dȅr-ête, dȅr-û.
Imperativ. dȅr-i, dȅr-imo, dȅr-ite.
Aorist. drȉje-h, drȉje, drȉje, drijèsmo, drijèste, drijèše.
Imperfekt. dȅr-âh, dȅr-âše, dȅr-âše, dȅr-âsmo, dȅr-âste, dȅr-âhu.

Gerundij sadašnji. dȅr-ûći.
Gerundij prošli. dȋv-ši, dȋ-v.
Particip aktivni. dȋ-o, dȋ-la, dȋ-lo.
Particip pasivni. dȋ-t, dȋ-ta, dȋ-to.
Infinitiv. drijè-ti.

b) Zašto u 2. i 3. licu sing. aorista *er* prelazi u *rȅ,* premda ne stoji ispred konsonanta, to se razabira iz onoga, što je rečeno za oblike *kla* i *mlje* u §. 272. Kad je glag. *drijȅti* složen s kojim prijedlogom, onda u prezentu i u imperativu može imati i osnovu *dr,* dakle na pr. od *òdrijeti* mogu ti oblici glasiti *ȍdrêm, ȍdrêš, òdri* pored *òderêm, òderêš, odèri.* Složen s kojim prijedlogom (ili imajući pred sobom riječcu *ne)* akcentuje se glag. *drijȅti* ovako: *òdrijeh, ȍdrije, òdrijesmo, nè derâh, nè derâše, nè derûći, òdȑši, ȍdr'o* (ispor. *odadr'o. D.* 1 car. 15, 28), *ȍdȑla, ȍdȑt, ȍdȑta, òdrijeti.* Vidi se, da akcenti u nekim oblicima složenih glagola prema pro-

stome odgovaraju akcentima složenoga na pr. *pròklêti* prema prostome *klêti;* v. u §. 267b.

c) Prema oblicima, koji u osnovi imaju *der,* razvio se inf. *dèrati,* a prema tome obliku razvili su se i drugi od osnove *dera,* te aorist glasi *dèrah, dërâ, dèrasmo,* prošli gerundij *dèrâvši,* akt. particip *dërao, dërâla,* pasivni particip *dërân, dërâna* ili *dërât, dërâta.* Oblici *dërêm, dèri, dërûći* mogu odgovarati infinitivu i *drijèti* i *dèrati,* i tako se za ovaj glagol može reći da ide i u 7. razred I. vrste i u 2. razred V. vrste.

274. a) Kao *drijèti* spreže se i glagol *ždrijèti* (ist. *ždrêti,* taj inf. ima Daničić is. 9, 12), ali osim za inf. pouzdano mògu to reći samo za prez. *ždërêm,* imper. *ždèri,* imperf. *ždërâh* i za sad. gerundij *ždërûći.* U *Iv.* rječniku zabilježeni su još oblici: aor. *ždrijeh* (ist. *ždreh),* prošli ger. *ždrvši, ždrv,* akt. part. *ždr'o, ždrla,* pas. particip *ždrt, ždrta,* ali bez ikakvih potvrda, a ni ja ne mogu nijednoga od tih oblika potvrditi i mislim, da nijesu pouzdani, a sasma su nepouzdani oblici, što ih *Iv.* (opet bez ikakve potvrde) navodi: prez. *ždrem,* imper. *ždri,* imperf. *ždrah* i sad. ger. *ždrući.* Složeni glagol *pròždrijeti* spreže se u svim oblicima sasvim i ima iste akcente, kao složeni na pr. *òdrijeti,* — a kao što se pored *drijèti* govori *dèrati,* tako se i pored *ždrijèti* govori također *ždèrati,* koje se spreže sasvim kao *dèrati.*

b) Kao *pròždrijeti* mijenja se u svemu (i u akcentima) *pròstrijeti, zàstrijeti* i t. d., samo što je u prez. osnova samo *str,* a *ster* nema, dakle na pr. *pröstrêm, pròstri, pröstr'o, pröstrla, pröstrt, pröstrta.* Kad nema prijedloga, onda je samo *stèrati, stërêm* sasvim po 2. razredu V. vrste. — Sasvim kao *pròstrijeti* sprežu se glagoli od osnove *per* (ili *pr),* na pr. *zàprijeti, odùprijeti,* i od osnove *ver* (ili *vr),* na pr. *podùvrijeti, sàvrijeti se.* Od te dvije osnove nema glagola nesloženih.

c) Od osnove *mer* (ili *mr)* prezent je *mrêm, mrêš, mrê, mrémo, mréte, mrû* (ümrêm, ümrêš, ümrê, ümrêmo, ümrête, ümrû, — òbumrêm, òbumrêš . . .), imperativ *mrï, mrïmo, mrïte (ùmri . . .),* aorist *mrïjeh, mrïje, mrïje, mrijèsmo, mrijèste, mrijèše* (ist. mrêh, mrê, mrê, mrésmo, mréste, mréše), *ùmrijeh, ümrije, ùmrijesmo, ùmrijeste, ùmriješe,* — *obùmrijeh, öbumrije, obùmrijesmo* (ist. ùmrêh, ümrê, ùmrêsmo, ùmrêste, ùmrêše, — obùmrêh, öbumrê, obùmrêsmo), imperfekt *mrâh, mrâše, mrâsmo, mrâste, mrâhu (nè mrâh, nè mrâše),* sad. gerundij *mrúći,* prošli gerundij *mřvši* (ümřvši), aktivni particip *mř'o, mřla* (ümr'o, ümřla, — öbumr'o, öbumřla), inf. *mrijèti* (ist. *mréti), ùmrijeti* (ist. *ùmrêti).* I ovdje vidimo, da akcenatske promjene složenoga glagola u nekim oblicima odgovaraju onima, što su navedene u §-ima 267b, 269b, 271b, 273b.

Dijalektizmi su infinitivni oblici na pr. *odrti, prostrti, proždrti, umrti* (mjesto *odrijeti . . . umrijeti*) i aorisni na pr. *odrh, odrsmo, proždrh, pro-*

strsmo, umrše (mjesto *odrijeh . . . umriješe*). Malo im nađoh potvrdâ: *razdr* (3. lice sing. aorista). *JM.* 549, *proždrî* (inf.). 286. *prostr* (3. lice sing. aor.). *M.* 282.

275. Prema osnovi *tr* nema u književnom jeziku *ter* (ali ima u dijalektima: prez. *terem, tereš . . .*, inf. *trijeti, satrijeti*, aor. *satrijeh* kao *drijeti, drijeh* od osnove *der*, v. u §. 273a). Od osnove *tr* tvore se svi oblici: *trêm, trêš, trê, trémo, tréte, trû* (sätrêm, sätrêš, sätrê, sätrêmo, sätrête, sätrû), *trï, trïmo, trïte* (sàtri . . .), *tr̂h, tr̂, tr̂smo, tr̂ste, tr̂še* (sàtrh, sàtr, sàtrsmo . . .), *tr̂âh, tr̂âše, tr̂âsmo, tr̂âste, tr̂âhu* (tako piše Daničić u maloj sr. gram. 51. i u obl. 88, a u „radu jug. akad." 6, 73. kaže da je možda *trâh* kao *mrâh), trúći, tr̂vši* (sàtr̂vši), *tr̂'o, tr̂la* (sàtr'o, sàtrla), *trȅn, trèna* ili *tr̂ven, trvèna* ili *tr̂t, tr̂ta* (sätr̂t, sätr̂ta); najobičniji od ta tri oblika pasivnog participia je *trven*, a potvrde su mu: *natrvena. D.* jezek. 16, 4, *pretrveni. V.* jevr. 11, 37, *natrven. D.* is. nav. 2, 6. Inf. je *tr̂ti* (sàtrti). Potvrda za 2. i 3. lice sing. aorista *tr̂* nijesam našao, ali je bez sumnje tako, to dokazuju oblici složenoga glagola: *zatr. D.* istor. 85, 181, 1 mojs. 13, 10 i 4 mojs. 21, 3, *otr. V.* luk. 7, 44, jov. 11, 2, *potr. D.* 2 mojs. 9, 25, *satr.* nar. pjes. 2, 425, *D.* pis. 159, 301, 2 mojs. 15, 6, *utr.* nar. pjes. 2, 2 i 4, 197. — U prezentu, imperativu i u sadašnjem gerundiju među *t* i *r* može se umetnuti *a*: *tärêm, tärêš . . . tàri, tärûći;* rijetko je takvo umetanje, kad je glagol složen, na pr. *sàtarêm;* u akad. rječniku ima takvim oblicima nekoliko potvrda, ali gotovo samo iz knjiga štampanih prije XIX. vijeka (vidi kod *istrti, natrti, otrti).* Jamačno je pogrešan pasivni particip *taren*, što ga ima *N.* 440. — Oblik *tärêm* prema *trêm* odgovara obliku *žanjem* pored *žnjem* (§. 266), t. j. između *t* i *r* bilo je nekad ь.

276. Kako smo u 5. razredu imali *klȅti* pored *žȅti*, t. j. ispred *ti* vokal tamo dug, ovdje kratak, tako i u ovom razredu prema *drijèti* ili *mrijèti* (ist. *drȅti, mrȅti)* imamo *prȅti* (sàpreti) i *zreti* (t. j. gledati), koji se nalazi samo složen: *nàzreti, obàzreti se.* Tim su glagolima oblici *prêm, näzrêm, òbazrêm se, — prï, nàzri, — prȅh, prȅ, prȅsmo, nàzreh, nàzre, nàzresmo, — prâh, prâše, prâsmo, — prúći, — prêt, prêta* (säprêt, säprêta), *näzrêt, näzrêta* (ako se taj particip govori, mislim, da glasi tako). U prošlom gerundiju i u aktivnom participu imaju ti glagoli oblike od osnova *pre, tre: prêvši,* (säprêvši), *nàzrêvši, prȅo, prȅla* (säpreo, säprela), *nàzreo, nàzrela.* Od glag. *prìzreti* (t. j. prividjeti) prezent je po 2. razredu III. vrste: *prìzrîm, prìzrîš* (dakle i akcent je drukčiji). — Glagol *zrȅti* (t. j. zrelu bivati) sa svojima složenim (na pr. *dòzreti)* ima prezent po ovom razredu: *zrêm, zrêš, zrê, zrémo, zréte, zrû* (dòzrêm, dozrémo, dòzrû), ali ga može imati i po 1. razredu III. vrste osim 3. lica plur., dakle *zrîm, zrîš, zrî, zrímo, zríte* (dòzrim, dozrímo); tako i sadašnji gerundij ima samo *zrúći.* Ostali su oblici kao i glagolu *prȅti*, dakle i imperfekt (ako se govori) glasi *zrâh, zrâše . . .*

Druga vrsta.

277. a) Nastavak infinitiva *-ti* ima pred sobom slog *-nu*, koji se nalazi još u aoristu, u prošlom gerundiju i u oba participa, u ostalim oblicima mjesto *-nu-* stoji *-n-*. Ispred *n* ispadaju konsonanti *b, p, d, t*, kako je rečeno već u §-ima 71, 72b i 77a, na pr. *ginuti, tonuti, skinuti, krenuti* mjesto *gibnuti, topnuti, skidnuti, kretnuti*, a u §-ima 68b i 83c spomenuto je ispadanje konsonanta *g* i *m* u *brinuti se, ohronuti*. Budući da se neki oblici nekih glagola tvore bez *-nu-* i bez *-n-*, tako se izgubljeni konsonant u takvim oblicima obično vraća. Uzmimo za primjer glagol *tonuti*, a budući da od njega pasivnog participa nema (jer je neprelazan), zato ćemo za taj oblik uzeti glag. *màknuti*.

Prezent. tȍn-êm, tȍn-êš, tȍn-ê, tȍn-êmo, tȍn-ête, tȍn-û.
Imperativ. tȍn-i, tȍn-imo, tȍn-ite,
Aorist. tònu-h, tònû, tònû, tònu-smo, tònu-ste, tònu-še.
Imperfekt. tȍnj-âh, tȍnj-âše, tȍnj-âše, tȍnj-âsmo, tȍnj-âste, tȍnj-âhu (tonjah, t. j. toňah, od ton-jah, v. § 99).

Gerundij sadašnji. tȍn-ûći.
Gerundij prošli. tònû-vši, tònû-v.
Particip aktivni. tònu-o, tònu-la, tònu-lo.
Particip pasivni. mäknû-t, mäknû-ta, mäknû-to.
Infinitiv. tònu-ti.

b) Mnogo ima glagola, kojima se svi oblici tvore samo po ovoj vrsti; među njima su osobito glagoli, koji ispred *-nu-* imaju vokal, a iza toga vokala nikad nije bilo nikakvog konsonanta, takvi su: *mínuti, pljȕnuti, sínuti*, zatim neki glagoli, koji ispred *-nu-* imaju kakav konsonant, na pr. *bȕbnuti, búknuti, gȕrnuti, kȕcnuti, mètnuti, òtvrdnuti, sàhnuti, štȉnuti, zvéknuti, žívnuti*, — napokon neki glagoli, kojima je kakav konsonant ispred *-nu-* ispao, na pr. *brȉnuti se, ohrònuti, òšinuti* (mjesto *ošibnuti*, t. j. šibom udariti), *svànuti* (mjesto *svatnuti*, ispor. *svitati*, §. 119b), *tònuti* (mjesto *topnuti*, ispor. *utòpiti*), tako je i *gànuti* (mjesto *gabnuti*, ispor. *gíbati*).

c) U §. 261. navedeno je dosta glagola, koji mogu infinitiv, aorist, prošli gerundij i aktivni particip imati i s *-nu-* i bez *-nu-*, na pr. *dȉgnuti* i *dȉći, dȉgnuh* i *dȉgoh, dȉgnûvši* i *dȉgâvši, dȉgnuo* i *dȉgao*. Ali ima dosta i takvih glagola, koji infinitiv imaju samo po ovoj vrsti, a aorist i aktivni particip može im biti i s *-nu-* i bez njega.

278. Aorist takvim glagolima i ako može glasiti dvojako, ali je bez *-nu-* običniji. Takav je glagol *gȉnuti* (mjesto *gibnuti*), aor. *gȉnuh* i *gȉboh*, isto vrijedi i za *ìzginuti, pògínuti*; još su takvi glagoli *nàgnuti, prègnuti, sàgnuti* (mjesto *nagȍbnuti*, ispor. nagibati . . .), kojima ispada *b* u aoristu i onda, kad je načinjen bez

-nu-: *nàgoh, nàže, nàgosmo* (mjesto *nagboh, nagbe, nagbosmo)* pored *nàgnuh;* isto je tako *prègoh, sàgoh* pored *prègnuh, sàgnuh.* Ovamo idu i neki glagoli, kojima se osnova svršuje na *d* i na *t,* tako je na pr. *òtkinuti,* aor. *òtkinuh* i *òtkidoh,* — isto tako: *gŕnuti*: *gŕnuh* i *gŕtoh, krénuti*: *krénuh* i *krčtoh* (ogŕnuh i ògrtoh, pokrénuh i pòkretoh), *osvŕnuti se*: *osvŕnuh se* i *òsvrtoh se.* Još se ovdje nalaze i neki glagoli, kojima se osnova ispred *-nu-* svršuje na *z* i na *s,* na pr. *iščeznuti*: *iščeznuh* i *iščezoh, ògreznuti*: *ògreznuh* i *ògrezoh, òmrznuti*: *òmrznuh* i *òmrzoh, pòpuznuh* i *pòpuzoh,* — *kïsnuti, kïsnuh* i *kïsoh, ùskrsnuti*: *ùskrsnuh* i *ùskrsoh.* Napokon ide ovamo nekoliko glagola, koji u infinitivu ispred *-nu-* imaju *s,* ali je između *s* i *n* po fonetičkom pravilu (§. 67b) ispalo *k,* na pr. *òbisnuti*: *òbisnuh* i *òbiskoh, òtisnuti*: *òtisnuh* i *òtiskoh, pïsnuti*: *pïsnuh* i *pïskoh, pŕsnuti*: *pŕsnuh* i *pŕskoh, svïsnuti*: *svïsnuh* i *svïskoh, vrísnuti*: *vrísnuh* i *vrískoh.* Aoristu, kad je bez *-nu-*, 2. i 3. lice sing. svršuje se na *-šte* (a kako se *št* razvilo, o tom vidi u §. 91a), dakle: *òbište, òtište, pŕšte, vríšte.* Tim se glagolima pridružuje i *nàtnuti* (mjesto *natknuti,* v. §. 67b): *nàtnuh* i *nàtkoh* (2. i 3. lice sing. *nàče* mjesto *nače* po §. 76a). — Samo se po sebi razumije, da što je ovdje rečeno o glagolima na pr. *òtkinuti, òtisnuti,* da isto vrijedi i za glagole *skïnuti, ùkinuti, stïsnuti, pritisnuti* i t. d.

279. a) Od glagola u §. 278. navedenih tvori se bez *-nu-* i aktivni particip, ali samo od onih, kojima ne ispada *t* ili *d* ispred *n;* glagoli na pr. *krénuti, skïnuti* mogu taj particip imati samo s *-nu-*, dakle: *krénuo, skïnula.* Govori se: iščeznuo — iščeznula i iščezao — iščezla, nàgnuo (sàgnuo) — nàgnula i nägao — nàgla, òtisnuo — òtisnula i òtiskao — òtisla, pòpuznuo — pòpuznula i pòpuzao — pòpuzla, pòkisnuo — pòkisnula i pòkisao — pòkisla, pŕsnuo — pŕsnula i pŕskao — pŕsla, svïsnuo — svïsnula i svïskao — svïsla, ùskrsnuo — ùskrsnula i ùskrsao — ùskrsla, vrísnuo — vrísnula i (možda) vrîskao — vrísla. Potvrde: *ogreznula.* nar. pjes. 3, 26, *pritisnuli.* 3, 119., *uskrsnuli. D.* pis. 182., *uskrsnulo.* 188., *zatisnuo. V.* rječn. (1818) XII. *zatisnuli.* XXX., — *ogrezao.* nar. pjes. 3, 163, *omrzao. D.* 1 mojs. 27, 46, jerem. 14, 19, *pritiskao.* nar. pjes. 2, 265 i 3, 304., nar. posl. 273., *neuskislo. D.* 2 mojs. 12, 34., *uskrsao.* pis. 49, 115., *vaskrsao. V.* rimlj. 8, 11.

b) Kako se vidi, sve su to glagoli, koji i aorist mogu imati bez *-nu-*; ali kako ima nekoliko glagola, koji samo to vrijeme mogu imati bez *-nu-*, tako ih nekoliko ima, koji aorist tvore samo s *-nu-*, a akt. particip i s *-nu-* i bez njega. Takav je glagol *presàhnuti* ili *usàhnuti,* koji u akt. participu ima i presàhnuo — usàhnula i prèsahao — presàhla: *usahnula.* nar. pjes. 1, 324, *usahla.* 3, 16, *presahla. D.* istor. 132, *posahla.* pis. 124. 125 (Budman u gram, 107. 108. od prostoga *sàhnuti* ima aor. *sàhoh* i akt. part. *sàhao. sàhla,* ali će jedno i drugo biti rijetko). Od *ùvenuti* imamo i *ùvenuo* i *ùveo, ùvela (uveo. D.* pis. 175); tako i od *smŕknuti se* ima *smŕknuo se* i *smŕkao se, smŕkla se.* Glagoli *ìstruhnuti, nàbuhnuti,*

pòdbunuti imaju akt. part. također dvojako: *ìstruhnuo* i t. d. — i ìstruo — ìstruhla, nàbuhao — nàbuhla, pòdbuo — pòdbula (o glasu *h* u tim riječima v. u §. 69b). — Što u Vukovu rječniku kod стврднути се ima *stvŕdlo se* (pored *stvŕdnulo se)*, to je „samo od brza govora kao *vidla* mjesto *vidjela*" (Daničić obl. 91), isto tako je „samo od brza govora" *metla* (mjesto *metnula* od *metnuti)*. Š. 2, 182., — a što se u crnogorskom govoru nalazi *pogibao, pogibla* (Daničić obl. 91) mjesto *poginuo, poginula,* to je dijalektizam.

c) Rijedak će od glagola u §. 278. navedenih oblik bez *-nu-* biti u prošlom gerundiju, kako je na pr. *uskrsavši*. *D*. pis. 157. 167 (ispor. u Vuka *vaskrsnuvši*. d. ap. 17, 31).

280. a) O akcentima oblika, koji su načinjeni bez *-nu-*, ne treba drugo reći, nego da je u svim licima aorista akc. isti, koji je u 1. licu sing. i da u 2. i 3. licu sing. aorista skrajnje *e* nije dugo, dakle na pr. protégoh, protéže, protégosmo, — namàgoh, namàže, namàgosmo, — ùskrsoh, ùskrse i t. d. Drugo se sve vidi iz samih primjera u §. 278. i 279.

b) Glagoli *tònuti* i *màknuti* imaju u svim oblicima jednake akcente; to isto vrijedi i za druge glagole, koji su u inf. jednako s njima akcentovani, na pr. *dàhnuti, tàknuti* i t. d. Neki oblici tih glagola imaju brzi akc. (v. u §. 277a), pa kad su ti oblici složeni s prijedlogom, na prijedlogu je spori akc. svuda osim u 2. i 3. licu sing. aorista, gdje je na prijedlogu brzi akc.: *pòtonêm, pòtonêš, prìmaknût,* isto je tako *nè tonjah, nè tonûći,* — ali 2. i 3. lice sing. aor.: *pötonû, prìmaknû.*

c) Kao *potònuti* akcentuju se nesloženi *jaòknuti, džilìtnuti se* i drugi takovi. — Glagol *gòraknuti* ima svuda isti akc. kao u inf. osim u 2. i 3. licu sing. aor.: *göraknû,* — a glag. *zabèzeknuti se* ima u tom obliku *zäbezeknû se,* inače svuda kao u inf,; takvi su još *šèvrdnuti, onèsvjesnuti se* i drugi neki. — Glagoli *nàgnuti, nàtnuti* (o kojima v. u §. 278), *zàmknuti* (§. 261b), *ùsnuti* akcentuju se u svim oblicima kao *tònuti* osim u 2. i 3. licu sing. aorista: *nàgnu (sàgnu, prègnu), nàtnu, zàmknu, ùsnu.* Tim se glagolima pridružuje i *prìònuti,* koji je postao od *prilnuti* (§. 56a) promijenivši *l* u *o,* i zato ima četiri sloga; prezent mu je *prìonêm, prìonêš . . .*, a inače mu je svuda akc. kao u infinitivu.

281. a) Glagoli *dírnuti, krénuti, tŕnuti, zvéknuti* i drugi takvi mijenjaju akc. u prezentu, imperfektu i u pas. participu: dîrnêm, dîrnêš . . ., tr̂njâh, tr̂njâše . . ., krênût, krênûta (jamačno je griješkom krênut, krênuta, òkrênut u Daničićevu članku o akcentima u glagola); u svim ostalim oblicima je akc. kao u inf. (dakle je u 2. i 3. licu sing. aor. *dírnu* i t. d.). Kad je glagol složen, na prijedlog dolazi u onim prvim oblicima akc. spori, isto tako i na riječcu *ne*: pròtr̂nêm, nè tr̂njâh, òkrênût.

b) Kao *protŕnuti* akcentuju se nesloženi *gonénuti, grgútnuti* i drugi takovi, a njihovi složeni imaju akcente kao i nesloženi.

Glagoli bez prijedloga *čalabŕcnuti, svjetlomrcnuti* akcentuju se kao na pr. *zagonénuti.*

c) Glagoli *dȉgnuti, gȉnuti, skȉnuti, tȕrnuti* i drugi takvi ne mijenjaju nigdje akcenta infinitiva, samo treba dodati, da im je *u* dugo u 2. i 3. licu sing. aorista i u pas. participu, dakle: *gȉnû, dȉgnût, dȉgnûta.* Kad su ti glagoli složeni, svuda im je na prijedlogu spori akc. osim u 2. i 3. licu sing. aor., gdje je brzi, na pr. *pòdignêm, pòginêm . . ., pògini, nè ginjâh, pȍginû, pòdignût* i t. d.

Treća vrsta.

282. a) Nastavak infinitiva *ti* ima pred sobom glas, koji je nekad bio *ě*, a to je *ě* postalo od još starijega *ē* i iza konsonanta *č, ž, j* prelazi u *a* (v. u §. 61b). Ta razlika nije samo u infinitivu, već je imaju i drugi neki oblici, te se poradi nje dijeli ova vrsta u dva razreda.

Prvi razred.

b) Za primjer uzmimo glagol *vidjeti.*

Prezent. vîd-îm, vîd-îš, vîd-î, vîd-îmo, vîd-îte, vîd-ê.
Imperativ. vîd-i, vîd-imo, vîd-ite.
Aorist. vîdje-h, vîdje, vîdje, vîdje-smo, vîdje-ste, vîdje-še.
Imperfekt. vîđ-âh, vîđ-âše, vîđ-âše, vîđ-âsmo, vîđ-âste, vîđ-âhu.

Gerundij sadašnji. vîd-êći.
Gerundij prošli. vîdjê-vši, vîdjê-v.
Particip aktivni. vîdi-o, vîdje-la, vîdje-lo.
Particip pasivni. vîđ-en, vîđ-ena, vîđ-eno.
Infinitiv. vîdje-ti.

c) U imperfektu se *j* od nastavka *-jah* sastavlja s konsonantima, koji se pred njim nađu, onako, kako se vidi u §. 102., a isto se tako *j* od nastavka *-jen* sastavlja u pas. participu. Imamo dakle: vîdjeti: vîđâh, vîđen, — štédjeti: štédâh, uštéđen, létjeti: lèćâh, vŕtjeti: vŕćâh, vŕćen, živjeti: žívljâh, tŕpjeti: tŕpljâh, pretŕpljen, nijèmjeti: nijèmljah, svŕbjeti; svŕbljâše, bòljeti: bòljâh; — glòdnjeti: glàdnjâh, — gòrjeti: gòrâh, sagòren.

d) Dijalektizmi su: *viđeti, poluđeti, lèćeti, vŕćeti* mjesto *vidjeti, poludjeti, letjeti, vrtjeti* (§. 95a), — *grmljeti, svrbljeti, trpljeti, življeti* mjesto *grmjeti, svrbjeti, trpjeti, živjeti* (§. 99b), — *viđeo, pocrvènjeo, trpljeo* mjesto *vidio, pocrvenio, trpio* (§. 53b).

283. a) Dva glagola ovoga razreda sačuvala su u 1. licu sing. prezenta stari nastavak *-u;* to su glagoli *vîdjeti* i *vòljeti,* kojima taj oblik pored vîdîm, vȍlîm glasi također (dijalektički): *vîđu* (*V.* kovč. 207, nar. pjes. 2, 240 i 3, 380 i 4, 378), *vȍlju* (nar.

pjes. 1, 322). Koji još glagoli imaju takav oblik, to je rečeno u §. 259c. — Od glagola *vȉdjeti* nalazi se za 2. lice sing. imperativa pored *vȉdi* još i oblik *vȉđi*, koji potječe iz velike starine, ima ga Vuk jov. 7, 52 i otkr. 6, 1, a nalazi se i u nar. pjes. 2, 62; ima i plur. *vȉđite*. nar. pjes. 2, 511.

b) Glagol *vrȅti* ide po ovom razredu, samo u 3. licu plur. prezenta i u sadašnjem gerundiju ide po I. vrsti: *vrû, vrúći*, inače: *vrîm, vrîš, vrî, vrîmo, vrîte;* imperfekt je *vrâh, vrâše, vrâsmo* (mjesto vrjah . . . po §. 102b); muški rod sing. participa aktivnog je i u južnom govoru *vrȅo* (mjesto očekivanog *vrio)* po analogiji ženskoga i srednjeg roda *vrȅla, vrȅlo*. Neobičan je oblik za 3. lice sing. prezenta *provre* (nar. pjes. 3, 70) od složenog *prȍvreti*.

c) Za glag. *bdjȅti* kaže Daničić u akad. rječniku da mu u naše vrijeme nema potvrde u narodnom govoru (osim u jednoj zagonetki: što po noći *bdi*, a preko dan *spi*? t. j. svijeća), ali mu na osnovi starijega jezika postavlja ove oblike (i akcente): prez. bdîm, bdîš, bdî, bdímo, bdíte, bdê, imper. bdî, bdîmo, bdîte ili bdîj, bdîjmo, bdîjte, aorist bdjȅh, bdjȅ, bdjȅsmo, imperfekt bđâh, bđâše, bđâsmo ili bdîjâh, bdijâše, bdijâsmo, gerundij sadašnji bdéći, gerundij prošli bdjêvši, particip aktivni bdȉo, bdjȅla, pasivnog participa nema, jer je glagol neprelazan. Ima potvrda i za prez. bdîjêm, bdîjêš . . . Iz novijih su pisaca potvrde: *bdeći. I.* 240, *bdi* (3. lice sing. prez.). 460, *Lj.* 97. 179, *bde* (3. lice plur. prez.). 177, 368, *bdi* (imper.). 3 68, *bdije* (3. lice sing. prez.). *N.* 465.

d) Katkad je u imperfektu *-ijah*: *letijaše. V.* pripr. 198., *štedijaše. D.* glasn. 21, 281, *Lj.* 181., *letijahu. Š.* 2, 76., *vrijaše*, 2, 169., *volijaše.* 2, 173., *gorijaše.* 2, 208. 249 i nar. pjes. 2, 11 i 4, 183. Ispor. takav imperfekt u IV. vrsti (§. 288b).

284. a) Kako glagol *vȉdjeti* ima u svim oblicima isti akcent, tako ga ne mijenja ni glag. *stȁrjeti*. Kad su ti glagoli složeni, svuda je na prijedlogu spori akc., na pr. ìzvidîm, ràzvidi, obnèvidjeh, òstarjêvši, òstario i t. d. Nigdje akcenta ne mijenjaju ni glagoli *ćútjeti, stídjeti se, trpjeti, žívjeti* i drugi takvi, ni kad su sami ni kad su složeni, na pr. *pretrpjeti, požívio.*

b) Glagoli *bòljeti, glàdnjeti, trèptjeti, žèljeti* i drugi takvi mijenjaju akc. u 1. i u 2. licu plur. prezenta i u sadašnjem gerundiju: *želímo, želíte, želéći,* osim toga u ženskom i srednjem rodu pasivnog participa: *željèna, željèno* (muški rod *žèljen,* a određeni lik *žèljenî, žèljenâ).* Kad su ti glagoli složeni, akcentuju se kao nesloženi. Između tih glagola izuzima se samo *vòljeti,* koji ima brzi akc. u prezentu, u imperfektu i u sadašnjem gerundiju: vȍlîm, vȍliš, vȍljâh, vȍljâše, vȍlêći; složeni *izvòljeti* u prezentu ima *ìzvolîm* i t. d., a u drugim je oblicima kao na pr. od *požèljeti;* složeni *privòljeti* ima svuda akcente kao *požèljeti,* dakle prez. *privòlîm* i t. d.

c) Samo u 1. i 2. licu plur. prezenta mijenja se akc. glagolu *zelenjeti,* te ima *zelenímo, zeleníte;* kad je složen, ostaje mu sve,

kao kad je nesložen, a tako imaju akcente i glagoli *osiròtjeti, pocrvènjeti, porumènjeti.*

d) Glagol *vrĕti* kakve ima akcente, kad je sam, to se vidi iz njegovih oblika, koji su mu navedeni u §. 283b, a kad je složen, onda u 3. licu plur. prezenta ima na pr. *prĕvrû, ùzavrû,* a u ostalim oblicima, u kojima mora na prijedlog da padne akcent, pada spori: *pròvreti, uzàvrîm, pròvreh, uzàvre, pròvreo,* a tako je i *nè vrâh, nè vrâše.* U §. 283c navedeni su akcenti glagolu *bdjĕti,* koji se danas slabo čuje u narodu; dosta je o njemu još reći da riječca *ne* ispred njega svuda, gdje može imati akc., ima spori, na pr. *nè bdîm, nè bdjeh* i t. d. Više nema u ovom razredu nijednoga drugog glagola. koji bi imao isti broj slogova kao *vrĕti, bdjĕti* i tako se akcentovao.

Drugi razred.

285. a) Uzećemo za primjer glagol *držati.*

Prezent. dȑž-îm, dȑž-îš, dȑž-î, drž-ímo, drž-íte, dȑž-ê.
Imperativ. dȑž-i, dȑž-imo, dȑž-ite.
Aorist. dȑža-h, dȑžâ, dȑžâ, dȑža-smo, dȑža-ste, dȑža-še.
Imperfekt. dȑž-âh, dȉž-âše, dȑž-âše, dȑž-âsmo, dȑž-âste, dȉž-âhu.

Gerundij sadašnji. drž-éći.
Gerundij prošli. dȑžâ-vši, dȑžâ-v.
Particip aktivni. dȑža-o, dȑžâ-la, dȑžâ-lo.
Particip pasivni. { dȑžâ-n, dȑžâ-na, dȑžâ-no. / dȑžâ-t, dȑžâ-ta, dȑžâ-to.
Infinitiv. dȑža-ti.

b) U imperfektu je -â- postalo od -aa-, na pr. *dȑžâ-h* od *dȑža-ah.* — Da se pasivni particip može svršivati i na *-at,* to potvrđuje Vuk u rječniku (1818) LXVII., gdje piše *držat* pored *držan.*

c) Ispred *-ati* u infinitivu nema drugih konsonanta do *ž, č, j.* Imamo na pr. bjèžati, lèžati, rézati, — kléčati, kríčati, múčati, — bléjati, bòjati se, zújati. Imamo, istina, i pljúštati, tíštati, vríštati, — zvíždati, gdje ispred *-ati* stoji danas *t, d,* ali je tu *št* postalo od *šč,* a *žd* je postalo od *zž;* vidi o tome u §. 61b.

286. a) Prema prezentu *stòjîm, stòjîš* trebalo bi u inf. da bude *stojati,* kako je u starom jeziku i bilo, a i danas se gdješto govori, ali mjesto toga je mnogo običnije *stàjati,* t. j. *o* je prešlo u *a* poradi asimilacije s onim *a,* koje stoji iza *j* (v. u §. 108a), isto se dogodilo u oblicima *stàjah (stàjâh), stàjâvši, stäjao (stäjâla);* — a gdje iza *j* ne stoji *a,* tamo *o* ispred *j* ostaje bez promjene: *stòjîm, stòjîš . . . stojéći,* tako je i u imperativu *stôj, stôjmo, stôjte.* Tako je i od *bòjati se* imperativ *bôj se, bôjmo se, bôjte se.* Ali koji glagoli ispred *j* imaju drugi kakav vokal, a ne *o,* oni iza *j* ne iz-

bacuju *i*, dakle: *bléji, zújimo, újite* od *bléjati, zújati, újati*. Tako je i u IV. vrsti (v. u §. 288a).

Neki pisci pišu *stojati* (bez asimilacije), što će biti dijalektizam; *stojahu. M.* 156. *16. 295. stojao.* 168., *stojaše.* 223. *186. stojala.* 3. — Neobični su i pogrešni oblici za imperfekt: *zvečijaše* (od *zvéčati*). nar. pjes. I, 42., *vrištijahu* (od *vrištati*). nar. prip. 123.

b) Kao *dȑžati* akcentuju se i glagoli *lèžati, tr̀čati* i drugi takovi (izuzevši imperativ od *stàjati, bòjati se)*. Kad su ti glagoli složeni, brzi akc. pada na prijedlog u 2. i 3. licu sing. aorista i u oba participa: zädržâ, — zädržao, zädržâla, — zädržân, zädržâna (ili zädržât, zädržâta); u imperativu je na prijedlogu spori akc.: zàdrži, zàdržite. — Glagoli *kríčati, réžati, zújati* i drugi takovi nemaju ni u jednom obliku promjene u akcentu, bili ili ne bili složeni s prijedlogom. — Drukčijih glagola, nego što su *dȑžati, zújati* (t. j. koji bi u inf. imali više ili manje slogova od tri ili koji bi bili drukčije akcentovani) nema u ovom razredu osim jedinoga *nástojati*, kojemu je akc. neobičan i ne mijenja se nigdje.

Četvrta vrsta.

287. a) Ispred *-ti* u inf. stoji vokal *i;* takav je glagol na pr. *nòsiti*, koji se spreže ovako:

Prezent. nȍs-îm, nȍs-îš, nȍs-î, nȍs-îmo, nȍs-îte, nȍs-ê.
Imperativ. nòs-i, nòs-imo, nòs-ite.
Aorist. nòsi-h, nȍsî, nȍsî, nòsi-smo, nòsi-ste, nòsi-še.
Imperfekt. nȍš-âh, nȍš-âše, nȍš-âše, nȍš-âsmo, nȍš-âste, nȍš-âhu.

Gerundij sadašnji. nȍs-êći.
Gerundij prošli. nòs-îvši, nòsî-v.
Particip aktivni. nòsi-o, nòsi-la, nòsi-lo.
Particip pasivni. nȍš-en, nȍš-ena, nȍš-eno.
Infinitiv. nòs-iti.

b) U imperfektu se *j* od nastavka *-jah* sastavlja s konsonantima, koji se pred njim nađu, onako, kako se razabira iz §. 102, a isto se tako *j* od nastavka *-jen* sastavlja u pasivnom participu. Imamo dakle: *nòsiti*: nȍšâh, nȍšen, — *vòziti*: vȍžâh, vȍžen, — *vòditi*: vȍdâh, vȍđen, — *mlátiti*: mlâćâh, mlâćen, — *gùbiti*: gȕbljâh, gȕbljen, — *kȕpiti*: küpljâh, küpljen, — *slȁviti*: slâvljâh, slâvljen, — *mòliti*: möljâh, möljen, — *brániti*: brânjâh, brânjen, — *krȍjiti*: krȍjâh, krȍjen, — *ȕljiti*: üljâh, üljen, — *tánjiti*: tânjâh, tânjen,— *bròćiti*: brȍćâh, brȍćen, — *túđiti se*: tûđah se, — *mòriti*: mòrâh, mȍren, — *báciti*: bâčen. U glagola *ùčiti, lòžiti, súšiti* i drugih takovih postali su konsonanti *č, ž, š,* od *k, g, h,* po §. 84a, i ti su guturali u imperfektu i u pasivnom participu sa *j* od *-jah* i *-jen* prešli u *č, ž, š,* na pr. *ùčâh, ùčen* postalo je od *ukjah,*

ukjen i t. d., a kad to znamo, onda su nam jasni i oblici *vòštâh, smòžden* od *vòštiti, smòžditi* (v. §. 79a, 89b, 91a). — Ni jednoga glagola nema, koji bi ispred *-iti* imao konsonant *h*, a vrlo ih je malo koji imaju *g* i *k*:: *lágiti* (t. j. lagati u umanjenom smislu), *cȕkiti* (t. j. poljubiti, djetinjska riječ), a govore se po svoj prilici samo u infinitivu, u prezentu i u imperativu.

c) Ispred *lj* i *nj* prelazi *s* u *š* (v .§. 87a), na pr. *mïšljâh, stiješnjen* od *mïsliti, stijèsniti*, a *z* ispred *nj* i *đ* prelazi u *ž* (v. § 86a), na pr. *gnïježđâh se, ìsprâžnjen* od *gnijèzditi se, ispràzniti*. Gdjekoje *st* s glasom *j* prelazi u *šć*, a gdjekoje *šć* u *št* (v. §. 98a), na pr. *gȍšćen, pòšćâh, čȁšćen* od *gòstiti, pòstiti, čàstiti*, — *krȓšćen, nàmještćen, pȕšćen* i *krȓšten, nàmješten, pȕšten* od *krȓstiti, nàmjestiti, pùstiti*.

288. a) Koji glagoli ispred *j* imaju *o*, oni u imperativu iza *j* obično nemaju *i*, tako na pr. od *kròjiti* glasi imperativ *krôj, krôjmo. krôjte*, a prema tome je i imperativ od *bròjiti, dòjiti, osvòjiti, pòjiti* i t. d. Ispor. *stôj, bôj se* od *stàjati, bòjati se* u §. 286a. Ako je ispred *j* drugi kakav vokal, onda *i* iza *j* ostaje u imperativu, dakle od *tájiti* je imperativ *táji, tájimo, tájite*, od *gájiti* je *gáji* i t. d. Rijetko je *ji* u onih prvih glagola: *udostòji. Lj.* 15, *pobròjite*, 183, a čuje se u narodu i *napòji, napòjite*.

b) Imperfekt ima katkad *-ijah*, na pr. *jezdijaše*. nar. pjes. 1, 416, *nosijaše*. 1, 420, *sjedijaše*. 2, 608, *kvasijaše*. kovč. 105 (u narodnoj pjesmi); takav dulji imperfekt nalazi se katkad i u pisaca (u Daničića nikad, u Vuka samo jednom): *slutijaše. V.* pripr. 197., *svijetlijaše. I.* 106., *branijaše* 112., *slijedijahu. Lj.* 71., *ronijahu*. 239, *vodijahu*. 441, *sjedijasmo*. 436., *plamtijahu. M.* 78., *glasijaše. N.* 54, *lebdijaše*. 363, *Š.* 2, 172, *dvorijaše*. 2, 70, *zvonijaše*. 5, 33. Ispor. takav imperfekt i u III. vrsti (§. 283d). — U kraćem imperfektu nalazi se kašto *s, z* mjesto zakonitoga *š, ž;* tako je: *nosaše*. nar. pjes. 1, 197, *dolazaše*. 1, 235 i 2, 343. 402, *odlazaše*. 2, 402, *nalazaše. Š.* 2, 77, *visaše*. 2, 83. 177, *visahu*. 2, 173 i 5, 24.

c) Glagol *mnïti* ima sve oblike po ovoj vrsti, samo u imperfektu pored *mnjâh* ili *mljâh* (§. 100a) može imati i *mnìdijâh* i *mlìdijâh* (§. 80). U *JM*. 156. 175. nalazi se oblik *mlide* (3. lice sing. aor.).

d) Od *blagoslòviti* govori se pasivni particip *blagoslòven, blagoslovèna*, što se sačuvalo iz velike starine, ali se govori i pravilno po ovoj vrsti: *blagòslovljen, blagòslovljena* ili *blagòsovljen* (v. §. 109a).

289. a) Glagoli *mnïti, snïti, ckl'ïti se* imaju prezent na pr. snîm, snîš, snî, snímo, sníte, snê, imperfekt je na pr. *mnjâh, mnjâše, mnjâsmo*, sadašnji gerundij *snéći;* u ostalim oblicima akc. je kao u inf.; a kad su ti glagoli složeni, na prijedlogu je spori akcent svuda, gdje treba da je prijedlog akcentovan, dakle na pr. *ùsnîm ùsnîš* i t. d., isto tako *nè mnjâh* i t. d.

b) Glagoli *gäziti, kïtiti, kùditi, žäliti* i drugi takvi ne mijenjaju akcenta nigdje, a kad su složeni s prijedlozima, na prijedlog pada svuda spori akc. osim u 2. i 3. licu sing. aorista, gdje je brzi, dakle na pr. *pògaziti, pògazîm, pògazîvši, pògažen,* tako i *nè gažâh,* — ali *pögazî, në pogazî.* Kao *pògaziti* akcentuje se *bèsjediti, gòtoviti, pòganiti* i drugi takovi, a kad su složeni, ostaje im akc. svuda isti i na istom slogu osim 2. i 3. lica sing. aor., gdje prijedlog dobiva brzi, dakle na pr. *probèsjediti, probèsjedîm, probèsjedîvši* i t. d., — ali *pröbesjedî, prïugotovî.* — Kao *probèsjediti* akcentuju se *arnàutiti, unìjatiti, osiròmašiti* (2. i 3. lice sing. aor. *ärnautî, ösiromašî* i t. d.).

c) Nigdje se ne mijenja akcent glagolima *ćõraviti, brätimiti, pâkostiti* i drugima takvim, koji kad su složeni, na prijedlogu je svuda spori akc. osim u 2. i 3. licu sing. aor., gdje je brzi, na pr. *pòbratimiti, pòbratimîm, pòbratimîvši* i t. d., — ali *pöbratimî.* Kao *pòbratimiti* akcentuju se glagoli *kàluđeriti, strâmputičiti, ogròzničaviti* (2. i 3. lice sing. aor. *käluđerî, zäkaluđerî*).

d) Ne mijenjaju akcenta nigdje ni glagoli *pâmtiti, klînčiti, kâvžiti se* i drugi takovi, a kad su složeni, na pr. *zàpâmtiti,* akcent im je svuda kao u infinitivu osim 2. i 3. lica sing. aorista, gdje je na pr. *zäpâmtî.* — Kao *zàpâmtiti* akcentuju se svuda *djèvôjčiti, màgârčiti* (2. i 3. lice sing. aor. *djèvôjčî, nämagârčî*).

e) Bez promjene akcenta su glagoli *kîcošiti, lôgoriti* i drugi takvi, a kad su složeni, na pr. *ùlôgoriti,* akc. im je svuda isti osim 2. i 3. lica sing. aor., gdje je na pr. *ùlôgorî.*

290. a) Glagoli *nòsiti, vòditi, vòziti, žèniti* i mnogi drugi takovi kako se akcentuju, vidi se iz §. 287a, a kad su složeni s prijedlozima, u 2. i 3. licu sing. aor. na prijedlogu je brzi akcent: *dônosî, pčizodnosî* (isto tako *në donosî*), a u ostalim oblicima, gdje akc. treba da padne na prijedlog, pada spori: *dònosîm, dònošâh dònosêći, dònošen.* — Kao *donòsiti* akcentuju se u svim oblicima glagoli *govòriti, pitòmiti, polòviti, romòriti* (to su svi), a kad su ti glagoli složeni, akc. ostaje bez promjene, na pr. *izgovòriti, izgòvorîm* osim u 2. i 3. licu sing. aor., na pr. *izgovorî.* A kao *izgovòriti* svuda se akcentuje *blagoslòviti* (jedini takav glag.) osim u pasivnom participu, koji može, kako vidjesmo u §. 288d, imati osobiti oblik i akcent.

b) Mnogi glagoli slažu se u infinitivu i brojem slogova i akcentom s *nòsiti, vòditi* i t. d., ali u nekim se oblicima drukčije akcentuju. Takvi su na pr. *čàstiti, lòmiti, tròšiti, tvòriti, ùčiti* i neki drugi. Oni se akcentuju u većini oblika kao u infinitivu, mijenjaju akc. samo u 1. i 2. licu plur. prezenta, na pr. *lomîmo, lomîte,* u 2. i 3. licu sing. aor., na pr. *lömî* i u pasivnom participu, na pr. *lömljen, lömljena..* U tih je glagola osobito troje; prvo je ovo: kad su složeni s prijedlogom *s* na pr. *slòmiti, stvòriti,* mislilo bi se. da će imati akcente sasvim kao nesloženi, jer s prijedlo-

gom nijesu ni jednoga sloga više dobili, ali im je tada akcentuacija u prezentu drukčija, te se na pr. *slòmiti, stvòriti* ne akcentuje kao *lòmiti, tvòriti*, nego kao *nòsiti*, t. j. slòmîm, slòmîš, slòmî, stvòrîmo, stvòrîte, stvòrê. Druga im je osobina: kad su složeni s prijedlozima, u kojima je kakav vokal (u prijedlogu *s* nema nikakvog vokala), na pr. *prelòmiti, naùčiti*, onda se u prezentu akcentuju kao složeni od *nòsiti* (na pr. *donòsiti*), dakle: prèlomîm, prèlomîš, prèlomî, nàučîmo, nàučîte, nàuče; tako je i počastîm, pòtrošîm, zàtvorîm i t. d. U ostalim oblicima nema ništa osobito, dakle 2. i 3. lice sing. aor. slòmî, prèlomî, nàučî, pasivni particip slòmljen, prèlomljen, nàučen. Treća je osobina: na riječcu *ne*, kad stoji pred kojim glagolskim oblikom, pada po §. 131b akcent, koji pada i na prijedlog, ali kod glagola, o kojima se ovdje govori, nije tako, nego je na pr. ne lòmîm: prèlomîm, — ne tròšîš: pòtrošîš, — ne učímo: nàučîmo i t. d.

c) Samo nekoliko glagola one grupe, u koju idu *lòmiti, tvòriti* i t. d., zadržavaju, kad su složeni, akcente nesloženih u prezentu: *zatùtnjîm, zatùtnjîš zatùtnjî, zatutnjímo* i t. d. prema *tùtnjîm, tùtnjîš, tùtnjî, tutnjímo*. Takvi su još: *čàtiti* (pročàtiti), *òriti se* (zaòriti se), *pŕtiti* (otpŕtiti) i još nekolika slabo obična glagola; a *zazvòniti* ima i *zazvònîm*, i *zàzvonîm*.

d) Glagoli *sramòtiti, svjedòčiti, vesèliti* i drugi takvi svojom akcentuacijom odgovaraju glagolima, kao što su *lòmiti, tvòriti* i t. d.. jer i oni u najviše oblika imaju akc. kao u infinitivu, a mijenjaju ga u 1. i 2. licu plur. prezenta, na pr. *sramotímo, svjedočíte*, u 2. i 3. licu sing. aorista je na pr. *srämotî, svjëdočî*, a u pas. participu na pr. *sràmoćen, svjèdočena*. Pomenuti glagoli kad su složeni, nemaju u prezentu, kako bi se očekivalo, nije na pr. *osramòtîm, posvjedòčîm, razvesèlîm*, nego je *osràmotîm, posvjèdočîm, posvjèdočîš, razvèselîm, razvèselîmo* . . . U ostalim oblicima akcentuje se *razvesèliti* kao *vesèliti* osim u 2. i 3. licu sing. aor., gdje je *räzveselî*, tako je i *ösramotî, pösvjedočî*. Gdjekoji glagoli, koji u svim oblicima akcente imaju kao *vesèliti*, ne mijenjaju ih u prezentu; tako na pr. *pobudàliti* ima kao *budàliti*: pobudàlîm, pobudàlîš, pobudalímo, pobudalíte, pobudàlê (bez prijedloga je *budàlîm, budàlîš* . . . .) U ostalim oblicima mijenja se *pobudàliti* kao *razvesèliti*. Kao *budàliti* — *pobudàliti* akcentuju se i *rumèniti se* — *zarumènìti se, žubòriti* — *zažubòriti* i još nekolika druga glagola.

291. a) Glagoli *gráditi, grijèšiti* (ist. *gréšiti*), *hváliti, mútiti* i drugi takvi mijenjaju akc. u prezentu, u imperfektu, u pasivnom participu i u 2. i 3. licu sing. aor., ti oblici na pr. od *gráditi* glase: *grâdîm, grâdîš, grâdî . . '. ., grâđâh, grâđâše, grâđâsmo* . . . . ., *grâđen, grâđena, grâdî;* u ostalim oblicima ostaje akc. infinitiva bez promjene, na pr. *grádi, grádimo, grádih, grádismo, grádéći, grádio, grádila*. Kad su ti glagoli složeni, pada u prezentu i u pasivnom participu spori akc. na prijedlog, na pr. *sàgrâ-*

dîm, sàgrâdîš, sàgrâđen, tako je i u imperfektu *nè grâđâh,* a u 2. i 3. licu sing. aor. akcent je na prijedlogu brzi: *sägrâdî, në sagrâdî.* — Kao *sagráditi, ne gráditi* akcentuju se *jednáčiti, krváviti, prosjáčiti* i drugi neki u svim oblicima, a kad su složeni, ostaje im akc. svuda isti i na istom slogu osim 2. i 3. lica sing. aor., gdje na prijedlog pada brzi, dakle na pr. *izjednáčiti, izjèdnâčîm, ne jèdnâčâh, izjednáčivši* i t. d., ali *izjednâčî.* — Kao *izjednáčiti, ne jednáčiti* akcentuju se glagoli *gospodáriti, goropáditi se, životáriti* (2. i 3. lice sing. aor. *gòspodârî, räzgoropâdî se*), a kao *razgoropáditi se* ima akcente *prijateljášiti se, četvoronóžiti se* dakle; *prijatèljašîm se, prijatèljâšâh se, prïjateljâšî se, näčetvoronôžî se.*

b) Neki se glagoli brojem slogova i akcentom u inf. sasvim slažu s glagolima *gráditi, hváliti,* ali se u drugim nekim oblicima drukčije akcentuju. Takvi su *gnjíliti, svijètliti* (ist. *svétliti*), *trúbiti, víriti* i drugi neki; oni akc. infinitiva zadržavaju svuda osim u 2. i 3. licu sing. aor., koji oblik glasi *gnjîlî, vîrî* i t. d.; kad su ti glagoli složeni, akc. im je svuda kao nesloženima osim u rečenom obliku, koji glasi na pr. *zävîrî.* Kako su ti glagoli akcentovani u pas. participu, teško je reći, jer su gotovo svi neprelazni (a *gráditi, hváliti* i t. d. gotovo su svi prelazni); ipak mislim, da je od *plijèviti* (ist. *pléviti,* t. j. pljeti) rečeni oblik *plïjevljen* (ist. *plêvljen*), t. j. kao *grâđen;* prema tome je i *òplijevljen* od *oplijèviti.*

c) Glagoli *párložiti, príličiti, vrpoljiti se* i drugi takvi ne mijenjaju akcenta nigdje osim u 2. i 3. licu sing. aor., gdje je na pr. *pârložî,* tako je i *zäprîličî.*

d) Nigdje nikakve promjene u akcentu nemaju glagoli *päbîrčiti, pärôjčiti se, cïgânčîti,* a kad su složeni, onda je na pr. *nàpabîrčiti, nàpabîrčîm,* 2. i 3. lice sing. aorista je *näpabîrčî.*

Peta vrsta.

292. a) Pred nastavkom *-ti* u infinitivu stoji vokal *a.* Prema tome, kako se u ovoj vrsti tvori prezent, dijeli se ona u četiri razreda.

Prvi razred.

Vokal *a,* koji stoji u infinitivu ispred *-ti,* ostaje u svim oblicima. Za primjer uzećemo glagol *čuvati.*

Prezent. čûvâm, čûvâš, čûvâ, čûvâmo, čûvâte, čúva-jû.
Imperativ: čûvâ-j, čûvâ-jmo, čûvâ-jte.
Aorist. čúva-h, čúva, čúva, čúva-smo, čúva-ste, čúva-še.
Imperfekt. čûvâh, čûvâše, čûvâše, čûvâsmo, čûvâste, čûvâhu.

Gerundij sadašnji.	čúva-jûći.
Gerundij prošli.	čúvâ-vši, čúvâ-v.
Particip aktivni.	čúva-o, čúva-la, čúva-lo.
Particip pasivni.	čûvâ-n, čûvâ-na, čûvâ-no. čûvâ-t, čûvâ-ta, čûvâ-to.
Infinitiv.	čúva-ti.

b) U imperfektu današnjega jezika ne može se rastavljati osnova od nastavka, jer je oblik na pr. *čûvâh* postao od *čuva-ah*, t. j. prvo je *a* pripadalo nekad osnovi, drugo nastavku, a danas je samo jedno *a* (upravo *â*, koje je postalo od *aa* kontrakcijom). Isto tako ne mogu se rastavljati oblici prezenta osim 3. lica plur., jer je u ostalim licima sing. i plur. *a* postalo kontrakcijom od a-je (v. §. 114), *a* je pripadalo osnovi, a *je* nastavku; to *je* nije bez traga iščezlo, njemu se trag sačuvao u duljini vokala *a*, na pr. *čuvâte;* da je *je* ispalo bez traga, t. j. da nije nastala kontrakcija, moglo bi se rastavljati: *čuva-te* kao u inf. *čuva-ti*, — ali *čuvâte* ne može se rastavljati, jer je u *â* sadržano i osnovno *a* i *je* od nastavka. Treće lice plur. *čúvajû* može se rastavljati: *čuva-ju*, jer tu *a* nije iščezlo kontrakcijom (zato i jest kratko). Pomenuto *je* lijepo se vidi u 6. razredu I. vrste i u 4. razredu V. vrste, na pr. *ču-jem, ču-ješ, si-jem, si-ješ.*

c) Vuk u pasivnom participu glagola ovoga razreda često upotrebljava oblik na *-at* : *ranjavat.* eman. 7, *iskopat.* dan. 2, 42, *poorato.* mil. obr. 17, *štampate.* nar. pjes. 4 (1833) XII, *štampata.* nar. posl. XXVI, *zakopato.* rječn. kod Челинка, *popravljata.* drž. izd. 2, 167, *gledato.* 181, *naštampato.* 182; toga ima i u narodnim pjesmama: *ukopata.* 1, 298, *trgato.* 1, 321, *zakuhato.* 1, 483, *nekupato.* 2, 121, *oburvati* (nom. plur.). 2, 175, — i u poslovicama: *zbijato.* 161, *obećato.* 228.

293. a) U ovaj razred stavljam i glagole *dăti, znăti, stăti.* Prvome od njih bila je nekad osnova *dad,* te je na pr. 2. lice plur. glasilo *daste* (postalo od *dad-te* kao *krasti* od *krad-ti,* v. u §. 87b); 3. lice sing. glasilo je *dast* (postalo od *dad-t,* gdje je nastavak za to lice isti, koji je u obliku do danas sačuvatom *jest,* što je postalo od *jes-t*); 2. lice sing. bilo je onda *dasi* (postalo od *dad-si,* gdje vidimo nastavak isti, koji je u *jesi,* t. j. *jes-si,* a *d* ispred *s* po glasovnom zakonu staroga jezika moralo je ispasti), u 1. licu sing. i plur. ispalo je *d* ispred *m* po glasovnom zakonu ondašnjega vremena. Tako je do danas *d* sačuvato samo u 3. licu plur. *dádû;* oblici *dasi, dast, daste* zamijenjeni su novijima, a to se dogodilo po analogiji oblika *dam, damo,* t. j. kako jezik prema oblicima na pr. *znâm, známo* ima *znâš znâ, znáte,* tako je i prema *dâm, dámo* načinio *dâš, dâ, dáte.* U drugu opet ruku prema obliku *dádû* u 3. licu plur. govori se i *znádû* (pored *znäjû,* t. j. *zna-ju* kao *ču-ju*). Tako dakle ova dva glagola u prezentu glase: dâm, dâš, dâ, dámo, dáte, dádû i znâm, znâš, znâ, známo, znáte, znádû (ili znäjû). Osim imperfekta i pasivnog participa sprežu se u ostalim oblicima glagoli *dăti* i *znăti* kao *čŭti,* dakle imperativ dâj, dâjmo, dâjte, — znâj, znâjmo, znâjte, aorist: däh, dä, däsmo, däste, däše, — znäh, znä, znäsmo, gerundij sadašnji: znäjûći, gerundij prošli: dâvši, znâvši, particip akt. däo, dála, dálo — znäo,

znâla. znâlo (rązlika u akcentu!); imperfekt od *znäti* glasi: znâh, znâše, znâsmo; glagol *dȁti* budući perfektivan nema toga oblika, ali ga ima *nè dati* i glasi: nè dâh, nè dâše, nè dâsmo (pored *ne dàdijâh*, v. u. § 294). Pasivni je particip znân, znâna ili znât, znâta, — dân, dâna ili dât, dâta; jedan je i drugi oblik od oba glagola u narodu običan.

b) Kad je glagol *dȁti* složen s kojim prijedlogom, pada mu na prijedlog spori akc. svuda, gdje treba da prijedlog bude akcentovan, osim jednoga i drugog participa, koji glase na pr. prȍdao, prȍdâla, prȍdâlo (prema dȃo, dâla, dâlo; ispor. prȍkleo, prȍklêla, prȍklêlo prema klȇo, kléla, klélo u §. 267b, ȍdr'o, ȍdrla, ȍdrlo prema drȏ, dŕla, dŕlo u §. 273b), prȍdât, prȍdâta, prȍdâto ili prȍdân, prȍdâna (ispor. prȍklêt, prȍklêta, prȍklêto, — ȍdrt, ȍdrta, ȍdrto i t. d.). Tako je i od *pòznati*: pȍznât, pȍznâta; prema tome je i: räsprodao, räsprodâla — räsprodât, râsprodâta (ili räsprodân, räsprodâna), prëpoznât. Aktivni particip od *pòznati* je pòznao, pòznala, u ostalim oblicima akcentuje se *pòznati, dòznati* i t. d. kao *pròdati, dòdati* i t. d.

294. Imajući jezik za 3. lice plur. oblike *dádû, znádû* razvio je prema njima i druge, i to ovako: kako prema *krádû* ili *kládû* ostala lica glase krádêm, krádêš . . . ., kládêm, kládêš . . . . ., tako su se prema *dádû, znádû* razvili oblici: dádêm, dádêš, dádê, dádêmo, dádête, — znádêm, znádêš, znádê, znádêmo, znádête. Ti su oblici u narodu jednako obični kao i dâm, dâš . . . ., znâm, znâš . . . . A kako aorist *dȁh . . . . dȁše* i *znäh . . . . znäše* stoji prema prezentu *dâm, znâm,* tako se i prema prezentu dádêm, znádêm razvio aorist dädoh, däde, dädosmo, dädoste, dädoše, — znädoh, znäde, znädosmo, znädoste, znädoše. Oba su aorista, i kraći i dulji, jednako u običaju, bio glagol prost ili složen; u ovom drugom slučaju je na pr. pròdadoh, pròdade, pròdadosmo, — pòznadoh, pòznade, pòznadosmo. Prema aoristu *dädoh* načinjen je imperfekt dädijâh, dädijâše, dädijâsmo (o kojemu vidi u §. 248b) onako, kako prema *krädoh* imamo *krädijâh.* A kao *dädijâh* načinjeno je isto vrijeme i od *znäti,* te glasi znädijâh, znädijâše, znädijâsmo, a ima i: znäđâh, znäđâše, znäđâsmo. Tako su od glagola *znäti* u običaju tri oblika za imperfekt, i sva tri ima Daničić u svome prijevodu sv. pisma (da ne navodim drugih potvrda): *znaše* (3. lice sing.) 1 car. 20, 39., *znahu.* is. nav. 24, 31, sud. 3, 1., *znađaše.* is. nav. 8, 14., *znađahu.* jerem. 44, 15., *znadijah.* is. 48, 8, jerem. 11, 19., *znadijaše.* 2 mojs. 1, 8, sud. 16, 20., *znadijahu.* 1 mojs. 42, 23, sud. 14, 4. — Oblik *dadi* za imperativ je crnogorski dijalektizam, jednu mu potvrdu navodi Daničić obl. 118, a jednu *Iv.* u svome rječniku; imperativni oblici *znadi, znadite* biće bokeljski i crnogorski dijalektizmi, potvrde im donosi Daničić obl. 79. Oblik *znädûći* za sadašnji gerundij mislim da nije danas običan (potvrđuje ga Daničić obl. 79. iz dvojice starih pisaca), zacijelo je oblik *znäjûći* običniji; ima ga

V. jov. 19, 28, d. ap. 4, 13 i 23, 6. Kad taj oblik ima pred sobom riječcu *ne*, akc. je *nè znajûći*, tako je i srednji oblik imperfekta: *nè znađâh*.

295. a) Glagol *stäti* spreže se u prezentu i u imperativu po II. vrsti: stänêm, stänêš .... stäni .... U aoristu ima dvojako (kao i *däti, znäti*):stäh, stä, stäsmo i städoh, städe, städosmo; oba su oblika jednako u običaju, bio glagol prost ili složen. Prošli je gerundij *stávši* (*stáv*), a akt. particip stäo, stäla; ostalih oblika nema, jer je glagol perfektivan i neprelazan. Prijedlog ima svuda na sebi spori akc.: *ùstati, ùstanêm, ùstanêš* i t. d.; tako je i *nàstati, pòstati, prèstati* i dr., izuzetak je samo sústati, sústanêm, sústao i t. d. Iz prezenta i imperativa prodire konjugacija po II. vrsti i u infinitiv, u prošli gerundij i u akt. particip, te se govori (ali rijetko) na pr. nàstanuti, pòstanuti, pòstanûvši, òstanuo i t. d., još je rjeđe: stänuti, stänûvši, stänuo.

b) I glagoli *däti, znäti* mogu prezent imati po II. vrsti te glase *dädnêm, znädnêm* (oba u perfektivnoj službi): *dadne. V.* mil. obr. 24. 94. 109., prav. sov. 54, nar. pjes. 1, 426., *dadnu. V.* mil. obr. 115., *znadne.* laži i op. 13., *znadneš. M.* 271.

c) U ovaj razred idu i glagoli *sjäti, zjäti* zatim *žgati, zdati*, koja su dva u običaju samo složeni, na pr. *ùžgati, sàzdati*. Ti se glagoli sprežu sasvim kao *znäti*, samo što prva tri nemaju onakih oblika, gdje u ovoga iza *a* dolazi *d* i *đ* (na pr. *znádû, znädoh znäđâh*), a četvrti ima aorist *sàzdadoh* (pored *sèzdah*); ispor. *sazdade* (3, lice sing,). *Lj.* 5. Akcentuju se kao *znäti* osim 2. i 3. lica sing. aorista, gdje je na pr. *sjâ, zjâ*. Kad su složeni, akcentuju se kao *pòznati* osim u rečena dva lica, gdje je na pr. *säzdâ, öbasjâ*.

296. a) Glagolu *ìmati* tvore se svi oblici kao od *čúvati*, ali neki se mogu tvoriti dvojako ili trojako kao i glagolu *znäti*. Prema tome u prezentu pored *ìmâm* govori se i *imádêm*, u aoristu *ìmah* i *ìmadoh*, u imperfektu *ìmâh* i *imàdijâh*. Sve te oblike bilježi Vuk u rječniku kod ИМАТИ, a pored njih nalazi se još prezent *ìmadnêm* i imperfekt *ìmađâh*, kojima su potvrde: *imadne. V.* prav. sov. 39, *nemadne* (od *némati*, t. j. *ne ìmati*, v, u §. 101c). dan. 3, 212., nar. prip. 102, — *imađaše. D.* istor. 31., *imađahu.* pis. 341., *M.* 310.

b) Glagol *vàljati* (t. j. vrijediti) pored vrlo običnog prezenta *vàljâm* može imati također *valjádêm*: *valjade.* nar. pjes. 1, 166 i 3, 124, *JM.* 423. 531, *valjadu* u *Iv.* rječniku (iz neke narodne pjesme hercegovačke).

c) Više ovakih glagola, koji bi u inf. imali tri sloga pa bi se sprezali kao *ìmati* i *vàljati*, nema; zato ne će dobro biti, što gdjekoji pisci od *mórati* pišu aor. *moradoh* (kako ima *Iv.* u 3. licu sing. aor. *morade.* 79. 124. 244) i imperfekt *morađah* ili *moradijah*. Vuk ima 3. lice sing. aor. *mora.* mat. 13, 2, mar. 4, 1, *moraše* (3. lice plur. aor.). d. ap. 21. 35. Ne će pogrešan biti prezent *mo-*

radne (u perfektivnoj službi), kojemu se navode dvije potvrde u akad. rječniku kod „morati".

297. a) Kako se akcentuje glagol *čúvati* (§. 292a), tako se akcentuju i mnogi drugi, na pr. *jávljati, mijèšati* (ist. méšati), *pítati. rúgati se* i t. d. Kad su ti glagoli složeni, na prijedlog pada spori akc. svuda, gdje je nesloženome akc. infinitiva promijenjen, na pr. sàčûvâm, sàčûvâš, sàčûvâj, sàčûvân i t. d., a tako je i u imperfektu nè čûvâh. — Kao *sačúvati* akcentuju se u svim oblicima *cjelívati, čestítati, mahnítati, vjenčávati* i drugi takvi. A kad su ovi glagoli složeni, akcentuju se svuda kao nesloženi, na pr. *razvjenčávati, razvjènčâvâm* i t. d., — a kao *razvjenčavati* imaju akcente svuda *bankrotírati, blagosíljati, večerávati* i drugi takvi.

b) Glagoli *prâvdati, sânjkati se, štâmpati* i drugi takvi ne mijenjaju akcenta, kakav je u inf., nigdje, a kad su složeni, pada na prijedlog spori akc. svuda osim 2. i 3, lica sing. aorista. na pr. òprâvdati, òprâvdâm, òprâvdâj, òprâvdân i t. d., — ali ôprâvdâ, nè oprâvdâ. — Kao *òprâvdati* akcentuju se svuda *ćèpûrkati, lùbârdati.*

c) Nigdje ne mijenjaju akcenta glagoli *glẽdati, kũcati, pĩpati* i drugi takvi. Kad su složeni, na prijedlog pada spori akc. svuda osim u 2. i 3. licu sing. aor., na pr. pògledati, pògledâm, pògledâj, pògledao i t. d., — ali pögledâ, nè pogledâ. — Kao *pògledati* akcentuju se glagoli *gòvorkati, ùdarati, vèčerati* i t. d., a kad su složeni, svuda imaju isti akc. i na istom slogu kao i nesloženi osim 2. i 3. lica sing. aorista, gdje je na pr. vẽčerâ, pövečerâ.

d) Glagol *čìtatï* ima u 1. i 2. licu plur. prezenta *čitámo, čitáte,* u 2. i 3. licu sing. aorista *čĩtâ,* u pasivnom participu *čĩtân, čĩtâna,* u ostalim je oblicima kao u inf. Takvi su i mnogi drugi glagoli, na pr. *dèbljati, kljùčati, ràvnati* i t. d. Kad su složeni, imaju u 1. i 2. licu plur. prezenta kao i nesloženi, dakle na pr. *pročitámo, pročitáte,* u 2. i 3. licu sing. aor. je pröčitâ, u pas. part. pröčitân, pröčitâna; neobična je promjena u aktivnom participu: pröčitao, pröčitâla (nesloženi ima *čìtao, čìtala);* u ostalim oblicima ostaje glagolu *pročìtati* akc. infinitiva. — Kao *pročìtati,* mijenjaju akcente *orùžati, računati, ševrdati* i drugi takvi, a kad su složeni, imaju na prijedlogu brzi akc. u onim oblicima, u kojima ga imaju i nesloženi, dakle na pr. näoružâ, näoružao, näoružâla, näoružân, näoružâna, a u drugim oblicima ne razlikuje se *naorùžati* od *orùžati.* — Kao *naorùžati* akcentuje se u svim oblicima *prijatèljati se, rukovèdati* i još nekolika takva glagola.

e) S glagolima *čìtati, dèbljati* slažu se brojem slogova i akcentom infinitiva *čèšljati, ìgrati, kòpati,* ali u nekim se oblicima drukčije akcentuju; tako na pr. od *ìgrati* govori se u prezentu ìgrâm, ìgrâš, ìgrâ, ìgrâmo, ìgrâte, ìgrajû, u imperativu je ìgrâj, ìgrâjmo, ìgrâjte, u 2. i 3. licu sing. aor. ìgrâ, u imperfektu ìgrâh,

ìgrâše . . . ., u pas, participu ìgrân, ìgrâna; u ostalim je oblicima akc. kao u infinitivu. Kad su ti glagoli, kojih gotovo više i nema, složeni, na prijedlog pada brzi akc. u 2. i 3. licu sing. aor. i u pas. participu: ìzigrâ, ìzigrân; to je isto i u aktivnom participu: ìzigrao, ìzigrâla (nesloženi ima ìgrao, ìgrala); u ostalim oblicima, gdje na prijedlog pada akc., pada spori: ìzigrâm, ìzigrâš, ìzigrâj, a prema tome i nè igrâh.

Drugi razred.

298. a) Vokal *a*, koji u infinitivu stoji pred nastavkom *-ti*, ne ostaje u svim oblicima. Gdje ga nema (a to je u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju), tamo se nastavci počinju glasom *j* (dakle *-jem, -ješ . . . . , -ji . . . . , -jući*); to se *j* s konsonantima, koji se pred njim nađu, sastavlja po zakonima poznatima iz §. 102. Za primjer neka nam služi glagol *vezati*.

Prezent. vêž-êm, vêž-êš, vêž-ê, vêž-êmo, vêž-ête, vêž-û.
Imperativ. véž-i, véž-imo, véž-ite.
Aorist. véza-h, véza, véza, véza-smo, véza-ste, véza-še.
Imperfekt. vêzâh, vêzâše, vêzâše, vêzâsmo, vêzâste, vêzâhu.

Gerundij sadašnji. véž-ûći.
Gerundij prošli. vézâ-vši, vézâ-v.
Particip aktivni. véza-o, véza-la, véza-lo.
Particip pasivni. vêzâ-n, vêzâ-na, vêzâ-no. / vêzâ-t, vêzâ-ta, vêzâ-to.
Iufinitiv. véza-ti.

b) Za imperfekt vrijedi isto, što je rečeno za imperfekt I. razreda ove vrste u §. 292b.

c) Kako *z* sa *j* u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju prelazi u *ž*, tako je i u glagola *dȉzati, mäzati*: dȉžêm, mäžêm. Po §. 102 i ovo je: *brȉsati, mirísati*: brȉšêm, mìrišêm; *glòdati, mètati*: glòđêm, mëćêm; *skákati, strúgati, jähati*: skâčêm, strûžêm, jâšêm; *nȉcati*: nȉčem; *zòbati, käpati, hrámati*: zöbljêm, käpljêm, hrâmljêm; *kàšljati, pènjati*: käšljêm, pënjêm; *òrati*: örêm. Po §. 87a je, što *s* ispred *lj* prelazi u *š*: *slȁti*: šljêm (taj glagol može medu *š* i *lj* primiti još *a*, te biva *šäljêm;* nekad je iza *s* stajalo *o*, t. j. bilo je sъlati, sъljem; ispor. *žnjêm* i *žänjêm*, u §. 266. Da se od *ìskati, pljȅskati* govori ïštêm, plješтêm i ïšćem, pljëšćêm. to je poznato iz §. 98a, a u §. 93a rečeno je, da od bàhtati, dàhtati, dȉhtati imamo: bäšćêm, däšćêm, dȉšćêm.

299. a) I za glagole ovoga razreda dosta ima potvrda u Vukovim djelima, da im se pas. particip svršuje na *-at*. Evo ih nekoliko; *pisat.* dan. 1, 14. 35. drž. izd. 3, 385. *pisato.* dan. 1, 4, mil. obr. 141, *kazato.* dan. 2, 90, prav. sov. 78, *napominjato.* pis. 4.

86, *pominjatome*. 36, *neuzorato*. rječn. kod окрајак, *napisato*. drž. izd. 3, 81, — tome odgovara *poizderato*. nar. pjes. 1, 320, *povezati*. 4, 305, *svezati*. 4, 339. Vrlo je rijedak takav oblik u Daničića; ja mogu navesti samo: *napominjato*. glasn. 21, 283. Dodajem još: *poslat. Lj*. 180, *poslato*. 11, *poslatu*. 41.

b) Ima nekoliko glagola, koji idu u prvi i u drugi razred pete vrste; takovi su (osim nekih drugih) ovi: *drijèmati*: drijemâm i drijemljêm, *gíbati*: gîbam i gîbljêm, *kúpati*: kûpam i kûpljêm, *pljëskati*: pljëskâm i pljëštêm (pljëšćêm), *sìpati*: sìpâm i sìpljêm *skítati se*: skîtâm se i skîćêm se, *šétati*: šêtâm i šêćêm, *zídati*: zîdâm i zîđêm, *dozívati*, *nazívati*, dòzîvâm i dòzîvljêm, nàzîvâm i nàzîvljêm, *ùzimati*: ùzimâm i ùzimljêm, *prèpletati*: prèpletâm i prèplećêm (vidi u *Iv*. rječniku). Glagol *pomágati* ide u drugi razred, prezent mu je dakle *pòmâžêm*, imperativ *pomáži*, ali kad se u nevolji viče u pomoć, onda je imperativ *pòmâgâj*, *pòmâgâjte!*, prvo ima *V*. mil. obr. 90 i *M*. 70, drugo ima *M*. 288. *186*. Među takve glagole ide i *tkäti*, kojemu je prezent tkâm, tkâš, tkâ, tkámo, tkáte, tkäju i čêm, čêš, čê, čémo, čéte, čû (mjesto *tčem* po §. 76a). Dijalektizam je: *tkêm*, *tkêš* . . . . *tkû*.

300. a) Glagolu *vézati* vide se akcenti u §. 298a, a takvi su i mnogi drugi, na pr. *lízati*, *písati*, *strúgati* i t. d. Kad su oni složeni, na prijedlog pada spori akc. svuda, gdje prijedlog treba da je akcentovan, na pr. prìvêžêm, prìvêžêš, prìvêzân, prìvêzâna (nè vêzâh); tako je i obàvêžêm, obàvêzân. — Kao *privézati* akcentuju se u svim oblicima glagoli *gonétati*, *škrgútati urlíkati* i drugi neki, i to ne samo prosti, nego i složeni, na pr. *odgonétati*, dakle gònêćêm i odgònêćêm, gonéći i odgonéći i t. d. A kao *odgonétati* akcentuju se u svim oblicima *kakodákati*, *kukurijèkati* (ist. kukurékati), *tarlabúkati* (jedini takvi glagoli).

b) Glagol *släti*, *šljêm* ima u svim oblicima onake akcente kao i *žëti*, *žnjêm* (§. 266), a oblici šäljêm, šàlji, šäljući akcentovani su kao žänjêm, žànji, žänjûći. Isti su akcenti tima dvjema glagolima i onda, kad su složeni, na pr. pòslati, pòšljêm, pòšaljêm kao pòžeti, pòžnjêm, pòžanjêm, — pòslah, pòsla kao pòžeh, pòže; u pasivnom je participu slân, slâna i pòslân, pòslâna prema žêt, žêta i pòžêt, pòžêta. Kao *släti* ima akcente i *tkäti* u oblicima, koji su mu načinjeni po ovom razredu: čêm, čémo, čûći i t. d., a gdje ide po prvom razredu ove vrste, tamo se akcentuje kao *znäti* izuzevši dakako oblike ovoga glagola, u kojima je *-đ-*, na pr. *znádêm*, znädoh, znàdijâh i *-đ-*: znädâh (v. u §. 293 i 294).

c) Glagoli *brïsati*, *gr̈tati*, *käpati*, *stïzati* i drugi takovi ne mijenjaju akcenta ni u jednom obliku, a kad su složeni, na prijedlog pada spori akc. svuda osim u 2. i 3. licu sing. aor., gdje je brzi, na pr. ìzbrisati, ìzbrišêm, ìzbriši (nè brišûći) i t. d., — ali izbrisâ, nè izbrisâ. — Kao *ìzbrisati* akcentuju se u svim oblicima glagoli *gàmizati*, *krùnisati*, *žìgosati*, na pr. gàmižêm, gàmiži, gàmižûći, —

ali gämizâ, îzgamizâ, a kao *izgàmizati* akcentuju se *bojàdisati, sabòrisati, vragòlisati* i drugi neki, na pr. bojàdišêm, bojàdiši, bojàdišûći, — ali bõjadisâ.

d) Isti broj slogova i isti akc. u inf. imaju glagoli *glòdati, gràktati, làgati,* ali se ne akcentuju jednako u svim oblicima. Prvi od tih glagola ima u prezentu *glõđêm* i t. d., u 2. i 3. licu sing aor. *glõdâ,* u imperfektu *glõdâh* i t. d., u sadašnjem gerundiju *glõđûći,* u aktivnom participu *glõdao, glõdâla,* u pas. participu *glõdân, glõdâna,* u ostalim je oblicima akc. kao u inf. Kad je taj glagol složen, na prijedlog pada spori akc. u prezentu. na pr. *òglođêm* i t. d., (u sadašnjem gerundiju i u imperfektu *nè glođûći, nè glodâh*), u 2. i 3. licu sing. aor. i u oba participa je õglodâ, õglodao, õglodâla, õglodân, õglodâna. Glagòli *gràktati, làgati* ne slažu se s *glòdati* u 2. i 3. licu sing. aor. i u aktivnom participu, već u tim oblicima zadržavaju akc. infinitiva te imaju gràkta, làga, gràktao, làgao, gràktala, làgala; u ostalim oblicima slažu se ta dva glagola i s *glòdati* i među sobom; ali kad su složeni, nastaje među *gràktati* i *làgati* razlika, i to u ona dva oblika, u kojima se nesloženi budući razlikuju od *glòdati;* razlika je evo ova: zagràkta, zagràktao, zagràktala, — îzlagâ, îzlagao, îzlagâla. U ostalim se oblicima akcentuju jednako *oglòdati, zagràktati, izlàgati.* — Kao *glòdati* akcentuju se *dèrati, òrati, tèsati* i još neki, — kao *gràktati* imaju akcente *cìktati, gròktati, zvèktati* i drugi neki, — a kao *làgati* imaju *ìskati, krèsati, mètati* i drugi. — Kao *oglòdati* akcentuju se *mirìsati, skakùtati, zvekètati* i drugi takovi u svim oblicima osim aktivnog participa, koji glasi na pr. mirìsao, mirìsala. Kad su ti glagoli složeni, ostaje akc. nesloženih bez promjene svuda osim u 2, i 3. licu sing. aor. i pasivnog participa, koji oblici glase na pr. õmirisâ, õmirisân, õmirisâna, — ali omirìsati, omìrišêm, omìriši, ne mìrišûći i t. d.

Treći razred.

301. a) Vokal *a,* koji je ispred *-ti* u infinitivu, ne ostaje u onim oblicima, u kojima ga nemaju ni glagoli 2. razreda ove vrste, a to je u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju; u tim su oblicima nastavci, kakovi su u prva četiri razreda I. vrste. Događa se, da pomenutog *a* nema ni u imperfektu. U ovaj razred ide malo glagola, neki od njih imaju u infinitivu po dva konsonanta na početku, te se među njih u pomenutim oblicima umeće vokal *e* (u tri glagola), *o* u jednome. Tako na pr. imamo osnovu za inf. *bra,* za pomenute oblike *ber,* a spreže se ovako:

Prezent. bër-êm, bër-êš, bër-ê, bër-êmo, bër-ête, bër-û.
Imperativ. bèr-i, bèr-imo, bèr-ite.
Aorist. brä-h, brâ, brâ, brä-smo, brä-ste, brä-še.
Imperfekt. brâh, brâše, brâše, brâsmo, brâste, brâhu.

Gerundij sadašnji. bër-ûći.
Gerundij prošli. brâ-vši, brâ-v.
Particip aktivni. brä-o, brá-la, brá-lo.
Particip pasivni. { brâ-n, brâ-na, brâ-no. / brâ-t, brâ-ta, brâ-to.
Infinitiv. brä-ti.

b) S tim se glagolom u svemu, i u akcentima, potpuno slaže *präti,* prez. *pȅrêm* i t. d. U imperfektu pored *brâh, prâh* nalazi se tađoker *bȅrijâh, pȅrijâh* i *bȅrâh, pȅrâh* (Daničić obl. 112), ali je najkraći od ta tri oblika najobičniji. Kad su ti glagoli složeni, na prijedlog pada brzi akc. u 2. i 3. licu sing. aor. i u oba participa, dakle na pr. näbrâ, ödabrâ i öprâ, ïzaprâ, — näbrao, näbrâla, ödabrao, ödabrâla i öprao, öprâla, ïzaprao, ïzaprâla, — näbrân, näbrâna, ödabrân, ödabrâna i öprân, öprâna, ïzaprân, ïzaprâna ili näbrât i t. d.; u ostalim je oblicima na prijedlogu spori akc., na pr. nàberêm, odàberêm, òprah, òprâvši, nàbrati, òprati i t. d.

302. a) Glagolu *gnäti* umeće se u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju među prva dva konsonanta *e,* i onda mu po §. 89b mora *g* prijeći u *ž,* i tako mu osnova za ta tri oblika glasi *žen,* a prezent žȅnêm, žȅnêš i t. d., imperativ žèni, sadašnji gerundij žȅnûći. U ostalim je oblicima osnova *gna,* dakle aorist gnäh, gnä, gnäsmo, imperfekt gnâh, gnâše, gnâsmo, prošli gerundij gnâvši, akt. particip gnäo, gnäla, pas. particip gnân, gnâna ili gnât, gnâta. Kad je taj glagol složen, na prijedlogu je brzi akc. u pas. participu: prögnân, prögnâna (ödagnân, ödagnâna), a u ostalim je oblicima (osim imperativa) spori, na pr. prògnati, pròženêm, prògnao, prògnala i t. d. Taj glagol osnovu *gna* može imati i u onim oblicima, za koje je rečeno da se tvore i od osnove *žen;* prezent može dakle također biti: gnâm, gnâš, gnâ, gnámo, gnáte, gnâjû (prògnâm, prognámo, prògnajû), imperativ i sadašnji gerundij također: gnâj, gnâjmo, gnâjte (prògnâj i t. d.), gnäjûći. — Oblici *ìždenêm, pròždenêm* (od *ìzgnati, pròg nati)* i *dòrenêm, pòrenêm* (od *dògnati, pògnati*) navedeni su već u §. 79a i 81a. Pored *ìždenêm* govori se i *izàženêm* i *izàždenem* (tu je *žd* plod analogije prema *ìždenêm*). U Vukovu rječniku nalazimo također infinitive *dorènuti, nàrenuti, òdrenuti, pòrenuti* (dakle s različnom akcentuacijom!), *ìždenuti, izàždenuti,* ali tih oblika u narodu nema, već ih je Vuk načinio prema oblicima prezenta *dòrenêm, ìždenêm* i t. d. Vidi u Daničića „korijeni" 71. i u akad. rječniku kod *dorenuti, izgnati, odrenuti.*

b) U ovaj razred ide i glagol *zväti,* koji u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju među prva dva konsonanta prima *o* te glasi: zòvêm, zòvêš, zòvê, zovémo, zovéte, zòvû, — zòvi, zòvimo, zòvite, — zòvûći. Ostali su oblici od osnove *zva:* zväh, zvâ, zväsmo, — zvâh, zvâše, zvâsmo, — zvâvši, — zvão, zvála, — zvân. zvâna. Kad je glagol složen s prijedlogom, akc. je brzi u

2. i 3. licu sing. aor., na pr. pȍzvâ, ȍdazvâ i u oba participa: pȍzvao, pȍzvâla i ȍdazvao, ȍdazvâla, — pȍzvân, pȍzvâna i ȍdazvân, ȍdazvâna. Za imperfekt se nalazi i oblik *zòvijâh.* nar. pjes. 2, 611 i 4, 522., *Lj.* 49 (na sva tri mjesta upravo *zovijaše*).

303. a) Još tri glagola idu u ovaj razred: *ȑvati se* (u Crnoj Gori i bez *se*) *rèvati* i *sȁti* Prva dva imaju osnove *rv* i *rev* u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju, a u ostalim oblicima *rva* i *reva;* sprežu se jednako i imaju iste akcente. U prezentu glase ȑvêm i rèvêm i t. d., u imperativu ȑvi i rèvi i t. d., u aoristu: ȑvah, ȑvâ, ȑvasmo, i rèvah, rȅvâ, rèvasmo, u imperfektu ȑvâh, ȑvâše, ȑvâsmo i rèvâh i t. d. u gerundijima ȑvûći i rèvûći, ȑvâvši i rèvâvši, u aktivnom participu ȑvao, ȑvâla i rȅvao, rȅvâla, u pas. participu nȁdrvân, nȁdrvâna; tako je i nȁdrvâ, nȁdrvao, nȁdrvâla, pȍrevao, pȍrevâla. Kao *ȑvati* i *nadȑvati* spreže se i *obȑvati,* premda kod toga glagola u Vukovu rječniku stoji za prezent: „vâm (vêm?)", t. j. Vuk sumnja, da je prezent *obrvem,* nego drži, da je *obrvam,* ali nema pravo; vidi u akad. rječniku. Glagol *sȁti* (mjesto kojega je u znatnom dijelu naroda običnije *sîsati*) glasio je nekad *sȁsati* (§. 107a); prezent mu je: sȇm, sȇš, sȇ, sémo, séte, sû, imperativ (ako je u običaju) sȋ, sȋmo, sȋte, sadašnji gerundij sûći; za ostale je oblike osnova *sa;* aorist: sȁh, sȁ, sȁsmo, imperfekt sâh, sâše, sâsmo, prošli gerundij sâvši, participi sȁo, sȁla i sân, sâna. Kad je taj glagol složen, na pr. *pòsati,* akcentuje se kao *nàtkati* (§. 300b).

b) Napokon evo nekoliko potvrda za oblik na *-t* u pas. participu: *pozvat.* V. 1 kor. 7, 18, *pozvati* (nom. plur.) kovč. 52, *odagnatu.* nar. pjes. 2, 28. 30, *neisprato.* 2, 121, *razagnate.* 2, 268., *izabratomu. Lj.* 144, *izabrate.* 422, *prognati* (nom. plur.) 281.

Četvrti razred.

304. a) Osnova se ispred *-ti* u infinitivu svršuje na *-ja* ili na *-va;* u prezentu, u imperativu, i u sadašnjem gerundiju toga *-ja* ili *-va* nema, a nastavci su u tim oblicima oni, što ih ima glagol na pr. *čuti* u 6. razredu I. vrste. Tako od glagola *sȉjati kljȕvati* osnove su *sija* i *si, kljuva* i *klju.* Kako se tim dvjema glagolima osnova svršuje na vokal, tako je i u svih drugih, i tim se ovaj razred razlikuje od drugoga u ovoj vrsti, jer tamo se osnova svršuje na konsonant, pa iz te razlike izlaze i neke druge u sprezanju. Za primjer da uzmemo glagol *sijati.*

Prezent. sȉ-jêm, sȉ-jêš, sȉ-jê, sȉ-jêmo, sȉ-jête, sȉ-jû.
Imperativ. sȋ-j, sȉj-mo, sȋ-jte.
Aorist. sȉja-h, sȉjâ, sȉjâ, sȉja-smo, sȉja-ste, sȉja-še.
Imperfekt. sȉjâh, sȉjâše, sȉjâše, sȉjâsmo, sȉjâste, sȉjâhu.

Gerundij sadašnji. sȉ-jûći.
Gerundij prošli sȉjâ-vši, sȉjâ-v.

Particip aktivni. sȉja-o, sȉja-la, sȉja-lo.
Particip pasivni. { sȉjâ-n, sȉjâ-na, sȉjâ-no. / sȉjâ-t, sȉjâ-ta, sȉjâ-to.
Infinitiv. sȉja-ti.

b) Držim zacijelo, i ako ne mogu potvrditi, da pas. particip i ovoga razreda može imati nastavak ne samo *-n, -na,* nego i *-t, -ta.*

c) Kad je glagol *sȉjati* složen, na prijedlogu je spori akc. svuda osim u 2. i 3. licu sing. aorista, gdje je na pr. pȍsijâ, a inače je pòsijêm, pòsijêš, pòsîj, pòsîjmo, pòsijah i t. d. S glagolom *sȉjati* slažu se potpuno u sprezanju i u akc. glagoli *bȁjati, grȁjati, grȉjati, lȁjati* i neki drugi. Kad su ti glagoli složeni, akcentuju se kao *pòsijati,* na pr. *zàlajati, zàlajêm* i t. d.

305. a) Glagol *pòjati* spreže se sasvim kao *sȉjati,* ali se akcentom razlikuje, jer akc. kakav mu je u inf., takav je i u prezentu i u aoristu (osim 2. i 3. lica sing.), u imperfektu i u oba gerundija, dakle: pòjêm, pòjêš, — pòjah, pòjasmo, — pòjâh, pòjâše, — pòjûći, pòjâvši; u ostalim se oblicima akcentuje kao *sȉjati,* dakle: pȍjâ, — pȍjao, pȍjâla, pȍjâlo (s razlikom u kvantiteti osnovnoga *-a-*), — pȍjân, pȍjâna, — pôj, pôjte. Kad je taj glagol složen, na prijedlogu je brzi akc. u oblicima, u kojima ga ima i nesloženi, dakle: ȍpojâ, ȍpojao, ȍpojâla, ȍpojân, ȍpojâna; u imperativu je ȍpôj, ȍpôjte, a u ostalim oblicima akc. je kao u nesloženoga: opòjati, opòjêm i t. d. Tako se sprežu i akcentuju još *brȉjati* i *smȉjati se,* a kad su složeni, kao *opòjati.*

b) Glagol *dávati* također ide u ovaj razred te se u sprezanju od navedenih do sad razlikuje samo u imperativu, koji mu glasi: dáji, dájimo, dájite, a tako je i u složenih, na pr. prodáji i t. d. Prezent je dâjêm, dâjêš i t. d., sadašnji gerundij dájûći, složen: pròdâjêm i t. d. Ostali su oblici načinjeni od osnove *dava,* na pr. aorist dávah, dáva, dávasmo, imperfekt dâvâh, dâvâše, dâvâsmo (pròdâvâh, pròdâvâše), prošli gerundij dávâvši, akt. particip dávao, dávala, pas. particip dâvân, dâvâna (pròdâvân, pròdâvâna). Kao *prodávati* sprežu se i akcentuju u svim oblicima i *doznávati, poznávati,* dakle na pr. dòznâjêm, poznáji, poznájite i t. d. Glagol *dávati* može ići i u 1. razred ove vrste, dakle prez. dâvâm, dâvâš . . . . , imper. dâvâj, sad. ger. dávajûći, ali je to više dijalektički.

c) Još idu u ovaj razred glagoli *kljùvati, bljùvati, pljùvati,* kojima su osnove *kljuva, bljuva, pljuva* i *klju, blju, plju.* Od kraće se osnove tvori prezent, na pr. kljȕjêm, kljȕjêš . . . . , imper. kljûj, kljûjmo, sad. ger. kljȕjûći; ostali su oblici od dulje osnove: aor. kljùvah, kljùvâ, kljùvasmo, imperf. kljȕvâh, kljȕvâše, kljȕvâsmo, prošli ger. kljùvâvši, participi kljȕvao, kljȕvâla i kljȕvân, kljȕvâna. Složeni, na pr. *prokljùvati* ima u 2. i 3. licu sing. aor. pröklju̇vâ, u participima pröklju̇vao, pröklju̇vâla i pröklju̇vân,

prȍkljuvâna, u prezentu i u imperativu je spori akcent na prijedlogu: pròkljujêm, pròkljûj (prema tome i nè kljuvâh, nè kljujûći). Sve ovo, što je rečeno za *kljùvati*, vrijedi i za *bljùvati*, *pljùvati*.

Šesta vrsta.

306. a) Ispred *-ti* u infinitivu svršuje se osnova na *-ova* ili na *-iva*, a u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju na *-u*. Izmjenjivanje glasova *u* i *ov* spomenuto je u §. 60 b; vokal *i* u *-iva-* glasi tako od pamtivijeka iza palatala, a iza nepalatalnih konsonanta mjesto *i* je u najstarijem jeziku bilo *ы* (v. u §. 53a). Od glagola na pr. *kupòvati*, *kazívati* osnove su *kupova*, *kaziva* i *kupu*, *kazu*. Za primjer uzmimo prvi od ta dva glagola.

Prezent. kùpu-jêm, kùpu-jêš, kùpu-jê, kùpu-jêmo, kùpu-jête, kùpu-jû.
Imperativ. kùpû-j, kùpû-jmo, kùpû-jte.
Aorist. kupòva-h, kupòvâ, kupòvâ, kupòva-smo, kupòva-ste, kupòva-še.
Imperfekt. kùpovâh, kùpovâše, kùpovâše, kùpovâsmo, kùpovâste, kùpovâhu.

Gerundij sadašnji. kùpu-jûći.
Gerundij prošli. kupòvâ-vši, kupòvâ-v.
Particip aktivni. kupova-o, kupovâ-la, kupovâ-lo.
Particip pasivni. kupovâ-n, kupovâ-na, kupovâ-no. / kupovâ-t, kupovâ-ta, kupovâ-to.
Infinitiv. kupòva-ti.

b) U kojim oblicima ovaj glagol ima *-ova*, u onima glagol na pr. *kazívati* ima *-iva*, a u ostalim je oblicima jednako, na pr. *kàzujêm*, *kàzûj*, *kàzujûći*.

c) Potvrde za pas. particip na *-t*: *molovata*. *V*. dan. 1, 26, *okovata*. 2, 95, kovč. 42, *saranjivato*. mil. obr. 93, *namolovat*. *V*. nar. pjes. 1, 127, *osnovat*. drž. izd. 3, 78, *osnovato*. 3, 109. *kovato*. nar. pjes. 1, 320, nar. posl. 22, *kovata*. nar. prip. 128.

d) Mjesto *-ova* imaju *-eva* glagoli *kraljèvati*, *sužnjèvati*, *vojèvati* (ima i dijalektički *kažévati*), jer je poradi palatalnog konsonanta *o* prešlo u *e* (v. §. 51a), ali obično ostaje *o* iza palatala: *bòžićovati*, *pašòvati*, *pijânčovati*, *prijateljòvati*, *starješòvati*, *učiteljovati*, a tako je i *cărovati*, u kojem je glagolu *r* nekad bilo palatalno (v. §. 19c).

307. a) Malo ima glagola s osnovom na *ova*, koji u infinitivu imaju samo tri sloga, to su: *kòvati*, *psòvati*, *snòvati*, *štòvati*, *tròvati*. Oni se sprežu sasvim kao *kupòvati*, a akcentuju se kao *kljùvati* (v. §. 305c); složeni na pr. *okòvati* ima akcentuaciju sasvim kao *prokljùvati*. — Da se glagol *kupòvati* akcentuje sasvim kao *okòvati*, to se vidi iz obrasca u §. 306a, samo treba dodati, da

imperfekt kùpovâh i sadašnji gerundij kùpujûći odgovara imperfektu nè kovâh i gerundiju nè kujûći. S *kupòvati* u akcentuaciji se potpuno slažu *bolòvati, gladòvati, trgòvati* i drugi takvi, a kad su ti glagoli složeni, akcent je na prijedlogu brzi u 2. i 3. licu sing. aorista i u oba participa, na pr. näkupovâ, näkupovao, näkupovâla i näkupovân, näkupovâna; u ostalim je oblicima akcent kao u nesloženih. — Kao *nakupòvati* akcentuju se *gospodòvati, hajdukòvati, sirotòvati* i drugi takvi, a takav je i glagol *prijateljòvati,* koji ima u rečenim oblicima: prijateljovâ, prijateljovao, prijateljovâla, u ostalim se oblicima akcentuje kao *kupòvati.*

b) Glagol *ùčiteljovati* ima akcenatsku promjenu samo u 2. i 3. licu singulara aorista: ûčiteljovâ, a u drugim je svima oblicima akcent kao u infinitivu: Tako i *òbilovati, òčitovati pìjânčovati čemèrikovati* imaju u tom obliku öbilovâ, öčitovâ, pijânčovâ, čëmerikovâ, a u drugim oblicima nema promjene. — Ne mijenja se akcent infinitiva nigdje u glagola, kakovi su: *jädovati, mïlovati, vjërovati, — kämenovati, pŕstenovati, vöjvodovati, — plândovati, prâznovati, — prórokovati, rázlikovati, závjetovati.*

c) Glagoli *kazívati, cjelívati, darívati* slažu se s *kupòvati* u prezentu, u imperativu i u sadašnjem gerundiju, dakle: kàzujêm, kàzûj, kàzujûći, u imperfektu je kàzîvâh, kàzîvâše, kàzîvâsmo, u pasivnom participu kàzîvân, kàzîvâna, u ostalim je oblicima akcent kao u infinitivu: kazívah, kazíva, kazívasmo, kazívâvši, kazívao, kazívala. Složenima je akcenat svuda kao nesloženima, na pr. *prokazívati, prokàzujêm.* Vrlo mnogi od takvih glagola u običaju su samo složeni, na pr. *dopisívati, dovršívati, ogradívati, primamljívati, zabranjívati* i t. d. Kao ti složeni jednako se akcentuju *djeverívati, strovaljívati* i složeni *opamećívati, zabašurívati* i dr.

d) Vrlo je malo glagola na *-ivati,* koji u inf. imaju samo tri sloga, to su: *bívati, lívati, snívati;* prva dva mogu biti i složeni: *dobívati, izlívati,* a ima i drugih, koji se govore samo složeni, na pr. *počívati, pokrívati, potkívati, prežívati, prošívati umívati, zadnívati.* Svi se ti glagoli u svim oblicima tvore od osnove na *-iva,* dakle: bîvâm, pòčîvâj, umívajûći i t. d. Drugi glagoli na *-ivati,* t. j. koji u infinitivu imaju četiri sloga ili više, vrlo rijetko u književnom jeziku imaju oblike kao *bívati;* tako je: *zahvaljívam. V.* nar. pjes. 4 (u predgovoru), *cjelívam.* mat. 26, 48, *cjelíva.* nar. pjes. 1, 563, *daríva.* 2. 155. 332. *darívate.* 1, 148.

Dodaci konjugaciji.

308. Ovamo ćemo metnuti nekoliko glagola, od kojih su neki tako nepravilni, da im nema pravoga mjesta u vrstama i razredima do sad navedenima, a drugi imaju samo neke oblike.

a) Glagol *bïti,* koji znači, da što jest, imali smo već u §-u 270; osim oblika tamo navedenih od njega drugih upravo i nema, ali

ih ima od osnove *jes,* te se njima taj glagol dopunjava. Od te osnove načinjen je prezent, koji glasi: jèsam, jèsi, jèst, jèsmo, jèste, jèsu. Prezent bûdêm, bûdêš i t. d. ima perfektivno značenje, a kad treba imperfektivno, onda se uzima jèsam. Tako *budem* prema *jesam* stoji u istom odnošaju, u kojem stoji na pr. *rečem* prema *govorim.* — U obliku za 1. lice singulara umetnuto je *a* među *s* i *m,* da ne budu dva konsonanta na kraju (§. 44a); u 2. i 3. licu singulara su nastavci, kojih ni jedan drugi glagol danas nema: *jesi* (postalo od *jes-si,* v. §. 107a) i *jes-t;* u §-u 293a rečeno je, da su nekad od *dati* ta dva lica glasila *dasi* i *dast;* pluralni oblici *jes-mo, jes-te* imaju nastavke kao i drugi glagoli, a *jesu* je načinjeno kao na pr. *plet-u,* samo što je ovdje *u* dugo, a tamo je kratko. U 3. licu singulara govori se pored *jest* također oblik jèste (v. §. 52b); nalazi se na pr. u nar pjes. 2, 161. 371. 396. i 3, 337. 466. i t. d. (još nekolike potvrde vidi dalje pod b).

b) Pored jèsam i t. d. nalaze se i skraćeni ili enklitički oblici: sam—si—je—smo—ste—su. Dulji ili puni oblici se govore: 1. kad je na njima sila govora, 2. kad stoje na početku rečenice, 3. iza veznika *a, i.* Primjeri: kad travu, koja danas *jest,* a sjutra se u peć baca, Bog tako odijeva. *V.* luk. 12, 28, jer se sav zakon izvršuje u jednoj riječi, to *jest* ljubi bližnjega svojega. gal. 5, 14, danas *jesmo,* a sjutra nijesmo. nar. posl. 52, кад се ко правда, да није што учинио, а својијем правдањем показује да *jecme.* 219. ne treba niko da misli, da su ono sve pogrješke, što će ovaj ili onaj ne znajući jezika kazati da *jesu.* drž. izd. 3, 264, on im odgovori, da *jeste.* nar. prip. 110, — *jest* istina, da ta načela još nijesu bila sazrela, ali .... *D.* istor. 75. *jest* istina, da su je zamijenile. 311, ako cvili, *jest* joj za nevolju. nar. pjes. 1, 478, koji ulazi na vrata, *jest* pastir ovcama. *V.* jov. 10, 2. — кад ко говори, да није зима, а *jecme. V.* nar. posl. 115, stvar u svemu ostala bi onaka, kao što i *jest.* drž. izd. 80, budući da se krst zove i *jest* drvo života. *D.* pis. 112, a upravo i *jest* mi sestra. 1 mojs. 20, 12, ako i *jest* bio prvenac. 48,14.

c) Oblik *jest* može izgubiti svoje pravo glagolsko značenje te se upotrebljavati mjesto potvrdnog veznika *da* (t. j. dakako, dašto): *jest,* prijatelju, s trepetom sagibam glavu. *D.* pis. 23, biste li prizvali koga drugog osim Boga? *jest,* vi biste njega zvali. *Lj.* 91, pobožni ljudi biće na bezopasnom mjestu .... *jest,* to će biti tako. 367, *jest,* značilo bi to. *Š.* 2, 264. Samo se po sebi razumije, da se u toj službi ne može upotrebiti oblik *je.*

d) Kad koga pitam na pr.: je li sve mirno? on mi treba da odgovori *jest,* jer je na toj riječi sila govora; dijalektički se u tom događaju govori *jê* (dakle s akcentom).

e) Na početku rečenice može stajati oblik *je* samo kad se nađe pred veznikom *li,* na pr. *jê* li ta jabuka dobra? *jê* li Vuk o tome pisao? Vrlo bi neobično bilo u takvim pitanjima uzeti *jest.* Dijalektički se uzima *je li* mjesto upitnog veznika *li,* na pr. ja ću vidit .... *je l'* imade (mjesto: *dali* imade?, imade li?) *JM.* 145.

f) U staro doba po ondašnjem glasovnom zakonu od sveze riječce *ne* i glagola *jesam* razvio se u prvom slogu glas ě (ѣ), od kojega je nastalo *ije* u južnom, *e* u istočnom, *i* u zapadnom govoru: nijèsam, (nésam, nísam), nijèsi (nési, nísi), nijèsmo (nésmo, nísmo), nijèste (néste, níste), nijèsu (nésu, nísu); 3. lice sing. glasilo je u starom jeziku sasvim pravilno *nĕst*, ali je *-st* već odavno u sva tri govora otpalo, onda ostavše *nĕ* osjećalo se prema drugim oblicima prekratko, pa mu je dodat enklitički oblik *je*, te je *nĕje* u južnom govoru prešlo u nìje (po §-u 53b), u zapadnom govoru i ne mogaše drugo nastati nego *nije*, a u istočnom bi trebalo da bude *neje*, pa se doista i govori tako, ali je običnije i u tom govoru *nije*, a iz toga je lica *i* prodrlo u istom govoru i u ostala, te i istočnjaci govore nísam, nísi i t. d. pored nésam, nési i t. d.

309. a) Glagol hòtjeti ili htjěti ima veliko obilje oblika. Imperativa i pasivnog participa nema od toga glagola. Prezent mu glasi: hòću (o nastavku toga oblika vidi u bilješki §-a 259c), hòćêš, hòćê, hòćemo, hòćete, hòćê. Ti oblici imaju imperfektivno značenje, a kad treba perfektivno, onda se govori htjědnêm, htjědnêš, ili htjênêm, htjênêš; ispor. *tedne*. *V*. mil. obr. 115 *tednu*. 178. *htedne*. nar. prip. 55. 69. 91, *htjedne*. *V*. prav. sov. 37. 40, *htenu*, nar. prip. 64. U starijim Vukovim djelima nalazi se i *ćednem* (t. j. *hćednem)*: *ćedne*. dan. 1, 75. 85 i 2, 130 i 3, 140, *ćednu*. dan. 3, 171, — a u govoru najjužnijih krajeva nalazi se i *šć* na početku (mjesto *hć* po §-u 93a): *šćednem*. (vidi u akad. rječniku) i *šćenem (šćenu*. nar. prip. 223). Pored punih oblika *hoću, hoćeš* i t. d. nalaze se i kraći, enklitićki: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, ćê* (o ovom posljednjem obliku vidi u §-u 132a), koji se onako isto upotrebljavaju kao i oblici *sam, si* i t. d., samo što enklitički oblik *će* (3. lice sing.) ne može stajati na početku upitne rečenice, kako je na pr. *je* li sve mirno?

b) U Vukovu rječniku nalaze se dva složena glagola od htjěti, a oba po istočnom govoru: zàhteti, pròkteti se (-k- mjesto -h-), prezent im je zabilježen: zàhtêm, pròktê se (u južnom govoru bilo bi to: zàhtijêm, pròhtijê se, koje ni jedno ni drugo ne mògu potvrditi, ali ispor. 3. lice sing. prezenta *ushtije*. *Lj*. 60, 3. lice plurala *ushtiju*. 41. 61, a ispor. i 3. lice sing. aorista *zahtje*. *I*. 69, 108, *prohtje* (se). 109.

c) Kad je prezent zanijekan, uzima se *ne* s enklitičkim oblicima: né ću, nê ćeš, nê će, né ćemo, né ćete, né ćê (akcente vidi u Daničića mala sr. gram. 62 i u Budmana gram. 101). Crnogorski je dijalektizam *ne hoću, ne hoćeš* i t. d. kako je u nar. pjes. 2, 62. 127 i 3, 339. i 4, 6. 54. 163, u *Lj*. 13.

d) Aorist glasi htjěh, htjě, htjěsmo, htjěste, htjěše (nè htjeh, nè htje, nè htjesmo) i htjědoh, htjěde, htjědosmo, htjědoste, htjědoše (nè htjedoh, nè htjede, nè htjedosmo) i hòtjeh, hòtje hòtjesmo, hòtjeste, hòtješe. Od tih oblika prvi i drugi jednako su obični, a treći je mnogo rjeđi, i ja za nj imam samo jednu po-

tvrdu: *hotje. D.* istor. 254. — U južnim krajevima govori se šćȅh, šćȅdoh mjesto htjȅh, htjȅdoh; ispor. pod a) prez. *šćednem, šćenem.*

e) Za imperfekt ima 5 oblika! Evo ih: hòtijâh, hòtijâše, hòtijâsmo (ispor. *hotijaše.* nar. pjes. 2, 43 i 3, 515), — htijâh, htijâše, htijâsmo (nè htijâh i t. d., ispor. *tijaše.* nar. pjes. 2, 399), — hòćâh, hòćâše, hòćâsmo (ispor. *hoćaše. D.* istor. 45, 3 car. 13, 33, dan. 5, 19, nar. pjes. 2, 30.607 i 3, 135, *hoćahu. D.* istor. 119. nar. pjes. 4, 87, nar. prip. 165), — šćâh, šćáše, šćásmo, šćaste, šćáhu (nè šćâh, ne šćáše i t. d.), — šćàdijâh, šćàdijaše, šćàdijâsmo. Premda posljednja dva lica pripadaju upravo najjužnijim krajevima (kao i prezent *šćednem* i aorist *šćedoh),* ali ih Vuk obilno upotrebljava, na pr. *šćaše.* mat. 14, 5, mar. 3, 13, luk. 10, 1, *šćasmo.* d. ap. 24, 6, *šćadijaše.* mar. 6, 48 i 7, 24. luk. 10, 29, *šćadijahu.* luk. 1, 59 i 11. 52, jov. 7, 44 i t. d., a u Daničića se često nalazi kraći od ta dva oblika, rjeđe dulji: *šćahu.* istor. 3, 121, pis. 334, jer. 5, 17, zah. 6, 7, *šćaše.* istor. 43. 158. pis. 333, 1 mojs. 19, 14 i 37, 22, psal. 30, 7, *šćadijahu.* prip. 157, 207. Oblici *šćah, šćadijah,* postali su od *hćah, hćadijah* (ispor. prezent *šćednem,* aorist *šćedoh,* pod a) i pod c), ali *h* može ispred *ć* i otpasti: *ćaše. V.* mil. obr. 130, *M.* 257, nar. pjes. 3, 566 i 4, 60. 130. 235, *ćahu.* 4, 23. 152. *ćadijaše.* 3, 566. Oblik *htjedijah* veoma je rijedak, načinjen je prema aoristu *htjedoh;* ima ga Š. 2, 252: *htedijasmo.*

f) Gerundij sadašnji glasi hòtȇći i hotéći (*D.* rad jugosl. akad. 6, 86); oblici *hteći* i *htijući,* koje gdjekoji pisci upotrebljavaju, čini se da nijesu danas u narodu obični; gerundij prošli je hòtjȇvši i htjȇvši (vidi u akad. rječniku): *htevši. Š.* 2, 212 i 5, 44. *tevši. V.* mil. obr. 36. Particip aktivni je hòtio, hòtjela i htio, htjȅla (vidi u akad. rječniku), a oblik za muški rod *htjeo* (ćeo, šćeo), spomenut je u §-u 53b.

310. a) Glagol *ìti* govori se u infinitivu obično *ìći.* To je jedini oblik, koji je tome glagolu načinjen od osnove *i;* najviše ih je načinjeno od osnove *id;* prez. ïdêm, ïdêš i t. d., imper. ìdi, ìdimo, ìdite, aor. ìdoh, ìde, ìdosmo, imperf. ïdâh, ïdâše, ïdâsmo, gerund. sad. ïdûći. Prošli gerundij i aktivni particip tvore se od osobite osnove, koja je nekad bila *šьd;* oblik ìšâvši postao je od negdašnjega *šadši* (t. j. šьdši) tako, što je na početku iz drugih oblika pristupilo *i* i što je završetak *-dši* prema drugim glagolima (na pr. čûvši, vïdjêvši i t. d.) zamijenjen završetkom *-vši;* oblik ìšao, ìšla dobio je također na početku *i,* a iza njega *-šao, šla* postalo je od *šьl, šьla* (a ovo od *šьdl, šьdla* po §-u 77b). Bokeljski su dijalektizmi oblici *idah, idaše* i *idavši,* koji se nalaze u nar. prip. 119. 120.

b) Kad je taj glagol složen s prijedlozima *na, po, pro,* onda *i* stojeći iza vokala prelazi u *j,* te nastaje nájti, pójti, prójti, — nâjdêm, pôjdêm, prôjdêm (v. §. 101c), mjesto čega ponajviše se govori náći, póći, próći, prema ìći (vidi malo dalje) — nâđêm.

pôđêm, prôđêm (s nejasnim đ). Tako je i záći — zâđêm, izáći — ìzâđêm, obáći — òbâđêm, sáći — sâđêm (vokal je *a* u ta tri glagola uzet onako kao na pr. u izàgnati, savládati, v. §. 47). Kako je prvobitno *iti* pretvoreno u *ići* (po analogiji glagola *moći, peći, reći* i t. d.), tako se govori i izíći, obíći, síći, uzíći, uníći (o konsonantu *n* u posljednjem glagolu v. u §-u 82c) i u prezentu ìzîđêm, obîđêm (ni tu *đ* nije jasno) pored ìzîdêm, òbîdêm) i t. d., a dijalektički se čuje i ìđêm. Kao u prezentu tako stoji *đ* i u imperativu i u aoristu, na pr. náđi, póđi, náđoh, póđoh, izáđi, obáđoh i t. d. Tako je i izíđi, izíđoh, obíđi, obíđoh i t. d. pored izídi, izídoh, obídi, obídoh. — Od òtîći (ili otíći) glasi prezent, imper. i aor. također dvojako: òtîđêm pored òtîđem, otídi pored otíđi, otídoh, otíde, otídosmo (ili otìdoh, otìde, otìdosmo) pored otíđoh, otíđe, otíđosmo (o prijedlogu *ot* mjesto *od* v. u §-u 79c i 265b), — ali za prezent i za aorist ima još i treći oblik: ôđêm, ôđêš i òdoh, òde, òdosmo.

c) Od svih tih glagola samo *naći* ima pasivni particip, koji glasi nâđen; u Vukovu rječniku kod „ličiti" ima *nađeno*. Što gdjekoji hrvatski pisci pišu *našast*, to je arhaizam.

d) Dijalektizmi južnih krajeva su infinitivi ìsti, izísti, otísti (òtîsti), gdje je *s* plod analogije prema glagolima 1. razreda I. vrste, na pr. plèsti, krasti; — kako prema oblicima *kradem, kradi, kradoh, kradući*, infinitiv glasi *krasti*, tako je prema *idem, idi, idoh, idući* načinjen inf. *isti*. — U pjesmama iz južnih krajeva (osobito iz Crne Gore) nalaze se ovaki oblici za aorist: *ne poh* (mjesto: ne pođoh). nar. pjes. 1, 362, *doše* (mjesto: dođoše). 1, 335. 419 i 4, 6. 53, *naše* (mjesto: nađoše). 4, 152. 153. Ispor. *paše, sješe*) u pjesmama mjesto: padoše, sjedoše) u §-u 254g i *jȅh* u §-u 254d.

311. a) Osim onoga, što je o glagolu jȅsti kazato u §-u 254d, treba još znati, da mu prezent ne glasi samo jȅdêm, jȅdêš i t. d., već također: jêm, jêš, jê, jémo, jéte, jédû. Ti su oblici postali od negdašnjih *jedm* i t. d. sasvim onako, kako je dâm postalo od *dadm* i t. d. (§. 293a); u južnom govoru nalaze se i oblici ìjem, ìješ, ìje, ìjemo, ìjete, ìjû (o tim oblicima v. u §-u 62b). U imperativu govori se ne samo jȅdi, nego i jȅđi, koji je oblik iz velike starine kao i vȉđi (§. 283a).

b) Glagol *spȁti* (koji se govori pored običnijega spávati) ne ide upravo ni u jednu od navedenih vrsta, jer mu se prezent, imperativ i sadašnji gerundij tvore po po III. ili IV. vrsti (spîm, spîš, spî, spímo, spíte, spê), a ostali oblici po I. razredu V. vrste (spȁh, spȁ, spȁsmo, spâh, spâše, spâsmo, spâvši, spȁo, spȁla). Kad je taj glagol složen, na prijedlog pada spori akcent u oblicima, gdje prijedlog treba da bude akcentovan: zàspîm, zàspi, zàspah, ali zaspímo i t. d. — Glagol ćútjeti, ćútîm ide sasvim pravilno po III. vrsti, i u značenju „mučati" i u značenju „osjećati". ali kad znači „mučati", onda može infinitiv glasiti i ćútati, a prema takvom infinitivu je i aor. ćútah, imperf. ćûtâh, prošli ger. ćútâvši, akt. particip ćútao, slaže se dakle s glagolom spȁti, spîm.

c) Glagol, kojemu je prezent vèlîm, vèlîš, vèlî, velímo, velíte, vèlê, ima još samo imperfekt vèljâh, vèljâše, vèljâsmo i (po svoj prilici) sadašnji gerundij veléći. U prvom licu sing. prez. ima i oblik vèlju, koji se govori osobito u južnim krajevima (§ 259c), ali ga ima i *D.* sitn. sp. 27, *M.* 297.

d) Ni glagol *gresti*, koji je običan samo u nekim krajevima južnoga govora, nema svih oblika; prezent mu je grèdêm, grèdêš i t. d., a pored toga ima i skraćeno: grêm, grêš, grê, grémo, gréte (u 3. licu pluŕ. samo grèdû; imperfekt je grèdijâh; i to su mu po svoj prilici svi oblici, što ih ima; Daničić u „oblicima" 65. kaže i za infinitiv *gresti* da mu nema potvrde.

e) Glagol òbresti (t. j. ob-resti) ide u 1. razred prve vrste i spreže se sasvim kao srësti ili sùsresti (t. j. s-resti, su-s-resti) te ima u aktivnom participu sasvim po zakonu òbreo, òbrela. Prema tome obliku načinjen je infinitiv òbreti (ispor. vrěti, zrěti: vrěo, vrěla, zrěo, zrěla), a prema takvome infinitivu načinjen je i prezent òbrîm, òbrîš, òbrî, obrímo, obríte, òbrê (i infinitiv i prezent samo s riječcom *se*: òbreti se, òbrîm se; griješkom je u Vukovu rječniku: òbreti, obrètêm mjesto òbresti, obrètêm, koji se glagol govori i bez riječce *se*, vidi u akad. rječniku).

f) Nije običan danas glagol *pjeti*,, njega je u svim oblicima zamijenio glagol istoga korijena pòjati (o kojem vidi u §-u 305a, a odnošaj između *pjeti* i *pojati* čini prijevoj ili alternaciju (§. 116—119). Potvrdâ glagolu *pjeti* ima u novije vrijeme samo u narodnim pjesmama ispjevanima istočnim govorom, i to samo za aorist (na pr. 3. lice plur. *peše*) i za aktivni particip (na pr. ženski rod *pela*), vidi u Daničića obl. 83. I Vuk u rječniku ima samo pěti, a pjěti nema; on dodaje doduše i 1. lice sing. prez. pêm, ali toga jamačno u narodu nigdje nema, već je to Vuk sam načinio prema sličnome glagolu směti, smêm. Iz akad. rječnika se vidi, da se u staro vrijeme nalazio glagol pjěti i u južnom govoru, ali osim infinitiva bio je u tom govoru samo još aorist i aktivni particip (*pjeh, pjeo* ili *pio, pjela*).

Složeni glagolski oblici.

312. a) Što smo do sad imali glagolskih oblika, svi se sastoje u jednoj jedinoj riječi. Osim njih ima i takvih, koji su sastavljeni od dvije ili od tri riječi. Mi ćemo ih ovdje uzeti i o svakom reći samo ono, što ovdje treba, t. j. što ide u nauk o oblicima, a mnogo koješta trebaće o njima kazati u sintaksi, zato se o tome ne će ovdje govoriti. Za primjer će nam služiti glagoli *čúvati* i *sačúvati*, i kako se od njih složeni koji oblik tvori, tako se tvori i od svakoga drugog glagola. — Složeni se glagolski oblici upotrebljavaju za izricanje budućnosti, prošlosti, za imperativ, za želju i mogućnost i za pasiv.

b) Budućnost se izriče svezom od infinitiva i enklitičkih oblika *ću, ćeš* i t. d., na pr. čúvaću, sačúvaćeš, čúvaćemo (t. j. čúvat ću i t. d.). Puni oblici hòću, hòćêš i t. d. uzimaju se samo ispred riječce *li* u pitanjima, na pr. *hoćeš li čuvati*? zatim u rečenicama, gdje infinitiv ostaje neizrečen, na pr. na ovo sada navedeno pitanje bio bi odgovor: *hoću* (razumije se iz pitanja: *čuvati*). Inače se sveza *hoću čuvati* nalazi samo u pjesmama stiha radi, na pr. već se bojim, *hoćeš poginuti*. nar. pjes. 2, 108, mene *hoće* sirotinja *kleti*. 2, 369. Još treba dodati, da *i* od infinitiva po §-u 35c otpada ispred *ću, ćeš* i t. d., na pr. *čuvaću, plešćeš, ozepšćemo. mislićete* i t. d., a kad se infinitiv svršuje na *-ći*, onda *i* ne otpada, već se govori na pr. *izići ću, reći ćeš, pobjeći ćemo* i t. d. Od obadva ta pravila ima u narodnim pjesmama izuzetaka stiha radi, na pr. *biti ću*. nar. pjes. 1, 40, *biti će*. 1, 289, *odvesti će*. 1, 532, *nać' ćeš*. 1, 92, *otić' ćemo*. 2, 2, *dić' ću*. 2, 214.

c) Sveza od infinitiva i od prezenta bûdêm, bûdêš uzima se samo u zavisnim rečenicama, a dijalektizam je južnih krajeva, na pr. kad *budemo* sad na sretni put *krenuti* i onoj prijateljskoj kući *doći*, da pazi svaki svoj red .... i obraz. kovč. 58 (mjesto: kad krenemo, kad dođemo); još jedan takav primjer, i to iz crnogorske narodne pjesme, nalazi se u *Iv.* rječniku kod „biti" pod I, 1, b. Tome dijalektizmu odgovaraju sveze dädbudêm, htjědbudêm, ìmadbudêm, mögbudêm, smjědbudêm, znädbudêm, o kojima će se govoriti u sintaksi (u §-u 613); u svim tim složenim oblicima otpalo je infinitivu *i*, a kako je postao oblik *mogbudem*, to se kaže u §-u 68a.

d) Sveza *budem čuvao, budeš sačuvao* i t. d. (koju ćemo imati i u §. 313b) također služi za izricanje budućnosti, ali samo u zavisnim rečenicama. Za glagol *biti* služi u tom događaju samo *budem*, a ne *budem bio*, na pr. ako *budeš* sretan, dobićeš; zacijelo je pogreška: onaj, koji *bude bio* među ljudima .... imaće. *Lj.* 405.

313. a) Prošlost se izriče ne samo aoristom (na pr. čúvah) i imperfektom (na pr. čûvâh), već također svezom od aktivnog participa i enklitičkih oblika *sam, si* i t. d., na pr. *čuvao sam, sačuvao si, čuvala je, sačuvali su* i t. d. Tu svezu možemo zvati prvo složeno prošlo vrijeme ili prvi perfekt. Mjesto *sam, si* uzimaju se puni oblici jèsam, jèsi i t. d. samo u slučajevima, kad se upotrebljavaju u futuru oblici hòću, hòćêš i t. d. (v. §. 312b), dakle na pr. *jesi li čuvao?* — *jesam*. U pjesmama se takvi oblici nalaze stiha radi: *jesam bio* svoje roditelje. nar. pjes. 2, 90, *jesi* sinoć riječ *govorio*. 2. 132, — Kad se 3. lice *je* nađe pored riječce *se*, onda se obično *je* izostavlja; na pr. kako *se* god bojao njega, tako *se* bojao i njegova momka. *V.* dan. 3, 206, odrekao *se* vjere. 1 tim. 5, 8, tako *se* dokazivalo. *D.* istor. 251, u koga *se* našla čaša. 1 mojs. 44, 16 (više primjera vidi u prvom izdanju ove knjige na str. 288). Premda je ovako *se* mjesto *se je* obično, ali ni *se je*

nije neobično: slabo *se je* tražio krvnik. *V.* rječn. kod „globa", ali *se je* opet oporavila. kod „Mačva", opet *se je* događalo. kod „hajduk", u školi *se je* učilo. kod „škola", budući da *se je* pogovaralo. prav. sov. 83, opet *se je* umio i njega oprostiti. *D.* istor. 27, on *se je* sada sakrio. 2 car. 17, 9, s kim *se je* dogovarao. is. 40, 14, sklonio *se je* od njih. os. 5, 6. Toga ima dosta i u drugih pisaca: da *se je* molila. *I.* 79. dok *se je* on gostio. 139, koji mu *se je* pokazao. 391, čulo *se je* u selu. *M.* 200, gde *se je* kršio. 250, — pored: borio *se* dan i noć. *I.* 415, malo *se* ko vratio. *M.* 175. Iza enklitike *me* (akuz. sing) Vuk u svojim pismima često izostavlja *je*: pismo to vaše pobudilo *me*, da vam opet pišem. prep. 1, 68 (1822), koliko *me* obradovalo pismo vaše. 1, 98 (1822), mrzilo *me*, da .... 1, 262 (1824), koji *me* vrlo lijepo primio. 1, 269 (1826), vaše pismo dosta *me* ožalostilo. 1, 434 (1832), kako *me* ovo pismo obradovalo. 3, 61 (1826). Mnogo rjeđe izostavlja se *je* iza drugih enklitičkih zamjeničkih oblika: jednom *joj* rođenoga brata .... uzeo u soldate. 2, 646 (1832), tako je i ovo: nestalo *ga* (t. j. akcenta) i na tom slogu. *D.* rad jug. akad. 20, 232, sanjaše, kako *joj* došao Luka. *M.* 204.

Riječca *je* može se izostaviti i iza onakoga *se*, koje nije dio sveze na pr. *čuvao je*: poviče, da *se* bolje predati, nego da gore. *V.* dan. 5, 38, bolje *se* pošteno skriti no sramotno prikazati. nar. posl. 26, nadati *se* od njega mnogom dobru. *D.* pis. mil. 42, bojati *se*, da ne će. *I.* 287.

b) Pomenuta u predašnjem §-u sveza *budem čuvao, budeš sačuvao* i t. d. služi često i za izricanje prošlosti, ali samo u zavisnim rečenicama (v. u §. 598). Možemo je zvati drugo složeno prošlo vrijeme ili drugi perfekt.

c) Prošlost se izriče i svezama, kojima je prvi dio imperfekt bȉjâh ili bjȅh ili prošlo vrijeme bȉo sam, a drugi je dio aktivni particip, dakle: *bijah čuvao (sačuvao), bjeh čuvao (sačuvao), bio sam čuvao (sačuvao), bila sam čuvala (sačuvala)* i t. d. Te sveze često znače prošlost, koja je bila prije koje druge, ali često znače one uopće prošlost onako kao i sveza *čuvao sam*. Sve tri navedene sveze možemo zvati treće složeno prošlo vrijeme ili pluskvamperfekt.

d) Prošli događaji, za koje se ne zna upravo, jesu li se ili nijesu dogodili, izriču se svezom futura i aktivnog participa, na pr. *biću čuvao, bićeš sačuvala* i t. d. Tu svezu možemo zvati četvrto složeno prošlo vrijeme ili preterito-perfekt.

314. a) U §-u 251b rečeno je, da se 3. lice sing. imperativa obično tvori tako, da se uzme to lice prezenta s riječju nȅka ili nȅk, na pr. *neka čuva, nek sačuva*. Tako se tvori i 3. lice plur. imperativa, na pr. *nek čuvaju, neka sačuvaju*. A u §-u 251a je rečeno, da se i 1. lice plur. imperativa često opisuje, t. j. pored čûvâjmo, sàčuvâjmo govori se *da čuvamo, da sačuvamo*. I ostala lica prezenta mogu pred sobom imati riječ nȅka ili nȅk, i onda je značenje imperativno ili željno: nemoj me pogrepsti u Misiru,

nego *neka ležim* kod otaca svojih. *D.* 1 mojs. 47, 30, onda reče Samson: *neka umrem* s Filistejima. sud. 16, 30, — *neka znadeš,* da ih ljubit ne ćeš. nar. pjes. 2, 469, *neka znadeš,* živa bit' ne mogu. 3, 485, — dok smo, *nek smo,* kad umremo, *nek* se *spominjemo* nar. posl. 67, *neka nađemo* milost pred gospodarem svojim. *D.* 1 mojs. 47, 25, — *neka znate,* dobra biti ne će. nar. pjes. 3, 260 i 4, 146, *neka znate,* razbićemo Turke. 4, 243. Od šta je riječ *neka (nek)* postala, o tome vidi u akad. rječniku.

b) Kad je imperativ zanijekan, može se reći na pr. nè čûvâj, nè čûvâjmo, nè čûvâjte, ali pored toga govori se i opisano: nèmôj čúvati, nèmôjmo čúvati, nèmôjte čúvati. U §-u 86b rečeno je, da je *nemoj* postalo od *ne mozi,* a potanje o tome postanju vidi u akad. rječniku.

c) Kad se kome što zapovijeda, to je za nj moranje u sadašnjosti ili u budućnosti; kome se veli: čûvâj, on *mora* čuvati ili sada odmah ili u budućnosti. Ali kad se hoće reći, da je ko šta morao nekad učiniti, a nije učinio, to je moranje u prošlosti, i ono se izriče svezom aktivnog participa i infinitiva onoga glagola, što znači radnju, koja se morala učiniti, na pr. *bio čuvati, bila sačuvati* t. j. morao si (morala si), imao si (imala si) čuvati, sačuvati. Ta se sveza nalazi samo za 2. lice sing.

315. a) Želja ili mogućnost izriče se osobitim složenim oblikom, koji se zove kondicional (pogodbeni način), jer se mnogo upotrebljava u pogodbenim rečenicama, a slaže se tako, da se uzme aktivni particip s aoristom glagola *biti.* Imamo na pr.

čúvao (čúvala, čúvalo) *bih,*
čúvao (čúvala, čúvalo) *bi,*
čúvao (čúvala, čúvalo) *bi,*
čúvali (čúvale, čúvala) *bismo,*
čúvali (čúvale, čúvala) *biste,*
čúvali (čúvale, čúvala) *bi.*

Isto tako i: sačuvao (sačuvala, sačuvalo) bih i t. d., a kad je zanijekano, onda je: nè bih čúvao, nè bi čuvao, nè bismo čuvali i t. d.

b) Otud se vidi, da sva lica drugoga dijela sveze onako glase kao aorist glagola *biti* osim 3. lica plur., koje ne glasi *biše,* nego *bi.* Ali u narodnim se pjesmama (valjada poradi stiha) nalazi katkad *biše* u kondicionalu za 3. lice plur., na pr. koji *biše* poplašili Turke (t. j. koji bi poplašili). Taj se stih nalazi u 6. knjizi narodnih pjesama Vukovih (izdanih g. 1898) na str. 189; još nekoliko takvih primjera iz narodnih pjesama navodi se u akad. rječn. kod „biti (budem)" na str. 362, a navode se i dva jamačno dijalektička primjera iz pisaca, od kojih je jedan iz druge polovine XVIII. vijeka, a drugi je Petrović Njegoš.

c) U narodnim pjesmama nalazi se *bi* također mjesto *bismo* i mjesto *biste;* na pr. mjesto *bismo*: lasno *bi* se, brate, iženili. nar. pjes. 2, 43, da *bi,* majko, stekli prijatelje. 2, 375, što *bi* sade, brate, učinili. 3, 14, da se, braćo, u so prometnemo, ne *bi* Turkom osolili ručka. 3, 196, činili *bi,* što je nama drago. 4, 466, — mjesto *biste*: ne *bi* l' mene, braćo, osvetili, 3, 92. pak trčite u selo Topolu, ne *bi* l' Crnog pogubili Đorđa. 4, 146. Tako se katkad nalazi i u Vuka: požalite narod ovaj i gledajte, da *bi* ga izbavili. prav. sov. 68, kad oni tako mogu reći, zašto i mi ne *bi* mogli? drž. izd. 2, 137, onda mi ovdje ništa drugo ne *bi* novo našli. 3, 33. Tako je i ovo: ne ćemo ni zašto na svijetu mariti, kad se radi o tome, da *bi* se pokorili volji Božjoj. *I.* 204, jer *bi* bili pokrili (t. j. mi). 318. U Daničića takih primjera nijesam našao.

d) Oblici su glagola *biti* u navedenoj svezi enklitički; dakle kad se reče na pr. *čúvao bih,* tu je akcent samo na *u,* kao i kad rečemo *čúvao sam, čúvaćeš* i t. d. Ali se rečeni oblici mogu upotrebljavati i kao neenklitički te imaju akcent (bîh, bî, bîsmo, bîste), mogu stajati na početku rečenice i iza veznika *i.* Primjeri: kad bi koji to učinio, *bi* ga pogubili. *V.* rječn. kod „selam", zapitaju ga, da li bi se mogao naći .... a on im odgovori: *bi,* zašto ne bi? kod „Sibinjanin Janko", da nije Bog bio sa mnom, *bi* me zacijelo pustio prazna. *D.* 1 mojs. 31, 42, da na njima jednako ostasmo, *bismo* se spasli. is. 64, 5, čini mi se, *bi* mi bolje bilo. nar. pjes. 2, 32, *bi* rekao i *bi* se zakleo. 3, 242, *bi* on svoju izgubio glavu. 4, 97, *bi* se na srebrnoj pari okrenuo. nar. posl. 14, da nije kršten, *bi* valjalo od njega meso jesti. 52.

e) U 1. licu sing. kondicionala mjesto *bih* upotrebljava Vuk u starijim svojim djelima (štampanima prije g. 1840) oblik *bisam,* koji je načinjen prema *bismo,* kao što se govori *jesam* prema *jesmo.* Primjeri: kad *bisam* koga zamolio za pomoć, svi bi mi odgovorili. dan. 2, 130, da *bisam* se sačuvao. mil. obr. predgovor, ako *bisam* te i ja zvao. 121, kad *bisam* štampao sve pesme, koje imam, jamačno bi bilo još pet ovoliki knjiga. nar. pjes. (1833) XXXV., kad *bisam* po svojoj volji počeo popravljati, ne *bisam* znao, gde bi se ustavio. drž. izd. 2, 377. Taj se oblik osim Vukovih starijih djela nalazi samo u dvije narodne pjesme, od kojih u jednoj nije dio kondicionala (v. §. 607a): sve *bisam* ti svate ostavio. nar. pjes. 3, 504, rada *bisam* u poode majki. 1, 211. Obliku *bisam* nema potvrda ni u starijem jeziku, zato mu u književnom današnjem jeziku ne može biti mjesta.

f) Katkad se oblik *bismo* rastavlja tako, da između prvoga i drugoga sloga stoji riječca *li (l')*: ne *bi l' smo* ga ufatile. nar. pjes. vuk. 1, 397 Tako je i: *bi li ste* znali (mjesto bi ste li znali), za što nemam potvrde, ali se govori. U akad. rječniku (kod „biti, budem" na str. 362 i 363) ima za *bi li smo* i za *bi li ste* potvrdâ iz pisaca druge polovine XVIII. vijeka.

g) Kondicional za prošlost izriče se svezom *bio bih čuvao (sačuvao), bila bi čuvala* (sačuvala) i t. d., ali često se i sama sveza *čuvao (čuvala) bih* upotrebljava i za prošlost. — Dijalektizam je južnih krajeva za kondicional sveza *šćah čuvati, šćaše čuvati* i t. d.

h) O svezama, kao što su: *(da) bih znao čuvati, (makar) znao čuvati*, vidi u §. 614b.

316. a) Pasiv se dosta često izriče tako, da se aktivnom obliku doda refleksivna zamjenica *se*, na pr. *čuvam se, čuvaš se* i t. d. — U sadašnjosti izriče se pasiv svezom *bivam čuvan, bivaš sačuvan* i t. d., zatim svezama *budem čuvan, budeš sačuvan* i t. d. i svezom *čuvan sam, sačuvan si* i t. d.

b) Za pasiv u prošlosti ima nekoliko sveza:

1. *čuvan sam, čuvana si, sačuvan je* i t. d.
2. *budem sačuvan, budeš sačuvana* i t. d.
3. *bih čuvan, bi čuvana, biše sačuvani* i t. d.
4. *bijah* ili *bjeh čuvan, bijaše* ili *bješe sačuvana* i t. d.
5. *bio sam čuvan, bila sam čuvana, bili su sačuvani* i t. d.
6. *bivao sam sačuvan, bivala si sačuvana* i t. d.
7. *bivah sačuvan, bivaše sačuvana* i t. d.

c) Za pasiv u budućnosti služe sveze:

1. *biću čuvan, bićeš sačuvana* i t. d.
2. *budem čuvan, budeš sačuvana* i t. d. (ta se sveza nalazi samo u zavisnim rečenicama).

d) Imperativ pasiva izriče se svezom: *budi čuvan, budite sačuvani* i t. d.

e) Za kondicional pasiva uzima se sveza: *bio bih čuvan, bila bi sačuvana* i t. d., *bivao bih sačuvan* i t. d.

f) Želja u pasivu izriče se svezom: *bio čuvan! bila sačuvana!* i t. d.

g) Pasivni infinitiv je na pr. *biti čuvan* ili *biti čuvanu.*

TVORBA RIJÈČÎ.

Korijeni.

317. a) Svaka riječ nešto znači. Onaj dio riječi, u kojemu je njezino temeljno značenje, zove se korijen. Korijen može imati samo jedan jedini glas, ali ponajviše ima dva glasa ili više.

b) Primjeri različnih korijena: 1. korijen je jedan jedini glas: *i (ić-i), u (ob-u-ti);* — 2. korijen ima dva glasa, od kojih je jedan vokal, a drugi je konsonant: *or (or-ati), da (da-ti), pi (pi-ti);* — 3. korijen ima tri glasa, od kojih je jedan vokal, a druga su dva konsonanti: *isk (isk-ati), pad (pasti* mjesto *pad-ti* po §-u 87b), *vid (vid-jeti), sta (sta-ti), zna (zna-ti);* — 4. korijen ima četiri glasa, od kojih je jedan vokal, a drugi su konsonanti: *rast (rasti* mjesto *rast-ti), krad (krasti* mjesto *krad-ti), plet (plesti* mjesto *plet-ti);* — 5. korijen ima pet glasova, od kojih je jedan vokal, a drugi su konsonanti: *prask (prask-ati), strig (strići* mjesto *strig-ti* po §-u 97a).

c) Što se tiče značenja, korijeni su od dvije vrste; jedni znače radnju ili stanje, takvi su svi korijeni navedeni pod b), oni se zovu glagolski ili verbalni korijeni, i od njih postaju ne samo glagoli, već i druge riječi, na pr. dâr od korijena *da,* pîvo od kor. *pi,* vîdan od kor. *vid,* kràdljiv od kor. *krad,* stân od kor. *sta* i t. d. Drugi su korijeni zamjenički ili pronominalni, od kojih su postale zamjenice (na pr. jâ, tî, tâj, òvâj, ònâj, kòjî, štȍ) i druge gdjekoje riječi (na pr. prilozi tû, òvdje, kȁmo, kàda i t. d.). Glagolskih korijena i riječi od njih postalih ima mnogo i mnogo više negoli zamjeničkih korijena i riječi, koje su od njih postale.

d) Vrlo mnogim riječima ne može se u jednome samom jeziku ili u nekoliko njih odrediti korijen, koji bi se nalazio u kojemu primarnom glagolu (t. j. u takvom, koji je izveden neposredno od korijena, kakovi su oni, što su naveden pod b), ali poredbena gramatika dosta često nalazi takav korijen u drugom kojem jeziku, slavenskom ili indoevropskom. Tako na pr. riječi bròd nema korijena u našem jeziku, a riječima dôm, rúka nema ga ni u slavenskim jezicima, — ali prema prvoj se nalazi primarni glagol u nekoliko slavenskih jezika, na pr. u slovenskom

bresti — *bredem*, u češkom *břísti* — *bředu* (t. j. gaziti po vodi), prema drugoj ima primarni glagol u grčkom jeziku: démō (t. j. gradim), a prema trećoj u litavskome: *renku* (t. j. kȕpîm); dakle je *brod* mjesto u rijeci, gdje se može gaziti (dalje se razvilo značenje: *lađa)*, *dom* je ono, što je sagrađeno, a *ruka* je ono, čim se kȕpî. Ali opet ostaje dosta veliko mnoštvo riječi, kojima takvoga korijena ne možemo naći ni u jednom indoevropskom jeziku, jer se ni u jednom nije od njega sačuvao primarni glagol. Za takve riječi ne možemo reći, što im je temeljno značenje; takve su na pr. *bistar, glava; gora. konj, kriv, malen, polje, vô* i t. d.

e) Korijeni nijesu ništa realno, t. j. ne smijemo misliti, da je ikad bilo vrijeme, kad su se oni govorili i bili samostalne riječi; korijeni su isto onako, kao što su i nastavci, naše apstrakcije, zgodne za to, da možemo raščinjati riječi u njihove elemente, da im možemo, koliko je moguće, odrediti temeljno značenje i da možemo vidjeti, koje su riječi među sobom etimologički ili po etimologiji srodne (etimologija je grčka riječ, kojom se naznačuje posao oko traženja i postavljanja korijènâ).

f) Ponajviše je od svakoga korijena potalo po nekoliko riječi, a ne samo jedna. Tako na pr. od korijena *krad* postale su riječi: *krasti, krađa, kradljiv, kradljivac, kradom, dokradati se,* — od korijena *zna* imamo riječi: *znati, znak, značiti, znanje, znamenje, znanac, poznavati* i t. d.

g) Ima mnogo korijena, koji u svim riječima, što su od njih postale, imaju isti vokal, takvi su na pr. korijeni *krad, zna* i mnogi drugi. Ali ima dosta i takvih korijena, kojima vokal nije u svim riječima isti, nego se mijenja (a to je alternacija, prijevoj, v. §. 117—119). Tako na pr. od korijena *plet* nijesu samo riječi *plesti, pletivo, pleter, pletkaš, rasplet,* nego je i riječ *plot,* — od korijena *tisk* poslale su ne samo riječi *tiskati, tisnuti* (mjesto *tisknuti* po §-u 67b), *tištati* (mjesto *tiskěti* po §-u 61b), *pritisak* (genitiv. sing. *pritiska*), nego i riječi *tjeskoba, tjesnoća, tjesnac* (mjesto *tjesknoća, tjesknac),* — od korijena *pi* nijesu samo riječi *piti, pijan, pivo, napitak,* nego i riječi *napoj, pojiti, pojište, napajati.* — Prijevoj donese katkad sa sobom, te korijen u gdjekojoj riječi nema nikakvoga vokala. To nije protivno onome, što je pokazato pod b), otkle se vidi, da u svakom korijenu mora biti po jedan vokal, nije protivno zato, jer se pored riječi, u kojima je korijen bez vokala, nalaze druge etimologijom srodne, koje u korijenu imaju kakav vokal. Tako na pr. pored *uz-m-em* imamo *uz-im-ati,* pored *pri-d* imamo *pri-da-ti,* pored *sa-g-nuti* (mjesto *sa-gb-nuti,* v. §. 278) imamo *sa-gib-ati,* pored *na-sp-em* imamo *na-su-ti* (mjesto *na-sup-ti,* v. §. 258b), pored *pro-str-em* imamo *pro-stir-ati* i t. d. — Ni za prijedloge *k, s,* ne treba misliti da im korijeni nikad nijesu imali vokala; treba uzeti na um, da je nekad bilo kъ, sъ, pa i danas se još često govori *ka, sa* (v. §. 48c, 50a).

h) Ima dosta primjera, gdje koji korijen sam sobom t. j. bez ikakvoga nastavka, služi kao gotova riječ. Ovamo ide osobito nominativ sing. nekih imenica i pridjeva muškoga roda, na pr. *grob, mraz, rod, vid, dug, mlad, tih* i t. d. Sve te i slične im riječi imale su nekad na kraju vokal ъ, koji im je bio padežni nastavak, glasile su dakle grobъ, tihъ i t. d. Ovamo ide i 2. i 3. lice sing. aorista nekih glagola, na pr. *da, sta, pi* (od *dati, stati, piti*). Ti su oblici u prastaro doba imali svoje osobite nastavke, koji su poslije otpali (v. §. 264a); ne možemo dakle ni za te aorisne oblike reći da su od iskona bez nastavaka.

i) Vrlo su rijetke riječi bez korijena; takvi su oblici prezenta *odem, odeš* . . . . , aor. *odoh, odosmo* . . . . (v. §. 310b), tu je *od* prijedlog, *-em, -eš, -oh, -osmo* su nastavci, a korijena *i* (*i-ći, ot-i-ći*) nema, isto tako ga nema u aorisnim oblicima (navedenim u §-u 310d): *doše* (t. j. *dođoše*), *naše* (t. j. *nađoše*); bez korijena su i enklitičke riječce *ga, mu* (t. j. njega, njemu), gdje sami nastavci služe za riječ.

j) U pravom smislu nemaju korijena ni t. zv. onomatopejske riječi, t. j. takove, koje su upravo nasljedovanje (imitacija) kojega prirodnog glasa, kako su na pr. cvȑka, klȍpôt, kȍkôt, krȅka, lȅlêk, rȍmôn, žȕbor i t. d. Takovih riječi ima u svim jezicima, i u svakom su jeziku postale ponajviše sasvim samostalno, t. j. vrlo rijetko potječu iz prajezika, zato se s pravom drži, da nemaju korijena.

Osnove i nastavci.

318. a) Osnova je onaj dio riječi, koji je izveden od korijena, te na nj pristupaju nastavci, a nastavak je u riječi onaj dio, kojim se bitno značenje, što je u korijenu, za nešto osobito privezuje. — Nastavci su dvojaki: jedni su obl i č n i, a drugi su o s n o v n i. Oblični su nastavci oni, kojima postaju različni oblici u deklinaciji i u konjugaciji, a osnovni su nastavci oni, kojima se tvore o s n o v e rijèčî. Tako u riječma na pr. *padati, padao* korijen je *pad*, osnova je *pada*, a *ti* je nastavak za infinitiv, *o* za muški rod aktivnog participa, — u riječi *pletivo* korijen je *plet*, osnovni je nastavak *iv*, a oblični (upravo padežni) nastavak je *o*.

b) Kako se osnove *pada, pletiv* razlikuju od korijena *pad, plet*, tako je i u vrlo mnogim riječima osnova različna od korijena; ali ima i mnogo drugih riječi, u kojima razlike među osnovom i korijenom nema, t. j. korijen i osnova je isti dio riječi; tako na pr. je *ču* i *ruk* u riječima *čuti, ruka* i osnova i korijen. Isto je i u riječma *grob, mraz* . . . . *tih* što su navedene u §-u 317h, t. j. u oblicima *groba, grobu, tiha, tiho* i osnove su i korijeni *grob, tih*.

c) U riječima etimologički srodnima, ako nijesu složene (vidi pod i), korijen je svagda samo jedan (makar i bio prijevojem raz-

ličan, v. §. 317g), ali ŏsnôvâ može da bude po nekoliko. Tako na pr. riječi *pisac, pisaljka, pismo, pisamce, pisati, piskarati* imaju isti korijen *pis*, a osnova je prvoj riječi *pis(a)c**), drugoj *pisaljk*, trećoj *pism*, četvrtoj *pisamc*, petoj *pisa*, šestoj *piskara*.]

d) Često se osnovni nastavci dodaju korijenu neposredno, i riječi tako postale zovu se korenite (ako su glagoli, kaže im se i primarni, v. §. 317d); takove su na pr. *krađa* (mjesto *krad-ja*), *pis-mo, plet-ivo, krad-ljiv, ljub-(a)k, vid-(a)n, ču-ti, or-a-ti, tis-nu-ti,* (mjesto *tisknuti* po §-u 67b). — Često i to biva, da se osnovni nastavci dodaju drugoj osnovi, a ne korijenu neposredno, i tako postale riječi zovu se izvedene (ako su glagoli, kaže im se i sekundarni). Imenice na pr. *beračica, kradljivac, mogućstvo* nijesu postale neposredno od korijena *ber, krad, mog*, nego su izvedene od osnova riječî *berač, kradljiv, moguć* nastavcima *ica, (a)c, stvo;* — pridjevi *ljubavan, pastirski, rječit* nijesu načinjeni neposredno od korijena *ljub, pas, rek*, nego od osnova imenica *ljubav, pastir, riječ;* — glagoli *darovati, grebenati, prosjačiti* nijesu postali neposredno od korijena *da, greb, pros*, nego od osnova imenica *dar, greben, prosjak*. — Gotove riječi, od kojih su druge izvedene, zovu se temeljne; tako su riječi *berač, dar* temeljne prema *beračica, darovati*.

e) U tim sada navedenim primjerima stoji između izvedene riječi i između korijena jedna riječ, i to korenita; ali često između koje izvedene riječi i korijena stoji po više drugih riječi, od kojih je samo prva korenita, a druge su izvedene. Primjeri: *moguć — mogućan — mogućnost* (korijen *mog*), *živ, život, životinja, životinjski* (korijen *ži*, koji je u *u-ži-ti, u-ži-tak*), *mio — milost — milostan — milosnik — milosnikov* (korijen *mil*), *taman — tamnica — tamničar — tamničarka, — tamničarkin* (korijen *tam*) i t. d.

f) Katkad se osnove pred nastavcima pokraćuju; tako na pr. od *Hercegovina* nema izvedene imenice *Hercegovinac*, nego je *Hercegovac*, isto je tako *Maćedonac, Posavac, Slavonac* i *maćedonski, posavski, slavonski* od: *Maćedonija, Posavida, Slavonija*, Tako je i džigérnjača (a ne *džigeričnjača*), mlítonja (a ne *mlitavonja*). želùdara (a ne *želudčara*); a uzmimo na um iz §.-a 232 komparative *dublji, viši, slađi* od dubok, visok, sladak i dr. Svemu tome odgovara među složenim riječma *trbobolja* mjesto *trbuhobolja, golotrb*, mjesto *golotrbuh* (v. u §-u 374b).

g) Mnogi su nastavci takvi, da se njima mogu uvijek tvoriti nove riječi; takvi su na pr. nastavci: *ač (kopač, orač, vikač), ina (milina, množina, veličina), ište (noćište, ognjište, sajmište), oća (čistoća, jeftinoća, kratkoća), aći (jahaći, oraći, pisaći)* i t. d. Neki su nastavci takovi, da se njima ne mogu tvoriti nove riječi, i narod ih nikad i ne tvori; takovi su: *ća (daća, obuća, odjeća),*

*) Zagrađeno *a* znači ovdje i dalje nepostojano a.

ična (djeverična, gospodična, sestrična), no (brvno, okno, sukno), t (dobit, pavit, smrt), ok (dubok, širok, visok). Oni prvi nastavci zovu se plodni (produktivni) ili živi, a drugi su neplodni (neproduktivni) ili mrtvi.

h) Mnoge riječi tuđice svršuju se jednako kao i domaće, ali bi pogreška bila, kad bi se za onaj dio riječi, koji je nastavak u domaćih, reklo da je nastavak i u tuđih. Zlo bi na pr. bilo, kad bi se pri nastavku *or* navela riječ *čopor* (iz madžarskog csopor) ili pri nastavcima *un, ura* kad bi se navele riječi *račun* (iz tal. razione), *klisura* (iz grč. kleisura) i t. d.

i) Osim korenitih i izvedenih riječi imamo još složene, t. j. takove, gdje se po dvije ili po tri riječi ili njihove osnove, združuju u jednu cjelinu; složene su riječi na pr. *nakriv, nemio, posjeći, crnook, glavobolja, dangubiti* i t. d. — Kad su po tri riječi združene u jednu cjelinu, onda je bar jedna od njih ili kakav prijedlog ili riječca *ne,* na pr. *nazlobrz, neznabožac, rasprodati.* Vrlo se rijetko događa, da ni jedna od tri riječi složene u jednu cjelinu nije ni prijedlog ni riječca *ne;* takove su na pr. *prvobratučed, drugobratučed, srpskohrvatskoslovenski* (narod), *crnogorsko-hercegovački* (govor).

Nastavci za tvorbu imenica.

319. a) *a* imamo u: bráda, bùha, gòra, kläda. mŭka, múka, prîtka (t. j. pri-tъk-a od korijena, koji je u *taknuti*), rúka, ròsa, rîba, srijèda, škrïpa, tŕka, žèna i t. d. Iz tih se primjera vidi, da je značenje riječi, što ovamo idu, različno, a različan im je i akcent. Slažu se u tome, što su to same korenite imenice.

b) *(a)c* je često nastavak korenitih imenica, koje ponajviše znače onoga, koji što čini („činilac"), rjeđe ono, što se čini; primjeri: bòdac, hòdac, kòsac, làžac, lòvac, písac, plàtac, rònac, — grábac (t. j. grabljenje), hïtac, hròpac, ùdarac i t. d. — Još se češće taj nastavak veže s osnovama drugih imenica i tako nastaju riječi umanjena značenja, na pr. brätac, hljĕbac, húmac, ìzvorac, klïnac, kòlac (izvedeno od negdašnje imenice *kol,* pa se zaboravilo, da je u kòlac značenje umanjeno), krŭšac, staràčac, stòlac (upravo: umanjeni stò), zúbac i t. d. — Neke od ovakih imenica znače, otkle je ko ili gdje živi, na pr. Biògradac, Kòsovac, Ogulínac, planínac, Sarajévac, Smĕderevac, Srijèmac, Varaždínac. Ovamo idu i Hèrcegovac, Maćedónac, Pòsavac, Slavónac, koje su načinjene od pokraćenih osnova (v. §. 318f). — U mnogo slučajeva služi nastavak *(a)c,* da se od pridjeva načini imenica, na pr. bijèlac, bŕzac, grebènac (izvedeno od pasivnog participa i znači „ono, što ostaje na ogreblu, kad se ogreblje kudjelja ili lan"), krívac, läkomac, skúpac, slijèpac, stärac, studénac, svétac, žívac i t. d. Tako postaju imenice i od pridjeva načinjenih nastavcima *av, iv, ov,* na pr. čŭpavac, ćĕlavac, gŭbavac, kràdljivac, làžljivac, pojèdljivac, bŭkovac (bukova pa-

lica), cărevac, hràstovac (hrastova palica), udòvac, Vûkovac i dr. Takve imenice postaju također od aktivnoga i pasivnog participa, na pr. čúvalac, dávalac, hvàlilac, kŭdilac, prätilac, prélac, rănilac, tkálac, tr̆galac, ubívalac, ùstalac, vládalac, i t. d. (sve te imenice znače čovjeka, koji u *sadašnjosti* nešto čini, na pr. čúvalac je onaj, koji *sada* čuva, premda aktivni particip znači prošlost, na pr. čúvao sam; kako se ima to razumjeti, na to treba da odgovara poredbena slavenska gramatika), — òbrukanac, prebránac, rezánci, sijánac, trgánci, tr̆panac, znănac, žgánci. — Isti se nastavak nalazi još i u dosta drugih riječi, kojih se korijenu značenje ne zna: glúmac, kòbac, lísac, lònac, pălac, prásac, vrábac, žălac i t. d. — Akcent prve grupe upravlja se ponajviše po glagolu, s kojim je riječ u svezi: bòdac: bòsti, lòvac: lòviti, ùdarac: ùdariti. U drugoj grupi akcent je ponajviše onakav, kakav je u temeljnih riječi: krŭšac: krŭh, ìzvorac: ìzvor, húmac: hûm (gen. húma). U trećoj se grupi drži akcent sad temeljne riječi, na pr. Kòsovac: Kòsovo, Biògradac: Biògrad, Varaždínac: Varàždîn (Varaždína) sad stoji uzlazni akcent na slogu drugom od kraja bez obzira na akc. temeljne riječi, na pr. planínac, Maćedónac, Slavónac, Smederévac (pored Sm̆ederevac). — Nastavak *(a)c* nalazi se i u riječi òtac, strîc, kojima se već davno i davno zaboravilo iskonsko umanjeno značenje, te se govore, kao da nijesu umanjene, ali u vrlo staro vrijeme govorilo se otъ, gen. ota i t. d. (vidi u akad. rječniku), a riječ stric nekad je glasila *strij*, gen. *strija* (kako glasi još i danas u nekim slavenskim jezicima), pa je otud izvedeno *strijac*, gen. *strijca* i t. d.; *ij* u gen. *strijca* i t. d. prešlo je u î, dakle stríca i t. d. (v. §. 103b), a onda je prema takvome genitivu načinjen nominativ strîc, i tako su se oblici *strijac, strijca* izgubili. — Još treba dodati, da je u rijèčî s ovim nastavkom stajao glas ь, a ne ъ, i zato imamo na pr. krŭšac, lúčac, ròžac, gdje je *š, č, ž* postalo po pravilu (v. §. 89b) od *h, k, g*. Ali ima nekoliko riječi i bez te promjene, na pr. bògac, glùhac, kúkac; te su riječi nastale u novija vremena, kad se već zaboravio zakon o prelaženju guturala u palatale (§. 40).

c) *(a)č* samo u mjesnim imenima: Bòrač, B̈irač, Gȁrač, Lijèvač (Lévač), Únač.

d) 1 *āč* ponajviše se veže s glagolskim osnovama i naznačuje činioca one radnje, koja se glagolom izriče; ponajviše pristupa taj nastavak na osnove imperfektivnih glagola. Primjeri: bèrâč, bòdâč, brljâč, gùdâč, ìgrâč. izmìšljâč, kòpâč, kòvâč, òrâč, otìmâč, poslòvâč provaljìvâč, vèzâč, vìkâč, zasjèdâč i t. d. — Gdjekoja od ovakih riječi znači kakovu stvar, na pr. dočèkâč („na dovratniku ono, za što se zamiče skakavica"), obrèzâč (gvožđe, kojim režu čizmari kožu), ogr̆tâč („ono, čim se ogrće"), pokrìvâč (čim se ko pokriva), privèzâč (nekakav rubac na glavi), uvìjâč (t. j. cigara) i dr. — Rijetko se veže ovaj nastavak s imeničkîm osnovama: kòlâč, rògâč, ubràdâč. Akc. je svagda kao u bèrâč, gen. beráča, otìmâč, gen. otimáča i t. d.

e) 2 *āč* samo u dîvljâč (gen. dîvljâči).

f) *ača* združuje se s osnovama imeničkim, pridjevnim i glagolskim, i riječi tako postale znače stvari, koje s temeljnim riječima stoje u kakvomgod savezu. Primjeri: kljača, kòpljača, misîrača, prègača, sumpòrača, tanjîrača, — bjèlača, îvanjača, krâvljača, večérnjača, — dîljača, gùžvača, ispîrača, pokrîvača, povèzača, sapînjača, vljača i t. d. Slabo se među tim riječima nalaze takove, koje znače životinje ili čeljad, kako su: krmača, narîkača, tumàrača, udàvača. Osobito se rado nastavak *ača* veže s osnovama pridjeva na *ov*, koji su izvedeni od kakve imenice, što znači biljku, i riječi tako postale ponajviše znače palicu ili rakiju od one biljke. Primjeri: brẽzovača (palica), glògovača (palica), jäbukovača (rakija), lîpovača (palica), ljèskovača (palica), òskorušovača ((palica i rakija), trẽšnjovača (palica i rakija), smrẽkovača (palica i rakija, u Vuka valjada griješkom smrèkovača). Rijetka su drukčija značenja: lûkovača (hljeb umiješen s lukom), mäkovača (pita od maka, u Vuka valjada griješkom màkovača), trnovača (neka šljiva), hràstovača (lađa od hrastova drva, ali i: hrastova palica); može se još dodati; kòmovača (komova rakija). Akc. u onih imenica, koje su izvedene od pridjevnih osnova, drži se ponajviše temeljne riječi, a u drugih je spori akc. na slogu trećemu od kraja. Vidi nastavke *jača, ovača*.

g) *ačina* je često u riječi, koje znače što uvećano, na pr. junàčina, ludàčina i dr., o njima će se govoriti pri nastavku *ina*, jer im je to upravo nastavak. Od glagolskih su osnova izvedene neke imenice, koje znače posao, što se izriče temeljnim glagolom, sasma rijetko drugo što; takove su: deràčina (plijen, kad koga oderu), grijàčina (novci za grijanje), kovàčina (opiljci od gvožđa, kad se kuje), odmetàčina (kad se ko odmetne), premetàčina (kad što premeću tražeći), skitàčina (skitnja), zagledàčina (kad idu gledati djevojku).

h) *ačka*, samo u: ìgrâčka, pljùvâčka, prikîvâčka („komad kože, što se metne na peticu, te se utvrdi klincima").

i) *āć* je sasma rijedak nastavak: glùhâć, gôlâć, pùhâć, i u druge dvije imenice, koje se slabo govore. Vidi nastavke *bać* i *dać*.

j) *aća*, samo u: mòkraća.

k) *āće* u glagolskim imenicama, na pr. pokláće, vidi pri nastavku 2 *je*.

320. a) *ād* se nalazi u zbirnim imenicama, koje su ponajviše životinje i čeljad, rijetko stvari. Primjeri: bliznâd, jârâd, jùnâd, pîlâd, prâsâd, têlâd, ùnučâd (*č* mjesto *k* zavučeno iz: ùnuče, gen. ùnučeta), — bûrâd, dřvljâd, (*lj* uzeto iz druge zbirne imenice: dřvlje). Koje od tih riječi imaju dva sloga, akcent im je svima isti, a tri sloga ima (osim ùnučâd) samo još nâzimâd. Vidi nastavak *čad*.

b) *ād(a)k*, samo u: krivádak, krnjádak, truhládak.

c) *āg,* samo u: kŕčâg, šìprâg. Vidi nastavak *ljag.*

d) *adžija,* u nekoliko riječi: djelàdžija (onaj, koji dijeli), lärmadžija, magazàdžija, pâradžija („koji na par radi drugim majstorima"), pljäčkadžija, provodàdžija, trõšadžija i još u nekolike druge. Vidi nastavak *džija.*

e) *aija,* samo u: ludàija (lud čovjek, u pjesmi), pustàija.

f) *āj* je sasma rijedak nastavak: ŭzdisâj, zàlogâj i u mjesnim imenima: Bjèlâj (vidi u akad. rječniku), Blàgâj, Kòsmâj, Màglâj. Mnogo je običniji nastavak *jaj* (vidi u §-u 342h).

g) *aja* se nalazi u nekoliko riječi različna akcenta i značenja, na pr. domája, kvŕgaja (neka kruška, po kojoj su male kvrge), perája (čekinje u svinje), prèkaja („vodenica, u koje daske na kolu stoje poprijeko"), sùvaja (mjesto sùhaja). Vidi nastavak *jaja.*

h) *ajica* se veže s osnovama imeničkim, pridjevnim i glagolskim te tvori imenice, koje ponajviše znače stvari, rijetko čeljad. Primjeri: bjelàjica (bijela čarapa), držàjica (držalica u motike, u čaše), ìzdajica, mlakàjica (toplo vrijeme), plazàjica (gdje se drva plazaju, t. j. otiskuju niz brdo), stapàjica (stap — tako se dijalektički govori mjesto *štap* — kojim se prepira skorup), stežàjica (petica na vratima), tulàjica (cijev u lijevka, u gajdi ono, što je svezano u mješinu), svilàjica (neka kruška). Gotovo sve te riječi piše Vuk u svome rječniku bez *j;* v. §. 104b).

i) *ājka* se nalazi u vrlo malo riječi: ljùljâjka (isto što ljuljaška), tocìljajka, ševèljājka (u pjesmi se kaže guski, jer ševelji ili šepelji).

j) *ājko,* samo u bàbâjko (t. j. bábo, otac).

k) *ajlija,* samo u tri imenice muškoga roda: dugájlija, nõvajlija, točàjlija i u dvije ženskoga: granájlija (puška, po kojoj su grane izvezene), zlatájlija (biće nekakav nakit od zlata). Vidi nastavak *lija.*

l) *ājnica, ājnīk* samo u: blàgâjnica, blàgâjnîk.

321. a) *(a)k* se često veže s korijenom, te onda riječi tako postale imaju različna značenja, na pr. cvŕčak, dòmetak, dŕžak, ìzlazak, kŕmak, làžak (ime mjesecu martu), lèpak (mjesto ljèpak, v. §. 64c), mŕsak, osvítak, tòčak (od korijena *tek,* koji je u tèći), ùlomak, zàgrizak, zvéčak i t. d. Dosta ima ovako postalih riječi, kojih se korijenu značenje ne zna: čvórak, mòmak, pápak, pátak, rúčak, vívak, vrijesak i dr. — Često se s ovim nastavkom iz jednih imenica izvode druge, i tako postalim riječima značenje je ponajviše umanjeno: bòjak, crvak, cvijètak, dänak, grášak, hládak, rédak, sänak, djevérak, đavólak, golúbak, kožúšak, obláčak, prsténak, sokòlak, zalogájak, — nije umanjeno značenje u: člának, lijevak, osvítak (isto što člân, lijev, ösvît), trätorak (biljka različna od one, koja se zove trätor). Ima dosta riječi s ovim nastavkom izvedenih od koje imenice, ali

su u običaju samo s prijedlogom složene; značenje im izlazi iz značenja prijedloga i temeljne imenice: dòručak, nàdimak, nàprstak, òmeđak, òplećak, ponèdjeljak, pòdzimak, prìkrajak, ùzglavak, zàpećak, zàselak*) i t. d. — Malo je primjera, gdje ovaj nastavak služi za to, da se od pridjeva načini imenica, na pr. mánjak (od mânjî), víšak (od vîšî), jedínak (pored jedînac), četvŕtak, pétak, desétak; ovamo ide i ùtorak, što je izvedeno od negdašnjega pridjeva *utori* (u starom jeziku вътoryj, t. j. drugi, dakle je ùtorak: drugi dan). Ovamo idu imenice izvedene od osnove pasivnog participa (koji je upravo pridjev: dobítak, dodátak, napítak, počétak, savítak, užítak, začétak a po analogiji tvore se imenice s ovim nastavkom i prema neprelaznim glagolima, koji pasivnog participa nemaju: ostátak, postátak. Iz počétak, začétak zavučeno je čitavo *-etak* u imenice: svršétak, završétak. O imenicama osnútak, gubítak, orítak, vezítak vidi ù §-u 356f. Malo je imenica izvedenih ovim nastavkom od prílôgâ: nàpredak (od: nàprijed), nàzadak (od: nàzâd), potómak (od: potom t. j. po tom), pòsobak (ili pòsobac od negdašnjeg priloga *posob,* koji je valjada značio: jedno za drugim kao zasob). — Stalnoga pravila za akcent dvojesložnih riječi nema, a troješložne i četverosložne koje su bez prijedloga na početku, ponajviše imaju akc. kao na pr. golúbak, a koje su s prijedlogom složene, one su ponajviše akcentovane kao na pr. ìzlazak. — Ispred *k* u ovome nastavku bilo je nekad ь, zato glasovi *k, g. h* prelaze u *č, ž, š,* na pr. mráčak, pärožak, grášak.

b) *āk* veže se s osnovama glagola, koji se u infinitivu svršuju na *-ati,* i riječi tako postale značе činioca: lèžâk, tèžâk, zûjâk (ime nekom hruštu, što zuji). Češće se veže s osnovama imenica, te se onda značenje ili ne mijenja: kȉjâk (nekad se govorilo *kij,* vidi u akad. rječniku), tòrbâk (isto što torba), ûjâk (nekad se govorilo *uj*), vòjâk (nekad se govorilo *voj*), — ili se mijenja: pòljâk, šljìvâk (isto što šljivik), temèljâk, zèmljâk. Dosta ima imenica s ovim nastavkom postalih od pridjevnih osnova; značenje takvih imenica stoji u tijesnoj svezi sa značenjem temeljnoga pridjeva (ali ta je sveza raznolična): glùhâk, golùbinjâk, gòrnjâk, ljèvâk, lùdâk, mràvinjâk, pròstâk, svòjâk (od: *svoj*), telèćâk, vjèštâk. Među riječima s ovim nastavkom nema ni jedne, koja bi značila kakovu radnju ili stanje. Za akcent nema stalna pravila.

c) *aka* je veoma rijedak nastavak: dìvljaka, ròđaka.

d) ı *(a)l* u imenica muškoga roda: òrao, pàkao, svȑdao, ûgao, ùzao, vȑtao (t. j. vrt).

*) Po svoj prilici ovako je izvedeno i pòdmladak od imenice mlâd (gen. mlâdi, t. j. mlada stoka), a ne od pridjeva mlâd, mláda. Tako i prînovak nije od nȍv, nȍva, već je prema glagolu prinoviti, jer narod riječi na pr. dòmetak, ùlomak osjeća, kao da su izvedene od glagola dòmetnuti, ulòmiti.

e) 2 *(a)l* u imenica ženskoga roda, koje znače stanje ili stvar, a gotovo sve su složene s kakvim prijedlogom: ïznîkao ili pönîkao (ono, što iznikne), ïzrâstao (ono, što izraste), mîsao (dömîsao, pömîsao), näzêbao (nahlada, kad se ko nahladi), pögîbao, pömřzao, prötîsli (kad čovjeka bode u bokovima), prëgîbao. Riječi prömîsao, smîsao muškoga su roda (gen. prömîsla, smîsla), a sve druge ženskoga.

f) *ala* je veoma rijedak nastavak: mrèžale (samo u plur., „ispriječano kao mreža, te se u njemu šlama nosi"), vlàčale (samo u plur., „koze od drveta, na kojima se plug vozi").

g) *alo* imamo u stòpalo, vlàkala (samo u plur., isto što vlačale). U te je rieči *alo* preneseno iz riječi, kao što su: klëcalo, oglèdalo, sjëdalo i t. d., gdje je nastavak samo *lo;* vidi kod toga nastavka.

h) *ālj* se združuje s osnovama imenica i pridjeva, te nastaju imenice, koje znače ili čeljad ili životinje ili stvari: bögâlj (t. j. koji prosi, da mu se smiluju *Boga* radi), četvrtâlj (neka žitna mjera), gübâlj (konj, na kojemu je guba), küsâlj (kus konj), mřkâlj (ime ovnu, od imenice mřk), sïvâlj (ime konju), vàtrâlj, zëkâlj (konj zeko ili zelenko) i još nekolike ovake imenice.

i) *alja* u nekoliko riječi ženskoga roda, izvedenih od glagolskih osnova, na pr. grebènâlja, prâlja, vidi kod nastavka *lja;* — osim toga u riječi izvedenoj od pridjevne osnove: krïvalja (grožđe duguljastih i krivih jagoda).

j) *âljka* se veže gotovo samo s osnovama glagola V. vrste, i riječi tako postale znače ponajviše spravu, kojom se čini ono, što temeljni glagol znači. Primjeri: kàzâljka, màhâljka, navïjâljka, okrètâljka, pïsâljka, prošïvâljka, sïsâljka, snòvâljka, štïpâljka, štřcâljka i t. d. Sasma rijetko znače ovake riječi drugo što: izmètâljka (neka djevojačka igra), naràdâljka (žena, koja narada t. j. blebeće), tùžâljka (žalosna pjesma) i dr. Od osnove, koja nije glagolska, izvedena je samo riječ stàbâljka (od osnove, koja je u: stáblo). Akcentom se od drugih riječi razlikuje samo: štřcâljka.

k) *(a)m,* samo u: járam, jèčam.

l) 1 *(a)n,* samo u: òvan, rûjan.

m) 2 *(a)n* u: dêsni (meso oko zúbâ), plïjesan, säblâzan.

322. a) *an* pristupa na osnove imeničke, pridjevne i glagolske, a riječi tako postale obično znače muško čeljade ili mušku životinju, rijetko kakvu stvar. Primjeri: bùkvan, dïvljan, domïšljan, dràgan, gřkljan (nije od korijena, koji je u: gřlo, već od drugoga), mřtvan, rïđan, šàran, tùpan, zvjèzdan (neka trava) i t. d. Riječ òstan (gen. òstana) upravo ne ide ovamo, već pod 1 *(a)n,* jer joj je *a* postalo od starijega ь, koje je iz nominativa sing. zavučeno i u druge padeže. Akcent u svih je ovih riječi isti.

b) *ān* se veže s imeničkim osnovama, i riječi tako postale znače čeljad, životinje i stvari, koje stoje u kakvoj svezi s temeljnim riječima. Primjeri: gȁćân („golub, u kojega je perje dolje po nogama kao gaće"), gùsân, gùšân (golub s gušom), kûmân (govori se od dragosti mjesto: kûm), obrûčân (lonac, koji je opasan obručem), sirôtân, žûpân. Akcent je ponajviše kao u gȁćân.

c) *ana* je nastavak iz turskoga jezika te se veže s osnovama turskih i neturskih riječi, na pr. apsàna, barutàna, mehàna, ciglàna, dvoràna, kuglàna, svilàna. Sve su te riječi jednako akcentovane i sve znače neko mjesto osim poljàna, koja imenica znači: ravno polje.

d) *ān(a)c* služi za tvorbu imenica, koje znače, otkle je ko ili gdje živi: Austrijánac, Banjánac, Dečánac, Srbijánac, Talijánac; govori se i piše također Afrikánac, Amerikánac, Belocrkvánac (čovjek iz „Bele Crkve" u Banatu), a Vuk u pripr. za ist. 35. ima Kamčatkanac (bez akcenta, ali je jamačno: *-ánac)*. Akcentom se odmiče od drugih: Pěštanac (biće, da se govori i Peštánac). — Imenice, kao što su *obrukanac, prebranac* i t. d.. vidi u §-u 319b.

e) *anca* samo u dijalektičkoj riječi ûzdânca i u staroj (danas neobičnoj) *ufanca*, koje obje znače: uzdanje, ufanje, a načinjene su prema talijanskoj imenici istoga značenja: speranza.

f) *ance* imamo samo u imenica umanjenoga značenja: bjelànce, blätânce, čědânce, žumànce. Kako se dekliniraju te riječi, to se vidi u §-u 157d. Nastavak navedenih riječi zavučen je iz riječi, kao što su brašànce, vlakànce (od: brȁšno, vlákno); vidi nastavak *ce*.

g) *ancija* samo u vàrâncija (varàncija), tèrâncija (u istočnom govoru mjesto *tjerancija);* obje će riječi biti načinjene od književnih ljudi prema riječima latinskog podrijetla, te su valjada iznajprije glasile varacija, teracija (kao dácija, règrâcija, operácija, proklamácija), a narod je umetnuo *n* (isp. arantos, komendija i t. d. u §-u 82c).

h) *anica* se dosta često nalazi u imenica, prema kojima se govore pridjevi na *-an*, na pr. rûčanica (t. j. ručano doba), snježànica (t. j. snježana voda), sûnčanica (t. j. sunčana zraka), gibanica (od pasivnog participa gîbân), oránica (od: ôrân), cjèpanica (od: cijepân) i t. d. Prema takvim i sličnim imenicama zavučeno je *anica* i u ove dvije riječi, prema kojima nema pridjeva (ni participa) na *an*: cjevànica (t. j. cijev u noge, golijen), kljûčanica.

i) *anija* samo u rijèčî: hvatànija, petljànija pisànija, vezànija, kojima je temeljno značenje isto, što imenicama na *anje* od istih glagola, dakle hvatànija isto što hvätânje i t. d. U akadrječniku ima i imenica: pjevànija.

j) *anin* u nekoliko imenica, koje znače, otkle je ko ili gdje živi: Béčanin, Cètinjanin, Máčvanin, Mòračanin, Sènjanin, Spûžanin, Tüzlanin, vàrošanin; ovamo ide i Báčvanin (kao da je zemlji ime *Bačva).* Vidi nastavak *janin*. — Prema takvim ime-

nicama muškoga roda nalaze se imenice ženskoga roda s nastavkom:

k) *anka*, na pr. Máčvanka, Tùzlânka, Báčvanka. Vidi nastavak *janka*.

l) *anstvo* se nalazi u: bezočànstvo, dostojánstvo, pijánstvo, poznánstvo, postojánstvo. Iz tih imenica, u kojima je *-an-* došlo iz pridjeva bèzočan i t. d., prodrlo je *n* i u neke druge riječi, prema kojima nema pridjeva s nastavkom *an;* to su: božànstvo, čovječànstvo, otačànstvo, svjedočànstvo, veličànstvo, vladičànstvo. U tih imenica stoji *č, ž* mjesto *k, g* zato, jer je nekad bilo na pr. božьstvo (od: bogьstvo) i t. d.; v. § 39a.

m) *(a)nj* se veže s glagolskim, rjeđe s imeničkim i pridjevnim osnovama. Tako postale riječi znače stvari, vrlo rijetko drugo što. Primjeri: bâcanj (nekakav košar, koji se baca u vodu za hvatanje ribe), bûbanj, mètanj (hitac), nâkôvanj, pȍdupôranj ili pȍtpôranj, pȍšêtanj (okretanje u točka), pûcanj, rȅžanj (što se odreže), skrêtanj (nekoliko usukana lista duvana), svȅžanj, tûcanj (tučak ili tucalo od avana), ûrôvanj (kolac koji se urovi u zemlju), zȁpôranj (gvozden ili drven klin u vrátâ) i t. d. Od osnova imeničkih i pridjevnih: lîpanj, lùžanj (divlji luk, od: lûg), nòžanj (opanak od kože s goveđih nogu), pòvodanj, sîpanj, svîbanj, trâvanj, víšanj (divlja višnja). Korijen je taman u: glȅžanj, rážanj; žîvanj je postalo metatezom od žrnav i s promjenom glasa *n* u *nj* (ispor. češ. žernov, rus. жерновъ); istu promjenu glasa *n* u *nj* pokazuuje i imenica òstanj, koja isto znači, što i òstan i isto tako joj ostaje *a* u drugim padežima (gen. sing. òstanja kao òstana, v. §. 322a). Značenjem svojim odvaja se od svih drugih imenica sȕžanj, u kojoj je *s* prijedlog, *-už-* je u svezi s imenicom *uže,* dakle je sȕžanj upravo onaj, koji je užetom (ili užetima) svezan. Za akcenat, kako se vidi, nema pravila.

n) *anj*, samo u nekoliko riječi: čȍkânj ili kòčânj (postanja tamna), kòštanj (neka trava, postanja tamna), krȉbânj (postanja tamna), lòkvânj (osnova u imenici *lokva*), tùkvânj (osnova u imenici *tikva,* vokali *u* — *i* među sobom su u prijevoju ili alternaciji).

o) *anja*, samo u nekoliko riječi: kòpanja, lùbanja, pomàganja, pùtanja (u Vuka — možda grješkom — putànja), — i u nekolika mjesna imena: Bòranjȁ (planina), Dòbranja (planina), Zȉrmanja (voda).

p) *ānj(a)k*, samo u: bljuvánjak, potočánjak (*č* mjesto *k* prodrlo je iz imenica istoga značenja: potóčak, pòtočić), žumánjak (t. j. žumànce ili žuvànce, v. §. 74a).

323. a) *ār* se veže s osnovama glagolskim, i tako postaju riječi, koje znače činioca radnje, što se glagolom izriče. Primjeri: čûvâr, gàtâr, klopȍtâr (ovan sa zvonom, t. j. koji klopoće), kûhâr, pȅkâr, pìsâr, (pïsâr) štàmpâr, vìdâr, vòzâr, zìdâr. Često se

taj nastavak veže i s imeničkim osnovama, te onda izlaze riječi, koje stoje u kakvomgod savezu s onim, što osnovna imenica znači, na pr. koji ono čuva, gradi ili prodaje: bäčvâr, čìzmâr, dȉvâr, kȍlâr, kòzâr, krâvâr, lùgâr, mljèkâr, nȍvinâr, pȕškâr, rešètâr, vinogràdâr, vòlâr, vràtâr, — a i drugo koješta, na pr. crkvári (koji idu u crkvu), hȉljadâr (čovjek, koji ima hiljade), kamènâr (koji siječe kamen), mràvâr (ptica, koja jede mrave), lèšinâr (orao, koji se hrani lešinama), zlàtâr (koji čini što od zlata), žènâr (koji se mnogo sa ženama druži), — glàvâr (koji je čemu glava), gospòdâr (koji je čemu „gospod", a „gospod" je starinska riječ za „gospodin"), drùgâr (isto što drûg) i t. d. Nekim se imenicama s nastavkom *ar* ne zna korijen: kòmâr, kȍtâr, lòpâr. Akcent nije, kako se iz navedenih primjera vidi, postojan, ako se i razabira sklonost, da na drugi slog od kraja dođe spori akcent ili da izvedena riječ ima akc. onaj, koji ima temeljna.

b) *ara* se veže s osnovama glagolskim i imeničkim, rjeđe s pridjevnima. Riječi tako postale znače ponajviše mjesto ili spravu, gdje ono stoji ili gdje se ono čini, što temeljna riječ znači. Na pr. bràšnara, crèpara, dȉvara, dùdara, hljèbara, kupùsara, (kaca za kupus), pècara, plvara, svìlara, vretènara, vùnara i t. d.— Gdjekoje ovake riječi znače žensko čeljade: gàtara (koja gata), kàrtara (koja gata u karte), mùškara (koja se vlada kao muška glava), podlòžara, rèdara (na koju red dođe raditi), tràvara; gdjekoje opet znače životinje: mùzara (krava ili ovca ili koza), štàlara (krava, koja se drži u štali), zlàtara (muha), žènskara (ženka); ima ih, koje znače biljke: jàjara (neka šljiva, velika kao jaje), lùdara (1. bundeva, 2. neka gljiva), pùhara (neka gljiva), želùdara (neka trava, koja se jede, kad želudac boli). — Nekoliko ih ima, koje znače različne stvari: brvnara (kuća od brvana), gùžvara (pita), krìškara (kapa od nekoliko dijelova nalik na krìške), mekìnjara (čorba od mekinja), smòkvara (pita), strâćara (vrlo rđava kuća), šùbara i t. d. — Od pridjevnih su osnova: pùstara, tùpara (tupa sjekira). Akcenat je u svih riječi, što ovamo idu isti, t. j. spori na trećem slogu od kraja. Vidi i nastavak *jara*.

c) *ār(a)c* imamo u: bukvárac (od bùkvâr, knjiga), muškárac, petljárac, poletárac (isto što polètar), pomeljárac (isto što pomèljâr).

d) *ār(a)k* samo u suvárak (t. j. suharak).

e) *arica* obično se nalazi u imenica ženskoga roda izvedenih od onakvih muškoga roda, kojima je nastavak *ār*, na pr. čizmàrica, govedàrica, krčmàrica, lončàrica, ovčàrica, vidàrica i t. d. Te i slične riječi znače sad čiju ženu, sad žensko čeljade, koje ima kakav posao oko onoga, što temeljna riječ znači. Iz takvih imenica prodrlo je *arica* i u neke druge, koje obično znače kakvu stvar, a prema njima nema imenice muškoga roda s nastavkom *ar*, na pr. gäzdarica, klädarica (vodenica na kladama), lûkarica

(pita s lukom u Crnoj Gori), ognjàrica (čobanska koliba, u kojoj se oganj loži), pȕškarica (puška, u igri za djecu), uljàrica (sud za ulje), vinàrica (lađa, u kojoj se vino vozi), žȕtarica (žutovoljka, žuta kokoš, koza).

f) *arija* se nalazi u riječima: drvenàrija (drvena roba), lagàrije, Madžàrija (t. j. Madžari), mȁdžarija (madžarski dukat), ništàrija, militàrija, petljàrija, serdàrija, štampàrija, šljepàrija, tričàrija (u toj je riječi *č* mjesto *c* prodrlo iz pridjeva trȉčan, trȉčav, u kojima je *č* po zakonu, v. §. 362a, 365f.).

g) *arina* imamo u riječima: dimàrina (ili dimnica, što svaka kuća plaća vladici od dima), glavàrina (što se od glave plaća), krvàrina, kućàrina, svadbàrina (u Vuka je akcent svȁdbarina), travàrina (što se plaća za travu). Te su riječi načinjene po analogiji imenica, kojima se temeljna svršuje na *ār*, na pr. brodàrina, vozàrina (t. j. što se plaća brodaru, vozaru), a imaćemo ih pri nastavku *ina*.

h) *ārka* u riječima čìzmârka, govèdârka i t. d. vidi pri nastavku *ka*. Iz takvih imenica zavučeno je *arka* u neke druge,, prema kojima nema imenica na *ar*, ili ako ima, a one sasvim drugo što znače na pr. češljùgârka (ime ptici), mjȅsečârka (rotkva), pùdârka (praća), šljȉvârka (hrušt).

i) *(a)s* samo u òvas.

324. a) *āš* se najčešće združuje s osnovama imeničkim; tako postale riječi znače i čeljad i životinje i stvari, a stoje u kakvomgod savezu sa značenjem temeljnih riječi. Primjeri: budàlâš, dùpljâš, gàjdâš, imèlâš (neka ptica, koja se hrani imelom), kàrtâš, kočljâš, lakrdijâš, òrlâš (talir, na kojemu je orao), pàprikâš, pendžèrâš, prìtkâš (grah, koji se penje uz pritku), tambùrâš i t. d. — Rjeđe se taj nastavak veže s pridjevnim osnovama, a još rjeđe s glagolskima: bjȅlâš (ime konju), bogàtâš, krìvâš (kriv veliki nož), plemenìtâš, velìkâš, — blebètâš, čegrtâš, prtljâš, zanovjètâš. Akcent je gotovo u svih imenica s tim nastavkom isti, t. j. spori na drugom slogu od kraja.

b) *ašce* služi, da naznači što umanjeno: brdâšce, grlâšce, klubàšce, kòritâšce, psȅtâšce, sedlàšce, srdâšce, sünâšce. Temeljna imenica gotovo svima je srednjega roda, izuzetak je samo: strmašce od strmen (gen. strmena, t. j. uzenđija). Neke se imenice s nastavkom *ašce* govore samo u plur. kao i temeljne im imenice: leđàšca, ustàšca, vratàšca. O deklinaciji imenica, što ovamo idu, vidi u §-u 157c. Nastavak *ašce* postao je od ьčьce (v. §. 91c), dakle na pr. brdâšce od brdьčьce.

c) *ašin* u ove dvije imenice, koje se govore od dragosti: kumàšin, prijàšin.

d) *āška* samo u ljùljâška (u čemu se ko ljulja).

e) *(a)t* imamo u: drhat (gen. drhta); riječ bȁhat ima u gen. bâhta i bȁhata, a govori se i bâkat i bât (gen, bâkta i bâta).

f) 1 *at* se nalazi u Hŕvât, svât, šäpât; prva je od tih imenica korenita, a korijenu se značenje ne zna, druga je od pronominalnog korijena *sve,* od kojeg je posvojna zamjenica svôj, a treća je onomatopejska riječ. Tamna su postanja riječi: gnjât (u starijem jeziku bilo je i *gnat,* kako je i danas u nekim slavenskim jezicima), bùšat (ime konju), pèčat, — a sùvat je iz turskoga jezika.

g) 2 *āt,* samo u riječi ženskoga roda svôjât (t. j. svoji, rođaci).

h) *ata* samo u lòpata, pŏjata, kojim se imenicama ne zna korijen.

i) *āt(a)k* u: kusátak, težátak, žerátak i još u dvije rijetke riječi.

j) *atka* u nekoliko riječi različita značenja: krùpatka (neka riba), zùkatka (nekakav sud), sùhatka (suho drvo), šìvatka (šivaća igla), ùšatka (neka ptica), zùbatka („od sijena ono, što bi konj u jedan put uzeo u usta").

k) 1 *āv* imamo u: rùkâv, žĕrâv (imenice muškoga roda).

l) 2 *av* u riječima ženskoga roda: ljúbav, nárav. Vidi nastavak *tav.*

m) *ava* u: dr̀žava, dùbrava (izvedeno od negdašnje imenice dąbrъ, koja je značila „dub"), maùkava, žèrava, — i u imenima rijeka: Brègava, Kŕbava, Mòrava, Rèsava, Trnava i dr. Vidi i nastavke *java, njavą.*

n) *av(a)c* se nalazi u dosta imenica, prema kojima stoje pridjevi, što se svršuju na *-av;* nastavak *avac* služi, da se od takovih pridjeva načini imenica, na pr. čŭpavac, ćŏravac, gŭbavac, krästavac, krvávac (junak, ubojnik), läjavac, ništavac, pr̃njavac, šŭgavac i dr., prema pridjevima čŭpav, ćŏrav, gŭbav i t. d. Ali prema nekim ovakim imenicama nema pridjeva na *-av,* već su izvedene od glagolskih osnova, na pr. kúsavac (koji rado kusa), lízavac (koji liže), mĩgavac (neka ptica), pŭcavac (neko grožđe), skäkavac, škrípavac (neka gljiva) i dr. Akcenat je ponajviše kao u temeljne riječi.

o) *avica* imamo u nekoliko imenica izvedenih od pridjeva, koji se svršuju na *-av,* i te imenice znače koje čeljad, koje životinje, koje stvari sa svojstvom onih pridjeva, od kojih su izvedene. Primjeri: ćĕlavica, ćŏravica, čädavica (puška), dläkavica (riba), gŭbavica, (s)klìzavica, krvàvica, läjavica, tĕpavica i dr. U akcentu se gotovo sve te riječi drže pridjeva, od kojih su postale; ispor. ćĕlav, ćŏrav i t. d. Iz takovih imenica prenesen je nastavak *avica* i u druge, prema kojima nema pridjeva na *av,* a znače stvari ili bolesti ili prirodne pojave, rijetko životinje, stvari i radnje; najviše ih je izvedeno od osnova glagolskih, malo od imeničkih. Primjeri: békavica (sricanje u bukvaru), bljĕčkavica ili br̃čkavica (put vrlo blatan i mokar), bràdavica, cr̃ka-

vica, gnȍjavica (mali čir), gùjavica (glista), kȁpavica, (voda od kiše, što kaplje s kuće), klhavica, kȕkavica, lȁstavica, múkavica (svinjska bolest), natézavica („kad čovjek teško ide na polje"), nògavica, pȁdavica, pìjavica, pljȕcavica (neka riba), rȅkavica (vodenica na rijeci, potočara), rìgavica, ŕskavica (meka kost u nosu), rukàvica, sȉjavica (1. kad od muke sijeva u zubu ili u očima, 2. kad sijeva munja, a grȍm se ne čuje), skàkavica (1. zaȉsovnica, 2. neka igra, u kojoj se skače, 3. neka riba), štȕcavica, (u Vuka je „štȕkavica" s naznakom, da se govori u Boci), trȅpavica, trȅsavica (bolest, kad se tresu ruke ili glava), trȕckavica (kad se kola od rđava puta vrlo truckaju), vijavica (kad snijeg vije), žȉgavica (mali naboj na tabanu) i još nekoliko ovakih riječi. Akcent je gotovo u sviju na četvrtom slogu od kraja, ali koji, tome nema stalna pravila.

p) *avina* u riječima od glagolskh osnova: grùšavina (prema grùšati se), mjèšavina, pèšnjavina (bokeljska riječ od bokeljskoga glagola pèšnjati, t. j. krpiti); taj se završetak nalazi u još tri riječi, prema kojima se nalaze imenice na *ava, java, njava;* to su: dr̄žavina, gr̄mljavina, tùtnjavina, one sasvim isto znače što: dr̄žava, gr̄mljava, tùtnjava.

q) *āvka* u: mirȉsâvka (neko grožđe ili krušku), slùžâvka, tocȉljavka (govori se i tocȉljâjka).

325. a) *ba* (ьba) se veže s glagolskim osnovama, i to najviše s osnovama glagola IV. vrste. Značenje je od glagolskih osnova izvedenim riječima: činjenje onoga, što glagol znači. Primjeri: bȅrba, bȍrba, dvȍrba, drùžba, kȁrba, kȍrba, pȁrba (prema: prȅti se), seȍba, slùžba, svjedodžba, trùdba, tùžba, — ovamo idu i imenice složene s kojim prijedlogom: nágodba, náredba, pȍgodba, ùredba. Od neglagolskih su osnova: svȁdba (od: svat), svôjdba (od: svôjta). U dvojesložnih je akc. ponajviše spori na prvom slogu.

b) *bāć* samo u zelèmbâć (mjesto: zelenbać); ispor. nastavke *ać* i *dać*.

c) *bina* (ьbina) kašto se naprosto izmjenjuje s nastavkom *ba*, tako je drùžbina, gȍzbina isto što drùžba, gȍzba (ne treba ovamo stavljati sudbìna i sùdba, jer ni jedna ni druga ta imenica nije narodna, prvu su književnici načinili, a drugu su uzeli iz ruskoga jezika). Prema drugim imenicama na *-bina* nema od iste osnove riječi na *ba*, na pr. čȁzbina, nàrudžbina, ȍsudbina, pȍstôjbina, sȍdžbina, tȅdžbina (postalo od tekьbina, gdje je *k* stojeći pred ь prešlo po §-u 89b u *č*, a pošto je ь ispalo, *č* je pred *b* po §-u 94 prešlo u *dž*), vrȁdžbina. Od neglagolskih su osnova imenice: ȍtadžbina, (postalo od otačbina, a to od otьcьbina po §-u 90c), rodbìna, tȁdbina, tazbìna, zàdužbina (što je za dušu). Za akcent imenica s nastavkom *bina*, nema, kako se vidi, pravila.

d) 1 *ca*, samo u klȉca, žȉca, koje su korenite riječi i pred *c* nikad nijesu imale ь.

e) 2 *ca* glasilo je nekad ьca, a pristupa na osnove riječi, koje se sklanjaju kao stvār (v. §. 163a) ili su se nekad sklanjale; riječi s tim nastavkom imaju deminutivno (t. j. umanjeno) značenje. Primjeri: kápca (od: kâp), kćérca, kòpca (od: kôb), kívca, nòćca, paméca, rijèčca, smŕca, stvárca, zópca, žéćca (od žêđ, t. j. žeđa, po §-u 96). Riječi djèca, vŕvca izvedene su od negdašnjih *dijet* (gen. *dijeti*), *vrv* (gen. *vrvi*); po svjedočanstvu drugih srodnih jezika govorilo se nekad *ovъ* (gen. *ovi*), i otud je izvedeno óvca. Tim trima riječima sasvim se zaboravilo iskonsko umanjeno značenje, te se govore danas, kao da nijesu umanjene, a takva je još i riječ kȁca (mjesto *kadca* od: káda). Neposredno od korijena izvedene su riječi: bóca (neka trava, koja bode), glóca (breskva, koja se ne da rascijepiti, već je treba glodati) mjesto *bodca, glodca*. Neobično je načinjena riječ govečáca (genitiv govečácê. od: gòveče). Stalnoga akcenatskog pravila ovim riječima nema, premda se razabira sklonost, da se govore sa sporim ili uzlaznim akcentom na drugom slogu od kraja,

f) *ce* (ьce) služi za umanjene riječi srednjega roda. Primjeri: brašànce (od: brašьnьce), dánce (od: dъnьce), grŕoce (mjesto: grlce), jájce, jȅzêrce, kòljênce, kòrice, kriòce (mjesto: krilce), líšce (od: ličьce, v. §. 91d), njȅdârce, òstŕvce, pérce, pisàmce, pŭce (od putьce), rebàrce, seòce, stakàlce, vèsaoce, vínce, vlakànce, zvónce i t. d. Ovamo idu i imenice: sŕce (mjesto: srdce) i sûnce, koje se danas više ne osjećaju da su umanjene; negdašnje neumanjeno *srdo* i *suno* sačuvato je u složenicama: srdòbolja, sŭnovrât. Rijetko se veže ovaj nastavak s osnovama riječi, koje nijesu srednjega roda, na pr. ostànce (od: òstan). O deklinaciji imenica, što ovamo idu, vidi u §-u 157c. — Nastavak je *ce* postao od ьce, trebalo bi dakle da *k* ispred ь prelazi u *č*, a to dalje u *š*, i tako je doista *čšce* (mjesto: očce, očьce), ali se govori i òkce (doduše u drugom značenju); to treba tumačiti onako kao na pr. kúkac (vidi kod nastavka *(a)c*). Stalnoga pravila za akcent rijèčî s ovim nastavkom nema, ali se razabira sklonost, da se u onih, koje se ne svršuju na *ance*, akcent upravlja po temeljnim riječma.

326. a) *č*, samo u bȉč (t. j. čim se bije).

b) *ča* (ьča) u mjesnim imenima Bôrča, Löča (v. §. 73), Ljŭpča, Slâvča (brdo kod Nove Gradiške); u drȁča biće nastavak *ača* (a korijen onaj, koji je u glag. drijèti), a kŏpča ili kŏvča je turska riječ.

c) *čâd* nalazi se u zbirnih imenica, kojima je za sing. nastavak *če*. Primjeri: àrapčâd (u sing. àrapče), bŭgarčâd, kŭmčâd, làtinčâd, mömčâd, pàstirčâd, röpčâd, sŕočâd, sŕpčâd, vàroščâd i t. d. Kako se vidi, stalnoga akcenatskog pravila za ove riječi nema. Vidi nastavak *ād*.

d) *čaga* samo u rùpčaga (t. j. rupetina).

e) *če* u riječi, koje znače mlado čeljade ili mladu životinju, na pr. àrapče, bügârče, golúpče, kúmče, làtînče, mòmče, pàripče,

pastírče, ròpče, siròče, sr̀pče, vàrošče. Neke riječi ovoga značenja svršuju se također na *če*, ali im je nastavak upravo samo *e*, a *č* im je postalo od *k* ili *c* temeljne riječi po glasovnom zakonu (v. §. 89b i 90c), na pr. brávče (od: brávac), đáče (od: đâk), mòmče (od: mòmak), sinóvče (od: sinòvac). Kad se ovako našlo nekoliko riječi sa završetkom *če*, onda je taj završetak prenesen i drugamo, gdje u osnovi nema ni *k* ni *c*, koje bi se ispred *e* imalo pretvoriti u *č*. Rijetko s ovim nastavkom nastaju riječi, koje znače stvari; takve su; ákôvče, mjèšče, pràmče. Stalnoga pravila za akcent riječi, što ovamo idu, nema.

f) *čica* u riječima umanjena značenja: cjèvčica, gràončica, kòščica (pored kòštica, v. §. 91a mjesto: *kostčica*), sóčica (od: sô), stràončica. Taj je nastavak uzet iz riječi, kao što su: čâvčica, gûščica, klẽpčica, trâvčica, gdje je nastavak samo *ica*, a ispred *i* pretvoreno je osnovno *k* u *č* (na pr. *čavčica* od: *čavk-ica*).

g) *čić* imamo u riječima: đavòlčić, hljẽpčić, jûnčić, sînčić, ûbruščić i t. d., gdje je nastavak samo *ić*, a *č* ispred *i* postalo je po zakonu od *k* i od *c*. Iz takvih i sličnih riječi zavučeno je *čić* u druge imenice umanjena značenja, kojima se temeljna riječ ne svršuje ni na *k* ni na *c*, na pr. kazàončić, kamènčić, kaplàrčić, òbraščić, prèklečić (mjesto: *prekletčić* od: prijèklet), ròščić, ugljenčić i t. d. Pored mjèhčić govori se i mjèščić (v. §. 93a). Riječi od dva sloga imaju akcent sve kao ròščić, a za druge nema stalna pravila.

h) *čija* je iz turskoga jezika i nalazi se samo u: miráščija (tu je i temeljna riječ mìrâz iz turskoga jezika), porèščija.

i) *čina* se nalazi samo u nekoliko riječi, koje znače što uvećano: bolèščina ili bolèština (od: *bolestčina*, v. §. 91a), cjèvčina, čàrapčina, màščina (od: *mastčina*), ponjàvčina, zubùnčina. Nastavak se ovaj razvio iz onakih riječi, koje s nastavkom *ina* znače što uvećano, pa se po zakonu *k* ili *c* pred *i* pretvorilo u *č*, na pr. djevòjčina, hajdùčina, opànčina, magàrčina, stàrčina, vjèštičina. Narod je krivo osjećao, da je na pr. djevòjčina postalo od: *djevoj-čina* (a doista je postalo od: *djevojč-ina*, a to od: *djevojk-ina*), i tako je izišao nastavak *čina*. Ispor. postanje nastavka *če*.

j) *čurina* samo u: maščùrina (od: *mast-čurina*, ispor. màščina od mast-čina).

327. a) *ća* imamo u: dâća, nèdaća, òdjeća, òbuća.

b) *ćāk* samo u riječi prâćâk, koja znači isto što pratljača.

c) *d* se nalazi sigurno samo u riječi stâd, od koje imamo samo instrumental sing., kad se kaže: stati stâdom.

d) *da* (upravo ьda) u riječima: krîvda, prâvda, nèprâvda, vražda (od vražьda, v. §. 79a).

e) *dāć* samo u crvèndâć, sîndâć; ispor. nastavke *ać*, *bać*.

f) *d(a)k*, samo u nèstadak.

g) *dar* je turski nastavak, koji je iz turskih riječi na pr. abèrdâr, dževèrdâr, haznàdâr uzet i svezan s domaćim osnovama u čuvàdâr (gla-

golska osnova *čuva* od *čuvati*), domàdâr (za osnovu je uzet adv. *doma* kao u domàzluk, vidi tu imenicu u §. 348 kod nastavka *luk*).

h) *dba* je nekad glasilo *tьba*, a veže se ponajviše s osnovama glagola IV. vrste, i riječi tako postale znače radnju glagolom izrečenu, na pr. bjèlidba, gùlidba, kòsidba, krčidba, pròsidba, vjèridba, žènidba. Iz tih i sličnih riječi prodrlo je čitavo *idba* u: rèzidba, vèzidba, gdje osnove ne pripadaju glagolima IV. vrste. Sasma rijetko veže se ovaj nastavak s osnovama glagola, koji ne idu u IV. vrstu: sjèdba (t. j. sje-dba, korijen isti, koji je u sijati mjesto *sje-jati*, v. §. 53b), ùdadba.

i) *dbina*, postalo od *tьbina*, samo u jèzbina (od jestbina po §-u 77c, a to od *jed-tьbina* po §-u 87b).

j) *do* samo u: čùdo (t. j. ono, o čem se čuje govoriti, pripovijedati), stàdo (t. j. ono, što čovjeku stoji na polju ili drugdje).

k) *doša* samo u nèznadoša (onaj, koji se čini, da ne zna ništa), samo u poslovici: neznadoše svijet pojedoše. U akad. rječniku ima imenica pijandoša (ili pjandoša, t. j. pijanac).

l) *dura* samo u pijàndura (ili pjàndura).

328. a) 1 *e* (et) se veže koje neposredno s korijenima, koje s osnovama drugih riječi, i tako postale imenice znače mlado od ljudi i od životinja, na pr. järe, júne, kljúse, közle, mläde, prâse, tèle, Türe, zvijère, ždrijebe i dr. Da *c* i *k* ispred *e* prelazi u *č*, to se vidi pri nastavku *če*, na pr. brávče, đáče, mòmče, sinóvče; u mäče (od: mačka) ispalo je po zakonu *č* ispred *č* (v. §. 107a), a u päče (od: pätka), lüče (od: lütka) ispalo je *t* po §-u 76a. Tako je i *h* ispred *e* prešlo u *š* (v. §. 89b) u riječi Vläše (od: Vläh). Nastavak *e* prodr'o je i u mnoge tuđe, osobito turske riječi, na pr. büre, ćëbe, dùgme, đübre, japùndže, sìrće, táne i t. d. Od pravih narodnih riječi razlikuju se ove tim, što znače stvari, a ne mlade životinje i čeljad. Za riječi s nastavkom *e* nema stalnoga akcenatskog pravila.

b) 2 *e* u riječima i imenima muškoga i ženskog roda, što se govore od dragosti, na pr. kále, Ráde, gŕle, Máre, v. §. 371b.

c) *ec* samo u mjësêc, zêc (od: zajec, v. §. 114).

d) *ēč(a)k* samo u riječima umanjena značenja: kaméčak, kreméčak, koréčak; u prve dvije postalo je *e* pred *č* od *i* (prema kämën, krëmën), jer se govori također kamíčak, kremíčak, i to je stariji oblik (vidi pri nastavku *ič(a)k*), a koréčak je riječ prema tima dvjema načinjena.

e) *ēčka*, samo u: kòlêčke (točkovi u pluga).

f) *eće* u glagolskim imenicama, na pr. propéće; vidi kod nastavka 2 *je*.

g) *ēd* samo u jàgnjêd (gen. jagnjéda).

h) *edo* samo u: gòvedo.

i) *edina* samo u mrlèdina („koža od živinčeta, koje lipše", t. j. koje je „mŕlo").

j) *edžija* u: čětedžija, čizmèdžija, sȉledžija; to je turski nastavak uzet iz turskih riječi, kako je na pr. kȅsedžija. Vidi nastavak *džija*.

k) *eg* u kòvčeg i još u nekoliko riječi postanja isto tako tamna, kao i ta što je.

l) *ekanja* samo u ove tri riječi uvećana značenja: momčèkanja, srbèkanja, starčèkanja.

m) *ela* u: pčèla (postalo od bъčela, u kojoj je riječi korijen isti, koji je u bùčati, bùka, jer pčela buči, upravo: zuji) i još u nekoliko riječi koje tamna postanja, koje tuđih: ȉmela (ili mèla), cȉpela i dr.

n) *elin* u: gizdèlȉn (akad. rječn.), vlastèlin.

o) 1 *elj* u riječima muškoga roda: bâdelj (neka bodljikava trava, koja se zove i bâdalj), Bòkêlj (čovjek iz Boke Kotorske), bȓzelj (neka ptica), cȓnelj (ime ribi), gúndelj (ime hruštu), kràtelj (neka bolest, od koje čovjeku jedna noga postane kraća od druge), kȓpelj (neka uš) i još u nekoliko riječi tamna postanja. Stalnoga akcenatskog pravila nema, a značenja su, kako se vidi, različna.

p) 2 *elj*, u riječima ženskoga roda: kȓmêlj, obítelj; ovamo ide i starinska riječ pogibelj.

r) *ēlj(a)k* samo u: brdēljak.

329. a) *en* u: bȕsên, grȅbên, jȁsên, jèlen, pèlen, pȓstên, sȓšljên (ili stȓšljên), ȕgljên i još u nekoliko riječi. Značenja su različna, ali ni jedna ne znači radnju ili stanje, a stalnoga akcenatskog pravila nema.

b) *ena* samo u kòprena, pelèna.

c) *eno* samo u vretèno (mjesto *vrjeteno* po §-u 64a), korijen je toj riječi isti, koji je u: vȓtjeti (v. §. 119b).

d) *ēnce* služi za tvorbu umanjenih riječi srednjega roda, na pr. burénce, djeténce (ili djètênce), jarénce, pilénce, staklénce, telénce, ždrebénce i još u nekolike takve. Temeljne se riječi u nominativu sing. ponajviše svršuju na *e*. O deklinaciji riječi s nastavkom *ence* vidi u §-u 157d. Akc. je ponajviše kao u burénce.

e) *ēnda* samo u sȓbênda.

f) *enica* je iz riječi, kao što su medènica (kaca za med), mjedènica (malo zvonce od mjedi), vodènica, zobènica (hljeb od zobi) i dr., gdje prema imenici na *enica* imamo pridjev na *en* (na pr. mȅden, mjȅden i t. d.), pa je *en* prodrlo i u druge riječi, prema kojima takvoga pridjeva nema. Primjeri: jarènica (vuna), jarmènica (drvo nalik na jaram), nâćvenice (na čemu stoje naćve), kìčmenica, rtènica, sèstrenice (t. j. sestre), smolènica (motka, na kojoj se zapali smola, da bude znak ljudma, da trče u pomoć).

g) *enīk* služi za tvorbu imenica, kojima značenje u kakvomgod savezu stoji s temeljnom riječi, a mogu značiti čeljad ili životinje ili stvari. Primjeri: brâtstvenȉk („jedan od bratstva"), brâšnenȉk (jelo od brašna), drȕžbenȉk (koji je s kim u družbi,

drug), mòlitvenîk, òtadžbenîk (domorodac), pàklenîk (đavo), sedlènîk (konj, koji se sedla), slùžbenîk (koji je u službi, sluga), trùdbenîk (koji je u trudu, trudi se), vilènîk (vilin pobratim) i t. d. Nekima od tih imenica temeljna se riječ svršuje na *en*, na pr. mòlitvenîk: mòlitvenî, a nekima se ne svršuje, na pr. prema imenici trùdbenîk nema pridjeva *trudben*. U većini se riječi s ovim nastavkom akcent upravlja po temeljnoj riječi. Imenice mûčenîk, vjëренîk i slične vidi pri nastavku *ik*.

330. a) *enjača* se nalazi u nekoliko imenica, kojima se temeljna riječ svršuje na *men* ili na *me;* značenje imenica s nastavkom *enjača* različno je, ali stoji dakako u svezi s temeljnom riječi Primjeri: plamènjača (od: plamen, prevelika vrućina), ramènjača (od: rame, dio košulje u ramenu), sjëmenjača (što se ostavi za sjeme), tjëmenjača (kraste u djece na tjemenu). Ovaj se nastavak češće nalazi u imenica, kojima je temeljna riječ pridjev na *en;* te imenice znače različne stvari, na pr. bakrènjača (od: bäkren, puška okovana bakrom), crvènjača (neka jabuka ili šljiva), drvènjača (drvena čaša), jèčmenjača (neka kruška, koja dospijeva, kad i ječam), medènjača (neka jabuka i neka kruška), mjedènjača (malo zvonce od mjedi), prtènjača (prtena torba), suknènjača (nekakva košulja), vätrenjača (paroplov), vodènjača (neka kruška). Ovim do sad navedenim riječma upravo je nastavak *jača* (na pr. plamènjača, vodènjača od plamen-jača, voden-jača). Prema takvim imenicama načinjene su neke, prema kojima nema temeljne riječi na *-en* ili *-men*, t. j. kojima je upravo nastavak *enjača;* takove su: kičmènjača ili rtènjača, lïtrenjača (litrènjača, sud od jedne litre), srčènjača (trava od srdobolje (t. j. od srca), ûzlenjača („onaj cijepac, na koji se osnova priveže, kad se počne tkati"), vjëtrenjača (mlin, što ga vjetar tjera). Za akcent nema stalna pravila.

b) *ēnj(a)k* samo u: ušénjak (mala uš), zelénjak (zelen kukuruz, koji se može puriti i jesti). Vuk u rječniku ima još i pûrenjak (gen. pûrênjka, znači isto što zelénjak).

c) *enjāk* nalazi se u nekoliko imenica načinjenih prema pridjevima na *en*, na pr. crkvènjâk, medènjâk i t. d., u kojih je upravo nastavak *jāk* (na pr. crkvènjâk od crkven-jâk). Po analogiji takvih imenica načinjene su gdjekoje druge, prema kojima nema temeljnoga pridjeva na *en;* takove su: jârmenjâk (svrdao, kojim se jaram buši), srčènjâk (isto što srčènjača), vidi pri nastavku *enjača),* vjëtrenjâk (čovjek vjetrogonja).

d) *enjaka*, vidi pri nastavku *jaka*.

e) *enje* u glagolskih imenica, na pr. nòšênje, vòžênje i t. d., vidi pri nastavku 2 *je*.

331. a) *er* u nekoliko riječi korijena ponajviše nepoznata; značenje je različno: čeljad, životinje i stvari, na pr. čëmêr, djëvêr, güštêr, ivêr, kúćêr (koliba ili komora), mljèčer (neka trava), plëter (štogod pleteno), sjëvêr, stòžêr (izvedeno od: stôg, može

se misliti, da je riječ stȍžêr iznajprije značila drvo, oko kojeg se sadijeva stog), vȅčêr, — i još nekolike manje obične riječi. Akcent kako se vidi, nije postojan.

b) *ēr(a)k* samo u čepérak (mali pedalj), čupérak (pramen, čȕpa).

c) *erina* samo u: kljuvèrina (rđavo kljuse, t. j. kao da ga već ptice kljuju), kućèrina (stara i trošna kuća).

d) *ero* samo u jẽzero (korijenu se značenje ne zna).

e) *esija* samo u silèsija. — Riječ verèsija sasvim je turska, i korijenom i nastavcima, te ne valja pisati *vjeresija* u misli, da je od vjẽra.

f) *eskara* samo u ljudèskara.

g) *ēst* samo u bȍlêst, o kojoj riječi v. §. 51a. — Riječ *dražest* nije u narodu poznata, a i u književnosti se nalazi tek odskora; Vukov i akad. rječnik nemaju je.

h) *eš* je rijedak nastavak; imamo ga u: bàreš (isto što bära), bùlješ (ime ribi), kòstreš (ime ribi), lèmeš (od korijena, koji je u: lomiti), pèleš (perčin, neznana korijena).

i) *eša* u: brnješa, mòreša, rĩđeša, vràneša; sve te četiri riječi imena su kozama, a govore se samo u jugozapadnim krajevima.

j) *ešanja* samo u Turkèšanja, što je riječ uvećana značenja od osnove, koja je u Tùrčin (t. j. Turk-in, v. §. 136e).

k) *ešce* mjesto *ečce* (kao *ašce* mjesto *ačce*, v. §. 324b) nalazi se u riječima umanjena značenja, kakove su: djètešce, dùgmešce, jägnješce, jàrešce, kr̃mešce, tèlešce, tjẽmešce, vĩmešce, ždrẽbešce. Temeljne riječi svima ovim imenicama svršuju se na *e*, a u gen. sing. imaju *-eta* (na pr. djèteta) ili *-ena* (na pr. tjẽmena). O deklinaciji imenica s nastavkom *ešce* v. u §-u 157d.

l) *ešina* u riječima, koje znače što uvećano: hartijèšina, kćerèšina, materèšina, rakijèšina, sestrèšina.

m) *eška* samo u: bälješka (ime ptici, ispor. bäljast, t. j. crnoglav), komàdêška (isto što komad, samo uvećano), vr̃têška (u igri nekakva greda, koja se vrti).

332. a) 1 *ēt* u imenicama muškoga roda: klẽpêt, trẽpêt, trẽsêt, zvẽkêt.

b) 2 *ēt* u imenicama ženskoga roda: gölêt, vr̃lêt i u riječi tamna postanja köčêt (t. j. kostrijet).

c) *et(a)k* u: curétak (mala cura, curica), haljétak. Nastavkom *(a)k* od osnove pasivnog participa načinjena je imenica počétak, a prema toj imenici načinjene su riječi protivnog značenja: svršétak, dòspjetak (t. j. svršetak, bokeljska riječ). Kao počétak načinjena je i riječ izuzétak, koju vidi u *Iv.* rječniku. — Riječ imétak slabo je potvrđena (vidi u akad. rječniku), običnija je imútak.

d) *etina* u riječma ženskoga roda, koje znače što uvećano: babètina, bukvètina, čuturètina, gušćètina (od: güska), jamètina,

knjižètina, ponjavètina, ptičètina (od: ptîca), torbètina, vještičètina, ženètina i t. d. Ovamo ide i mačètina (kao da temeljna riječ glasi *mača*). Rijetko je temeljna riječ muškoga roda: djedètina (od: djed), mješètina (od: mîjeh), repètina (od: rêp). Akc. je svagda spori na trećem slogu od kraja). — O imenicama svînjetina, tèletina i drugima takvim, koje se od ovih do sad navedenih razlikuju i značenjem i akcentom, vidi pri nastavku *ina*.

e) *eto* samo u rešèto (neznana korijena).

f) *evina* u gûščevina (guščja nečist), kòzjevina (kozje meso ili koža), òvčevina (ovčje meso), pròšnjevina (ono, što se isprosi).

g) *ēvlje* samo u: ùgljêvlje (od: ûgalj), zînêvlje (t. j. zrnje).

h) *ēz* samo u: gâvêz (ime biljki), ljêmêz (t. j. pritisak, čim se pritiskuje krov, da ga vjetar ne odnese), koje su dvije imenice tamna postanja, i u ove tri, koje su njemačkoga podrijetla: knêz, pênêzi, vîtêz.

i) *ezanja* samo u bolèzanja (t. j. bolest), koja se riječ nalazi samo u nar. pjes. 2, 3.

j) 1 *ež* se veže s korijenima i s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale muškoga su roda i imaju različna značenja. Primjeri: bòdež, grábež, drijèmež, krpež, lávež (od osnove imenice láva, koja znači: lajanje, a nalazi se u akad. rječniku), mädež ili mlädež (o umetnutom *-l-* vidi kod te riječi u akad. rječniku), métêž, mútež, pílež (mnogo sitne djece, osnova ista, koja u pîle), sítnež (sitnice, sitna djeca), srámež (sram), stálež (od osnove participa stäo, stäla), stárež (stari ostaci), trpež, trúhlež ili trúlež; — dêrež je iz madžarskog jezika (deres), ríbež iz njemačkog (Reibeisen), a mädež je nepoznata postanja. Akcent je ponajviše uzlazni na prvom slogu.

k) 2 *ež* samo u imenicama ženskoga roda: bòdež (kad čovjeka bode u bokovima), mládež.

333. a) *ga* u: mûzga (znači isto što mlâz i od istoga je korijena, t. j. od onoga, koji je u glag. mûsti; govori se: muzge znoja, muzge kiše, muzge po haljini), slúga (onaj, koji sluša, korijen isti, koji u slu-šati). Samo u te dvije riječi zna se zacijelo, da je nastavak *ga*, a za neke riječi, na pr. za drúga, kvrga, snága i dr. ne zna se, jer njihovo *g* može pripadati korijenu, i nastavak biti samo *a*.

b) *džija* je turski nastavak i nalazi se u turskim riječima, kakove su: bostàndžija, duhándžija, mejdàndžija, tòbdžija, zanàdžija i t. d., pa je otud uzet i združen s osnovama riječi, koje nijesu turske, na pr. bùndžija, govòrdžija, hváldžija, lòvdžija, prkòždžija, račundžija, sapùndžija, vašàrdžija, vratàrdžija i dr. Te i slične riječi znače, da je ko zabavljen oko onoga, što temeljna riječ znači. Akcent je na trećemu slogu od kraja, i to ponajviše spori. Vidi nastavke *adžija, edžija, idžija*.

c) *h* u: mâh, pòslûh (t. j. po-slu-h), smîjeh.

d) *īc* veže se s imeničkim osnovama, i tako nastaju riječi umanjena značenja. Evo ih: dàždîc, đùrđîc (ime cvijetu), kȍnjîc, kòšîc, màčîc (biljka, koja se zove i perunika), màljîc, ȍgnjîc, vjètrîc, žbànjîc. Te se riječi u književnom jeziku slabo upotrebljavaju, već se obično nalaze u pjesmama i u govoru jugozapadnih krajeva; izuzima se đùrđîc i kȍnjîc (ovo drugo u prenesenom značenju, na pr. za ono na guslama, što se njemački zove „Steg", latinski „ponticulus").

e) *ica* (ponajviše u imenica ženskoga roda) slabo se kad veže neposredno s korijenom, kako je u riječi grȉzica (t. j. moljac), prȉca (koji koga prê), ptȉca (nekad je bilo pъ̀tica), tmȉca (nekad tъ̀mica); korijen može biti s prijedlogom složen: ȍtmica (otimanje djevojke), pȍtrica (kad stoka potare žito). — Nastavak je ovaj veoma običan u imenica umanjena značenja, kao što su: brȉtvica, cȓkvica, lskrica, jäbučica, jêtrvica, lȉvadica, mâjčica, mòtičica, prèpeličica, vodènīčica, vòdica, zèmljica, žȉlica, živȉnica i t. d. Temeljna se riječ u nominativu sing. svršuje ponajviše na *a*, sasma rijetko na konsonant, na pr. čèstica (od: čêst), kokòšica (od: kȍkôš), varòšica (od: vároš), čäbrica (od: čàbar), tigànjica (od: tȉgânj). Ima nekoliko riječi, koje su dvaput umanjene nastavkom *ica*: čäbričica (od: čäbrica), glàvičica (od: glàvica), mjȅričica (od: mjȅrica), rȕžičica (od: rȕžica), slobòdičica (od: slobòdica). Akcent onih umanjenih imenica, kojima se temeljna osnova svršuje na *a*, ponajviše je isti i na istom slogu kao u temeljne riječi. Izuzetaka je sasma malo: bâščica: bâšča, Cigànčica: Cigânka, djevòjčica: djȅvôjka, saćùrica: sàćura. Koje riječi imaju dva sloga, pa je na prvom uzlazni akcent, one postajući umanjene mijenjaju ga na spori, na pr. prema dúša, gláva, rúka, svijèća (svéća, svíća) imamo dùšica, glàvica, rùčica, svjèćica i t. d. — Nastavak *ica* vrlo često služi za to, da se prema imenici muškoga roda načini imenica ženskoga. Primjeri: bànica, bjegùnica, cȁrica, čizmàrica, đavòlica, golùbica, gospodàrica, hrišćanica, Hrvàtica, kàluđerica, kmětica, kràljica, kȕharica, lävica, lòvica, lúpežica, màgarica, mèdvjedica, ovčàrica, paùnica, prijatèljica, próročica, sinòvica, Švàbica, vùčica i t. d. Vidi se, da je akcent ovih imenica dvojak: jedne se drže akcenta temeljne imenice (na pr. cȁrica: cȁr, próročica: prórok), a druge bez obzira na temeljnu riječ imaju spori akcent na trećem slogu od kraja (na pr. kràljica: krâlj, golùbica: gȍlûb). — Nekoliko riječi s nastavkom *ica* znače isto što i temeljne njihove imenice; takove su: busènica (isto što bȕsên), goljènica (u istočnom govoru golènica, isto što gȍlijen), grȁhorica (: grȁhor), kȁblica (: kàbao), kamènica (: kȁmên), màljica (: mâlj), mlȉnica (: mlȉn), nèsvjestica (: nèsvijest), rälica (: rälo), rȉlica (: rȉlo), sočivica (: sȍčîvo), valùtica (: välût), vèdrica (: vèdro), žèravica (: žèrava). — Nekim imenicama izvedenim od imeničkih osnova značenje stoji u kakvojgod svezi sa značenjem temeljne imenice: bùrmutica, gr̄lica (što ima pruge po grlu), mätica, ȍgnjica, peràjica, pojàsica (pojasasta koza), tavànice, zeìtinica (sud, u

kojemu se drži zeitin) i dr. — Neke složene imenice u običaju su samo s nastavkom *ica* u drugom dijelu, a kad je taj drugi dio samostalna riječ, ona ili nema nastavka *ica* ili ako ga ima, značenje je riječi drukčije, negoli kad je u složenici; takove su: bogòrodica, golòmrazica, konjòkradica, ljepòrječica, sitnògorica, trõsnopica, vrtòglavica i dr. Ima i takvih složenica s nastavkom *ica*, koje su načinjene prema kojoj imenici, što stoji u kojem padežu, a pred njim je kakav prijedlog, na pr. bèsolica (kad je ko *bez soli)*, bèsposlica (stanje *bez posla)*, dòkoljenica (čarapa do *koljena)*, ìzmaglica (kiša, koja pada kao *iz magle)*, nädnica (ono, što ko zasluži *na dan)*, nîzbrdica (put, koji ide *niz brdo)*, ògrlica (ono, što stoji *o grlu)*, prîbedrica (dio odežde *pri bedru)*, ûzbrdica (put, koji ide *uz brdo)*, zàzubica (nekakav čir konju *za zubima)* i dr. — Rijetke su s kakvim prijedlogom složene imenice, koje su načinjene prema glagolima, što su složeni s istim prijedlogom; obično takove imenice znače radnju, koja se dotičnim glagolom izriče: nàzdravica (prema: nazdraviti), nàzuvica (prema: nazúvati), òdšalica (prema òdšaliti), òprašica (prema: oprášiti), pòvišica (prema: povísiti, povišívati), ùdvorica (prema: udvòriti se), ùlizica (prema: ulizívati se, kojemu glagolu u Vukovu i u Iv. rječniku nema potvrde za značenje: udvoravati se, ali se po svoj prilici negda govorio u tome značenju, a možda se gdjegod još i danas govori). — Vrlo često nastavak *ica* služi za to, da se od kojega pridjeva načini imenica, kojoj značenje stoji u svezi sa značenjem temeljnoga pridjeva. Primjeri: bìstrica (voda ili rakija), bjèlica (pšenica, jabuka, trešnja), domàćica, dèsnica, glàvatica (neka riba), kîselica, krîvica, medènica, mlàdica, mòdrica, njèmica, pràznica (prazna košnica), ranîca (rana trešnja), sljèpica, stärica, sûšica, tàmnica, tûđica (pčela iz druge košnice), vodènica, zdrävica, zlîca (zao čovjek), zobènica, živîca, žûtica i t. d. Za te i slične imenice nema stalnoga akcenatskog pravila. Imenice se izvode dakako i od pridjeva na *an, av, in, iv, ov,* na pr. rûčanica, snježànica, sunčànica, — ćëlavica, ćõravica, gûbavica, — àginica, pàšinica, prótinica, võjvodinica, — kràdljivica, làžljivica, ljènivica, — bëgovica, đäkonovica, đenerálovica, šljîvovica, trëšnjovica i t. d. Akcent se tih imenica upravlja po temeljnom pridjevu. Razumije se samo po sebi, da se nastavkom *ica* tvore imenice od jednoga i drugog participa, tako postale riječi različna su značenja, ali ponajviše znače žensku čeljad (neke mušku), na pr. bäjalica, ćútalica, dòbjeglica, grîzlica, izjelica, müzlica, pròpalica, rádilica, svèznalica, tîlica, väralica*), — gîbanica, mûčenica, oránica, osuđènica, pečènica, pletènica, žgànica i t. d. Akcent je u prvih obično kao u temeljnoga participa, a za druge nema stalna pravila. Nekad je u jeziku bio particip sadašnji pasivni (ruski ga jezik ima i danas), koji je od glagola na pr. pûstiti glasio *pustim,*

*) Neke od ovakovih imenica imaju pasivno značenje: lòmilica, nèviđelica, preglédalica, vješalica. Isp. bilješku u §-u 336 b.

pustima, pustimo; od toga oblika izvedena je imenica pûstimica (t. j. drvo, koje se baca na pr. na voćku, da se otrese voće). — Nastavak *ica* nalazimo i u brojnih imenica: dvòjica, obòjica, tròjica, petòrica . . . desetòrica (v. §. 244a); izvedene su te imenice od osnova brojeva dvòje, tròje . . . dësetoro. — Ima dosta imenica s nastavkom *ica*, kojima temeljna riječ nije sačuvata, na pr. gàgrica, gràmica, lâsica, òžica (žlîca, v. §. 56a), pàlica, pšènica, ûdica, ûlica, zjënica i dr. Gdjekojima od tih i sličnih imenica nalazi se temeljna riječ u drugom kojem slavenskom jeziku; tako prema gràmica, pšènica ima u ruskom jeziku грань, пшено. — Glasovi *g, k, h* ispred *i* od nastavka *ica* prelaze po zakonu u *ž, č, š*, na pr. nòžica, rùčica, mùšica: nòga, rúka, mùha, a tako i *c* prelazi u *č*, na pr. ptîčica: ptîca. Katkad ipak ostaju guturali bez promjene, na pr. kókica, šòkica, Bögica (vidi ovu riječ u akad. rječniku).

f) *ice* nalazi se samo u nekoliko imenica umanjena značenja: cvîjećîce, kolíca, ostríce, poljíce, prûćîce, zdrâvljice.

334. a) *ič* samo u imenica: bràničˇ (onaj, koji brani), jârič (velika ljubav, koja kao da jari) i ú ove tri, koje znače neke trave: mràvič, povràtič (ili vràtič), zvònič.

b) *îč(a)k* u riječima umanjena značenja: grumíčak, jačmíčak (ili ječmíčak), kamíčak, konjíčak, krajíčak, kremíčak, plamíčak, pramíčak, ugljíčak. Odbivši riječi konjíčak i krajíčak svima se drugima temeljna imenica svršuje na *en*: grûmên, jâčmen i t. d. Umanjeni se oblik tim imenicama svršivao nekad na *yk*, na pr. kamyk, plamyk, pa su poslije drugi put umanjene nastavkom *ьk*, od kojega je današnje *(a)k* (v. §. 321a), i tako je nastalo na pr. kamyčьk, plamyčьk, a otud današnje kamíčak, plamíčak. Te su imenice dakle dvaput umanjene kao i imenice rûžičica, slobòdičica (vidi pri nastavku *ica)*. Nastavak je samo *(a)k* (a ne *ičak)* i imenicama: jezíčak (postalo od jezyčьk), vidíčak (ime travi) i stríčak (od: strîc, o kojoj riječi vidi kod nastavka *(a)c)*. — Da se pored kamíčak, kremíčak govori također kaméčak, kreméčak, to je rečeno pri nastavku *ēč(a)k*.

c) *ičar*, na pr. botaničar, političar i t. d., vidi pri nastavku *ik*.

d) *ičić* u: djevèričić (djeverov sin snasi), gospòdičić, šûričić (šurin sin), Ûgričić. Taj je nastavak prenesen iz imenica gr̂ličić, sèstričić, svâstičić, vjëveričić i dr., u kojih je nastavak samo *ić*, a što je pred njim, to pripada temeljnim imenicama: gr̂lica, sèstrica, svàstika, vjëverica, pak je *c* i *k* ispred *i* prešlo po pravilu u *č*.

e) *ičina* u: dobrìčina, mùdričina, vrlìčina. To je *ičina* uzeto iz riječi: gnusnìčina (izvedeno od: gnùsnîk ili od: gnùsnica), podmúkličina (izvedeno od: podmúklica), pròždrličina (od: pròždrlica) i sličnih, kojima je nastavak samo *ina*.

f) *ična* u: djevèrična (djeverova kći), gospòdična (u akad. rječniku), sëstrična (sestrina kći).

g) *ić* se veže s osnovama imeničkim i pridjevnim, a imenice tako postale obično znače što umanjeno, na pr. brûsić, cȓvić, cvjètić, čovjèčić, dûkatić, đàčić, gȓmić, hràstić, junàčić, klobûčić, kòvčežić, komàdić, kȍtlić, lónčić, manastȉrić, nóvčić, oblàčić, obrûčić, pokròvčić, pòtočić, pȓstić, rukàvić, stàrčić, svȓdlić, šešȉrić, trgòvčić, vrànčić, zûbić i t. d. Svima tim i sličnim riječima temeljna je imenica muškoga roda: brûs, cȓv i t. d., vrlo je rijetko ženskoga: jämić (od: jäma), käpić (od: käpa), klädić (od: kläda); i to je vrlo rijetko, da je temeljna riječ pridjev: òblić (obla batina), žȉvić (živ izdanak od mlada drveta). — Često imenice s tim nastavkom znače nešto mlado, što je postalo ili rođeno od onoga, što temeljna riječ znači (a i to je upravo nešto umanjeno), na pr. bòžić („upravo sin Božji, pa se tako zove dan rođenja njegova", Daničić osn. 281), brȁtić (bratov sin), čâvčić, djètlić, golûbić, kûkavičić, labûdić, lästavičić, lȉsičić, mäčići (kao da temeljna riječ glasi *maća)*, òrlić, päčići (od: patčići), rȉbić, sȅstrić (od: sèstra), sèstričić (od: sèstrica), sokȍlić, svrȁčić, vȍjvodić i t. d. Prema tim i sličnim imenicama, koje znače što mlado od čeljadi i životinja, načinjene su neke, koje znače mladu biljku, na pr. brȅzić, bûkvić, jäbučić, jàsičić, kestȅnjić, šljȉvić i dr. — Sasma rijetko imenice na *ić* znače nečije podrijetlo; tako je: kûćić (čovjek od dobre kuće), plȅmić (čovjek dobra plemena, kao da temeljna riječ glasi *plemo)*, Mlèčić (t. j. Mletčić, čovjek iz Mletaka). — Akcent ovih do sad navedenih imenica dvojak je: jedne se drže temeljne riječi, na pr. kòvčežić: kòvčeg, rȉbić: rȉba, vȍjvodić: vȍjvoda (tako je i lónčić, nóvčić prema genitivu lónca, nóvca), a druge bez obzira na temeljnu riječ uzimaju spori akcent na drugi slog od kraja, na pr. cȓvić: cȓv, golûbić: gȍlûb, manastȉrić: mȁnastîr, stàrčić: stärac. Veoma je rijetko, da se koja imenica ne drži ni prvoga ni drugog pravila, kako je na pr. kȍtlić: kòtao (gen. kòtla). — Nastavak se *ić* rado veže s posvojnim pridjevima na *ov* (ili *ev)*, i tako postaju imenice, koje znače, čij je tko sin, na pr. bánović, dȅspotović, králjević, stríčević i dr. Ovamo idu i prezimena, kao što su: Jòvanović, Milòšević, Pâvlović, Pètrović i t. d., koja upravo znače: Jovanov, Milošev, Pavlov, Petrov sin; tako je i Kováčević, Lončárević, Pòpović upravo: kováčev, lončárev, pòpov sin i t. d. Mnoga prezimena nemaju *-ov-* (ili *-ev-*) ispred *-ić*, na pr. Jòvanić, Kòvačić, Läzarić, Vȉtezić; takva su osobito prezimena izvedena od iménâ na *a*, na pr. Àleksić, Dàničić, Jägodić (kojemu se mati zove Jägoda), Nikolić, Vȍjvodić i dr. Ta i slična prezimena značenjem svojim odgovaraju navedenim imenicama: brȁtić, golûbić, sèstričić, i tako na pr. Nikolić znači: sin Nikolin. — Na *-ović* ima još i drugih imenica; tako od ptičijih imena čvórak, drôzak, kôs, òrao imamo: čvorkòvić, drozgòvić, kosòvić, òrlović, što znači: mladi čvorak i t. d. Prema imenicama bánović, králjević načinjene su i ove: kòljenović (čovjek stara koljena), kûćević (čovjek od dobre kuće), mâjković (sin majčin), òdžaković (isto što kućević), premda pridjeva *koljenov, kućev, majkov, odžakov* nema.

U riječima obješenjáković, ŕđâković ne osjeća se više pravo značenje, t. j. da je ko sin obješenjaka, ŕđâka (te riječi nema u *Iv.* rječniku, ali se po svoj prilici nekad govorila ili se danas gdjegod govori), već se obje govore za rđava čovjeka ne misleći mu na oca. Takva je i riječ (crnogorska) pogánović, koja je još i tim osobita, što je izvedena od pridjeva: pȍgan. Od pridjeva su izvedene i riječi drágović, gŕđević (t. j. grđi od koga, crnogorska riječ). Pače i od zamjenica ima riječi, koje ovamo idu: kȍgović ili čȅgović (t. j. čij sin), nȉkogović (t. j. ničij sin), tȍgović (crnogorska riječ: nije togović, t. j. nije za taj posao). — Imenice na *-ović* drže se ponajviše akcenta temeljne riječi: izuzeci su rijetki, na pr. čvorkòvić, obješenjáković (od òbješenjâk). I prezimena se drže temeljne riječi: Jòvanić i Jòvanović od: Jòvan, Kováčević od kòvâč, gen. kováča, Mäksimović od Mäksim. U mnogim se krajevima govori Jovánović, Maksímović, Prerádović, Veselínović mjesto pravilnoga Jòvanović, Mäksimović, Prèradović, Vesèlinović (: Jòvan, Mäksim, Prèrad, Vesèlin) i t. d., a to je analogija prema prezimenima, kojima takav akcent po zakonu pripada, na pr. Kováčević, Marínković (od: Marínko), Nováković (od: Nòvâk, gen. Nováka) i dr.

h) *īć* je dosta rijedak nastavak, veže se s imeničkim i s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale znače ljude, katkad životinje i stvari.: bŕzîć, gòlîć, mlàdîć, mùškîć, sljèpîć, dòbrîć (prišt kao eufemizam), zlîć (zao prišt), gŕlîć, šàkîć. Gdjekoje od imenica s ovim nastavkom znače štogod umanjeno: bàgljîć, gràdîć (ili gràdić), kònjîć (vidi u akad. rječniku); ovamo idu i umanjena ljudska imena: Jànkîć, Màrkîć, Mȉtrîć, Pàvlîć, Pètrîć.

i) *īće* u glagolskih imenica, na pr. ubíće, krvoprolíće, vidi pri nastavku 2 *je*.

335. a) *idba* u bjèlidba, vjèridba i t. d. vidi pri nastavku *dba*.

b) *idžija* samo u dvije riječi, kojima osnova nije iz turskoga jezika: pjanidžija (t. j. pjanadžija, pjanac, pijanac, u akad. rječniku) šalȉdžija, a načinjene su prema riječima kapȉdžija, simidžija (t. j. simitdžija), gdje je turska i osnova i nastavak. Vidi pri nastavku *džija*.

c) *iga* u: vèriga, tàljige (ova je riječ tamna postanja).

d) *ija* se veže s nekoliko glagolskih osnova, i tako nastaju riječi muškoga i ženskog roda različita značenja: lètija (t. j. vjetrenjak), mòrija (t. j. kuga), nedòđija (t. j. zemlja, iz koje se ne dolazi, ne vraća, od osnove, koja je u prezentu), pȍgibija, provàlija (gdje se zemlja provali), sùdija, tŕpija (duga bolest). Veže se i s imeničkim osnovama, te nastaju riječi različita značenja: biskùpija, brđànija (t. j. Brđani), čèdija (djeca, prezirno), nevjèrija (t. j. nevjernici), prostòrija, ròbija, župànija; ovamo idu imenice: grčàdija, momčàdija, njemčàdija, paščàdija, pješàdija, srbàdija, turàdija. I u mnogo tuđih riječi nalazi se nastavak *ija*, na pr. bàtâlija, bùrgija, dèlija, đakònija, hàrtija, igumànija, kapetànija,

lùtrija, militàrija, mitropòlija, pòrcija i t. d. Rijetko se taj nastavak veže s pridjevnim ili particípskim osnovama: pogànija (pogana čeljad), tvrdija (nekakva kruška), odrlija (dronjav, odrpan čovjek, od osnove aktivnog participa ȍdr'o, ȍdrla); ispor. još: nàzlija (zlikovac). U imenu Srbija nastavak je *ija* uzet iz tuđih imena Dàlmâcija, Maćedònija, Rùsija, Slàvônija, Tùrćija (*-ć-* je prema grčkom *k*: Turkía, v. §. 97c). Akcent je ponajviše spori na trećem slogu od kraja.

e) *ije* u vlastitim imenima uzetima iz grčkoga i latinskog jezika upravo je nastavak tih dvaju jezika: grč. -ios i lat. -ius, na pr. Dimìtrije, grč. Dēmētrios, Petronije, lat. Petronius; takva su imena i: Alèksije, Àntonije, Ignjàtije, Mȁkarije, Tanàsije, Vȁsilije i dr. Akcent je, kako se vidi, različan.

336. a) *ik* između naših narodnih riječi samo u: jèzik, rèmik (t. j. remen). — U književničkim riječima grčko-latinskog podrijetla, što znače čovjeka, koji se čime bavi: gramàtik (potvrde vidi u *Iv.* rječniku, a može se dodati još: *V.* drž. izd. 3, 122, *D.* sitn. sp. 257), (h)istòrik (potvrde vidi u *Iv.* rječniku, a može se dodati još: *V.* drž. izd. 3, 125, *D.* istor. 120. 345), lògik. *D.* sitn. sp. 257, politik. *V.* mil. obr. 43. Mislim, da je tim imenicama akcent onakav, kako ga ja ovdje postavljam. Današnji pisci mjesto *-ik* ponajviše pišu *-ičar*, na pr. *gramatičar*, ali to mislim da nije dobro (vidi u mojem „Jezičnom savjetniku" str. 193), premda se i Daničića izmaklo jednoć iz pera: iznad kafanskih *političara*. sitn. sp. 373. Tako je bolje i: botànik, fizik, kritik, matemàtik, tràgik i t. d. nego *-ičar*.

b) *īk* se veže s osnovama imenica, koje znače kakvu biljku, i riječi tako postale znače mjesto, gdje ona biljka raste ili gdje je mnogo ima; primjeri: bòrîk, brèzîk, cêrîk, gràbrîk ili grabîk (prema gràbar i grâb), jasènîk, jàsîk (od: jàsika, mjesto *jasičik*, kao da se drvo zove „jasa"), jòšîk (od: jóha), krùšîk (od: krȕška, kao da se govori „kruša"), lîpîk, šljivîk, topòlîk i dr. Rijetko ovake imenice znače samu biljku: čèšljîk, òvsîk (divlji ovas). Slabo se taj nastavak veže s drukčijim imeničkim osnovama: jaràník (drug, prijatelj, od turske riječi jârân, koja isto znači), kȕćanîk (od osnove, koja je u: kȕćanin, plur. kȕćâni), bèskućanîk, vìdîk (od: vîd). Dosta često veže se *ik* s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale znače sad čeljad, sad stvari; na pr. crnîk (crn, t. j. zao čovjek, kad koga psuju: šta učini, crniče jedan!), jàbukovîk (rakija od jabuka), jàrîk (ječam ili lan, t. j. jari), mrtvîk (čovjek mrtve ćudi), plavètnîk (neka biljka), slànîk (sud za so, slanica), šljivovîk (voda od šljiva), tòplîk (topal vjetar), vèdrîk („u ritu gdje nema trske, nego voda"), višnjovîk (vino od višanja). Rado se združuje taj nastavak s osnovama pasivnog participa, i onda mu je služba, da načini imenicu, a te imenice znače ponajviše čeljad, na pr. mȕčenîk, navađènîk, nekrštènîk, otkupljènîk, pòslânîk, poturčènîk, pȍznanîk, rȁnjenîk, smèteník, suđènîk, ȕčenîk, utopljènîk, vjȅrenîk*) i t. d. — Rjeđe takve imenice znače stvari:

*) Vrlo je rijetko, da ovake imenice imaju aktivno značenje; takova je riječ kuđènîk, koja u jednoj narodnoj poslovici znači isto što: kudilac (vidi u Vukovu rječniku kod „kuđenik"); za riječ presađènîk piše Vuk u rječniku, da se tako u Boci zvao nekakav čovjek, koji je voćke presađivao, t. j. kalamio; vidi još nekoliko takvih riječi u akad. rječn. kod poticanik.

nakopànîk (put nakopan), trvènîk (ili utrènîk, utrven put), tučènîk (nekakav barut), varènîk (vareno vino), — a još rjeđe žnače životinje: hranjènîk (prasac, koji se hrani; govori se i za čeljade, kojemu ko hranu daje). Akcent imenica izvedenih od imena bilja spori je na drugom slogu od kraja; takav je akcent i u dosta drugih imenica s nastavkom *īk*, a neke se upravljaju po akcentu temeljne riječi.

c) *ika* se veže s osnovama imeničkim i pridjevnim, i tako postale imenice znače ponajviše stvari, osobito biljke. Od imeničkih osnova imamo na pr. čemèrika, mljèčika, pàprika (od: pàpar), sr̀čika (od: sr̂ce), tamjànika (neko mirisavo grožđe), ùljika, ždràljika (neka biljka). Neke ovake imenice znače isto što i temeljne riječi: bòrika (isto što bôr), bòdljika (isto što bódlja), jèlika (isto što jéla), klokòčika (isto što klòkoč), lovòrika (isto što lovor), ljùštika (od ljuščika po §-u 91a, isto što ljuska), màstika (isto što mäst), òstika (mjesto octika po §-u 85a, isto što òcat), vr̀šika (isto što vrh) i t. d. Imenice jàglika, okràjika, sòlika nijesu izvedene od imenica istoga značenja: jàglac, okrájak, sólja, nego je uzet nastavak *ika* pored *ac, (a)k, ja*. — Od pridjevnih je osnova: bjèlika (ono bijelo u drvetu do kore), gòrčika (neka biljka), ljùtika (vrsta lůka), mlàdika (isto što mlàdica), šarènika (neka jabuka), šùpljika (nekakav vez na rukavima), zelènika (jabuka ili grožđe); ovamo ide i imenica načinjena od osnove pasivnog participa: varènika (mlijeko vareno). — Vrlo rijetko imenice na *ika* znače životinje ili čeljad: crvènika (crvenkasta koza, ali ta imenica znači i nekakvo vino), jarànika (jaranica, drúga, prijateljica od turske riječi jârân, drug, prijatelj), svàstika (isto što svast). Isto tako se *ika* vrlo rijetko veže neposredno s korijenom: mòtika (korijen neznan), vlàdika. — Sve riječi s nastavkom *ika* imaju spori akcent na trećem slogu od kraja.

337. a) *ila* samo u gòmila ili gròmila, kòbila.

b) *il(a)c* u riječma hvalilac, ronilac i dr., vidi pri nastavku *(a)c*.

c) *ilo* se veže s osnovama imeničkim i pridjevnim, i riječi tako postale znače stvari, stanje ili mjesto, gdje što biva. Primjeri: bjèsnilo, cr̀nilo, crvènilo, dàrilo (isto što dar), gr̀dilo, kàlilo (blato, kaljuža), lùdilo, mr̀tvilo, ništàvilo, ògnjilo, plàvilo, pùtilo (isto što puto), ràčilo (mreža za hvatanje raka), sòlilo (mjesto, gdje se ovcama so daje), tàmnilo (isto što tamnina), žàrilo, žùtilo i dr. Iz navedenih se primjera vidi, da je akcent ponajviše spori na slogu trećem od kraja. Nastavak *ilo* čini se da je u ove i slične imenice unesen iz riječi, kao što su: cjèdilo, pòjilo i t. d., gdje su osnove glagola IV. vrste (cijèditi, pòjiti i t. d.) združene s nastavkom *lo*. Vidi pri tome nastavku.

d) *ilj* samo u mètîlj, kojoj je riječi korijen taman.

e) *ilja* u dòjîlja, vèzilja i t. d., vidi pri nastavku *lja*.

f) *im* samo u pòbratim, pòočim.

g) *ima* samo u pòsestrima.

h) *in* se veže s imeničkim i s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale značе čeljad, na pr. domàćin, gônčin (od *gonac*), gospòdin (od negdašnjega „gospod"), nêrâdin (od: nêrâd), râdin (od: râd), tûđin; ovamo idu i narodna imena: Ärapin, Bügarin, Làtinin, Màdžarin, Srbin, Tùrčin (od Turkin, v. §. 136e), Ügrin i t. d., ktome neke imenice, kojima je osnova iz kojega tuđeg jezika, na pr. bèrberin, čôbanin, hrišćanin (krišćanin), kàurin, tìranin (tìrjanin) i dr. Stalnoga akcenatskog pravila nema.

i) *īn* se veže s imeničkim i (rijetko) s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale značе životinje i stvari, primjeri: dôrîn (konj doro), đôgîn (konj đogo), grlîn (grlo na pr. u tikve, crnogorska riječ), màlîn (ime konju, po svoj prilici malome), sjevêrîn (isto što sjever), šârîn (šaren konj), večêrîn (vjetar zapadni, t. j. koji duše s večernje strane). Od prezentske glagolske osnove načinjena je imenica nedòđîn (grad, iz kojega se ne dolazi; ispor. nedòđija kod nastavka *ija*). Vidi se, da sve ove imenice imaju spori akcent na drugom slogu od kraja.

338. a) *ina* se nalazi u veoma mnogo riječi, koje postaju od osnova imeničkih i pridjevnih. Riječi od imeničkih osnova značе: 1. uvećano ono, što temeljna imenica znači, 2. posao onoga čeljadeta, koje znači temeljna imenica, 3. platu, koja se kome ili za što daje, 4. kožu ili meso kakve životinje, 5. različne druge stvari. Ispred *i* od nastavka *ina* prelaze glasovi *g, k, h,* u *ž, č, š.*

b) Primjeri za 1. značenje: brdina, brûsina, čârapina, čôbanina, dervišina, djevôjčina, glàsina, grâšina, hajdûčina, hrìdina, jèzičina, junàčina, komàdina, kûpusina, läkômčina, lônčina, ljûdina, màgârčina (magârčina), mêsina, nôžina, oblàčina, ôdlômčina, pljânčina ili pjânčina, pokrôvčina, psîna, pûščina, rôžina, svjètina, šàljivčina, tmîna (od negdašnjega тьма, táma), trbušina, Vläšina, vôjština (od: vójska), vûčina, zêčina, zìdina i t. d. Kako se iz tih primjera vidi, temeljne riječi mogu biti svijeh triju rodova, a akcent je od dvije ruke: jedne se od ovih uvećanih imenica drže temeljne riječi (na pr. jèzičina: jèzik, läkômčina: läkomac, gen. läkômca, psîna: pâs, gen. psâ), a druge imaju spori akcent na trećem slogu od kraja bez obzira na temeljnu riječ (na pr. brdina: brdo, djevôjčina: djêvôjka, vûčina: vûk). Vrlo je rijetko, da se akcent ne drži ni prvoga ni drugog pravila, kako je u pljânčina: pljânac. — Ženskoga su roda sve nastavkom *ina* izvedene imenice, koje značе stvari ili štogod bestjelesno, kako su na pr. imenice brdina, čârapina, jèzičina, mêsina, — glàsina, tmîna; imenice, koje značе mušku čeljad ili muške životinje, po svjedočanstvu rječnika Vukova ponajviše su ženskoga roda; samo za ove bilježi Vuk da su muškoga roda: čôbanina, šàljivčina, Vläšina, vrànčina; u akad. rječniku bilježi to Budman za imenice dervišina, hajdûčina, läkômčina, a za imenice junàčina, màgârčina bilježi Budman da su i muškoga i ženskog roda. Mislim, da se za sve imenice, koje značе mušku čeljad i muške životinje,

ima reći da se mogu slagati kao imenice i muškoga i ženskoga roda, na pr. ovaj i ova starčina, suri i sura orlina i t. d.

c) Primjeri za 2. značenje (nema ih mnogo): gusàrina (gusarenje), hajdùčina (hajdukovanje, hajduštvo), mjeràčina (mjerenje, vidi u akad. rječniku), pisàrina, piljàrina, prosjàčina. Te su riječi izvedene od imenica: gusàrina je posao gusara, prosjàčina je posao prosjaka i t. d. Isp. deràčina, premetàčina i t. d. pri nastavku *ačina*.

d) Primjeri za 3. značenje: brodàrina, cârina, govedàrina, ljekàrina, mrtvàčina, pastìrina, poljàrina, telàlina, vozàrina. Te i slične riječi znače platu ili novce, što se daju brodaru, caru, govedaru i t. d., samo mrtvàčina znači platu, što se daje popu za mrtvaca, a pòkovina znači platu kovaču (riječ je ta izvedena od imenice *pokov*, koja se nalazi u akad. rječniku sa značenjem: ono, što je skovano). Ispor. imenice navedene kod nastavka *arina*.

e) Značenje 4. imamo u: gòvedina, kȉrmetina, pràsetina; prema ovima dvjema posljednjim načinjene su: brâvetina, sȉrnetina, svìnjetina, kojima se temeljne riječi ne svršuju na *-e*, gen. *-eta* (kako je kȉrme, prâse, gen. kȉrmeta, prâseta). Te riječi znače meso, a kožu znače ove: dìvljetina, kòzletina, kurjàčina, lìsičina, mèdvjedina, òvčina, vùčetina ili vùčina; u dìvljetina i vùčetina prodrlo je *-etina* iz kòzletina (kȍzle, gen. kȍzleta). Gdjekoje ovake imenice znače i meso i kožu: jàgnjetina ili jànjetina, jàretina, tèletina. Kakvi su akcenti ovim imenicama, vidi se iz samih primjera.

f) Različne druge stvari znače riječi: bâština (od stare, tamna postanja riječi „bašta", koja je značila: otac, dakle je baština isto što očevina), dòlina, gȍdina, knèžina (zašto je *-ž-*, vidi u §-u 89c), krâjina, kukùruzina, kvàsina, ljȅtina, màslina, mjèsečina, òbrazina, pâučina, pȅćina (od: pȅć, koja je riječ nekad značila također: spilja), planìna, pûčina, rògožina (vidi o toj riječi u §-u 89c), sredìna, trâtina, zimìna i t. d. Kojima se od ovih i sličnih imenica temeljna riječ govori, one se u akcentu ponajviše nje drže (na pr. ljȅtina: ljȅto, òbrazina: òbraz), ali opet imamo knèžina, pèćina: knêz, pȅć, gen. knêza, pȅći), a za druge nema stalna pravila. Često se nastavak *ina* nalazi u složenih riječi, koje sve znače kojekakve stvari, kao što su: ìstresine (samo u plur.), ògrizine (samo u plur.), òmladina, pòkrajina, pòmrčina, potrbušina, rȁzvaline, rȁsjelina, uvràtine (samo u plur.), závjetrina, — crvòtočina, dubòdolina, pustòpoljina, staròdužina, staròputine (samo u plur.), suhòmeđina i t. d.

g) Od pridjevnih osnova postaje mnogo imenica, koje ponajviše znače različna svojstva ljudi ili životinja ili stvari i u tom značenju imaju spori akcent na slogu drugom od kraja: bjelìna, brzìna, davnìna, dužìna, gustìna, hitrìna, krivìna, ljutìna, milìna, novìna, okruglìna, oštrìna, pretilìna, starìna, tišìna, toplìna, veličìna, žutìna i t. d. Ovamo idu i imenice: nizìna, širìna, težìna,

visìna, koje su izvedene neposredno iz korijena, što se nalaze u pridjeva: nîzak, šîrok, téžak, vìsok; i od komparativnih osnova ima riječi s nastavkom *-ina*: daljìna, debljìna, dubljìna, kručina, mekšìna, ali u značenju svojem nemaju te riječi ništa komparativno. Vrlo je malo onakih imenica, koje ne znače svojstvo, već stvari, i takve se riječi od ovih do sad navedenih razlikuju gotovo sve akcentom: gòtovina, ôpćina, òsobina, pûtnina, ùkopnina, tako je i mödrina (t. j. modra odjeća) pored modrìna (modra boja); izuzetak je živìna (t. j. životinja, živad), gdje je akcent kao u bjelìna i t. d. Odjelito treba navesti riječi: îstina, nëkolicina, tolicìna; prva je izvedena od pridjeva îstî, kojemu je prvobitno značenje: pravi, istinit (vidi u akad. rječniku), a druge dvije imaju pred nastavkom *c*, ne *č*, kako bi po zakonu trebalo; tako je nezakonito i *z* u mnozìna (pored množìna); vidi §. 84b.

h) Imenica s nastavkom *ina* ima i od osnova rednih brojeva: trèćina, četvrtina, pètina . . . stötina i t. d. i od osnova jednoga i drugog participa (ali vrlo malo): izgòrjelina (stvar, kojoj se želi da izgori), píštalina (mokra zemlja, otkle voda pišti), puklìna (t. j. pukotina), drtina ili odrtina (mršavo kljuse, kao da je odrto), pregnùtina (t. j. pregibak).

i) Mnogo imade imenica nastavkom *ina* izvedenih od posvojnih pridjeva na *-ov* (ili *-ev*); tako je na pr. bànovina, cărevina, djëdovina, kràljevina, òčevina, pòpovina, tako je i Hèrcegovina. Tê i slične riječi znače: ono, što je banovo, što je carevo i t. d., a to može da bude ne samo zemlja, nego i drugo kakvo dobro. Takve riječi od imena životinjskih obično znače meso koje životinje, na pr. jánjčevina, jàrčevina, òvnovina, pràščevina, zèčevina, katkad kožu: rîsovina, sàmurovina; gdjekoji temeljni pridjev tih riječi nije u običaju, na pr. *janjčev, praščev*. Često se nalazi *ina* u riječi postalih od pridjeva na *-ov (-ev)*, koji su izvedeni od imena bilja, i takove riječi obično znače drvo ili slamu ili grm dotične biljke; primjeri: brëzovina, dùdovina, glògovina, hmèljevina, jàbukovina, jasènovina, krûškovina, kukùruzovina, lîpovina, òrahovina, smrèkovina (u Vuka: smrèkovina), topòlovina, vîšnjovina i t. d. Rijetko znače takve riječi drugo što: lòzovina (u pjesmi veli se za vino), lûkovina („kad se skinu glavice s vijenca, pa ono, što ostane"), mâhovina. Akcent svih tih riječi na *-ovina (-evina)* onakav je, kakav je u temeljnoga pridjeva (òčevina: òčev, jàbukovina: jàbukov i t. d.), samo se dugi akcenti pokraćuju, na pr. bànovina,: bánov, kràljevina: králjev, a prema tome je i jàrčevina: jàrčev (očekivalo bi se jârčevina).

339. a) *in(a)c* imamo u golùbinac (ime ribi), nâšinac, pàšinac, tudínac, zvjèrinac (lišaj); ovamo ide i: Lûčinac (koji slavi sv. Luku), Mràtinac (koji slavi sv. Mratu).

b) *in(a)k* u: bolínak (t. j. bolest), boljínak (kad ide što na bolje), milínak (dragi, omiljeli).

c) *ĩnče* samo u: marvínče, redínče (prase, na koje dođe red, da se zakolje), služínče (isto što slušče, govori se u Hrvatskoj i Slavoniji). Te su imenice načinjene prema: jedínče, živínče, gdje *in* pripada temeljnoj riječi.

d) *inka* samo u nãšînka, koja je imenica načinjena prema: Làtînka, plànînka, tũđînka, gdje *in* pripada temeljnoj riječi.

e) *inja* u nekoliko riječi pored *ina* bez razlike u značenju, na pr. mnoźînja, ńekolicinja, pètinja, šèstinja, tolicìnja. Mnogo je više riječi, gdje *inja* samo dolazi; u tom je slučaju *i* po svjedočanstvu starijega jezika postalo od negdašnjega *y*, zato se konsonanti *k, g, h* ne mijenjaju pred tim nastavkom (v. §. 90a). Taj nastavak *inja* veže se katkad s pridjevnim osnovama, na pr. gŕdinja („sve, što je nagrđeno"), pústinja, svétinja; ovamo ide i proklétinja, uzétinja (stanje, kad je čovjek uzet. — nema u Vukovu rječniku, ali ima Daničić u osn. 197). Iz posvojnih pridjeva na *-ski* (iza *č, ž, š* ispada *s* po §-u 88a) tvore se imenice s nastavkom *inja*, koje znače, otkle je koje žensko čeljade ili gdje živi; takove su: Bêčkinja (žensko iz Beča ili koje živi u Beču), Cücкinja, Fràncûskinja, Mlètačkinja, Ösječkinja, Pòrečkinja, Pòžeškinja, Tìmočkinja. Često se nastavak *inja* veže s imeničkim osnovama, i imenicama tako postalim značenje je različno; neke stoje prema temeljnoj riječi kao ženski rod prema muškome, takove su: bòginja (: bôg), Gŕkinja (: Gŕk), knèginja (: knêz), rõbinja, Tũrkinja, Vlãhinja, a i ove: Bošnjàkinja, prõsjakinja (ili prosjàkinja), prostàkinja, sedmàkinja (kobila od 7 godina: sèdmâk, t. j. konj od 7 godina), šestàkinja (kobila: šèstâk, konj), vršnjàkinja, zemljàkinja. Neke imenice s tim nastavkom znače biljke ili same ili plod njihov: brèkinja, dùdinja, glòginja, smrèkinja; neke se ne razlikuju značenjem od temeljne riječi: avétinja (isto što àvêt), Àrapkinja (isto što Àrapka), bòljârkinja (isto što bòljârka), divljàkinja (isto što dìvljaka), dõjkinja (isto što dôjka, t. j. dojilja, vidi u akad. rječniku), Dùbrôvkinja (isto što Dùbrôvka), Jèđupkinja, Mìsîrkinja, náhrânkinja, Pẽštânkinja, Sŕpkinja, tŕgôvkinja, unìjatkinja, zàgôrkinja (u Vuka bez duljine na -o-). U imenicama Dùbrôvkinja, Mlètačkinja, Pòžeškinja, Tũrkinja i t. d. po onome, što je razloženo, nastavak nije *kinja*, nego *inja*, ali ima i takvih imenica, u kojima je nastavak *kinja;* vidi kod toga nastavka. Još je nastavak *inja* u ovih imenica, koje se u značenju ne slažu s navedenima do sad: bòginje (mislim, da upravo znači: bolest *od Boga* poslana, premda Daničić u akad. rječniku izvodi iz njem. Pocken), čèkinja, mĩlostinja, — a u imenica golòtinja, sirõtinja, živõtinja i u drugih nekih takvih nastavak je *otinja*. — Akcent je imenicama s nastavkom *inja* ponajviše kao temeljnim riječima; tome odgovaraju i riječi: svétinja (: svêt, svéta), dùdinja (: dũd, gen. dùda) i dr., u Bošnjàkinja, zemljàkinja (: Bòšnjâk, zèmljâk, gen. Bošnjáka, zemljáka) uzlazni je akc. pokraćen, dakle Bošnjàkinja mjesto Bošnjákinja (isp. §. 124d).

f) *inják* nalazimo u imenica: pàčinjâk (kočak za patke), pepèlinjâk (mjesto, gdje se baca pepeo). pčèlinjâk, zdràvinjâk (neka biljka), zvjèrinjâk, ždràlinjâk (neka biljka). Nastavak je *injak* u te riječi prodr'o iz imenica: golùbinjâk, kokòšinjâk, mràvînjâk, koje su načinjene od pridjeva golubinji, kokošinji, mravinji nastavkom *āk*.

g) *ínj(a)k* samo u ove dvije umanjena značenja riječi: godínjak, stotínjak.

h) *inje* i *īnje;* prvo u nekih mjesnih imena: Cètinje, Gùsinje, Ljùbinje, Nevèsinje, Trèbinje, — drugo u nekih zbirnih imenica: jalôvînje (t. j. jalova stoka), mùškînje, pàščînje, zvjèrînje, žènskînje.

340. a) *îr, ira* veoma su rijetki nastavci; imamo ih samo u: mjèhîr (bokeljska riječ mjesto mjěhur), plàhîr (u Vukovu rječniku bez *h*: „vo, koji se plaši"), sjèkira.

b) *is* samo u ove dvije grčko-latinske riječi *bazis* i *sintaksis;* isp. bez bazisa i metoda. *D.* sitn. sp. 363, po osobitom sintaksisu. *V.* rječn. (1818) LIII, po srpskom sintaksisu. pis. 64, da se čuva od tuđega sintaksisa. pis. 64. Jamačno je tako i u Daničića i u Vuka prema ruskome **базисъ, синтаксисъ**. Dodajem, da su i u grčkom i u latinskom jeziku riječi „basis" i „syntaxis" ženskoga roda. Vukovo *sintaksis* nije Daničić primio, nego je poznatoj svojoj knjizi stavio natpis: **Српска синтакса**, a već odavno svi književnici pišu *sintaksa, baza*.

c) *īst* samo u kòrîst, kojoj se imenici ne zna korijen.

d) *ist, ista*. Imenicama ponajviše grčkog i latinskog izvora (grč. -istês, lat. -ista) od današnjih pisaca jedni pišu na kraju *ist*, na pr. idealist, jevanđelist, jurist, komunist, novelist, optimist, pesimist, žurnalist, drugi *ista*: idealista, komunista, žurnalista i t. d. U narodnom jeziku (čini se da) nema ovakih riječi, po kojima bi se moglo zaključivati, što je bolje, dali *ist* ili *ista*. U Vuka se nalazi *jevanđelist*: sva četiri jevanđelista. dan. 1, 4. 13, sveti apostol i jevanđelist Luka (u natpisu djelima apost.), u kuću Filipa jevanđelista. d. ap. 21, 8; isto je tako i u Daničića: oblačili su haljinu *jevanđelista* Jovana. pis. 13, *jevanđelist*. 101. 130., pored toga je u Vuka: *jurista* (nom. sing.) drž. izd. 2, 162 i 3, 33 i u Vukovoj prepisci 1, 302 (1828), isto je tako i u Daničića: sitn. sp. 115. 385; ispor. još: *kancelista* (nom. sing.) *V.* nar. pjes. 4 (1833) XXXIV, *novelista*. *D.* pis. mil. 22, *telegrafista*. *Š.* 5, 84. 85, *kapitalista*. 5, 139. Koji pisci pišu *idealist* i t. d., oni to čine po svoj prilici prema njemačkom (a možda i prema francuskom) jeziku, a pisanje *idealista* valjada je prema talijanskom; koje je pisanje bolje, teško je reći, osobito kad se ni drugi slavenski jezici ne slažu: Rusi pišu *ist*, a Poljaci i Česi *ista*.

e) *īš* se nalazi u nekoliko riječi različna značenja, a od osnova imeničkih, pridjevnih i glagolskih. Primjeri: blûtîš („koji mnogo govori koješta", ispor. blútiti, „govoriti koješta bez prilike", obje dijalektičke riječi), đùbrîš (isto što đûbre), glàdîš (gladan čovjek, ali ta je riječ još ime i nekakvoj travi i nekakvom gušteru, a tad joj osnova ne će biti u imenici glâd, već u pridjevu glädak), màlîš, nèmarîš (čovjek nemaran i bezbrižan), ôblîš (neka riba), slàtkiš, spòriš (ime travi), stàrîš (star čovjek); ovamo ide i ôkoliš (od osnove, koja je u prilogu ôkolo) i još nekolike slabo obične riječi.

f) *iša* u nekoliko imenica muškoga roda, koje znače činioca kakve radnje: hvàliša (koji se hvali), plàtiša (koji plaća), ràdiša, štèdiša, vràtiša, — i u ove dvije imenice ženskoga roda: bògiša (ime biljki), tàkiša (neka kruška, neznana osnova).

g) *ište, īšte* veže se s imeničkim i s glagolskim osnovama, i tako postale imenice imaju različna značenja. Neke znače dio kakvoga oruđa: grȁbljîšte (držak u grabalja), grebènîšte („drvo, na koje je greben nasađen ili prikovan"), kòsîšte (držak u kose), òjîšte („kuka, koja je privezana za oje"), òstvîšte (držak u ostava), sjèkirîšte (držak u sjekire). — Gdjekoje od ovakih imenica znače što uvećano: blàtište (: blato), čoèčište i ljùdište (te dvije riječi znače: nečovjek i obje su crnogorske). — Mnogo ima imenica s ovim nastavkom, koje znače mjesto (ponajviše na zemlji), na kojemu je što, na kojemu što biva ili se što čini: brčîšte („gornja usna, gdje rastu brkovi"), dànîšte (mjesto, gdje se danuje), ìgrîšte, ljȅtîšte (mjesto, gdje se ljetuje), nòćîšte, ògnjîšte, pàzarîšte, prìstanîšte, prìbježîšte, ròčîšte (mjesto, gdje se ljudi roče, da se sastanu), sàjmîšte, strnîšte, ùtočîšte (mjesto, gdje je kome utok; u Crnoj Gori govori se ùtecîšte, u kojoj je riječi nejasno i *-e-* i *-c-*). Među mjesnim imenicama ima podosta takovih, koje znače mjesto, na kojem je nekad bila ona stvar, koju temeljna imenica znači, na pr. crkvîšte je mjesto, gdje je nekad stajala crkva, vodènîčîšte, gdje je nekad bila vodenica; takove su i ove imenice: bòstanîšte, kònopljîšte, kukùruzîšte, kùpusîšte, manastìrîšte, pšènîčîšte, ràzbojîšte, rȍtkvîšte i dr. Ima dosta imenica s nastavkom *ište* izvedenih od osnova aktivnog participa (ponajviše onoga, što se svršuje na *-ao, -ala)*: ìgralîšte, pjëvalîšte, počìvalîšte, rvalîšte, šétalîšte, trkalîšte i dr., isto je tako mučilîšte, ogòrjelîšte. Možda je iz tih imenica prodrlo -l- u smȅtlîšte (mjesto *smetište).* — Napokon ima nekoliko imenica, koje znače ili isto što temeljna imenica ili imenica s drugim kakvim nastavkom: dȍčekîšte (bokeljska riječ, t. j. doček, u kojoj je *k* pred *i* ostalo nepretvoreno u *č),* dvòrište (isto što dvor), gòdište (godina), pòvratîšte (povratak), rùbište (rublje), sùdište (bokeljska riječ, t. j. sudbina), sùknîšte (sukno). — Za akcent nema stalna pravila, premda se vidi težnja, da se neke imenice drže temeljne riječi, a neke bez obzira na nju imaju spori akcent na trećem slogu od kraja. Zašto je *-e,* a ne *-o* u nastavku, o kojemu ovdje govorim, to je rečeno u §-u 158a.

341. a) *it* u tuđim imenicama arhimàndrit, mitropòlit, jezuit vidi kod nast. *t, ta.*

b) *it, ita, ito* vrlo su rijetki nastavci: gȕrît (glas praseći), ràkita (ime drvetu), kòpito, kòrito.

c) *it(a)k,* vidi pri nastavku *-t(a)k.*

d) *iv,* toga nastavka upravo nema, jer riječi cjèlîv, dȁrîv izvedene su od osnova glagola cjelívati, darívati, te im je nastavak samo ъ (vidi u §-u 387c).

e) *iva* samo u kòpriva, možda i u riječi tamna postanja odíva; imenice stàtiva, tetíva imaju nastavak *tiva*, koji će se na svojem mjestu navesti.

f) *îvo* se nalazi u nekoliko imenica srednjega roda, koje su gotovo sve izvedene od glagolskih osnova, a znače ponajviše stvari, koje su plod radnje temeljnoga glagola. Primjeri: jẽdîvo (t. j. ono, što se jede), mẽljîvo (ono, što se melje), pẽcîvo, plẽtîvo, prẽdîvo, tẽcîvo, vârîvo. Značenjem se odvajaju: krẽsîvo (ono, čim se kreše), sječíva (govori se samo u plur., sprava za siječenje). Od imeničke osnove izvedena je riječ sôčîvo (od: sôk). Imenica jẽstîvo navešće se pri nastavku *tivo*. O glasu *c* u pẽcîvo, tẽcîvo mjesto *č* v. u §-u 84b.

g) *îž* samo u sìtnîž (gen. sitníža, t. j. sitnice ili sitna djeca; govori se i sítnež).

342. a) *j* se veže sad neposredno s korijenima, sad s osnovama imeničkim i pridjevnim. Značenja su i akcenti različni. Rijetko se nalazi nastavak *j* iza vokala: gâj, krâj, râj, zmâj i tu se nastavak jasno vidi, ali gdje se *j* nađe s konsonantom, nastaju promjene navedene u §-u 102; treba dodati, da je ponajviše tih riječi nastalo u prastaro doba, zato se za slabo koju iz današnjega jezika može upravo dokazati da joj je nastavak *j*, ali viša (poredbena i historička) gramatika to dokazuje. Primjeri: gr̃č, jẽž, kljûč, lûč, mîš, mûž, nôž, pânj, plȁč (od plak-j), prîšt (od: prišč po §-u 91a), pûž (od: puz-j), vȍđ (od: vod-j), vȍnj; samo s prijedlogom je u običaju na pr. pòkolj, nážanj. Primjeri od imeničkih i pridjevnih osnova: crnj (crn prišt na prstu), mlâđ (mlad vinograd), srijẽđ (srednja duga na zadnu od bureta), žîlj (od: žîla), — „ono, što pukne na ledu ili na stolu kao žica"). Samo s prijedlogom je u običaju na pr. ȍbrûč (od *ob* i *ruka)*.

b) 1 *ja* se veže (kao i nastavak *j)* sad s korijenima, sad s imeničkim ili s pridjevnim osnovama. I ovdje ima riječi, koje su u običaju samo s prijedlogom složene; značenje i akcenti različni su i ovdje. Primjeri imenica postalih od korijena neposredno: grája, stäja, ĩzdaja, ũdaja, — dúša, grâđa, grîža, kîša, krâđa, mẽđa, mrẽža, prẽđa, ŕđa, strâža, tẽža, vȍđa, vȍlja, žẽlja, — prîča (od: pri-tъča, a to od: pri-tъkja), srẽća (t. j. sъret-ja), pòmnja (t. j. po-mьn-ja), súmnja (t. j. su-mьn-ja), krvòlija, vodòpija. Primjeri od imeničkih i pridjevnih osnova: gȍspođa, gȍšća, gûšta, sûša, tvŕđa. Složenice su: mladòženja, nèdjelja, drvòdjelja, štetòčinja.

c) 2 *ja* glasilo je nekad ьja, a nalazi se u malo riječi: brȁća, crẽvlja (u svezi s riječju: crijèvo, valjada poradi oputa, koje su se pravile od govedih crijeva), lâđa, slâvlja ili slâvja (t. j. slavuj, oboje crnogorska riječ), trûblja (pored trúba).

d) *jača* je nastavak u svemu (osim *j-)* srodan s nastavkom *ača*. Primjeri: drȍbnjača (neka drobna maslina), olóvnjača („na pušci, u što je kremen zavijen"), pjẽnjača („kašika, što se njome pjeni"), ràvnjača (kapa, koja je odozgo ravna), tàvanjača („daska,

kojom se tavani"), vàrjača, vilóvnjača („velika gljiva, za koju kažu, da raste na vilinu kolu"); tako je i u riječi s prijedlogom složenoj: pòdgrljača („na jarmu ono drvo, što stoji volu ispod grla"). Druge primjere vidi pri nastavku *enjača*.

e) *jād* samo u čȅljâd (t. j. čel-jad, — korijen isti, koji je u riječi tamna postanja čòvjek, koja je nekad glasila čelověk ili čьlověk).

f) *jāde* samo u čeljáde.

g) *jaga* samo u bȓljaga (t. j. bara, kaljuža), prèčaga (daska, što leži poprijeko, postalo od prěk-jaga), vînjaga.

h) *jāj* veže se s glagolskim osnovama, i riječi tako postale znače kakvu radnju ili stvar i ponajviše su složene s kakvim prijedlogom. Primjeri: nämještâj, näraštâj, öbičâj, ökršâj, öproštâj, pöložâj, pömišljâj, pörođâj, pövraćâj, slûčâj, zävičâj (upravo ono: na što se čovjek navikao). Prema öproštâj, pöložâj, pörođâj, očekivalo bi se dögođâj, kako se nalazi dosta često u pisaca XVII. i XVIII. vijeka (vidi u akad. rječniku), a i danas ima dosta pisaca, koji tako pišu, ali mjesto toga kao da je u narodu običnije dögađâj (prema glag. događati se). Rijetko su imenice s ovim nastavkom bez prijedloga: lȅžâj, mjȅšâj, rȍđâj, vȓšâj. — Riječ näručâj nije izvedena ni od kakve glagolske osnove, već prema imenici náručje. Vidi nastavak *āj*.

i) *jāja* samo u mješája (onaj, koji mijesi), suđája (t. j. sudac). Vidi nastavak *aja*.

j) I *jāk* se veže s imeničkim i s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale imaju različna značenja, koja stoje u kakvojgod svezi s temeljnom riječi, mogu značiti čeljad, životinje i stvari. Primjeri od imeničkih osnova: Bòšnjâk, ȉmenjâk, ledènjâk, sèljâk, sjènjâk, sotònjâk. — Primjeri od pridjevnih osnova: bèzbožnjâk, bûrnjâk (ime gušteru, koji se pokazuje pred kišu, t. j. pred buru), dòšljâk, kisèljâk (ime travi), kùpušnjâk (bašča, u kojoj raste kupus), mjȅsečnjâk, nèvjernjâk, rȉbnjâk, rûžičnjâk, slobòdnjâk, smȓtnjâk (t. j. čamac, iz kojega čovjek lako može pasti i poginuti), temèljnjâk (t. j. temeljan, jak čovjek), vesèljâk, žiròvnjâk (žirovan, t. j. žirom uhranjen krmak) i t. d. Kako se vidi, među tim imenicama ima ih dosta, kojih je temeljnom pridjevu nastavak *-(a)n*, na pr. bèzbožnjâk: bèzbožan, slobòdnjak: slòbodan i dr.; po analogiji takvih imenica načinjene su druge, prema kojima nema osnovnoga pridjeva na *-(a)n*, na pr. dȉmnjâk, jägodnjâk, kòšutnjâk, mûčnjâk, pàšnjâk, pòtkožnjâk (čir pod kožom), proklètnjâk, tȓpežnjâk, ùpletnjâk (što se upleće u kosu), vȍćnjâk i t. d. Za te i slične riječi može se reći da im je upravo nastavak *njāk*. — Ima dosta imenica načinjenih nastavkom *jāk* od osnova pridjeva, koji se svršuju na *-en*, na pr. crkvènjâk, crvènjâk (crveno vino), gvozdènjâk (kotao ili buzdovan od gvožđa), kamènjâk (mnogo kamenja, nekakav lonac), mäslenjâk (lonac ili ćup, u kojemu se maslo drži), medènjâk (medeni kolač), mjedènjâk

(mjedeni prsten), vodènjâk (kožica u jajetu); za temeljnu riječ može služiti pasivni particip: òbješenjâk, pečènjâk (zeleni kukuruz, koji se peče i jede), tučènjâk („sir, koji se tuče u kačici"), smétenjâk, pokrštènjâk, poturčènjâk. U §-u 330c rečeno je, da su prema ovim sada navedenim imenicama načinjene: järmenjâk, srčènjâk, vjětrenjâk, kojima je nastavak *enjak*. — Nekoliko se imenica svršuje na *štak*, koje je postalo od *ščāk*, a to od *sk-jak* po §-u 91a, a temeljni im se pridjevi svršuju na *ski*, na pr. gòrštâk (od: gorsk-jak, temeljni pridjev: gòrskî), đûrđevštâk, mîtrovštâk, nîkoljštâk; takva je i imenica lùčinštâk, od „lučinski", koji se pridjev nalazi u akad. rječniku. — Akcent nekih imenica s nastavkom *jāk* upravlja se po temeljnoj riječi (na pr. îmenjâk: îme, bèzbožnjâk: bèzbožan), a neke imaju spori akc. na drugom slogu od kraja bez obzira na temeljnu riječ (na pr. Bòšnjâk: Bôsna, vesèljâk: vêseo, vêsela).

k) 2 *jāk* nekad je glasilo *bjāk*, nalazi se u mùžjâk, prôsjâk i u mlâđâk (vidi u akad. rječniku), rôđâk, koje se dvije imenice dijalektički govore mlâdjâk i rôdjâk, pače i *mladijak* (vidi u akad. rječniku) i *rodijak* (JM. 368 pored *rodjak* na istoj strani).

l) *jaka*, samo u nekoliko riječi: imènjaka (žensko istoga imena), pòžnjaka (voćka, koja pozno dospijeva), rôđaka, varènjaka („tikva, koja se vari za jelo"), vodènjaka („tikva, u kojoj se nosi voda").

m) *janica* u moštànica (od most-janica, v. §. 98a, t. j. brv ili brvina), pèrjanica, žùćanica (1. divlja salata, 2. bolest žutica).

n) *janīk* u nekoliko imenica načinjenih od imeničkih osnova: klinčànîk („kud klincima potkovani konji idu"), očànîk („gornji nišan od puške"), pričànîk (grah, koji se penje uz pritku), snježànîk (zgusnut snijeg), sunčànîk (sunčana ura), uljànîk (od ul-janik, ispor. ulište). Možda idu ovamo imenice: drvljànîk (gomila drva, moglo bi biti od: drv-janik po §-u 99a, ako nije od: drvlj-anik, t. j. od: dȓvlje), kòpljanîk (od: kop-janik, ako nije od: koplj-anik), moždànîk (od: *mozžanik*, a to od *mozg-janik* po §-u 98c, ako nije od moždan-ik, isp. plur. mòždâni), pèrjanik (od: per-janik, otud po §-u 102c peranik, ali iz riječi pêrje moglo je prodrijeti *j*).

343. a) *janin* se nalazi u velikom mnoštvu imenica izvedenih od mjesnih imena, a znače čovjeka iz kojega mjesta (sela, grada, zemlje); glas se *j* s konsonantom ispred sebe združuje po pravilima §-a 102. Primjeri: Banáćanin, Jájčanin, Kârlovčanin, Kòtoranin, Líčanin, Mostáranin, Rímljanin, Trâvničanin, Vînkôvčânin, Zëćanin i t. d. Temeljna riječ ne mora biti vlastito geogr. ime: bŕđanin, grâđanin, òstrvljanin, sèljanin, a katkad može i drugo što značiti, a ne mjesto, na pr. ôgnjanin (čovjek ognjevit), púčanin (čovjek iz puka), strâžanin, šèrežanin; takove su i imenice hrîšćanin, krîšćanin, kojih je *-šć-* postalo od *-stj-*, a to od *-stij-* (v. u akad. rječniku), a Hrváćanin je načinjeno od Hŕvât (nekad je plur. *Hrvati* značio isto što *Hrvatska*). Gdje-

koje su imenice s nastavkom *janin* načinjene prema temeljnim imenima, kojih nema: Dùbrôvčanin (kao da se govori Dubrovac mjesto Dùbrôvnîk), Mîtrovčanin (kao da je Mîtrovac, a ne Mîtrovica), Zágrepčanin (kao da je Zagrebac, a ne Zágreb). — Akcenat je u imenica s ovim nastavkom ponajviše onakav, kakav imaju temeljne riječi; izuzeci su na pr. Kikínđanin (: Kìkînda), Kragujévčanin (: Kràgujevac), Požarévčanin (: Pȍžarevac). Vidi nastavak *anin*.

b) *jānka* u imenica brđânka, Sènjânka i t. d. vidi pri nastavku *ka*.

c) *jār* se veže s imeničkim osnovama, i značenje tako postalim imenicama isto je, što ga imaju od takovih osnova izvedene imenice s nastavkom *ār*. Primjeri: gràničâr, gûščâr, kèsežâr (ko rado jede ili ko prodaje kesege), knjîžâr, lònčâr, nădničâr, opànčâr, òrašâr (ko rado jede ili ko prodaje orahe), prèpeličâr, svèčâr, tàmničâr, tûčâr i t. d. Akcent je ili kao u temeljne riječi ili bez obzira na nju spori na drugom slogu od kraja.

d) *jara* se nalazi u nekoliko imenica izvedenih od imeničkih osnova; te imenice znače sad čeljad, sad životinje, sad stvari. Evo ih (gotovo svih): dàščara (od: dask-jara, v. §. 91a), kàčara („zgrada, gdje stoje kace"), òvčara (staja za ovce), podlòžara (žena podvodnica), polòžara (kuja ili mačka, koja krade pologe, t. j. položena jaja), poskurlčara (žena, što mijesi poskurice za crkvu), potòčara (vodenica na potoku), ùšara (sova), uštìpčara (žena, koja mijesi ili prodaje ili rado jede uštipke). Akcent je u svih tih imenica jedan isti. Vidi nastavak *ara*.

e) *jarica* samo u: sunčàrica („vrtež u glavi od sunca"). Vidi nastavak *arica*.

f) *java* u grmljava (od: grm-java), lòmljava, mèćava (t. j. vijavica, kad snijeg mete ili vije, od met-java), mrčava („velika gusta šuma, gdje se ne vidi sunca"), Orljava (ime vodi), tvrđava; akcentom se od ovih riječi odmiče meljáva (što se melje).

344. a) 1 *je* samo u nekoliko riječi: jáje, léće (govori se i u ženskom rodu: léća; *ć* je postalo od *tj*), mȍre (nekad je bilo palatalno *r*, v. §. 19c), pȍlje, úže, vijèće, vȍće. Akcenti su, kako se vidi, različni.

b) 2 *je* glasilo je nekad ьje (a u 1 *je* nije nikad bilo glasa ь); pošto je ь ispalo, stalo se *j* s konsonantom ispred sebe sastavljati po pravilima u §-u 102. Nastavak 2 *je* nalazi se u mnogo zbirnih imenica, kojima je temeljna imenica obično muškoga roda, rjeđe ženskoga i srednjeg; na pr. bȏrje, cvîjeće, čȍkȏće, dȑvlje, gòlûblje, grânje, grȏžđe, lvêrje, kàmênje, klâsje, kòmâđe, lȏzje, lîšće, pêrje, pȑstênje, prûće, rèmênje, smîlje, snȏplje, stȉjenje, šàtȏrje, šìprâžje, trîješće, tȑnje, ûšće, zȑnje, zvîjerje i t. d. U nekoliko riječi s ovim nastavkom isto je značenje, što ga imaju njihove temeljne; takve su: òblîčje (isto što òblîk), òstȏžje (isto što stȏg), pȍzdrâvlje (isto što pȍzdrâv), prijèstȏlje (isto

što prijèsto), ráskošje (isto što ráskoš), sîlje (isto što sîla), ûmlje (isto što ûm). — Ima nekoliko imenica s nastavkom 2 *je* i od pridjevnih osnova, a značenje im je apstraktno: mîlje, òbîlje, pošténje, vesélje, zdrâvlje. — Često se taj nastavak nalazi u imenica složenih s kojim prijedlogom, a značenje složenoj imenici izlazi iz obje riječi, od kojih je složena; tako na pr. imenice bezákonje, prìmôrje, zàgôrje znače: stanje bez zakona, zemlja pri moru, kraj za gorom; takve su i imenice: bèspuće, bèzûmlje, náručje, ôpleće, pòbrđe, pòdgôrje, pòdnôžje, Pòdrînje, Pòsâvlje, pòvrće, Prekòdrînje, premàljeće, ùzglâvlje, ùzdârje, zápleće; nekim je od ovakovih složenica pomučno razabrati svezu između njihova značenja i između značenja rijèčî, od kojih su složene, na pr. òkrîlje, òrûžje (ispor. u ruskom jeziku ружье, t. j. puška), pòdûšje, zàgođe, zàrukâvlje. — Slog, koji stoji neposredno ispred nastavka 2 *je*, obično je dug, izuzeci su rijetki, na pr. bèspuće, ráskošje, ûšće; ako riječ ima samo dva sloga, gotovo svagda je silazni akcenat na prvome, a gdje je slogova više od dva, tamo nema stalnog akcenatskog pravila. — Najčešće služi nastavak 2 *je* za tvorbu glagolskih imenica. Od svakoga trajnog glagola može se takva imenica načiniti, a ima ih dosta i od trenutnih glagola. One se tvore od osnove pasivnog participa; na pr. plètênje (ispor. plèten), trésênje (ispor. trésen), dȑžânje (ispor. dȑžân), govòrênje (ispor. gòvoren), ljúbljênje (ispor. ljûbljen), nòšênje (ispor. nöšen), čúvânje (ispor. čûvân), vézânje (ispor. vêzân), bránje (ispor. brân), kupòvânje (ispor. kȕpovân). Ima dosta primjera, gdje prema glagolskoj imenici nema pasivnog participa zato, što je glagol neprelazan (v. §. 252b), na pr. bíće, cărovânje, lèćênje, ludôvânje, pâdânje, sjèđênjê skákânje, strépljênje, vȍjvodovânje, žívljênje i t. d. Imenicama načinjenim od trajnih glagola, koje imaju samo dva sloga, akcent je svagda uzlazni na prvome, na pr. bránje, píće, zvánje, a onim imenicama postalim od trajnih glagola, koje imaju više od dva sloga, akcent je ponajviše kao u infinitivu, a drugi slog od kraja svagda je dug. — Od trenutnih glagola tvore se imenice s nastavkom 2 *je* samo od nekih; takvim je imenicama akcent ponajviše uzlazni na drugom slogu od kraja; primjeri: dopušténje, pokláće, pomišljénje, ponižénje, postánje, poučénje, pozlaćénje, pregnúće, priviđénje, priznánje, propéće, prosúće, razabránje, rođénje, stvorénje, svanúće, ubijénje, ubíće, umŕće, uskrsnúće, uzdržánje, uzéće, zaklánje (izuzeci su u akcentu vrlo rijetki: dòčekânje, pòuzdânje, preòbražênje, spásênje, ustŕpljênje).

Što je Vuk katkad pisao na kraju ovih imenica *-ije*, na pr. *narječije, spasenije, vaskrsenije*, to je crkvenoslavenski.

345. a) *jeha* samo u mâćeha (od mat-jeha).

b) *jenica* samo u bràšnjenica (jelo, što se nosi na put), maljènica (mali čovjek).

c) *ješina* samo u starjèšina, mlađèšina (v. §. 101a).

d) *jetica* samo u boljètica.

e) *jevina* u bràn̄jevina (šuma, u kojoj je zabranjeno sjeći), bùčevina (kiselo mlijeko, kad uzbuči), gràđevina, grùševina (ugrušano slatko mlijeko), kòševina (pokošena livada), krčevina, pàljevina (što je opaljeno), pròševina (što se isprosi), ràđevina, tèčevina, vàđevina (što se unaprijed uzima ili vadi), vòđevina (što svatovi vode, t. j. nevjesta).

f) *jevo* samo u krȅševo.

g) *jug, juga* samo u: zȅljûg (zelen vepar), — kàljuga (ili kaljuža), pepèljuga (1. divlja loboda, jer po lišću ima kao pepeo, 2. zastorak na parionici, na koji se metne pepeo i sipa voda, 3. neka zmija), pȉljuga (t.j. kobac, izvedeno od: pȉle), zèljuga (zelena prasica). Vidi nastavke *ug, uga.*

h) *juh, juha* samo u ôčûh, mäćuha, pepèljuha (pepeljava djevojka). Vidi nastavke *uh, uha,*

i) *jūlj(a)k* samo u imenica umanjena značenja: brežúljak, čovječúljak, momčúljak. Vidi nastavak *ūlj(a)k.*

j) *jura* samo u djevòjčura.

k) *jūrda* samo u nòžûrda (uveličano od: nòga). Vidi nastavak *urda.*

l) *jurina* u riječi uveličana značenja od imenica ženskoga roda; primjeri: knjižùrina, nožùrina, ptičùrina, ručùrina, šačùrina. Vidi nastavak *urina.*

m) *jūrlija* samo u dječúrlija.

n) *juša* samo u pepèljuša (isto što pepeljuha), pȓljuša ili opȓljuša (mršava zemlja; između *r* i *lj* ispalo je *h;* govori se prla ili prhla zemlja, t. j. koja se rasipa).

o) *jušina* samo u crnjùšina (neka biljka). Vidi nastavak *ušina.*

p) *juža* samo u kàljuža, pȓljuža (mjesto: prhljuža, vrletno mjesto, vidi pȓljuša pri nastavku *juša).*

346. a) *k* nalazi se sigurno samo u riječi: znâk (od korijena *zna,* koji je u: znäti).

b) *ka* je glasilo nekad *ьka,* zato pred tim nastavkom glasovi *c* i *k* prelaze u *č,* a *g, h* u *ž, š.* Riječi s tim nastavkom imaju različna značenja značeći čeljad, životinje i stvari, a katkad i radnje. U nekoliko riječi svezan je nastavak *ka* neposredno s korijenom, na pr. cjȅpka (t. j. cjepanica), dôjka, grîska (t. j. hrskavica, na pr. u nosu), klȅpka, kvȍčka, lôvka (mačka, koja rado miše lovi), mȅčka (od korijena, koji je u „mȅćati"), plȅtke, sjȅčka, zȉpka; — ne s korijenom, već s glagolskom osnovom svezan je nastavak u psôvka. Mnogo se češće *ka* veže s imeničkim osnovama, i riječi tako postale stoje po svojem značenju svagda u svezi s temeljnima, ali je narav te sveze različna. Vrlo rijetke od takvih imenica imaju umanjeno značenje: grîješka, húmka, kćérka, — više ima takovih, kojima se umanjeno značenje danas više ne osjeća, jer znače isto što temeljne imenice, od kojih su

izvedene; takove su: kòkôška (isto što kȍkôš), lîška (t. j. listka, isto što lîst), lûčka (lûč), pëćka (pêć), plëćka (plëće), präćka (präća), sîtka (sîto), sjênka (sjȅn ili sjȅna), šîpka (šîba), trška (t. j. trstka, isto što trst), trûnka (trûn), a mogu se dodati i: mâjka (od: mája), tëtka (od: téta). Značenje je izvedenoj riječi različno od značenja, što ga ima temeljna, ali ta se razlika ne može kratko i otržito naznačiti: bîlješka (prema: bîljeg ili bîljega), krîška (prema: krîž), kȍcka (t. j. kostka, v. §. 85a, prema: kost), rèšêtka (prema: rešèto), srdačka („u čunku ona šipčica, što na njoj stoji cijev", prema: srce, t. j. srdьce), tàmjânka (neko grožđe, prema: tàmjan), vrètênka (u vodenici, prema: vretèno), žênka (ženska životinja, prema: žèna). — Od nekih zbirnih imenica ili takvih, koje znače štogod u velikoj množini, tvore se s nastavkom *ka* imenice, kojima je značenje: jedinica onoga, što znači temeljna imenica; takove su: bîljka (prema: bîlje), gräška (zrno graha, prema: gräh), pòzdêrka (komadić pozdera), präška (trunak praha), sjèmênka (zrno kakvoga sjemena), slâmka (vlatak slame), trâvka (prema: tráva), vȍćka (prema: vȍće), žîrka (prema: žir, u zbirnom smislu). — Često se uzima nastavak *ka*, kad prema muškome rodu treba načiniti ženski: baščòvânka, bràšnârka, čìzmârka, domìšljânka, govèdârka, kàlvînka, lutòrânka, nädničârka, pàstîrka, ròditêljka, švàlêrka, tàmničârka, unìjatka, vodèničârka, zvònârka; tako je i pästôrka (prema: pästorak). Gdje se riječ muškoga roda svršuje na *in*, tamo se riječ ženskoga roda s nastavkom *ka* tvori bez toga *in*, na pr. Arnàutka, Báčvânka, Bügârka, grädđânka, hrìšćânka, Làtînka, Máčvânka, sèljânka, Sènjânka, ùkućânka, Zëćânka i t. d. (izuzetak je kàlvînka od: kàlvîn, ali tu je *in* tuđega podrijetla). — Gdjekoje imenice s nastavkom *ka* postaju neposredno od kojega mjesnog imena i naznačuju, otkle je ili gdje živi koje žensko: Biògratka, Bòsânka, Cètînjka, Kȍsôvka, Ogùlînka, Smëderêvka, Temìšvârka, Varàdînka, vàroška, Zädârka i t. d.; prema tim su imenicama načinjene i ove: drâvka (lađa, koja po Dravi plovi), drînka (vodenica na Drini), dùnâvka (vodenica na Dunavu). — Nastavak *ka* veže se i s pridjevnim osnovama, i tako postaju imena čeljadma, životinjama i stvarma, na pr. bîjelka (bijela kokoš), cîrnjka (mjesto cîrnka, v. §. 100b), jälôvka (jälova krava ili ovca), králjêvka („ovca, u koje se nađu četiri bubrega"), lîjenka (motka, na koju se što vješa, prozvata po tome, što miruje, što je tobože „lijena"), màtôrka (stara ženka u živadi), mirìsâvka (mirisavo grožđe ili kruška), plâvka, rânka (neko rano grožđe), vîdôvka (neka trešnja, koja dospijeva o Vidovu dne). Katkad za temeljnu riječ služi pasivni particip, na pr. bîtka, kîćênka (1. neka kićena kapa, 2. žensko, koje se rado kiti), pèčênka, pijânka, pjèvânka. Od brojnih osnova su imenice: dvôjka (bure od dva akova), pètôrka (bure od pet akova), desètôrka (bure od deset akova). — Akcent imenica s nastavkom *ka* često se upravlja po temeljnoj riječi, a za mnoge nema stalna pravila.

c) *kelja* samo u stàrkelja (t. j. starčić).

d) *kinja*. U §-u 339e imali smo dosta imenica, koje se svršuju na *kinja*, ali im nije to nastavak, nego *inja*: Bêčkinja, Fràncûskinja, vršnjàkinja, zemljàkinja, trgôvkinja, zàgôrkinja i t. d. Narod je njihovo *kinja* shvatio kao nastavak i njim je načinio nekoliko riječi, kao što su: ätkinja, dvörkinja, jëzêrkinja, nàmetkinja, nèrotkinja, prìsôjkinja, röpkinja, slüškinja, ùskočkinja; u posljednje su dvije riječi guturali (*g, k*, ispor slúga, ùskok) prešli u palatale (slüškinja mjesto *služkinja*) zato, jer je *kinja* nekad glasilo ькinja.

e) 1 *ko* u imenica muškoga roda, koje se govore od dragosti, na pr. debéljko (v. §. 100a), nëstaško, pläčko, sînko (samo u vokativu), sŕditko, zèlênko. Ovamo idu i riječi; brájko, dájko (t. j. dàidža, ujak), újko, koje su izvedene od: brájo, dájo, újo, isto tako ide i riječ stríko mjesto *strijko* prema strîc (od *strijac*, v. u §-u 319b), — ide i tájko, prema kojoj nema temeljne imenice *tajo* (nego täta).

f) 2 *ko* u riječi srednjega roda samo jednoj: klüpko.

347. a) *l* imamo u räl, stô (od: sto-l). To je nastavak različan od nastavka 1 *(a)l*.

b) 1 *la* imamo u: ìgla, màgla, sîla (sam korijen *si* nalazi se u glagolu dosínuti se), tësla (čim se teše), žîla; ovamo ide i svìrala (od glagolske osnove, koja je u svírati), žvále (nekad je bio glagol *žvati*, koji je značio: žvakati).

c) 2 *la*, koje je nekad glasilo *ьla*, samo u mètla (v. §. 40d).

d) *lija* je nastavak iz turskoga jezika, koji je iz turskih riječi, kakove su beràtlija, haràčlija, zanàtlija i t. d., uzet, te se veže i s osnovama riječi, koje nijesu turske, na pr. Budìmlija, Bosànlija, Mostárlija, Níšlija, Vidìnlija. Sve su te imenice dakako muškoga roda, a ženskoga su: kadîflija (kapa od kadife), pamùklija (nekakva jabuka i nekakva haljina naložena pamukom), uzvòdlija (košulja od uzvedena platna).

e) *lo* se veže s osnovama glagola IV. i V. vrste, i tako postale imenice znače različne stvari ili mjesto, gdje što biva, katkad kakvu radnju. Primjeri: cjèdilo, glädilo, gräbilo (t. j. grabljenje), kvàsilo (u šali mjesto: brada), kòtilo („mjesto, gdje se ko okotio", pogrdno), läzila („skele, po kojima se ide, kad se što zida"), mjërila, mòčilo, pòjilo (gdje se stoka poji), pomàmilo (pomama), preoblàčilo (preobuka), sùšilo (t. j. sušenje) i dr. Katkad se čitavo *ilo* veže s osnovama glagola, koji ne idu u IV. vrstu: gùdilo (ono, čim se gudi, gudalo), pèrilo („mjesto, gdje se peru košulje"), ràstilo („mjesto, gdje raste mlado drveće, pa se odande presađuje"). A sada evo primjera, gdje se *lo* veže s osnovama glagola V. vrste: cjèpalo („mjesto, gdje se drva cijepaju"), cŕtalo (u pluga ono, što reže, t. j. što crta), drndalo (sprava za drndanje vune), ìgralo (čim se ko igra), klepètalo, klëcalo, kùpalo

(mjesto, gdje se kupa), kȕsalo („u kašike ono, što se meće u usta"), lègalo (mjesto, gdje leži kakva zvjerka), mètalo („ono sijena, što se u jedan put zimi položi govečetu"), oglèdalo, òralo, pjȅvalo (t. j. grlo u šali), pljȕvalo (pljuvaonica, t. j. u što se pljuje), počìvalo (gdje se počiva), pregìbalo (zglavak, zglob u tijelu), sjȅdalo (mjesto, gdje sjedaju kokoši), sȕkalo (t. j. čekrk), tȕcalo (t. j. tučak, čim se što tuče u avanu), šȉbalo (paličica, kojom se šiba, t. j. bije u bubanj), vješala i t. d. Ovamo ide i riječ zȑcalo prema glagolu zrcati (t. j. gledati), koji se već odavno izgubio (ne samo u našem jeziku, nego i u drugima slavenskim, samo u ruskom ima созерцать, t. j. gledati). Čitavo *alo* svezano je s osnovama glagola, koji ne idu u V. vrstu: gȑnalo (daska, kojom se žito grne na gumnu), gȕdalo. Od osnove glagola III. vrste načinjena je imenica vȉdjelo. Dosta se često veže nastavak *lo* neposredno s korijenom, na pr. bȉlo, djȅlo, jȅlo (mjesto *jedlo* po §-u 40d), klȉlo (korito ili drugo što, u čemu kakva biljka klija), léglo, mȉlo (cijeđ, kojim se glava mije), omèlo (mjesto *ometlo* po §-u 40d), opijèlo, pȉlo, prélo (mjesto *predlo* po §-u 40d), poréklo ili podrijètlo (v. §. 79c), rȁlo (postalo od or-lo, v. §. 42a), rasúlo, rȉlo (upravo ono, čim se rije), šȉlo, vrȅlo, ždrijèlo. — Mnoge imenice s nastavkom *lo* upotrebljavaju se za mušku čeljad, ali samo u šali ili za porugu, na pr. bȁjalo, blebètalo, drijèmalo, gátalo, izmíšljalo, mȁzalo, namigívalo, nàsrtalo, oklijèvalo, pripovijèdalo, smȑzlo, tumàralo, víkalo, zadirkívalo, zanovijètalo i t. d. O gramatičkom rodu tih riječi vidi u §-u 409b. — Akcent imenica izvedenih od glagolskih osnova ponajviše je kao u temeljnih glagola; samo ako je u ovoga uzlazni akcent, on prelazi sad u spori, na pr. sȕšilo, súšiti: kȕpalo: kúpati, sad ostaje, na pr. gátalo, víkalo: gátati, víkati. Vidi još nastavke *alo, ilo*.

f) *luk* je turski nastavak, koji je iz turskih riječi, kao što su agàluk, arnaùtluk, bègluk, pašàluk uzet i u domaće: bezobràzluk, hrišćánluk, pustaìluk, pasjàluk (u toj je riječi *-aluk* prodrlo iz agàluk, pašàluk). Nije jasno, otkle je *z* u domàzluk (t. j. ona stoka, koja se ne prodaje, već ostaje *doma*).

348. a) *lj* se veže ili neposredno s korijenom ili s imeničkim osnovama: bȃdalj ili bôdalj (nekakva trava bodljikava lista), čȅšalj, kȁšalj, prȅgalj (crv, koji živi u siru), ügalj, — pêdalj, rȍgalj, Srbalj. Te se riječi meću ovamo, jer nijesu u davnini imale poluglasa ispred *lj*, već se *a* razvilo po §-u 44a.

b) *lja* se veže neposredno s korijenom u nekoliko riječi, koje znače različne stvari: bódlja (u toj je riječi između *d* i *lj* nekad bio vokal ь, zato nije *d* ispred *lj* ispalo, kako bi se očekivalo stoga, što *d* ispred *l* ispada po §-u 40d), čéšlja (ime biljki), täklja ili tȑklja (t. j. pritka), trühlja, zbȉlja (od s-bi-lja, od korijena *bi*, koji je u bȉti; riječ dakle znači ono, što *jest)*; neposredno od korijena postala je i riječ prȇlja (mjesto *predlja*, gdje je *d* ispalo prema aktivnom participu prȅo, prȅla, prȅlo). Od glagolskih osnova,

što se svršuju na *a* i na *i*, načinjeno je nekoliko imenica, što znače žensko čeljade, koje čini ono, što znači temeljni glagol: grebènâlja, okrètâlja, prâlja, prìmâlja, tkâlja; prema prâlja, tkâlja načinjena je imenica švâlja (poradi *šv* na početku ispor. švénje, što je izvedeno od pasivnog participa švȅn, švèna, a to je postalo od šьven, šьvena; dijalektički se govori i švêlja, što je plod analogije prema prêlja). Od glagolskih osnova, što se svršuju na *i*, imamo imenice: bjèlîlja, dòjîlja, nòsîlja, rèdîlja, ròdîlja i porȍdîlja, a iz tih je riječi *-ilja* prodrlo u imenice: mùzîlja, pèrîlja, plètîlja, vèzîlja, koje su izvedene neposredno od korijena *muz, per, plet, vez* (prezent: múzêm, pȅrêm, plètêm, vézêm). Prema drugim imenicama na *ilja* načinjena je i riječ dàdîlja, kojoj je stariji lik dàdija (a ta je riječ iz turskoga jezika), te je *-j-* pretvoreno u *-lj-*.

c) *ljāg, ljaga* samo u: mùtljâg (t. j. mutež), mùtljaga („koji mnogo govori i laže"), pìtljâg ili pȓtljaga.

d) *ljāj* se veže s glagolskim osnovama, a značenje imenicama tako postalim ono je, što ga imaju riječi s nastavkom *jāj*. Primjeri: gȕtljâj, kȍrakljâj (isto što: kȍrâk), nätegljâj (isto što gutljaj, t. j. koliko čovjek popije, kad n a t e g n e čašu ili drugi kakav sud), ȍdgonetljâj, pȍtprašljâj (onoliko baruta, koliko se u jedan put potpraši), räsțegljâj (duljina ruku, kad se rastegnu), zȁvežljâj, ždȓkljâj (što se u jedan put ždrkne).

e) *lje* samo u: dòjîlje, držȁlje; iz ove druge imenice zavučeno je *alje* u bičȁlje.

f) *ljika* se veže ponajviše s imeničkim osnovama, vrlo rijetko s glagolskima, i riječi tako postale znače različne stvari. Primjeri: alàtljika (komad alata), gràdljika („jedan komad od građe"), hvàtljika (t. j. cjepanica), mèdljika (Mehltau, robigo), papràtljika (stabljika od paprati), smètljika (na kukuruzovini kao smet), smȓdljika (neko drvo), sràšljika (t. j. sraslica, kad se srastu na pr. dva oraha, dvije šljive i dr.), stàbljika, šìbljika, trepètljika (igla, koja trepeće), tȓšljika (t. j. trska), i još nekoliko riječi, koje sve imaju akcent kao i ove navedene.

g) *m, ma* veoma su rijetki nastavci, imamo ih u: dȋm, ûm, slȁma, zíma i još u nekolike takve riječi, u kojima se samo s pomoću drugih indoevropskih jezika može odvojiti nastavak od korijena.

h) *m, ma, mat* u imenica grčkoga podrijetla, koje su u grčkom jeziku srednjega roda, a u nom. sing. svršuju se na *ma*, u gen. sing. na -matos, na pr. dógma, dógmatos, osnova dogmat. To su ponajviše učene riječi, narodu su poznate samo: krîzma i pîzma (gen. krîzmê, pîzmê i t. d.). Prema tim dvjema imenicama svršuju se na *ma*: diploma (potvrde iz jezika Vukova vidi u Iv. rječniku), dogma. *D.* sitn. sp. 292, klima. *V.* pripr. 4, sistema (potvrde iz jezika Vukova i Daničićeva vidi u Iv. rječniku), — ali te se imenice mogu svršivati i na *-mat*: dogmat. *D.* pis. 247. 279. ist. 57, klimat. *V.* pripr. 4, paradigmat. *D.* rad jug. ak. 16, 172. Drugi književnici ponajviše pišu takove imenice sa završetkom *m*, na pr. aksiom, diplom, problem, program, sistem, telegram, teorem, sve dakako u mu-

škom rodu, — ali ipak: drama (gen. drame i t. d.). Treba uzeti na um, da ponajviše imenica, o kojima se ovdje govori, nije ušlo u naš ježik neposredno iz grčkoga, nego preko njemačkoga ili francuskog.

i) *man(a)c, mance, manj(a)k* samo u: žumánac, žumànce, žumánjak. Ne bi dobro bilo reći, da je u tè tri riječi ispred *m* ispalo *t* (da je na pr. žumànce postalo od *žutmance,* jer je *žuto),* nego treba reći, da je korijen *žu* (od negdašnjega *žl* po §-g 19b.) Od istoga su korijena *žu* i riječi: žû-č, žú-na (ili žú-nja), žû-t.

j) *me* imamo u brẽme, ìme, plẽme, rãme, sjẽme (korijen isti, koji u glagola sȉjati mjesto sje-jati, v. §. 53b), šljẽme, tjẽme, vȉme, vrijème. I ovdje gotovo u svim imenicama sämo poređenje s drugim indoevropskim jezicima može odvojiti nastavak od korijena; to isto vrijedi i za nastavak

k) *men,* što ga imamo u grûmên, kämên, krẽmên, plämên, prämên, strẽmên.

l) *mo* u pȁsmo, písmo, pòvjesmo.

349. a) 1 *n* imamo u imenica: dân, plȉjen, sän, sîn, stân i još u nekoliko drugih.

b) 2 *n* samo u imenici ženskoga roda: nẽznân.

c) *na* se nalazi u: bäsna, slȉne, strána (od *stor-na* po §-u 42a), strîna (od *strijna,* v. u §.-u 103b), tâjna, ûjna; u gdjekojih ovakih riječi stajalo je nekad ь ispred *n*: biȍna (od starijega bělьna, v. u §-u 53b), grîvna, ûsna (mjesto ustna, t. j. ustьna).

d) *n(a)c* samo u: klánac, vijènac (t. j. vijè-nac, vé-nac, vi-nac, a ne *vijen-ac,* t. j. od pasivnog participa vȉjen; kad bi tako bilo, onda bi u istočnom i u zapadnom govoru bilo također *vijenac,* jer i u ta dva govora je pasivni particip vȉjen).

e) *naja* samo u: šùrnaja (ima i šùrnjaja, t. j. šurina žena).

f) *nica* se nalazi se često u imenica, kojima je upravo nastavak *ica,* a izvedene su od pridjeva, koji se u nom. sing. muškoga roda svršuju na *(a)n,* na pr. bèzbožnica, bolèsnica, grjẽšnica, jàdnica, másnica, nèvjernica, pòkôjnica, tàmnica, zlòslutnica, žȉtnica i t. d., vidi pri nastavku *ica.* Iz takvih i sličnih riječi uzeto je čitavo *nica* kao osobiti nastavak i složeno je s različnim osnovama, te su tako nastale riječi, koje svojim značenjem stoje u kakvojgod svezi s temeljnom riječi značeći ili čeljad ili životinje ili stvari. Primjeri: bèzbratnica (koja je bez brata), česnica (božićni kolač, koji se lomi na dijelove ili na česti), dànica (mjesto „dannica" po §-u 107a), knjȉžârnica, kòšnica, kòvâčnica, lòžnica, mèsârnica, pésnica, pívnica, rẽznica („na čokotu ono, što ostane, kad se obreže"), rȉznica, sjẽdnica, stjènica (mjesto „stjennica", jer se drži u stijeni), ùljetnica („što se Ciganinu daje na godinu za kovanje"), zàušnica i t. d. Stalna pravila za akcent tih imenica nema, samo se u nekih vidi naklonost, da se upravlja po akcentu temeljnih riječi.

g) *nīk* se nalazi u imenica muškoga roda izvedenih nastavkom *ik* od pridjeva, koji se u nominativu sing. muškoga roda

svršuju na *(a)n*, na pr. bèzbožnîk, bolèsnîk, dùžnîk, grjëšnîk, književnîk, kućnîk, ljùbaznîk, nèvjernîk, prävednîk, pròtivnîk, ùgodnîk i t. d. Otud je čitavo *nīk* prodrlo i u druge riječi, prema kojima nema onakoga pridjeva, na pr. cärinîk (mjesto carin-nik po §-u 107a), čëtnîk, proklètnîk, ùtôrnîk, vîjećnîk, zämjenîk (mjesto: zamjen-nik), zvònîk (mjesto: zvon-nik). Za akcent nema stalna pravila.

h) *no (ьno)* imamo u čèsno, dnŏ, òkno, stègno, súkno, vlákno; u tim imenicama nije pred *n* nikad bilo ь, jer bi onda *g* i *k* moralo prijeći u *ž, č;* ali u nekoliko riječi bio je nekad nastavak upravo ьno, na pr. u bräšno, brvno, gúmno, plátno, vápno.

350. a) *nj* u: òganj, koja imenica nije u davnini imala glasa ь ispred *nj* (vidi u §-u 44a), kako su ga imale riječi bûbanj, nâkôvanj i druge, koje su navedene pri nastavku *(a)nj*.

b) *nja* se veže ponajviše s glagolskim osnovama, osobito s onima, od kojih glagoli idu po IV. vrsti, a kašto se veže i s imeničkim osnovama. Značenje je imenicama s ovim nastavkom kakva radnja ili stanje, rijetko kakva stvar ili čeljade. Primjeri: crijèpnja (t. j. crepulja). gátnja, glávnja, grdnja, hítnja, hròpnja, jéžnja, klàdnja (krstina snopova), kúpnja, ljútnja, mijèšnja (onoliko brašna, koliko treba, da se hljeb umijesi), mržnja, nòšnja, pàtnja, pàžnja, pràtnja, potúcnja (čovjek, koji se potuca), pròšnja, rádnja, rédnja (bolest, koja redom ide), skítnja, slútnja, šétnja štédnja, tréšnja, vòžnja, žúdnja i dr. Imenica sûknja ne ide ovamo, jer je nastavkom *ja* izvedena od osnove, koja je u súkno. Akcent je, kako se vidi, ili spori ili uzlazni prema tome, je li vokal temeljne riječi kratak ili dug.

c) *njača* je nastavak, koji je uzet iz riječi plamènjača, vjëtrenjača i drugih, što smo ih imali pri nastavcima *enjača* i *jača*. Imenice s nastavkom *njača* postaju gotovo samo od imeničkih osnova, vrlo rijetko od glagolskih, a znače različne stvari, koje stoje u kakvoj svezi s temeljnim riječima. Primjeri: bibérnjača (kutija, u kojoj stoji biber), brijèžnjača („iskopana u brijegu peć za hljeb"), brúšnjača (t. j. vodijer), dîmnjača (neka biljka), džìgernjača ili džigérnjača (kobasica od džigerice, — kao da je temeljna riječ *džigera)*, golùbnjača (jama za golubove), jägodnjača (neka kruška), kóinjača, krövnjača (kuća slamom pokrivena), lùbnjača („kuća ili koliba pokrivena lubom"), opìrnjača (krpa, kojom se što pere), paprátnjača (zemlja gdje raste paprat), pášnjača („od kože kao pojas, gdje se zadijevaju male puške i nož"), plášnjača (ličina, kojom se veže plašće), poskúrnjača (neka jabuka), slämnjača, üprtnjača (torba), zórnjača. Za akcent ovih imenica nema stalna pravila, ali u nekih se vidi naklonost, da se upravlja po temeljnoj riječi, a u nekih je uzlazni akcent na slogu trećem od kraja.

d) *njaja* samo u: šùrnjaja (isto što šùrnaja, v. 349 e).

e) *njāk* je nastavak, koji je uzet iz riječi, kao što su: bèzbožnjâk, mjësečnjâk, rȉbnjâk i drugih, što se navode pri nastavku 1 *jāk*. Imenice s nastavkom *njāk* znače različne stvari (vrlo rijetko životinje ili čeljad), koje stoje u kakvojgod svezi s temeljnim imenicama ili sa značenjem korijena, od kojih su izvedene. Primjeri: dȉmnjâk, jȁgodnjâk, jêdnjâk, kòpitnjâk (neka biljka), kòšutnjâk, kìtičnjâk, mîtnjâk („konj ili vô, koji se dobro drži, kao da se miti"), mûčnjâk (onaj sanduk, u koji pada múka), pàšnjâk, pȅćnjâk, tèšnjâk („drvo, od koga se lučka teše"), ùpletnjâk (trak, što se upleće u kosu) i t. d. Za akcent nema stalna pravila, ali se vidi, da se neke imenice drže temeljne riječi.

f) *njaka* imamo samo u lùžnjaka (1. neki hrast, 2. debela krpa, što se meće navrh parionice), — vòdnjaka (isto što vodènjaka, t. j. tikva, u kojoj se nosi voda).

g) *njava* se nalazi u nekoliko riječi izvedenih od glagolskih osnova, a znače kakvu radnju: dèrnjava (od: dèrati se), krìvnjava (od: kríviti se), kùknjava (od: kȕkati), pùcnjava (od: pȕcati), tùžnjava (od: túžiti).

h) *njika* samo u: vòdnjika (t. j. voda, koja preko zime stoji na jabukama te uskisne).

351. a) 1 *o* se nalazi u imenica srednjega roda, koje postaju neposredno od korijena, na pr. bȑdo, čèlo, kȍlo, mêso, nȅbo, ȍko, pèro, slȍvo i t. d.

b) 2 *o* se nalazi u imenica muškoga roda, koje se govore od dragosti ili od šale i postaju od osnova imeničkih, pridjevnih i glagolskih, na pr. ágo, bégo, bráto, glúho, jéko (koji ječi), pópo, sprémo (koji sprema), ždéro i t. d. — Lična imena tuđega podrijetla, koja na kraju osnove imaju dva konsonanta, mogu se u nominativu sing. svršivati na *o*, na pr. Aleksandro, Artakserkso, Karlo, Roberto, Leopoldo, Sigismundo, pored Aleksandar, Artakserks, Robert, Leopold, Sigismund; (v. u §-u 141a). Tako je i: Bernardo. *I.* 57. 166. Ferdinando. 224, Alberto. 238. 240. Benedikto. 368. Vrlo je neobično: Lesingo. *D.* sitn. sp. 57, jer „Lessing" nije ime, nego je prezime. Geografička imena ne svršuju se na *o*, nego na konsonant, na pr. Rod. V. d. ap. 21, 1, Tars. 11. 25; ne će biti dobro: *Rodo. N.* 306, *Tarso. I.* 57. 166, *Patmo.* 446 (u Vuka otkr. 1, 9: Patam).

c) *oba* se nalazi u nekoliko imenica ženskoga roda postalih od osnova imeničkih i pridjevnih; primjeri: gnusòba, grdòba, hudòba, rugòba, tegòba, tjeskòba (ispor. tijesan od *tijeskan*, §. 67b), zlòba. Sve te riječi imaju apstraktno značenje, samo hudòba može značiti ne samo: zloba, nego i: đavo. Konkretno je značenje u riječi ȕtroba, koja se i akcentom razlikuje od drugih ovoga reda; ta je imenica nekad u prvom slogu mjesto *u* imala vokal ą, a izvedena je od negdašnje riječi ątrь, koja je značila: unutra, dakle je utroba ono, što je unutra, t. j. u tijelu.

d) *obana* samo u muškòbana (t. j. žena, koja se u svemu vlada kao muškarac).

e) *obija* samo u čaròbija.

f) *oč* je sasma rijedak nastavak: glàvoč (neka riba, u Vuka je griješkom na kraju *ć*, vidi u akad. rječniku i u Daničića osn. 230 i 352), klȍkôč (neka biljka, isto što klokòčika), präskôč (ime travi), vȓkoč (t. j. kicoš), i u imenima Dràgoč (planina), Mìroč (planina).

g) *oča* samo u: ìnoča, Glàvoča (plànina).

h) *oća* se nalazi u imenica ženskoga roda postalih od pridjevnih osnova, a svima je značenje apstraktno. Primjeri: bistròća, čistòća, gluhòća, hladnòća, jeftinòća, kratkôća, lakòća, mirnòća, stidnòća, tvrdòća, vrednòća, zlòća i t. d. Akcent je svagda spori na *-o-*.

i) *ōd* samo u riječi nejasna postanja: nȅlagôd (t. j. muka, nevolja).

j) *oda* samo u: jägoda, lobòda, slobòda (od zamjeničke osnove *sve*, od koje je *svoj*, raširene u *svob*, dakle: svob-oda, a *v* je prešlo u *l*, v. §. 3b, 80; *sloboda* je dakle stanje, kad je ko *svoj*).

k) *og* je sasma rijedak nastavak i nalazi se samo u imenica tamna postanja: bȓlog, kȓtog, tálog, vȓtlog.

l) *ōjka* samo u djèvôjka i u riječi prema toj načinjenih: crnôjka, ljèpôjka, plàvôjka.

m) *ōjko* samo u: starójko (t. j. stari svat).

n) *ok, oka* vrlo su rijetki nastavci: svjèdok, läloka (ova je imenica tamna postanja).

o) *ol, ola* također su vrlo rijetki nastavci: sòkô, topòla.

p) *olān* samo u: vragòlân koja je imenica načinjena prema imenici istoga značenja đavòlân, u kojoj je nastavak samo *an*, jer *ol* pripada osnovi (*đavol*, a otud đȁvô, v. §. 95b).

q) *olija* samo u: čaròlije, vragòlije.

r) *olj(a)k* samo u mȓmoljak („u vodi nekaka mala životinja"), pȕpoljak i još u dvije slabo obične riječi.

s) *omah* samo u siròmah (vidi sirotinja u §-u 353e).

352. a) *onica* se veže s osnovama glagola, koji idu u IV. ili u V. vrstu, i riječi tako postale imaju različita značenja, a ponajviše znače kojekakve stvari. Primjeri: bȓkaonica („kad se kakav posao pobrka"), glädionica (čovjek, koji se kiti, upravo: gladi, crnogorska riječ), gòstionica, kàdionica, kȉdaonica (rupa, kroz koju se đubre baca na polje), mjèšaonica (soba, u kojoj se hljeb mijesi, upravo miješa, — glagoli mijèšati i mijèsiti su postanjem i značenjem srodni), mòčionica („nekoliko ručica kudjelje ili lana, što se sveže zajedno kao snop, kad se meće u močilo"), pàlionica (sprava za paljenje), pärionica (sud, u kojemu se pare košulje), pljùvaonica (u što se pljuje), postùpaonica (pogača, koja se djetetu peče, kad počne hoditi, t. j. postupati), pràšionica (u čemu stoji prah za posipanje), predikaonica, rȉbaonica

(ribež, t. j. sprava za ribanje kupusa). Prema riječima na *-ionica* načinjena je imenica pèrionica (mjesto *praonica*, t. j. soba ili zgrada, gdje se peru košulje).

b) *onja* se nalazi u nekoliko imenica muškoga roda, koje su izvedene od osnova imeničkih ili pridjevnih, a upotrebljavaju se: 1. za volove, 2. ljudma za porugu. Primjeri: 1. bijèlonja, cvjȅtonja, krílonja (vô po trbuhu bijel, kao da ima krilo), kúsonja, médonja, mr̄konja, rógonja, sívonja, šáronja (izvedeno od imenice *šáro*), šútonja. — 2. br̄konja, ćélonja (izvedeno od imenice ćélo), glávonja, dȕgonja, mlákonja, mlítonja (kao da temeljni pridjev glasi *mlit*), tr̄bonja (kao da temeljna imenica glasi *trb*), ždéronja (izvedeno od imenice ždéro). Vidi se, da je akcent ponajviše uzlazni na trećem slogu od kraja).

c) *onj(a)k* u: bräbonjak, čäponjak ili päponjak (isto što papak).

d) *or* se nalazi u nekoliko riječi, između kojih svima nije korijen poznat, a znače različne stvari. Primjeri: grȁhor, jȁvôr, kòsor (nekakav osobiti kosijer), plijèvor (ono, što se isplijeve), pȕhor (tanki pepeo na žeravici, kad dogorijeva), stȍbôr ili stòbor (mjesto ispred kuće), tȉmor, trätor, šûškor (t. j. šušanj), žȃmor, žȕbor ili žûbor.

e) *ora* samo u: tmòra (kad se nebo natmuri, korijen isti, koji je u táma, t. j. tьma).

f) *or(a)k* samo u ove dvije riječi tamna korijena: čäporak (panj od mlada posječena drveta), ćäporak (splet kose).

g) *orija* samo u: lùdôrija.

h) *ōrka* samo u: dvìzôrka (dvizica, t. j. ovca od dvije godine), käpôrka („kokoš, koja ima na glavi ćubu kao kapu").

i) *osija* samo u grdósija.

j) *ōst* se veže s pridjevnim osnovama, i tako nastaju riječi, koje znače različna svojstva. Primjeri: bezàzlenôst, bèzbožnôst, blágôst, čèstitôst, dúžnôst, hrábrôst, jednákôst, lȕdôst, mīlôst, mlädôst, mogúćnôst, obílnôst, podmúklôst, pokórnôst, ràzboritôst, sigúrnôst, släbôst, vjérnôst, zahválnôst i t. d. Od pridjeva na *-ak* po pravilu je: *-kôst*: krátkost: krátak. tänkôst: tänak, vȉtkôst: vìtak, ali od nekih takvih pridjeva imenica se tvori bez *-k-*: krȅpôst: krȅpak, krötôst: krötak, mŕzôst: mr̄zak, slädôst: slädak. Prema sr̀dit govori se po pravilu sr̀ditôst (nema *V.* ni *Iv.*) i sŕdôst, kao da pridjev glasi *srd*. Iza palatala ne mijenja se *o* u *e*, ali takvih je imenica vrlo malo i nijesu narodne, nego književničke: sàdašnjôst, ùnutarnjôst, ùnutrašnjôst. — Akcent imenica na *ost* ponajviše je onaki, kakav je u temeljnih pridjeva, na pr. bezàzlenôst: bezàzlen, čèstitôst: čèstit, släbôst: släb; gdjekoje se imenice ne drže svojih temeljnih pridjeva, već drugih imenica, na pr. lȕdôst, mlädôst prema: mīlôst, släbôst ili obílnôst, pokórnôst prema: mogúćnôst, podmúklôst i dr.

k) *oš* u nekoliko imenica muškoga roda: bȍgâtoš, gâloš („crna pantljika, što se upleće u kosu"), kîcoš (izvedeno valjada od *kico,* koje imenice nema, a bila bi riječ od dragosti za čovjeka, koji se kiti), kôzoš (reče se staru čovjeku), pâloš ili pàloš, pâpoš, (veliki rak), râboš, zèljoš (veliki top). Nekima od tih imenica ne zna se ni korijen ni osnova.

l) *ōš* samo u ove dvije imenice ženskoga roda: kȍkôš, pȕstôš.

m) *oša* u nekoliko imenica ženskoga roda izvedenih od imeničkih i pridjevnih osnova: cvjètoša (ime kozi, koja je cvjetasta, t. j. koja ima lisu na čelu), člȁnkoša (žena velikih članaka ili zglavaka), krìloša (svinja po trbuhu bijela, kao da ima krilo), rôgoša (ime ovci ili kozi), vòćkoša (mjesto *voďkoša,* od *voďka, voćka,* ispor. vȍćkati, t. j. vódati; voćkoša je ovca, koja vodi druge), zelènoša (ime kozi). Ovamo ide i imenica izvedena od glagolske osnove, ali se nalazi samo u poslovici: nemògoša (koji kaže, da ne može), *nemogoše* pojedoše, a nekćeše sve popiše.

n) *ošk(a)* samo u: kȍkôška (isto što kokoš), pȓpoška („kad se vrelo mlijeko ili voda prospe, u žeratak ili vruć pepeo, pak sa parom i pepeo u vis sukne", — od: pȓpa, t. j. vruć pepeo pomiješan s vodom).

o) *ošta* samo u mȉlošta.

353. a) *ot* se nalazi u nekoliko riječi, koje su ponajviše onomatopejske (v. §. 317j): glömôt, grȍhôt, klȍkôt (voda, kad klokoće), kȍkôt, sȍpôt (ime mnogim izvorima), šȍbôt, žìvot.

b) *ota* se veže s imeničkim i s pridjevnim osnovama, i riječi tako postale ponajviše znače različna svojstva. Primjeri: čistòta, dobròta, grjehòta, jasnòta, ljepòta, milòta, prostòta, sramòta, suhòta i dr. Od gdjekojih pridjeva uzima se za tvorbu ovih imenica samo prvi slog, na pr. divòta: dîvan, krâsota: krâsan. Rijetko je akcent drukčiji nego u navedenim primjerima: ràbota (od: *rab,* koja je riječ istoga značenja i postanja, kojega je: rȍb), vrânota (crn vô); takova su i lična muška imena: Rädota, Vȕkota, Žìvota. Ovamo ide i riječ štȅta, o kojoj vidi u §-u 76b; u njoj je *e* postalo od *o* po pravilu rečenom u §-u 137d i 146a.

c) *ot(a)k* samo u: bùbotak (t. j. udarac šakom, kada ko koga bubne).

d) *otina* u nekoliko riječi izvedenih od osnova glagolskih i imeničkih: bljùvotina (ono, što se izbljuje), bùšotina (jama probušena na dasci ili na drvetu), cȓkotina (ono, što crkne), kàlotine (suho kalano voće), mrȅžotina (nabor, mrska), obrȅzotina (komad mesa), oklìzotine (dobra jela, koja se oklizuju u ustima), pàrotina (ono, što se vidi na licu, kad se čovjek parne), pùkotina (što je na čemu puklo), strùgotina („ono sitno iverje, što se sa dasaka ostruže"), škȓbotina (škrbina, komad zuba, kad ostane u vilici), zarȅzotina (što je urezano u što).

e) *otinja* u nekoliko riječi izvedenih od imeničkih ili od pridjevnih osnova. Značenje je tim riječma gotovo svima apstraktno. Primjeri: bosòtinja, golòtinja, hromòtinja, samòtinja, siròtinja, (nekad je bio pridjev *sir, sira,* koji je značio: sirotan), slabòtinja (slab čovjek), strahòtinja, suhòtinja (post, kad se ne jedu mrsna jela), živòtinja. Riječ hropòtinja izvedena je od glagolske osnove, koja je u: hròpiti.

f) *ōv* se veže s imeničkim i s pridjevnim osnovama, i tako nastaju imenice za mušku čeljad ili za životinje. Primjeri: bjèlôv (pas), gàrôv (pas), kùdrôv (pas), kùsôv (pas), lîsôv (pas), lùdôv, màzgôv, mŕkôv (konj ili pas), pràznôv (čovjek, koji nema ništa), rògôv (vô), slùtôv (čovjek. koji sluti svašta), šàrôv (pas) i t. d. Kako se vidi, od gdjekojih temeljnih pridjeva uzet je samo prvi slog, ispor. gärav, kŭdrav, lîsast. Ovamo ide i imenica: nìtkôv. — Što ovoga nastavka nema u drugim slavenskim jezicima, zato se misli, da je uzet iz madžarskog jezika, u kojemu glasi -ó; ispor. ákôv (madž. akó, a za ovu se madž. riječ misli da je upravo slavenska: *okov).* kórôv (madž. kóró), lópôv (madž. lopó), žìdôv (madž. zsidó). Akcent onih imenica, koje su izvedene od naših narodnih osnova, bez izuzetka je spori na prvom slogu, a gdje je i osnova tuđa, tamo se na istom slogu nalazi i uzlazni akcent.

g) *ov(a)c* u imenica: sinòvac, svatóvac, tŕgovac, koje treba razlikovati od imenica, kao što su: ćësârovac, hràstovac, udòvac, što su navedene pri nastavku *(a)c,* jer su te i slične imenice izvedene od pridjeva na *ov* (na pr. ćësârov), a one tri nijesu.

h) *ovača* je nastavak uzet iz imenica, kao što su: brĕzovača, jâbukovača i t. d., koje su navedene pri nastavku *ača* i za koje je rečeno da su izvedene od pridjeva na *-ov;* iz njih je *ovača* uzeto i preneseno u ove tri: îlovača, pétkovača (post sv. Petki), prùtovača (prutasta neka jabuka), prema kojima nema pridjeva s nastavkom *-ov.*

i) *ōvca* samo u ljùbôvca.

354. a) *ovina* se združuje s imeničkim osnovama, rjeđe s glagolskima, i riječi tako poslale znače različne stvari; gdjekoje se značenjem ne razlikuju od temeljne imenice. Primjeri: birôvina (što se daje popu u ime bira), dàrovina („novci, što mlada o svadbi skupi od darivanja"), dòmovina, hladòvina, îmovina, jùgovina, kùpovina, medòvina, osòvina, polòvina, svĕtkovina, tèkovina, tŕgovina, žiròvina („plata za svinje, što jedu žir"). Te su riječi različne od: bànovina, djĕdovina, lîpovina, i dr., što su navedene pri nastavku *ina.*

b) *ovinja* samo u strahòvinja (t. j. strašilo).

c) *ovište* u imenica: grâhovîšte (polje, na kojemu je grah bio posaden), danòvîšte (gdje čovjek danuje), ljĕtovîšte (mjesto, gdje se ljetuje), mâkovîšte (gdje je nekad mak rastao), zimòvîšte (gdje se zimuje). Vidi nastavak *ište.*

d) *ōvka* samo u: rìđôvka (upravo hridovka, t. j. zmija, koja se drži hridi), tr̀gôvka, koje riječi valja razlikovati od riječi, kao što su jȁlôvka, Kòsôvka, vȉdôvka, što su navedene pri nastavku *ka*.

e) *ōvlje* samo u: grȍbôvlje (t. j. groblje, crnogorska riječ), vàlôvlje.

f) *ovnica* u pjeskóvnica (sud, u kojem pijesak stoji), ražóvnica (raženi hljeb), rȁkovnica (veliki morski rak). Na *ovnica* se svršuju i ove riječi, prema kojima se nalaze pridjevi na *-ovan*, tako da im je nastavak samo *ica*: čaróvnica (žena, koja čara), daróvnica (na pr. sablja, t. j. darovna, poklonjena), ȍtrôvnica (zmija ili žena), polóvnica (1. su'ržica, 2. pô krajcare; ispor. pȍlôvan, na pola iznošen, na pr. haljina), žiróvnica („plata za svinje, što jedu žir"), ispor. žȋrôvan, (na pr. žirovne svinje, žirovna godina).

g) *ovnīk* u: bobòvnîk, (neka biljka) bùntôvnîk (nije izvedeno od búna, već od *bunt* ili *bunta*, koje su imenice značile nekad isto što buna, a uzete su obje iz njemačke riječi Bund kao i ruska imenica бунтъ, t. j. buna, i kajkavski glagol puntati se, t. j. buniti se), mrȁzovnîk (neka biljka), poredòvnîk (koji ima pravo mljeti u vodenici, kad dođe red na njega), redòvnîk. Te imenice treba razlikovati od onakovih, prema kojima se nalaze pridjevi na *ovan*. i glagoli na *-ovati*: darȍvnîk (na pr. konj, t. j. darovni, poklonjen), dùhovnîk (ispor. pridjev dùhovnî), grȍmovnîk, ljùbôvnîk (t. j. dragi, ispor. pridjev ljùbôvan), ȍtrôvnîk (koji ljude truje, ispor. ȍtrôvan), polòvnîk (napoličar, t. j. koji radi napolice; ispor. pȍlôvan), — stànôvnîk (ispor. stanòvati), zimȍvnîk (ispor. zimòvati).

h) *ovo* samo u ȍlovo.

i) *oz* samo u ròg̀oz.

355. a) *r* u imenica postalih neposredno od korijena: dâr (od korijena *da*, koji je u dâti), pîr (od korijena *pi*, koji je u pȋti), žȋr (od korijena *ži*, koji je u žîv, žívjeti, t. j. žir je ono, od čega živi na pr. svinja, možda i u riječi mîr, kojoj se korijen ne zna. Ovamo idu i riječi: kȍpar, sȅbar (t. j. tèžâk), stàbar (crnogorska riječ, korijen, koji je u stáblo), svȅkar, vȅpar, koje danas imaju nepostojano *a*, ali u davnini nijesu imale poluglasa ispred *r* (§ 44a).

b) *ra* u nekoliko riječi ponajviše neznana korijena: ìgra, ȋkra, ȋskra, mjȅra, sèstra, vȉdra.

c) *ro* u bèdro, jèdro, njȅdra, rèbro, srèbro, vijèdro, koje su gotovo sve riječi neznana korijena.

d) *s* sigurno se nalazi u stâs (od korijena *sta*, koji je u stȁti), a po svoj prilici i u glâs, klâs (od *gol-s*, *kol-s* po §-u 40c).

e) *ska* samo u: vójska (ne će imati pravo Daničić, koji u osn. 306. misli, da je to upravo pridjev ženskoga roda s nastavkom

ski; kad bi tako bilo, onda bi u nom. sing. bilo na kraju *-â*, a u dativu sing. bilo bi *-oj*, ispor. žênskâ, žênskôj, t. j. žena).

f) *sla* u imenica: gûsle, jâsle (jâsli); vidi §. 78a.

g) *slo* u: čísło (v. §. 78a), mâslo (v. §. 107d), vèslo (107d).

h) *sma* samo u: bâsma, pjêsma.

i) *stvo* (nekad ьstvo) nalazi se u velikom broju riječi, koje znače kakvo stanje, u kojemu je ko, svojstvo, kakvu radnju ili štogod apstraktno, a gdjekoje i štogod konkretno; izvedene su od osnova imeničkih i pridjevnih. Primjeri: âpostolstvo, brâtstvo, cârstvo, čòvještvo, drúštvo, hajdúštvo, ìgumanstvo, jùnâštvo, kapetánstvo, kúmstvo, ljùdstvo, mòmaštvo, prijatéljstvo, próroštvo, siròmaštvo, sûsjedstvo, tûđînstvo, zlòčínstvo, (od: zao čin), — bláženstvo, bògatstvo, dostojánstvo, králjevstvo, lakómstvo, lùkâvstvo, mâterînstvo, mnòštvo, mogúćstvo, ôčînstvo, pijánstvo, pòpôvstvo, trójstvo, ubójstvo (vidi u mome „Jezičnom savjetniku" 160, — od úboj; od ubójstvo je postalo ubíjstvo tako, što je -o- prešlo u -i- prema infinitivu ubíjati ili prema prezentu ûbijêm), ùboštvo, žênînstvo; ovamo idu dakako i imenice izvedene od pasivnog participa: poznánstvo, proklétstvo. O glasu *š* u drúštvo, jùnâštvo, siròmaštvo vidi u §-u 89b, a u ûmještvo je *š* zato, jer je ta imenica izvedena od ûmiješan (ûmiješna) uzevši ga bez *an* (ьn), ispor. divòta, krasòta od dîvan, krâsan; prema ûmiješan (kako je u Vukovu rječniku) upravo bi se očekivalo ûmještvo, ali u Vuka pripr. 155. nalazimo: *umješna* stvar. Otkle je *n* u božànstvo, čovječànstvo, veličànstvo, to je rečeno u §-u 39a. — Akcent je u nekih imenica s nastavkom *stvo* onaki, kakav je u temeljnih riječi, a za neke nema pravila.

j) *ša* u nekoliko imenica, koje su ponajviše muškoga roda, a izvedene su od glagolskih osnova: dàša i nèdaša (koji daje i koji ne daje, u poslovici), ìzdîrša (koji izdire, t. j. koji se muči), ìzješa (izjelica, ženskoga i muškog roda, načinjeno prema aktivnom participu ìzjeo — ìzjela), nèhtješa (onaj, koji kaže, da ne će), nèstaša (ženskog roda, t. j. nestadak), nèbôjša (koji kaže, da se ne boji), òkrôjša (čovjek okrojen, t. j. obrezan), prîstaša (koji pristane uz koga); ovamo se meće i nèznajša (koji ne zna; *j* je po svoj prilici plod analogije prema nèbôjša).

k) *štāk* u imenica: gòrštâk, nìkoljštâk i drugih, vidi pri nastavku *jak*.

l) *ština* imamo u imenica: đakóvština (okolina Đakova), lúpeština, pogánština (t. j. nečistota), siròmaština, valpóvština (okolina Valpova) i dr. Tu je upravo nastavak *ina*, a kao temeljne riječi služe pridjevi na *ski*, na pr. *đakovski*, pa je *sk* ispred *ina* prešlo u *št* po §-u 91a. Iz tih i sličnih riječi uzeo je narod čitavo *ština* kao osobiti nastavak i njim je načinio nekoliko imenica, prema kojima nema temeljnog pridjeva na *ski*, a obično znače svojstvo, rjeđe što konkretno; takove su: bezòbraština,

budaláština, inòkoština, ìzvrština, lùkâvština, neìmaština, nevaljálština, skûpština, ùmještina, zbîrština (ono, što je sabrano) i dr. Tako se nalazi *ština* i u ove tri imenice uveličana značenja: cigànština, kaluđérština, lijènština.

356. a) 1 *t* ne zna se zacijelo, dali se nalazi u ikojoj imenici muškoga roda kao nastavak, premda ih dosta ima, koje se svršuju na *t*, na pr. lîst, môst, skût, svät i t. d., ali se ne zna, ne pada li u prve tri (i u drugima) *t* korijenu, a u četvrtoj je riječi nastavak možda *at*, a ne *t* (korijen je isti, koji je u svôj). — O imenicama aristokrat, demokrat, diplomat i t. d. vidi malo dalje pod c).

b) 2 *t* nalazi se u dosta riječi ženskoga roda, koje ponajviše znače što apstraktno. Primjeri: čâst (postalo od čьst, a to od čьt-tь, v. §. 87b, korijen isti, koji je u pòšten, t. j. po-čьt-en), môć (postalo od: mog-t, v. §. 97a), nôć (postalo od: nok-t), slâst (od: slad-t, v. §. 87b), vlâst (od: vlad-t). Češće se taj nastavak nalazi u složenica, kojima je prvi dio prijedlog (vrlo rijetko druga kakva riječ), na pr. dŏbît, nápast, pämêt (postalo od negdašnjega pamętь, korijen isti, koji je u pŏmên), pävît, pŏčâst, pŏmôć, pŏstât („ono, što u jedan put uzmu preda se kopači ili žeteoci, kad rade", korijen isti, koji u stati), prĭpovijest (korijen isti, koji u pripo-vijed-ati), prŏpâst, smît, svĭjest, závist (korijen isti, koji u závidjeti).

c) 3 *t* u imenicama grčkolat. podrijetla, na pr. arhimàndrit, ježòvît, mitropòlit, to su narodne riječi, a književničke su: aristokrat, demokrat, diplomat, jezuit, kozmopolit, koje neki književnici (prema latinskom jeziku) pišu: aristokrata, demokrata, diplomata, jezuita, kozmopolita. Mislim, (prema onim navedenim narodnim riječima), da je bolje *-t* nego *-ta*.

d) *ta*. Vrlo je malo imenica, za koje se (poredeći ih sa srodnim jezicima) može znati da imaju taj nastavak; takve su: čësta, vŕsta; — u svôjta je upravo nastavak *bta*.

e) *taj* samo u ràtaj (postalo od or-taj, v. §. 42a).

f) *t(a)k* u osnútak, koja je imenica *t(a)k* dobila po analogiji imenica dobítak, dodátak i t. d. navedenih u §-u 321a, a specijalno prema dobítak, napítak, savítak, užítak načinjene su imenice gubítak, vezítak (t. j. vez). Nejasan je (poradi akcenta i poradi značenja) završetak *-it(a)k* u òritak, pored čega se govori i òrićak (genitiv òritka i òrićka).

g) *t(a)o* samo u djètao, pijètao, vĭtao.

h) *t(a)r* samo u vjĕtar i u pètar.

i) *tār* samo u rätâr (od or-târ, vidi rataj pod e).

j) *tav* samo u klétav i proklétav (genitiv sing. klétavi, proklétavi). Vidi nastavak 2 av.

k) *te* samo u dijète (od istoga korijena, koji je u: dòjiti).

l) *tel(a)c* i *telj*; prvi samo u: žĕtelac (jamačno od že-telj-(a)c, ako i nije jasno, zašto je *lj* prešlo u *l*), drugi se veže s glagolskim

osnovama, i tako nastaju riječi, što znače čovjeka, koji čini ono, što temeljni glagol znači. U narodnom jeziku samo je nekoliko riječi s tim nastavkom: hrànitelj, prijatelj (nèprijatelj), ròditelj, slùžitelj, ùčitelj, upràvitelj, — u narod su ušle iz crkve: krstitelj, spàsitelj, stvòritelj. U Vukovim i Daničićevim djelima nalazi se još nekoliko imenica s tim nastavkom: čitatelj, gonitelj, izbavitelj, mučitelj, pobjeditelj, predsjedatelj, skupitelj, spisatelj, tješitelj, tužitelj (potvrde tim imenicama vidi u Iv. rječniku).

m) *tēt* samo u književničkim imenicama, koje su latinskog podrijetla i u lat. jeziku se svršuju u nominativu sing. na *tas*, u genitivu na *tatis* (na pr. quantitas, qantitatis), ali su uzete iz njemačkog jezika, u kojemu se svršuju na -tät (na pr. Quantität), i ženskoga su roda (kao i u lat. jeziku). Takve su imenice: autoritet, fakultet, kvalitet (ispor. u Daničića: rastavljajući *kvantitet* od akcenta. rad jug. ak. 6, 47, niti zabacujem kakoga *kvantiteta* niti . . . 48), prioritet, stabilitet, univerzitet i dr. Poneke od takih riječi pišu gdjekoji pisci sa završetkom *-teta*, na pr. kvaliteta, kvantiteta, što (mislim da) nije rđavo.

n) *tīr* samo u pàstîr.

o) *tiva* samo u stàtiva, tetíva.

p) *tīvo* samo u jëstîvo (od *jed-tivo* po §-u 87b).

q) *to* se nalazi u ovih imenica: dljèto (v. §. 72c), ljëto, plûto, pûto, sîto, zlâto, žîto; za njih može poredbena gramatika dokazati da im *t* ne pripada korijenu.

r) *tljača* samo u prätljača (mala drvena lopatica, kojom žene lupaju košulje, kad ih peru).

s) *tra* samo u jêtra.

t) *tro* samo u jûtro.

u) *turina* samo u žentùrina (t. j. ženetina).

v) *tva* se ponajviše veže neposredno s korijenom: brîtva, klêtva, ljëstve, pljëtva, sjëtva, stätva, žëtva; s osnovom glagola IV. vrste združen je taj nastavak u mòlitva.

z) *tvina* samo u jëstvina (od jed-tvina po §-u 87b).

357. a) *ūće* u glagolskih imenica na pr. pregnúće, svanúće; vidi pri nastavku 2 *je*.

b) *ūd* samo u läbûd, žëlûd.

c) *ud(a)c* samo u žèludac.

d) *ūg, uga* imamo u: bjëlûg (bijel prasac), bjèluga (bijela svinja), čvòruga (uvećano od čvôr), pàstruga (ime ribi od negdašnjega pridjeva pastar, pastra, koji je značio: šaren). Vidi nastavke *jug, juga*.

e) *uh* se nalazi u imenica: kòžuh, lòpûh, pàstûh, rèpûh, tr̀buh. Vidi nastavak *juh*.

f) *ūj* samo u kràgûj, slàvûj.

g) *uj(a)k* samo u òžujak (vidi u bilješki §-a 43b).

h) *uk* samo u böbûk (mjehur na vodi, kad vri, onomatopejska riječ), klöbûk (isto što bobuk, onomat. riječ), ùnuk, zvìž-

dûk. Ne ide ovamo klôbûk (t. j. šešir), jer je u tom značenju iz turskog jezika.

i) *ula* imamo u gàgula (neka ptica, biće onomatopejska riječ), gromúla (gromoradan čovjek), pȁpula (ispor. djetinjsku riječ pȁpiti t. j. jesti).

j) *ūlj* imamo u bùbûlj (obal kamen), dùgûlj (dužina; govori se samo: nȁ dugûlj), pàhûlj (t. j. vlatak sijena, trave), tr̂kûlj (t. j. kljuk).

k) *ulja* se ponajviše veže s osnovama imeničkim i pridjevnim, rijetko s korijenom neposredno, a riječi tako postale znače stvari i životinje, rjeđe čeljad; apstraktnoga značenja nemaju nikad. Primjeri: crȅpulja, gràbulje, gr̂dulja (grdna žena), hòdulje, jȅgulja, mahnîtulja (t. j. mahnita žena), odr̂pulja (što odrpano i poderano), pjȅskulja (pjeskovita zemlja), pròhulja (neka trava, od: próha), prùtulja (prutasta jabuka), ràžulja (neka raž), rȅhulja (ovca rehava, t. j. rijetke vune), ròsulja (kiša kao rosa), smùkulja (neka zmija, koja se zove i smûk), sr̂bulja (stara srpska crkvena knjiga), vlàsulja (neka biljka) i dr. Nastavak *ulja* često se nalazi u imenima krava: cvjètulja (cvjetasta krava), kùsulja, màculja (macaste boje), mȅdulja (slična medvjedu), mr̂kulja, plàvulja, rîsulja, rògulja, sîvulja, šàrulja. Akcent je bez izuzetka spori na slogu trećem od kraja.

l) *uljaga* samo u sovùljaga (uveličano od sova).

m) *ūlj(a)k* samo u zamotúljak i u ove dvije imenice, koje se nalaze samo u zagonetki: trčúljak (t. j. svinja), visúljak (t. j. žir). Vidi nastavak *julj(a)k*.

n) *uljina* samo u ove tri imenice uveličana značenja: krovùljina, travùljina, trpùljina (govori se u Crnoj Gori kao poruga čovjeku; premda riječ stoji bez sumnje u svezi s glagolom trpjeti, ali je teško domisliti se pravom značenju). Ovamo ne ide riječ grdùljina (uveličano od: gr̂dulja, t. j. grdna žena), jer joj nastavak nije *uljina*, nego *-ina*.

358. a) *ūn* u imenica: bogàtûn (bogat čovjek), glàdûn (čovjek, koji se gladi, t. j. kiti), krȅzûn (čovjed krezub, nadimak u Crnoj Gori), slȁdûn (sladak šipak), tèkûn (točak, kolo, crnogorska riječ), zȅkûn (konj zekast, t. j. dlake kao u zeca).

b) *una* samo u màhuna ili mòhuna (riječ tamna postanja), sèkuna (t. j. séka, sestra).

c) *ūn(a)c* samo u bjegúnac, vrhúnac (književnička riječ, nema je Vuk u svome riječniku, a ni *Iv.*).

d) *unār* samo u bježùnâr (t. j. bjegunac).

e) *ūnče* samo u mladúnče (štogod mlado, na pr. jagnje ili jare).

f) *unica* samo u rukùnica (t. j. ručica, držak), šàrunica (neka šarena zmija).

g) *ūp* samo u skörûp.

h) *ūr* samo u bòžûr (ime cvijetu, po svoj prilici: božji cvijet), kötûr (korijen isti, koji u: kòtâč), mjëhûr; — ima još i čăpûr ili čëpûr (panj odsječena mlada drveta, postanje tamno).

i) *ura* u imenica: bòžura („prasica, što se kolje na božić"), čàhura, glàvura (uveličano od gláva), kàpura („kokoš, koja ima na glavi ćubu kao kapu"), kòsmura (nekakva trava), lùbura (kotarica od luba).

j) *ūr(a)k* samo u noćúrak („nekaki cvijet, koji se noću razvija"), šipúrak (t. j. šipak).

k) *ūrda* samo u glàvûrda (uveličano od: gláva). Vidi nastavak *jurda*.

l) *urina* u imenica uveličana značenja: britvùrina, čorbùrina, gaćùrine, jamùrina, hladùrina, kućùrina, lađùrina, mačùrina (t. j. velika mačka. kao da temeljna riječ glasi *maća*, ispor. mačètina kod nastavka *etina*), ribùrina, torbùrina, travùrina, vodùrina, žabùrina. Vidi nastavak *jurina*.

m) *uskara* samo u riječi uveličana značenja babùskara.

n) *uša* se nalazi u velikom broju riječi, koje su izvedene od osnova imeničkih i glagolskih, rijetko od pridjevnih; riječi te znače sad čeljad, sad životinje, sad stvari. Primjeri: blebètuša, bošnjàkuša, (žena iz Bosne) djevèruša (žena djeverova), dòruša (doratasta kobila), gàkuša (govori se vrani), govòruša (žena, koja govori mnogo), gȓmuša (neka ptica), jastrèbuša (jastrebasta kokoš), klepètuša (klepka), kokòtuša (kokoš, koja je nalik na kokota), madžàruša (neka šljiva), mèkuša (neka jabuka ili kruška), mȓkuša (mrka kobila), namìguša (žena, koja namiguje), nepomènuše (nekakve kraste na djeci), òskoruša, pjèskuša (pjeskovita zemlja), povùkuša („koji se od kaka posla povuče natrag"), pocȉkuša („žensko, koje pocikuje"') prevràtuša (ili prĕvrata, t. j. jelo od jaja, jer ga treba prevratiti, kad se potpeče), rȉđuša (riđa kobila), ròguša (krava velikih rogova), seljàkuša (t. j. seljanka), tmȕša (t. j. tama), tùrkuša (pravi Turčin, Osmanlija) i t. d. Gotovo sve ove imenice imaju tri sloga ili više, a akcent im je gotovo svima spori na trećem slogu od kraja.

o) *uš(a)c* samo u mekúšac (rak, kad se svuče u proljeće te bude mekši).

p) *ušica* samo u: gorùšica, natȓkušica (ko na druge natrkuje), nejàkušica (nejak, inokosan čovjek, crnogorska riječ), orlùšica, potȓkušica (kakva sitnica, razvitak značenja nije jasan), rogùšica (ili čeperak, t. j. „dužina od vrh palca do vrh kažiprsta, kad se rastegnu", akad. rječnik).

q) *ušić* samo u orlùšić.

r) *ušina:* bjelùšina (neka trava), blatùšina (blatna voda iz kakve bare), gvoždùšina (uveličano od gvôžđe), komùšina (lišće od kukuruza, pošto se okomi), orlùšina (uveličano od orao), perùšina (1. perje, 2. komušina), vinùšina (uveličano od vino).

Nejasna je postanja i akcentom se od drugih razlikuje: bàbušina (meso ispod rebara). Vidi nastavak *jušina*.

s) *uška* u pèruška, pùpûška (na hljebu guka), vàljuška, vìljuške i još dvije druge slabo obične riječi tamna postanja.

t) *uština* u barùština (uveličano od bâra), maglùština, ognjùština (bolest vrućica), srebrùština (uveličano od: srebro), vatrùština (isto to ognjuština), vrućùština (isto što ognjuština).

359. a) 1 *ut* nalazi se u nekoliko onomatopejskih riječi: gûgût (glas golubinji), šâpût (t. j. šapat), škâmût (glas mladih pasa), škr̂gût i još u nekoliko drugih imenica, kojima je korijen ponajviše taman; takve su: bòbut (neka trava), br̂skût (t. j. brzica, gdje voda brzo teče preko kamenja, crnogorska riječ; biće izvedena od osnove imenice, koje danas nema: brzak, gen. brska), kôlût, skrôbût ili skrômût (bijela loza), tîlût (hrbat od noža), vâlût („obal kamen kao pesnica veliki") i još u dvije tri takve riječi. Sve su te imenice muškoga roda.

b) 2 *ut* samo u dvije imenice ženskoga roda, koje su različna postanja, ali istoga značenja: pêrût i pr̂hût (ono na glavi kao posije, ali pêrût pored toga znači i perje).

c) *ūt(a)k*: bjelútak, imútak, navijútak (isto što navítak, t. j. pređa navijena na vratilo, od osnove, koja je u: navíjati), oblútak (obal kamen), smrzlútak (smrzla gruda), vrútak (od korijena, koji je u vrěti, ispor. izvirati). Imenica osnútak navedena je pri nastavku *t(a)k*.

d) *utān* samo u polùtân.

e) *utina* samo u mrlùtina (slabo i bolešljivo čeljade, kao da je već mrlo), polùtina (t. j. polovina), prlùtina (truhlo drvo). Riječ pregnùtina vidi u §-u 338h.

f) *utka* samo u sûrutka ili (dijalektički) sîrutka (vokali -i-, -u- među sobom su u alternaciji) i u šèputka („ono savijeno drvo na lijevči oko osovine", korijen neznan).

g) *v* se veže neposredno s korijenom: lîjev (t. j. lijevak), nádjev, ògrjev, prìstav, pròljev, ùsjev, záliv.

h) *va* se nalazi u imenica: ôstava, ûstava, vrěva (od korijena, koji je u vrěti), zádjeva, zâstava. U tih imenica ispred *v* nikad nije bilo glasa ь, ali ima nekoliko riječi, koje su nekad imale upravo nastavak *ьva;* takove su: bôdva (t. j. ostve), jêtrva, nôzdrva, ôbrva, pâstrva, râčve (izvedeno od: râk, jer su račve nalik na štipaljke u raka, a *k* ispred ь prešlo je po zakonu u *č*), ûtva. Ovamo ide i riječ *narukva,* koju ima akad. rječnik, a slabo je obična, nego se ponajviše govori umanjena imenica nàrukvica; glas *k* u *narukva* (t. j. „narukьva") ostao je nepromijenjen u *č* po analogiji prema rúka. Ima nekoliko riječi s nastavkom *ьva,* koje su tuđega ili neznana podrijetla. na pr. brâdva, bûkva, cr̂kva, lôk-va, rôtkva, smôkva, tîkva.

i) *vo* samo u dr̂vo, pîvo.

360. a) *o* se veže neposredno s korijenom, i tako nastaje vrlo mnogo imenica različita značenja, na pr. Bôg, brîjeg, düh, grâd, grȍb, mêd, mîg, mräz, plôt, rôg, stîd, vôz, vûk, zûb i t. d. Dosta ima imenica s tim nastavkom, koje su u običaju samo složene s kojim prijedlogom ili s drugom kojom riječi, na pr. brzòplet, ìzbor, ìzmet, kȍlomâz, prètek, prínos, rázdor, rûkopîs, vinòber i t. d. — Nastavak *o* imaju imena uzeta iz grčkoga i latinskog jezika (mjesto grčkoga nastavka -os i latinskoga -us), na pr. Fîlip, Stĕfan, Pîlat, Tît (*V.* gal. 2, 3), Kîr (*D.* 2 dnevn. 36, 23) i t. d. Kašto ostaje grčko -os bez promjene: Hrìstos, dîskos, pàtos. — Neka imena pored *-ije* mogu imati *ъ*, na pr. Àntûn (Antonius), Gr̂gûr (Grēgórios), Ignjat (Ignatius); tako je i Mètod (Methódios), ispor. gen. Metoda. *D.* sitn. sp. 1, 213, dat. Metodu. star. 1, 60. — Jamačno je dobro, što latinske imenice srednjega roda na *-um* postaju u našem jeziku muškoga, na pr. *adjektiv* (adiectivum), *supstantiv* (substantivum), *akt* (actum), *fakt* (factum), *petrefakt* (petrefactum), pa u istom rodu trebalo bi graditi i plural, dakle na pr. nom. plur. *adjektivi, supstantivi, akti.* Mislim, da nije dobro te imenice u pluralu sklanjati kao imenice srednjega roda, dakle nom. plur. *adjektiva, supstantiva* (potvrde tim oblicima iz Daničićeva jezika vidi u *Iv.* rječniku), nije dobro ni *fakta.* D. sitn. sp. 387. ni *petrefakta. V.* pripr. 107.

b) *ŏ* se veže neposredno s korijenom, i tako postaju riječi ženskoga roda različita značenja. Pred *ь* prelaze glasovi *k, g, h* po zakonu u *č, ž, š.* Primjeri: ćûd, dôb, kȍb, krv, lâž, mjĕd, rîječ, skr̂b, sô, zôb i dr. Gdjekoje su ovake imenice u običaju samo složene, na pr. gȍropâd, nĕdostîž, pȍklîč, pȍtôč, zâpovijed i dr. Dosta se često taj nastavak veže također s osnovama imeničkim i pridjevnim, na pr. crvên, cvîjeti (samo u plur.), mlîječ (neka biljka), nĕjâč, nĕčîst, pîtôm (t. j. pitoma zemlja), rûmên, sîromâš, stüdên, zägorijel (od osnove aktivnog participa), zĕlên i dr. Iz crkvenoslav. ili iz ruskog jezika (ересь, gen. ереси) uzeta je imenica *jeres,* gen. *jeresi,* vidi u *Iv.* rječniku.

c) *ĕda* samo u bèsjeda.

d) *ĕlja* samo u kùdjelja.

e) 1 *ĕn* samo u kȍrijen i u mȍždâni (od *mozgĕni* po §-u 61b).

f) 2 *ĕn* samo u bjĕžân (od: *bĕgĕnь* po §-u 61b) i u gȍlijen.

g) *ĕno* samo u kòljeno, pòljeno („podebela cjepanica ili valjak luča") od korijena *pol,* koji je i u plàtica (t. j. daska), plàtina (t. j. cjepanica) od *poltica, poltina* po §-u 40c.

h) *ĕr* samo u kòsijer, vòdijer (govori se i vòdîr, ispor. kòndijer pored kòndîr i t. d. u §-u 65a).

i) *ĕsta* samo u nèvjesta, koja je riječ nejasna postanja.

j) *ĕt* samo u kȍstrijet (nejasna postanja).

k) *ĕvka* samo u kòlijevka (pòlijevka, pòpijevka ne ide ovamo, jer je tu nastavak samo *ka*).

l) *ĕzo* samo u žèljezo.

Nastavci za tvorbu pridjeva.

(O nastavcima za tvorbu priloga v. u §-u 487c.)

361. a) *ač(a)k* se nalazi u nekoliko pridjeva, koji su ponajviše umanjena značenja: lȁgačak, lȕdačak, pȕnačak, slȁbačak, sȕhačak, ȕzačak; — u dȕgačak (dugàčak) nije značenje umanjeno, a u ovolìkâčkī i u vȅlikâčak značenje je uveličano. Pridjev nejàčak postao je od *nejakъk*, t. j. nije mu nastavak *ač(a)k*, već samo *(a)k*.

b) *aćī* samo u određenih pridjeva, koji su gotovo svi izvedeni od osnova glagola, što se u infinitivu svršuju na *-ati*. Primjeri: brìjaćī, cjelìvaćī, jàhaćī, obùvaćī, òraćī, pàsaćī, poljèvaćī (ili polìvaćī), spàvaćī, stàjaćī, šìvaćī. Pridjevi ovi imaju katkad aktivno, češće pasivno značenje; prvo je na pr. u òraćī vo (t. j. vo, koji ore), stàjaćâ haljina (t. j. koja obično stoji, ne oblači se svaki dan), — drugo je u cjelìvaćâ ikona (t. j. koja se cjeliva), jàhaćī konj (t. j. na kojemu se jaše), spàvaćâ soba (u kojoj se spava). — Pridjev dòmâćī nije izveden od glagolske osnove, a pàsaćī je izveden od glagola pȁsati (na pr. pasaći remen, kojim se čovjek paše) i od pȁsti (na pr. pasaća zemlja, na kojoj stoka pase).

c) *aćiv* samo u spavàćiv (t. j. koji spava).

d) *ah(a)n* u nekoliko pridjeva umanjena značenja: grȕbahan (takav je akcent u akad. rječniku, u Vuka je grubàhan), lȁgahan, màlahan, mlȁđahan (od komparativa mlȁđi), pȕnahan, žìvahan. Ti pridjevi (izuzevši posljednji) slabo se govore osim Dubrovnika i jȕžnih krajeva.

e) *ajiv* imamo u bliznàjiv (govori se i bližnjàjiv, na pr. platno, po kojemu se blizne, a blȉzna se zove ono, kad se u tkanju prekine žica), čukljàjiv (o konju, kojemu koljena udaraju jedno o drugo, kad trči; ispor. čûkalj: u vrh buta kraj, za koji se drži stražnji čerek, kad se nosi), lećàjiv (koji ima po licu „leća", t. j. pjege), sipljàjiv (ili sipljiv, koji teško diše; ispor. sipnja, teško disanje), šuljàjiv („na pr. žito, u koga na vrhu zrnja ostanu kao dlačice, pa brašno od takovog žita bude plavetnikasto", ispor. šúljak, t. j. nečisto, s pljevom pomiješano žito), žuljàjiv (na pr. o oku, kad malo oteče). Pridjev lišàjiv ne ide ovamo, jer je tu nastavak samo *iv* (od lȉšâj).

f) *(a)k* se veže neposredno s korijenom. Primjeri: gȉbak, glȁdak, krȅpak, krátak, krȍtak, läk (v. §. 107d), ljȕbak, mȑzak, nȉzak, rijȅdak, slȁdak, tȅžak, ȕzak, žȅžak. Mjesto današnjega *a* bilo je nekad *ь*, i zato je u tȅžak i žȅžak pretvoreno korjenito *g* u *ž*. — Pridjev hȍćak izveden je od negdašnje imenice *hoća* (t. j. volja).

g) *(a)l* u svȉjetao (postalo od světьl); a pridjeve tȍpal, òkrûgao i dr. vidi pri nastavku *l*.

h) *(a)lj* samo u: šúpalj.

362. a) *(a)n* se veže obično s osnovama imeničkim, rjeđe s pridjevnima i neposredno s korijenima. Mjesto današnjega *a* bilo je nekad ь, i zato glasovi *k, g, h* prelaze u *č, ž, š,* isto tako *c* u *č*. Primjeri: bijèsan, blâtan, bȍlestan, búdan, čûdan, dúžan, gládan, hládan, jâsan, kȍristan, lȅdan, mástan, míran, ȍblâčan, ȍlôvan, pâmetan, pràvičan, prìstupačan (od pristupak), prȍbitačan (od probítak), pšèničan, rȍdan, rúžan, sirȍmašan, slâvan, srâmotan, strân (v. §. 107a), táman, tijèsan, trȋčan (od: trȋce), vȋčan, vȓlêtan i t. d. Kad se nastavkom *(a)n* tvori pridjev od pridjeva, onda među njima nema razlike u značenju: čȋlan (t. j. čȋl), kûkâvan (t. j. kûkav), mȋlostivan (mȋlostiv), ȍbilan (ȍbil), sûludan (sûlud), ûbožan (ûbog) i dr. — Od imenica grčkoga podrijetla, što se svršuju na *-ika,* na pr. *kritika, mehanika, poetika, politika, retorika* načinjeni su po pravilu pridjevi, koji znače svojstvo: *kritičan, mehaničan, poetičan političan, retoričan,* (na pr. pisac kritična uma), a po analogiji takvih pridjeva tvore pisci pridjeve na *ičan* i od imenica grčkoga podrijetla na *-ija,* na pr. *ekonomičan, energičan, ironičan* (ko nije *ekonomičan,* propada i t. d.) od imenica: *ekonomija, energija, ironija.* Mislim, da pridjeve na *-ičan* nije dobro upotrebljavati za pripadanje, na pr. *ekonomični* razvitak naše države, *političke* novine o tom su mnogo pisale; za to služe pridjevi na *-ički*: *ekonomički* razvitak, *političke* novine.

b) *an* se veže ili neposredno s korijenom: lâgan, mȅkan, tânan, ûzan, — ili s imeničkim osnovama: čȍhan, kȍžan, mèsan, rážan, rebrànî (na pr. prozor, t. j. koji je sa strane, iz rebra), solànî, zȅmljan, — ili s pridjevnima, a onda je takȏ postalome pridjevu značenje umanjeno: lûdan, mȋlanî, pûnan; ovamo ide i prilog dobráno. Vidi nastavak *jan.*

c) *anski* imamo u božànskî, pȍštanskî, vladičànskî, gdje je *anski* zavučeno iz pridjeva: cȋganskî, grâđanskî hrišćanskî, máčvanskî, rȉšnjanskî, tûzlanskî, gdje svuda *an* pripada temeljnoj riječi (ispor. Cȋganin, grâđanin, Tûzlanin i t. d.), a pridjevni je nastavak samo *ski.* Ovamo pristaju i pridjevi: *afrikanski, amerikanski.* V. drž. izd. 2. 180, *trojanski* („trojanskoga kralja sin Paris"). kovč. 12, *damaštanski. D.* u *Iv.* rječn., Načinjeni su ti pridjevi prema imenicama: *Afrikanac, Amerikanac, Trojanac;* tako i *mečanski. Lj.* 185. 200. od Mečanin (t. j. čovjek iz Meke ili koji živi u Meci. *Lj.* 146). Neobično je načinjen pridjev *muhamedanski.* D. istor. 183, mjesto kojeg bi bolji bio: *muhamedovski.*

d) *(a)r* u dȍbar, hrábar i t. d., vidi pri nastavku *r.*

e) *arast* samo u prûtarast (ili prutast, t. j. koji po sebi ima kao prutove).

f) *ast* obično se veže s imeničkim osnovama, i pridjevi tako postali znače, da je ko ili što nalik ili da ima na sebi štogod, što je nalik na ono, što temeljna imenica znači ili da je iste boje: bogàljast, budàlast, cvjȅtast, golûbast, grȋvast, jastrȅbast, kȍri-

atst, kûkast, lîsast, ljûbičast, màjmunast, pepèljast, pjëgast, pojàsast, răčvast, sëdlast i dr. — Kad se nastavkom *ast* tvori pridjev od pridjeva, onda među njima u značenju nema razlike ili nikakove ili je sasma neznatna: drvenast (koji je kao drvena srca), krnjast (krnj), kûsast (kûs), òkruglast (malo kao umanjeno prema: òkrûgao), riđast (rîđ), sîvast, žărkast (vatreno crven, na pr. lice, ispor. žârkô sunce) i dr., tako je i dvòrogast (dvòrog), golòbradast (golòbrad), suhòvrhast (suhovrh), staròlikast (starolik). Iz navedenih se primjera vidi, da nema stalnoga akcenatskog pravila. Vidi nastavke *jast, kast.*

g) *ašnji* u dàvnašnji, övdašnji i t. d., vidi pri nastavku *šnji.*

h) *at* se veže s imeničkim osnovama, i pridjevi tako postali znače, da ko ima obilno onoga ili u obilnoj mjeri ono, što osnovna imenica znači. Primjeri: bràdat, brkat, glàvat, gràvat, kljûnat, krîlat, mèsat, òkat, plèćat, rèpat, rògat, ûsnat, vlàsat, zûbat i dr. Ovamo ide i pridjev bògat, koji je izveden od imenice „bog" (u značenju: blâgo, koje se misli da je nekad imala). Svi ti pridjevi u nom. sing. muškoga roda imaju dva sloga, i na prvom je ponajviše spori akcent. Vidi nastavke *jat, ljat, nat.*

i) *(a)v* samo u mrtav.

j) *av* se veže s različnim osnovama, — često s imeničkima: bălav, bòdljikav, čvörav, dlăkav, grbav, gûbav, krăstav, krvâv, ljûskav, pjëgav, smõlav, žîlav i t. d., — vrlo rijetko s pridjevnima: čîtav (čît), mlăkav (mlâk), — sa zamjeničkom je osnovom nîštav (nîšta), — s glagolskima: brbljav, jaùkav, jëcav, klîzav, lăjav, mücav, škîljav, tëpav, ûnjkav, žmîrav. Vrlo je malo ovdje pridjeva, koji imaju više od dva sloga, a oni od dva sloga imaju ponajviše brzi akcent na prvome, ali treba uzeti na um, da im i temeljne riječi imaju ponajviše taj akcent.

k) *az(a)n* samo u: bõjâzan (koji se boji), bogobõjâzan, gõjâzan (koji se lasno ugoji), ljùbazan.

l) *ažljiv* samo u bojàžljiv, gojàžljiv (koji se lasno ugoji).

363. a) *cāt* samo u: cjëlcât, gölcât, növcât, püncât, sämcât. Ti se pridjevi ne govore sami, već samo za pojačenje onima, od kojih su izvedeni, na pr. gô gölcât, säm sämcât i t. d.

b) *cīt* samo u: növcît, prävcît, püncît, zdrävcît. Ni ti se pridjevi ne govore sami, već samo u svezi na pr. növ növcît, zdräv zdrävcît i t. d.

c) *ećiv* samo u ležèćiv (t. j. koji leži).

d) *ek* samo u dàlek.

e) *el (eo)* samo u dèbeo, kîseo, vëseo.

f) *eljav* samo u smrdèljav (t. j. smrdljiv).

g) *em* samo u gòlem (*e* je postalo od negdašnjega *ě*, ispor. gõlijemnî).

h) *en* se obično veže s imeničkim osnovama, i pridjevi tako postali znače, da je što od onoga ili da pripada onome, što

temeljna imenica znači. Primjeri: bäkren, baščènî, bradvènî, crkvènî, dȓven, hȉmben, iglènî, kletvènî, lađènî, länen, marvènî, mëden, mjëden, mòlitvenî, ògnjen, pòslenî, svädbenî, slämen. stàklen, süknen, tikvènî, ùdadbenî, žènidbenî, žètvenî i dr. Rijetko se taj nastavak veže s pridjevnim osnovama; i onda među temeljnim i izvedenim pridjevom nema razlike u značenju: hȉtren (hitar), hräbren (hrábar), màlen (mâlî), mȉlenî (mȉo), òpćenî (ŏpćî), stȓmên (stȓm). Sasma rijetko veže se nastavak *en* neposredno s korijenom: stùden, šàren, zèlen. U nekih od pridjeva, što su izvedeni od imeničkih osnova, nastavak je nekad glasio *ėn*, vidi u §-u 51a. Stalnoga akcenatskog pravila za pridjeve s nastavkom *en* nema. Vidi još i nastavak *stven*.

i) *eš(a)n* samo u vrȅmêšan.

j) *et(a)n* samo u plavètan. Vidi nastvak *ovet(a)n*.

k) *ev(a)n* nalazi se u: drüžêvan, knjȉžêvan, üčêvan (t. j. učen). Ispred *e* prešlo je po zakonu *g* u *ž*, a *k* u *č*. Možda je u navedena tri pridjeva nastavak *evan* prodr'o iz düšèvan, küćèvan, pläčèvan, koje ćemo imati kod nastavka *-ov(a)n*.

l) *evit* samo u đubrèvit (t. j. dobro đubren). Pridjevi ognjèvit, zmajèvit ne idu ovamo, jer je njihov nastavak *ovit*, samo je *o* poradi palatalnoga konsonanta pred sobom prešlo u *e*.

m) *evskī* samo u družèvski (što pripada drugovima). Vidi nastavak *ovski*.

n) *ežljiv* samo u bolèžljiv ljubèžljiv, sramèžljiv, i u dijalektičkom darèžljiv; u grabèžljiv bi mogao nastavak biti samo *ljiv* (ispor. imenicu grábež).

364. a) *ič(a)n* samo u povòdičan, sëbičan, stràvičan. Ne idu ovamo: čèličan, pràvičan, rázličan, rüžičan, jer je tu nastavak samo *(a)n*.

b) *ičast* u bjèličast (ili bjeličast, t. j. malo bijel), gäličast (crn). Pridjevi ljübičast, rüžičast ne idu ovamo, jer je njihov nastavak *jast*.

c) *ičav* imamo u dobrȉčav (dobričava trava, neka biljka), mjëstičav (t. j. maćav), nòćničav (onaj, koji noću mokri poda se); u tim je pridjevima *ičav* uzeto iz pridjeva, kao što su gàgričav, grȍzničav i dr.

d) *ički* u geogràfičkî, històričkî i t. d., vidi kod nastavka *ski*.

e) *ić(a)n* samo u: mläđanićan (t. j. mlađan).

f) *ik* samo u vëlik.

g) *ikast* u mòdrikast, plavètnikast, višnjikast (t. j. višnjove boje).

h) *in* ima posvojno značenje, i pridjevi s tim nastavkom znače pripadanje singularu temeljne imenice, na pr. žènin (onaj, koji pripada ženi). Nastavak se *in* veže ponajviše s osnovama imenica muškoga i ženskog roda, koje se u nom. sing. svršuju na *a* i znače što živo, na pr. bäbin, cäričin, djèvôjčin, gȍspođin,

kòbilin, kórnjačin, krâvin, kúmin, kúsonjin, mâjčin, mladòženjin, nèvjestin rôbinjin, sôvin, svèkrvin, šévin, udòvičin, vlàdičin, vôjvodin i t. d. Rijetko se veže *in* s drukčijim osnovama, i to s osnovama riječi, koje su doduše ženskoga roda, ali se ne svršuju u nom. sing. na *a* ili znače stvari, na pr. čàrapin, dàničin, pîtin, pôštin, próhin, rúžin, svâstin, zvîjerin. Ti su pridjevi u Vukovu rječniku, a nema u tome rječniku ovih pridjeva: dúšin. *Š.* 5, 129, pêsmin (t. j. pjesmin). *M.* 53. trávin. 76, tr̂pezin. *D.* pis. 22, vládin. *M.* 274, zèmljin. 157, *Lj.* 338. Još se rjeđe veže *in* s osnovama riječi muškoga roda, koje se u nom. sing. ne svršuju na *a;* takove su: brâtin (t. j. bratov), ôčin (t. j. očev). Konsonanti *g, k, h* ispred *i* ponajviše ostaju bez promjene (v. u §-u 90a), na pr. slúgin, snàhin, pâtkin, têtkin, Lûkin. *JM.* 315; to osobito vrijedi za pridjeve postale od imenica, koje se govore od dragosti, na pr. bákin, kókin, sékin; u takvih pridjeva ne mijenja se ni *c* u *č*, na pr. brácin, mácin. Za pridjev Lûčin (od Lûka) ima u akad. rječniku dosta potvrda; što se u *D.* od bibličkih ženskih imena *Melha, Reveka* nalaze pridjevi *Melšin* (1 mojs. 24, 24). *Revečin* prip. 31, mislim da bi obično bilo *Melhin, Revekin.*

i) *inski* se veže s nekoliko imeničkih osnova: agînskî, bašînskî, brâtinskî, ćîftinskî, gâzdinskî, gôstinskî, hôdžinskî, nèvjestinskî, ôčinskî (u akad. rječniku), pápinskî (u *D.* istor. 191. 315), pašînskî. Vidi se, da su ovo gotovo sve sami takvi pridjevi, koji bi vrlo neobični bili s nastavkom *ski,* zato je mjesto njega uzet nastavak *inski* (ispor. brâtskî i brâtinskî, koje oboje isto znači). Pridjevi ovi znače ono, što pripada množini temeljne imenice, na pr. brâtinskî: što pripada braći, ali ponajviše mogu značiti i ono, što pripada kojemgod čeljadetu, koje se izriče temeljnom imenicom, na pr. gâzdinskî ne znači samo: onaj, koji pripada gazdama, nego također: onaj, koji pripada gazdi kojemugod. Ovamo se nemaju stavljati pridjevi: ôpćinskî, plânînskî, gdje je nastavak samo *ski;* ne idu ovamo ni pridjevi àvlînski, kômšînski, koji *n* ispred *s* imaju po analogiji (v. u §-u 82b i 103c).

j) *inji* se nalazi u: bùdinjî (od: bùdija), bûhinjî, djetinjî, golûbinjî, gûjinjî, jàjinjî, kokôšinjî, mràvinjî, ôčinjî, zmîjinjî. Vuk u svome rječniku za neke od tih pridjeva piše da znače pripadanje jednini temeljne imenice, na pr. gûjinjî: što pripada gujama, a zmîjinjî: što pripada zmiji, a iz *Iv.* rječnika za pridjev djêtinjî razabira se da znači i ono, što pripada djetetu, i ono, što pripada djeci. Sva je prilika, da se pridjevi na *inji* mogu uzimati i za jedninu i za množinu temeljne imenice.

k) *išav* samo u golišav.

l) *it* se veže s osnovama imeničkim i glagolskim, i onda značenje pridjeva stoji u kakvojgod svezi s temeljnom riječi; kašto se veže i s pridjevnim osnovama, i onda nema razlike u značenju među pridjevom temeljnim i izvedenim. Primjeri: brêmenit

(o ženi, t. j. trudna), busènit (t. j. pun busenja), čèstit (od čest, koja je riječ nekad značila i sreća), glàvit, ìstinit, kȁmenit, ljùtit, nepromjènit, òdjelit, òholit, òmrazit (t. j. neljubak), ȍčit, plȁmenit, plȅmenit, pònosit, ràzborit, ràzličit, rjȅčit, rumènit, sȑdit, temèljit, ùgasit, zàklonit i t. d. Stalnoga akcenatskog pravila za ove pridjeve nema, ako se i vidi u nekih težnja, da se drže akcenta temeljne riječi.

m) *iv* se veže s imeničkim i s glagolskim osnovama: kàšljiv, krmèljiv, mȉlostiv, nečàstiv, nèmilostiv, plàšiv, pljȅsniv, pòmnjiv, stràšiv i dr. Vidi nastavak *ljiv*.

365. a) *j* se veže ili neposredno s korijenom: brȅđ, lȍš, rîđ, — ili s imeničkim osnovama: Ìvanj (dân), Jòvanj (dân), Mìholj (dân), Nìkolj (dân), Stjȅpânj (dân); ovamo ide i Bânjâ (luka, — od: bân).

b) *j(a)n* samo u stôjan (stôjnî), dòstôjan.

c) *j(a)n* imamo u pȉjan (ili pjȁn, v. §. 55a), pȍstojan, zatim u nekoliko od imeničkih osnova izvedenih pridjeva, koji znače, od čega je što ili što čemu pripada ili koji su u kakvojgod svezi s temeljnom imenicom; primjeri: dȁščan (od: *daskjan* po §-u 91a), kȍštan (što je od kosti), lȕčan (začinjen lukom), nòvčan, puščànî, snjȅžan, sȑčan, sunčànî, svèčanî (mjesto *svetčani* od svétac), tjȅštan (što je od tijesta,) vȍštan (*-št-* mjesto *šč*, v. §. 91a) i dr. Ovamo idu također pridjevi umanjena značenja: bljȅđan, glȁđan, hlȁđan, mlȁđan, sȉćan, žȅđan ((prema: blȉjed, gládan, hládan, mlâd, sȉt, žédan).

d) *jast* se nalazi u: kȕčast (pored kȕkast), ljȕbičast, pastùšast (konj, t. j. neustrojen), pepèljast, pȕpčast, šȉljast (t. j. šiljast, od: šȉlo), rȕžičast. Vidi nastavak *ast*.

e) *jat* imamo u domìšljat (od osnove imenice dȍmîsao), gȑljat (ne znači isto što gȑlat, nego: grȉvast), šȉljat (isto što šiljast), tȑbušat, ùmiljat (od osnove koja je i u pridjevu umilan, adv. umilno).

f) *jav* se nalazi u nekoliko pridjeva izvedenih od imeničkih osnova: gàgričav, gròzničav, gùsjeničav, jèktičav, jèzičav, mȁtêrničav, ȍspičav, pepèljav, trȉčav, várničav, živìčav. Vidi nastavke *av, ičav*.

g) *jī* na pr. u bȍžjî, kȍzjî, krȁvljî i t. d. vidi nastavak *ьji*.

h) *jūr(a)n* samo u pròmećûran (koji se promeće).

i) *juš(a)n* samo u gòjûšan (t. j. go, siromašan, u akad. rječniku), sȉćušan (t. j. vrlo sitan, u *Iv.* rječniku). Vidi nastavak *uš(a)n*.

j) *k* samo u gȑk, jâk, prȉjek.

k) *karast* samo u žȕćkarast (t. j. žućkast, od osnove komparativa žȕćî).

l) *kast* samo u ovih pridjeva umanjena značenja: cȑnjkast (v. §. 100b), cȑvenkast, rùmenkast, sȕrkast, šȁrkast, zèlenkast, žȕćkast (od osnove komparativa žȕćî). Kako se vidi, svi ovi pridjevi znače kakvu boju. Vidi nastavak *skast*.

m) *l (o)* imamo u čȉl, (čȉo) hȓ'o, prètio (t. j. pre-tio), vȓo, koje su upravo oblici aktivnog participa, samo se više kao takvi ne osjećaju. Isti nastavak imaju i pridjevi: cȉglî, nâgao, òkrûgao, tȍpal, kojih se *a* pred *l* razvilo onako kao u: dȍbar, ȍganj (v. u §-u 44a).

366. a) *ljat* samo u: oštȓljat, zaoštȓljat.

b) *ljev* se veže s osnovama imenica, koje se u nominativu sing. svršuju na *v*, i tako postali pridjevi žnače, čije je što. Primjeri: bjelòvljev, garòvljev, Jakòvljev, látovljev, Moskòvljev, mrkòvljev, šaròvljev, — u §-u 109a navedeni su pridjevi *Budisavljev, Vladisavljev* i slični. U Vuka jak. 5, 11 ima *Jovljev* (od bibličkog imena *Jov*), a u njegovoj prep. 2, 82 (1827) ima *Šiškovljev* (od ruskoga prezimena *Šiškov*).

c) *ljiv* se veže s osnovama imeničkim i glagolskim; pridjevi tako postali u prvom slučaju znače: obilat ili zabavljen onim, što temeljna imenica znači, a u drugom slučaju: da ko ono čini ili da se na čemu čini ono, što temeljni glagol znači. Primjeri: bòdljiv (koji bode), brìžljiv (koji je pun brige, *ž* je prema pridjevu brȉžan), cȓvljiv, dȉmljiv, dosjètljiv (dòsjetljiv), dȍčekljiv, govȍrljiv, kìdljiv (koji se kida), kràdljiv, làžljiv, màrljiv, mirȉšljiv, nàsrtljiv (koji nasrće na druge), osvètljiv, osjètljiv, pȁučljiv (*č* prema pȁučina), plàčljiv, pozdèrljiv, pokàpljiv, prevàrljiv, proždȓljiv, promjènljiv, ràdljiv, sànljiv, smjèšljiv (koji se rado smije, *š* prema pridjevu smiješan), stìdljiv, šàljiv (v. §. 107c), ùšljiv, vìdljiv, zágušljiv i t. d. O pridjevu grabèžljiv vidi u §-u 363m. — Koji su ovaki pridjevi izvedeni od glagolske osnove, a složeni su s riječcom *ne*, oni znače, da ono ne može biti, što osnovni glagol znači, na pr. nedokùčljiv (koji se ne može dokučiti), neispìtljiv, neistràžljiv, nepokolèbljiv, neprimìrljiv, nevìdljiv (potvrde vidi u *Iv.* rječniku). Mislim, da nije dobro. što se takvi pridjevi u pisaca nalaze s nastavkom *iv* mjesto *ljiv*: *nedokučiv. Iv.* 75, *nevidiv. Lj.* 94. 142 (u toga se pisca nalazi i *vidiv* mjesto *vidljiv.* 142. 176). Što Daničić ima *neustrašiv.* glasn. 21, 285, to je prema strȁšiv, koje se govori pored strȁšljiv. — Akcent je pridjevima s nastavkom *ljiv* obično spori na slogu drugom od kraja.

367. a) *men* samo u rùmen, stämen (t. j. stalan, siguran), ŭsmen.

b) *n* imamo u cȓn, pròstran (v. §. 42a), pün, slân (v. §. 42a).

c) *nat* se veže s imeničkim osnovama: bȓsnat (na pr. grana, drvo, od bȓst), čvörnat, görnat, lȉsnat, përnat, rësnat (na pr. drvo, od résa), tȓsnat (jak, čvrst kao trs), vläsnat i još dva tri takva pridjeva.

d) *njī* imamo u dônjî, gòdišnjî (v. §. 77c), jèsenjî (v. §. 107c), jŭtrošnjî, jütarnjî, krâjnjî, ljëtošnjî, nòćašnjî, pôtonjî (v. §. 83c), prĕdnjî, sûdnjî, ùskršnjî, vèčernjî, zàludnjî, zìmušnjî i dr. Kako se vidi, taj se nastavak veže s osnovama imenica i s prilozima,

i pridjevi tako postali znače gotovo svi kakvo mjesto ili vrijeme. Za akcent nema stalna pravila. Vidi nastavak *šnji*.

d) *ok* imamo u dùbok, nìzok, širok, vìsok, žèstok.

f) *olast* imamo u mŕkolast (t. j. crnjkast), vragòlast (načinjeno prema đavòlast, gdje je nastavak samo *ast*).

g) *olik* u pridjeva od zamjeničkih osnova: kòlik, onolìkî, ovolìkî, tolìkî.

h) *iš(a)n* samo u kòlišan (kolišan), ovolìšnî, tòlišnî (tolìšnî), koje su pridjevi umanjena značenja od zamjeničkih osnova.

om samo u läkom, pìtom.

onjav samo u suhònjav.

orast samo u käporast (o kokoši ili golubu, koji ima na glavi kao kapu).

368. a) *ov* ili (iza palatanih konsonanta) *ev* združuje se ponajviše s osnovama imenica muškoga roda, koje znače što živo, na pr. bánov, bìskupov, brätov, cärev, Dànićićev, läbûdov, màgârčev, Mârkov, prórokov, räkov, stârčev, stvòriteljev, Uròšev, vrápčev, Vûkov, zètov, zmäjev i t. d. Od svake imenice muškoga roda, koja znači što živo, ovaki pridjev nije u običaju; slabo se na pr. govori Bögov (nar. posl. 300), čövjekov (*Iv.* rječn.), a valjada nikad *konjev, psov* i dr. Mjesto takvih pridjeva uzimaju se oni na *ji* ili *ski*, nakle: Bõžjî, čovjèčjî, kònjskî, päsjî. Rijetki su pridjevi na *ov (ev)* od imenica muškoga roda, koje znače što neživo, i od imenica srednjega roda, kao što su: jûgov (na pr. snijeg, t. j. što ga je jug donio), mjèsêčev, mräzov (u imenu neke biljke: mrazova sestrica), sûnčev; ispor. i jägnjetov, studénčev (u *Iv.* rječniku). Od imenica ženskoga roda nema ni jednoga ovakvog pridjeva, koji bi značio, čije je što, premda ima riječ mâjković (t. j. majčin sin). Nastavak *ov (ev)* u primjerima do sad navedenima i u sličnima pokazuje pripadanje singularu osnovne imenice, na pr. brätov: što pripada bratu (a ne braći), stârčev: što pripada starcu (a ne starcima) i t. d. Tim se nastavkom tvore također pridjevi, koji znače, od čega je što, i onda za osnovu služe imenice osobito muškoga i ženskog roda, koje znače što neživo. Primjeri: bìserov, bòbov, dùbov, grähov, jävorov, jäbukov, jèlov, krüškov, lîpov, lükov, lovòrikov, òrahov, šljîvov, topòlov, vînov i t. d. Iza palatala ne prelazi *o* u *e*: brèkinjov, òskorušov, trêšnjov, višnjov, — ali pored toga gràničev (od grànica, nekakav hrast). Pridjevi s nastavkom *ov* slažu se u akcentu gotovo svi s temeljnim svojim imenicama. — Gdjekoji pisci od ljudskih imena, što se svršuju na *ski*, tvore pridjeve na *-ov*, na pr. Dobrovskov, Račkov, Zrinjskov. Tu pogrešku spominje Vuk u drž. izd. 3, 116., a u drž. izd. 2, 139. piše: Srbi, koji *Dobrovskoga* knjiga nijesu čitali; tako je i ovo: mjesto sjajnijeh pobjeda Milutinovijeh, *Dečanskoga* i Dušanovijeh. *D.* istor. 134. članak *Palackoga*. 149.

b) *ov(a)n* se veže s imeničkim osnovama ili neposredno s korijenima. Primjeri: bȕnôvan (koji se buni u snu, od búna), dȁrôvnî, drȅmôvan, dȕhôvnî, gròmôvnî, jȁdôvan, kùpôvnî, mùzôvnâ (na pr. krava), nèvidovnî, pȍlôvan, sȉlôvan, svjetòvnî, vílôvan, vȉnôvan, vȑhôvnî, žȉrôvan. Iza palatala prelazi *o* u *e*: dȕšêvan, kȕćêvan, plȁčêvan. Vidi nastavak *ev(a)n*. — Ovamo se mogu dodati dvije riječi, koje se upotrebljavaju kao imenice, a upravo su pridjevi: godòvnô (gen. godòvnôga), miròvnâ (t. j. pomirenje). O pridjevima ljȕbôvan, cȑkôvnî vidi u §-u 58b. Akcent, kako se vidi iz navedenih primjera, ponajviše je brzi na prvom slogu.

c) *ovat* samo u čȕdnovât, bȑzovat (ovo drugo samo u nekoj pjesmi mjesto: brz).

d) *ovet(a)n* samo u bogòvetnî, ciglòvetnî, dugòvetnî, istòvetnî.

e) *ovit* se veže ponajviše s imeničkim osnovama, i onda je značenje, da je onoga u punoj mjeri, što temeljna imenica znači. Primjeri: baròvit, brdòvit, glasòvit, goròvit, jadòvit, ljekòvit, maglòvit, ognjèvit, pjeskòvit, silòvit, strahòvit, valòvit, vjetròvit, vrhòvit. Gdjekoji pridjevi imaju značenje: nalik na ono, što osnovna imenica znači: vilòvit, valjkòvit, zmajèvit. Od pridjevnih je osnova: plahòvit, žarkòvit, (s istim značenjem, koje je u plȁh, žârkî), — a neposredno je od korijena: žalòvit. Iza palatalnih konsonanta ne prelazi *o* svagda u *e*: kišòvit, kršòvit (pored krševit), mješòvit (neobično načinjen pridjev prema glag. mijèšati), ražòvit (o pšenici, u kojoj ima mnogo raži). Akcent je svagda spori na slogu drugom od kraja.

f) *ovljev* samo u: bratòvljev (t. j. bratov). Š. 2, 135. 164; ima i akad. rječnik, u kojemu se nalazi i *muževljev* (t. j. mužev, muževlji) s potvrdama iz XVIII. vijeka.

g) *ovljī* i (iza palatala) *evljī* imamo u posvojnih pridjeva: čvorkòvljî, drozgòvljî, keròvljî, kosòvljî, mužèvljî, osòvljî, pužèvljî, sinòvljî. U svome rječniku Vuk za neke od tih pridjeva kaže da znače pripadanje singularu temeljne imenice (na pr. muževlji: što pripada mužu), a za neke množini (na pr. sinovlji: što pripada sinovima). Sva je prilika, da svaki od tih primjera može imati i jedno i drugo značenje.

h) *ovskī* nalazi se u pridjeva: bȅgovskî, Đurđèvskî, kmȅtovskî, knȅzovskî, králjevskî, kumòvskî, lȁvovskî, Pètrovskî, pòpovskî, svatòvskî, tòpovskî, vilòvskî, zȅtovskî, zmajèvskî, — tako je i ćìrilovski. *V.* odbr. 16. 18. *D.* star. 1, 86. Kako se vidi, najviše temeljnih imenica znači nešto živo, i muškoga su roda. U Vukovu je rječniku za neke od tih pridjeva zabilježeno da znače pripadanje singularu temeljne imenice (na pr. bȅgovskî: što pripada begu), a za neke množini (na pr. zȅtovskî: što pripada zetovima), a po svoj prilici svaki od tih pridjeva može imati jedno

i drugo značenjé. Za akcent nema stalna pravila. Vidi nastavak *evski*.

i) *r* se veže neposredno s korijenom. Primjeri: bȉstar, dȍbar, hrábar, mȍdar, mȍkar, múdar, ȍštar, spȍr, stȁr (od korijena *sta* koji je u glagolu stäti, dakle je stȁr: koji već dugo stoji), vȅdar i dr. Vokal *a*, koji u tih pridjeva stoji ispred *r*. a u ostalim ga oblicima nema (na pr. bȉstra, bȉstro i t. d.), nije postao od poluglasa, nego se razvio onako kao u òganj, vjȅtar (v. §. 44a).

j) *skast* samo u: lȕckast (t. j. lud-skast), vȉckast (t. j. vit-kast), koje su obadva pridjeva umanjena značenja.

369. a) *skī* je veoma običan nastavak za pridjeve, koji znače, čije je što; oni se tvore od imenica svih triju rodova, i to i od onih, koje znače što živo i koje znače što neživo, a akcent im je ponajviše kao u temeljnih imenica. Budući da je nekad ispred *s* u ovome nastavku bilo ь, zato osnovno *c*, *k* prelazi u *č*, a *g* i *h* u *ž* i *š*; iza *č*, *ž*, *š* ispada *s*, a ponajviše i iza *ć* (v: §. 88a). Primjeri: äpostolskî, bânskî, bȅčkî, bȓdskî, cârskî, djȅvojačkî, dȕhânskî, dùnâvskî, đavòlskî, gȍrskî, gospȍdârskî, gràdskî, hȓvâtskî, ȉstinskî, jȅsenskî, kȍnjskî, lȁvskî, lúpeškî, mȍrskî, mȕškî, nàdničârskî, nȉkšićkî, nȅbeskî (od osnove, koja je u plur. nebȅsa), njȅmačkî, òrâčkî, pàstȉrskî, pȍžeškî, pròročkî, râjskî, sȅoskî, sirȍmaškî, smȅderevskî, starjȅšinskî, škölskî, tȅžâčkî, tȓgovačkî, ùčiteljskî, vînskî, vȍjvodskî, vràškî, zȉdârskî, žȅnskî i t. d. Tako je i èvropskî (u *Iv.* rječniku), a što Vuk ima *evropejski*. dan. (1827) 3. 42. 75 i (1834) 46 i u prep. 2, 544 (1822), 666 (1832), to je prema njemačkom europäisch (a to je prema latinskom europaeus). — Kojim pridjevima temeljna imenica znači kakvo čeljade, ali nije vlastito ime, oni mogu dvoje značiti, na pr. cârskî: onaj što pripada carevima ili kojemugod caru, djèvojačkî: onaj, što pripada djevojkama ili kojojgod djevojci i t. d. — Ovamo idu i pridjevi, što se svršuju na *-ijski, -ijnski, -inski* (na pr. äbadžîjskî, abadžijnski, abadžinski), o kojima se govori u §-u 82b i 103a. — Koje se imenice svršuju na *in*, a plur, im se tvori bez toga *in*, njima se i pridjevi s nastavkom *ski* tvore bez *in*, na pr. bügarskî (od: Bügarin, plur. Bügari), grädanski (od: grädanin, plur. grädâni), sȓpski (od: Sȓbin plur. Sȓbi), ali od domàćin, gònčin je: domàćînskî, gònčînskî (jer je plur. domàćini, gònčini, v. §. 136e). Pridjev türskî izveden je od osnove *tur*, koju imamo i u riječima Türe, Türâd. Tako ima i drugih pridjeva s nastavkom *ski*, koji su izvedeni od osnove druge koje imenice, a ne one, kojoj znače pripadanje, na pr. dùbrovačkî (: Dùbrôvnîk, kao da je *Dubrovac*, otkle je i Dùbrôvčanin), đäkovačkî (: Đäkovo, kao da je *Đakovac*), hèrcegovačkî (: Hèrcegovina, kao da je *Hercegovac*), mȉtrovačkî (: Mȉtrovica, kao da je *Mitrovac*), òtočkî (: Òtočac kao da je *Otok*), pòsâvskî (: Pòsavina, kao da je *Posava*), ràđevskî (od: Rádevina, kao da je *Radeva*), zágrebačkî (: Zágreb, kao da je *Zagrebac*, a otud je i Zágrepčanin), tako je i dalmàtînskî

prema Dalmatínac (a to prema latinskom Dalmaticus), a zemlja se zove Dàlmâcija.

b) Katkad bi od koje imenice, koja je samą sobom upravo pridjev na *ski*, trebalo načiniti takav pridjev, ali mjesto da se načini, uzme se bez promjene pridjev, koji je sadržat u onoj imenici. Tako na pr. od Bâčkâ (ime zemlji, madžarski Bács) pridjev glasi bâčki (ali se govori i báčvanskî prema: Báčvanin), od mjesnoga imena Ìmoskî (gen. Ìmoskôga) glasi isto tako i pridjev, na pr. *imoski* kadija. nar. pjes. 3, 530, isto tako od mjesnoga imena *Ljubuški* ili *Ljubušk̀o* pridjev je: *ljubuškî* (vidi u akad. rječniku), od Nòvâ Gràdiška je: novogràdiškî (znam pouzdano, da se tako govori), od Räška (v. u §-u 90d) ne glasi pridjev drukčije nego räškî, na pr. episkopstvo *rašk̀o. D.* istor. 33.

c) Pridjevi na *ski*, koji su načinjeni od imenica, što znače štogod neživo, znače pripadanje singularu i pluralu temeljne imenice, na pr. gràdskî, sȅoskî, škȍlskî i t. d. To će svako lako razumjeti, kad pomisli, da se od takvih imenica tvore vrlo rijetko pridjevi na *-ov (-ev)*, kako je rečeno u §-u 368a, pak zato pridjevi na *ski* od rečenih imenica moraju imati jedno i drugo značenje (na pr. gràdskî: što pripada gradu i što pripada gradovima i t. d.). Od onih imenica, koje nemaju plurala, pridjevi na *ski* mogu dakako značiti pripadanje samo singularu temeljne imenice, na pr. Bȅčkî, râjskî i dr. Što znače pridjevi izvedeni od imenica, koje znače mušku ili žensku čeljad, to je rečeno pod a), a ovdje treba dodati, da takvi pridjevi mogu katkad značiti isto što pridjevi na *ov (ev)* i na *in*. U nar. prip. na str. 76. 87. 88. kaže se *carska* kći za istu djevojku, kojoj se u istim pripovijetkama kaže: *careva* kći, a na strani 220. za jednoga istog momka kaže se: *carski* i *carev* sin. Pridjeve *djevojački, momački* Vuk često upotrebljava u značenju: *djevojčin, momkov,* na pr. кад је младожењина или *дјевојачка* кућа у жалости. nar. pjes. 1, 10., kad dođe određeni dan, da *djevojački* otac odgovori ocu *momačkome.* kovč. 44., otmičari ne smiju ići s djevojkom *momačkoj* kući, jer pođu kašto seljaci s rodom *djevojačkijem* za njima u potjeru. rječn. kod riječi „otmica", svatovi sazovu *djevojačke roditelje* i ostalu rodbinu. kod „dobra molitva", u Srbiji dobjeglica dođe upravo momku u kuću, pa je onda odvedu u kakvu kuću *momačkom* rodu. kod „dobjeglica". I u narodnim pjesmama nalazi se *djevojački* u značenju: *djevojčin,* na pr. I. 324, II. 21, 332, III. 518, 545.

d) Pridjevi na *ski* znače kašto drugu kakvu svezu s temeljnom imenicom, a ne pripadanje. Primjeri: dva znatna *svinjska* trgovca (t. j. koji trguju svinjama). *V.* dan. (1828) 160., tako su zvali *svinjske* trgovce. rječn. kod „gazda", kao *svinjski* trgovac. prav. sov. 22., glavnoga kmeta u selu postavlja knez s dogovorom *seoskim* (t. j. u dogovoru sa selom) mil. obr. 193., *vinogradska* kopnja poslije pokopice (t. j. kopnja vinograda). rječn. kod „prašak".

e) Od imena zemalja *Austrija, Indija* nalaze se u akad. rječniku iz starijeg jezika pridjevi *austrijanski, indijanski,* a i Vuk u svome rječniku ima srbȉjânskî od: Sȑbija. Mnogo je običniji u današnjem jeziku od imena zemalja, što se svršuju na *ija,* nastavak *ijski*: *apulijski. D.* istor. 97. 225, *austrijski, V.* dan. (1827) 25. 26. posl. XVIII. 76, prav. sov. 38, *azijski. V.* drž. izd. 2, 180 (pored toga *azijatski* prav. sov. 37 prema njemačkom asiatisch, koje je prema lat. asiaticus), *indijski.* dan. (1827) 121. 123, *kalabrijski D.* istor. 225, *likijski. D.* pis. 229, *persijski. V.* dan. (1827) 122, *D.* pis. 333, *sicilijski. D.* istor. 36, *trakijski.* 1. 44. *vizantijski* 3. 32. 128. 256. — Od imenice grčkoga i zvora *historija* ima pridjev *istorijski* u *D.* istor. 3. 11. 30. 344. pis. 371., ali pored toga ima i *istorički. D.* pis. 101 (ima i u *Iv.* rječniku), — tako je i *alegorički. D.* star. 4. 82, *etimologički. V.* pis. 29, *geografički* drž. izd. 3, 467. *hronologički. D.* rad jug. akad. 1, 182, *mitologički. V.* nar. pjes. 1, XIV. 149, koje su pridjevi od imenica grčkoga izvora *alegorija, etimologija, geografija, hronologija, mitologija;* tako je i *astronomički, etnografički, filozofički, pedagogički* od: *astronomija, etnografija, filozofija, pedagogija* i t. d. Pridjevima od takvih imenica na *-ijski,* na pr. *historijski, mitologijski, pedagogijski* i t. d., ne može biti prigovora, jer su posve dobro načinjeni; ispor. *biskupijski, gimnazijski, veresijski, županijski* (ni jednoga od tih pridjeva nema *Iv.* rječnik, ni akademički, ali se govore i pišu): biskȕpija, gìmnâzija, verȅsija, župànija. Ali i pridjevi na *-ički,* na pr. *historički, mitologički, pedagogički* i t. d. mogu se upotrebljavati, jer su načinjeni po analogiji pridjeva: *botanički, gramatički, kritički, matematički, politički, tehnički,* koji su izvedeni sasvim pravilno od imenica grčkoga izvora: *botanika, gramatika, kritika, matematika, politika, tehnika.* Iz onoga, što je rečeno u §-u 7 (na kraju) izlazi, da prednost u književnom jeziku zaslužuje ono, što je pravilnije; po tome bi dakle trebalo odbaciti likove *historički, pedagogički,* jer nijesu pravilni, nego su načinjeni po analogiji, — ali da ih zadržimo, na to nas navode drugi slavenski jezici, na pr. ruski: академическій, историческій, češki: akademický, historický, poljski: akademicki i t. d., koji pridjevi svojom tvorbom potpuno odgovaraju našima na *-ički,* t. j. postali su istom analogijom. — Mnogi naši pisci pišu navedene i slični pridjeve na pr. *astronomski, geografski, mitološki, pedagoški* i t. d., ali ti su pridjevi dobri samo onda, kad se uzimaju za ono, što pripada astronomima, geografima, mitolozima, pedagozima i t. d., a rđavo je uzimati ih za ono, što pripada astronomiji, geografiji, mitologiji, pedagogiji. U Vukovu i Daničićevu jeziku vrlo su rijetki takvi pridjevi, iz *Iv.* rječnika mogu navesti samo *filosofski* i tome dodati samo: *etnografski* i *arheološki.* D. sitn. sp. 45.

370. a) *stven* je pridjevni nastavak prema imenicama, koje se svršuju na *stvo,* pa bi o tome nastavku upravo trebalo govoriti pri *en.* U Vukovu rječniku nema nijednoga takvog pridjeva

ali on sam piše: остатак од *двојетвеног* броја (t. j. od duala, dvojine). nar. posl. XLI. U *Iv.* rječniku imaju pridjevi božànstven, jedìnstven, veličànstven iz jezika Vukova i Daničićieva, a u drugih pisaca se nalazi *čuvstven, društven,* koji se pridjevi mogu odobriti, jer prema njima se govore imenice *čúvstvo, drúštvo;* ne može se odobriti pridjev *strastven,* što ga mnogi pisci pišu, jer prema njemu nema imenice *strastvo* (ni ruski jezik, iz kojega smo uzeli imenicu strâst, nema pridjeva *strastven,* nego страстный, t. j. kao da mi rečemo *strastan*).

b) *š(a)n* se veže s korijenima ili s glagolskim osnovama: dûrâšan (ustrajan, t. j. koji dura), ìmašan ili ìmâšan (t. j. imućan), ìzdâšan ili pòdâšan (koji rado daje), nèstašân (koji ne stoji miran), ùmiješan (koji umije, t. j. vješt, domišljat); ovamo ide i kȍturâšan (o točku „kad se glavčina izjede iznutra, pa točak klamiće i krivo ide", t. j. kotura se).

c) *šnjī.* Kod nastavka *njī* navedeni su pridjevi: gòdišnjî, jûtrošnjî, ljȅtošnjî, nòćašnjî, ùskršnjî, zìmušnjî, u kojih je nastavak samo *nji,* a *š* pripada temeljnoj riječi; takvi su pridjevi i dànašnjî, večȅrašnjî. Iz tih je pridjeva uzeto čitavo *šnji* kao osobiti nastavak, te su njime načinjeni neki pridjevi od priloga: dòmâšnjî (od: dȍma), jučȅrašnjî (od: jùčera, koje se govori pored jùčêr, v. §. 42b), nȅkadašnjî ili nȅgdašnjî, ȍndašnjî, prìješnjî, sàdašnjî, sjûtrašnjî, svägdašnjî, tàdašnjî, tămošnjî, văzdašnjî. Ovamo ide i složeni pridjev màloprešnjî (na pr. maloprešnja voda, t. j. malo prije (malo prê) donesena. — Iz pridjeva dànašnji, òndašnjî, sàdašnjî, i drugih izlučeno je čitavo *ašnji* kao osobiti nastavak, i njime su od nekih priloga načinjeni pridjevi: dàvnašnjî, ȍvdašnjî, onòmadnašnjî, prȅđašnjî, pȓvašnjî, skòrašnjî.

d) *t* u vȉt (od korijena, koji je u glagolu vȉti), žût, po svoj prilici i u čȉst, gûst; ne zna se, pripada li *t* korijenu ili nastavku u ȉstî, ljût, sȉt, svêt, tȕst.

e) *t(a)k* samo u bljȕtak, pȉtak, plítak, vȉtak.

f) *t(a)n* se veže s glagolskim osnovama: ìmatan (t. j. imućan), prìjatan (t. j. ugodan), tèžatnî (t. j. dan, kad se smije težiti, — u starom je jeziku bilo *težati*), ùmjetan, vàljatan. Nastavak je združen neposredno s korijenom u znȁtan.

g) *tav* samo u bljȕtav.

h) *tljiv* samo u pòdatljiv (t. j. koji rado daje).

i) *ūjskī* samo u òrlûjskî (u nar. pjes. 4, 35. i u *Iv.* rječniku), òvnûjskî, vòlûjskî.

j) *uljast* samo u dugùljast, krivùljast.

k) *uljat* samo u dugùljat (t. j. duguljast).

l) *ūn* samo u lägûn (t. j. lagahan).

m) *ūš(a)n* samo u ova dva pridjeva umanjena značenja: lagúšan, tanúšan. Vidi nastavak *jušan.*

n) *ušast* samo u bjelùšast.

o) *ušav* samo u golùšav (o ptici, koja još nema perja).
p) *uškast* samo u ljèpuškast (u Vuka: lèpuškast).
q) *v* samo u plâv, sîv (u Vuka sîv), žîv.

r) *o* se veže neposredno s korijenom, i tako postaju mnogi pridjevi, kao što su na pr. blâg, blîjed, bôs, bîz, dûg, lîjep, mŕk, növ, räd, släb, sûh, tîh i t. d. S nastavkom *o* imamo i složenih pridjeva, na pr. brzòrek, čjelòkup, nákan, nèuk, samòtvor i dr.

s) *oji* se veže s imeničkim osnovama, i pridjevi tako postali znače, čije je što. Primjeri: Bŏžjî, čâvčjî, čovjèčjî, gòveđî, güščjî, jàrećî, kŏzjî, kokòšjî, krävljî, kŕmećî, kükavičjî, lîsičjî, magarèćî, mîšjî, päsjî, psèćî, ptîčjî, rîbljî, svräčjî, tèlećî, žäbljî i t. d. Da je nastavak *oji*, a ne *ji*, to dokazuju pridjevi kŏzjî, päsjî (v. §. 102b), bŏžjî, čovjèčjî (§. 102d). Da se nalazi i bŏžij, bŏžijâ, čovjèčij, čovjèčija i t. d., to je rečeno u §-u 103a. Temeljne imenice, od kojih se pridjevi s nastavkom *oji* izvode, znače što živo, a pridjevi mogu značiti i pripadanje singularu i pluralu temeljne imenice, dakle na pr. žäbljî je: što pripada žabi, i što pripada žabama. Vuk u rječniku piše za neke da znače pripadanje singularu, za neke pluralu, za neke oboje.

Imenice od dragosti (hipokoristici).

371. a) Dva su načina za tvorbu imenica od dragosti; jedan stoji u tome, da se od temeljne riječi uzme samo prvi slog s jednim ili katkad sa dva konsonanta iza njega, pa se tome dodaju nastavci. Tako na pr. od bälav, gospòdâr, grîvast, gûrav, jèzik, krèzub, mèdvjed, pòbratim, röđâk, tŕbuh glase imenice od dragosti: bálo, gósa, grívo, gúro, jéza, krézo, médo, póbro, róđo, tŕba; tako od göspođa, kàduna, kŏkŏš, läsica, nèvjesta, tětka imamo hipokoristične imenice: góspa, káda, kóka, lása, néva, téta. Sve su te riječi prema svojim temeljnima pokraćene i sve imaju uzlazni akcent na prvom slogu. Ima primjera, gdje hipokoristična imenica nije pokraćena, već je sam taj akcent znak, da je hipokoristična, ágo, bégo, bráto, glúho, pópo, kráva od: àga, bëg, brät, glûh, pöp, kräva. Ovakih imenica ima i od glagolskih osnova, ali malo: lípso (vo, koji je gotovo lipsao), sprémo, žđéro, te se tri imenice govore u šali, a u poslovicama se nalaze: jćko (mjesto *ječo* od jěčati s konsonantom *k* prema jëka), hóćo, néćo (s konsonantom *ć* prema prezentu hòću, né ću). Pored nastavaka *o, a* nalaze se, ali rjeđe, nastavci *jo, ja*: crnjo (t. j. crn-jo), góljo, máljo, zéljo, — grlja (t. j. grlica). — Neki hipokoristici mijenjaju muški rod u ženski, na pr. jéza, tŕba, tako je i: kóla (t. j. kolač), lóna (t. j. lonac). Tako je promijenjen srednji rod u ženski u mésa, óka, píla (od mêso, öko, pîle).

b) Osim nastavka *o* i *a*, što ih imamo u primjerima do sad navedenima, dodaju se ovakim imenicama katkad i drugi: *e* u

kále (t. j. kàluđer), gfle (t. j. grlica, vidi u *Iv.* rječniku), néve (t. j. nevjesta), šáre (t. j. šarena ovca). — *ja* u bólja (t. j. bolest), gŕlja (t. j. grlica).

c) Često se tvore hipokoristici od vlastitih imena, i od narodnih i od onih, što ih imamo iz drugih jezika. Primjeri s nastavkom *o* (za muški rod) i s nastavkom *a* (za ženski rod): Árso (Arsenije), Bóžo (Bòžidâr), Ćíro (Ćìrilo), Gávro (Gàvrilo), Îvo (Îvan), Jóvo (Jóvan)), Kósto (Kostàdin), Lázo (Làzâr), Mákso (Mäksim), Rádo (Rädivoje, Rädisav), Símo (Simèun), Váso (Väsilije) i dr., — Ánđa (Anđèlija), Déspa (Dèspina), Grózda (Gròzdana), Jéla (Jèlena), Júla (Julijána), Mára (Màrija), Míla (Mîlisava), Róksa (Ròksânda), Stána (Stànisava), Tóda (Tödora) i t. d.

d) Osim nastavaka *o* i *a* nalaze se u ovakih hipokoristika i drugi: *ak* u Mîlâk (Mîlosav), Rädâk (Rädosav, Rädivoje), Stöjâk (Stòjisav), — *an*: Mílan (Mîlosav, Mîlivoje), Ràdan, Stòjan, — *ana*: Dòbrana (Dòbrosava), Dràgana (Dragòmira), Mîlana (Mîlisava), — *e*: Ráde, Táde (Tàdija), Káte (Katarina), Máre (Màrija), — *en*: Ljüben (Ljubomir), Mîlen, Räden, — *eta*: Mîleta, Rädeta, Vlädeta (Vlàdisav), — *ica*: Đürica, Jövica, Jëlica (Jèlena), — *ić*: Mîlić, Pàvić, Stòjić, zatim s nepromijenjenim pred *i* guturalom: Bògić (Bògosav), Dràgić (Drägosav), Vùkić (Vukòsav), — *iša* (samo za muška imena): Ljùbiša, Ràdiša, Stàniša, — *ka*: Jêlka, Jûlka, Stôjka, — *ko*: Mîrko, Rätko (t. j. Ràdko), Stójko, — *oje*: Mîloje, Rädoje, Stänoje (Stànimir), — *ša* (upravo *oša*, pred *o* guturali se ne mijenjaju): Dräkša (Drägosav), Jäkša (Jäkov), Sîmša (Simèun) i t. d.

372. a) Drugi način za tvorbu hipokoristika stoji u tome, da se od temeljne riječi izostavi sve, što stoji iza prvoga vokala, tome se okrnjku dodaju konsonanti *c, č, ć, h, j, k, l, š*, pa tek iza tih konsonanta dolaze nastavci. Tim načinom od riječi *brät* ostaje samo *bra*, tome se doda *c* ili *j*, ili *l*, te bude *brac, braj, bral*, što su kao osnove, s kojima se vežu nastavci, i tako postaju riječi: bráco, brájo, brále, koje su hipokoristici prema imenici *brät*. Drugi su primjeri:

b) s konsonantom *c*: bríca (od brîjâč i od brîtva), máca (mačka), — u imenicama muškim: Áco (Aleksa), Jóco (Jovan), Péco (Petar), u ženskima: Dóca (Dorotija), Jéca (Jelisaveta), Máca (Marija); s drukčijim nastavkom: Äcko.

c) s konsonantom *č*: báča (bábo, iz turskog jezika), téča (têtak); u imenima: Gáča (Gavrilo), Káča (Katarina), Kóčo (Kostadin).

d) s konsonantom *ć*: zlóćo (zlotvor); u imenima: Bććo (Berisav), Bććko, Míćo (Mihailo ili Mitar), Mìćan (isto što Míćo), Sáća (Savka), Víćo (Filip, Vilip), Vlâć (Vladisav).

e) s konsonantom *h*: Deho, Raho (v. u §-u 78b).

f) s konsonantom *j*: čájo (čauš), dújo (duhovnik), grója (groznica), líja (lisica), mája (majka, mati), séja (sestra), zéjo (zec);

u imenima: Bójo, Bòjin (Bogdan), Bója, Bòjana (Bogdana), Gájo (Gavrilo), Pájo (Pavao), Péjo, Pëjâk (Petar), Rájo, Râjko, Räjâk (Radivoje, Rädisav), Vújo, Vujàdin, Vüjâš (Vukosav).

g) s konsonantom *k*: báka (baba), djéko (djed), príko (prijatelj), séka (sestra), stríko (stric), zéko, zëkâlj, zèkan (zelenko); u imenima: Đóko (Đorđije), Jéka (Jelena), Jóko (Jovan), Láko (Lazar), Péko (Petar), Ráko (Radivoje, Radisav), Sóka (Sofija).

h) s konsonantom *l*: préla (preslica), séla, séle (sestra), tále (tata, otac); u imenima: Kríle (Kristofor, Hristofor), Vúle, Vületa (Vukosav).

i) s konsonantom *š*: djéšo (djever), gráša (grah), gríša (grlo), póša (popadija), príšo (prijatelj), snáša (snaha), séša, sëška (sestra); u imenima: Gášo (Gavrilo), Glíšo (Gligorije), Jášo (Jakov), Jéša (Jevrosima), Mášo, Mäško (Manojlo), Péšo (Petar), Téšo, Tèšan (Teodor), Tóšo (Todor).

j) Sasma rijetko nalazimo i druge konsonante osim navedenih, i to takve, koji su jednaki prvome konsonantu okrnjka: máma (mati), nóna (noga), Sósa (Sofija).

k) Od imena Pëtar nalaze se (pored Péco, Péjo, Pëjak, Péko. Pëšo) hipokoristici Pëtâk, Pëtoje, Pètoš bez *r*, ali može da bude i bez *t*, kako je u Péro, Pèriša.

l) U hipokoristicima bäća, bäja (u akad. rječniku), báto od brät izostavljeno je u prvom slogu *r* i ostalo samo *ba*.

Složene imenice i pridjevi.

(O složenim prilozima vidi u §-u 486b.)

373. a) Ova partija u gramatici našega jezika pripada među najopsežnije i najzamršenije, i to zato, jer u njemu imade veliko mnoštvo složenica, a mnogima je između njih nejasno ili upravo tamno sad postanje, sad značenje, a dosta često i jedno i drugo. Kad bih ja htio ovu partiju opširno prikazati, i to ne samo ono, što je u njoj jasno i sigurno, nego pokušavajući tumačiti i ono, što je nejasno i tamno, taj bi se dio ove gramatike suviše otegao. Zato ću se ja u obradi ove partije ograničiti na ono, što je nužno, važno, jasno i sigurno, t. j. nastojaću, da čitateljima ove knjige dam nacrt, a ne potpun prikaz nauka o složenicama.

b) Da se mnogim našim složenicama ne može naći mjesta među onakim složenicama, koje su potpuno jasne, to je lako razabrati iz ovoga: potpuno jasne svojim i postanjem i značenjem složenice mogu biti samo onda, ako su im dijelovi, iz kojih se sastoje, potpuno jasni. A u našem jeziku ima dosta složenica, kojih je prvi ili drugi dio svojim postanjem taman, a gdjekojima su nejasna oba dijela. Tako se na pr. ne zna, otkle je postao i što upravo znači prvi dio ovih složenica: grabònos, lègbaba, òpâjgora, pàticvîk, pèstozûb, träpovijesan, — drugi dio ovih: crnòmanjast, golòkud, gromòradan, kolòture, rögobâtan sîlodîcan, — oba dijela ovih: gusòmača, kotòbanja, krätošija, rŏ-

sopâs (ili rosopast). A ima i takvih složenica, kojima je jasan i prvi i drugi dio, pa opet je vrlo teško ili upravo nemoguće naći im pravo mjesto među drugim sasvim jasnim složenicama: cȑvopîsak, golòigra, gorogàšljiv, jȕtroklêk, milòbruka, praznòslov, pȕstođâk, rukòbojina, samòrodica, stàrmâlî, šaròmetan, vȉnobôj, vragòmetan, vukòdlak, zàdrijaka; ovamo ide i posljednja riječ u Vukovu rječniku (1898) na str. 739b. — Osobito su tamna značenja vrlo mnoge složenice među vlastitim imenima ličnim i geografičkim, i poradi toga ne može se ili je vrlo teško naći im je pravo mjesto među jasnim složenicama. Takova su na pr. ova lična imena i prezimena: Gȍdomîr, Jèzdimîr, Rȁdman, Ràdobud, Vukòman, Zvònimîr, Òmčikûs, Pècirêp, Pùšibȓk, Smìčiklâs i dr. — ova geografička: Bodegraj (pišu ga i Bodegraji, selo u Slavoniji), Kolòžun (ime brdu), Kȕmodrâž (selo u Srbiji), Lèžimîr (selo u Srijemu), Ràdobôj (selo u Hrvatskoj), Zlàtibor (ime predjelu u Srbiji), Žitòmišljić (ime manastiru) i t. d.

c) Složenice nastaju tako, što se dvije riječi, koje u kakvoj rečenici stoje jedna do druge i smislom su čvrsto vezane jedna s drugom, sastave u jednu riječ, koja ne samo sama sobom čini jednu cjelinu po smislu, nego joj je i akcent ponajviše samo jedan. Tako na pr. mladòženja je onaj, koji se *mlad ženi,* — kotlòkrp je onaj, koji *kotlove krpi,* — tvrdoglav je onaj, koji je *tvrde glave,* — domàzet je *doma zet* (imam domàzeta, t. j. imam dȍma zȅta) i t. d. Vrlo se rijetko po tri riječi sastavljaju u jednu, kakove su: pȉvobrȁtučed, drȕgobrȁtučed t. j. *prvi bratučed, drugi bratučed* ili sȑpskohȑvâtskoslòvenskî (na pr. vladalac), t. j. *srpski, hrvatski, slovenski.* Nešto više ima ovakovih složenica, ako im je prvi dio koji prijedlog, na pr. ìzjedipògača, nàdriknjiga, zavȉć'kola.

d) Kad se jedna do druge nađu dvije složenice, koje su drugim dijelom jednake, onda gdjekoji pisci prvu složenicu pokrate tako, da od nje uzmu samo prvi dio, na pr. gornjo- i donjogradske škole. To je germanizam (isp. Ober- und Unterstadtschulen), a ne može se tim opravdati, što se nalazi i u Vuka: u starim srpsko- i ruskoslavenskim knjigama. dan. 1, 52. Treba da pišemo i govorimo: gornjogradske i donjogradske škole, u srpskoslavenskim i ruskoslavenskim knjigama.

e) S obzirom na sastavak složenica dijele se one u četiri vrste. U prvoj su vrsti združene dvije riječi ili više njih, koje se bez ikakve promjene mogu i rastavljeno pisati ili govoriti, na pr. domàzet, t. j. dȍma zȅt ili svemògûćî, t. j. svȅ mȍgûćî. U pravom smislu to i nijesu složene, nego združene riječi (lat. iuxtapositio). Razlika u akcentu na pr. između domàzet i dȍma zȅt nije dovoljan razlog, da domàzet držimo za potpunu pravu složenicu, jer govorimo s jednim akcentom i dobrò jutro (mjesto dòbro jȕtro, v. §. 132c), gdje niko ne će reći da je složenica, nego sraslica. U drugoj su vrsti onake složenice, kojima je prvi dio kakav glagolski oblik, na pr. čistikuća, neznàbožac. U treću vrstu idu složenice, kojima je u prvom dijelu imenica ili pridjev ili prilog ili zamjenica ili broj, na pr. kotlòkrp, mladòženja, brzò-

rek, našòzemskî, dvònog. U četvrtoj su vrsti složenice, kojima je prvi dio riječca *ne* ili kakav prijedlog, na pr. nèčovjek, nèmio, prìmorac, ûzdârje, bëzbrižan, pödobar.

f) Složenice su mnoge primarne; to su onake, koje neposredno postaju od svojih sastavina, na pr. domàzet, Slànkamen, crnòok, tvrdòglav, zlòćudan, — a izvedene složenice su one, koje nijesu postale neposredno od svojih sastavina, nego su izvedene od primarnih složenica, na pr. domàzetstvo, Slankaménac, crnòočić, tvrdòglâvstvo, zlòćudnôst. Događa se i to, da se nalazi samo izvedena imenica, a primarna se ne govori, tako na pr. imamo crnòkorac, neznàbožac, sitnogòrica, a nemamo primarnih: *crnokor, neznabog, sitnogora.* Među izvedene složenice pripadaju i one rijetke, koje su postale od složenih glagola, na pr. blägoslôv (od blagoslòviti), bogòradnîk (od bogoráditi), dànguba (od dàngubiti), zlòpata (od zlòpatiti).

374. a) Često se događa, da su u rečenici smislom čvrsto vezane jedna s drugom po tri ili po četiri riječi, pa kad narod hoće od njih da načini složenicu, on uzme samo dvije riječi i od njih načini složenicu, jer da uzme sve tri ili sve četiri, izišla bi preduga složenica, a rečeno je u §-u 373c, da narod gradi složenice ponajviše samo od dvije riječi. Osmi mjesec u godini prozvat je po tome, što onda *kola žito voze* (t. j. s polja kući), pa bi upravo trebalo, da se taj mjesec zove *koložitovoz* ili *žitokolovoz,* ali to bi bilo predugo, pa se za ime mjesecu uzmu samo riječi *kola voze* i od njih nastaje složenica kolôvoz, koja bi ovakva, kakva je, mogla biti ime svakom mjesecu u godini, jer u svakome *kola voze,* ali *kola žito voze* (t. j. s polja kući) samo u osmom. Sad evo drugih nekoliko složenica načinjenih kao kolôvoz: brätučed (t. j. očevu bratu čedo), jütroklêk (vidi u Vukovu rječniku), ljevòruk (t. j. koji lijevom rukom radi), Međumurje (t. j. zemlja među Dravom i Murom), nakràjkuća (t. j. kojemu je kuća na kraj sela), samòkiselina (t. j. sama jomuža kisela), samôvlastan (t. j. koji je sam svoje vlasti), sebèznao (t. j. koji samo sebe zna, ne: koji je znao, — vidi, što je u §-u 319b rečeno o značenju imenica čúvalac, dávalac i t. d.), stòkuća ili stòkućanin (t. j. koji *ulazi u sto kuća* i glasove nosi), sûhozîd (t. j. suho zidani zid), vrstèlezi (upravo: vrz' te lezi, t. j. vrzi posao te lezi, govori se u šali mjesto: blagdan).

b) Gdjekojim je složenicama prvi ili drugi dio pokraćen tako, da mu je oduzet nastavak; takove su: dubòdolina (mjesto *dubokodolina,* t. j. duboka dolina), trbòbolja (mjesto *trbuhobolja), bjelòtrep* (mjesto *bjelotrepavičast,* t. j. čovjek bijelih trepavica, vidi u akad. rječniku), *golòtrb* (mjesto *golotrbuh).* Isp. s tim Maćedonac, Posavac u §-u 318 f. O pokraćenim prvim dijelovima složenica bremènoša, zakònoša, ikònos, Tànkosa vidi u §-u 115. — Gdjekojim se složenicama prvi dio svršuje na kakav konsonant, na pr. na *g* ili na *n* mjesto na *go* ili na *no* i t. d., i to je zato, da složenica

bude kraća; takove su: Bògdân, crvèmpêrka, gvozdènzuba, sirzbíjalo, svilèngaća, šarèngaća, vodènbika mjesto *Bogodan, crvenoperka, gvozdenozuba, svilenogaća, šarenogaća, vodenobika,* tako je i vȍjvoda (pored vȍjevoda), zîmzelên pored zîmozelên. Ima i takvih složenica, u kojima su dvije imenice jedna do druge, a prva je od njih muškoga roda i glasi onako, kako joj je nominativ sing., ali takve se složenice nalaze samo u pjesmama (po svoj prilici poradi potrebe stiha): ìzvorvòda (u Vuka 1, 293: izvor voda), jèlenrôg (u Vuka 1, 160: jelen-rogom), ljìljangòra, ljìljanlistak, pàunpero, žȕbervòda. Te su složenice načinjene po svoj prilici prema složenicama uzetim iz turskoga jezika: àlâjbârjak, àlâjbeg, bȕljugbaša (ili bȕljubaša), duvànkesa, mèrmerâvlija, sàmurkalpak (i rîmpâpa je kao složenica uzeta iz turskoga jezika). Da bi se složenica pokratila, uzme se katkad u prvom dijelu osnova imenice mjesto osnove pridjeva, kako je: bȕgarkabànica (u pjesmi, t. j. *bugarska* kabanica), psòglav (t. j. čovjek *pasje* glave), srebròkos (koji je *srebrne* kose), svilòrun (koji je *svilena* runa), zmijògłav (koji je *zmijinje* glave); tako je i: Babògredac (čovjek iz Babine Grede), Babolúčanin (čovjek iz Babine Luke). U tim je primjerima time, što je u prvom dijelu uzeta osnova imenička mjesto osnove pridjevne, doista složenica pokraćena, ali ima primjera, u kojima je to isto učinjeno, a složenica nije postala kraća, t. j. nema ni jedan slog manje; takove su: bogòdušan (t. j. koji je *božjega* duha), Turkòvlah (t. j. turski Vlah), zlatòglav (t. j. koji je *zlatne* glave); prema tim su složenicama dobro načinjene ove književničke: Jugoslàvenin, jugoslàvenski (t. j. *južni* Slavenin, *južnoslavenski),* pärobrôd (t. j. *parni* brod), rimokatòlik, rimokatòličkî (t. j. *rimski* katolik, *rimskokatolički).*

c) Kad je složena riječ imenica i drugi joj je dio imenica, onda ta imenica ponajviše zadržava svoj oblik i rod na pr. pustòsvat, sȕhozîd, čìsţikuća, žùtokora, gàziblato, vàrimêso, ali katkad se oboje imenici u takvom slučaju mijenja: blagovònje (t. j. blagi *vonj* ili blaga *vonja),* brätučed i brätučeda (t. j. očevu bratu *čedo),* mȓsipêtka (onaj, koji u *petak* mrsi), zavȓćkola (onaj, koji zavrće *kolo),* zlatòglav (ime biljki), psòglav (čovjek pasje glave).

d) Po glasovnom pravilu navedenom u §-u 38a trebalo bi da i u složenicama *o* iza palatala prelazi u *e,* i tako je doista u svojevȍljan, vȍjevoda (pored vȍjvoda), ali ponajviše ostaje *o* u složenicama bez promjene, na pr. dušògubac, gornjòzemac, konjòkradica, krajòber, zëmljopîs i t. d., a to je sve analogija prema velikome mnoštvu složenica, u kojima *o* po zakonu ostaje bez promjene, na pr. glavòbolja, kotlòkrp, ljudòmora, svilòrun i t. d.

375. a) Ima veliko mnoštvo složenica, kojima se značenje vrlo lako razumije iz samih onih riječi, od kojih su složene; takove su na pr. čìstikuća, čudotvórac, glasònoša, krvòpija, praznòruk, tvrdòglav i t. d. Ali ima mnogo i takovih složenica, kojima razvitak značenja nije na prvi pogled tako jasan, već mu se treba

domišljati. — Kad se pridjev i imenica nađu u rečenici zajedno, ponajviše jedna i druga riječ zadržava svoje značenje, t. j. ne izlazi nikakvo novo značenje; na pr. *marljiv učenik* znači isto što: učenik, koji je marljiv, — *bijela ovca* znači: ovca, koja je bijela, — *staro vino* znači: vino, koje je staro i t. d. Ali u gdjekojim slučajevima i pridjev i imenica gube svoje specijalno značenje i služe zajedno za ime nečemu osobitom; tako na pr. žîvô srèbro nije srebro, koje je živo, nego je to neki osobiti metal. Drugi su primjeri: lîjepî čövjek (ime nekom cvijetu), ljûtô gvôžđe, mäčjî rêp, mòrskâ kòkôš, mräzova sèstrica, päsjî strîc, slîjepî miš, zlâtnî pöp (hrušt). Tako ima i od pridjeva i imenica načinjenih složenica, koje služe za ime nečemu osobitom; na pr. bjelògrab nije *bijeli grab,* nego je neko osobito drvo, — bjelòkôst nije *bijela kost,* nego slonov zub (vidi u akad. rječniku), — bjelòšljiva nije *bijela šljiva,* nego šljiva turgunja, — blägovijest nije *blaga vijest,* nego osobiti blagdan, — crnokrûg nije *crni krug,* nego neka zmija, — mödrokôs nije *modri kos,* nego osobita ptica, koja se broji među vrapce (vidi u akad. rječniku), — smrdòulje nije *smrdljivo* (smrdo- mjesto smrdljivo-, v. u §-u 374b) *ulje,* nego je petrolej (vidi u *Iv.* rječniku).

b) Za ime nečemu osobitom služe i neke od onakih složenica, kojima prvi dio nije pridjev, nego je imenica ili glagol ili broj. Primjeri: kolòvoz (ime mjesecu), kozòder ili kozòmor (rđavo vrijeme u proljeće), lîstopâd (ime mjesecu), žiròpađa (vrijeme, kad žir pada), čuvàkuća (ime biljki), kàžipût (ime prstu), kljûjdrvo (ime ptici), smrdibaba (ime ptici), vìsibaba (ime cvijetu), stòklasa (ime biljki), tròmeđa (mjesto, gdje se sastaju tri međe).

c) Kad je na kraju koje složenice imenica ili pridjev, što postanjem i značenjem stoje u tijesnoj svezi s kojim glagolom, onda ta imenica ili taj pridjev obično imaju aktivno značenje, ali katkad imaju i pasivno i refleksivno. Aktivno je u složenica: brzòrek (onaj, koji brzo reče što rđavo), čankòliz, glasònoša, klasòber, kòlovođa, kotlòkrp, krvòlok, ljudòmora, trnòkop, vratòlom; — pasivno je u: brzòplet (brzo pleten plot), čelòpek (kojemu se čelo, t. j. prednja strana, čelo, peče od sunca), drägokûp (drago kupljen), novòrez (novo rezani, uštrojeni bravac), rükosâd (rukom sađeni vinograd), rükopîs (što je rukom pisano), sjenòkos (mjesto, gdje se sijeno kosi, t. j. livada), živòderac (jarac živoderac, t. j. jarac živ oderan);*) — refleksivno je u: mladòženja (koji se mlad ženi), samòhran (koji se sam hrani), samòuk (koji se sam uči), sünčokrêt (cvijet, koji se prema suncu okreće), zîmzelên ili zîmozelên (biljka, koja se zimi zeleni).

376. a) Među složenice prve vrste idu: domàzet, nakràjkuća (upravo: kuća na kraju ulice ili sela pa preneseno na čovjeka,

*) Složenica svaštòznanac izvedena je od pridjevne *svaštoznan* (t. j. onaj, koji svašto zna), dakle je pasivno značenje prešlo u aktivno; isp. bilješke u §-ima 333e i 336b.

kojemu je kuća na takvome mjestu, valjada po analogiji složenica: pàlikuća, ràspikuća, tècikuća), nàzlobr̂z, nȉštačovjek, sebèznao, svemògûćî, ùzludȍbar ili ùzludòbra (ime biljki), vasìonî (t. j. vas sioni, v. §. 107a), vèligdan (t. j. velik dan, govori se gdješto mjesto: uskrs). Takvih složenica ima i među ličnim i među mjesnim imenima: Bòžidâr (mjesto: Bȍžjî dar, v. §. 102d), Dabiživ (t. j. da bi živ, koje znači: bio živ!, vidi u sintaksi §. 607b), — Biògrad, Pustòpolje, Slànkamen, Šàrengrâd, Vùčitr̂n (mjesto: Vučji trn, v. §. 102d). Kad se ta imena sklanjaju, mijenja se samo drugi dio: genitiv Bòžidâra, Vùčitr̂na i t. d.

U tom baš i imamo dokaz, da su te riječi složene; to se ne bi moglo reći, da je genitiv *Božjega dara* i t. d. Zato blâg dân kad ima u gen. blága dnê, nije složenica, ali kako se govori također genitiv blâgdâna i t. d. (vidi u §. 140b), može se i blâgdân brojiti među složenice. Vidi i sȁvkolik u §-u 203a.

Po svojem postanju idu ovamo i riječi: Cȁrigrâd, gdje je prvi dio *(cari-)* negdašnji određeni pridjev od imenice cȁr s nastavkom *j* (v. §. 102c i 365a), polùbrat, polusèstra, gdje je prvi dio *(polu-)* negdašnji lokativ sing., koji je značio: na pola, dakle: na pola brat, na pola sestra.

b) Od nekih složenica ove vrste mogu se izvoditi druge, na pr. domàzetstvo, Nàzlobȋzović (kao prezime), Biògradac, Slankaménac; izvedena je i složenica soìhljebnîk, ali ona, od koje je izvedena *(soihljeb)*, nije u običaju.

c) Ovamo idu i složenice: očènâš, kr̀stikûmedéte (ime biljki u Sremu), pùstibȁbakònjukr̂v (ime biljki, iz Vukova rječnika kod riječi „kunica" vidi se, zašto se tako zove), vrstèlezi (vidi tu riječ u §-u 374a), bȕdibôgsnȁma (t. j. đavo, po njem. Gottseibeiuns: kao da mu je *budi Bog s nama* pamet zavezao. Š. 2, 130). Prva od navedenih ovdje složenica sklanja se (gen. očenáša, dat. očenášu i t. d.), a ostale se sklanjati ne mogu. Sve su to s r a s l i c e (§. 132c), ali bez promjene akcenta. — Razlika između složenica (na pr. *domazet, nazlobrz, očenaš)* i sraslica (na pr. dobròjutro, akòbôgdâ, kr̀stikûmedéte) stoji u tome, što se prve mogu sklanjati, a druge se ne mogu.

d) Za akcent rijèčî ove vrste nema stalna pravila.

e) Prvi dio složenice je u d r u g o j v r s t i glagolski oblik, koji ponajviše glasi onako kao u 2. licu sing. imperativa, ali značenje nije imperativa, nego participa sadašnjeg i (katkad) prošlog (v. u §-u 250), na pr. čìstikuća ne znači: *čȉsti kuću,* nego: (žena) *čisteća kuću* i t. d. Zašto je u takvim složenicama uzet imperativ, a zašto nije značenje imperativa, to nije do danas dovoljno protumačeno ni u našoj ni u slavenskoj ni u indoevropskoj gramatici (jer složenica, kao što je u nas čìstikuća ima i u drugim slavenskim, a i u nekim indoevropskim jezicima). U ponajviše složenica ove vrste prema glagolu prvoga dijela složenice stoji imenica drugoga dijela kao objekt, na pr. čìstikuća, t. j. *čisteća kuću* (te složenice značenjem svojim odgovaraju t. zv. zavisnim složenicama

u §-u 377a); rijetko kao subjekt, na pr. tr̀čilaža, t. j. *tr̀čeća laža* (te složenice odgovaraju t. zv. determinativnim složenicama u §-u 376 i). Evo i drugih primjera, kao što je čistikuća: dràživaška (dražeći vaške, na pr. kakav pandur), gàziblato (mali kakav činovnik), ìspičutura, kàžipût, kljûjdrvo (ime ptici), kràdikoza, kùpivôjska, Ljùbibrat (ime u akad. rječniku), msr̀ipêtka, mùzikrava, nàdriknjiga (koji ne izuči knjigu, već je samo nadre), plètikotarica, ràspikuća, ràzvrz'igra, svr̀zibráda („čovjek, koji jedan put ostavi bradu, pa je opet obrije"), svr̀zimàntija („djak, koji zbaci mantiju"), tècikuća, vàdivijek („kakav težak posao ili zao put, gdje čovjek svoj život gubi"), vàrimêso, vùcibatina (1. čovjek, koji šeće s batinom, 2. rđav čovjek, koji za sobom kao vuče batinu, koja će ga biti), zavr̀ć'kola (onaj, koji zavrće kolo) i dr. Primjeri, kao što je tr̀čilaža: kòz'baša (koseći baša, t. j. prvi među koscima), plàčidrûg (plačući drug, protivno: pjèvidrûg mjesto *pjevajdrug* po analogiji prema plàčidrûg), smr̀divrana (neka ptica), vìsibaba (ime cvijetu). Sasma rijetko prvi dio složenice ima značenje pasivnog participa: nazòvirôd (t. j. nazvani rod), pàmtivijek (t. j. pamćeni vijek). Katkad se prvi dio složenice ne svršuje na *i* (t. j. nije imperativ), nego na *o*, na pr. bùljook (onaj, koji bulji oči), šišobr̀k, tùkoluk, vr̀joglava (neka mala ptica), vrtòglav (onaj, kojemu se vrti glava); prva i posljednja od ovih složenica osobite su tim, što su pridjevi, a ne imenice, kako su ostale složenice ove vrste. Ni na *i* ni na *o*, već na *a* svršuje se prvi dio složenice u čuvàkuća (neka biljka, upravo: koja *čuva* kuću), neznàbožac (onaj, koji *ne zna* Boga). Ova je druga složenica izvedena od *neznabog*, koje nema; isto su tako izvedene i ove riječi: gubòdušnica (govori se u šali za dukat, od *gubodуša*), kòljikonjević (od *koljikonj*), kùpikrastâvčić (od *kupikrastavac*), pàligôrka (od paligora).

f) Za akcent složenica druge vrste nema sasvim stalna pravila, ali se iz primjera vidi, da je ponajviše spori na prvom slogu prvoga dijela.

g) Složenice treće vrste su imenice ili pridjevi ili prilozi (prilog je na pr. tvrdòglavo načinjen od pridjeva tvrdòglav). Prvi se dio svršuje obično na *o* (kotlòkrp, tvrdòglav); što je to *o*, na to treba odgovor tražiti u poredbenoj indoevropskoj gramatici. Da se to *o* iza palatalnih konsonanta ne mijenja u *e*, to je rečeno u §-u 374d, a u §. 374b rečeno je, da ima složenica, kojima se prvi dio svršuje na konsonant, na pr. Bògdân, crvèmpêrka, gvozdènzuba i t. d., tu su navedene i pokraćene složenice dubòdolina, trbòbolja, golòtrb.

h) Različno je značenje složenica u trećoj vrsti. Jedno su kopulativne složenice, u kojima prvi i drugi dio jedan prema drugome stoje kao dvije samostalne riječi, a među njima je veznik *i*; tako je staròdrêvan (t. j. star i drevan), zlòpâk (t. j. zao i opak), a i drägoljûb (ime cvijetu, t. j. drag i ljub; pridjev *ljub* znači isto

što mio, vidi u akad. rječniku). Ovamo idu i književničke riječi: cr̂nožût, jugòistok, jugòzapâd, sjeveròistok, sjeveròzapâd (t. j. crn i žut, jug i istok i t. d.). Takvih je složenica vrlo malo, a još, je manje komparativnih t. j. takvih, u kojima drugi dio stoji prema prvome, kao da je među njima riječ *kao*: nàdžagbaba (t. j. baba kao nadžak, vrlo ljuta), goròstasan (t. j. koji je stâsa kao gora). — Prema ovome, što je razloženo, književnička složenica *srpskohrvatski* može značiti samo: srpski *i* hrvatski, t. j. onaj, koji pripada Srbima i Hrvatima.

i) Više nego složenica navedenih pod h) ima t. zv. determinativnih t. j. takvih, u kojima prvi dio stoji prema drugome kao pridjev prema imenici, koju označuje. Primjeri: bjelògrab (t. j. bijeli grab, ime drvetu), bjelòkôst (t. j. bijela, slonova kost), blagòdat (t. j. blago danje, blagi dar, riječi *dat*, gen. *dati* nema potvrde, ali se morala nekad u jeziku nalaziti sa značenjem: danje, dar), cr̂nokrûg (t. j. crni krug, neka zmija), dîvokoza (t. j. divlja koza, u starom je jeziku bio pridjev „divi", t. j. divlji), dubòdolina (t. j. duboka dolina, v. u §-u 374b), pustòsvat ili pustòsvatica (t. j. pusti svat, svat bez osobitog posla, bez osobite službe), sitnògorica (sitna gora, šuma), smrdòulje (t. j. smrdljivo ulje, petrolej), zlatòutva (t. j. zlatna utva). — Ima determinativnih složenica, u kojih prvi dio prema drugome stoji kao pridjev ili prilog prema glagolu. Kao pridjev stoji prvi dio u: mladòženja (koji se mlad ženi), samòhran (koji se sam hrani), samòtok (med, koji sam teče), samòuk (koji se sam uči), samòživ (koji sam, t. j. samo za se živi). Kao prilog stoji prvi dio u: brzòlov (koji brzo lovi), brzòrek (koji brzo reče), čestòskok (koji često skače, u *Iv.* rječniku), docnolègalac, drägokûp (t. j. drago kupljen, v. u §-u 375c), hîtroprêlja (koja hitro prede), prvòkoska (koza, kad se prvom okozi), prvòjagnjenica (ovca, kad se prvom ojagnji), trećòjagnjenica (koja se trećom ojagnji), ranoränilac, rjetkòsija (rešeto, koje rijetko sije, u *Iv.* rječniku), tänkoprêlja (koja tanko prede), zlòprêlja, zlòtkâlja.

j) U ovoj vrsti nema nekih primarnih složenica, ali ima složenica od njih izvedenih (vidi o tom u §-u 373f). Nema na pr. složenica: *božjogrob, Crnogora, donjozemlja, gornjozemlja, Novosad, snjegopad, Svetogora,* ali se govori: božjògrobac (ili božògrobac, kaluđer od Božjega groba), Crnògorac, donjòzemac, gornjòzemac, Novòsađanin, snjegòpadan, Svetògorac. Mjesto primarnih složenica, kojih nema, govore se po dvije odjelite riječi: Bòžjî grȍb, Crnâ Gòrâ, dônjâ zèmlja, gôrnjâ zèmlja, Nòvî Sad, padanje snijega, Svètâ Gòra. Isto tako nema imenice *bjelodan* (t. j. bijeli dan), ali ima izvedeni od te imenice pridjev bjelòdan (adv. bjelòdano), koji znači, kao da rečemo *bjelodnevni* (t. j. onaj, koji je jasan i očit kao bijeli dan), a postao je od bĕlodьnьn, bĕlodьnьna (v. §. 107a). — Neke riječi imaju ili mogu imati kao drugi dio složenice drukčiji nastavak, negoli ga imaju, kad su same, t. j.

izvan složenica, na pr. golòmrazica: mrâz, pustòsvatica: svât, sitnògorica: gòra, samovóljstvo: vôlja, staròdužina: dûg, staròputine: put, zločínstvo: čîn i dr.

377. a) U trećoj vrsti ima mnoštvo složenica, u kojih prvi dio prema drugome stoji kao riječ u kojem padežu, ponajviše u akuzativu. Vrlo je rijetko obratno, t. j. da drugi dio prema prvome stoji kao riječ u kojem padežu. Takove se složenice zovu zavisne, jer u njima jedan dio gramatički zavisi o drugom. Primjeri, gdje prvi dio zavisi o drugome: bogobòjâzan (koji se Boga boji), bogòmolja (moljenje Bogu), brâtučed (bratu, t. j. brata čedo, v. u §-u 374c), čudotvórac (koji čudo tvori), dušògubac (koji dušu gubi), glasònoša (koji glas nosi), glavòbolja (bolest glave), knjigònoša, kòlovođa, kòlomâz (mast kola), konjòkradica, kotlòkrp, krvòpija, krtorôvina (rov krta), ljudòmora, mišòlôvka, pódrug (t. j. polovinom drugi, ne sklanja se, na pr. podrug oka, podrug stotina), puškòmet (dokle se puškom može metnuti), rûkopîs (što je rukom pisano), ručkònoša, rûkosâd (rukom sađeni vinograd), rukotvórac, sûncokrêt (cvijet, koji se suncu okreće), torbònoša, vodòpôj (gdje se stoka vodom poji), vôjvoda ili vôjevoda (koji vojnike vodi, nekad se „vojnik" govorilo „voj"), vjetròmet (metenje vjetra), volòpaša (paša volova), zîmzelên ili zîmozelên (što se zimi zeleni, ime biljki), zlòpâmtilo (t. j. pamtilo zla), zlòrad (koji je zlu rad), žitòrod (rod žita, t. j. kad žito rodi) i t. d. — Padež, u kojem se misli da prvi dio složenice stoji, ne mora biti sam, već može biti združen s kojim prijedlogom, na pr. Bögdân (t. j. od Boga dan), čelòvođa (vođa na čelu ili pred čelom drugima), göropâd (padanje od gore, t. j. od bolesti padavice), hlâdolež ili hladòlež (lijen čovjek, koji leži u hladu, t. j. to mu je najmilije), konjòbârka (vještica, koja čovjeka s konja obara), krajòber (koji s kraja bere), križòpuće (gdje putovi idu u križ), strâmputica (gdje put ide na stranu), ûholaža (bubica, koja ulazi u uho), zîmomôran (od zime moren). — Primjeri, gdje drugi dio zavisi o prvom: milòmužica (žena mila mužu, u akad. rječniku), pónôće (gen. pónôća) ili pónoć (gen. pónoći, *Š.* 2, 100, — t. j. pô nöći), praskòzôrje (t. j. praska zore).

b) Iz navedenih se primjera vidi, da se drugi dio zavisnih složenica rijetko nalazi kao samostalna riječ, kako je na pr. u kòlovođa, zlòpâmtilo, žitòrod, pónoć (t. j. vôđa, pâmtilo, rôd, nôć). A vidi se i to, da je ovdje mnogo više imenica nego pridjeva. — Od nekih između navedenih složenica izvode se druge, na pr. bogòmoljac, glavòboljan, goròpadan, zlòradnîk (nema u Vuka, ali se govori i piše).

378. a) Mnoge su složenice u trećoj vrsti pridjevi, premda im je drugi dio postao od koje imenice, a čitava složenica znači, da ko ili što ima ono, što drugi dio znači; na pr. gològlav ili tankòvrh upravo znači: onaj, koji ima golu glavu ili tanak vrh. Zato se takve složenice zovu posesivne ili posvojne, a mogle bi se

zvati i kvalitativne ili svojstvene, jer znače kakvo svojstvo: gològlav, koji je *gole glave*, — tankòvrh, koji je *tanka vrha*. Evo još nekoliko takvih primjera: bjelògrlî, crnòok, dobròćud, dugòkos, golòbrad, kozjòbrad, krivòvrat, praznòruk, svilòkos, tvrdòglav, zlatòruk, zlòćud, zlòčest (upravo onaj, koji je zle česti, t. j. zle sreće, zle sudbine, a onda uopće: zao), zmijòglav i t. d. U prvom je dijelu obično pridjev (na pr. gològlav), rjeđe imenica mjesto pridjeva (na pr. zmijòglav, v. u §-u 374b), a katkad se nalazi broj: dvòrog, tròglav, šestòkrilî. Rijetko su složenice, koje ovamo idu, imenice, na pr. bjëlobŕk, stònoga, zlòsreća. — I ovdje ima izvedenih složenica, kako su na pr. crnòočić, dvòrogast, mîlokŕvan, slabòmoćan, tvrdòglâvstvo, zlòćudnôst, žutòvôljka i dr.

b) Mjesto složenica, kakve su pod a) navedene, uzimaju se katkad u narodnim pjesmama oba dijela kao samostalne riječi jedna do druge. Tako je: paun *pero zlatno* (t. j. zlatoperni paun), slavuj *grlo jasno* (t. j. jasnogrli slavuj). nar. pjes. 1, 279, devojčica, belo lice. 114, al'orjatka, *orjatsko koleno*, sa konja ga udara kandžijom. 3, 38. Maksimija *koleno neverno*. 43, oj veziru, *čestito koleno*. 343. U akad. rječniku kod riječi „brada" nalaze se iz nekih narodnih pjesama primjeri: *zlatna brado*, stari Jug-Bogdane! *zlatna brado*, cetinjski vladiko!

c) Za akcent složenica treće vrste nema sasvim stalna pravila, ali se opaža težnja, da one, koje su u nom. sing. od tri sloga, imaju na vokalu *o* prvoga dijela spori akc., ako je posljednji vokal kratak, — ako li je taj vokal dug, onda je brzi akc. na prvom slogu; primjeri: bjelògrab, brzòrek, kotlòkrp, krivòvrat, tvrdòglav prema bjëlobŕk, crnokrûg, drägokûp, kölomâz, rükopîs; tako je i samòtok pored sämotôk i Bogòljub prema Bögoljûb.

379. a) Među složenicama četvrte vrste, kojima je prvi dio riječca *ne*, ima takovih, kojima je drugi dio u običaju i kao samostalna riječ, na pr. nèprijatelj: prîjatelj, nèvješt: vješt; takove su i ove imenice i pridjevi: nëmâr, nëmilôst, nëmôć, neprílika, nèsan, nèsloga, nèsreća, — nëčist, nëdrâgî, nëjâk, nèljubak, nëjednâk, nèmio, nëmîran, neòbičan, nërazûman, nèpravedan, neùgodan, nëveseo. Te složenice znače protivno onome, što znači riječ, koja stoji iza *ne*, dakle nèprijatelj je protivan prijatelju, — nèvješt je protivan vještu i t. d. U gdjekojim imenicama, što idu ovamo, *ne* znači, kao da se reče: rđav, zao, naopaki, na pr. nèbrat, nëčovjek, nëljûdi, nèmati, nëvrijeme (vidi u akad. rječniku), nèzet. Riječca *ne* kad se složi s pasivnim participom, daje mu katkad značenje onoga, što ne može biti, na pr. nèbrojenô blâgo nije samo ono, koje se nije brojilo, već i ono, koje se izbrojiti ne može, — neìskâzânî je onaj, koji se iskazati ne može, a nezabòravljenî, koji se ne može zaboraviti.

b) Ima nekoliko složenica s riječcom *ne*, kojih drugi dio nije u običaju kao samostalna riječ; te su složenice načinjene prema zanijekanim glagolima, na pr. nèbôjša (koji kaže, da se *ne boji*, nèdjelja (dan, u koji se *ne djela)*, neprèstanî (onaj, koji *ne prestaje)*, nèuk (koji *nije učio)*, nèznâjša (onaj, koji *ne zna)*, nëznân (gen. nëznâni, kada ko što ne zna). U tim primjerima riječca *ne* ima

svoje pravo značenje, t. j. njom se nešto niječe (poriče) onako, kako se to čini, kad *ne* stoji pred glagolima, na pr. ne plètêm: plètêm, nè vidîmo: vïdimo i t. d. Sasma su rijetke složenice s riječcom *ne*, koje imaju ovo značenje, a drugi im je dio kakva imenica ili pridjev, što se nalaze i u samostalnoj porabi, to su nenarodne književničke riječi načinjene prema njemačkom jeziku (na pr. Nichtmitglied, Nichtraucher i t. d.), na pr. *nečlan, nehrvat, nesrpski, nenarodan, nepušač* i dr.

c) Za akcent imenica i pridjeva složenih s riječcom *ne* nema drugoga stalnog pravila osim toga, da na toj riječci nikad ne stoji ni silazni ni uzlazni akcent.

380. a) S kojim se prijedlozima nalazi složenih glagola (v. §. 391a), s onima se nalazi i složenih imenica i pridjeva. Ima nekoliko i takvih prijedloga, koji se ne slažu s glagolima, ali se slažu s imenicama i s pridjevima. Takvi su prijedlozi: *bez* (na pr. bèzbožan), *među* (na pr. međùdnevica), *niz* (na pr. nïzbrdit), *pa* (na pr. pâvedrina), *pra* (na pr. prâdjed), *preko* (na pr. prekòramica), *prema* (na pr. premàljeće). Napokon ima i takvih prijedloga, kojih nema ni u kakvim složenicama; to su prijedlozi: *k, kod, kroz*.

b) Imenice, koje su složene s kojim prijedlogom, postaju sasma rijetko neposredno od korijena, takove su: òbjed, ôprêz, pôjâs, sájam, zákon. Mnogo više ima takovih složenica, u kojima se samo čini da im je imenica iza prijedloga postala neposredno od korijena, a upravo je čitava složenica načinjena prema glagolu s prijedlogom složenu; tako je na pr. dòček prema dòčekati, prórok prema prorèći, ûzrâst prema uzrásti, — isto su takve složenice: dôhvât, îzdaja, mimòhodac (onaj, koji mimohodi, danas je taj glagol veoma rijedak, a nekad je bio posve običan), nálog, òdlomak, pòmor, pòtkova, prijèlaz, prîpeka, prôdaja, rásplet, sábor, ùskok, zárez i t. d.

c) Kad se imenice slažu s prijedlozima u složenice, rijetko ostaju bez promjene. Takve su na pr. bëspamêt (stanje bez pameti, a može značiti i ženu, koja je bez pameti), bëščâst (stanje bez časti), dòkmet (onaj, koji je prvi do kmeta, t. j. njegov pomoćnik), dòručak, pâvečera, pòdjabuka, pòmâjka, pòmati, prâbaba, prâdjed, prëdgovôr, räščock, sùmeđa, sümrâk. Obično imenica, koja se s prijedlogom slaže u složenicu, ne ostaje bez promjene, već dobiva drugi kakav nastavak; tako na pr. od *bez* i *zakon* ne biva *bezakon*, nego bezákonje, od *po* i *brat* ne biva *pobrat*, nego pòbratim, od *za* i *gora* ne biva *zagora*, nego *zàgórje*. Takve su i ove složenice: bèsposlica, bèzdan ili bèzdana, dòkoljenica, ìzmaglica, nàprstak, nàdimak, nïzbrdica, nïzdolica, ògrlica, pärojak, pòmorac, pòdlbradak, pòdnôžje, prìmôrje, prôljeće, ràzmirica, sûknežica*) („koji se kao zove knez, a nije pravi"), sùkrvica,

*) Zašto je tako, a ne *saknežica, sakrvica*, to je razloženo u mojoj knjizi „Jezični savjetnik" str. 127.

ùzglâvlje, zàpećak, zàrukâvlje i t. d. Za tvorbu takvih složenica najobičniji su nastavci *(a)c, (a)k, ica, je.* Značenje tih i sličnih složenica izlazi iz značenja prijedloga i imenice s njim složene, na pr. bezákonje je stanje bez zakona, sùkrvica je ono, što je pomiješano s krvi, zàgôrje je zemlja za gorom i t. d. Prijedlogu *pa,* koji ne dolazi ni sam ni s glagolima, služba je, da složenici dâ značenje: nešto drukčije, nešto gore, nego što imenica, koja je u složenici, znači; tako je pärojak: roj od prvoga roja, pâvečera: „kad se poslije večere opet jede", pâvedrina: „kad je nebo sve oblačno, pa se gdješto provedri". Prijedlog *pra,* koji također ne dolazi ni sam ni s glagolima, pokazuje, da je ono starije, što složenica znači (na pr. prâdjed), negoli je ono, što znači imenica u složenici (na pr. djëd).

d) Gdjekoje složenice imaju po dva prijedloga; onima pod b) odgovaraju: öpomena, prëporuka, prîpovijest, üspomena (prema glag. *uspomenuti,* kojega danas u jeziku po svoj prilici nema, ali se negda nalazio), započétak, — onima pod c) odgovaraju: ispodsunčànîk (vjetar ispod sunca, t. j. od istoka), präpradjed.

381. a) S prijedlozima složeni pridjevi od dvije su ruke. jedni su izvedeni od gotovih drugih pridjeva. a drugi od imenica, Onih prvih ima složenih samo s nekim prijedlozima. Koji su složeni s prijedlogom *pre.* znače svojstvo u najvećoj mjeri. na pr, prëdrâg, prëkrâsan, premúdar, prëslâvan i t. d. Prema takvim pridjevima načinjene su imenice: prëkrvnîk, prèprijatelj. — Koji su složeni s prijedlozima *na, o, po, pri, pro, su,* oni znače, da se pridjev uzima u umanjenoj mjeri, na pr. nágluh, nákriv, náloš (nešto sam naloš, t. j. nijesam sasvim zdrav), nátruo, nážut, — öbližnjî, òkrâtak, ömalen, — pödobar, pölukav, pövelîk (ispor. Merjemi je *pomalena* mana, što su njojzi oči *pozelene,* nar. pjes. 1, 596; prijedlog se *po* slaže također s komparativom i sa superlativom: na tebe su *pobolje* haljine, nar. pjes. 2, 146. koji je *ponajstariji. V.* nar. posl. 6), — prîlûd, — prôsjed, — sùbjel ili sùbjelast, sùlud ili sùludan ili sùludast. Značenje prijedloga *pa* u päčistâ (nedjelja) isto je, koje u pärojak (v. §. 380c). — Složeni pridjevi druge ruke ponajviše imaju nastavak *(a)n,* rjeđe drugi koji, Primjeri: bèzbožan (koji je bez Boga), bèzbrižan (koji je bez brige), bezòbrazan, dòglâvnî (koji je kome do glave), ìzvrstan (što izlazi iz vrste svoje), nàzuban (koji ima što na zubu), pòćudan, pödbâran (na pr. zemlja, koja je pod barom), pòdvodan, pövôljan, ùredan i t. d., — náseoskî (koji živi na selu), podùnâvskî, pôsâvskî, prekòmorskî, prìmorskî, — domišljat, ùmiljat (ispor. dömîsao, ùmîlje), prìzemljast (koji je pri zemlji, t. j. nizak), — bezàzlen, bespôslen. Rijetki su pridjevi složeni sa dva prijedloga: näopâran (t. j. nezačinjen), zädovôljan.

b) Od gdjekojih ovakih pridjeva, koji su sami izvedeni od imenica, izvode se dalje druge imenice, na pr. bezàzlenôst, bèzbožnîk, bèzbožnica, bezòbraznôst, dòglâvnik, ùljudnôst, zado-

vóljstvo (pokraćeno mjesto *zadovoljanstvo,* kojega nema, ali ispor. bezočànstvo, dostojánstvo).

c) Za akcent imenica i pridjeva složenih s prijedlozima nema drugoga stalnog pravila osim ovoga: ni silazni ni uzlazni akcent ne stoji nikad na prijedlozima: *bez, do, iz, nad, ob, od, pod, uz,* a može se reći, da to pravilo vrijedi i za prijedloge: *o, po, pro,* jer su im izuzeci veoma rijetki: ômče (gen. ômčî, dat. ômčama, jamačno je u toj riječi *o* produljeno poradi konsonantske grupe *mč,* vidi u §-u 125a), pôspa (čim se posipa sukno ili platno, koje se hoće bojadisati), prôđa, prórok (riječ póbro nije izuzetak, jer je to hipokoristik, a hipokoristici imaju takav akcent, v. §. 371. 372). Ispor. národ: ìzrod, òdrod, pòrod; — prijèlaz, rázlaz, zálaz: dòlaz, ìzlaz; — nános, prínos, prijènos, zános: dònos, ìznos, pònos, pòdnos, prònos; — súgreb, Zágreb: ògreb, pògreb; — prijèpis, ráspis, zápis: nàtpis, pòtpis; — nálog, prílog, prijèlog, rázlog, úlozi, zálog, náloga, záloga: òblog, pòlog, pŏdloga; — úpor (nekakav vjetar): òtpor, ùspor, pŏtpora i t. d. U narodnom jeziku vrlo je malo složenica s prijedlogom *pred* (to su samo: prètkućnica, prèdručak); a po analogiji riječce *pre,* koja glasi i *prije* (na pr. prijèlaz) nije rđava književnička riječ: prijèdlog.

Tvorba glagola.

382. a) Neki glagoli postaju neposredno od korijena, na pr. čŭti, krásti od korijena *ču, krad;* neki od osnova imeničkih ili pridjevnih, na pr. bijèliti, cărovati od osnova rijèči bĭjel, căr, a neki su glagoli postali od osnova drugih glagola, na pr. jávljati, svȉrnuti od osnova glagola jáviti, svírati. Ima nekoliko glagola, koji nemaju pravoga korijena, a nijesu izvedeni od imeničkih ni pridjevnih ni glagolskih osnova, već su nastali iz nasljedovanja kojega prirodnog glasa, i to su t. zv. onomatopejske riječi (v. §. 317 j), među koje idu glagoli na pr. blebètati, čavrljati, krkljati, mrmljati, mrndžati, mùmljati, ùrlati i dr. Nekoliko glagola postaje od gotovih drugih riječi; takovi su: berdókati (t. j. vikati: berdo, njem. wer da?), bògmati se (govoriti: bógme), dŕškati (na pr. pseto na koga, t. j. govoriti mu: dŕži! ili dŕž'!), néćati se (govoriti: né ću), nijèkati (govoriti: nìje), nŭkati (koga, t. j. poticati ga na što govoreći mu: nŭ! na pr. nu gledaj), štókati (govoriti: što ću), tĕškati se (govoriti: teško meni!). Na takve se glagole ne ću dalje obazirati, jer je o njihovoj tvorbi dosta i toliko.

b) U I. vrsti su gotovo svi glagoli korjeniti, t. j. postaju neposredno od korijena; izuzima se samo ùmjeti, koji je izveden od osnove imenice ûm, a vàpiti nema slavenskoga korijena, jer je uzet iz gotskoga jezika (wôpjan, zvati, vikati). Ponajviše su glagoli ove vrste trajni, rijetko trenutni, kao što su: lèći, màći, pûći, rèći, stĭći. Jedni su prelazni, a drugi neprelazni.

c) U II. su vrsti neki glagoli korjeniti, na pr. čëznuti, dàhnuti, gînuti, grnuti, krénuti, pîsnuti, vënuti, zvîznuti i dr. Među tim glagolima jedni su trajni, drugi su trenutni, a više ih je neprelaznih nego prelaznih. — Od pridjevnih osnova izvedeni su glagoli: čvîsnuti, glühnuti, grknuti, mëknuti, neki su od takvih glagola u običaju samo s prijedlozima složeni: ohrònuti (od: hrôm, v. §. 83c), stvrdnuti se, zgüsnuti se. Svi su ti glagoli neprelazni, a koji nijesu s prijedlozima složeni, oni su trajni. — Od osnova drugih glagola izvedeni su na pr. čëknuti (t. j. malo počekati), gonénuti (isp. gonétati), jävnuti se, júrnuti, kljûcnuti, pijùknuti, pljûcnuti, ràsrdnuti se, skòknuti, svîrnuti, tûrnuti, zijèvnuti, zövnuti i dr. Svi su ti glagoli trenutni, a prelazni su ili neprelazni prema tome, kakav je osnovni glagol. Gdjekojima je značenje umanjeno: jävnuti se, skòknuti; tako je i u kljûcnuti, pljûcnuti, ali od ta dva i osnovni glagoli imaju umanjeno značenje: kljûcati, pljûcati (v. §. 387b).

d) Glagoli III. vrste neki su korjeniti, na pr. bjèžati, bòjati se, držati, gòrjeti, kričati, lètjeti, lèžati, múčati, svrbjeti, trpjeti, vîdjeti, žèljeti i dr. Svi su trajni (osim vîdjeti, koji se uzima i kao trajan i kao trenutan glagol), a ponajviše su neprelazni. Dosta ima u ovoj vrsti glagola izvedenih od pridjevnih osnova, na pr. bijèljeti, blijèdjeti, glàdnjeti, hlàdnjeti, stârjeti, tàmnjeti, zelènjeti, žèdnjeti, žútjeti, — vrlo malo od imeničkih osnova, kako je stídjeti se. Svi su ti glagoli neprelazni i trajni, a oni od pridjevnih osnova znače početak stanja, koje se glagolom izriče, dakle na pr. bijèljeti znači: postajati bijel. Gdjekoji od tih izvedenih glagola u običaju su samo s prijedlozima složeni, na pr. okòreti se, osiròtjeti, poplavètnjeti, zatrùdnjeti. U korjenitom glagolu bùktjeti (ispor. búknuti) i izvedenom plàmtjeti dodat je osnovi konsonant *t* (vidi takvo *t* i u §-u 387b).

383. U IV. vrsti ima dosta glagola, kojima se postanje ne zna, na pr. báciti, cúriti, gäziti, júriti, lèbditi, prätiti, väditi i t. d., ali mnogima je postanje jasno. Od tih ima vrlo malo, koji postaju neposredno od korijena; takvi su čàtiti (korijen *čьt*, koji je u: čâst, pošten, v. §. 356 b), jämiti (od korijena *ьm*, koji je u ùzêti, v. §. 265b), plijèviti (isp. pljëti, plijèvêm). Mnogi su glagoli ove vrste izvedeni od imeničkih i pridjevnih osnova, te im značenje stoji u kakvojgod svezi s osnovnom riječi. Primjeri od imeničkih osnova: arnàutiti, bèsjediti, bèsposličiti (izvedeno od: bèsposlica, a ne od *bez* i *posao)*, búniti, divániti, govòriti, hrániti, hüliti, jägnjiti, kàluđeriti, kòziti, krèčiti, míriti, mrviti, otpáditi (izvedeno od: ötpâd), päbîrčiti (izvedeno od: päbirak), prosjáčiti, räniti, ròditi, sokòliti, sòliti, stàkliti se, tèliti, trážiti, vábiti, zòbiti, žèniti i t. d. Iz tih se primjera vidi, da su jedni glagoli prelazni, drugi neprelazni i da su ponajviše trajni. Gdjekoje imenice, od kojih su ovaki glagoli izvedeni, u običaju su samo s prijedlozima složene, na pr. kòriti (ispor. prijèkor, ùkor), brätimiti (ispor. pòbratim), mrä-

ziti (ispor. ŏmraza). Primjeri od pridjevnih osnova: bijèliti, blážiti, crníti, dúljiti, käsniti, krnjiti, ljúbiti (od pridjeva *ljub*, o kojemu vidi u §-u 376h), mòčiti (kao da osnovni pridjev glasi *mok*, a ne: mŏkar), pitòmiti, pläšiti, pŭniti, sláditi (kao da osnovni pridjev glasi *slad*, a ne: slädak, tjěšiti (od: tîh, vidi u §-u 119a) i t. d. Gdjekoji su glagoli izvedeni od komparativa: mánjiti (od: mänjî), tánjiti (od: tänjî), — tako je i: priblížiti (od: blîžî), událjiti (od: däljî). — Koji su glagoli u ovoj vrsti izvedeni od osnova drugih glagola, oni se svi od svojih temeljnih razlikuju korjenitim vokalom, a značenjem su dvojaki: jednima je značenje učestano (iterativno), na pr. gòniti (ispor. gnäti), hòditi (od iste osnove, koja je u: îšao, îšavši, t. j. od osnove šьd, v. u §-u 310a; to je šьd postalo od starijega hьd, jer je *h* pred ь moralo po §-u 89b prijeći u *š*, a vokali ь — o stoje među sobom u prijevoju ili alternaciji), mútiti (isp. mésti — métêm), nòsiti (isp. nèsti), strážiti (ispor. strěći, strěžem u starom jeziku, v. §. 118b), tláčiti (isp. túći), vláčiti (isp. vući), vòditi (isp. dovèsti — dovèdêm), vòziti (isp. dovèsti — dovèzêm); — drugima je značenje uzročno (zato se latinski zovu verba causativa), t. j. znače: činiti, da ko ili što bude u stanju, što ga temeljni glagol izriče ili da ono čini. Primjeri: búditi (t. j. činiti, da ko ili što bdi), cvijèliti (t. j. činiti, da ko cvili), gòjiti (t. j. činiti, da ko ili što živi; negda je u jeziku bio glagol *žiti*, t. j. *ži-ti*, kojemu je *ž* po zakonu postalo od starijega *g*), gùbiti (t. j. činiti, da što gine; glag. gînuti je glasio nekad *gybnuti*), kväsiti (t. j. činiti, da što kisne, v. u §-u 119a), lòžiti (t. j. činiti, da što leži), mòriti (t. j. činiti, da što mre), pòjiti (t. j. činiti, da ko pije), sáditi (t. j. činiti, da što sjedi), tòpiti (t. j. činiti, da što tone, — tònuti je postalo od topnuti, v. u §-u 277a), tòčiti (t. j. činiti, da što teče), váriti (t. j. činiti, da što vri), vjesiti (ne nalazi se bez prijedloga, već s prijedlogom, na pr. òbjesiti (t. j. činiti, da što visi, v. u §-u 119a), vrátiti (t. j. činiti, da se što vrne, v. u §-u 119b). Gotovo svi glagoli izvedeni od glagolskih osnova prelazni su i trajni.

384. a) Među glagolima IV. vrste nalazi ih se dosta, koji ispred infinitivnoga *-iti* imaju osobiti kakav nastavak, koji ostaje u svim oblicima. Samo nekima je od tih glagola postanje jasno, a ponajviše su to glagoli ili korijena neznana ili onomatopejski. Evo ovo su ti nastavci.

b) *ar*: jàkariti se (govori se po Slavoniji i Srijemu, na pr. djeca se jakare, jačaju se, rvu se), klatáriti se (od: klátiti se, koji glagol ima *Iv.*), ščèpariti (isto što: ščèpati), tržáriti (od osnove, koja je u tŕžiti, t. j. trgovati po malo), živáriti i životáriti (izvedeno od: žîv, žîvot); — *elj*: bekéljiti se (postanja, kojeg je béčiti se), krevéljiti se (biće mjesto *kriveljiti se*, t. j. kriviti se po §-u 108a), pendèljiti, šepèljiti, ševèljiti (sva ta tri glagola znače: hoditi naginjući se); — *eš*: remèžiti se (t. j. kostriješiti se); — *ir*: šepíriti se; — *iš*: zavilíšiti (brkove, t. j. zasukati ih, da stoje kao vile); —

kar: sjetkáriti, trčkáriti, ti su glagoli značenja umanjena prema: sjèditi, tŕčati; — *ol*: pȋpkoliti (pomalo pípati, pipkati, ovome drugom glagolu nema potvrde), rákoliti se (kokoš se rakoli); — *olj*: bŕboljiti („kad svinja po vodi traži što i kao jede"), gütoljiti („savijati što u guku ili pod skut"), měškoljiti se ili mȋgoljiti se (t. j. nemirno sjediti, namještati se ovamo i onamo, vŕpoljiti se), šášoljiti (po kući koješta raditi), tütoljiti („raditi što krijući"), vávoljiti („valjati štogod među prstima ili u ustima"), vŕpoljiti se; — *onj*: mȕmonjiti (t. j. mumljati), pŕkonjiti se, šobònjiti (t. j. šobotati); — *or*: čëpkoriti (umanjeno od čëpkati, a ovo od čépati), gündoriti ili njünjoriti (t. j. mrmljati), kŕkoriti (t. j. kŕkljati, kad što vri u loncu), romòriti (šuštati); — *os*: tŕtositi (t. j. čavrljati); — *oš*: tëtošiti (oko koga, t. j. lebditi); — *uč*: brbûčiti („tumariti u što rukom ili glavom"); — *unj*: ščučúnjiti se; — *ur*: šćućúriti se, zabašúriti; — *uš*: pjevúšiti (umanjeno: pjevati), pjenúšiti se (umanjeno: pjeniti se), pokorúšiti se („smrznuti se malo, kao da se po zemlji uhvati kora"), rogúšiti (dizati uši, na pr. o konju).

c) Ovi pod b) navedeni glagoli ponajviše su neprelazni i trajni, a gdjekoji su umanjena značenja.

385. a) I u V. vrsti ima glagola, kojima se postanje ne zna, na pr. gátati, mòtati, pítati, tjërati, vídati, vrébati i dr. Među glagolima ove vrste ima ih dosta, koji su izvedeni neposredno od korijena; u prvom razredu vrlo ih je malo: dàti, stàti, znàti, klìjati, sjàti ili sìjati, zjàti ili zìjati, kúpati (ali ovaj glagol ide i u drugi razred, v. u §-u 299b); u drugom razredu ima ih dosta, na pr. čèsati, glòdati, kázati, kúpati, làgati, lízati, mäzati, òrati, písati, tèsati i dr.; glagoli trećeg razreda svi su postali od korijena neposredno, a četvrtog svi osim dávati, (po)znávati.

b) Vrlo mnogi glagoli prvog razreda postali su od imeničkih osnova, a gotovo svi su prelazni i trajni, na pr. bumbàrati, čëšljati, gízdati, glavìčati se, grebènati, ìgrati, jädati, komàdati, káljati, orùžati, prâvdati, sèdlati, sûnčati se, šîbati, ûžinati, večerati, vèslati, vjènčati i t. d. Manje ih ima od pridjevnih osnova, a ti su svi trajni i gotovo svi neprelazni, na pr. bŕzati, dìvljati, mùdrati, ràvnati (samo s prijedlogom složeni u običaju su: olòšati, osvjètlati); od komparativnih pridjevnih osnova načinjeni su: dèbljati (t. j. postajati deblji), jàčati, mèkšati. — U drugom razredu sasma je malo glagola izvedenih od imeničkih, a još manje od pridjevnih osnova: hrámati, kàšljati, škamútati (od: škâmût, t. j. glas mlada pseteta), zvekètati (od: zvëkêt). Svi su takvi glagoli trajni i neprelazni.

c) Glagoli V. vrste, koji su postali od drugih glagola, idu ponajviše u prvi razred; mnogi su takvi glagoli u običaju samo s prijedlozima složeni (u §-u 386. naznačiće se takvi glagoli tako, da će im prijedlog stajati u zagradama). U mnogo takvih glagola ostaje korjeniti vokal nepromijenjen, a u nekih se mijenja

ili previja. Glagoli ove vrste, koji su od drugih izvedeni, imaju značenje učestano, a kojima se ono danas ne osjeća, osjećalo se nekad, pa se zatrlo i postalo obično trajno. Tri su nastavka za tvorbu takvih glagola: *a, ja, va.*

386. a) Nastavkom *a* izvedeni su od osnova drugih glagola ovi: u prvom razredu: bàcati (ispor. báciti), bírati (ispor. brȁti), cvjètati (pravilno bi bilo *cvitati,* jer je korijen cvьt, kako se vidi iz oblika cvàsti, cvàtêm, gdje je *a* postalo od *ь*, kako je glagolu svîtati korijen *svьt;* ali je u cvjètati uzet glas *ě* po analogiji imenice cvîjet), čìtati (u starom je jeziku bio glagol prvoga razreda I. vrste čьsti, — i danas još imamo štîti, v. u §-u 269b), đípati, lúpati, pädati, sîsati (ispor. sȁti — sêm u §-u 303a), vȑzati se (isp. vȑsti se — vȑzêm se); samo s prijedlozima su u običaju: (pro)bádati, (do)číkati (u akad. rječniku, t. j. dočekivati), (po)glédati, (za)grízati, (pot)krádati, (pre)lámati, (is)trésati i t. d. — u drugom razredu: lijègati, lijètati, skákati, svîtati (isp. svànuti od *svьtnuti* u §-u 119b); samo s prijedlozima su u običaju na pr. (ràz)dirati, (ò)kretati, (po)lágati, (po)mágati, (ù)mirati, (ù)pletati, (prò)stirati, (zà)tirati. Da glagoli dèrati, stèrati, ždèrati, koji u ovaj razred idu, nijesu izvedeni od drugih glagola, već neposredno od korijena, to se razabira iz §-a 273. i 274. Nekad se govorilo (po)činati, (za)klinati, (po)minati, (za)pinati, t. j. bio je nastavak *a*, a danas je (pò)činjati, (zà)klinjati, (pò)minjati, (zà)pinjati, jer je iz prezenta (pòčinjêm, zàklinjêm i t. d.) prodrlo *nj* i u infinitiv. Gdjekoji glagoli idu i u prvi i u drugi razred, na pr. (na)dímati, (na)tápati, (sa)žímati, vidi u §-u 299b. — Osobito učestano značenje imaju glagoli nósati, vódati, vózati, gdje se ne misli samo nošenje, vođenje, voženje, koje traje dulje vremena (makar i s prekidima), već i na različne strane, sad ovamo, sad onamo. Takvo su značenje zacijelo imali isprva i glagoli gónati, hódati, ali je danas zatrto.

b) S nastavkom *ja* izvedenih glagola od drugih ima mnogo u prvom razredu, a temeljni im glagoli ponajviše idu u IV. vrstu; *j* s konsonantom ispred sebe mijenja se onako, kako se razabira iz §-a 102. Primjeri: gáđati (ispor. pogòditi), jávljati, kárati, mijènjati (isp. promijèniti), náćati, pláćati, púštati, ráđati, sjěćati se, vrȁćati; gdjekoji su u običaju samo s prijedlozima složeni: (na)brájati, (na)čínjati, (od)gájati, (pro)mišljati, (ob)návljati, (do)púnjati, (pri)svájati. Iz tih se primjera vidi, da se korjenito *o*, koje u IV. vrsti stoji, mijenja u *a*, kad glagol prijeđe u V. vrstu; ali katkad ostaje to *o* bez promjene: òtvorati, zàtvorati, ùklonjati, zàklonjati (pored ùklanjati, zàklanjati, — isto tako pretvárati, rastvárati). Malo je primjera, da temeljni glagol ide u drugu koju vrstu, a ne u IV.; takvi su: víđati, mȅljati (t. j. među prstima gnječiti; temeljni je glagol mljȅti — mȅljêm, jer kad se što melje, ono se gnječi), (pri)bíjati; ovamo idu i ovi glagoli, u kojima osnovno *k, g* sa *j* od nastavka prelazi u *c, z* (v. u §-u 102a):

pȅcati, pȗcati, mécati (na pr. jabuku, t. j. tući je, da bude meka), sjȅcati, tȕcati, isprestrízati (t. j. nožicama štogod u komade; taj je glagol trenutan, ali da ima samo *prestrizati*, bilo bi trajno značenje, isp. pribíjati: ispribíjati u §-u 484c). — U drugom razredu nema mnogo glagola s nastavkom *ja*, koji su izvedeni od drugih, a što ih ima, svi su takvi, da im *j* od nastavka s konsonantima *k, g* prelaze u *c, z*. Primjeri: klȋcati (prema: klȉći — klȉknēm), mȋcati, nȋcati, tícati, (zà)mrcati, (dò)tjecati, (prè)pjecati, dȋzati, sȅzati se, stȋzati, (o)tézati. Po svoj prilici po analogiji tih glagola razvilo se *s* u dísati (pored díhati) i u (prè)sisati (isp. presàhnuti); Plod je analogije i vokal *i* u (na)rícati, (ù)picati prema klȋcati, nȋcati.

c) Nastavak *va* imaju glagoli, kojima se temeljni svršuju na vokal. Tako načinjenih glagola nema u drugom razredu; u četvrtom su samo dávati, (po)znávati, a svi drugi idu u prvi razred. Primjeri: čúvati (izvedeno od: čȕti), dijȅvati, krepávati, lipsávati, obećávati, pjȅvati (izvedeno od glagola pjȅti navedenog u §-u 311f), plȉvati (izvedeno od: plȉti), puštaváti, ručávati, večerávati, vjenčávati. Prema tim i sličnim glagolima načinjeni su i ovi: kršćávati, globljávati, lišávati se, ranjávati, kao da temeljni glase: *kršćati, globljati, lišati se, ranjati*, a ne kȓstiti, líšiti i t. d. Dosta ih ima, koji su u običaju samo s prijedlozima složeni, na pr. (na)digrávati, (is)kušávati, (pot)kopávati, (sa)krívati, (u)mívati, (za)motávati, (do)trčávati, (u)žívati i dr.

387. a) U prvom i drugom razredu V. vrste ima veliko mnoštvo glagola, koji ispred infinitivnog *-ati* imaju osobiti kakav nastavak, koji im ostaje kroza sve oblike. Dosta je među tim glagolima takvih, kojima se korijen ne zna ili koji su onomatopejski. Značenje je mnogima umanjeno. Evo tih nastavaka:

b) *ac*: palàcati (ili palùcati, t. j. micati jezikom, kako čini guja), silàcati se (t. j. skitati se); — *ak*: bacàkati se, čalàkati (t. j. vikati, bučati), paràkati (t. j. pomalo parati), praćàkati se, varàkati (t. j. gledati kome umaći), vozákati se; — *ar*: crtàrati, klopàrati , landàrati (t. j. landati jezikom, čavrljati), lupàrati, pucàrati, puškàrati, šandàrati (t. j. blebetati), tumàrati, zipàrati (vikati bez uzroka); — *as*: bjelàsati se; — *at*: šakàtati (t. j. udarati šakama); — *c*: bäcati (mjesto: badcati, od: bosti), böcati (mjesto bodcati), bùncati, gnjëcati (mjesto: gnjetcati), gücati (mjesto: gutcati), klöcati, kljücati, kücati (od korijena *ku*, koji je u kövati — kûjēm, dakle je kücati isto što: pomalo kovati), pljucati, vrcati se (mjesto: vrtcati se, t. j. neprestano se vrtjeti ovamo, onamo), zvöcati ili zvôncati (t. j. klocati zubima), ždrôncati (t. j. stajati i čekati); — *ck*: vidi pri *k;* — *ec*: kudécati (t. j. teturati); — *elj*: gužvèljati (t. j. gužvati), podžavèljati se (svaditi se malo ili pokarati se s kim); — *enj*: drekènjati se (t. j. drečati, o jarcu), zaprkènjati se (t. j. zatrčati se na koga); — *et*: ćerétati, kolètati (t. j. mahati, u Crnoj Gori), šuškétati ili šušljétati (t. j. šaptati);

u drugi razred idu glagoli: benétati (govoriti koješta), blebètati, gnjevétati (t. j. govoriti sporo i nerazumljivo), klepètati, krekètati, kurétati (t. j. čavrljati), lepètati, šokétati (govoriti kao šokac, t. j. ikavski), vekètati (o glasu kozjem); — *ic*: galìcati ili golìcati (t. j. škakljati); — *ik*: ćurlíkati (t. j. svirati u frulu), guríkati (o glasu svinjskom), urlíkati; sva ta tri glagola idu u drugi razred; — *inj*: čamìnjati (umanjeno: čamati), mladìnjati se (t. j. graditi se mlad), plačìnjati, travìnjati (udilj jesti), vucìnjati se (umanjeno: vući se); — *it*: grohítati (t. j. grohotati), gurìtati (o glasu svinjskom), hropìtati (t. j. hropiti, o glasu onoga, koji spava ili koji je na umoru), klamítati (t. j. klimati ovamo, onamo); — *iz*: tr̀mizati (t. j. pomicati se s mjesta, crnogorska riječ), tvarízati (svaki čas otvorati i zatvorati); prvi glagol ide u drugi razred, a drugi ide u prvi i u drugi; — *jak*: moljákati, seljákati se; — *k*: bȉrkati, bȕćkati, cjȅnjkati se (o glasu *nj* mjesto *n* vidi u §-u 100b), cȓpkati, dȉrkati, djȅljkati, gȉpkati se, gòvorkati, grȉskati, gȕrkati, jȁvkati se, käskati, kȍpkati, lȅškati, lȉskati (mjesto lizkati), lȍmkati, lȕpkati, mȕćkati (kao da temeljni glagol glasi *mućati*, a ne: mútiti), nȅćkati se, pȉrkati, štȉpkati, tȓčkati, tȕrkati, vȍćkati (mjesto *vođkati*, kao da temeljni glagol glasi *vođati*, a ne voditi), žùborkati; rado se ovo *k* veže sa *c*, koje je i samo nastavak nekim glagolima: bäckati, bȍckati, kljȕckati, kȕckati, pljȕckati, vȓckati se, — a i s onim *c*, koje je postalo od *kj* (v. §. 386b): pȅckati, pȕckati, sjȅckati, tȕckati; iz takvih primjera zavučeno je *ck* i u druge: strȉckati, umáckati, (t. j. umazati, uprljati), zvȅckati; svi su ti glagoli umanjena značenja; — *kar*: bičkàrati (t. j. puckati bičem), piskàrati, puckàrati, trčkàrati; i tim je glagolima značenje umanjeno; — *ket*: puckètati (t. j. puckati bičem, nema u Vuka); — *lj*: kȓkljati (kad kupus ili drugo što vri u loncu), sùkljati; — *ok*: torȍkati (t. j. vikati), glagol drugog razreda; — *ot*: bobȍtati (t. j. cvokȍtati), brbótati (po vodi, o patki ili guski), cokȍtati ili cvokȍtati (t. j. drhtati od zime), grohȍtati, kikȍtati se, klokȍtati, klopȍtati, kokȍtati; svi ti glagoli idu u drugi razred; — *rc*: kopȉcati se; — *rd*: ševȓdati; — *rk*: bazdȓkati (t. j. bez posla hoditi), totȓkati (kljucati, o djetlu); ta dva glagola idu u drugi razred, a u prvi ide: čepȓkati; — *rlj*: čagȉljati (kucati, na pr. o mišu u sobi), čavȓljati, čepȉljati (t. j. čepȓkati), kotȓljati, smandȓljati; — *rnj*: glavȓnjati (skitati se bez posla), klapȓnjati (t. j. čavrljati); — *rt*: čagȓtati (zveketati, na pr. sabljom), glagol drugog razreda; — *t*: brȅktati (t. j. teško disati), dȁhtati (isto što: brektati), grȁktati ili grȍktati, jȅktati, klȉktati (vikati kao žunja ili kao vila), krȋktati (isto što krkljati), rȍktati (o glasu svinjskom), sùktati (isto što: sukljati), tȍptati (nogama po zemlji), zvȅktati; svi ti glagoli idu u drugi razred; — *uc*: egúcati (lijeno ići), kašljúcati, mirúcati (t. j. pomalo umirati), palùcati (jezikom, o guji), pijúcati, svjetlùcati se, živúcati; — *uck*: pijúckati; — *ud*: erlúdati (t. j. vrludati), krivùdati, vrlúdati (t. j. hoditi ili činiti kao bolestan čovjek); — *ug*: verùgati se ili vijùgati se; — *uk*: čepùkati

(t. j. pomalo čepati), fijúkati (t. j. zviždati, o vjetru), kucùkati ili kùcukati (t. j. pomalo kucati), rosúkati (t. j. pomalo rositi); u drugi razred idu: barbúkati ili brbúkati (isto što brbotati), talabúkati ili tarlabúkati (t. j. bučati); — *ulj*: perùljati (isto što perutati, t. j. čupati perje), pošešùljati (t. j. pošenuti pameću), šišùljati (isto što šišiti, t. j. daždjeti, crnogorska riječ), zamotùljati (t. j. zamotati); — *unj*: čamùnjati (isto što: čaminjati), čifùnjati (t. j. komiti, na pr. kukuruze, risanska riječ); — *up*: čerùpati (t. j. čupati), umacùpati (isto što: umáckati); — *ur*: namežùrati se ili smežùrati se (t. j. narozati se), tetùrati ; — *urk*: ćèpûrkati (t. j. čavrljati); — *uš*: perùšati (isto što peruljati); — *ušk*: ljùljuškati, prpuškati se (u pijesku, o kokošima), vàljuškati (t. j. pomalo valjati); — *ut*: cvrkùtati, grgútati ili gugútati (t. j. gukati, o golubu), kukùtati (t. j. kukati, o kukavici), skakùtati, srkùtati, štipùtati; svi ti glagoli idu u drugi razred, a u prvi ide: perùtati (t. j. peruljati).

c) U popisu pod b) nema glagola, za koje se može misliti da su izvedeni od onomatopejskih imenica: tandŕkati — tàndŕk, topòtati — tòpôt, škrgútati — škŕgût, zviždúkati — zvìždûk. Isp. u §-u 385b: škamútati — škámût, zvekètati — zvèkêt. Ali se može i to misliti, da su imenice tàndŕk, tòpôt i t. d. postale od glagola tandŕkati, topòtati i t. d., a ako je tako, onda ovi ovdje navedeni glagoli idu u popis pod b). — Da su gdjekoje imenice izvedene od glagola, to dokazuju ovi primjeri: cjêlîv, dârîv od cjelívati, darívati (v. §. 341d), mîrîs od mirísati (v. §. 388a), nîjek od nijèkati (a nijèkati od: nije, §. 382a), blägoslôv, dànguba, zlòpata od: blagoslòviti, dàngubiti, zlòpatiti (v. §. 390a).

388. a) Nastavak *sa*, što ga imaju neki glagoli V. vrste (drugoga razreda), nije domaćega izvora, već grčkoga, a potječe iz grčkoga aorista. Tako je na pr. lìpsati postalo od grčkoga leîpsai, pedèpsati od grč. paideûsai; istoga su izvora i ovi glagoli: malàksati, metànisati, mirìsati, pròkopsati, trònosati. Iz takvih primjera prodrlo je *sa (isa, osa)* i u glagole, koji nijesu grčkoga izvora, kakovi su: cigànisati, djevèrisati, krùnisati, majstòrisati, pokòrisati, sabòrisati, šàkosati (t. j. ćušiti), vragòlisati, žìgosati. Isti je nastavak prodr'o i u neke glagole, koji su uzeti iz turskoga jezika, na pr. begènisati, bìtisati (t. j. proći, bilo i bitisalo, t. j. bilo, pa i prošlo), bojàdisati, budàlisati, kaldìrmisati, mánisati, nagràisati, testèrisati i dr.

b) Iz njemačkog jezika potječe glagolski nastavak *ira* (koji je opet u njemačkom jeziku latinskofrancuskog izvora), na pr. bankrotírati, komandírati, študírati. Prema tome se nalazi u Vuka: *diktirati*, prav. sov. 77, *eksercirati*, dan. 1, 90, *kritizirati*, pis. 27, *prenumerirati*, 74, *recenzirati*, 68. Vuk dakle nije držao za nužno, da mijenja *-irati* u *-ovati*, jer je mislio: kad je čitav glagol tuđ (njemački), ne smeta mu njemački nastavak; ali u Daničića nalazimo: *citovati*, pis. mil. 106, *interesovati*, 25, *koncentrovati*,

sitn. sp. 336, *specijalizovati*, osn. 176, *titulovati*, istor. 164. Velika . većina današnjih srpskih pisaca pišu te glagole s nastavkom *isa*, na pr. *definisati, prenumerisati, reformisati* (prez. *definišem)* i t. d.) misleći, da je *-isati* pravo po srpski, ali iz onoga, što je rečeno pod a), vidi se, da *-isati* nije ni malo srpskije nego *-irati*.

389. a) Neposredno od korijena postalih glagola u VI. vrsti ima vrlo malo, to su: kòvati, snòvati, štòvati, tròvati. Vrlo ih mnogo ima izvedenih od imeničkih osnova, na pr. banòvati, bolòvati, cărovati, čětovati, daròvati, drugòvati, dòručkovati, gladòvati, imenovati, jădovati, kraljèvati, ljětovati, njěgovati, păljetkovati, psòvati (od osnove imenice: păs, gen. psă), putòvati, rătovati, sirotòvati, trgòvati, ùzrokovati, vŏjvodovati, závjetovati, zimòvati i t. d. Manje ih ima od pridjevnih osnova, na pr. mîlovati, mudròvati, òbilovati, prăznovati, rădovati, se, tamnòvati, tvrdòvati. Svi ti i slični glagoli stoje svojim značenjem u nekoj svezi sa značenjem osnovne imenice ili pridjeva; gotovo svi su neprelazni i trajni; gdjekoji služe i kao trenutni i kao trajni, na pr. imenovati, kàštigovati, přstenovati. Od priloga su izvedeni: nálikovati (od priloga nálik, v. u §-u 486b), nàpredovati, nàzadovati.

b) Ima glagola u VI. vrsti izvedenih od osnova drugih glagola, između njih rijetki u infinitivu imaju *-ovati*, kakvi su na pr. klîkovati (ispor. klîći — klîknem), kupòvati (isp. kúpiti), nûkovati (isp. nukati, vidi u akad. rječn.), pljânčovati (isp. pljânčiti), žĕljkovati (vidi malo dalje); dijalektički su glagoli: kažévati (isp. kázati), obukòvati (isp. obúći). Takvi od drugih glagola izvedeni glagoli imaju u infinitivu ponajviše *-ivati* (koje je postalo od starijega -yvati; budući da po §-ima 18b i 90a guturali ostaju bez promjene ispred onoga *i*, koje je postalo od *y*, zato se *k, g, h* ispred *-yvati* ne mijenjaju); primjeri: cjelívati (od: cijèliti, s kojim se nekad i u značenju slagalo), darívati (nije izvedeno od imenice dâr, već od negdašnjega glagola *dariti*, što ga imamo u obdáriti), djeverívati (ne od imenice djĕvêr, već od glagola djevèriti), lipsívati, noćívati, pazarívati. Mnogo je takvih glagola, koji su u običaju samo s prijedlozima složeni, na pr. (do)bacívati, (do)čekívati, (raz)dražívati, (po)grješívati, (do)jahívati, (ob)javljívati, (o)krnjívati, (do)kučívati, (ob)lizívati se (za)mazívati, (na)migívati, (nad)mudrívati, (za)pitívati, (o)plakívati, (ot)pucívati, (is)tovarívati, (do)vikívati, (za)vezívati i t. d. Dosta ima takvih glagola, koji mjesto *-ivati* imaju -jivati, pa se *j* s konsonantom ispred sebe mijenja po §-u 102., na pr. (za)branjívati (ispor. brániti), (is)cjedívati (isp. cijediti), (po)djeljívati (isp. dijeliti), (za)glavljívati, (za)gradívati, (u)krašívati, (pri)mamljívati, (raz)mućívati, (o)pamećívati, (na)plaćívati, (za)sladívati, (o)sudívati i t. d. Ti su glagoli načinjeni, kao da im osnovni idu u V. vrstu i kao da glase: *(za)branjati, (is)cijedati, (po)dijeljati, (za)glavljati* i t. d. Ponajviše se ovakovi kraći glagoli ne nalaze u jeziku, ali nam ništa ne brani držati, da su se nekad nalazili pa se izgubili; to možemo

misliti poradi drugih slavenskih jezika, u kojima su takvi kraći glagoli posve obični, na pr. rus. наслаждать, slov. naslajati, polj. nasladzać potpuno odgovara našemu *naslađati* (kojega glagola danas nema, ali se nekad u jeziku nalazio, kako dokazuje akad. rječnik) i t. d., — osim toga se i u današnjem štokavskom govoru nekoliko takvih glagola sačuvalo, na pr. zahváljati (pored zahvaljívati), ispúnjati (pored ispúnjívati), okúpljati, oglúšati se (u akad. rječniku ima i oglušivati se), ražénjati se (pored ražèniti se), potkívati (prema: potkititi). Ti glagoli svojom tvorbom idu među one, koji su navedeni u §-u 386b. — Gdjekoji glagoli na *-ivati* imaju značenje umanjeno, a tome je znak konsonant *k*, što ga imaju ispred *-ivati*. Takvi su: (za)dirkívati, (po)kuckívati, (po)leškívati, (za)pitkívati, (pri)sluškívati, (za)varkívati, (za)virkívati. Ovdje se može navesti i glagol žêljkovati izveden od *željkati*, koji se ne govori.

c) U šestu vrstu idu neki glagoli uzeti iz drugih jezika: àšikovati (turski), mëntovati (madžarski), mòlovati (njem. malen), šënkovati (njem. schenken), šîkovati (njem. sich schicken), šlîngovatī (njem. schlingen), vàragovati (madž.). Za glagole kàštigovati, prëdikovati ne mora se misliti da su postali neposredno od latinskih castigare, praedicare, već da su izvedeni od imenica kàštiga, prëdika.

Složeni glagoli.

390. a) Složenih glagola primarnih (v. §. 373f), kojima je prvi dio imenica ili pridjev, nema mnogo; takovi su: blagoslòviti (t. j. blago sloviti, upravo crkvenoslavenski glagol riječ po riječ preveden iz grč. glagola istoga značenja eulogeîn), bogoráditi (prositi „Boga radi"), dàngubiti (t. j. dan gubiti), mìrbožati se ili mìrbožiti se (pozdravljati se na božić riječma: „mir Božji!"), zlòpatiti (t. j. zlo patiti), zlostáviti (t. j. zlȍ stäviti, — s neobičnim akcentom). Među primarne složene glagole mogu se brojiti i ovi: kostòlomiti (upravo: kost lomiti, t. j. mučiti koga teškim poslom), rđogrízati (upravo: rđu gristi, t. j. govoriti koješta rđavo), staròsvatiti (činiti koga starim svatom), svjetlomŕcati (t. j. činiti što svijetlo i mrko), vitòperiti se, ozlòtrbiti (upravo: dobiti zao trbuh, kad koga trbuh zaboli). Od gotovih složenih imenica ili pridjeva izvedeni su ili prema njima načinjeni su glagoli: četvoronóžiti se (isp. četvorònog), dvòličiti (isp. dvòličan), dvòumiti (isp. dvouman u akad. rječniku), goropáditi se (isp. göropâd, goròpadan), praznòsloviti (t. j. izostavljati slova pišući, a čovjek, koji to čini, zove se praznòslov), rogobátiti se (u *Iv.* rječniku, isp. rögobâtan), samòtežiti (mljeti samotegom), stràmputičiti (isp. stràmputica), trnòmetiti (trnometom čistiti gumno); neki su od takvih glagola u običaju samo s prijedlozima složeni: objelodániti, ozlòvoljiti (se), pridomàzetiti.

b) U §-u 379b rečeno je, da se riječcom *ne*, kad stoji pred glagolima, niječe ono, što glagol znači, na pr. ne plètêm, nè vidìmo

i t. d. To nijesu nikakve složenice, nego su dvije samostalne riječi. Vrlo malo ima glagola, koji su s riječcom *ne* složeni u jednu riječ jesnog (a ne niječnog) značenja; to su glagoli: nemòći — nemògu, t. j. biti nemoćan, bolovati, nenávidjeti — nenávidîm, t. j. mrziti, nèstati — nèstanêm, t. j. iščeznuti, propasti. Ti glagoli sasvim drugo znače nego ne mòći, ne návidjeti, nè stati, zato ih treba pisati kao jednu riječ, a ne kao dvije, kao što je ne plètêm i t. d.

391. a) U §-u 380a kazano je, da se neki prijedlozi nikad ne nalaze složeni s glagolima. U složenice s glagolima sastavlja se ovih 16 prijedloga: *do, iz, na, nad, o(b), od, po, pod, pre, pri, pro, raz, s(a), u, uz, za.* Drugi se prijedlozi u ovake složenice ili nikad ne slažu ili se slažu veoma rijetko. Tako s prijedlogom *mimo* imamo samo mimoìći, mimoìlaziti (mjesto mimòlaziti koje se nalazi u akad. rječniku, — otkle je -i- u mimoilaziti, o tome vidi u §-u 39a); u prostonarodnom jeziku nema ni jednoga glagola složenoga s prijedlogom *pred,* a što se u *Iv.* rječniku nalazi *predstaviti, predvidjeti,* to su književničke riječi. Glagol bèzumiti (t. j. varati) nije neposredna složenica od *bez* i *umiti,* već je načinjen prema složenom pridjevu bèzuman (t. j. bèzumiti upravo znači: činiti koga bezumna), tako je i obezòbraziti, obèzočiti, obèstrviti (t. j. postati bezobrazan, bezočan, učiniti koga bestrvna, bez strva); a što se nalazi i glagol bèsposličiti, to također nije nikakva neposredna složenica, već je to glagol izveden od imenice bèsposlica onako, kako su i glagoli: dòručkovati, päbirčiti, päljetkovati, pričéstiti, prórokovati, rázložiti (t. j. misliti po razlogu, drugo je razlòžiti), závidjeti, izvedeni neposredno od imenica: dòručak, päbirak, päljetak, príčest, prórok, zavida (u starom jeziku mjesto današnjega závist). — Kao što ima prijedloga, koji se u samostalnoj porabi nikad ne nalaze, već samo u glagolskim složenicama *(pre, pro, raz),* tako ima glagola, koji se sami nikad ne govore, već samo s prijedlozima složeni, tako nema na pr. glagola *ćeti — činjati, premiti — prémati, očiti — očavati,* ali ima: pòčêti — pòčinjati, sprémiti — sprémati, suòčiti — suočávati; isto su takvi: pòtkožiti se, udòmiti, upropástiti, ùsrećiti, ùsmrtiti.

b) Kad bi prijedlozi u glagolskim složenicama imali svagda samo ono značenje, što ga imaju i izvan njih (kako je na pr. ìzvaditi: vàditi, òdrezati: rèzati, primàći: màći), ne bi o tim složenicama gotovo trebalo ni govoriti, ali budući da je prijedlozima u ovakim riječima često značenje osobito, zato treba ići od prijedloga do prijedloga te vidjeti, koja mu je služba u glagolskim složenicama.

392. a) Prijedlog *do* u glagolskim složenicama često znači, da glagolska radnja dopire, kamo treba, na pr. dòčekati, dòčuti, dóći, dòdati, dògnati, dòhvatiti, dòjahati, dòliti, dòmisliti se, dòpuniti, dosèliti se, dòtjerati, dovábiti, dòzvati i dr. Često ima i tu službu, da naznači, da je glagolska radnja dovedena kraju,

na pr. dočúvati, dograditi, dohraniti, dòklati, dopèći, dopísati, doplèsti, dorúčati, doslúžiti, dotúći i dr.

b) Prijedlog *iz* ima veoma često svoje pravo značenje, kad je složen s glagolima, na pr. iscijèditi, isèliti se, iskòpati, ìspasti, ìspiti, istèsati, istrésti, izàbrati, izàzvati, izbáciti, izdúpsti, izíći, ìzjahati, izlètjeti, izrásti, istòvariti, ìzuti, ìzvaditi, izvèsti, izvúći i dr. Dosta često znači taj prijedlog, da je glagolska radnja kraju privedena, na pr. iscijèpati, ìskapati, ìsklati, iskváriti, ìspjevati, ispríčati, izbròjiti, izdàhnuti, ìzgladiti, izgòrjeti, izgovòriti, izòštriti. U nekim primjerima glagol daje složenici značenje: radnjom postići što ili zaslužiti, na pr. islúžiti, ìsplakati, ispròsiti, ìsprâvdati, izdvòriti, izìgrati, izjaùkati, izlàgati, izmòliti, ìzvarati, izvójštiti, izvráčati. Neke glagolske složenice s prijedlogom *iz* znače, ako je glagol prelazan, da se radnja ne izvršuje na jednom objektu ili na malo njih, već na mnogima; ako li je neprelazan, da subjekt nije samo jedan ili malo njih, nego ih je više; na pr. iskòziti, iskrštiti, istèliti, istròšiti, išòkčiti, izbúditi, ìzginuti, ìzgrliti, ìzjagnjiti, izljúbiti, izròditi, ìzvješati, iždrijêbiti, ižèniti. Katkad glagolske složenice s prijedlogom *iz* i s riječcom *se* znače, da je glagolska radnja u obilnoj mjeri: ispávati se, ispísati se, ispòstiti se, izlèžati se, izljútiti se (ti glagoli znače isto što: naspávati se, napísati se, napòstiti se i t. d.). Veoma rijetko znači *iz* u glagolskim složenicama napredovanje glagolske radnje u visinu: ìspêti se, izdići; osamljeni su značenjem svoga prijedloga glagoli: ìzdati (o izdajniku), izmúdriti (koga, t. j. nadmudriti ga). Napokon ima *iz* često i tu službu, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. iscijèliti, ìskupiti, ìspuniti, ìstruhnuti, istúći, ìzbiti, izgùbiti, ìzjaloviti, izjednáčiti, izlijèčiti, ìzmisliti, ìzmjeriti, ìzmučiti, ìzraniti, izvèdriti se.

393. a) Prijedlog *na* složen s glagolima ostaje često u pravom svojem značenju, na pr. nabáciti (zamku konju na vrat), nàbiti, nabòsti, nàgaziti, nagovòriti (koga na što), nalètjeti (na što), namámiti, nàmetnuti, nàpasti, napòstiti („kad ko premrsi, valja ono da naposti, t. j. na mrsku da posti"), nàprtiti, napùstiti (na pr. goveda na livadu), narásti, nàstrijeti, nàviti, navúći i dr. U nekim složenicama znači *na*, da je radnja glagolska tek u početku, da je učinjen od nje samo mali dio, na pr. nàčêti, nàčuti, nàdići, nàdrijeti, nàgristi, nàklati, nakòsiti, nalòkati, nakrénuti (t. j. ne okrenuti sasvim, već samo malo na jednu stranu), napáliti, nàpući, nàšaliti se, navŕtjeti („nijesam provrtio, nego sam samo malo navrtio"), nazépsti i dr. Ima i takvih složenica, u kojima *na* znači: obilno što učiniti, na pr. nabàcati, nàbrati, nadròbiti, nàhvatati, nàkapati, nàkidati, nàkrasti, nakupòvati, namlátiti, nàpresti, napròsiti, nàtkati, nàtrgati, nàvaditi i dr. To isto značenje imaju vrlo mnogi povratni glagoli, na pr. nàčuditi se, nàgledati se, nàjesti se, nakúpati se, naludòvati se, nàmučiti se, nanòsiti se, nàpjevati se, nàslušati se, navèčerati se,

navíkati se, nažívjeti se i t. d. Katkad prijedlog *na* složenici daje značenje: radnjom glagolskom postići što, na pr. nàigrati (igranjem što dobiti, steći), nàpipati (t. j. pipanjem naći ono, što čovjek traži), napítati (pitanjem doznati što), naslútiti (slućenjem pogoditi što). Često prijedlog *na* nema druge službe, nego da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. nabrúsiti, načiniti, nagŕditi, nàkvasiti, namíriti, namòliti, naòštriti, napísati, nasèliti se, nasòliti, nàštâmpati, naúčiti, nàuditi, nàzvati i t. d.

b) Prijedlog *nad* zadržava dosta često pravo svoje značenje, na pr. nadglédati, nàdmetnuti, nàdnijeti se, nadvézati, nadvíriti se, nàdviti se, nàdzirati, nàtkriti. Češće imaju složenice s prijedlogom *nad* značenje: glagolskom radnjom pobijediti koga, biti bolji od njega, na pr. nadbáciti, nadgovòriti, nadìgrati, nadjàčati, nadjunáčiti, nàdlajati, nadmúdriti, nadskòčiti, nadstrijèliti, nàtpiti, nàtpjevati, natpripovijèdati i dr.

394. a) U gdjekojim glagolskim složenicama stoji bez ikakve razlike u značenju *o* ili *ob*, na pr. odìžati ili obdìžati, ográditi sili obgráditi, òjagnjiti se ili òbjagnjiti se, òkladiti se ili òpkladiti se, olàkšati ili oblàkšati, onijèmjeti ili obnijèmjeti. Nije poznato, zašto većina glagola može imati samo *o* ili samo *ob;* to je oboje ista riječ, samo je *ob* starije, *o* mlađe, a ne zna se, zašto je ono prvo prešlo u ovo drugo. — Mnoge glagolske složenice s prijedlogom *o* ili *ob* znače, da radnja glagolska biva oko čega ili sa svih strana ili sasvim što obuzima, na pr. obàsjati, obàsûti, obgòniti, oblètjeti, obrásti, òbrezati, ògledati, oglòdati, okáditi, okòvati, okòpati, òmazati, òpsjeći, òpšiti, ozòbati i dr., — to je isto značenje, samo što je dosta istančalo, te se danas slabo osjeća, u oblàgati, òblaskati, obljúbiti, òbrati, obrúžiti, òkapati, òplakati, opòjati. Neki glagoli izvedeni od pridjevnih osnova, a složeni s prijedlogom *o* ili *ob* znače: postati ono, što temeljni pridjev znači: obòsiti. obùbožati, obudòvjeti, ogòljeti, ogrúbiti, ògušaviti, òkašljaviti, olòšati, onevesèliti se. Gdjekoji glagoli izvedeni od imeničkih osnova znače: dobiti ono, dobaviti se onoga, što temeljna imenica znači: obíriti se, okònjiti se, onóvčiti se, opríštiti se. Katkad je glagolu značenje umanjeno: obàmrijeti, obàvreti. Osamljeni su: onesvijèstiti (učiniti koga nesvijesna), opamétiti (učiniti koga pametna), òprsiti se (t. j. dobiti ranu na prsima, o konju), òbraniti (zadati kome ranu). Često *o* ili *ob* ima službu, da glagolu dade trenutno značenje, na pr. obàznati, òbljutaviti, òčistiti, oglàdnjeti, ohrábriti, òkruniti, opèći, òpkladiti se, opòganiti, opsòvati, osokòliti, osòliti, òstarjeti, ožèniti i dr.

b) Prijedlog *od* u glagolskim složenicama obično ima svoje pravo značenje, koje stoji u rastavljanju, na pr. odàsûti, odbáciti, òdbiti, òdbjeći, òdgristi, òdjahati, odlètjeti, odlijèpiti, òdnijeti, òdsjeći, òtisnuti, òtjerati, òtkinuti, òtpasti i dr. Gdjekoje složenice s tim prijedlogom znače, da je njihova radnja kao neko odvraćanje druge koje radnje, na pr. odàzvati se (t. j. onome, koji

zove), odgovòriti (t. j. na pitanje), odgonénuti (t. j. ono, što je ko zagonenuo), odjéknuti (kad što jekne, pa onda odjekne), odsijèvati (t. j. kad što sijeva, pa mu što odsijeva), òdšaliti (t. j. šalu), otpŕkositi (t. j. prkos). U nekoliko složenica *od* znači, da je radnja protivna onoj, koja se izriče glagolom nesloženim ili složenim s drugim kojim prijedlogom: odmòći (prema: pomòći), odùčiti (prema: ùčiti, naùčiti), odvézati (prema: vézati, svézati), òtkriti, òtpasati, otpèčatiti i dr. Katkad *od* znači ukidanje, uništavanje radnje, koja se izriče nesloženim glagolom: òdbajati (u akad. rječniku), o(d)čìniti, òtklinjati, òtpjevati (t. j. poreći pjevajući). U nekoliko složenica znači prijedlog *od*: radnjom, koju nesloženi glagol znači, štogod naknaditi ili zaslužiti, na pr. odbolòvati, odìgrati, odlèžati, odráditi, odslúžiti, òtpjevati, otpòstiti. Rijetko služi *od* za to, da od trajnoga glagola postane trenutan, na pr. odgòjiti, odjàčati, odlàhnuti, òdmeknuti, òdmjeriti, odòrati, odstàjati (na pr. leturđiju), othrániti.

395. a) Prijedlog *po* glagolskim složenicama vrlo često daje značenje, da radnju čine mnogi subjekti (ako je glagol neprelazan), ili da se ona čini na mnogim objektima (ako je glagol prelazan), na pr. pobàcati, pogásiti, pográditi, pòklati, pòkrasti, polijègati, polòmiti, pomòriti, pòpadati, pòpucati, poskákati, postrijèljati, povézati, pozépsti i dr. U nekim složenicama znači *po*, da se glagolska radnja čini u maloj mjeri, na pr. pobojávati se, poìgrati, pòkucati, polèžati, pomòliti se (Bogu), ponòsiti, pòpjevati, pòplakati, popríčati, pòslušati, pospávati i dr. Katkad u prelaznih glagola prijedlog *po* znači, da je objekt sasvim drugi, negoli je u nesloženih, na pr. pobljùvati (haljinu, — ali bljùvati krv), pòpiti (kuću, t. j. od mnogoga pića izgubiti je, — ali pìti vino); takovi su i ovi: pòkrasti, popljùvati, pòsûti (sámo *suti* ne govori se, ali se nalazi u drugim nekim slavenskim jezicima i znači isto što sipati). Ponavljanje radnje zato, što prvi put nije dobro ili što je drukčije učinjena, znači *po* u nekim složenicama: pobrìjati, pogovòriti, pògrijati, polàgati, porèći. Rijetko znači *po*, da je radnja glagolska do kraja i sasvim svršena: pogòrjeti, pòpiti, porúčatí, posŕkati, a još je rjeđe značenje, što ga imaju glagoli pobáciti, pòmetnuti, koja oba znače isto, t. j. odbaciti. Često *po* ima službu, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. pobjèšnjeti, pobúniti, pògaziti, pòginuti, pohítjeti, pokváriti, pòkriti, pòkuditi, polètjeti, pomijèšati, poròbiti, pòsijati, potònuti, potrážiti i dr.

b) Prijedlogu *pod* dobro se razabira pravo njegovo značenje u složenicama na pr. podbrijati, pòdgristi, pòdliti, pòdmazati, podòštriti, podvézati, podžèći, potkòpati, potkòvati, pòtpasti, potpísati i dr. Prijedlog se *pod* uzima i u značenju više ili manje prenesenom: podbòsti, podgovòriti, podmítiti, potkrijèpiti, potpomòći, pòtkožiti se; u tim i sličnim glagolima mi još i danas prilično osjećamo isprvično značenje prijedloga *pod*. On može imati i službu, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. podàpêti,

podgájiti, podmèzgati, podmíriti, podòtaviti se, pòdraniti, pòtkititi. Katkad glagolske složenice s prijedlogom *pod* znače potajnu radnju: potkázati, pòtkrasti, pòtpaziti.

396. a) Prijedlog se *pre* po svjedočanstvu nekih slavenskih jezika nalazio nekad i izvan složenica i pravo mu je značenje bilo: *preko*. To se značenje vidi u znatnom broju glagolskih složenica, kakove su na pr. prebáciti (što preko čega), prebròditi (preko vode), prègaziti, prèjahati, prènijeti, prèplivati, preskòčiti, prètjerati, prevèsti, prevúći, prèzvati, prijèći i dr. Tako i prèzreti — prèzirati upravo znači zrenje (gledanje) preko čega, dakle neviđenje, a otud se razvilo značenje lat. contemnere, njem. verachten. Iz službe, da radnja preko čega prelazi, razvila se služba, da radnja mijenja mjesto, kako je: precijèditi (iz jednoga suda u drugi), premámiti (s jedne strane na drugu), prenízati (s jedne uzice na drugu), prèstaviti se (s jednoga svijeta na drugi), pretòčiti. Neko premještanje nalazimo i u glagolima: prèdati, prekúpiti, preljúbiti, prepròsiti, prepùstiti. Često *pre* u složenicama znači, da je koji predmet obuzet sav i sasvim glagolskom radnjom, tako je prebívati (na pr. cijelu godinu), prebòraviti (na pr. 10 godina), prègledati (na pr. čitavu knjigu), prehrániti (koga na pr. preko zime, t. j. hraniti ga čitavu zimu), prekrílіti („sve mu polje prekrilile ovce"), prèmisliti („cijelu sam noć premislio"), prèpjevati („dva slavuja svu noć prepjevaše"), prèplakati (na pr. cio dan), prepòstiti (na pr. 7 nedjelja), prespávati (na pr. cijelu zimu), pretrážiti (na pr. cijelo selo). Mislim, da ovamo ide i glagol prekrstiti i da upravo znači: metnuti krst (znak krsta) preko čega. Bez sumnje idu ovamo glagoli: predániti (t. j. dan), prèljetiti (t. j. ljeto), prenòćiti (t. j. noć), prezímiti (t. j. zimu). U nekim složenicama znači *pre*: učiniti što drukčije, a katkad i bolje, negoli je radnja, koja se izriče bez toga prijedloga, na pr. prèbrati, prèčistiti, prèdjesti (kome ime), prekòvati, prekròjiti, prèmisliti se, prèmljeti, preòrati, prèprati, prèrušiti, pretòpiti, pretvòriti, prèúmiti, preváriti, prèvjeriti. Dosta ima glagola, koji složeni s prijedlogom *pre* znače, da je radnja glagolska učinjena u prevelikoj mjeri, na pr. precijèniti, prèjesti se, prepèći, preplátiti, prèpuniti, presòliti, prèstarjeti, prèstići, pretèći (na pr. preteklo mi je nešto platna), pretòvariti. Često složenice sa *pre* znače, da se glagolskom radnjom dijeli što u dvoje, na pr. prèbiti, prèdrijeti, predvòjiti, preglòdati, prègristi, prèkinuti, prekòsiti, prelòmiti, prèpući, prèrezati, prèsjeći, prèstrići. Prijedlog *pre* može napokon značiti plod ili uopće svršetak radnje, na pr. preblijèdjeti, prebòljeti, prebròjiti, precvjètati, prekòriti, premršiti, prèpatiti, presàhnuti, prèstati, presúditi, pretégnuti, prèvariti, prevládati, prèvreti, prezépsti.

b) Prijedlog *pri* u složenicama ponajviše ima svoje pravo značenje, na pr. prìbiti, prìbjeći, prìdati, prìgnati, prigráditi, prikòvati, prìkrpiti, prìkupiti, prilijèpiti, prìliti, primàći, pri-

mámiti, prìorati, prìpasti, prisáditi, pristúpiti, prìšiti, pritŕčati, privézati i t. d., — to je isto značenje, samo što je istančalo te se danas slabo osjeća: prigovòriti, prìgledati, prìznati i t. d. U gdjekojim složenicama *pri* znači radnju u malom stepenu: pribojávati se, prìčekati, pričúvati, prìdići, prìdržati, prìklati, prìkriti, pripítati, prìslavljati, prisúšiti se, pritŕpjeti se, pritvòriti. Sasma je rijetko značenje, što ga imamo u: priskŕbiti, privrébati, privrijèditi (t. j. nešto steći ili polučiti), a još je rjeđe, što ga imaju glagoli: primlátiti, pritúći (t. j. domlatiti, dotući). Katkad je prijedlogu *pri* služba, da od trajnoga glagola načini trenutan, na pr. prìgrijati, primíriti se, prìpasati, pripitòmiti, priprijètiti, prìsjetiti se, prižáriti, — ali će u svih tih glagola biti nešto malo i umanjena značenja.

397. a) Prijedlog se *pro* izvan složenica ne nalazi, a iz nekih slavenskih jezika, koji su ga i u samostalnoj porabi sačuvali, doznaje se, da mu je pravo značenje: *kroz*. To značenje ima *pro* u mnogim složenicama, kakove su: probòsti, probúšiti, pròdrijeti, progòrjeti, proklìjati, prokljùvati, prokòpati, prolètjeti, prònići, propùstiti, prosjaívati se, pròšiti i t. d. Tako je i pròpasti iznajprije značilo: pasti kroza što. Iz toga je značenja lako izišlo drugo, t. j. da radnja glagolska obuzima koji predmet sasvim u potpunoj mu cjelini ili da se proteže potpuno preko duljega ili kraćeg vremena, na pr. pròbaviti, pročìtati, pròmrznuti, pròpatiti, provjekòvati, prozépsti, prožívjeti. U nekim složenicama znači *pro* radnju, koja biva pokraj čega, na pr. próći, pròjahati, pròkasati, prònijeti, provèsti i dr. Često znači ovaj prijedlog radnju u maloj mjeri, na pr. pròčistiti, prògaziti, prokárati, prokúpati se, prolúpati, promlátiti, pròmučiti se, pròpratiti, prospávati, pròšaliti se, protèsati, prováljati se i t. d. Ima složenica, u kojima je pravo značenje prijedloga *pro* nejasno, t. j. ne može se (ili bar ja ne mogu) naznačiti, što upravo znači; takove su: pròbiti — probívati (t. j. prijati, koristiti), pròdati, proìgrati, prokázati, pròklêti, pròmetnuti se, pròpêti se (o konju), prorásti, prorèći — prorícati, pròtjerati. Često je prijedlogu *pro* služba, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. probúditi, produžiti, prognjéviti, prokŕčiti, pròliti, promijèniti, proskítati se, pròstrijeti, provèdriti se, provŕvjeti, pròzvati i dr. Neki od ovakih glagola znače početak radnje: procvíljeti, progovòriti, pròpjevati, pròplakati, protúžiti.

b) Prijedlog *raz*, koji se također izvan složenica ne nalazi, ponajviše znači, da se glagolska radnja razilazi na različne strane, na pr. rasèliti, ràskuhati, ràspadati se, rasplòditi se, ràstjerati, rastrésti, razàgnati, razàpêti, razàstrijeti, razbàcati, razlijèći se, ràzdrijeti, razdrúžiti, ràzgaziti, razlètjeti se, razmijèniti, ràzviti, razvjènčati se, ražèniti se i t. d. U gdjekojih je glagola to značenje istančalo, te ga danas slabo osjećamo: rashlàditi, ràskukati (koga), ràsplakati (koga), rastrijèzniti (koga), ràzgledati, razgovárati se. Neke složenice s riječcom *se* znače, da se radnja uvelike, živo za-

počela, na pr. ràskvocati se, raspávati se, raspísati se, razgòrjeti se, razgoropáditi se, razìgrati se, ràzlajati se, razrákoliti se, razvríštati se. Katkad i prijedlog *raz* služi za to, da se od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. ràskajati se, raskrváviti, razbòljeti se, razbúditi, razvesèliti, ràžaliti se, ražljútiti se.

398. a) Prijedlog *s* (ili *sa* ili *su*) (v. u §-u 568a) ima u glagolskim složenicama vrlo često ona dva značenja, što ih ima i izvan njih (ispor. došao *s* bratom, pade *s* drveta, — dakle društvo i odmicanje), na pr. sàbiti, sàbrati, sàgnati, skŭpiti, smiješati, splèsti, sučèliti se, suòčiti, zdrúžiti se, zgínuti, — sići, sjàhati, skäsati, skînuti, slètjeti, spàsti, svúći, zbáciti i t. d. Često je ovome prijedlogu služba, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. sačúvati, sàkriti, sàsjeći, sàslušati, sàznati, skròjiti, slòmiti, zdròbiti, zgòtoviti i dr.

b) Za prijedlog *u* rečeno je već u §-u 60a da je postao od smjese dvaju prijedloga, koji su glasili *vъ* i *u*. Gdje je u glagolskim složenicama današnje *u* postalo od *vъ*, tamo ono ima značenje, što ga ima u samostalnoj porabi, kad stoji s akuzativom i odgovara na pitanje *kamo*?, — na pr. úći, udìjevati, udròbiti, ùgaziti, ùgnati, ulètjeti, ùliti, ùnijeti, uplèsti, uvŕtjeti i t. d. Gdje je pak današnje *u* i u davnini glasilo *u*, tamo se izriče neko udaljivanje, na pr. ùbjeći, ùdati (t. j. dati daleko), ùgrabiti, ùkinuti, uklòniti, ùkrasti, umàći, umínuti, uskòčiti, utèći. Obično ovo *u* ima službu, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. ùbiti, udíviti se, ùgledati, ùgristi, ukòriti, ulijèniti se, ulòviti, ùmrijeti, uráditi, ušútjeti i t. d.

c) Prijedlog *uz* obično ima u glagolskim složenicama pravo svoje značenje, t. j. da radnja napreduje u visinu, na pr. usplju-skívati se, ùstati, uzbáciti, uzbújati, ùzdići, uzgòjiti, ùzjahati, uzlètjeti, uzmètati, ùznijeti, uzrásti, uzvèsti i dr. Rjeđe znači *uz*, da radnja udara natrag, na pr. ùsturiti, ùzbiti, ùzbjeći, uzmàći, uzvrátiti. U nekim složenicama *uz* znači, da se radnja uvelike, živo započela: uscìktati se, ùshitati se, ushódati se, ustumàrati se. Ima primjera, gdje *uz* služi za to, da se od trajnoga glagola načini trenutan: uskolèbati se, ustrèptati, uzbúniti se, ùzêti, uzljútiti, ùzmučiti se, uzmútiti, uzvípoljiti se. U sintaksi će se (§. 582b) pokazati, da se od svakoga trajnog glagola može načiniti futur, ako se složi s prijedlogom *úz*, ali to biva samo u zavisnim rečenicama, na pr. ako *uspišem*, kad *uznastojimo* i t. d.

d) Prijedlog *za* ima svoje pravo značenje u složenicama, kao što su: zabáciti (na pr. kamen za kuću), záći (na pr. za goru), zàgnati, zaklòniti, zamàći, zànijeti, zatàći, zavúći. U nekih je glagola to značenje istančalo, te se danas slabo osjeća: zàbraviti, zadŕžati (koga kakvim poslom), zagráditi, zajáziti, zakòvati, zakríliti, zàmazati, zamòtati, zapèčatiti, zàstrijeti, zàsûti, zaštítiti, zàvjesiti, zazídati i dr. (što je na pr. zabravljeno, zagrađeno, zavješeno i t. d., to kao da stoji za svojom bravom, ogradom,

zavjesom). S tim su u savezu složenice zabòsti (na pr. nož u drvo), zadúpsti se (na pr. u kakav posao), zàgaziti (na pr. nogom u blato), zàgnati (na pr. čavao u zid), zakòpati, zamòčiti, zàpasti, zaplèsti se, zàplivati, zarásti, zàrezati, zarôniti, zasáditi, zàsijati, zàtjerati i dr. U nekih složenica smjer radnje kao da ide stramputicom, kamo ne treba, na pr. zabrázditi, zabròjiti se, zàgledati se, zakoráčiti, zakòsiti, zalètjeti, („nema goluba, valjada je negdje zaletio"), zalútati, zarèći se, zavèsti. Katkad je složenicama s ovim prijedlogom značenje, da je radnja glagolska tek u početku, da je od nje učinjen samo mali dio: zagòrjeti, zàgristi, zagúliti, zalízati, zàsjeći. Nejasno je značenje prijedloga *za* u nekih složenica, na pr. zàbiti ili zabòraviti, začìniti, zàdati, zàgladiti, zahváliti, zamámiti, zàmisliti, zapùstiti, zàstati, zatèći, zàtrti, zàzvati i t. d. U zàliti, zàpiti (na pr. kuću, nema u Vuka ni u *Iv.)*, zaráditi, zaslúžiti ima *za* službu, koju ima *po* u pobljùvati, pòkrasti, v. §. 395a. Često je prijedlogu *za* služba, da od trajnoga glagola načini trenutni, na pr. zabijèljeti se, zabìlježiti, zàčuditi se, zàgrliti, zahlàditi, zakàlu̇eriti, zàklati, zapítati, zastídjeti se, zavíriti, zavlàdičiti, zàvojvoditi i t. d. Neki od ovakih glagola znače početak radnje: zajéčati, zàkukati, zaljúljati, zàmilovati, zàpjevati, zàspati.

399. a) Dosta ima glagolskih složenica, koje imaju na početku po dva prijedloga, a nastale su tako, što su složenice s drugim prijedlogom (na pr. pomòći) dobile na početku prvi prijedlog (na pr. pripomòći). Primjeri: *ispo*: ispogíbati (jedan za drugim), ispòvjediti; — *ispre*: isprebíjati (jedno za drugim), ispredávati, ispregrízati, isprekíštati, isprelámati, ispresijècati; — *ispri*: ispribádati, ispribíjati, isprišívati; — *ispro*: isprobádati, isprodávati, isprosijècati; — *izdo*: izdòvoljiti; — *izna*: iznàlaziti, iznamètati; — *izo*: izòdjesti, izopírati, izòstati; — *izu*: izùmrijeti; — *izuz*: ïzùzêti.

b) *nado*: nadòliti, nadòmetnuti, nadovézati; — *napo*: napoménuti, napòpasti; — *napre*: naprelámati, naprerezívati; — *nauz*: naùzêti se („na pr. zime, t. j. vrlo ozepsti"), *naza*: nazadijèvati; — *obu*: obùhvatiti, obújmiti, obùmrijeti; — *obuz*: obùzbiti, obùzêti; — *odu*: odújmiti (na pr. čašu od usta), odumínuti, odùstati; — *oduz*: odùzêti; — *opo*: opoménuti, opòvidjeti (vidi u *Iv.* rječniku); — *os*: osvrnuti se; — *otpo*: otpòčêti, otpòčinuti, otporúčiti.

c) *podna*: podnàpiti se; — *podu*: podùhvatiti, podùprijeti, podùstati („podustala krv, kad čovjek oteče na zdravu mjestu"); — *poduz*: podùzêti; — *poiz*: poizdèrati; — *pona*: ponàkvasiti, ponàmjestiti, ponàticati; — *pood*: poòdjutriti se, poodmàći; — *popri*: popritégnuti; — *popro*: poprôći; — *pos*: postvárati, pozbàcati; — *potpo*: potpomòći; — *pou*: poudávati, poùtjecati, použèljeti se; — *pouz*: poùzimati; — *poza*: pozaborávljati, pozadrijèmati, pozavezívati; — *predo*: predòmisliti se; — *prena*: prenaréditi; — *preo, preo(b)*: preòdjesti, preokrénuti, preobládati, preôbuti; —

preod (preol): preòtêti; — *prepo*: prepòčêti, prepòznati, preporúčiti; — *prepro*: prepròdati; — *pres*: presvúći; — *preu*: preùdati se; — *preuz*: preùzêti; — *prido*: pridòbiti, pridóći, pridòdati; — *prina*: prináći, prinàlaziti; — *prio*: priòdjesti, priòkupiti; — *pripo*: pripomòći, pripovijèdati, pripòznati; — *priu*: priugòtoviti, priupítati; — *prona*: pronáći, pronàlaziti; — *propo*: propovijèdati.

d) *raspo*: raspomámiti se, raspòznati; — *raspro*: raspròdati, raspròsûti; — *razu*: razùdati, razùmrijeti se; — *sna*: snáći, snahòditi; — *spo*: spoménuti, spotàknuti se, spòznati; — *spod*: spòdbiti (t. j. zgrabiti); — *suz*: sùzbiti; — *upo*: upòrediti, upòznati; — *uspro*: uspròpadati se; — *zado*: zadòbiti; — *zao*: zaòdjesti, zaokrénuti, zaòstati; — *zapo*: zapòdjesti se, zapòpasti, zapòvjediti; — *zau*: zaùstaviti; — *zauz*: zaustégnuti, zaùzêti.

e) Glagoli obezòbraziti, obèzočiti, obèstrviti, upropástiti navedeni su već u §-u 391a (a kao obèzumiti je izbèzumiti). — Da isti prijedlog stoji dvaput na početku koje glagolske složenice, to je veoma rijetko: popòsati (t. j. sve posati, posisati) nalazi se u *Iv.* rječniku, a popòstati nalazi se u književnîkâ (na pr. u Preradovića: i kod tvoga *popostaće* groba).

f) Sasma je malo glagolskih složenica sa tri prijedloga; takve su: isporazbolijèvati se, natpripovijèdati, poisprekrštati, poisprelámati, poispremètati, poisprevaljívati, poizòstavljati, poizodnòsiti, poizodgrízati, poizrazbolijèvati se. Za glagol supòznati nije lako reći, ima li dva prijedloga (t. j. *su* i *po)* ili tri (t. j. *s* i *u* i *po)*.

SINTAKSA.

400. a) Sintaksa (od grčke riječi „syntaxis", koja znači: slaganje, namještanje, t. j. riječî) dijeli se u tri razdjela: u prvom se razdjelu govori o rečenici i o njezinim dijelovima, o slaganju i namještanju riječi u rečenici, o vezanju jednih rečenica s drugima u jednu cjelinu; u drugom se razdjelu govori o upotrebljavanju dijelova govora (vrsti riječî), a u trećemu o upotrebljavanju padeža i glagolskih oblika. — U prvom razdjelu govoriće se, koliko treba o stvarma, koje doista idu u ovakvu knjigu, a o stvarma, kojima je pravo mjesto u elementarnoj gramatici (kakva je na pr. moja školska gramatika), te se može misliti, da su čitateljima poznate, ne će se ili ništa govoriti ili će se napomenuti što kraće. Analizi rečenica (upravo zališnome mudrovanju o njima), koja je i u školskoj gramatici (po mojem uvjerenju) sasma nepotrebna, ne može u ovoj knjiži biti mjesta.

b) Prije nego uđemo u prvi razdio sintakse, u kojem se obrađuje rečenica, ne će biti zgorega reći, da na pitanje šta je rečenica? do danas nema jedinstvenog odgovora, nego ih ima nekoliko, a svi se među sobom razlikuju; ne samo gramatici nijesu se složili, da jednako definiraju rečenicu, nego se nijesu složili ni filozofi. Školska definicija rečenice može se opravdati samo didaktičkom potrebom, a inače je sasvim nedostatna. Ona glasi: rečenica je misao izrečena riječima. Ta je definicija zato nedostatna, jer se rečenicom često izriče i ono, što nije misao; njom se može izricati čuvstvo (na pr. boli me glava), znanje (na pr. Vuk se rodio u Tršiću), želja (na pr. Bog ti pomogao!), zapovijed (na pr. odlazi!), pitanje (na pr. gdje si bio?), čudo (na pr. ala imaš brza konja!). Mogao bi ko reći, da je tome lako pomoći, t. j. treba postaviti definiciju: rečenica je riječima izrečena misao, čuvstvo, znanje, želja, zapovijed, pitanje, čudo. Ali ni ta duga definicija ne bi dobra bila, jer kad kažem *jao*!, izričem čuvstvo (na pr. da me glava boli), ali riječca *jao* nije nikakva rečenica; tako i kad kažem *ah*!, izričem čudo, a samo *ah* nije nikakva rečenica.

REČENICA.

Subjekt, objekt i predikat.

401. a) Rečenice ponajviše imaju subjekt i predikat, koji su im glavni dijelovi, na pr. *sunce grije, godine prolaze.* U gdjekojim rečenicama subjekt se ne izriče, jer je već u predikatu sadržan, na pr. *pišem* (t. j. *ja*), *govorimo* (t. j. *mi*), *mislite* (t. j. *vi*). Često se izostavlja subjekt *ljudi*, jer se sam sobom razumije, na pr. *kažu*,

govore, uhvatiše ga i *izbiše* i t. d. U nekim opet rečenicama nema subjekta zato, jer se na nj ili ne misli ili nije poznat, na pr. *grmi, sviće, vedri se, odlahnulo je, bode me* u prsima, *ustrijelilo ga* (t. j. umr'o naprečac). Tako se i 3. lice sing. *piše* često uzima bez subjekta, a misli se onaj, koji je što napisao, na pr. više vrata crkveni *piše,* da je . . . *V.* dan. 1, 18., još nekoliko takovi knjiga, na kojima ne *piše,* đe su i kad pisane. 21., gledajte, šta *piše* na njima (t. j. na vratima). 3, 240., ugleda nekakav štap . . . na kojemu *piše* krvavijem slovima: ne tiči me. nar. prip. 146., da gori na oltaru, kako *piše* u zakonu. *D.* nem. 10, 34., u rukopisu *piše* na pošljednjoj strani, rad jug. ak. 1, 177. — Bez subjekta je i ovo: *ide se, govori se, mislilo se.* Kad kažemo: *valja* znati, *treba* promisliti, *ne pristoji se* vikati i t. d., tu ne možemo reći da nema subjekta, jer glagoli *valja, treba, ne pristoji se* sami sobom nemaju dovoljna smisla, nego ga imaju tek s onom dopunom, koja stoji u infinitivu, i ta im je dopuna upravo subjekt, v. §. 622a. Ni rečenice: *lijepo je* ovuda ći, *teško je* s njime govoriti nijesu bez subjekta, a ni ove: nikad sanku vjerovati *nije.* nar. pjes. 2, 45, sad se *nije* ni našalit s mirom. 2, 339, da mi ga *je* vidjeti i t. d. Kad rečemo: čini se, da kiša pada, čitava rečenica *da kiša pada* služi za subjekt glagolu *čini se,* koji sam ne daje dovoljno smisla.

b) Bez subjekta su rečenice: *dobro je, malo je, hladno je, vruće je,* jer im ne treba nikakve dopune, koja bi im za subjekt služila; mogao bi ko reći, da tu imamo subjekt i predikat, ali nije tako, jer su riječi *dobro, malo, hladno, vruće* prilozi i označuju glagol *je* isto onako, kao kad rečemo: *rano* sviće, *strašno* grmi. Subjekta nema ni u rečenicama: *strah* me *je,* zima *mi* je, jer tu riječi *strah, zima* služe kao prilozi, a ne kao imenice; to se vidi otud, što se kaže: *vrlo* me je strah, *strašno* mi je zima (ispor. i sad je još *vrlo* zima. *V.* prep. 6. 292 (1838) 292), a ne: *veliki* me je strah, *strašna* mi je zima, kako bi moralo biti, kad bi riječi *strah, zima* u pomenutim rečenicama bile imenice i subjekti (v. §. 486a). Nema subjekta ni u rečenicama: od kako *je* svijeta, dok *je* meni na ramenu glave, na svijetu ima *zlih* ljudi, dokle *traje* sunca i mjeseca, dok *je* vina *teklo* i t. d. U tim primjerima mjesto nominativa ili mjesto subjekta stoji partitivni genitiv, jer ga misao traži, kao kad kažemo: pio sam *vina,* vidio sam *lijepih konja.* Po analogiji takvih primjera razvili su se i ovakvi: *mene* tamo nije bilo, *mojega* je *noža* nestalo. — Bez subjekta su i rečenice: nije prošlo ni *nedjelju* dana. nar. pjes. 1, 480 (sa subjektom je: nije prošla ni *nedjelja* dana. 1, 573)., *polovinu* nestalo mu društva. 3, 178., bilo mu je *stotinu* godina, osta mrtvih *hiljadu* Turaka. *D.* sint. 411. Vidi §. 237b. Sa subjektom bi bilo: *polovina* nestala mu društva., bila mu je *stotina* godina.

c) Subjekt može biti svaka riječ, na pr. bolje je jedno *drž'* nego sto uzmi. nar. posl. 24., *ma* devojci sreću gubi (t. j. kad se za kakvu reče: dobra i poštena djevojka, ma . . .). 173., *sjutra*

brinuće se za se. *V.* mat. 6, 34; pače i rečenica može biti subjekt: *„Hristos uskrse!"* započinje i završuje liturgiju na uskrs. *D.* pis. 167.

d) Objekt uz prelazne glagole u akuzativu (na pr. seljaci oru *njivu)* ili u genitivu (na pr. kupio sam *vina*, ne vidim *puta*, v. §. 520a i 523a) zove se bliži. Osim toga objekta ima i dalji objekt, koji uz neke glagole stoji u genitivu ili u dativu ili u instrumentalu, na pr. bojim se *nesreće.*, vjeruj *mi.*, Bog se brine *sirotama.* Često uz prelazne glagole objekt ostaje neizrečen (v. §. 476).

e) Često i predikat ostaje neizrečen, i to onda, kad onaj, koji sluša, lako može iz smisla izrečenih riječi dopuniti neizrečeni predikat; osobito je to onda, kad situacija, u kojoj se nalazi i onaj, koji govori, i onaj, koji sluša, pomaže u misli dopuniti elipsu (t. j. izostavljenu, neizrečenu riječ). Kad na pr. slučajno sastanem na ulici prijatelja Stojana, reći ću mu: „Pomoz' Bog, Stojane! otkud i kamo?" Stojan idući svojim putem, kao i ja svojim, vrlo dobro razumije, da moje pitanje upravo znači: otkud i kamo *ideš?* pak će mi također bez predikata odgovoriti: „Iz kancelarije kući", i ja ću vrlo lako razumjeti, da on hoće reći *idem.* Otud se vidi, kako situacija pomaže razumjeti rečenice bez predikata. — Ali i gdje nema pomoći u situaciji, mogu neki glagoli biti neizrečeni, a ipak se razumjeti. Najobičniji je između takvih glagola *biti* (jesam); da se on često ne izriče, to je lako razumjeti, jer on je značenjem svojim tako osamljen, da se ne može pomiješati ni s kojim drugim glagolom; ako nije izrečen, nema opasnosti, da će onaj, koji sluša ili čita, u misli dopuniti drugi glagol, koji bi mu smislom odgovarao, kad takvoga glagola nema. Primjeri elipse glagola *biti* (jesam): od ove tri rane prva je bila najstrašnija, i sreća velika (t. j. *bješe),* što je bio gladan, te su creva ostala čitava. *V.* eman. 7., ako dâ Bog, te što otme (t. j. Veljko), dobro (t. j. *je),* rasprostranićemo zemlju našu. dan. 1, 73., istina (t. j. *je),* da može svuda roditi i šenica. dan. 2, 103., istina (t. j. *je),* da će ona propasti. 140., kamo ti (t. j. *je)* vojska? dan. 3, 180., neka radi s njima, kako mu (t. j. *je)* drago. 211., stanu ga pitati, otkuda (t. j. *su)* mu ti topovi? dan. 5, 36., kad bude drugi dan u jutru, car (t. j. *je)* bolestan, boli ga glava. 93., šteta (t. j. *je),* što on poznaje samo današnji jezik. pis. 48., svaka krava noćom crna (t. j. *je).* nar. posl. 276., um za morem (t. j. *je),* a smrt za vratom (t. j. *je).* 333., ako dođe, dobro (t. j. *biće),* ako ne dođe, nikom ništa (t. j. *ne će biti).* rječn. kod ниko., Rodofinik zapita Germana, otkud (t. j. *je)* Petar s njime. prav. sov. 76., pa da se barem znao mojijem poslom pomoći, nikom ništa (t. j. *ne bi bilo).* drž. izd. 3, 34., bolje (t. j. *je),* da si taki, i bolje (t. j. *je),* da si medu ljudima. nar. prip. 68., viknu mater, da im donese jesti, ali u kući nigde nikoga (t. j. *nije, nema).* 175., ljepši (t. j. *je)* Ivan od svake đevojke. nar. pjes. 2, 594., žao (t. j. *je)* kralju Jakšića Todora. 595., u te reči majstore Manojlo (t. j. *bješe),* a vrata se otvoriše

sama. 3, 327., uzeću te sebi za ljubljenje, moja ljuba tebe robinjica (t. j. *biće).* 381., ni u jednog ni puške ni noža (t. j. *nije, nema).* 4, 103., ciča zima, košava (t. j. *je),* da s konja obali. *Š.* 2, 6. — Često se upotrebljava pridjev *bolan* mjesto *bolan ne bio*!, osobito u narodnim pjesmama, na pr. na što si se, *bolan,* prevario? nar. pjes. 2, 342., jesam li ti, *bolan,* govorila, da ne činiš u nedjelju kavge? 409., ali si se *bolan,* pomamio? 4, 438., jer se, *bolan,* oženio nisi? *JM.* 191., znaš li, *bona,* je l' ti vjera tvrda? 416., zašto, *bolan,* ne kažeš? *M.* 192., duhovniče . . . zašto, *bolan,* ideš takav? 52. Uz *bolan* može se glagol i izreći: kazuj, *bolan ne bio*! *M.* 312.

f) Elipsa se nalazi i od drugih nekih glagola, koji se po svojem značenju dijele u ove skupove: *1.* ići, otići, poći, doći, poletjeti, bježati, pasti, — *2.* udariti, navaliti, pogoditi, probosti, — *3.* hvatati, grabiti, primati, — *4.* metati, stavljati, — *5.* reći, govoriti, — *6.* htjeti, voljeti, — *7.* ne moći, — *8.* davati, — *9.* drugi neki glagoli, kojima se za elipsu nalaze samo pojedini primjeri.

402. a) Primjeri za elipsu glagola pod *1.*: bilo je naređeno' da svaki prosti vojnik ponese po deset pruta i po dva prošca, a starešine napred bez prošća i bez pruća (t. j. da *idu). V.* mil. obr. 104., danas sjutra, dok i smrt za vrat (t. j. *dođe).* nar. posl. 52., krsti vuka, a vuk u goru (t. j. *bježi).* 161., па се обрне к вратима, а лонац и млијеко за њом по земљи (t. j. *poleti).* 134., Петроније узме пушку на рамо, па управо на Бранче (t. j. *pođe).* 240., onda je (t. j. kobilu) on zaulari i uzjaše, pa kući (t. j. *ode),* a ždrebe uz kobilu (t. j. *trčaše).* nar. prip. 29., a ona se odmah seti i brizne plakati, pa njemu oko vrata (t. j. *pade).* 36., stane raspitivati, kome treba pastir; građani mu kažu, da treba caru, onda on upravo k caru (t. j. *pođe).* 57., on joj zahvali pa pođe kući; kad tamo (t. j. *dođe),* a to već došla i druga dva brata. 77., dâ kćer onome bratu najmlađemu, pa odmah u crkvu (t. j. *odu)* te se venčaju. 102., kade svanu i ogrija sunce, i kaduna na Kunar-planinu (t. j. *dođe),* pa odsjede debela đogata. nar. pjes. 3, 202., taman hajduk u goru zelenu (t. j. *dođe),* Turčin trže pušku kuburliju, te on gađa Daničića Vida. 443. Ovamo idu i primjeri, u kojima je iza veznika *te* izostavljen glagol *otići*: onda on . . . uputi se te k jednom gradu (t. j. *ode).* nar. prip. 121. Mirko se diže te proti (t. j. *ode). M.* 133. — Među ovakove glagole ide i *dizati se, dići se* (t. j. ustajati, ustati, kretati, krenuti na put); taj se glagol može izostaviti, ali riječca *se* ostaje: na noge *se,* kito i svatovi! *JM.* 87., na noge *se,* barjaktare Luka! 168., na noge *se,* Turci Kladušani! 201. — U narodnim pjesmama mnogi se stihovi počinju s riječma *u to doba* i iza njih je izostavljen glagol *doći*: u to doba (t. j. *dođe)* čelebija Imbro šetajući uz rosne livade, pa joj Imbro Božju pomoć zvaše. nar. pjes. 1, 472., u to doba junak pred tamnicu. 2, 97., u to doba Todor u dvorove, od gospođe čašu privatio. 99., u to doba pod bijelu kulu (t. j. *došoše).*

3, 250., u to doba Jovo i svatovi (t. j. dođoše). 492., u to doba junak u ćeliju. 4, 105. Tako je i ovo (gdje mjesto *u to doba* stoji *u ta doba)*: u ta doba Kraljeviću Marko (t. j. *dođe. stiže). JM.* 49.

b) Primjeri za elipsu glagola pod *2:* Turčin potegne iz pištolja te njega posred čela (t. j. *pogodi),* pa onda pobegne. *V.* mil. obr. 77., srpski konjici prolete kroz pešake upravo na šanac, pa iz kubura sve na Turke (t. j. *pucahu)* . . . i gdekoji stanu preskakati unutra. 115., он (t. j. Turčin) не знајући, да је Србин пијан, сврне лулу, па њега камишем преко леђа (t. j. *udari),* a Србин њега држалицом иза врата., (t. j. *udari).* nar. posl. 199., ali mu je i to bilo zaludu, jer i na putu, kako bi sklopio oči, odmah mòra na nj (t. j. *napala bi).* rječn. kod мора., Kara-Đorđije uzme stolicu, pa i velikoga vilaetskoga sudiju i popečitelja inostranijeh poslova sve njome (t. j. *stane tući),* dokle je svu o njih nije izlomio. prav. sov. 49., uzme očin handžar te njime sama sebe usred srca (t. j. *udari, probode).* nar. prip. 145., petao mu odgovori: u mene ima sto žena, pa ih svabim sve na jedno zrno proje, a kad one dođu, ja gȁ prožderem; ako li se koja stane srditi, ja je odmah kljunom (t. j. *udarim, ukljunem).* 18.

403. a) Primjeri za elipsu glagola pod *3*: srpski konjici prolete kroz pešake . . . a pešaci za njima s vašinom te rukama za šanac (t. j. *stanu hvatati)* i gdekoji stanu preskakati unutra. *V.* mil. obr. 115., kad donesu pred dijete ugljevlje i dukate, a ono odmah rukama za dukate (t. j. *maši se),* a ugljevlju ni mukaet. rječn. kod Цариград., u tom se on trgne iza sna pa rukama za lice (t. j. *maši se).* drž. izd. 3, 433., od zrna u jedan put postane mačak, pa vrapca za vrat (t. j. *zgrabi).* nar. prip. 49., kad vrabac to sve iskaže, carev ga sin odmah za vrat (t. j. *zgrabi)* te udavi. 62., ne šće momče vodu ni gledati, neg' đevojku za bijelu ruku (t. j. *uhvati).* nar. pjes. 1, 416., ne će Tale vina ni da gleda, no đevojku za bijelu ruku. 3, 267., pak poleti svojoj kuli b'jeloj, a za ruku Luku barjaktara (t. j. *primi, uze). JM.* 162., od zemlje je na noge skočio, pak po sr'jedi sv'jetla dževerdana (t. j. *zgrabi).* 213., Stojan tovna uzjaši dorata, pak u ruke tešku topuzinu (t. j. *zgrabi).* 268.

b) Primjeri za elipsu glagola pod *4:* kad srpski poslanici dođu u Carigrad i predadu Turcima svoju molbu, Turci . . . stanu psovati i vikati, pa onda nji svu trojicu pod stražu (t. j. *metnu). V.* dan. 5, 39., ukopaše jedno do drugoga, kroz zemlju im ruke sastaviše, a u ruke zelene jabuke (t. j. *metnuše).* nar. pjes. 1, 240., načìni mi sanduk od šimšira, nakiti mi cvećem svakojakim, nosioce (t. j. *pòstavi)* momke neženjene. 250., on ogrće kolastu azdiju, pod azdiju (t. j. *meće)* sedefli tamburu. 253., pa obuče ruho kaluđersko, pusti crnu bradu do pojasa, a na glavu kapu kamilavku (t. j. *metnu).* 2, 370., pa on sjede u zelenu travu, a đevojci u krioce glavu (t. j. *metnu).* 3, 126., pa obuče toke pozlaćene,

opasa se mukadem-pojasom, a za pojas dvije puške male (t. j. *metnu)*. 350., veće skide gospodsko od'jelo, a obuče prosjačke haljine, pa na rame torbu i tojagu (t. j. *metnu)*. 414.

404. a) Primjeri za elipsu glagola pod *5:* kad mu ja odgovorim, da se tako govori i pjeva, on više ni riječi (t. j. *ne reče)*, nego nastavi dalje čitati. *V.* pis. 36., pripovijeda se, kako je nekakvome čovjeku sin kazao, da im je vuk izio kobilu, a otac mu rekne: „ne govori na sva usta", onda sin metnuvši na po usta tri prsta (t. j. *reče)*: „bogme i ždrijebe". rječn. kod уста., dok te ljubi (t. j. *govori)*: „uzeću te, dušo", kad obljubi (t. j. *govori)*: „čekaj do jeseni". nar. pjes. 1, 389., on me samo mrko pogleda, a ja više ni jedne (t. j. riječi *ne rekoh)*. *Š.* 2, 17.

b) Primjeri za elipsu glagola pod *6:* pripovijeda se, da je car Dukljan pod Vezirovijem mostom svezan u sindžir, koji jednako glođe, i uoči božića taman (t. j. *hoće)* da ga preglođe i svijet da uždi, a Ciganin svaki po jednom udari maljem i pritvrde. *V.* rječn. kod Дукљан., ko popa, ko popadiju (t. j. *voli)*. nar. posl. 151., bez nje ne mogu živeti! ili nju il' nikoju drugu (t. j. *hoću)*. *Š.* 2, 18.

c) Primjeri za elipsu glagola pod *7:* koji (t. j. Rački) misli progovoriti o tom u „Radu", ali nikako (t. j. *ne može)* da ugrabi mesta. *D.* pis. il. ruv. 131., ona sirota nikako (t. j. *ne može)* da preboli. *Š.* 2, 47.

d) Primjeri za elipsu glagola pod *8:* kako kum prase (t. j. *dâ)*, ti odmah vreću (t. j. *daj)*. nar. posl. 126., brže, bane, hitra kalauza (t. j. *daj)*. *JM.* 104.

e) Primjeri za izostavljanje glagola pod *9:* vrana o bunjištu, a soko o mesu (t. j. *žive)*, pa oboje na Đurđev dan izlete. nar. posl. 39., kod tolike krađe pa na božić bez mesa (t. j. *ostadoh* ili *ostade)*. 137., четврти (t. j. kaluđer) узме чинију с чорбом, па по њима свој тројици (t. j. *polije)* говорећи: извлија сја на вас благодат божија. 32., na se vrzi đuzel odijelo, pregrni se čohom pazarlijom, a u ruke (t. j. *uzmi)* od zlata jabuke, pod pazuho bocu trusovine. nar. pjes. 2, 612., Međedović raspali buzdovanom Brka u glavu, a Brko prstom na ono mjesto (t. j. *pokaže)* govoreći đevojci: eto ovđe me nešto ujede. nar. prip. 5. Katkad od neizrečenog povratnog glagola ostaje riječca *se*: kad ga brat ugleda, ražali mu se i zaplače, „kamo *se* (t. j. djede, djenu) od toliko vremena?" nar. prip. 91., kamo *se* ti? *V.* rječn. kod камо: tako je i *kamote se* (t. j. djedoste, djenuste, v. u §. 251d). Isp. u §-u 402a na noge *se* (t. j. diži! dižite!").

405. a) Katkad se izostavljaju po dva glagola jedan iza drugoga, na pr. ko tebe kamenom (t. j. *udari)*, ti njega hljebom (t. j. *nahrani)*. nar. posl. 156., a što si lud te nosiš tu alu? nogama uvreten (t. j. *skòči)* te njega o kamen (t. j. *baci)*, pa hajde za mnom (ovo govori konj konju). nar. prip. 32., ja te popu Jevremu (t. j.

ja *se digoh* te *odoh* popu J.). *M.* 106., u tom duhovnik *te* pred sudnicu. *283.*, a čim prvi sneg (t. j. *udari*) . . . nikuda ni maći (t. j. *ne može se*). *Š.* 2, 129.

b) Vrlo se rado izostavlja glagol u uzvicima, a to traži sama narav uzvika, koji hoće, da je što kraći, da se što prije drugome priopći, što treba da zna. Tako na pr. vičemo: *vatra*! *u pomoć*!, govorimo: *s Bogom! dobar dan! hvala! na noge! žalosna mu majka!* Tako je i ovo: lakše, sinko! nar. pjes. 2, 443., zdrav Milošu, moja vjerna slugo! 205., zdrav, junače, delijo neznana! 423., ne naprijed, Vuksane vojvoda! 4, 23., na čast mu laž! nar. posl. 192.

c) Kašto se ne zna ili je teško reći, koji je glagol upravo izostavljen; na pr. sad još nekolike vrste iz srpske istorije Đorđija Brankovića (t. j. *da navedem* ili što slično). *V.* rječn. (1818) IV., a on *ni pet ni devet*, nego zapali. dan. 3. 192., Rusi su najprije okrenuli slavenski jezik po svome narječiju; potom su se opet počeli od njega odvajati pišući iznajprije gotovo više slavenski nego ruski; no *kako koju godinu u napredak*, sve su se više približavali k narodnome jeziku. pis. 90., koji bi, *ako ništa više*, barem dodao rječnik od riječi, kojijeh nema u ruskom jeziku. drž. izd. 3, 77.

d) Često se izostavlja infinitiv glagola navedenih u §-u 401b, osobito kad je u svezi s glagolom *ću, ćeš* . . ., katkad i infinitiv drugih glagola. Primjeri: da su svi gosti imali sira, dokle je god koji mogao (t. j. *jesti*). *V.* dan. 2, 133., ti može biti da imaš kuda i na drugu stranu (t. j. *poći*), ali ja zaista nemam nikud (t. j. *poći*), nego mi valja ovde mreti. mil. obr. 106., kuda ćemo mi za ajdukom (t. j. *ići*)? dan. 2, 164., čuvši, da Afis-paša ne će carskim putem u Beograd (t. j. *ići*). 5, 45., ne će grom u koprive (t. j. *udariti*). nar. posl. 210., ja ću Brka ovijem buzdovanom (t. j. *udariti*). nar. prip. 5., šta ćemo sad (t. j. *raditi*)? 55., neka dođe slobodno, ne ću joj ništa (t. j. *učiniti*). 71., ja ću sama preko Romanije (t. j. *ići*). nar. pjes. 3, 489., ja u apriliju mislim u Beograd (t. j. *ići, putovati*). *V.* prep. 4, 709 (1848)., sam po vremenu želi u Srbiju (t. j. *poći, otići*). 7, 609 (1840)., pogreb je sam po sebi tužan, jer osim žalosti, što se rastajemo s pokojnikom, još nam napominje, da ćemo svi za njim (t. j. *otići*). *D.* pis. 359., tada će jedan između njih sv. Martinu (t. j. *reći*): ako . . . *I.* 215., a biskup će kralju (t. j. *reći*): kojima . . . 262., Justin će na to (t. j. *reći*): neka me Bog . . . *N.* 3. — Rjeđe se izostavlja aktivni particip, kad je drugi dio kondicionala, kako je u primjerima: da si ti meni pod kolenima kao ja tebi, ja bih znao, šta bih (t. j. *učinio*). nar. prip. 37., šta bi ti (t. j. *htio*), da ti je? 100., pa bismo ja i Vi preko Kosova i Skadra u Crnu Goru (t. j. *išli, pošli*). *V.* prep. 1, 361 (1830). — U živahnom pripovijedanju može se izostaviti katkad gerundij *govoreći* ispred upravnog govora: kad ga brat ugleda, sažali mu se i zaplače (t. j. *govoreći*): „kamo se od toliko vremena?" nar. prip. 91., raširi ruke, pa je stane grliti i ljubiti (t. j. *govoreći*):

„blago meni, kad si mi došla!" 176. Osobit je ovaj primjer, u kojemu je elipsa glagola *udarati* i gerundija *govoreći*: kad to čovek čuje, on ustane pa uzme batinu i dozove ženu u sobu: „hodi, ženo, da ti kažem", — pa sve batinom po njoj (t. j. *udaraše govoreći)*: „eto to je, ženo!" nar, prip. 18.

e) Od eliptičkih rečenica (t. j. rečenica, u kojima je elipsa) navedenih do sad treba razlikovati krnje, a to su one, u kojima je izostavljen predikat zato, jer se razumije iz privezane rečenice, na pr. pa on ide od jele do jele kako ptica (t. j. *ide)* od grane do grane. nar. pjes. 1, 160., vezah konja za jelu zelenu, a sokola za jelovu granu (t. j. *vezah).* 1, 317., đe oči gađaju, tu i pamet (t. j. *gađa).* nar. posl. 76. Krnje su rečenice često odgovori, kad se predikat razumije iz pitanja, na pr. *A.* kamo ideš? *B.* u crkvu (t. j. *idem).* U krnjim rečenicama mogu osim predikata i druge riječi biti neizrečene, na pr. nogom miče, maknut ne mogaše, a rukama ni tamo ni amo (t. j. *maknuti ne mogaše).* nar. pjes. 1, 544., *A.* kamo ideš moliti se Bogu? *B.* u crkvu (t. j. *idem moliti se Bogu).*

f) Osobita je brahilogija u nekim poslovicama, koje su neobično skraćene, t. j. u njima su upravo dvije rečenice, zavisna i glavna, pa su stegnute u jednu tako, što je u jednoj i u drugoj izostavljen predikat i prilog ili veznik, koji je pred predikatom (u glavnoj rečenici može prije stezanja i ne biti priloga ili veznika). Primjeri: veća glava više glavobolje. nar. posl. 33., dva bez duše treći bez glave. 56., sveti Mrata snijeg za vrata. 281 (govori se i: sveta Kata . . .)., čist konat duga ljubav. 348., duga kosa kratka pamet (te poslovice nema u Vukovoj knjizi, ali se govori). Prva je od tih poslovica skraćena od: *što je* veća glava, *to je* više glavobolje, — druga od: *kad su* dva bez duše, treći *je* bez glave, — treća od: *kad dođe* sveti Mrata, *padne* snijeg za vrata, — četvrta od: *gdje je* čist račun, *tamo je* duga ljubav, — peta od: *gdje je* duga kosa, *tamo je* kratka pamet. Premda su te poslovice tako jako skraćene, opet su potpuno razumljive, jer im smisao izlazi iz duge porabe, t. j. ljudi ih već odavno i često govore i slušaju, pa elipse u tim poslovicama svako sam lako popunja. Dodajem da tako skraćenih poslovica ima i u drugim jezicima, na pr. njem. Glück im Spiel, Unglück in der Liebe., viel Feinde viel Ehre., — franc. longue langue courte main., soleil à la vue bataille perdue.

g) Brahilogija je i u rečenicama, što se navode u §-u 450c.

Sročnost (kongruencija).

Često i prečesto nema nikakve sumnje, u kojem će licu, padežu, rodu i broju stajati koja riječ, jer se samo na jedan način može ona složiti s riječju, kojoj pripada. Tako na pr. u rečenici *ja mislim* ne može se mjesto *mislim* uzeti nikakvo drugo lice ni broj, — u rečenici *godine prolaze* ne može mjesto *prolaze* biti singular ni prvo ni drugo lice, — u rečenici *nebo je oblačno* mjesto *oblačno* ne može se uzeti plural ni muški ni ženski rod i t. d. O takvim zakonima slaganja riječi (sročnosti, kongruencije) netreba u ovoj glavi govoriti, nego će se govoriti o odjelitim pravilima kongruencije, koja izlaze iz osobite naravi riječi, što se imaju s drugima u rečenici složiti.

* * *

406. a) Kad subjekt nije samo jedan, već su dva ili njih više različnih lica, onda predikat stoji u pretežnijem licu, a pretežnije je prvo lice od drugoga i od trećega, a drugo od trećega, ktome predikat stoji u pluralu. Rjeđe se glagol slaže u licu sa subjektom, koji je na prvome mjestu, i glagol mu bliže stoji.

b) Za subjekt služi prvo i drugo lice: ni mi ni ti *nijesmo* kadri mira načiniti. *V.* dan. 3, 161., nemoj, da se *svađamo* ja i ti. *D.* 1 mojs. 13, 8., kad ja i ti zajedno *jahasmo*. 4 car. 9, 25. Po istom je pravilu: kad mi i vi zajedno *jahasmo* ili: kad vi i mi zajedno *jahasmo* (neobično bi bilo: kad *jahaste* vi i mi zajedno). — Osobit je ovaj primjer (nalik na one u §-u 423a): ja i vas dva *to su* trojica. *V.* prav.-sov. 53.

c) Subjekti su prvoga i trećeg lica: da *smo* ja i g. Ranke *zaslužili* nagradu. laži i op. 26., ja i g. Lazić *složni smo* u tome. pis. 34., otac tvoj i ja sa strahom *tražasmo* te. luk. 2, 48., ja i Jugović *ostanemo* u kući sami. prav.-sov. 79., *pisali smo* i Davidović i ja. prep. 1, 345 (1829)., edali *ćemo* doći ja i mati tvoja i braća tvoja? *D.* 1 mojs. 37, 10., da *izginemo* ovdje i mi i stoka naša. 4 mojs. 20, 4., ja i dom moj *služićemo* Gospodu. is. nav. 24, 15., ja i moja braća i momci moji i stražari *ne ćemo* svlačiti haljine. nem. 4, 23., što bi za dan na vojski dobio, za noć *bismo* ja i on popili (ovo govori žena). nar. pjes. 1, 141. Ne bi neobično bilo: da *izgine* ovdje stoka naša i mi.

d) Subjekti su drugoga i trećeg lica: pa *ćeš* ti i starješine izrailjske otići caru i reći *ćete* mu. *D.* 2 mojs. 3, 18., a ti i sluge tvoje znam da se ne *ćete* bojati. 2 mojs. 9, 30., idi, pa onda *dođi* ti i Aron s tobom. 2 mojs. 19, 24., zato ti i sva družina tvoja *skupiste* se. 4 mojs. 16, 11., ti i sinovi tvoji s tobom *vršite* svešteničku službu. 4 mojs. 18, 7., da se ti i Judejci *mislite* odmetnuti. nem. 6, 6., ti i dom oca tvojega *poginućete*. jest. 4, 14. Nalazi se. ali rjeđe, i ovako: da ne *izginu* i oni i vi. *D.* 4 mojs. 18, 3.

e) Osobiti su ovi primjeri: jednoć *pođemo* nas desetak u Dubrovnik. nar. prip. 7., gdje subjekt stoji upravo u 3. licu, ali „nas desetak" po smislu je prvo lice, zato je u to lice metnut i glagol; — to niti je on željeo niti *smo* i jedan od nas mogli misliti, da je nužno. *V.* drž. izd. 3, 120. Govoreći tu Vuk o sebi i o S. Milutinoviću upotrebio je 1. lice plur., premda bi riječi „i jedan od nas" prije iskale 3. lice plur., ali pišući Vuk te riječi bilo mu je na umu: „mi i jedan", pa je glagol složio ne po onome, što je napisao, već po onome, što je mislio.

f) Vrlo se rijetko događa, da se pridjev ili zamjenica ne slaže u padežu s imenicom, kojoj pripada, na pr. napiću je (t. j. čašu) *mojim* devet *šura* (v. §. 238b)., *sve trojici* glave osiječe (v. §. 413g)., kojega su Turci *ovo dana* ubili (v. §. 470b). U trećem primjeru ne slaže se riječ *ovo* sa svojom imenicom ne samo u padežu, nego ni u broju.

* * *

407. a) Imenice *sluga, starješina, vojvoda* i slične po svojem su obliku ženskoga roda, a po značenju muškoga. Glavno je pravilo za njih, da se, kad stoje u sing., uzimaju kao imenice muškoga roda, a kad su u plur., uzimaju se kao imenice ženskoga roda,

ali ima i drugih načina kongruencije, koja se s tim glavnim pravilom ukršćavaju. — U narodnim se pjesmama pomenute riječi i u sing. slažu kao imenice ženskoga roda, na pr. a nu hodi, *moja vjerna* slugo. nar. pjes. 2, 62:, skidaj ruho, *neznana* katano. 67., a sluga im *jedna* vino služi. 263., al' besedi vojvoda *sibinjska*. 485. Vuk u svojoj prozi slaže ovako samo neke riječi, na pr. ili je ovaj čovek varalica ili je *najveća* budala na svijetu. dan. 2, 133., stanu govoriti, da se Čurčija poplašio od Turaka ili da je *turska* uvoda. 3, 181., učitelj, koji je bio *zdrava* i *jaka* ljudina. 239., da taj Pavlučij nije pravi ruski poslanik, nego da je *francuska* ili *austrijska* uvoda. prav. sov. 19. Pored toga ima Vuk i: *onaj* je nadriknjiga *govorio*, da . . . prep. 1, 207 (1822). Isp. još: to je *bila najgora* varalica (govor je o vojvodi Hrvoju). *D.* ist. 158., *stara* sluga razume volju gospodara svoga. *M.* 130.

b) Ima ovakih imenica, koje mogu značiti i muško i žensko čeljade; u prvom slučaju se i slažu kao imenice muškoga roda, na pr. koji bi igda *ovakom* ludi, kao što sam ja, dao drugu ženu. *V.* dan. 2, 141., *ovaj* laža kaza još za života. mat. 27, 63., pripovijeda se, da je *nekakav* laža odgovorio. rječn. kod лагала., kad umre *kakav bogat* tvrdica. posl. 66., to je kurva za savjet *primio*. nar. pjes. 1, 568., kad *moj* dika polazi menika, kad *moj* dika ide od meneka. 640.

c) Gdjekoje imenice samo u prenesenom značenju mogu služiti za mušku čeljad i u tom se slučaju slažu i kao imenice muškoga i kao imenice ženskog roda. Primjeri: što hoće *ovaj* besposlica? V. d. ap. 17, 18., idi, besposlico *jedna*! rječn. kod беспослица (za potvrdu značenja: der Müssiggänger)., mušterija *svaki* traži i želi imati nješto. pis. 42., našlji mi *kakva* mušteriju, da prodam svinje. rječn. kod наслати., idi, kukavico *jedna*! rječn. kod кукавица za potvrdu značenja: ein elender Mensch., *najgora* rđa može ubiti najboljega junaka. rječn. kod Марко Краљевић., rđo *jedna*! kod рђа (s prijevodom: du Nichtswürdiger).

d) Riječi *sluga, starješina, vojvoda* i dr. kad stoje u plur., slažu se kao imenice ženskoga roda. Primjeri: reče, da su *one* paše *bile lude, koje* su pred njim *ustajale*. *V.* pjes. (1824) XLIX., starešine *sve* osim Miloša Obrenovića, *koje* se dese oko Dunava, prebegnu u Srem, a *koje* se zateku unutra u zemlji, *one* se Turcima ispredadu. mil.-obr. 42., iz Nemačkę navale vojvode i *različne druge* poglavice *srpske, koje* za Kara-Đorđijem nisu *tele* da idu u Besarabiju, nego *ostale* po Sremu. 86., raspiše po svim okolinama, da mu dođu *sve* spaije, *koje* imaju sela u Srbiji. dan. 3, 137., Srbi odgovore, da mira nema, dokle su god daije u životu, jer će *one*, makar đe *bile*, opet pokupiti vojsku i doći. 210., najveća su im gospoda vladike, *koje* su se do sad slabo *bojale* i cara. kovč. 13., кад су *двије* коњокрадице у пољу *ухватиле* нечијега коња, један од њих каже, nar. posl. 4, od toga je vremena ostalo, te su haračlije iz Zvornika *kupile* harače po Mačvi. rječn.

kod Рађевина., čamdžije su na ovome kraju gotovo *bile postale* ono, što su na istočnoj strani *bile* krdžalije, samo su krdžalije *bile sve* konjici i vrlo su se lijepo *odijevale*, a čamdžije su *bile* pješaci i slabo su *marile* za lijepo odijelo. rječn. kod чамџија., ovo su i *same* vojvode *morale* činiti. prav.-sov. 10., *sve* su gotovo zanatlije *živjele* po selima. *D.* istor. 62., vojvode su *sudile* u vojsci i *zamjenjivale* samoga cara. 67., *državne* su se sudije *birale* na neko vrijeme i sa zakletvom *obećavale*, da će pravo suditi. 262., kako bi se starješine, *koje* svršuju tajne Hristove, *mogle* starati samo za molitvu. pis. 236., toga radi skupe se u crkvu *sve* vladike, *koje* se nalaze u glavnom mjestu. 246., pošto se sluge vrate i kažu, da ih nigde nisu *mogle* naći. nar. prip. 33., *sve* vladike do mene *činile* su ovo. *M.* 122.

408. a) Pomenute se riječi slažu kao imenice muškoga roda, ali ono, što se s njima slaže, stoji u drugoj rečenici, a ne u istoj: bilo je nekoliko velikī starešina, *koji* su po nekolike naije *posvajali*. *V.* mil.-obr. 11., kad spaije vide, da Miloš ne kte doći u Beograd, *oni* se *srdili* jedan dan izopijaju pa onako *pijani* opale iz pušaka. 147., kad krdžalije prime ove novce, *oni* se podele na dvoje. dan. 5, 26., našijem oficirima lakše se može oprostiti, jer su oni carske sluge, *koji* su danas ovdje, a sjutra Bog zna gdje. kovč. 14., serdari su ondje sad *pandurske* starješine (kao buljubaše), koji tjeraju rđave ljude. 39., onda on raspiše svijem starješinama, da ostave sve, što su gdje *zauzeli*. prav.-sov. 30., vojvode sve prime novu uredbu i zakunu se Kara-Đorđiju, da će mu biti *vjerni*. 51., nove sluge crkvene pristupaju k besmrtnoj trpezi, da *bi osjetili*, kako je Hristos od srca želio. *D.* pis. 244., za Dušana vidimo kefalije, *koji* su *sjedjeli* u gradovima, u njih je bio gradski sud, *oni* su *čuvali* putove. istor. 64. — Rijetko stoji ono, što se muškim rodom kaže, u istoj rečenici: slušajući sudije ovo pripovijedanje nekoliko su se puta grootom *nasmijali*. *V.* dan. 2, 127., jer su ga i pape *pošiljali* u razne zemlje. *I.* 125.

b) Nakon tih do sad navedenih primjera nije čudo, što ima i takvih, gdje se riječi, o kojima je govor, u nizu više rečenica slažu iz početka kao imenice ženskoga roda, a poslije kao one muškoga. Primjeri: paše su tako *vjerne* svome caru, da su među njima vrlo *rijetki*, koji bi svoj život *branili* protiv carske volje. dan. 2, 85., jer su kolovođe bune iz početka narodu *kazivale*, da je Miloš s njima u dogovoru, a može biti, da su i *sami mislili* i jedan drugoga *varali*, da će Miloš s njima pristati. mil. obr. 65., od pre su se i *seoske* starešine *zvale* knezovi seoski, no sad se *oni* zovu glavni kmetovi. 190., vladike s ovom uredbom ne budu zadovoljne, nego se stanu tužiti, jer su *oni* (svaki) po predašnjem običaju *dobivali* malo manje od 30.000 groša. 200., u Biogradu su bile četiri velike dahije, *koje* su sav biogradski pašaluk između sebe *bile podijelile*, a *oni* su opet *imali* svaki svoje kabadahije. rječn. kod каба-дахија., kalajdžije su od prije u Srbiji

nosile po selima rubu te *prodavale; gdjekoji* su *išli* na konjma i rubu *nosili* u bisagama, a *gdjekoji* su *išli* pješice. rječn. kod калајџија., krdžalije su *išle* na konjma i *svi* su *bili odjeveni* u svilu i kadifu. kod крџалија., i zanatlije su *spravljale* svoje šegrte, kojima su osim novijeh haljina *davali* i sav alat od svoga zanata. rječn. kod справа., *pređašnje glavne* starješine nijesu nasrtale na Kara-Đorđija, kao ni on što nije na njih, nego su *bili jednaki* kao drugovi. prav. sov. 16., u Srbiji nahodimo trojake sudije: jedne sudije seoske, druge gradske, a treće dvorske, *koje* su *sudile* svima, koji su se nahodili na carevu dvoru; *svi* su *oni bili* činovnici i *bili jednaki* između sebe. *D,* istor. 65., u gradu su se sudije *birale* između ljudi pouzdanijeh; stupajući u dužnost *oni* se zaklinjaše, da će pravo suditi. 341, Isus posla *dvije* uhode .... i *oni* otidoše. is. nav. 2, 1., kad to *čule* age od Udbine, njemu jesu riječi *besjedili. JM.* 245.

c) Rijetko se pomenute riječi u istoj rečenici slažu kao imenice i muškoga i ženskog roda: često se srdio, što su đekoje male vojvodice, *koje* su svoja vojvodstva manjom rabrošću *dobili,* imaju ime i čest kao i on. *V.* dan. 1. 89., *sve* tri *ove* buljubaše sa svojijem pandurima *bili* su Hrišćani. rječn. predgov.

409. a) Riječi *momče, djevojče* i slične slažu se sad po gramatici (t. j. kao imenice srednjega roda), sad po smislu (dakle kao imenice muškoga ili ženskog roda). Primjeri za prvo slaganje: jedno momče iz naije šabačke najviše smo zato držali u službi, što je vrlo lepo *znalo* uz gusle pevati. *V.* nar. pjes. (1833) XLI., момчад наговоре и Грче, да се обрије и будући да се *оно* мало прије *хвалило,* да се њихови јунаци, међу којима је *оно* било, суви брију, тако и *оно* каже берберину, да га не мије. nar. posl. 188., kaže materi, kako se s devojčetom našao i šta mu je (t. j. djevojče) *kazalo,* nar. prip. 83., од једнога момчета из Банца чуо сам .... но *оно* ми није *знало* казати, шта је то. nar. pjes. 1, 152., tu se nađe tursko momče mlado, *ono* ide paši na divana. 598., no to Ture ni slušati ne će, već je baca za se na konjica, tri puta je *opasalo* pasom, a četvrtom od sablje kajasom. 603. — Primjeri za drugo slaganje: kad ovo Ciganče u carevu dvoru odraste i kao carević stane s gospodom ići po lovu, često je u šumi *govoorio. V.* rječn. kod гребениште., momče kad to čuje, stane plakati i moliti se, da *on* to ne može učiniti. nar. prip. 82., devojče pristane za njim i stane ga moliti, da *joj* kaže. 83., ufatiše ono momče mlado, što je njima bostanj *pogazio.* nar. pjes. 1, 398., ode Ture svome belom dvoru, pak usede doru debeloga, pak *on* pliva na tijo Dunavo, *naplivao* i *preplivao* ga, *uvatio* Varadinku Maru. 598., Tursko momče za Boga ne prima, već je metnu za se na konjica, tri puta je pasom *pripasao,* a četvrti od sablje kajasom. 599.

b) Imenice na *lo,* koje se upotrebljavaju za čeljad u šali ili za porugu (v. §. 347e), po obliku su srednjega roda, a po znače-

nju muškoga. One se tako dvojako i slažu, na pr. prikucalo (t. j. posljednji u kolu), gdje s' ostalo (iz neke narodne pjesme). rječn. kod прикуцало., *slab* sam pamtilo. *V.* rječn. kod памтило., *šetao* je sirzbijalo. rječn. kod сирзбијало (iz nar. pjesme). Katkad imenice na *lo,* kad služe za mušku čeljad, imaju u akuzativu sing. *-a*: spremo za *dizala.* rječn, kod дизало (iz nar. posl.)., našao nekakvog *piskarala,* te opisao kapetana i turio u novine. *M.* 303.

410. a) Zbirne imenice *braća, gospoda, vlastela* po gramatici su ženskoga roda u sing., a po smislu su muškoga roda u plur., zbirna imenica *djeca* po gramatici je ženskoga roda u sing., a po smislu je i muškoga i ženskog u plur. Pridjev uz te imenice stoji u ženskom rodu sing. od pamtivijeka, na pr. *mila* braća. *mala* djeca; glagol ponajviše stoji u plur., na pr. braća *govore,* djeca se *igraju,* sasma rijetko u sing., na pr. neki od braće, koja *bješe* u Jopi, pođoše s njim. *V.* d. ap. 10, 23., današnji Hrvati imaju svoju gospodu, koja se od naroda prostoga vrlo *razlikuje.* kovč. 12., u Grblju tako zovu Latine i gospodu, koja *je* u carskoj službi. rječn. kod царевић., s drugom gospodom, koja stvar ovu *poznaje* i *razume.* prep. 6. 53 (1840)., sva gospoda *podrani* u crkvu. nar. pjes. 2, 160., koje *je* birala sva vlastela. *D.* istor. 340., pohodi gospodu, koja *je* u vlasti. *M. 101.*, gospoda *pita. 102.*

b) Pokretne riječi (t, j. pridjevi, brojevi, zamjenice i participi, što imaju sva tri roda, na pr. *dobar — dobra — dobro, prvi — prva — prvo, ovaj — ova — ovo, dao — dala — dalo*), ako su u predikatu, stoje s pomenutim imenicama također u sing., na pr. braća su *zdrava,* djeca su *zaspala.* Iz ta se dva primjera vidi, da glagolski dio predikata *(su)* stoji u plur., a pokretna riječ *(zdrava, zaspala)* u sing. Tu dakle imamo sintaksnu smjesu. Potvrde su tome: i ova *su* mi gospoda .... *slala* pesama. *V.* nar. pjes. (1833) XXXIII., u knjigama one braće naše, *koja su pisala* glagolitskijem slovima. pis. 22., nemoj, da učiniš, kao što *su* naša braća *učinila.* nar. prip. 111., uze sebi dio svoje očevine nasuprot starijoj braći, *koja* braniše prava porodična. *D.* istor. 6., doista *su* dubrovačka vlastela *ljubila* italijanski jezik. 331., kad se moli za sve pravoslavne oce i braću, *koja su* prije *preminula.* pis. 17.

c) Pokretne riječi stoje u plur. u muškom obliku; ponajviše biva to u drugoj rečenici, a ne u kojoj stoje one imenice. Primjeri: *mnogi* su od prve gospode naše *pitali* za ono pismo. *V.* laži i op. 22., i tako gospoda ta, koja misle i govore, da u pisanju riječi ne treba paziti na izgovor, nego na korijen, valjalo bi najprije da postave pravila i *sami* da ih se drže. pis. 28., u Dubrovniku prva gospoda bila su vlastela; ne samo što su se oni (t. j. vlastela) i pravima i gospostvom vrlo *razlikovali* od svoga naroda .... kovč. 11., i *oni* od gospode naše, *koji* su narod *ljubili* i *željeli* mu dobro činiti, ponajviše nijesu *znali,* kako će, nego su *radili* protiv svoje želje. 15., djeca po selima obično ne oblače

gaća, dok ih ne mogu *sami* driješiti i svezati. rječn. kod rahe., od turske gospode, *koji su bili počeli* piti rakiju, oni su pred ručak i pred večeru svagda *pili*. rječn. kod мезе., onda mu braća počnu zlobiti, što *oni* nisu *mogli* jabuke sačuvati, a on je sačuva. nar. prip. 19., onda starija braća otidu, kuda *su znali*. 79., vidjeli smo, da je i djeci svojoj ostavio zavjet, da budu *vjerni* sultanu. *D.* istor. 182., Josif dakle pozna braću svoju, ali *oni* (t. j. braća) njega ne poznaše. *D.* 1 mojs. 42, 8.

d) Osamljeni su ovi primjeri: zato je velika hvala onoj gospodi, *koja* su oglase moje *razašiljali*. *V.* prav.-sov. predgovor., i gospoda *otišla* u crkvu i Božju su službu *ostajali*. nar. pjes. 2. 503,

411. a) Imenice *čeljad, momčad* i slične također nijesu istoga roda i broja po smislu, kojega su po obliku. Kašto im glagol stoji u sing.: sva čeljad njezina *ima* po dvoje haljine. *D.* pr. sol. 31, 21. Iz Vukova jezika nemam ovakoga primjera ni jednog, ali je nalik na nj: ne mogući svoj čeljadi pomoći i izbaviti *je* od ropstva. *V.* mil.-obr. 61.

b) Glagol stoji u množini: poslije *stanu* momčad pjevati. *V.* nar. pjes. (1824) XXVII., budući da se ova buna kod njegove kuće počela i njegova je čeljad ropstvom *platiše*. mil.-obr. 67., од чељади, која *нијесу* оданде родом. nar. pjes. 1, VI., mlada momčad u šali između sebe *napijaju* još smješnije. kovč. 127., momčad ona, što *igraju* i *pievaju*, zovu se koleđani. rječn. kod коледа., *umiru* mnoga čeljad. kod упадак., u tom je nesretan, što mu se čeljad nikad ne *mogu* da *nasite; izjedu* na jedan obrok pun kazan jela. pa *im* je i to još malo. nar. prip. 96., kruh báci onijem zvjeradma, da te ne *izjedu*. 117., čobančad kad *nađu* zovu, *odseku* jedan prut i od njega načine sviralu. 191. Nalik je primjer: nego mu negde u zbegu ńađu čeljad te *ji* povataju i dovedu. mil.-obr. 60.

c) Pokretne riječi u predikatu stoje ponajviše u ženskom rodu sing.: da bi se momčad naša iz Srbije, koja znadu čitati i pisati, za tri godine *mogla* toliko naučiti. *V.* laži i op. 8., od prije *su išla* momčad uoči božića od kuće do kuće te *pjevala* pjesme od kolede. rječn. kod коледа., mlada *su* momčad vrlo rado *išla* u otmicu. kod отмица., u veliku su školu primali samo momčad, koja *su* već *znala* čatiti i pomalo pisati, pa *su* ondje *učila* istoriju sviju naroda. kod школа., s dvoje troje čeljadi, koja *su* nas *poslуživala*, ostanemo u kući. prav.-sov. 79., da je Mušicki u Karlovcima pitao za narodne pjesme nas momčad iz Srbije, koja *smo* se onda *nalazila* ondje, to je istina, drž.-izd. 3, 66., od toga časa ne *mogoše* čeljad ni polak jesti, koliko *su* donde *jela*. nar. prip. 98.

d) Rjeđe stoje pokretne riječi u muškom rodu plur.: mlada su momčad vrlo rado išla u otmicu i često su *nudili* jedan drugoga: ajde, more, da ti otmemo djevojku .... djevojke otimaju ponajviše momčad, koja nemaju roditelja, ili ako ih imaju, a

oni ih ne slušaju. rječn. kod отмица., млада момчад• желећи, да се покажу јунаци, као што су *слушали* да се приповиједа за њихове старе, одмах спопадну оружје. nar. pjes. 4, 459.

e) Ovdje se mogu dodati primjeri za riječ *burad,* koja je također zbirna imenica kao *čeljad, momčad,* ali znači nešto nežive: da se k mostu *privuku* burad. *V.* eman. 26., s pomoću kojih se burad na kola *tovare* i s kola *skidaju.* rječn. kod палије., tu se burad *opravljaju.* nar. prip. 101.

f) Napokon neka stoje ovdje primjeri za slaganje zbirnih imenica *muškinje* i *ženskinje*: dok muškarci ovako igraju i pjevaju, ženskinje *objeduje,* pa onda opet uhvate i *one* kolo te igrajući *pjevaju. V.* kovč. 86., da se *obrezuje* sve muškinje. *D.* 1 mojs. 17, 10., sve ženskinje, što *je poznalo* čovjeka, pobijte. sud. 21, 11.

* * *

412. a) Uz brojeve *dva, oba, tri, četiri* glagol stoji gotovo svagda u plur., vrlo rijetko u sing., na pr. evo *ima* četiri godine. nar. pjes. 2, 173., četiri reda *ima* i među arhijerejima. *D.* pis. 237. kad se *navrši* tri godine. prip. 122., ne *prođe* ni dve nedelje dana. *Š.* 5, 109. Mnogo je običnije: dva čovjeka *doďoše,* četiri godine *prođoše,* i t. d.

b) Pokretne riječi kad su u predikatu ili u drugoj rečenici, stoje u dualu: od prve žene *ostala* su mu dva sina. *V.* dan. 4, 16., i ona su druga tri gospodina *govorila* koješta. pis. 29., iz Njemačke *bila* su *došla* tri učena Srbina. prav.-sov. 7., Petar je Dobrinjac imao dva sina, *koja su* oba *umrla.* 77., tu su valjada i moja dva brata *propala.* nar. prip. 55., kad tamo, a to već *došla* i druga dva brata. 77., a veli im Šuičkinja Mara: oba mlada, oba meni draga, oba lipa, *živa* majci *bila!* nar. pjes. 1, 557., da su tri brata zajednički *vladala. D.* istor. 6., sv. Sava priča, da su ga obadva brata *dozvala* u Srbiju i oba ga *srela* u Hvosnu. 20., nijesu oba suparnika *bila dužna* dati svjedoke. 276., ona dva velika praznika negda su *slavljena* zajedno pod jednijem imenom. pis. 306.

c) Pokretne riječi stoje u plur.: dva mlađa sina *bili* su kod starijega brata. *V.* dan. 1, 22., gdje su dva ili tri *sabrani* u ime moje. mat. 18, 20., каже, да су два чоека врло *различни* један од другога. nar. posl. 129., dva čovjeka. *koji* se paze, kovč. 43., nađe dva bijela goluba, *koji* joj reku. nar. prip. 162., *sideli* su do tri pobratima nar. pjes, 1, 404., u zlo *sjeli,* dva Jakšića mlada! 2, 620., oba su mu Boga *prifatili.* 3, 161., tako je on sad stupao u prava očina i oba strica, koji su *umrli* bez djece, *D.* istor. 95., dva kaluđera poslana od oba manastira potvrdiše pismom, da su *primili* sve novce. 117., takova su tri prva dana velike nedjelje, *oni* su jednaki po službi Božjoj. *D.* pis. 127., još dva znamenita običaja bivaju na vjenčanju, *koji* mladencima napominju nove dužnosti njihove. 223.

d) da mi se daje *svako* tri mjeseca. *V.* prep. 6, 66 (1842); tu je uzeto *svako* mjesto *svaka,* v. u §-u 413g.

e) Ima i takvih primjera, u kojima stoji isprva dual, a poslije plur.: pripovedaju, da su se nekad dva momka *bila zagledala* u jednu devojku, pa onda kod crkve na saboru *teli* da se pobiju oko nje. *V.* dan. 4, 32., *удружила* се два чоека, па један давао месо, а други купус, те се *хранили* заједно. nar. posl. 340., ona dva konjika još su pre od carevoga sina *bila došla* u dvor i *pripovedila* caru sve po redu, što su *čuli* i *videli,* nar. prip. 60., *bila* tri brata, po na belome svetu ništa više nisu *imali* do jednu krušku, te bi tu krušku redom *čuvali.* 99., dva cara *došla* da prose i *metnuli* jabuke na sto. 101.

e) Osobina je crnogorskoga i bokeljskog govora, da riječi, koje neposredno stoje uz pomenute brojeve (dakle ne u predikatu), imaju oblik plurala: koliko bi mogli *ovi* tri konja doćerati. nar. prip. 151., uzmi i natovari *one* tri konja. 152., i dva grada *nešetane* i dva konja *nejahane* (t. j. daću ti). nar. pjes. 1, 342., ali sjede do dva *stari* starca. 2, 12., i kod nje su dva *ljuti* arslana. 2, 31., i ćeraju dva *ranjene* druga. 4, 60., udriše se dva *dobri* junaka. 4, 88., udriše se dva *kršni* junaka. 4, 317. — Biće pogreška *svoje* mjesto *svoja* u primjeru: da će je čuvati kao *svoje* dva oka u glavi (u nar. pripovijetki bokeljskoj). nar. prip. 164.

413. a) Brojevi *pet, šest, sedam* i t. d. danas se ne sklanjaju, t. j. postali su prilozi; zato se i slažu sa singularom i sa srednjim rodom, na pr. *došlo* ih *je* pet, kao kad velimo: *došlo* ih *je* malo (ili mnogo). Ali misao, da ti brojevi doista znače množinu, čini, te s njima može glagol stajati i u pluralu, a pokretne riječi stoje onda u onom rodu, kojega su riječi združene s tim brojevima. Evo različnih načina slaganja s pomenutim brojevima:

b) kad mu se *navršivaše* četrdeset godina. *V.* d. ap. 7, 23., i *pade* ih u jedan dan dvadeset i tri hiljade. 1 rimlj. 10, 8., у оьоj књизи *има* 62 пјесме. nar. pjes. 4. predgovor., sedam klasova *izraste* iz jednoga stabla jedrijeh i lijepijeh, a iza njih *isklija* sedam malijeh i šturijeh. *D.* 1 mojs. 41, 22., kad se *navrši* četiri stotine i trideset godina. 2 mojs. 12, 41., *izgibe* ih od te pogibije dvadeset i četiri tisuće. 4 mojs. 25, 9., dvadeset i tri godine *bješe* Joahazu. 4 car. 23, 31., oko njega po*sjeda* dvanaest sveštenika. pis. 131., čim se *spominje* pet udruženijeh crkava. 335., da poznaš, koliko nam dobra *čini* svetijeh sedam tajna. 370.

c) .... 7350 ljudi, od kojih *je* 3782 čovjeka *određeno bilo* da čuva malu Vlašku. *V.* prav.-sov. 40., novijeh vojvoda *postavljeno je* u nahiji požarevačkoj sedam, 64.. *osnovano bi* dvanaest episkopstva. *D.* istor. 22., tako se u Kotoru 608 modija soli *razdavalo* narodu. 248., dakle *je* 1000 perpera mletačkih *bilo jednako* s 1000 perpera dubrovačkih. 253., u malom *je* vijeću *bilo* 11 vijećnika. 345., kako *je obilato* krasotama duhovnijem i ovijeh pet nedjelja časnoga posta. pis. 108., u blagodati, kojom *je darivano* sedamdeset učenika. 235.

d) jedanaest učenika *otidoše* u Galileju. *V.* mat. 28, 16., *sretoše* ga deset gubavijeh ljudi. luk. 17, 12., ja ne znam, dali u

svemu narodu našemu pedeset kuća *imaju* novi zavjet, drž. izd. 3, 265., *otidoše* tri sta janičara. nar. pjes. 2, 370., vino *piju* trideset Senjana. 3, 173., *skupiše* se šezdeset Senjana. 3, 427., devet se svjedoka *zakleše,* da su služili. *D.* istor. 250., pet zavjesa neka se *sastavljaju* jedan s drugim. 2 mojs. 26, 3., kad *zatrubiše* u trube onijeh tri stotine (t. j. ljudi). sud. 7. 22., ovu tajnu treba da *svršuju* sedam sveštenika. pis. 226., ovako i ostalijeh šest sveštenika jedan za drugim po*mazuju* bolnoga uljem. 230.

e) dođe na Batočinu, gde *su* tri četiri stotine Turaka *bili načinili* šanac i *čuvali* ga. *V.* mil.-obr. 105., pet od njih (t. j. djevojaka) *bijahu mudre,* a pet *lude.* mat. 25, 2., ostalijeh pet popečitelja *imali su* sjednice zajedno. prav.-sov. 58., sluga odgovori, da su (paunice) dolazile i kako su osam *pale* u jezero, a deveta njemu na konja. nar. prip. 22., al' *srditi* dvanaest Arapa *svi* dvanaest sablje potrgoše. nar. pjes. 2, 374.

f) S pomenutim brojevima može iz početka biti sing., a dalje plur.: *sastane* se opet oko trista vojnika, pa se *dogovore,* da *idu* ono veče, da *udare* na Turke. *V.* dan. 3, 198., u taj čas *doleti* devet zlatnih paunica, osam *padnu* na jabuku, a deveta u krevet. nar. prip. 19., iz rijeke *izađe* sedam krava debelijeh i lijepijeh te *stadoše* pasti po obali. *D.* 1 mojs. 41, 18.

g) Vrijedno je navesti ove primjere, u kojima pokretna riječ, koja pobliže određuje broj, stoji u srednjem rodu sing.: kuda se gotovo *svako* 10 godina pali i ara. *V.* dan. 2, 48., sa *neko* 50 ljudi pređe u Jadar. 3, 184., nije mu bilo *puno* četrdeset godina, kad je umr'o. 4, 5,. s *neko* 800 ljudi. mil.-obr. 36., i *ovo* šest braće. d. ap. 11, 12., за *ово* посљедњијех 11 стихова готово би се могло рећи. nar. pjes. 1, 558., sa *neko* 70 bećara. prav.-sov. 52. *ovo* pedeset godina počele su se knjige štampati. drž. izd. 3, 372., napunimo vreće za *sve* trideset konja. nar. prip. 7., strina Jela suknju ovranila za svojije *sve* devet sinova. nar. pjes. 1, 582., još rodila devet mili kćeri, *sve* se devet tebi pomamilo! 1, 559., oko konja dvanaest katana, *sve* dvanaest Relja pogubio. 2, 477., *sve* mi tridest druga pogubiše. 3, 100., te susrete tridest đece *ludo.* 410., šta će *ono* sedam jaganjaca, što si odlučio? *D.* 1 mojs. 21, 29. Ne mogu se sve pokretne riječi uz brojeve tako slagati, velika većina njih mora stajati u genitivu plur., t. j. slagati se s imenicom, što zavisi o broju, na pr. mora se reći: sedam *starih* ljudi, deset *bijelih* krava, nikako ne bi valjalo u tim primjerima: *staro, bijelo,* — a i u navedenim primjerima bio bi genitiv posve običan, na pr. *nekih* 50 ljudi, *svih* devet sinova, *onih* sedam jaganjaca i t. d. Tu je gen. plur. ne samo posve običan, nego je i prvobitan. Što se govori: *neko* 50 ljudi, *sve* devet sinova, to je asimilacija pokretne riječi s brojem mjesto s imenicom, kojoj po smislu pripada, a budući da su se brojevi *pet, šest, sedam* i t. d. prestali već odavno sklanjati, postali su adverbi, a uz adverbe pokretne riječi stoje u sing. srednjeg roda, na pr. popiću *ovo* malo

vina, a ispor. i strah me je *bilo*, zima mi je *bilo* u §-u 426c. Plod je analogije prema navedenim primjerima: osim *neko* desetak ljudi. *V.* mil. obr. 16 (kao da mjesto „desetak" stoji „deset")., *sve* trojici (mjesto: „svoj trojici") glave osiječe. nar. pjes. 4, 335., najznatnije je u njima *sve* trima (t. j. u svim trima knjigama). *V.* drž. izd. 3, 390. *) — Vidi još primjere u §-u 415c i 416g i *ovo dana* u §-u 470b.

414. a) Brojne imenice *dvojica, obojica, trojica* i t. d. imaju glagol uza se gotovo svagda u pluralu. na pr, desetorica braće Josifove *otidoše*, da *kupe* žita. *D.* 1 mojs. 42, 3., *prijeđoše* obojica suhim. 4 car. 2, 8. Sasma je rijedak sing.: blago pripadne sinovima, kojih *bijaše* trojica. *D.* istor. 112., *bilo* ih je isprva dvojica, a poslije petorica. 341.

b) Pokretne se riječi s pomenutim imenicama slažu sad u sing. ženskoga roda, sad u plur. muškoga. Potvrde za prvo slaganje: ako su i *bila* tu dvojica od njegovijeh protivnika, Milenko i Vuica. *V.* prav. sov. 19., ostala trojica jamačno su *imala* mnogo manje. 58., jedan bi (t. j. brat) ostao kod kruške, a druga dvojica *išla* bi na nadnicu. nar. prip. 99., na dva pisma *potpisana* su obojica. *D.* istor. 86., ako bi obojica *umrla*. 176., vidimo, gdje se dvojica zaklinju mjesto druge dvojice, *koja* su *stavljena* među svjedocima. 286., jedva se čuje tihi bahat od trojice, *koja* se kad kad ustave. pis. 66.

b) Primjeri za drugo slaganje: budući da su nji dvojica *bili* pobratimi i *zadali* jedan drugom veru, da se ne izdadu. *V.* mil. obr. 74., Đorđije mu (Teodosiju) naiju kragujevačku, u kojoj su iznajprije obojica *zapovijedali*, uzme svu pod svoju vlast. dan. 3, 217., onda otac reče sinu: mi smo obojica svakojako *jahali* na magarcu. 236., vi ste obojica tako *lepi* i *pošteni* i mome srcu *mili*, da .... 4, 32., prva dvojica *kazivali* su mi, da su nešto skupili. nar. pjes. (1833) XXXIV., prvi su senatori *bili* ona trojica, što su *bili* u Rusiji. dan. 5, 50., dvojica bijahu *dužni*. luk. 7. 41., od ovijeh 12 sovjetnika za četvoricu može se reći da su *znali* knjigu. prav.-sov. 8., kad su ova četvorica *hvatani*. 21., tako se braća umire i starija dvojica otidu, kuda su *znali*. nar. prip. 78., tako su *krivi* obojica, i Stefan i Đurađ. *D.* istor. 114., kao što smo se *zakleli* obojica. 1 car. 20, 42., kako smo nas dvojica .... *uradili* taj posao. sitn. sp. 228.

c) Oba su ova načina pomiješana, te u jednoj rečenici dolazi jedan, u drugoj drugi: sumnjam, dali bi se među našijem književnicima *mogla* naći trojica, *koji* bi to *znali*. *V.* pis. 57., samo trojica *bila* su na skupštini, kojima nije povoljna bila ova uredba .... ali što su njih trojica *mogli* učiniti protiv onolike množine? nijesu *smjeli* ni progovoriti. prav.-sov. 51., što su na Tavoru *bila* dvojica, *koji* su Boga *gledali*, Mojsije i Ilija. *D.* pis. 325.

*) Jamačno je pogreška: kome se *svi* dvanaest koljena našijeh nadaju (*svi* mjesto *sve*). *V.* d. ap. 26, 7.

415. a) Brojevi *dvoje, oboje, troje, četvoro* i t. d. imaju uza se glagol češće u plur. nego u sing., osobito ako se misle odrasla čeljad. Primjeri za plural: onda se oboje (t. j. muž i žena) *uzmu* za ruke i s bedena skoče u Moravu. *V.* pjes. (1824) XVI., Sava do Bijograda teče od zapada k sjeveroistoku, a Dunavo od sjevera k jugu; sastavši se pak pod samim zidinama bijogradskim *okreću* se oboje pod imenom Dunava ispod Bijograda k jugoistoku. dan, 2. 41., vrana o bunjištu, a soko o mesu, pa oboje na Đurđev dan *izlete.* nar. posl. 39., đe se dvoje *valjaju,* trećemu se *nadaju.* 76., posle nekoliko dana *venčaju* se njih dvoje (t. j. momak i djevojka). nar. prip. 24., što *govore* dvoje mlađenaca. nar. pjes. 1, 608., pa *zaspaše* đece obadvoje. 3, 105., negda je Dubrovnik zajedno s ostalom Dalmacijom priznavao vlast vizantijsku, ali u IX. vijeku oboje *otpadoše* od Vizantije i *pođoše* za samostalnošću. *D.* istor. 230., neka se *pogube* oboje (t. j. čovjek i žena). 5 mojs. 22, 22. — Primjeri za sing.: neka *raste* oboje (t. j. kukolj i pšenica) zajedno do žetve. *V.* mat. 13, 30., đe dvoje *govori,* tu je treći kost u grlu, — đe dvoje *diše,* treće se piše. nar. posl. 73., ne nosi plate kurvine ni cijene od psa, jer *je* oboje gad pred Gospodom. *D.* 5 mojs. 23, 18.

b) Pokretne riječi u predikatu stoje uz rečene brojne imenice obično u plur. muškoga roda: a bijahu oboje (t. j. muž i žena) *pravedni* pred Gospodom. *V.* luk. 1, 6., bi uhvaćena zvijer i s njom lažni prorok .... *živi* biše *bačeni* oboje u jezero otkr. 19, 20., tako su se njih dvoje (t. j. momak i djevojka) *grlili* i *ljubili.* nar. prip. 19., oboje (t. j. momak i djevojka) *mrtvi* na zemlju padoše. 142., dvoje su se *zamilili mladi:* Omer momče, Merima devojka. nar. pjes. 1, 244., što smo sinoć dvoje *besjedili.* 609., a bjehu oboje *goli,* Adam i žena mu. *D.* 1 mojs. 2, 25., oboje (t. j. momak i djevojka) da bi *mogli* lakše dijeliti. pis. 216., stoje dvoje čobančadi .... oboje su *plačni* i *preplašeni. M.* 224. — Rječi je sing. srednjega roda; ne bi ga *nadlajalo* devetero pasa. nar. posl. 193., dvoje mi se *drago milovalo:* Jovo momče i Mara djevojka. nar. pjes. 1, 266.

c) Asimilaciji, kakova je u primjerima, što se navode u §-u 413g., odgovara ova: *dvoje djece ludo* (kao nominativ ili akuzativ) u nar. pjes. 2, 176. 499 i 3, 414 i 4, 365 mjesto: *dvoje djece lude,* što smislu više odgovara.

416. a) Prilozi *koliko, toliko, nekoliko, malo, mnogo, više, najviše* slažu se kao brojevi *pet, šest* i t. d. Imamo dakle:

b) najviše našijeh učitelja i književnika *misli* i *govori,* da je ono sve pokvareno. *V.* pis. 22., stoji znatna praznina, koju su istorici radi ispuniti; više ih se *drži* Milakovića. *D.* istor. 96. Ovamo se može metnuti i primjer: kod đekoji namastrira, kad je lijepo vrijeme, *skupi* se po nekolike iljade duša. *V.* dan. 2, 109. U tom se primjeru riječi „po nekolike iljade" osjećaju potpuno jednake, kao kad bi se reklo „nekoliko iljada", zato je glagol u sing.

c) ono nekoliko vojvoda i kapetana, što se još *nije bilo predalo, prslo* po šumi kud koje, gore se boji naroda nego Turaka. *V.* mil. obr. 54., oblasti bijahu odvojene i velike, i najviše ih *bijaše uzeto* od Grčke. *D.* istor. 133., jedno pismo, na kom je *potpisano* mnogo ljudi. 288.

d) najviše naših spisatelja i čitatelja *govore,* da se valja pridržavati slavenske ortografije. *V.* pis. 5., koliko najamnika u oca mojega *imaju* hljeba i suviše! luk. 15, 17., nekoliko rastrkanijeh kuća *zovu* se „Dražev vrt". nar. posl. XVII., више људи више урадити *могу*. 73., ono malo varošana i građana *sjede* među Turcima, drukčije se od naroda *nose* i *žive* i s njim se ne *miješaju.* kovč. 13., u Srijemu malo žena *nose* dugačke košulje, nego košuljce, pa preko njih dolje *svežu* skute. rječn. kod скут., najviše ljetopisaca i istorika *misle,* da je bio. *D.* istor. 86.

e) nekoliko ljudi *mogli su* pisati kojekako. *V.* rječn. (1818) III., ponajviše ondašnji sovjetnika niti *su znali,* što je Krivi Vir ni Crna Rijeka. dan. 1, 72., оволико људи *нијесу* се *могли* скупити сасвијем тајно. nar. pjes. 4, 461.

f) Mješovito je slaganje u primjerima: onda se *podigne* iz Vidina nekoliko stotina Turaka i *pođu* na njega, a kad *dođu* na pošljednji konak, onda on skupi sve svoje momke. *V.* dan. 1, 75., u to vreme dođe Milošu glas, da *je* iz Beograda *izašlo* nekolike stotine Turaka te *načinili* i na četokaiku *izvukli* jedan top. mil. obr. 84., nekoliko stražara *ostane,* da *čuvaju* ranu i džebanu. 94., dođe u jedno polje, đe su se nekolike stotine plugova *bile sastale* te *orali* spahiji. nar. prip. 2.

g) Asimilacija kao u primjerima navedenim u §-u 413g: sa *ono svoje* malo ljudi potrči opet. *V.* mil. obr. 97., ako *ovo moje* nekoliko riječi makar najmanje koristi učini. pis. 22.

* * *

417. a) Kad su u rečenici dva subjekta ili više, koji su svi istoga roda i svi u sing., glagol im može stajati u sing. i u plur. Primjeri za sing.: kad pop umre, njegov konj i petrailj i krst *pripada* vladici. *V.* dan. 2, 118., tako *dođe* Milan Grbović s nekoliko stotina ljudi iz valjevske naije i pop Luka Lazarević s nekoliko stotina iz šabačke. 3, 200., godine 1809. *postavi* Crni Đorđije i sovet Miloja glavnim upraviteljem. 4, 22., odmah se kod vjerenikove kuće *počinje* veselje, pjevanje, igranje i gošćenje. kovč. 47., ako u svačemu pravda i istina kad tad *mora* nadvladati. drž.-izd. 3, 306., čavka i zla žena što se više *pere,* to je crnja. nar. posl. 345., prijateljstvo s njemačkim carem i srodstvo s grčkim carevima *dade* Srbiji drugo lice. *D.* istor. 14., zato mu se najzgodnije *učini* vjenčanje i kraljevsko ime. 25., za njim isto *govori* Difren, Rajić i Engel. 93., jugozapadni ugao srpskoga naroda, gdje *bijaše* Duklja, Desnica i Rasa, 129., bezazlenost i

pravda neka me *sačuva.* psal. 25, 21., u potonjim parimijama *opisuje* se zaklanje i uskrsenje gospodnje. pis. 154.

b) Primjeri za plur.: pa se car Aleksandar i sv. sinod ne *boje,* da će rosijska crkva propasti, nego se još *nadaju,* da će se bolje utvrditi. *V.* rječn. (1818) XIII., kad Asan-beg i Veli efendija *iziđu* pred velikoga vezira. dan. 3, 187., ovo je opet znak, da pravda i istina *imaju* samo po jedan put, a laž i budalaština *imaju* ih, koliko ko hoće. pis. 29., onaj dan .... nju (t. j. nevjestu) zaova i još kakva u tom poslu vješta žena *obuku* u najljepše haljine. kovč. 96., dođe od Kara-Đorđija pismo sovjetu, da se i Jugović i Radonjić i Grujović *izgone* iz službe. prav.-sov. 83., mati i žena *salete* ga. nar. prip. 68., Dušan, Aleksandar i Paleolog *učiniše* savez. *D.* istor. 45., Poljska, Češka, Rusija i Srbija *pripadaju* po početku svoga evropskog značenja u jedno vrijeme. 126., vjera, narodnost i pomoć Rusije *učiniše,* te se Srbima osnova državni život. 137., oganj i tamjan u ovaj slavni čas *napominju* glas stvoriteljev, pis. 38.. potom izabranoga *izvedu* pred njih najstariji sveštenik i đakon. 246.

418. a) Isto tako može glagol stajati i u sing. i u plur., kad su subjekti različnoga roda, a svi u sing. Primjeri za sing.: na to ji sad zulum i nevolja *stane* nagoniti i upućivati. *V.* dan. 3, 149., Užice i sva naija užička i gotovo polovina rudničke *dade* se Kara-Markoviću. mil.-obr. 46., dobrijem je spisateljima od polze staračka vika i privatno recenziranje. pis. 71., u pohode *ide* nevjestin otac, mati, brat, ujak i koji rođak. kovč. 95., kašalj, šuga i ašikovanje ne *može* se sakriti. nar. posl. 133., *uplaši* se svinja i međed, pa reče međed svinji. nar. prip. 222., iz pisma, koje Hilandaru *dade* Evdokija i Konstantin, vidi se. *D.* istor. 86., mjesto zajedničke radnje *nasta* nadmetanje, otimanje, buna i pravi rat među njima. 133., da im se *prosvijetli* razum i pobožnost. pis. 65., još joj se sluh i srce *trese* od ovijeh riječi. 138., da se nova crkva i žrtvenik *ispuni* slave Gospodnje. 345.

b) Primjeri za plur.: koje ova recenzija, koje g. Pavle Solarić *podbuniše* me i *naćeraše,* da dodam. *V.* rječn. (1818) XIV., ne znadu svoga narodnog jezika, pa im ono općeno neznanje i sujeta ne *dopuštaju,* da se ponize. pis., 94., gospodskome smijehu i vedru nebu ne valja vjerovati, jer se za čas *promijene.* nar. posl. 44., ovoga *zagrle* car i carica kao svoga sina, pa ga *uvedu* u riznicu te ga *preobuku.* nar. prip. 184., u istom se pismu Hum i Zeta *nazivaju* srpske oblasti. *D.* istor. 25., prosvjeta i građanski red *istiskivahu* neznanje i prostotu staroga života. 73., godina, dan mjeseca i ime đaka *završuju* pismo. 283., onda sveštenstvo i narod u crkvi *pojahu* pjesme. pis. 114., Jordan i more *pobjegoše* od tebe. 308.

419. a) Pri subjektima istoga roda pokretne riječi u predikatu stoje u istom broju, u kojem je glagol, a u rodu ponajviše onome, kojega su subjekti. Najprije evo primjeri za sing.:

de *je življeo* sv. Savo Nemanjić i knez Lazar. *V.* rječn. (1818) XII., da ji onde ne bi *zastao* Milenko i Petar. mil.-obr. 22., gde *je* posle *došao* i Stojan Čupić i prota Matije Nenadović. 51., čuvaju ovce, kao što se pjeva, da ih *je* čuvao trojanskoga kralja sin Paris i Dušanov nećak Miloš Voinović. kovč. 12., ovo *je* sve meni ovako *pripovijedao* i Petar u Besarabiji i Mladen u Kragujevcu. prav.-sov. 16., tek što (carev zet) u ovu avliju uljeze, *ostade* i on i konj mu i pas *mutav.* nar. prip. 149., potvrdi Dubrovniku župu konavaosku, koju *bješe* Dubrovniku dao Sandalj i Petar Jablanović. *D.* istor. 163., dakle *je* u Epidavru *bio* Obod i Cavtat. 195. U navedenim primjerima subjekti su muškoga roda, — ženskoga su i srednjeg u primjerima: budući da mu *je* žena i kuća *bila* u Jadru. *V.* dan. 4. 18,, najveća se promjena i šteta u sovjetu srpskom *dogodila.* prav.-sov. 9., moja *je* mati i njegova na jednom suncu taranu *sušila.* nar. posl. 181., što *je* Desnica i Rasa *bila* blizu Zete. *D.* istor. 138., pismu *je* važnost i spoljašnja forma *bila* različna prema važnosti same stvari. 281., kad *je* osveta i samovlasna rasprava *zamjenjivala* sudno traženje krivca. 309., — napomenuo sam, kako *je štampano* jevangelije Rejmsko i Ostromirovo. *V.* pis. 91., po tome vjenčanje i velikožupansko dostojanstvo *bješe sastavljeno* sa starješ tvom. *D.* istor. 18., miješanje ugarsko (t. j. u poslove srpske) i otimanje Vukanovo *nije bilo* bez krvi. 20., dostojanstvo i značenje istinitoga vladaoca *nije dopuštalo* u državi silne družine. 132.

b) Primjeri za plur.: što *su* mu Janićije i Antonije *držali* stranu i *branili* ga. *V.* mil.-obr. 48., Dobrovski i Šafarik *dokazali su,* da su se Srbi negda zvali svi slavenski narodi. kovč. 9., beg i vojvoda *nijesu* se *smjeli* miješati u upravljanje. rječn. predgovor., ni muselim ni kadija *nijesu imali* plate. kod *муселим.*, da *su* Karađorđije i Mladen *potkupili* i nagovorili Voinovića. prav. sov. 49., tast i zet *mogli su* upravljati jednom zemljom. *D.* istor. 81., potvrdi sve zapise, koje mu *bijahu dali* Sandalj, Vukac i Vuk. 176., *jesu* li Vladislav i Vlatko dugo *vladali* u svojim zemljama, ne zna se pouzdano. 183., da Dubrovnik, Spljet, Trogir i Zadar *nijesu bili* rastilo rimskom izobraženju. 327., patrijarah Jenoh i prorok Ilija *živi biše preneseni* na nebesa. pis. 328. Primjeri za subjekte ženskoga roda: kako *su stajale* jedna prema drugoj rimska i slovenska stihija. *D.* istor. 327., ako *su* igdje zemlja i priroda silno *djelovale* na tijelo i dušu kakvog naroda. *N.* 347.

c) Kad su subjekti srednjega roda, a glagol im je u plur., pokretna riječ je u muškom rodu: pogledaj tvoje jelo i tvoje piće, još se *nijesu pokvarili. Lj.* 31. Tako bi bilo i ovo: nebo i more *bijahu mirni.*

d) Ima i takvih primjera, gdje je od dva glagola prvi u sing., drugi u plur.; tada se *diže* Avimeleh i Fihol, vojvoda njegov i *vratiše* se u zemlju filistimsku, *D.* 1 mojs. 21, 32., tada *odgovori* Rahilja i Lija i *rekoše* mu. 31, 14., poslije *izide* Mojsije i Aron

pred Faraona i *rekoše* mu. 2 mojs. 5. 1. Tako je i ovo: u tom nahija biogradska s Drine, a potom i druga vojska od Sjenice *prispije* na lijevu stranu Morave te tako Turke malo *obustave*. *V.* prav.-sov. 32.

420. a) Kad su subjekti različnoga roda, mogu u predikatu pokretne riječi stajati u sing., a rod im se upravlja ili po rodu bližega (najbližega) subjekta ili po rodu onoga subjekta, koji je prvi u rečenici.

b) da su se knezovi umnožili i vlast im se i gospodstvo *umalilo*. *V.* laži i op. 17., oni se dogovore da bježe jednu noć, kad *je bila* velika kiša i vjetar. prav.-sov. 68., pogleda, kad li *dolećeo* vilenik i vila. nar. prip. 126., Bog *je* nju *umudrio* i naša jadna siromaština. 132., tvoj *je* sin *mrtav* i tvoja snaha. 142., već to *bio* brat i seja. nar. pjes. 1, 219., pak je njima Bog i sreća *dala*. 1, 398., kuda *nije išao* ni plug ni kosa ni motika, to je bila planina., *D.* istor. 59., ako bi ta sva župa ili dio od nje kadgod *dopao* njemu. 211., iz početka *je dolazilo* ime i titula onoga, ko je pismo davao. 283., *nije* za dugo *trajao* mir i sreća u crkvi: pis. 105., da bi mu se *iscijelila* duša i tijelo. 188., da bi se i na ovom žrtveniku *pretvaralo* tijelo i krv Hristova svijetu na spasenje. 346., čudesa, koja je tu *počinila* priroda i vreme. *M.* 270.

c) ne bi li nam Bog i sreća *dao*. nar. pjes. 3, 329., namjera *je* i Bog *namjerila*. 4, 516., žito i so bijaše im *ostavljeno* na volju. *D.* istor. 240., jer se pleme ili dom u takvom slučaju *brojilo* u polovinu. 302., koji narod ili carstvo ne bi *htio* služiti Navuhodonosoru. jerem, 27. 8. Na to je nalik i ovo: vo ili krava, u *kojega* rogovi rastu u širinu. *V.* rječn. kod ширајаст.

d) Uz subjekte, koji znače nešto neživo, a muškoga su i ženskog roda, a glagol je u sing., može pokretna riječ stajati u sing. srednjeg roda, ali je to veoma rijetko: da mu *je* poziv i dužnost *bilo* raditi o utvrđenju ustavnosti. *D.* sitn. sp. 366. Mislim, da bi mnogo običnije bilo uzeti oblik *bila* ili *bio*.

e) Subjekti različnoga roda (ali svi u sing.) mogu u plur. imati i glagol i pokretne riječi, što su u predikatu, a rod je pokretnih riječi muški ne samo ako je koji od subjekata muškoga roda, nego i ako nije. Primjeri: tako *su* Sava i Dunavo *opasali* Biograd se tri strane. *V.* dan. 2, 42., evo *su* u naše vrijeme sasvim *opustili* Rudnik i Požega. 48., Negotin i Kladovo *bili su* od prije za sebe. 54., tijelo i krv *nijesu* tebi to *javili*. mat. 16, 17., i smrt i pakao *bačeni biše* u jezero. otkr. 20. 14., čoroje, vila i turica *išli su* za vremena republike uz mesojede kao maškare. rječn. kod *čoroje*., otac i mati onoga seljaka kao da *su* se *okovali* na ovome svetu, *ostareli* i *pocrneli* i *osušili* se kao aveti. nar. prip. 96., u to vreme čovek i žena *bili su* za večerom. 173., Avram i Sara *bijahu stari* i *vremeniti*. *D.* 1 mojs. 18, 11., kada sunce i mjesec *budu sjedinjeni*. *Lj.* 442. — Tako je i ovo: za dažd i za smrt ne treba Boga moliti, *sami* će doći. nar. posl. 83.

421. a) Za slučajeve, kad su subjekti u plur., ali se rodom razlikuju, navodim primjere: da *su* title i mali jerovi *prevarili* onoga, koji je ispisivao. *V.* rječn. (1818) III., pištolji i duge puške i veliki noževi dopuštaju se, samo da *nijesu okovani* ili onako *lijepi* kao u Turaka. dan. 3, 87., doznajemo, da je u Srbiji bilo velikih manastira, pod koje *su* se *stavljali* drugi manastiri i crkve. *D.* istor. 58., ali *su* u njih (t. j. u ljetopisaca) godine i imena *iskvarena*. 200., ovamo idu pisma, kojima *su* svečano *potvrđivana* prava i slobode. 281., izlazi im i vrata *bijahu jednaka*. jezek. 42, 11., kako su žene mironosnice i učenici rano *došli* na grob. pis. 49., u njima *su sastavljeni* svi znaci i proroštva o rođenju spasiteljevu. 298.

b) jer *su* mnogi oni moji pjevači i pjevačice *odnijeli* njihove pjesme sa sobom na oni svijet. *V.* drž. izd. 3, 123., dokle ga njegovi pisari i druge udvorice *nijesu nagovorili*. rječn. kod кнез., manastiri *su* i crkve *bili slobodni* od državnijeh dužnosti.. *D.* istor. 58.

422. a) Subjekti mogu biti različnoga i broja i roda. Tada se glagol upravlja prema broju bližega (najbližega) subjekta ili prema broju prvoga u rečenici. kako se vidi iz primjera: kašto knez i kmetovi *zovu* ajduke na predaju. *V.* dan. 2, 94., Mart navali sa snijegom i s mrazom, te se *smrzne* i *okameni* i baba i njezini jarići. rječn. kod бабини јарци., poetičeske stope i slogomerje po svojstvu jezika *namesti* se samo od sebe (t. j. u stihu). drž. izd. 2, 381., prsi, želudac i glava *boli* me jednako. prep. 4, 171 (1831)., misao se sve bolje vidi, koju *izradi* narod i vlasnici mu. *D.* istor. 3., kako narod srpski i vlastela mu *paziše* pravoslavnu vjeru. 56., protiv njega *govori* Orbini i izvori, koje sam navodi. 148., neka mu *metne* Aron i sinovi njegovi ruke na glavu. 2 mojs. 29, 19., i Aron i sinovi njegovi neka *jedu*. 29, 32., David i jevanđelisti *odzivaju* se u svakom stihu. 54., *počinje* se spremati ulje i vino, mirisne trave i korijenje.. 355.

b) Vrlo rijetko iza subjekta u plur. stoji glagol u sing. slažući se sa subjektom, koji je na prvome mjestu: ja mislim, da odijelo kao na pr. i običaji *ide* u narodnosti, koje razlikuju jedan narod od drugoga. *V.* laži i op. 19. Mnogo bi običnije bilo: *idu*.

c) I pokretne riječi mogu se upravljati prema bližemu (najbližemu) ili prema prvome subjektu. Primjeri: tu *je* sad *bio dobežao* Mutap i Simo Pastrmac i Blagoje iz Knića i još mlogi kojekaki momci. *V.* mil.-obr. 72., kad *je* Turcima u Šapcu već *bila dosadila* glad i ostale nevolje. dan. 3, 179., potom se *nastavio* kuluk i ostale nepravde Mladenove. prav.-sov. 20., tu *je bila* strašna lupa, vika, zveka lanaca i strašni glasovi. nar. prip. 79., najviše se *izvozilo* žito, stoka i metali. *D.* istor. 258., u njegovo se ime *kleo* knez, vlastela i cijela vlada. 285., ruke *su* se *sjekle* i jezik pristavu, koji bi presudu izvršio drukčije, nego što treba. 315., *sjekao* se jezik i uši pristavu, kad se nađe kriv. 315., ako knez Vukac ili drugi bosanski sudija ili dubrovačke sudije ne bi *došle*. 320.

d) senat je nabavljao barut i olovo, te su se fišeci kao i kremenje vojsci uredno *razdavali*. *V.* mil.-obr. 11., da *su* im žene i djeca *ostale* u zalozi. rječn. kod роб., zanati i trgovina još se ne *bijahu* dosta *razvili*. *D.* istor. 60.

e) Pokretne se riječi ne upravljaju ni prema bližemu (najbližemu) ni prema prvome subjektu, nego stoje u muškom rodu plur. bez obzira, kojega su roda i broja subjekti: dan, u koji će zemlja i nebesa biti *promijenjeni*. *Lj.* 184., sunce i mjesec i zvijezde vama *su podvlašćeni*. 190., Bog podupire nebesa i zemlju, da se ne bi *srušili*. 317.

423. a) Kad su subjekta dva ili više njih istoga ili različnog roda i broja, a predikat stoji za njima, onda se ispred predikata može upotrebiti riječca *to* ili *sve*, kako pokazuju primjeri: za pojasom dva pištolja (ili barem jedan) i veliki nož, a oko pojasa barem dvije kese pripojasnice i o njima ognjilo, mazalica i barutni rog ili tikvica, a o lijevom ramenu duga puška — *to ide* više u odijelo nego u obranu. *V.* dan. 2, 105., jablan, topola, jagnjed i jasika — *sve je* nalik jedno na drugo, ali se opet jedno od drugoga razlikuje. rječn. kod јаблан., kranjsko zvono, arbanaska žena i gradsko magare — *to su* najveći mučenici na ovome svijetu. nar. posl. 160., Grbalj, Luštica, Krtole, Maine, Pobori, Braići — *sve je* Turcima harač plaćalo. kovč. 38., pjesme, zagonetke i pripovijesti — *to je* gotova narodna književnost. nar. prip. IV., broj slogova i odmor — *to su* u našim narodnim pesmama glavna pravila. drž. izd. 2, 381., priznanje vaše, koje mi u pismu ovom izjavljujete, i rodoljubiva pomoć, koju ste mi odredili, — *to su* prevelike nagrade za sve moje književne trude. prep. 6, 259 (1833)., zakon i vlast — *to je* temelj svakome državnom poretku. *D.* istor. 14., znaci od same prirode, mjera od oka i riječi starih ljudi — *to je* glavno, po čemu su se međe postavljale. 59., zakletva, svjedoci, potpis onoga, koji pismo daje, i pečat — *to su* bila jemstva, da će se držati. 284., a sva djela vlasti njegove i sile i pripovijest o veličini Mardohejevoj — *to je* napisano u knjizi dnevnika. jest. 10, 2., seoba, nameštanje, posao, koji mu se zatekao u ruku — *to* ga *je* do sada zadržavalo. pis. mil. 8. Ispor. §. 622b.

b) Ako iza dvije imenice ili iza više njih stoji relativna zamjenica, koja se jednako proteže na sve imenice, onda relativna zamjenica mora stajati u plur.: naštampano je jedno moje pismo, no s takvijem predgovorom i pogovorom, u *kojima* ništa drugo nema do same laži i ruženja. *V.* laži i op. 3., po Hrvatskoj po Dalmaciji i Boci, *koje* su pod vladom evropejskijeh država) i kuće su po selima tako rastrkane kao i u Srbiji. 22., objavi rat Dubrovniku radi sina i žene, *koji* pobjegoše u nj. *D.* istor. 229.

* * *

424. a) Ovdje ćemo metnuti primjere za sročnost, koja je „po smislu" (što su stari gramatici zvali „ad synesin"), t. j. gdje je subjekt po gramatici u sing., a po smislu je u plur. Najprije evo primjeri sročnosti s riječima *jedan drugoga* ili *jedan drugome* i t. d. Tu predikat može biti u sing. i u plur., a mora biti u plur., ako je glagol u 1. ili u 2. licu: u to *ukori* jedan drugoga te obodoše konje i pristigoše. nar. prip. 131., kad se poslije sastanu vuk i lisica, *zapita* jedno drugo, kako uteče. 227., — udruže se međed i svinja i lisica . . . . *zapitaju* jedno drugoga, šta će koje raditi. nar. prip. 221., jedan drugom krvcu *halališe*. nar. pjes. 3, 381., s Bogom pošo, Mijate ajduče! da Bog dade, da se razumremo, al' da jedno drugo ne *vidimo*! 433., valja misliti, da su po štogod i *primali* jedno od drugoga (govor je o Srbiji i o Dubrovniku). *D*. istor. 259., kako carsko pismo i zakon stoje jedno prema drugome. 281., laž *govore* jedan drugome. psal. 12, 2., kad se svrši kanon, jedna strana drugoj (misle se na jednoj strani sveštenici, na drugoj pjevači) *stanu* otpijevati antifone. 364. Tako bi bilo i u primjeru: pošto *zadadoste* vjeru jedan drugome (ili jedno drugome ili jedna drugoj).

b) Takva je sročnost i s riječju *svaki*: otmičari ne smiju da udare na kuću, gdje je selo složno, jer seljaci, kako stanu puške pucati i učini se buna, *spopadne* svaki svoju pušku pa *trči* u pomoć (tu dakle imamo sing., premda je riječ „seljaci" pravi subjekt). *V*. rječn. kod отмица., pa *oprema* svaki konja svoga. nar. pjes. 3, 381., — Veljko narodu kaže, da *rade* svaki svoj posao. *V*. dan: 1, 75., Crni Đorđije podigne beogradske bećare i raspiše obližnjim vojvodama, ta *pođu* svaki s nekoliko momaka. mil.-obr. 47., kad već sav narod iziđe, zahvale mu, što ih je izbavio i *otidu* svaki svojoj kući. nar. prip. 63., *otidoše* svak na svoju stranu. nar. pjes. 2. 99., svaki svoga *ubijte* subašu. 4, 149., *pobjegoše* svaki k svojem šatoru. *D*. 4 car. 14, 12., mislim, da ćemo o tom samo onda raditi, ako svaki iz svijeh sila *prionemo*. *D*. dioba 7.

c) S imenicama *narod, jato, družina,* i sličnima glagol svagda može stajati u sing., ali stoji često i u plur., osobito ako nije u istoj rečenici, na pr. Veljko se stane moliti srpskom sovjetu, da mu *dadu* dopuštenje. *V*. dan. 1, 72., pisao je (t. j. Veljko) sovjetu u Bijograd, da mu *pošlju* džebane i krivio i (t. j. ih), što ranije nijesu to uredili i više mu džebane *poslali*. 85., Nedić zade kroz bježan pak vikne nekoliko puta: *čujte*, vilaete! Turci ostaše za sad u Loznici. 3, 199., kaže narodu, da se ne *protive*, mil.-obr. 5., čuvši to rod njegov *iziđoše*, da ga *uhvate*. mar. 3., 21,, namagoše na društvo, koje bješe na drugoj lađi, da *dođu*, da im *pomognu*. luk. 5, 7., kad već sav narod iziđe, *zahvale* mu, što ih je izbavio. nar. prip. 63., *navalite*, mobo moja, pod veče, biće vama šugav jarac do veče. nar. pjes. 1, 169., *navalite*, ljuta Arapijo! nar. pjes. 2, 366 (na istoj strani ima i: sad *navali*, ljuta

Arapijo!)., *bježʼte,* roblje, kuda koje znade, 2, 524., *prolećeše* jato golubova i pred njima tica golovrane. 3, 12., čujete li, sva moja družino! 3, 27., *nemojte* se, rajo, prevariti, no *slušajte* cara čestitoga. 4, 370., a družina njega *dočekaše.* 4, 411., neka daje narodu (t. j. žita), da ne *pomru* od gladi. *D.* prip. 41., *čujte,* narode! 143., naleže k njemu narod, da *slušaju* riječ Božju. 173., — *bežʼte,* narode, eto Turaka! *M. 65.,* viši dio među njima *snuju* namjere protivne njihovijem riječima. *Lj.* 63., veći dio ljudi *činjahu* nevaljalstva. 78., većina (t. j. ljudi) to ne *znaju.* 91 (u istoj knjizi ima i ovako: veći dio među njima ne *zna* ovu istinu. 98., većina među njima ništa ne *razbira.* 290). — Plural se može izreći i zamjenicom, koja stoji u drugoj rečenici: vojska sva još onaj dan pozna, da Veljka nema među *njima* (t. j. među vojskom). *V.* dan, 1. 87., odredi se, da narod bude careva raja, kao i *njiovi* stari što su bili i da daje vojsci turskoj tain i poslugu. mil.-obr. 142., otac njezin otpiše, da narod primi ovo momče za cara; ako li ne će, da će on dignuti krajinu na *njih* (t. j. na narod). nar. prip. 89., kad narod poteče za njim, on *im* (t. j. narodu) objavi. *D.* pis. 197., vidjeh nevolju svojega naroda u Misiru, i sad hoću, da *ih* izbavim. prip. 55., djeca Izrailjeva (t. j. narod izrailjski) ne će mi vjerovati; *oni* će reći: nije. 56.

d) I u ovim je primjerima sročnost „po smislu": Krnjo arambaša opkoli u jutru sa svojijem društvom kuću nekakvoga čovjeka, da *udare* na nju (t. j. on i društvo). *V.* rječn. kod Крњо., Milenko prijeđe preko Miroča i sastavši se s Rusima *opkole* Kladovo (t. j. on i Rusi). prav.-sov. 28., Kara-Đorđije s nešto vojske otide Loznici u pomoć i sastavši se s vojskom Jakovljevom *udare* na Turke te ih *odbiju* od Loznice (t. j. Kara-Đorđije i vojska Jakovljeva). 33., jer ni jedan od pomenute trojice *nijesu bili* za to (t. j. ni prvi ni drugi ni treći). drž. izd. 3, 66., G. Miklošić u dogovoru sa g. Šafarikom *izdaju* različne diplome (kao da je rečeno, što isto znači: Miklošić i Šafarik u dogovoru izdaju). *V.* prep, 6, 369 (1848).

* * *

425. a) Kad se kojemu čeljadetu govori *vi,* treba ne samo glagol, već i pokretne riječi u predikatu da stoje u pluralu; tu dakle nema slaganja „po smislu", već samo po gramatici. Primjeri: vi *ste počeli,* vi i dovršite (kaže jedan general drugome). *V.* eman. 72., držite li vi još ono za istinu, što *ste* juče deci *tolkovali* (pita seljak učitelja)? dan. 3, 238., vi *ste* s pokojnijem Kopitarom najviše *učinili.* nar. prip. u posveti (Jakovu Grimu)., opominjući se vaše prijateljske ljubavi, koju *ste* mi *pokazivali* (iz Vukova pisma A. Kuzmaniću). drž. izd. 3, 304., kad ste se vi na to *nakanili* (iz Vukova pisma J. S. Popoviću). 438. moleći vas, da *biste imali* dobrotu javiti mi. *D.* pis. ruv. 86., *uvjereni budite,* da žalost .... dijelim s vama. 138., javite mi, da *ste* ovo

primili. 141. — Tako treba govoriti i ženi, kojoj se kaže *vi*: onu dobrotu i milost koju *ste* vi meni *činili,* ja nijesam zaboravio. *V.* prep. 4, 536 (1822)., da *ste primili* pismo moje. 4, 544 (1841) dar, koji *ste* mi *blagovolili* poslati. 4, 549 (1841). (Sva su ova tri primjera iz Vukovih pisama kneginji Ljubici). Griješkom je sing. u primjeru: moja gospođice, što ste vi *drukčija* i *ljepša. V.* pripr. 37.

b) Vuk je u svojim pismima za knezove Miloša i Mihajla upotrebljavao titulaturu „Vaša svjetlost", za mitropolita Stratimirovića „Vaša ekscelencija", a za drugu veliku gospodu „Vaše visokopreosveštenstvo", „Vaše visokorodije". Uz te titulature uzimao je on glagol svagda u drugom licu plur., a pokretne riječi u plur. muškoga roda. Primjeri: oni ljudi, koje Vaša svjetlost ne *poznajete.* prep. 2, 628 (1832), o tome se Vaša Svjetlost *možete* uveriti. 2, 661 (1832), da *ćete* Vaše sijateljstvo meni oprostiti. 5, 501 (1840), ako Vaše visokorodije *mislite,* da . . . 6, 56 (1841), ako mi Vaša ekscelencija *ispunite* ovu molbu. 6, 248 (1847), Vaše visokopreosveštenstvo *znate,* da . . .7, 458 (1840), nadam se, da me Vaša svjetlost sad *ne ćete* ostaviti. 7, 613 (1840), nadajući se, da *ćete* Vaša svjetlost ovu molbu uslišiti. 7, 662 (1862)., — da ste Vaše visokorodije *primili* pismo moje. 6, 60 (1841), ako bi Vaša ekscelencija *vidjeli,* da . . . 6, 247 (1845)., Vaša ekscelencija *bili ste* tako *milostivi.* 6, 249 (1848)., da *ste* Vaša svjetlost *otišli.* 7, 631 (1845). Griješkom je pokretna riječ u sing.: čitajući, da *ste* Vaša svjetlost *potvrđen* za kneza. 7, 612 (1840).

c) Govoreći u 3. licu Vuk o knezu Milošu upotrebljavao je titulaturu *Njihova svjetlost,* uz koju je glagol uzimao u 3. licu plur., a pokretne riječi u plur. muškoga roda: znam, da su Njiova svetlost *opraštali* i onima, koji su njima (t. j. njemu, knezu Milošu) zlo želili učiniti. prep. 1, 707 (1834)., kad bi se Nj(ihova) svetlost *smilovali,* da mi *dopuste.* 1, 708 (1834)., kad *su* Njiova svjetlost *blagovolili* zapovjediti. 2, 622 (1832)., od koji svakoga Njiova svjetlost *moraju* uvažavati. 2, 623 (1832)., kad *su* se Njiova svjetlost iz Kragujevca *spremali* u Bijograd, da se *inštaliraju* za knjaza nasljedstvenoga. 4, 155 (1831)., Njiova svetlost *dozovu* svoga pisara i smejući se *kažu* mu. nar. pjes. (1833) XIV., kome *su* i Njiova svetlost *preporučivali.* XXVII. Tako je i ovo (u istoj knjizi): *dali su* mi Njiova ekscelencija gospodin Stefan Stratimirović. XXXII.

d) Danas (a i već odavno) ne upotrebljava se ni u pismu, ni u govoru kongruencija, kaka je u primjerima pod b) i c), nego se piše i govori na pr. Vaša svjetlost (Vaša ekscelencija) *drži* i *držala je,* isto tako: Njegova (ne: Njihova) svjetlost (ili ekscelencija) *dolazi* i *došla je.* Vuk je onako pisao pod utjecajem ruskoga i njemačkog jezika; a što je pisao *Njihova* (mjesto *Njegova*) svjetlost ili ekscelencija, to nije neposredno ni rusizam ni germanizam, nego se razvilo ovako: prema njemačkom jeziku pisao je Vuk o knezu Milošu u trećem licu *oni,* a ne *on,* na pr. nadam se tvrdo, da će *Oni* ovu molbu milostivo primiti. prep. 4, 171 (1831)., što *Oni* za mene pitaju. 6, 109 (1834)., — a prema *oni* posvojna je zamjenica *njihov,* a ne *njegov* (to je prema *on*), otud dakle *Njihova* svjetlost.

426. a) U predikatu može biti imenica ili zamjenica, koja se od subjekta razlikuje rodom ili brojem ili jednim i drugim, pak se rod i broj upravlja sad po subjektu, sad po imenici ili zamjenici, koja je u predikatu. Primjeri za prvi slučaj: narodna *je* muzika srpska gadlje, uz koje se igra, i gusle, uz koje se pjevaju junačke pjesme. *V.* dan. 2, 106., hrana njegova *bijaše* skakavci i med divlji. mat. 3, 4., zidine od staroga gradića, koji *je bio* kao vrata od svega dolje kraja. pis. 33., u istoriji ima dosta primjera, da su države jednoga naroda i zakona *bivale* najveći

neprijatelji između sebe. kovč. 4., mutavdžije su od prije u Srbiji *bile* najviše Bugari. rječn. kod мутавџија., njihova *je* danas prava zemlja ili domovina dalmatinska ostrva i gdjekoja primorska mjesta. drž. izd. 3, 195., Danilo veli, da joj *je* dvor bio Brnjaci. *D.* istor. 30., državna dobra *bila* su osobito paše, šume, planine i putovi. 58., da su onda svi gradovi *bili* utvrđena mjesta. 61., porodično je pravo *bilo* temelj i pravu za imanje. 68., valja priznati, da je to *bilo* jedan od najglavnijih uzroka, te Bosna potpade pod Turke. 192., ovo je u staro vrijeme *bilo* znak vjernima, da zaključaju vrata. pis. 27.

b) Primjeri za drugi slučaj: ja sam ajduk„ i mene ajduci slušaju i slušaće me, ali sav narod *nijesu* ajduci. *V.* dan, 3, 163., da je „sobstveni interes" *bila* „prva i glavna pričina" svijem mojijem poslovima. laži i op. 9., reci, da kamenje ovo hljebovi *postanu*. mat. 4, 3., kad bih dočekao, da se ona (t. j. knjiga) preštampa, *bio* bi joj odgovor ova moja obrana. odbr. 4., ono dijete, što je na snu dolazilo, *bio* je andio poslan od Boga. nar. prip. 157., ko im je *bila* mati? *D.* istor. 37., kamo da sav narod gospodnji *postanu* proroci! 4 mojs. 11, 29., sav narod, koji vidjesmo, *jesu* ljudi vrlo veliki. 4 mojs. 13, 33., trećina vas neka *budu* vratari. 2 dnevn. 23, 4., je li istina, da *je* zakon i ustav *bilo* (t. j. bilo ono), što su tražili protivnici? sitn, sp. 377., samo je prvi i pošljednji dan svakoga praznika *bila* subota. prip. 72., junaku *su* dobar konjic krila. *JM.* 209.

c) U §-u 401b rečeno je, da su rečenice *strah me je, zima mi je* bez subjekta i da u njima riječi *strah, zima* služe kao prilozi; to se potvrđuje tim, što se govori strah me je *bilo, bilo* mi je zima, dakle onako, kao kad se kaže: strašno mi je *bilo,* zimno je *bilo*. Isto tako služe kao prilozi imenice *sila, sram, sramota* u primjerima: u Srbiju je *dolazilo* sila ovakijeh robova. *V.* rječn. kod роб., sram te *bilo!* kod срам., prepade se, sramota ga *bilo!* nar. pjes. 4, 235. Tako je i : sramota bi *bilo,* da Turci dođu u moju kuću. *V.* dan. 1, 82., što bi se spahiji *činilo* sramota, da iziđe na mejdan svome seljaku. pis. 71., da je *bilo spremljeno* sila Božija zakona. *D.* sitn. sp. 376. Imenica *sila* je potpuni prilog, kad se kaže: imam *sila* posla, *sila* sam izgubio i t. d., t. j. mnogo, vrlo mnogo.

Red riječi i rečenica.

427. a) Naš jezik pripada među jezike, u kojima je red riječi dosta slobodan, zato nema mnogo sigurnih pravila za ovaj dio gramatike. Među sigurna pravila idu neka od onih, koja se tiču namještaja glagola (v. §. 437.a), zatim pravila o namještaju prijedloga (§. 439)) i enklitika (§. 442. 443). Sigurno je pravilo i to, da upitne zamjenice, upitni prilozi i veznici stoje na prvome mjestu u rečenici, na pr. *ko* viče na ulici? *što* imaš u ruci?

gdje živi tvoj brat? *kad* misliš otići? *zar* i vi to mislite? i t. d. Osim tih pravila drugih sigurnih nema, zato se u istoj rečenici mogu riječi različno namjestiti, i za svaki se od tih namještaja može reći da je dobar. Uzmimo za primjer poslovicu: po porukama vuci mesa ne jedu (nar. posl. 255); nju možemo i ovako izreći: vuci po porukama mesa ne jedu, — vuci ne jedu po porukama mesa, — vuci mesa ne jedu po porukama, — vuci ne jedu mesa po porukama, — ne jedu vuci mesa po porukama, — mesa ne jedu vuci po porukama, — po porukama ne jedu mesa vuci i t. d.

b) U navedenoj poslovici su samo četiri dijela: subjekt, predikat, bliži objekt, dodatak glagolu, ali u mnogim rečenicama još se nalazi dalji objekt (na pr. bojim se *nesreće,* — sin vjerujte *ocu,* — Bog se brine *sirotama)* i različni dodaci ili dopune, pa svi ti dijelovi mogu u različnim rečenicama biti različno ispremetani, kako dokazuju primjeri: narod će napuniti kule novom projom. *V.* dan. 4, 3., ove su godine Srbi imali pod svojom vladom celu Srbiju. mil.-obr. 19., — potjera jedan starac u Tršiću poslije podne lisičji trag po snijegu. rječn. kod пиривatpa., — takovu krasotu otvora crkva u pjesmama svojim prije onoga dana. *D.* pis. 309., — za Dušanove su vlade sudili Dubrovčanima za manje stvari srpski činovnici. istor. 262. Subjekt dakle (da samo njega napomenem) stoji u prvom primjeru na prvome mjestu, u drugom primjeru na drugome, i to iza dodatka, kojim se naznačuje vrijeme, u trećem primjeru također stoji na drugome mjestu, ali iza predikata, u četvrtom je primjeru subjekt na trećem mjestu, i to iza objekta i predikata, u petom primjeru subjekt je metnut na posljednje mjesto iza sviju drugih rečeničnih dijelova.

c) Ljudi rečenične dijelove namještaju ponajviše onim redom, kako im dolaze na pamet govoreći ili pišući; takav je red u svim navedenim primjerima, i zove se gramatički, jer ga gramatika našega jezika dopušta (negramatički je onaj red, kojega gramatika ne dopušta, kako bi na pr. bilo: ove su godine Srbi pod svojom vladom celu Srbiju imali). U gramatičkom redu onome, koji govori ili piše, sve su riječi jednako važne, t. j. on ne nastoji, da istakne koji rečenični dio između drugih. Ako li on to nastoji te ovu ili onu riječ, ovaj ili onaj rečenični dio meće na osobita mjesta, onda je to retorički red riječi. U tom redu onaj, koji govori ili piše, stavlja riječi, koje hoće da istakne, na najvažnija mjesta, a najvažnija mjesta u rečenicama su prvo i posljednje. Kad na pr. kažemo: *Bog* da mu dušu prosti! (nar. posl. 17), tu se između drugih riječi osobito ističe riječ *Bog,* zato i stoji na prvome mjestu; u primjeru pak: nije mi žao, što me bije *gospodar Jakov,* nego zašto da me bije i *njegov sluga*? (*V.* prav.-sov. 49) osobito istaknute riječi *Jakov* i *sluga* stoje na svršetku svaka svoje rečenice. Ali najvažnija riječ u rečenici ne mora stajati ni na prvom ni na posljednjem mjestu, već može da bude i na ko-

jem drugom, a onda joj se važnost ističe osobitim akcentom, koji obuzima čitavu onu riječ i koji je svakome poznat, ali se ne da lako opisati. U pomenutoj na pr. poslovici: po porukama vuci mesa ne jedu može najvažnija riječ biti *vuci*, i tu se njezina važnost ne ističe mjestom, nego onim pomenutim akcentom. Kad dakle najvažnije riječi ne moraju stajati na najvažnijim mjestima, otud se vidi, da za retorički red riječi nema stalnih pravila. Stoga će se u §§-ima, koji dalje dolaze, govoriti ponajviše o gramatičkom redu riječi (o retoričkom samo u §-u 444).

* * *

428. a) Posvojne zamjenice *moj, tvoj* i t. d, stoje vrlo često ispred imenica, i tome ne treba ovdje nikakvih potvrda; ali te zamjenice mogu stajati i iza imenica, kako je u primjerima: tast nas *moj* blagoslovi. *V.* dan. 2, 138., u osamnaestoj godini života *moga*. pis. 31., pristaće po smrti *mojoj*. rječn. predgov., ne boj se, kćeri *moja*. nar. prip. 60., da ćeš otići u zemlju *moju* i u rod *moj* i dovesti ženu sinu *mojemu*. *D.* 1 mojs. 24, 4., u srcu *mome*. *M.* 78'. — otac je *tvoj* poginuo. nar. prip. 81., volja će *tvoja* stajati pod vlašću muža *tvojega*. *D.* 1 mojs. 3, 16., to mi je učinio sluga *tvoj*. 1 mojs. 39, 19., — da spase dušu *svoju*. *V.* dan. 1, 19., u detinjstvu *svome* nauči. 4, 27., stane kupovati za kuću *svoju* različne stvari., pis. 14., ona kad vidi brata *svojega*. nar. prip. 10., donese materi *svojoj*. *D.* 1 mojs. 27, 14., izmeniše uloge *svoje*. *M.* 26., — koji misle o istoriji *njegovoj*. *V.* dan. 1, 58., da se za života *njegova* nikoga ne boji. 3, 202., po želji *njegovoj* izidem. pis. 31., baba potkupi slugu *njegova*. nar. prip. 21., mati *njegova* zgotovi jelo, kako jeđaše rado otac *njegov*. *D.* 1 mojs, 27. 14., — kad se prvi Turčin popeo na vrata *njena*. *V.* dan. 1, 19., dok nije došlo vreme, da je preda mužu *njenome*. mil.-obr. 61., drveta na njivi i po međi *njezinoj*. *D.* 1 mojs. 23, 17., — učenje pisma u narodu *našemu*. *V.* dan. 2, 4., riječi, koje narod *naš* ima. pis. 46., za istoriju *našu*. rječn. predgov., uzalud prođoše dani *naši*. *D.* pis. 60., da će se unuci *naši* moći hvaliti.. *M.* 7., — primio sam pismo *vaše*. *V.* prep. 3, 371 (1851)., zato što je brat *vaš*. *D.* sud. 9, 18., sinove *vaše* uzimaće 1 car. 8, 11., uzimaće desetak od usjeva *vaših* i od vinograda *vaših*. 8, 15., — ovaj je sav kraj bio pod vladom *njihovom*. *V.* kovč, 36., vukodlak davi ljude i pije krv *njihovu*. rječn. kod вукодлак., doklegod lađe *njihove* ne bi prošle. prav.-sov. 65.

b) Pokazne zamjenice mogu uvijek stajati ispred svoje imenice (i tome ne treba nikakvih potvrda), ali stoje često i iza nje: knjiga je *ova* vrlo znatna., *V.* dan, 1. 58., top *ovaj* nije imao kundaka. mil.-obr. 86., poslanici *ovi* nađu. prav.-sov. 23., tvojemu sjemenu daću zemlju *ovu*. *D.* 1 mojs. 12, 7., bilo pismo *ovo*, kako mu drago slabo. pis. 6., osveti vodu *ovu*. 187., — logor je *taj* bio kod nekaki čardaka. *V.* 3, 196., ja ovo činim kao član društva

toga. pis. 22., knjigu *tu* vi možete bolje čitati. prep. 1, 99 (1825), tako svrši Mojsije posao *taj. D.* 2 mojs. 40., 33., selo *to* ima sve, što treba. *M.* 2., — mjesto *ono* između grada i varoši. *V.* dan. 2, 42., knezovi *oni* udare sad s vojskom. mil.-obr. 178., da će stihove *one* popraviti. kovč. 16., metne gajde pod kladu *onu.* nar. prip. 59., na vrata grada *onoga. D.* 1 mojs. 23, 18.

429. Iza imenice svoje mogu stajati pridjevi, koji znače pripadanje, a nastavci su im: *ski, ov, in* i dr. Primjeri: pismo je otvorilo put umu *ljuckome. V.* dan. 2, 1., on po zapovijesti *carskoj* ide njima u pomoć. dan. 3, 189., ove je godine vojska *srpska* bila već dosta uredna. mil.-obr. 11., da bi i dužd *mletački* ustao. kovč. 37., Srbi zakona *turskoga.* rječn. kod Влах., u jezeru *skadarskome* kraj brijega *crnogorskoga.* kod око., zato mu zima *ruska* bude nesnosna. prav.-sov. 2., iznese u zubima pijeska *morskoga.* nar. prip. 115., prinos od roda *zemaljskoga. D.* 1 mojs. 4, 3., poznajući slabost *ljudsku.* pis. 74., — pomiluj nas, sine *Davidov. V.* mat. 9, 27., koji bijahu drugovi *Simonovi.* luk. 5, 10., da se ne pokvari zakon *Mojsijev.* jov. 7, 23., u ustima drži grančicu *lovorikovu.* kovč. 52., do vremena *Karađorđijeva.* rječn. kod кнез., sinovi *Venijaminovi* čuše. *D.* sud. 20, 3., duh *Gospodnji* dode na poslanike *Saulove.* 1 car. 19, 20., — nijesi najmanji u državi *Judinoj. V.* mat. 2, 6., otac *vjereničin* uzme jabuku. kovč. 46., nose kući *mladoženjinoj.* 51., kad po smrti *očinoj* prođe neko vreme. nar. prip. 109., car po smrti *ženinoj* pošlje sluge. 144., to su godine vijeka *Sarina. D.* 1 mojs. 23, 1., podiže plašt *Ilijin.* 2 car. 2, 13., — nijesu se smjeli miješati u upravljanje *narodno, V.* rječn. predgov., često ga priviđaju oko ambara *žitnijeh* i oko čardaka i koševa *kukuruznijeh.* kod вукодлак., sad se na nesreću *narodnu* sastanu. prav.-sov. 28., čašu *životnu* okusite. *D.* pis. 67., — udarilo ga tane *puščano. V.* mil.-obr. 45.

430. a) Drugi pridjevi i ostale pokretne riječi osim navedenih rijetko se nalaze iza svojih imenica. Primjeri: što narod o riječi *kojoj* misli. *V.* rječn. (1818) VIII., u brdima ima dosta ruda *svakojaki.* dan. 2. 28., narod *prosti* nije znao, što se radi. dan. 3, 177., tako vojska *sva* izide iz šančeva. mil.-obr. 94., skotina *bezumna* može raditi svoje poslove bez pravila. pis. 68., кад би ко шћео добро *какво* да учинш. nar. posl. 110., popovi *gdjekoji* služe leturdiju od godine do godine. rječn. kod поп., da su i Hrišćani *mnogi* imali svoje čitluke, kod читлук., u kojoj je đevojka *jedna* sjedila. nar. prip. 11., Bože *milostivi,* šta je to? 50., ali napretka *nikakva* nije video. 90., među kojima nema smisla *nikakvoga. D.* sitn. sp. 171.

b) U Vukovu prijevodu novoga zavjeta ima mnoštvo različnih pridjeva, koji stoje iza imenice, na pr. skakavci i med *divlji. V.* mat. 3, 4., oluja *velika* postade na moru. mat. 8, 24., u oganj *vječni.* mat. 18, 8., izvede ih na goru *visoku* same. mar. 9, 2., čovjek u haljini *sjajnoj.* d. ap. 10, 30 i t. d., ali gotovo na svim

takovim mjestima stoji pridjev iza imenice također u crkvenoslavenskom tekstu, kojega se Vuk držao dosta prevodeći novi zavjet. I u Daničića se nalazi primjera za takav namještaj pridjeva, ali dosta rijetko: Gospod omirisa miris *ugodni*. 1 mojs. 8, 21., došljaci u zemlji *tuđoj*. 15, 13., tijelo svoje opere vodom *živom*. 3 mojs. 15, 13., narod *sav* popada ničice. pis. 65., dođoše u zemlju *obećanu*. 196., poputnina u život *vječni*. 210.

c) Što je ovdje rečeno o namještaju pridjeva, to vrijedi samo za slučaj, kad su atributi, a kad su privesci, onda ne vrijedi, jer u tom slučaju dolaze pridjevi vrlo rado iza svojih imenica, (v. §. 460b), isto tako i onda, kad je uz pridjev izostavljen gerundij *budući*, v. §. 625a, na pr.: ne bi l' brata *živa* zatekao, nar. pjes. vuk 2, 629, pade junak *trudan* na postelju. 4. 363., — Miloje, *silan* i *bijesan* .... nije gledao Petra da ublaži. *V.* prav. sov. 28.

431. a) Kad se pridjev s kojom imenicom tako slaže, da oboje zajedno služi kao ime nečemu; onda je pridjevu mjesto pred imenicom, na pr. Crna Gora, Novi Sad, Stara Srbija, časni post, mali božić, Krstov dan, Lazareva subota. veliki petak, slijepi miš, slijepo oko, suha bolest, živo srebro. (v. §. 461a). U narodnim pjesmama i u tom slučaju stoji pridjev za imenicom: nasred *Gore Svete*. 2, 101., na *Vlahu Starome* .... blizu *Gore Crne*. 2, 103. Vrlo je rijetko to u prozi: po primorju i po *Gori Crnoj*. *V.* prep, 6. 282 (1836). — Književnici prema drugim jezicima pišu poznata iz historije imena, na pr. Petar Veliki, Henrik Četvrti, Ludovik Pobožni, ali narod govori: Crni Đorđe, Visoki Stefan, Bogati Gavan, Premudri Solomun, — a tako je i Silni Stefan. *V.* rječn. s. v. обил., poslao Malome Šćepanu. s. v. брњаш.

b) Sasma se rijetko u jeziku Vukovu i Daničićevu nalazi između pridjeva i njegove imenice umetnuta druga koja riječ (koja nije enklitika), na pr. *kakav* Turci *rat* imaju sa Srbijom. *V.* mil. -obr. 125., kod sviju nji *taka* je bila *tišina*, da .... 129., od mladosti moje *mnoge* navaljuju na me *strasti*. *D.* pis. 50., — tako je i: kad vidi, *kakvo* je Bog *čudo* učinio. nar. prip. 54. U narodnim je pjesmama takav red riječi veoma običan, na pr. *bijele* im savezao *ruke*. 2, 208., al' on sjedi, *rujno* pije *vino*, a *Markova* služi mu ga *ljuba*. 2, 371., drže *duge* preko krila *diljke*. 3, 159., iz zuba mu *vatra* sipa *živa*. 236., *sva* za Vukom zaplakala *vojska*. 4, 11., da mi *naše* izvedemo *roblje*. 4, 33 i t. d.

432. a) Kad uz koju imenicu stoje dva pridjeva (dvije pokretne riječi), onda imenica može stajati ili pred njima ili među njima ili za njima. Prvi je slučaj rijedak, a ponajviše je bar jedna od pokretnih riječi pokazna ili posvojna zamjenica. Primjeri: prijatelj je *taj njegov* namjeravao. *V.* dan. 1, 82., žena se *ta njegova* doseli u Bijograd. 92., vojsku *ovu srpsku* određivali su knezovi. 3, 139., molba *ta moja* ne treba sovjetu da ide. prep. 5, 218 (1844)., lik *onaj vaš* ja sam uzeo. 7, 663 (1862)., neka naspe na

dlan *svoj lijevi*. *D*. 3 mojs. 14, 15., grožđa u vinogradu *svojem nerezanom* nemoj brati. 25, 5., vladika se pokaže u haljini *prostoj običnoj*. pis. 12., rani duh moj kući *svetoj tvojoj*. 78.

b) Kad imenica stoji u sredini, onda pred njom može stajati svaki pridjev (ili pokretna riječ), a za njom posvojne zamjenice i pridjevi, koji znače pripadanje; drugi pridjevi stoje rijetko za imenicom. Primjeri: potom *taj* prijatelj *njegov* otide. *V*. dan. 1, 83., o postanju *ove* bune *njihove*. mil.-obr. 179., *ovaki* trud *njihov* ne će ploda donijeti. laži i op. 25., како је *некаквога* побратима *свога* варао. nar. posl. 68., kao što im i *današnji* jezik *njihov* svjedoči. kovč. 28., po Crnoj Gori i po *drugijem* okolinama *njezinijem*. rječn. predgov., *današnji* popovi *naši* stide se. kod поп., tako je i danas po *svemu* narodu *našemu*. kod школа., on *ovoga* obećanja *svojega* ne ispuni. prav.-sov. 73., *to* pisamce *moje* pošaljite. prep. 1, 257 (1822)., ako se *ovaj* rječnik *moj* zabrani. 3, 375 (1852)., dođe mu *stari* sluga *njegov*. nar. prip. 53., vrati se u *predašnje* carstvo *svoje*. 75., dokle ne dođe *najmlađi* brat *vaš*. *D*. 1 mojs. 42, 15., ko se dotakne *mrtva* tijela *njihova*. 3 mojs. 11, 24., u ovoj će pustinji popadati *mrtva* tjelesa *vaša*. 4 mojs. 14, 29., lijepo si primio *prvo* pismo *moje*. pis. 6., mjesta orošena *svetom* krvlju *njihovom*. 36., ne može doći *zemaljski* um *naš*. 173.

c) Na drugom je mjestu pridjev, koji znači pripadanje, ili pokazna zamjenica: Srbi su *ovaj* dar *Božij* primili. *V*. dan. 2, 1., kad se čoek otpadi od *običnoga* društva *ljuckoga*. 92., *ovi* su poslanici *srpski* iskali. mil.-obr. 30., jednom ga je pokazivao *mlogoj* gospodi *turskoj*. 56., izvor iza *južnijeh* vrata *gradskijeh*. rječn. kod Котор., osim kućana i *obližnje* rodbine *pokojnikove*. kod покајнице., povede *ovu* vojsku *rusku* uz Timok, prav.-sov. 42., krene se *sva* vojska *turska* i otide. 43., nijesam vidio u *cijeloj* zemlji *misirskoj*. D. 1 mojs. 41, 19., rastezaše *noćnu* službu *Božju*. pis. 4., pošljednji dani *zemaljskoga* života *Hristova*. pis. 119., da bi *sav* rod *ljudski* postao. 216., ona je *žalosnu* dužnost *ovu* izvršila. 106.

d) Na drugom je mjestu kojigod pridjev (rijetko): divljaci i danas jedu *ljucko* meso *sirovo*. *V*. dan. 2, 3., opali na nj *dvije* puške *male*. rječn. kod Котор., uzeo kaluđer *malo* dijete *muško*. kod ђаволак., oni rade *svake* poslove *domaće*. kod поп., da udarimo na kuću *onome* psu *debelome*. (t. j. Mladenu), pa kako njega nadvladamo, *onaj* će pas *crni* (t. j. Kara-Đorđije) pobjeći. prav.-sov. 53., ne plašite se *toga* mnoštva *velikoga*. *D*. 2 dnevn. 20, 15.

433. a) Stoje li po dva pridjeva (po dvije pokretne riječi) ispred imenice, i onda na drugom mjestu rado stoje posvojne zamjenice i pridjevi, koji znače pripadanje, ali te riječi mogu stajati i na prvome mjestu. Primjeri: kao što je naznačeno u *lanjskome mom* zabavniku. *V*. mil.-obr. 1., pored *sve moje* želje to se nije moglo. rječn. predgov., koji su vladali i po *ostalome njegovom* području. predgov., ugostiće ga kao *najboljega svoga*

prijatelja. kod крчма., da je nekad bio *veliki naš* namastir. kod Превлака», *jedan moj* bratučed otide. kod предјести., kao što kaže *pomenuti njegov* sin. prav.-sov. 31. — kao što je kazano u *mome lanjskom* zabavniku. *V.* mil.-obr. 1., da poznamo *svoj narodni* jezik. rječn. predgov., nego se uzdao u *svoju predašnju* sreću. kod Кочина крајина., došao je sa jednom hiljadom *svojijeh hrabrijeh* drugova. kod крџалија., pokajnice se zovu i *njegova dalja* rodbina. kod покајнице., naši su se ljudi pisali po *očinome* ili po *materinome krštenom* imenu. kod презиме.

b) U Srijemu i u *ostalijem njemačkijem* državama. *V.* rječn. kod господар., kad su se poslanici slali na dogovore s *velikom turskom* gospodom., kod кнез., poslije su se naimali u paša i u *drugijeh turskijeh* starješina. kod крџалија., ostavila je sve *sadašnjemu crnogorskome* vladici. kod Превлака., po ovome *donjozemskome* običaju. kod презиме., *ova turska* vojska otide. prav.-sov. 44., udari *silna turska vojska* od Bosne. 44., pere nas od *prvoga Adamova* grijeha. *D.* pis. 177.

c) Kad od one dvije pokretne riječi, što stoje pred imenicom, ni jedna ni druga nije ni posvojna zamjenica ni pridjev, što znači pripadanje, onda mislim, da se ne može uhvatiti pravilo za njihov red. Primjeri: *ovaj* je *sav* kraj bio kod vladom njihovom. *V.* kovč. 36., među *ovijem sadašnjijem* riječima ima ih mnogo. rječn. predgov., Dubrovčanin se u *kakoj velikoj* nevolji zavjetuje. kod грешница., stigne mu *ovaj žalosni* glas od Kamenice. prav.-sov. 30., čitajući *izabrane ove* pjesme.. *D.* pis. 92., kad se čita *ovaj divni* kanon. 100., uz *cijeli časni* post. 101.

434. a) Ima li imenica uza se po tri pridjeva, onda ona najvoli stajati iza sva tri pridjeva ili iza dva (a onda je treći iza imenice), ali za red, kojim pridjevi dolaze, mislim da se ne može reći drugo, nego da pridjevi, što znače pripadanje i posvojne zamjenice rado stoje na trećemu mjestu. Primjeri, gdje pred imenicom stoje dva pridjeva: *svi ostali* narodi *evropejski*. *V.* rječn. (1818) XI., kako bi bilo važno za *ostale sve* narode *slavenske*. dan. 1, 2., viđevši po sobi *različne srebrne* nakite *konjske*. 81., tako su pred nama izmakli *mlogi drugi* narodi *evropejski*. 2, 3., i od *drugi đekoji* rodova *zemaljski* može se po koja para dobiti, 2. 104., moleći ji u ime *svega onostranskoga* naroda *srpskog*. 4, 2., navale vojvode i *različne druge* poglavice *srpske*. mil.-obr. 86., da su *ovi rodoljubivi* trudovi *moji* nagrađeni, drž. izd. 3, 124., Konstantina, *drugoga nezakonitoga* sina *Milutinova* obiđoše. *D.* istor. 36., uz *treću tihu* molitvu *sveštenikovu*. pis. 9. u molitvama se pominjahu *sve duhovne* potrebe *njihove*. 65., kad bi vidio *svu mračnu* dušu *svoju*. 201., u *svijem znatnijim* razdjelima *njegovijem*. 173., *unutrašnje duhovno* bogatstvo *njihovo*. 254., kako je krasno uzvisio *dosadašnje velike* zasluge *svoje*. rad jug. akad. 13, 231.

b) Pred imenicom stoje sva tri pridjeva: Rusi i *drugi* gotovo *svi slavenski* narodi, *V.* dan. 1. 55., svršivao je *druge raz-*

lične narodne poslove. mil.-obr. 49., majstori i *drugi gdekoji mirni* Turci ostanu u svojim kućama. dan. 5, 47., који би се поред *свега свога високога* чина примио. nar. posl. XXVI., у писању *сваке моје дојакошње* књиге ја сам се старао. XXVI., u nekakijeh kiridžija vidi *šareno gubavo muško* ždrijebe. rječn, kod Марко Краљевић., kod *sviju svojih velikih* zasluga. *D.* istor. 18., kako su se prepale *same božanstvene nebeske* sile. pis. 50.

c) Evo dva primjera za četiri pridjeva: u srbuljama i u *ostalim svima starim slavenskim* rukopisima. V. dan. 5, 75., prema *ovome prvom večernjem* stihu *njegovu. D.* pis. 78.

435. a) Ako koji mjesni prilog (*tamo, onuda* i t. d.) ili koji padež bilo sam, bilo s prijedlogom služi za dopunu kojemu pridjevu ili kojoj imenici združenoj s pridjevom, onda ta dopuna dolazi vrlo rado između pridjeva i imenice; ako li su uz imenicu dva pridjeva, onda ona stoji ponajviše među njima. Primjeri za slučaj, kad za dopunu služi mjesni prilog: po Bijeljini i po ostalim *onuda* turskim palankama, *V.* dan. 3, 178., posle dugoga *tamo* ispitivanja i dokazivanja. mil. obr. 179., у Конављу и у свему *горе* Приморју nar. pjes. 1, 29., по осталијем *онуда* мјестима чује се. nar. posl. XXII., у Дубровнику и по свему онуда приморју. XXXI., потом је због познате *онамо* несложе и заваде изишао из Црне Горе. nar. pjes. 4, IV.

b) Primjeri za slučaj, kad za dopunu služi koji padež bez prijedloga: navale na srpsko *domaćim neslogama* razdrto carstvo. *V.* dan 2. 75., Црногорци и готово сви *њима* сусједни приморци nar. posl. XXVII., s ovijem *tajne* punijem riječima. *D.* pis. 63., o ovom *utjehe* punom gledanju. 130., na glavu djeteta *vjerom* osvećenoga. 194., hrana *tajne* puna 196.

c) Primjeri za slučaj, kad za dopunu služi koji padež s prijedlogom: brat ubijenoga u *Smederevu* Đuše. *V.* mil. obr. 21., s određenim *za njegovu pratnju* knezovima otide 143., posle dugoga *o tom* dogovaranja. *V.* dan. 5,87., познајући Вашу милостиву к *мени* благонаклоност, nar. posl. u posveti., najdragocjeniji znak njegove *k meni* milosti, prep. 4, 114 (1826)., seti se svoga *za novčić* kupljenoga mačka, nar. prip. 53., u svima se *iz pisama* navedenijem mjestima porotnici nazivahu sudije. *D.* istor. 264., prema celome *za sve slovenske jezike* veoma znatnome poslu. sitn. sp, 216.

436. a) Kad se pokazne zamjenice *ovaj, taj, onaj, ovaki* i t. d. nađu uz pridjev *isti,* onda taj pridjev vrlo rado stoji iza njih: *taj isti. V.* dan. 1, 84., od *take iste* čoe. 2, 105., *ovaj isti.* 123., *taj isti* dan.. mil.-obr. 25., *onaj isti* dan. 29., u *to isto* vreme. 40., *onu istu* noć. 88., *ti isti* Turci. 122., u *onome istome* značenju. pis. 46., za *to* te *isto* podigoh. rimlj. 9, 17., pisah vam *ovo isto.* 2 kor. 2, 3., imajući *onaj isti* duh vjere. 2 kor. 4, 13., учини *ону исту* погрјешку nar. posl. 77., у *тај исти* час. 77., *оне iste* godine.

prav.-sov. 2., u *ono isto* vrijeme. 44., u *ovo isto* vrijeme. 49. Prema tome Vuk obično piše *tako isto*, na pr. dan. 1, 15. 42., 2, 28. 45., mil.-obr. 41, 75., pis. 76., kovč. 6, 99., nar. posl. XV., prav.-sov. 41 i t. d. Tako je i ovo: *ovako isto*. rječn. (1818) III., *onako isto*. *D*. istor. 164. Rjeđi je namještaj: *isto tako*: *V*. pis. 4., nar. posl. XVII, 76., prav.-sov. 47., *D*. istor. 240., — *isto onako*. *V*. pis. 36.

b) Relativna zamjenica može biti dosta odvojena od riječi, na koju se proteže: nađu nekoliko stotina Turaka po avliji i oko konaka, *koji* su bili došli s različnim poglavicama. *V*. mil.-obr. 129., од Дубровника идући поред мора к југу одваја се од мора у суху земљу отока готово свуда шира од Дунава ниже Београда, *која* се онуда зове „канал" или „конао". nar. posl. XV., da ih ne bi Petar i Milenko s vojskom ruskom ondje zastali, za *koje* se već znalo da su na putu. prav.-sov. 51. U tim primjerima ne može nastati nikakva sumnja, na što se relativna zamjenica proteže; sumnja može nastati onda, kad se među imenicom, na koju se zamjenica proteže, i među samom zamjenicom nalazi koja imenica, na koju bi se zamjenica također mogla protezati, kako je u primjeru: pred vratima svagda je stajao jedan momak s pištoljima i s nožem za pojasom, *koji* se zvao „kavaz". *V*. prav.-sov. 10. Ovdje smisao riječi „kavaz" jasno dokazuje, da se zamjenica *koji* proteže na imenicu *momak*, ali ko ne zna, što znači turska riječ „kavaz". mogao bi pomisliti, da se zamjenica proteže na imenicu *nož* ili na imenicu *pojas*. Dvoumica bi bila u primjeru: narod ne smije da baci u zaborav djela svojih velikih ljudi iz onih starih vremena, *koja* su dostojna vječnoga spomena. Nikakve dvoumice ne će biti, ako se reče: narod .... vremena, *koja* su *djela* ili: *koja* su *vremena* dostojna vječnoga spomena.

c) Kad relativna zamjenica stoji u genitivu te zavisi o kojoj imenici, a imenica je združena s kakvim prijedlogom, onda zamjenica veoma rijetko u dobru jeziku stoji iza imenice, na pr. lotre s pomoću *kojih* se burad na kola tovare. *V*. rječn. kod палије., spram onih građana, u korist *kojih* primenjuje zakone, činovnik je sluga. *M*. 13. Zamjenica u takvom događaju valja da stoji između prijedloga i imenice: моме домаћину, у *којега* сам кући сједио. *V*. nar. pjes. 1, 85., rejmsko jevangelije, na *kojega* su se rukopisu zaklinjali francuski kraljevi. pis. 23., Crnogorci, o *kojih* ćemo odijelu poslije govoriti. kovč. 42., od onoga, po *kojega* se imenu ova međa zove. rječn. kod Вукова међа., nekoga Mitrića, za *kojega* je bratom bila sestra Jakovljeva. prav.-sov. 13., pouzdani ljudi, na *kojih* je presudu opština dužna bila pristati. *D*. istor. 276. — Genitiv relativne zamjenice stoji i ispred onake imenice, koja nije združena s prijedlogom: pašini su momci delije, *којије* se poglavica zove delibaša. *V*. dan. 3. 144., kazaše za Galilejce, *којијех* krv pomiješa Pilat sa žrtvama njihovijem. luk. 13, 1., Marija, *koje* brat Lazar bolovaše. jov. 11, 2., казало дијете, *којега* је отац био турскога закона, nar.-posl.

353., točak, *kojega* su se paoci počeli izglavljivati. rječn. kod наводљив., koliko smo mi razorili gradova, *kojih* stanovnici življahu u izobilju! *Lj.* 282. — Tako je i ovo: kako je jedan njegov drug, *kojemu* sam ime zaboravio, potrčao. *V.* odbr. 11., kako je mogao drugome podsmijevati se za riječi, *kojijem* smisla ne razumije? drž. izd. 3, 308.

* * *

437. a) U upitnim rečenicama glagol stoji na prvom mjestu, ako u rečenici nije druga upitna riječ osim veznika *li*, na pr. *govore* li ljudi još i danas o tome?, *jesi* li mirno putovao? Isto je i onda, kad nema u rečenici nikakve osobite upitne riječi, na pr. *ne znaš* kaka bilja od omraze? nar. pjes. 2, 15. Ako je koja upitna riječ u rečenici, onda ona stoji na prvome mjestu, a glagol može biti podaleko od nje, na pr. *ko* ono odande *dolazi*? *kamo* ovoliki narod ide? *zar* niko ne će pomoći?

b) Glagol ne smije biti odviše udaljen od svoga subjekta. Rđavo bi na pr. bilo: Jovan haljinu od dlake kamilje i pojas kožan oko sebe *imaše*. Mnogo je bolje i običnije: Jovan *imaše* haljinu .... oko sebe. *V.* mat. 3, 4.

c) Glagole *mogu, ne ću* Vuk vrlo često meće iza infinitiva, koji im je dopuna; katkad meće on iza infinitiva i glagol *morati*. Primjeri: koje bi se upravo tako nazvati *mogle*. *V.* dan. 2, 33., cveće, od koga će potomstvo vence plesti *moći*. mil.-obr. predgov., ja starešina biti *ne ću*. 89., ja ovi topova ostaviti *ne ću*. 96., ne bih povoljnije službe imati *mogao*. laži i op. 11., ali se toga u mojijem knjigama naći *ne će*. 26., да би се пословице лакше разумјети *могле*. nar. posl. VIII., зло се ласно догодити *може*. 39., potjera popali .... sve, što izgorjeti *može*. rječn. kod отмица., da se unapredak što zlo učiniti *ne će*. kod ујамчити., Stratimirović ti jamačno odgovoriti *ne će*. prep. 1, 14 (1826). Tako je i ovo: videći, da se Stojša okaniti *ne će*. nar. prip. 34., da se jedva čuti *može*. *D.* pis. 173., što se suštastvo Božije shvatiti *ne može*. 140., da razmatramo svaku ovu tajnu, koliko im pristupiti *možemo*. 176. Primjeri za glagol *morati*: čemu se ljudi čuditi *moraju* *V.* rječn. kod чудо., što ovde ovako dangubiti *moram*. prep. 1, 425 (1832).

d) U složenim vremenima rijetko oblici glagola *biti* stoje iza jednoga ili drugog participa: dotle se buna već utišala *bila*. *V.* mil.-obr. 65., koji čekića nigda videli *nisu*. 86., nigda toga vidjeli *nijesmo*. mar. 2, 12., ком су око извадили *били*. nar. posl. 196., ове пословице ја никад чуо *нијесам*, 239., dete, koje je već dobro đavolski zanat izučilo *bilo*. nar. prip. 47., u Srbiji uništeni *biše* pošljednji ostaci. *D.* istor. 54., do kakvoga savršenstva došao *bješe*. 56., prijeti, da će dati, kome htio *bude*. 69.

* * *

438. a) Prilog može svagda stajati ispred svoga glagola, ali često se nalazi i iza njega: stanu vikati *turski*. *V*. dan. 1, 76., pa se onda vrati kući *slobodno*. 2, 83., tako se malo po malo svadimo *zdravo*. 130., ja znam *dobro*, da .... 3, 2., u velikom šancu održe se *rabro*. 5, 44., da će Miloš doći *jamačno*. mil.-obr. 128., da se to ne događa *često*. pis. 74., то ме мучи *врло*. nar. posl. 319. obogativši se *prilično* zaželi življeti *gospodski*. prav. sov. 22., ja sam tebe služio *pošteno*. nar. prip. 31., lisica videći to obeseli se *vrlo*. 228., zato se Kajin rasrdi *veoma*. *D*. 1 mojs. 4, 5., tada se rasrdi Mojsije *vrlo*. 4 mojs. 16, 15., da mu se poklone *radosno*. pis. 113., mladenci sagnu *krotko* glave. 225.

b) Sasma rijetko stoji prilog iza svoga pridjeva: bijaše *pijan vrlo*. *D*. 1 car. 25, 36., — isto tako rijetko se rastavlja prilog od svoga pridjeva: po ravni *vrlo* su kuće *rđave*. *V*. rječn. kod село., da bi *veoma* bio *zgodan*. *D*. sitn. sp. 165.

c) Prilog *još* kad se nađe u blizini kojega prijedloga, može stajati i pred njim i za njim: u dogovoru *još sa* njekoliko članova. *V*. pis. 3., potraži me *još s* većijem staranjem. 2 tim. 1, 17., *još na* veću nesreću dovede sa sobom nekakva Grka. prav. sov. 25., pismo ovo odnese Peco *još s* jednijem drugom. 68., akcentuacija pada na drugi (t. j. slog) ili *još na* koji. *D*. rad jug. akad. 20, 232., — bukvar *sa još* njekoliko knjiga. *V*. pis. 56., knežina Krivošije *sa još* dvije knežinice. kovč. 29., da je *iza još* jednoga stiha bilo. prav. sov. 87., dogovori se i *sa još* dvjesta Izrailjaca. *D*. prip. 76.

d) Najviše naših književnika piše: nadam se, da ćete *zacijelo* sutra doći. Nema sumnje, da je to sasvim pravilno i dobro, ali se prilog *zacijelo* (i *jamačno)* može iz izrične rečenice prenijeti u glavnu. Takav je namještaj doduše protivan logici, ali je u Vuka veoma običan: da se *jamačno* uvjere (t. j. Srbi), da više nema. *V*. dan. 3, 210., ja *zacelo* mislim, da je ove sve pesme Filip spevao. nar. pjes. (1833) XII., *zacijelo* se nadam, da bi se pokazalo. laži i op. 26., *zacijelo* mislim, da bi s moje strane bili. pis. 30., *jamačno* se opominjem, da se govorilo. 49., ali mi se *jamačno* čini, da je običnije ono prvo. rječn. predgov., ja *zacijelo* mislim, da je Ćurčija ovo samo zato htio kopati, da .... kod Ковиљача., ako je *zacijelo* uvjeren, da je ono pravi lupež. kod сок., kad se *zacijelo* nadao, da će mu se Turci predati. prav. sov. 30., ali se *jamačno* može reći, da je Mušicki mnogo manje poznavao. drž. izd. 3, 67., Tako je i u Daničića: znaj *zacijelo*, da ćeš poginuti. 1 car. 2, 42., mislim *jamačno*, da su se tako zvali. star. 4, 63., mislim *zacijelo*, da nije mogla. 64.

e) Ovako Vuk i prilog *upravo* rado prenosi iz zavisne rečenice u glavnu ili uopće u onu, o kojoj ona zavisi: književnici, koji *upravo* znadu, što je jezik i što je pismo (t. j. koji znadu, što je upravo jezik i pismo). rječn. (1818) IX., Jakov nije mogao Ćurčiju poslušati niti mu je *upravo* smijo kazati, zašto ga ne može poslušati. dan. 3, 181., poruči, da dodu starješine na sastanak, da vidi *upravo*, što im je. 185., *upravo* nisu znali, šta će to da bude. 5, 51., kogod *upravo* poznaje, kako postaju riječi

u jeziku našemu. pis. 39., jer se *upravo* još ne zna, dokle Srba ima u Arnautskoj. kovč. 1., zato Rodofiniku i ne kažu *upravo,* šta Karađorđije piše. prav.-sov. 24.

f) Prilog *kao što* Vuk rado rastavlja, na pr. da je narod srpski prije 500 godina govorio, *kao* i danas *što* govori. rječn. (1818) III., imaju zidine od gradića, koji se zvao Koviljača, *kao* i selo iznad njega *što* se zove. dan. 3. 49., ja ću za svaku pesmu kazati u predgovoru, od koga sam je dobio, *kao* i za ove dojakošnje ovde sad *što* sam kazao. nar. pjes. (1833) XLII., *kao* u jednom tijelu *što* imamo mnoge ude. rimlj. 12, 4., zovu se Srbi, *kao* i oni *što* su govorili da su. rječn. kod Дибра., kneštvo je ovo ostajalo od oca sinu, *kao* vojvodstvo u Hercegovini danas *što* ostaje. kod кнез., да су они главари Маловића називали турском удворицом, *као* и он њих *што* је називао одметницима. nar. pjes. 4, 460. Ali *kao što* može se i ne rastavljati: tako je, *kao što* kaže Vuk, da je bilo. prav. sov. 3., mi ćemo im se smijati (privatno), *kao što* i oni nas recenziraju. drž. izd. 2, 104., a upravo je Nemanja umr'o u Hilandaru, *kao što* svjedoči hilandarski tipik. *D.* istor. 17.

g) Govori se: *malo ne* padoh., *malo* me *ne* ubi., *malo* u oko *ne* udari. *V.* rječn. kod мало, — dakle riječca *ne* stoji iza priloga *malo,* a ispred glagola; ali se govori i *nemalo,* na pr.: ja sam *nemalo* kao i ti. *V.* rječn. Nije dobro: *malone* svi građani mišljahu, već treba: *gotovo* svi građani mišljahu.

439. a) O namještaju prijedloga nemam mnogo da rečem. Zna se vrlo dobro, da je gotovo svima mjesto ispred njihova padeža; samo prijedlozi *nasuprot* i *unatoč* mogu stajati i pred svojim dativom i za njim (potvrde vidi u *Iv.* rječniku). Sasma je neobično namješten prijedlog *blizu* u primjeru: nepotrebno je i kletve *blizu. V.* jevr. 6, 8, ali je Vuk tako namjestio prijedlog po svoj prilici prema crkvenoslavenskom tekstu, u kojem je isti red. Prijedlog *radi* stoji obično iza svoga genitiva: subota je načinjena čovjeka *radi,* a nije čovjek subote *radi. V.* mar. 2, 27., кад ко шале *ради* говори што против себе. nar. posl. 253., toga se *radi* piše. *D.* sitn. sp. 333., — ali može stajati i ispred genitiva: каже се *ради* урока. nar. posl. 87., pređa na drvetu *radi* hvatanja raka. rječn. kod рачило., Saul uđe *rad* sebe. *D.* 1 sam. 24, 4. — Kad je imenica združena s kojom pokretnom riječi, onda *radi* može stajati pred obadvjema, među njima i za njima: *radi* toga posla. *V.* dan. 5, 33., *radi* nemoći ljudske. *D.* pis. 217., puta *radi* Gospodnjega. *V.* d. ap. 19, 23., toga *radi* uzroka. 28., 20., vjeruju vašega *radi* pomilovanja. rimlj. 11, 31., pij pomalo vina želuca *radi* svojega. 1 tim. 5, 23., slabosti *radi* ljudske. *D.* pis. 42., narodni poslova *radi. V.* mil. obr. 45., poganoga dobitka *radi.* tit. 1, 11., bogatstva i nezavisnosti njegove *radi. D.* istor. 176., njihovijeh molitava *radi.* pis. 103.

b) U §-u 202b rečeno je, da se govori na pr. ni *u* čemu, ni *o* kom; u §-u 203b, da se govori koje *za* što, koje *o* čemu; u §-u

239b kaže se, da se i riječ *nijedan* prijedlogom rastavlja, na pr. ni *u* jednoj knjizi.

c) Ne mogu stajati zajedno po dva prijedloga od kojih svaki ima u rečenici svoj padež; zlo bi na pr. bilo: kupio sam *za u* Zagrebu zaslužene novce, došao *s na* silu dognanim narodom., a još bi gore bilo: evo vam odgovor *na na* početku postavljeno pitanje. Pravo je: kupio sam *za* novce zaslužene u Zagrebu., došao *s* narodom *na* silu dognanim., evo vam odgovor *na* pitanje postavljeno *na* početku.

* * *

440. a) Veznici, koji nijesu enklitični (kao što je *li*), stoje ponajviše na početku rečenice, ali neki mogu i ne stajati na prvome mjestu; takovi su *ako, ako i, da, dok, kad, pošto, premda.* I riječ *zâr* kad je upitni veznik, stoji na prvome mjestu, na pr. *zar* oni još nijesu došli?, — ali kad je *zar* prilog (u značenju „valjada"), onda može i ne stajati na prvome mjestu, na pr. doći će *zar* i on. *V.* rječn. kod зар., tako je *zar* Bog osudio. nar. prip. 145.

b) Veznik *ako* rijetko se miče s prvoga mjesta u rečenici: to *ako* ostavite, ostalo je sve propalo. *V,* mil. obr. 106., pisara a*ko* nijesu imali, sovjet je bio dužan naći ga i poslati im. prav. sov. 10., kúma kûma *ako* nije darovala, nije mu ni brige zadala. nar. posl. 163. — Rijetko dolazi *ako i* iza druge koje riječi: kurjak *ako* dlaku *i* promijeni, ćudi ne mijenja. nar. posl. 161., mator kurjak *ako i* ne može ujesti, on opet škloca. 175.

Bilješka. U prvom od posljednja dva primjera *ako i* je rastavljeno; tako je i ovo: *ako* je med *i* sladak, ma ne valja prst ugrizati. nar. posl. 1., *ako* je obukavši se u čovjeka *i* umalio svjetlost svoju. *D.* pis. 140.

c) Veznik *da* kad ima namjerno značenje, stoji veoma često iza jedne riječi ili iza više njih u rečenici, u koju pripada, osobito ako drugo *da* stoji u rečenici, koja je pred tom. Primjeri: čoveka je Bog odredio, da se jednako uči, i sve naraštaj od naraštaja pametniji *da* postaje. *V.* dan. 2, 3., kako ćemo mi ovđe čuvati tuđe kuće, a ajduci preko Cera da idu, naše *da* pale? 3, 170., najposlije smisli, da prota ostane kod Šapca i razgovor o predaji s Turcima *da* povede. 180., stane se i u uredbe zemaljske mešati i starati se, malo pomalo *da* vlast sebi prisvoji, 5. 52., tako sam dakle želeo i trudio se, svuda *da* kažem istinu. mil. obr. predgov., navale, da tu uredbu pokvare, Mladena i Jugovića sasvim *da* isteraju iz narodni poslova i potom Karađorđiju vlast *da* ograniče. 23., oni nisu ustali, carevu zemlju *da* otmu. 117., pa se stanu obojica spremati, onu noć *da* idu u Kragujevac. 176., ne mogući sina svoga nagovoriti, da ostanu u Srbiji i s ostalijem narodom Turcima *da* se predadu. laži i op. 24., željaše od srca, vas sve *da* vidi. filib. 2, 26., како је неко ћео, каменом *да* га убије. nar. posl. 48., nije gledao, Petra lijepijem riječima *da*

ublaži. prav. sov. 28., gledaše i vračari misirski vračanjem svojim *da* učine. *D.* 2 mojs. 8, 18., potom je valjalo, i oni *da* izađu iz crkve, pis. 65., te im dopusti, da jedu samo zelje i mjesto vina samo vodu *da* piju. prip. 142., prokaže carici, da su se nekaki buntovnici dogovorili, cara *da* ubiju. 149., Bog hoće ono mjesto čudesima *da* proslavi. *I.* 250. — Onakovo *da*, koje nije namjerno, rjeđe stoji iza čega drugoga u rečenici, kako je u primjerima: nego im žao budne, i raja njihova *da* se njime diči. *V.* kovč. 6., a sad *da* je živ, išli bi carevi i kraljevi, da ga vide, drž. izd. 3, 71., ja *da* znam, gde je tvoja snaga, ja ne znam, šta bih radila. nar. prip. 56., volim ja postiti za njega, nego on za mene *da* posti. nar. posl. 38., lovac *da* uvijek ulovi, zvao bi se nosac, a ne lovac. 170., ne treba svi vjerni u jedan put *da* idu u rat. *Lj.* 143.

d) Rijetko stoji *dok* iza druge koje riječi: ja *dok* nijesam prešao u Srijem (nijesam čuo). *V.* drž. izd. 3, 39.

e) Dosta često nalazi se *kad* iza jedne ili iza više riječi: sad u njemu (t. j. u manastiru) žive tri kaluđera, no ja *kad* sam dolazio, nijednoga nije bilo. *V.* dan. 1, 35., Veljko *kad* čuje, đe puške pucaju, pomisli. 77., sve ove dacije, *kad* se skupe u jedno, manje dolazi. 2, 82., ako Turci zapale namastir, narod će ga opet načiniti, ali mi *kad* izginemo oko tije zidina, nas ne može niko povratiti niti pograditi. 3, 180., цијела трећина овијех пословица остала би нескупљена, а Бог зна и ове друге *кад* би на свијет изишле. nar. posl. V., ona *kad* vidi brata svojega, uplaši se. nar. prip. 10., momče *kad* to čuje, stane plakati. 82., stric u pećini *kad* to začuje, prepadne se. 212., otac *kad* čuje sve ovo, vrlo se ožalosti. *D.* prip. 44., Izrailj *kad* je išao u Misir, Bog mu je obećao. 52.

f) I veznik *pošto* može ne stajati na početku rečenice: u tom *pošto* se razglasi, da .... *V.* 3, 200., paunice *pošto* se okupaju, odlete sve zajedno. nar. prip. 21., kaluđer *pošto* viđe, šta bi, ukloni se. 122., one druge dvije sestre *pošto* viđeše, da .... 141., Saul *pošto* pogubi one sveštenike, iziđe u goru. *D.* prip. 100.

g) Veznik *premda* rijetko se nalazi iza koje riječi: car *premda* je znao, da .... *V.* dan. 5, 91.

h) Kad se u istoj rečenici nađe relativna zamjenica i koji između zavisnih veznika (§. 491h), onda je vezniku mjesto iza zamjenice, a drukčije i ne može biti: како је Циганин казао да му е нестало једнога коња, који *ако* се нађе нека га узму његови синови. *V.* nar. posl. X., sultanije (zatvori) u odaju zlatnu, koju *kad* je kralju načinio ... pred njima se jeste zaklinjao. nar. pjes. 3, 86., — car grčki, kome *da* bi se osvetio Stefan, uze nekoliko grčkih gradova. *D.* istor. 42.

i) Niječna riječca *ne* ima u rečenicama svoje stalno mjesto; ako je glagolski oblik jedna riječ, stoji *ne* ispred njega neposredno (na pr. *ne* čitam, *ne* pišemo, *ne* rekoste i t. d.), — veoma je rijetko riječca *ne* rastavljena: *ne* l' se sinoć nama zaklinjaše? nar. pjes. 1, 6 (jamačno je to poradi stiha); ako je glagolski oblik slo-

žen, stoji *ne* neposredno ispred enklitičkog oblika (na pr. *ne* bih rekao, *ne* ću dati i t. d.). Izuzeci su sasma rijetki u prozi, nešto su obični u pjesmama: да би у његову роду нико ништа *не* учинио. nar. posl. 308., da bi nijedna ovca *ne* ostala. rječn. kod блек., da bi sovjet .... *ne* dopustio. prep. 3, 374 (1852)., idem, da bih se i *ne* vratio. nar. prip. 117., al' ću poći, makar ću *ne* doći. nar. pjes. 1, 395., da bi mene *ne* rodila majka. 1, 474., kako ću te ja *ne* dati, ćerko! 1, 552., da bi nikad *ne* vidio carstva. 1, 628., i da bi ti duša *ne* ispala. 2, 197., čarne oči da bi *ne* gledale! 3, 355., da bi tako, Stoko, i *ne* bilo. 4, 291., nikad ću ti kuće *ne* viditi. *JM.* 288., nikad bi me kuća *ne* vidila. 350. 351.

* * *

441. a) Posvojni genitiv, osobito koji se sastoji od dvije riječi ili od više, stoji dosta često ispred imenice, o kojoj zavisi. Primjeri: ja sam počeo prepravljati građu za srpsku gramatiku po načinu *g. Dobrovskoga* češke i slavenske gramatike. *V.* dan. 3, 1., ovaki moji i *vladalaca* naroda našega prijatelji. laži i op. 27., *vojvode Antonija Bogićevića* sin Bojo. prav. sov. 69., da su ove dvije riječi iz moje i iz *starca Spasoja* estetike. drž. izd. 2, 136., *kneza Milete Radojkovića* jedan je sin terzija. prep. 2, 651 (1832)., dokazujući svaki *svoga mnjenija* istinu. 2, 664 (1832)., radi svoje i *cijeloga našega današnjeg praviteljstva* časti i obraza. 3, 374 (1852)., vaše recenzije o *Dobrovskoga* gramatici. 7, 239 (1823)., na poklon ti *carstva* polovina! nar. prip. 129., da *koje* od vas upadne vreteno u nju (t. j. u jamu), *one* bi se mati pretvorila u kravu. 157., poznajući mnogih između njih prosvijetljeni um. *D.* ogl. VII., *svetoga Brunona, ispovjednika tvojega,* zagovori neka nas potpomažu. *I.* 37., da *tvojega Gospoda* riječ nije bila izrečena. *Lj.* 233., da se *takvih zemalja* plod dovozio u ambare. *N.* 132.

b) Posvojni dativ stoji u pjesmama rado ispred riječi, o kojoj zavisi, osobito ako je združena s kojim prijedlogom, na pr. ja ne gledam *tavnoj noći* doba nit' moj konjic *mutnoj vodi* broda. nar. pjes. 1, 441., rasti, jelo, *nebu* u visine. 1, 442., našo sam te *moru* pod obalom. 2, 72., no da vidiš *jadu* započetka. 2, 552., ukaži se *kuli* na pendžere. 3, 97., a kad dođe *Zadru* na kapiju. 3, 414 i t. d. U Vuka je takav namještaj rijedak: sjekira stoji *drvetu* kod korijena. luk. 3, 9, — nešto je češći u Daničića: Bosna bijaše *Ugarskoj* pod vrhovnom vlašću. istor. 89., prelazeći *prirodi* u zaklon. 101., koji se (t. j. poslovi) ticahu *plemićima* ličnosti, poštenja i imanja. 274., i sad živi *vjernima* u srcu. pis. 107., po jedan (t. j. klin) metne *trpezi* u uglove. 338., *pomenutome pravilu svome* za ljubav. rad jugosl. akad. 15, 188.

c) Za namještaj vokativa nema stalnoga pravila. Ispor. šta ti je ono za pećkom, *brate*? nar. prip. 93., *brate,* opomeni se i

mene. 93., dobro, *brate.* evo ti Milice, 99., dobro, *zete,* hoću. 100., *o moj zete,* iskazati se ne može. 113., hajde, *čoveče,* da mi pošljemo. 167., a kuda je znamo, *ženo,* poslati? 167.

* * *

442. a) Iz §§-a 192b, 308b, 309a i 315d zna se, koji su oblici u deklinaciji i konjugaciji enklitični; ovdje treba dodati, da su enklitični i veznici *li, bo,* od kojih drugi danas nije običan u većem dijelu naroda.

b) Namještaj enklitika dosta je slobodan. Tako na pr. u rečenici: a on sam ne može *se* upreti carskoj sili (*V.* mil. obr. 3) riječca *se* mogla bi sasvim dobro stajati i na drugom kojem mjestu, i to iza riječi *on,* iza *sam,* iza *upreti.* U rečenici: u pjevanju svakoga *se* stiha posljednja stopa ovako po dvaput govori (*V.* nar. pjes. 1, 180) može *se* stajati ne samo iza riječi *svakoga,* već također iza *u pjevanju,* iza *stiha,* iza *posljednja,* iza *stopa,* iza *ovako,* iza *dvaput,* iza *govori,* dakle na 8 mjesta! U rečenici: brižljiva *ga* crkva ne pušta bez duhovne brašnjenice (*D.* pis. 175) može se *ga* metnuti i iza riječi *crkva* i iza *ne pušta.* Vidi se dakle, da enklitike mogu stajati na različnim mjestima. Ali za njihov namještaj ima ipak nekoliko stalnih pravila.

c) Budući da enklitike nemaju svoga akcenta, nego se izgovaraju zajedno s riječima, koje pred njima stoje, zato enklitike ne mogu stajati na početku rečenice. Izuzetak čini enklitika *je,* kad se nađe pred veznikom *li,* na pr. *jȅ li* ta jabuka dobra? *jȅ* li Vuk o tome pisao? (v. §. 308e). Ali u tom slučaju *je* nije više enklitika, nego akcentovana riječ. Isto tako oblici *bih, bi, bismo, biste* u kondicionalu mogu stajati na početku rečenice i onda su akcentovani i (v. §. 315d). — U pjesmama iza željne rečenice *da Bog dâ* može enklitika stajati na početku glavne rečenice: da Bog da, *je* lovci uvatili! nar. pjes. 1, 274., da Bog dâ, *ga* uzjahali Turci! 3, 105. Prema tome je i ovo: da Bog dâ, *mi* svaka sreća posahnula! nar. posl. 47. Ali takav namještaj u običnom govoru nije nuždan: da Bog dâ, pilići *ti* hljeb iz ruku otimali! nar. posl. 48.

d) Kako enklitike ne mogu stajati na početku rečenice, tako ne mogu stajati ni na početku drugoga dijela one rečenice, koja je uklopljenom rečenicom razdvojena. Zato bi na pr. rđavo bilo reći: ljudi, koji rade oko napretka naroda svoga, *su* dostojni pohvale, nego treba: ljudi, koji .... *jesu* dostojni pohvale ili: dostojni *su* pohvale. Ne bi ni ovo dobro bilo: dužnik ne mogavši platiti *je* postajao rob, — ili: njegov brat znajući sve to *im* nije mogao oprostiti, nego treba: dužnik ne mogavši platiti postajao *je* rob, — ili: njegov brat znajući sve to nije *im* mogao oprostiti. Iz ta se dva primjera vidi dakle, da rečenice s gerundijima vrijede za namještaj enklitika, kao da su razvezate, t. j. kao da mjesto *ne mogavši* stoji: kad nije mogao ili mjesto *znajući* kao da stoji: jer je znao i t. d.; vidi u §§-ima 624. 625.

e) Enklitikama je mjesto odmah iza veznika u zavisnim rečenicama i odmah iza upitnih i relativnih zamjenica, na pr. znam, da *su* mnogi bili; ne znaš, premda *si* jučer čuo; ako *te* Stojan zapita, reci mu; kazaću vam kad *se* sjetim; on se srdi, jer *mu* to nije po volji; ko *će* sjutra s nama ići? što *te* danas boli? žena, koja *je* sve to gledala, reče. Isto tako enklitika stoji odmah iza upitnoga veznika *zar*, na pr. zar *vam* nije niko dao?*) Da odmah iza usporednih veznika *a, i* ne mogu stajati enklitike, to se zna iz §§. 192b, 308b, 309a. Iza drugih usporednih veznika može enklitika stajati odmah iza veznika (na pr. *ali, ili, nego, no, te* i t. d.), ali ne mora.

f) Enklitika *li* stoji svagda iza prve riječi u rečenici, koja je ponajviše glagol, na pr. znaš *li* čitati? hoće *li* Stojan doći? i t. d., ali katkad je to i druga koja riječ, na pr. sad *li* će mi doći radost? *D.* 1 mojs. 18, 12., istina *li* je, da ću roditi? 18, 13., na sav *li* ćeš se zbor gnjeviti? 4 mojs. 16, 22 („na sav" se uzima kao jedna riječ). Isto je tako i onda, kad je *li* uzvični veznik, na pr. lijepo *li* izmisliše!

Katkad se nalazi *li* umetnuto u sredinu glagolskoga oblika: ne *bi l' smo* (mjesto ne *bismo li)* ga ufatile. nar. pjes. 1, 397., *može l' mo* (mjesto *možemo li)? JM.* 553.

g) Enklitike mogu od glagola biti podosta rastavljene, kad pred njim stoje, na pr. s Turcima, koji *se* na pozivanje Hrvojevo radi bijahu utvrditi u Bosni. *D.* istor. 161., po njihovijem *je* zakonima dužnik, koji se nije mogao odužiti, postajao rob. 248., ali je vrijedno znati, da *se* u one dane, kad je liturgija, te se skuplja više naroda u crkvu, čitaju dva članka. pis. 104., kako *se* onda usred dima i pojanja, kojega bijaše puna crkva, jedan serafim živijem ugljenom s oltara dotače usta prorokovijeh. 109., stari *su* hrišćani, koji nijesu bili pokvareni tako kao mi ..... lijegali na pragu crkvenom i objavljivali grijehe svoje. 204. — Ali kad enklitike stoje iza glagola, ne smiju biti od njega rastavljene; na pr. mjesto: „i odmah duh izvede *ga* u pustinju" (*V.* mar. 1, 12) ne bi dobro bilo: i odmah duh izvede u pustinju *ga;* u primjeru: a oni donesoše *mu* novac (mat. 22, 19) ne bi dobro bilo, da *mu* stoji iza riječi *novac;* u primjeru: crkva rasprostranivši se prema potrebama vremena i ljudi odredila *je* i dužinu svakoga posta (*D.* pis. 208) ne bi *je* moglo stajati dalje, negoli što stoji.

443. a) Kad se nađu u kojoj rečenici po dvije ili po tri enklitike, one stoje obično jedna do druge, t. j. ne rastavljaju se. Ako je jedna od njih *li*, ona svagda stoji na prvome mjestu, na pr. hoćeš *li mu* reći?, ako *li ga* ne vidiš,. lijepe *li su ti* ove jabuke! Ako iza *li* dolaze dvije enklitike, one se namještaju po svojim pravilima, koja evo sada dolaze.

*) Tome su pravilu protivni i zato pogrešni su primjeri: ne nađe mjesta, gdje ne bi *se* ginulo. *N.* 96., dok se nije znalo, da soldati *se* kreću prema Carigradu. 117.

b) Kad među enklitikama, koje se zajedno nađu, nijedna nije glagolska (t. j. *sam, si .... ću, ćeš ...., bih, bi .....*), onda genitiv i dativ stoje pred akuzativom, a dativ stoji i pred genitivom; na pr. proći *ga se.*, ne dohvataj *me se.*, ne bojimo *ih se.*, daj *mi ih.*, pokazah *vam ga.*, čudim *joj se.*, prodajte *nam ih.*, žao *mi ga* bijaše., ako *ti nas* nestane. Tome odgovara i namještaj *je se*, gdje je *je* enklitički oblik za gen. sing. ženskoga roda: кад *је се* никако није могло наћи. *V.* nar. posl. 131., dok *je se* (t. j. vode) mnogo nakupi. rječn. kod бадањ., nijesam *je se* ni dodio. kod додјести се., ne dadoh, da *je se* dotakneš, *D.* 1 mojs. 20. 6., Gospod *je se* setio. *Š.* 5, 132. Rijedak je namještaj *se je*: nije *se je* (t. j. radnje) ostavio. *D.* rad jugosl. akad. 2, 204.

c) Od glagolskih enklitika *je* stoji poslije zamjeničkih, na primjer: dao *mu je.*, ako *se je* probudio., pokazao *nam ga je.*, javio *vam se je* i t. d. Dijalektički je namještaj *je se*: dali *je se* paša pomamio? nar. pjes. 1, 157., kako *je se* pomirio s Mujom. 1, 547., kako *je se* jadan oženio. 2, 52., kako *je se* zmaje navadio. 256., na smrt *je se* Jovo razboljeo. 573., ljuto *je se* Ture prepanulo. 3, 352.

d) Sve druge glagolske enklitike stoje ispred zamjeničkih, na pr. dao *sam ti*, reći *ću mu.*, kako *smo se* dogovorili., pokazaćemo *joj ga.*, mnogi *su mi se* izgubili., ako *bi ga* našao,. kad *bismo joj ga* dali i t. d. Ali riječca *ti* kad se već ne osjeća kao pravi dativ (mjesto *tebi*), već je postala kao neki pleonazam bez osobita značenja, stoji ispred glagolskih enklitika: jedne *ti smo* sreće. nar. pjes. 1, 273., ude *ti sam* sreće. 2, 319., teško *ti sam* gladan. 3, 40. — Što se iza riječi *Boga mi* nalazi enklitika, na pr. Boga *mi ću* njega objesiti (nar. pjes. 2, 412), to nije izuzetak od pomenutoga pravila, jer se *Boga mi* uzima za jednu riječ (kao *bogme).*

e) Rjeđe se događa, da se enklitike u istoj rečenici rastavljaju; u tom događaju *je* stoji pred zamjeničkim enklitikama. Primjeri: što *je* za deset godina u slobodi živeći bio *se* odučio od toga. *V.* mil. obr. 58., pošto *je* nekoliko dana sam po ritovima i po trnju krio *se* i gladovao. 179., kakav *bi* pametan i bespristrastan čovjek mogao *me* kriviti? laži i op. 27., nijeste li čitali, da *je* onaj, koji je u početku stvorio čovjeka, muža i ženu stvorio *ih*? mat. 19, 4., da *bi* u onome, čim se hvale, našli *se* kao i mi. 2 kor. 11, 12., da *su* Mačvani u ono doba .... molili *se* njemačkijem vlastima. rječn. kod Рађевина., koji *bi*, ako ništa više, barem dodao *joj* rječnik. drž. izd. 3, 77., mnogi *su*, osobito mlađi, učeći se po drugijem zemljama, bili *se* već navikli. 392., u tom *sam* ja spremao *se*, da idem. prep. 1, 353 (1829)., da *bi* ona sirotinja naša .... što pre ovamo *se* vratila. 6, 722 (1843)., da *je* ljuba dovela *mu* doru. nar. pjes. 1, 604., sramotan *je* svaki *se* vraćao. 2, 494., poslije *ćeš* dat *ih* na sramotu. 3, 81., da *bi* gledajući, otkuda je pao, docnije mogao *se* spasti kajanjem. *D.* pis. 179.,

još se moli, da *bi* dijete, koje će se krstiti, svukavši staroga čovjeka, obuklo *se* u novoga. 188., što *je* tako mlad znao *se* pokazati. pis. mil. 97.

f) Četiri enklitike, jedna iza druge, nalaze se rijetko; tako bi na pr. bilo: ako *li bi nam ga* dali., lijepo *li mi ju je* poslao; za njihov namještaj vrijede navedena već pravila.

g) Između prijedloga i njegova padeža veoma rijetko stoji enklitika: što je vetho i ostarjelo, blizu *je* kraja. *V.* jevr. 8,, 13., toga *sam* radi ja sužanj. efes, 3. 1., nasred *se* pakla savila. nar. pjes. 1, 275., a više *mi* glave koplje posadite. 1, 394., nasred *ga je* gore sustigao. 2, 459. U pjesmama je takav namještaj poradi stiha. Vrlo je neobično: pored *im* plaćenog godišnjeg dara (mjesto: pored plaćenog *im* god. dara). *N.* 63., pored *im* vjere različite (mjesto: pored vjere *im* različite ili još bolje: pored različite *im* vjere)., 131., ona jaukaše radi *joj* pogubljenog oca. 374.

h) O namještaju, kako je na pr. ko *bi* god jeo., gdje *je* god trebalo i t. d., vidi u §-u 204a i u §-u 471c.

* * *

444. a) Katkad se u retoričkom redu riječi (v. §. 427c) gdjekoji padež, sam ili s prijedlogom, isturi na početak rečenice s onoga mjesta, koje mu po gramatičkom redu pripada. To se zove inverzija. Primjeri: *пјесме ове* ја сам се старао да наместим у ред, како која за којом иде (mjesto: ja sam se starao, da namjestim *pjesme ove* u red . . . .). *V.* nar. pjes. 1, VII., *код гдјекојих пјесама* може тко рећи да сам што сувише даље назначио (mjesto: može ko reći, da sam kod gdjekojih pjesama. . . . . naznačio). X., *oni* bi valjalo prema latinskijem slovima da načine osam novijeh. slova pis. 23., *ja* bi valjalo na tome da im zahvalim. 95., *viša klasa* u narodu valjalo bi svoj jezik ljepše i čistije da govori. kovč. 13., *glasove u riječima* starao sam se da naznačim onako, kao što se najviše govori (mjesto: starao sam se, da glasove u riječima naznačim . . . .). rječn. predgov., *votnjake i vinograde* mogao je dolaziti i brati svake godine (mjesto: mogao je dolaziti te brati votnjake i vinograde). kod село., *Cinco* ne vjerujem da bi ti mogao što poslati (mjesto: ne vjerujem, da bi ti Cinco . . . .). prep. 1, 15 (1826)., ali bi i *vi* valjalo da poodite nas (mjesto: ali bi valjalo, da i vi . . . .). 1, 361 (1830)., *ta* bi *komisija* valjalo da počne svoj posao. 7, 664 (1862)., *svjedoci* trebalo je da potvrde, što se god dokazivalo (mjesto: trebalo je, da svjedoci potvrde . . . .). *D.* istor. 267., *ovaj sud* mislim da je pravedan. rad jugosl. akad. 16, 198., *na ove misli A. Majkova* može se među nama naći ko da pristane. sitn. sp. 216.

b) Po pravilima gramatičkog reda upitne i relativne zamjenice i prilozi stoje na prvome mjestu u rečenici, ali u retoričkom redu može se pred njih isturiti koji dio rečenice, kako je u primjerima: a vi *šta* radite od njiova roblja? *V.* mil. obr. 103., po-

jedinijem Srbima mnogo je dobra učinio, a o narodu srpskome *kako* je mislio, pokazaće ovaj događaj. prav. sov. 37., njega *ko* dobije, može u nebesa ići. nar. prip. 28., ne znam, ni *aksaga* koliko je išlo u unču. *D.* istor. 257., kad Svetić .... kazuje, šta je jezik, valjalo bi da je rekao, i pravopis *šta* je. *D.* sitn. sp. 7., sni *šta* znače, to sam Bog zna. prip. 38., te riječi vidjećemo *šta* znače. star. 1, 19., ova Božja dugotrpnost *kuda* izlazi, uči sam Spasitelj u evanđelju. *I.* 137.

* * *

445. a) Usporedne rečenice ne mogu ispred glavne nikad stajati, sasma rijetko mogu biti uklopljene, na pr. i najsitnije pogreške, *a krupnih i nema,* popravljene su na kraju knjige; gotovo svagda stoje one iza glavne rečenice, na pr. san je laža, *a Bog je istina.*

b) Zavisne rečenice obično mogu stajati ispred glavne i iza nje, a to se upravlja prema tome, koja se misao onome, koji govori ili piše, čini važnija. Ako mu se čini važnija misao zavisne rečenice, on će reći: ako misliš Božji biti, čini dobro za života,. kad se vratim s puta, pohodiću vas., koga se treba bojati, onoga nemoj srditi. Ako li mu se čini važnija misao glavne rečenice, on će reći: čini dobro za života, ako misliš Božji biti., pohodiću vas, kad se vratim s puta., onoga nemoj srditi, koga se treba bojati.

c) Načinske ili poredbene rečenice s veznicima *nego, kamoli, nekmoli* (v. §. 501) i posljedične (§. 504) stoje svagda iza glavne, a izrične (§. 502) stoje iza nje ponajviše.

d) Uzročne rečenice s veznikom *jer* stoje ponajviše iza glavne, a s veznikom *budući da* ponajviše pred njom, na pr. nije mogao doći, *jer* je bio bolestan., — *budući da* je bio bolestan, nije mogao doći. — Izuzeci su sasma rijetki; da rečenica s veznikom *jer* stoji pred glavnom rečenicom, tome se navodi nekoliko potvrda iz starih pisaca u akad. rječn. kod riječi *jer* na str. 594a, a da rečenica s veznikom *budući da* stoji katkad iza glavne, tome su ove potvrde: ja bi rekao, da još ne će doći, *budući da* je Davidović sad otišao u Carigrad. *V.* prep. 1, 348 (1829)., opet su me onomadne ovđe zaokupili, *budući da* vide, da..... 1, 408 (1831)., u prvoj polovini bijahu oba sadašnja ruska jezika jedan, *budući da* se ni danas tijem glasovima ne razlikuju jedan od drugoga. *D.* rad jug. akad. 1, 122.

Gradnja rečenica.

G l a v n e su rečenice one, koje nijesu ni zavisne ni usporedne; z a v i s n e su rečenice one, koje imaju na početku odnosnu zamjenicu ili odnosni prilog (*kako, gdje, kada*), zatim rečenice namjerne, izrične, uzročne, posljedične, pogodbene, dopusne; u s p o r e d n e su rečenice sastavne, suprotne, rastavne, zaključne, izuzetne. Vidi §. 491h, i.

446. a) Malo je rečeničnih sklopova, koji bi podulji bili (t. j. imali četiri rečenice ili više), pa bi u njima bila jedna glavna, a sve druge zavisne rečenice. Tako je u ovom primjeru: tada pođe i Josif iz Galileje u grad Davidov, koji se zvaše Vitlejem, jer on bijaše iz doma i plemena Davidova, da se prepiše s Marijom isprošenom za njega ženom, koja bješe trudna. *V.* luk. 2, 4—5. — Ne događa se često ni to, da je rečenični sklop složen od samih usporednih rečenica, na pr. tako se on dogovori s Dimitrijem, i u Takovu iziđu obojica delibaši velikoga vezira, Ali-aga Serčesmi i polože oružje pred njim; no on ini samo uzme sablje, a ostalo sve im dâ natrag i postavi Miloša obor-knezom nad rudničkom naijom. mil. obr. 55. — Najobičniji su veći rečenični sklopovi onakovi, u kojima su pomiješane glavne, usporedne i zavisne rečenice; na pr. kad spaije vide, da Miloš ne kte doći u Beograd, oni se srditi jedan dan izopijaju, pa onako pijani u velikoj gomili udarivši pored Miloševa dvora opale iz pušaka na nj i tako malo srca svoja iskale i sami posvedoče, što su teli učiniti, da je Miloš došao u Beograd. *V.* mil. obr. 147., kad u nekakijeh kiridžija vidi šareno, gubavo muško ždrijebe učini mu se, da će od njega dobar konj biti, i uzme ga za rep, da omahne oko sebe, kao što je ostale konje ogledao, ali se ono ne dadne ni smjesta pomaći. rječn. kod Марко Краљевић., u tom udare onuda nekaki Čivuti, pa kad opaze vatru, dođu k deci pa ih zapitaju, šta rade onde, i imaju li još koga onde, a pošto im deca pripovede sve, šta je i kako je, reku im Čivuti, da idu s njima i da će im u njih dobro biti. nar. prip. 174.

b) Često se nalazi i to, da se u koju rečenicu umetne ili uklopi po jedna rečenica ili dvije ili više, a koliko ih se može uklopiti i kako duge mogu biti, to zavisi o tome, hoće li čitav sklop biti dosta pregledan i jasan. Pravila se tu ne mogu postavljati druga do ova: što je u kojem sklopu manje umetnutih rečenica i što su kraće, to je bolje. A sada evo nekoliko primjera za uklopljene rečenice, i to najprije, gdje je samo jedna uklopljena: smederevsko bi bijelo vino, *kad bi ljudi umjeli oko njega raditi,* bilo bolje od sviju madžarski vina. *V.* dan. 2, 28., paša je najpre, *pošto su i Srbima doneli kavu i čibuke,* zapitao Miloša. mil. obr. 130., svi ovi Karađorđijevi neprijatelji, *da bi im slobodnije bilo vikati na Karađorđija,* vikali su najviše na Mladena i na Miloja. prav.-sov. 17., stadoše prijetiti, da će se, *ako on pobjegne,* naskoro brat njegov opasati na kraljevstvo. *D.* istor. 44., vidi se, da su namjesnici, *kad se pokoriše,* ostajali u predašnjim svojim oblastima. 86.

c) Po dvije ili po tri rečenice uklopljene su u primjerima: pošto (Bećir-paša) onde posjedi nekoliko dana i vidi, da Srbi, *premda su mu davali, šta mu je god trebalo,* već ni malo ne liče na raju carevu, namisli, da ide u Bijograd. *V.* dan. 3, 208., Odžaćan potom, *da bi Srbe još većma okrivio, kao da su oni ajduci i da preko Srbije nije slobodno ići,* ne tedne se u Carigrad vratiti. mil.

obr. 147., i tako oni, *premda su bili posle Miloša najbogatiji knezovi u Srbiji, a Miloš ji je pazio kao svoju braću i poštovao ji većma od svoje braće.* naume, da se pobune protiv Miloša. 175., Janković je Stojan, *kad ga je našao lički Mustaj-beg, gdje spava pod jelom,* osim kape bio odjeven upravo kao današnji Rišnjani. kovč. 42., gnijezdo Nemanjina plemena, *odakle se najprije javljalo otimanje o prijesto i gdje je živjelo silno vlasteostvo, koje najviše mogaše u državnim poslovima,* bi uništeno. *D.* istor. 131.

d) Gdje su uklopljene više od tri rečenice, osobito ako su dulje, tamo se lako događa, da je rečenični sklop otežak i nepregledan, na pr. Ćurčija, *koji je u samom početku bune došao k Jakovu s nekoliko momaka i od prvoga dana pošao uza nj (kao Glavaš uz Đorđija) i barjak pred njim ponijo, potom se nekoliko puta s Turcima srećno tukao i on najviše naiju šabačku podigao i sam sobom negđe od Turaka barjak oteo i svoga barjaktara stekao,* po pravdi se nadao, da će od ta tri noža jedan njemu dopasti. *V.* dan. 3, 191., potrebno je, da prestanu nagoniti ga, da sile, *kakve su Jagićeve, za koje su poslovi mnogo veći i važniji, koje mogu otkrivati mnogo znatnije stvari, i koje bi ne samo daleko više koristi mogle prinositi narodnoj književnosti, nego joj i pred stranim učenim svijetom obraz osvjetlati,* troši na stvari ništave. *D.* sitn. sp. 340.

e) Osobite su kratke uklopljene rečenice iza relativnih i upitnih zamjenica u primjerima: gospodina učitelja, *koji bi valjalo da je pametniji,* otpusti iz službe (mjesto: koji da je pametniji, valjalo bi). *V.* dan. 3, 230., ono je (t. j. južno narječje) najbliže slavenskome narječiju, *od kojega mnogi viču da se ne treba udaljavati* (mjesto: od kojega se ne treba udaljavati, mnogi viču). pis. 19., onaj, *кога ноћу да бијy,* може отети батину (mjesto: koga da biju, poću)). nar. posl. 11., *kakav bi se kazalo da je onaj čovjek,* koji bi dokazivao, da ....? (mjesto: kakav da je onaj čovjek, kazalo bi se). laži i op. 36., *ko govore ljudi* da je sin čovječij? (mjesto: ko je sin čovječij, govore ljudi?). mat. 16, 13., da se ne opominjem nevolje, *iz koje veli g. Ninković* da *me je izbavio g. Svetić* (mjesto: iz koje da me je izbavio g. Svetić, veli g. Ninković). *D.* sitn. sp. 391., ti si Hristos, sin Božji, *koji je trebalo da dođe* na svijet (mjesto: koji da dođe na svijet, trebalo je). prip. 142.

447. a) U uklopljenu rečenicu može druga koja biti uklopljena, na pr. Доброћани, за које се, *као што је прије казато,* приповиједа, да су се саселили с Цетиња, на оваким мјестима не изговарају никако самогласно слово. *V.* nar. posl. XXVII., u tome se Srbi i patrijarah, kojemu vlada, *kao da bi naknadila despota,* veoma laskaše, sve većma zapletaše u poslove cijele Austrije. *D.* istor. 123.

b) I to se događa, da su u koju rečenicu na dva različna mjesta uklopljene po dvije ili po tri druge, na pr. blizu crkve ima nekoliko velikijeh stećaka, za koje mi ondašnji seljaci, *koji su svi*

kršćani. na moje pitanje, *kakvo je ono kamenje?* odgovoriše, da je „starovirsko". *V.* rječn. kod Заговод., ali u prva tri vijeka, *kad crkva bijaše žestoko gonjena te se hrišćani molitve radi skupljahu u pećine ili se noću mučenicima za spomen stjecahu na mjesta orošena svetom krvlju njihovom,* sve ove službe, *koje bivaju u različno vrijeme,* bivahu zajedno. *D.* pis. 36.

c) Katkad od one rečenice, u koju je druga uklopljena, stoji u prvom dijelu samo veznik *da.* Primjeri: jer vam kažem, da *ako ne bude pravda vaša veća nego književnika i fariseja,* ne ćete ući u carstvo nebesko. *V.* mat. 5, 20., ne rekoh li ti, da *ako vjeruješ,* vidjećeš slavu Božiju? jov. 11, 40., kažem vam, da *ako se obrežete,* Hristos vam ništa ne će pomoći. solunj. 5, 2., sad vam kažem, da *kad se zbude,* vjerujete. jov. 13, 19., dajte i meni ovu vlast, da *kad metnem ruke na koga,* primi duha svetoga. d. ap. 8. 19., znate, da *kad bijaste neznabošci,* idoste k idolima bezglasnima. 1 kor. 12., 2., znadijaše jamačno, da *što obeća,* kadar je i učiniti. rimlj. 4, 21., umolismo Tita, da *kao što je počeo,* onako i svrši. 2 kor. 8, 6., ili ne znate, da *ko se s kurvom veže,* jedno tijelo s njom postane? 1 kor. 6, 16., gdje se naređuje, da *ako se trgovcu što ukrade,* onda on i s njim pouzdani ljudi treba da kažu, kolika je šteta. *D.* istor. 292., ove su molitve tako silne, da *kad ih čovjek čita,* nehotice mu umekne srce. pis. 209. — Daničić u ovakom događaju iza uklopljene rečenice ponavlja veznik *da*: zapovijedam, *da* se svaki kojega mu drago naroda i plemena i jezika, koji bi pohulio na Boga Sedrahova, Misahova i Avdenagova, *da* se isiječe i kuća da mu bude buništе. dan. 3, 29., dogovoriše se, da se postavi carska naredba i oštra zabrana, *da* ko bi se god zamolio za što komegod bogu ili čovjeku za trideset dana osim tebi, care, *da* se baci u jamu lavovsku. 6. 7,, zakon nije ništa drugo nego opšta ljudska savest, koja se izriče u zakonu zato, *da,* ako bi u koga bila kad drukčija savest, *da* se ne drži te svoje individualne savesti, nego da se drži one opšte. sitn. sp. 290. — Običnije je rečenicu s *ako, kad* i t. d. ne uklopiti, nego je metnuti pred rečenicu s *da,* kako je u ova dva primjera: misleći s tim pokazati, *ako* Grk misli njemu iskopati jedno oko, *da* će on njemu iskopati obadva. *V.* dan. 5, 88., jer se nadao, *kad* se Srbi pokore i on među nji uđe, *da* će ostalo sve svojim pletkama i politikom lasno učiniti. mil. obr. 134.

d) Veoma kratka rečenica *Bog zna* ne osjeća se porad stoje kratkoće kao uklopljena; imamo na pr. kojima je to od *Bog zna* koliko dedova ostalo. *V.* mil. obr. 173., što je u svemu narodu *Bog zna* od koliko stotina godina. pis. 34., to sam slušao u narodu *Bog zna* koliko puta. 35. U crnogorskoj jednoj pjesmi znači *Bog zna* isto što prilog *doista* i stoji pred enklitikama: *Bog zna* mu je Jovan poginuo. nar. pjes. 2, 34., *Bog zna* su ti oči proboljele. 2, 36.

448. a) Premda jezik naš uklopljene rečenice uopće podnosi, ali im se dosta često i uklanja. Mjesto da se reče na pr. „*Srbin,*

koji nigda Turčina nije ubio, taj ga je dan mogao ubiti", gdje dakle imamo uklopljenu rečenicu, može se reći i tako, da budu dvije rečenice jedna za drugom, i to relativna na prvome mjestu, dakle ovako: *koji Srbin* nigda Turčina nije ubio, taj ga je dan mogao ubiti. *V.* mil. obr. 100. Drugi su takvi primjeri: *koji starešina* ne misli napred udariti pred svojom vojskom, onaj neka ne mre bez nevolje. *V.* mil. obr. 108., *koji se spisatelj* boji i plaši recenzenta, on slobodno nek ne uzima pera u ruke. pis. 62., *koje су pujeчu* у пословици заграђене, оне ђекоји кашто у говору изостављају. nar. posl. IX., *koje parce* ne mogu (kmetovi) namiriti, one šalju nahijnskome sudu. rječn. kod кмет., *koji je starješina* u milosti kod vladike, on čini od namastirskoga imanja, šta mu je drago. kod намастир. Tako je i ovo: *iz koji sam uzroka* izdao prvu srpsku gramatiku, iz onije isti evo izdajem i ovaj prvi srpski rječnik. rječn. (1818) VII., *u koji ma* zapita, što je to, u onaj ma potegne iz pištolja te Petra vrlo rani. dan. 4, 14.

b) Stavljajući ovako relativnu zamjenicu na početak rečenice možemo i dalje poći te metnuti imenicu u isti padež, u kojemu je zamjenica, premda bi upravo trebalo, da imenica stoji u drugome kojem padežu; a taj tako izgubljeni padež naknađava se u glavnoj rečenici pokaznom zamjenicom ili zamjenicom trećega lica. Tako na pr. mjesto: „*ruku, koja* može posjeći, valja cjelivati" govori se: *koja ruka* može posjeći, valja *je* cjelivati. nar.-posl. 140., tu dakle vidimo u glavnoj rečenici zamjenički oblik *je* kao naknadu za akuzativ *ruku,* koji je zamijenjen nominativom. Evo drugih primjera: *koji čovjek* zna pedeset različni pjesama, ako je za taj posao, *njemu* je lasno novu pjesmu spjevati. *V.* nar. pjes. (1824) XX., *koja* su *sela* bila počitlučena od starine, oni (t. j. dahije) su *im* čitluksaibije proćerali. dan. 3. 147., *koji spisatelj* u svome pisanju nema nikakvijeh pravila, *onoga* treba recenzirati kao đaka. pis. 68., *kod kojijeh riječi* ovdje nema značenja, *one* kad sam prvi put čuo, nijesam ga zapisao. rječn. predgovor., *koja* se *guja* vidi poslije jesenjega Krstova dne, *za onu* se kaže, da je ujela kakvo čeljade, pa je zemlja ne prima u se. rječn. kod гуја., *na kome* je *drvetu* ovaki krst, *s onoga* rod ne smije se mlatiti. kod запис., *koja voćka* sama pada, ne valja je mlatiti. nar. posl. 139., *koja crkva* ne pomaže, ne valja *joj* se moliti. 140., *koji knez* sluša lažne riječi, sve su *mu* sluge bezbožne. *D.* priče sol. 29, 12., *koji car* pravo sudi siromasima, *njegov* će prijesto stajati do vijeka (pridjev *njegov* stoji ovdje, kao i inače, mjesto posvojnoga genitiva *njega).* 29, 14.

449. a) Gradeći takve rečenice zapletu se katkad i narod i pisci, te izide anakolut, t. j. nepravilni rečenični sklop, u kojemu ovaj ili onaj dio stoji u obliku, koji ne odgovara ostalome. Primjeri: riječi, koje jedno znače, može biti da bi najbolje bilo *kod one,* za koju se misli da je najljepša, metnuti sve ostale. *V.* rječn. predgovor., *rana, koja* još pod zavojem stoji, *nju* je lasno pozlije-

diti. nar. posl. 269., *svaka sirota, što* je uzdahnula, kad sam je s vrâtâ oterala, onaj uzdisaj svaki se pretvorio u trn, — na tome trnju ležim; a *koja* je *sirota* na me zaplakala, svaka *njezina* suza vri u kazanu, u njemu se kuvam. nar. prip. 105., *utvara, koju* taj vidi, *do nje* ima mnogo vremena. *D.* jezek. 12, 27., jer gle, *kamen, koji* metnuh pred Isusa, *na tom* je *jednom kamenu* sedam očiju. zah. 3, 9., *koji* nalaze u skraćenijem riječima toliku važnost, da misle, da ih nipošto ne treba štampati drugačije, nego kako su gdje napisane, *njih radi* dužan sam spomenuti ovo. *D.* star. 1, 91. — Budući da je svaki anakolut nepravilan i pogrešan, treba mu se uklanjati.

b) Da bi oveći rečenični sklop s umetnutim rečenicama bio što jasniji i pregledniji, dobro je imenicu što stoji na početku sklopa, ponoviti iza umetnutih rečenica s kojom pokaznom zamjenicom ili uzeti bar samu takvu zamjenicu, a poradi još veće jasnoće i preglednosti, može se tamo, gdje se što ponavlja, dodati glagolski oblik *velim*. Primjeri: *onake rodoljupce,* koji viču, da se ništa ne popravlja, nego sve da ostaje po starom običaju, *onake, velim,* valja sažaljavati i moliti se Bogu, da bi ji opametio. *V.* dan. 2, 2., двојесложна *имена* женска, у којих се први слог врло отеже и која су као од милине скраћена од другијех имена, на пр. Мáра, Кáта, и т. д., *ованова имена* не само у Дубровнику, него и у Црној Гори имају на крају *е*, на пр. Мâре, Кâте. nar. posl. XXXI., *riječi Halkokondilove* o Žarku: vir apud ipsum dignitate primarius, iz kojih Engel izvodi, da je Zarko bio rod s Vratkom, *te riječi* pokazuju, da.... *D.* istor. 78., *Gospod Bog nebeski,* koji me je uzeo iz doma oca mojega i iz zemlje roda mojega, i koji mi je rekao i zakleo mi se govoreći: sjemenu ću tvojemu dati zemlju ovu, *on* će poslati anđela svojega pred tobom. 1 mojs. 24, 7., *poslije dvije visoke tajne,* koje u jedan put izvode čovjeka iz grjehovne tame na vidjelo Hristovo i čine ga, te je sasvijem novo stvorenje, jer se u vodi nanovo rodi, a mirom se zapečate na njemu darovi sv. Duha, *poslije ove dvije tajne* darovao nam je Gospod treću. pis. 194., niti sam rad razlagati, da *u pravilu,* kojega se držao Vuk postojano, koliko je mogao.... da, *velim,* u *tom pravilu* ima misao, koja nikako nije na odmet. rad jugosl. akad. 15, 188. — Ono, što se ponavlja, ne mora biti nikakav padež ni sam ni s prijedlogom, kako je u primjerima: *moglo bi se* s razlogom misliti, da je kaluđerica Jefimija, kojoj je knez Lazar činio onoliko dobra, kao što sama kaže, i koja je njega onako pobožno poštovala, *moglo bi se, velim,* misliti, da je ona pisala službu knezu Lazaru. *D.* sitn. sp. 318., tada mu *dođe* sinovac, kojemu bješe ime Luka, *dođe* kradom od roditelja svojih. 327. — Katkad se nalazi ponavljanje i u kraćim sklopovima, u kojima upravo ne bi nužno bilo: *žena,* koja se boji Gospoda, *ona* zaslužuje pohvalu. *D.* pr. sol. 31, 30., a *na sve gore,* koje su se kopale motikom, *na njih* ne će doći strah. is. 7, 25., *proroci,* koji su bili prije mene i prije tebe od starine, *oni* prorokovaše mnogim

zemljama, jerem. 28. 8. Osobit je primjer: *ovaj,* kakav je lud, *on* će to i učiniti (kao da je rečeno: *Veljko,* kakav je . . . .). *V.* dan. 1, 78.

c) Katkad se pred relativnom zamjenicom izostavljaju relativni prilozi *kada, gdje,* na pr. *koje* se *godine* vide u kakome mjestu mnoge čavke, znači, da će ona godina biti potrebna (mjesto: *kad* se koje godine vide . . . .). *V.* rječn. kod злогодница., *koje selo* nema čitluksahibije, ondje je zemlja seljačka (mjesto: *gdje* koje selo nema . . . .)., kod читлук., *koje pseto* hoće da ubiju, poviču: bijesno je (mjesto: kad koje pseto hoće da ubiju). nar. posl. 142., *kojoj ovci* svoje runo smeta, onđe nije ni ovce ni runa (mjesto: *kad* kojoj ovci . . . .). 143.

d) Mislim zacijelo, da nije pogreška, kad se u ponavljanju mjesto zamjenice *onaj* uzme zamjenica *taj,* kako je u primjerima: znajte, da *onaj,* koji promijeni vjeru za nevjeru, *taj* ostavlja lijepu sredinu puta. *Lj.* 13., *oni,* koji obožavaju Taguta, *ti* će imati gadno mjesto. 81., *oni,* koji vjeruju u ono, što je lažno, a ne vjeruju u Boga *ti* će biti nesrećnici. 289.

450. a) Dosta je obična elipsa glavne rečenice, mnogo je manje obična elipsa zavisne rečenice. Prvu od te dvije elipse nalazimo u primjerima: takovi bi prostak morao kazati, da su Rusi pravi jeretici, što jednako primaju različne nauke i zanate od Engleza, od Francuza i od Nijemaca, *a još da čuje, da su već i imena slova primili od Nijemaca*! (t. j. još bi prije morao to kazati). *V.* dan. 1, 99., bolje je, da mremo junački, barem da zamijenimo svoje glave i da pokajemo svoju braću; *a žene i deca i kuće ako nam propadnu* (t. j. neka propadnu), ni onako nijesmo gospodari od nji. 3, 158., što je tebi stalo, što ja pijem? ako pijem, za moje novce pijem; *a ti ako misliš,* da ja nemam novaca (t. j. reci mi), pošto češ mi dati Stambol? 5, 91., kad su Turci čuli, da je Miloš u Beogradu, *kao da ji je sunce* ogrejalo (t. j. tako im je bilo). mil. obr. 128., neka mene sunce sjaje, *a zvijezde ako će sve pocrkati* (t. j. neka pocrkaju). nar. posl. 200., lasno je . . . . *ali da on vidi,* kako mi . . . . zlopatimo! (t. j. onda bi on znao, što je ovo). prep. 1, 365 (1830)., carev sin siromah čujući to, *da se ubije* (t. j. bješe gotov, da se ubije). nar. prip. 22., oni se prepadoše, a baba *već da ih stigne* (t. j. bijaše blizu, da ih stigne). 118., nije ovo od Barata Mujo, već *ako si čula po čuvenju od Janjoka Golotrba Iva* (t. j. ja sam taj). nar. pjes. 3, 100., zar ne vidiš do tri samokresa za mojijem svilenijem pasom? pa *kad trgnem jednog samokresa* (t. j. teško onda tebi). 422., *da je kome pogledati bilo,* kako s'ječe vojvoda Momčilo (t. j. čudio bi se). 2, 111. Tako se često ispred relativnih (ili upravo upitnih) rečenica ili iza njih nalazi elipsa glavne rečenice: Bijogračići neka ostanu ovđe, *pa mi s njima kako razgrnemo* (t. j. tako neka bude). *V.* dan. 3, 172., (Srbi) pošalju knjigu Feratagiću, da on izvadi iz Karanovca svoje ljude, koji su Karanovčanima bili došli u po-

moć, a s *Karanovčanima oni kako načine* (t. j. tako će biti). 5, 34., Turci su iskali, da Srbi polože oružje, pa da ih pošalju u Srebrnicu i ondje da se dovede svakome svoje roblje, *pa dalje kuda ih odrede* (t. j. neka idu). prav. sov. 67., gledajte, da pesme te zadržite kod sebe, dok ja tamo dođem, *pa onda kako se ja i vi dogovorimo*. prep. 1, 447 (1832)., namjera Avara bila bahnuti iznenada na srednji Dunav . . . . preći rijeku, *pa što dade sreća junačka*. *N*. 14. — Budući da se uz pitanje *kamo ćeš?*, *kamo putuješ?* obično dodaje: *akò Bôg dâ*, zato se često samo ta pogodbena rečenica kaže, a pitanje se ne izriče, jer se samo sobom razumije; primjeri: *ako Bog da*, moj sine Stojane? nar. pjes, 3. 130., *ako Bog da si* zaputio? *V*. rječn. kod запутити — Elipsu glavne rečenice nalazimo uz željne rečenice, kojima je na početku *o da* i *kada (kad)*; vidi u §-u 509 a, b.

b) Primjeri za elipsu zavisnih rečenica: onda uzmu obojica rukama za klipak i vuku svaki na svoju stranu, *koji će koga nadvući* (t. j. vuku, *da se vidi*, koji će koga nadvući). *V*. rječn. kod клипак., igrači se podijele na dvije strane, pa se hvataju u štap, *koja će strana igrati* (t. j. hvataju, *da vide*, koja će strana igrati). kod клис., igra, u kojoj se skače, *ko može dalje preskočiti* (t. j. *da se vidi*, ko može . . . .). kod скакавица.

c) Često se dvije rečenice stegnu u jednu, koja se onda počinje s veznikom *te*. Tako na pr. mjesto: „i tako ga Fočići ponude, *da se poturči, i on se poturči*" veli Vuk: i tako ga Fočići ponude, *te se poturči*. nar. pjes. (1824) XXX., isto tako mjesto: „koji mi je dopustio, *da ih* (t. j. imena) *ispišem, i ja sam ih ispisao*" nalazimo u Vuka: koji mi je dopustio, *te sam ji ispisao*. dan. 2, 58. Drugi su primjeri: Aganlija zapovjedi, *te ga bace u kulu*. dan. 3, 155., car pošalje, *te ga dovedu*. dan. 5, 91., Suleman-paša pošlje nekoliko Turaka, *te ubiju Stanoja*. mil. obr. 69:, замоли људе, који су скупили сијено, *ме га сакрију под пласт* nar. posl. 62., (Mladen i Karađorđije) oblaskaju i potkupe Milovanova sekretara, *te izda gospodara svojega*. prav. sov. 49., ugleda ga careva kći pa zapovedi momcima, *te ga dovedu preda nju*. nar. prip. 76., nagovoriše ga, *te se diže na oca*. *D*. istor. 35., ali će doći vrijeme, *te ćeš skršiti jaram njegov*. 1 mojs. 27, 40., sveštenik im kaže, *te se poljube*. pis. 225., da bi ga uveli u novu dužnost, dadu mu, *te kao sluga drži umivaonicu i ubrus*. 402.

SINTAKSA DIJELOVA GOVORA.

Imenice.

451. a) U narodnim se pjesmama dosta često uzimaju po dvije imenice jedna do druge, od kojih jedna zamjenjuje pridjev; tako na pr. mjesto *žuta* naranča nalazi se u nar. pjes. 1, 624: *žutica* naranča. Tako je i ovo: *ljepota* djevojka (vrlo često u pjesmama), da pijemo rujevinu vino. nar. pjes. 1, 544., *desnica* ti

usanula ruka. 2, 80., ti donesi *crveniku* vino. 2, 183., te on pije *crveniku* vino. 2, 397 i 3, 22. 247., na Turčinu oklop *gvožđe* ima. (t. j. gvozden oklop). 2, 586., kud prolazi *carevina* blago (t. j. carsko blago). 402., jer ja nisam drvo *vrbovina*. 4, 168., nakupila blaga *gotovine*. *JM*. 415., zalaže ga *ovnovinom* mesom. 429., i udri ga kopjem *ubojicom*. 508. Rjeđe se to nalazi izvan pjesama: u dvoru mu ostala *jedinica* kći. nar. prip. 76., mi smo *siromasi* ljudi. 103.

b) Često od dvije imenice, što stoje uporedo, jedna izriče širi, druga uži pojam, ni jedna ni druga ne stoji mjesto pridjeva, nego ona, koja je šireg pojma znači, šta je svojom suštinom ona, koja je užega pojma. Kad se na pr. kaže *ptica lastavica*, to znači, da je lastavica — ptica, da nije sisavac ni riba ni kamen ni drugo što. Primjeri: đevojka je *ječam žito* klela. nar. pjes. 1, 297., govorila *tica lastavica*. 1, 559., i među njima *tica kukavica*. 4, 176., kano *zvjerka kurjak* u po noći. 4, 300., zaostalo *Ture mladoženja*. 3, 2., te ti mamiš *Turkinje đevojke*. 3, 101. U Vukovu prijevodu Novoga Zavjeta ima nekoliko takvih primjera, ali su po. najviše uzeti prema crkvenoslavenskom tekstu: *čovjek trgovac*. mat. 13, 45., *čovjek car*. 18, 23 i 22, 2,. k *ženi udovici*. luk. 4, 26., *žena Samarjanka*. jov. 4, 7., *ljudi braćo*! d. ap. 1, 16 i 15, 7., u *knjizi psaltiru*. 1, 20., *ljudi Atinjani*! 17, 22., Tako je katkad i u Daničića: *sluga Jevrejin*. 1 mojs. 39, 17., momče *Jevrejče*. 41, 12. Iz običnoga govora ide ovamo: *gospodin učitelj*, *gospođa kneginja* i t. d. Mjesto imenice užega pojma može biti lična zamjenica: *ja* sam ti se *junak* oženio. nar. pjes. 1, 229., a *meni junaku* tri tuge zadala. 1, 392., a *on* joj je *junak* besidio. 1, 443., žali Šarac *tebe gospodara*. 2, 440., nego *mene starca* poslušajte. 4, 142. — Kad je imenica užeg pojma vlastito ime (prezime) lično ili geografičko, onda se imenici šireg pojma kaže apozicija, na pr. *car* Dušan, *kralj* Milutin, *knez* Mihajlo, *kneginja* Ljubica, *protopop* Nedjeljko, *carica* Milica, *profesor* Jagić, *ban* Jelačić, *grad* Zagreb, *rijeka* Dunav, *planina* Kopaonik i t. d. Imenica šireg pojma (bila apozicija ili ne bila) može uza se imati svoj dodatak (ili svoje dodatke), na pr. *crna ptica* kukavica, *srpski* car Dušan, *profesor slavenske filologije* Jagić

c) Kad se nađu dvije imenice jedna do druge, vrlo često se u narodnim pjesmama poradi potrebe stiha prva ne sklanja: ona srete *Krstitelj* Jovana. nar. pjes. 1, 122., svome bratu *Miloš* čobaninu. 2, 136., kod silnoga srpskog *car* Stjepana. 2, 187., dal' je kula slavnog *knez* Lazara? 2, 292., on govori *barjaktar* Jovanu. 3, 207., sad nestade *soko* Karimana. 4, 99. U Srbiji se tako često govori i u običnom govoru: naporedo s *pop* Matom. *M*. 36., zar ne poznaješ *gazda* Smiljka? *102*., gledahu u *čiča* Branka kao u kakvoga proroka. *257*., ima u *gazda* Stepe. *276*.

* * *

452. Ima podosta imenica, koje su različnih nastavaka, a prema tome i različnih rodova, na pr. *bìljeg* i *bìljega, pòrez* i *pòreza, vȍnj* i *vònja, zȁdāh* i *zȁdaha, zrȃk* i *zrȁka.* Tim su imenicama nastavci *ъ* i *a,* u prvom su slučaju muškoga roda, u drugome ženskoga. Krivo bi bilo reći, da je na pr. *biljeg* i *biljega* ista imenica, ali različna roda, nego treba reći, da su to dvije različne imenice, svaka svoga roda. To isto treba reći i za imenice navedene u §-u 177e: *glad* (t. j. gladь i gladъ, gen. sing. *glâdi* i *glâda)* i dr. Različnih su nastavaka i rodova također imenice: *dȕnav* i *dȕnavo, lȉk* i *lȉko, mît* i *mîto;* isto tako: *bȅdra* i *bèdro, bljȕda* i *bljȕdo, tetîva* i *tȅtîvo.* Ovamo idu i riječi, koje se govore samo u plur.: *klijèšte* i *klijèšta, plȅći* i *plèća* (v. §. 161b), *pŕsi* i *pŕsa* (v. §. 177b). O imenici *nȉt* vidi u §. 177a, o *vȅčē (vȅčēr)* u §. 140c. — Vrijedno je dodati, da je imenica *mîsao* ženskoga roda, isto tako *pȍmîsao,* ali *prȍmîsao* i *smîsao* jesu muškoga, — da prema imenici muškoga roda *cvȉjet* ima plur. *cvȉjeti,* koji je ženskoga (kad znači onu nedjelju pred uskrsom), — da *pȏst* ima u plur. ne samo *pȍsti,* koje je muškoga roda, nego i *pòste,* koje je ženskoga, — da od *kŕst* glasi plur. *kŕsti* (muškoga roda) i *kŕsta* (srednjega). Ima i takvih imenica, koje su ne samo različnih nastavaka i rodova, nego i različnih značenja: *kȗm* i *kúma, sȕsjed* i *sȕsjeda, ùnuk* i *ùnuka, pȁstorak* i *pȁstorka.*

* * *

453. a) Dosta se često govori sing., gdje misao upravo ište plur. Evo takvijeh primjera od riječi, koje znače kakovu čeljad (te su riječi ponajviše imenice, kašto pridjevi, koji zamjenjuju imenice): premda su gdjekoje paše još navaljivale, da se udari na *Nemca. V.* mil. obr. 42., u onijeh, koji su grčkoga zakona .... jezgra je samo *seljak* i *težak.* kovč. 12., on je silnu sakupio vojsku, al' je *silnu* ucvelio *majku.* nar. pjes. 1, 556., mloge gladne jeste naranio .... nadgledao *ništa* i *uboga.* 2, 93., i odvede dvanaest hiljada, gospo moja, *ljutog oklopnika.* 2, 295., u Laze je *silni Srbalj* bio, sedamdeset i sedam iljada. 2, 298., ja okupih šezdeset Turakah sve Turčina *krvava junaka.* 3, 320., jer imamo s *kaurinom* kavgu. 4, 213., i sa pašom petnaest iljada ubojnika *ljuta Arnauta.* 4, 345., načuli smo, da se *silan seljak* za njima slegao. Š. 2, 130.

b) Ovako se sing. govori i od imenica, koje znače životinje: kao mreža koja zagrabi od svake ruke *ribe. V.* mat. 13, 47., ne mogahu izvući je (t. j. mrežu) od mnoštva *ribe.* jov. 21, 6., oni kao *nerazumna životinja,* koja je na to stvorena, da se hvata i kolje, hule na ono, što ne razumiju. 2 petr. 2, 12., u Gabeli se hvata *mnoga jegulja,* koja se raznosi po svoj Hercegovini. rječn. kod Габела., kad dođu na jedno polje, a tu *golub* prekrilio polje .... anđeo prekrsti polje štapom, a to sve mesto golubova ovce. nar. prip. 101., koji ore pa sirote rani, i sirote i *crva* i

mrava. nar. pjes. 1, 138., nestanuće *ovce* i šenice i u polju *čele* i cvijeta. 2, 184., da prestanu silne kiše, da se utre *gusenica.* *M.* 5., *silna muha* navalila. *247.*, dok svatovi polje pritiskoše kano *crna* u proljeće *čavka.* *JM.* 345.

c) Sing. mjesto plur. od imenica, koje znače stvari: voće svakojako, i to vrlo dobro, raste i rađa svuda, tako i *vinograd.* *V.* dan. 2, 28., od kako se u Srijemu *vinograd* počeo saditi. 3 u „kalendaru"., svinja, koja ima *kovrčastu čekinju.* rječn. kod Вук., Živkovića opremi Božo u rudničku planinu, gdje se bila počela kopati *ruda srebrna.* prav. sov. 7., tri od zlata trpeze, na njima sama *ruža* i *bosiljak.* nar. prip. 105., sve đevojke *ružu* beru, v'jence viju. nar. pjes. 1, 189., nakupila u egbeta blaga, — kaka blaga? sve *žuta dukata.* 3, 201., za te daše dvije boce blaga sve u sitno *žuta mlečanina.* 4, 22. Sing. *cvijet* se uzima mjesto zbirne imenice *cvijeće*: nestanuće .... u polju čele i *cvijeta.* nar. pjes. 2, 184., baštica puna bela i crvena *cveta.* *Š.* 2, 13.

454. Imamo i obrnuti pojav, t. j. mjesto sing., što ga ište misao, govori se plur., i to od riječi, koje znače stvari ili što apstraktno. Primjeri: pripovijeda se ,da su u *stara vremena,* kad su ovaj namastir ćeli graditi, bacali krunu u nebo, da gledaju, na kom će se mjestu ustaviti. *V.* dan. 1, 29., krvninu plaća samo ono selo, đe se krv učini, ali je u *novija vremena* udarena i na sva okolna sela. 3, 82., naši stari *onijeh vremena* niti su bili gori ni luđi od nas. pis. 29., tako Turci malo pomalo s pomoću *sami srpski nesloga* .... sasvim obladaju svom Srbijom. dan. 3, 76., (ovaj nesrećni događaj) pokvari *sve napretke* i po drugim krajevima. 4, 24., svome posinku s *najvećim laskama* piše, da .... mil. obr. 62., kako se drugi ljudi smiju njihovijem budalaštinama, koje oni drže za najveće i samo njima *poznate mudrosti.* pis. 71., misli, da je zaronila u *morske dubine.* drž. izd. 3, 112., tako je Premudri viđeo *morske dubine* pa onda stane misliti, kako će još viđeti *nebeske visine.* nar. prip. 200., dade Bogu *nebeske visine,* svetom Petru *Petrovske vrućine.* nar. pjes. 1, 156., i bači ih nebu u *visine.* 1, 158., dok Turčina *pjene* popanuše. 2, 284., Tadija je *pjenam'* zapjenio, zapjenio *pjenam'* bijelijem, a Mujo je pola krvavijem. 3, 166., neka je (t. j. robinju) pusti na *otkupe.* *Đ.* 2 mojs. 21, 8. Prevodilac „Korana" *Lj.* mjesto sing. *tmina* često piše plur. *tmine* (u svim padežima), na pr. na str. 24. 30. 76. 91. 97. 315. 320 (često se to nalazi i u štokavskih pisaca, što su pisali prije XIX vijeka). Ovdje treba spomenuti i riječ *nebo,* koja se vrlo često bez ikakve promjene u značenju govori i u množini *nebesa.* Prema tome u crnogorskoj jednoj pjesmi mjesto *raj* (koji je samo jedan) imamo *rajevi*: daj mi, Bože. od *rajevah* ključe. nar. pjes. 2, 11.

455. a) Neke imenice, koje se zovu „materijalne" (lat. nomina materialia), govore se u sing., makar koliko mnoštvo bilo onoga, što znače, na pr. *kiša, snijeg, suša, vino* i dr. Ali kad

se takve imenice misle na različnim mjestima ili u različna vremena ili u svojim različnim vrstama, onda se mogu uzimati u plur. Primjeri: smederevsko bi bijelo vino . . . . bilo bolje od *sviju madžarski vina. V.* dan. 2, 28., na *velikim sušama,* kad vodenica ne može da melje. rječn. kod бадањ., osobita zgrada, gdje se suše *slanine.* kod грijалица., trava, koja cvate u jesen pred *mrazovima.* kod мразовник., u njoj su (t. j. u planini) *sn'jezi* i *mrazi* u svako doba godišta. nar. pjes. 1, 190., u proljeće, kad se tope *snjegovi,* a kašto i ljeti, kad udugoteže *velike kiše.* rječn. kod Перуħица., *bijezi* su sramni al' su probitačni. nar. posl. 12., kad prispiju za žetvu *šenice.* nar. pjes. 3, 255., što su se tražile *sirove robe. D.* istor. 66., zapovjedi Josif ljekarima, da *mirisima* pomažu oca njegova. 1 mojs. 50, 2., kad oni bijahu u *bolovima* (govori se o skoro obrezanima). 1 mojs. 34, 25.

b) Osobit je ovaj primjer u nar. pjes. 3, 466—467: beg Ljubović piše Baju Pivljaninu: ja se s tobom pomiriti ne ću, dok ne dođeš mom bijelu dvoru, ne poljubiš *hrta* među oči i *kr'ata konja* u kopito (dakle jednoga hrta i jednoga konja), a Bajo odgovara: ne ljubih ti *pasa* među oči ni *tvojijeh konja* u kopita, da bih znao, da bih poginuo; Bajo uzima plural, jer hoće reći: ne ću ljubiti nikakvoga tvoga psa i nikakvoga tvoga konja, makar ih ti koliko imao.

c) Što u Vuka mat. 24, 7. čitamo: biće *gladi* i *pomori,* tu je Vuk uzeo plur. prema crkvenoslavenskom tekstu (a i u grčkom je plur.); tako i Daničić u istor. nekoliko puta ima plur. od riječi *korist,* na pr. ono je (t. j. vlasteostvo) tvrdo čuvalo svoje *koristi.* 49., zetskim vlastelima bijahu *koristi* cijele Srbije veoma drage, jer bijahu i njihove zemlje *koristi.* 140, a to je uzeto prema ruskom originalu, koji također ima plur. („выгоды").

d) U starijem jeziku upotrebljavao se plural od kojega narodnog imena mjesto zemlje, u kojoj onaj narod živi, na pr. *Ugri* značilo je isto što *Ugarska* i t. d. To se dočuvalo do naših vremena katkad u pjesmama: okrenuću niz *Hrvate* (t. j. *niz Hrvatsku)* vojsku, *niz Hrvate* u Kotare ravne. nar. pjes. vuk. 3, 263., to je junak *od Horvátâ* (t. j. od Horvatske, Hrvatske) Mato. 343.

e) Zbirne imenice, na pr. *bîlje, cvîjeće, kàmênje, lîšće, pêrje* i t. d. same sobom znače množinu, zato pravi plur. od njih nije običan, a što se gdješto ipak nalazi, to je dijalektički; tako u pripovijetkama iz južnih krajeva nalazimo: pomiješa mu u vino rakiju i *neka mirisna bilja.* nar. prip. 135., korijen mu je (t. j. ćeparizu) mjeden, grane srebrne, a *perja* zlatna. 152. Dijalektizam je i ovo: rastu *bilja,* kojima vi hranite stada. *Lj.* 190.

456. a) Neke se imenice govore samo u pluralu. Ponajviše im dolazi to otud, što su predmeti, koje one znače, sastavljeni od dva dijela ili od više ili što je u njima vrlo mnogo čestica. Takove su imenice: *bȍginje* ili *ȍspice, brojànice, dïple, dûhovi* (jer traju dva ili tri dana), *gâće, gâdlje, grûdi, güsle, hläče, jäsle, klijèšta, kȍla* (upravo: točkovi, od: *kolo,* t. j. točak), *kûćine, léđa, ljëstve, mèkinje, mësojeđe* (jer traju nekoliko dana), *näočâri, nòsila, nȍvine, òpîljci, plëći, pönude, rezánci, staròputine, trgánci, ústa, vïle, vráta* (iznajprije se valjada govorilo samo za dvokrilna) i t. d. Ovamo ide nekoliko imenica ženskoga roda s nastavkom *ina,* a složenih

s prijedlogom *o*: *òcjedine, ògrizine, òklepine, oklìzotine, òkresine, òljuštine, òmućine, òstrižine, òtražbine, òtrebine;* gdjekoje su ovake imenice složene i s drugim kojim prijedlogom: *ìstresine, pròlizine, uvràtine.*

b) Za neke imenice nije jasno, zašto se govore samo u pluralu: *nâćve, pògrijevci, pöhode, pömije, přvine, ùroci, vjëšala, zàrânci* i dr. Neka imena bolesti govore se samo u pluralu: *pòdušnice* („otok ispod vilica"), *prînosi, prídori* (t. j. proder ili kila), *pròbádi, pròtísli, šúljevi, trûtovi, úlozi.* — Gdjekoje se bez promjene značenja govore u sing. i u plur.: *blägovijesti* (na blagovijesti. *D.* star. 3, 6) ili *blägovijest, dròmbulje* ili *dròmbulja, möždâni,* ili *mözak, nôvci* ili *nòvac, pövrâti* ili *pövrât, tlë* ili *tlö* (v. §. 177c). — Ima i riječi uzetih iz drugih jezika, koje se govore u plur.: *Mlèci* po svoj prilici je prema lat. *Venetiae* (gen. *Venetiarum); kàruce* je iz tal. *carrozza,* a plur. je uzet prema narodnoj riječi *kŏla;* tako se i prema narodnoj riječi *nôžice* uzima u plur. *škâre* (iz njem. Scheere) i *màkaze* (iz tur. jezika).

c) O dualu vidi u §-u 473b.

d) Nema pravila za slučajeve, kad se govori o čemu u plur., a ktome još o predmetu, koji svakome pojedinom od onoga, što stoji u plur., pripada. Taj predmet može stajati u sing. i u plur. Primjeri: drugi bi se ljudi vrlo stidili slepačke gusle u *svojoj kući* objesiti. *V.* nar. pjes. (1824) XVIII., onda se đekoji starci uvate za *bradu* govoreći. dan. 3, 192., момци и дјевојке с *вијенцима* на *глави* од различнога цвијећа. nar. pjes. 1, 188., druge gdjekoje po *imenima* i *sadržajima svojima* dragocjene knjige. pis. 18., gdjekoji nijesu htjeli ići, nego ostali na *svojijem baštinama.* rječn. kod Шерушић., bijela povezača, što kršćanke nose na *glavi.* kod руб., ljudi na konjma s *mačevima* i s *kopljima* u *ruci.* kod стеħак., de veljizi konji igraju, malijema *trbusi* pucaju. nar. posl. 72., sto ljudi, koji svi *mačem* mahahu. *D.* sud. 20, 35. Poraba singulara ili plurala, kako je u ovdje navedenim primjerima, zove se distributivna.

Pridjevi.

457. a) Pridjevi se često upotrebljavaju sami sobom kao imenice. Tako se na pr. govori *stari* mjesto: starac, *stara* mjesto: starica, u plur. *stari* mjesto: djedovi, u komparativu *stariji* mjesto: starješina; govori se *domaći* (u plur.) mjesto: ukućani. A sad evo i drugih primjera, medu kojima se nalaze i zamjenice i brojevi, koji imaju sva tri roda.

b) Primjeri za muški rod: sad *svaki* zna, đe će trošiti. *V.* rječn. (1818) VIII., ni *najučeniji* naši ne znadu. IX., *koji* to nije kadar čuvati i braniti. dan. 1, 81., *mlogi* uči . . . pa ne može da nauči. 2, 2., (krvnik) gleda, da se pomiri s rodom *ubijenoga.* 83., ko poznaje narodne naše pesme, *onaj* će odmah kazati, da je to

budalaština. nar. pjes. (1833) XXXVII., kad Turci svojim mrtvacima napune endeke i *živi* preko *mrtvi* navale u šanac. mil. obr. 15., nego ga je njegov *stariji* poslao. 24., mnogi se naši *učeni* tuže. pis. 67., ne trebaju *zdravi* ljekara, nego *bolesni*. mat. 9, 12., чоек зато има *млађега*, да га у послу замијени. nar. posl. 135., па је ово *некаквоме* казала млада. 207., to će rado oprostiti *svaki onaj*, koji zna, kako je ovaj posao težak. rječn. predgov., *gdjekoji* stoje na polju (t. j. uoči bogojavljenja) po cijelu noć, ne bi li vidjeli, kad se nebo otvori, ali to *svaki* ne može vidjeti; tako se *nekakav* dogodio u sobi, kad se nebo otvorilo. kod богојављење., kad se *kakav* pravda, da kakvoga gospodina nije dočekao. kod влах., pa se začudi . . . te zapita *jednoga*. nar. prip. 112., kloni se *luda* kao i *sveta*. nar. posl. 135., *ludi* boj biju, a *mudri* vino piju. 171., svoje *mrtve* spomenula. nar. pjes. 1, 141., da će tebe *mlad* (t. j. mladić) nositi . . . da će tebe *star* (t. j. starac) nositi. nar. pjes. 1, 291., koji nema nad sobom *starijega*. *D.* istor. 24., ko bi prodao *pravoslavnoga* inovjercu. 57., *tuženi* su mogli mjesto sebe dati drugoga, da ih brani. 73., kad bi rob udario *slobodnoga*, šibali bi ga. 312., oko bijah slijepcu i noga *hromu*. jov. 29, 15., *ponositom* i *obijesnom* ime je podsmjevač. pr. sol. 21, 24., tada će se otvoriti oči *slijepima* i uši *gluhima*. is. 35, 5., napominjući *svete*, koji proslaviše Gospoda. pis. 35.; da bi se osvetilo ulje i *bolesni* ozdravio. 229., da se i oni oproste s *milim* svojim. 367.

c) U tim primjerima razabiramo dvoje: 1. da se pridjev uzima i u određenom i u neodređenom liku, a ne može se postaviti pravilo, kad biva jedno, kad li drugo (da se to pravilo ne može postaviti, pokazuje lijepo ovaj primjer, gdje vidimo i određene i neodređene likove jedne pored drugih: nisi *gladnog* naranila ni *žednoga* napojila, nit' si *gola* preodela niti *bosa* preobula, nit' si *slepom* udelila. nar. pjes. 1, 133), — 2. da se pridjev upotrebljava samo za čeljad. Veoma je rijetko, da pridjev stojeći u muškom rodu sam sobom znači kakvu stvar; takovo je mjesno ime *Novi* (t. j. grad), a u Vukovu rječn. nalazimo zabilježeno, da se u Sarajevu govori *vrući* (t. j. oganj) mjesto: vrućica.

458. a) Primjeri za srednji rod: ustaje na oružje i *malo* i *veliko*. *V.* mil. obr. 79., pokazuje u Bogu *prošavše, sadašnje* i *buduće* kao jednu stvar. dan. 5, 88., riba po *duboku* pliva. nar. posl. 272., *mlado* poljubiti i *bogato* zakinuti nije grjehota. 180., kad iziđu na *suho*. nar. prip. 219., majka ne da, da se dragi ljube, već rastavi i *milo* i *drago* (t. j. momka i djevojku). nar. pjes. 1, 240., i proklinju i *staro* i *mlado*, ko rastavi i *milo* i *drago*. 249., đul miriše, ide moje *drago* (govori djevojka za momka). 251., razbolje se *mlado neudato*, dolazi mu *mlado neženjeno*. 283., kad su Turci zemlju poarali, porobili i *staro* i *mlado*. 541., u dvorove kuga udarila, pomorila i *muško* i *žensko*. 2, 275., da dubrovački novci idu po *predašnjemu*. *D.* istor. 167., da u Stonu ostane po *starome*. 210., podoše sinovi Izrailjevi posred mora *suhim*. 2 mojs.

14, 22. — Ovâmo idu i riječi: *deveto, deseto* (gen. *devetoga, desetoga),* t. j. deveti dio, deseti dio, — zatim: *blâgo, dòbro, glàvnó, vèčérnje, zlõ,* koje su postale prave imenice, da se i ne osjećaju kao pridjevi. U svim primjerima, što su navedeni, nikakva imenica nije izostavljena, već pridjev sam služi za imenicu, ali u ovom (sasma neobičnom) primjeru izostavljena je imenica *oko*: ko ne vidi s *jednijem,* ispala mu *oba*! nar. posl. 149.

b) Iz svega se vidi, da se srednji rod pridjeva upotrebljava za stvari i za čeljad mušku i žensku; u ovom drugom događaju misli se obično čeljad u umanjenom smislu, a katkad je u taj smisao pomiješano i malo preziranja, koje se osobito vidi u ova tri primjera: tu ne ima nijednog junaka osim jednog crna Bugarina, i to *mlado,* još *golobradasto.* nar. pjes. 2, 153., cijel Stambol jeste pozatvoran od mojega straha velikoga osim vrata od Novoga hana! dal' je kako *ludo* i *manito,* koje jošte za moj strah ne znade? 2, 396., u Solunu ne ima junaka, jest Ilija, luda adžamija, *ono* boja nije ni *viđelo,* a kamoli s kime *učinilo,* ta ako bi *ono* i *izišlo,* al' mu ne da ostarila majka. 2, 460.

c) U dobrom narodnom jeziku nije plur. ovakih pridjeva u običaju. Vuk u Novome Zavjetu, istina, ima: jer ostaviste zapovijesti Božije, a držite običaje ljudske, pranje žbanova i čaša, i *druga mnoga takova* činite. mar. 7, 8., kad mi vama *duhovna* sijasmo, je li to što veliko, ako mi *tjelesna* požnjemo? 1 kor. 9, 11., zavisti, ubistva, pijanstva, žderanja i *ostala ovakova,* za *koje* vam naprijed kazujem, kao što i kazah naprijed, da oni, koji *takova* čine, ne će naslijediti carstva Božijega. gal. 5, 21, — ali tako je napisao Vuk držeći se crkvenoslav. teksta, a u taj je to ušlo iz teksta grčkoga.

459. a) Primjeri za ženski rod nalaze se osobito u poslovicama: Bog ti i *bratska* (t. j. ljubav)! nar. posl. 19., da je na *pasju* (t. j. volju), niđe konja ne bi bilo. 50., da te sačuva Bog od *nenadne* (t. j. nesreće). 56., ko *lijevom* (t. j. rukom) perčin drži, *desnom* sijeće, kudijer hoće. 144., *carska* (t. j. riječ) se ne poriče. 343. Izvan poslovica se govori: *draga* (t. j. djevojka), *mlada* (t. j. nevjesta, žena), *večernja* (t. j. služba Božja), *Hrvatska, Njemačka, Turska* (t. j. zemlja). Tako je i ovo: obrni se s *desne* (t. j. strane) na lijevu. nar. prip. 152., Jovan . . . *ni jedne* (t. j. riječi) ne izusti. Š. 2, 45., ne rekavši mu *ni jedne* pođe dalje. 2, 90. — Vrlo rijetko uzima se pridjev u plur.: vi pjevate, a nama *krvave* (t. j. suze) polijeću. nar. posl. 35.

b) Dosta rijetko uzima se pridjev u ženskom rodu onako, kako se uzima muški rod u primjerima navedenim u §-u 457b: кад је *која* на путу накићена и весела, а код куће лијена. *V.* nar. posl. 191., *некаква* се потурчила у суботу. 258., koji bi se rimokatolik oženio *pravoslavnom. D.* istor. 314.

c) Često se uzima ženski rod pridjeva, a ne zna se, koja se imenica ima uz njih misliti: u Nišu je bio Rušić-paša srpske poslanike dosta dobro primio, ali sad okrenuo i on *drugu* i kaže im upravo, da . . . *V.* mil. obr. 29., bolja je jedna *razmišljena* nego

stotina *učinjenijeh.* nar. posl. 21., *dogovorna* je najbolja. 62., *dogovorna* selu odgovara. 62., nije to bez *neke.* 218., nije to *ta.* 218., *prva* se đeci daje. 260., svaki zna *svoju,* a Mijat *njégovu.* 277., car na cara bez *velike* ne će. 343., obrijalą glavu na *hajdučku.* 19., stani, Mitre, *gòrâ* bi. 19. U nekima od ovih primjera mogao bi se mjesto ženskog roda uzeti srednji i smisao bi bio isti: okrenuo i on *drugo., prvo* se djeci daje., svaki zna *svoje,* a Mijat *njegovo.,* stani, Mitre, *gore* bi.

* * *

460. a) Pridjevi stojeći uz imenice ili zamjenice mogu biti atributi, privesci, predikati i epiteti. — Pridjev je atribut onda, kad stojeći uz imenicu ili zamjenicu označuje stalno svojstvo. Primjeri (svi su iz Vukova rječnika 1818, str. XLII): *pošten* čovjek ne umije lagati., meni je mio *crven* pojas,. *zlatan* je prsten skuplji nego *srebrn.,* po što ćeš mi dati ono tvoje *debelo* prase? Tako je i ovo: smilujte se meni *jadnome.,* ko se *pametan* toga boji? i t. d.

b) Kad se pridjevom izriče kakvo stanje imenice ili zamjenice, uz koje je neko vrijeme kao privezana, onda se pridjev zove privezak (adjunkcija). Neki gramatici zovu pridjev u toj službi „predikatni atribut", ali pravi razlog tome imenu teško je razumjeti. Privezak imamo u primjeru: *srdit* Marko jezdi niz Kosovo. nar. pjes. 2, 421. Svako lasno uviđa, da se tu pridjevom *srdit* ne izriče stalno svojstvo Markovo, nego se izriče samo stanje, u kojemu se Marko nalazio neko vrijeme. Takvi su i ovi primjeri: mladić . . . otide *žalostan. V.* mat. 19, 22., oj Dunave, tija vodo, što ti tako *mútna* tečeš? nar. pjes. 1, 492., da Bog dâ, sine, da *zdrav* otideš i natrag dođeš. 1, 490., *bolesna* je sinoć omrknula (t. j. djevojka). 3, 126., pade junak *trudan* na postelju. 4, 363. Privezak ne mora biti u nominativu, kako je u navedenim primjerima, on može da bude i u drugom kojem padežu; na pr. moja majko, oženi me *mláda* (t. j. oženi me, dok sam *mlad).* nar. pjes. 1, 380., bolje ti je ući u život *hromu* negoli . . . *V.* mar. 9, 45. Takovi su i ovi primjeri: *živa* će te u ruke fatiti, *živu* će ti oči izvaditi. nar. pjes. 2, 277., *mrtva* Marka na svog konja vrže . . . s *mrtvim* Markom sjede na galiju. 2, 444., ko će ljuta zmaja prevariti, ko li njega *spavaćiva* naći.? 4, 146., žali me *živa,* a nemoj *mrtva.* nar. posl. 79., svi su mislili, da će ga izvući iz sobe *mrtva.* nar. prip. 77., blago sluzi, kojega nađe (t. j. ženik) *budna. D.* pis. 121., kad ga (t. j. Hrista) vide *razapeta.* (t. j. kad ga vide, gdje je razapet). 326.

c) Pridjev je predikat (ili bolje: dio predikata) onda, kad je dopuna glagolu *jesam,* koji sam sobom obično nema potpuna smisla (katkad ga ima: danas *jesmo,* a sjutra nijesmo. nar. posl. 52., s kim *si,* onaki *si.* 287), na pr. *dobar* je Bog, ali *su* i đavoli *jáki.* nar. posl. 59., sirotinjo, i selu *si* téška. 285. Osim glagola

jesam ima i drugih glagola nepotpuna značenja, kao što su: *ostati, postati, izići, činiti se, graditi se, naći se;* primjeri: ostane mu *dužan*. nar. prip. 213., Petar posta *žalostan*. *V*. jov. 21, 17., obliči se Jonatan i Saul, a narod izide *prav*. *D*. 1 sam. 14, 41., mučah dugo, činjah se *gluh*. is. 42, 14., koji se gradite *pravedni*. *V*. luk. 16, 15., jer se nađoh *čist* pred njim. *D*. dan. 6, 22.

d) Za pridjeve ima još jedno ime: epiteti, ali tim se imenom ne naznačuje nikakva osobita služba, jer epiteti se zovu oni atributi, koji se u pjesmama često nalaze bez prave potrebe, već poradi pjesničkoga nakita. Primjeri epiteta: *bijeli* dvori, *crna* zemlja, *hladna* voda, *ravno* polje, *rujno* vino, *sivi* soko, *sitna* knjiga, *zelena* gora i t. d. Odavde se vidi, da je svaki epitet atribut (ali svaki atribut nije epitet).

* * *

461. a) Malo ima stalnih pravila za porabu određenih i neodređenih pridjevnih oblika u atributskoj i u predikatskoj službi. Stalno je pravilo, da se određeni lik uzima, kad pridjev s imenicom zajedno čini kojemu predmetu ime, t. j. kad se taj predmet odvaja od svih drugih, za koje služi ista imenica. Tako na pr. *stari svat* nije svaki svat, makar bio i star, nego je osobiti čovjek među svatovima s osobitom službom, a i ne mora biti upravo star (godinama); *mlada nedjelja* nije svaka nedjelja, nego neka osobita i t. d. Drugi primjeri: *Crnâ Gòra, časni post, krvavi zalogaj* (ime ptici), *ljûtô gvožđe* (t. j. nado, čelik), *Novi Sad, novi zavjet, Nôvô Brdo* (mjesno ime), *slijepi miš, Stârâ Srbija* (ime zemlji), *stari zavjet, sûhâ bolest, veliki petak, veliki župan, živi oganj* i t. d. (v. §. 431a).

b) Rado se uzima određeni pridjev u atributskoj službi za štogod prije spomenuto ili drukčije kako poznato. Primjeri: ona navali na mene sa psovkama i kletvama . . . za *ludi* moj postupak (t. j. za ludi postupak, koji je naprijed ispripovijedan). *V*. dan. 2, 141., u jednoga kralja bila dva sina, jedan bijaše lukav i nepravedan, a drugi dobar i pravedan; pošto im otac umre, reče *nepravedni pravednome*. nar. prip. 106., onda će zapovjediti sveštenik onome, koji se čisti, da uzme dva vrapca i drvo kedrovo i isop, i neka zapovjedi sveštenik, da se jedan vrabac zakolje, pa neka uzme *živoga* vrapca i drvo kedrovo i isop i sve to zajedno neka zamoči u krv od vrapca *zaklanoga*. *D*. 3 mojs. 14, 4—6., vrativši se nađoše *bolesnoga* slugu zdrava (za slugu se zna iz predašnjega da je bolestan, a *zdrava* je privezak). prip. 179. U rječn. (1818) XLII. navode se primjeri: *crveni* pojas izjeli miši., izgubio sam *srebrni* prsten; jedno ću i drugo reći onome, koji zna, da je bio još koji pojas, ali samo jedan crveni, — da sam osim srebrnoga prstena imao i još koji zlatni i t. d. — Rijetko se za predmete već spomenute i poznate uzima neodređeni pridjev, kako je u primjerima: čoban je dâ *bogatu* čoeku, a *bogat*

čoek dâ čobanu silno blago (taj se čovjek naprijed spominje i kaže se, da je bogat). nar. prip. 210., progovara *dobar ranjen* junak (koji je iz predašnjega dobro poznat). nar. pjes. 3, 341., ne dam tebe crnu *Arapinu* (za kojega se iz predašnjega dobro zna, da je crn)., s valjanom vojskom dočeka Joav *neposlušna* sina (koji je iz predašnjega dobro poznat). *D.* prip. 110., škola ... beše namenjena za stan *željenu visoku* putniku (iz predašnjega dobro poznatu). *M.* 167.

c) U svim primjerima pod b) pita se *koji*, na pr. za koji moj postupak? — za *ludi.*, *koji* su pojas izjeli miši? — crveni i t. d. Kad je pridjev atribut, može on odgovarati i na pitanje *kakav*? i onda se obično uzima neodređeni lik. Primjeri: za oltarom ima jedna ploča od *tvrda, bijela* kamena. *V.* dan. 1, 26., čorba od *kisela* kupusa. 58., Veljko je bio *tanka* i *visoka* struka ... i *podugačka,* malo *pokučasta* nosa. 88., Turci ... poslije *žestoka* boja osvoje Ranitovaču. 197., arhimandrit je bio ... rasta *tanka* i *visoka,* lica *bela* i *vesela.* 4, 5., on na *dobru* konju uteče. mil. obr. 77., *rđav* pevač i dobru pesmu rđavo upamti, a *dobar* pevač i rđavu pesmu popravi. pjes. (1833) XXXV., ono, što u jesen na *lijepu* vremenu leti kao paučina. rječn. kod свила., ugleda tri konja, jednoga *crljena* kao krv, drugoga *crna* kao ugalj, a trećega *žuta* kao čafran. nar. prip. 122. Ali ima i primjera, gdje se za pridjeve i na pitanje *kakav*? uzima određeni lik, na pr. pripovetka u pesmi od *dobroga* pevača nikad nije sasvim protivna razumu. *V.* pjes. (1833) XXXVI, koji su *čistoga* srca. mat. 5, 8., ljudi *izopačenoga* uma. 2 tim. 3, 8., da mu ko obreče *pristojni* dar za taj trud. drž. izd. 3, 77., čineći ono, što je protiv *zdravoga* razuma. 306., brže zamijesi tri kopanje *bijeloga* brašna. *D.* 1 mojs. 18, 6., načini svijetnjak od *čistoga* zlata. 2 mojs. 25, 31., crkva izbaca iz svoje zajednice kao otrov iz *zdravoga* tijela one, koji ... pis. 106. Takovi su i ovi primjeri, u kojima je pridjev atribut imenici, koja je u predikatu, i taj pridjev odgovara na pitanje *kakav*?: bio je ne samo *rabri* junak, nego i *mudri* urednik u vojsci. *V.* dan. 4, 20., Miloš je bio ... junak *neiskazani.* 30., dade mu buruntiju, da je *punovlasni* oborknez nad tri naije. mil. obr. 56., da bi se pokazalo, da je g. Svetić *bezobrazni* i *bezumni* opadnik. laži i op. 26., ja sam pastir *dobri.* jov. 10, 11. Držim, da bi pravilnije bilo uzeti u tim primjerima neodređeni lik.

462. a) Iz primjera navedenih u §-u 460b, c vidi se, da pridjev stoji u neodređenom liku, kad mu je služba priveska ili predikata. Mislim, da se od toga pravila u dobru jeziku ne će naći izuzetaka; što se u nar. pjes. 1, 259. nalazi: da ga jadna ja mrtva celivam, kad ga nisam *živoga* ljubila, tu je oblik *živoga* (mjesto *živa)* uzet poradi stiha.

b) U §-u 207e navedeno je nekoliko primjera, gdje pridjev u vokativu sing. stojeći uz kakvu imenicu ima neodređeni lik, na pr. *dobar* čoeče, *mlad* junače i t. d., ali jamačno je dobro i obično

također: *dobri* čoeče, *mladi* junače. Određeni lik mora biti, kad je u vokativu pridjev sam bez imenice, na pr. *ljubazni*! molim se Bogu, da ti bude dobro. *V.* 3 jov. 2., što se hvališ neprijateljstvom, *silni*? *D.* psal. 52, 1., nepravdu izmišlja jezik tvoj, *lukavi*! 52, 2.

c) Samo određeni lik mislim da se uzima i u slučajevima, kad je pridjev bez imenice, ali se proteže na imenicu dobro poznatu. Primjeri: (Isus) daje pleći, da ga biju, obraze, da ga priušavaju . . . ali *bezazleni* sve prima drage volje. *D.* pis. 128., kad je Adam prestupio zapovijest Božju . . . pravda Božja izagna *nedostojnoga* iz raja. 179. U nar. prip. 194—200 veli se nekoliko puta *Premudri, Premudroga* i t. d. za poznatoga premudrog Solomuna.

d) Samo neodređeni lik nalazi se u prilozima, koji su složeni od kakvoga prijedloga (ponajviše onakoga, što se slaže s genitivom) i pridjeva, kao što su: ìspod mûkla, ìsprva, ìsprijeka, ìstiha, ìzblîza, ìzdâvna, ìzmalena, ìznova, ìzobîla, òdâvna (nar. pjes. 2, 153, *D.* istor. 28, 90., is. 22, 11., 37, 26., 57, 11, — u Vukovu rječniku samo: òdâvno), pogòtovu, zârana. Izuzetak će biti samo *zgòrêga* (s gorega), ali ga je lako razumjeti, jer od *gori* nema kao ni od drugih komparativa neodređenog lika (v. §. 211), ne može dakle biti *zgora* (s gora).

463. a) Kako je već dosta zatrto osjećanje za razliku među određenim i neodređenim pridjevom, to dokazuju ovi primjeri, gdje u istoj rečenici i u istoj službi dolazi jedan i drugi lik, na pr. (manastir) na *pouzvišenom* zatavanku i na *lijepu* i *otvorenu* mjestu. dan. 1, 22., koga su poznavali kao *staroga* ajduka i *zla* čoveka, a među narodom *poznata* trgovca. 3, 156., *mutav mutavog* najbolje razumije. nar. posl. 184., od *živoga* štogod, a od *mrtva* ništa. 223., *starog* vina i *stara* prijatelja drži se. 294., *ćelav* se diči kapom, a *ludi* snagom. 324., što propušća deli Radivoje, dočekuje *mladi* Tatomire, što uteče *mladu* Tatomiru, dočekuje dijete Grujica. nar. pjes. 3, 13., *lepoga* smo roba zadobili, *lepa* roba Novakovića-Gruju. 3, 38., nadaleko susretoše Turke, na *visoku* brdu *goletnome*. 4, 171. Osobito su ispremiješani jedni i drugi likovi u primjeru: nisi *gladnog* naranila ni *žednoga* napojila nit' si *gola* preodela niti *bosa* preobula, nit' si *slepom* udelila. nar. pjes. 1, 133.

b) Jedni se i drugi likovi nalaze i kad je pridjev u svezi s kojom zamjenicom. Primjeri za određene likove: pođe, da gladnoj sirotinji nosi *taj radosni* glas. *V.* dan. 4, 4., *svaki pravedni* i *razumni* sudija mora poznati. laži i op. 9., pod ovom travom, ko je srećan, može naći *nekakav dragocjeni* prsten. rječn. kod бадаљ., *nekakav zli* prišt. kod трављача., *ovaj* je *radosni* događaj proslavljen. *D.* pis. 105. Primjeri za neodređene likove: Stanu je prosio *nekakav bogat* trgovac. *V.* dan. 1, 94., *svaki pametan* čovek može lasno videti. mil. obr. predgovor., svaka recenzija i svaki *štampan* odgovor vrlo će me obradovati. pis. 95., кад се ко правда, да не

зна за *какав рђав* посао. nar. posl. 145., pripovijeda se, da je u Turaka bio *nekakav učen* čovjek, koji se zvao Nasradin hodža. rječn. kod Насрадин., od *ovakoga* se *masna* jela djeca lasno ozlotrbe. kod прчор., te nabreknu *onog* hrta *žuta*. nar. pjes. 2, 286., ne htjene vjerovati *ovome čudnovatu* glasu. *D.* prip. 155., da je *taki krnjast* oblik bio u starom jeziku. star. 3, 41. — Obično se govori na pr. *moj dobri* prijatelj, *našega milog* Jovana i t. d., ali uz posvojne zamjenice može biti i neodređeni oblik: odmah pozna *svoga mila* brata. nar. pjes. 2, 177., brže hajde *mom bijelu* dvoru. 3, 463.

c) Ima pridjeva, koji su obični samo u određenom liku (to su oni s nastavkom *-ski*, na pr. *carski*, i neki drugi, na pr. *današnji, donji, gornji, desni, lijevi, pokojni* i t. d.), drugi samo u neodređenom (to su oni s nastavkom *ov, in*, na pr. *Petrov, sestrin*), ali se i oni prvi sklanjaju katkad kao neodređeni, a drugi katkad kao određeni (v. §. 210 i 211). Oni prvi pridjevi uzimaju se dakako i u prilikama, gdje bi inače stajao neodređeni oblik, na pr. naš je ručak bio danas *gospodski*, ko je među vama *prvi*?, — a oni drugi uzimaju se i ondje, gdje bi običniji bio određeni oblik, na pr. *Petrov* post, *Vidov* dan. — U rječn. (1818) kaže Vuk, da se govori samo *veliki* i u rječn. (1852) doista nema oblika *velik*, ali da je taj oblik u običaju, tome ima dosta potvrda u *Iv.* rječniku.

464. a) Posvojni pridjevi zamjenjuju sobom genitiv imenica, kojima što pripada, na pr. *Petrov* sin znači isto što: sin *Petra*, — *carska* kruna, isto što: kruna *cârêvâ* i t. d. Katkad se rečeni pridjevi uzimaju i mjesto objektivnoga genitiva (v. §. 517 d), na pr. što se tiče *gradskoga* popravljanja (t. j. popravljanja gradova). *V.* mil. obr. 31., tako je i ovo (gdje je posvojna zamjenica): u brdima ima dosta ruda svakojaki, no budući da je *njiovo* kopanje . . . na osobitu tegobu narodu, zato se kriju i zatrpavaju. dan. 2, 28. Nalazi se i to, da se posvojni pridjev uzme mjesto imenice, koja je u genitivu, a ima pred sobom kakav prijedlog, na pr. koje mu je bio jedini put izbaviti sebe i vojsku svoju od ropstva *neprijateljskoga* (t. j. od ropstva kod neprijatelja). *V.* eman. 44., niko ne govoraše javno za nj od straha *jevrejskoga* (t. j. od straha od Jevreja). jov. 7, 13.; tako je i ovo: *moj* strah, t. j. strah *od mene, njegov* strah, t. j. strah od njega i t. d., na pr. cijel Stambol jeste pozatvoran od *mojega* straha velikoga. nar. pjes. 2, 396., od straha *njegova* uzdrktaše se stražari. *V.* mat. 28, 4. I mjesto dativa koje imenice nalazi se katkad posvojni pridjev: ono ti je pomoć *ćesarova* (t. j. pomoć ćesaru). nar. pjes. 3, 49., dok traje služba *Božja* (t. j. služba Bogu). *D.* pis. 19.

b) Kad iza kojega posvojnog genitiva dolazi još kakav dodatak tome genitivu, onda se on obično ne mijenja u posvojni pridjev, ali opet ima ovakovih primjera: prva je buna bila *Cukićeva*, koji se nešto svadi s Milošem. *V.* mil. obr. 173 (običnije bi bilo: buna *Cukića*, koji . . .), ovaj je *antihristov*, za kojega čuste da će doći. 1 jov. 4, 3., id'te dolje, dva moja anđela, do bijela

groba Jovanova, *Jovanova*, brata najmlađega. nar. pjes. 2, 40., hrisovulja je bez ikakve sumnje *Dušanova*, koji se u njoj naziva Stefan Četvrti. *D.* istor. 47., slabo gledaše na svjedočanstvo *Orbinovo*, za kojega mislimo da . . . 96., silazeći k neiskazanoj ljubavi *Hristovoj*, koji ne mogaše gledati reda ljudskoga, gdje ga đavo muči. pis. 187. — Sasma je neobičan posvojni pridjev u primjeru: s pomoću kneza *Aksentijni* Srba (mjesto: s pomoću Srba kneza Aksentija). *V.* mil. obr. 80. Može se misliti, da je tu *kneza* štamparska pogreška mjesto *knez* (koje bi bilo u smislu §. 451c).

Ne može se odobriti, što neki pisci iza skraćenoga *g.* (t. j. *gospodina*) uzimaju posvojne pridjeve od prezimena, na pr. da vidimo *g. Petrovićev* posao, — u knjizi *g. Lazićevoj*, — pred *g. Majerovom* kućom i t. d. Oni dakle pišu, kao da onoga *g.* nema. To *g* sámo niko nikad ne govori, nego svi govorimo: *gospodina Petrovića* posao, — pred *gospodina Majera* kućom i t. d., pa ili tako treba pisati ili bez *g.*: da vidimo *Petrovićev* posao, — pred *Majerovom* kućom.

c) Kad se srednji rod pridjeva združi s nominativom ili s akuzativom riječi *što, nešto, ništa, koješta, mnogo,* onda se i pridjev s njima slaže u padežu. Primjeri: ne će u njega ući ništa *pogano. V.* otkr. 21, 27., говори се за њим коješта *ружно.* nar. posl. 40., има ли још много *неуређено* од каква посла? 56., o Bosni nemamo naštampano ništa *čestito.* drž. izd. 3, 81., ništa nemaš *lijepo* viđeti. nar. pjes. 2, 105., da što *loše* besjedio nisam? 2, 131., ljudi, koji su bili nešto *srednje* između seljaka i vlastela. *D.* istor. 62., Radivoje ne radi ništa *znatno.* 161., da ti je kazao prorok što *veliko,* ne bi li učinio? 4 car. 5, 13. Jamačno vrijedi to i za riječ *svašta,* na pr. tamo se vidi svašta *lijepo.* Tome pravilu nijesu protivni primjeri: koji mu je mlogo *dobra* činio. *V.* opit IV., što je god *zla* u narodnom životu. *D.* istor. 71., a nijesu protivni zato, što riječi *dobro, zlo* nijesu tu pridjevi, nego su imenice (kao kad se kaže: kakvo sam ti *dobro* ili kakvo sam ti *zlo* učinio?). — Ako pomenute riječi *što, nešto* i t. d., stoje u drugom kojem padežu, osim nominativa i akuzativa, pridjev stoji u istom padežu, na pr. nijesam se ni nadao ničemu *čestitome. V.* drž. izd. 3, 81., ko se dotakne čega *nečistoga. D.* 3 mojs. 7, 21., ne dotičite se ničega *nečista.* is. 52, 11. Tome odgovaraju i primjeri, u kojima su oblici *ništa, svašta* upravo genitivi sing. (v. §. 202 i 203): da u mom rječniku ne će biti ništa *slavenskoga* (t. j. ničega slavenskoga). *V.* rječn. (1818) XIII., иду те просе не само вуне него и *другога* свашта. nar. pjes. 1, 501., ne zna ništa *živa.* rječn. kod жив., od pete do glave nema ništa *zdrava. D.* is. 1, 6. — U Vukovu i u Daničićevu jeziku nema ovakovih primjera: ono, što u njima ima *najljepšega. Lj.* 337., nešto je *rimskoga* i u spoljašnjoj pojavi njegovoj. *N.* 77. To se nalazi dosta često i u drugih naših pisaca, na pr. ako ti se dogodi štogod *neprijatna,* ali to će biti dijalektički.

d) Kad se uz povratnu zamjenicu *sebe, sebi, sobom* uzme poradi veće snage pridjev *sam,* onda on bez razlike u značenju može stajati ili u nominativu ili u onom padežu, u kojemu je povratna zamjenica. Primjeri: pomozi *sam sebi. V.* mar. 15, 30.,

jer se *sam sebe* ne može odreći. 2 tim. 2, 13., — pravi magarcima svoje čitatelje ili *sebe samoga* (u *Iv.* rječn.)., ljubi bližnjega svoga kao *samoga sebe*. mat. 22, 39. To isto vrijedi i onda, kad je povratna zamjenica združena s prijedlogom: *sami* svjedočite *za sebe*. *V.* mat. 23, 31., pogreb je *sam po sebi* tužan. *D.* pis. 359., — da Srbija bude silna . . . u *sebi samoj*. *D.* ist. 71., oni nijesu odgovarali za krivca, nego *za same sebe*. 300. Ako se povratna zamjenica uzme u kraćem obliku, onda pridjev *sam* stoji u nominativu, a ne slaže se u padežu sa zamjenicom, na pr. izliječi *se sam*. *V.* luk. 4, 23., ako *se* ja *sam* slavim. jov. 8, 54., ako sotona ustane *sam na se*. mar. 3, 26.

* * *

465. a) Komparativ se ponajviše uzima, kad se dva predmeta porede, pa se hoće da reče, da se koje svojstvo nalazi u jednoga u većoj mjeri nego u drugoga, na pr. *šire* je nebo od mora. nar. pjes. 1, 196., *jača* su dvojica nego sam Radojica. nar. posl. 111,

b) Katkad se komparativ uzima, gdje se ne poredi predmet s predmetom, nego se hoće reći, da se koje svojstvo u kojega predmeta nalazi u priličnoj mjeri, na pr. *bogatiji* može značiti: prilično (ili razmjerno) bogat. Primjeri: vino se pije najviše na častima, i to kod *bogatiji* ljudi. *V.* dan. 2, 103., gvozden šiljak, kojim se *ljeniviji* vo kašto bacne. rječn. kod ошљача.

c) Sasvim u značenju pozitiva uzimaju se počesto komparativi *brže, češće, više,* te znače isto što *brzo, često, mnogo* (ili *nekoliko).* Primjeri: *brže* ide u novu čaršiju. nar. pjes. 1, 566., kad je dever reči razabrao, *brže* ode Radanović-Lazi. 2, 25., car se prepadne, pa *brže* pošlje sluge, da ih traže. nar. prip. 33., *brže* zamijesi tri kopanje bijeloga brašna. *D.* 1 mojs. 18, 6., on *brže* skupi sluge svoje u kuću. 2 mojs. 9, 20., — ваљало би *чешће* да долази nar. posl. 51., — kao što je na *više* mjesta ovdje dokazivano. *V.* pis. 91., али сам тако чуо од *више* људи. nar. posl. 57., neki tako izjedeni ljudi odmah umru, a neki žive *više* vremena. rječn. kod вјештица., nego je srebra bilo od *više* ruku. *D.* istor. 256., znaš li, da me je *više* puta strah? pis. 23. Mjesto samoga *brže* govori se i *brže bolje,* na pr. on *brže bolje* ostavi. *V.* dan. 3, 143., *brže bolje* obreče mu. 167., он скочи на *брже боље* забоде. nar. posl. 16.

d) Kad se pridjev s pridjevom poredi, stoje oba u komparativu: *srećniji* si nego *pametniji*. nar. posl. 293. Tako bi bilo i ovo: toranj je svagda *viši* nego *širi*.

e) Superlativ se uzima, kad se hoće da kaže, da je koje svojstvo u najvećoj mjeri u predmeta, koji se poredi bar sa druga dva; kad kažemo na pr. ovaj je hrast *najviši,* to znači, da je viši od druga dva ili od drugih pet ili dvadeset i t. d. — Ali superlativni oblik *najprije* može se uzeti i gdje je govor samo o dvome, te znači isto što *prije,* na pr. ja ћу овдје поставити *најприје* од сваке здравице молитву, која се говори, па онда пријев, који

се пјева. nar. pjes. 1, 77., dopusti mi, da idem *najprije* da ukopam oca svojega. luk. 9, 59., jer je Adam *najprije* sazdan, pa onda Jeva. 2 sol. 2, 13., boj se *najprije* Boga, pa muža (svjet djevojci, kad se udaje). nar. posl. 21.

f) Kad se hoće reći, da je koje svojstvo u vrlo velikoj mjeri, ali se predmet, u kojega se ono nalazi, ni s čim ne poredi, onda se uzima pozitiv složen s riječcom *pre*, na pr. *predobar, prekrasan* i t. d. Od takvih riječi nema ni komparativa ni superlativa; zato je veoma neobično: *preslavnije* ime. jevr. 1, 4., što je zacijelo Vuk uzeo prema crkvenoslavenskom tekstu, u kojemu je tako.

g) Komparativ i superlativ nalazi se i od pasivnog participa: u Srbiji su kaluđeri još stariji od popova, jedno što su bogatiji i *ođeveniji* od nji, drugo što . . . *V.* dan. 2, 112., najbolji i *najođeveniji*. mil. obr. 100., *najizobraženiji*. drž. izd. 2, 137., jedini *utrveniji* put. *M.* 156., sedi *zamišljeniji* nego obično. *Š.* 5, 135. Ali je u običaju i opisani komparativ od pas. participa: *većma poremećen*. *D.* star. 3, 44., dobro bi dakako bilo i: *najvećma* poremećen i t. d.

Zamjenice.

466. a) Lične zamjenice *ja, ti, on* obično se izostavljaju, kad na njima nije sila govora te se razabiraju iz samoga glagolskog oblika, na pr. *znam, govoriš, čujemo* i t. d. Ali Vuk dosta često uzima te zamjenice bez prave potrebe, na pr. ja sam ovo znao još odavno i negdje sam kazao, da je Raič ovako posrbljavao riječi današnjega crkvenog jezika, od kojijeh sam *ja* mnoge naznačio u Danici za g. 1826. drž. izd. 3, 386., tako srećni dobitak može biti nagrada za dobra dela, koja si *ti* činio. dan. 2, 128., ишао сам на Врање, као што си ми *ти* синоћ рекао. nar. posl. 240., pametan čovek jednako želi i trudi se, da što bolje nauči ili izmisli i da *on* bude pametniji od svojije stari. dan. 2, 2., Srbi opkole Smederevo, zlikovce Turke isprate niz Dunav, majstore ostave u njiovim kućama bez oružja, a u gradu *oni* postave straže. mil. obr. 6., написао ми је у Берлину кнез Михајло Обреновић, као што је *он* слушао у дјетињству. nar. prip. VII. U Daničića mislim da takvih primjera nema, a i nijesu za preporuku. — Neobičan je ovaj primjer: od sad ako mi padneš šaka, znam, šta ću s tobom činiti, ako li ti padnem šaka, čini sa mnom, šta ti drago (običnije bi bilo: ako *ti meni* padneš . . . ako li *ja tebi* padnem). mil. obr. 121.

b) Kad je subjekt lična zamjenica prvoga ili drugog lica, onda u istoj rečenici ne može ni u kojem padežu biti ista zamjenica, već mjesto nje treba da bude povratna *(sebe, sebi* i t. d.). Samo u pjesmama nalaze se ovaki primjeri: traži njemu ugursuza, a dilbera ja ću *mene* (t. j. *meni*, v. §. 193a, — mjesto: *sebi)*. nar. pjes. 1, 296., brže digni sedmore kočije, da me vodiš *tebi* (mjesto: *sebi)* u Budima. 1, 609., eto danas tri godine dana, kako tražim

za tebe đevojku; đegođ nađoh za tebe đevojku, tu ne nađoh za *me* prijatelja, a đe nađoh za *me* prijatelja, tu ne nađoh za tebe đevojku. 3, 24. — Ovo pravilo vrijedi i za slučaj, kad je subjekt trećeg lica: Petar sišavši k ljudima poslanijem k *sebi* od Kornilija reče. *V.* d. ap. 10, 21., kad bezbožnik proždire pravijega od *sebe*. *D.* avak. 1, 13. Ali se nalazi i: Užice, dosta tvrd starinski grad, no zbog brda oko *njega* slabo se može držati. *V.* dan. 2, 46 (običnije bi bilo: oko *sebe*).

c) Poradi veće sile može se uz lične zamjenice uzeti pridjev *isti*, na pr. *ja isti* vidjeću ga. *D.* jov. 19, 27., *on* se *isti* trudio, da... dioba 10., na ugovoru *vi isti* biste svjedoci. *Lj.* 11.

d) Mnogi današnji pisci kad o sebi što govore, mjesto *ja* upotrebljavaju *mi* (što je prodrlo iz njemačkoga i francuskog jezika), na pr. milo će *nam* (mjesto: *meni*) biti, ako . . . ili: *mi* smo već dokazali, da . . . Isto tako pišu oni *naš* mjesto *moj*, na pr. po *našemu* mišljenju on ima krivo. Narodni jezik, a ni jezik Vukov i Daničićev takvoga naduvenog plurala ne poznaje; štaviše, narod po Srbiji (a možda i po drugim zemljama) upotrebljava *mi* mjesto *ja* u poniznom, smjernom govoru. Tako u jednoj pripovijetki Milićevića („međudnevica", 243—244) govori seljak iz užičkoga okruga pred knezom Mihajlom: *došli smo* (t. j. došao sam) do tebe, gospodaru! . . . Simo je *nama* (t. j. meni) rođeni brat . . . *mi smo bili* momak u brata i tu službu *moramo* vršiti baš kao i on. Seljak, koji tako govori, misli, da bi bilo preveliko isticanje svoje osobe, kad bi pred knezom o sebi govorio *ja*, pa misli, da će se malko pritajiti, ako sebi kaže *mi*, kao da je on jedan između mnogih, pa ga knez i ne vidi pravo u onoj množini. Nasuprot vladaoci kad sebi govore *mi*, hoće da se pred svojim podanicima uveličaju, jer je plural više od singulara.

e) Pisci kad govore što svome čitatelju, t. j. kojemugod između njih, govore mu u 2. licu sing., a kad govore čitateljima uopće, onda upotrebljavaju 2. lice plur. U jednom i u drugom slučaju može ono, što pisac govori, protegnuti na se svaki čovjek. Primjeri za 2. lice sing.: dokazujući, da se ne treba nikome povjeravati, dokle ga dobro ne *poznaš*. *D.* star. 2, 265., ali *ćeš* i tu zaludu tražiti. rad jug. ak. 15, 185., danas ko *ti* je u kući „bráta", za nj *ćeš* u javnom životu reći da *ti* je „brat". rad jug. ak. 26, 60., u njegovu glasu zvoni neka neobična melodija, po kojoj *ti* se čini, da . . . *M.* 5., potresno *te* diraju zadnji časovi Hosroja. *N.* 337., neplodno stijenje, od kojeg na dušu *ti* pada strah. 350., po odelu *mogao si* poznati, da nisu iz one okoline. *Š.* 2, 27., ako se mnogo *mešaš* sa svetom, *sumnjiv si;* ako se *povučeš* i *ne izlaziš*, još gore. 2, 116., duga bolest gotova smrt, ocepi *te* od društva, od uživanja, domaćima *budeš* dosadan, a selo *te* malo pomalo sasvim zaboravi. 5, 132. Primjeri za 2. lice plur.: klonula bi i pobledela, i dugo ne *biste čuli* ni rečce, a ovda onda *primetili biste*, kako skriva uzdah. *Š.* 2, 166., *oduzmite* ljubav osetljivcu vrelih osećaja, pa *ste* mu *spremili* najužasniju sudbinu . . . *uneli ste* u

njega dane večito sumorne. 2, 223., slušajući to (t. j. pojanje u crkvi) *utonete* u sebe, u nov viši svet, kojega lepote donde *niste osećali*, više *ste* onda duh nego telo. 5, 37., ko ne zna planinu Vujan? kad se otud od Morave *počnete* postupno penjati, *možete* je na konju preseći za nekoliko sahata; sad *gonite* kljuse preko ravnica . . . a sad *zabasate* u šiprage. Putanja *vas* vodi i do kamena majdana. 5, 156. U Vukovu jeziku mislim da se ovakova poraba 2. lica sing. i plur. ne nalazi; mjesto toga Vuk uzima imenicu *čovjek*, na pr. kad *čovjek* pomisli, da . . ., mora se čuditi, kako . . . kovč. 3., тешко се *човеку* само од куће отиснути, а послије оде, куд науми nar. posl. 165., коме *човек* често долази, престаје се с њим љубити. 346.; tako je i ovo: sve ovo dovle spomenuto kad *čovjek* vidi, mogao bi zapitati: je li što mislio izdavač, kad je . . . *D.* rad jug. ak. 6, 210.

* * *

467. a) Posvojne zamjenice *moj, tvoj, njegov, njezin, naš, vaš, njihov* zamjenjuju se ponajviše zamjenicom *svoj*, kadgod se protežu na subjekt istoga lica, kojega su i one same. Tako je mjesto *moj*: đe pogubih *svoga* sina Marka. nar. pjes. 2, 197., — mjesto *tvoj*: jer ćeš *svoju* izgubiti glavu. 2, 118., — mjesto *njegov*: slavi Marko *svoga* svetitelja. 2, 412., — mjesto *njezin*: a svaka je majka milostiva i na *svoje* čedo žalostiva. 2, 86., — mjesto *naš*: već što ćemo od života *svoga*? 3, 473., — mjesto: *vaš*: te molite *svog* mila ujaka. 2, 510., — mjesto *njihov*: i dvorahu *svoje* gospodare. 2, 263.

b) Ali u ovakom događaju često imaju pjesme i nepromijenjene posvojne zamjenice: kad potegnem *moju* britku sablju. 2, 280., da ja vidam *moje* grdne rane. 2, 341., a ti *tvoje* dijete upitaj. 2, 29., te se ráni za života *tvoga*. 2, 406., car me zove na *njegovu* vojsku. 2, 169., pođera me Ljutica Bogdane na *njegovoj* tankoj bedeviji. 2, 220., hoće care, da se poturčimo i mi *našu* vjeru ostavimo. 3, 61., *vašijem* ga duhom zadanite. 2, 40., odsidite dobre konje *vaše*. 3, 551., *njinijem* ga duhom zadanuše. 2, 40. — Takve nepromijenjene posvojne zamjenice ima i Vuk često u starijim svojim djelima, sasma rijetko u potonjima: neka žene nose i čuvaju *njiove* košulje i čarape. dan. 1, 81., moja žena, koja je dotle zbog *njene* mladosti u očinoj kući stajala. 2, 134., idite sad *vašim* putem. 2, 142., piši knjigu *tvome* sinu. 3, 143., ja ću s *mojim* magarcem da činim, kako sam i najprije po *mojoj* volji činio. 3, 236., idem u *moju* naiju. mil. obr. 53., da nađeš u *tvome* carstvu tri čoveka. dan. 5, 93., jer sam ja u osamnaestoj godini života *moga* najprije čuo u Srijemu. pis. 32., док уз јашем *мојега* брњаша. nar. pjes. 4, 462. Vrlo je rijetko ovo u Daničića: blagosloven jesi, Gospode, naučи me naredbama *tvojim*. pis. 146. Tako je i ovo: zločinstvo, koje sam učinio nad *mojim* bratom. *Lj.* 78.

468. a) Kad se u rečenici, u kojoj su zamjenice *njegov, njezin*, nalazi riječ trećega lica, koja nije subjekt, onda rečene zamjenice

ostaju obično nepromijenjene, ali katkad se mijenjaju u *svoj*, kako se vidi iz primjera: kamen je ovaj bio Kara-Đorđije odvukao u Topolu, no ljudi se dignu Kara-Đorđiju te ga (t. j. kamen) izmole i opet dovuku na *svoje* staro mjesto. *V.* dan. 1, 40., đekoji od oni veći starješina stane raditi, ako ne može nad svima biti starješina, barem u *svojoj* naiji da mu niko ne zapovijeda. 3, 217., kad Miloš pođe iz Kragujevca u Beograd, sretnu ga u putu *svoji* ljudi i kažu mu. mil. obr. 144., da narodu našemu nijesu mile *svoje* pjesme, ne bi ih mogao ni imati. drž. izd. 3, 69., ja Mušickoga poštujem za njegovu ljubav k narodu *svome*. 71., žale nevu braća *svoja*. nar. pjes. 1, 35., kojoj ovci *svoje* runo smeta. 2, 143., a sva dobra sreća iznijela igumana svetogorca Vasa sa *svojijem* đakom Isaijom. 2, 443., *svoja* će mu vjera omrznuti. 2, 612., njemu sitna knjiga dopanula od *svog* tasta, od grada dizdara. 3, 534.

b) Vrlo se često iz smisla rečenice razumije, što je čije, pa se onda zamjenica *svoj* ne izriče; reći ćemo na pr. uzmi u ruku ovu knjigu, a ne: uzmi u *svoju* ruku. Ali Vuk i u takvim događajima uzima katkad tu zamjenicu: sastavivši ruke podigne je do *svoga* čela i rekne. dan. 2, 124., potom otvori (t. j. filozof) *svoju* šaku i pokaže je budali. 5, 88., **за кућом била и од каменом у руци змија, која је често налазила те се пред рупом *својом* сунчала.** nar. posl. 63., Kara-Đorđije skinuvši *svoju* šubaru s glave stane mu govoriti, prav. sov. 54. Tako je i ovo: pa izvadivši *svoju* pogaču iz torbe stane jesti. nar. prip. 169. Što i današnji gdjekoji pisci pišu na pr. popijte *svoju* (ili *vašu*) kafu, to je u njih galicizam, ali ni Vukovo ovdje navedeno pisanje nije za preporuku.

* * *

469. a) Osnovna je razlika među pokaznim zamjenicama *ovaj* — *taj* — *onaj*, da prva od njih naznačuje ono, što je blizu ili na dohvatu prvome licu, druga, što je drugome, a treća, što je daleko i od prvoga i od drugog lica. To vrijedi i za sve riječi, koje su od tih zamjenica izvedene, na pr. *ovdje, toliki, onamo* i t. d., a i za uzvike *evo, eto, eno*. Primjeri: ako Bog da, te *ovu* ranu prebolim, koja je sad na meni. *V.* dan. 1, 86., šetajući se opazi Stojša u avliji jednu veliku jazbinu, pa onda reče: a šta je *to*, kako možeš u svome dvoru trpeti toliku propast? zašto *to* ne zaroniš? nar. prip. 42., nego skini bugar-kabanicu; Bog ubio *onoga* terziju, koji ti je toliku srezao! nar. pjes. 2, 147. Osobito su zgodni ovi primjeri: Brko poviče: ta zar si slijepa? evo *ovđe* me (t. j. na mome tijelu) nešto kolje; onda mu djevojka kaže: ne kolje tebe *tu* ništa, nego te čoek bije. nar. prip. 5., *eto* tvoje sablje, a *evo* moje glave. 64., (nesretan čovjek namjeri se na svoju Sreću, i ona mu reče:) da sam budna bila, ne bi ti dobio ni *tih* opanaka; (onda je on upita:) a ko si ti, da ja ne bih dobio ni *ovih* opanaka? 91 (Sreća dakle veli: *tih* opanaka, t. j. koji su na tebi, — a čovjek kaže: *ovih* opanaka, t. j. koji su na meni).

b) Zamjenica *ovaj* vrlo se rado upotrebljava za ono, što dalje dolazi u govoru. Primjeri: *evo* iz *ovije* uzroka nije moguće srpski jezik pisati po slavenskoj ortografiji (sad se odmah iza toga navode četiri takva uzroka). rječn. (1818) IX., poslije Morave *ovo*

su najznatnije vode u Srbiji: 1. Kolubara... 2. Jadar... 3. Mlava. dan. 2, 39., majka . . . plačuć *ovo* progovori: rodila sam devet mili sina. nar. pjes. 1, 124., *evo* kako on počinje svoje pismo: o vele moćna silo... *D.* istor. 94. Mnogo se rjeđe u takvom događaju uzima zamjenica *taj*, na pr. svojoj ljubi *tako* besjedio: Vidosava, moja vjerna ljubo... nar. pjes. 2, 108., svome Šarcu *tako* besedio: odaj, Šaro, i sam po avliji. 2, 442.

c) Kad se pokaznom zamjenicom ima naznačiti štogod, što je već naprijed spomenuto, obično se uzima *taj*. Primjeri: Milan kao bogat gospodar i meke naravi čovek nije rado napred u boju trčao, a Miloš je *to* najvoleo i u *tome* nikom nije ustupao; *tako* je Milan, kao stariji brat, gospodovao i zapovedao, a Miloš vojevao. mil. obr. 45., da je naš narod... imao prema sebi ljudi za upravu po današnjemu vremenu, on bi već davno bio sam svoj, i *taj* mu je nedostatak i danas najveća smetnja i nesreća. kovč. 16., kod gdjekojih manastira skupi se... o Preobraženju i o Gospođama po nekolike hiljade sabora; *tu* prodaju trgovci različnu rubu, *tu* gledaju momci đevojaka, *tu* se sastaju kumovi, prijatelji i poznanici; *tako* idu Bačvani o Trojičinu dne po sremskijem namastirima. rječn. kod намастир., u tome se još nađe nekaka prokleta babetina, koja im se obeća... kad bude u veče, *ta* se baba prikrade pod jabuku. nar. prip. 120.

d) Rjeđe, ali opet dosta često uzima se u takvom događaju i zamjenica *ovaj*, na pr. tako su izvori istorije naše bili svagda pripovedanje i tuđi pisatelji... svaki čovek može lasno videti, koliko su *ovi* izvori nepouzdani. *V.* mil. obr. predgovor., u tom još bimbaše i begovi navale na nj govoreći: „tebe đaur prevari"... paša na *ove* reči nije mogao ništa odgovoriti. 128., наврх тога брда имају зидине од цркве, за коју се приповиједа... пред *овијем* зидинама било је начињено гумно. nar. pjes. 1, 188., onda će se ispuniti ono, što su govorili gdjekoji učeni ruski putnici, da će doći vrijeme, kad će Srbi iz Srijema, iz Bačke i iz Srbije ići u Zagreb, da uče srpski; oni su *ovo* govorili, pošto su vidjeli, kako se misli i radi o jeziku našemu; može biti, da mnogi od vas misle, da *ovo* ne može biti. pis. 27., izatoga carev sin dugo putujući srete jednoga čoveka pa ga zapita... *ovaj* ga čovek lepo uputi i kaže mu. nar. prip. 26., najprije sakuje gvozden kovčeg, veliki, kako može on u njemu sjediti; na zaklopcu *ovoga* kovčega utvrdi... 199., valja priznati, da je Dušan umr'o g. 1355.... da bi se još bolje potvrdila *ova* istina, navešću svjedočanstvo iz hrisovulja. *D.* istor. 52., starješina bi blagoslovio pšenicu, vino i ulje; *ovaj* se stari običaj dodržao do danas. pis. 43. U primjeru, koji sad dolazi, uzima se i *taj* i *ovaj* za ono, što je naprijed spomenuto: u narodnoj biblioteci ima rukopis na hartiji pisan na kraju XV vijeka... u *tom* su rukopisu životi nekoliko svetaca Srba... u *tom* rukopisu ima i služba kralju Milutinu... *ovo* je dakle najstariji za sad poznat rukopis, u kome... *D.* sitn. sp. 318.

470. a) Za ono, što je i pred onim, koji govori, i pred onim, kojemu se govori, uzima se *ovaj*: zato sam ja *ovđe* (t. j. u ovoj knjizi) načinio tri nova slova. *V.* rječn. (1818) XI., pišući *ovu* knjigu nikad nisam zbacio s uma istine. mil. obr. predgovor., dok je *ova* knjiga štampana, meni je već palo na um nekoliko riječi, kojijeh u njoj nema i koje ću dodati *ovdje* na kraju *ovoga* predgovora. rječn. predgovor., uzmi, moma, *ovaj* prsten, moja ćeš biti. nar. pjes. 1, 421., хвала Богу, кад сам дочекао да их (t. j. pjesme) и *овако* видим наштампане! nar. pjes. 1, XIII., ја имам још неколико пута *оволико* бачванскијех пјесама 1, 629.

b) U §-u 413g navedeni su među drugima primjeri: *ovo* pedeset godina počele su se knjige štampati., šta će *ono* sedam jaganjaca? i rečeno je, da bi posve obično bilo i: *ovih* pedeset godina, *onih* sedam jaganjaca. Tome odgovara, što Vuk mjesto posve običnoga *ovih dana* često piše *ovo dana*: kojega su Turci *ovo dana* ubili na vjeri. kovč. 118., danas ili *ovo dana* pisaćemo. prep. 1, 187 (1821), *ovo dana* doći će. 1, 361 (1830)., već sam vam pisao *ovo dana*. 2, 258 (1820)., ja *ovo dana* idem opet. 7, 243 (1823)., koji će *ovo dana* . . . doći. 7, 609 (1840). U tim je primjerima riječ *ovo* uzeta kao prilog, dakle kao oblik, koji se ne sklanja, pa tako je i u primjeru: nego se nadam, da će biti . . . *ovo* koji dan (mjesto: ovaj koji dan). *V.* prep. 7, 330 (1823). I oblik *ono* uzet je tako u primjeru: da mi se k *ono* dvjesta talijera doda još četiri stotine (mjesto: k *onima* dvjesta talijera). prep. 6, 64 (1842). Oblici *ovo, ono* u navedenim primjerima odgovaraju porabi zamjenice *što* mjesto *koji* (u §. 472c), t. j. jezik se katkad uklanja deklinaciji.

c) Prilozima *kada, gdje, kako, otkud* može se dodati oblik *ono* bez prave potrebe: pre nekoliko godina, kad je *ono* bila svetkovina sv. Cirila. *D.* pis. mil. 6., sjetite se Božjih dobročinstava, kad vas *ono* izbavi ispod jarma. *Lj.* 181., mnogo se izmenilo . . . od onoga doba, kad *ono* mi poslednji put besedasmo pod orasima. *M.* 298., kad si ti učiteljevao, — gde *ono* beše? *Š.* 2, 8., otkuda *ono* behu? 2, 11., da od njega kao *ono* od mekana voska gradite . . . slike i prilike. 2, 258., kad ga *ono* prvi put videh. 5, 58. Riječ *ono* može se i okrnjiti, te biva *no*, na pr. u *kadano (kadno), gdjeno, kakono*. Isprva se *ono* dodavalo poradi veće snage (kao na pr. kad se kaže: ko *ono* dolazi? koja *ono* bijaše? vidi u ARj. kod *onaj* na str. 949b), pa je osjećanje za tu snagu pomalo istančalo. Rjeđe se uz navedene priloge uzima oblik *to*: kad će *to* doći dan vaskrsa? *Lj.* 442 (ispor. ko *to* više?).

d) Zamjenica *onaj* upotrebljava se mjesto koje naprijed rečene imenice, koju bi trebalo upravo ponoviti: samo prva tri miliona zovu se Srbi, a ovi drugi ne; nego *oni* (t. j. Srbi) turskoga zakona zovu se Turci. *V.* dan. 2, 77., ова пјесма и све три за њом иду међу пјесме јуначке или барем међу *оне* између женскијех и јуначкијех. nar. pjes. 1, 240., Srbi zakona turskoga u Bosni i u Hercegovini, a tako i *oni* zakona rimskoga zovu kao za porugu

Vlasima braću svoju zakona grčkoga. rječn. kod Влах., takovi bi činio mnogo pametnije, da piše narječijem svojijem, nego da kvari i svoje i *ono* svoje braće. drž. izd. 3, 306.

e) U pjesmama se zamjenice *taj, onaj* dosta često upotrebljavaju bez ikakve potrebe za smisao; one u tom događaju odgovaraju artikulu onijeh jezika, koji ga imaju. Primjeri: već on ide u *to* polje ravno. nar. pjes 2, 7., kad umire pod prsten djevojka, ne kopa se u *to* novo groblje, već se baca u *to* sinje more. 2, 23., tu viknuše *ti* laki čauši. 2, 57., pa ju turi na *tu* vatru živu. 2, 59., gotovi mu *to* gospodsko jelo. 2, 106., razapeše *te* bele šatore. 2, 507., otići ću u *tu* goru čarnu. 3, 501., s vojskom *ode* uz *tu* vodu Drinu. 4, 195., — da saplete *onu* sitnu mrežu (o kojoj naprijed nema ni riječi). 2, 52., sve porasle smokve i masline i još *oni* grozni vinogradi. 2, 105., udari ga *onim* bojnim kopljem 2, 113., a kad Komnen u planinu dođe ka *onome* zelenu jezeru. 2, 456., a kad došla *ona* noćca tamna. 2, 407., te *on* pije *ono* vino hladno. 3, 425., često knjige zemlju prelaziše od *onoga* Petrovića Đorđa. 4, 287.

471. a) Zamjenice *koji, kakav, ko, što, čiji* mogu se uzimati u značenju neodređenih *neki, nekakav, neko, nešto, nečiji*. na pr. svi su naši stari namastiri imali od starine *koji* manje, *koji* više sela i zemlje. *V*. dan. 2, 110., carev sin zađe s onom papučom ogledajući svakoj đevojci papuču na noge, ali *kojoj* duga, *kojoj* kratka, *kojoj* uska, *kojoj* široka, ne može nijednoj da pristane. nar. prip. 162., *koji* pije, *koji* se umiva, *koji* poji konja na Cetinji. nar. pjes. 3, 509., stane dokazivati, da je naše stanje došlo od *kake* prirodne bolesti. *V*. dan. 2, 136., *ko* popa, *ko* popadiju voli. nar. posl. 151., visi o dlaci (na pr. *čij* život). 35.; tako se govori i: potrošio ono malo novaca *što* na hranu, *što* na odijelo (t. j. *nešto* — *nešto)*.

b) Prilozi *kada, gdje* mogu imati značenje neodređenih: *nekad, negdje,* na pr. poreza nije svagda jednaka, nego je *kad* manja, *kad* veća. *V*. dan. 2, 82., kao što se onda po svoj zemlji, *đe* manje, *đe* više događalo. 3, 204. Prema tome *kad koji, kud koji* upravo znači: *nekad neki, nekud neki,* na pr. ostali se *kad koji* stanu izmicati. *V*. dan. 3, 203., ostali ljudi prsnu *kud koji*. 204. — Katkad zamjenica *koji* ima značenje: *kojigod,* kako je u primjeru: brat je mio, *koje* vjere bio. nar. posl. 29. — U značenju *kogod, štogod* mogu se uzeti upitne zamjenice *ko, što,* koje u tom poslu ne stoje na prvome mjestu u rečenici: može *ko* reći, da se mogu pisati. *V*. rječn. (1818) IX., može *ko* reći ili pomisliti, prav. sov. 48., zato ih (t. j. slova) može *ko* zvati samoglasnima. *D*. sitn. sp. 167., dodaću ovdje *što* iz knjige Ivana Ivaniševića. kovč. 19., najprije ćemo kazati *što* o Boci Kotorskoj. 27., ovo je upravo sve za djevojku, ali mati ustavi *što* i za sebe. 52.

c) Relativne zamjenice i relativni prilozi složeni s riječcom *god* imaju dva različna značenja: 1. isto što *makar* uzevši ga pred zamjenicu ili pridjev, ali izostavivši *god,* na pr. štogod, gdjegod, kudgod isto je što: makar što, makar gdje, makar kud i t. d., — 2. štogod, gdjegod, kudgod . . . znači isto što nešto, negdje, nekud . . . Prvo je značenje u primjerima: *štogod* radiš, radi pametno, — *gdjegod* ima vatre, ima i dima., ići ću, *kudgod* mi za-

povjedite i t. d. Drugo je značenje, kad se kaže: *štogod* sam i ja znao., gledaj, da ga *gdjegod* nađeš., ako *kudgod* odeš, piši mi i t. d. Razlika je između obje porabe u akcentu: u prvom je slučaju štogȍd, gdjegȍd, kudgȍd (ili još bolje: što gȍd, gdje gȍd, kud gȍd), a u drugom: štȍgod, gdjȅgod, kȕdgod; Vuk u svome rječniku kod tih s riječcom *god* složenih zamjenica i priloga nije dovoljno pazio na razliku u akcentu, a ni u značenju. Osim toga je razlika između jedne i druge porabe u tome, što se u prvom slučaju enklitike mogu umetati, a u drugom se ne mogu, na pr. što *mi* god kažeš, učiniću (v. §. 204a), — ali: i ja sam štogod znao (nipošto: i ja što *sam* god znao).

472. a) U zavisnim rečenicama mogu stajati neodređene zamjenice *neko, nešto (negdje)* i t. d., gdjegod zatreba. Primjeri: који се поносн мислећи, да је *нешто* велико, а управо није ништа *V.* nar. pjes. 1, 88., он прстима прихвати за своје хаљине, као да их од *нешта* чисти. 184., може бити, да се *негдје* говори још и друкчије pis. 76., ako prineseš dar svoj k oltaru i ondje se opomeneš, da brat tvoj ima *nešto* na te. mat. 5, 23., свак би се смијао, кад би чуо, да је *негђе* и то занат. nar. posl. 174., може бити, да је *неко некога* у шали наговарао, да тако врача 190., ako je *neko* lud, ne budi mu drug. 4., knez je, dok je ko živ ili dok izvršuje *neku* dužnost. *D.* istor. 61., ako osiromaši brat tvoj i proda *nešto* od baštine svoje. 3 mojs. 25, 25. — Ali svuda bi tu običnije bilo, *što, gdje, ko, koji* ili *štogod, gdjegod, kogod, kojigod* mjesto zamjenica *nešto, negdje* i t. d.

b) Zamjenicu *čij (čiji)* u odnosnoj službi uzima Vuk samo za mušku čeljad u sing., na pr. vidjeh veliki bijel prijestol i onoga, što sjedaše na njemu, od *čijega* lica bježaše nebo i zemlja. otkr. 20, 11., ovako je i u Srbiji treća čaša onoga, u *čije* se zdravlje pije. kovč. 69. Tako je i u Daničića: Gospod, po *čijoj* volji svagda življah, poslaće anđela svojega. 1 mojs. 24, 40., Jerovoam, *čija* mati bješe udovica, podiže se na cara. 3 car. 11, 26., blago čovjeku, kojemu Gospod ne prima grijeha i u *čijem* duhu nema lukavstva. psal. 32, 2. Protiv pravila je: te potpise nijesu pisali sami oni, *čiji* su. *D.* istor. 288, ali to će biti jedini takav primjer u Daničića, a u Vuka mislim da nema ni jednoga. U drugih se pisaca ta nepravilnost nalazi dosta često: radi onijeh, *čija* usta govore. *Lj.* 78., što smo im poslali knjigu, *čije* stihove ti njima pročitavaš. 289., da se lije krv jadnih seljaka, *čija* muka koristi svakomu. *N.* 148., god. 613. pade Damask, *čiji* su žitelji zasužnjeni. 304. — Gdje ne može stajati *čij (čiji),* tamo stoji genitiv zamjenice *koji;* primjere vidi u §-u 436c.

c) Mjesto odnosne zamjenice *koji, koja, koje* vrlo se često uzima *što,* koje se ne mijenja, na pr. čovek, *što* je bio kod mene., podaj onom čoveku, *što* je donio vreću., metni kod onog čoveka *što* sjedi onamo., podaj onim ljudma, *što* stoje na polju. *V.* rječn. (1818) LIII. Tako je i ovo: teško onom svakome junaku, *što* ne

sluša svoga starijega. nar. posl. 316., удари испред дућана оне буле, *што* му је по ачу дала 354. Ako ovakvo *što* zamjenjuje drugi koji padež osim nominativa, onda mu se doda još potrebni padež zamjenice trećega lica, na pr. žena, *što* smo *je* vidjeli,. vino, *što* smo *ga* pili., čovek, *što* su *mu* konja ukrali., čovek, *što* smo *ga* danas viđeli., pero, *što* se *njim* piše. *V.* rječn. (1818) LIII., to nije onaj jezik, *što* sad *njim* u crkvi pojemo. *D.* dioba 3. Iza *što* može se akuzativ i instrumental zamjenice trećega lica izostaviti, ali to ponajviše biva, ako se *što* proteže na riječ, koja znači kakvu stvar; primjeri: nož, *što* smo danas kupili., da ti platim čašu, *što* sam razbio., dobra je ona puška, *što* si mi poklonio., kakvo je ono vino, *što* smo danas pili., brus, *што* se britva oštri., lopata, *što* se žito vije., gvožđe, *što* se kašike dubu. *V.* rječn. (1818) LIII., čekić, *što* se konji kuju. rječn. kod кораћ., svrdao, *što* se vrte rupe za palice. kod паличњак., u Srijemu i u Bačkoj i u Banatu po varošima se već ni ženske narodne pjesme ne pjevaju, nego kojekake nove, *što* prave učeni ljudi i đaci. nar. pjes. (1824) XIX., žive dosta nalik na ona vremena, *što* poete nazivaju zlatnim vijekom. XX., i svakome (t. j. dade) hiljadu dukata, *što* će piti vino do Prilipa. nar. pjes. 2, 255., bijaše jedan od najboljijeh sudija, *što* su imali Izrailjci. *D.* prip. 92., hvala ti na novinama, *što* si mi poslao. pis. bošk. 187, 129., ovce i koze, *što* je Jana čuvala, behu se napasle. *M. 120.* Porabi oblika *što* odgovara poraba oblika *ovo, ono* u §-u 470b.

d) Kad bi s riječju *što* imao stajati koji prijedlog, on se metne iza *što* i združi se s dodatim padežom zamjenice trećega lica, na pr. čovek, *što* smo došli *s njime.*, stolica, *što* se *na njoj* sjedi., knjiga, *što* se *iz nje* uči., čovek, *što* smo *o njemu* govorili. *V.* rječn. (1818) LIII., lađe druge ne bješe osim one jedne, *što u nju* uđoše učenici. jov. 6, 22., na kosištu onaj drščić, *što* se drži rukom *za njega,* kad se kosi. rječn. kod бабак., velika šuplja klada, *što kroz nju* teče voda. kod бадањ., ono gvožđe, *što* kosci *na njemu* otkivaju kose. kod бабица., šta je rekao onaj, *što* se *na njga.* V Lazić onako razgoropadio. *D.* sitn. sp. 80. — Veoma rijetko izostavi se i prijedlog i padež zamjenice trećega lica, kako je u primjeru: uže, *što* žene nose breme (mjesto: *što na njemu). V.* rječn. kod урнвак. — Osamljen je primjer: čuvši za nj žena, *što u njezinoj* kćeri (t. j. u *koje* kćeri) bijaše duh nečisti. *V.* mar. 7, 25. Tako su osamljeni i primjeri, u kojima mjesto upitnoga *čim* stoji *su što*: su čim li si lice umivala? *su što* li si mlada otirala? nar. pjes. 1, 63., *su što* šiba po rukam' đevojke? 1, 389.

e) Zamjenica *što* uzima se i mjesto *koliko,* na pr. kad kažem: *što* ćeš mi dati za ovoga vola? isto je, kao da rečem: *koliko* ćeš dati? Isto je tako: *što* je ruha, na meni je, *što* je kruha, u meni je. nar. posl. 356. To je značenje i u primjerima pred komparativom i superlativom: izođene se *što* najljepše mogaše i pođe. nar. prip. 129., pa se stisne *što* je većma mogao. 225., osedla ga, *što* se tvrđe može. nar. pjes. 4, 324., vojske kupi, *što* možeš najviše. 4, 418.

Stezanje (brahilogija) je u primjerima: samo hajde *što* brže (mjesto: što brže možeš). nar. prip. 13., tako se govori i piše na pr. izabraću *što* ljepšu jabuku (mjesto: što ljepšu budem mogao). Kako se riječju *što* u tim primjerima izriče količina, tako se količina izriče i rastavljenim riječima *što* — *to* (t. j. koliko — toliko), na pr. *što* je više jaja, *to* je gušća čorba. nar. posl. 355., *što* ko više pije, *to* više žedni. 357. Druga rečenica može da bude bez *to*: *što* je veća tica, veće joj gnijezdo treba. nar. posl. 355., *što* se on više branjaše, ona sve više navaljivaše na nj. nar. prip. 17. Mjesto *što* — *to* govori se i *to* — *što* (t. j. toliko — koliko): ta je šteta *to* veća, *što* je bliži bio taj jezik narodnom. *D.* sitn. sp. 310., da će poređenje biti *to* veće i bolje, *što* se više i bolje poznaju jezici. *D.* rad jug. ak. 2, 193.

f) Mjesto *koji, koja, koje* govore se i riječce *gdje, da, te* (ova treća samo u južnim krajevima). Primjeri: vidite li one nesretnice, *đe* otrova svojega đevera! nar. pjes. 2, 627., posle ćeš sresti drugoga (t. j. čovjeka), *gde* nosi šarana. nar. prip. 86., — do danas još nemamo ni jedne (t. j. knjige), *da* je upravo napisana po srpskoj gramatici. *V.* rječn. (1818) V., ima naroda, u kojima nema čoveka, *da* ne zna čitati i pisati. dan. 2 1., nikoga nema u rodbini tvojoj, *da* mu je tako ime. luk. 1, 61., nema vlasti, *da* nije od Boga. rimlj. 13, 1., ima li ko, *da* nije došao? *D.* sud. 21, 8., ne osta ni jedan, *da* ne prijeđe preko Jordana. 2 car. 17, 22., — u Turčina jednu kažu silu, samovoljna Turčin-Vlah-Aliju, *te* ne sluša cara čestitoga. nar. pjes. 2, 266., diže oni zaklop od zlata, *te* na džari bješe. nar. prip. 126., gledaj, brate... onoga junaka, *te* je na nas zagon učinio (iz neke narodne pjesme). *V.* rječn. kod те. Ali mjesto *koji* upotrebljava i sam Vuk *te* s dodatom zamjenicom trećega lica (onako kao *što* napriied pod d): drvo iskopano kao korito, *te* voda ide *njim*. rječn. kod « ијеб., na dva savijena drveta ispreplетano uzicama, *te* se *u njemu* nosi slama. kod рошње., gvozden šiljak, *te* se *njime* volovi gone. kod оста ., vrša *te* se riba *u* nju hvata. kod порада.

Brojevi.

473. a) Kako mnogi današnji pisci kvare jezik upotrebljavajući broj *jedan* bez ikakve potrebe prema njemačkom artikulu *ein*, franc. *un*, tal. *uno*, o tom je rečeno, koliko treba, u mojem „Jezičnom Savjetniku" str. 37. O tome broju vidi još u §-u 239.

b) Dual se od davnina govori samo s brojevima 2, 3, 4 i s brojem *oba*, na pr. *dva jelena, tri sela, četiri sina, obje kćeri* i t. d.; samo dualni oblici *öči, üši* (v. §. 161a) govore se i bez tih brojeva, na pr. *oči* ili *uši* me bole i t. d. — Vrlo je neobičan primjer: čujete li, *moja mila strica,* koji se nalazi u 5. knjizi narodnih pjesama Vukovih (1865), str. 9. Mislim zacijelo, da se tako u običnom govoru ne bi nikad reklo, nego: *oba moja strica,* ili bi se uzeo plur.: *moji mili strici.*

c) Dosta se često uzimaju glavni brojevi sami, a misle se ljudi, na pr. jer će odsele *pet* u jednoj kući biti razdijeljeni. *V.* luk. 12, 52., oni *osamnaest*, što na njih pade kula siloamska. luk. 13, 4., да *два* вуку, а четири туку. nar. posl. 161., gledi, kao da je *dva* (t. j. čovjeka) ubio, a trećega misli. 42., *dva* bez duše, treći

bez glave. 56. Svuda bi tu mogle dakako stajati i brojne imenice na *-ica*: *dvojica, petorica* i t. d., a bilo bi to i običnije.

d) Uza zbirne imenice (v. §. 455e) ne mogu stajati brojevi, ne može se reći na pr. pet lišća, deset perja, nego mora biti: *pet listova, deset pera* i t. d. Ali uza zbirnu imenicu *braća* govore se brojevi: *sedam braće* bješe. *V.* mar. 12, 20., jer imam *pet braće.* luk. 16, 28., док куга не умори *девет браће.* nar. posl. 219., nas je bilo *dvanaest* braće. *D.* 1 mojs. 42, 13., ubivši *sedamdeset braće* svoje. sud. 9, 56. Tome odgovara i: i tu ubi dva banova sina i *dvanaest* velikih *vlastela.* nar. pjes. 2, 213. Za zbirnu imenicu *gospoda* nemam potvrde, ali mislim, da ne bi neobično bilo na pr. *sedam gospode,* a bilo bi obično, možda i običnije: *sedmorica gospode,* isto tako *petorica braće, dvanaestorica vlastele.* — U nar. pjes. 3, 409. nalazi se (valjada poradi stiha): *tridest đece* ludo, mjesto čega bi se u običnom govoru jamačno reklo: *tridesetero djece,* isto tako *petero,* a ne *pet* djece i t. d. Neobično je (i opet valjada poradi stiha) i ovo: zašt' ja ranim u mojemu dvoru *devet nemo,* drugo *devet slepo.* nar. pjes. 2, 8., t. j. *devetero* nijeme i *devetero* slijepe djece, kako bi se reklo u običnom govoru.

e) Brojne imenice na *-ica* imaju uza se imenice i lične zamjenice u gen. pl., na pr. *dvojica* junákâ, *nas* trojica i t. d. (v. §. 244a). Dijalektički će biti: *mi* dvojica, *vi* trojica, isto tako *mi dva, vi tri* i t. d. Ali pokazne zamjenice stoje u nominativu sing.: *ova* dvojica mogu., *ona* trojica dođoše i t. d. prema čemu je u gen. *ove* dvojice, u dat. *onoj* trojici i t. d. Što Vuk u prep. 7, 693 (1841) ima: dođu mi *svi* petorica, mislim, da bi običnije bilo: *sva* petorica. Isp. *ovo dvoje, ono troje* i t. d. u §-u 244c.

Glagoli

(prelazni i neprelazni, trajni i trenutni).

474. a) Jedni glagoli imaju uza se riječcu *se,* na pr. bòjati se, brînuti se, čûditi se, nádati se, smijati se (oni se zovu povratni ili refleksivni glagoli, kako se i riječca *se* zove povratna ili refleksivna zamjenica), a drugi je nemaju, na pr. plèsti, hváliti, gînuti, rásti i t. d. Oni su prvi glagoli svi neprelazni, a od drugih neki su prelazni, neki neprelazni.

b) Ima dosta glagola, uz koje se riječca *se* još i danas osjeća kao akuzativ ili kao objekt glagolu. Takvi su na pr. čúvati se, hváliti se, odijèvati se, umívati se, vărati se, vesèliti se i dr. Kad rečemo: čuvam se ili hvališ se ili odijevate se, to je isto, kao da rečemo: čuvam sebe, hvališ sebe, odijevate sebe; tu dakle imamo objekt, kao kad kažemo: čuvam kuću, hvališ Stojana i t. d. Zašto se uz neke glagole riječca *se* ni malo ne osjeća kao *sebe,* to će se reći u §-u 475b.

c) Govoreći narod: čuvam se, hvališ se i t. d. osjeća dobro, da radnja ostaje u subjektu, da se na njemu vrši i ne prelazi na drugi predmet. Zato je sasvim prirodno, da su glagoli s riječcom *se* neprelazni. A budući da se i pasivom izriče radnja, koja ostaje u subjektu, na njemu se vrši i ne prelazi ni na što drugo, tako se razvilo, te prelazni glagoli dobivajući uza se riječcu *se* imaju pasivno značenje, na pr. voda *se pije*, on *se zove* Petrović, *čuju se* dobri glasovi i t. d. Potvrde su tome: tukući se tu s Turcima *rani se* i on i Živković. *V.* dan. 1, 76., izginu i *izrane se* najbolji junaci. 85., posiječe nekoliko od oni vezira, koji su *se* najprije *razbili* (t. j. koji su bili razbijeni). 3, 140., Niškome *se* paši *zapovedi*, da ide. mil. obr. 5., *postavi se* u svakoj naiji magistrat. 12., Miloje *se izbaci* iz službe i *istera se* iz Beograda; Milenko Stojković, Milan Obrenović i Adži-Melentije *izberu se*, da idu kao poslanici u Karavlašku. 17., sutradan *pošalju se* i Milenku i Petru senatorske diplome. 25., kad *se* Glavaševa glava *donese* u Beograd. 69., jedno (sjeme) pade kraj puta i *pogazi se*. luk. 8, 5., kako ga (t. j. Isusa) predadoše knezovi naši, te *se osudi* na smrt. luk. 24, 20., rukama apostolskima *učiniše se* mnogi znaci i čudesa. d. ap. 5, 12., kad su *se* stale *prodavati* turske kuće. prav. sov. 22., *dadu* im *se* na dar tri prstena. 24., b'jeli mu *se poharaše* dvori, *odnese se* iz riznice blago. nar. pjes. 3, 296., Mijailo je ljuto *ranivši se* (t. j. bivši ranjen) bio zarobljen. *D.* istor. 41., što *se* mnoge zemlje *osvojiše* od carstva. 126., Izrailjci *se* opet *razbiše*. 2 car. 4, 10., izginu ili *se* teško *rane* nekoliko njih. *M.* 228. Marko *uze se* s ovoga svijeta. *I.* 39.

d) Ponajviše se iz smisla može lako razabrati, je li glagol s riječcom *se* uzet u refleksivnom ili u pasivnom značenju; ali katkad se ne može to lako razabrati, na pr. on *se brije* svake subote (ne zna se, brije li ga brijač ili se sam brije), takvi se pisci *slabo hvale*. i t. d.

475. a) Kad kažemo: voda *se pije*, Živković *se rani*, Miloje *se izbaci*, tu je pravi pasiv, t. j. na subjektu se vrši radnja, što izlazi od nekoga drugog, koji nije spomenut. Ali refleksiv može značiti i takvo stanje, za koje se ne misli da izlazi od nekoga drugog, već da biva samo od sebe. To je na pr. kad kažemo: drvo *se suši*, juha *se hladi*, kamen *se valja* s brda, mjesec *se okreće* oko zemlje, kuća *se ruši*, snijeg *se topi* i t. d. Premda je u tim (i sličnim) primjerima riječci *se* posve zatrto pravo značenje, te se nikako ne može reći: drvo *sebe* suši i t. d., opet je ona toliko zadržala svoju snagu, da glagol, kad se s njom združi, ne može imati akuzativ druge koje riječi uza se kao objekt.

b) Bez objekta se upotrebljavaju i mnogi drugi, i to neprelazni glagoli, kao što su: ginuti, ležati, padati, rasti, stajati, venuti i t. d. Budući da narod govoreći: drvo *se suši*, juha *se hladi* i t. d. riječcu *se* osjeća kao izraz neprelaznosti glagolske, dakle stanja, a ne radnje, zato dodaje često riječcu *se* neprelaznim glagolima, kojima je upravo ne bi trebalo, jer su i bez nje u običaju. Tako imamo: blistati se pored blistati, dȉpiti se pored dȉpiti, ìspucati se pored ìspucati, mínuti se pored mínuti, potŕpjeti se pored

potŕpjeti, prȅzati se pored prȅzati, sȉći se pored sȉći, sjȁti se pored sjȁti, skȍčiti se pored skȍčiti, súmnjati se pored súmnjati, ùstati se pored ùstati, ušútjeti se pored ušútjeti, zadŕhtati se pored zadȓhtati, zàplakati se pored zàplakati, zbȏriti se pored zbȏriti, žívjeti se pored žívjeti. Potvrde tima glagolima s riječcom *se* i bez nje vidi u *Iv.* rječniku.

c) Pače i prelazni glagoli mogu dobiti riječcu *se*, kad se uzmu kao neprelazni, t. j. bez ikakvoga objekta. Tako je: bòsti se pored bòsti (na pr. bode se krava, t. j. ima običaj bosti), grèpsti se pored grèpsti (na pr. grebe se mačka, t. j. običaj joj je grepsti), grijèšiti se pored grijèšiti, gúrati se pored gúrati (na pr. ne guraj se, t. j. ne guraj druge ljude), ìmati se pored ìmati (na pr. dobro se ima on, t. j. ima dosta blaga), jȁgnjiti se, òjagnjiti se pored jȁgnjiti, òjagnjiti, klȁti se pored klȁti (na pr. kolje se mačka, konj, t. j. grize), kòziti se, okòziti se pored kòziti, okòziti, máciti se, omáciti se pored máciti, omáciti, mŕsiti se pored mŕsiti, obèćati se pored obèćati, obrèći se pored obrèći, plȁziti se pored plȁziti (t. j. jezik), pòstiti se pored pòstiti, razumijèvati se pored razumijèvati, tèliti se, otèliti se pored tèliti, otèliti, tròšiti se pored tròšiti, vjȅrovati se pored vjȅrovati, ždrijèbiti se, oždrijèbiti se pored ždrijèbiti, oždrijèbiti. Potvrde vidi u *Iv.* rječniku. Dodajem još mȉsliti se (t. j. mȉsliti): pak *se misli* neboga djevojka. *JM.* 155., *mislio se* Komnen barjaktare. 332., *mislile se* mlađahne djevojke. 432. Tako je i pròmisliti se, ràzmisliti se pored pròmisliti, ràzmisliti.

476. Prelazni glagoli imaju uza se objekt, ali ga često i nemaju. Govorimo na pr. danas Marko *kopa*, trgovci *kupuju* i *prodaju*, moj brat slabo *vidi*, ljekari *liječe*, ovo pseto *grize*, zašto ne *štediš*? i t. d. Takvi su i ovi primjeri: sad kako Francuzi *izgube* na Kacbahu, i on počne bežati za svojom armijom. *V.* eman. 36., *utrla* goveda oko sela. rječn. kod утрти., ovaj će vjetar noćas *izvedriti*. kod изведрити.. *pronijela* kokoš (t. j. počela leći jaja). kod пронијети. U tim primjerima nema objekta, i zato su radnje, što ih u njima glagoli izriču, vrlo nalik na stanja, što ih znače neprelazni glagoli. I riječca *se* pri mnogim je glagolima, kako se vidi u §-u 474b, pravi objekt, na pr. čuvam *se*, hvališ *se* i t. d., pa kako se drugi objekti uz prelazne glagole mogu ne izricati, tako ostaje često i *se* neizrečeno; t. j. ima dosta glagola, pri kojima se riječca *se*, koja im upravo pripada, može izostaviti. Tako imamo: ìzliti pored ìzliti se (na pr. kad *izlije* voda). *V.* rječn. kod натег), krétati pored krétati se (na pr. *kreće* vojska na put), màći pored màći se (na pr. bolestan sam, ne mogu nikud *maći*), obògatiti pored obògatiti se (a samo obogatiti može biti i prelazno: obogatiti koga), odàdrijeti pored odàdrijeti se (na pr. niko ne meće nove zakrpe na staru haljinu, jer će zakrpa *odadrijeti* od haljine, i gora će rupa biti. *V.* mat. 9, 16 i mar. 2, 21), òtisnuti pored òtisnuti se (t. j. otići,) òzdraviti pored òzdraviti se (ovo se drugo nalazi u akad. rječn., a samo òzdraviti može biti i prelazno: òzdraviti koga),

pòčêti, pòčinjati pored pòčêti se, pòčinjati se (na pr. i tu najprije *poče* borba za slobodu. *D.* istor. 142., od tada *počinje* novo vrijeme u životu crnogorskom. 101)., primàknuti pored primàknuti se (na pr. k njemu Mera živa *primaknula.* nar. pjes. 1, 247), svȉnuti pored svínuti se, svrȁćati pored svrȁćati se (na pr. što po običaju ne *svratiše* k njoj. *D.* istor. 219., ovamo *svraćaj,* junače. nar. pjes. 1, 191*)*, šétati pored šétati se (taj glagol upravo znači: gibati, micati), tòčiti pored tòčiti se (na pr. počne mu *točiti* krv iz nosa. nar. prip. 116), ùčiti pored ùčiti se (samo ùčiti može biti i prelazno: ùčiti koga), utȉšati pored utȉšati se (na pr. vjetar je utišao, ali samo utȉšati može biti i prelazno: utišati koga), uzmàći pored uzmàći se, vȉti pored vȉti se (na pr. *vije* li mu bandijera? nar. pjes. 1, 263), zàpjeniti pored zàpjeniti se (na pr. Tadija je pjenam' zapjenio. nar. pjes. 3, 166), zàsužnjiti pored zàsužnjiti se. — Za neke je glagole teško reći, je li im *se* dodato ili im je izostavljeno; takovi su: obezòbraziti i obezòbraziti se, skȓbiti i skȓbiti se, zàtrajati i zàtrajati se, zelènjeti i zelènjeti se, — isto tako òbići i òbići se, pristòjati i pristòjati se (potvrde tim dvjema glagolima sa *se* i bez *se* vidi u *Iv.* rječniku), brȉnuti (potvrde vidi u akad. rječniku) i brȉnuti se, razgovárati (ja sam o tom razgovarao s mnogijem ljudma. *M. 236)* i razgovárati se.

477. a) Kad dolaze jedan do drugoga dva glagola, od kojih i jednome i drugom pripada riječca *se,* ona može uz obadva stajati, kako je u primjerima: što *se* opet opomenuste starati *se* za mene. *V.* filil. 4, 10., stidim *se* i sramim *se* podignuti. *D.* jezdr. 9, 6. Ali često *se* stoji samo uz jedan glagol: tako *se* upru braniti (mjesto: braniti se). *V.* mil. obr. 97., које се обично говори кључету, кад *се* хоће да одбије (mjesto: da *se* odbije). nar. posl. 167. gruhati ječam, kad hoće (mjesto: kad *se* hoće), da *se* melje. rječn. kod грухати., kad hoće (mjesto: kad *se* hoće), da *se* jede. kod затоп., mi smo *se* nadali sreći, a pribojavali i od nesreće (mjesto: pribojavali *se). M. 216.,* zbunjen okrete *se* i spusti na stolicu. *Š.* 2, 84.

b) Kad se nekim povratnim glagolima doda dativ, onda je značenje, da neko ima volju, da hoće činiti ono, što glagol znači; Vuk u rječn. (1818) XVIII. bilježi ove primjere: pjeva mi *se,* jede mi *se,* plače mi *se,* ne čeka mi *se,* t. j. imam volju, hoću pjevati, jesti . . ., pije mi *se* (v. u akad. rječniku). Može se dakako reći i: pjeva nam *se.* jede mu *se* i t. d. Tako je i ovo: Nikola ostavio čibuk, ne puši *mu* se. *Š.* 5, 138., bezbrižna omladina, kojoj *se igra,* i kad jede i kad spava. *M.* 41. Isp. §. 540b. Drukčije je: drijema *mi se,* t. j. drijemam nehotice (vidi u *Iv.* rječn.).

c) Često treba, da se načini pasiv od povratnih glagola. U tom slučaju ostaju povratni glagoli bez ikakve promjene, te na pr. *boji se, smijaše se* znači lat. timetur, ridebatur. Primjeri: nije se više moglo izlaziti na polje, da *se* s njima *bije. V.* dan. 1, 86.,

u Bijogradu imaju Rišćani samo jednu crkvu, odma kako *se popne* od Save gore na zatavanak. 2, 43., od onaki arhipastira ne može *se* ničemu boljemu ni *nadati*. 115., pored toga *se* jednako *prepravljalo* za rat. mil. obr. 13., кад *се* чему *чуди*. nar. posl. 19., кад *се* коме *подсмијева*. 291., jorgani su po varošima, a po selima *se pokriva* guberima. rječn. kod јорган., bilo ih je toliko mnogo, da *se* po ulicama nije moglo *maći* od njih. prav. sov. 72., ima nekoliko pravila, u kojima *se postaralo*, da se crkveni zakoni dobro izvršuju. *D.* istor. 57., odatle nije daleko bilo do misli, da se otme vrhovna vlast, kojom *se* najpouzdanije može *popeti* nad druge. 79., za to su trebali ljudi pošteni, kojima bi *se* moglo *osloniti* na riječ. 275.

478. a) Neprelazni glagoli *hòditi, lèći, sjèsti, ùstajati* uzimaju se katkad u pjesmama kao prelazni: zelenu goru *hodila*. nar. pjes. 1, 311., u večer me rano *lijegaše*, a u jutro docna *ustajaše* (t. j. mene). 1, 231., docna *ležeš*, rano me ustaješ. 1, 231., *sjede* (t. j. posjede) Bogdan đoga vilovita. 1, 542., s desne strane uza ramo svoje *sjede* (t. j. posadi) zeta Strahinića bana. 2, 263. Da se neprelazni glagoli *tȑkati, uzdvreti, vìskrsnuti* uzimaju katkad kao prelazni, tome ima potvrda u *Iv.* rječniku.

b) Povratni se glagoli često upotrebljavaju u uzajmičnom (recipročnom) značenju, na pr. ovi *se* ljudi *miluju* (t. j. miluje jedan drugoga), mi *se pozdravljamo*, seljaci *se* stadoše *tući* (t. j. jedan drugoga). Može se dogoditi, da se samo iz saveza mísli može razabrati, je li glagol uzet u svojem običnom povratnom značenju ili u uzajmičnom, tako na pr. ove *se* dvije žene *hvale* može značiti, da svaka sebe hvali, a i jedna drugu da hvali.

c) Gdjekoji neprelazni glagoli postaju prelazni, kad se slože s kojim prijedlogom, nə pr. ìći — náći, läziti — nàlaziti, lètjeti — prelètjeti, pästi — nàpasti, pròpasti (na pr. što si napao čovjeka? suze ga propale), sjäti — obàsjati, spávati — uspávati, skòčiti — preskòčiti, stäti — zàstati (zastao ga kod kuće), zīnuti — òbzinuti.

* * *

479. a) Praktično pravilo za trajne i za trenutne glagole glasi: trajni su glagoli u prezentu oni, kojima se može odgovoriti na pitanje: šta sada radiš?, a u infinitivu oni, koji mogu biti dopuna glagolima *početi, prestati;* trenutni su oni, kojima se ne može odgovoriti na rečeno pitanje i koji ne mogu biti dopuna pomenutim dvjema glagolima. Tako je na pr. glagol *čuvam* trajan, jer se može njim odgovoriti na pitanje: šta sada radiš? i jer se može reći: počeo (prestao) sam čuvati; a *sačuvam* je trenutan glagol, jer se njim ne može odgovoriti na rečeno pitanje i jer se ne može reći: počeo (prestao) sam sačuvati.

b) Trajni se glagoli dijele u durativne (neprekidne) i u iterativne (učestane). Durativni znače radnju, koja teče bez prekida, na pr. *plèsti, gīnuti, lètjeti, hváliti, glëdati, kupòvati* i t. d., a iterativni znače radnju s čestim ponavljanjem i s prekidima, na pr. polijètati, izglédati, zabádati, nalágati, pobolijèvati, iz-

vláčiti i t. d. Iterativni se glagoli dijele u iterativne I. i u iterativne II. stepena; razlika je među jednima i drugima u tome, što iterativni glagoli II. stepena znače ponavljanje u još većoj mjeri nego oni I. stepena, ali je ta razlika često zatrta, te znače jedni što i drugi. Iterativni glagoli II. stepena izvode se iz iterativnih I. stepena, a znak im je *-ava-* ili *-iva-* ispred *-ti* u infinitivu. Tako púštati, dopúnjati, izmíšljati, poglédati, ponúđati, umíljati se, zatískati iterativni su glagoli I. stepena, a II. su stepena: puštávati, dopunjávati, izmišljávati, pogledívati, ponuđávati, umiljávati se, zatiskívati. — Često iterativnoga glagola I. stepena nema, već samo drugoga; na pr. nema sažaljati, uništati, oživljati, pokraćati, posvećati, primamljati, već samo sažaljávati, uništávati, oživljávati, pokraćívati, posvećívati, primamljívati i t. d. A često se i to događa, da prema iterativnom glagolu I. stepena nema takvoga glagola II. stepena; imamo na pr. zabádati, nalágati, pogáđati, pogíbati, pròpadati, razmátrati, ali nemamo: zabadavati, nalagavati, pogođivati, pogibavati, propadavati, razmotrivati.

c) I trenutni gdjekoji glagoli mogu biti iterativni, t. j. radnja im se ponavlja, ali svaki put je trenutna; na pr. pòpucati (obruči su popucali, t. j. nekoliko njih, svi jedan za drugim), porazbolijèvati se (čeljad se porazbolijevala, t. j. jedno za drugim), poizvaljívati (poizvaljivao vjetar drveta), isprebíjati (isprebijali ljudi lupeža), pozòbati (ptice pozobaše grožđe).

480. a) Gdjekoji se glagoli mogu uzimati i kao trajni i kao trenutni; takvi su na pr. čûti, îmenovati, krstiti, pȓstenovati, rúčati, sîlovati, ùzrokovati, vèčerati, vîdjeti, vjěrovati. Za te glagole piše Vuk u svome rječniku da su i trajni i trenutni. Među njih ide i vàpiti, za koji Vuk kaže da je trenutan, ali u §. 483a vidjeće se, da je i trajan. — Da glagoli *rúčati* i *vjěrovati* imaju pored trajnoga značenja još i trenutno, to se vidi iz ovih primjera, gdje oni stoje pored drugih trenutnih glagola u historičkom prezentu (v. §. 574): kad u jutru stignu u Smederevo, onde odjašu od konja te se odmore i *ručaju*. *V.* dan. 1, 79., otidu tajno te kažu daijama . . . daije to odma *vjeruju* i pokupe svoje blago, pak sjednu u četokaik i pobjegnu niz Dunavo. 3, 209., kad Janko otide Kara-Đorđiju i tužeći se kaže mu, da su Ilija i Luka ljude podgovorili... Kara-Đorđije *vjeruje* Janku sve pa pozove k sebi Iliju i Miljka. prav. sov. 49. Takvih primjera ima još i za glagole písati, razùmjeti, túžiti, vézati, t. j. i ti bez sumnje trajni glagoli mogu služiti i kao trenutni, kako se vidi iz primjera: kad tako nijesu mogli iskaliti srce na meni, oni me *tuže* starješinama. *V.* dan. 2, 141., Jadrani to jedva dočekaju i vrate se natrag, a on (t. j. Ali-beg) s Turcima otide u Šabac; u Šapcu sastavši se Ali-beg i Mus-aga *razumiju*, da su srpske čete došle, zato pošalju . . . 3, 170., zato otide s momcima te ga noću uvati u njegovoj kući i *veže*. mil. obr. 181., godine 1813. skrive nešto u Srbiji dva čovjeka, pa uteku

u Karavlašku i otidu u Kraljevo . . . srpska vlast *piše* u Kraljevo, da se ovi ljudi pohvataju i pošalju u Srbiju. kovč. 3., kad mu potom Kara-Đorđije *piše*, da Turke pošalje u Biograd, odgovori mu, da ih je poslao. prav. sov. 15., kad Petar Ičko pođe iz Carigrada u Srbiju i došavši u Deligrad *razumije*, da su Srbi Biograđane pobili i opljačkali, onda on ostane u Paraćinu, a Jeftića pošalje Kara-Đorđiju. 15., onda najmlađi (brat) zakolje svoga (konja), od kože njegove okroji oputu, jedan kraj od nje *veže* za strijelu, pak je pusti iz luka u čardak. nar. prip. 9. — Osobit je glagol *kázati*, koji je u prezentu trajan i trenutan (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), u imperfektu i u sadašnjem gerundiju (veli se u akad. rječniku da je) trajan, u ostalim je oblicima trenutan.

b) Već je u §-u 248b rečeno, da je *dati* glagol trenutan, a *ne dati* da je trajan; ovdje neka stoje tri potvrde za ovaj drugi: videći, da Turci nikako *ne dadu* dopuštenja. *V.* mil. obr. 71., jer vi niti ulazite *niti date*, da ulaze, koji bi htjeli. mat. 23, 13., *ne damo* ti ništa (t. j. ne damo ti sada). nar. pjes. vuk. 4, 33.

481. a) U perfektu narodne pjesme često upotrebljavaju, ponajviše poradi potrebe stiha, trajne glagole, gdje smisao traži trenutne. Primjeri: nije meni glave žao, već je meni lonca žao, skupo sam ga *kupovala* (t. j. kúpila). nar. pjes. 1, 177., je li ti se gospodar *ženio*? (t. j. oženio). 1, 299., Božju su mu pomoć *nazivali* (t. j. nazvali). 2, 7., a mene su želje *prolazile* (t. j. prošle), još kako sam pao u tamnicu. 2, 320., careve su sluge *izlazile* (t. j. izišle), pod Savom su konja prifatile. 3, 69., doved'te mi pobratima moga, i njemu sam dara *donosio* (t. j. donio), dobra sam mu konja *dovodio* (t. j. doveo). 3, 348., pa doleće Hajka do junaka te udari Zukanbarjaktara, udari ga po svilenu pasu, grdnu mu je ranu *zadavala* (t. j. zadala). 3, 383., ako ti je ljubu *odvodio* (t. j. odveo). *JM.* 63., pred svatove *ishodio* (t. j. izišao) Vuče. 86., u avliji curu *zaticao* (t. j. zatekao), na djevojku konja *nagonio* (t. j. nagnao). 433.

b) Rjeđe se trajni glagoli ovako upotrebljavaju u drugim oblicima: traži Simo roda i plemena, al' kako će njega *nahoditi* (t. j. naći), kad nikoga pitat ne umije? nar. pjes. 2, 66., pokupiću po Bosni junake, odvešću ih do Janoka grada. pogubiću od Janoka Janka, sav ću njemu Janok poharati, iz Janoka roblje *odvoditi* (t. j. odvesti). 3, 255., a došao sužanj u avliju moliti se za Boga jednoga, ne bi li mu štogod *darivala* (t. j. darovala). 3, 416., možete li, braćo, *poznavati* (t. j. poznati) ono pseto, što kasa niz polje? 4, 105., pobjegoše gorom i planinom, dokle Petru stricu *dolaziše* (t. j. dođoše). 4, 365., mjesta sebi *nalazit* (t. j. naći) ne može. *JM.* 119.

482. a) Manje nego u pjesmama nalazi se takvih primjera u prozi: te je godine Đorđije triput *ranjavat* (t. j. ranjen). *V.* eman. 7., kad ja *dolazi* (mjesto: *dolazih*, t. j. dođoh), ni jednoga nije bilo. dan. 1, 27., ja kad sam *dolazio* (t. j. došao), ni jednoga nije bilo. 35., osobito za uvode turske bio je izdao strašne zapovijesti, i de je koga našao i uvatio, odma ga je *sjekao* i *vješao* (t. j. posjekao i objesio). 3, 197., paši je odma javljeno, da je u Srbiju prebegao kapetan Radič, koji je . . . Srbe pobunio, koji se potom Turkinjom *ženio* (t. j. oženio), u Beogradu sudio i t. d., 4, 15., kako je (Čardaklija) otišao u Peterburg, u Srbiju još nije ni *dolazio* (t. j. došao). 5, 30., питао Насрадин-хоџа лекара, кога су

му били дозвали, да га лијечи, кад је пао с тавана, па се убио; а кад је лекар одговорио, да није, он га оћерао и казао, да зову човјека, који је *падао* (t. j. pao) с тавана. nar. posl. 114., djevojka, koja se nije *udavala* (t. j. udala) ... pa makar bila i usiđelica od pedeset godina. rječn. kod дјевојчица., čitao sam negdje, da je neko i u Srbiji *nalazio* (t. j. našao) ovakovoga kamenja. kod стећак., ona je bila bjelja od snijega, rumenija od ružice, sjajnija od sunca, da se take na svijetu *rađalo* (t. j. rodilo) nije niti će se *rađati* (t. j. roditi). nar. prip. 130.

b) Obrnuta je pojava, kad se uzme trenutni glagol za radnju, za koju se u samoj rečenici kaže, da je trajala više vremena. Primjeri: povrati se i on (t. j. Napoleon) natrag i *poiti* danju i noću k Lipisci. *V.* eman. 46., bramini se vrate njiovim putem i neko vrijeme *pođu* ćuteći. dan. 2, 126., kako ovaj dođe, najprije nas pogleda nekoliko minuta, pa onda ... 135., *sjede* Marko tri mjeseca dana, dok je život malo povratio. nar. pjes. 2, 404., tu je trudna četa počinula, *počinula* tri bijela dana. 4, 53., on odmah raspiše svijem starješinama ... sva vojska da *pohita* dan i noć na Moravu. prav. sov. 30., za njegova vremena *počinu* zemlja deset godina. *D.* 2 dnevn. 14, 1. Po svoj prilici je u tim rečenicama brahilogija (stezanje): „*sjede* Marko tri mjeseca dana" kazano je mjesto: sjede Marko i sjeđaše tri mjeseca; isto tako: „*počinu* zemlja deset godina" stoji mjesto: zemlja počinu i počivaše deset godina i t. d. Tako je i ovo: tada će Tir biti *zarobljen* sedamdeset godina. *D.* is. 23, 15. mjesto: biće zarobljen i robovaće 70 godina.

483. a) Kad je od kojega korijena samo jedan nesloženi glagol u običaju, onda je ponajviše glagol trajan, i to durativan, na pr. plèsti, krâsti, rásti, trésti, žèći, bîti (bijem), pîti, krîti, čèznuti, gînuti, tônuti, blijèdjeti, tŕpjeti, vívjeti, cijèditi, gäziti, mîsliti, mòliti, ûčiti, kòpati, mòtati, tjërati, glòdati, písati, strúgati, bolòvati, mîlovati, rädovati se, i t. d. — Od toga je pravila pravi izuzetak samo glag. rèći, koji je svagda trenutan; glag. vàpiti (o kojemu vidi u §-u 382b) ili ùpiti piše Vuk u svome rječniku da je trenutan, ali nije, jer Daničić od njega tvori sadašnji gerundij i imperfekt, dakle oblike, koje mogu imati samo trajni glagoli: *vapijući.* pis. 25, 30. 78. 184., *vapijaste.* sud. 10, 12., *vapijahu.* nem. 9, 4.

b) Kad su od istoga korijena u običaju dva nesložena glagola, onda je jedan trenutan, a drugi je trajan; ako idu u različne vrste (što ponajviše biva), onda trajni glagol ide svagda u dalju vrstu glagolske diobe, dakle ako na pr. jedan ide u II. vrstu, a drugi u V., onda je onaj prvi trenutan, a drugi je trajan i t. d. Primjeri: báciti — bàcati, đîpiti — đípati, koráčiti — koràčati, kúpiti — kupòvati, lätiti se — läćati se, líšiti — lišávati, plátiti — pláćati, pljûnuti — pljùvati, stäviti — stävljati, — snîti — snívati, vézati (može biti i trajan, v. §. 480a) — vezívati, víknuti — víkati,

zȍvnuti — zvȁti. Rijetko idu oba glagola u istu vrstu: dȁti — dávati, darȍvati — darívati, krȅpati — krepávati, vjȅnčati — vjenčávati. Ni to se ne nalazi često, da su oba glagola trajna, kako je na pr. sjȅći — sjȅcati; tu je drugi glagol umanjena značenja, a prvi nije, dakle im se značenja ne slažu sasvim, isto se tako ne slažu značenja ni paru štȅtovati — štetovávati, jer je prvi glagol durativan, a drugi iterativan. Razlika u značenju uzrok jȇ, što su oba glagola trajna i u parovima: hòditi — hódati, nòsiti — nósati, vòditi — vódati, vóziti — vòzati (v. §. 386a). Značenje se dobrano razlikuje u glagola: vúći — vláčiti. Teško je razumjeti, zašto su oba glagola trajna u parovima: crpsti — crpati, kòriti — kárati, spȁti — spávati; a o parovima bîti — bívati, bòsti — bádati, brȁti — bírati, slȁti — šiljati, gdje su također oba glagola trajna, vidi u §- 484a.

c) Nalaze se i po tri nesložena glagola od istoga korijena; tako je: cvàsti — cvàtiti (isp. bademi počinju *cvatiti*. *V*. prep. 6, 705 (1836) — cvjètati, štîti — čàtiti — čitati, gdje su sva tri glagola trajna, ali to je sasma rijetko. Mnogo je običnije, da nijesu sva tri ni trenutni ni trajni. Primjeri: dȉći — dȉgnuti — dȉzati, jȁvnuti (se) — jáviti — jávljati, lûpnuti — lûpiti — lúpati, pȁsti — pȁdnuti — pȁdati, pûći — pûknuti — pûcati, skȍknuti — skȍčiti — skákati, stȉći — stȉgnuti — stȉzati; u tim su primjerima prva dva glagola trenutna, a treći je trajan, ali mogu biti i druga dva glagola trajna, a trenutan je samo prvi: línuti — lîti — lijèvati, párnuti — pòriti — párati, pùstiti — púštati — puštávati, svànuti — svîtati — svanjívati, svírnuti — svíriti — svírati, vínuti — vrátiti — vrȁćati, zînuti — zjȁti — zijèvati.

d) Nalaze se i po četiri nesložena glagola istoga postanja, ali rijetko: gnȁti — gòniti — gónati — gánjati (sva su četiri glagola trajna), lȅći — lȅgnuti — lèžati — lijègati, sjȅsti — sjȅdnuti — sjèditi — sjȅdati (prva su dva glagola trenutna, druga dva su trajna).

484. a) Kad se trajni glagoli navedeni u §-u 483a slože s prijedlozima, oni postaju trenutni, na pr. oplèsti, istrésti, ùbiti, iščeznuti, pòginuti, pretȓpjeti, pògaziti, pòmisliti, naûčiti, iskòpati, òtjerati, napísati, zàmilovati i t. d. Prema nekima od takovih trenutnih glagola načinjeni su trajni, i to iterativni I. stepena, na pr. òpletati, istrésati, ubíjati, pogíbati, pomíšljati, naúčati, iskápati (ova dva posljednja vidi u akad. rječniku). Ti glagoli nijesu postali od trajnih *pletati, tresati, bijati, gibati, mišljati, učati, kapati*, jer takvih glagola nikako nema, nego su postali neposredno od trenutnih složenih glagola, dakle na pr. òpletati, istrésati, pomíšljati od oplèsti, istrésti, pòmisliti i t. d. Ima, istina, nekoliko trajnih glagola bez prijedloga načinjenih kao *pletati, tresati* . . ., takovi su: na pr. bádati, bírati, bívati, lijètati, šiljati, znávati (dijalektički!), Budući da je takvih glagola razmjerno vrlo malo, zato ćemo reći, da oni nijesu načinjeni prema: bòsti,

brȁti, bȉti, lètjeti, slȁti, znȁti, nego da su izvedeni od složenih: probádati, sabírati, prebívati, izlijètati, pòšiljati, poznávati, odbacivši prijedlog. Teško je dokučiti, zašto bi se velika množina iterativnih glagola, kao što su *pletati, tresati, bijati* i t. d. izgubila, da ih je igda bilo.

b) Kad se glagoli navedeni u §. 483b, c, d slože s prijedlozima, onda svi trenutni ostaju trenutni, a od trajnih neki budu trenutni, a neki ostaju trajni. Primjeri za trenutne glagole: báciti — izbáciti, dȁti — pròdati, dȉći — pòdići, kúpiti — otkúpiti, plátiti — isplátiti, pȁsti — pròpasti, skòčiti — preskòčiti, stȁviti — pòstaviti; primjeri za trajne glagole, koji postaju trenutni: bàcati — izbàcati, čȉtati — pročȉtati, kupòvati — pokupòvati, lúpati — razlúpati, plȁćati — poplȁćati, pȗcati — ìspucati, pljùvati — popljùvati; primjeri za trajne glagole, koji ostaju trajni: dȉzati — pòdizati, nòsiti — iznòsiti, pȁdati — pròpadati, stȁvljati — pòstavljati, vòditi — uvòditi, vòziti — izvòziti, vrȁćati — pòvraćati.

c) Neki s prijedlogom složeni glagoli mogu biti trenutni i trajni, ali je razlika u kvantiteti i akcentu; trenutni su: nàsjecati, òtpjevati (zàpjevati), prègledati (ràzgledati), prokljùvati, ràskidati, zapljùvati, — a trajni su: nasijècati (istočno: nasécati), otpijèvati (zapijèvati, ist. otpévati, zapévati), preglédati (razglédati), prokljúvati, raskídati, zapljúvati.

d) Trenutni s prijedlogom složeni glagoli kad dobiju na početku još jedan prijedlog, ostaju trenutni; primjeri: dòmisliti se — predòmisliti se, nàmjestiti — ponàmjestiti, nàpiti se — podnàpiti se, okrénuti — preokrénuti, pomòći — potpomòći, pòznati — raspòznati, ùhvatiti — obùhvatiti, ùmrijeti — obùmrijeti, ùstaviti — zaùstaviti, zàbaviti se — pozàbaviti se. Isto biva obično i onda, kad trajni s prijedlogom složeni glagoli dobiju na početku još jedan prijedlog: nàmještati — ponàmještati, nàticati — ponàticati, pogíbati — ispogíbati, pòklanjati — ispòklanjati, prèpletati — isprèpletati, pribíjati — ispribíjati, udávati — poudávati, ùzimati — poùzimati, zaborávljati — pozaborávljati, zavezívati — pozavezívati. Rijetko je u ovom drugom dogadaju glagol sa dva prijedloga trajan: nàlaziti — pronàlaziti, povijèdati — pripovijèdati, poznávati — raspoznávati, preskákati — preskakívati, prodávati — preprodávati.

e) Glagoli sa tri prijedloga složeni svi su trenutni, i to iterativni, vidi u §-u 399f.

f) Slabo se nalazi, da je isti glagol s jednim prijedlozima trajan, a s drugima trenutan; tako su na pr. trajni glagoli: dohòditi, nahòditi, uhòditi, a trenutan je pohòditi; trajni su: prìhvatati, zàhvatati, preskákati, uskákati, pòdsjedati, zàsjedati, razlijègati se, a trenutni su: nàhvatati, pòhvatati, poskákati, pòsjedati, polijègati. Glagoli dòznati, prìznati, sàzvati, svagda su trenutni, a pòznati je u gdjekojim krajevima (u Dubrovniku

i u Slavoniji) trajan, na pr. odavno ja njega *pòznâm* (mjesto: poznajem). — Tako je isto rijetko, da je isti složeni glagol u jednom značenju trenutan, u drugome trajan: nàpadati (trenutno: *napadalo* dosta krušaka, trajno: *napadati* na koga), namètati (trenutno: nametaše jabuke na sve stolove, trajno: koju ne ću, onu mi nameću); tako je i nanositi i nanositi se, posjedati (potvrde vidi u *Iv* rječniku).

g) Ima dosta glagola, koji su u običaju samo s prijedlozima složeni; onima, što su navedeni u §-u 391a, dodaju se ovdje još: dokúʼiti — dokučívati, opkòliti — opkoljávati, pòčinuti — počívati, približiti — približávati, priònuti — priánjati.

Prilozi.

485 a) Prilozi ponajviše znače ili način ili mjesto ili vrijeme, t. j. odgovaraju na pitanje kako? (na pr. *lijepo, dobro*), na pitanje gdje? kamo? kuda? (na pr. *dolje, gore, onamo, svuda*), na pitanje kada? (na pr. *lani, jučer, danas*). Neki prilozi znače količinu, t. j. odgovaraju na pitanje koliko? (na pr. *mnogo, malo, dosta*). — Koji prilozi znače mjesto ili vrijeme, oni služe za bližu oznaku glagolima, a oni, koji znače način, mogu izbliže označivati glagole, pridjeve i priloge (na pr. *lijepo* pišu, *vrlo* lijep, *vrlo* lijepo). Veoma rijetko prilog služi za oznaku imenici, kako je u primjeru: jel ga kažu *odriše* junaka. nar. pjes. 3, 307.

b) Ima priloga, koji ne znače ni način ni mjesto ni vrijeme, već služe za to, da se smisao rečenici raširi (čäk, jôš, tàkôđer) ili suzi (bâr, jèdva, sämo), da se dopuni (gòtovo, mòžda, tòbože) ili da se potkrijepi (bäš, dabògme, dàkako, dàšto, mèđer). — Riječca *ne* također je prilog, a služi za to, da se koja riječ ili koja rečenica zaniječe; vidi o njenoj službi u §§. 511—515.

c) S glagolom *jesam* u predikatu obično stoji pridjev (na pr. zec je *plašiv*, Gojko je *pametan*), ali se katkad mjesto pridjeva nalazi prilog, na pr. u obraz je (t. j. ban Strahinić) *sjetno, neveselo* (mjesto: sjetan, neveseo). nar. pjes. 2, 267., *bolje* je Božić kužan nego južan. nar. posl. 22., *bolje* je prazna vreća nego vrag u vreći. 25. Često se u takovoj službi nalazi prilog *zdravo*, na pr. tako ti *zdravo* glava bila! nar. pjes. 1, 462., *zdravo* da si, delijo neznana! 2, 418., dali znadeš Budimliju Jovu? je li *zdravo*, je l' se oženio? 2, 641., ako Bog da, te *zdravo* budemo. 4, 184., Prilog *zdravo* može u ovoj službi da bude združen s prilozima *veselo, mirno*: da smo *zdravo* i *veselo*. nar. pjes. 1, 83., da ste svi *zdravo* i *veselo*. *D.* pis. mil. 29., ja sam *zdravo* i *mirno*. *V.* prep. 1, 180 (1820) i 1, 267 (1825). U svim navedenim primjerima mjesto priloga mogao bi biti i pridjev, ali mjesto nekih priloga ne može se uzeti pridjev (najobičniji takav prilog je *kako*): da se i ja raz-

veselim razabravši, *kako* ste vi. *V.* filib. 2, 19., da znam, *kako* ste. prep. 1, 295 (1827)., ako ste radi čuti, *kako* sam. 4, 104 (1825), imala sam još jednoga sina, pa otišao u svet i propao, Bog zna. *kako* je i gde je. nar. prip. 80., on ih zapita, *kako* su, i reče: *kako* je otac vaš? a oni rekoše: *dobro* je sluga tvoj. *D.* 1 mojs, 43. 27. 28., ako ste radi znati, kako sam: samo sam zdravo, vala Bogu, a u ostalom sam *zlo*, ne može gore biti. *V.* prep. 4, 104., (1825)., *dobro* nam je paša u Kaniži, zdravo su nam age po Kaniži. *JM.* 504. — Dijalektički je: što mi činiš, gospodine? *živo* li si? *zdravo* li si? (t. j. jesi li živ i zdrav?). *M.* 317.

d) Kako su prilozi riječi nepromjenite, oni se ne sklanjaju, već ostaju svagda u jedinom svojem obliku, što ga imaju. Primjeri: tolkovanije *nekoliko* reči. *V.* nar. pjes. (1833) 349., u *dosta* šale ima malo i zbilje. nar. posl. 328., imena *nekoliko* milosnika. *D.* istor. 287., po originalnim statutima *najviše* dalmatinskih gradova. 329., poslije *mnogo* vremena umrije car. 2 mojs. 2, 23.

486. a) Mnogi prilozi su po svojem postanju upravo ovaj ili onaj padež koje imenice ili pridjeva ili zamjenice. Za neke se može to dokazati samo s pomoću poredbene gramatike, a za neke ne treba te pomoći, jer je stvar sasvim jasna. Tako prilozi na *-o*, na pr. dòbro, zlȍ, lijepo, nèmilo, čêsto, vrlo i t. d. upravo su akuzativ sing. srednjega roda (ispor. sèlo, brdo, kòljeno i t. d.); — prilozi na *-om* upravo su instrumental sing., na pr. krâdom, pȍrêdom, prvôm, drügôm, trëćôm, širôm; — prilozi lâni, ljëti, zîmi upravo su lokativ sing. (ispor. žèni, vòdi); to su isto i prilozi göre, dölje, koji su u starom jeziku glasili gorě, dolě (kao i ženě, vodě), isti su padež i dijalektički prilozi dòbre, žljë (t. j. dobro, zlo). Prilozi *brätski, hrvâtski* i t. d. mogli bi biti instrumentali plur., isp. s *potočići* (§. 149c), pod *koli* (v. §. 160c). Neke imenice onakove, kakove su u nominativu sing., upotrebljavaju se kao prilozi; to su: istina (na pr. ja sam, *istina*, kriv, ali . . . .), sîla (na pr. *sila* sam izgubio), strahòta (stekao je *strahota* novaca). Imenica *istina* postala je prilogom tako, što je uza nju izostavljen predikat *je* (v. §. 401e), a imenice *sila* i *strahota* dobile su tu službu tako, što su se u nominativu značenjem svojim izjednačile s prilogom *mnogo* (veoma mnogo), pa kako se ta riječ, prilog budući, ne sklanja, prestale su se sklanjati i rečene dvije imenice, kad imaju to značenje (v. §. 426c), ali *sila* može se u rečenom značenju sklanjati, na pr. uz ovo bismo dobili *silu* čistijeh slavenskijeh riječi. *V.* kovč. 22. I prilog *žão* upravo je imenica, i to nom. i ak. sing., kako se vidi iz primjera: oće vratit *žao* za sramotu, nar. posl. 1, 603, i vratiti žao za sramotu 3, 463., ali češće služi ta riječ kao prilog, na pr. *žao* mu je bilo, vrlo mi je *žao*, pa kao prilog ima komparativ i superlativ: žàlijê, nâjžàlijê. Prilog *döma* biće upravo genitiv sing., a odgovara i na pitanje: *gdje*? i na pitanje: *kamo*?, na pr. bio sam *doma.*, idemo *doma.*

b) Neki su prilozi složeni od dvije riječi, od kojih je prva prijedlog, na pr. dodúšê, dòista, dõsta (v. §. 55c), nàtrâg, nàprijed, nàopâko, návlaš, nàpokôn (tu su dva prijedloga), òpêt, sjûtra ili sûtra, ûvelikê, zacijèlo i dr. Ovamo idu i prilozi: nâlik (t. j. na lik, na pr. sestra nalik na brata), zálih (na pr. vodenica stoji zalih., imate li koju stolicu *zalih?*), koji se dakako ne sklanjaju. Ovdje se mogu navesti i riječi: ìsprva, ìznova, zàrana i t. d., što smo ih imali u §-u 462d.

487. a) Ima nekoliko riječca, koje i nijesu prave riječi, jer se same nikad ne govore, već se bez prave potrebe navezuju na druge. Takvi su navesci: *zi*, na pr. u *njojzi*, *tizi* (§. 195a), *drugojzi*, *ludizi* (§. 209b), *k*, na pr. ôndâk, põlak (mjesto: onda, pola· u akad. riječn. ima još: bržek, doslek, kadek, ovdjek, pačck mjesto brže, dosle i t. d.). *ka*, na pr. menika, tebika mjesto: meni, tebi), sadéka (mjesto: sade, t. j. sada), *ke*, na pr. dànaske, nòćaske, sinoćke, nâske, vâske (mjesto: nâs, vâs, — ovamo ide i bôjske, t. j. bôj se, čini mi ske, t. j. čini mi se, tu dakle imamo *ke* mjesto: se ke), *n*, na pr. dõvlên, óvdjen (mjesto: dõvlê, óvdjɛ), *na*, na pr. túna (mjesto: tû), *ne*, na pr. túne (mjesto: tû). Vrlo je malo od tih navezaka jasna postanja, takav je *no* u kâdno, kâkono, gdjêno, štôno, têrno (mjesto: kad, kako, gdje, što, ter, vidi u § 470c). Ponajviše tih navezaka jesu dijalektizmi.

b) Prilozi dànas, večêras postali su od дьнъs, večerъs, gdje je *-s* akuzativ sing muškoga roda zamjenice, koja je nekad bila u jeziku i značila „ovaj"; prema tome riječi dànas, večêras upravo znače: dan ovaj, večer ovaj. Tê su dvije riječi povukle za sobom i druge, te se govori: jûtrôs, ljêtôs, nòćas, zìmûs, a upravo bi trebalo da bude *jutrose*, *ljetose*, *noćasu* (*a* od ъ), *zimusu* jer je ona zamjenica u akuzativu sing. za srednji rod glasila *se*, a za ženski *su;* po analogiji riječi *ljêtôs* načinjena je pròljetôs, premda se ne govori *proljeto*, nego pròljeće. Nejasan je prilog sînôć, koji je po svojem postanju upravo nominativ sing. (t. j. *si noć*), a očekivao bi se oblik *sunoć* (t. j. *su noć*), koji je akuzativ sing., jer je akuzativ padež za naznačivanje vremena (v. §. 546d).

c) Za priloge ima nekoliko osobitih nastavaka. Evo ih: *amo*: kâmo, òvamo, ònamo, tâmo, — *ce*: nahèrcê, naizmjèncê, poimèncê, posàmcê, uzagrèpcê, — *da*: kàda, ôndâ, sàda (od zamjenice *s*, o kojoj vidi pod b), tàdâ, — *dje*: gdjê, óvdje, óndje, — *ice*: ìsprvicê, nàusticê, nèhoticê, nèmilicê, sîlimicê, — *ke*: četvoronòškê, ležèćkê, objèručkê, polòškê, porebàrkê, — *le*: dõklê, dõvlê, òdanlê, òdavlê, òdselê (-se- je od osnove iste zamjenice, od koje je *sa* u *sada*), — *ma*: bõljma, mânjma, vêćma, veòma (mjesto *velma* od korijena *vel*, koji je u *velik*), — *oč*: jèdnôč (ili jèdnôć), prvôč (t. j. prvo, prije), — *uda*: kùdâ, ovùdâ, onùdâ, tùdâ. — Kako se ima tumačiti postanje nastavaka *ce*, *ice*, *ke*, to sam ja već odavno razložio u „Radu jugoslav. akademije" knj. 96, str. 228—233, a koje padeže treba da tražimo u ostalim ovdje navedenim nastavcima, o tom se može govoriti samo u poredbenoj gramatici.

Prijedlozi.

488. a) Jedni su prijedlozi veoma stari, čemu je dokaz, što se nalaze u svim slavenskim jezicima, dakle ih je imao i negdašnji praslavenski jezik, na pr. *do, iz, na, od, po, pri, za* i t. d. Drugi su prijedlozi mladi, t. j. razvili su se u našemu jeziku, pošto se on bio već odavno odijelio od drugih slavenskih jezika, zato ih u tim jezicima ili nikako nema ili se nalaze samo u nekima; takvi su prijedlozi na pr. *kraj, mjesto, radi, vrh.* Onima prvim postanje se može tumačiti samo u poredbenoj gramatici, a ovi su drugi jasni, jer su poredanjih ponajviše sačuvate riječi, od kojih su postali; tako na pr. imamo još i danas sasvim obične imenice: krâj, mjẽsto, vȓh, koje stojeći u akuzativu sing. služe kao prijedlozi, a *radi* je po svoj prilici lokativ sing. od negdašnje imenice *rad,* koja se izgubila, a sklanjala se kao imenica *stvar.* Iz §§. 380. 381. i 391—399. zna se, koji se prijedlozi nalaze, koji li se ne nalaze u imeničkim, u pridjevnim i u glagolskim složenicama.

b) Prijedlozi stojeći s kojim padežem najčešće izriču mjesto (položaj i smjer) i vrijeme (trajanje i tijek); prvo je na pr. *u* grad, *iz* grada, *na* stolu, *kroz* drvo, *za* kućom, — drugo na pr. *do* noći, *od* noći, *na* jesen, *o* božiću, *za* godinu dana.

c) Osim mjesta i vremena izriču prijedlozi zajedno s padežima i različne druge odnošaje među predmetima. Takovi su odnošaji (osim drugih) ovi: cijena, na pr. *po* što ćeš mi to prodati? — dodavanje, na pr. bio je pametan, *k* tome pravedan., — dopuštanje, na pr. *pored* svega velikog truda nije mogao učiniti (t. j. premda se uvelike trudio)., — društvo, na pr. došao je *s* Milojem., — izuzimanje, na pr. niko nije znao *osim* tebe., — mjera, na pr. odskočilo sunce *s* koplja., — način, na pr. odvedoše ga *na* silu., — namjena, na pr. sve na slavu Božju čine., — oznaka, na pr. oni su *od* boja junaci., — poređenje, na pr. konj je brži *od* vola., — popratna okolnost, na pr. zaboravih *na* moju nesreću otići., — pripadanje, na pr. car *od* one zemlje., — protivština, na pr. učinio je *preko* moje volje., — raskida, na pr. došao je *bez* brata svojega., — razmjer, na pr. mi smo malen narod *prema* Rusima., — red, na pr. idu jedan *za* drugim., — sredstvo,, na pr. javiše mu *preko* poslanika., — svrha, na pr. idem *po* vodu., — uzrok, na pr. propao je *s* nerada., — zaklinjanje, na pr. šta to činiš *za* Boga! — zamjena, na pr. platiću *mjesto* (ili *za*) tebe.

d) Često prijedlozi sa svojim padežima služe za dopunu glagolima, imenicama i pridjevima, kako je u primjerima: izbavi me *od* ove nevolje., mrzili su *na* me., ne živi čovjek *o* samom hljebu., težio je *za* slavom., — vijenac *od* trnja., bure *za* rakiju., ljubav *prema* narodu., nijesi gospodar *nada* mnom., — lakom *na* dukate., knjiga važna *za* naš jezik., *u* onome poslu vješt čovjek.

e) Neki prijedlozi imaju samo po jedno značenje; na pr. *bez* znači samo raskidu, *kraj* samo mjesto, *zbog* samo uzrok., ali ponajviše imaju prijedlozi po dva ili po tri značenja ili po više njih, kako se može vidjeti u sintaksi padeža združenih s prijedlozima. Nekim su se prijedlozima (na pr. *na, od, u, za*) značenja tako razgranala, da je dosta puta vrlo teško ukratko naznačiti, kakav se upravo odnošaj izriče, na pr. znam ja to *na* pamet., to je *od* Boga grehota., kazaću mu *u* oči (*u* brk)., o Turčine *za* nevolju kume! — Obilno se u ovoj knjizi ne može govoriti o svim značenjima, što ih imaju prijedlozi, jer bi za taj posao trebalo (prema drugim partijama) nerazmjerno mnogo prostora, a on i ne ide toliko u gramatiku, koliko u opširan rječnik, kakav je na pr. akademički ili Ivekovićev. Zato se treba stegnuti samo na glavne crte (i ovdje i u sintaksi padeža, združenih s prijedlozima).

f) Po dva se prijedloga često združuju u jedan, na pr. *ispod, između, usred,* a da toga ima i u složenicama, to se vidi u §§. 380. 381. i 399. Katkad gdjekoja imenica s prijedlogom služi kao prijedlog, na pr. *uoči* (t. j. u oči) Petrova dne, *uime* (t. j. u ime) naroda, *nadomak* (t. j. na domak) Beča. U riječma *pokraj, pored, povrh* prijedlog je složen s imenicom.

489. a) Nominativ i vokativ nemaju nigda uza se prijedloga, svi drugi padeži ih imaju, (najčešće genitiv, najređe dativ), a lokativ se i ne govori sam, bez prijedloga.

b) Mnogi se prijedlozi slažu samo s jednim padežem, na pr. *bez, kod, radi* samo s genitivom, — *k* samo s dativom, — *kroz* samo s akuzativom, — *pri* samo s lokativom. Neki se prijedlozi slažu po s dva padeža, takovi su: *s,* koji se slaže s genitivom i instrumentalom, *na, o, po* s akuzativom i lokativom, *među, nad, pod, pred* s akuzativom i instrumentalom, — a gdjekoji sa tri padeža: *u* s genitivom, akuzativom i lokativom (v. §. 60a), *za* s genitivom, akuzativom i instrumentalom.

c) Prijedlozi mogu stajati s prilozima, na pr. *od* danas *do* sjutra. *V.* dan. 1, 86., *za* sad. mil. obr. 134., *od* sad. 138., (vojska se stane učiti ekserciru) *po* evropski. 13., *od* prije. nar. pjes. 2, 599., *za* svagda. *D.* istor. 17., *za* onda. 295., *od* tada. pis. 188. 250. i t. d. Tako je i: *otkako, otkad* (t. j. od kako, od kad), odavno (t. j. od davno), — *u* mlogo kuća nema sobe. *V.* dan. 2, 100., *na* najviše ovijeh stećaka imaju izrezani različni likovi. rječn. kod стећак., *od* toliko vremena. nar. prip. 91., s mlogim Turcima i s *ono* Srba (t. j. s ono malo, s ono nekoliko, v. §. 519a) odleti u vetar. mil. obr. 16., mudrost, kojoj veličinu iz *ono* malo što poznajemo, naš razum ne može postignuti. pripr. 98., *poslije* mnogo vremena. *D.* 3 car. 18, 1. Dodati se ovdje može: *po* srpski, *na* srpski u *Iv.* rječniku (kod „srpski,")

d) Nalazi se i to, da prijedlog stoji pred kojim padežem, koji je već združen s kojim prijedlogom; na pr. nekoliko paša

po od dva tuga. *V.* dan. 2, 83., on globi i Turke i raju jednako, i još Turke *po na* jednoga više, jer su bogatiji. 84., privežem svaki kraj *po za* jednu granu od drveta. 128., oni samo *po s* nekoliko momaka otidu. 3, 220., dođe i on u Biograd, ali *mjesto s* vojskom na saonicama sa dvoje momčadi. prav. sov. 53., Dobrovski će biti ovđe *do po* novom ljetu. Vukova prep. 2, 444 (1819)., arhimandrit ga isprati *do u* hodnik. *M.* 119., da putuje *do na* Zlatibor. 235., zatrčavali se *do ispred* Carigrada. *N.* 65.

e) Katkad stoji prijedlog pred rečenicom: oni valja da ga dočekaju *s* dobro došao. *V.* dan. 2, 98., valjalo je, da ga knezovi dočekaju *s* dobro došao. rječn. kod кнез., što se daje onome, koji dođe, *za* dobro došao. kod добродошница., prva (t. j. čaša) *za* pomozi Bože (u napijanju). kod напијати., — Prijedlozi *mjesto, osim, van* mogu se nalaziti pred rečenicama, koje se počinju riječma *ako, da, što,* kako je u primjerima: *mjesto da* ide, kud je kazivao da je pošao, otide k Redžepu. *V.* dan. 2, 115., *mjesto da* mu se obraduju, poplaše se od njega. 3, 167., i tako Srbi *mjesto što* su se nadali granice svoje rasprostraniti, jedva se održe u onome, što su prije imali. prav. sov. 33., da je prepisao redom riječi *mjesto što* ih je poizrastavljao i gdjekoje izostavio. drž. izd. 3, 277., izvodi nove izdanke iz korijena, *mjesto da* ga potire. *D.* pis. 174., — i u Crnoj se Gori od prilike ovako daje djevojci dobra molitva, *osim što* je onamo ne daje samo rodbina, nego i svatovi. *V.* rječn. kod добра молитва., nije daleko od onoga pisanja, *osim što* je većma poremećen.. *D.* star. 3, 44., Bogu nije milo, da se zlo razglašuje, *osim ako* biste bili prisiljeni na to. *Lj.* 70., nikuda ni maći, *van što* se iđaše praznikom u crkvu. *Š.* 2, 129., ni crkvenjak ga se više ne seća, *van ako* mu se koji put u san prividne. 2, 157.

490. a) Često se prijedlog *do* upotrebljava sasvim kao prilog te znači isto što *nego, samo*: niko ne zna sina *do* otac, niti oca ko zna *do* sin. mat. 11, 27., ovaj se rod ničim ne može istjerati *do* molitvom i postom. mar. 9, 29., ja sam svaku (t. j. kulu) glavom nakitio, *do* nijesam kulu na ćupriji. nar. pjes. 2, 349., pogibe ti hiljada svatova, od hiljade jedan ne ostade, *do* ostala dva Jakšića mlada. 2, 584. Još nekoliko takvih primjera vidi u *Iv.* rječniku. Tako se može uzimati i prijedlog *osim*: Bože sačuvaj, da se čim drugijem hvalim *osim* krstom Gospoda našega. *V.* gal. 6, 14., u dvoru mu nigđe nikog nema *osim* bolan sluga Milovane. nar. pjes. 2, 175., đe ja nađoh za mene đevojku, onđe nema za te prijatelja .... *osim* jednu u zemlji Bugarskoj. 2, 331. Prijedlog *po* uzima se često kao prilog u distributivnoj (djelomičnoj) službi, na pr. *po* jedan, *po* dva, *po* pet, *po* deset i t. d., a tako je i ovo: dlaka *po* dlaka, eto bjelača. nar. posl. 59., u svakome od ovi mjesta. ..., sjedi *po* paša od dva tuga. dan. 2, 48., imam vreću ošapa, svakom svatu *po* šaka. rječn. kod ошап (iz neke narodne pjesme). Prijedlog je uzet sasvim kao prilog u primjerima: ne mogahu ništa *protivu* reći. *V.* d. ap. 4, 14., ne mogahu

protivu stati premudrosti i duhu. 6, 10., *nasuprot* govoreći i huleći. 13, 45., da joj se svuda *nasuprot* govori. 28, 22., *pored* rasla ruža i viojla. nar. pjes. 1, 62., kad smo ćeli *unatoč* činiti. *V.* rječn. kod унаточ (iz neke narodne pjesme); v. §. 543b.

b) Dva prijedloga jedan do drugoga, a među njima riječca *i* nalaze se u primjerima: proslavljen čudesima *prije i poslije* smrti. *I.* 110., *prije i poslije* toga. *N.* 434., i *pre i posle* podne. *Š.* 5, 53. Neobično je: (voda) i sad *preko i između* kamenja leti i uji. *V.* dan. 2, 36 (običnije bi bilo: *preko* kamenja *i između* njega); isto bi tako neobično bilo: *ispod i iznad* stola i t. d. A pogotovu je neobično i rđavo složiti tako dva prijedloga, od kojih je jedan jednosložan ili su oba jednosložna, kako je: *pred i prema* njima. *Lj.* 406., *uz i niz* trpezariju. *Š.* 5, 51. Najgore je složiti tako dva prijedloga, kojih su padeži različna oblika, na pr. *u i izvan* oltara; to treba reći: *u* oltaru *i izvan* oltara (ili izvan njega). *D.* pis. 20.

c) U pjesmama se stiha radi ponavlja isti prijedlog, kad je imenica združena s kojim pridjevom ili brojem ili s drugom kojom imenicom. Primjeri: *od* roda je *od* velika. nar. pjes. 1, 6., *od* svojega *od* srdašca. 1, 144., *kroz* sve noge *kroz* četiri. 1, 178., *od* prekrasne *od* Maćedonije. 2, 481., a *na* onoj *na* ravnoj Resavi. 3, 53., *niz* Grahovo *niz* polje široko. 3, 379., *u* široko *u* polje vidinsko. 4, 296 i t. d.

Veznici.

491. a) Među veznicima ne nalaze se samo riječi, koje nijesu ništa drugo nego veznici, na pr. *a, i, da, li, ili* i t. d., nego i riječi, koje često služe i kao prilozi, na pr. *gdje, kako, kada, samo, već* i dr. — Dosta ima veznika složenih od dva u jedan, na pr. *ali, dali, ili, ipak.* To odgovara složenim prijedlozima na pr. *ispod, pokraj* i t. d. (§. 488f).

b) Gdje bi veznik mogao stajati, često ga nema. Tako sastavni veznik *i* nije izrečen u primjerima: ovo govore jedni isti ljudi (mjesto: jedni *i* isti). *V.* pis. 58., dan noć čuvaću ga (mjesto: dan *i* noć). *D.* is. 27, 3., ti bijaše gola naga (mjesto: gola *i* naga). jezek. 16, 7., ostaviće te golu nagu. 16, 39., da bi dan noć otvorene bile. pis. 339., bez prestanka se dan noć čita nad njim psaltir. 360. Ali ima i: ondje ćete služiti dan *i* noć. *D.* jerem. 16, 13. — Bez rastavnoga su veznika primjeri: dva tri put (mjesto: dva *ili* tri put). *V.* dan. 2, 130., šest sedam godina (mjesto: šest *ili* sedam). 138., momčić od desetak petnaest godina. 3, 235., manje više (mjesto: manje *ili* više) svak ima svog vrana. nar. posl. 175., da je svaka oblast imala svoje knezove manje više samostalne. *D.* istor. 2. tu se skrasi godinu dve (mjesto: godinu *ili* dve). *Š.* 2, 122. Ali ima i: postali su različni između sebe manje *ili* više srodni narodi. *V.* dan. 2, 121., Zeta je bila više *ili* manje samostalna. *D.* istor. 2. — Upitnoga veznika nema u primjerima: tu si, pobratime? (mjesto: tu *li* si?). nar. prip. 184.,

ne znaš kaka bilja od omraze? (mjesto: ne znaš *li*?). nar. pjes. 2, 15., hoćeš dati konja na razmjenu? (mjesto: hoćeš *li*?). 2, 141., možeš dati mene dugovanje? 3, 344., hoćeš ići s ovijem čovjekom? *D.* 1 mojs. 24, 58.

c) Izrični se veznik počesto ne govori; na pr. tako uzdišu, da bi čovek rekao, i krvi bi ispod grla dali za narod (mjesto: *da* bi i krvi dali). *V.* rječn. (1818) XV., braćo, ja sam mislio, mene zovu u Biograd (mjesto: *da* mene zovu). dan. 1, 78., па се стао врћети, да би људи рекли, шкрипи столица (mjesto: *da* škripi). nar. posl. 217., u jedan put udari silna voda, da bi čovjek rekao, sav će svijet potopiti (mjesto: *da* će potopiti). rječn. kod Сопот., duva vetrina, krše se drva, misliš, sve će iz korena izvaliti. nar. prip. 179., čini mi se, bi mi bolje bilo. nar. pjes. 2, 32., mlidijaše, u njemu je blago. 2, 64., misle Turci, ne zna turski Marko. 2, 436. Tako se može izostavljati i objasnidbeno *da*: može biti, nije bilo ni jednoga (mjesto: *da* nije bilo). *V.* prav. sov. 42., može biti, spava (mjesto: *da* spava). *D.* 3 car. 18, 27.

d) Izrično se *da* u nizu rečenica može izostavljati svuda osim u prvoj. Primjeri: sastane se nekoliko knezova te u ime svega naroda napišu caru tužbu, u kojoj mu kažu, *da* je njima zulum dodijao, i više se ne može trpjeti; ne samo što su ji daije do gole duše oglobile, nego im i rz i zakon pogaziše, muž nije gospodar od svoje žene ni otac od kćeri ni brat od sestre, niti je na miru pop ni kaluđer ni crkva ni namastir. *V.* dan. 3, 152., kad Turci vide, *da* se Srbi tako drže, a s druge se opet strane prikučuje rat s Rusima, oni poruče Crnom Đorđiju. mil. obr. 7., Balla mu na to odgovori, *da* on niti je došao da brani Milenka od njega ni njega od Milenka, nego ga je njegov stariji poslao u pomoć narodu srpskome. 24., onda paša reče, *da* je njemu od cara došao ferman, da ide natrag, a njima će se poslati drugi paša. 130., Nikšić je mislio, *da* mu je samo kako Molera ukloniti s puta, a posle s Milošem bi mu lakše bilo. 137., Ali-paša .... može u Carigrad pisati, *da* ono iskanje nije od naroda, nego samo od Miloša, a narod ne će za to da zna, već se evo buni protiv toga. 174. Izrično se *da* može ne izreći, ako je naprijed kakovo drukčije, a ne izrično *da;* na pr. Užičani izaberu trideset stari Turaka te ji pošalju k Jakovu, da ga mole, samo *da* ji u gradu i u varoši ostavi na miru, a u naiju se oni u napredak ne će mešati. dan. 5, 38., oni mu odgovore, da počeka malo, sad će se njima donijeti ručak, pa će ručaju oni, ručaće i on. nar. prip. 2., otide k caru i ponudi mu se, *da* ga primi u službu, služiće ga tri godine dana, a ništa na svetu ne ište, samo da mu car dâ onaj prsten. 49. — Izrično *da* može dakako u ovakim slučajevima i ne biti izostavljeno: uz to im još doda, *da* to već nije njegov posao, nego *da* je određena osobita komisija, koja će .... mil. obr. 29., kažu mu, *da* je taj rimski senator osobito pametan i učen čovek, ali *da* vrlo malo govori. dan. 5, 87.

e) Izrično *da* izostavlja Vuk uvijek iza veznika *jer*, na pr. ali mu Miloš odma kaže upravo, da od toga ne može biti ništa, *jer* će se narod opet pobuniti (dakle ne: *jer da* će se narod pobuniti). mil. obr. 135., Srbi im odma odgovore, da od toga mira sad ne može biti ništa, *jer* oni sami svoje ljude opremaju u Carigrad radi toga posla. dan. 5, 33., onda ga Turci stanu svjetovati, da se ukloni s puta, *jer* je vojska njemačka utekla k Temišvaru. rječnik kod Кочина крајина., osobito ih je (t. j. Srbe) odvraćao od Rusa, da se s njima ne miješaju, *jer* će ih prevariti i ostaviti. prav. sov. 7. Tako je i ovo: dete se stane odgovarati, da ne sme, *jer* ga je strah, da se ne utopi. nar. prip. 45., (Milutin) papi javi, da ne može uvesti u svoju zemlju rimokatoličke vjere, *jer* se boji gnjeva taština i bratina. *D.* istor. 36. — U mojoj knjizi „Jezični savjetnik" str. 12. ja dokazujem, da se *jer da* može upotrebiti onda, kad onaj, koji govori ili piše, ne navodi ono kao uzrok, što se izriče veznikom *jer*, već navodi samo onaj, o kom se govori. To imamo u primjerima: kazala, da je dosta, *jer da* je zadovoljila svjetoljupce. *I.* 253., stoga mu pridjeli pridjevak „Hrisolog", *jer da* mu je slovo zlatno. 340. Da je pisac u tim primjerima izostavio *da*, to bi značilo, da i on drži ono za uzrok, što se izriče rečenicom, u kojoj je veznik *jer*, ali on je htio izreći, da to drže za uzrok samo oni, o kojima se govori. U istoga pisca nalazi se i primjer: sv. Ivan zahvali biskupima na trudbi i ljubavi, kojom *da* su ga mnogo utješili. *I.* 136. Pisac uzevši iza relativne zamjenice veznik *da* htio je naznačiti, da samo sv. Ivan držaše, da su ga biskupi mnogo utješili, ali on sam (t. j. pisac) to ne drži. U ostaloj za ovu gramatiku upotrebljenoj literaturi ne nađoh više ni jednoga takvog primjera.

f) I posljedični se veznik katkad ne izriče, na pr. nokti su mu, orati bi mogo (t. j. *da* bi orati mogao). nar. pjes. 2, 403., kosa im je, njom bi se pokrili (mjesto: *da* bi se njom pokrili), nokti su im, ukopali bi se (mjesto: *da* bi se ukopali). 2, 523., ona vrisnu, do Boga se čuje (mjesto: *da* se čuje). 3, 137.

g) Pleonazam je, što neki pisci uzimaju veznik *da* iza nekih priloga, koji i bez *da* znače sve, što treba, na pr. ti dakako *da* moraš ostati., gotovo *da* je od stida u zemlju propala., jamačno *da* je knez otišao., jedva *da* sam živ ostao., svakako *da* su i oni to znali., ne samo *da* varaju, nego i kradu. Tako je i ovo: po svoj prilici *da* će kiša padati. Iz dobroga narodnog jezika tome pleonazmu nema potvrda.

h) Veznici se najzgodnije dijele u tri reda. U I. red idu veznici, koji služe za usporedno vezanje rečenica, te se poradi toga mogu zvati usporedni, a mogu vezati i riječi; — u II. red idu veznici, koji služe za zavisno vezanje rečenica, te se poradi toga mogu zvati zavisni; — u III. red idu veznici, koji ne vežu ni rečenica ni riječi, već samo jače ističu značenje koje rečenice ili riječi.

Kad dakle ima „veznika", koji ništa ne vežu, onda se lako uviđa, da ime „veznici" nije opravdano za neke između „veznika", ali to bi ime teško bilo zamijeniti boljim; ono je prijevod lat. imena coniunctiones (a

lat. je ime prijevod grčkoga imena syndesmoi) kao i njem. Bindewörter, rus. союзы i t. d.

i) U I. red veznika idu ovi: 1. sastavni (kopulativni), 2. suprotni (adverzativni), 3. rastavni (disjunktivni), 4. zaključni (konkluzivni), 5. izuzetni (ekskluzivni). — U II. red veznika idu: 1. namjerni (finalni), 2. vremenski (temporalni), 3. načinski ili poredbeni (modalni). 4. izrični (deklarativni), 5. uzročni (kauzalni), 6. posljedični (konsekutivni), 7. pogodbeni (hipotetični), 8. dopusni (koncesivni). — U III. red veznika idu: 1. upitni (interogativni), 2. uznosni (emfatični), 3. uzvični (eksklamativni), 4. potvrdni (aseverativni), 5. željni (optativni).

j) Neki veznici imaju samo po jedno značenje; tako na pr. *jer* samo je uzročni veznik, *zar* samo upitni i t. d. Neki opet mogu imati značenja više od jednoga; na pr. *li* može imati značenje suprotno, namjerno, pogodbeno, upitno, uzvično; *kako* ima značenje namjere, vremena, načina i još značenje izrično i uzročno i t. d.

k) Rečenice se često vežu dvojako veznicima (ili riječma, koje služe kao veznici), t. j. prema vezniku (ili prilogu) zavisne rečenice stoji i u glavnoj kakva riječca, koja mu odgovara, tako na pr. imamo u zavisnoj i u glavnoj rečenici često: *kada — tada, kako — tako, da — onda, ako — to* i t. d. To se zove korelacija. Ali često se grade rečenice bez korelacije, t. j. često u glavnoj rečenici nema nikakve riječi, koja bi odgovarala vezniku (ili prilogu) zavisne rečenice.

* * *

492. a) Sastavni su veznici: *i, pâ* ili *pâk, te, ni, nïti*. Prvi je od njih veoma običan, na pr. muž *i* žena, velik *i* jak, jedu *i* piju i t. d. Ta riječca ima često značenje „također", koje je upravo sastavno, samo se ne spominje ono, su čim se sastavlja, već se ostavlja onome, koji sluša ili čita, da to u misli dopuni: *i* kamen bi riječma podigao. nar. posl. 101., *i* kod nas je dobra nestalo. 101., *i* krava se repom brani. 102., *i* među niz krušku slazeći počiva. 103. — Kad su u kojoj rečenici tri riječi ili više, koje treba sastaviti, onda biva troje: *1. i* stoji pred svakom osim prve, *2.* stoji samo pred posljednjom, *3.* nema ga ni pred jednom. Primjeri: *1.* u Dalmaciji građani *i* varošani *i* ostrvljani zovu Vlahom svakoga seljaka. *V.* rječn. kod Влах., pa su ljudi natrpali pušaka *i* topova *i* baruta *i* olova *i* sabalja *i* noževa *i* ostaloga svakojaka oružja. kod Ковиљача., pokloni carev sin hrabrome čobaninu svoj plašt *i* pojas *i* luk *i* mač. *D.* prip, 98.. u priči o gavranu *i* kornjači *i* mišu *i* srni. star. 2, 263., — *2.* da će se one godine pocrvati orasi, lješnici *i* žir. *V.* rječn. kod Илијин dan., u vrijeme grmljavine, oluje *i* tuče. kod врзино коло., u gdjekojijem se vajatima drži vino, rakija, sir, maslo, skorup, med *i* ostale domaće stvari. kod клијет., pripovjedi priču o lavu, vuku, lisici,

gavranu *i* kamili. *D.* star. 2, 265., — *3.* oni su ljeti čuvali koze, ovce, jariće, svinje. *V.* rječn. kod школа., jeleni, košute, tice, kvočke, pilići, zecovi. nar. prip. 66., duva, ruši, krši, prevrće. 72., skupiše se eje, sovuljage, vrane, kurjaci, lisice, jazavci, tvorovi, što je god u Boga životinje, sve se skupi. 179. — Veznik *i* može vezati i rečenice (ali rjeđe nego riječi), na pr. poštuj brata starijega, *i* tebe će mlađi tvoji. nar. pjes. 1, 137., ono čudo po svijetu pođe, *i* to začu paša tiranine. 1, 157., mrtav Musa pritisnuo Marka, *i* jedva se iskopao Marko. 2, 409., znate, da će do dva dana biti pasha, *i* sina čovječijega predaće, da se razapne. *V.* mat. 26, 2.

b) I sastavni veznici *pa, pak* mogu vezati i riječi (od njih ponajviše glagole) i rečenice: uzme buzdovan *pa* razmahne njime. nar. prip. 10,. car načini dva teleta od zlata *pa* reče narodu. *D.* 1 car. 12, 28., Nenad sede na dobra konjica, *pak* se diže svojoj staroj majci. nar. pjes. 2, 76., nije imala od srca poroda, *pak* se molila Bogu, da joj dâ. nar. pjes. 2, 68., — da je bio (t. j. Gavan) vrlo tvrd i nemilostiv, *pa* ga zato Bog osudio. *V.* nar. pjes. 1, 127., od podne se nešto naoblači, *pa* okrenu snijeg sa sjeverom. nar. pjes. 3, 419., da t' učinim agom haračlijnskim, *pak* ćeš više blaga sakupiti. nar. pjes. 2, 369., prenesi me, *pak* ću ti onda kazati. nar. prip. 97. U pjesmama mjesto samoga *i* nalazi se *i pak*: tek da mi se dvora dovatiti, očevine *i pak* postojbine. nar.-pjes. 2, 275., braćo moja *i pak* porodice. 2, 566.

c) Primjeri za sastavni veznik *te*: Međedović se naklopi *te* pojede sve. nar. prip. 2., dolaze svako podne na ovo jezero *te* se kupaju. 21., on ne ide u bijelu crkvu, već on ide u to polje ravno *te* on sije belicu pšenicu. nar. pjes. 2, 7. Veznik *te* veže glagole, vrlo rijetko druge riječi i to samo, kad se koja poradi veće snage udvaja: kad vidi, da Srbi drže jedno *te* jedno. *V.* dan. 5, 44., govedar kaže jedno *te* jedno. nar. prip. 229., ona je moja *te* moja. nar. pjes. 1, 434. Pogreške su u primjerima: kad bijaše već svećenik *te* biskup. *I.* 7., dođe u Panoniju *te* u zapadne krajeve Hrvatske. 160., da je katolička crkva jedina prava crkva Hristova *te* jedina spasonosna. 232. — Pored *te* ima *ter* i *tere,* ali dijalektički i u pjesmama. — Veznik *te* veže i rečenice, ali tako, da mu se sastavno značenje približava posljedičnome, t. j. niti sastavno značenje sasvim gubi niti posljedično sasvim dobiva. Primjeri: ako Bog dâ, *te* ovu ranu prebolim. *V.* dan. 1, 86., ви сте с покојнијем Копитаром највише учинили, *те* су се српске народне пјесме тако разгласиле по свој Европи. nar. prip. I., šta mu je bilo onome zubu, *te* je onako pokvaren? 7., koja ti je golema nevolja, *te* ti nisi svate dočekala? nar. pjes. 2, 22., što sam vrlo braći zgriješila, *te* me braća pohoditi ne će? 2, 39., bijele mu malaksaše ruke, *te* ne može više da siječe. 2, 111., poslije nekoga vremena dogodi se, *te* Kajin prinese Gospodu prinos. *D.* 1 mojs. 4, 3. Takvo je *te* i u primjerima, koji su navedeni u §. 450c. — Mislim, da nije dobro uzeti *te* u značenju sasvim posljedičnom, kako je u

primjeru: k neprijateljima je bila toliko ljubazna *te* biskup reče. *I.* 82. — Za združene veznike *i te*, koje neki pisci upotrebljavaju (na pr. osvetiće se on, *i te* kako, t. j. osvetiće se), nijesam našao potvrde u izvorima za ovu gramatiku upotrebljenima, nego mjesto toga nađoh *te još*: zato ga se i sad, *te još* kako pribojavaju. *Š.* 5, 49. može se, *te još* kako može! 5, 86.

d) Kad treba nekoliko riječi ili rečenica sastaviti sastavnim veznikom, Vuk rado upotrebljava mješovito sva tri veznika *i, te, pa (pak)*, kako se vidi iz primjera: onda podignuvši (t. j. Veljko) sve svoje momke otide, *te* se polako privuku *i* uđu usred Turaka, *pa* u jedan put svi obore vatru iz pušaka *i* stanu vikati. *V.* dan. 1, 76., viči Petra ključara, neka ti donese olbu pelenaša, *pa* evo ovde sjedi *te* pij *i* uzmi durbin *te* gledaj. 83., turski ga tobdžija zagleda *pa* potegne iz topa *te* ga udari isprijeka krosred pleća i tako ga prekine. 87., Ali-beg pristane s daijama *i* otide u Bijograd *te* se pobaši *pak* vrativši se natrag počne ljude čitlučiti. 3, 148., u to vrijeme svadi se Ćurčija s Jakovom, *pa* otide s Vračara *te* pobuni Jadar i Rađevinu *i* Turke prećera preko Drine. 190., metne prst na jezik *te* pokvasi *pa* umoči u onaj prah *i* lazne malo. rječn. kod Цариград. Toga ima i u pjesmama: idi, pašo, moja vjerna slugo, *te* pokupi Turke janičare *i* dostigni moskovske delije p*ak* ti otmi hrišćanska zlamenja. nar. pjes. 3, 81., tu je paša tabor učinio *i* raspeo bijelo šatorje *pa* otole sitnu knjigu piše *te* je šalje u kršne Pipere. 4, 31.

e) O sastavnim veznicima *ni, niti* vidi u §. 513.

493. a) Suprotni su veznici: *a, a òno, à tô, äli, da, dȍk, e, i, ïpâk, käd, käd äli, käd li, nëgo, nȍ, òpêt, pâ (pâk), sämo, tä, vëć.* Tim čisto narodnim veznicima treba dodati još četiri, koji su uzeti iz tuđih jezika: *äma, èle, ëma, mä* —. Veznik *a* često veže riječi, na pr. malen *a* jak., ne može se gladovati, *a* pjevati.; još češće veže rečenice, na pr. djever snasi o sramoti radi, *a* brat sestru sestrom ne doziva. nar. pjes. 2, 2., oni nisu mogli jabuke sačuvati, *a* on je sačuva. nar. prip. 19. Pored *a* ima u narodu dijalektički *ja*: sam otide poljem kruševačkim, *ja* kad bio niz široko polje, obzire se ka Kruševcu b'jelu. nar. pjes. 2, 217., ne ćeš izić ni iznijet glave, *ja* nekmoli izvesti đevojke. 2, 470. Veznik je *a* suprotan i onda, kad se uzima u razgovoru prihvatajući tuđe riječi, na pr. iskao (t. j. soldat od babe), da mu dâ štogod da jede, a ona mu kazala, da nema ništa; onda soldat reče: *a* ti mi daj barem tiganj i malo vode. *V.* rječn. kod клинчорба. *A.* помоз' Бог, зла жено! *B. a* како сам ти зло учинила? nar. posl. 24. *A.* hajdemo na vašar. *B. a* s čim ćemo, kad nemamo nigde ništa? nar. prip. 47. Mjesto *a*, kad se hoće na izreče što nenadano, govori se *a ono* ili (češće) *a to*, na pr. ja pravim držalicu, *a ono* se načini kijak. nar. posl. 109., carev sin uzme goluba te ga raspori, *a to* u golubu vrabac. nar. prip. 62., oni malo idu u napredak niz Grahovo, niz polje široko, dok dođoše bijelu čadoru, *a to* Vuče sjedi

pod čadorom. nar. pjes. 3, 379., podiže oči svoje i pogleda, *a to* čovjek stoji prema njemu s golijem mačem u ruci. *D.* is. nav. 5, 13.

b) Vrlo obični suprotni veznik *ali* razlikuje se od *a* tim, što se njim izriče jača suprotnost: jer su mnogi zvani, *ali* je malo izbranijeh. *V.* mat. 22, 14., i ti možeš i konj ti može, *ali* ti Bog ne da. nar. posl. 105.

c) Veznik *da* rijetko se nalazi u suprotnom značenju: ne dade se ni gledati Turkom, *da* kamoli bojak biti s Turci. nar. pjes. 2, 298., ti nijesi ni čuo junaka, *da* kamoli očima vidio. 3, 254. Takvo se *da* nalazi u razgovoru, kad se prihvataju tuđe riječi: *A.* nije tu moja snaga. *B. da* gde je? nar. prip. 57., *A.* id' otale, Skadarka djevojko! ne b'jel' platna, ne plaši nam konja i ne draži po vojsci junaka, koji ć' k tebi vodu preploviti, uvatiti Skadarku djevojku. *B. da* Boga mi, pašo gospodine, dok je meni po Skadru junaka, ne bojim se tvojije Turaka. nar. pjes. 1, 601. U tom se događaju nalazi i *a da*, što nije neobično, jer se i samo *a*, kako je naprijed rečeno, tako upotrebljava: *A.* ja sam tvoga brata sreća. *B. a da* gdje je moja sreća? nar. prip. 91. Katkad se uzima *a da* za njem. ohne zu (s inf.), franc. sans (s inf.): otac moj ne čini ništa, *a da* meni ne kaže. *D.* 1 sam. 20, 2., običnije je u tom događaju samo *da*: on bez vina nije mogao nikud i mnogo ga je mogao popiti, *da* se ne opije. *V.* rječn. kod Марко Краљевић., možeš li popiti ovu čašu, *da* ne predušiš? kod предушити.

d) Veznik *dok* ponajviše se uzima za vrijeme, a suprotno značenje izričući nešto nenadano ima u ovakim primjerima: u tome stane huka, *dok* se iza brda pomoli jedan brk. nar. prip. 5., prekrsti se put istoka i kliknu jakoga Boga u pomoć, *dok* buknuše strašne rijeke. 119., još zorica ne zabijelila ni danica pomolila lica, *dok* poklikta se Javora vila. nar. pjes. 4, 293.

e) Suprotno značenje veznika *e* vidi se u prihvatanju tuđih riječi, na pr. *A.* hajde brže, što si ostala? *B. e* lasno je tebi, ti nosiš jednoga, a ja troje. nar. prip. 16., *A.* ala imaš brza konja, gde ga dobi? *B. e* gde sam ja dobio, onde ne može svak dobiti. 27., *A.* Bog s tobom, čoeče, kako će carev sin znati zanat! *B e* ako ne zna nikakva zanata, ja mu ne dam svoje kćeri. 219.

f) Sasma je rijetko suprotno značenje veznika *i*, na pr. koja je grmljavina, *i* ne bi mnogo kiše! nar. posl. 139., ručak se postavi, *i* Mededović se naklopi te pojede sve. nar. prip. 2.

g) Veznika *ipak* (t. j. *i pak*) ne nadoh u narodnim umotvorimana upotrebljenima za ovu gramatiku ni u jeziku Vukovu, ali ga nadoh u Daničića: ko bi rekao Avramu, da će Sara dojiti dijete? *ipak* mu rodih sina u starosti svojoj. 1 mojs. 21, 7., vrijeme je muke Jakovljeve, *ipak* će se izbaviti iz nje. jer. 30, 7.

494. a) Veznik vremena *kada (kad)* ima i suprotno značenje, i to kad se izriče što nenadano: onako ih opravi Roksandra ko vladike i ko kaluđere, *kad* eto ti đakona Jovana. nar. pjes. 2,

128., iziđe iza sela i podobro se od njega udalji, *kad* na jedan put jedno devojče iziđe preda nj. nar. prip. 83., za ovu dlaku čuje i car te dozove ovoga čoeka i reče mu, da će mu dati za nju hiljadu cekina, i on mu je proda; *kad* šta je ta dlaka? car je rascijepi i u njoj nađe zapisano mnogo znatnijeh stvari. 156. — Mjesto samoga *kad* nalazi se u ovome poslu i *kad li* i *kad ali* (i *li* i *ali* su suprotni veznici); na pr. bježeći obazru se, *kad li* njezina mater za njima trči. nar. prip. 118., pogleda, *kad li* dolećeo vilenik. 126., dođu u onu goru, *kad li* nađu đevojku više mrtvu nego živu. 166., legne u sanduk, pa još jedan put obazre se oko sebe, *kad ali* onaj matori pas došao od stoke. 17., on nije mogao ni zaspati od čuda, nego se jednako čudio, *kad ali* oko ponoći stane lupa po sobi. 77.

b) Veznik *li* u suprotnom značenju nalazi se u primjerima: šta će sad biti meni, šta *li* će tebi? nar. prip. 4., gde mu je oružje, što je pasao, gde *li* mu je konj, što ga je jahao? 34., da mi s njime svadbu ugovoriš, kada ćemo poći po đevojku, koliko *li* povesti svatova. nar. pjes. 2, 133. Isto je značenje i u primjerima: ako tu bukvu možeš iščupati iz zemlje, onda ću te pustiti, ako *li* ne možeš, još valja, da sjediš kod mene. nar. prip. 1., baciću ovaj novčić u vodu, pa ako ne potone, onda sam ga zaslužio, ako *li* potone, nisam ga zaslužio. 50. Suprotno je značenje riječci *li* i kad je združena s *kamo, nekmo,* na pr. i međed niz krušku slazići počiva, a kamo *li* čoek od posla da ne počine! nar. posl. 103., nije dobro ni koga mnogo blagosiljaju, a kamo *li* koga kunu! 214., ni čuti ne može, a nekmo *li* očima viđeti. nar. pjes. 2, 27., dosadio studenu kamenu, a nekmo *li* caru Sulejmanu. 320.

c) Veoma je običan suprotni veznik *nego,* na pr. on mogaše, *nego* ne hoćaše. nar. pjes. 2, 30., kad bi trgovac svagda dobivao, ne bi se zvao trgovac, nego dobivalac. nar. posl. 115., ево овђе има закопан пун казан дуката, *него* сутра дођи с колима те га носи кући. 60.

d) I *no* je veoma običan veznik: jedan mladić siromah, *no* provrtan i domišljat. nar. prip. 127., lijep je gledati, *no* kakav je mirisati? nar. posl. 169.

e) Prilog *opet* (na pr. on je *opet* došao) može imati i značenje suprotnog veznika *ipak,* na pr. pored sviju tegoba i smetnji, koje svaki pisatelj mora imati, ja *opet* po čistoj savesti mogu kazati .... *V.* mil. obr. predgovor., видим, да и поред све муке и труда *онем* остају погрјешке. nar. prip. 5.

f) Primjeri za suprotni veznik *pa* ili *pak*: evo dva dana, kako se s aždajom bori, *pa* mu ništa ne naudi. nar. prip. 60., jednako je žalila i plakala, gde joj Bog ispuni želju, te rodi, *pa* joj porod pobeže. 64., ja sam carica, *pak* nemam zlatnog razboja. 73. Taj se veznik upotrebljava i u prihvatanju tuđih riječi, na pr. *A.* ja ću skočiti u bunar. *B. pa* skoči. nar. prip. 172. Katkad ono, čemu je *pa (pak)* protivno, ne stoji u osobitoj rečenici: kod tolike braće i kod tolike krađe *pa* na božić bez mesa! nar. posl.

137., kod takijeh zlatnijeh ruku, *pa* ideš da služiš drugoga. *V.* prav. sov. 38 (o prijedlogu *kod* u ta dva primjera vidi u §. 530). — Veznici *pa* i *opet* mogu se poradi veće snage združiti: продаћемо га макар за грош, *na* смо *onem* на добитку. nar. posl. 5., čoek se uči, dok je živ, *pa opet* lud umre. 349.

495. a) Prilog *samo* može služiti kao suprotni veznik, na pr. častićemo se i veseliti, *samo* najpre da ideš, da doneseš trave. nar. prip. 110., udri, koliko ti drago, *samo* nemoj kosti prebiti. nar. posl. 312., po đevojku, kada tebe drago, svata kupi, koliko ti drago, *samo* te je kralju pozdravio, da ne vodiš dva sestrića tvoja. nar. pjes. 2, 135 (na str. 133. ovo se sve kaže gotovo istim riječma, ali mjesto *samo* stoji *nego:* što me care za svatove pita, neka kupi, koliko mu drago, po devojku, kada njemu drago, *nego* ćeš mi cara pozdraviti, nek ne vodi svoja dva sestrića).

b) Veznik *ta* ima suprotno značenje samo u prihvatanju tuđih riječi, na pr. *A.* otkuda ti znaš, da sam ja hadžija? *B.* *ma* ја знам, да то други чоек не би учинио. nar. posl. 206. *A.* đe si bio? *B.* *ta* išao sam da zovnem Mirka. *V.* rječn. kod *ma*. *A.* jesi li ručao? *B.* *ta* jesam. kod iste riječi.

c) Primjeri za suprotni veznik *već*: boj ne bije svijetlo oružje, *već* boj bije srce od junaka. nar. posl. 21., svome sinovcu nije bio prijatelj, *već* zlotvor. nar. prip. 82.

d) Veznik *ama* uzet je iz turskoga jezika, isto tako i veznik *ele* i (veoma rijetki) *ema*,, a veznik *ma* iz talijanskog. Primjeri: i mačka je kralja gledala, *ama* ga se nije bojala. nar. posl. 103., vuk na vuka ni po noći ne će, *ama* hoće junak na junaka. nar. pjes, 4. 431., како је гођ било, *еле* се штета учинила. nar. posl. 162., ona se zatezala i suprotila, *ele* najposlije mati je kojekako namoli. nar. prip. 177., ovako joj riječ besjedili, *ema* veli sirota Roksandra. nar. pjes. 2, 127., konji oko njega jednako skakahu *ma* ga ne doticahu. nar. prip. 123., dva se čoeka mogu svaditi, *ma* dva ručka nikad. nar. posl. 57.

e) Suprotni veznici *a, pa* mogu se združiti sa sastavnim *i*, te nastaje sastavno-suprotna sveza *a i, pa i*. Primjeri: od Skatara a *a i* od Solila. nar. pjes. 2, 572., stane ga (t. j. konja) hraniti i timariti, te za mesec dana opravi se konj kao kaka tica, *a i* onako je bio krilat i zmajevit. nar. prip. 34., počne kazivati, štogod ko čini u svijetu, *pa i* što kraljevi misle. 138.

496. a) Rastavni su veznici *äli, ïli, jä* (iz turskoga jezika), *tä*. Primjeri: za prvi od tih veznika, (koji je dijalektičan): da mi padne kaplja od oblaka, nigđe nebi na zemlju padnula do na konja *ali* na Turčina. nar. pjes. 2, 606., žene se biju čibukom, a ljudi nožem *ali* puškom. nar. posl. 80. Veznik je *ili* veoma običan, najobičniji od sviju drugih, na pr. gramatika hrvatskoga *ili* srpskoga jezika., *ili* loncem o kamen *ili* kamenom o lonac, teško loncu svakojako! nar. posl. 102. Manje je običan veznik *ja*: ako kažem caru *ja* veziru. nar. pjes. 2, 273., udri,

ljubo, mene *ja* Turčina. 284., *ja* kuj *ja* ne mrči gaća. nar. posl. 108. Mjesto *ja* govori se gdješto *a*, kojemu nađoh potvrda samo u Š. 2, 115. 132. 140. Vrlo je rijedak rastavni veznik *ta*: *ta* se u bari *ta* u moru udavio, sve jedno je. nar. posl. 312. To je značenje i u primjeru: *ta* po šiji *ta* po vratu. 312.

497. a) Zaključni je veznik *dȁklē*, na pr. moja krava, *dakle* moje i tele. nar. posl. 181., ja viđu, da si ti hitre pameti i da umiješ dobro i mudro zboriti, bi li *dakle* pošao sa mnom k tome kralju? nar. prip. 207.

b) Izuzetni su veznici *do, nëgo, ösim, sämo, sämo štö, te* (veoma rijetko), *tek* (iz turskoga jezika), *tëk štö, vëć äko*. Primjeri za izuzetno *do* i *osim* navedeni su već u §. 490a, a za druge evo ih: doveo sam tri iljade vojske, a ne vodim *nego* pet stotina. nar. pjes. 2, 505., kud će guba *nego* na jare? nar. posl. 163., ove zanate zna gotovo svaki Srbin, *samo što* nema svaki alata. *V.* dan. 2, 102., Solomun ljubljaše Gospoda, *samo što* na visinama prinošaše žrtve. *D.* 1 car. 3, 3 (u oba ta primjera moglo bi *samo* biti i bez *što*)., kud će šteta *te* na rđava kmeta? nar. posl. 163 (da u tom primjeru *te* doista ima izuzetno značenje, to dokazuju poslovice slična značenja: kud će guba *nego* na jare? kud će rđa *do* u rod? 163)., ako li te danaske nadstrelim, ne tražim ti ni dvora ni ljube, *teke* što ću tebe obesiti. nar. pjes. 2, 358 (moglo bi biti i samo *teke* bez što)., sobom se ne ću hvaliti *već ako* slabostima svojima. *V.* 2 kor. 12, 5., muža od žene, a ženu od muža ne može ništa razdvojiti *već ako* kuka i motika. nar. posl. 184., pravi hajduk ne će nikad ubiti čovjeka, koji mu ništa ne čini, *već ako* da ga nagovori jatak. *V.* rječn. kod хајдук.

* * *

498. a) Namjerni su veznici: *da, ëda, käko, li, nëka*. Najobičniji je od njih *da*, koji u tom poslu dolazi s prezentom i s kondicionalom bez razlike u značenju. Primjeri: nije mene care opravio, *da* ja pijem po Leđanu vino. nar. pjes. 2, 133., veće posla Kraljevića Marka, *da* on slavi svoje krsno ime. 2, 366., ovo činim za jevanđelje, *da* bih imao dijel u njemu. *V.* 1 kov. 9, 23., *da* bismo bolje poznali, kako je Srbija onda stajala, razgledaćemo Dušanov zakonik. *D.* istor. 55. — Primjeri za namjerni veznik *eda*: hajde, da udarimo na nj, *eda* bismo ga kako satrli. nar. prip. 42., privuče se polagano pod prozor, *eda* bi što čuo. 217.

b) Primjeri za namjerno *kako*: puste odozdo strijelu iz luka, da se dobro za čardak prihvati, *kako* bi se uz nju peti mogli. nar. prip. 9., naumi, da vjenča aždaju, *kako* će više zlo činiti. 119., ovaj su red (t. j. đakonski) postavili apostoli, da služi vjernima oko trpeze, *kako* bi se starješine mogle starati samo za propovijedanje. *D.* pis. 236. — Namjerno se *li* nalazi samo u niječnim rečenicama i stoji samo s kondicionalom i futurom. Primjeri:

stane svojim prijateljima naručivati, ne bi *li* mu kako dobavili koji top. *V.* dan. 3, 176., pođe u lov, ne *li* braću našao. nar. prip. 55., obzire se ka Kruševcu b'jelu, ne će *li* se šure prisjetiti, ne će *li* se njima ražaliti. nar. pjes. 2, 271., čovjek se divljaše i ćutaše, ne će *li* poznati, je li .... *D.* 1 mojs. 24, 21. U takvim je rečenicama *li* upravo upitno (vidi u §. 507d); prvi se primjer može razvezati u: stane prijateljima naručivati, ne bi *li* mu dobavili top? i t. d. — Primjeri za namjerno *neka*: potkuj i mene, mladi junače, *neka* bih konjem u goru utekla. nar. pjes. 1, 88. molićemo Boga istinoga, *nek* nam dade ključe od nebesa. 2, 2., daj, me, majko na daleko, *neka* ti se rodom hvalim. nar. posl. 50.

499. a) Vremenski su veznici: *čîm, dȍk (dȍklê), ȉstom, kàda (käd), käko, pȍšto, štȍ, tȅk* (iz turskoga jezika), *tȅk štȍ*. — Veznik *čim* se uzima, kad se hoće da naznači, da se iza onoga, što se kaže u zavisnoj rečenici, događa odmah ono, što se kaže u glavnoj, na pr. kako mi se zasvijetliše oči, *čim* okusih malo meda. *D.* 1 sam. 14, 29. Prema *čim* u zavisnoj rečenici može u glavnoj stajati *tako, tim,* na pr. *čim* ga vide Musiću Stevane, *čim* ga vide, *tim* ga i poznade. nar. pjes. 2. 303., *čim* ti nasta na Srijem vojvoda, *tako* nama Turci dodijaše. 3, 52.

b) Veznik *dok* katkad znači isto, što *čim, pošto*: *dok* satrše ona koplja bojna, potegoše perne buzdohane. nar. pjes. vuk 2. 282., *dokle* mene to veselje prođe, obojicu hoću objesiti. 2, 135. vješt čoek svakoga od njih, *dok* progovori, može poznati. *V.* nar. posl. XX. Obično se *dok* ili *dokle* uzima, kad se hoće da naznači, da se ono, što se kaže u glavnoj rečenici, događa do početka onoga, što se kaže u zavisnoj, na pr. te se ráni i oda zla brani, *dok* se vratim iz Hercegovine. nar. pjes. 2, 176., obaljuje konje i junake, *dokle* dođe konjma carevijem. 2, 140. I *dok* i *dokle* može se uzimati, kad se hoće da naznači, da ono, što se kaže u glavnoj rečenici, traje tako dugo kao ono, što se kaže u zavisnoj: ime ti se svuda spominjalo, *dok* je sunca i *dok* je mjeseca! nar. pjes. 2, 198., *dokle* Tale zahođaše, zdravo doma dohođaše. nar. posl. 65. Za korelaciju takvome *dok (dokle)* može služiti *a to, tada,* na pr. *dok* su oni još to govo rili, *a to* se pomole kola i konji. nar. prip. 2., *dok* mi, brate, skupa prebivasmo, i majka nam dvori upravljaše, *tad* se naši dvori bijelješe. nar. pjes. 2, 634., *dokle* bješe vojevoda Mirko, bješe *tada* mlogo vojevoda. 3, 53.

c) Riječ *istom* znači isto što *čim,* na pr. *istom* kneže naredio vojsku, na Kosovo udariše Turci. nar. pjes. 2, 296., — ali može značiti i isto, što *dok* ili *dokle,* na pr. *istom* care u besjedi bješe, Miloš ide, a kulaša vodi. nar. pjes. 2, 144. Vezniku *istom* za korelaciju mogu služiti riječi *a, ali, dok, pa, pak* (*dok* je u tome poslu suprotni veznik, vidi u §. 493d); primjeri: *istom* Grujo sjede za trpezu, *a* povika s bedema Latinče. nar. pjes. 2, 476., *istom* oni tako besjeđahu, *al'* eto ti sluge Milutina, 2. 293., *istom* oni u besjedi bjehu, *dok* se pramen zapođede tome. 2, 220., *istom* Stje-

pan iz tazbine dođe, *pa* je bratu Đuri besjedio. 3, 93., *istom* on to reče i ne reče, *pak* on šari dade oganj živi. 3, 423.

d) Veoma je običan vremenski veznik *kada (kad)*, a uzima se u tri slučaja: njim se naznačuje, da se ono, što se kaže u zavisnoj i u glavnoj rečenici, događa u isto vrijeme, na pr. *kad* si u kolu, valja da igraš. nar. posl. 121., — da se ono, što se kaže u zavisnoj rečenici, događa prije onoga, što se kaže u glavnoj, na pr. *kad* te opanke poderеš, ja ću ti kupiti druge. 122., — da se ono, što se kaže u zavisnoj rečenici, događa poslije onoga, što se kaže u glavnoj, na pr. *kad* je sunce ogranulo, mi smo već bili otputovali. Za korelaciju vremenskome *kada (kad)* mogu služiti riječi: *a, a ono, a to, ali, dok, kad li, no, onda, pa, tada, te, tu* (i sámo *tu* znači katkad: tada, na pr. pa stadoše dijeliti blago, Šćepan uze groše i dukate, Mitru daje pare i dinare, *tu* je Mitar riječ govorio. nar. pjes. 2, 631). Primjeri: no *kad* dođe Jovan u pećinu, *a* ti tvoje dijete upitaj. nar. pjes. 2, 29., *kada* nasta godina deseta, *a* ribari ribe povataše. 2, 70., glas do neba, a *kad* dobro pogledіš, *a ono* mućak. nar. posl. 42., *kad* se vrati kući, *a to* se onaj kamen pretvorio u zlato. nar. prip. 54., *kad* u jutru ustanem, *a to* vuci došli te zaklali moga čelca. 203., *kad* je bilo oko ponoći, *ali* kurjaci zaurlaju. 16., *kad* su bili blizu b'jele crkve, *al'* iz crkve nešto progovara. nar. pjes. 2, 18., a *kad* treće jutro osvanulo i na popas sunce iskočilo, *dok* evo ti Stankovića Steva. 4, 444., *kad* bude u jutru pred zoru, *dok* poviču stražari: utekoše Turci! *V.* mil. obr. 99., *kad* se čoek probudi, i rastrijezni, *kad li* se ne nalazi na onome mjestu, đe je bio panuo, nego u nekakvome bostanu. nar. prip. 125., a *kad* sjutra zora dolazila, *no* da reče tanana Grkinja. nar. pjes. 2, 19., *kad* jednom Julijan zapovjedi, da se sve, što je za jelc, pokropi krvlju od idolskih žrtava, *onda* se sv. Teodor javi u snu patrijarhu i kaza mu .... *D.* pis. 104., *kad* se djeca rađaju, *onda* se kao bez prekida produžava stvaranje svijeta. 215., a *kad* Savo riječ razumio, *pa* na pleći Draška dovatio. nar. pjes. 4, 66., *kad* te čula tri drobnjačka bana, *pa* odoše u bijelu crkvu. 4, 465., *kad* gospoda izišla iz crkve, *tad* besedi vojvoda Prijezda. nar. pjes. 2, 503., a *kad* viđe vojvoda Milošu, *te* dorata konja podigrava. 2, 553., *kad* začuše kićeni svatovi, *te* svatovi jednu riječ kažu. 556., ja (t. j. a) kad čuo cetinjski vladika, *tu* vojvode obdario darom. 4, 465.

500. a) Riječ *kako* u značenju vremenskom znači isto što *čim*, na pr. *kako* đevojka ručak postavi, Međedović se odmah rukom hvati, da jede. nar. prip. 4., *kako* ti kažem, odmah ću umreti, 17., *kako* dođu kući, Miloš odmah ostavi ovce. *V.* rječn. kod обил. Ispred *kako* može stajati prijedlog *od* (v. §. 489c), te *otkako* znači, da se ono, što izriče glavna rečenica, događa od početka onoga, što izriče zavisna, na pr. *otkako* je ovoga grada, još ovake galije nije bilo. nar. prip. 86. Značenje, što ga ima *otkako*, može imati i samo *kako*: evo ima četiri godine, *kako* s tobom, care, vo-

jujemo. nar. pjes. 2, 173., evo ima devet godin' dana, *kako* čekam ja takove glase. 2, 371. — U korelaciji s veznikom *kako* mogu biti riječi: *a*, *ta* (veoma rijetko), *tako*: *kako* one odlete, *a* carev se sin probudi. nar. prip. 23., *kako* opazi njega i maramu, *a* ona uzdahne. 35., *kako* kleta (t. j. Jerina) na vješala dođe, *ta* srdito na katane viknu. nar. pjes. 2, 501., *kako* baci ključe u Dunavo, *tako* beže vrata zaboravi. 2, 445., *kako* srete Golotrba Iva, *tako* njemu Božju pomoć daje. 3, 100., evo ti od svakuda svakojakijeh konja k njemu, i *kako* koji dolazi, *tako* na prva koljena pred njim pada. nar. prip. 153.

b) Riječ *pošto* (t. j. *po što*) znači, da se ono, što se kaže u zavisnoj rečenici, događa prije onoga, što se kaže u glavnoj, na pr. točeći vodu jednako je u nj gledala i *pošto* natoči, nikako nije mogla, da se odande otrgne. nar. prip. 35., kaluđer *pošto* vide, šta bi, ukloni se za jedno drvo. 122. — U korelaciji prema *pošto* mogu biti riječi *a*, *no*, *onda*, na pr. *pošto* zaspim, *a* mojom nesrećom skoči varnica. nar. prip. 204., *pošto* su se napojili vina, *no* da reče Kristitelj Jovane. nar. pjes. 2, 82., *pošto* je tako nekoliko noći jednako radio, *onda* mu braća počnu zlobiti. nar. prip. 10., *pošto* daleko otidu, *onda* reče harambaša. 217. — Riječca se *što* rijetko upotrebljava kao vremenski veznik: *što* jedan lud baci kamen u bunar deset pametnih ne mogu ga izvaditi. nar. posl. 350. [illegible] *što* ne ćeš vode usuti. V. rječn. kod [illegible]., Jakov ne [illegible] *što* mu ne će predati senete. nar. pjes. 4, 4[illegible] [illegible] *što* znači kad *pošto* a u druga dva: [illegible]

[illegible]

službi danas manje obično), na pr. zdrav *kao* lav. nar. posl. 89., ljut *kao* ris. 173. Nema promjene u značenju, ako se iza *kako* ili *kao* uzme veznik *i*: konj mu nije, kakvino su konji, veće šaren *kako i* goveče. nar. pjes. 2, 249., sve barjaci *kao i* oblaci, a čadori *kao i* snjegovi. 2, 313., biće svašta *kao i* na božić. nar. posl. 14., stane živeti *kao i* pređe. nar. prip. 90. Riječi *kako* i *kao* mogu iza sebe dobiti riječ *što*, te biva *kako što*, *kao što* (prvo od ovoga dvoga manje je obično): pa vi raja (t. j. ostaćete), *kako što* ste bili. nar. pjes. vuk 4, 370., svrši na putu sve, *kao što* mu je rečeno. nar. prip. 88. I *kako što* i *kao što* može se uzeti samo kad se vežu rečenice, a ne može se ni jedno ni drugo uzeti, kad se vežu riječi; rđavo bi na pr. bilo: konj šaren *kao što* goveče. Da se *kao što* može rastavljati, to je rečeno u §. 438f. Katkad iza *kao što* dolazi još riječca *i*: ali Markov soko jogunica, *kao što* je *i* njegov gospodar. nar. pjes, 2. 427., postane kobila, *kao što* je *i* bila. nar. prip. 29. Veoma su obični u korelaciji adverbi: *onako*, *tako*: *kako* gospodar svira, *onako* mlađi igra. nar. posl. 125., *kako* rekle, *tako* učinile. nar. pjes. 1, 397.

c) Prilog *kamo* znači isto što *kako* u svezi *kamo li*, na pr. sila otme zemlju i gradove, *kamo l'* mene konja otet ne će! nar. pjes. 2, 142., ne more je mlade ni viditi, *kamo l'* će je junak obljubiti! 2, 617. — Da *nekmo li* stoji mjesto *ne kamo li*, to je rečeno već u §. 42b. Kad se kaže: dosadio studenu kamenu, a *nekmo li* caru Sulejmanu (nar. pjes. 2, 320), to je kao da se reče: a *kamo li ne* caru, t. j. a *kako li ne*.

d) Riječ *nego* govori se samo iza komparativa i iza riječi, koje imaju komparativno značenje, na pr. današnji je ilirski ili zagrebački pravopis bolji *nego* svi dojakošnji pravopisi južnijeh Slavena rimskoga zakona. *V.* pis. 23., jača su dvojica *nego* sam Radojica. nar. posl. 111., ugrabi me prije, *nego* pop prispje. nar. prip. 123., nađu đevojku više mrtvu *nego* živu. 166. Mjesto *nego* može se uzeti *nego i*, *negoli*, na pr. volim brata *nego i* gradove. nar. pjes. 2, 570., bolja je i prazna torba *negoli* vrag u torbi. nar. posl. 21. Govori se i *nego što*, ali samo kad se rečenica s rečenicom poredi, na pr. vetar duva niz vodu Moriša, većma nosi Jovanovu lađu *neg' što* voze trideset vesala. nar. pjes. 2, 641., кад се за кога говори да је млађи, *него што* је. nar. posl. 114., taj će sad još više znati, *nego što* je znao. nar. prip. 88.

e) Veznik *no* govori se (kao i *nego*) samo iza komparativa i iza riječi, koje imadu komparativno značenje, na pr. bolje se pošteno skriti *no* sramotno prikazati. nar. posl. 26., ja ću umrijeti prije *no* kokoti zapoju. nar. prip. 143., učini kletvu, da se ne će oženiti drugom *no* carevom đevojkom. 151. — Riječca *što* u značenju *kako* govori se samo ispred komparativa i superlativa, na pr. sedla konja, *što* ga ljepše može, opasuje, *što* ga tvrđe može. nar. pjes. 2, 566., izođene se, *što* najljepše mogaše. nar. prip. 129., bježi natrag, *što* bolje može. 155. (Kad riječca *što* može zna-

čiti *kako,* tome lijepo odgovara, što riječca *to* može značiti *tako,* na pr. *to* ti zmaje u riječi bješe, a iziđe Danica zvijezda. nar. pjes. 2, 258., *to* je Marko u riječi bio, kliče vila s Urvine planine te doziva Kraljevića Marka. 440).

f) Mjesto *nego,* kako smo ga imali pod d), govori se dijalektički (u Hercegovini, u Slavoniji) *već,* na pr. jača su dvojica *već* sam Radojica.

502. a) Izrični su veznici: *käko, gdjë, da, e.* Primjeri za prva dva: čuli ste, *kako* je kazano starima, ne čini preljube. *V.* mat. 5, 27., тужио се неко, *како* јести не може. nar. posl. 112., on joj kaže i pripovedi sve po redu, *kako* ima dva brata i *kako* hoće da se žene. nar. prip. 76., — tu se odmah jadu osjetila, *đe* j' umr'o nejačak Jovane. nar. pjes. 2, 42., pohvali se među đevojkama, *đe* s' oteo konja od Bugara. 2, 143., na um pade begu Radul-begu, *đe* će njega kralju prevariti. 2, 446. Primjeri za izrično *e*: bi li reko, *e* sam ženska glava? nar. pjes. 3, 351., kad vladika glase razumio, *e* se vezir s vojskom podigao. 4, 81., zbori mlada, *e* ih doma nema (iz neke narodne pjesme). V. rječn. kod *e.*

b) Najobičniji je izrični veznik *da*: do sad mislim *da* je poginuo. nar. pjes. 2, 308., онда се она увјери, *да* је оно истина. nar. posl. 355., kaza im, *da* će im dovesti jednoga carskog čoeka. nar. prip. 222., ždrijebe pozna, *da* to nije onaj tanki glas lisičin. 224.

c) Među izrične rečenice mogu se brojiti objasnidbene (eksplikativne); to su onakove, kojima se objašnjava kakva imenica ili druga koja riječ glavne rečenice: već mu je vrijeme, *da* se rodi. *V.* rječn. kod вада., što si dao priliku neprijateljima, *da* hule. *D.* 2 sam. 12, 14., riječi vrijedne i danas *da* se pročitaju i čuju. *V.* pis. 59., bolje je *da* selo propadne nego u selu običaj. nar. posl. 23., može biti, *da* mu nije bilo još 40 godina. *V.* prav. sov. 76. U toj se službi nalazi i *kako*: donesu ferman, *kako* car Srbima sve oprašta. *V.* mil. obr. 123 (a na str. 124: donesu ferman, *da* car Srbima oprašta).

503. a) Uzročni su veznici; *budúći da, da, e, gdjë, jër, kàda, käko, štö, te, zäšto.* — Sveza *budući da* veoma je obična u književnika, ali narod je u svojim umotvorinama ne upotrebljava nikad. Primjeri: *budući da* bješe petak, Jevreji moliše Pilata, da im prebiju golijeni. *V.* jov. 19, 31. Prema *budući da* mogu biti u korelaciji riječi *tako, to, zato;* primjeri: *budući da* se on tvrdo izgovarao, da o tom ne zna ništa, *tako* ga puste. *V.* mil. obr. 187., *budući da* djeca imaju tijelo i krv, *tako* i on uze dijel u tome. jevr. 2, 14., *budući da* je selo bilo malo (kao što je i sad) i kuća naša upravo na vodi između dvije vodenice, *to* nije moguće, da je ova riječ i onda ondje bila, pa da je ja nijesam čuo. rječn. predgovor., *budući da* su kumovi .... dužni poučavati istinama svete vjere onoga, kojega iz vode prihvate .... *to* pomisli, kako nam valja paziti, kad se primamo tako svetoga posla. *D.* pis. 183., *будући да* није добро видјела, *зато* није могла одмах да уврзе. nar. posl. 178., *budući da* u Srbiji ni u desetom selu nema crkve, *zato*

ljudi idu uz časne poste namastirima te se ispovijedaju i pričešćuju. rječn. kod намастир.

b) Veznik se *da* slabo uzima u uzročnoj službi, na pr. a zar ste se na me rasrdile, *da* ja tužna malo dara nosim? nar. pjes. 3, 505., ali si se na me rasrdio, *da* ti nisam na indatu bio? 3, 556. — Primjeri za uzročno *e*: pop popu nije kriv, *e* mu je poredan bir. nar. posl. 255., car hoćaše izgubiti ljubu, *e* mu ljuba mnogo sakrivila. nar. pjes. 2, 26., no je njemu dobra sreća bila, *e* ga ne da Čuprilić vezire. 2, 609. — Primjeri za uzročno *gdje*: mili Bože, na svem tebi fala, *gdi* dođoše dva putnika stara. nar. pjes. 2, 10., stane se čuditi, *gde* čoban dolazi kući svako veče. nar. prip. 60., ne htednu mu je odmah dati, *gde* je star i siromah. 109.

c) Veznik je *jer* veoma običan, na pr. proli suze proiguman Vaso, *jer* je njemu vrlo žao Marka. nar. pjes. 2, 444., ne imadijahu djece, *jer* Jelisaveta bješe nerotkinja. *V.* luk. 1, 7. Pored *jer* nalazi se i *jêre*, koje je starije (§. 52a) i *jêra* (§. 42d), ali je jedno i drugo rjeđe nego *jer*: drži pri sebi ovi lješnik, *jere* će ti služiti. nar. prip. vuk 117., i lasno ih pridobit možemo, *jera* nije vojska od mejdana. nar. pjes. 2, 314. Ima i *jërbo* (t. j. jer bo), koje je dijalektizam. — Primjeri za uzročno *kada*: blago tebi, *kad* imaš dva veselja! nar. prip. 80., hvala Bogu, *kad* živi pobegosmo! 218., *kad* me pitaš, pravo da ti kažem, nar. pjes. 2. 181. Prema *kada* može u korelaciji biti *to*: kad je tako, *to* ćemo mi učiniti, da on ostane. nar. prip. 69., *kad* si tako učinio .... mene radi, *to* ću te blagosloviti. *D.* prip. 24.

d) Riječ *kako* dosta često ima službu uzročnoga veznika, na pr. *kako* ovaca ne držim, pasa ne čuvam. nar. posl. 126,. *kako* se najviše oko vatre nalazila, prozovu je maćeha i njezina kći pepeljugom. 160. Prema *kako* može u korelaciji stojati *to*: *kako* turski car potom pogazi akermanske ugovore i opet se zavadi s Rusima, *to* i ovi poslanici ostanu u zalozi. *V.* mil. obr. 172., *kako* se ovdje srednji rod ne uzima u račun, *to* u „sebru" valja razumjeti osobito čovjeka nižega reda. *D.* istor. 63., *kako* je uređeno, da se mrtvo tijelo treći dan pogrebe, jer se smrt već počinje jako pokazivati na njemu, *to* spomeni i molitve u deveti dan odgovaraju raščinjanju njegovu u grobu. pis. 361. — Primjeri za uzročno *što*: Бог није крив, *што* људи зло чине. nar. posl. 20., onda mu braća počnu zlobiti, *što* oni nisu mogli jabuke sačuvati, a on je sačuva. nar. prip. 19., ja ću tebe učiniti čestita, *što* si me izbavio. 183.

e) Primjeri za uzročno *zašto* (koje je Vuk pisao samo u ranijim svojim radnjama, a Daničić nikad): da vide Srijemci i Bačvani i Banaćani, kako njihova braća po onim zemljama govore, *zašto se* do sad o tom ništa nije pisalo. *V.* rječn. (1818) XVII., ja kažem, da se treba truditi i čistiti jezik od tuđi riječi, ne samo od turskije, nego i od svaki drugi, čije mu drago bile, *zašto* latinske ili njemačke riječi nijesu nama ni malo ljepše od turskije. XX.,

velimo, da je ovo .... najnužnije, *zašto* mi danas nemamo nijednoga spisatelja, koji bi .... pis. 60., da mi j' ovde jagnješce, ja bi vam ga sad dao, *zašto* prete čobani, da mi jagnje ukradu. nar. pjes. 1, 131., već je meni velika nevolja, *zašt'* ja ranim u mojemu dvoru devet nemo, drugo devet slepo. 2, 8. Prema uzročnom *zašto* može u korelaciji biti *zato*: đekoje riječi *zato* ne možemo pisati po slavenskoj ortografiji, *zašto* će u nas drugo značiti ili će se drukčije čatiti, nego što se govori. *V.* rječn. (1818) X.

f) Mnogi današnji pisci pišu *pošto* u značenju uzročnog veznika, na pr. ostavite Turcima Carigrad, *pošto* su oni tu brojem najjači. *M.* 58. — ali Vuk i Daničić nijesu nikad tako upotrebljavali riječ *pošto*, niti tome ima potvrda u narodnim umotvorinama.

g) Još se mogu dodati riječce *el, eli, jel*, koje imaju također uzročno značenje i nalaze se samo u pjesmama, a postanje im je tamno. Primjeri: jaši đoga, bježi iz Kosova, *el* ćeš, bane, poginuti ludo. nar. pjes. 2, 277., nemoj vikat dijete Maksima, *eli* smo mu žao učinili. 557., tade konjic usred polja stade, *jel* poznade druga Dmitrovoga. 3, 341.

h) Napokon treba navesti ovdje veznik *bo*, koji je već odavno arhaizam i dijalektizam. Taj veznik ne može stajati na početku rečenice, nego iza prve ili druge, na pr. ne mogu vam kazati, ni sam *bo* pravo ne znam. Rečenica, u kojoj je taj veznik, nije zavisna, nego je usporedna, t. j. veznikom se *bo* ne izriče toliko pravi uzrok, koliko tumačenje onoga, što je u glavnoj rečenici (kao lat. enim, njem. nämlich).

504. Posljedični su veznici: *da, kȁko, te.* Drugi je od ta tri veznika slabo u običaju, imamo ga u primjeru: sakuje (t. j. car) gvozden kovčeg veliki (t. j. tako), *kako* može on u njemu sjediti. nar. prip. 199., tako se govori na pr. ranio ga, *kako* ne će rane preboljeti. O vezniku *te* vidi u §. 492c. Posljedično je *da* veoma obično, na pr. i tu majka tvrda srca bila, *da* od srca suze ne pustila. nar. pjes. 2, 305., opustiću zemlju, *da* će joj se čuditi neprijatelji vaši. *D.* 3 mojs. 26, 32. Obično prema posljedičnom *da* stoji u glavnoj rečenici korelativno *tako*, na pr. dokle *tako* ne osiromaši, *da* već nije imao ni opanaka. nar. prip. 90., ovo se čudo razglasi po svijetu *tako, da* je na hiljade prosaca pristupljivalo. 127.

505. a) Pogodbeni su veznici: *ȁko, bȕdi, da, kàda, li, štȍ.* Pogodbe se dijele u četiri razreda. prvo su one, koje se samo pretpostavljaju ili pomišljaju. a ne kaže se, ni da se izvršuju ni da se ne izvršuju; drugo su one, kad se u obliku pogodbene rečenice izriče događaj, koji doista jest; treće su pogodbe, kojima se izriče mogući događaj, t. j. koji može biti, ali može i ne biti; četvrto su one, kojima se izriče, da je protivno istina, negoli je ono, što se kaže.

b) Veznik *ako* veoma je običan u pogodbama prvoga razreda, na pr. sve ovo daću tebi, *ako* padneš i pokloniš mi se. *V.* mat. 4, 9., *ako* opraštate ljudima grijehe njihove, oprostiće i vama otac vaš nebeski. mat. 6, 14., *ako* ljubite one, koji vas ljube, kakva vam je hvala? luk. 6, 32., *ako* misliš Božji biti, čini dobro za života. nar. pjes. 1, 137. Isti se veznik uzima i u pogodbama dru-

gog razreda: *ako* pijem, za svoje novce pijem. *V.* dan. 5, 91., *ako* koza laže, rog ne laže. nar. posl. 5., *ako* nije lijepo, nije ni skupo. 7., *ako* smo mi braća, nijesu kese sestre. 8. To bi se sve i bez pogodbe moglo ovako reći: ja pijem, ali za svoje novce pijem., koza laže, ali rog ne laže i t. d. I u pogodbama trećega razreda uzima se, i to s kondicionalom, veznik *ako,* na pr. *ako* bih te u pjesmu pjevala, pjesma ide od usta do usta, pa će doći u pogana usta. nar. pjes. 1, 404., *ako* bi se zametnula kavga, teško onom, tko j' najbliže Marka. 2, 432., inače bi (ti) satjerao sebi nož u grlo, *ako* bi bio lakom. D. pr. sol. 23, 2. — Prema *ako* može u korelaciji biti: *a, onda, ono, a ono, tada, tako, to;* primjeri: *ako* tebe ponestane blaga, *a* ti dođi poočimu tvome. nar. pjes. 2, 261., *ako* ne možemo, kako hoćemo, *a* mi ćemo, kako možemo, nar. posl. 6., baciću ovaj novčić u vodu, pa *ako* ne potone, *onda* sam ga zaslužio. nar. prip. 50., *ako* bi se dogodilo, da sjutradan dođe kaka žena, da ište soli .... onda se zacijelo misli, da je ono ona sinoć bila. *V.* rječn. kod вјештица, *ako* na čoeka ne će sramota, *ono* će on na nju. nar. posl. 5., *ako* nema pameti, *ono* ima noge. 6., ako je malo mlijeka, *a ono* je blizu rijeka. 4., *ako* što novo učini Gospod i zemlja otvori usta svoja i proždre ih ..... *tada* znajte, da su ovi ljudi uvrijedili Gospoda. *D.* 4 mojs. 16, 30., *ako* te zapita ovaj narod, *tada* im reci. jerem. 23, 33., nosi, brate, do tri sitne knjige, nosi, brate, Ivi, bracu mome, *ako* može dobra pregoreti, *tako* ć' brata očima viditi. nar. pjes. 2, 569., *ako* nema vaskrsenija mrtvijeh, *to* ni Hristos ne usta. *V.* 1 kor. 15, 13. *ako* tako bude, *to* smo mi propali. rječn. kod то.

c) Veznik *budi (bud')* uzima se u pogodbama drugoga razreda: *bud'* mi zakla konja na livadi, zašt' mi zakla čedo u kolevci? nar. pjes. 2, 17., *bud'* me bratiš, što mi ženu daješ? 2, 361., *bud'* si, bego, čohu ukopao, ti nijesi srebro ukopao. 3, 375., *bud'* ja, more, tvoje dobro kudim, a zašto ga ti kudiš? nar. posl. 254.

d) Veznik se *da* ponajviše uzima u pogodbama četvrtog razreda; kad se na pr. veli: *da* ja imam šćercu na udaju, ja bi njemu moju šćercu dala. nar. pjes. 1, 228., tu iz onoga „da ja imam" izlazi: „ja nemam", isto tako kad se kaže: *da* ga zemlja ne vuče k sebi, polećeo bi. nar. posl. 48. izlazi: „ali ga zemlja vuče" i t. d. U tom slučaju *da* stoji ponajviše s indikativom, rijetko s kondicionalom, na pr. *da* bi se oni opomenuli, imali bi vrijeme, da se vrate. *V.* jevr. 11, 15. — Veznik se *da* može uzimati i u pogodbama trećega razreda, na pr. *da* ko iziđe na pazar, pa *da* stane kupovati za kuću svoju različne stvari ne znajući, šta u kući ima, šta li nema, tome bi se svi ljudi smijali. *V.* pis. 14., *da* koje od vas upadne vreteno u nju (t. j. u jamu), one bi se mati odmah pretvorila u kravu. nar. prip. 157. Rijetko je *da* u pogodbama prvoga razreda: *da* te ostavimo tako, uteći ćeš. nar. posl. 56., *da* otidem i prokažem Ahavu, a on *da* te ne nađe, ubiće me. *D.* 3 car. 18, 12., *da* me i ubije, opet ću se uzdati u nj. jov 13, 15. — Prema pogodbenom *da* mogu u korelaciji biti riječi: *onda, tada,*

tako, te: *да* су пјесме ове прештампане вјерно, *онда* ја не бих ни спомињао неправде. *V.* nar. pjes. 2, 384., *da* nam nije Gospod ostavio sjemena, *onda* bismo bili kao Sodom i Gomor, rimlj. 9, 29., *da* su stajali u mom vijeću, *tada* bi kazivali moje riječi narodu. *D.* jerem. 23, 22., *da* ste vjerovali Mojsiju, *tako* biste vjerovali i meni. *V.* jov. 5, 46., *da* sam tela na konja primati, *te* vas ne bih predala u Turke. nar. pjes. 3, 38. Riječi *tako. te* veoma su rijetke u ovakoj korelaciji.

e) Pogodbeno *kada (kad)* s kondicionalom uzima se u pogodbama četvrtoga razreda na pr. *kad* biste znali mene, znali biste i oca mojega. *V.* jov. 8, 19., *kad* biste vi bili djeca Avraamova, činili biste djela Avraamova. 8, 39., *kad* bi trgovac svagda dobivao, ne bi se zvao trgovac, nego dobivalac. nar. posl. 115. Rjeđe se *kada* s kondicionalom uzima u pogodbama trećega razreda, a s indikativom u pogodbama prvoga razreda. Primjeri: pa *kad* ona ne bi poslušala, ja bih njene ruke osjekao. nar. pjes. 2, 235., *kad* je moj otac bio car, gde mu je oružje, što je pasao, gde li mu je konj, što ga je jahao? nar. prip. 34. — Prema pogodbenome *kada* može u korelaciji stajati *a, da, onda*: *кад* се овако чини с народнијем пјесмама, *а* шта би од њих било, да су их овакн књижевници скупљали? *V.* nar. pjes. 2, 387., *kad* ujaku ne ću, *da* kome ću? nar. pjes. 2, 138., *kad* bih ja još ljudima ugađao, *onda* ne bih bio sluga Hristov. *V.* gal. 1, 10.

f) Pogodbeno *li* se uzima u pogodbama prvoga razreda: misliš *li* me mrtva požaliti, požali me, dok sam u životu. nar. pjes. 2, 268., dobijem *li* Maru za ljubovcu, lepim ću je darom darivati. 3, 498., dosine *li* se on čega, to već nije više moje. *V.* rječn. kod досинути се.

g) Riječca *što* mislim da služi za pogodbe drugoga razreda u primjerima (u kojima bi se mjesto *što* mogle uzeti *ako*): *što* me care za svatove pita, neka kupi, koliko mu drago. nar. pjes. 2. 133,, a *što* pitaš za prokletog Vuka, proklet bio, i ko ga rodio! 2, 295., *što* volovi muču, ništa (samo da kola ne škripe). nar. posl. 353., a *što* pitaš za mal tvoj, ja bih rekao .... kovč. 68.

506. a) Dopusni su veznici: *äko, äko i, ì ako, da, dä i, ï da, mä* ili *màkar, màkar da, nëk (nëka), prëmda*. Dopuštanje se dijeli u dva razreda: prvo se može dopuštati štogod, što doista jest (ili što doista nije), drugo se može dopuštati štogod kao moguće, t. j. što se može dogoditi, ali se ne mora.

b) Veznik *ako* služi za dopuštanje drugoga razreda: hoću isti (t. j. ići) *ako* doći ne ću. nar. pjes. 2, 464., niti će ući u carstvo nebesko, koji — *ako* će kako biti dobar po djelima — ne bude zapečaćen vodom (t. j. kršten). *D.* pis. 180., da bi se zavjetovao služiti hrišćanskim tajnama ne mareći sam za sebe, *ako* će i muka dopasti. 242. Ono, što se dopušta kao moguće, ne mora biti čitava rečenica, već samo koja riječ, i u tom se slučaju govori *ako će* mjesto samoga *ako*: vjerni treba da se ugledaju na njih, *ako*

će samo za malo dana. *D.* pis. 324. — Prema dopusnome *ako* može u korelaciji stajati *opet*: mati *ako* je najgora, *opet* ja rada, da joj kći bude dobra. nar. posl. 175.

c) Veznici *ako i, i ako,* uzimaju se za dopuštanje prvoga razreda: ža mi ga je (t. j. djeteta), *ako* je *i* crno. 2, 625., *ako i* živimo u pojatu, ne grizemo slamu. nar. posl. 2., *i ako* me rodila vlahinja, potpuno je rodila junaka. nar. pjes. 1, 3., *i ako* sam bio u tamnici, dosta si me vinom napojio.: 2, 277. Svezom *ako i* može se dopuštati samo koja riječ, na pr. volješe starijega, *ako i* nezakonitoga sina Milutinova. *D.* istor. 37. U takvom slučaju mjesto *ako i* može se uzeti *ako će i*: da bi i oni mogli, *ako će i* za malo, imati dio u zajedničkoj molitvi. *D.* pis. 42. — Prema *ako i, i ako* može biti u korelaciji *ali, ipak, opet;* primjeri: *ako* je *i* go, *ali* je soko. nar. posl. 3., *ako* si *i* u grob sišao, *ali* si razbio silu pakla. *D.* pis. 166., *i ako* je moja danas ljuba, ljuba moja, *al'* je šćera tvoja. nar. pjes. 2, 268., *i ako* je moj mali gradac, *ali* sam ja u njemu dizdarac. nar. posl. 94. *ako i* nije taki dom moj pred Bogom, *ipak* je učinio zavjet vječan sa mnom. 2 sam. 23, 5., *ako* je *i* najgore dijete, opet je roditeljima milo. nar. posl. 3., *ako i* osjeća svoju nedostojnost .... *opet* ne očajava za svoje spasenje. *D.* pis. 210.

d) Rijetko se upotrebljava veznik *da* u dopusnom značenju, i to za dopuštanje drugoga razreda, na pr. ne će tebe pogubiti uja, *da* bi nikad ne vidio carstva. nar. pjes. 1, 628., *da* ću tamo junak poginuti, ne ću moju snahu ostaviti. 2, 542., ko prosi, *da* krunu nosi, valja mu dati. nar. posl. 152. Govori se također *da i, i da,* na pr. daj mi, Bože, od srca poroda, *da* bi i ljuta zmija bila! nar. prip. 68., idem, *da* bih se i ne vratio. 117., ne bih ja tu zmiju dofatila, i *da* će ti oči izvaditi. nar. pjes. 1, 200., može li žena zaboraviti porod svoj? a *da* bi ga i zaboravila, ja ne ću zaboraviti. *D.* is. 49, 15. Može se dodati još ovaj primjer, u kojem mjesto *da i* stoji *da ni,* jer je rečenica zanijekana: baš ću poći, *da* ne ću *ni* doći. nar. pjes. 2, 393. — Rijetko se prema dopusnom *da* nalazi u korelaciji *opet*: i *da* to ne učini (t. j. Bog), *opet* znaj, da se tvojemu idolu ne ćemo pokloniti. *D.* prip. 144.

e) Riječ *makar* (iz novogrčkog jezika) može se pokratiti te glasi također *ma* (drugo je suprotno *ma,* v. §. 495d); jedno se i drugo slaže s aktivnim participom (optativom) i znači dopuštanje drugoga razreda. Primjeri: molila se Bogu, da joj dâ, da zatrudni, *makar* zmiju rodila. nar. prip. 64., čekaću, *makar* bilo tri dana. 216., боље се удовици удати, *макар* с мужем просила, него да је синови хране. nar. posl. 25., *ma* šta bilo (na pr. otići ću). *V.* rječn. kod ma. Govori se i *makar da*: on bi za svoju gramatiku, *makar* kakva *da* bi ona bila, dobio toliko novaca (dakle s kondicionalom). *V.* drž. izd. 3, 67.

f) Riječ *nĕk* ili *nĕka,* o kojoj se govori u §. 314a, uzima se katkad u dopusnom značenju: *nek* je Turak sto hiljada vojske,

nas u gradu dvadeset stotina .... razbićemo Turke. nar. pjes. 4, 243. U toj službi može *nek* (neka) stajati s kojim prošlim vremenom: *A.* ja sam sinoć u vas na konaku bio. *B. neka si bio* (t. j. makar da si bio), put te nanio. nar. prip. 206. Tako bi jamačno dobro bilo i: *A.* dođoše vojnici. *B. nek* dođoše, biće i za njih mjesta.

g) Veoma je običan dopusni veznik *premda* (t. j. *prem da),* koji se upotrebljava za dopuštanje prvoga razreda: tako oni, *premda* su bili najbogatiji knezovi u Srbiji .... naume da se pobune. *V.* mil. obr. 175., bićete moje blago mimo sve narode, *premda* je moja sva zemlja. *D.* 2 mojs. 19, 5. Taj se veznik može upotrebiti i onda, kad se dopuštanje steže samo na dio rečenice: nema sumnje, da su sinovi dobijali dijelove od države očine, *premda* u manjem smislu. *D.* istor. 6., na svoju korist obrativši to *premda* daleko srodstvo s Nemanjom. 95., odbraniše starijega sina *premda* nezakonitoga. 130. — Prema vezniku *premda* mogu u korelaciji biti riječi: *ali, ali opet, ipak, no, opet.* Primjeri: *premda* mlogi ljudi ne idu u ajduke, da čine zlo .... *ali* kad se već čovek otpadi od društva ljuckoga, on poslije počne sva zla činiti. *V.* dan. 2, 92., *premda* ima dosta ljudi, koji znadu mlogo pjesama, *ali* je *opet* teško naći čoveka, koji zna pjesme lijepo i jasno. *V.* nar. pjes. 1 (1824) XXXIII., *premda* mi se čini očevidno .... *ipak* se jednoga drže svi bolji gramatici. *D.* rad jug. akad. 1, 116., *premda* su ga Srbi terali, *no* srpski konji posustanu. *V.* mil. obr. 77., *premda* je bio opak, *opet* pomisli, hoće li dati svoju dušu. nar. prip. 120.

* * *

507. a) Upitni su veznici: *äli* (dijalektički), *da, dăli, ĕda, ĕdali, li, zâr;* riječca *jêr* u upitnom značenju („zašto") upravo nije veznik, već zamjenica, koja je nekad glasila *ježe* (v. §. 41b i 52a) i značila „što": *jer* pominješ Kraljevića Marka? nar. pjes. 2, 403., *jer* ne kaza meni u Budimu? 598. — Primjer za upitno *ali*: *ali* si mi prasicu šišao? nar. posl. 10 (dijalektički).

b) Upitni veznik *da* dosta je običan u zanijekanim rečenicama, na pr. ja sam sinoć vrlo pijan bio, *da* što loše besjedio nisam? nar. pjes. 2, 131., što si mi se tako ražljutio? *da* ti nije nestanulo blaga? 2, 429., *da* ne ćete i vi otići? *V.* jov. 6, 67., *da* ne ćeš još biti car nad nama i zapovijedati nam? *D.* 1 mojs. 37, 8., sveštenik bi ga po svojoj dužnosti pitao, *da* nema na duši kakav grijeh? pis. 206. Prave su upitne rečenice i one, koje dolaze iza glagola *plašiti se, bojati se, prepasti se,* na pr. sad se pobuni sva kuća, poplaše se, *da* nijesmo oboje noću umrli (t. j. poplaše se, nijesmo li umrli?). *V.* dan. 2, 135., bojeći se Miloš, *da* Turci ne opaze. mil. obr. 98., jer se boji, *da* ga ne probudi. nar. pjes. 2, 443., bila sam se prepala, *da* nijesi onamo pošao. nar. prip. 150., bojeći se, *da* Grci ne obladaju. *D.* istor. 35., jer se bojaše, *da* jeretici ne dozovu Turke. 165. — Osobitu službu ima upitno *da* u

rečenicama, gdje već druga koja riječ ispred *da* izriče pitanje. U takvim rečenicama stoji prezent, i to mjesto futura ili mjesto kondicionala. Prvo je u primjerima: Gospode, zar ti moje noge *dà* opereš? (t. j. zar ćeš oprati?), *V.* jov. 13. 6., zar *da* majka ostane i bez sina? nar. prip. 34., zar *da* pogine Jonatan? *D.* 1 sam. 14, 45. Drugo je u primjerima: zašto mi ovđe *da* mremo od gladi? (t. j. zašto bismo mrli?). *V.* dan. 3, 172., zašto *da* moju slobodu sudi savjest drugoga? 1 kor. 10, 29., koga *da* ti dozovem? *D.* 1 sam. 28, 11., zašto *da* govore Misirci? 2 mojs. 32, 12., šta *da* se mučite tako daleko? nar. prip. 7. Mjesto združenoga *zar* i *da* nalazi se i samo *da*: a ti, more, mejdan *da* dijeliš (t. j. *zar da* dijeliš? zar ćeš dijeliti?). nar. pjes. 2, 282., nemam ni sam, koliko mi treba, a *da* dam vama (t. j. *zar da* dam? *zar bih dao*?). nar. prip. 171. — Katkad se izriče, da se nešto događa, a ne bi se imalo ili ne bi se smjelo događati: zašto *da* psuje ovaj mrtvi pas cara? D. 2 sam. 16, 9. Tako se govori i piše: zašto *da* ovuda raste korov?

c) Primjeri za *dali*: *dali* me sad g. Svetić razumije? i *dali* još ne priznaje, da sam pravo imao? *V.* drž. izd. 3, 116., *dal'* ne vidiš, gde si poginula? nar. pjes. 2, 120., car zaželi doznati, *dali* se zaista više zna. nar. prip. 88., *dali* ti nijesam rekao? 135. — Primjeri za *eda, edali*: *eda* ga nađe? *V.* rječn. kod *eda., eda* može ko vodu zabraniti? d. ap. 10, 47., zapita ih, *eda* bi imali što, da mu dadu za jelo? nar. prip. 2., za Boga, bako, *edali* ti što znaš? 21., zapita ga, *edali* će joj dati? 65.

d) Veoma obični upitni veznik *li* nalazi se i u jesnim i u niječnim rečenicama; u prvom slučaju ne zna se, hoće li onaj, koji je pitan, odgovoriti jesno ili niječno, na pr. jesi *li* ga vidio? imate *li* malo hartije? Isto znači katkad *li* i u niječnim rečenicama, na pr. nijesi *li* ga vidio? nemate *li* malo hartije? Običnije *li* u niječnim rečenicama znači isto što *zar* u isto takvim rečenicama, a *zar* kad se uzme u jesnom pitanju, očekuje se odgovor niječan i obrnuto, na pr. *zar* i ti to misliš? *zar* vi ne vidite? Ovome drugom primjeru odgovara *li* u primjerima: nijesam *li* ti rekao? nije *li* Bog stvorio svijet? Riječca *zar* može i ne biti upitna te onda znači „možda", „valjada", na pr. doći će *zar* i on. *V.* rječn. kod зар., ti si moja žena, tako je *zar* Bog osudio. nar. prip. 145. Koje je značenje starije, to se ne može reći, jer je postanje riječi *zar* tamno.

508. a) Uznosni su veznici *ljë* (samo u niječnim rečenicama) i *tà;* primjeri: taj te Turčin *lje* pogubit ne će. nar. pjes. 4, 269., to može biti po razumu V. Lazića, ali po razumu ljudskome *lje* ne! *D.* sitn. sp. 89., nemoj, brate, *ta* dobro nam je obojici. nar. prip. 90., kakva je to careva zamjena, *ta* na njemu ni haljina nema! 2, 145. Iz tih se primjera vidi, da se veznicima *lje* i *ta* s osobitom govornom silom uznosi koja riječ u rečenici.

b) Uzvični su veznici: *a, alà* (taj je uzet iz gičkoga jezika), *da, e, li, nu*. Primjeri: *a* za Boga, pobratime dragi! čija biza od

planine dođe? nar. pjes. 3, 218., kolovođa sestra Stojanova, *a* kakva je, da od Boga nađe! 257., *ala* imaš brza konja, gde ga dobi? nar. prip. 27., *ala* ženo, lijepo ti je ova livada pokošena!, 181., *da* kakva je Roksanda đevojka! nar. pjes. 2, 134., braminska kći *da* bude milosnica podloga ćifte! *V.* dan. 2, 141., *e* lijo, sad si dolijala! nar. posl. 78., pošto se pobratimiše, reče mu starac: *e* pobratime, sad da se darujemo! nar. prip. 120., žestok *li* je ludani Jovane! nar. pjes. 2, 28., čudno *li* si svate prevario! 2, 564., *nu* viđite, moja braćo draga! 2, 34., *nu* otiđi na bijelu kulu! 235.

c) Potvrdan je veznik *dä;* njim se odgovara jesno na pitanja, na pr. *A.* jesi li mu rekao? *B. dä.* Kad u odgovoru ili u opće u prihvatanju tuđih riječi stoji *da* iza glagola, onda ono znači, da se odgovor ima shvatiti u protivnom smislu, na pr. *A.* da ti legnem glavom na krilo, da me malo poišteš. *B.* hoću *da* (t. j. ne ću); Bog zna, kakva ti je glavurina! nar. prip. 177., *A.* je li živina nahranjena? *B.* jeste *da* (t. j. nije!) 180. Tako bi i u primjeru: „*A.* Stojan se još nije vratio. *B.* nije *da*" ovo *nije da* upravo značilo: *jest* (vratio se).

509. a) Željni su veznici: *da, ëda, kàda (käd), nëka (nëk),* — U §. 251a kazano je, da riječca *da* stojeći s 1. licem plur. prezenta znači isto što 1. lice plur. imperativa, na pr. *da plètémo* je isto što *plètimo.* Takvo se *da* nalazi i s drugim licima osim 1. plur. te ima značenja, što ih ima imperativ, kojemu je temeljno značenje želja, a iz želje izlazi zapovijed, molba, nagovaranje i t. d. (v. §. 591a). Primjeri: po Bogu *da* si mi brat! nar. prip. 25., sad *da* mi kažeš, gde su moja braća. 62., *da* Bog naspori! *da* Bog ne ukrati! *V.* rječn. kod да., koji koga poplaši, onaj prvi *da* počne jesti, nar. prip. 212., što rekoh, to *da* učinite. 16. Može se i s 3. licem plur. uzeti *da,* na pr. odmah *da* dođu svi ovamo! Može kokod nutkati ili poticati samoga sebe ili zajedno sa sobom druge: o Jovane, sinko, *da* te pitam. nar. pjes. 2, 32., sada *da* idem, da pogrebem oca svojega. *D.* 1 mojs. 50, 5., ona reče: poslušaj riječi sluškinje svoje; a on reče: *da* čujem. 2 sam. 20, 17., *da* ostavimo Grke i sve druge narode ovoga reda, nego *da* uzmemo za primjer Ruse. *V.* pis. 90., *da* rečemo, da je ovo samo narodna pripovijetka, ali je istina, da u krajini negotinskoj nijesu Turci sudili, nego knez. rječn. kod кнез., *da* kažemo, da Červa govoreći o Dubrovniku nije mnogo pazio na godine i na mnoge važne događaje; *da* kažemo, da je Lukari nevjerno razlagao državnu istoriju Dubrovnika, ali se oni nijesu mogli prevariti za unutrašnji red tê opštine. *D.* istor. 335. — Kako se mjesto imperativa može katkad uzeti futur (vidi u §. 609c), tako se mjesto futura može uzeti *da* s prezentom, ali rijetko: no *da* reče tanana Grkinja. nar. pjes. 2, 19., no *da reče* Zmajognjanin Vuče. 2, 589. U oba je primjera *da reče* isto što *reći će* (a *reći će* je isto što *rèče,* v. §. 612c). — Željno *da* može stajati i s kondicionalom: otišo je, *da*

bi ne došao! nar. pjes. 3, 91., čarne oči, *da* bi ne gledale! 3, 355., muči, ćerce, *da* bi zamuknula! 3, 512., *da* bih ja umr'o smrću pravedničkom i kraj moj *da* bi bio kao njihov! *D.* 4 mojs. 23, 10. Pred takvim *da* može stajati uzvik *o*: *o da* biste malo potrpljeli moje bezumlje! *V.* 2 kor. 11, 1., *o da* bi odsječeni bili oni, koji nas kvare! gal. 5, 12., *o da* biste sasvijem mučali! *D.* jov 13, 5., *o da* bi glava moja bila voda, a oči moje izvori suzni! jerem. 9, 1. — Kad je zapovijed ili zabrana oštra, onda može *da* stajati s perfektom, na pr. *da* ste odmah pošli k njemu! (t. j. pođite), isto je tako: *da* se nijesi makao odatle! *V.* rječn. kod да. Kad pred ovakim *da* stoji uzvik *o*, onda se izriče žalost, što se nešto nije drukčije dogodilo (a i to je neka želja, prenesena u prošlost), na pr. *o da* nijesam jučer onamo išao! Tako je i ovo: *o da umrijeh! da* me ni oko ne vidje! *D.* jov 10, 18. Ali ti se primjeri mogu i drukčije tumačiti, t. j. elipsom glavne rečenice, dakle na pr. *o da* nijesam jučer onamo išao, t. j. *dobro bi bilo*! ili: *sretan bih bio;* v. §. 450a.

b) Primjeri za željni veznik *eda*: *eda* Bog da, te ne dođe!, — *eda* Bog da, voda ga odnijela! *V.* rječn. kod еда. — Željne rečenice s veznikom *kada (kad)* nijesu potpune, t. j. glavna rečenica (na pr. *dobro bi bilo* ili *sreća bi bila* ili što nalik na to) nije izrečena (v. §. 450a), na pr. *kad* biste me, braćo. poslušali! nar. pjes. 2, 546., *kad* bih ja bio postavljen, da sudim u zemlji! *D.* 2 car. 15, 4., *kad* bi putovi moji bili upravljeni, da čuvam naredbe tvoje! psal. 119, 5. Ispred *kad* može stajati uzvik *o* (kao i ispred željnoga *da*, vidi pod a): *o kad* bi se napisale riječi moje! *kad* bi se stavile u knjigu! *D.* jov 19, 23. — O željnome *neka* (*nek*) vidi u §. 314a.

c) Riječ *dâko* (t. j. *da ako*) upravo znači „možda", ali se u tome značenju uzima samo onda, kad je s tim „možda" pomiješano nešto želje. Primjeri: *dako* (štampano: da 'ko) dođe barem polovina. nar. pjes. 4, 375 (t. j. možda će doći, želim, da dođe). Vuk u rječniku kod *да* kaže za rečenicu *da ako udari kiša* da znači želju: možda će udariti; a za rečenicu *da ako ne udari kiša* da znači želju: možda ne će udariti. Drugi primjeri: *da ako* se još ko nađe, kome će tako mila biti. *V.* dan. 3, 222., *da ako* i meni kad svane! nar. posl. 47., *da ako* se sada već priljubi k meni muž moj. *D.* 1 mojs. 29, 34. Želja može biti prenesena u prošlost: *da ako* je čuo Gospod, što reče Ravsak. *D.* is. 37, 4. Kako je sveza *da ako* dobila značenje „možda", to mi nije jasno.

Uzvici.

510. a) Uzvici su riječi, koje se upotrebljavaju, kad hoćemo da očitujemo kakvo čuvstvo: čudo, žalost, bol, gnjev, veselje, želju, gađenje, također kad kome što pokazujemo, kad mu što pružamo, kad ga dozivamo ili kad se kome odzivamo. Evo običnijih uzvika: âh, ahâ, âj, âo, àvâj, dê, dêdê, ê, êj, ěno, ěto, ěvo, glě, hâ, hâj, ijù, ijujù, jào, jàoh, jůj, kůku,

lêle, nâ, ô, ôh, ohò, ôj, pî, ûh. Većina se tih uzvika upotrebljava za različna čuvstva, ne samo za jedno, na pr. *ao* za žalost, gnjev, veselje, *e* za čudo, žalost, veselje, dozivanje, *oh* za žalost, bol, želju i t. d.

b) Među uzvike treba brojiti i ove riječi: *dìs* (dovikuje se volu, da se okrene), *ćûk, ćûk* (tako se zovu kokoši), *îš* (tako se tjeraju kokoši), *vâž* (tako se tjeraju guske). I ovo su uzvici: *cîc* (kad se hoće kome da kaže, da ne će dobiti ono, čemu se nada), *hôp* (kad se hoće da naznači brzi skok, na pr. onda ja *hop* u vodu), *krkac* (kad se hoće da naznači, kako što pada s bukom), *ljôskac* (za padanje, na pr. *ljoskac* o zemlju!), *zvîzgac* (na pr. *zvizgac* bičem!, t. j. da je sve zviznulo).

Nijekanje (negacija).

511. a) Ovaj dio sintakse ide također u nauk o dijelovima govora, jer riječi, kojima se negacija izriče *(ne, ni)* jesu dijelovi govora *(ne* je prilog, v. §. 485b, a *ni* je veznik, v. §. 492e).

b) Kad se glagol, koji se ima zanijekati, razumije iz predašnjega, on se ne mora ponoviti, već je dosta, da ostane samo *ne,* na pr. trava, koja povrh Velebita miriše, a po Lici *ne. V.* rječn. kod врijесак., svaki čovjek ne može lasno znati, koje riječi ovako narastaju, koje li *ne.* rječn. predgov., ne gleda, je li se našao krivac ili *ne. D.* istor. 297., hodi, da te opipam, jesi li sin moj Isav ili *ne.* 1 mojs. 27, 21. njima je malo stalo, molio ti ili *ne. Lj.* 419. To može da bude i u prihvatanju tuđih riječi: bi li se osvetio? a sveštenici odgovoriše: *ne. D.* ag. 2, 12., zar ne znaš, što je to? i rekoh: *ne,* gospodaru moj. zah. 4, 5.

c) Mjesto *nèmôj, nèmôjte* uzima se samo *ne,* kad se iz situacije dobro razabira, što ne treba da se čini, na pr. pa zamanu sabljom okovanom, a đevojka podbacila ruke: *ne,* Stojane, tvoga ti junaštva! nar. pjes. vuk 3, 128., pa on bjega s glavom bez obzira, a kad dođe na most na Bojanu, dočeka ga hodža i kadija pa ovako njemu govorahu: *ne* naprijed, Vuksane vojvoda! jer si svoju izgubio glavu. 4, 23., Josif, kad vidje, gdje otac metnu desnu ruku svoju na glavu Jefremu .... reče ocu svojemu: *ne* tako, oče. *D.* 1 mojs. 48, 18., narod navali na nj, da im bude car, ali im on reče: *ne,* braćo! sam Bog neka je gospodar nad vama. prip. 86. U posljednjem primjeru mjesto *ne* (t. j. *nemojte*) moglo bi biti i *nete,* o kojemu vidi u §. 251d.

d) Već je u §. 202b rečeno, kako ima slučajeva, da zamjenica *ništa* ima upravo jesno značenje, pa onda ni glagol uza nju nije zanijekan. Tako je u primjerima: srebro bješe *ništa* za vremena Solomunova. *D.* 2 dnevn. 9, 20., tako i vi postaste *ništa.* jov 6, 21., svi su taština, *ništa* su djela njihova. is. 41, 29. Isto tako i riječ *nïkakav* može imati jesno značenje: rđav, loš, na pr. ali je u njoj (t. j. u Raićevoj istoriji) jezik *nikakav,* t. j. niti je slavenski ni ruski, a još manje srpski .... a kako je *nikakav* jezik, tako je *nikaka* i ortografija. *V.* dan. 1, 102., кад се хоће за кога да каже да је *никакав* мајстор nar. posl. 174., ovaj se *nikakav* hljeb već ogadio duši našoj. *D.* 4 mojs. 21. 5., kad se

danas otkrivao pred sluškinjama, kao što se otkrivaju *nikaki* ljudi. 2 car. 6, 20.

e) Prijedlogom *bez* izriče se također neko nijekanje, na pr. čovjek *bez* pameti je onaj, koji nema pameti i t. d. Uz taj prijedlog obično se veće snage radi uzima zamjenica *ikakav*, na pr. on obeća izliječiti nas bez *ikakva* troška. *V.* dan. 2, 136., и то остаде без *икака* спомена даље nar. posl. 131., bio je običaj, da đake u subotu učitelj bije bez *ikake* krivice. rječn. kod bubota. — Ali se nalazi i zanijekana zamjenica, na pr. ко другима поклања, тај сам без *ништа* остане. *V.* nar. posl. 159., bježi doma bez *ništa*. nar. prip. 212., i on vodi Laketića Janka bez *nikakve* rane na junaka. nar. pjes. 4, 110. — Može se uzimati i *sav, svaki*: valjada bi on mogao pisati bez *svega* slavenskoga. V. rječn. (1818) XIII., bez *svake* sumnje ovo svojstvo nije mlađe. dan. 1, 42., pa ih staše Srblji razvoditi preko polja bez *svijeh* haljina. nar. pjes. 4, 151. — Rijetko je *kakav* mjesto *ikakav*, na pr. prevešću ti snahu preko mora i bez kavge i bez muke kake. nar. pjes. 2, 646.

f) Osim sveze s prijedlogom *bez* veoma se rijetko uzimaju riječi *nikakav, niko, nijedan* mjesto *ikakav, iko, ijedan*, kako je u primjerima: pravopis nije najmanja stvar u pisanju *nikakvoga* jezika. *V.* drž. izd. 3, 305., ne ću *niko* kod nas da bude nego nas dvoje. nar. prip. 128., Gospod ne pusti, da padne na zemlju *nijedna* riječ njegova. *D.* 1 car. 3, 19. — Vrlo je rijetko i neobično, kad se u zanijekanim rečenicama mjesto *svaki* nalazi *nijedan*, kako je u primjeru: a *svaki* duh, koji ne priznaje, da je Isus Hristos u tijelu došao, *nije* od Boga. *V.* 1 jov. 4, 3. Drugi je takav primjer: *svi* knezovi ništa ne govore (t. j. nijedan knez ništa ne govori). nar. pjes. vuk 3, 89. U prvom primjeru Vuk je onako napisao prema crkvenoslavenskom tekstu, a u drugom je primjeru pjevač onako rekao stiha radi (jer „svi knezovi muče" ili „šute" ne bi ispunilo stiha). — Kad se riječi *svaki, sav* u zanijekanim rečenicama uzimaju u svome pravom značenju (dakle ne mjesto *nijedan*), onda su takve rečenice sasvim dobre, ali drugo znače; na pr. „svaki duh nije od Boga" znači: neki jest, a neki nije, — ili „svi knezovi ne govore" znači: jedni govore, a drugi ne govore.

512. a) Vrlo je neobično, kad je glagol u kojoj rečenici dvaput zanijekan, kako je u primjerima: da i tebe kako (Bog) *ne ne* poštedi. *V.* rimlj. 11, 21., *nije* zaludu Bog *ne* dao kozi dugačak rep. nar. posl. 214. U prvom je primjeru Vuk onako napisao prema crkvenoslavenskom tekstu, t. j. uzeo je *ne poštedjeti* u značenju jesnoga glagola „kazniti" ili „pedepsati", a u drugom primjeru uzeto je *ne dati* mjesto „zakratiti".

b) Sasma se rijetko događa, da glagol nije zanijekan, gdje bi trebalo da je zanijekan, na pr. Грахово *било* је отпије сасвијем ни турско ни црногорско (upravo bi se očekivalo: Grahovo *nije* bilo ni . . .). *V.* nar. pjes. 4, 458., pak sam tajao i nikad nikomu *kazao* (običnije bi bilo: *nijesam* kazao ili *ne* kazao). nar. prip. 123.

c) Rečenice s upitnim zamjenicama *koji, kakav, koliko, što* i t. d. često imaju uzvično značenje (koje se razvilo iz upitnoga), na pr. *koja* je grmljavina, i ne bi mnogo kiše! nar. posl. 139., *šta* ga pasa laje, da svaki ujede, zlo i naopako! 352., a *kakav* je Skadar na Bojani! nar. pjes. 2, 550., *koliko* je najamnika u oca mojega, koji imaju hljeba i suviše! *V.* luk. 15, 17. U takvim rečenicama može glagol bez ikakve promjene smisla biti zanijekan, na pr. osim ove opšte polze kakvu ona (t. j. knjiga) polzu *ne* čini

našemu jeziku! *V.* drž. izd. 2, 183., kakvijeh nakarada *nema* danas u našijem knjigama! *D.* sitn. sp. 61., da nije naučnjaka i sveštenika .... kakve užase *ne* bi oni činili! *Lj.* 81., koliko već bašta oni *ne* napustiše! 366., kakvih slika i prilika *nije* mogao videti u to vreme putnik! *M.* 65., sta vam sve *nije* na um padalo! *Š.* 5, 3.

b) Kad glagolima *zabranjivati (zabraniti), zaprećivati (zaprijetiti), propuštati (propustiti), smetati (smesti)* dopuna stoji u infinitivu, onda taj infinitiv nije zanijekan, na pr. kad djeca hoće da zabrane jedno drugom *govoriti. V.* rječn. kod помељавити., da se uzalud protive *platiti. D.* istor. 247., ko bi smetao *kupovati* i *prodavati* žito. 313., oštro mu je bilo zaprijećeno *činiti* drukčije. 65., zato je bilo zabranjeno *izvoziti* žito. 197., nije propustio *pokazati* u dnevniku. sitn. sp. 367. Ako li pomenutim glagolima dopunu čini rečenica s veznikom *da* (o takvom dopunjanju mjesto infinitiva vidi u §. 620), onda je glagol u takvoj rečenici zanijekan, na pr. ali se ja na to ne ću potpisati niti se protivim, da tako *ne bude. V.* mil. obr. 89., zaprijeti im, da *ne razglašuju.* mat. 12, 16., zaprećuje (t. j. Milutin), da manastirske vlasti *ne diraju* u ono. *D.* istor. 34., oštro zaprijeti po carstvu, da niko *ne prima* nove vjere. 46., što se Uroš lakomio na tuđe zemlje i htio smesti Dubrovnik, da *ne jača.* 227., Dušan je zaprijetio, da se *ne uzima* carina na Trebinju. 332., ne će im smetati ništa, da *ne urade,* što su naumili. 1 mojs. 11, 6., zabrani se narodu da *ne donosi.* 2 mojs. 36, 6., oštro zabranjujući sinovima, da se *ne vraćaju.* pis. 123., ne mogu propustiti, da *ne spomenem.* star. 3, 7. Tako je i u primjerima: različni drugi poslovi jednako me još zadržavaju, da je (t. j. gramatiku) *ne svršim* i na svijet *ne izdam. V.* dan. 3, 1., da bi odande ustavljala (t. j. vojska) Mačvu i Pocerinu, da se *ne odmeće.* mil. obr. 114., čuvaj se, da *ne govoriš* s Jakovom. *D.* 1 mojs. 31, 24., koja me odvrati, da *ne idem* na krv. 1 car. 25, 33., sačuvaše, da se krv *ne prolije.* istor. 136. Rijetko i (čini mi se) pogrešno ostaju takve rečenice bez nijekanja: odande straše i smetaju (t. j. Turci), da se digne sva naija. *V.* mil. obr. 84., car bješe zabranio, da se govori. *I.* 222., kakva vlast može ljudma braniti, da se bratime? *M.* 49.

c) U §. 507b navedeno je nekoliko primjera, u kojima se iza glagola *plašiti se, bojati se, prepasti se* ono, čega se ko boji, izriče rečenicom s veznikom *da;* u svim onim primjerima glagol je u rečenici s veznikom *da* zanijekan: bojeći se Miloš, da Turci *ne* opaze i t. d. Ali ako je glagol *bojati se, prepasti se* zanijekan, onda u privezanoj rečenici nema nijekanja, dakle: *ne* bojeći se Miloš, da će Turci opaziti; ispor. каже, да се *не* боји, да ће умрijети од глади nar. posl. 36. — Kad se kaže, da se ko boji učiniti što, onda je privezana rečenica bez negacije: kad se bojiš tako, da provedeš svate kroz planinu. nar. pjes. 3, 480., kad bi se reklo: „da *ne* provedeš", to bi značilo: „bojiš se, da ne ćeš provesti", dakle drugo nešto.

513. a) Kad se na rečenicu sa zanijekanim glagolima ima što zanijekano nadovezati, može se to učiniti riječcama *i ne;* primjeri: gdje lupeži ne potkopavaju *i ne* kradu. *V.* mat. 6, 20., ne lažite *i ne* varajte bližnjega svojega. *D.* 3 mojs. 19, 11. — Vrlo često mjesto *i ne* uzima se *ni* ili *niti,* a onda glagol nije zanijekan; primjeri: nije mene konjic ološao *niti* mi je ruho ostarilo *niť* je malo golijemna blaga. nar. pjes. 2, 181., otkako je Erdelj postanuo, nije taka trgovina došla, *ni* vidismo lepšega trgovca. 2, 639., ne kvarite carevih gradova *ni* sa carem zamećite kavge. 4, 150., Mojsije osta ondje četrdeset dana hljeba ne jedući *ni* vode pijući. *D.* 2 mojs. 34, 28., ne idi s njima *niti* kuni toga naroda. 4 mojs. 22, 12., ne jedi hljeba *ni* pij vode *niti* se vraćaj istijem putem. 3 car. 13, 9. Veznik *niti* može se uzeti i kad naprijed nema nijekanja: ja znam, gde je Beograd, *niti* trebam hajduka, da mi kazuju. *V.* dan. 5, 44., ја сам стар, *нити* ми треба турска кућа ни воденица ни њива. nar. posl. 45., smijaćeš se pustoši i gladi, *niti* ćeš se bojati zvijerja zemaljskoga. *D.* jov 5, 22.

b) Niječni veznici *ni, niti* ne moraju stajati iza druge rečenice, a kad ne stoje, onda su oni niječni sastavni veznici (kao što je *i* jesni sastavni veznik), i glagol je iza njih sad s negacijom, sad bez negacije; primjeri: te se *ni* čekić *ni* sjekira *niti* kako oruđe *ne ču* u domu. *D.* 1 car. 6, 7., *ni* Vladimira *niti* ikoga drugoga *ne će* svjetovati. istor. 26., — *ni* ocevi naši *ni* mi *mogosmo* ponijeti. *V.* d. ap. 15, 10., *niti* zakonu jevrejskome *ni* crkvi *ni* ćesaru *sagriješih.* 25, 8., znam jamačno, da *ni* smrt ni život *ni* visina *ni* dubina *ni* druga kakva stvar *može* nas razdvojiti. rimlj. 8, 39. Mislim, da bi u ova tri primjera iz Vuka običniji bio glagol s negacijom (dakle: *ne* mogosmo, *ne* sagriješih, *ne* može) i da je Vuk izostavio negaciju prema crkvenoslavenskom tekstu, u kojemu je nema.

c) U §. 492a rečeno je, da veznik *i* može imati značenje „ta kođer" i navedena su tome četiri primjera, ali u sva četiri su rečenice jesne. Takovo se *i* može uzimati i u niječnim rečenicama, na pr. *i* grčki se kralj nije molovao u starome grčkome odijelu, nego u današnjemu. *V.* laži i op. 20., *i* sami sveštenici njihovi ne razlikuju se od ostaloga naroda. kovč. 12., što on rekne, *i* car ne prekrati. nar. pjes. 2, 158 (taj stih navodi Vuk u rječn. kod прекратити, ali mjesto *i* piše on tu *ni*)., *i* bezazlena djeca nijesu zaboravljena. *D.* pis. 290. Ali mjesto *i* u takvim rečenicama mislim da je običnije *ni*: *ni* tamo ti loše biti ne će. nar. pjes. 2, 237., *ni* u Izrailju toliko vjere ne nađoh. *V.* mat. 8, 10., da ne mogahu *ni* hljeba jesti. mar. 3, 20., *ni* đavo nije onako crn, kao što ljudi govore. nar. posl. 213., u praznu kuću *ni* miši ne ulaze. 334. Gdje bi se ovakovo *ni* našlo tik do zanijekanoga glagola, uzima se mjesto njega *i:* zato se među narod gotovo *i* ne broje. *V.* kovč. 13.

514. a) Često rečenica s veznikom *dok (dokle)* može biti i ne biti zanijekana bez ikakve razlike u značenju; to je onda, kad se

hoće da naznači, da se ono, što se kaže u glavnoj rečenici, događa do početka onoga, što se kaže u zavisnoj (v. §. 499a), a glavna je rečenica jesna. Primjeri za *dok (dokle)* s negacijom: čekaj, *dok* ti se *ne* javi onaj, koji je našao. *V.* dan. 4, 41., govoreći, da če ji voditi sa sobom, *dok* se narod *ne* umiri. mil. obr. 63., čekaću, *dokle* ga *ne* sahrane. nar. prip. 216., neka spava Naode Momire, *dok ne* svane i sunce *ne* grane. nar. pjes. 2, 160., sa znojem lica svojega ješćeš hljeb, *dokle* se *ne* vratiš u zemlju. *D.* 1 mojs. 3, 19., ići ćemo carskim putem, *dokle ne* prijeđemo među tvoju. 4 mojs. 21, 22.

b) Primjerima za *dok (dokle)* bez negacije navedenim u §. 499a dodaju se ovdje još: kaže im, da su skele pokvarene, nego da čekaju, *dok* se oprave. *V.* dan. 5, 27., tako je Usud svaku noć radio, a kuća mu se svako jutro smanjivala, *dok* najposle od nje postane mala kolebica. nar. prip. 95., ode pravo preko Bosne slavne, *dokle* stiže Drini valovitoj. nar. pjes. 2, 172., ostani kod njega neko vrijeme, *dokle* prođe srdnja brata tvojega, *dokle* se gnjev brata tvojega odvrati od tebe. *D.* 1 mojs. 27, 44.

515. a) Rečenica s takvim *dok (dokle)* ponajviše je zanijekana, ako je zanijekana i glavna. Primjeri: mi drukčije ne možemo početi jezik čistiti od tuđi riječi, *dok* najprije *ne* poznamo sve riječi, koje se po narodu govore. *V.* rječn. (1818) XX., nije znao, ko je, *dokle* ga malo posle *nije* sreo glas, šta je bilo. mil. obr. 78., kaže mu, da odande živ ne će izići, *dok* mu *ne* plati. dan. 3, 213., nikom ne kazujte, *dok* sin čovječij iz mrtvijeh *ne* ustane. mat. 17, 9., ne ćete izaći odavde, *dokle ne* dođe amo brat vaš. *D.* 1 mojs. 42, 15., ne će se vratiti k meni, *dokle ne* svrši sve, što sam htio. pis. 315. Rijetko je u ovom događaju *dok (dokle)* bez nijekanja, a kad i jest, običnije bi bilo s nijekanjem. Ima poslovica: ne lipši, magarče, *dok* trava naraste. nar. posl. 202., ali u istoj knjizi na str. 345. stoji: ne lipši, magarče, *dok* trava *ne* naraste. Rečenica s veznikom *dok* je bez nijekanja u ova dva primjera: uhvati (t. j. Solomun) dva noja, pa im za nekoliko dana ne da ništa jesti, *dok* dobro ogladne. nar. prip. 200., na skupštinu zato nije htio ići, *dok* vidi, s kakom će snagom Petar i Milenko doći. *V.* prav. sov. 53. U oba bi primjera moglo biri i nijekanje: *dok ne* ogladne, *dok ne* vidi. Što nema nijekanja u primjeru: ne kvarite ni zemlje ni mora ni drveta, *dokle* zapečatim sluge Boga našega. *V.* otkr. 7, 3, to je uzeto prema crkvenoslavenskom tekstu, i jamačno bi bolje bilo: *dokle ne* zapečatim. A što nema nijekanja ni u primjeru: jer se š njime razdvojiti ne ću, *dok* razdvoji kuka i motika. nar. pjes. 4, 363, tu je iza *dok* ispušteno *ne* poradi stiha.

b) Kad se rečenicom s *dok (dokle)* izriče štogod, što se još nije dogodilo, ali se može brzo ili odmah dogoditi, onda ta rečenica mora biti zanijekana, na pr. pa se dogovore, da idu ono veče, da udare na Turke, *dok* se još *nijesu* namjestili i utvrdili. *V.* dan.

3, 196., vojvode izberu Miloša, da uzme dve iljade konjanika, pa da trči, da uvati Beograd, *dok* još *nisu* Turci stigli. mil. obr. 52., majko moja, oženi me mlada, *dok* me *nije* obuzela brada. nar. pjes. 1, 380., idem, da ga vidim, *dokle nijesam* umr'o. *D.* 1 mojs. 45, 28.

c) Zna se iz §. 499a, da se *dok (dokle)* uzima također, kad se hoće naznačiti, da ono, što se kaže u glavnoj rečenici, traje tako dugo kao ono, što se kaže u zavisnoj; za takvo *dok (dokle)* ne treba navoditi primjere, kad ima, kad li nema uza se nijekanje, jer se tu jedno i drugo upravlja po nome, što misao traži; govori se na pr. *dok* ste vi tamo bili, dobro je bilo, ali i: *dok* vas tamo nije bilo, dobro je bilo i t. d.

SINTAKSA PADEŽA.

Nominativ.

516. a) Nominativ je padež subjekta, na pr. *lisice* imaju jame i *ptice nebeske* gnijezda, a *sin čovječij* nema gdje glave zakloniti., *ruka* ruku pere, a obraz *obadvije*. *D.* sint. 7. — U istom padežu stoji i predikat, kad nije sav u glagolu, nego u još kojoj riječi, na pr. Bog je *spor*, ali je *dostižan.*, vi ste *vidjelo* svijetu. *D.* sint. 7. Tako je i u primjerima: (v. §. 460c)., ostala sam *udovica* mlada., Milan mi pada *rođak.*, posta ruka *zdrava* kao i druga. *D.* sint. 7—8. Vidjeće se u §. 567c, da imenica ili pridjev kao dio predikata može stajati i u instrumentalu. Isto tako instrumental može stajati i s glagolima: *činiti se* (načiniti se, učiniti se), *stvoriti se, graditi se, prometnuti se* ali može stajati i nominativ, na pr. učini se bez nevolje *bona.*, učini se *golema sirota.*, anđeo se načini *kaluđer.*, ja ću se stvotiri *lep konj.*, kad se građahu *mudri*, poludješe., ona se prometnu *ovca*. *D.* sint. 8—9. Dalje imamo nominativ i uz glagole: *vidjeti se, pokazati se, naći se, zvati se* i druge takve, na pr. ti se vidiš *junak* od mejdana., spolja se pokazujete ljudima *pravedni.*, da se ko *vjeran* nađe., niti se zovite *učitelji*, *D.* sint. 9—10.

b) Pri dativu u §. 541b i pri instrumentalu u §. 567c vidjeće se, da je predikat uz infinitiv sad u jednom, sad u drugom od ta dva padeža, ali može stajati i u nominativu, na pr. сабљу целивати значи *посјечен* бити. nar. pjes. 3, 43., molim vas, da mi ne bude trijebe onako *slobodan* biti. 2 kor. 10, 2., ženiti se *mlad* rano je, a *star* docne je. nar. posl. 80., Stefanu ništa nije smetalo pokazivati se sasvijem *prav*. *D.* istor. 40., biti *građanin dubrovački* držaše se za znatnu stvar. 346.

c) Mjesto akuzativa ili instrumentala uz glagol *zvati*, kad ima uza se osim objekta još i dopunu (vidi u §. 545b), može ono, čime koga zovu, ako je imenica, stajati i u nominativu, na pr. slu-

šao sam, gdje seljaci jagnjeći opornjak zovu *kraljica*. *V.* pis. 26., ove Vlahe narod zove *Karavlasi*, a zemlju njihovu *Karavlaška*. rječn. kod Влах., i danas Turci svojega starješinu zovu *vojvoda*. kod војвода., suho nazva Bog *zemlja*, a zborišta vodena nazva *mora*. *D.* 1 mojs. 1, 10. U tim primjerima riječi *kraljica*. *Karavlasi* i dr. nijesu zavisne ni o čemu, već se navode kao gole riječi, (kao na pr. kad kažemo: rekao mu je: *varalica*, vikali su mu *živio* i t. d.), pa tako je i ovo: bješe onamo pobjegao i postrigao se pod imenom *Sava*, — gdje se i postriže pod imenom *Simeun*. *D.* istor. 16. Kad se riječi *Sava*, *Simeun* ne bi tu navodile kao gole riječi, bile bi zavisne o riječi *imenom* te bi stajale u genitivu.

Genitiv.

517. a) Kad genitiv koje riječi zavisi o kojoj imenici, onda se tim obično izriče kakvo pripadanje, t. j. da onome, što stoji u genitivu, pripada ono, o čemu ona zavisi. Narav toga pripadanja može biti različna, ona izlazi iz značenja riječi, koje se jedna na drugu protežu. Pripadanje može upravo biti pravo imanje, kao na pr. kad se kaže: kad dođoše pred dvore *bogatoga Gavana*., sinu sablja *Jakšića Todora*., sestra *Leke kapetana*. *D.* sint. 11.

b) Nije imanje, već samo neki odnošaj među predmetima, kao što je: istočni kraj *Dalmacije*., na vrhu *roga* u govečeta., ne dajte se opet u jaram *ropstva* uhvatiti. *D.* sint. 13—14.

c) I radnja, koju ko radi, ili stanje, u kojemu se nalazi, može se shvaćati kao pripadanje, ako se ta radnja ili to stanje izriče imenicom, na pr. oranje *Marka Kraljevića*., *velike gospode* molba pogotovu zapovijest., smrt *Kraljevića Marka*., do propasti *carstva* i *gospodstva srpskoga*. *D.* sint. 18—19. Genitiv u tim primjerima zove se osobitim imenom subjektivni, i to zato, jer kad bi se radnja ili stanje izreklo glagolom, onda bi imenica, koja je u genitivu, došla u nominativ i bila bi subjekt, na pr. *Marko Kraljević* ore, umr'o *Marko Kraljević*.

d) Pored subjektivnoga genitiva ima i objektivni, na pr. zidanje *Ravanice*., u pisanju *pripovijedaka*., da se okani izmišljavanja *novijeh riječi*. *D.* sint. 49. Taj se genitiv zato tako zove, jer kad bi se radnja izrekla glagolom, mjesto genitiva bio bi akuzativ, t. j. padež objekta, na pr. zidati *Ravanicu*, pisati *pripovijetke* i t. d. — Rijedak je objektivni genitiv, koji bi stajao u drugom kojem padežu, a ne u akuzativu, kad bi se radnja glagolom izrekla, na pr. da ne mogoh večerati sve od straha *malog Radojice* (t. j. strašeći se *Radojice*)., obično se govori u igranju *prstena* (t. j. igrajući se prstena)., svi svatovi nikom ponikoše i u crnu zemlju pogledaše ja od čuda *lijepe đevojke* (t. j. čudeći se *djevojci*)., gospodar moj uzima od mene upravljanje *kuće* (t. j. da upravljam *kućom*). Katkad se nalazi objektivni genitiv mjesto

instrumentala združena s prijedlogom *s*, na pr. s dogovorom *kućana* (t. j. s kućanima) prodaje starešina, što je za prodaju., pjesme najdostojnije društva *ostalijeh narodnijeh pjesama* (t. j. društva *s ostalijem pjesmama*). *D.* sint. 51.

e) Genitiv pripadanja nalazi se i u ova dva primjera, gdje zavisi o infinitivu, koji služi kao subjekt: *dobroga* je *pastira* ovce strići, a ne derati. nar. posl. 60 (Vuk u zagradi umeće riječ „posao" iza riječi *pastira*, ali nije nužno ništa umetati)., nije tvoje kaditi Gospodu, nego *sveštenika*, sinova Aronovijeh. *D.* 2 dnevn. 26, 18. Vidi u §. 623e.

518. a) Posvojni se genitiv često može ili upravo mora se zamijeniti posvojnim pridjevom, na pr. mnogo je običnije: vidio sam kuću *Petrovu* ili krunu *carsku* negoli: kuću *Petra*, krunu *careva*. Ali ima slučajeva, kad posvojni genitiv ili može ili mora ostati.

b) Vuk u nar. posl. XXXV. kaže, da prezimena, što se svršuju na *-ić*, rado ostaju u genitivu, t. j. ne zamjenjuju se posvojnim pridjevima, te navodi nekoliko primjera: od bijele kule *Dragovića* (mjesto: *Dragovićeve*), kod *Dobrilovića* kuće (mjesto: *Dobrilovićeve*). Prema tome i piše Vuk: ова је пјесма штампана у сатиру *Рељковића*. *V.* nar. pjes. 2, 633., gospođica Milica *Stojadinovića*. rječn. predgovor. Drugi su primjeri: da si zdravo, sine *Mrkonjića*! *JM.* 217., među njima seka *Smiljanića*. 341., s posestrimom Ružom *Kruščevića*. 432., na *Smiljanića* zakosu. *M.* *175.*, krenu se pravo k *Vujdića* kući. *297.* Daničić u sint. 35. kaže, da je izvan pjesama pridjev i od prezimena mnogo običniji, negoli je genitiv, dakle na pr. kula *Dragovićeva* je običnije negoli: kula *Dragovića*. — Mjesto *njezin* običan je u južnim krajevima gen. *nje*: pak je vila pokliknula iz *nje* tanka b'jela grla. nar. pjes. 1, 150., nevjesta se fali, da j' pošteno hrani *nje* gospodar dragi. 1, 355., *nje* se ljepota bila razglasila po svijetu. nar. prip. 206., prema tome je i: među neprijateljima *nje* ne pominju se. *N.* 451. Rjeđe je *njih* mjesto *njihov*: *njih* sinovi upisani će biti. *N.* 105.

c) Od kojih se imenica može načiniti posvojni pridjev, od njih je pridjev običniji, negoli je genitiv, ali opet se nalazi na pr. ja ću u ime *Boga* i bez tebe Turke dočekati. *V.* dan. 3, 181., mi u ime *Boga* ustasmo na Turke. mil. obr. 88., pjeva se proroštvo *Zaharije* o sinu njegovu. *D.* pis. 53., koji ne priznaju blagosti, milosti, premudrosti *tvorca*. 107., tako je katkad i u pjesmama: susrete ih Stevane, verna sluga *Gavana*. nar. pjes. 1, 130., eto, care, *zatočnika* glave. 2, 147.

d) Kad su u posvojnom genitivu dvije riječi, te su ili obje imenice, ili je jedna imenica, a jedna pridjev, onda se ne može mjesto genitiva uzeti posvojni pridjev, već treba reći na pr. to je čedo *paše bosanskoga*. nar. pjes. 1, 564., mio bratac *vojvode Miloša*. 2. 566. Veoma je neobično: Turci s pomoću *kneza Aksentijni* Srba načine šanac; ali vidi u §. 464b.

e) Stoji li iza posvojnoga genitiva kakav dodatak, onda se rijetko mjesto genitiva uzima pridjev, već genitiv ostaje, na pr. da se ne iskopaju iz zamke *đavola*, koji ih je ulovio. *V.* 2 tim. 2, 26., zasja novo vidjelo na licu *spasitelja*, koji besmrtnu slavu u sebi umanji. *Đ.* pis. 42., kao poslušnici *Hrista*, koji prizva svijet u carstvo nebesko. 85. Tako bi i ovo bilo: u vrijeme *Saula*, prvoga cara u Izrailju. Ali ima i ovakih primjera: prva je buna bila *Čukićeva*, koji se 1815. godine nešto svadi s Milošem; vidi u §. 464b.

f) Kad o kojoj imenici zavise po dva ili po tri posvojna genitiva, oni mogu ili ostati bez promjene ili se zamijeniti pridjevima. Tako je na pr. gnjev *Svetoslava* i *Dragutina* radi ove ženidbe. *Đ.* istor. 33., Bog *Avramov* i *Isakov* i *Jakovljev*. *V.* d. ap. 3, 13., mati *Jakovljeva* i *Josijna*. mat. 27, 56. Ako se od združenih ovako imenica jedna može zamijeniti pridjevom, a druga ne može, onda ona, koja se može, ili ostaje ili se zamjenjuje. Primjeri: pred ikonama *spasitelja* i majke Božije. *Đ.* pis. 44., pritječući k molitvama svetijeh apostola i *Bogorodice*. 51., s potpisom *Miloševim*. užičkoga mitropolita Melentija Nikšića i vraćevšničkog arhimandrita Melentija Pavlovića. mil. obr. 194., hvale Gospoda riječima *Davidovijem* i Asafa vidioca. *Đ.* 2 dnevn. 29, 30.

g) Da se i mjesto objektivnoga genitiva može uzeti katkad posvojni pridjev, to je već rečeno u §. 464a.

519 a) Imenica, koja stoji u genitivu, a zavisi o drugoj kojoj, može imati partitivno (dijelno) značenje, na pr. komad *hljeba*, čaša *vina*, šaka *pšenice*, kolo *djevojaka*, četa *hajduka*, stado *ovaca* i t. d. *Đ.* sint. 70—78. U tim i sličnim primjerima ne misli se: čitav hljeb, sve ovce i t. d., već samo neki dio onoga, što znači imenica, koja stoji u genitivu. Dijelni genitiv često je zavisan o brojevima, na pr. pet *djevojaka*, devet *Jugovića*, hiljada *svatova* i t. d., tako je i: desetak *ljudi*, trojica *hajduka*, njih *dvoje* i t. d.

b) Partitivni genitiv može zavisiti o riječma: koliko, toliko, ovoliko, onoliko, nekoliko, mnogo, malo, više, manje, sila, slabo, iole, dosta, što, nešto; na pr. koliko *ljudi*, toliko *ćudi*., poslije nekoliko *vremena*., đe je mnogo *maja*, tu je malo *jaja*., više je *dana* nego godina., imaju zato sila *pismenijeh svjedočanstva*., da ima iole *pameti*., dosta mi je *moga jada* i *žalosti*., što je *ruha*, na meni je, što je *kruha*, u meni je; prikupi još nešto *bećara* i *samovoljaca*. *Đ.* sint. 64—69. Nalazi se i uz riječi *ovo, ono, to*, koje u tom događaju znače isto što *ovo malo* . . . ., na pr. daj mi malo hljeba, da pojedem ovo *sira*., s ovo *brâtâ* dočekaću Turke., on s ono *svoje vojske* iziđe pred Turke., ne jede ništa za to *dana*. *Đ.* sint. 69—70. Tako je i ovo: ako ni ovo *sreće* ja još ne mogu imati. *V.* prep. 4, 157 (1831)., ono *dobra*, što su škole učinile, nije dovoljno procijenjeno. *Đ.* rad jug. akad. 6, 206. — Partitivni se genitiv može nalaziti i uz riječ *dugo*: idući po svetu dugo *vremena*., još su se dugo *dana* gostili. *Đ.* sint. 70. Uzima se i uz riječi:

koji, jedan, svaki, na pr. koja *vas* je ono govorila?, koji ono *junaka* najprije dođe?, koji je jednoga *nas* pozdravio., svakoga *vas* molismo. *D.* sint. 81—82. Tako je i ovo: jedan *naših ljetopisaca* hvali ga. *D.* star. 1, 1.

520. a) Uz prelazne glagole objekt stoji u akuzativu, kad se misli, da radnja njihova obuzima čitav predmet, a u genitivu onda, kad mu obuzima samo koji dio; ispor. na pr. „daj mi *to vino*" (t. j. sve, što ga ima u čaši) prema: „daj mi *vina*" (ne sve, što ga imaš, nego samo nešto). Evo nekoliko primjera, gdje objekt uz prelazne glagole stoji u genitivu, jer se misli samo dio: ko ima *novaca.*, uzmi *graha.*, da *ladne vode* zaitiš., da naberem po Miroču *bilja.*, utočila u kondijer *vina.*, primakni mi *vina* i *rakije* i *debela mesa ovnujskoga.*, oni traže *slatke medovine.*, đe je zemlja *krvi* poželjela, gavranovi od junaka *mesa.*, teško loncu iz sela *začine* čekajući. *D.* sint. 83—86. Počesto objekt stoji u genitivu mjesto u akuzativu i onda, kad radnja glagolska obuzima čitav predmet, na pr. tražaše *zgodna vremena*, da im ga preda., koji i sam čekaše *carstva Božijega.*, tu momci gledaju *đevojaka.*, žaleći *svojih vodenica* i *Brze Palanke.*, pita majka *Damjanove ljube*, to je Marko poslušao *majke*. *D.* sint. 86—88. Tako je i ovo: *svijeh* ću ih od jednom povezat. nar. pjes. 3, 291., te povata *svijeh* u planini. 4, 330. Drugi su primjeri: očekujući *odgovora* ostajem Vaš Vuk. *V.* prep. 1, 260 (1824)., čekam od Gospodara *milostivoga odgovora*. 4, 129 (1828)., da će praviteljsrvo slušati *mojih ličnih neprijatelja*. 5, 218 (1844)., za to morate pitati *kakijeh pouzdanijeh Crnogoraca*. 7, 335 (1859)., Svetić treba da pokaže *starijeh rukopisa*. D. sitn. sp. 18., koji pristupaju k njemu *arhijerejskoga blagoslova* proseći. *M.* 28., žive oči njegove tražahu *mojega pogleda*. *Š.* 194., da uhvatim *računa* dnevnim troškovima. 5, 175., da se oproste i požele *srećnoga puta*. 5, 191. Osobito rado stoji ovako genitiv mjesto akuzativa uz glagol *vidjeti* u čuđenju: a da vidiš Smiljanić *Ilije*!, al' da vidiš *čuda velikoga*!, vidite li *one nesretnice*, đe otrova svojoga đevera! *D.* sint. 115—116.

Od primjera, kao što su ovi dosad navedeni, treba razlikovati onake u narodnim pjesmama, gdje genitiv mjesto akuzativa samo zato stoji, da bi izišao u stihu potreban broj slogova, na pr. da ja vidim *beloga Budima.*, bije *Beča* sa četiri strane., porobiće *našeg namastira.*, vi uzmite *moga maća.*, pa vas može s konjem pregaziti i *grdnijeh*, đeco, ostaviti. *D.* sint. 131.

U pjesmama katkad i iza prijedloga, koji se slažu s akuzativom, stoji poradi stiha genitiv, na pr. pa išeta pred *šatora svilna.*, hoće nama paša na *konaka.*, i pođoše na *Stambola grada.*, kazaću ti, kad sam za *mejdana.*, ja nijesam lica odgojila *za udbinjskih mladijeh Turaka*. *D.* sint. 132., 168—169. Rijetko je to u prozi: on još nije za *ženidbe*. *V.* prep. 2, 540 (1821)., da se provesele za *sretna puta*. *D.* prip. 61.

b) Partitivni genitiv stoji i uz glagole: *biti* (trajati, teći), *ostati, nestati*, na pr. kad je *masla*, nije brašna., dok je meni po Skadru *junaka*, ne bojim se tvojije Turaka., pa će biti *vina* i *duvana.*, *mene* će biti, a *vas* biti ne će., dok je *mene* i na meni *glave.*,

dokle teče *sunca* i *mjeseca.*, i od tebe ne ostalo *traga.*, nesta *vina*, nesta *razgovora*, nesta *blaga*, nesta *prijatelja*. — Glagol *imati* znači često isto što *biti*, zato i uza nj može stajati genitiv, na pr. međer ima u cara *Turaka*, međer ima *silnijeh junaka*, koji zeta obraniše moga., da mu kaže, đe ima *novaca* u zemlji., u svakom žitu ima *kukolja*. *D.* sint. 88—89. Taj se glagol u tom značenju može slagati i s nominativom kao i *biti*: na ovome šancu imaju četiri *velike kapije*. *V.* dan. 2, 42., kad književnik hoće da izmišljava nove riječi za kakav jezik ne znajući, *koje riječi* u jeziku imaju, *koje* li nemaju. pis. 15,. imaju *tjelesa nebeska* i *tjelesa zemaljska*. 1 kor. 15, 40.

c) Povratni glagoli složeni s prijedlogom *na* imaju uza se partitivni genitiv, na pr. kad se care napojio *vina.*, idi, Marko, napij mi se *vina.*, *kupusa* se valja najesti., *čuda* se nagledasmo danas., jer se ne ćeš nanositi *glave.*, *vjerne* sam se *ljube* naljubio, *turski* sam se glava *nasjekao.*, *mladosti* se namladovo., ko se *dima ne* nadimi, on se *vatre* ne nagrija. *D.* sint. 95—96. Glagoli *nahraniti* i *napojiti* imaju uza se partitivni genitiv i kad nijesu povratni, na pr. vala Bogu i čestitom caru, koji nas je naranio *beloga leba* i napojio *crvenoga vina*. *D.* sint. 94. Sasma rijetko s takvim genitivom stoje povratni glagoli, koji nijesu složeni s prijedlogom *na*, na pr. a često se *sunca* ogrijao., pa se muče *muka žestokijeh*. *D.* sint. 96.

d) I glagol *trebati* slaže se s genitivom, na pr. *treba* mi *novaca.*, *takovih ljudi* treba narodu. *D.* sint. 93., ali taj se glagol može slagati i s nominativom, na pr. ne treba mi *on*. *V.* rječn. kod требати., još mu samo *carstvo treba*. *D.* 1 sam. 18, 8.

521. a) S genitivom se slažu pridjevi: *pun, sit, gladan, žedan, željan, dostojan, vrijedan*, na pr. tuđa koza puna *loja.*, kad sam sit *išta*, nijesam gladan *ništa.*, vuk ne vije, što je *mesa* gladan., koliko mu *krvi* žedan bješe., već sam željan *zavičaja svoga.*, radin je dostojan *svoje plate.*, vredno je *večnoga spomena*. *D.* sint. 97—98. Isto tako se s genitivom kao s daljim objektom uzimaju glagoli, koji sa svojim značenjem stoje u svezi s rečenim pridjevima, kakovi su: *napuniti* (ispuniti), *nasititi, ožednjeti, uželjeti se* (zaželjeti se), *udostojiti se, vrijediti*, na pr. napunite sudove *vode.*, Bog da ispuni vas *svake radosti.*, nijesam se *krvce* napojio ni *junačka mesa* nasitio., ja nijesam ožednio *vina.*, koliko se *brata* uželjela., al' se mlađan zaželio *majke.*, da se udostojite *carstva Božijega.*, vrijedi *careva grada*. *D.* sint. 97—99. S posljednjim od navedenih glagola u značenju je srodan *stajati (stati)*, kad se na pr. kaže: to stoji *silnih novaca* ili *velike muke*.

b) Genitiv je dalji objekt mnogim povratnim glagolima, koji znače neko primicanje jednoga predmeta drugome. Takovi su: primiti se, držati se, hvatati se (dohvatiti se, prihvatiti se), latiti se, mašiti se, ticati se (dotaći se), dodjeti se, dodirnuti se, dokopati se, dočepati se, dosinuti se, dobaviti se (ali za glagole

dohvatiti se, dotaći se vidi u §. 533). Primjeri: da se *ovoga posla* primim., žile se *korijena* drže., pa se *vesla* mlađan latim., *čista* se *zlata* rđa ne hvata., dohvati se *jezika njegova., dobrijeh* se *konja* privatite., što se nisi *jabuke* mašila., dotače se *haljine njegove.*, što se tiče *mene samoga.*, to se tiče *časti* i *dočeka.*, da se on *novaca* nije ni dodeo., dodirne se rukom *ognja.*, dokopao se kao ćelav *kape.*, dočepa se *carske kćeri.*, dosine se li on *čega*, to već nije moje., ne bi li se dobavio *druga. D.* sint. 99—102. Tako se slažu i glagoli *doći, pasti, dopasti, zapasti,* ali samo u ovakim primjerima: ako mu đegođ *ruke* dođem., dok mi padneš *šaka.*, njemu je rukopis onaj pao *šaka* osobitijem načinom., eda Bog dâ, *tamnice* dopao., hoćeš, stari, *jada* dopanuti., kad zapadoh *ropstva* u vijeku. Ovamo ide i izričaj: doći kome *glave,* t. j. ubiti ga, na pr. čoban tako dođe *glave* aždaji. *D.* sint. 102—104.

522. a) Genitiv se kao dalji objekt nalazi s glagolima, koji znače neko udaljivanje ili rastavljanje; takvi su: *izbaviti, oprostiti, osloboditi, lišiti, sačuvati* (isto tako i povratni: *izbaviti se, oprostiti se* i t. d.), *čuvati se, kloniti se, proći se, mahnuti se, okaniti se, ostati se, odreći se, odmetnuti se, odvrći se, oglušiti se;* na pr. izbavi me *muke.*, onda ću se izbaviti *velike brige.*, triput si me *ropstva* oprostio., kako bi se oprostio *materine kletve.*, da se *ropstva* oslobodi., lišiti koga *čega.*, Bog te sačuvao *Osmana dizdara.*, čuvaj se *moga konja.*, zato se *takovijeh mjesta* klone svi., prođite se *ovijeh ljudi.*, mahni se ti *toga posla.*, da se okane *bune* i *nemira.*, ostani se, sinko, *četovanja.*, krsti se ti *njega.*, ko se odreče *mene* pred ljudima, odreći ću se i ja *njega. D.* sint. 104—108. Tako je i: samo se ne odmećite *Gospoda. D.* 4 mojs. 14, 9., da se odmetnete *Gospoda Boga,* 5 mojs. 13, 5., oni se odvrgoše *mene.* is. 1, 2., i car ogluši se *naroda.* 3 car. 12, 15., ne će se Gospod oglušiti *molbe njihove.* psal. 102, 17., oglušiti *ga* se (t. j. carskoga pisma) nije bilo slobodno. istor. 280.

b) Genitiv je dalji objekt i glagolima: *bojati se, plašiti se, strašiti se, prepasti se, stidjeti se, sramiti se;* na pr. nek se *svoga* boje *starješine.*, ne plaši se *kralja Šišmanina.*, plaše *te* se kako *groma* Turci., te si *ga* se, sine, prepanuo., ne stide se *cara* ni *ćesara.*, ako se i ne bojim *Boga* i *ljudi* ne sramim. *D.* sint. 108—109.

c) Isto je tako dalji objekt i s glagolima: *opomenuti, opomenuti se, spomenuti se, sjetiti se,* na pr. opominjući ih *očine zakletve.*, opomeni se i *mene.*, setiše se *lepe slave Božje.* Dalji je objekt i s glagolom *igrati se,* na pr. kad se igra *jastuka.*, da se igramo *slijepoga miša.* Mjesto „igrati se" može biti i drugi koji glagol, na pr. skaču *skoka,* meću se *kamena.*, kad se momci bacaju *kamena.*, kad se tegle ili vuku *klipka.*, da s' vatamo *tanke slamke. D.* sint. 110—112.

d) S glagolom *stati* (stajati) kad znači bivanje, te mu je subjekt imenica, kojom se naznačuje kakav glas, govori se također genitiv, i to od one imenice, što znači predmet, od kojega

onaj glas izlazi, na pr. stade praska *malijeh pušaka*, stade vika *dobrijeh junaka.*, stoji zveka *britkijeh sabalja.*, *svrake* stane kreka. *D.* sint. 112. U tim primjerima genitiv nije dalji objekt, nego je genitiv pripadanja (v. §. 517).

e) Genitiv stoji uz *žao je* i *žali Bože*, na pr. tada mu je žao *brata* bilo., đevojci je vrlo žao *dara*, a najviše od zlata *košulje.*, žali Bože *tolike muke*. Mjesto *žao je* govori se i *milo je*, koje se također slaže s genitivom. *D.* sint. 110—111.

523. a) Uza sve prelazne glagole, kad su zanijekani, objekt može stajati u genitivu mjesto u akuzativu. Primjeri: a ja ne dam *moje Ikonije.*, al' ne nađe *Stoje* (i Stojana)., nijesam se jošte oženio ni *đevojke* za se isprosio ni đevojci dao *vjere tvrde.*, da ti imaš krila sokolova, perje *mesa* ne bi iznijelo., dogovor *kuće* ne obara. To biva i kad koji zanijekani glagol ima uza se infinitiv kojega prelaznog glagola s objektom; na pr. ne će Omer *majke* poslušati., pa ja ne smem *nevere* činiti., ne mogahu *puta* razaznati., ne da mu *riječi* reći., ne boj se uzeti *Marije.*, nijesam dostojan njemu *obuće* ponijeti. Infinitiv može biti opisat (veznikom *da* i prezentom, vidi u §. 621), pa i tada može objekt stajati u genitivu, ako je zanijekan glagol, kojemu je infinitiv dopuna: što mu ona nije ćela da služi *momaka.*, ne će drugome *volje* da kvari., ne mogu *svojijeh poslova* da rade. *D.* sint. 118—122.

b) Ali mjesto genitiva uz prelazne zanijekane glagole može svagda biti i akuzativ, kako je u primjerima: pored takove vaše ortografije mislim, da ne ćete prokleti ni *moju*. *V.* pis. 8., *gradove* i *varoši* i *mnoge druge stvari* Bog nije stvorio, nego su ih ljudi načinili. prav. sov. 80., jer se bojao, da ne izgubi *svoju slavu*. drž. izd. 3, 67., a *nju* još ne udaše. *D.* 1 mojs. 38, 14., da Bog ne pošlje na nas *pomor* ili *mač*. 2 mojs. 5, 3., što mi ne oprostiš *grijeh moj* i ne ukloniš *moje bezakonje*? jov. 7, 21., ne zažegoše *svijetnjake*. pis. 125. — Osobito rado ostaju u akuzativu zamjenice *ovo, ono, to, što*, kako je u primjerima: koji *ovo* ne priznaje i ne vjeruje. *V.* laži i op. 36., *ovo* nije učinio nijednome narodu. *D.* psal. 147, 20., crkva *ovo* ne čuje. pis. 34., šta iskaše Izrailj, *ono* ne dobi. *V.* rimlj. 11, 7., zapita ga, zašto i *to* nije poslao. dan. 1, 81., ne možemo *to* učiniti. *D.* 1 mojs. 34, 14., ne vidite li vi *to*? *Lj.* 283., ako li se nadamo onome, *što* ne vidimo. *V.* rimlj. 8, 25., da povrgne ono, *što* ne dokučuje. *D.* pis. 149., vi govorite ono, *što* ne činite. *Lj.* 416. Dosta rijetko te zamjenice stoje u genitivu: ali ona *toga* i ne sluša., nigda *toga* vidjeli nijesmo., ne vidi *onoga*, što je najznatnije. *D.* sint. 123—124. Tako je i u primjerima: *čega* ne čini oholost. *I.* 40., on ne bi *ničega* okusio. 52. Vrijedno je dodati ovdje primjer, u kojemu jedan do drugoga stoje i genitiv i akuzativ: naiod *dimnice* kao ni *bir* ne broji među državne dacije. *V.* dan. 2, 117.

524. a) S glagolom *ne biti* mjesto nominativa može stajati genitiv, isto tako s glagolom *nemati*, kad znači „ne biti", na pr. da mi ne bi *Šarca* od mejdana., da nije *ovi mlogi i veliki brda*,

u Srbiji bi bilo župno kao u Talijanskoj., u Rimu tada nije bilo *nijednoga filosofa.*, da *ljepšega* ne će bit *junaka.*, nema *ljeta* bez Đurđeva dana ni *brata*, dok ne rodi majka., koji kažu, da nema *vaskrsenija.*, potom odma pozna, da *Veljka* nema. *D.* sint. 124—128. Te i slične rečenice su upravo bez subjekta (v. §. 401b); sa subjektom, t. j. s nominativom, rijetko se upotrebljava *ne biti*, a još ređe *nemati*; može se reći na pr. da nijesu *ova mnoga i velika brda.*, u Rimu tada nije bio *nijedan filosof* i t. d., a tako je i ovo: š njime nema *niko* pod čadorom. *D.* sint. 126.

b) Kao *ne biti* i *nemati* slažu se s genitivom, ali dosta rijetko, prelazni glagoli kad se uzimaju s riječcom *se* u pasivnoj službi, na pr. u napredak ni *broja* se ne zna., kojoj se ni *imena* ne zna., u cara se ne nađe *junaka.*, nigda se *toga* nije vidjelo u Izrailju., da se *take* (t. j. djevojke) na svijetu rađalo nije niti će se rađati. *D.* sint. 128—129. — U južnim krajevima upotrebljava se tako genitiv i uz neprelazne glagole, kad su zanijekani, na pr. ne uteče *druga nikakvoga.*, da ne padne *leda* ni *snijega.*, ne dohodi *lovca* ni *trgovca.*, niti puče *puške* ni *lubarde.*, njemu *dana* ne sviće *bijela.* Pače i s prelaznim glagolom, ako se uzima kao neprelazan, t. j. bez objekta (v. §. 476), može u onim krajevima stajati genitiv, na pr. u nju ne će *kokota* pojati., koji žive, doklen *sunca* grije. *D.* sint. 129—130.

525. a) Genitivom se izriče oznaka, t. j. njim se pobliže kogod ili štogod označuje; imenica u takvom genitivu nije sama, nego je združena s kojom pokretnom riječi (a što su pokretne riječi, vidi u §. 410b). Primjeri: *krasna* ti si *stasa* i *uzrasta.*, visok junak tanak u pojasu., *bela lica, crni nausnica.*, oni vode Mustajbega *svezanijeh ruku* naopako., izići ću mlada gologlava, *kose raspletene.*, konj *lijepe dlake.*, *meke naravi* čovek., Srbi *zakona turskoga* u Bosni., čovjek *kratka vijeka.*, na rječici *istoga imena.*, dok sam i ja *tvoga doba* bio., bijahu *ćilimarskoga zanata.*, al' devojka *roda junačkoga.*, osim pjesama *ovoga reda.*, da mi jesmo *gn'jezda sokolova. D.* sint. 53—58. Ovamo se mogu uzeti i primjeri: pitaće te, ko si i otkud si, ti se kaži *zemlje karavlaške.*, imam kmete *sela Koravljice. D.* sint. 59.

b) U genitivu stoji riječ, koja naznačuje, oda šta je što načinjeno (zove se genitiv građe ili materije); i u tom genitivu ne stoji imenica sama, već je združena s kojom pokretnom riječi. Primjeri: grane su joj *drobnoga bisera.*, na dolami toke *suva zlata.*, vreteno *drva šimširova.*, na vojvodi kalpak *svile bele.* Veoma rijetko imenica u tom genitivu stoji sama (bez pokretne riječi), na pr. i na travi *ibrišima serdžaza. D.* sint. 59.

c) Genitivom se naznačuje vrijeme, u koje što biva; ni u tom genitivu imenica ne stoji sama, već je združena ili s drugom kojom imenicom ili s pokretnom riječju. Primjeri: šta je bilo *ovijeh dana.*, Bog ne plaća *svake subote.*, onđe se misli, da je sunce *Marta mjeseca* vrlo nezdravo., *prošavšega ljeta* ja sam slušao., *te*

zime dođe u Smederevo., *one godine* udari grād te pobije selo. *D.* sint. 61. 62. Vrlo je rijetko imenica sama: Raić i Engel kažu, da je umr'o *Junija*. *V.* dan. 1, 40. U navedenim primjerima imenica u genitivu znači sama sobom neko vrijeme, ali može stajati i druga kakva imenica, koja svojim trajanjem ispunjava neko vrijeme, na pr. onda se vrlo mlad pokaluđerio i mlad arhimandrit postao još *turskoga* i *nemačkoga rata.*, eda bi nam dobro bilo *ovog sveta* i *onoga*. *D.* sint. 63. U srojim pismima Vuk tako upotrebljava imenicu *pošta*: Tirki ću pisati *druge pošte*. prep. 1, 256 (1824)., Terezi ću odgovoriti *prve pošte*. 1, 259 (1824)., Vi ste još *onomadašnje pošte* morali glas primiti, da .... 2, 314 (1827)., očekujući *svake pošte* odgovor Vaš. 6, 52 (1840).

d) Genitiv se uzima u zakletvama, kako je na pr. *Boga* tebi đakone Stevane!, jeste, care, *današnjeg* nam *dana*!, nisam, majko, *života* mi *moga*!, a tako mi *moje vjere tvrde*!, a tako ti *sreće* i *junaštva*! Tako je i u proklinjanju uz riječi *ànatema (ànatemate), arātos* (koje su uzete iz grčkoga jezika), na pr. da vas je anatema *sviju*! anatemate *đavola* i *njegova imena*! idi, bedo, aratos *te* bilo! — Isti padež imamo i u čuđenju, na pr. Bože mili, *čuda velikoga*!, *dobra konja*, a *loša junaka*!, mili Bože, *velike nepravde*!, jedan veli: *lijepe djevojke*!, Bože mili, da *čudna junaka*!, jao *moje štete* i *sramote*!, gle strašivca *Boška Jugovića*! Srodni su s takvim primjerima i ovakovi, u kojima se nešto pokazuje ili nudi: evo ti *muža*!, evo *vuka* pred tvoj dvor!, eto ti *sina*!, eto ti *matere*!, na ti *vode*! (S uzvicima *evo, eto, eno* može stajati i nominativ, na pr. evo *moje zlato*! evo *car vaš*! eto *knjiga*!). *D.* sint. 113—117.

e) Veoma je rijedak genitiv poređenja (uz komparativ), na pr. nađeno je draže *negubljena.*, razveza je bolja *slabe sveze*. *D.* sint. 131. Dosta je običan takav genitiv u starih pisaca, na pr. jašu konje *vjetra* brže (u Gundulića) i t. d.

f) Genitiv *svega* uzima se kao kakav prilog sa značenjem: *u svemu*, na pr. on tada *svega* vojske nije imao više od 3000. *V.* dan. 1, 82., Srbalja tu *svega* nije bilo trista ljudi. 3, 182., da ih (Poljičana) danas ima *svega* oko 7000 duša. rječn. kod Пољица., *svega* poživje u kaluđerstvu pet godina. *D.* istor. 17.

g) U pjesmama se bez ikakve potrebe (samo da bi se stih ispunio) nalazi riječca *ga* (t. j. *njega*), na pr. žlje *ga* sjeli tri srpske vojvode!, a vodice ti *ga* usahnula! *D.* sint. 118. Ali to bi *ga* moglo biti i akuzativ.

Genitiv s prijedlozima.

526. a) Ni s jednim padežom ne slaže se toliko prijedloga koliko s genitivom. Evo ovo su običniji prijedlozi, što stoje s genitivom: *bez, blizu, do, duž, iz, kod, kraj, mjesto, niže, od, oko (okolo), osim, poslije, preko, prema, prije, protiv, put, radi, s, sred, u* (o ovome vidi u §. 60a), *van, više, vrh, za, zbog*. S genitivom stoje i ovi složeni prijedlozi: *ispod, ispred, iza* (mjesto *izza*), *između, iz-*

nad, izvan, nakon (o kojemu vidi u §. 79c), *pokraj, poput, poradi, pored, posred, povrh, usred, zaradi.*

b) Primjeri, što se za prijedloge navode ovdje i kod drugih padeža, uzeti su ponajviše iz Daničićeve sintakse; gdje se ništa ne kaže, otkle je koji primjer, to znači, da je iz te knjige.

527. Prijedlozi stojeći s genitivom vrlo često znače mjesto (položaj, smjer). Primjeri: kad su svati *blizu* dvora bili., spuštaj grane *do* zelene trave., bili su svoju vojsku postavili *duž* sve Crne Gore., to izreče, *iz* kule uteče., a nevesta stoji *kod* devera., sjedi junak *kraj* druma široka., puče puška *niže* Biograda., krave riču *oko* kuće., pade slana *okolo* Mostara., poskočice *osim* kola ne smije niko ni pomenuti., prevešću ti snahu *preko* mora., kad bude *prema* turskoga šanca., otlen pođe *put* Stambola grada., listak pade *s* topole., raslo drvo *sred* raja., jedan dan krene *u* cara (t. j. k caru, dijalektizam) i zaprosi đevojku., buzdovan zauji *više* kuće., tri kavada jedan *vrh* drugoga. — Složeni su prijedlozi u primjerima: pa se igra *ispod* šatora., svak *ispred* svoje kuće neka mete., skoči zec *iza* grma., ona se *između* naroda nekako ukrade., okrenuvši je (praću) nekoliko puta sebi *iznad* glave., Isus *izvan* grada postrada., udariše *pokraj* vinograda., *pored* vatre sedi domaćin., udari ga *posred* srca živa., ako sam zaslužio ovaj novčić, neka pliva *povrh* vode., šta je ono *usred* polja ravna?

528. Između prijedloga, što stoje s genitivom, mnogi znače vrijeme. Primjeri: *do* božića nije ni gladi ni zime., *iz* jutra se vidi, kakav će dan biti., *od* toga je doba živeo mirno., *oko* malog božića dođe., *poslije* boja kopljem u trnje., postaraj se, da dođeš *prije* zime., *s* početka nam dobra sreća bijaše., kaže mu, da se *za* života njegova nikoga ne boji. — Složeni su prijedlozi u primjerima: kad je bilo *ispred* tavne noći., *iza* kiše sunce., ljutit kao zmija *između* Gospođa., *nakon* boja kopljem u trnje., već jasika trepetala *usred* ljeta i bez vjetra.

529. Prijedlog *od* može značiti dio, kako je u primjerima: dajte nam *od* ulja svojega., koji pije *od* ove vode, opet će ožednjeti., sve se tice nasitiše *od* mesa njihova. U tim i sličnim primjerima mogao bi biti i sam genitiv bez prijedloga, i to bi bio dijelni genitiv. — Dopiranje ili dosezanje izriče se prijedlogom *do*: spuštaj grane *do* zelene trave., zasukao ruke do lakata.

530. Dopuštanje se izriče prijedlozima *kod* i *pored*: *kod* oružja i kod konja tvoga živa će te u ruke fatiti (t. j. premda imaš oružje i t. d.)., *kod* tolika gazdašaga moga nisam kadar ni devojke naći., *pored* sve muke i truda opet ostaju pogrješke (t. j. premda ima muke i t. d.)., da je *pored* svega prevelikoga bogatstva bio vrlo tvrd. — Za izlučivanje služi prijedlog *između*: jedan *između* vas izdaće me., da su *između* sviju Hercegovaca u Gackome najbolji pjevači. — Izuzimanje se izriče prijedlozima *do, osim, van* i složenima *izvan, svrh*: boji li se još koga *do* Boga?, drugi nije mogao čuti *osim* njih dvojice., u nevolji ne-

mam prijatelja *van* mog ata., ne ću druge uzeti *izvan* tebe., *svrh* svega učini i to, te zatvori Jovana.

531. Za izricanje materije služe prijedlozi *iz* (rijetko), *od*: *iz* jednoga drveta ikona i lopata (biva)., kuće su obično sve *od* drveta., stolovi su *od* bijela srebra., postaviću temelj *od* olova. — Mjera se izriče u primjerima: debela slanina *s* podlanice., odskočilo sunce *s* koplja. Mjera može da bude prevelika, pretjerana, kako je u primjerima: već on globi *preko* mjere Turke., imaše nekakav car ženu, koju *preko* načina milovaše. — Način je u primjerima, u kojima su prijedlozi *iz*, *s*: da gledaju kako *iz* prijevare obojicu da ubiju., *iz* šale smo odavde lećeli,. ne bi *s* gorega bilo., *s* neruke mi je.

532. Odmicanje ili odvajanje vrlo se često izriče prijedlogom *od*: *od* grada se Turci odmakoše., studen vjetar *od* istoka dunu., udriše joj suze *od* očiju. — Odnošaj se izriče prijedlogom *prema*: koji je grublji *prema* onije, koji knjige daju štampati, nego tvrdica *prema* prosjaka. *V.* prep. 1, 290 (1826)., — ovo se može reći i za Bošnjake *prema* Osmanlija.

533. Oznaka je u primjerima: Moskovi su *od* boja junaci., jer ja imam šćercu *od* udaje., ovo nijesu rane *od* prebola. — Poređenje se izriče prijedlozima *od*, *poput* (prvim samo uz komparativ i uz glagol *volim*, koji ima komparativno značenje): šire je nebo *od* mora., jače selo *od* svatova., on svašta ima bolje *od* nas., volim brata *od* očinjeg vida., *poput* onoga čeljadeta (na pr. govoriš ili radiš). — Potjecanje (t. j. od koga potječe ono, što se izriče pasivom ili kojim neprelaznim glagolom) izriče se prijedlogom *od*: ne budi *od* mene rečeno., koji je *od* ljudi odbačen, ali od Boga izabran., koji su .... potonuli, pa posle *od* ribara izvađeni., njemu valja .... postradati *od* starješina i *od* glavara sveštеničkijeh., koji ne bi volio *od* svoga cara umrijeti., sedamdeset rana dopanuo *od* Arapa. — Za primicanje služi prijedlog *do*: dohvativši se *do* uha njegova iscijeli ga., da se ne dotakne *do* njih (u ta dva primjera i u sličnima mogao bi biti i sam genitiv bez prijedloga, v. §. 521b).

534. Pripadanje se izriče prijedlozima *od*, *u*: car *od* one zemlje dozove ga preda se., zidine *od* nekakve kule., *u* ratara crne ruke, a bijela pogača., *u* Milice duge trepavice. Pripadanje se može izricati i samim genitivom bez prijedloga *od*; v. u §. 517a. — Za izricanje protivštine služe prijedlozi *preko* i *protiv*, *protivu*: Dubrovčani *preko* pravde bijahu pritisli zemlje srpskoga kraljevstva. *D.* istor. 29., da su to ljudi učinili *preko* njegove volje i zapovijesti., ako se *protiv* želje i truda bude što ukralo., ruka Gospodnja bijaše *protivu* njih potirući ih. *D.* 5 mojs. 2, 15.

535. Raskida se izriče prijedlogom *bez*: dva *bez* duše, treći bez glave., mučno mu je ići *bez* oružja. — Razlikovanje je u primjerima s prijedlogom *od*: koji u ovome djelu misle drukčije

od mene., kad ljudi prosti čuju, da kakav gospodin govori drukčije *od* njih. — Slijeđenje se izriče prijedlozima *iza, poslije*: dođoše jedan *iza* drugoga., knjigu piše care *iza* knjige., u tom je Mladen već bio postao prvi *posle* Crnoga Đorđija.

536. Za izricanje sredstva služi prijedlog *preko*: dogovori se *preko* pisama., što je Gospod kazao *preko* proroka. — Uzajmičnost (recipročnost) izriče se prijedlogom *između* (i genitivom *sebe*): sad se ove bimbaše posvađaju *između* sebe., oni sami *između* sebe da sude i uređuju. — Za izricanje uzroka služe prijedlozi *od, pored* (rijetko), *radi* (poradi, zaradi), *s, zbog*: more se podizaše *od* velikoga vjetra., crna zemlja ispuca *od* suše., *pored* bolesti moje glave i očiju za sad se drukčije nije moglo učiniti (t. j. jer me je boljela glava)., blago prognanima pravde *radi*., podarujte, obradujte *porad* Boga jedinoga., da pošalje nekolika čovjeka u Carigrad *poradi* mira., ja ću *s* tebe izgubiti glavu., *s* toga snažan, *s* toga visok jeste., *zbog* sirota sunce grije.

537. Za zaklinjanje se uzima katkad prijedlog *do*: *do* Boga i *do* moje duše (t. j. tako mi Boga i moje duše); zaklinjanje i je u prilogu *doduše* (t. j. do duše, zaklinjući se dušom), na pr. *doduše* ja ne mogu reći, da nije. — Zamjena se izriče prijedlogom *mjesto*: *mjesto* vode poteče vino., Hero jeo sapun, koji je kupio *mjesto* sira.

538. a) Genitiv s nekim prijedlozima često služi za dopunu glagolima. Primjeri: to stoji *do* tebe., nije meni ni *do* toga' majko., nije meni *do* vaše večere, već je meni *do* moje nevolje., izbavi ga *od* sviju nevolja., koji će vas sačuvati *oda* zla., obraz *od* obraza stidi se., ne bojte se *od* onijeh, što ubijaju tijelo., *od* vještа lovca plaši se lisica., (u ovih pet primjera može genitiv biti i sam bez prijedloga *od*, v. §. 522)., trava, koja se *od* srdobolje jede., da se negda *oko* vinograda više radilo., svadili se vrapci *oko* tuđe prohe., *oko* svega se pogode i namire., što sam junak *u* Boga želio., da *u* tebe prosimo đevojku., te kupuje sablju *u* Stojana.

b) Genitiv s prijedlozima *od, protiv* može biti dopuna imenicama, kako je u primjerima: Nemanja ukide zavisnost *od* Carigrada. *D.* istor. 50., šta je lijek *od* kuge., trava *od* uroka., tako se počne buna *protiv* Turaka. — Prijedlog *od* služi i za dopunu pridjevima: Joanikije bi proglašen za nezavisna *od* vizantijskoga patrijarha. *D.* istor. 50., tvrd *od* zime., koji je slab *od* zime., žena je tvrda *od* smrti.

Dativ.

539. a) Dativom se naznačuje *smjer*, osobito uz glagole, koji znače kakvo micanje, na pr. dođe *kući* njezina oca., pa odoše svaki *svome dvoru*., pak ti idi *crkvi Ravanici*., kad ja pođem *rodu mome*., uteče u selo *kući svojoj*., *njoj* doleće siv sokole., ne mogli

ih *Bogu* obrnuti., vi se *dvoru mome* potrudiste., da nas vodiš *tvojoj kući.*, odnese ga *pašinu čadoru.*, pa je šalje *ujaku.*, pustiću te *tvojoj majci.*, u sedlima do tri bojna koplja, vrhovi im *nebu* okrenuti., primiče se *svome gospodaru.*, bojna koplja *zemlji* položiše., *zemlji pade* vojvoda Kaica., sve devojke *zemlji* pogledaše. Katkad se mjesto *doći* uzima glagol *biti*, pa i s njim onda stoji dativ, na pr. brže da si *gradu Vučitrnu.*, kad su bili *dvoru devojačkom.*, kad je bio *pobratimu svome*, on dozivlje svoga pobratima.

b) Kao dalji objekt stoji dativ uz mnoge glagole, kako se vidi iz ovih primjera (a moglo bi ih se navesti još mnogo drugih): bolan se pita, a *zdravome* se daje., ne zadaji jad *momcima.*, da bi *mu* prodao onoga roba., potrošio blago dijeleći *kljastu* i *slijepu.*, darova *mi* kitu cvijeća., pa *joj* pružih zlatan prsten., veli *njemu* lijepa đevojka., majka *Marku* stade besjediti., Božju su *joj* pomoć nazivali., javi *mu* se Turkinja đevojka., da je ruski car objavio *Turcima* rat., sestra *bratu svom* poručuje., namigivaše *im.*, veruj *meni*, više nemam blaga., zdrav *bolesnu* ne razumije., a niko se *jadu* ne dosjeti., đeca se čude *svačemu*, a ljudi *ničemu.*, *južnu Božiću* i *prijateljskom kolaču* ne valja se radovati., ko zlo čini, nek se *dobru* ne nada., ne bojte se *glavi* i *životu.*, a kad dođe dijete Jovane, on se hoće *majci* prepanuti., ja ću tebe naučiti *svemu njegovu zanatu.*, *tome* su se već naviknuli.

c) Dativ kao dalji objekt može značiti, da je nekome ili nečemu radnja glagolska na korist ili na štetu, ugodna mu je ili neugodna, biva za njega ili poradi njega. Primjeri: *sebi* ореš, *sebi* siješ, *sebi* ćeš i žeti,. ja *tebi* ne činim krivo., jesam jednu bolju sakovao, bolju sablju, a *boljem junaku.*, ko *tolikoj vojsci* konje sedla?, otvori *mi* vrata., da ona *njemu* vrača., majka ćerku kara, *snaši* prigovara., lijepo *mu* ime nađenuo., kad *malom đetetu* izvade koji zub., ja ću spalit krila *Jabučilu.*, te ukrade košulju *devojci.*, da *mu* otme utvu zlatokrilu., koji nema, uzeće *mu* se i ono, što ima., mili Bože, pomozi *svakome.*, ne možete služiti *Bogu* i *bogatstvu.*, što mi želiš, nek *ti* bude., ili voliš *carstvu nebeskome*?, valja mi *crkvi* našljedovati., *kojoj ovci* svoje runo smeta, onđe nije ni ovce ni runa., kad ko prijeti *kome.*, i Bog će *nam* oprostiti., rugala se sova *sjenici.*, đe se *njemu* smiju kapetani., molimo se *višnjem Bogu.*, tako ćeš *majci* ugoditi., đavoli *nam* se pokoravaju., đevojka se *suncu* protivila., ko će *sili Božjoj* odoljeti., on sam ne može se upreti *carskoj sili.*, ne smijemo *crkvi* udariti., ko bi mogao *bratu* kidisati?, kada *caru* tužbe dodijaše., ništa *tebi* nauditi ne ću., dok se *jednom* ne smrkne, ne može *drugome* da svane., nek *zloradu* srce puca., što se *caru* rodila đevojka., da su *njemu* dvori poharani., ako se *čoeku* nesreća ne dogodi., đogo *mi* je od baba ostao., da *ti* nije nestanulo blaga., da *mu* se vojska ruska vrlo dopala., već *mi* je dogrdjelo., *kome Srbinu* srpski jezik ne valja., neka *mu* miriše., smrdi *mi* đedova duša., a *Marku* je pesma omilila., ti si vrlo *braći* omrznula., ne prija *mu*, što jede. — Ovamo idu i primjeri, u kojima glagol znači neko odmicanje od nekoga ili od

nečega: ukloni se *pijanu* kao i *ludu.*, premda je *mložini* turske vojske najposle morao ustupiti., *Gruji* nisu konji utecali., da se odmećemo *Gospodu. D.* is. nav. 22, 29., da se ne ćete odmetnuti *caru*? *D.* nem. 2, 19.

540. a) I s glagolom *jesam* govori se dativ, kad ono, što jest, služi kome na korist ili na štetu, na pr. dok je *nama* zdravlja i pameti i dok *nam* je biogradskog grada, mi smo kadri upraviti gradom., još da *mi* je zelen venac., sad da su *mi* dva sestrića moja! U tim se primjerima upravo izriče imanje, t. j. kao da se reče: dok mi imamo zdravlja i t. d., i tu je imanje nekome na korist, ali imanje može kome biti i na štetu, na pr. doma *mi* je zla svekrva. nar. pjes. 1, 177., prva *mi* je tuga na srdašcu. 1, 392. Korist ili šteta je i onda, kad se kaže na pr. šta *ti* je? ništa *mi* nije. U takvim se prilikama glagol *jesam* može i ne izreći (v. u §. 401e), na pr. otkud *joj* zlato? otkud *njemu* sve ovo? Mjesto *jesam* može biti glagol *htjeti*, kako je u primjeru: šta će zanat *carevu sinu?*

b) U rečenicama bez subjekta, a uz povratne glagole stoji dativ, koji se može shvatiti kao dalji objekt: kako bi *mi* se htjelo, da se već zapalio (t. j. oganj)!, nego je svaki morao biti veseo, ako *mu* se i ne će., *Ljutici* se na ino ne može., od ina se *caru* ne mogaše., ko hoće, da *mu* se vidi, neka nosi svijeću., da se vidi *sestri* večerati., al' se *njemu* malo zadrijema., ne kazuje baba, kako *joj* se srnilo, nego kako joj je milo. Ispor. s ovim primjere u §. 477b.

541. a) Glagol *jesam* s infinitivom drugoga kojega glagola znači mogućnost ili moranje, a riječ, kojom se naznačuje predmet, koji može ili mora, dolazi u dativ. Primjeri: da je *meni* leći pa umreti (t. j. da mogu leći pa umreti)., da je *kome* stati pa gledati., da je *kome* poslušati bilo., da *mi* se kad oprostiti koječega., *kome* je putovati., (t. j. ko mora putovati), nije *mu* kolje drijemati., kuda *mi* je sad ići najpreče?

b) Predikat uz infinitiv može stajati u dativu (ali može i u nominativu, v. §. 516b, i u instrumentalu, v. §. 567c); na pr. muka se *srećnu* roditi., ali *mu* najprije treba postradati i *okrivljenu* biti., u ono vreme lasno je bilo biti *čudotvorcu.*, to i jest najbolji način *zdravu* biti., koliko je dobro *bogatu* biti.

c) Dativ se uzima u zakletvama: Boga *tebi*, đakonova ljubo! oj Boga *vam*, dva putnika stara! tako *meni* Boga velikoga! Govori se i: tako *mi* duše! tako *ti* sreće!

d) Enklitički dativni oblici ličnih zamjenica uzimaju se, kad se hoće da naznači neka nježnost prvoga ili drugog lica za nekoga ili za nešto (u latinskoj gramatici zove se to „dativus ethicus"); primjeri: legoše *mi* pospavati., nju *mi* pita gromovnik Ilija., lepa *ti* je u Alage ljuba., lijep *ti* vas dar dopade! ja sam *vam* se uželio majke. nar. pjes. 2, 76. Govori se i: Bog zna, gdje *nam* je Janko. Mjesto samoga *mi* uzima se u pjesmama *ti mi*: čudna *ti mi* godinica dođe!

e) Zamjenički dativni oblik *čemu* znači svrhu, na pr. *čemu* si se mlada udavala? *čemu* brata ostavi svojega? Ta dakle riječ ne znači isto što upitno *zašto* (t. j. *za što*), jer tim se pita za uzrok; vidi u §. 558.

f) Katkad se u rečenici nalaze po dva dativa: koji su *mnogima* razumu i srcu učinili više štete nego koristi. *V.* kovč. 14; u tom primjeru stoji dativ *mnogima*, kao da drugoga dativa *(razumu* i *srcu)* nema, a jedan je i drugi dativ dalji objekt glagolu *učiniti*. Drukčiji su primjeri: svemu *mi* je rodu omiljela. nar. pjes. 1, 371., opažali su, da *im* kašto smeta napretku, što su Srbi. *V.* kovč. 14., jer *mu* je bio vjenčani kum bratu Milošu. prav. sov. 17; u tim primjerima dativi *mi, im, mu* imaju posvojnu službu te znače isto što *mojemu, njihovu, njegovu* (vidi u idućem §-u pod b).

542. a) Dativ služi za dopunu imenicama, na pr. ukor i svjet *Fati.*, kletva *marvi*, a osobito *volu* i *konju.*, hvala *Bogu* na njegovu daru., na čast *mu* laž!, *nezvanu gostu* mjesto za vratima., *tvome đogu* i *tvome junaštvu* svud su brodi, đegod dođeš vodi., kad je rat, niko *nikom* nije brat.

b) Dativ uz imenice često znači pripadanje; to se vidi otud, što se takav dativ može zamijeniti posvojnim genitivom ili posvojnim pridjevom. Primjeri: Milica je *Lazu* (t. j. *Lazina*) sudenica., ja sam *suncu* (t. j. *sunčeva*) rođena sestrica., ja ne mogu *svima* (t. j. *sviju*) biti ljuba., koji ulazi na vrata, jest pastir *ovcama* (t. j. *ovaca*)., ne budi *svakoj tici* kobac., *svakome zlu* smrt je lijek., o Ilija, *Brdskoj zemlji* glavo!, to začule *begu* sluge., sjedi mlada *kuli* na pendžeru., i fata se *boru* za cgranke., izvadi ga *vodi* na obalu. Još se mogu dodati primjeri: radi strašnoga spomena *Gospodnjemu stradanju. D.* pis. 76., vijenac od trnja ima na glavi car *andelima*. 136., zraci sunčani obasjaju vrhove *gorama*. 156., djela božanstvenijeh apostola jesu temelj *ovoj tajni*. 226.

c) Sad su jasni primjeri, u kojima dativ lične zamjenice znači u rečenici isto, kao da je uzeta posvojna zamjenica: umre Jovo, žalosna *mu* (t. j. njegova) majka., i krepka *ti* (t. j. tvoja) desna ruka bila., što su *ti* noži krvavi?, ne znam, gdje *mi* je glava., tamo su *mi* dva nejaka brata., Ljutica Bogdan i sestra *mu.*, on je kao i otac *mu.*, niko *sebi* zlotvor nije. Tako bi bilo i: mi smo dvije sestre, a ovo *nam* je majka.

d) Dativ služi za dopunu različnim pridjevima: sirotinjo, i *selu* si teška, a kamoli *kući*, u kojoj si., *mome* sam *konju* lagahan., *svakom* je svoje lijepo., ko je *sebi* zao, kako će *drugom* biti dobar?, vi nemojte *raji* gorki biti, veće *raji* vrlo dobri bud'te., što je pravo, i *Bogu* je drago., tu knezovi nisu radi *kavzi.*, milostiv budi *meni grješnome.*, vešt je dora *boju* i *mejdanu.*, dela vaša *suncu* ravna. — Samo se po sebi razumije, da i prilozi ovakih pridjeva mogu imati dopunu u dativu združenu s infiniti-

vom: kako je teško *bogatima* ući u carstvo nebesko., lasno je *kćeri* s majkom pređu snovati., dobro *nam* je ovdje biti., *svakome* je milo bijela konja jahati., da građanima prosto bude *živima* izlaziti. *N.* 74.

Dativ s prijedlozima.

543. a) Najobičniji je prijedlog s dativom *k (ka),* drugi su sasma rijetki. Takav je prijedlog *blizu,* koji se obično slaže s genitivom (§. 527), ali stoji i s dativom, na pr. kad je *blizu* Turcim' dolećeo. nar. pjes. 4, 284. Daničić u svojoj sintaksi 355. ima primjer iz narodne pjesme: kad je bio blizu *dvoru,* ali to je pogreška, jer u onoj pjesmi (1, 350) stoji: *blizu* dvora. I komparativni oblik *bliže* može stajati s dativom: *bliže* sam grobu nego domu. nar. posl. 16.

b) Prijedlog *protiv* Vuk svagda upotrebljava s genitivom, ali Daničić ga upotrebljava i s dativom: uze *protiv* Bogu i pravdi. istor. 177., u kojih se *protiv* staromu pravilu ne odbacuje nastavak. rad jug. akad. 26, 66. Tako Daničić ima s dativom i *protivu*: oni pomagahu Davidu *protivu* četi. 1 dnevn. 12, 21., ima i *suprot* i *nasuprot*: da se ne bi hvalio Izrailj *suprot* meni govoreći: moja me ruka izbavi. sud. 7, 2., često je trebalo pletke staviti *nasuprot* pletkama. istor. 31. A i Vuk ima: dunu *nasuprot* njemu buran vjetar. d. ap. 27, 14. Svi ovi ovdje navedeni prijedlozi izriču protivštinu, isto izriče i prijedlog *unátoč* (t. j. u natoč, druga je riječ tamna postanja i značenja): kako se žali na Dubrovčane, što rade *unatoč* onome, što su obećali. *D.* istor. 291.

d) Prijedlog *k (ka)* znači smjer, i to obično uz glagole, koji znače kakvo micanje: tu je rasla brekinja, *k* njoj dohode čobani., pravo ode *ka* Solunu gradu., donesoše *k* njemu sve bolesnike., svaka tica *k* svome jatu leti., *k* Stambolu je glavu obrnuo, sve đevojke *k* nebu pogledaše., obzire se *ka* Kruševcu b'jelu. Katkad se uzima *k* s dativom mjesto samoga dativa: reče gospodar *k* pristavu svojemu., vrlo slobodno govorim *k* vama., ovo sve pripada *k* svojstvu južnoga narječija. Još je rjeđe, da se *k* uzima u značenju prijedloga *prema,* kako je u primjeru: po velikim brdinama *k* Bosni i *k* Ercegovini ima i jelove i borove šume. Prijedlogom *k* može se izricati vrijeme, ali rijetko: kad je bilo *k* večeru (t. j. pred veče)., ako Staka bude živa, biće *k* ljetu još i stan (t. j. na ljeto)., udaću se *k* jeseni (t. j. na jesen). Izriče se i dodavanje, ali samo u rijeku *ktome* (t. j. k tome): on joj daje tri tovara blaga i još *ktome* od zlata stolicu. Dopunu glagolima i imenicama imamo u primjerima: ne mogne ji primiti *k* sebi., ne valja svašta *k* srcu primati., u tom su se jednako prepravljali *k* ratu., prilijepiće se *k* ženi svojoj., ako imate ljubav *k* meni., iz ljubavi *k* našem narodnom jeziku., Rimokatolici svagda težište *k* Ugarskoj. *D.* istor. 151.

Akuzativ.

544. a) Akuzativ je padež bližega objekta (v. §. 401d). Bliži objekt može biti od tri ruke: objekt ne nastaje samom radnjom, koja se glagolom izriče, već je on i prije radnje, a prelazni ga glagol samo uvodi u neko osobito stanje, na pr. vodim *konja*, piješ *vino*, ljubi *prijatelja*, siječemo *drva*, nosite *vodu*, zovu *Miloša*; — objekt može nastajati sa samom radnjom, a prije radnje ga nema, na pr. činim *kavgu*, gradiš *kuću*, kopa *jamu*, kujemo *sablju*, pletete *vijence*., šiju *košulju*; — treći su objekti upravo neki pleonazmi, jer glagol sam i bez njih znači, što treba, na pr. misliti *misli*, žeti *žetvu*, loviti *lov*, moliti *molitvu*, ljetovati *ljeto*. Ovi su posljednji objekti veoma obični u narodnim pjesmama, na pr. jesu oni *čete* četovali., *lov* loviše po gori zelenoj., *žetvu* žele tri jetrve., *jad* jadujem, nikom ne kazujem., večeraše gospodsku *večeru*. Ali dosta se ovo nalazi i u prozi: daj račun, kako si kućio *kuću*. *V.* luk. 16, 2., da *tihi* i *mirni život* poživimo u svakoj pobožnosti i poštenju. 1 tim. 2, 2., *dobar rat* ratovah. 2 tim. 4, 7., kažu, da je *nekolike zime* zimovao u nekakoj stijeni. dan. 1, 19., kad ću i ja tako sebi *kuću* kućiti? *D.* 1 mojs. 30, 30., da mi praznuju *praznik* u pustinji. 2 mojs. 5, 1., koji poslovaše *taj posao*. 3 car. 5, 16., kad putnici putujući *teške* i *daleke pute* nađu. pis. 111., koji *vijek svoj* vjekovaše u postu i u molitvi. 73., Portugalci življahu *život* ni malo *kršćanski*. *I.* 327. Takvi se objekti mogu zvati nutarnji, a oni prve i druge ruke mogu se zvati izvanski.

b) Među primjerima navedenim u §. 539b, c, ima takvih, u kojima je dativ dalji objekt glagolima *pomoći*, *razumjeti*, *služiti*, *smetati*, *voljeti*, ali ti glagoli mogu imati uza se i bliži objekt, t. j. akuzativ, a razlika u značenju ili nije nikakva ili je sasma neznatna. Primjeri za bliži objekt: Bog pomogo *sve mladiće!* nar. pjes. 1, 187., a kad paša *starca* razumio. 3, 82., dosta si *me* služila. nar. prip. 181., koji *vas* smeta, poniječe grijeh. *V.* gal. 5, 10., volim *kuma* neg zlatna goluba. nar. pjes. 1, 57. Takovi su još glagoli *blagodariti*, *dopasti*, *ići* (na pr. to *mu* ide i to *ga* ide, t. j. to mu pripada), *svjetovati*, *zapasti*, a potvrde vidi u akad. i u *Ivr* ječniku. — Neobičan je akuzativ mjesto dativa uz glagol *lagati*, kako je u primjeru: *nas* lagali, mi polagujemo. nar. pjes. 2, 60.

c) U pjesmama se bliži objekt često upotrebljava brahilogički (t. j. stegnuto), a brahilogija stoji u tome, šte se dvije rečenice, glavna i deklarativna, stegnu u jednu. Primjeri: ovde nama kažu *momu neudatu* (mjesto: kažu nam, da je ovdje moma neudata). nar. pjes. 1, 98., ovde nama kažu *staroga vlastelja*. 1, 106., Jovan *majku* u pećinu kaže. 2, 30., šta bi dao onome junaku, koji bi ti *živa* kazo *Marka* (t. j. kazao, da je Marko živ)? 2, 403., nema ovde Srba Radosava, već *ga* kažu u Vidinu gradu. 2, 448. — Brahilogija je također, što se u pjesmama gdjekoji neprelazni glagoli uzimaju kao prelazni, t. j. s bližim objektom, na pr. na moru *ga* jutro osavnulo (mjesto: kad je bio na moru, jutro je

osvanulo)., probudi mi dva nejaka sina, da mi *đecu* sunce ne zalazi (mjesto: da ne zalazi sunce, dok mi djeca spavaju)., zora *ga* je bila zabelela proću puste kule karaule., na dva sata sunce *ih* zaselo, na dva sata daleko od Senja. Tako je i ovo: prvi su *ga* petli zapevali kod ubava mesta Požarevca (premda glagol *zapjevati* može sam sobom biti prelazan, na pr. zapjevati *pjesmu*, ali u običnom govoru ne bi se reklo: zapjevati koga čovjeka).

d) Neki glagoli, koji su sami sobom neprelazni, mogu uza se imati objekt, i to onda, kad se hoće reći, da neko osjeća ono, što glagol znači, na pr. bole *me* usta., svrbe *ga* leđa., žulje *me* čizme. Znam dobro, da se govori: zebu *me* noge (pored zebu *mi* noge t. j. moje noge, v. §. 542c). Ovako se može shvatiti i glagol *stati, stajati* (kad znači: koštati, koštovati), na pr. koji od vas kad hoće da zida kulu, ne sjede najprije i ne proračuni, šta će *ga* stati., ovo *me* stoji deset groša. *V.* rječn. kod стајати. — I u rečenicama strah *me* je, sram *ih* je, koje su bez subjekta (§. 401b), stoji objekt, jer se njima izriče osjećanje.

e) Pasivni glagoli, na pr. *raniti se, izbaciti se* i t. d. (v. §. 474c) imaju u dobrom narodnom jeziku uza se svagda nominativ, t. j. padež subjekta; dijalektizam je dubrovački (vidi u Budmana rad jug. akad. 65, str. 179) na pr. *njega* se često vidi. *Ivana* se svud hvalilo; tako je i ovo: kad se *koga* sili na zlo. *N.* 35. Vuk i Daničić te konstrukcije nemaju nikad, a ni narodne umotvorine, što su za ovu gramatiku upotrebljene.

545. a) Glagoli *učiti, pitati* mogu imati uza se po dva akuzativa, jedan znači čeljade, drugi stvar, t. j. jedan odgovara na pitanje *koga*?, drugi na pitanje *što*?. na pr., što je učitelj naučio *svoje učenike* neke nove molitve., ja ću *vas* upitati jednu riječ., što *te* pitam, pravo da mi kažeš.

b) Drugi opet glagoli imaju uza se po dva akuzativa zato, jer s jednim nemaju potpuna smisla; jedan im je akuzativ pravi objekt, a drugi se zove predikatni akuzativ, jer služi predikatu, t. j. glagolu, za nužnu dopunu. Takvi su glagoli: *činiti, držati, naći, postaviti, uzimati, zvati* i slični. Primjeri: srebrno sedlo ne čini *konja* dobra., učini *nas* careve i sveštenike., koji pobijedi, učiniću *ga stub* u crkvi (*V.* otkr. 3. 12)., Bog je mogao *njega* stvoriti i bezgrješna (*D.* pis. 90)., postavih *te* oca mnogijem narodima., stavih stražu *mladu momu*., da *ga* metne veljega vezira., ne držah *sebe* dostojna, da ti dođem., da *nijednoga čovjeka* ne zovem pogana ili nečista., ljubav njena k ubogima tolika je bila, da su *je* zvali sirotinjsku majku (*I.* 254)., kad me globiše kriva *me* nađoše., hodi *mene* uzmi gospodara. U svim tim primjerima mogao bi se mjesto predikatnog akuzativa uzeti instrumental (v. §. 567d), a da uz glagol *zvati* može biti nominativ, to se vidi iz §. 516c. Kad je pridjev u službi predikatnog akuzativa, onda je on privezak, vidi §. 460b.

546. a) Zamjenički oblik *to* stoji mjesto dativa u primjeru: ja sam *to* rad. nar. prip. 80 (mjesto: ja sam *tome* rad, v. §. 542d).

Mnogo češće stoji taj oblik mjesto lokativa s prijedlogom *u*: Tvrtković je samo *to* (mjesto: *u tome*) kriv, što ovako naočigled laže. *V.* drž. izd. 3, 103., *to* je Bogdan seju poslušao. nar. pjes. 1, 548., *to* je majka Maru poslušala. 553., *to* su braća majku poslušala. 2, 136., *to* je njemu dobra sreća bila. 2, 609., *to* je njemu sreća priskočila. 2, 611. Ispor. da ja *u tome* nijesam kriv. *V.* drž. izd. 3, 104., slušajte roditelje svoje *u svačemu*. kol. 3, 20., da okušam sreću *u doratu*, nar. pjes. 3, 251. — Tako i *što* mjesto *u čemu* imamo u primjerima: kao da bih svoj narod imao *što* tužiti. *V.* d. ap. 28, 19., bojeći se, da za ovu bunu i njega *što* ne okrive. eman. 4. Mjesto *zašto* (t. j. za što) govori se i samo *što*, na pr. *što* si došao? *što* su ti ruke krvave? *V.* rječn. kod ШТО., kad te ko ne zove, *što* se odzivaš? nar. posl. 122., *što* popuješ, kad pop nijesi? 359. Tako se uzima i upitna zamjenica *jer*, v. §. 507a.

b) Akuzativ *nešto* uzima se mjesto genitiva s prijedlogom *radi*: otidu *nešto* u Karanovac (t. j. radi nečega). *V.* mil. obr. 59., pa se *nešto* zavadio s Milošem. 75., jer je odavno *nešto* imao zub na nj. dan. 3, 238. — Akuzativ *sve* može se uzimati (kao i *to* i *što*) mjesto lokativa s prijedlogom *u*: Turcima se učini, da Živković ima *sve* (t. j. u *svemu*) pravo, što govori. *V.* dan. 5, 40., Tvrtković laže i *ostalo sve*, što kaže. drž. izd. 3, 103. Oblik *sve* uzima se pred brojevima mjesto: *svih*, *sviju* (v. §. 413g): *sve* sedam se sastalo dahija. nar. pjes. 4, 132., pa povede *sve* trista robinja. 4, 200., dok napunimo vreće za *sve* trideset konja. nar. prip. 7. Osobit je primjer: u *sve* trima knjigama (mjesto: u svima trima). *V.* nar. pjes. 1 (1824), 315.

c) Akuzativom se kazuje mjera: kamen *jedan aršin* širok i *jednu ped* debeo., teži *jednu oku*; — kazuje se i cijena: dvije puške male, što valjaju *stotinu dukata.*, ova dlaka *nebrojeno blago* valja., koja (t. j. greda) vredi *silne novce.*, *A.* pošto, snašo, ta koža? *B.* ova koža *tri groša* (bez glagola *jesam*). Tako je i ovo: *dukat* uze leba bijeloga, *drugi dukat* vina i rakije, *treći dukat* svake đakonije., daj mi, Mare, *dva dukata* vina. *JM.* 47., daj mi, Mare, *jedan dukat* vina. 48.

d) Akuzativ znači i vrijeme te u jednim slučajevima odgovara na pitanje kako dugo? a u drugima na pitanje kada? Primjeri: mili Bože, podrži me još ovako *dugo vreme.*, on osta *neko vrijeme* u Aziji., da se Maksim liječio *godinu* dana., bolje je biti pijevac *jedan dan* nego kokoš *mjesec.*, tako su kopali *vas dan.*, ja ću biti kod stoke *svu noć.*, — ustavši *onaj čas* vratiše se., susjed ga *svaki čas* opominjao., *svako* ga je *jutro* oblazila., *taj isti dan* dođe Karađorđe u Jagodinu., kad se što *prvi put* okusi.

e) U §. 401b navedeni su primjeri, kako u rečenicama bez subjekta stoji katkad akuzativ: nije prošlo ni *nedjelju* dana.

f) U izričajima *licem u lice*, *okom u oko*, *ramenom uz rame*, koji imaju uzajmičnu (recipročnu) službu, može se mjesto instrumentala uzeti akuzativ: služitelji Božji .... gledajući se *lice*

u lice. *Lj.* 325., kad se s njima pogleda (t. j. vladika) *oko* u oko, *M.* 126., stane pored mene *rame* uz rame. *Š.* 5, 87. Tako je i ovo: ići *nogu* pred nogu, Schritt vor Schritt. *V.* rječn.

g) Akuzativ se nalazi uz pridjeve *dužan, voljiti,* na pr. da si i sam *sebe* meni dužan., za koje smo mu dužni *blagodarnost.*, volij sam *brata* za krvnika nego *tuđina* za gospodara., ja bih *đerdan* najvolija. Tu zato stoji akuzativ, jer *dužan sam* znači isto što: dugujem, a *voljiti sam* isto što: volim, a *dugujem* i *volim* prelazni su glagoli.

Akuzativ s prijedlozima.

547. a) Prijedloge, što se slažu s akuzativom, možemo razdijeliti u dvoje; jedno su takvi, koji su s tim padežom veoma rijetki, a drugi su posve obični. Prve su vrste prijedlozi: *do, iz, naprema, od, oko, poslije, preko, prez, s,* a druge su vrste: *kroz (črez, proz), među, mimo, na, nad, niz, o, po, pod, pred, u, uz, za.* — Ima jedan slučaj, kad akuzativ stoji sa svakim prijedlogom; v. §. 243a.

b) Prijedlog *do* stoji s akuzativom ponajviše imenice *dan,* samo u jednom primjeru s akuzativom imenice *veče.* Primjeri: da mu damo vina i *do* veče (t. j. na veče). *D.* 1 mojs. 19, 34., goji mi, sele, cvijeće, *do* treći dan., sad na tebi zelena dolama, *do* dan do dva zelena travica., mrtav Marko kraj bunara bio, od dan *do* dan neđeljicu dana., da će *do* koji dan doći. *D.* bošk. 188, 153., tako ću *do* koji dan početi. pis. mil. 14., ja ću se vratiti *do* koji dan. *M.* 159.

c) Prijedlog *iz* imamo s akuzativom samo u rijeku: *iz* dan u dan (t. j. svaki dan). *V.* rječn. kod из. — Prijedlog *naprema* stoji s akuzativom samo zamjenice *se*: *nâpremâ se* (t. j. preda se, pred sobom), na pr. pogledajde *naprema se,* ne vidiš li mi đe ovaca. *V.* rječn. kod напремасе.

d) Prijedlog *od* s akuzativom bio je već u primjeru navedenom pod b): *od* dan do dan neđeljicu dana. Što se nalazi i u primjeru: od *ino* se caru ne mogaše. nar. pjes. 3, 85, tu je, mislim, štamparska pogreška i da mora biti od *ina,* kako je isti taj stih štampan u nar. pjes. 2, 366., još se *od ina* nalazi u pjesmama: 2, 574. i 3, 208. 293. 330. 375. Akuzativ s prijedlogom *od* je u primjerima: svako puce po *od* litru zlata., svako pero po *od* litru zlata, gdje je naprijed prionuo još prijedlog *po* (v. §. 489d). — Ovdje se može spomenuti riječ *ödmâh,* koja se upotrebljava sasvim kao prilog, a upravo je treba rastavljati u: *od mah,* gdje dakle *od* stoji s akuzativom (ali ima u istom značenju i *ödmaha,* t. j. od maha: odmaha su blago sastavili., tu s' *odmaha* zametnula kavga. *V.* rječn. kod мах (iz neke narodne pjesme). Tako je i *òdâvno,* t. j. *od davno* (ali ima i *odavna,* t. j. od davna; vidi u *Iv.* rječniku).

e) Prijedlog *oko* s akuzativom mogu potvrditi samo primjerom: oteže se *oko* čitav sahat hoda. *V.* nar. posl. XVII. — Za prijedlog *poslije* s akuzativom imam primjer: poslije *godinu* dana presahnu potok. *D.* 3 car. 17, 7., a *D.* sint. 413. navodi primjer iz jednoga pisca: poslije *mjesec* dana.

f) S prijedlogom *preko* stoje akuzativi imenica *dan* i *noć*: ovo je čudnovata gora, što *preko* dan sijeva, a po noći gori., *preko* dan je zmija., *preko* dan udari te otme i treći šanac., da ne ostane *preko* noć. *D.* 5 mojs. 16, 4., ležaše *preko* noć na zemlji. 2 car. 12, 16., šta bi se učinilo *preko* noć. istor. 60. — Veoma rijetki prijedlog *prez* imamo u primjeru: kokoš nosi *prez* dan (t. j. svaki drugi dan ili preskočivši jedan). Ima i složeno *naprez*: *naprez* ruku mi je (t. j. za čudo mi je, nije onako, kako sam se nadao).

g) Prijedlog *s* može uza se imati akuzativ samo od imenice *strana*, koja u tom slučaju mora biti skopčana s kojom pokretnom riječi, na pr. u Kladovu *s* gornju stranu grada do samoga Dunava vide se zidine od staroga grada., ako je Šara planina *s* onu stranu Metoije., već on gleda *s* onu stranu Save., *s* drugu stranu na donju kapiju izlijeće Bakal Milosave.

548. a) Za izricanje mjesta služe s akuzativom neki prijedlozi ponajviše uz glagole, koji znače kakvo micanje: često Miloš *kroz* prozor pogleda., zamakne *među* zgrade., prođoh dragoj *mimo* dvor., *na* Mojsijevu stolicu sjedoše književnici i Fariseji., brat brata *nad* jamu vodi, ali ga u nju ne tiska., soko se diže *pod* oblake., doći će sunce i *pred* naša vrata., idite *u* selo, što je prema vama., junak ide *uz* brdo., dokle zađe *za* goricu sunce.

b) Veoma obični prijedlog *na* uvelike se u svome nijesnom značenju razgranao: uz glagole, koji izriču kakvo micanje, stoji često akuzativ od riječi, koje znače kakvu radnju ili stanje ili stvar: može poći *na* taj posao., nek *na* večeru dođe., da poleti k svojim drugama *na* sastanak., pođe svojemu gospodaru *na* pomoć., skoče *na* oružje., kako čoek dođe *na* prosjački štap. — Dosta često prijedlog *na* s akuzativom odgovara na pitanje *kuda?*: uđite *na* uska vrata., *na* kratke cevčice mlogo brže teče voda., kud će suza neg' *na* oko? — Počesto *na* s akuzativom znači isto što dativ ili sam ili s prijedlogom *k*: idi *na* more i baci udicu., ide *na* grob., dođi meni tamnici *na* pendžer., ona ode *na* tamnicu Marku. — Dosta često se uzima prijedlog *na* mjesto prijedloga *u* odgovarajući na pitanje *kamo?*, osobito se to nalazi uz neka imena geografička: prenoseći ranu na samaru preko Bosne *na* Ercegovinu., otišao *na* Cetinje., koji hrišćanin otide *na* Jerusalim. a Turčin *na* Meku., ja oćerah *na* Mletke volove., dođe *na* svoju postojbinu., već nas pusti *na* vilaet., dokle dođe *na* svoje dvorove. — Mjesto *pred očima* govori se *na oči*: dođi mi . . . zaovama *na* oči., uz prkos Stanku ubije toga Vlaa *na* Stankove oči.

549. Vrijeme izriču neki prijedlozi s akuzativom: eto nove čete *kroz* mjesec dana. (rijetko se uzima *kroz* u tome značenju).

M. 229., među *to* im Bog odluku smete *(među* u tome značenju uzima se samo s akuzativom *to).*, posjeći ćeš je *na* godinu., *ob* noć ide, a *ob* dan počiva., što *po* vas dan plugom pluži, a *po* svu noć pružen leži., *pod* samu zimu ode u Bosnu., *pred* zoru se mrzne., počinu Bog *u* sedmi dan., pjesme, koje se pjevaju *uz* časni post., da sam ja zaslužio samo jedan novčić *za* celu godinu dana.

550. Cijena se izriče prijedlogom *po*: ono stvar vrijedi, *po* što se može prodati. — Za izricanje diobe služi prijedlog *na*: kad se meso izreže *na* komadiće., naše narodne priče se mogu razdijeliti *na* muške i *na* ženske.

551. Dodavanje se izriče prijedlozima *na, uz*: da mi ne dođe žalost *na* žalost., zulum *na* zulum izmišljati i činiti., hoće dati konja ispod sebe, još *uz* konja stotinu dukata. — Doticanje imamo s prijedlozima *o, po, za*: objesi pušku *o* klin., *o* zemljicu razbio sam glavu., te ga udri *o* jelu zelenu., uzevši se s njim *po* ruke uvede ga u dvore (vrlo se rijetko *po* uzima u toj službi)., uzeše se obojica *za* ruke., vo se veže *za* rogove. — Istodobnost se nalazi s prijedlogom *uz*: uz kriva čoeka propadne kašto i prav., da se gdjekoji *uz* ove riječi nasmije u sebi., *uza* suho drvo i sirovo izgori.

552. Jednačenje se izriče prijedlogom *za*: jede *za* šestoricu, a može li on i raditi *za* šestoricu?, koje se reče i čoeku uzevši ga *za* pseto. — Za izricanje koristi ili štete služe prijedlozi *po, za*: ne kaže baba, kako je san snila, već kako je *po* nju bolje., možemo ti vode zavatiti, ali nije zdrava *po* junake., kad sam došao u vaš dom, *za* mene su brava zaklali., *za* tebe dobro biti ne će.

553. Mjera se izriče prijedlogom *za*, ali rijetko: ukopajte mene *za* sablju duboko. — Način se nalazi s prijedlozima *na, pod*: da je *na* brzu ruku o ovom presudio., govoriti *na* glas., *na* silu oženila sina i *na* silu dovela devojku., on uze *pod* silu devojku., što je obećao *pod* zakletvu.

554. Nadvisivanje imamo s prijedlozima *mimo, nad*: postao nevaljao *mimo* sve ostale ljude., upazi sablju, psa i konja, da je sve *mimo* išta na svijetu lijepo., danas nema *nada* me junaka., nema krvnika *nad* poturčenjaka. — Namjena se izriče prijedlozima *na, u, za*: ako laže, laž mu *na* poštenje!, sve *na* slavu Božju činite., ko vince pije *u* slavu Božju., ja baš njemu napijam *u* zdravlje., daću tebi do tri sta dukata *za* zalogu mojega bratinstva., *za* znak najtvrđe vjere pošalje mu svoje brojanice. — Nejedna kost je u primjerima: šta mu je bilo' onome zubu, te je onako *mimo* sve ostale pokvaren? zašto je kod nas *mimo* ostale narode mogla postati ovaka mrzost?

555. Odjelitost se katkad izriče prijedlozima *po, za*: svaka *po* sebe različitu rabotu posluje., to je značenje i u prilogu *na-*

pose (t. j. *na pose),* gdje je pred *pose* (t. j. *po se)* uzet još prijedlog *na,* v. §. 489d., radi sam *za* sebe., stane se na Vračaru *za* sebe tući s Turcima. — Oznaku vidimo u primjerima: kad je Jana *na* udaju bila., u Misiru ima žita *na* prodaju., te sakupi *po* izbor svatove.

556. Popratne okolnosti izriču se prijedlozima *kroz, na, u*: bratac seji *kroz* san odgovara., seja bratu *kroz* plač odgovara., u tom se još *na* veću našu nesreću smrkne sasvijem., prodali mu kuću *na* doboš., koji se za jedan čas mogu *u* prste izbrojiti., zvonili su *u* sva zvona. — Promjena (pretvaranje) je u primjerima: dete se pretvori *u* konja., svi mi da se *u* so prometnemo, ne bi Turkom ručka osolili.

557. Za izricanje sredstva služe prijedlozi: *kroz* (rijetko), *na, o, u*: ne rađa se (t. j. patriotizam) s čovjekom, nego se dobija *kroz* nauku i odgojenje., prele svilu *na* zlatno vreteno., kad se brašno *na* gusto sito prosije., na jednoj se vodi umivali., *o* jedan se jagluk otirali., nemam *o* što sablje poganiti. — Svrha se izriče prijedlozima *po, za* (rijetko): pođemo u Dubrovnik *po* so., kad *bi* god polazila *po* travu i *po* vodu., kupi svate, hajde *za* đevojku.

558. Uzajmičnost (recipročnost) je u primjerima: *među* se se hoće da pomore., pak se počeše *među* se klati i biti., počeše govoriti među *se*. — Za izricanje uzroka uzimaju se prijedlozi *kroz, na, za*: koja ti je golema nevolja, te si tako u obrazu bleda, a na srcu vrlo žalostiva? il' *kroz* braca moga Alil-agu il' *kroz* moju ostarilu majku?, konj se *kroz* dlaku ne hvali, nego *kroz* brzinu., *na* pozivanje tursko mnogi se kmetovi stanu predavati., *na* reč Isusa Navina sunce i mesec stade., oni misle, da će *za* mnoge riječi svoje biti uslišeni., da ne budemo tuženi *za* današnju bunu. Ovamo ide i prilog *zašto* (t. j. za što), na pr. *zašto* si to rekao? Taj se prilog svojim značenjem razlikuje od upitnoga dativa *čemu,* o kojemu vidi u §. 541e.

559. Zaklanjanje se izriče, kad je govor o udaji, jer se misli, da muž budući jači od žene nju zaklanja, dakle ona udajući se polazi *za* njega: lepa Pavo, oćeš poći *za* me?, neka pođe, *za* koga joj drago., ne ću *za* te polaziti., ja je čekam četiri godine, pa mi danas ode *za* drugoga., ne će snaha konja da odjaše, dok ne vidi, *za* koga je došla. Po analogiji takvih primjera razvili su se i ovaki: da je mi udamo *za* Ivana., kona ti se *za* drugog udala., i vjenčaše Kosu *za* Todora. Ispor. §. 568g. — Zaklinjanje je u primjeru: prodite se, braćo, *za* Boga!, govori se također: *za* ime Božje nemoj to raditi. — Zamjena se izriče prijedlozima *pod, za*: podmetnuli mu čavče *pod* goluba (t. j. dali su mu goru stvar mjesto bolje)., uzeti dijete *pod* svoje., ja ću *za* te na mejdan izići., bratac će *za* seju Budim grad zidati, seja će *za* brata tanku pređu presti.

560. a) Za dopunu različnim glagolima služe neki prijedlozi združeni s akuzativom. Primjeri: smilova se Bog *na* sirotinju., pješak *na* konjika mrzi., začudi se carev sin *na* take odgovore., *na* tuđe se ne lakomi., carevi se otimlju *o* carstvo., kad sam se jučer kladio *o* moga konja dorata., *u* nj se smrtno zaljubi., da se opkladimo *u* tvoj đerdan i *u* mog dorata., trgovaše jedan čovjek *u* magarad., da se spremaju *za* put., ne brini se *za* ovce. — Neki glagoli osim bližega objekta imaju još dopunu u akuzativu s prijedlogom *za*: narod primi ono momče *za* cara., koga želite *za* poglavara., postavi ga *za* sudiju., pa su ga druga braća držala *za* budalu., da turski car prizna Crnoga Đorđija *za* kneza.

b) Prijedlozi *na, za* s akuzativom mogu služiti za dopunu imenicama i pridjevima: početak bune *na* daije., javno pokaže svoj gnjev *na* kneza Simu., *na* duha svetoga hula ne će se oprostiti ljudima., sud *za* rakiju, kaca *za* med., — lakom hajduk beše *na* dukate., gotov kao baba *na* kar., slijep *na* jedno oko., knjiga je ova neiskazano važna *za* srpski jezik., mesto zgodno *za* vojsku. I prijedlog *u* s akuzativom služi katkad za dopunu kojemu pridjevu: ostane sakat *u* nogu., koji je bio *u* jedno oko slijep.

Vokativ.

561. a) Taj padež služi za dozivanje: a Jelica na vrata dolazi, ona viče iz grla bijela: *jadna majko,* otvori mi vrata. nar. pjes. 2, 42., car ... doziva Todora vezira: *slugo moja, Todore vezire*! da mi ideš bijelu Leđanu. 2, 132., Vuča ... doziva sina Velimira: *Velimire,* moje čedo drago, uzmi ... tri sta katana. 2, 250., kliče vila s Urvine planine te doziva Kraljevića Marka: *pobratime Kraljeviću Marko*! znadeš, brate, što ti konj posrće? 2, 440. — Vrlo često se uzima vokativ, kad se kome što govori u imperativu, u indikativu ili u pitanjima: prosti, *Bože* i *bijela crkvo*! nar. pjes. 2, 213., o *sokole, siva tico moja,* kakvo sam ti dobro učinio? 2, 327., zla ti sreća, *neznani junače*!, 2, 398., a mi smo se već rastali, *brate.* 2, 637.

b) U pjesmama se često uzima vokativ mjesto nominativa: mače vojsku *erceže Stjepane.,* opremi se *Strahiniću bane.,* te je *Vuče* knjigu proučio., jedno bješe *Vukašine kralju.* Ta je poraba vokativa izišla iz potrebe stiha, t. j. kad pjevaču treba koji slog, da iziđe potpuni stih; budući da riječi *Strahinić ban, Vuk* i t. d. imaju u vokativu jedan slog više nego u nominativu, pjevač mjesto njihova nominativa uzima vokativ, jer da kaže: opremi se *Strahinić ban,* te je *Vuk* knjigu proučio, ne bi bilo potrebnih 10 slogova. — Više o o vom vokativu u pjesmama vidi u mojoj radnji „Metrika narodnih naših pjesama" (rad jugoslav. akad. knj. 168) §. 61.

Lokativ sam i s prijedlozima.

562. a) U starom se jeziku lokativ upotrebljavao (kao i drugi padeži) i sam, bez prijedloga. Danas od te porabe ima tek tragova, i to u riječma, koje su postale prilozi: gore, dolje, lani, zimi, ljeti (v. §. 486a); takav je lokativ i prilog onomadne (t. j. onomь dne po §. 43a i 140b), tako i prilog *onomlani*. Nalazi se i lokativ *polunoći*: te mi vezi *polunoći*, snaho, *polunoći* kao u po podne. nar. pjes. 2, 522.

b) S lokativom se slažu prijedlozi: *na, o, po, prema, pri, u*. Za većinu tih prijedloga ne može se sumnjati da se doista slažu s lokativom, a ne s dativom; samo za prijedlog *prema* mogao bi ko misliti da se slaže s dativom, ali i on se slaže s lokativom, kako dokazuje akcent: prema glávi, prema zèmlji, a da se slaže s dativom, bilo bi prëma glâvi, prëma zemlji. Daničić mala srpska gramatika 78., „prema glávi" ima Daničić i u svome članku o akcentu imenica ženskog roda (vidi: Akcenti u imenica i pridjeva, napisao Đ. Daničić, izdala jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1913., str. 4).

563. a) Za izricanje mjesta služe prijedlozi *na, po, prema, pri, u*, i to na pitanje *gdje*? Primjeri: Bog *na* nebu, a car *na* zemlji., kada kolo *na* travi igraše., *na* mladima svijet ostaje., pođite *po* svetu kao čela *po* cvetu., razapeše *po* polju čadore., kad je care bio *prema* crkvi., onde se ustavi *prema* vojsci austrijskoj., meso *pri* kosti, a zemlja *pri* kršu valja., na glavi joj alem kamen dragi, *pri* kome se hoditi viđaše usred tavne noći bez mjeseca., *u* svakoj kući ima dima., amo ga *u* našijem krajevima nema. — U §. 548b rečeno je, da *na* s akuzativom osobito geografičkih imena stoji dosta često mjesto prijedloga *u* s istim padežem, to se isto nalazi i ovdje: Osman-aga osta *na* Udbini., vrći ću te velika vezira *na* Novu Pazaru., živi kao beg *na* Hercegovini., ja *na* domu imam ljubu vernu., misli Jovo *na* dućanu svome., prorok *na* svojoj postojbini nema časti. — Prijedlog *na* s lokativom može značiti isto, što prijedlog *pri*: grad gradili Skadar *na* Bojani., osta kao ćuprija *na* Višegradu., boj *na* Loznici., ali Šarac svezan *na* vratima., eno je *na* bunaru.

b) Prijedlozi *na, o, po, u* mogu značiti vrijeme: ne ćeš ni noću spavati, a kamoli *na* belome danu., a kada je *na* tom doba bilo, rodi majka desetu đevojku., Srbi *na* svršetku 1806. godine udu u beogradsku varoš., snijeg pade *o* Đurđevu danu., da ti meni *o* jeseni dođeš, o jeseni, *o* Dmitrovu danku., vuk na vuka ni *po* noći ne će. nar. pjes. 4, 431., došao je k nama *po* danu (govori se i piše)., u tim primjerima *po noći, po danu* znači isto što *obnoć, obdan*, a češće *po* s lokativom znači vrijeme, koje je poslije čega: oni ga *po* novom ljetu odvedu u Biograd., *po* smrti nema kajanja., *po* tom prođe tri godine dana. I prijedlogom *u*, kad stoji s lokativom, izriče se vrijeme: da vam bude u pomoći i *u* danu i *u* noći., *u* devetom sahatu povika Isus.

c) Dopuštanje je u primjeru: Kara-Đorđije se *pri* svemu svome prepravljanju i obricanju gotovo nije ni živ kazao (t. j. premda se prepravljao i obricao). *V.* mil. obr. 40. — Doticanje je u primjerima: novo sito *o* klinu visi., što đevojke nose o gr'ocu. — Način je u primjerima s prijedlozima *na, u*: skaču *na* jednoj nozi., govori se *u* šali., da se *u* zdravlju opet sastanemo. — Oznaka je u primjeru: pokupi mi triest Cetinjana *po* izboru dobrih konjanika.

564. a) Odgovaranje ili prilikovanje (kad što čemu odgovara, prilikuje) imamo u primjerima: poranivši *po* svom običaju., da proslavim moje krsne ime *po* zakonu i *po* običaju., jer je život izgubila *po* zapovijesti tvoje bezbožne žene., niko *po* pravdi i *po* zdravome razumu ne bi mogao reći. — Popratne okolnosti izriču se prijedlozima *na, o*: vodi dva brava *na* uzici., *na* jednom se volu ne može orati., sagradio sebi zadužbinu *o svom lebu* i *o svome* blagu., poslije su mu beglučili *o* svojoj hrani. — Potjecanje (kad koja radnja potječe od koga) izriču književnici prijedlogom *po*: pedeset gradova vidjećeš naskoro *po* nama u ropstvo bačenih. *N.* 108., zemlje poharane i utamanjene *po* razbijačima Avarima. 447. Narod prijedloga *po* u toj službi ne upotrebljava, nego uzima prijedlog *od* (v. §. 533).

b) Protivština je u primjeru: hoće jednom biti *prema* glavi jali mojoj jali *prema* tvojoj (običnije bi bilo: *protiv* glave). — Razmjer imamo u primjerima: a jadan ti *prema* njemu Marko., arnautski je narod i *prema* srpskome mali. — Sredstvo je u primjerima: posla Marku knjigu *po* Tataru., dragi dragoj *po* zvijezdi poruči.

565. a) Za dopune glagolima služe prijedlozi: *na, o, u;* primjeri: devojka im lepo zafalila *na* ljubavi i *na* prijateljstvu., bolje je *na* mekinjama dobiti nego *na* zlatu štetovati., *o* svačemu staše besjediti., đe se *o* njegovu carstvu ništa ne čuje., ona *o* njemu i njegovoj kući ništa nije znala., Jakov mu je odmah počeo *o* glavi raditi., promijeni se *u* licu., ja sve radim, a ti ni *u* čemu ne pomažeš., ojača *u* vjeri. To će značenje imati i prijedlog *po* u primjeru: Roksandu ću *po* braći poznati.

b) Za dopune imenicama služe prijedlozi *na, po, prema, u*: mili Bože, *na* svemu ti hvala!, moj *po* Bogu brate., rod *po* krvi, *po* mlijeku, *po* muškoj lozi., u njegovu je srcu malo ljubavi *prema* narodu (govori se i piše)., da okušam sreću *u* doratu., učitelj neznabožaca *u* vjeri i istini., u njega je bilo dosta štete *u* ljudma. — Prijedlog *u* s lokativom može biti dopuna pridjevima: *u* licu nije mlogo nalik na Veljka., *u* ovome poslu vješt čovjek., niko ne može *u* svačemu srećan biti.

Instrumental.

566. a) Taj padež često ima mjesno značenje te odgovara na pitanje *kuda?*, na pr. on otide *zemljom* i *svijetom.*, *Dunavom* plovi lađa lagana., tri devojke cveće posejale, *brdom* smilje, a *dolom* bosilje., neko pjeva *drumom širokijem.*, Turcima može *vodom* lasno pomoć doći. Rijetko odgovara instrumental u svojemu mjesnom značenju na pitanje *gdje?*, na pr. kad su bili *poljem širokijem.*

b) Instrumental može značiti i vrijeme, kada što biva: ona će je *zorom* okupati,, pješaci su se morali eksercirati svaki dan *jutrom* i *večerom.*, cvijet, koji se *noću* razvija., *nedeljom* i o praznicima služe leturđiju. Instrumentali vremena su i prilozi: *mahom, istom, jednom, prvom, drugom* (potvrde vidi u *Iv.* rječniku), pa i veznik *čim* (o kojemu vidi u §. 499a); isto tako i adv. *skorim* (t. j. skoro): drugi svezak, koji će *skorim* izaći. *D.* sitn. sp. 399. — Rijetko se za naznaku vremena uzimaju riječi, koje same sobom ne znače kakvo vrijeme, na pr. *početkom* marta, *svršetkom* jeseni (vidi o tome u §. 569a). Imenice u instrumentalu vremena stoje same, bez pokretne riječi uza se., zato su pogreške: *svakim danom* sve većma čezne. *Š.* 2, 47., *godinom* 605. osnovana je velika zavjera. *N.* 124., *godinom* 589. bio Hildebert Langobarde ponizio. 137. Vrlo je neobično u instrumentalu vremena uzimati imena mjeseci, kako je u primjeru: već *septembrom* 627. provališe. *N.* 333., jedan takav primjer ima Daničić u svojoj sint. 556 iz J. S. Reljkovića: ako *sičnjem* nisi obrao. Mnogo bi običnije bilo: *u septembru, u sičnju* (siječnju). — Dosta rijetko se instrumental vremena uzima na pitanje *kako (koliko) dugo?*, kako je u primjerima: ovan i ovca ako će *godinama* zajedno pasti. *V.* pripr. 154., na takoj dvoumici stajao sam *godinama. M.* V., ima krajeva, kuda *godinama* ne prokapljuje kiša. *N.* 348., nije bilo one mekote, koja se tek *vijekovima* rađa u narodu. *D.* istor. 74., *vijekovima* se držaše (t. j. mnogo vijekova). *N.* 449. Prema ovome, što ovdje rekoh, treba popraviti ono, što stoji u mojem „Jezičnom savjetniku" na str. 198.—199.

c) Instrumentalom se izriče oruđe ili sredstvo: povadi mu *kliještima* zube., jednu vojsku *buzdovanom* bije, drugu vojsku *britkom sabljom* seče., pa *svijećom* krila zapalila., neka prosi, nek se *lebom* rani., *mlijekom* vas napojih., narod će napuniti kule *novom projom.*, sve je kolo *glavom* nadvisila., obaviše ga *platnom.*, kad ih zadovoljiše *odgovorom.* Katkad se taj instrumental uzima u prenesenom smislu: klonu *duhom.*, ljubi Boga *svijem srcem svojijem.* Mislim, da ovamo ide i instrumental *jednom riječju* ili samo *riječju*, što će biti brahilogija mjesto: da rečem jednom riječju ili: govoreći (rekavši) jednom riječju, pa se još i oblik *jednom* može izostaviti. Primjeri: što su neki glupi, a drugi mudri, *jednom riječju* što su neki prosvećeni, a drugi divlji. *V.* pripr. 41., oni su bili glavari, išli su na vojsku, svjedočili, kad su se hri-

sovulje davale, *riječju* ctpravljali su sve državne poslove. *D.* istor. 61., imajući pcsla s pomijeranjem opštinskoga reda, narodnoga prava i mira, *riječju* sa stvarima protivnijem građanskome životu. 71.

d) Često instrumental znači način i popratne okolnosti, na pr. *redom* rđa po družini hcda., sad *jurišom* ajte na Loznicu., *šapatom* zbori sirotinja., kiša pada *kapljicama*, pak napada *lokvicama*., skakavci *jatima* dolijeću iz Azije., susjedi se skupe *gomilama* pred moju kuću., prodaju sir *centama*, a maslo *kačicama*., koji *narodnim poslcm* idu., buzdovan *nesrećom kovačevom* prsne. Instrumental se ovaj nalazi od nekih imenica, koje osim toga padeža nemaju ni jednoga drugog, na pr. *tonom* tone, tonući besjedi., to je cn učinio *pripadom*., otvorena vrata *širom*., ode *krišom*., ode *kradom*., *tajom* idu kroz Kcrita ravna., *poredom* se i u vodenici melje. — I za količinu služi katkad instrumental: podajte joj *dvojinom* onoliko. Ovamo ide *tim* prije, *tim* znatnije i t. d. (v. §. 569f).

e) Instrumental može biti dalji objekt različnim glagolima: pismo *ovim rečma* završuje., počinjaše se *dvjema molitvama* (*D.* pis. 9)., da ga mi ženimo *tankcm Podunavkom*., Jovan mu se *Bogom* kunijaše., Bog se brine *sirotama*., koji dobro upravljaju *djecom* i *svojim domovima*., stane trgovati *svinjama*., polje nam je rodilo *šenicom*., ni luk jeo ni *lukom* vonjao., narod uskipi *osvetom*., kad je Đorđe *Srbijom* zavlado.

f) U dobrom narodnom jeziku ne upotrebljava se instrumental uz pasivne glagolske oblike; u književnika se ta poraba katkad nalazi: koji su osvećeni *Bogcm ocem* i održani *Isusom Hristom*. *V.* jud. 1., granice *Bogcm* postavljene. *Lj.* 26., biće potpomognut *samijem Bogom*. 247., udario na pleća lančiće od biserja *Belizarom* donesene iz Ravene. *N.* 5., *Teofilaktom* istaknutu mirnoću slovensku treba stegnuti malo. 100.

g) U dobrom narodnom govoru mislim da se ne nalazi instrumental za izricanje uzroka, a u književnika se nalazi katkad: ali se *nezgodnijem vremenom* (t. j. zbog nezgodna vremena) zadržaste. *V.* filib. 4, 10., „duožan" ne stoji *nevještinom pisarevom*. *D.* rad jug. akad. 2, 198., *smrću* muža svojega obudovi već za godinu dana. *I.* 28.

567. a) Instrumental znači katkad oznaku: koji je bio *rodom* Bugarin., pozdrav'te mi *Bogom* pobratima., oj Marija, *Bogom* posestrimo!, doista sam *mestom* iz Budima., kaluđer *imenom* Maksim. *D.* istor. 116.

b) Rijetko služi instrumental za dopunu imenicama, češće pridjevima, na pr. ne budite djeca *umom*., budite zadovoljni *svojom platom*., izobilan sam *radošću*., *bijelim ruhom* bogatija., koji ste siromašni *duhom*., veliki *tijelom*, a malen *djelom*., starješina nije svagda *godinama* najstariji u kući. Jamačno je

dobro: bogataš *stokom*, siromasi *duhom*. — Pridjevu *sam* mogu biti dopuna instrumentali *glavom* i *sobom* (da bi se što jače istaklo: sam i niko drugi): i gosti nas često pohodiše, pohodiše srijemski knezovi i sam *glavom* srpski car Stjepane. nar. pjes. 2, 634., al' to niko ne ču od svatova do sam *glavom* od Erdelja bane. 2, 638., sam *sobom* negđe od Turaka barjak oteo., Kara-Đorđije sam *sobom* otide da diže vojsku., đe je ona sama *sobom* pala. Ali pridjev *sam* može se u takvim slučajevima izostaviti, te ostaju samo instrumentali *glavom*, *sobom*: n'jesu ovo neznane delije, već je *glavom* Merjema djevojka. nar. pjes. 1, 597., od vojvoda niko ne pogibe razma *glavom* Kaica Radonja. 2, 488., car *glavom* bijaše izišao. nar. prip. 62., *sobom* mlada do mrkova dođe., što sam junak *sobom* zarobio., bio *sobom* junak dobar. Mogu se dakako izostaviti i instrumentali *glavom*, *sobom*, na pr. *sam* car bijaše izišao i t. d.

c) Imenice, koje su dio predikata, ne stoje samo u nominativu (§. 516a), nego i u instrumentalu. Primjeri: car ti bijah, dok *đevojkom* bijah., Vukašin postane *kraljem*., lasno je pokraj čaša *junakom* biti., Sandžak-beg ostade *zapovjednikom* Donje Zete., ko se *ovcom* učini, kurjaci ga izjedu., stvoriću se *zmijom* *šestokrilom*., nazove se *carem* *srpskim*., kojijeh se domovina prozvala *Hrvatskom*. — Dosta rijetko u tom poslu stoji sam pridjev bez imenice ili lična zamjenica: zemlja se upravo može nazvati *rodnom*., ukazivaše se vrlo *veselim* i *zadovoljnim*., da sam *tobom*, ja bih drukčije radio.

d) U §. 545b rečeno je, da uz glagole *činiti*, *postaviti*, *zvati* i druge slična značenja stoje po dva akuzativa, od kojih je jedan pravi objekt, a drugi je predikatni akuzativ. Mjesto predikatnog akuzativa uzima se često predikatni instrumental: učini ga družba *starešinom*., koji nas je sve *ajducima* načinio., ko je mene postavio *sudijom* ili *kmetom* nad vama? metnuću te do sebe *vezirom*., tuđu majku *majkom* zoveš., kad su Turci seoske starješine nazvali *knezovima*. U toj se službi nalazi i sam pridjev, ali rijetko: što me zoveš *blagijem*?, od sad će me zvati *blaženom*.

e) Kad se riječju *kao* izriče svojstvo ili poređenje, te ona stoji ispred nominativa ili akuzativa, onda se mjesto ta dva padeža može uzeti instrumental, ali onda se *kao* izostavlja. Govori se na pr. svaka je dobra *kao* djeva, ali da je vidimo kao *nevu*., žene koje su *kao* djevojke bile u kraljicama., neka bih *kao* konj u goru utekla. To se može reći i ovako: svaka je dobra *djevom*, no da je vidimo *nevom*., žene, koje su *djevojkama* bile u kraljicama., neka bih *konjem* u goru utekla. Takvi su i ovi primjeri: ako *gostom* (t. j. kao gost) kad dođeš., uđe *kadetom* (t. j. kao kadet) u regementu., ili voliš *svećom* (t. j. kao svijeća) svijetliti?, već ga *robom* (t. j. kao roba) dovedite. — Ako se riječju *kao* izriče jednačenje, onda se ona ne može izostaviti, niti se može mjesto nominativa i akuzativa uzeti instrumental, na pr. Luka je bogat *kao* Marko., ljubio sam ga *kao* brata.

Instrumental s prijedlozima.

568. a) S instrumentalom se slažu prijedlozi: *među, nad, pod, pred, s (sa* od negdašnjega съ i *su* od negdašnjega сѫ), *za.*

b) Mjesto se izriče prijedlozima *među, nad, pod, pred, za,* a svi odgovaraju na pitanje gdje? Primjeri: opazićeš dvije tanke jele, među *njima* bunar voda ima., dva su bora naporedo rasla, među *njima* tankovrha jela., nad *vodom* je lice ogledao., pod *čadorom* leži ranjen junak., *pred* kućama stojeći pjevaju., nezvanu gostu mjesto *za* vratima. Neobično se može činiti, što se govori: biti ili sjediti *za* trpezom, *za* večerom, ali tu porabu nije teško razumjeti: kad je ko ili kada ko sjedi za trpezom (večerom), trpeza je ili večera upravo *pred* njim, dakle je on *za* trpezom (večerom); to je isto onako, kao kad se kaže: stoje ljudi *pred* kućom, — dakle je kuća *za* njima. A za prijedlog *pod* vrijedno je dodati, da se često uzima u značenju prijedloga *pred, kod,* jer onaj prostor, koji je pred kojim (osobito povišim) predmetom, ili je kod njega, može se shvatiti kao donja strana toga predmeta (a *pod* upravo i znači donju stranu); na pr. sideli su do tri pobratima *pod* Oridom gradom., *pod* Budimom ovce plandovale., *pod* onom gorom zelenom vrani se konji igraju., da je Napoleon izgubio bitku *pod* Lipiskom.

c) Vrijeme se izriče prijedlozima *među, pred, za*: da ne bi on *među* tim izišao da pali., da čita *pred* jelom i poslije jela., *za* tim prođe godinica dana. Govori se i piše: oni će doći *među* vašim i našim božićem.

d) Za izricanje društva i zajednice ili sveze među predmetima služi prijedlog *s*: tu je malo počinuo *s* vojskom., lasno je ćerki *s* majkom preću snovati., al' eto ti lisice *s* vodom i *sa* travom., knjigonoša dođe *s* ovom knjigom u Loznicu., momci i djevojke *s* vijencima na glavi., teško šuši *s* vukom ratujući., išla bi baba u Rim, ali nema *su* čim.

e) Za izricanje načina služi prijedlog *pod*, ali vrlo rijetko: već *pod* siljem okumila kuma i *pod* siljem nagna sveštenika te venčala braca i snašicu. — Nadvisivanje se izriče prijedlogom *nad*: ta od Šarca boljeg konja nema nit *nada* mnom boljega junaka., koja se zove svetinja *nad* svetinjama. — Oznaka se izriče prijedlogom *pod,* kako je u primjerima: djevojka stajala *pod* vjerom (t. j. vjerena) tri godine., a oni ostali *pod* sramotom (t. j. osramoćeni). *V.* nar. pjes. 1 (1824), XXIX., koji se pokaluđeri i poslije bi arhiepiskop *pod* imenom Sava.

f) Podložnost se izriče prijedlogom *pod*: bimbaše su imale *pod* sobom po nekoliko buljubaša., da ostanu opet raja *pod* vladanjem dobroga vezira., i ja sam čovjek *pod* vlasti i imam *pod* sobom vojnike. — Popratne okolnosti nalazimo s prijedlozima *pod* (rijetko), *s*: jer su Mlečići bili zaprijetili *pod* smrtnom pedepsom., povikavši *sa* suzama govoraše., a šta je ljepše od slave Božje i od večere *s* pravdom stečene?, čoek svoga sina *s* najvećom žalosti zakopa., *s* neiskazanom rabrošću tukao se *s* Turcima.

g) Raskidu može izricati prijedlog *s*, ali samo uz glagole *rastaviti, rastati se, oprostiti se (opraštati se)*: ali se opet ne mogu rastati *s* ovim poslom. *V.* pis. 45., ako si me *s* konjem rastavio, *sa* sabljom me rastavio nisi. nar. pjes. 3, 398., Stojša oprosti se *sa* sestrom i zetom, pa pođe. nar. prip. 37. Kako je prijedlog *s*, koji poglavito znači društvo i zajednicu, mogao dobiti službu, da znači i raskidu, dakle nešto protivno, o tome vidi u bilješki §. 81b. — Slijeđenje se izriče prijedlogom *za*: dođu *za* majkom u Dobrinju., *za* njim idu mladi Kotarani. — Zaklanjanje imamo onda, kad se govori o udaji: muž ženu svoju zaklanja, dakle je on pred njom, a ona za njim, zato se to zaklanjanje izriče prijedlogom *za*: ti s' se do sad triput udavala, najprije si bila *za* Milošem, a sad *za* mnom, od Budima kraljem., on se vrlo obraduje, kad vidi svoju kćer *za* carskim sinom. Ispor. §. 559.

h) Za dopune glagolima služe prijedlozi *nad, pod ,s, za*. Primjeri: da on caruje *nad* nama., što su Grci razumijevali *pod* Dalmacijom. *D.* istor. 9., teško Turkom trgujući *s* Markom., da se *s* tobom deca podruguju., *za* čim su težili srpski kraljevi. *D.* istor. 33., zanesavši se *za* njezinom ljepotom uze je Stefan k sebi. 178. — Za dopune imenicama služe prijedlozi *nad, za*: niko nije bio *nada* mnom gospodar., osveta djevojke *nad* momkom., žalost *za* dragim., obuzela te želja *za* tvojima. — Dopunu pridjevima vrlo rijetko čini koji prijedlog s instrumentalom, kako je u primjeru: žalostan bješe sav narod, svaki *za* sinovima svojim i *za* kćerima svojim. *D.* 1 sam. 30, 6.

569. a) Osobina je prijedloga *s*, da se u njegovoj porabi dosta često kolebaju i književnici i narod, te je po koji put teško uhvatiti pravilo, treba li ga gdje uzeti ili ne. Tako smo u §. 566b imali instrumental vremena *zorom*, ali se nalazi i *sa zorom*: Turci *sa* zorom izidu iz Loznice. Nalazi se *vremenom* i *s vremenom*: riječi, koje su *vremenom* izašle iz običaja. *D.* star. 3, 11., *vremenom* oni je izopačiše. *Lj.* 10., iz toga dijela srpskoga naroda izlaziše *s vremenom* junaci. *D.* istor. 118., ljudi prenesu je *s vremenom* iz jednoga dijela zemlje u drugi. *V.* pripr. 6. U *Iv.* rječniku kod riječi „konac" ima ovaj primjer iz Vukovih pisama: *koncem* mjeseca septemvra biće sve gotovo, a takav je i ovaj primjer: u prvoj knjizi, koja će izaći *koncem* julija. *D.* pis. ruv. 119., — prema tome je s prijedlogom: tako *sa* svršetkom ove jeseni svrši se prva godina ovoga vojevanja. Mnogi književnici pišu na pr. *početkom* aprila imali smo snijega, a Vuk ima: *s* početkom vlade Miloša Obrenovića 1815. godine počele su se škole množiti. rječn. s. v. početak.

b) U §. 566c navedeno je nekoliko primjera za instrumental oruđa ili sredstva, i tako je pravilno, t. j. u toj službi uzima se instrumental sam, bez prijedloga, ali pored toga ima i protiv pravila s prijedlogom *s*: ja ne mogo *s* krilma poletiti., mjerite joj kosu *s* mačem., *sa* sabljama sanduk otesaše., on udari Duku zu-

lumćara *sa* svojijem pernim buzdovanom., krst ukrašen *sa* biserjem. *N.* 95.

c) Mislim, da je za popratne okolnosti, kakove su u posljednja četiri primjera §. 566d, svakako bolje uzimati prijedlog *s* nego ne uzimati, ali ima primjera i za sam instrumental: ovaj rječnik valja pozdraviti od srca *željom*, da bismo . . . *D.* rad jug. akad. 15, 183., marvu može tek *mukom* da napase. *N.* 353., gospe pletu *najvećom brzinom*. *V.* pripr. 145., *velikom mukom* protumačio sam, *D.* pis. mil. 33., ja sam slušao *neobičnom pažnjom*. *M.* 291. — Za popratne okolnosti upotrebljava se često riječ *prilika* u svezi s kojom pokretnom riječi, na pr. Adžić meni dušmanluk *svakom prilikom* jednako pokazuje. *V.* prep. 1, 385 (1830)., jer ću *ovom prilikom* viđeti. 6, 110 (1834)., *prilikom ovom* nalazim za dužnost javiti. 7, 690 (1841)., nego je samo gledao, kako će tom *prilikom* mene osramotiti. drž. izd. 3, 82., *tom prilikom* Ludovik opusti dio od Srbije. *D.* istor. 83., *tom prilikom* i Ruse je krivio. sitn. sp. 90., „za crkvu neka se brine pop", govori on *svakom prilikom*. *M.* 101. Tako se upotrebljava i sinonimna riječ *zgoda*: da biste mi kadgod *zgodom* javili. *D.* pis. mil. 21. Ali sam našao i primjer s prijedlogom: da bi je (t. j. poslovicu) zapisao i *sa* zgodnom prilikom meni poslao. *V.* nar. posl. LII. Popratna okolnost biće i u primjerima: da se nada *pomoću Božjom* postati gospodar nad Srbima. *D.* istor. 116., pored: obranili i osvetili . . . *s pomoću Božjom* (kad se napija). *V.* rječn. kod мишка.

d) U §. 566e navedeni su primjeri: počinjaše se *dvjema* molitvama., stane trgovati *svinjama*, ali ima i ovako: kad se slog počinje *s* poluglasnim slovom. *V.* dan. 3, 4., mislim, da će najbolje biti to početi *s* odgovorom. pis. 81., trgovac da trguje *s* blagom. U §. 568h ima primjer: da se *s* tobom deca podruguju, ali ima i sam instrumental: svatovi se podruguju *Mirkom*. Jamačno bi se u narodu i u literaturi našlo još dosta i drugih takvih glagola kad bih ih ko tražio; ja ću ovdje navesti samo *dičiti se, hvaliti se, uklinjati se, zabavljati se, ženiti se*, koji se mogu dvojako slagati: nek se diči *ruom ujakovim*. nar. pjes. 1, 546., pa se diči *š njim*. 1, 70., neka ti se *rodom* hvalim. nar. posl. 50., ne vali se, beže, *s dočekanjem*. nar. pjes. 2, 355., stvar rđava, *kojom* se ljudi mogu uklinjati. *V.* rječn. kod уклин., tako se *sa mnom* svijet ne uklinjao! kod уклињати., zabavlja se *svakojakim besposlicama*., koji se i onako *s knjigama* zabavlja., da ga mi ženimo *tankom poduavkom*., ljubu ću mu mene ostaviti, *š njom* ću ženit Đul-bega, mog sina. nar. pjes. 4, 315. — I pridjev *zadovoljan* može imati uza se dopunu u instrumentalu samu (vidi jedan primjer u §. 567b) ili u združenu s prijedlogom *s*: jesu li *s jelom* i pićem zadovoljni?

e) Instrumental *imenom* služi za oznaku obično sam (vidi jedan primjer u §. 567a), ali se nalazi i s prijedlogom *s*: dio Srbije na lijevom brijegu Drine *s* imenom Semberija. *D.* istor. 145. —

Društvo se uvijek izriče instrumentalom, koji ima pred sobom prijedlog *s* (vidi §. 568d), zato je jamačno pogreška: digoše se *Bogom* putovati. nar. pjes. 2, 302., ispor. digoše se *s Bogom* putovati. nar. pjes. 3, 509. 522.

f) Mjesto riječi *to* ispred komparativa (vidi u §. 472e) može se uzeti instrumental *tim* (v. §. 566d), na pr. koje *tijem* prije činim, što g. Ninković dodaje ... *D.* sitn. sp. 388., oboje je *tijem* znatnije, što je zapisana godina. star. 1, 87., primjer, koji je *tijem* dragocjeniji, što je reda ta riječ. rad jug. akad. 12, 209., dolazila je *tim* radije, što ... *M.* 140., što je kitnastija (t. j. grana), *tim* je brže i nestane. *Š.* 2, 12. Prema tim primjerima imamo s prijedlogom *s*: nesreća je *s* tijem veća, što ... *V.* kovč. 16.

SINTAKSA GLAGOLSKIH OBLIKA.

Prezent.

570. a) Govori li se o čemu, što doista jest u ono vrijeme, kad se govori, onda je to prava sadašnjost. Na pr. u jevanđelju mat. 8, 6. govori kapetan Isusu: sluga moj *leži* doma i *muči* se vrlo. Za takvu sadašnjost može se upotrijebiti prezent samo trajnih glagola, na pr. kiša *pada.*, kiša ne *pada.*, *pada* li kiša? Izuzetak čini samo prezent *budem*, koji se katkad uzima mjesto *jesam*: najpriličnije bi bilo misliti, da je u „Peći", ali da ne *bude* u „Peku"? *V.* drž. izd. 3, 385., ako Petrović ne *bude* (t. j. ako nije, sada) korektor? prep. 1, 269 (1826)., u drugim je opštinama uz kneza bio jedan drug ... da ne *bude* to ban, koji se pominje u našim pismima? *D.* istor. 343. U sva ta tri primjera oblik je *bude* zanijekan i stoji u upitnoj rečenici, ali se isti taj prezent mjesto *jesam* za pravu sadašnjost nalazi i u zavisnim jesnim rečenicama: Mirko (ili kako ocu djetinjemu *bude* ime) ga je posijao. *V.* rječn. kod баština., u sudu za zemlju Dubrovčani vraćaju zemlju, koju sud nađe da je kraljeva i ako *budu* na njoj vinogradi. kralju pripada vino iste godine. *D.* istor. 305. — Nije čista prava sadašnjost u primjerima: zašto radije ne *pregorite* štetu? *V.* 1 kor. 6, 7., zašto mi ne *načinite* kuću? *D.* 1 dnevn. 17, 6., zašto mi ne *oprostiš* grijeh moj i ne *ukloniš* moje bezakonje? jov 7, 21. U takvim niječnim rečenicama s upitnim prilogom *zašto* značenje je voluntativno, t. j. kao da se reče: zašto ne ćete da pregorite? i t. d., a to nije čista prava sadašnjost.

b) Prezent trajnih glagola uzima se i onda, kad se kazuje, što je na kojoj (sačuvanoj) slici ili kipu ili što je u kojoj (sačuvanoj) knjizi ili pismu, jer onaj, koji to kazuje, ima onu sliku ili onu knjigu doista pred sobom ili bar u misli. Primjeri: na najviše ovijeh stećaka imaju izrezani različni likovi, na pr. s lica ljudi na konjma s mačevima i s kopljima u ruci, gdjekoji *tjeraju* jelena i već ga stigli i kopljem udarili; a s naličja *stoje* tri čovjeka, pa dvojica *drže* među sobom krst, a treći se uhvatio za njih, kao da igraju (u tome primjeru nalazimo i perfekt: *stigli, udarili, uhvatio*, a zna-

čenje toga vremena biće nam jasno iz §. 593a). *V.* rječn. kod **стеһак.**, Petar je iz početka bio Miljenkov buljubaša, a na svršetku god. 1805., kao što smo vidjeli (t. j. iz pisma naprijed priopćenog), sovjet ga *zove* bimbašom. prav. sov. 15., poslije ove hrisovulje dade Milutin i četvrtu, u kojoj *potvrđuje* sve predašnje priloge, *naređuje*, da se daje hrana braći, i *zaprećuje*, da manastirske vlasti ne diraju . . . nanovo *određuje* . . . i *zapisuje* još dva sela. *D.* istor. 34. Hrisovulja, o kojoj je govor u trećem primjeru, sačuvata je do danas. Manje je dobro u takvom događaju uzeti perfekt, na pr. od Đurđa ima nekoliko pisama; u jednom *je* god. 1429. *potvrdio* hrisovulju svojega oca . . . a u drugom *je* god. 1430. *potvrdio* pismo despota Stetana. *D.* istor. 114. Tako bi dobro bilo reći onda, da su ona pisma Đurđeva propala. Prema tome sasvim je dobro: Homer u Odiseji lijepo *priča* o vjernoj Penelopi., Horacije u „poslanici Pisonima" uvelike *hvali* grčku poeziju. Da su ta djela propala, trebalo bi reći: *pričao je, hvalio je.*

571. a) Govori li se o čemu, što se događa svagda, kadgod se prilika desi (dakle ne samo u sadašnjosti, nego i u prošlosti i u budućnosti), onda je to neprava sadašnjost, na pr. u Momčila sestra Jevrosima, *gotovi* mu to gospodsko jelo, prije njega jelo *ogleduje*; u Momčila devet mile braće, oni njemu rujno vino *služe*, prije njega svaku čašu *piju*. U vrijeme, kad Momčilova ljuba Vidosava to govori, možda se ni jedna od navedenih radnja ne vrši, Vidosava hoće da kaže: u svako vrijeme, kadgod treba gotoviti i ogledivati jelo Momčilu, gotovi ga i ogleduje Jevrosima, a inače radi, šta hoće, Jevrosima je i do sad to činila, a činiće i od sad.

b) Kad neprava sadašnjost znači događaje ne samo u sadašnjosti, nego i u prošlosti i u budućnosti (kadgod se prilika desi), zato nije čudo, što se za nepravu sadašnjost ne uzima samo prezent, nego i aorist (v. §. 588b), imperfekt (v. §. 590e), perfekt (v. §. 596a), pa i futur (v. §. 611c). Za pravu sadašnjost ne može se ni jedno drugo vrijeme uzeti osim prezenta.

c) Za nepravu sadašnjost služi prezent i trajnih i trenutnih glagola bez razlike u značenju. Osobito lijepo vidi se to u poslovicama: zrela voćka sama *pada*. nar. posl. 94., prijatelj se u nevolji *poznaje*. 262., ralo i motika svijet *hrani*., ruka ruku *pere*, a obraz *obadvije*. 273., vino i mudroga *pobudali*. 35., voda svašto *opere* do pogana jezika. 37., nebojšu najprije psi *ujedu*. 195., potajni ugljen najgore *ožeže*. 256.,

d) Da se i izvan poslovica prezent od trajnih glagola uzima za nepravu sadašnjost, tome ne treba nikakvih potvrda, jer je veoma obično, već evo ih nekoliko od trenutnih glagola: na đekoga *uzmu* Turci za štogod zub, pak mora da bježi u šumu, da ga ne ubiju; mlogome Turci *otmu* štogod ili mu *učine* kaku drugu nepravdu, pa *otide* u ajduke, da se osveti. *V.* dan. 2, 91., niko ne ljeva nova vina u mjehove stare, inače novo vino *prodre* mjehove, i vino se *prolije*, i mjehovi *propadnu*. mar. 2, 22., ko tolikoj vojsci konje *osedla*? nar. posl. 157., lijepe haljine mnogo koješta *učine*. nar. prip. 126., imovina često *rastavi* prijatelje i rod, *odvoji* čovjeka od Boga, *pomrači* mu dušu. *I.* 117.

572. Prezent trenutnih glagola uzima se za nepravu sadašnjost i u zavisnim rečenicama: koji su (t. j. plemići) po zakonima madžarskima od ostaloga naroda daleko, štono se u nas *rekne,* kao nebo od zemlje. *V.* kovč. 13., nekakva trava, od koje kažu da stoka u proljeće *protoči* krvlju. rječn. kod девесиль., poslije preobraženja kažu da se i na zemlji sve *preobrazi* i gora *počne* žutjeti. kod преобразити се., ne zove se pijanica onaj, koji mnogo *popije,* nego onaj, koji se *opije.* nar. pcsl. 199., kad na Turke oganj *oborimo,* odmah *počnu* Turci uzmicati. nar. pjes. 4, 246., ovo se pokazuje oblačenjem u sveto odijelo, koje mu (t. j. vladici) *iznesu* đakoni i *stanu* mu ga oblačiti. *D.* pis. 13. — Sámo se po sebi razumije, da ovaki prezent može u sklopu više rečenica dolaziti i u zavisnima i u glavnima: svaki čovek može lasno videti, koliko su ovi izvori nepouzdani, jer se događaji pripovijedanjem *iskvare* i u onome istom naraštaju, u kome su se događali . . . a tuđi pisatelji najslavnije i najznatnije događaje *izostave* ili naopako *opišu. V.* mil. obr. predgovor., petao mu odgovori: u mene ima sto žena, pa ih *svabim* sve na jedno zrno proje, kad gde *nađem,* a kad one *dođu,* ja ga *prožderem.* nar. prip. 17., ima ovamo jedan zmajevski car, pa s nama često ima rat, i sad skoro imamo rok, da se udarimo, pa kad se god *pobijemo,* svu nas trojicu *nadbije,* i što *uteče* u ovu jazbinu, ono *ostane.* 42., kad se dveri nanovo *otvore* i pjevači *zapjevaju* slavu trijednome Bogu, sveštenik *izađe* iz oltara. *D.* pis. 41.

573. Često se uzima izmiješano prezent trajnih i trenutnih glagola za nepravu sadašnjost: rđav pjevač i dobru pesmu rđavo *upamti* i pokvareno je drugima *peva* i *kazuje,* a dobar pevač i rđavu pesmu *popravi* prema ostalim pesmama, koje on zna. *V.* pjes. (1833) XXXV., kad ko *putuje* preko zemlje, on *ide* na konak u selo, đe ga *zastane* mrak, pred najbolju kuću, pa pita, može li noćiti, a domaćin mu ili drugi ko iz kuće *odgovori:* „možeš, brate, s drage volje", ili mu *kaže,* da ne može, jer nema na pr. sijena za konja ili drugo što, pa ga *uputi,* đe može. Kad *ide* mlogo ljudi zajedno, a oni se *razdijele* po kućama. Svaki domaćin *primi* rado svakoga putnika na konak i *ugosti* ga kao svoga prijatelja i poznanika. *V.* dan. 2, 106., jesu li to oni Vlasi, što ji ja po dvadeset na konjma i pod oružjem *sretem,* đe vode devojku, pa kako me *ugledaju,* a oni svi *posjanju* s konja, pa pištolje i noževe *zaklonjaju* gunjevima? 3, 169., nikakav krojač ne *uzme* nožice u ruke, pa da komada čohu ne znajući, ili će od onijeh komada biti čakšire ili dolama, nego najprije *uzme* mjeru ili *predstavi* u umu svome, kakvu će haljinu da kroji, pa onda *uzme* kredu i konac i aršin te *izmjeri* i *naznači,* kud valja sjeći, pa onda *siječe;* pa poslije kad *stane* šiti, ne *šije* koncima, kakve rukom *napipa,* niti *šije* jedan rukav spolja, a drugi iznutra niti *izvrne* jedan komad čohe na lice, a drugi na naličje, niti *udara* puca, kakva *napipa,* nego *gleda,* da je sve jednako, jedno prema drugome. pis. 66., a kad nama porezu *donese* (t. j. Ilija Birčanin), pod oružjem na divan *izađe.*

desnu ruku na jatagan *metne*, a lijevom porezu *dodaje* . . . ja porezu *započnem* brojiti, a on na me očima *strijelja*. nar. pjes. 4, 140., ono su ljudi Bogu po volji; svakoga rado *dočekaju* i *ugoste* i siromaha ne *teraju* ispred svojih kuća. nar. prip. 113., vladika *blagosilja* vjerne svijetnjacima, po tom s ostalijem sveštenicima *uđe* u oltar. Ali sveštenici u tome *prihvate* molitvu, te ona tako *prijeđe* u oltar, a vladika uzevši kadionicu mirisom od tamjana *dâ* čast prijestolu Hristovu, po tom *okadi* i crkvu . . . Na kađenje crkva vladici *odgovori* želeći mu mnogo godina, a on odmah *otpozdravi* želeći mnoga ljeta svoj crkvi. Ove želje vladičine *izriču* đakoni, a on *potvrđuje* blagosiljajući rukama. *D.* pis. 19. Nišević*anin ustaje* ranc, *popije* crnu kavu ili *pojede* vruću lepinju pa *ide* na posao. Oko deset sahata *donese* mu se ručak od kuće onamo, gde radi. *M.* 50.

* * *

574. Historički prezent zove se onaj, koji se upotrebljava u pripovijedanju prošlih događaja (u pripovijedanju, a ne u priopćivanju ni u javljanju onoga, što se dogodilo, v. §. 584c i 586c). Historički prezent (na pr. *dođu)* znači isto što aorist (na pr. *dođoše)* i što znači perfekt (na pr. *došli su).* Primjeri: Stefan Dušan I. car srpski osim mlogi drugi zemalja *uzme* od Grka svu Maćedoniju osim Soluna, Tesaliju do Negroponta, Etoliju, Akarnaniju, Epir i Arnautsku i *nazove* se carem srpskim, grčkim, bugarskim i arnautskim. On rašireno, a neutvrđeno carstvo srpsko *razdijeli* na vojvode i knezove, koje njegov osamnaestoljetni sin i nasljednik Uroš ne *bude* kadar pod uzdom držati, nego *ostanu* svaki po sebi, i još Vukašin, najsilniji izmedu nji, *ubije* i njega i sam *postane* kraljem. U tom Turci, koje su Grci protiv Srba bili dozvali u Evropu, *navale* na srpsko, domašnjim neslogama razdrto carstvo. Kad Vukašin braneći od Turaka svoje kraljevstvo *izgubi* život, onda *stupi* na prijestol srpski knez Lazar, koji 1389. godine 15. junija na polju Kosovu *završi* srpsko samodržavno carstvo. Po smrti Lazarevoj *postane* srpsko despotstvo pod turskim kesimom, no i njega Turci naskoro *prećeraju* iz Srbije u Srijem, a onde se potom i *zatamani.* I tako Turci pomalo sasvim *obladaju* svom Srbijom i Bosnom i Ercegovinom i iz same Srbije *odvedu* više od 200.000 duša u ropstvo. S carstvom i gospodstvom narod srpski u onim zemljama *pogubi* i sve stare familije svoje: neki *izginu* u bojevima, neke Turci onako *pobiju* i žene im i đecu *porobe;* neki se u nevolji *isturče,* osobito po Bosni, neki *pobjegnu* u druge države, a koji *ostanu* onamo, oni *posakrivaju* svoja imena *i pomiješaju* se među prostake i siromae. *V.* dan. 2, 75—76., k onome, što sam o Podrugoviću kazao u prvoj knjizi, dodaću ovde još i ovo . . . Ja ga (t. j. Podrugovića) u početku 1815. godine *nađem* u Karlovcima u najvećem siromaštvu . . . kad *doznam,* koliko i kakovi zna pesama, *dam* mu na dan, koliko mu treba, da može živeti i *počnem* od njega pesme slušati i prepisivati. Pošto

ove gotovo sve pesme od njega *prepišem, uzmem* ga uoči Cveti sa sobom na kola i *odvedem* u manastir Šišatovac misleći, da onde prepisujem sve pesme, koje on zna; no kad se onda ispred vaskrsenija *podigne* buna na Turke, i njemu kao da *uđe* sto šiljaka pod kožu. Jedva ga kojekako *zadržim* oko vaskrsenija te *prepišem* nekolike od oni pesama, koje mi je putem idući iz Karlovaca na kolima kazivao, pa ga odma po vaskrseniju *uzmem* na kola i *odvedem* u Mitrovicu, te odande *pređe* u Srbiju, da se nanovo bije s Turcima. Pošto se one jeseni Srbi *umire* s Turcima, on *otide* u Bosnu i provrljavši kojekuda po svome predašnjem običaju *sastavi* nekoliko konja i *namesti* se negde u naiji srebrničkoj, da živi kao kiridžija; no naskoro potom *isprebijaju* ga nekaki Turci, pa *umre* od uboja. nar. pjes. (1833) IX.—X., kad *narastu* (t. j. kćeri) za udaju, *pusti* ih otac prvi put u kolo, ali tek što se *uhvate* u kolo, *dune* vihor i sve tri *odnèsê*. Car se *prepadne*, pa brže *pošlje* sluge na sve strane, da ih traže, a pošto se sluge *vrate* i *kažu*, da ih nigde nisu mogle naći, zar se *razboli* i od žalosti *umre*. nar. prip. 33., Madijanci se onako iza sna *poplaše* i *zabune* i *pobiju* se između sebe ne znajući, koje su neprijatelji, i svi *pobjegnu*, a Izrailjci se sa sviju strana *naklope* za njima, mnogo ih *pobiju* i silnu stoku *zaplijene*. *D.* prip. 86., čuvši ovo *probudim* se i *stanem* plakati i bacivši se na tle *pomolim* se Gospodinu. *I.* 425.

575. a) Rijetko se historički prezent (od trenutnih glagola) uzima za događaje, koji su se u prošlosti običavali događati, t. j. nijesu se dogodili samo jednom, već nekoliko puta, kako je u primjerima: on (t. j. starac Milija) bez rakije nije teo ni zapevati, a kako malo *srkne* rakije, on se, slab budući, tako *zabuni*, da nije svagda redom znao ni pevati. *V.* pjes. (1833) XV., kako bi (t. j. konj) koju kobilu opasao, on bi je udario nogama u trbuh, te se *izjalovi*. *V.* nar. pjes. 2, 106., on nigda nije mogao jednu čitavu pjesmu saslušati, nego samo *počne* malo slušati, pa onda ili *otide* ili *prekine* pjesmu, a tako je isto činio, i kad sam mu ja htjeo čitati pjesme. drž. izd. 3, 68., bio jedan car pa imao pred dvorom zlatnu jabuku, koja za jednu noć i *ucveta* i *uzre* i neko je *obere*, a nikako se nije moglo doznati, ko. nar. prip. 18., od toga doba malo je bilo sreće među Izrailjcima. Bune *nastanu* jedna za drugom. Tek što jedan car *sjedne* na prijesto, a drugi ga *zbaci* i *pogubi* njega i njegovu rodbinu. *D.* prip. 119., tudijer živi (t. j. življaše) u teškoj pokori; petkom na pr. *okusi* samo hljeba i vode, u usta *uzme* gorke trave i *nakaplje* na kožu gorećega voska, da na čast muke Hristove na sebi načini rane. *I.* 43.

b) Sasma se rijetko uzima prezent historički za relativnu prošlost, t. j. za događaje, koji su se dogodili prije drugoga kojeg događaja, koji se također spominje: tako se Bećir-paša izbavi i pod samu zimu otide u Bosnu samo s nekolike stotine ljudi, a ostala mu vojska gotovo sva *propadne* u Srbiji, koje Bošnjake i Ercegovce *povata* groznica od donjozemski voda i *pomru* u Bijo-

gradu, koje *pobjegnu* kud koji natrag, pa ji Srbi *pobiju* po selima. *V.* dan. 3, 213. Relativnu prošlost imaćemo i u §. 579.

576. a) Prezent historički od trenutnih glagola veoma je običan u posljedičnim rečenicama: ušavši u Beograd tako se obogate obojica, da *postanu* najbogatiji ljudi u Srbiji. *V.* dan. 4, 21., ove Turke Miloš tako opkoli i stesni, da se sutradan *predadu* i *polože* oružje. mil. obr. 105., један скнувши вруһа јела тако се ожеже, да му сузе *ударе*. nar. posl. 154., tako se poplaše, da *stanu* govoriti i spremati se da bježe. prav. sov. 41., napuniše obje lađe tako, da se gotovo *potope*. *D.* prip. 174.

b) Veoma je običan historički prezent i u vremenskim rečenicama: kako ga iz daleka *ugledaju*, poviču na nj, da stane. *V.* dan. 2, 125., kad Milenko i Petar *dođu* u Beograd . . . Miloš im pošlje knjigu, da nipošto ne udaraju natrag. mil. obr. 46., pošto se tako *rastanu*, Miljko odma otide te kaže to knezu. 176., tek što one *odlete*, probudi se carev sin. nar. prip. 22., kad jedno jutro *prebrojim* čele, a to nema najbcljega čelca. 202.

c) Rijedak je historički prezent u dopusnim, u uzročnim i u pogodbenim rečenicama: na Drini su ovoga leta Bošnjacima i Francuzi pomagali, ali se Srbi održe, premda *izgube* nekoliko znatni ljudi. mil. obr. 10., prođu s mirom kroz Turke, jer nigdje puška *ne pukne*. prav. sov. 69., он (t. j. Turčin) сврне лулу па њега камишем преко леђа, а Србин њега држалицом, и да не *дотрче* жене те га не *отму*, мало га не убије. nar. posl. 199.

d) Da se historički prezent uzima i u relativnim rečenicama, to se može vidjeti iz prvoga primjera u §. 574.

e) Historički se prezent ne upotrebljava u izričnim rečenicama; bilo bi na pr. veoma neobično: Veljko pomisli, da Srbi *udare* na Turke, već treba: da *udariše* ili: da *su udarili*.

f) U narodnim pjesmama historički se prezent ne nalazi gotovo nikad. Izuzeci su veoma rijetki: kad' to reče vojevoda Janko, *rasrde* se Kučevkinje mlade, pa besede vojevodi Janku. nar. pjes. 2, 507., skoči Vuče opremat kulaša, a Jakšići *narede* đevojku, ođeše je, što se ljepše može. 2, 589.; a kad male puške *poizbace*, obojica konje *zaustave*, puške pune, sa konja govore, 4, 233. Izuzeci se u tim primjerima mogu lako razumjeti, jer da su uzeti drugi oblici, kojima se izriče prošlost (na pr. *rasrdiše* ili *rasrdile su*, *narediše* ili *naredili su*), stih bi bio rđav. Našao sam samo jedan primjer, gdje se tim načinom ne može izuzetak tumačiti: lijepa se zima namjerila; ja se *dignem*, pobratime Marko, o Jovanju, po božiću danu, i *pokupim* sedam, osam druga i zavedoh četu od primorja, *zavedem* je u Rudine, Marko, te uvodih u Rudine ovce. nar. pjes. 4, 41.

Što je historički prezent od trenutnih glagola u narodnoj poeziji veoma rijedak, a od trajnih glagola (kako ćemo vidjeti u §. 577) veoma običan, tome razlog po mome mišljenju leži u stilu naše narodne poezije, koja prošle događaje često hoće da predočuje slušačima slikovito, kao da

ih na slici pred sobom gledaju, i zato upotrebljava prezent od trajnih glagola, a kad bi ih izricala prezentom od trenutnih glagola, to bi bilo prikazivanje letimično (kao u kinematografu). Da je našoj narodnoj poeziji mila slikovitost prikazivanja, to dokazuju poredbe, koje često upotrebljava, i mnogobrojni epiteti.

g) Još treba dodati, da Vuk, koji u drugim svojim radovima upotrebljava historički prezent od trenutnih glagola veoma obilno, nema ga u prijevodu Novoga Zavjeta gotovo nigdje, već tu mu za pripovijedanje prošlih trenutnih događaja služi ili perfekt ili (još češće) aorist. Tako je to i u crkvenoslavenskom tekstu Novoga Zavjeta, te nema sumnje, da se Vuk u tome držao toga teksta. Za Vukom se opet poveo Daničić u svome prijevodu Staroga Zavjeta, u kojem prijevodu nigdje ne nalazimo prezenta historičkog od trenutnih glagola. Gdje se on nalazi u Vukovu Novom Zavjetu, to se Vuku pored sve pažnje izmaklo iz pera, kako je na pr. kad se Josif probudi od sna, učini, kao što mu je zapovjedio anđeo, i *uzme* ženu svoju. mat. 1, 24. Toga ima još u mat. 2, 1 – 3., 13., 9, 32., luk. 5, 7., d. ap. 28, 14.

577. a) U narodnim pjesmama i pripovijetkama veoma je običan historički prezent od trajnih glagola, a dosta je često pomiješan među drugim oblicima za prošlost. Evo nekoliko primjera: vino *pije* care Kostadine u lijepu mjestu Carigradu, s njime *piju* Božji apostoli, sveti Petar i apostol Pavle, al' *besedi* care Kostadine. nar. pjes. 2, 85., knjigu *piše* Žura Vukašine u bijelu Skadru na Bojani te je *šalje* na Hercegovinu bijelome gradu Pirlitoru Vidosavi ljubi Momčilovoj, tajno *piše*, a tajno joj *šalje*, u knjizi joj ovako *besjedi*. 2, 104., znaš li, bane, znaš li Strahiniću, kad zapita i mene upita: ropče moje, zmijo od Turaka! mož li s', robe, junak otkupiti? ti me *pitaš*, ja pravo *kazujem*: mogao bih život otkupiti. 2, 274., ona (t. j. Kosovka djevojka) *ide* na Kosovo ravno, pa se *šeće* po razboju mlada te *prevrće* po krvi junake. 2, 315., šator *penje* Novaković Gruja u planini više Drenopolja, pod šatorom sede piti vino, vino *služi* nejaki Stevane, Maksimija pred šatorom *veze*, pa *besedi* Novaković Gruja. 3, 34., vino *piju* Senjani junaci na kapiji Senja bijeloga, med njima *je* barjak sav od svile, vjetar *duše* pak barjakom *njiše*. 3, 421., kad je bilo oko ponoći, ali kurjaci zaurlaju, a psi zalaju: kurjaci *govore* svojim jezikom: možemo li doći, da učinimo štetu, pa će biti mesa i vama? A psi *odgovaraju* svojim jezikom: dodite, da bismo se i mi najeli. A to gazda sve *sluša* i *razume*. nar prip. 16., tek što on zaspi, ali eto ti devet paunica; kako dođu, osam padnu na jezero, a deveta njemu na konja, pa ga stane grliti i buditi. A on ništa ne *zna*, kao da *je* mrtav. 21., vrati se natrag i nađe caricu, a ona *sedi* sama u dvoru i suze *roni*. 27., kad poslije dođe lisica, po običaju stane zvati . . . ali niti se ko *javlja* niti vrata *otvora*. 225.

b) Takav se prezent, i pomiješan među drugim glagolskim oblicima za prošlost i nepomiješan, nalazi i u pisaca: što ti je činiti, kada tebi tko poštenje ocrni, možeš se naučiti od sv. Narcisa; on ne *proklinje* opadača, ne *tuži* se na Boga, zašto tako što dopušta, ne *gnjevi* se niti se odviše *žalosti*, on se *uzda* u Boga.

I. 154., ljudi behu se izmakli podalje pa posedali po travi i *razgovaraju* se koje o čem. *M. 15.*, jednom ja, zamišljen i ljut, *idem* od popa Jevrema, a Sava *sedi* pred sudnicom i *puši*. Videći me još iz daleka viknu. 144., jedno jutro *sedimo* ja i otac u baštici; on očekivaše kavu. *Š.* 2, 130. Dodajem i ovaj primjer: sin negdašnjega vlastelina videći Brankoviće protiv sebe, ne *smije* sam da radi protiv njih, nego *traži* prijateljstvo tursko, drage im volje *zadaje* vjeru, protiv neprijatelja *upotrebljava* žalbu, koja *ukida* svaku samostalnost. *D.* istor. 110. U toj knjizi ima i više takvih primjera, ali je na svim mjestima isti oblik za prošlost i u ruskom originalu; a da nije u originalu, ko zna, bi li Daničić prošlost izricao prezentom od trajnih glagola?

578. a) U Vukovoj prozi slabo se ovakav prezent za pripovijedanje nalazi, a gdje ga i ima, pomiješan je među drugim oblicima za prošlost: drugi dan u jutru, pošto sunce već iziđe, a mi ni jedno još ne *izlazimo*, zovnu nas poimence, ali se mi ne javimo. Zovnu još većma, mi jednako *ćutimo*. *V.* dan. 2, 134., kad ovako razbijeni Turci dođu u Loznicu, stanu o Srbima čudesa kazivati. Jedan *veli*: vala joldaš! ja sam bio ... Drugi *kazuje*, kako brzo puške pune ... Treći *kazuje*, kako su obučeni ... Četvrti *kazuje* i *pripovijeda*, kako je viđeo ... 3, 173., kad tamo dođe (t. j. Miloš), vidi, da je Turaka mlogo, a u njega vojske nema; narod se *predaje*, ne bi li mu roblje ostalo; knez Aksentije predao naiju beogradsku i pristao s Turcima, a ono nekoliko vojvoda, što se još nije bilo predalo, prslo po šumi, kud koje, gore se *boji* naroda nego Turaka. mil. obr. 54., njegova kći ... kad nađe onaj prah u hartiji, vidi, da je nekakav prah, ali ne *zna*, kakav je, pa onda metne prst na jezik te pokvasi pa umoči u onaj prah i lazne malo. rječn. kod Цариград.

b) U Vukovoj knjizi mil. obr. nalaze se četiri mjesta, gdje se prezentom historičkim od trajnih glagola izriče sadržaj pismenoga ili usmenog javljanja: Adem-paša odgovori Milošu na ovo pismo i blagodari mu, što je Karanovčane tako lepo i pošteno ispratio i *uverava* ga, da se od strane njegove ništa ne boji i još, što je najznatnije, pismo ovim rečma *završuje*. 113., tek što Miloš dođe na Belicu, a stigne mu i knjiga od Rušić-paše, u kojoj ga *poziva* k sebi na razgovor. 118., uz ovaj se akt načini još prošenije sultanu, u kome ga *mole*, da Srbiji dade mitropolita Srbina. 169., sutradan u jutru stigne i Tatarin od Ali-paše, po kome Ali-paša *javlja* Milošu, kako se narod pobunio. 177.

c) U Vukovim se djelima dosta često usred pripovijedanja nalaze oblici *veli* (3. lice sing.) i *vele* (3. l. plur.), koji obično služe za to, da se uvede upravni govor: Stanu je poslije prosio nekakav trgovac, no ona nije ćela poći, — „ja sam, *veli*, bila za junakom"... dan. 1, 94., ako je koji do sad i mislio, da Turci biraju i sijeku samo knezove i znatnije ljude i da ne će zar sve raje isjeći, — „ali, *veli*, sad će zaći pa redom sjeći i paliti". 3, 158., ali ne zna-

jući, šta će s njim činiti („jer, *vele,* ako ga sad ne primimo, otići će k Srbima, pak zlo još veće"), prime ga, kao što je govorio. 167. mlogi su mislili i govorili, da su to Nijemci podigli i da će skoro oni udariti na Turke, jer, *vele,* da je tako i prije bilo pred rat. 178., Gušanac zapita Suleman-pašu, ko će njemu platiti, što je ono ljeto vojevao, jer, *veli,* da od daija nije primio ni pare. 212., kad Kara-Đorđe ovo sve vidi, on piše nekoliko knjiga Petru Dobrinjcu i grafu Cukatu: ili odmah da se pošalje vojske ruske Srbima u pomoć ili Petar da pohita sa svom vojskom k njemu, — „jer, *veli,* kad propadne sve amo, šta će nam onda Kladovo pomoći?" prav. sov. 41., кад су се људи били скупили, један од кметова рече, да он зна, ко је то учинио, — „ено онај, *вели,* што му је чела за клобуком". nar. posl. 147. Tako je i ovo: oni ga sa svim srcem prime i stanu se moliti, da im oprosti, što ga ne mogu dočekati, kako bi želeli, — „mi smo, *veli,* siromasi ljudi". nar. prip. 103.

579. a) Ima primjera, u kojima se historičkim prezentom od trajnih glagola izriče relativna prošlost, t. j. prava prošlost prema vremenu, u koje se što govori, ali prema vremenu, o kom se govori, to je sadašnjost. Primjeri: kad u jutru svane, a to od Srba na određenom mjestu nigđe nikoga, nego im se *viju* barjaci čak po nekakim brdima. *V.* dan. 1, 77., kad Miloš s knezovima dođe Ali-paši u sobu, a to nekolike paše i više od 60 begova *sede* unaokolo. mil. obr. 129., oni njega ispuste, te otide kući u Azanju. Kad tamo dođe, a to *ima* šta videti: skupili se ljudi iz obližnji sela oko kuće, a iz daljnije jednako *dolaze* pa *viču,* da im je velika poreza. 181., kad spomenici 1840. godine iziđu na svijet. a to na njima *stoji,* da su „sobrani trudom Pavla Karano-Tvrtkovića". drž. izd. 3, 78., kad uljeze (t. j. majka) u bijele dvore, al' se Jovo sa dušicom *bori,* više njega Maksime vladika *čati* bratu samrtnu molitvu. nar. pjes. 2, 575., kad bude ispred ponoći, on se probudi pa pogleda na jabuku, a jabuka počela već zreti, sav se dvor *sjaje* od nje. nar. prip. 19., pa pođe unutra; kad on unutra. a to na vatri veliki kazan, *kuva* se u njemu večera, a pored vatre *sedi* domaćin. 92., andeo prekrsti štapom, a to mesto vode poteče vino; tu se burad *opravljaju,* tu se vino *sipa,* ljudi *rade,* selo čitavo. 100., kad dođu na jedan veliki potok, voda *teče,* sve *uji:* onda zapita andeo najstarijega brata. 101.

b) Relativna je prošlost i u ovim primjerima: dete se stane odgovarati, da ne *sme.* nar. prip. 45., nađoh, da *je* grča od smrti. *D.* prop. 7, 26., poslije tri dana nađoše ga u crkvi, gdje *sjedi* među učiteljima i *sluša* ih i *pita* ih. luk. 2, 46., pogleda i vidi, gde u kazanu *ključa* voda i u njoj se *kuvaju* ljudske glave. nar. prip. 112., da je kome pogledati bilo, kako *s'ječe* vojvoda Momčilo, kako *krči* druma niz planinu. nar. pjes. vuk 2, 111., kad to vide Kuna Hasan-aga, kako đ'jete vješto konja *igra.* 3, 389. Relativnu smo prošlost imali i u §. 575b.

580. a) Kad je kojim prošlim vremenom prošlost dovoljno naznačena, onda Vuk u zavisnim rečenicama prošlost često izriče prezentom, rjeđe u usporednim rečenicama. U Vuka se jedno i drugo nalazi češće nego u drugih pisaca. U njegovu rječniku kod справа čitamo: slugama i sluškinjama, što darove *donose,* davalo se što da piju. U tom primjeru oblik *donose* ne znači sadašnjost, nego prošlost. Vuk mjesto da kaže: što *su* darove donos*ili* (ili: što darove *donošahu)* uzima *donose,* jer je prošlost u glavnoj rečenici naznačena oblikom *davalo se.* A sada evo i drugih takvih primjera, iz kojih ćemo vidjeti, da u pomenutoj službi dolazi mnogo češće prezent trajnih glagola negoli svršenih.

b) Prezent za prošlost u usporednim rečenicama: u manastiru Tronoši bio je namolovan go starac, kojega su guje opasale te ga *kolju* i *piju* mu sise (t. j. klale su i pile su). *V.* rječn. kod Гаван., ja sam se kao dijete čudio gledajući u kući ikonu svetoga Aranđela, a Đurđev dan se *slavi,* i pitao sam oca i strica, kako je i zašto je to... kod прислављати., u školi su djeca morala sjediti i učiti od jutra do mraka, samo što *otidu* te *ručaju.* kod школа., tek što je svanulo, navukli se laki oblaci i kišica *rominja. Š.* 5, 167., tada se dogodilo, da je selo osudilo jednoga seljaka u zatvor, a on *ne će. M.* 9.

c) Prezent za prošlost u rečenicama s relativnom zamjenicom: razumevši, šta je bilo, naklopi se i on za onima, što *begaju* (t. j. što su begali). *V.* dan. 4, 7., odatle se sva suvozemna vojska turska vrati k Deligradu, a ona, što *je* na lađama, otide uz Dunav. mil. obr. 39., Suleman-paša po gradovima i varošima postavi muselime i sve ostale starešine od takovi isti Turaka, koji *su* ili iz Srbije ili iz okolni mesta. 57., kad je sv. Nikola po zemlji odio, nađe kod mora nekakvog čoveka, koji jednako *viče*: ne pomozi, Bože! 5, 94., a kad ču Isus, udivi se i reče onima, što *idu* za njim. mat. 12, 10., o svakom prazniku pashe bijaše običaj u sudije, da pusti narodu po jednoga sužnja, koga oni *hoće.* mat. 27, 15., ona je išla samo u onijem haljinama, što joj *dâ* gospođa. rječn. kod справа., ako bi onaj, koji *hoće* unutra, imao uza se oružje, kazao bi mu kavaz, da ga ostavi pred vratima. prav. sov. 10., između tri silna susjeda, koji *su* mu neprijatelji, Milutin nije mnogo birao, kako će raditi. *D.* istor. 31., u oba je slučaja knez imao pravo raditi, šta *hoće.* 308., mahnu sabljom, ods'ječe mu glavu, porobi mu, što se naći *može. JM.* 560., seljaci, kojima *su* kuće malo podalje, još ne dospeše pod svoj krov, a nasta tutanj. *M.* 198., malo je što hvalio, mahom je osuđivao sve, što mu oči *vide,* što mu uši *čuju* ili mu na um padne. 315.

d) Prezent za prošlost uopće u zavisnim rečenicama: niko nije smijo pokazati, da se poplašio, nego je svaki morao biti slobodan i veseo, ako mu se i *ne će* (t. j. ako mu se i nije htjelo). *V.* dan. 1, 87., s prvom je ženom iznajprije živio dosta lijepo, a poslije se zavade, što mu ona nije ćela da služi momaka, kad zimi

dođu s njim s vojske. 1, 91., ovu knjigu bace u dvor velikoga vezira i urede, te se nađe i iznese, đe *treba*. 3, 187., kad Turci to vide, oni se poplaše pa pobegnu noću, kako koji *može*. mil. obr. 85., onda u sjednici kad su gdjekoji počeli govoriti, da se ne čita (t. j. pismo), budući da se zna, šta je u njemu, molio sam, da se pročita, jer ja ne *znam*, šta je u njemu. pis. 22., u hajdukovu rodbinu i u ženu i djecu, ako ih *ima*, nije niko dirao. kod хајдук., god. 1806. braneći Deligrad od Turaka tako se proslavi i osili, da nije mario ni za Milenka ni za Kara-Đorđija, kao da ih *nema* na svijetu. prav. sov. 15., kad se prikuči (t. j. čovjek) sobama, đe *boluje* careva kći, vidi . . . nar. prip. 184., oštro mu je bilo zapriječeno činiti drukčije, nego što mu knjiga *kaže*. *D.* istor. 65., treći su podilazili episkopu pod ruku, kad *blagosilja*. pis. 205., beše vesela, kad me *vidi*, beše zadovoljna, kad se sa mnom *razgovara*. *M.* 90., Sava se nije nikad rastavljao od malene svoje svirajke, s kojom se razgovarao, kudgod *ide*. 40., dah vazdašnje tuge materine pirio je u njihne (t. j. dječine) obraščiće, pa stoga su vazda bila tužna, kadgod *dođu* s polja, pa se *poređaju* oko njena kolena. *Š.* 5, 187.

e) Za obrnuti pojav, t. j. da u glavnoj rečenici stoji prezent za prošlost, jer je ta u zavisnoj rečenici dovoljno naznačena, imam samo jedan primjer: kad sam bila s majkom mojom, meni *fale* (t. j. faljahu, falili su) ove dvore. nar. pjes. 1, 63, — a i tu će oblik *fale* biti samo zbog stiha.

581. Prezent mjesto futura može se uzeti, ako je u drugoj kojoj rečenici budućnost dovoljno naznačena. Primjeri: kad se on sasvim spremi, a udari kiša i sneg, onda će ovo u jedan put preseći, pa nam onda *valja* (t. j. valjaće) svoje konje jesti. *V.* mil. obr. 128., budući da će u našim zemljama sunce oba puta pomrčati noću, a mesec danju, zato se ni jedno ne *može* videti. dan. 4 (u kalendarskom proroštvu)., tada će car reći onima, što mu *stoje* s desne strane. mat. 25, 34., ako nikaka odgovora od vas ne primim, onda *je* znak, da nema ništa. *V.* prep. 2, 543 (1821)., vi ćete meni učiniti veliku ljubav, ako mi odgovorite na ovo pismo; ako li mi ne odgovorite ništa, onda već *znam*, šta je. 4, 104 (1825)., u taj će mah pasti tama, da se ništa ne *vidi*. nar. prip. 87., činiće, što *hoće*. *D.* dan. 11, 16.

* * *

582. a) Prezent i trajnih i trenutnih glagola sasma rijetko znači budućnost u glavnim rečenicama: to mi ne *gine* ni poslije („das wird mir nicht entkommen, non deficiet"). *V.* rječn. kod ГИНУТИ., živo mi je čedo pod pojasom, ili *bude* muško il' devojka, tebe valja častiti gospodu. nar. pjes. 2, 639., ako za sedam dana to ne uradiš, *nije* na tebi glave. nar. prip. 82., ako mi je ne dovedeš, na tebi *nema* glave. 85. Neobično je: kuda će ovaj ići, da ga mi ne *nađemo*? (mjesto: da ga ne ćemo naći, po crkvenoslav. tekstu). *V.* jov. 7, 35. A još je neobičnije: dotakne li se ko i pr-

stom, ja *krenem* i *provalim* (t. j. krenuću, provaliću) u zemlju Perza. *N.* 58.

b) U pogodbenim i u vremenskim rečenicama budućnost se izriče prezentom trenutnih glagola, na pr. ako me *nadžanješ*, daću ti ja stado. nar. pjes. 1, 171., sve ovo daću tebi, ako *padneš* i pokloniš mi se. *V.* mat. 4, 9., *dobijem* li Maru za ljubovcu, lepim ću je darom darivati. nar. pjes. 3, 498., kad te opanke *podereš*, ja ću ti kupiti druge. nar. prip. 122., kako *dođem*, hoću s' poturčiti. nar. pjes. 2, 565., pa ćemo sutra, pošto se lepo *prepravimo*, udariti na Turke. mil. obr. 114., počekaj, kćeri moja, dok *doznaš*. *D.* rut. 3, 18. Tako je isto i: čim se *sjetim*, kazaću ti. To vrijedi često i za relativne rečenice, o čemu vidi u §§. 609. i 610. — Osobito trenutni glagoli složeni s prijedlogom *uz* služe u pomenutim rečenicama za budućnost, na pr. ja sam bila za junakom, i ako se još jedan put *uzudajem*, opet ću se udati za junaka. *V.* dan. 1, 94., oni sad pristanu i poviču, da nema drugoga spasenija, nego da se biju s Turcima i da se brane, dok se *uzmože*. mil. obr. 78., štogod mi više ovu razliku i granicu između slavenskoga i srpskog jezika *uščuvamo*, to će biti bolje. pis. 83., gdje se god *uspropovijeda* ovo jevandelje, kazaće se i to. mat. 26, 13., u rječnicima ne će trebati riječi po svakome narječiju pisati za sebe, nego samo po onome, kojijem se knjige *uspišu*. rječn. predgovor., blagosloviću one, koji tebe *uzblagosiljaju*, i prokleću one, koji tebe *usproklinju*. *D.* 1 mojs. 12, 3., ako dobro *uzaslušaš* glas Gospoda Boga i *uščiniš*, što je pravo . . . i uščuvaš sve uredbe njegove, nijedne bolesti ne ću pustiti na tebe. 2 mojs. 15, 26. — Od ovih glagola, koji izvan prezenta, i to samo u ovoj službi, nijesu obični, treba razlikovati složene glagole, kakovi su: uzdići, uzletjeti, uznijesti, uzrasti i t. d. (vidi u §. 398c).

583. a) U §. 507b navedeni su primjeri: bojeći se Miloš, da Turci ne *opaze.*, jer se boji, da ga ne *probudi.*, bojeći se, da Grci ne *obladaju.*, jer se bojaše, da jeretici ne *dozovu* Turke. U tim primjerima prezenti trenutnih glagola znače budućnost, kao da se reče: bojeći se Miloš, *ne će* li Turci *opaziti*?, jer se boji, *ne će* li ga *probuditi*? i t. d. (zašto je glagol zanijekan, o tome vidi u §. 512c). Takovi su i primjeri: ja se bojim, da Gavrilović ne *ostavi* Srbiju. *V.* prep. 6, 276 (1834)., poplaše se braća, da im se sad Josif ne *osveti*. *D.* prip. 51.

b) Prezent mjesto futura uzima se u nekim upitnim rečenicama, kako se vidi u §. 507b.

c) Uz *da ako* prezent trenutnih glagola (a trajni se i ne uzimaju) ima značenje futura: *da ako* udari kiša, t. j. možda će udariti; v. u §. 509c.

d) U izričnim rečenicama, ako je u njima pomiješano nešto volje i ili namjere ili želje, može se uzeti prezent trenutnih (rjede trajnih) glagola mjesto futura. Možemo reći: Pavle je stao prijetiti: *oteću* djevojku, t. j. hoću, imam volju oteti, — i to možemo

pretvoriti u: Pavle je stao prijetiti, da *će oteti* djevojku, a pored toga se u izričnoj rečenici mjesto futura može uzeti prezent: kako je Pavle stao prijetiti, da *otme* đevojku. *V.* nar. pjes. 1 (1824), XXI. Drugi su primjeri: svijetli i čestiti knez govorio je, da *načini* crkvu onđe. dan. 1, 40., namisli, da s vojskom *bježi* kroz Turke. 77., neki se zavječuju u bolesti ili u drugoj kakoj nevolji da ne *jedu* ribe nikad u petak i u srijedu, neki da *poste* ponedjeljnik. rječn. kod завјетовати се., pozdravili te naši miši, da ti *odgrizu* uši. kod ласа., ponudi se, da me *vodi* k njemu. prav. sov. 37., što se vališ od nedelje dana, da *pokupiš* momke i junake. nar. pjes. 1, 57., zašto prete čobani, da mi jagnje *ukradu*. 1, 131., jer narod govoraše, da ga *zaspu* kamenjem. *D.* 1 car. 30, 6., vi sad velite, da se *oprete* carstvu Gospodnjemu. 2 dnevn. 13, 8., raskaja se Bog oda zla, koje reče da im *učini*, i ne učini. jon. 3, 10., otac govori s materom, da me ne *žene* te zime. *M.* 92. Ponajviše je u takovu događaju subjekt isti u glavnoj i u izričnoj rečenici, ali katkad i nije: German je mislio, da njega Petar *odvede* u Peterburg o svome trošku. *V.* prav. sov. 76. — Neobičan je (i meni nejasan) prezent u izričnim rečenicama mjesto futura, koji je čist, t. j. nema u njemu ni volje ni namjere ni želje; takova su ova tri primjera: ja sam se nadao, da me povoljnim pismom *obradujete* (t. j. da ćete me obradovati). *V.* prep. 4, 176 (1832)., nadam se iz Srbije da što *dođe*. 7, 238 (1823)., i vališ se caru na divanu, da *nadstreliš* orla krilatoga. nar. pjes. 2, 360.

e) U §. 509a rečeno je, da prezent s veznikom *da* može značiti isto što imperativ, na pr. *da kažeš* isto što: *kaži*, — *da učinite* isto što: *učìnite*. I bez rečenoga veznika sam prezent ima katkad to značenje, na pr. namisli, da s vojskom bježi kroz Turke, pa ko prođe, *prođe* (t. j. da prođe, neka prođe), a ko ostane, nek ostane. *V.* dan. 1, 77., ako se nijeste radi Turcima predavati, a mi da bježimo jednu noć kroz Turke, pa koji iziđe, *iziđe* (t. j. da izide, neka izide), a koji pogine, Bog da ga prosti. prav. sov. 68., zdrav *si* mi, vojvodo (t. j. zdrav budi, u nazdravljanju). kovč. 69., zdrav *si* mi, bane, stari svate! (također u nazdravljanju). 71., zdravi *ste* mi, moja braćo draga! nar. pjes. 3, 289., zdrav *si*, dešo! *M.* 78. — Imperativ upravo znači, da neko nešto ima činiti, a zanijekani imperativ znači, da neko ne smije nešto činiti, na pr. *dodi* znači: ti imaš doći, a *ne dodi*: ti ne smiješ doći. Tako i prezent zamjenjujući imperativ može imati ta dva značenja: ona meni sitnu knjigu piše, da ja *kupim* jednu četu malu, da je *vodim* u Kunar-planinu (t. j. da ja imam kupiti, da imam voditi, u upravnom govoru bilo bi: kûpi, vòdi). *JM.* 161., viči, koliko hoćeš, da se *štuju* i *uzdižu* klasici (u upravnom govoru bilo bi: neka se štuju i uzdižu), ne pomaže ništa. *Š.* 2, 261., a nisam li tebe besedio, da ne *pevam* kroz Miroč-planinu? (t. j. da ne smijem pjevati)? nar. pjes. 2, 216.

f) Prezent mjesto kondicionala uzima se u nekim upitnim rečenicama, kako se vidi u §. 507b.

Aorist.

584. a) U južnim krajevima taj se oblik (mnogo više nego imperfekt) upotrebljava i u običnom govoru, a u ostalim krajevima slabo. To se lijepo vidi iz Vukovih narodnih pripovijedaka, gdje su ta dva oblika mnogo običnija u pripovijetkama iz južnih krajeva negoli u onima, koje su iz istočnih. U narodnim pjesmama (koje ne prikazuju vjerno obični govor) veoma su obični i aorist i imperfekt, — i ja mislim, da se u mnogo slučajeva uzimaju ta dva vremena poradi potrebe stiha, t. j. ondje, gdje stih ne dopušta uzeti perfekt, pa je analogija takovih stihova učinila te su aorist i imperfekt prodrli i u stihove, u kojima bi mogao (s obzirom na broj slogova) biti i perfekt. U Vukovu prijevodu Novoga Zavjeta ima i jednoga i drugog oblika golemo mnoštvo, zacijelo poradi crkvenoslavenskoga teksta, koji ih ima također svu silu, i kojega se Vuk držao kao u mnogome koječemu drugom, tako i u ovome. Za Vukovim prijevodom Novoga Zavjeta poveo se Daničić u svome prijevodu Staroga Zavjeta, te one oblike upotrebljava vrlo obilno. U ostalim Vukovim djelima (pa i u njegovim pismima, u „prepisci") rijetki su — prema Novome Zavjetu — pomenuti oblici, osobito imperfekt.

b) Iz §. 248a zna se, da se aorist gradi i od trajnih glagola. Ovdje ću samo dodati, da aorist u tom slučaju znači isto što imperfekt, na pr, *pletoh* isto što *pletijah* i t. d. — Što ću ovdje dalje govoriti o aoristu, ticaće se gotovo sve toga vremena od trenutnih glagola, jer je on u svojoj porabi mnogo razvijeniji, negoli je aorist od trajnih glagola.

c) Kada ko kazuje, što je u prošlosti bilo, to može da bude pripovijedanje ili priopćivanje ili javljanje ili spominjanje. Kako je ova razlika u kazivanju prošlih događaja važna, vidjeće se u §. 585 i 586.

585. a) Aorist se upotrebljava u pripovijedanju za događaje, koji su se dogodili u prošlosti, znači dakle isto što historički prezent i perfekt od trenutnih glagola. Dosta će biti, da se navedu samo dva primjera (u kojima pored aorista dolazi i imperfekt, ovaj dakako za događaje, koji su se u prošlosti događali): Roditelji njegovi *iđahu* svake godine u Jerusalim o prazniku pashe. I kad mu (t. j. Isusu) *bi* dvanaest godina, *dođoše* oni u Jerusalim po običaju praznika; i kad dane *provedoše* i oni se *vratiše, osta* dijete Isus u Jerusalimu, i ne *znade* Josif i mati njegova, nego misleći, da je s društvom, *otidoše* dan hoda i *stadoše* ga tražiti po rodbini i po znancima. I ne našavši ga *vratiše* se u Jerusalim, da ga traže, i poslije tri dana *nađoše* ga u crkvi, gdje sjedi među učiteljima i sluša ih, i pita ih, i svi, koji ga *slušahu, divljahu* se njegovu razumu i odgovorima. I vidjevši ga *začudiše* se, i mati njegova *reče* mu: sine, šta *učini* nama tako? evo otac tvoj i ja sa strahom *tražasmo* te. I *reče* im: zašto ste me tražili? zar ne znate, da meni treba u onom biti, što je oca mojega? I *side* s njima i

dođe u Nazaret i *bijaše* im poslušan, i mati njegova *čuvaše* sve riječi ove u srcu svojemu. *V.* luk. 2, 41—51., u ono vrijeme kad *sudahu* sudije, *bi* glad u zemlji, i jedan čovjek iz Vitlejema *otide* da živi u zemlji moavskoj sa ženom svojom i sa dva sina svoja. A ime tome čovjeku *bješe* Elimeleh, a ženi mu ime Nojemina, a imena dvojici sinova njegovijeh Malon i Heleon; i *dođoše* u zemlju moavsku i *staniše* se ondje. Po tom *umrije* Elimeleh, muž Nojeminin, i ona *osta* sa dva sina svoja. Oni se *oženiše* Moavkama, jednoj *bješe* ime Orfa, a drugoj Ruta; i ondje *stajahu* do deset godina. Po tom *umriješe* obojica, i žena *osta* bez dva sina svoja i bez muža svojega .Tada se ona *podiže* sa snahama svojima, da se vrati iz zemlje moavske, jer *ču,* da je Gospod pohodio narod svoj davši mu hljeba. I izide iz mjesta, gdje bijaše, i obje snahe njezine s njom, i *pođoše* putem, da se vrate u zemlju Judinu. Tada *reče* Nojemina objema snahama svojima: idite, vratite se .... i *poljubi* ih, a one povikavši *zaplakaše* i *rekoše* joj: ne, nego ćemo se s tobom vratiti u tvoj narod. *D.* rut 1, 1—10.

b) Aorist se upotrebljava za priopćivanje: snio sam, kneže, da ti jašeš na konju, pak *zagazi* u jedno veliko blato i *zaglibi* se, a ja se *desi* blizu tebe, i ti me *pobrati,* te te *izvadi* iz blata. *V.* dan. 3, 149., koliko se sad čini miran i pokoran, ja sam od njega nekoliko puta tako bežao, da nisam znao, kuda ću udariti, pa mi evo najposle i ruku *prebi* na Ravnju. mil. obr. 57., onih knjiga .... ja još ne *primih. V.* prep. 3, 390 (1853)., ja sam ovoga leta mislio ići u Rvatsku, pa se iznajprije *zadrža* čekajući Gospodara .... a potom se *pojavi* kolera pa ne *smedo.* 6, 286 (1836)., moga Savu ja ne *odvedo* u Vinkovce, tako ne *mogo* ni vas pooditi. 5, 261 (1831)., starac Veljko (u dodatku k čislu 14 novina srpski) *pozva* na mejdan desetoricu, pa ni jednome ne *smje* da izide. drž. izd. 2, 132.

c) Mjesto aorista u pripovijedanju može se svagda uzeti historički prezent od trenutnih glagola; to bi se moglo učiniti u ona dva primjera iz sv. pisma, što su navedena u ovome §. pod a) Ali gdje je priopćivanje prošlih događaja, tamo se historički prezent ni od trenutnih ni od trajnih glagola ne može uzeti; dakle u primjerima ovoga §. pod b) ne bi se to moglo učiniti.

586. a) Često se aorist upotrebljava, kada ko kome što javlja. Primjeri: u jedan put obore vatru iz pušaka i stanu vikati: bježite! *razbi* nas ajduk Veljko! *V.* dan. 1, 76., Nedić zađe kroz bježan pak vikne nekolika puta: čujte, vilaete! Turci ostadoše. za sad u Loznici i sjutra će izaći ovuda, da pale i robe. 3, 199., opazivši to otrči Ćurčiji pod čador pak poviče: arambaša! od Boga našao! *ubiše* Valjevci Sima! 206., kad nastupi (t. j. Živković) u Srbiju, stanu ga ljudi pitati, jesu li što svršili, a on im počne govoriti: dobro, braćo, vala Bogu, nikad bolje! car nam *dade* sve, što smo želeli, *i odredi* nam Afis-pašu sa trista ljudi u Beograd, samo da se zna, da je zemlja carska, nego posle *dođoše* gla-

sovi, da je Afis-paša .... podigao čitavu vojsku, zato iz Carigrada poslaše mene napred, da vam kažem .... 5, 41., kad bude u jutru pred zoru, dok poviču stražari: *utekoše* Turci! mil. obr. 99., glas dopade crnom Arapinu: zla ti sreća, crni Arapine! *stiže* junak u tvoje svatove .... kako *stiže*, on *zametnu* kavgu, *pogubi* ti kuma i đevera. nar. pjes. 2, 398., viče vila s rudničke planine ....: bježi, Đoko, žalosna ti majka! *pogibe* ti na Timoku Veljko, *razbi* ti se na Ravnju Milošu, Mutapa ti Turci *zatvoriše* i *prođoše* na vodu Moravu, i eto ih u Godomin, Đoko! 4, 311., otide i kaže bratu: brate, danas Čivuti *odoše* nekuda i *zapovediše* materi, da te ispeče. nar. prip. 175., glasnik odgovarajući reče: *pobježe* Izrailj ispred Filisteja i *pogibe* mnogo naroda i oba sina tvoja *pogiboše*. *D.* 1 sam. 4, 17. dopade čovek i zaplaka se: pomagajte, braćo, ako Boga znate! *pohara* me noćas dušman, *odnese* sve do gole duše! *M.* 288.

b) Aorist je običan, kad se štogod spominje, na pr. već su mi dodijale tužbe na vas, i ja sam vam nekoliko puta pisao i govorio, da se umirite i zuluma okanite, i vi me do danas ne *poslušaste*. V. dan. 3, 153., posle različni razgovora i dogovora reče Moler: e brate Milošu! mi u ime Boga opet *ustasmo* na Turke i narod s Turcima *zavadismo;* nego sad ko će biti starešina ovome narodu? mil. obr. 88., dotrče k Milošu pomažući: pomagaj, gospodaru, za Boga! šta se to čini sad! mi za tobom *pristasmo* i s Turcima se *zavadismo*, pa sad ajduci da nam sude i braću našu da biju? 90., već *prođoše* gotovo tri mjeseca dana, kako sam vam obećao .... pis. 3., Živković jedno veče rekne Petru i Milenku u svojoj kući: i Veljko i Jakov *izdadoše* nas, sad se više ni u što nemamo uzdati. prav. sov. 53., vi ovde *biste* gotovo mesec dana, a čestito se i ne *razgovorismo*! prep. 4, 146 (1830).

c) Mjesto aorista u primjerima, što su u ovom §. navedeni, ne bi se mogao uzeti historički prezent od trenutnih glagola, t. j. on se ne upotrebljava za javljanje ni za spominjanje.

587. a) Kada ko što govori u čudu. u ljutini, u žalosti ili prekoravajući koga, može upotrebiti aorist. Primjeri: onda se đekoji starci uvate za bradu govoreći: Boga mi i Gospoda! evo bijela brada, a barjaka ajdučkoga *ne viđesmo* do danas! *V.* dan. 3, 192., kad su Turci čuli, gde pucaju topovi, iznajpre nisu verovali, da su to pravi topovi, nego su mislili, da su Srbi načinili od drveta kao stupu te ji plaše, i zato su govorili: ne *prevari*, Vlao, ne! mil. obr. 94., paša navali na Vuicu i na protu Nenadovića: kamo Miloš? mene *prevari* Miloš! 128., (carev sin loveći zeca uđe u nekakvu rekavicu i tamo ne nađe zeca, već nekakvu baku, pa je upita za zeca, a ona mu odgovori:) moj sinko, nije ono zec, nego je ono aždaja; toliki svet *pomori* i *zatomi*! nar. prip. 55., digne se, da traži svoga pobratima i našavši ga u jednom selu kaže mu: ti, pobratime, *prevari* mene! 213., (nekakav siromah imajući u zdjeli malo mlijeka pritisne zdjelu u Savu, da bi malo

vode zahvatio i tako više da bi načinio, ali u jedan put napuni se zdjela vode i mlijeko pomiješavši se s ostalom vodom izgubi se sasvim, onda siromah reče:) Savo! Savo! sebe ne *zabijeli*, a mene *zacrni*! nar. posl. 273., stane sav narod vikati na Mojsija i na Arona: *pobiste* narod Gospodnji! *D.* prip. 77.

b) Često se nalazi aorist u pitanjima, bila ona u glavnim ili u zavisnim rečenicama. Primjeri: šta li ću im kazati, kad me zapitaju: ko *pobi* tolike Turke i *popali* turske kuće i džamije? *V.* dan. 3, 164., poruči Ćurčija knezovima, da sjutra iziđu pred njega, da ji pita, ko *provede* Turke kroz Mačvu? 202., Turci su posle toliko puta spominjali i pitali, kud se *dede* Adži-Prodanova snaa, no Miloš je jednako govorio, da ne zna ništa za nju i da se i sam čudi, kud *pobeže* i gde se *sakri*. mil. obr. 61., Miloš videći, što ćaja-paša *uradi* od ljudi u Čačku, ne htjedne dalje ići. 65., Isus pruživši ruku uhvati Petra i reče mu: malovjerni! zašto se *posumnja*? mat. 14. 31,, kad je tebi bilo neugodno, što Spasoje mješovito piše, zašto ti samoga Spasoja ne *kara* za to i ne *štipka*, nego *pomiješa* i mene s njime? drž. izd. 2, 154., Bog t' ubio, Atlagića zlato! što *učini* od Omera moga? zašt' g' *udavi*? ne bilo te majci! nar. pjes. 1, 256., skoči na noge i poviče: šta *uradiste*, da od Boga nađete? nar. prip. 67., kad se poslije sastanu vuk i lisica, zapita jedno drugo, kako *uteče*? 227., ko ti *kaza*, da si go? *D.* 1 mojs. 3, 11., Lavan reče Jakovu: šta *učini* te kradom *pobježe* od mene i *odvede* kćeri moje? zašto tajno *pobježe* i kradom *otide* od mene? 31, 26., ko *pobi* ljude? ko *prisvoji* vlast, koja pripada samo sudovima? *M.* 323.

c) Ni u primjerima ovoga §. ne bi se mjesto aorista mogao uzeti historički prezent, jer ni tu nije pripovijedanje.

588. a) Aorist je dosta običan u svim zavisnim rečenicama osim u namjernima (u tim ga rečenicama ne može biti, jer namjera svagda smjera u budućnost, a aorist je vrijeme za prošlost). Primjeri: Veljko pomisli, da Srbi *udariše* na Turke, pa udari i on. *V.* dan. 1, 77., zaista valja priznati, da je onaj vojnik, što ga sad *sretosmo*, pošten i pametan čovek. dan. 2, 124., da je Ćurčija sam Turke naveo, te toliku štetu *počiniše*. 3, 204., kad Miloje vidi, gde resavski šanac *propade*, on odma pobegne. 4, 24., kad on sad ovaku neveru *učini* i tolike ljude na veri *pobi*, kako ću mu ja sutra verovati za moju glavu? mil. obr. 67., po zakonu našemu valja da umre, jer *načini* sebe sinom Božijim. jov. 19, 17., govorahu tako, da *vjerova* veliko mnoštvo Jevreja. d. ap. 14. 1., kad se nanovo *viđeše* i *sastaše*, počeše se opet razgovarati. nar. prip. 27., nego vidi crna Harapina, kako *pade* na živa Voina. nar. pjes. 3, 322., ako *rekoh*, ne posjekoh. nar. posl. 7., svega poživje u kaluđerstvu s vremenom, koje *provede* u Studenici, pet godina. *D.* istor. 17. Govori se i piše: oni ne dođoše, premda ih *pozvasmo*.

b) Aorist se nalazi u poslovicama za nepravu sadašnjost (v. §. 571b): dva loša *izbiše* Miloša. nar. posl. 56., *dođoše* divlji

pa *rašćeraše* pitome (kad gosti u čemu smetaju domaćima). 62., čudo pasa *ujedoše* vuka. 350., što *omilje*, ne *omrznu*. 359.

c) Rijetko se uzima aorist za događaje, koji su se u prošlosti ponavljali, na pr. David reče Saulu: sluga je tvoj pasao ovce oca svojega; pa kad *dođe* lav ili medvjed i *odnese* ovcu iz stada, ja *potrčah* za njim i *udarih* ga i *oteh* mu iz čeljusti; i kad bi skočio na me, *uhvatih* ga za grlo te ga *bih* i *ubih*. *D.* 1 car. 17, 34—35., kad bi čuo kakove dvoumne šale .... oštro *ukori* one, koji bi govorili nepristojne riječi. *I.* 7 kad je god mogla od kućnih posala, *skloni* se u tihu komoricu. 42., mnogo vremena trebovaše mu za pripravljanje k naukama .... pored svega toga *izmoli* od svoje volje svaki dan sav psaltir. 239.

d) Rijedak je aorist i mjesto pluskvamperfekta (v. §. 600). na pr. u početku sedmoga vijeka car persijski Hozroje poharavši Jerusalim odnese i krst, a car Iraklije opet ga ote iz ovoga ropstva; radujući se tome Iraklije šćaše na konju, pod vijencem i carskim plaštem unijeti na vrata jerusalimska životvorni krst, ali konj pod njim stade, i patrijarah Zaharija, koji se s krstom *zarobi* i sad opet *izbavi*, napomenu caru, da sin Božji nije s takom slavom vukao isto drvo po ulicama jerusalimskim. *D.* pis. 333., tako negda Solomun s Levitima i sveštenicima iziđe na goru sionsku; ondje iz staroga šatora uzeše kovčeg zavjeta, koji *načini* Mojsije. 351., jednom dovedu k njemu momka, kojega *ugrize* bijesan pas. *I.* 14.

589. a) Veoma se rijetko aorist uzima za pravu sadašnjost: *o ču* li me (t. j. *čuješ* li me), moj brate Stefane! nar. pjes. 2, 125, već *čuste* li (t. j. čuteje li), sva moja družino! 3, 338.

b) Katkad se aorist upotrebljava za buduće događaje, osobito za onakve, koji se drže za sigurne i koji su gotovi, da se svaki čas dogode (ali se još nijesu dogodili u vrijeme, kad se govori). Primjeri: Gospode, izbavi nas, *izgibosmo*! *V.* mat. 8, 25., odriješi moje b'jele ruke, jer mi, majko, obje *otpadoše*. nar. pjes. 2, 33, đe si, brate, beže Milan-beže? *pogubi* me zvijere arslane. 2, 47., drugi moju *odvede* đevojku, *odvede* je Zvijezdić Ivane (t. j. još je nije odveo, nego se sprema odvesti je). 2, 596., kuvaj meni bijele kolače, a ja *odoh* kovati đogina. 3, 130., kad ne kazah za te hitre noge i ne kazah za junačke ruke, ja ne *kazah* (t. j. ne ću kazati) za lažljive oči. 3, 357., mi konjici *odosmo* (t. j. otići ćemo sada, ovaj čas) pred Turke, pa će Turci na nas udariti. 4, 266., *umreh* od žeđi, daj mi čašu vode. nar. prip. 25., ja ću uzeti jednoga konja, pa *odoh* po svijetu. 147., diži, pobratime, *ujedoše* me psi (t. j. još me nijesu ujeli, ali će me za čas ujesti). 214. — Tako je i u ova dva primjera: ne *ljubih* (t. j. ne ću ljubiti) ti pasa među oči ni tvojih konja u kopita, da bih znao, da bih poginuo. nar. pjes. 3, 467., napije l' se ko Vuke i najede l' štuke, *ostade* u Vukovaru. nar. posl. 190., ako ova pravila odbacimo, *odbacismo* samo evanđelje. *I.* 20.

c) U pogodbenim rečenicama s veznikom *ako* stoji katkad aorist u značenju budućnosti (tu je mnogo običniji prezent od trenutnih glagola, v. §. 582b): braćo! mi Turke ovđe ne možemo čekati, jer je nji mlogo više nego nas; već ajdemo, da mi udarimo noćas na nji, pa ako i(h) kako *zabunismo* i *razbismo*, dobro. *V.* dan. 1, 76., ako ovi sad *izmakoše* i mi *ostadosmo* sami, sve će nas ajduci pobiti. 3, 172., ako *zapeh* str'jele moje, ustr'jeliću tebe, Janko. nar. pjes. 1, 181., ako *puštih* živa ognja, gn'jezdo ću ti opaliti, tiće ću ti pofatati. 1, 488., ako sestra sjutra ne *šće* poći, kako ću ti onda odgovorit? 2, 234., ako l' seko, ja *pogiboh* amo, pomeni me. 2, 303., ako l' mi je ne *kte* dati majka, ja ću Maru na silu oteti. 3, 499. — U takvim pogodbenim rečenicama stoji katkad aorist i mjesto prezenta: ispovjedite se, ako *mogoh* (t. j. ako mogu), da vam pomognem. nar. prip. 123. — Neobičan je aorist u primjeru: ko ne dođe, braćo, na ročište, čekajte ga za nedelju dana; koga ne *bi* za nedelju dana, čekajte ga za petnaest ravno. 3, 364., — neobičan je zato, što aorist ima značenje budućnosti, a ne stoji u rečenici pogodbenoj, nego u relativnoj.

d) Mjesto kondicionala imamo aorist u primjerima: ne *prođoh* se (t. j. ne bih se prošao) barjaktar-đevojke, da biste me svi odustanuli. nar. pjes. 1, 420., da ne bi prednjih zuba, *ode* (t. j. otišla bi, — misli se: riječ) preko devet brda. nar. posl. 52., grdnu opačinu *učinismo*, da nam nije pomogao Gospodin. *I.* 318., da se Heraklije pövûče u Kartagu, *surva* se tada Bizantija u bezdani jaz. *N.* 315., da ne bi Heraklija .... *ode* nevidom Bizantija. 340. I u rečenicama, prema kojima nema pogodbene, nalazi se katkad aorist mjesto kondicionala: bez istrošene snage romejske i persijske ne *podiže* se nikad i ne *ispe* na visinu arapski kalifat (t. j. ne bi se podigao, ne bi se ispeo). *N.* 125.

Imperfekt.

590. a) O tom vremenu kazano je nekoliko riječi u §. 584a. Imperfekt se upotrebljava za događaje, koji su u prošlosti trajali, a uzima se u glavnim i u zavisnim rečenicama, na pr. naša se kuća odma napuni ljudi, i svaki od svoje strane *tolkovaše*, šta nam se dogodilo. *V.* dan. 2, 135., svi ostali Turci tako su sad pošli na Srbe kao u svatove. Seidin, runjanski subaša, *veljaše* u Loznici na poodu: jesu li to ovi Vlasi .... tako se drugi *radovau* i *razgovarau*, kako će doćerati sivulja iz Tamnave i iz Posavine. 3, 169., dok on tako *govoraše* njima, gle, knez nekakav dođe i *klanjaše* mu se govoreći. mat. 9, 18., kad ga *tužahu* glavari svešteničkí, ništa ne odgovori. mat. 27, 12., kad dođe u svoj zavičaj, stanu ga sretati poznanici, a on svakome *odgovaraše*. nar. prip. 99., ljetos kad sam bio u Novome Sadu, jednom pred veče *sjeđasmo* na dvoru, a zvona bez prestanka *zvonjahu* na samrtnika. *D.* sitn. sp. 40.,

ti posle njegova odlaska *govoraše,* da ćeš .... (govori seljak Srbijanac). *M.* 17.

b) Imperfekt se uzima za trajne događaje, koji su se u prošlosti običavali događati, na pr. u ovakovom događaju *veljaše* pokojni Kopitar: wenn die schlechten Kerle .... *V.* prep. 3, 337 (1850)., u večer me rano *lijegaše* (t. j. moj prvi muž), a u jutro docna *ustajaše;* kad me *ćaše* budit gospodare, u b'jelo me lice *celivaše.* nar. pjes. 1, 231., u po noći *ustajahu* hrišćani na prvu molitvu kao po glasu strašne trube posljednjega suda .... malo počinuvši opet se *skupljahu* u zoru, da javno ispovjede grijehe svoje .... u prvi sahat dana oni se u molitvi *predavahu* Bogu, a u treći *prizivahu* blagodat njegovu; da je spasitelj u šesti sahat raspet i u deveti na krstu umro, pobožno *spominjahu* hrišćani u iste sahate, a poslije svete liturgije večernjim molitvama *završivahu* dan. *D.* pis. 36., ondje se *skupljahu* sva stada, te pastiri *odvaljivahu* kamen s vrata studencu i *pojahu* stada i poslije opet *privaljivahu* kamen na vrata studencu na njegovo mjesto. 1 mojs. 29, 3.

c) Za trajne događaje, koji su se u prošlosti ponavljali, služi također imperfekt: često knjige zemlju *prehođahu* .... od srpskoga silna car-Stjepana na Požegu banu Milutinu, 'vako care banu *govoraše,* nar. pjes. 2, 168., roditelji njegovi *iđahu* svake godine u Jerusalim o prazniku pashe. *V.* luk. 2, 41., mnoge od svetijeh ja *zatvorah* u tamnice primivši vlast od glavara svešteničkijeh, i kad ih *ubijahu, pristajah* na sud. I po svijem zbornicama mučeći ih često *nagonjah,* da hule na Isusa. d. ap. 26, 10—11., kad bi Izrailjci posijali, *dolažahu* Madijanci i Amalici i stavši u òkô protiv njih *potirahu* rod zemaljski i ne *ostavljahu* hrane u Izrailju, jer se *podizahu* sa stadima svojim i sa šatorima svojim i *dolažahu* kao skakavci .... i dolazeći u zemlju *pustošahu* je. *D.* sud. 6, 3—5., Saul carujući nad Izrailjem *ratovaše* na sve neprijatelje svoje, na Moavce i na sinove Amonove i kuda se god *obraćaše, nadvlađivaše.* 1 sam. 14, 47., ondje mu (t. j. Iliji) gavrani *donošahu* hljeba i mesa jutrom i večerom. 1 car. 17, 6.

d) U svim do sad navedenim primjerima služi imperfekt u pripovijedanju; nema sumnje, da ga je dobro uzimati i u priopćivanju, javljanju, spominjanju (kao i aorist, v. §. 585., 586), isto tako kad se što kazuje u čudu, u ljutini, u žalosti ili prekoravajući koga i u pitanjima (v. §. 587), ali kako je imperfekt i u pripovijedanju rjeđi od aorista, tako se za neke od navedenih služba u izvorima za ovu knjigu upotrebljenima ne nalazi ni jedne potvrde, a za neke vrlo malo. Evo dva primjera za pitanje i za spominjanje: koji ono dobar junak *bješe?* nar. pjes. 2, 314., opominješ li se, kad se *šetasmo* po okolini Jaropoljca, kako često *iđasmo* na molitvu u obližnji manastir? *D.* pis. 3.

e) Za nepravu sadašnjost (v. §. 571b) nalazimo imperfekt u primjeru: kad se sinovac *ženjaše,* strica ne *pitaše,* a kad se *ražnjaše,* i strinu *pripitivaše.* nar. posl. 120.

f) Vrlo je rijedak imperfekt za pravu sadašnjost, i to samo u pitanjima: što *veljaše*? (t. j. što veliš? tako se u južnom primorju odzivaju žene i djevojke). *V.* rječn. kod oj чуј., a vi otkle *beste*? (t. j. otkle ste?). *M.* 33.

g) Imperfekt mjesto kondicionala uzima se vrlo rijetko (u starijem jeziku bilo je to običnije): da je još malo počekala, *mogasmo* se uzeti (t. j. mogli bismo, u prošlosti). *M.* 103. Ispor. aorist mjesto kondicionala u §. 589d.

h) Slabo je običan imperfekt mjesto prezenta za izricanje relativne prošlosti (v. §. 579): vidje ih, gdje se *mučahu* (t. j. gdje se muče) veslajući, jer im bijaše protivan vjetar. *V.* mar. 6, 48., čoek viđe, da se od njega nikako ne *mogaše* blago da uzme. nar. prip. 125., i razgleda turske čadorove, tu lijepu zavu ugledala, de Turcima *služaše* rakiju, a prosiplje suze od obraza. nar. pjes. 4. 159., jer ne znadijahu, šta *bijaše* (t. j. šta je). *D.* prip. 64.

Imperativ.

591. a) Ime „imperativ" upravo znači: zapovjedni način (lat. ime imperativus, t. j. modus, izvedeno je od glagola imperare, t. j. zapovijedati), ali to je samo jedno od njegovih značenja, na pr. kad gospodar reče sluzi: *donesi* vode, — ili kad učitelj kaže đacima: *mirujte*, djeco! Temeljno je značenje imperativa želja, a zapovijed je oštro izrečena želja; ali želja može biti izrečena i bez oštrine i blago, i tako imperativ može značiti osim zapovijedi još želju, na pr. *putujte* sretno!, — molbu, na pr. Bože, *smiluj* nam se!, — nagovaranje, nutkanje, poticanje, na pr. *učite* marljivo! *ispij* ovu ljekariju, *zapjevajmo*, braćo! — svjetovanje, na pr. *štedi* dok imaš. Imperativom se može štogod i dopuštati, na pr. sin pita oca: smijem li danas ići k Petroviću?, a otac mu kaže: pa *idi* (t. j. dopuštam ti). Mislim, da je dopuštanje i u primjeru: *krsti* vuka, a vuk u goru (t. j. dopušteno ti je, slobodno ti je krstiti ga). nar. posl. 161. — Ako je imperativ zanijekan, onda znači zabranu, na pr. *ne ubij, ne kradi*; ali može značiti i sve ono drugo, što znači jesni imperativ osim zapovijedi, na pr. *ne daj* mi, Bože, to dočekati! *ne budi* uroka, *ne druguj* s rđavim ljudma, *ne vjerujte* sve, što čujete.

b) Značenja, što ih ima imperativ, na pr. *pleti, pletimo, pletite*, ima i opisani imperativ, na pr. *da pleteš, da pletemo, neka pletem, neka pletu* i t. d., v. §. 314a i 509a.

c) U narodnim pripovijetkama 2. lice sing. imperativa uzima se često uza subjekte 1. i 3. lica sing. i plur. za prošle događaje, t. j. znači isto što historički prezent ili aorist ili perfekt, pa ga možemo zvati historički imperativ. Primjeri: dijete spopadne bukvu, pa *povuci* tamo, *povuci* amo, ali ne može da je iščupa. nar. prip. 2., ona skine svoju pletivaču, a mi s konja svoje vreće,

pa *puni* i *mjeri*, dok napunimo vreće. 7., brže bolje spreme se na put, sednu na konje, pa *beži*. 26., tri zmaja uteku u onu jazbinu, onda ova dvojica brže *vuci* slamu pa *turaj* u onu jazbinu, pa onda zapale. 44., uzme (t. j. đavo) kamen i njim probije led, pa onda *poteci* za Aranđelom. 115., dok mi padne na um, da mi je dugačka kosa .... pa uzmem nož. pa sve dlaku po dlaku *odrezuj* pa *navezuj*. 204., a vuk opet *loči, loči*, dok mu voda trgne na uši. 226. Vuk sam vrlo rijetko upotrebljava historički imperativ: Srbi dočekaju na zasjedama pa *udri* one i ove. dan. 3, 172., како је некаква ђевојка.... стала у себи говорити.... па онда *удри* у плач. nar. posl. X. Ni u Vukovu ni u Daničićevu prijevodu sv. pisma nema nigdje historičkog imperativa, nema ga ni u narodnim pjesmama, što ih je Vuk na svijet izdao, ali se nalazi katkad u pisaca: Vaalovi sveštenici stanu igrati oko njega vičući od jutra do podne, ali nikakva glasa ni odgovora .... A oni *skači* još većma i *viči*, koliko igda mogu i *paraj* se nožima, dokle i krv poteče, ali opet nikakva glasa ni odgovora. *D.* prip. 123., duvne se uzvrpolje, što im nije dopušteno, da same biraju sebi glavaricu; bolje između njih pokore se, ali druge *psuj, grdi, viči*, da je strahota. *I.* 78., jednom ja prijeđem u Osat i ručam kod pobratima Ilije. Neko *otidi* te to *dokaži* Remu, a on *dozovi* Iliju i *isprebijaj* ga na mrtvo ime (pripovijeda hajduk ijekavac iz okruga užičkog). *M. 215.*, obojica *siđi* odmah među senatore, a Justin njih brižno *upitaj*, je li otac živ. *N.* 4., kad oslavi dan, a mi *raspituj* (t. j. stanemo raspitivati). *Š.* 5, 28., godine se nadadoše dobre, ja *udri, radi* od jutra do mraka, a žena opet *zavezuj* novce u tri sta uzlova, *mesi, peci* sama, te Bog pomože. 5, 168. Dosta su obični i u narodu i u pisaca imperativi *bježi, hajde* (ovo je turska riječ, i imperativ je samo značenjem, a nije oblikom), kako je u primjerima: Filistimci poplaše se, pa *bježi*! a Izrailjci za njima. *D.* prip. 97., zovne i mene, da idem gore k njemu, a ja onda uz merdivene *ajde* gore. *V.* dan. 4, 38. — Historički imperativ je veoma običan u govoru južnih krajeva, ali to je dijalektizam. Izvan tih krajeva ne govori se i ne piše historički imperativ u zavisnim rečenicama (na pr. kad ja tamo *doći*, t. j. dođoh), a nije ni malo običan s negacijom (na pr. on me pozva, a ja *ne doći*).

d) Sasvim je osamljen primjer, u kojemu je imperativ uzet za nepravu sadašnjost: nije mene po snijegu zima, no je mene na odžaku zima kod mojega neradosna vojna; ja s' *primakni*, a on se *odmakni*, ja ga ljubim, a on me *oturi*. nar. pjes. 1, 528.

e) Rečenica u kojoj je imperativ, ima katkad značenje pogodbene rečenice: *pusti* (t. j. ako pustiš) koku na policu, ona će i na stolicu. nar. posl. 266., *dovedi* kakvog Crnca ili kakvu Crnku u našu zemlju, njeni će praunuci biti bijeli. *V.* pripr. 38., *skini* drvetu koru, ono će se osušiti. *M.* 178.

I. perfekt.

592. a) Iz §. 313a zna se, da se riječca *je* pri ovom vremenu iza nekih enklitika često izostavlja, na pr. *bojao se* mjesto *bojao se je* i t. d.

b) U pjesmama se riječce *je* i *su* pri prvom perfektu mogu izostaviti, kadgod to traži potreba stiha: *ranile* devojke kroz goru na vodu. nar. pjes. 1, 120., kad to *čula* gospođa kraljica, ona njemu tiho *besjedila*. 2, 592., tome Rade vrlo kail *bio*. 3, 5., što car *reko*, to i *učinio*. 3, 66., istom oni u riječi *bili*. 3, 251., od Jajca ih niko ne *viđeo*. 3, 333., lijepo ih tamo *dočekali*. 3, 488., no družini Bog na pomoć *bio*. 4, 60,

c) Često se pomenute riječce izostavljaju na početku pripovijedaka. Primjeri: jedan čovek idući iz varoši kući *jao* na magarcu, a njegov sin *išao* pored njega pješice. *V*. dan. 3, 235., *vozio* Bačvanin Grka u Peštu. 4, 36., u Hrvatskoj na brdu, koje se zove Kremen, *bila* crkva i pred njom rast; pod ovijem rastom jednom *plandovalo* nekoliko ovaca i kod njih *sjedila* baba. rječn. kod шљепарија., *bio* čovek i žena, pa *imali* tri sina; najmlađi *bio* najlepši i odveć dobar. nar. prip. 75., *bila* dva brata zajedno u kući, pa jedan sve *radio*, a drugi jednako besposličio i gotovo *jeo* i *pio*. 89. — To se i inače nalazi u pripovijedanju, osobito ako je naprijed koji potpun oblik ovoga vremena. Primjeri: bio je pop i popov sin u Ercegovini kod Bistrice, pa pošto mu *umrla* žena, *dobježao* prošavši godina u Srbiju i kao udov pop *došao* te se pokaluđerio ovđe. *V*. dan. 1, 22., vidiš, da ni mi ni ti nijesmo kadri mira načiniti: narodu zulum *dodijao*, pak sad ne sluša nikoga, a Turci *osilili*, pak ne će da sjede s mirom. 3, 161., Milan bude u redu onije poglavara, koje nitko nije postavio, nego se u samom početku bune sami *načinili*. mil. obr. 44., tako je i meni moj otac kazivao, da se onaj starac zvao Gavan i da je pored svega bogatstva bio vrlo tvrd, pa ga zato Bog onako *osudio*. rječn. kod Гаван., kao što je Verizović iz Nikšića dolazio sa ženom, te im u manastiru *držali* bdenije i *služili* leturđiju, a pošto mu žena potom *rodila* sina, šalje manastiru svake godine po oku voska. drž. izd. 3, 433., Kalist *bio* tada kršćanin .... posao mjenjački *vodio* vješto i pošteno, te mu i kršćani *povjeravali* zaklade. *I*. 72., Petar N. *zauzeo* jedno mesto na utrini sela Ž., *zagradio* ga i *zasejao* kao svoje; opština sela Ž. *tužila* ga sudu. *M*. 238., Hunski razbijači *stali* harati po zemljama Anta i odnositi plijen; *odupirali* se ovi, ali zlo *prolazili*.. *N*. 13.

d) Dosta je običan takav oblik u veselju i u čudu, na pr. kad su Turci čuli, da je Miloš u Beogradu .... po celoj vojsci ovaj se glas čuo: fala Bogu! *došao* Miloš! *V*. mil. obr. 129., dakle *umr'o* Štipkalović! Bog da mu dušu prosti! drž. izd. 2, 153., kad David treći dan stigne, ima šta i vidjeti: grada nema, nego samo garište! Amalikovci sve *razvalili*, a žene i djecu *odveli*! *D*. prip. 102. — Običan je i u poslovicama: *bilo* i *bitisalo*, — *bilo*, pa i *prošlo*,

nar. posl. 13., Bog *dao,* Bog i *uzeo.* 17., brada *narasla.* a pameti ne *donijela.* 28., kako *došlo,* onako i *prošlo.* 125., moja mati i njegova mati na jednoj vodi pređu *prale.* 182.

e) Veoma rijetko skraćuje se I. perfekt u 1. i u 2. licu sing. i plur.: ona s' moli banu Milutinu: gospodaru, bane Milutine! ne daj, bane, tvoje oči čarne, dosta si ih puta poljubio; — ali veli bane Milutine: dok *ljubio,* dotle i *branio* (t. j. ljubio sam, branio sam). nar. pjes. 2, 179., koliko si blaga potrošio, dok si toke skovao od zlata? — oj Boga mi, crni Arapine, *potrošio* (t. j. potrošio sam) hiljadu dukata, dok sam moje toke sakovao. 3, 318., šta pobratime, ako Boga znaš! pa to tvoja žena! i ti *mogao* s njom življeti! i opet *došao,* da je *izvadiš*! nar. prip. 183., ja se mašim rukom, a to nema glave, *zaboravio* (t. j. zaboravio sam) je na vodi. 205.

f) Rijetko se zanijekani I. perfekt skraćuje: kad u tom vojska turska navali u Srbiju, a nemačka još *ne stigla,* onda se narod stane predavati. *V.* mil. obr. 2., *ne mogao* se miš provući kroz jamu, pa svezao tikvicu za rep. nar. posl. 205., u sitno se *ne desilo,* a u krupno nema. 335., kad tamo, a to *ne bio* zec, nego ždaja. nar. prip. 55.

593. a) I. perfekt od trenutnih glagola (na pr. *sačuvao sam*) može se za prošle događaje uvijek uzeti mjesto prezenta historičkog od trenutnih glagola (na pr. *sačuvam*) i mjesto aorista (na pr. *sačuvah*), a I. perfekt od trajnih glagola (na pr. *čuvali su*) može se svagda uzeti mjesto historičkog prezenta od trajnih glagola (na pr. *čuvaju*) i mjesto imperfekta (na pr. *čuvahu*). Ako još dodamo, da se I. perfekt može uzimati i mjesto pluskvamperfekta (v. §. 595a), onda možemo reći, da nema prošlog događaja, koji se ne bi mogao izreći I. perfektom (od trenutnih ili od trajnih glagola). I. perfekt tako se često upotrebljava za prošlost i u običnom govoru, da tome ne treba navoditi nikakvih potvrda.

b) Ima slučaj, kad se mjesto I. perfekta nikako ne može uzeti ni historički prezent ni aorist ni imperfekt. To je onda, kad se izriče događaj, koji se doduše dogodio u prošlosti, ali mu posljeci ili plodovi traju još u vrijeme, kad se govori. Takve događaje možemo zvati prošlosadašnjima. Primjeri: ovaj je namastir u neiskazanoj vrleti: odovud se *nadnijele* nad njega stijene Kablarske, a odonud Ovčarske, a i odozdo i odozgo tako su se stijene ovi dviju planina *sklopile,* da se ništa ne vidi (stijene su se dakle nadnijele, pa se još i danas nadnose, one su se sklopile, pa su još i danas sklopljene). *V.* dan. 1, 3., sve planine, koje *su* se po svoj Srbiji *razgranale,* mogu se razdijeliti na dva glavna stabla. 2, 31., tuda je voda sa silom svojom gradeći sebi put *odsjekla* Karpatske planine od srpskije (t. j. odsjekla ih je, pa su još i danas odsječene.) 36., zar *si oslepio,* te ne vidiš? (t. j. oslijepio si, te si sada slijep). mil. obr. 52., jedno mjesto u zalivu niže Risna, gdje *su* gore s obje strane zaliv vrlo *stijesnile,* zove se Verige. kovč.

30., i prah od grada vašega, koji *je prionuo* za nas, otresamo vam. luk. 10, 11., kažu, da takovoga vukodlaka nađu u grobu, a on se *ugojio, naduo* i *pocrvenjeo* od ljudske krvi. rječn. kod вукодлак., pod čadorom leži ranjen junak, brci *su* mu po prsima *pali, pokrio* se zelenom mavlutom. nar. pjes. 2, 346., no *je* njemu *potavnjelo* lice. 3, 526., on je čak u drugome carstvu, tamo se *oženio* i caruje. nar. prip. 73., pogledaj, što *si* na ovoj karti *potpisao* (t. j. nekad si potpisao, a potpis se dobro vidi i sad). 136. Na ovaj posljednji primjer nalik su i ovi, što stoje knjigama na natpisu: Miloš Obrenović ili građa za srpsku istoriju našega vremena, *napisao* Vuk Stef. Karadžić, Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima, *skupio* ga i na svijet *izdao* Vuk Stef. Karadžić., Istorija srpskoga naroda, *napisao* A. Majkov, *preveo* Đ. Daničić.

594. Perfektom se može izricati i relativna prošlost t. j. događaji, koji su prošlosadašnji prema onome, o kom se ili o čemu se govori, a prema onome, ko govori, u pravom su smislu prošli (v. §. 579 i 590h): kad kum otiđe, a on ustane opet, da dohvati kokoš i pogaču, da jede, ali se ono sve *pretvorilo* u kornjaču. V. rječn. kod корњача., pa on ode od grada do grada; a kad dođe baš u Janja grada, u Janju se care *prestavio, prestavio* i *saranili* ga. nar. pjes. 2, 72., u to doba pod Ozin dođoše (t. j. Ivan Rišnjanin i njegov sluga); Turci *pali* okolo Ozina, *razapeli* po polju šatore. 3, 250., a kad oni na drum izidoše, Turci *prošli* drumom širokijem, na pločama travu *odadrli,* al' se jošte *povratili* nisu. 4. 184,, idući tako po svetu nađe lisicu, gde se *uhvatila* u gvožđa. nar. prip. 26., kad ona u veče dođe kući, a to joj se mati *pretvorila* u kravu i stoji pred kućom. 157., kad u jutru ustanem, a to vuci *došli* te *zaklali* i *izjeli* moga čelca. 203. Mislim, da se perfekt u ovoj porabi uzima samo od trenutnih glagola, i to skraćen (bez glagola *jesam*].

595. a) I. perfekt može se uzimati mjesto pluskvamperfekta (v. §. 600): Mačvani .... udare upravo u varoš, a Lješničani, koji su i onako na glasu puškari, a sad ispravši žene i đecu samo vojnici *ostali* i *utvrdili* se, dočekaju ji i uzbiju natrag. *V.* dan. 3. 175., Jadrana je bilo prvi dan, kad su došli u Loznicu, oko 600, ali potom svaki dan bivalo ji je manje: jedan *zaplijenio* kotao ili drugo što pa *odnijo* kući; neki *uvatio* tursku kravu ili kobilu pa je *odveo* doma; neki *kupio* što od plijena pa *otišao* da prodaje; nekome se *dosadilo* sjedeći besposlenu, pa *otišao* kući, da žnje žito. 3, 196., oni s ostalom vojskom potrče k Deligradu, no pri svemu tome Srbi ostave Deligrad (prva vojska srpska koje *izginula,* koje se *poplašila* i *razbegla,* a Turaka se *skupilo* oko osamdeset iljada pa *uzeli* ma) i puste Turke na Dunavo. mil. obr. 16., tako propade ovaj sav šanac osim desetak ljudi, koji *su* se među Turke *umešali* i *ostali.* 16., onda se Tokatlijć opremi s momcima, pa pojašu konje i podu brdom; Lomo *je* još pak pre *odredio* i *na-*

stio ljude, da ubiju Tokatlijća; tako kad dođu na zasedu, Srbi iznenada opale iz pušaka. 76., kad to car čuje, on se naljuti na svoja dva starija sina i očera ih odmah od sebe, a njega (t. j. trećega sina) oženi đevojkom, koju *je* sebi *izabrao*. nar. prip. 12.

b) U primjerima, kao što su ovi ovdje navedeni, ne bi se mogao uzeti prezent historički, a ni aorist ne bi bio baš običan (v. §. 588d).

596. a) I. perfekt se nalazi i u poslovicama, gdje znači nepravu sadašnjost (v. §. 571b): i mačka *je* kralja *gledala*, ama ga se *nije bojala*. nar. posl. 103., *nijesu* vuci *stekli* po poruci. 218., *nije umrla* baba od korbe, već od prazne torbe. 219., čim se koza *dičila*, tim se ovca *sramila*. 347.

b) Katkad se I. perfekt uzima za budućnost, koja je po mišljenju onoga, koji govori, posve sigurna: ako ne pogodiš biljega, ti *si poginuo* (t. j. poginućeš zacijelo). nar. prip. 129., zatvori se, care, u ćeliju, zapali je sa četiri strane; ak' ostaneš, care, u ćeliji, onda *si* se grija *ostajao*. nar. pjes. 2, 92., jaši vranca, bježi u Kotare, oboje *smo izgubili* glave. 3, 127., ako se lopovi ne stegnu, mi *smo propali*. *M*. 288.

c) Neprava, ali sigurna sadašnjost izriče se perfektom u primjeru: ko se u babe najmi, pa za tri dana ne sačuva kobile i ždrebeta, on *je izgubio* glavu (t. j. gubi je zacijelo). nar. prip. 28.

d) Perfektom se izriče budućnost i u niječnim rečenicama s veznikom *dok* (v. §. 515b): бјежи, док те *нијесам убио* (t. j. dok te ne ubijem). *V*. nar. posl. 226., gledajte i opet gledajte, dok *nisam crkao* od muke. prep. 1, 435 (1832)., za moj pasoš gledajte što brže, dok *nisam poludio* ili u bolest *pao*. 1, 447 (1832)., donesi mi, da jedem, pa da te blagoslovi duša moja, dok *nijesam umr'o*. *D*. 1 mojs. 27, 4.

597. a) Katkad se perfektom izriče zajedno i apsolutna budućnost (t. j. prema vremenu, u koje se govori) i relativna prošlost (t. j. prema drugome budućem događaju, koji se spominje). Primjeri: da zađemo po naijama, pa sve ove dojakošnje knezove da posiječemo i druge mjesto nji da postavimo, pa onda ako car čedbude činiti što protiv nas, ovi će novi naši knezovi, kojima *smo* mi ljeb *dali*, držati našu stranu (daije, koje ovo govore, tek se spremaju poubijati stare knezove i pometati nove, dakle perfekt *dali smo* značiće prošlost tek u budućnosti). *V*. dan. 3, 154., mi to možemo učiniti, ali šta ćemo tijem dobiti? *jesmo* li onda Srbiju *pokorili* i put u Biograd *prokrčili*? ne ćemo li za onijem brdom opet naći takove šančeve s vojskom? prav. sov. 44., ne činite nasilje ni pisaru ni svjedoku; ako ga učinite, vi *ste učinili* zločin. *Lj*. 34., o proroče! daj na znanje sve, jer ako to ne daš, ti *nijesi ispunio* njegovo (t. j. Božje) poslanje. 82.

b) Perfekt združen s veznikom *da* može značiti isto što imperativ, i to za oštru zapovijed ili za oštru zabranu; u §. 509a

navedeni su toj porabi primjeri: *da ste* odmah *pošli* k njemu! *da* se *nijesi makao* odatle! Drugi su primjeri: Miloje zaprijeti, *da* se niko *nije makao*. V. dan. 4, 24., izbavi dušu svoju i ne obziri se natrag i u cijeloj ovoj ravni da *nijesi stao;* bježi na ono brdo, da ne pogineš. *D.* 1 mojs. 19, 17., *da* mi *nisi* više *došla! M. 142., da* se *nisu usudili* kaluđeri da ga venčaju! *Š.* 5, 152., u nedjelju, koja prva dođe, *da si došo* u Kotare ravne! *JM.* 343. Perfekt se u takvim rečenicama uzima zato, jer onaj, koji zapovijeda ili zabranjuje, u duši kao da vidi, da mu je zapovijed ili zabrana već izvršena, t. j. on tako sigurno očekuje, da će se izvršiti ono, što on zapovijeda ili zabranjuje.

II. perfekt.

598. a) To se složeno vrijeme uzima za prošlost i znači isto što I. perfekt; razlika je samo u tome, što se II. perfekt uzima ponajviše u zavisnim rečenicama. Primjeri: tako sam ja želeo i trudio se, svuda da kažen istinu, a ako se protiv te želje i truda *bude* što *ukralo* (t. j. ako se je ukralo), to je bilo po slabosti ljudskoj. *V.* mil. obr. predgovor., najposle mu dadu pero i artije, pa mu kažu, da napiše, šta će mu se činiti, ako i on *bude* za taj posao *znao.* 187., bojim se za vas, da se ne *budem* uzalud *trudio* oko vas. gal. 4, 11., neki tako izjedeni ljudi odmah umru, a neki žive više vremena, koliko je ona (t. j. vještica) odsudila, kad je srce jela, i onakovom smrti umru, na kakovu ona *bude namijenila.* rječn. kod вјештица., ako ih (t. j. knjige) još ne *budete primili,* molim vas, da mi javite. prep. 3, 203 (1852)., da me *budeš* za Ivana *dala,* sad bi ono moji svati bili. nar. pjes. 1, 242., pitaj, mati, dobroga junaka, a je li se do sad oženio; ako Bog da i sreća donese, te s' ne *bude* jošte *oženio,* ja ću mlada baš za njega poći. 3, 484., ako opazi (t. j. sveštenik), da bolest nije promijenila boje svoje, ako se i ne *bude* dalje *razišla,* stvar je nečista, spali je ognjem. *D.* 3 mojs. 13, 55., zato se jako bojim, da ne *budu* te stihove *načinili* kaluđeri. sitn. sp. 329., da ne *budem* vjeru *pogazio,* ti ga, care, ne bi ni vidio. *JM.* 552., neki su mislili, da ne *bude* on *pobegao. M. 144.*

b) Rijedak je II. perfekt u glavnim rečenicama, i to samo u upitnima i negativnim s veznikom *da* (v. §. 507b), kako je u primjeru: da ne *bude* kuda *utekao* s onim novcima? *V.* prep. 2, 229. Tako se može reći i: da ne *budeš* jučer *mrsio?* (t. j. da *nijesi* jučer mrsio?).

c) II. perfekt može biti složen od prezenta *budem* i od participa *bio,* kojemu je dodat još jedan aktivni particip; ali ta je sveza veoma rijetka; ja je nadoh samo u primjeru: još je pitanje ovdje: dali je ovaj Trojan Gundulić sjedio onda u Dubrovniku ili u Biogradu? da ne *bude* i on *bio pobjegao* iz Dubrovnika pa sjedio u Biogradu? *V.* drž. izd. 3, 382.

599. a) II. perfekt od trajnih glagola, rjeđe od trenutnih, uzima se (samo u zavisnim rečenicama) i za događaje, koji će u

budućnosti biti istodobni ili prošasti prema drugim događajima, koji se spominju. Primjeri: čast imam odgovoriti, da će za mene biti velika radost, ako *budem mogao* i najmanje biti u pomoći društvu srpske slovesnosti. *V.* pis. 14,. što se g. Svetić *bude* više *vrcao* i *koprcao* protiv onoga moga suda, on će se sve više zapletati kao pile u kučine. drž. izd. 3, 126., istinu, đe se ne *bude mogla* kazati, da prećutim. prep. 1, 302 (1828)., da mi vatru naložimo (t. j. nalòžimo) od stolova i od svijetnjaka, pa kad dođe lijep danak Petrov, što *budemo* na vatru *složili,* ono ćemo ljepše pograditi. nar. pjes. 3, 420., Kosača prijeti, da će imanje svoje dati drugome, kome *htio bude,* ako mu sinovi ne budu poslušni. *D.* istor. 69., ako otac moj *bude naumio,* da ti učini zlo, ja ću ti javiti. 1 car. 20, 13., zar nijeste znali, da ću vam iskopati oči, ako *budete slušali* misu? glasn. 21, 287., onaj, koji popustivši gladi .... *bude prestupio* naše odredbe, tomu će se oprostiti. *Lj.* 74., ako *budu rekli*: on je izmislio, odgovòri im. 148., mi ćemo uvrstiti u broj pravednijeh one, koji *budu vjerovali* i *činili* dobro. 285., videćete, kad *budete pročitali. Š.* 5, 71.

b) Što isti složeni oblik može služiti i za prošlost i za budućnost, to nije ni malo čudnije od toga, što se prezent od trenutnih glagola može uzimati i za prošle i za buduće događaje (§. 574. 582), — a u svezi na pr. *budem čuvao* prvi je dio prezent od trenutnoga glagola. A i aorist, kojemu je glavna služba, da znači prošlost, uzima se katkad i za budućnost (§. 589 b, c).

Pluskvamperfekt.

600. a) To vrijeme glasi trojako, na pr. *bijah čuvao* (sačuvao). *bjeh čuvao* (sačuvao), *bio sam čuvao* (sačuvao). Između ta tri oblika nema u porabi razlike nikakve.

b) Pluskvamperfekt se uzima i u glavnim i u zavisnim rečenicama za događaje, koji su se u prošlosti dogodili prije drugih, koji se također spominju. Primjeri: dođe sa svoja nekolika momka u Smederevo te oplijeni nekake Turke, koji *su* se *bili predali* Srbima. *V.* dan. 1, 72., ali se Miloš ne ktedne predati, premda *su* mu Turci *bili* mater *zarobili,* nego pobegne u šumu. 4, 28., u Nišu *je bio* Rušić-paša srpske poslanike dosta dobro *primio,* ali sad okrenuo i on drugu i kaže im upravo, da .... mil. obr. 29., da *nijesam bio došao* i govorio im, ne bi grijeha imali. jov. 15, 22., stiže bane u Primorje ravno u visoku Velebit planinu, ali prije *bješe došo* Vuče i *doveo* dva banova sina. nar. pjes. 3, 418., ja s' *nijesam bio* ni *rodio,* kad je babo zametnuo kavgu. 3, 465., da s' ne *beše* Mutav *prestavio,* nijedan ti ne bi ostanuo. 4, 353., onu su carsku kćer mnogi prosili, ali ko je god od prosilaca došao u dvor i onde zanoćio, onaj više nije živ osvanuo, jer se car *bio povampirio* pa dolazio noću te davio. nar. prip. 76., sretoše đavola, koji se *bješe pretvorio* u kaluđera, pa ga zapitaše. 107., vide, da ih je lisica prevarila, pak onda za njom u poćeru, ali ona *bijaše*

već daleko *umakla*. 224., car potvrdi predašnju svoju povelju, kojom *bješe dao* srpskim vladaocima Hilandar. *D.* istor. 16., dvanaest godina *bjehu služili* Hodologomoru, pa trinaeste godine odmetnuše se. 1 mojs. 14, 4., kad pojedoše žito, koje *bijahu donijeli* iz Misira, reče im otac. 1 mojs. 43, 2., a štap, koji se *bio prometnuo* u zmiju, uzmi u ruku. 2 mojs. 7, 15., i odrediše, da oglase svemu Izrailju, da proslave pashu, jer je odavno ne *bjehu slavili*. 2 dnevn. 30, 5.

601. a) Dosta često pluskvamperfekt služi uopće za prošlost, t. j. znači isto što I. perfekt, a još češće za događaje, koji su se dogodili poslije drugih. Primjeri: Turci su se svaku noć bliže prikučivali k srpskim šančevima i najposlije *su* se tako blizu *bili prikučili*, da su se mogli tući. *V.* dan. 1, 85., kažu, da je jedan put isekao nekake predate Turke, te mu se zato *bilo oduzelo* kapetanstvo. 4, 12., kad se ni sunce ni zvijezde za mnogo dana ne pokazaše, i bura ne mala navalila, *bijaše propao* sav nad, da ćemo se izbaviti. d. ap. 27. 20,, tek ti Mujo u besjedi bješe, puče puška iz gore zelene, dobro Muja *bješe pogodila*: među toke u prsi široke. nar. pjes. 1, 486., kad je k njemu dolazila majka, njojzi beže *govorio bio*. 1, 612., kad to viđe care Kostantine, on se *bješe* vrlo *začudio*. 2, 92., štogod Ture pjano govorilo, to trijezno *bješe učinilo*. 2, 402., bula gleda roba Dragokupa, oprema ga na bijeloj kuli, pak je njemu *bila besjedila*. 3, 8., kada spade dolje na avliju, pa sagleda lijepa junaka, *bijaše* se mnogo *začudila*. 3, 484., kad mu baka razumjela r'ječi, od radosti *zan'jemila biše*. *JM.* 281., prve nedelje posle toga opet se *behu* seljaci *iskupili*. *M.* 19.

b) Neobično je uzet pluskvamperfekt u nar. posl. 55: (Turci vode sužnja nevezana pa misleći, da bi im mogao uteći, pitaju ga:) da te *bijasmo privezali*? Mislim, da je to rečeno mjesto: da te bijasmo privezali, *bi li dobro bilo*, t. j. s elipsom glavne rečenice, v. §. 450a.

Preterito-perfekt.

602. a) Taj se oblik upotrebljava za prošle događaje, koji su se možda dogodili, a možda i nijesu. Primjeri: jamačno *će* i ovo prezime *biti postalo* od nadimka. *V.* laži i op. 29., отуда *ће бити дошло* и у Мађарску. nar. posl. XLIX., u šali za pijana čovjeka reku: *biće pio* iz lijeve ruke. rječn. kod лијеви., po svoj prilici *biće* je (t. j. riječ „sjedalište") g. Svetić *uzeo* iz psaltira. drž. izd. 3, 115., ti imadeš brata jedinoga, on je tebe na vojsku carevu, strah je mene, *biće poginuo*. nar. pjes. 1, 466., to *će bili rekao* Šafarik po tome, što .... *D.* star. 1, 1., bojim se, *biće* slučajno *izostalo*. rad jug. akad. 6, 205.

b) Ima jedan primjer, u kojemu preterito-prezent znači prošlost prema drugome događaju, koji će se kasnije dogoditi: široki zidovi vavilonski sasvijem će se raskopati i visoka vrata njegova ognjem će se spaliti, te *će* ljudi *biti* uzalud *radili* i narodi se *trudili*. *D.* jerem. 51, 58.

Kondicional.

603. a) Iz §. 315. zna se, da su dva kondicionala: kraći (na pr. *čuvao bih*) i dulji (na pr. *bio bih čuvao*). Prvome su osnovna značenja želja i mogućnost, drugome mogućnost; prvi se uzima za sadašnjost i za prošlost, drugi samo za prošlost.

b) Veoma rijetko kondicional sam sobom (t. j. bez kojega veznika znači želju, kako je u primjeru: Bog *bi dao*, da bi dobro bilo! nar. pjes. 1, 258., *dao bi* Bog, da mi imamo bogatstva! *Lj.* 283. — U §. 509a, b ima primjera za željno značenje kondicionala, kad stoji s veznicima *da, kad (o da, o kad)*.

c) Kondicional može imati i namjerno značenje, koje je u tijesnoj svezi sa željnim, ali za namjeru može služiti kondicional samo s veznicima, kako se vidi u §. 498. Onim tamo navedenim primjerima mogu se dodati: da *bi* se ova pripovijetka bolje *razumjela*, nužno je još ovo dodati. *V.* dan. 2, 123., pokazaće znake velike i čudesa, da *bi prevarili* i izbrane. mat. 24, 24., vidjevši iz daleka smokvu dođe, ne *bi* li što *našao* na njoj. mar. 11, 13., uzalud se crkva stara, da *bi* im *umekšala* srce. *D.* pis. 23.

604. a) Kad se što pita, onda se obično ne zna, je li ono doista ili nije, ali je moguće svakako. Zato u pitanjima dolazi često kondicional, koji u tome poslu znači mogućnost. Primjeri: poplaši se od riječi njegove i pomisli: kakav *bi* ovo *bio* pozdrav? *V.* luk. 1, 29., zapita ih, eda *bi imali* što, da mu dadu za jelo? nar. prip. 2., stane misliti u sebi, šta *bi bilo* u dvanaestom podrumu? 24. Da se u tim pitanjima izriče mogućnost, vidi se otud, što se bez promjene smisla može reći: kakav *može* biti ovo pozdrav? da *možda* imaju što?, šta *može* biti u podrumu? Mogućnost je i u pitanjima: onda ga baba stane odvraćati: kako *bi* ti *uzeo* onoga gubavog kod tako krasnijeh konja (t. j. kako bi ti mogao *uzeti*?) nar. prip. 31., kako *bismo* dete *omrazili* i sa svetlim carem *zavadili*? nar. pjes. 2, 158., car Andronik ne znađaše, kako *bi* bolje *ukrotio* silnoga neprijatelja. *D.* istor. 32. Ako se pita za štogod u prošlosti, može se uzeti dulji kondicional: tko *bi bio* posumnjao? *I.* 154. — U §. 507b rečeno je, da su rečenice s veznikom *da* iza glagola *bojati se, plašiti se, prepasti se* upravo upitne (na pr. poplaše se, da nijesmo oboje noću umrli). I u tom događaju može stajati kondicional: bio mu je sovjet poslao Stefana Živkovića kao za upravitelja ili za savjetnika bojeći se, da on (t. j. Veljko) ne *bi* đe vojsku svoju ludo *pogubio*. *V.* dan. 1, 76., pak se bojao, da ga Kara-Đorđije ne *bi ostavio* ondje za upravitelja. prav. sov. 31., što se bojao, da Milenko u nevolji ne *bi* Poreča *predao*, 39. U sva ta tri primjera mogao bi se uz kondicional uzeti prilog *možda* (da ne bi *možda* pogubio i t. d.). koji znači mogućnost.

b) Kad se za štogod kaže da se može dogoditi ili da se po svoj prilici događa, onda se uzima kondicional, i to kraći za sadašnjost i za prošolst, a dulji se može uzeti samo za prošlost. Pri-

mjeri: Srbljinu su blagoglasne ove riječi: prst, krst, srp .... i ostale ovakove, a Grk i Talijan *zatisnuli bi* uši od ovakovi riječi. *V.* rječn. (1818) XXX., kad se malo čete poumlože, onda stanu nagoniti i one ljude, koji *ne bi ćeli,* da ustaju s njima. dan. 3, 159., prema drugijem narodima žive (t. j. Arnauti) kao i braća, kao da su svi jednoga zakona, i jedan *bi* od njih turskoga zakona *ubio* deset pravijeh Turaka za jednoga Arnautina makar koga hrišćanskoga zakona, kao što *bi* Arnautin rimskoga zakona *ubio* deset Talijanaca za jednoga Arnautina turskoga zakona. kovč. 3., kad je tebi šarac omilio, zašto mi ga zaiskao nisi? ja *bi(h)* ti ga poklonio, sine, i tvoju *bi(h)* trudbu naplatio. nar. pjes. 2, 454., — naume opet, da podignu bunu protiv Turaka, i to *bi* već odavno *bili počeli,* ali su jednako očekivali, dok Miloš iziđe iz Turaka. *V.* mil. obr. 73., car *bi* mu *bio* rado *oprostio,* ali neprijatelji nagovore ga, te .... *D.* prip. 145.

c) U relativnim i u vremenskim rečenicama kondicional znači mogućnost, t. j. da se što moglo ili da se može dogoditi. Primjeri: Turci su iskali .... da Srbi ostanu careva raja, a ko to ne bi *mogao* ili *teo* podneti, onaj neka ide iz Srbije. *V.* mil. obr. 32., зато молим свакога Србина, кад *би* му *пала* на ум каква пословица, које у овој књизи нема, да би записао и мени послао. nar. posl. LII., bila mu je kuća otvorena za svakoga, koji *bi* mu otkud *naišao.* prav. sov. 77., naređeno bi, da se kazni, koji *bi prestupio* pravila. *D.* istor. 57., zna se, da je Dušan mnogo radio za pravoslavnu vjeru i prenosio je u otete zemlje, u kojima *bi našao* drugu vjeru. 314., jer su i bolesnicima i onima, koji ne *bi došli* u crkvu, raznosili po kućama pričešće đakoni. pis. 206., ko *bi spavao* u onoj kući, neka opere haljine svoje. 3 mojs. 14, 47., — mlađi od mene, kojima otaca ne *bih bio htio* metnuti sa psima stada svojega. *D.* jov 30, 1.

d) Katkad se koja tvrdnja ublažuje tim, da se i za ono, što doista jest, uzme kondicional: što se tiče starine naši pjesama, ja *bi rekao,* da imamo stariji ženski nego junački (pisac ovo upravo i doista kaže, pa opet uzima: *rekao bih*). *V.* nar. pjes. (1824) XXXVII., što se tiče srpske terminologije, koju je društvo za sad izabralo za posao svoj, ja *bih rekao,* da to nje najbolji izbor. pis. 14., još *bih* te *molio,* da ih čitaš. *D.* pis. 372. Valjada će ovamo ići i primjer: a gdje je to vrzino kolo i šta je, Bog *bi* ga *znao* (t. j. Bog zna). *V.* rječn. kod врзино коло.

e) Neki pisci (među kojima nema Vuka ni Daničića) pišu *regbi* u značenju: *rekao bi* (t. j. čovjek), po svoj prilici, čini se: *regbi* da je bilo. *N.* 66., izraz taj znači *regbi,* da je ... 75., s ovom riječju nišanili *regbi* na Mauricija. 118. U *regbi* je *g* ispred *b* po fonetičkom zakonu postalo od *k:* to dokazuje stariji jezik, u kojemu se nalazi *bi rek* (t. j. rekao); vidi u akad. rječniku kod *biti* (budem) na str. 365a.

605. a) Iz §. 505. vidi se, da se kondicional mnogo upotrebljava u pogodbenim rečenicama, a i u glavnima, s kojima su privezane. I u jednom i u drugom slučaju izriče se, da je nešto moguće;

na pr. ako *bi* se *zametnula* kavga, t. j. ako bi se možda zametnula., da *bi* se oni *opomenuli*, t. j. moguće je, da se opomenu., kad *bi* trgovac svagda *dobivao*, t. j. može se događati, da dobiva., — ja *bih* njemu moju šćercu *dala*, t. j. onda bi bila mogućnost, da mu je dam., *zvao bi* se dobivalac, t. j. bila bi mogućnost, da se zove i t. d. Evo još nekoliko takvih primjera: te on stane Jadrane nanovo kupiti i prepravljati, da se brane, ako *bi* Ali-beg opet *udario* na Jadar. *V.* dan. 3, 215., starešine su morale držati po nešto rane, ako *bi* Turci, na neko vreme *presekli* put. mil. obr. 11., svakojako misli i premišlja: da *bi* mu se *kazivao* Marko, hoće. njega Ture pogubiti. nar. pjes. 2, 412., od junaka da *bi(h)* poginuo, ne bi meni ni po jada bilo. 3, 397., kad on ne *bi bio* zločinac, ne *bismo* ga *predali* tebi. *V*, jov. 18, 30., luda *bi bila*, kad *bi* mu *došla*. nar. pjes. 1, 17.

b) U glavnim rečenicama privezanima s pogodbenima, u kojima je veznik *da*, prošla mogućnost izriče se duljim kondicionalom: da nijesam još od djetinjstva znao od svojijeh starijeh, da je od starine moje prezime „Karadžić", ja *bih* se *bio počeo* potpisivati „Bandula". *V.* laži i op. 30., može biti, da *bi* bolje *bio učinio*, da je izostavio. drž. izd. 2, 188., *bio bi* ga sasvijem *pustio*, da mu je htio dati novaca. *D.* prip. 245., da sam živio u ono vrijeme, i ja *bih bio prolio* krv za Hrista. *I*, 157.. da me moj gospodar nije rukovodio, ja *bih bio zalutao*. *Lj.* 95. Ali mjesto duljega kondicionala uzima se u takvim rečenicama vrlo često kraći: ovo *bi* se zaista *dogodilo*, da nijesmo zarana čuli i utekli. *V.* dan. 2, 141., da su Turci i Srbi jednaka prava imali, mlogi *bi* Turci tada sa Srbima *pristali*. 3, 189., da smo bili u vrijeme svojijeh otaca, ne *bismo* s njima *pristali* u krv proroka. mat. 23, 30., у један пут да је искао хљеба и сира, колико му треба, не *би* му *дали*. nar. posl. 50., da se Petar Dobrinjac primio popečiteljstva pravosuđa, jamačno *bi* i on *dolazio* u sjednice. prav. sov. 58., da se Dušan nije držao običajnoga narodnog prava .... zakonik mu se ne *bi* tako *primio*, ne *bi* se toliko *prepisivao*. *D.* istor. 298., da su se obratili ka Gospodu Bogu i tražili ga, *našli bi* ga. 2 dnevn. 15, 4., da je on htio, on *bi* vas sve *upravio* na pravi put. *Lj.* 102. Što se u takvim i sličnim primjerima kraći kondicional uzima za prošlost, a ne za sadašnjost, to je zato, jer je prošlost u zavisnoj rečenici dovoljno istaknuta; a gdje je u zavisnoj rečenici prezent, tamo se samo sobom razumije, da kraći kondicional u glavnoj rečenici služi za sadašnjost, na pr. da me hoće u svatove zvati, ja *bih pošla* i dar *ponijela*. nar. pjes. 1, 226., da se jadna za zelen bor vatim, i on *bi* se zelen *osušio*. 2, 319., da se braćo, u so prometnemo, ne *bi* Turkom *osolili* ručka. 3, 195., da nije sirótâ, ne *bi* sunce *grijalo*. nar. posl. 53., i moja *bi* majka *znala* gibanicu umijesiti, da je sira i masla. 104.

c) Nalazi se primjer, gdje je prošlost i u pogodbenoj rečenici (s veznikom *kad*) i u glavnoj, pa u prvoj je dulji kondicional,

a u drugoj kraći: kad *bi* Luka Milovanović onu moju prvu pismenicu *bio skrpio,* on *bi* je pod svojijem imenom i *izdao. V.* drž. izd. 3, 118. Jamačno bi dobro bilo, da je dulji kondicional *(bio bi izdao)* i u glavnoj rečenici, ali to nije nužno, jer je prošlost u zavisnoj rečenici dovoljno dugim kondicionalom istaknuta.

d) Primjerima navedenim u §. 506d, gdje uz dopusno *da i* stoji kondicional (značeći dakako mogućnost onoga, što se dopušta), mogu se dodati još ovi: štogod zaišteš u mene, daću ti, da *bi bilo* i po carstva moga. *V.* mar. 6, 23., da *bi* tako, Stoko, i ne *bilo,* dosta mene, što govoriš rabro. nar. pjes. 4, 291., da *bi* se i *nalazio* koji eksemplar među nama, ni onda ne bi bilo s gorega potruditi se, da .... *D.* star. 1, 2.

606. a) Kad se kazuje, da je štogod u prošlosti često bivalo, da se ponavljalo, onda se može uzeti kondicional, ali samo kraći. Primjeri: ja *bih* mu svagda u jutru *donio* i na sto *metnuo* po jedno staklo od rozolije u slami ili u šašu jadranske šljivovice, koju *bi* on prevodeći knjigu počesto *pripijao,* dok je do podne svu ne *bi popio;* što *bi* tako do podne preveo, ono *bi* poslije podne meni *čitao* pitajući me, razumijem li, pa ako gdje što ne *bih razumio,* ono *bi* mi *tumačio. V.* prav. sov. 80., u Miloša ne bijaše blaga, što *bi* za dan na vojski *dobio,* za noć *bismo* ja i on *popili.* nar. pjes. 1, 444., tako prođu tri godine dana, i kad *bi* god majstor *zapitao* dete, šta je naučilo, ono *bi* mu svagda *odgovorilo,* da nije ništa. nar. prip. 46., kad *bi došla* kakva sirota pred kuću, svekrva *bi* je obravnicom *oterala,* a snaha *bi* svoj zalogaj siroti *udelila;* kad *bi* mleko od ovaca *nosila* kući, ona gde *bi* god *videla* rupicu na putu, odmah *bi rekla*: „ovde mora biti kaka bubica", pak *bi* joj *usula* mleka. 104., u djelima apostolskijem ostao je i način, kako su se sveštenici postavljali: apostoli *bi polagali* ruke izabranome na glavu, a svi *bi* se skupljeni *molili* Bogu, i ova *bi* mu molitva dala blagodat sv. duha. *D.* pis. 236., sveštenik kad *bi primao* neznabošca u oglašene, *stavio bi* ga prema istoku na vratima crkvenijem u košulji te *bi* mu *otpasao* pojas pokazujući tijem, da se driješi sveza njegova sa svijetom; potom tri puta dunuvši mu u lice tri puta *bi* ga *prekrstio* i *nadio bi* mu ime. 183. Iz navedenih se primjera vidi, da se u pripovijedanju uzimaju po dva kondicionala ili po više njih; rijetko se uzima samo jedan, kako je u primjeru: kad *bi zimovali* na vlasteoskoj zemlji, određena je bila plaća. *D.* istor. 60.

b) Veoma rijetko se uzima kondicional za budućnost: ne bih ti se junak povratio, da bih znao, da *bih poginuo* (t. j. da ću poginuti). nar. pjes. 2, 291., ne ljubih ti pasa među oči, da bih znao, da *bih poginuo.* 3, 467.

607. a) Pridjev *rād* s prezentom glagola *biti* (jesam) znači isto što: želim, hoću, voljan sam, na pr. ja *sam rad* to učiniti, *rad sam* otići kući, ona *je rada* za njega poći. *V.* rječn. Mjesto prezenta *jesam (sam)* može se u smislu §. 604d uzeti kondicio-

nal, dakle rad *bih bio* mjesto rad *sam*, na pr. rad *bih bio* (t. j. sada) ogledati dora. nar. pjes. 3, 231. Ali mjesto *bio bih* uzima se ponajviše samo *bih*, te rad *bih*, radi *bismo* znači isto što: rad *bih bio*, radi *bismo bili* i t. d. Primjeri: ja ne velim, da mi u pisanju knjiga možemo sasvijem biti bez slavenskijeh i bez novijeh riječi, nego *bih* rad, da se riječi take ne uzimaju bez nevolje. *V.* pis. 17., radi *bi* (t. j. oni), da niko ne smije reći, da nije sve dobro, kako oni pišu. 61., mi *bi* (t. j. *bismo*, v. §. 315c) radi od tebe znak vidjeti. mat. 12, 38., кад ко казује, да *би* коме рад што добро учинити. nar. posl. 34., radij *bih* te ubiti no se posvetiti. rječn. kod радиј., Jakov i Milenko nikako ne *bi* radi, da im Kara-Đorđije za povijeda. prav. sov. 1., oni *bi* radi, da se njihovo neznanje primi za znanje. drž. izd. 3, 306., radi *bi* (t. j. *bismo*) ti dobro kazivati, al' smo slabo dobra i viđeli. nar. pjes. 3, 563., rad *bih* u tebe služiti (govori momak). nar. prip. 28., rada *bih* te zakloniti) govori žena). 36., radi *bismo* te ustaviti, da ti zgotovimo jare. *D.* sud. 13, 15. Tako se *bih* mjesto *bio bih* uzima i uz komparativ *volij* i superlativ *najvolij* (v. §. 233d): ja *bih* volij udariti. nar. prip. 217. ja *bih* mlada sada najvolija, da ja imam đerdan od dukata. nar. pjes. 1, 328. Ispor. §. 623f.

b) Samo *bih* (mjesto *bio bih*) nalazi se i u primjeru: skoči, kolo, da skočimo, da *bi* nama u čas dobar! nar. pjes. 1, 176. Isto je i u ljudskome imenu *Dàbiživ* (t. j. da *bi* živ! mjesto: da *bi bio* živ! gdje kondicional s veznikom *da* ima željno značenje, vidi u §. 603b).

c) U primjeru: *bi* li, majko, kakvijeh ponuda? nar. pjes. 2, 31 izostavljen je particip *htjela* (t. j. *bi* li *htjela*?), a o tome izostavljanju v. §. 404b i 405d. Tako je i ovo: ja *bih*, sinko, vode iza gore (t. j. htjela). nar. pjes. 3, 553., šta *bi* ti (t. j. *htio*), da ti je? nar. prip. 100.

* * *

608. Osobina je najjužnijih krajeva, da se u službi kondicionala upotrebljava sveza na pr. *šćah* ili *ćah čuvati* (sačuvati, t. j. hoćah), a znači mogućnost u prošlosti: kad pokupi dizgen bedeviji, pak je udri oštrom bakračlijom, doista ga *preskočiti šćaše* (t. j. bila bi preskočila). nar. pjes. 2, 399., doista ga *dostignuti šćaše* (t. j. bio bi ga dostignuo), al' mu Grujo ni bježat ne šćede. 3, 9., i to Srbi *oprostiti ćahu* (t. j. bili bi oprostili). 4, 152. — Isto se nalazi u glavnim rečenicama, s kojima su privezane pogodbene s veznikom *da*: da mi ne bi šarca od mejdana, doista me (Ljutica) *uvatiti šćaše* (t. j. bio bi me uhvatio). nar. pjes. 2, 220., da doraste Mrčariću Pajo, da doraste, kako ne doraste, bolji *ćaše biti* na junaštvu od junaka Kraljevića Marka. 4, 36., a ni jedan *utećі* ne *ćaše*, da ih turske straže opaziše. 4, 60. U Vuka se taj dijalektički kondicional ne nalazi, a u Daničića nađoh samo primjer: *šćaše* ih (Gospod) *istrijebiti* (t. j. bio bi istrijebio), da Mojsije ne stade pred njim. psal. 106, 23. Ne mislim, da je iz na-

rodnoga srbijanskog govora: da beše primio ono mesto, *ćaše biti* bolje. *M.* 257. U jednoga pisca mjesto *šćah* ili *ćah* nalazi se u kondicionalnoj službi *hoćah*, a i taj je kondicional osobina najjužnijih krajeva (vidi u akad. rječn. kod „hotjeti" na str. 670b): da bješe tada vodstva i napora jedinstvenog u Langobarda, *hoćaše* Ravena *potpasti* (t. j. potpala bi) pod vlast njihovu. *N.* 48., Heraklije prevali brda; inače studen i glad *hoćahu izjesti* vojsku njemu kao i Napoleonu. 336.

Futur.

609. a) Za izricanje budućnosti služe složeni oblici, koji se navode u §. 312b, c, d; tome treba dodati prezent od trenutnih glagola (v. u §. 582). U ovoj glavi svezu na pr. *čuvaću* zvaćemo I. futur. — Kako se infinitiv i inače često zamjenjuje prezentom, pred kojim stoji riječca *da* (na pr. mogu *da kažem* mjesto: mogu *kazati*, v. §. 621), tako može to i ovdje biti, te se na pr. mjesto on *će čuvati* može reći: on *će da čuva*. Primjeri: on neka popravlja srpski jezik, a ja *ću da* ga *učim* i *da* se *trudim* onako pisati, kao što je najobičnije u narodu (t. j. ja *ću* ga *učiti*, ja *ću* se *truditi*). *V.* rječn. (1818) XII., nisu znali, šta *će* to *da bude*. dan. 5, 51., samo *ću* štogod o tom *da* vam *naznačim* pis. 3., u tebe *ću da učinim* pashu. mat. 26, 18., кад види, да ће буква *да* му *падне* низ брдо. nar. posl. 47., ovaj događaj, što *ću* sad *da pripovjedim*. prav. sov. 37.. javi govedaru, da će car *da* mu *uzme* kćer za sina. nar. prip. 219., ja *ću* sad slobodno *da rečem*. *D.* sitn. sp. 27., ja *ću* jedno zlo *da pošljem* na Misir. prip. 60., ja *ću da razgledam* telegrame. *Š.* 2, 89.

b) Ponajviše se pravo značenje riječce *ću*, *ćeš* i t. d. u prvom futuru ne osjeća, t. j. sveza na pr. *čuvaću* ne osjeća se kao: *čuvati hoću*. Ali katkad se osjeća, na kr. upita babu, što *će reći*, da mu je dala malo kruha. nar. prip. 117., Emanuilo, koje *će reći*: s nama Bog *V.* шat. 1, 23., svjedoči, da se Nemanja rodio u Zeti, a to *će reći* isto, što i u Duklji. *D.* istor. 11. amfiteatar, to *će reći* velika zgrada, u kojoj . . . . *I.* 61. Tako je i u primjeru: i Bosna se koleba između Ugarske i Srbije, ali opet to *ne će reći* ništa drugo, nego da stoji pod jednom ili pod drugom. *D.* istor. 14.

c) I. futur se uzima mjesto imperativa, kad se koja zapovijed ili naredba blago izriče: ти *ћеш*, Петроније, сјутра *ићи* на Браиће. *V.* nar. posl. 240., nego *ćeš* mi cara *pozdraviti*. nar. pjes. 2, 133., svaki *ćeš* dan *prinositi* na žrtvu tele. *D.* 2 mojs. 29, 36., zato *ćete* ga *jesti* na svetom mjestu. 3 mojs. 10, 13., to *će* sveštenik *prinijeti* (t. j. nek prinese) pred Gospodom. 4 mojs. 6, 16.

d) I. futur se po pravilu uzima u relativnim rečenicama, kad se njima izriče ono, što se događa ili u isto vrijeme s onim ili poslije onoga, što se kaže u glavnoj rečenici (ili u onoj, o kojoj relativna zavisi). Primjeri: nadite među sobom sedam pošte-

nijeh ljudi, koje *ćemo postaviti* nad ovijem poslom. *V.* d. ap. 6, 3., vjeruj mi, da ide vrijeme, kad se ne *ćete moliti* na ovoj gori. jov. 4, 21., još pográdi b'jele manastire, đe *će življet* mlogi kaluđeri. nar. pjes. 2, 91., tražim .... dobra prijatelja, koji *će* mi *sjesti* uz koljeno, sa kojim *ću* ladno *piti* vino. 2, 182., naskoro će i to vreme doći, kada *ću* ja i tebeka *preći* i čestitu Bosnu polaziti. 4, 151., nije l' majka rodila junaka, koj' *će uzet* laka dževerdana pa poteći dolje niz planinu? 4, 477., jer ću poslati moriju na Misir, koja *će* im *pomoriti* prvence sinove. *D.* prip. 61., krv ona biće vam znak na kućama, u kojima *ćete biti*. *D.* 2 mojs. 12, 13., opustiću zemlju, da će joj se čuditi neprijatelji vaši, koji *će živjeti* u njoj. 3 mojs. 26, 32., tijem je Vuk podigao spomenik, koji *će* svagda vjerno *javljati* živi jezik. sitn. sp. 72., pšenica i kukolj pomiješano niče do žetve, do dana sudnjega, kad *će* žeteoci *razlučiti* jedno od drugoga. *I.* 75., kapetanstvo je služba, koja se poverava onome, koji *će* je bolje *vršiti*. *M.* 244. — I. futur upotrebljava se i u relativnim rečenicama, kojih se radnja događa prije radnje glavne rečenice, ali to može samo onda biti, ako je isto vrijeme i u glavnoj rečenici, na pr. zato i ono, što *će* se *roditi*, biće sveto i nazvaće se sin Božij. *V.* luk. 1, 35., utješitelj duh sveti, kojega *će* otac *poslati*, napomenuće vam. jov. 14, 26., ne će taj biti našljednik tvoj, nego koji *će izaći* od tebe, taj *će* ti *biti* našljednik. *D.* 1 mojs. 15, 4., sin tvoj, kojega *ću posaditi* mjesto tebe na prijesto tvoj, on će sagraditi dom imenu mojemu. 1 car. 5, 5.

e) Kad relativna rečenica (ili relativni prilog) sadržava radnju, koja se događa prije radnje glavne rečenice, onda je pravilo, da se u njoj budućnost izriče prezentom od trenutnih glagola ili II. perfektom. Primjeri: kad vam moja žena *pošalje* pismo, opravite mi ga. *V.* prep. 1, 329 (1828)., kazaću i Kolaru, kad ga *vidim*. 1, 299 (1828)., sad će sluge iz lova mi doći, u kog *bude* ponajviše cv'jeća, onoga ću tebi pokloniti. nar. pjes. 1, 399., potrčite oba uporedo, koji prije *dotrči* u krilo, onoga ću biti dijevojka. 1, 558., nije mi se gospodar ženio, nego misli tobom o jeseni, o jeseni, koja prva *dođe*. 1, 299., ali hoću .... u neđelju, u neđelju, koja prva *dođe*. 1, 354., u nedjelju, koja prva *dođe*, da si došo u Kotare ravne! *JM.* 343., ajde, dušo, da se milujemo, gdi *reknemo*, da se sastanemo. nar. pjes. 1, 353., ko ne *dođe* na boj na Kosovo, od ruke mu ništa ne rodilo! 2, 310., kako *posiješ*, onako ćeš i žeti., kako *prostreš*, onako ćeš i ležati. nar. posl. 126., koja djevojka *dođe* sad ovamo .... daj, da to bude ona. *D.* prip. 26., sažezi ga na brdu, gdje ti ja *kažem*. 23., David razumije, da je car obećao svoju kćer dati onome, koji diva *pogubi*. 96., samo onoga pòstavi sebi za cara, kojega *izbere* Gospod. 5 mojs. 17, 15. Vrlo je neobičan primjer, i ja mislim, da je pogrešan (i ako je iz narodne pjesme): kad *ćeš viđet* (mjesto: kad vidiš) Šandića Jovana, biježaćeš, no pobjeći ne ćeš. nar. pjes. 3, 338.

f) Relativne zamjenice složene s riječcom *god* (ili *god*) upotrebljavaju se u rečenicama, kakove su navedene pod e); zato

je sasvim po pravilu, što se u njima budućnost isto tako izriče. Primjeri: molim tebe, da mi kažeš, što te god *zapitam*. nar. pjes. 3, 180., ko nas goće *vidi* od Turaka, svak će mislit, njima indat ide. 4, 185., ja idem za tobom, kudgod ti *pođeš*. *V*. mat. 8, 19., kudgod *pođeš*, trebaće ti to. rječn. kod кудгод., štogod *zaceniš*, on će dati. nar. prip. 47., gdje se god ti *nastaniš*, nastaniću se i ja. *D*. rut 1, 16., kogagod *sretneš*, ti ćeš mu reći. *Lj*. 231. Tome odgovara i primjer (navedeni u §. 599a): što se god g. Svetić *bude* više *vrcao* i *koprcao* protiv onoga moga suda, on će se sve više zapletati kao pile u kučine. Nije jasno, zašto u takvim rečenicama Vuk uzima katkad I. futur: što *ćete* god *činiti*, gledajte, da se ne osramotite. pis. 8., jer je za vas obećanje i za sve, koje *će* god *doznati* Bog. d. ap. 2, 39. Mislim zacijelo, da bi običnje bilo: štogod *budete činili* (ili štogod *uščinite*) i: kojegod *dozna* Bog.

610. a) Da je pogreška uzimati vremenski veznik *kada (kad)* s I. futurom, to je rečeno u §. 609e; ovdje se dodaje, da se ipak taj veznik nalazi s I. futurom u nekom osobitom slučaju, a to je onda, kad taj futur ne znači toliko budućnost, koliko ono, što ima biti. Primjeri: tu sad drugoga suda ni spasenija nema, nego da se branimo i da bijemo i mi nji: kad *ćemo* vezani ženski *mrijeti* od njiovi dželata i seiza, bolje je, da mremo junački, barem da zamijenimo svoje glave (t. j. kad imamo mrijeti). *V*. dan. 3, 157., kad *ću* mloge *rascveliti* majke, bolje neka plače moja sama; kad *ću* seje s braćom *rastaviti*, bolje neka stoji moja sama; kad *ću* ljube u rod *opremiti*, bolje neka ide moja sama. nar. pjes. 3, 425. Drukčiji je primjer: kad izgonimo tursku riječ „ćuprija", pa uzimamo svoju „most", ili kad *ćemo izagnati* tuđu riječ „krevet", pa uzeti krasnu svoju „odar" .... a ono treba da izagnamo i tuđu riječ „čest" (Die Ehre)". *D*. sitn. sp. 38. U tome primjeru *kad ćemo izagnati* znači: kad *hoćemo* izagnati.

b) Iz §. 582b i 599a zna se, da se budućnost u pogodbenim rečenicama s veznikom *ako* izriče ili prezentom od trenutnih glagola ili II. perfektom. I. futur u takvim rečenicama ne nalazi se u dobroj prozi, nego samo u pjesmama, a i u njima će biti poradi potrebe stiha, kako je u primjerima: sad ako *ću* pravo *kazivati*, sa snahom ću brata omraziti; ako li *ću zakleti* se krivo, ja se bojim, izgubiću glavu. nar. pjes. 1, 562., da preskočiš tri konja viteza; ako li ih *preskočiti ne ćeš*, ne ćeš izić ni izvest đevojke. 2, 147., ta ako *ću* kod dvojice *leći*, trećemu *ću* krivo *učiniti*. 3, 40., ala mene ne rodila majka, ako *ne ću pokupiti* vojsku i ne dođem pod Goliju na te. 4, 39. — Gdje u dobroj prozi u rečenici s *ako* stoji I. futur, tu je ili dopusno značenje (u sadašnjosti ili u budućnosti), ili *ću, ćeš*.... znači *hoću, hoćeš*...., dakle ne izriče se budućnost, nego volja, ili ono, što ima ili što može biti.

c) Primjeri za prvi slučaj: kad otac ostari, on preda starješinstvo najpametnijemu sinu, ako *će biti* i najmlađi (t. j. ako i jest najmlađi). *V*. dan. 2, 101., kad od kuće pođe (t. j. mlado-

ženja) u crkvu, mati mu, baš ako *će* i stara *biti,* izleti pred kuću i s nevjestama i djevojkama stane pjevati. kovč. 78., onda započnu pjevati redom svima, koji se nalaze u kući; ako *će* ih koliko *biti,* one će svakome pripjevati. rječn. kod крањице., biće tebe vina izobila, ako caru *ne će* ni *dostati.* nar. pjes. 2, 143., nego ću ti svećom svijetliti, ako jadna *ne ću* ni *spavati.* 3, 43., begovac je begovac, ako *ne će imati* ni novac, a magarac je magarac, ako *će imati* i zlatan pokrovac. nar. posl. 11., vrhovna vlast svagda je bila u careva srpskih, ako *će biti* i samo po imenu. *D.* istor. 205., ako *će* i *postiti,* ne ću uslišiti vike njihove; i ako *će prinijeti* žrtve paljenice, ne će mi ugoditi. jerem. 14, 12., priopćujući učeno društvo u svom organu prijevode, ako *će* Bog zna kako znatni *biti* za nas, navlači na se sumnju, da .... rad jug. akad. 6, 204. i ako *će trčati,* njihovi će pogledi biti nepomični. *Lj.* 184.

d) Primjeri za drugi slučaj: ako *ćeš* mene slušati, to da ne činiš (t. j. ako *hoćeš slušati*). *V.* mil. obr. 64., Miloš im odgovori, da će im on biti starešina, ako *će* oni njega slušati. 78., ako *ćeš* mi *učiniti* dobro, učini mi, kad mi je potreba. nar. posl. 51., mi to možemo učiniti, ako *ćemo pregoreti* nekolike hiljade ljudi. prav. sov. 43., ako *ćemo uzeti,* da i naš jezik ima svoja pravila, onda su ovo sve pogrješke. drž. izd. 3, 116., ako *ćemo izgubiti* glavu, lasno ćemo omrazit Momira. nar. pjes. 2, 158., ako *će* se *vjerovati* riječima sv. Save, onda je Stefan bio vjenčan ne dva puta, nego tri. *D.* istor. 24., ako *ćete učiniti* ljubav i vjeru gospodaru mojemu, kažite mi. 1 mojs. 24, 49., ako *ćeš pustiti* s nama brata našega, ići ćemo. 43, 4., ako *ćete* natrag *poslati* kovčeg, ne šaljite ga prazna. 1 car. 6, 3.

e) Primjeri za treći slučaj: kome ć' (t. j. ću) ovu čašu nazdraviti? ako *ću* je *napit* (t. j. ako je *imam napiti*) po starještvu, napiću je starom Jug-Bogdanu; ako *ću* je *napit* po gospostvu, napiću je Vuku Brankoviću. nar. pjes. 2, 310., koji se osveštava, ako mu je namijenjeno đakonstvo, klekne na desno koljeno .... ako li *će postati* sveštenik, onda na oba koljena. *D.* pis. 243., nauka, koju bi valjalo odmah ukinuti, ako *će* se *verovati* onima jedanaest apostola. sitn. sp. 289., to i ne može biti, ako *će ostati* istina ona općenita misao. rad jug. akad. 2, 193., ako *će* ih Božja kazna *postići,* zašto bi je grešnici htjeli uskoriti? *Lj.* 149.

611. a) I. futur može značiti ono, što može biti, na pr. ako se ja pored Vaše svjetlosti *ne ću pomoći* (t. j. ako se ne mogu pomoći), ko će? *V.* prep. 2, 653 (1861). Za vjerno prikazivanje treba ljubav k istini; nje ne može biti bez razuma, koji *će poznati* (t. j. koji *može poznati*) istinu, *D.* sitn. sp. 364., — običniji je ovaki futur u pitanjima: kakav *ću* vam arač *dati* (t. j. kakav harač *mogu dati*)? nit' sam orač nit' sam kopač. nar. pjes. 1, 511., kako *ću biti* veseo, kad sam se jučer kladio? .... 1, 589., kako *ću* te ja *ne dati,* ćerko? 1, 552., kako *ću* ti *puštit* krpu platna, kad je meni snaha Vidosava savezala kose za direke? 2, 112., kako *ću* ti,

brate, odbaciti, kad se nisam vinom pričestio? 2, 176., kakva li *će* ono *biti* vojska? *JM.* 106.

b) I. futur često znači u sadašnjosti ono, što se misli, da jest, ako i nema jamstva, da doista jest. Primjeri: dva *e* ili dva *i* teško *će* se naći zajedno jedno do drugoga. *V.* rječn. (1818) XXXIII., u svakoj knjizi ima štamparski pogrješaka, ali ja se nadam, da i u ovom rječniku ne *će biti* tako mlogo kao u drugim našim knjigama. LXX., između sviju ovđe naštampani pjesama najnovija *će biti* 347. nar. pjes. (1824) XXXI., što su pali u ovake grijehe protiv naroda svojega, uzrok *će biti*, što su se poveli po gospodi. kovč. 14., oka je mesa (u Boci) slabo kad skuplja od 10 krajcara, vino je 5 krajcara oka, hljeb malo *će* što *biti* skuplji nego je u Madžarskoj. 40., јамачно *ће бити* и више оваковијех примјера, но ја за сад не знам ни једнога nar. posl. XL., доста *ће* стара *бити* ова пословица. 143., po svoj prilici tome *će biti* uzrok, što naši ljudi mi le, da .... prav. sov. 9., g. Šafarik nabraja oko četrdeset knjiga koje su štampane u našijem krajevima, ali *će* ih jamačno *biti* više, drž. izd. 3, 383., prije *će biti* istina, da je Balšić uzeo nešto bosanskih zemalja. *D.* istor. 90.

c) Među vremena, kojima se izriče neprava sadašnjost (v. §. 571b), pripada i I. futur, t. j. i njim se često izriče ono, što se može dogoditi, pa se i događa svagda, kadgod se prilika desi. Primjeri: ako se ko od raje poturči, odma ima sva prava kao i ostali Turci, i ne samo što ga *ne će* niko *prekoriti* predašnjom vjerom, nego *će* ga svaki još radije *pomoći* nego rođenoga Turčina. *V.* dan. 2, 89., pravi ajduk nikad *ne će ubiti* čoveka, koji mu ništa ne čini. 92., kad koga Turci zatvore, oni (t. j. obor knezovi) idu te se mole za njega, i molba im se ponajviše prima; da je ko najkrivlji, kad oni sa selom skoče, *izbaviće* ga. 99., djevojke otimaju ponajviše momčad, koja nemaju roditelja, ili ako ih imaju, a oni ih ne slušaju, nego se skiću kojekuda; a za poštena momka i od poštena roda slabo *će* kad *oteti* djevojku, niti će takovi momak *otići* u otmicu. rječn. kod отмица., podmuklo pseto najprije *će ujesti*. nar. posl. 251., kad mu poslovi dopuste, *pohodiće* svakog od nas, pa nam priča zanimljivo. *Š.* 5, 27.

d) Mjesto prezenta, kad znači pravu sadašnjost, slabo se upotrebljava I. futur: ko u ovome događaju ne mari za svoj narod .... onome *ću kazati* (t. j. ja mu upravo sad kažem), da Rusi pišu. *V.* pis. 37., došavši onđe pomisle, da *ne će* u onome čardaku *biti* njihova sestra (t. j. da *nije*). nar. prip. 9., što se Svetić smije Vuku .... na to *ću kazati*, da .... *D.* sitn. sp. 37., *moliću* pokorno. *Š.* 2, 80. 229., *molićemo*. 2, 257.

e) Dosta se često uzima I. futur mjesto kondicionala u namjernim, upitnim i u dopusnim rečenicama. Primjeri: zapitaju ga momci, šta će činiti sa Živkovićem, koji je u drugoj sobi ranjen ležao, a on odgovori pozdravo, kako *će* Živković *čuti* (t. j. kako bi čuo). *V.* dan. 1, 78., svi, koji su ovo gledali, zglédali su se od

čuda ne znajući, šta *će da misle* (t. j. šta će misliti, v. §. 609a, — što bi mislili). 2, 137., i ne našavši, kuda *će* ga *unijeti* od naroda, popeše se na kuću i kroz krov spustiše ga pred Isusa (t. j. kuda bi ga unijeli). luk. 5, 19., ti se mene ne boj, ja nijesam pobjegljiva, da *ću pobjeći* (t. j. da bih pobjegla). rječn. kod побјегљив., ne bih ja tu zmiju dofatila, i da *će* ti oči *izvaditi* (t. j. i da bi izvadila). nar. pjes. 1, 200., soko leti preko Sarajeva, traži lada, đe *će počinuti*. 320., čubar-bilje beru l' te đevojke? — zašto mene *brat ne će* đevojke, kad od mene sva gora miriše? 1, 368., da *ćeš* sada sablju *povaditi*, da *ćeš* pola vojske *pogubiti*, nevjere ti učiniti ne ću. 2, 277., uze vidro, da *će piti* vode. 3, 552., ona počne obukovati gaće,, a on podviruj, *ne će* li joj biljegu *viđeti* đegođ na nogama. nar. prip. 128., mišljaše samo, kako *će utvrditi* svoje granice. *D.* istor. 156., pratioci ga saletiše, neka ostavi molitvu, kako *će moći* umaći razbojnicima. *I.* 245.

612. a) Često se I. futur uzima za događaje u prošlosti, koji su imali biti ili su se spremali da budu.. To je relativna budućnost, t. j. budućnost prema kojemu prošlom događaju, koji se spominje, ali prema vremenu, u koje se govori, to je prošlost, samo kasnija nego ona druga; ispor. relativnu prošlost u §. 594. Primjeri: onda se podigne iz Vidina nekoliko stotina Turaka i pođu na njega (t. j. na Veljka); a kad dođu na pošljednji konak, pa *će* kao sjutra *udariti*, onda on skupi sve svoje momke, pa im reče. *V.* dan. 1, 75., Mačvani podignu se i udare na Lješnicu, no prije nego što *će udariti*, poizopijaju se. 3, 175., Afis-paša ne samo što ni malo nije sumnjao, da će ji (t. j. Srbe) pokoriti, nego povuče sa sobom mloštvo ličina, kojima *će* poglavice *vezati*. 5, 43., na tri dana prije nego *će pobjeći*, Moler napiše pismo srpskijem starješinama. prav. sov. 68., Dragutina metnu na busiju, otkuda *će* arslan *udariti*. nar. pjes. 2, 47., oni se popnu na jednu visoku planinu, otkuda *će* dobro *videti*. nar. prip. 59., pa otide u Klisuru tvrdu, kud *će proći* Grčiću Manojlo. nar. pjes. 3, 26., mnogo puta Srbi prolivaše krv za one, koji *će* im poslije *biti* gospodari. *D.* istor. 134., Dubrovnik svagda se staraše učiniti ugovore, koji *će* mu biti korisni i *podudarati* se s njegovijem značenjem. 212., kao što je Mojsije napomenuo Izrailjcima zapovijesti Božije, pred što *će* ih Isus Navin *prevesti* preko Jordana. pis. 126., otide prorok i stade na put, kuda *će* car *proći*. 3 car. 20, 38., pred što *će* Miloševi svatovi *poći* na venčanje, pop Ilija je govorio s Milošem. *M.* 75., prije no što *će* Petar ići u Podunavlje, uzvrpolji se Bajan. *N.* 104.

b) Osobina je Nodilova jezika, što obilno upotrebljava I. futur za relativnu prošlost, gdje govori o događajima, koji su se u prošlosti poslije drugih, koji se spominju, događali ili dogodili (dakle koji nijesu imali biti niti su se spremali, da budu). Mjesto velike množine primjera evo ih samo četiri: god. 572. buknu među carevinom i Perzijom rat, što *će* uz male prekide *trajati* dvaestinu teških godina (t. j. što trajaše). 53., Jovan Mistakon, onaj

isti, koji *će* kasnije u Evropi *nadbiti* Avare, bio hude sreće u Mesopotamiji, gdje dvaput uzmače pred perzijskom silom. 85., obolje Komentiol i osta u Viminiciju, pa *će* sam Prisko *ravnati* ratom. 111., car otputova k vojsci., pratila ga žena Martina, koja *će* i u ostalim vojnama ponajviše *boraviti* uz muža. 322. Takav je i ovaj primjer: uteče i dođe k Davidu Avijatar, koji *će* poslije *postati* poglavar svešteničkі. *D.* prip. 100.

c) I uopće za prošle događaje katkad se u pripovijedanju uzima I, futur: jednom stane se car razgovarati sa svojim sinovima: kud se to deva rod s naše jabuke? Na to *će reći* (t. j. reče, rekao je) najstariji sin: ja ću noćas čuvati jabuku. nar. prip. 18., kad ih car sagleda, reče svima, koji su se onde desili: šta ćemo sad? Onda *će* anđeo *reći*: znate li šta? 102., otuda se povede riječ, kako .... pa *će reći* sestra mojega prijatelja. *D.* sitn. sp. 41., petak po Mratinu dne *reći će* mi sestra. *M.* 92., za Boga, duhovniče, *upitaće* Janko. 161., uznese im duh car besjednik običnim žarom svoga govora .... te *će* jedan vojnik *zaviknuti*: gospodaru .... *N.* 323., on ućuti, posle nekoliko trenutaka *reći će* mi opet. *Š.* 2. 20., kad se podložismo, on *će nastaviti* dalje: znate, da .... 5, 10.

d) Sasvim je osamljen primjer, u kojemu je I. futur uzet za ono, što je u prošlosti moglo biti (ali nije bilo): kad ne može ništa učiniti Vladislav, a šta *će učiniti* Konstantin? (t. j. šta je mogao učiniti?) *D.* istor. 37. Vidi još prvi primjer u §-u 481b i drugi u §-u 501c.

* * *

613. a) U §. 312c rečeno je, kako se glagoli *dati, htjeti, imati, moći, smjeti, znati* združuju s oblicima *budem, budeš* i t. d. i tako nastaje drugi futur, koji se upotrebljava samo u zavisnim rečenicama (u pogodbenima s veznikom *ako,* u vremenskima s veznikom *kada* i u relativnima): To za tih svih šest glagola izrijekom potvrđuje Vuk i rječniku (1818) LVI, ali u svojim djelima upotrebljava on samo oblike *htjedbudem* i *mogbudem* dosta često, *imadbudem* i *znadbudem* vrlo rijetko, a *dadbudem* i *smjedbudem* nikad. Primjeri: ako im ne *mogbudemo* ništa učiniti, a mi ćemo u planinu. *V.* dan. 1, 76., ako car *ćedbude* činiti što protiv nas, ovi će novi naši knezovi držati našu stranu. 3, 154., ako im ne *mogbudu* kake pakosti učiniti, a oni polako da dođu k svojim šančevima. mil. obr. 95., ako Bog *htjedbude,* vratiću se opet k vama. d. ap. 18 21., ali će doći, kad *imadbude* kad. 1 kor. 16, 12., ko *htjedbude,* da im učini na žao, onaj valja da bude ubijen. otkr. 11, 5., da udare na zemlju svakom mukom, kadgod *htjedbudu.* 11, 6., pitaću ga, pa ako što *znadbude,* poslaću i vama. prep. 2, 225 (1818)., ako komitet nikako ne *ćedbude* ili ne *mogbude* ovu priliku upotrebiti. 3, 467 (1823)., ako j' tako poznat ne *mogbudeš,* ti je zovi u zelenu bašču. nar. pjes. 3, 295., obećaše, da će polovinu dati, ako knez i vlastela *htjedbudu. D.* istor. 246., koji ga god *htjedbudu* dignuti, satrće se. zah. 12, 3., štampaće se, kako

štamparija *mogbude* početi. bošk. (188) 143., kad *imadbudemo* dobrih monaha, sve će se drugo lako urediti. *I.* 160., koji *htjedbude* šaliti se sa đavolom, ne će se veseliti sa Hristom. 340.

b) Nalazi se primjer, u kojemu oblik *mogbudem* služi za nepravu sadašnjost: kad svi poviču na koju ženu, da je vještica, onda je vežu i bace u vodu, da vide, može li potonuti; ako žena potone, a oni je izvuku napolje i puste; ako li ne *mogbude* potonuti, a oni je ubiju. *V.* rječn. kod вјештица.

Ostali oblici aktivni.

614. a) Moranje u prošlosti izriče se svezom na pr. *bio čuvati* (sačuvati). Rijetki taj oblik upotrebljava se samo u 2. licu sing. Vuk u rječniku kod бити navodi primjere: *bio* ranije *doći* (t. j. imao si, morao si doći)., ne *bio* ga *zvati* (t. j. nijesi imao, nijesi smio zvati)., ne *bio* mu *davati*. Drugi su primjeri: ako s' smiješ malenoj večeri, ti je *bio* veću pribaviti. *V.* rječn. kod прибавити (iz neke pjesme)., *A.* vrati se, Smiljo, majka te zove. *B. bila* me, majko, od pređe *zvati*. nar. pjes. 1, 33., o Manojle, trag ti poginuo! ti ne *bio prodavati* kuma. 2, 21., *bio rvat* na Kosovo (reče u Podgorici Turčin Srbinu, kad ga čuje, đe se tuži na težak život). nar. posl. 13., ako si spavao, muči se sad i raspituj, ne *bio* se *lijeniti*. *D.* sitn. sp. 114.

b) Mjesto glagola *imati* ili *morati* s infinitivom uzima se u dopusnim rečenicama s veznicima *da* i *makar* glagol *znati*, na pr. *znao [bih] čuvati* (sačuvati): da *bih znao* i *umrijeti* s tobom (t. j. da bih imao i umrijeti), ne ću te se odreći *V.* mat. 26, 35., da *bih znao* sve volove *prodati*, — da bih *znao* hljeb u pepeo umakati (na pr. učiniću to i to). nar. posl. 47, — ne ću tužan vjere izgubiti, makar *znao izgubiti* (t. j. makar imao izgubiti) glavu. nar. pjes. 1, 255., makar *znao* na kozi *orati* (učiniću to i to). nar. posl. 174.

Složeni glagolski oblici pasivni.

615. a) Pasivni oblici, što su navedeni u §. 316., premda se dosta upotrebljavaju, ali su običniji aktivni oblici, na pr. može se reći: *pohvaljen je* od sviju svojih učitelja ili: *bićete* od mene dobro *poslužen* ili: kad *je bačen* u tamnicu, ali je običnije izreći te misli aktivom, dakle: *pohvališe* ga svi njegovi učitelji., dobro *ću* vas *poslužiti*., kad ga *baciše* (t. j. ljudi, v. §. 401a) u tamnicu i t. d. O pasivu, koji se izriče aktivnim oblicima, dodavši im riječcu *se*, ne će se ovdje ništa govoriti, jer je o njima bilo dosta govora u §. 474.

b) Primjeri pasiva za sadašnjost (v. §. 316a): tajne srca njegova *bivaju javljene*. *V.* 1 kor. 14, 25., ako *bivate ukoreni* za ime Hristovo, blago vama! 1 petr. 4, 14., *bivam oskvrnjen* među njima.

D. jezek. 22, 26., ako svi prorokuju i dođe kakav nevjernik ili prostak, *bude pokaran* od sviju i *suđen* od sviju. *V.* 1 kor. 14, 24 (u tom je primjeru neprava sadašnjost. v, §. 571)., livade su *urešene* b'jelim cv'jetom i crvenim. nar. pjes. 1, 53., *zakićen je* grančicom. 1, 345.,. колико *je* мени до сад *познато.* nar. posl. 89.

616. a) Primjeri za prošlost (v. §. 316b): kad su Nijemci 1791. godine mir činili s Turcima, *ugovoreno* je i to, da .... *V.* dan. 3, 136., paši *je* odma *javljeno,* da je u Srbiju prebegao Radič. 4, 15., četrdeset i šest godina *građena je* ova crkva. jov. 2, 20., ne htjedne opkoljavati i biti Deligrada, kao što *je činjeno* pređašnjijeh godina. prav. sov. 40., meni *su pisana* pisma, u kojima se navodi i to. drž. izd. 3, 70., šesti sahat, u koji *je* Hristos *razapet,* pada u podne. *D.* pis. 138., (sveštenik) napomene mnoge grješnike, koji *su pomilovani,* i bolesnike, koji su iscijeljeni. 231., koji *su* negda *birani,* da poučavaju. 183. U tim primjerima složeni pasivni oblik znači stanje, koje je u prošlosti trajalo ili se svršilo, a do sadašnjosti se ne proteže. Ali istim se oblikom može izricati i stanje, koje se u prošlosti dogodilo, a posljeci ili plodovi traju još u vrijeme, kad se govori (v. §. 593b): subota *je načinjena* čovjeka radi (t. j. to i danas još vrijedi). *V.* mar. 2, 27., za nad i za vaskrsenije iz mrtvijeh *doveden sam* na sud (t. j. te evo sad na sudu stojim). d. ap. 23, 6., oba sina tvoja pogiboše, i kovčeg Božji *otet je* (t. j. i sada se nalazi u rukama onih, koji su ga oteli). *D.* 1 car. 4, 17. Riječi, koje su u ovom trećem primjeru, javlja starcu Iliju glasnik, koji je utekao iz boja; ali malo ponaprijed (t. j. 4, 11) govoreći o tom događaju pisac u svoje ime kaže: boj bješe vrlo velik ... i kovčeg Božji *bi otet* i dva sina Ilijeva pogiboše. Što je dakle piscu prošlost, koja je bila i prošla, to je glasniku na pola prošlost, na pola sadašnjost.

b) Pasivnu prošlost imamo i u primjerima (koji svi znače prošlost, koja se do sadašnjosti ne proteže): ne može čovjek ništa primati, ako mu ne *bude dano* (t. j. ako mu nije dano) s neba. *V.* jov. 3, 27., crkva stane bolje paziti razdajući svete dare, i tako *budu* četiri posta *izabrana,* da se u njih svršuje ova hrišćanska dužnost. *D.* pis. 207., dozna se, da je Ihnilat došao volu glave, te *bude bačen* u tamnicu. star. 2, 283., izučivši prava crkvena *bude ređen* za svećenika. *I.* 205., — u to se vrijeme rodi Mojsije i *bi* tri mjeseca *hranjen* u kući oca svojega. *V.* d. ap. 7, 20., u ove dane *izbavljena bi* stolica grčka od Saracina i Skita, koji je bjehu opkolili. *D.* pis. 114., žena *bi stvorena* od rebra muževljega. 216., Jenoh i Ilija živi *biše preneseni* na nebesa. 328., *biše* obojica mačem *pogubljeni. I.* 277., — koji *bijaše bačen* u tamnicu. *V.* luk. 23, 19., Isus još ne *bješe proslavljen.* jov. 7, 39., koji (t. j. pokloni) *bijahu isprošeni* u cara. *D.* istor. 17., kad crkva *bijaše* žestoko *gonjena.* pis. 36., primam dio hrane, od koje *bijah odagnan* za neposlušnost. 297., stade Isak otkopavati studence, koji *bjehu iskopani* za vremena Avrama oca njegova. 1 mojs. 26, 18., naredba Božja *bijaše* onaj čas *ispunjena. Lj.* 60., — Srbija *je* pod Turcima

negda *bila razdijeljena* na četiri sandžakata. *V.* dan. 2, 54., niko ga ne mogaše svezati ni verigama, jer *je* mnogo puta *bio metnut* u puta i u verige, pa je iskidao verige i puta izlomio. mar. 5, 4., još od vremena, dokle Kruševac *nije bio uzet* od Turaka. prav. sov. 41., sa njega (t. j. sa đavola) *je* i Adam *bio izagnan* iz raja *D.* pis. 179., tako *je* narodu izrailjskom *dana bila* hrana tajne puna. 196., — lupežu se uzimao vid, a hajduk *je bivao obješen. D.* istor. 72., stari običaj, po kom *je* krivac *bivao osakaćen.* 74., da *je* tuženi odmah dolazio na muke ili *bivao osuđen.* 294., — onu noć, u koju *bivaše predan,* uze hljeb. *V.* 1 kor. 11, 23.

617. a) Primjeri za budućnost (v. §. 316c): ne osuđujte, i ne *ćete* biti osuđeni. *V.* luk. 6, 37., a onaj sluga *biće* vrlo *bijen.* luk. 12, 47., oni će ubijati i *biće ubijani. Lj.* 142., — onako mislim kazati i za ostale (t. j. pjesme), koje nanovo *budu štampane. V.* drž. izd. 3, 124., ako *suđeno bude,* ja sam rad izdati ove knjige na svijet. prav. sov. II.

b) Primjeri za imperativ (v. §. 316d): ne *budi* od mene *rečeno!* ne *budi primijenjeno!* nar. posl. 195., mimogred *budi rečeno. D.* star. 3, 42.

c) Primjeri za kondicional (v. §. 316e): od knezova mnogi ga ne priznavahu, da ne *bi bili izagnani* iz zbornice. *V.* jov. 12, 42., onda bi sluge moje branile, da ne *bih bio predan* Jevrejima. 18, 36., iz utrobe u grob *bio bih odnesen. D.* jov 10, 19., dadosmo knjigu, da *biste bili rukovođeni* na pravom putu. *Lj.* 7., — ko bi zapalio drugome imanje, *bivao bi sažežen. D.* istor. 72.

d) Primjeri za optativ (v. §. 316f): *proklet bio* i ko ga rodio! nar. pjes. 2, 295.

e) Pasivni infinitiv (v. §. 316g) je u primjerima navedenim u §. 516b i 541b: sablju celivati znači *posjećen biti.,* ali mu najprije treba postradati i *okrivljenu biti.*

Infinitiv.

618. a) Infinitiv obično služi za dopunu glagolima, imenicama i pridjevima. — Veliko je mnoštvo glagola, koji se dopunjaju infinitivom; takovi su ovi: biti (jesam), bojati se, imati, moći, morati, počinjati, prestajati, stidjeti se, željeti; primjeri: kuda mi je sad *ići?*, ako se bojiš meni *kazati.*, imam s tobom nešto *govoriti.*, ne mogu *naći.*, moramo *platiti.*, počeo je *vikati.*, ptice prestaju *pjevati.*, drugi bi se stidio to *učiniti.*, želiš li *ostati?* Takvi su i ovi primjeri: ako misliš Božji *biti.*, nadali su se *dobiti* štogod., pomažu nam *raditi.*, stoga naumi *bježati.*, obećao mi je *poslati.*, rekla mi je *dati.*, ne smjedoše *reći.*, oni znadu *čitati* i t. d.

b) Neobičan bi u običnom govoru bio infinitiv uz glagole *kleti se* i *kajati se,* kako je u pjesmi: klela se djevojka v'jenca ne *nositi* i vinca ne *piti* ni rabra *ljubiti,* — kaja se djevojka v'jenca ne *nositi.* nar. pjes. 1, 334 — 335. Biće poradi stiha mjesto: da ne će nositi, da ne će ljubiti.

619. a) Ima dosta i imenica, koje se dopunjaju infinitivom; takove su osim drugih ove: čast, dužnost, način, običaj, prilika; na pr. imam čast *pozvati* vas., dužnost mi je *opomenuti* ga., to je jedini način *izbaviti* se ove bijede., on je imao običaj na to pitanje ovako *odgovarati*., nijesam imao prilike to *naučiti*. Takvi su i ovi primjeri: grehota je tako *raditi*., nije ga ostavljala misao *vratiti se* u svoj zavičaj., bila bi nepravda to ne *priznati*., njima je glavni posao bio *čuvati* kuću., nije muka takvu pjesmu *spjevati*., sramota je to ne *znati*.

b) Imenice, koje se ovako dopunjaju, ponajviše znače što apstraktno, sasma rijetko što konkretno, kako je u primjerima: da je Luka bio pravi majstor *načiniti* stihove. *V.* drž. izd. 2, 383., da sam gospođa *uzeti* iz tvoga dvora ono, što mi je najmilije. nar. prip. 135.

c) Infinitiv često služi za dopunu i pridjevima, tako između drugih ovima: dostojan, dužan, kadar, rad, željan; na pr. njemu ja nijesam dostojan *odriješiti* remena na obući., dužni smo *pokoravati* se starješinama., nijesam kadar *naučiti* to., rad sam *otići* kući., bio je željan *pohoditi* me. Takovi su i ovi primjeri: neka bude svaki čovjek brz *čuti*, a spor *govoriti*., dúga je lijepa *gledati*.

620. a) Dopuna je glagolska po svojoj naravi često upravo namjera, na pr. htio sam ti *kazati*, željeli su *doći*, odlučih *čekati*. A iz §. 498a dobro se zna, da se namjera vrlo često izriče rečenicom, koja se počinje veznikom *da;* zato ta tri primjera mogu bez ikakve promjene u značenju glasiti također: htio sam, *da* ti kažem., željeli su, *da dođu*, odlučih, *da čekam*. Takvi i slični primjeri, gdje može da bude i infinitiv i rečenica s veznikom *da*, učiniše, te se i uz druge glagole, u kojih radnji ne leži namjera, može mjesto infinitiva upotrebiti rečenica s veznikom *da*. Tako se na pr. govori ne samo: počeše *dolaziti*, ne mògu *naći*, ako smijem *pitati*, nije mu trebalo *moliti*, već također: počeše *da dolaze*, ne mògu *da nađem*, ako smijem *da pitam*, nije mu trebalo *da moli* i t. d. Primjeri: samo nadriknjige ne mogu to *da razumiju* i *da priznadu*. V. rječn. (1818) XXXII., pa se dalje ne može *da pročita*. dan. 1, 9., nije ćeo od nji *da primi*. 90., ne može *da nauči*. dan. 2. 2., koje on mora *da traži*. 113., koliko puta htjeh *da skupim* čeda tvoja. mat. 23, 37., ne htje *da pije*. 27, 34., кад се хоће *да каже*. nar. posl. 93., посао не може у напредак *да иде*. 270., ali se ovde ne može *da načini*. drž. izd. 2, 164., oni ne smeju *da udare*, nar. prip. 42., Milutin se obreče *da ne dosađuje* grčkim zemljama i *da pomaže* tastu na Persijance. *D.* istor. 32., sultan zapovjedi vojvodi, *da pokvari* gradić. 183., jedva čekaju, kad će *da* se *vide*. *M.* 123. Isto može biti i iza riječi *nemoj* (t. j. ne mozi, v. §. 86b i 314b): nemojte *da* ga *ubijete*. mil. obr. 116., nemoj *da* se *plašiš*. nar. prip. 76., nemoj malo *da išteš*. *D.* 2 car. 4, 3., nemoj *da odbiješ*. bošk. (196) 121. U §. 609a navedeno je dosta potvrda, da se infinitiv isto tako može zamijeniti i u futuru, na pr. ja ću *da učim* mjesto

ja ću *učiti* i t. d. — Takvo zamjenjivanje nalazi se i onda, kad je infinitiv dopuna kojoj imenici ili pridjevu (v. §. 619 a, b), na pr. koji je rad koga *da nauči* čitati. *V.* dan. 2, 4., zato je njiov najveći posao, *da skupe* dosta novaca. 2, 84., ko je rad sasvim *da razume* ovu knjigu. mil. obr. predgovor., opet nije kadar *da pozna.* drž. izd. 3, 125., glavna misao despotu bijaše, *da podigne* južne Slovene na Turke. *D.* istor. 121.

b) Zamjenjivanje, o kojem se ovdje govori, mnogo je običnije u istočnim krajevima, na pr. u Srbiji, negoli u zapadnima, a i na istoku što je koji kraj bliži bugarskom jeziku (u kojem se infinitiv uvijek onako zamjenjuje), to više upotrebljava mjesto infinitiva rečenicu s veznikom *da.* Što se više udaljujemo od tih istočnih krajeva prema zapadu, vidimo, da je infinitiv u narodnom jeziku sve običniji i sve se jače drži. Daničić je pomenutu zamjenu infinitiva mnogo manje upotrebljavao nego Vuk, a Vuk opet mnogo manje nego mnogi srbijanski pisci, koji se u tome drže narodnoga srbijanskog govora.

621. a) Nalazi se i obrnuti pojav, t. j. mjesto rečenice s veznikom *da* uzima se infinitiv. To je zamjenjivanje, kad se uzvikuje u čudu, u ljutini i t. d., na pr. kakova rijetka budalaština? šta? sve susjedstvo *pobuniti, dati se* peći od glave do pete, samo da ne izgubi list! (t. j. *da* susjedstvo *pobuni, da* se *dade* peći!). *V.* dan. 2, 137., a kakav bi bio starješina, te *suditi* jednom zemljom ravnom, pa se tebe sestra ne *bojati*! (t. j. ti *da sudiš,* tebe *da se ne boji*!). nar. pjes. 2, 235., mlado momče, ti l' Turkinje *davat* u kaure! (t. j. ti *da daješ*!). *JM.* 352. Ispor. primjer: a ti, more, mejdan *da dijeliš*! u §-u 507b.

b) Infinitiv *reći* počesto se upotrebljava mjesto rečenice *da rečem* ili *da rečemo.* Primjeri: pust namastirić ili upravo *reći* zidine od njega. *V.* dan. 1, 18., koliko će Srbija ili upravo *reći* veći komad Srbije plaćati caru. mil. obr. 142., to kvarenje (jezika) traje i upravo *reći* napreduje još do današnjega dana. pis. 17., kad se ovako dobro napiju ili upravo *reći* opiju. rječn. kod мезе., da se primi pravopis što je moguće lakši i savršeniji ili najkraće *reći* prema svojstvu jezika. drž. izd. 3, 305., čovjek i jest tako *reći* samo zato začet, da .... *I.* 270., on je tako *reći* obljeven srebrom. *M. 226.,* tu noć upravo *reći* nisam trenuo. *Š.* 2, 126., nego je, istinu *reći,* bio prava nakaza. 2, 248.

c) Zamjenjivanje, o kojemu je ovdje govor, mislim da je i u primjeru: ove zanate zna gotovo svaki Srbin, samo što nema svaki alata, na pr. da načini iznova bure ili kola; ali obruč *nabiti,* oko kola ili u vodenici što *popraviti,* za to slabo ko traži majstora (t. j. *da nabije, da popravi). V.* dan. 2, 102. Isto će biti i u primjerima: istina da Turčin ne smije Srbina ubiti javno, ali *udariti* čibukom ili štapom, tome suda nema. dan. 2, 88., Dubrovnik je imao zašto ne *dopuštati* (t. j. da ne dopušta), da ko u župi njegovoj kupi mnogo zemlje. *D.* istor. 220.

622. a) U §. 401a rečeno je, da infinitiv može da bude subjekt; evo tome i drugih potvrda: *ćeti* ono, što nije moguće, ne pokazuje li premalo soli u glavi? *V.* rječn. (1818) IX., s Turcima boj *biti* nije babe *prljiti* po mraku (u tom je primjeru prvi infinitiv subjekt, a drugi je predikat). dan. 3, 181., *štampati* pesme rđave i lude ja mislim da bi bila prava budalaština. pjes. (1833) XXXVIII., neumivenijem rukama *jesti* ne pogani čovjeka. mat. 15, 20., vino *piti*, a ne *opiti se* nit' je bilo niti može biti. nar. pjes. 2, 132., dobro mi je, moj brate Alile! *dočekati*: izginuti listom, ne *dočekat*: zazor i sramota (inf. *izginuti* je ovdje predikat). 3, 159., velika dobrodjetelj vladalačka, *umjeti* u sebi sastaviti radnju i za unutrašnje i za spoljašnje dobro zemaljsko jako sjaje u Dušanu. *D.* istor. 55., *biti* građanin dubrovački držaše se za znatnu stvar. 346.

b) U §. 423a navedeni su primjeri, iz kojih se vidi, da se subjekti, kad ih je više, često s predikatom vežu riječcom *to*. Ista se riječca počesto uzima i onda, kad je subjekt infinitiv, osobito ako su dva ili više; na pr. prijatelju ili znancu svome, koji je na daleko preko bijelog svijeta, *poslati* misli svoje na komadu artije, *čitati*, što su drugi pisali prije dvije iljade godina, i *napisati*, da mogu drugi poslije nekoliko iljada godina čitati: *to* je nauka, koja um ljucki gotovo prevazilazi.. *V.* dan. 2, 1., upravo *pokazati*, kako su se planine po Srbiji razgranale i isprekrštale, i *naznačiti* imena sviju brda: *to* će se samo onda moći, kad gospodar od Srbije pošalje svoje zemljemjerce. 29., ljude *ispovijedati*: *to* je samo kaluđerski posao. 112., ne *primati* ništa novo, nego se *držati* sve starine: *to* je zlo; ali *primati* svašta prije vremena i bez izbora: *to* je još gore. laži i op. 18., jer *pisati* nikakijem narječijem, nego *miješati* jedno s drugima i tako praviti njekakvo novo: *to* je još gore nego pisati nikakvom ortografijom. pis. 8., *dati* kome zemlju, da je uživa: *to* još ne znači odreći se vrhovnoga prava nad njom. *D.* istor. 204., *naći* u istorijskom djelu misao i značenje njezino: *to* nije posao za razum Svetićev. sitn. sp. 375.

623. a) Infinitiv se upotrebljava katkad u pasivnom smislu, na pr. zapovjedi joj *dati* (t. j. zapovjedi, da joj se dâ). *V.* mat. 14, 9., neke stvari teške *razumjeti* (t. j. da se razumiju). 2 petr. 3, 16., neobičan junak *pogledati* (t. j. da se pogleda). nar. pjes. 3, 159., kalina je lijepa *gledati*, al' je grka *zobati* (t. j. da se gleda, da se zoblje). nar. posl. 128., zato je bilo zabranjeno *izvoziti* žito. (t. j. da se izvozi). *D.* istor. 197., isto su tako dopuštali *prenositi* robu (t. j. da se prenosi). 240.

b) Katkad se infinitiv uzima mjesto futura, na pr. ono su ti sve braća rođena, svi *izginut* (t. j. izginuće) jedan za drugoga, ne *pobjeći* (t. j. ne će pobjeći) jedan od drugoga. nar. pjes. 3, 157 (u istoj pjesmi na istoj strani malo dalje stoji: ono su ti primorski hajduci, sve *izginut* jedno kod drugoga, *ne će pobjeć* jedan od drugoga)., ili vuk *ne doći* ili šuše *ne naći* (t. j. ne će doći, ne

će naći). nar. posl. 102., kad dođu vile k očima, ili vile *puknuti* ili oči *skočiti* (t. j. puknuće, skočiće). 116.

c) Mjesto optativa u dopusnom značenju (v. §. 630c) upotrebljava se u južnim krajevima katkad infinitiv, na pr. *A.* vrat' se natrag, mila snaho, karaću ga ja. *B.* il' ti *karat* il' ne *karat* (t. j. ili ti karao ili ne karao), ne vratih se ja. nar. pjes. 1, 296., *bit* mi brata i željeti, na glamnje mu ne sjeđeti (t. j. bilo mi željeti, makar mi bilo željeti, v. §. 614a). nar. posl. 14., *znati* mi i kokotom orati (na pr. ne ću to i to učiniti, t. j. znao orati, makar znao orati, vidi §.614b). 93.

d) Mjesto kondicionala u upitnom značenju (v. §. 604a) uzet je infinitiv u primjeru: sin čovječij nema gdje glave *zakloniti* (t. j. gdje bi zaklonio). *V.* mat. 8, 20.

e) Katkad se infinitiv uzima mjesto glagolske imenice, kako je u primjerima navedenim u §. 517e: dobroga je pastira ovce *strići*, a ne *derati* (t. j. striženje ovaca, a ne deranje)., nije tvoje *kaditi* Gospodu (t. j. kađenje Gospodu, nije tvoje, nije tvoj posao). Ovome drugom primjeru odgovara primjer: kako je to mogao činiti, nije naše *ispitivati*. *V.* drž. izd. 3, 278. Odveć je slobodno upotrebljen infinitiv mjesto glagolskih imenica u primjeru: jer *htjeti* (t. j. hoćenje) imam u sebi, ali *učiniti* dobro (t. j. činjenje dobra) ne nalazim. *V.* rimlj. 7, 18. Tu je Vuk zacijelo uzeo infinitiv držeći se crkvenoslavenskog teksta, u kojem je tako. — Mislim, da je infinitiv mjesto glagolske imenice i u primjeru: ovo su samo primeri od muka nečuveni u naše vreme, a ostalima ni broja nema, na pr. *udariti* čoveku 100—200 batina, *isprebijati* mu kosti i t. d. *V.* mil. obr. 69.

f) Držim, da je infinitiv u upitnim rečenicama s riječima *čemu, zašto* germanizam, na pr. čemu *duljiti* riječi? *I.* 408., ne znam, zašto *pisati* te tuđe riječi? *Š.* 5, 65. Što se u nar. pjes. 2, 137. nalazi stih: bez nevolje jer *gradit'* nevolju, tu oblik *gradit'* ne stoji mjesto *graditi*, nego mjesto 2. lica plur. *gradite*. — Ne odgovara duhu našega jezika ni infinitiv mjesto imperativa, na pr. *gledati* mjesto *gledaj* ili *gledajte*: o Gotima *gledati* na str. 127. *N.* 447., za daljnji razvitak među Hrvatima *gledati* rasprave F. Račkog. 455.

Gerundiji.

624. a) Gerundiji su svojim postanjem pravi prilozi. Skrajnje *i* u *pletući, pletavši* biće ono isto *i*, što ga vidimo u prilozima *ljeti, zimi, lani* (vidi u §-u 486a), a i za oblik *pletav* može poredbena slavenska gramatika dokazati, da je svojim postanjem prilog, a o obliku *pletuć* vidi u §-u 248d. Kako su današnji prilozi *dobro, zlo, mnogo* i t. d. načinjeni prema pridjevima *dobar, zao, mnogi* i t. d., tako su i gerundiji na pr. *pletući, pletavši* načinjeni prema negdašnjim glagolskim pridjevima (ili participima), koji su se sklanjali, v. §. 250.

b) Kad su dakle oblici *pletući, pletavši (pletav)* pravi prilozi, onda treba, da znače način, t. j. da odgovaraju na pitanje *kako?* (v. §. 485a), pa oni doista i mogu to značiti; kad se na pr. kaže: mati mu *plačući* odgovori. nar. prip. 35., tu oblik *plačući* znači način, t. j. odgovara na pitanje: *kako* odgovori? Tako je i u primjerima: danas sam ručao *stojeći* (t. j. stojećke)., *zapjevavši* ode u drugu sobu., *zaplakavši* progovori mu i t. d.

c) Kako prilozi često znače vrijeme (v. §. 485a), t. j. odgovaraju na pitanje *kada,* tako i gerundiji mogu imati to značenje, na pr. *putujući* tako (sluga) nađe kraj mora nekaku decu (t. j. *kad* je *putovao,* nađe). nar. prip. 52., *idući* tako i *tražeći* ga svuda dođe k sunčevoj majci. 70., *došavši* ona kući svuče se. 162., *čuvši* to car odmah dozove onoga momka. 191.

625. a) Kad gerundiji mogu značiti vrijeme odgovarajući na pitanje *kada,* onda je jasno, što oni mogu imati i uzročno značenje, jer se veznikom *kada* ne izriče samo vrijeme, nego i uzrok (v. §. 503c). Primjeri za uzročno značenje gerundija: Timotije ili ne *znajući* (t. j. jer nije znao) za tu zapovijest ili *misleći,* da je on može prestupiti, izbaci pušku. *V.* dan. 3, 191., ne *dočekavši* odgovora na ovu knjigu Srbi udare na Karanovac. 5, 34., Srbi također *osilivši* i već gotovo *zavadivši se* s carem turskim stanu gledati zgode i tražiti uzroke. 47., i tako paša *želeći* i sam pašaluk svoj rasprostraniti piše u Carigrad. mil. obr. 133., *ne imavši* sreće dobiti odgovora ne znam, je li .... prep. 4, 546 (1841)., car *doznavši* od slugu, šta je i kako je, metne u veče pod bradu sunđer. nar. prip. 74., književnost, koja *budući* na tuđem jeziku osta im tuđa. *D.* sitn. sp. 309., *preziruć*i sve zemaljsko nijesu bili samoživi. *I.* 21. — Ovamo pristaju i primjeri, u kojima je gerundij *budući* združen s kojim pridjevom: Josif muž njezin *budući* pobožan (t. j. jer je bio pobožan) i ne hoteći je sramotiti namisli je tajno pustiti. *V.* mat. 1, 19., savjest njihova slaba *budući* pogani se. 1 kor. 8, 7., svjetuje, da duhovni *budući* ispravljamo one, koji padnu. *D.* pis. 232. Ima primjera, u kojima je pridjev sam bez gerundija *budući*: Miloje *silan* i *bijesan,* a uzdajući se u Mladena nije gledao Petra da ublaži. *V.* prav. sov. 28., Zećani *nezadovoljni* despotom nanovo ga dozvaše među se. *D.* istor. 99., narod *zadovoljan* onijem, što imaše, oplaka ga kao oca. 111.

b) Kako se veznikom *kada* također često izriče pogodba (v. §. 505e), tako nije čudo, što gerundiji mogu značiti i pogodbu, na pr. *čineći* ovo (t. j. ako činite, ako uščinite) ne ćete pogriješiti nikad. *V.* 2 petr. 1, 10., kao što je i meni mnogo puta govorio, da ću *pišući* ovako narodnijem jezikom ostati do vijeka samo prostonarodni spisatelj. drž. izd. 3, 68., volim čuti i da mi boluje, neg da s drugom dragom ašikuje; *bolujući* ikad će mi doći, *ašikujuć* nikad ni do v'jeka. nar. pjes. 1, 268., onda će bez sumnje vlast i sama znati, da *uvedavši* (t. j. ako bi uvela) ovu gramatiku u srpske škole ne bi učinila onoliko dobra. *D.* sitn. sp.

334., Toma ne htjede vjerovati, da je Isus uskrsao iz mrtvih, *ne uvjerivši se* o tom svojim očima. *I.* 420.

c) Budući da pogodbeni veznici mogu značiti i dopuštanje (v. §. 506a), zato mogu i gerundiji imati također tu službu; na pr. zato im govorim u pričama, jer *gledajući* (t. j. premda gledaju) ne vide i *čujući* (t. j. premda čuju) ne čuju niti razumiju. *V.* mat. 13, 13., ljubite neprijatelje svoje i činite dobro i dajite u zajam *ne nadajući se* ničemu. luk. 6, 35., ovo žele i ištu ljudi, koji *ne znajući*, šta je pravopis, ištu, da se čini ono, što sami niti čine niti mogu činiti. pis. 83.

d) I mjesto relativne rečenice, t. j. rečenice sa zamjenicom *koji*, uzima se katkad gerundij, na pr. kako ti, Jevrejin *budući* (t. j. koji si Jevrejin), možeš iskati? *V.* jov. 4, 9., Rodofinik *budući* rodom čak iz Rodosa (t. j. koji je bio) može biti da nije ni znao. prav. sov. 25., mislim, da je pisao kakav Rus *baveći se* (t. j. koji se bavio) među Srbima. *D.* star. 1, 3., da bi svijet našao put *vodeći* (t. j. koji vodi) iz onih zala. *I.* 27. Ta se služba gerundija razvila ovako: iz §. 472c zna se, da se mjesto *koji* često uzima riječca *što*, koja se po padežima ne mijenja (na pr. čovjek, *što* je bio kod mene, t. j. *koji* je bio), pod a) pak u ovom §-u rečeno je, da gerundiji mogu imati uzročno značenje, a riječca *što* često služi kao uzročni veznik (v. §. 503d). nije dakle stvar čudna, što se i mjesto relativne rečenice uzima gerundij.

626. a) Gerundiji mogu značiti sastavljanje i suprotnost, t. j. mogu se uzimati mjesto usporednih rečenica s veznicima *i*, *a* (v. §. 492a, 493a). Primjeri za sastavljanje: koji iđahu pred njim i za njim vikahu *govoreći* (t. j. vikahu i *govorahu*): osana! blagosloven, koji ide u ime Gospodnje. *V.* mar. 11, 9., u koju (t. j. kotaricu) on uđe i sjedne *držeći* (t. j. *i držaše*) na dugačkom ražnju pečeno jagnje. nar. prip. 200., Stojša legne malo u hlad, da se odmori, *pokrivši se* (t. j. *i pokrije se*) po licu jednom od one tri marame. 38.,na to mu ja odgovorim .... te biljege neka donese meni, te ću ih prečistiti i u red namjestiti i potom naštampati *kazavši* (t. j. *i kazati*), da mi je građu za to on dao. drž. izd. 3, 81., da ste se vi odma vratili *pitavši* za mene i *traživši* me onđe. prep. 4, 166 (1831). — Primjeri za suprotnost (gerundij je — čini se — svagda zanijekan): ni sad ne mogu na nj pomisliti *ne nasmijavši se* (t. j. *a ne nasmijati se*). *V.* dan. 2, 136., ja ovu strašnu muku otrpim *ne maknuvši se* (t. j. *a ne makoh se*). 136., on valja da nađe, kako će i ovake riječi pisati *ne grdeći* slavenske ortografije. pis. 6., otidemo svaki u svoju sobu spavati *ne progovorivši* jedan s drugijem ni jedne riječi. drž. izd. 3, 119., mladić izađe iz škola ništa *ne učivši* u njima. pripr. 71., pisao ga je Ciprijan kaluđer *ne kazavši*, odakle je prepisao. *D.* sitn. sp. 318., iz te kuće odlazimo *ne hoteći* se tu ni vode napiti. *M.* 187.

b) Sámo se po sebi razumije, da prošli gerundij od trenutnih glagola znači trenutnu radnju; tome se protivi primjer: ovaj ih izvede *učinivši*

čudesa u zemlji misirskoj i u pustinji četrdeset godina. *V.* d. ap. 7, 36. Jamačno je Vuk oblik *učinivši* mjesto *čineći* uzeo držeći se crkvenoslavenskog teksta, ali može podnijeti i oblik *učinivši*, premda radnja traje 40 godina; isp. primjere u §. 482b: tu je trudna četa *počinula* tri bijela dana i t. d.

c) Katkad se nalaze gerundij prošli i sadašnji jedan do drugoga, svaki sa svojim značenjem, i to prvi na prvome mjestu, drugi na drugome: *predanivši* tu (Emanuel) jedan dan *razgledajući*, kako stoji francuska vojska, uzme put na desno. *V.* eman. 40., kamo ti žena? zapita moja mati *začudivši* se vrlo *videći* me sama. dan. 2, 140., *досадивши се* некакој були *слушајући* сваки дан дервиша, ће виче сокаком: „штогоћ ко чини, све себи", науми, да му докаже, да то није истина. nar. posl. 354., *podviv* ruke ljuba Ivanova *dvoreći* je suze prol'jevala. *JM.* 102. Običnije bi bilo, da je u svakom od tih primjera mjesto jednoga gerundija uzeta rečenica, kakvu on sobom zamjenjuje, dakle ovako: *pošto predani . . .*, *kada me vidi . . .*, *pošto se dosadi . . .*, *pošto podvi ruke . . .*

627. a) Katkad se gerundij proteže na riječ, koja stoji u akuzativu: spaija potegne iz pištolja njega posred srijede pa ostavivši *ga* u sobi još *koprcajući se* pobjegne u Njemačku. *V.* nar. pjes. (1824) XXX., da su *tebe* zaboljele ruke *ljuljajući* nejaka unuka. nar. pjes. 1, 612., te pogubi lepu Janju *steruć* ložnicu. 613., nađe *jadnu gospu kukajući*. 2, 458., ljuta *kadu* uhvati groznica *gledajući* na strašne hajduke. 3, 436. Jamačno bi se ovako mogao upotrebiti i prošli gerundij, na pr. ljuta *kadu* uhvati groznica *pogledavši* na hajduke.

b) Češće se gerundij može protezati na riječ, koja stoji u dativu, kako je u primjerima: nekome se dosadilo *sjedeći besposlenu* pa otišao kući. *V.* dan. 3, 196., jer *mu* je sva glava bila isečena tukući se negda s Turcima. pjes. (1833) XV., kad *mu* se *idući* u Rim razbila lađa. rječn. kod Мљет., kad *joj* (t. j. kokoši) spadne perje *ležeći* na jajima. kod отрцати се., istrunu *mi* jagluk i marama u marami grožđe *odnoseći*, a jaglukom suze *utirući*. nar. pjes. 1, 441., teško *Turkom trgujući* s Markom. 2, 348., dok *objema* ispanula duša *pitajući* jedan za drugoga. 4, 11., *vojvodi* se umoriše ruke po Morači *sijekući* Turke. 4, 379., teško *vuku* ne *jedući* mesa, a junaku ne *pijući* vina. nar. posl. 313., teško *loncu* iz sela začine *čekajući*. 315., da *ti* se dosadi *čitajući* ove pjesme. *D.* pis. 92., tri dana *hodivši* po pustinji već *im* se dosadi. prip. 73., Vooz *gledajući*, kako se Ruta pošteno vlada, omili *mu*. 88.

c) Dosta se često i to nalazi, da je gerundij združen doduše s riječju, koja stoji u nominativu, ali u istoj rečenici ima dativ lične zamjenice, koji se proteže na taj nominativ. Primjeri: Čajapaša *došavši* s vojskom u Čačak dođe *mu* narod i donese ranu. *V.* mil. obr. 63., Isus *pogledavši* na nj omilje *mu* (t. j. Isusu omilje onaj, kojega je pogledao). mar. 10, 21., Irod *vidjevši* Isusa bi *mu* (t. j. Irodu) vrlo milo. luk. 23, 8., *возећи* чоек веслом пукне *му* гужва. nar. posl. 200., prije nekoliko godina *premećući* ja u Karlovcima jednu srbulju i jednome od profesora *pokazujući* razlike između današnjega crkvenoga i staroga našeg jezika on *mi*

rekne, da su to sve pogreške. drž. izd. 3, 366., Međedović *gledajući u* ručkonošu, koja je bila lijepa đevojka omili *mu*. nar. prip. 4.

628. a) Ima pisaca, koji misle, da ne valja upotrebljavati gerundija uz riječ, koja je različna od subjekta u glavnoj rečenici, ako se gerundij razveže u rečenicu, kojoj po smislu odgovara. Zato oni ne bi napisali na pr. *došavši* ja k svojemu starom prijatelju (t. j. kad sam došao) on se vrlo obradova. Ali u Vuka i u narodnim pjesmama nalazi se ta konstrukcija tako često, da je ne možemo odbacivati (valja mi dodati, da je Daničić nije upotrebljavao). Primjeri: Srbalja tu nije bilo trista ljudi, a sad *otišavši* jedna dobra četvrtina ne ostane ji mlogo više od dvjesta. *V*. dan. 3, 182., *videći* sad Nijemci, da to nije šala, dođe varadinski general u Zemun. 185., sad *izišavši* ja opet među srpske spisatelje evo i „Danice" među čitatelje. 5, predgovor., sad se razviju pletke i međusobna proterivanja *bacajući* krivicu jedan na drugoga. mil. obr. 17., *ne budući* pristanište zgodno za zimovnik svjetovahu mnogi, da se odvezu odande. d. ap. 27, 12., ne pusti u nemar dar, koji ti je dan po proroštvu *metnuvši* starješine ruke na tebe. 1 tim. 4, 14., kad svatovi već ustanu, da pođu, onda na kućnome pragu prostru struke, i djevojka *kleknuvši* na njih otac joj daje dobru molitvu. rječn. kod добра молитва., ja *pristavši* rado na to on dođe k meni u određeni dan sa svojim kolima i *uzevši* me u njih pođemo k Rodofinikovoj kući. prav. sov. 37., i tako baron Šiling *vrativši* se k meni izađem i ja iz kola te otidemo. 38., tako oni tijo *govoreći* čedo malo pade na zemljicu. nar. pjes. 1, 623., tako one tijo *govoreći* puče puška iz kaurske vojske. 3, 555., nejma ljeta bez Đurđeva danka, nejma brata ne *rodiv* ga majka (t. j. ako ga ne rodi, v. §. 625b). *JM*. 153., ko l' će nama u svatove poći svak *znadući* (t. j. kad svako zna) za tursku nevjeru? 335., on *pomolivši se* Bogu oluja se čudesno utiša. *I*. 345. *pregoneći se* crkovnjaci slabila se zemaljska obrana. *N*. 135. Nominativ u takvim rečenicama zove se apsolutni.

b) Da poraba jednoga i drugog gerundija, kako je u navedenim primjerima iz Vukova jezika, nije nikakva pogreška ni izmišljotina Vukova, tome je dokaz, što se oba gerundija isto tako često upotrebljavaju u starijem štokavskom narječju. Ja ću ovdje navesti tome samo nekoliko potvrda (mjesto vrlo mnogih drugih) iz dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka i iz slavonskih iz druge polovine toga vijeka i iz početka XIX. (vidi moje članke o jeziku dalmatinskih pisaca u „Radu jugosl. akad.", knj. 211, str. 89 i u istom „Radu" knj. 180, str. 87). Evo ih (iz dalmatinskih pisaca): *stojeći* Isus na molitvi k njemu se Juda približavaše., *osvanuvši* dan skupiše se zajedno., Irud *hotijući* ubiti Isusa Marija i Josip pobigoše u Eđipat., izreče svoj grih *nahodeći* se svakom grihu likarija., on te *vodeći* zaći ne možeš., *Ždije ubigavši* u sinagogu krstjani zapališe je., naredi se pokora, a pokornik *primivši* ju ispovidnik reče., — (iz slavonskih pisaca): *čuvši* Josip ove riči i *motreći* Benjamina uzavri u njemu od dragosti srce., *izdavši* Juda meštra svoga popadoše ga (t. j. Isusa) nemile ubojice., sveti apostoli *postavljajući* ruke svrhu kršćana primahu isti kršćani duha svetoga., dan *osvanuvši* vas varoš buniti se poče., malo vrime *prošavši* opet se namiri kurjak na jednu kravu., Eva od vraga privarena, nijedno poželenje na to ju ne *priteżući*, od zabranjene voćke jila je.

c) Jedan i drugi gerundij uzimaju se počesto u pasivnom značenju, na pr. po pismu *sudeći* (t. j. ako se sudi) starije je. *V.* dan. 1, 15., ovo je prvi namastir od Čačka *iduć*i (t. j. kad se ide) uz Moravu. 34., *ulazeći* (t. j. kad se ulazi) u donji grad s lijeve strane stoji stara crkva. 43., rđavi su ono Kara-Đorđijevi prijatelji, koji misle, da se Kara-Đorđije ne može hvaliti *ne kudeći* Miloša (t. j. ako se ne kudi Miloš). laži i op. 31., g. Matić *uzevši* (t. j. ako se uzme) jedno s drugijem ima pravo. pis. 23., oko dvjesta koraka *pošav* (t. j. kad se pođe) niza Savu poznaju se ostaci od velikoga šanca. rječn. kod Дебрц., poglavice su do sad jednako govorile, da .... ali sad *ubivši* careva vezira i *iskrstivši* turske žene i djecu po Biogradu (t. j. pošto je ubijen vezir i pošto su iskrštene žene) to se više nije moglo govoriti ni vjerovati. prav. sov. 23., pokraj furune *sjedeći* (t. j. ako se sjedi) ništa se ne dobija. nar. posl. 253., *poradivši* (t. j. ako se poradi) Bog će dati. 255., ne može se carstvo zadobiti na dušeku sve duvan *pušeći*. nar. pjes. 4, 134., „djedina" je porodična država, tako *rekavši* (t. j. ako se tako reče) kolijevka i postojbina rodu. *D.* istor. 12., *pojući* (t. j. kad se poje) pobjednu pjesmu više se ne staje, nego se ide u oltar. pis. 160., jer se one (t. j. mane) sve mogu popraviti nešto *izostavivši* (t. j. ako se izostavi), a nešto *preinačivši*, sitn. sp. 172., vi ste se, *izuzev* mali broj, pokazali uporni. *Lj.* 11., koji su tako *rekavši* živo ispisana knjiga. *Š.* 2, 43.

d) I za ovu porabu jednoga i drugog gerundija misli ponajviše današnjih pisaca da je pogreška i da je ne valja upotrebljavati. Ali da to nije nikakva pogreška, to se vidi iz knjiga starijih štokavskih dalmatinskih i slavonskih pisaca, u kojih je poraba obaju gerundija u pasivnoj službi posve obična. Evo tome potvrdâ uzetih iz mojih naprijed pod b) navedenih članaka (iz dalmatinskih pisaca): Foka naredi, da se udilj ima prida nj dovesti Mavricijo, i *dovedavši* ga (t. j. pošto je doveden) čini mu na oči pogubiti pet sinova., pravo *istomačivši* (t. j. ako se istomači) ovo ime hoće reći „pomazan"., molitva, koja se samo s pametju čini ustmi ništa ne *govoreći* (t. j. a ustima se ništa ne govori)., oni odgovoriše, da je potribito povesti svu životinju ne *znadući* (t. j. jer se ne zna), koliko se hoće za činiti Bogu posvetilišta., inako *čineći* (t. j. ako se čini) smrtno se sagrišuje., suze prolite *promišljajući* (t. j. kad se promišlja) muku Isusovu bivaju slatke našemu spasitelju., — (iz slavonskih pisaca): brže katkada spasenje biva *zazvavši* (t. j. kad se zazove) ime Marije na pomoć., valja da posli pastir duhovni sve ostale službe učini, koje se *krsteći* (t. j. kada se krstilo) nisu učinile., *donesavši* ju (t. j. knjigu) kralju i *proštivši* mu pritnje razdri na sebi odiću (t. j. kralj, pošto je knjiga donesena i pročitane prijetnje)., kako se med vaditi more ne *tušeći* pčele (t. j. da se ne tuše)., bili su zatvoreni svi trgovci ne *kazavši* (t. j. a ne kaza se) njima ni termin, kada će izići., došle su do prvoga grada moskovskoga *iduć*i (t. j. ako se ide) od Azova.

e) Naši stari pisci, kako se vidi iz akad. rječn. kod „biti" na str. 369a, često (prema talijanskom jeziku) opisuju prošli gerundij te pišu na pr. *budući vidio, budući otišla* mjesto *vidjevši, otišavši*. Jedan se takav primjer nalazi i u Vuka, koji ga jamačno nije načinio prema talijanskom jeziku: koja (t. j. drugarica) *budući odrasla* (t. j. odrastavši) u ladu nije bila naučena takome trudnom putu. dan. 2, 139.

Participi.

629. a) Particip aktivni ponajviše služi za tvorbu različnih složenih oblika, na pr. *pleo sam, plela bih, bijasmo pleli* i t. d. Ali se on dosta često upotrebljava i izvan tih sveza sasvim kao pridjev, t. j. ne samo u nominativu, nego i u drugim padežima, u atributskoj i u predikatskoj službi. Običniji su u toj službi neprelazni glagoli negoli prelazni; uzima se i od refleksivnih glagola, ali bez riječce *se*. Primjeri: u našim će zemljama mjesec *pomrčao* i izići. *V.* dan. 1 (u kalendarskom proroštvu)., stijene negda gole, a ponajviše *obrasle* malom šumom. 3., Boinović je bio suvi dugački obraza s *ispalim* jagodicama. 4, 20., прије̂ње преко *смрзле* воде. nar. posl. 118., stablo u *prorasla* crnoga luka. rječn. kod бачва., k *usijalome* željezu. *D.* istor. 74., gospodar od oštećene haljine ili od *pobjegla* čeljadeta. 292., primivši *osiromašile* srodnike. 331., da u *palome* čovjeku ponovimo oblik Božji. pis. 74., da te ne zatvora od mene *paloga*. 90., *uskrslomu* neka se poklone. 272., kad braća žive zajedno pa umre jedan od njih bez djece, onda žena *umrloga* da se ne uda. 5 mojs. 25, 5., nego će ti Gospod dati srce plašljivo, oči *iščiljele* i dušu *iznemoglu*. 28, 65., razmišljaše o svojoj *razgranaloj* trgovini. *Š.* 5, 135. Ovamo idu i primjeri: no ko vidi, čini s' *ne vidio*. nar. pjes. 2, 553., vika telal po Budimu belom, ko bi dalje, čini se *ne čuo*, ko je bliže, zemlji pogleduje. 3, 324., reče Jovan učinivši se *ne čuo* poslednje pitanje. *M. 33.*, ja se učinih ništa *ne čuo*, ništa *ne video*. Š. 2, 126. — Potpuni su pridjevi: *izgòrio* (izgòrjela, izgòrjelo), *kljûčao* (kljûčala, kljûčalo, na pr. polio ga ključalom vodom), *nevàljao* (nevàljala, nevàljalo), *òstarao* ili *òstario* (ostarala, ostarjelo), *prìstao* (prìstala, prìstalo, na pr. pristao čovjek, t. j. lijep), *pròkisao* (pròkisla, pròkislo, na pr. prokislo mlijeko, koje je postalo malo kiselo), *sústao* (sústala, sústalo), *vrĕo* (vrĕla, vrĕlo). Tako je i *ògrijalô* sunce (t. j. žarko). Neobično je: *òjađelî* (t. j. jadan, žalostan), jer glagola *ojađeti* (ojadjeti) nema, već samo *òjaditi* (koji je prelazan i znači: ožalostiti) i *òjaditi se*. Neki od navedenih pridjeva mogu imati komparativ i superlativ, na pr. *vreliji, najpristaliji*.

b) Pasivni se particip uzima često u atributskoj i u predikatskoj službi, na pr. *pleteni* vijenci, *obrađeni* vinogradi, *nošena* haljina, ostade nam hljeb *nedopečen*, vratih se kući *izmučen* i t. d. Veoma je rijedak taj particip od neprelaznih i od refleksivnih glagola, kako je u primjerima: да намаже *испуцане* усне. *V.* nar. posl. 35., zabranjeno je jesti *crknutu* životinju. *Lj.* 20., Mojsije *iščeznut* na Sinaju prikaza se opet. *N.* 384. Od *rastrkati se* ima *rastrkan* (potvrde vidi u §. 416d, 423b), od *zamisliti se* je *zamišljen* (*zamišljeni* Solarić. *V.* nar. prip. III), od *zgusnuti se* je *zgusnut* (po vrhu *zgusnut* snijeg. *V.* rječn. kod снѣжаник), od *začuditi se* je *začuđen* (Kirjaković kao malo *začuđen* odgovori. *V.* drž. izd. 3, 106). Među primjere pasivnoga participa od neprelaznih glagola ide i pridjev *prošasti* (od glagola *proći*), za koji

poredbena slavenska gramatika sigurno dokazuje da je upravo pasivni particip.

c) Katkad pasivni particip nema pasivno značenje, nego neko neutralno, koje niti je pasivno ni aktivno. Tako se na pr. govori: *kršteni* kum (a to je onaj, koji drži koga na krstu), *kršteno* kumstvo, *kršteno* ime (što ga je ko na krstu dobio); govori se *vjenčani* kum (koji kumuje pri vjenčanju), *vjenčani* prsten (s kojim se ko vjenčava), *vjenčana* košulja; govori se: *neteljena* krava (t. j. koja se još nije otelila); u pjesmama (na pr. 1, 626. 627) nalazi se *ogrijano* sunce, t. j. sunce, koje grije, dakle sasvim aktivno značenje kao *ogrijalo* sunce.

d) Zanijekani pasivni particip od gdjekojih prelaznih glagola ima značenje, da ono ne može biti, što dotični glagol znači, na pr. *nebrojeno* blago (t. j. blago, koje se ne može brojiti, izbrojiti), moj *nezaboravljeni* prijatelj (t. j. koji se ne može zaboraviti); takovi su i participi *necijenjen, neiskazan, neopisan, neviđen,* (potvrde vidi u akad. rječniku i u Iveković-evu).

e) Da se od pasivnog participa govori dosta često komparativ i superlativ, to je rečeno u §. 465g.

* * *

630. a) Optativ ili željni način zove se aktivni particip, kad sam sobom, bez ikakve druge riječi znači želju, a govori se u sva tri roda u sing. i u plur., na pr. *živio* kralj! *živjela* domovina! živ i zdrav *bio* sinko, dobro *došli,* mili gosti! *ne vidio* ja tebe nikad više! i t. d. — Katkad se taj oblik združuje sa željnim veznikom *da* (v. §. 509a), na pr. *da* Bog s vama, Turci, noćas *bio*! nar. pjes. 4, 147. Još dva primjera vidi dalje pod d).

b) Optativ od glagola *biti* izostavlja se katkad; već su u §. 405b navedeni primjeri: zdrav Milošu. moja vjerna slugo! (t. j. *bio*), na čast mu laž! (t. j. *bila*), a sad evo druga tri: Đurđev danče, kad mi opet dođeš, kod matere mene da ne nađeš: jal' udata jali ukopata, pre udata nego ukopata! (t. j. *bila* ja). nar. pjes. 1, 298., tako t' zdravo putovati i natrag se povratiti! (t. j. *bilo*) 1, 300., tako mi umrijeti (t. j. *bilo*) Boga zovući! nar. posl. 306.

c) U §. 506e ima nekoliko primjera, gdje optativ stoji s veznikom *makar (ma)* te ima dopusno značenje; ali i sam optativ bez toga veznika često ima dopusno značenje kao i s njim; na pr. bogme, gospodaru, ti se *šalio* ili ne *šalio,* ja sam za istinu primio. *V.* dan. 4, 38., kad se koji pisao, *bilo* kod Turaka ili onako gdje, nazivao se svaki po svome ocu. laži i op. 30., kad bi im se moralo plaćati, *radili,* ne *radili,* ja mislim, da bi im bolje bilo dati i dvije plate, da ne rade. pis. 26., kaže, da će njemu biti mila svaka recenzija, *bila* gruba ili učtiva. 63., *jeo,* ne *jeo, pio,* ne *pio, terao* ne *terao,* ne ćeš ga stići. nar. prip. 32., da mi oće u dvorove doći, dao bi mu polovinu carstva, *bio* ženjen ili neoženjen. nar.

pjes. 1, 627., da ne diraju u ono, *bilo* pokretno ili nepokretno, živo ili mrtvo. *D.* istor. 35., Bog ljubi ljude, pa *naumio* ja kad mu drago ostaviti grijeh, svagda će mi pomoći. pis. 85., *poslušali* ili ne *poslušali*, neka znaju, da je prorok bio među njima. jezek. 2, 5.

d) Kad je u glavnoj rečenici optativ u svome osnovnom značenju, pa je s tom rečenicom privezana pogodbena (s veznikom *ako)* ili vremenska (s veznikom *kada* ili *dok*), onda i u toj zavisnoj rečenici stoji vrlo često optativ (mjesto futura). Primjeri: kad ovaj buzdovan *izišao* na suho, onda se i Turci vratili amo! (t. j. kad buzdovan *izađe*). *V.* rječn. kod Високи Стефан., oj devojko, ti se ne *udala*, dok na mome krilu ne *zaspala*! ako li se mlada i *udala*, a ti muška čeda ne *rodila!* nar. pjes. 1, 323., ti *nemao* groba ni poroda, i da bi ti duša ne *ispala*, dok turskoga cara ne *dvorio!* 2, 297., ako *bio* torbonoša, *bio* majci živ! ako *bio* gočobija, ne *bio* joj živ! nar. posl. 1, tako me oružje ne *izdalo*, kad mi najveća potreba *bila*! 299., kad *plakala*, biser ti *išao* iz očiju, i kad *govorila*, ruža ti zlatna iz usta *izlazila*! nar. prip. 176. — To se nalazi i u relativnim rečenicama: koliko hljeba *pojela*, toliko jeda *imala*! koliko vode *popila*, toliko suza *prolila*! nar. pjes. 1, 269., ko više *io*, ne *bio* mi mio! nar. posl. 136., kud *puklo* da *puklo*! 163., kudgod *hodila*, sretna *bila*! nar. prip. 176., žena *bio*, ko ti *pobjegao*! nar. pjes. 4, 235. Ima i primjer: čije *bilo*, da *bilo*! nar. posl. 347. Tu optativ u relativnoj rečenici stoji mjesto prezenta (t. j. čije je, neka je), a u primjerima, što su pred ovim, stoji mjesto futura (t. j. koliko pojedeš ili: koliko budeš pojela, toliko....).

e) Nije teško razumjeti postanje optativa: on se razvio iz kondicionala. na pr. *živio!* iz *živio bî!* vidi u §-u 603b: Bog bi *dao!* (t. j. *dao* Bog!). Optativ je upravo uzvik, a narav uzvika traži, da je što kraći, kako je na pr. s *Bogom! dobar dan! hvala! vatra! u pomoć!* vidi u §-u 405b. Kad uzvik treba da bude što kraći, nije čudo, što se u željnom kondicionalu može i particip izostaviti: na čast mu laž! (t. j. *bila)*, prokleta mu duša! (t. j. *bila)*. Vidi pod b) u ovom §-u i još § 607b.

STILISTIKA

PRISTUP U STILISTIKU.

1. Ovdje nam se nameću najprije pitanja: što je *stil*? što *stilistika*? a što *stilist*? Riječ *stil* dolazi iz latinskoga jezika, u kojemu „stilus" znači „pisaljka" (od kosti ili od gvožđa), a u prenesenom značenju riječ je „stilus" i Rimljanima značila „pismeni sastavak, način izražavanja, stil". Riječ *stil* u pravom svojem značenju znači danas po svoj Evropi najkraće govoreći: način izricanja misli. Ali kako ljudi misli svoje mogu izricati i naustice i pismeno, i kako se pod stilom ne misli usmeno izricanje, već pismeno, tako ćemo onu definiciju raširiti i reći: stil je način pismenoga izricanja misli. No ni ta definicija nije potpuna, jer kako u svakom ljudskom poslu način može biti valjan i nevaljan, tako i način pismenoga izricanja misli može biti dobar i rđav; ali stil kao predmet naučnoga istraživanja uzima se samo u dobrom smislu. Stoga definiciju stila još i dalje treba raširiti te reći: stil je dobar način pismenoga izricanja misli. Ali pisci izriču svoje misli dvojako: prozom i pjesmom; pa budući da o načinu pjesničkoga izricanja misli govori poetika, a stil se upotrebljava samo za prozu, zato će potpuna definicija stila glasiti ovako: stil je dobar način pismenoga izricanja míslî u prozi.

Na pitanje: što je *stilistika*? odgovorićemo: stilistika je nauk o stilu; zatim ćemo reći: *stilist* je čovjek, koji piše po pravilima stilistike, a *stilistik* je onaj, koji se bavi oko stilistike.

Ljudi su smisao riječi *stil* protegli iz književnosti na graditeljstvo, te se govori na pr. o stilu gotičkom, o vizantinskom, o maurskom i t. d., gdje se misle osobite forme građenja. Ja se dakako ne ću ovdje ni malo obazirati na graditeljski stil.

2. Kako za izricanje míslî služi jezik, mogao bi ko pomisliti, da stilistika ide u gramatiku. Ali tako misliti samo je od česti pravo. Kada gramatik što sluša ili čita, on ne pita drugo nego: je li to prosto od gramatičkih pogrešaka?, pa ako jest, on će reći, da je pravilno rečeno ili napisano, i biće zadovoljan. Stilistik ide dalje; i on dakako traži gramatičku i leksičku pravilnost, jer gramatičke i leksičke pogreške vrijeđaju i njegovo jezično osjećanje; ali on se s tim ne zadovoljava, već još traži, da ono, što se izriče, bude ukusno. Može se lako dogoditi, da je što u gra-

matičkom i u leksičkom smislu sasvim pravilno, te mu nema s te strane zabave, ali je rđavo, t. j. neukusno, u smislu stilističkom, i stilistik će to dakako osuđivati. Odavde vidimo da je stilistika samo od česti u svezi s gramatikom, i to toliko, što stil mora i gramatički biti pravilan. Stilistiku dakle ne valja držati za dio sintakse, kako gdjekoji misle; a ko je hoće brojiti u gramatiku uopće, neka je broji, ali samo kao osobiti, prema svim drugim dijelovima gramatike samostalni dio.

Stilistika ne pita, *što* je rečeno, nego *kako* je rečeno, a to je sasvim u redu, jer stilistika pored gramatičke pravilnosti traži ukus, a taj ne pita za sadržaj. Ko je siromašan mislima ili nema dovoljno znanja o predmetu, o kojem hoće da piše, taj neka ne traži pomoći u stilistici, jer je ne će naći. Stilistik će takvome čovjeku reći: misli i znanja moraš ti sam sebi pribaviti; tvoja briga mora biti, *što* ćeš pisati; ako ne znaš napisati ništa novo ni dobro ni potrebno, a ti se prođi pisanja, ja ti ne mogu pomoći, jer ja te mogu samo učiti, *kako* ćeš pisati Odavde opet vidimo, da može štogod u stvarnom pogledu biti posve rđavo, ali u formalnom, t. j. u stilističkom, pogledu može biti to veoma dobro. Ima li stilistik ispravljati gdje stil, on će ispravljati pogreške samo u formi, a u stvarne pogreške ne će dirati.

3. Stilistička pravila koliko zasijecaju u ukus, toliko vrijede uopće za sve kulturne narode i jezike i za sva vremena u jednakoj mjeri. Stoga ne bismo imali prava govoriti o stilistici na pr. latinskoj ili njemačkoj, kako nema na pr. latinske ni njemačke estetike ni etike ni matematike i t. d. Ali mnoga stilistička pravila moraju se za pojedine jezike odjelito određivati; stilistik veli na pr. uopće: „ne upotrebljavaj nepotrebnih tuđih riječi" i proteže to pravilo na sve jezike i na sva vremena Ali kako su u svakom jeziku tuđe riječi različna izvora, tako opća stilistika ne može za svaki pojedini jezik dati odjelita pravila o porabi tuđih riječi. Ili kad stilistik veli: „dobro razlikuj sinonimne riječi", to je pravilo općene vrijednosti, pisao čovjek kojimgod jezikom; ali kako svaki jezik ima svoje sinonime (na pr. lat. reprehendere—vituperare, njem. tadeln—rügen, srpskohrv. koriti—kuditi i t. d.), tako će primjeri za to pravilo u svakom jeziku biti drukčiji. Sada vidimo dakle, da pored općene svejezične stilistike ima i osobita stilistika za svaki pojedini jezik, te možemo govoriti o latinskoj, njemačkoj, pa i o hrvatskoj ili srpskoj stilistici.

4. Dobra ili ukusna stila ova su tri glavna svojstva: jasnoća (razumljivost), istinititost, ljepota. Ova tri svojstva izlaze koje iz naravi jezika, koje iz same ljudske naravi. Da dobar stil mora biti jasan i razumljiv, o tome ne može biti sumnje, kad se pomisli,, da svrha jezika nije druga, nego da se ljudi među sobom razumiju. Od govora opet makar kako jasnoga ne može biti ljudma koristi, ako se ne govori istina. Jasnoća dakle i istinitost izlaze iz naravi jezika, a ljepota izlazi iz ljudske naravi, jer je

čovjeku prirođena težnja za ljepotom kao u svemu, tako i u stilu; mnogi ljudi lutaju dakako u toj težnji te drže za lijepo ono, što ili nije lijepo ili je upravo ružno.

Sva ostala svojstva izlaze iz pomenuta tri, i to ovako: iz jasnoće izlazi jedrina i lakoća; iz istinitosti izlazi logičnost, iz ljepote točnost (tačnost), skladnost, glatkoća i čistoća.

Rđav je stil onaj, koji se protivi glavnim i izvedenim svojstvima, što su ovdje izbrojena; rđava su dakle stila svojstva: nejasnoća (nerazumljivost), neistinitost, nesklapnost; zatim: razvučenost, tromost, nelogičnost, netočnost (netačnost), neskladnost, hrapavost, nečistoća.

Svojim se sadržajem ovaj moj nacrt stilistike razlikuje od drugih stilistika. Neke stilistike ne govore gotovo ništa o onome, što u mojem nacrtu obuhvata II. dio (istinitost), tako isto ne govore ništa ili vrlo malo o koječemu, što ja ovdje prikazujem, ako ne baš obilno, a ono u dovoljnoj mjeri u III. dijelu. Druge su opet stilistike (osobito školske, u različnim jezicima) mnogo prostranije od mojega nacrta, jer govore opširno o mnogim stvarima, kojih ja ne ću ni taknuti; govore na pr. o figurama i o tropima, u što ja ne ću dirati, jedno stoga, što te stvari idu u poetiku ili u retoriku, a drugo, što je stilistik zadovoljan svakom figurom i tropom, samo ako su jasni, istiniti i lijepi. Ja se ne ću držati drugih stilistika te govoriti o tome, kako se pišu pisma, kako historičke i druge rasprave, kako treba sastavljati opise, kako govore i t. d. Ja u to ne ću dirati ni malo, jer su pravila o svemu tome jako elementarna i šablonska te mogu nešto malo koristiti samo nezreloj mladeži, koja je veoma siromašna svojim mislima, a što ih i ima, ne umije pišući složiti ih kako valja u cjelinu. Ko zna, što će pisati, te ima dovoljno misli i građe, njemu tih pravila i onako ne treba; neka on svoje misli i građu slaže, kako hoće, samo neka se ne protivi onim naprijed navedenim svojstvima dobra stila, pa stilistik ne će imati što da mu zabavi. Neke stilistike raspredaju na široko pravila o jednostavnom, srednjem i uzvišenom načinu pisanja, ali ta su pravila po naravi svojoj vrlo labava, jer se ne može osjeći, gdje se počinje, gdje li se svršuje koji od ta tri načina; osim toga ti načini stoje ili bar moraju stajati više u sadržaju onoga, što se govori, nego li u riječima, a već je rečeno, da stilistika nema posla sa sadržajem; zatim su rečena pravila nepotrebna za ljude, koji su prevalili nezrelo mladenačko doba. Napokon o tim načinima pisanja ne može se govoriti bez opširnijih ogleda iz različnih pisaca, a ti bi ogledi zauzeli suviše prostora u ovoj mojoj kratkoj stilistici. Poradi svega toga ja ni o tome ne ću ništa govoriti.

I.

JASNOĆA.

5. Stil je potpuno jasan (razumljiv), ako se u duši čitatelja razvije sasvim ista misao, koju je imao pisac pišući. Ja ovdje ne mislim kuditi onu nejasnoću, koja otud nastaje, što čitatelju nije dovoljno poznat predmet, o kojemu pisac piše. Pisci strogo naučnih djela imaju pred očima čitatelje, kojima je poznata ona struka, o kojoj oni pišu, zato oni u dokazivanju i razlaganju mnogo koješta preskaču, a čitatelji, za koje oni pišu, sami to popunjavaju. Ako takvo djelo dobije u ruke nestručnjak, on nema-

jući ili nikakvoga ili nemajući dovoljnoga znanja o onom predmetu ne će moći sam popunjavati one praznine, što ih je pisac ostavio, i djelo će mu biti nejasno, premda za stručnjake može ono biti uzor jasnoće. O nejasnoći dakle, koja izlazi iz nedovoljnoga poznavanja predmeta, ja ovdje ne govorim, jer je ta nejasnoća relativna, i ne može se kuditi. Ima dakako i takovih naučnih djela, koja su i samim stručnjacima više ili manje nejasna: takva nejasnoća nije dakle relativna, već apsolutna; zato je pogrešna, i treba je kuditi. Pisci takvih djela misle za mnoge stvari da se same po sebi razumiju, ako se i ne reku izrijekom, te ih preskaču, a opet one čine nužne prijelaze za njihovo dokazivanje.

6. Ja ću sada navesti nekoliko primjera, gdje se ne može znati, što upravo hoće pisac da kaže, jer rečenica može imati dva značenja, što se jasnoći vrlo protivi.

Imamo narodnu poslovicu: Bog je šalu *ostavio,* a đavo crkvu, koju narod upotrebljava u šali; ta poslovica dvoje znači prema tome, uzme li se glagol „ostaviti" u značenju lat. „relinquere" ili u značenju lat. „creare". — A sada evo i drugih primjera*): Borio se i na književnom polju *s drugim piscima* za svetu stvar (ne zna se, dali se borio u društvu s drugim piscima ili protiv njih). — Pročitao sam polovinu Palmotićeve Kristijade i *Gundulićeva Osmana* (je li „Gundulićeva Osmana" genitiv zavisan o riječi „polovinu" ili je akuzativ, objekt glagolu „pročitao"?). — Kad u kojem narodu nestane morala, onda se za dobre novce može sve kupiti *do pjesničkoga pera* (znači li to, da se i pjesničko pero može kupiti, ili znači li, da se osim toga sve drugo može kupiti?). — Petrović u svojoj velikoj dobroti pokloni Pavloviću konja, koji mu je od svih drugih konja bio najmiliji (ne zna se, je li taj konj bio najmiliji Petroviću ili Pavloviću). — Ja toga čovjeka poznajem bolje *od vas* (znači li ovdje „od vas" isto što „nego vas" ili „nego vi"?). — Među drugima eto i nekakvoga starca na konju *bez desnoga uha* (je li starac bez uha ili konj?). — Stari su narodi crpali veliku duševnu korist iz djela slavnih svojih pisaca *kao i današnji narodi* (ne zna se, crpaju li današnji narodi korist iz starih — grčkih i rimskih — pisaca ili iz svojih). — Iza smrti premile kćerke umrije *skoro* i majka od velike žalosti (znači li „skoro" ovdje „gotovo" ili „za malo"?). — Općenito se misli u gradu, da će *složni rad* manjine pomrsiti *lukave pletke* većine (ne zna se, što je subjekt, što li objekt). — Propovjednik je govorio čitavu uru o postu i molitvi *iz dna duše* (protežu li se riječi „iz dna duše" na „molitvi" ili na „govorio"?). — Kad se nijesmo ni najmanje nadali, dode k nama g. Petrović sa svojim prijateljem *iz Austrije*)je li Petrović došao iz Austrije ili je njegov prijatelj iz te zemlje?). — Da imamo *dosta* sigurnih vijesti o tom doga-

*) Najveći dio protivustilističkih primjera u ovom mojem nacrtu uzet je iz različnih knjiga, iz časopisa, iz novina i iz učeničkih radnja, što sam ih nekad kao aktivni profesor čitao i ispravljao. Malo ima primjera, koje sam sâm načinio.

đaju, naši bi zaključci možda drukčiji bili (misli li se „dosta sigurnih" vijesti ili „dosta vijesti"?). — Ovaj je vinograd nekad bio naš; moj ga je otac poslije smrti materine god. 1919. prodao sadašnjemu vlasniku (ne zna se, je li god. 1919. prodan vinograd ili je te godine mati umrla). Vidi još u gramatici § 436b.

Pisci, koji su navedene rečenice napisali, nijesu dosta pazili na svezu među riječima i na pravi namještaj riječi; s neznatnim promjenama mogu se svi navedeni primjeri tako ispraviti, da će biti potpuno jasni.

7. Nejasnoća često izlazi iz sabitosti, t. j. kad pisac upotrebi manje riječi, nego je potrebno. Na pr. Žalimo, što je pisac opisujući francusko-njemački rat isključivo stao na francusko stajalište, *ali tako rade na žalost i drugi francuski i njemački pisci* (trebalo je reći: tako rade i drugi francuski pisci, dok opet njemački stoje isključivo na njemačkom stajalištu). — Dobrom napretku u ovoj školi najviše smeta *pisaći materijal*, koji općina slabo i neuredno nabavlja (mjesto: nestašica pisaćega materijala). — Otac je Pavloviću umr'o u ranoj mladosti, već u 6-toj godini. — Jugović je svojim radom kao načelnik učinio svojim sugrađanima toliko dobra, da će ga i u hladnom grobu sa zahvalom spominjati (u prvom primjeru neka se reče: kad je Pavlović bio u ranoj mladosti od 6 godina, umre mu otac; u drugom:..... da će ga spominjati i kad bude počivao u grobu). — U tuđoj je zemlji našao grob, a tako je vruće želio vječni sanak boraviti *kraj svoje kolijevke* (mjesto: u zemlji, gdje mu je kolijevka stajala). — Ne dajte se svratiti sa staze poštenja, makar vam zlotvori *prijetili službom ili čak životom* (mjesto: makar prijetili, da vam uzmu službu ili čak život.) — Ni mi svećenici nijesmo bez pogrešaka; mnogi su pače od nas veliki grešnici, *ali za to smo ljudi!* (mj. zato smo slabi ljudi). — Od tih svojstava naroda našega ovdje ću naznačiti ne sva, već samo neka, *jer zato nemam* dovoljno ni vremena ni prostora (mj. jer da sva naznačim, za to nemam....). — Kad ih starina učitelj ugleda oko sebe, on se radosno sjeti onih dana, kad su ove jake ljudine *sjedile pred njim u školskim klupama kao nejaka djeca* (mj. kad su ove ljudine bile nejaka djeca i sjedili pred njim). — Toga zahtjeva ne smijemo se odreći, *već iz svih sila nastojati*, da se on ispuni (mj. moramo nastojati). — *Zli pojavi* moderne škole svaljuju se samo na učitelje, a trebalo bi i na roditelje (mj. odgovornost za zle pojave). — Turci navališe s velikom vojskom: sa 100.000 pješaka i konjanika (tu se ne razabira je li pješaka i konjanika zajedno bilo 100.000, ili je toliko bilo i jednih i drugih). — I ovo je primjer rđave sabitosti: Na ovom su kongresu berlinsko sveučilište zastupala tri profesora: Meyer (građansko pravo), Müller (anatomija), Schmidt (matematika).

Ne smijemo osuđivati svaku sabitost. Sasvim je dobra sabitost u primjerima, što su navedeni u gramatici, u §. 450c, i ako

su tu tri rečenice sabite u dvije, ali svaki slušač ili čitalac dobro razumije, što se izriče.

8. U dobrom stilu treba se čuvati one sabitosti, koja se grčkim izrazom zove zeugma. Na pr. Kralj je volio *slušati metanisanja i slavospijeve* licemjeraca nego iskrene riječi pravih rodoljubaca (slavospijev se može slušati, ali metanisanje se gleda ili prima). — S najvećim bolom u srcu gledao je starac, kako mu besputni sin *rasipa kuću i pošteno ime* (kuća se rasipa, a pošteno se ime kalja ili gubi). — *Gledamo, što radite i govorite,* pa vam se čudimo (djela se gledaju, ali riječi se slušaju). — *Svoga gnjeva i sramote,* što je onako ljuto razbit, nije mogao sultan ni na kome *iskaliti* (samo se gnjev može iskaliti, a sramota se može oprati). — Radeći savjesno svoj posao dobro je, da se čovjek kašto *obazre naprijed i natrag,* pa da svoj rad podvrgne strogoj kritici (obazreti se može čovjek samo natrag, a naprijed može pogledati). — Ne mogu to na široko da razvijam, jer mi je za taj posao i *vrijeme i prostor pretijesan* (prostor može biti pretijesan, a vrijeme je prekratko).

Jedrina.

9. Kako je u jednu ruku pretjerana sabitost pogrešna, tako je u drugu pogrešna razvučenost. Po srijedi među te dvije skrajnosti stoji jedrina, t. j. ono svojstvo dobra stila, kad pisac ne uzima ni više ni manje ni riječi ni rečenica, nego li je upravo nužno, da mu se misli dobro razumiju. S drugim riječma: u jedru stilu ni jedna riječ i ni jedna rečenica nije zališna. Da se ne bi kome čudno činilo, zašto ja ovdje kudim razvučenost, kad se ona jasnoći ne protivi, nego je još povećava, reći ću, da je u svakoj pravoj i nepokvarenoj umjetnosti svaka zališnost pogrešna. Kako nije pametno usred bijela dana u svijetloj sobi zapaliti svijeću, da bi se tobože bolje vidjelo, i kako nije pametno ni pristojno u običnom razgovoru vikati onome, koji dobro čuje i obični tihi govor; tako ni u dobru stilu ne valja jasnoće pretjerivati upotrebljavajući zališne riječi ili rečenice.

10. Razvučenost nastaje, kad se ista misao više nego jedan put izreče, što se zove tautologija. Na pr. u Dukljaninovoj latinskoj kronici u glavi 36. nalazimo ovo mjesto (prevedeno): „I Bog posluša molitvu svetoga kralja, te od toga dana ne bi niko više ujeden od zmije, pa i dan današnji ostaje zdrav i čitav svak, koga bi zmija ujela na onom brijegu. I od onoga dana, kako se sveti kralj Bogu pomolio, zmije na onom brijegu ostadoše kao bez otrova sve do današnjega dana". Tu dakle imamo istu misao izrečenu u dvije rečenice, tako da je jedna od njih sasvim nepotrebna. Tako bi i ovo bilo: „Protivno je čistome narodnom govoru upotrebljavati prijedlog *za* s infinitivom (na pr. to je dobro za jesti), jer tako narod ne govori, niti ćemo to naći igdje u na-

rodnim umotvorinama. Ko dakle upotrebljava *za* s infinitivom, on unosi u jezik, čega narod ne poznaje, što se protivi dobrom narodnom govoru". Ni tu dakle druga rečenica ne kaže ništa novo, već isto, što i prva. — Pogreška je i onda, kad su tautološke rečenice rastavljene drugim rečenicama jedna od druge.

Razvučenost u pojedinim riječma pokazuju ovi primjeri: Predsjednik pozva na to skupštinu, da izvoli zaključiti, t. j. da nov zaključak stvori. — Dioba ovoga predmeta skopčana je s vrlo velikim poteškoćama (mjesto vrlo je teška). — U ovom mojem članku, koji ovdje evo leži pred blagonaklonim čitateljem, nastojao sam pokazati .... (riječi: *koji — čitateljem* sasvim su nepotrebne.) — Ovaj ovdje po istini ispripovijedani događaj potvrdilo je prije 25 godina svojim potpisima 40 vjerodostojnih svjedoka, od kojih su neki još i danas živi, *a neki su već umrli.* — Kod budućih izbora boriće se obje protivne stranke za pobjedu, ali danas još niko ne zna, koja će od njih dobiti većinu, *koja li će ostati u manjini.* — U tom rječniku ima mnogo *nepotrebna* balasta, *koji bi se mogao izbaciti.* — Katkad, *premda rijetko,* nalazimo u Jovanovićevu djelu gramatičkih pogrešaka.

Protivno je stilističkoj jedrini, kad se upotrebljavaju takvi pridjevi, koji svojih imenica ni malo ne opisuju drukčije i više, nego li je u samom značenju imenice već sadržano. Primjeri: naš je narod čamio tada u *smrtnome mrtvilu.* — Bilo bi smiješno, da se bojite tih *strašljivih kukavica.* — Što su nedavno o mojem stricu neke novine pisale, sve su to *izmišljene i neistinite klevete.* — Polja i brda pokrio je *bijeli snijeg.*

11. Premda deminutivne imenice same sobom znače nešto maleno (na pr. *gradić* je mali grad, *crkvica* je mala crkva i t. d.), ali Vuk uz takve imenice vrlo rado uzima pridjev *mali.* Primjeri: Rakovac je *mali potočić* .... a Puljo je bio *mali čovečić.* pjes. (1824) XXI., jedna *mala kućica.* dan. 1, 18., *mali namastirić.* 29., *malu crkvicu.* 29.. izbija ključ, da bi mogla *mala vodeničica* mljeti. 36., da načiniš još jedan *mali šančić* u planini. 82., đekoje *male vojvodice.* 89., *mali* turski *gradić.* dan. 2, 45., zidine od *maloga gradića.* 50., oko đekoji kuća stoje vajati i ostale zgrade kao *malo seoce.* 100., uz nemački rat bio je kao *mali buljubašica* nad frajkorima. dan. 4, 17., načinila se (Brusnica) kao *mala varošica.* mil.-obr. 72., dvije *male knežinice.* nar. posl. XVI., na moru je *mali gradić* Budva. XVIII., Višegrad je *mala varošica* u Srbiji. 241., Bukova je *mali namastirić* kod Negotina. rječn. kod Крајина., od sjeverne strane ima pod Vidojevicom *mali izvorčić.* kod Видојевица.

Još se može dodati ovo: pridjevi složeni s prijedlogom *po* znače svojstvo u umanjenoj mjeri, na pr. *podobar, polukav,* (vidi u gramatici §. 381a), pa opet Vuk uz te pridjeve rado meće. priloge *malo, dosta,* koji onu umanjenost još jače ističu; na pr. piše *dosta porušnim* slovima. dan. 1, 16., *malo poniže* stoji na

pisano. 17., *malo poniže* te stijene. 23., *malo podaleko* od crkve. 35., Veljko je bio široki usta i podugačka, *malo pokučasta* nosa. 88., *malo poniže* opet veli. prav.-sov. 16., ova je knjiga štampana na *dosta podebeloj* hartiji. drž.-izd. 3, 383.

Nije ukusno upotrebljavati ni odveć obične pridjevne i imeničke sveze. Na pr. Iza 10 godina vrati se Janković u *predragu* domovinu. U članku, otkle je uzet taj primjer, pripovijeda se život i rad Jankovićev, njegova se domovina spominje tu samo onako mimogred, dakle je pridjev *„predraga"* sasvim zališan. — *Slavni* je Gete dočekao veliku starost. — I *glasoviti* se Napoleon katkad u računu prevario.

12. Naivni prostonarodni pjesnički stil upotrebljava katkad epitete tako, da upravo govoreći izlazi nesmisao. Na pr. u jednoj narodnoj pjesmi veli se: opazi ga straža od Arapa pak povika *iz grla bijela* (nar. pjes., 2, 367), — a zna se, da su Arapi u narodnim pjesmama uvijek crni; tako je i na strani 389. u istoj knjizi: al' s' opremi crni Arapine ..... dođe pravo pod careve dvore, viče cara *iz grla bijela*. U jednoj se opet pjesmi (3, 221) veli *vjerna* ljuba za ženu, koja muža svoga baca u tamnicu. Prostonarodno pjesništvo može ovako upotrebljavati pridjeve, ali ozbiljna proza nikako. Zlo bi na pr. bilo ovo: Ti ljudi odgojeni budući u tuđinskom duhu ne poznaju i ne ljube *mile* svoje domovine (da im je mila, oni bi je ljubili.)

Dobar stil ne podnosi svagda sveze dviju sinonimnih riječi za isti pojam. Tako na pr. ne valja: U njih nema *snage ni moći*, da to izvedu, kako su obećali. — Tome *dušmaninu* i kletome *neprijatelju* narodne prosvjete dobro je odgovorio g. Jugović. — Već prije kršćanskih vremena *pogani* su i *neznabošci* sjajne hramove gradili i u njima se klanjali svojim *idolima* i *kumirima*. — Kudgod historik u to jadno doba oko baci, nigdje ne vidi utješne zrake, nigdje ubava prizora. svuda je *crni mrak* i *tama*. — Zar to nije *strašno* i *užasno*? — Što nas je naš učitelj po tadašnjem *nezgodnom, nespretnom* i *nevaljalom* načinu poučavanja više grdio, to smo mi bivali sve *tupiji* i *gtupiji*. — Bogoljubni će narod namaći što treba. da se ova crkva *uresi* i *ukrasi*. — Slabe te prigovore lako ćemo *oprovrći* i *pobiti*. — Na to se g. Kovačević stane ponizno *ispričavati* i *izgovarati*, zašto nije došao. — Narodi su se književnošću *izbavili* i *oslobodili* varvarstva.

Ali u osuđivanju ovakih pleonazama moramo biti na oprezu i iščupavajući korov ne valja i pšenicu da trgamo. Ima u narodnom jeziku nekoliko sveza sinonimnih riječi, koje se gotovo više i ne osjećaju kao dvije riječi, već kao jedna. Tako na pr. narod govori: *slika* i *prilika* (na pr. Đuro je slika i prilika svoga oca), *tuga* i *žalost, jad* i *čemer* (puni smo jada i čemera), *čast* i *poštenje* (čast i poštenje onima, koji tako govore i rade), *strah* i *trepet, puk* i *narod* (na pr. čuj, puče i narode. Vuk. nar. posl. 350), bez *kraja* i *konca*, ni *traga ni glasa, crn* i *žalostan* (sva nam je ona godina

bila crna i žalosna; vidi potvrde iz pisaca u akad.-rječn. kod riječi: crn), *zlo* i *naopako*, ni *kriv* ni *dužan*.

13. Vrijedno je navesti ovdje potvrde iz Vukovih djela za ovakove sveze. Iz toga, što ih Vuk upotrebljava, zna se, da su uzete sasvim prema duhu dobroga narodnog govora. Primjeri će biti poređani po azbučnom redu onih latinskih riječi, kojima združeni sinonimi značenjem svojim odgovaraju.

carus: koliko mi je ovaj njihov ukor bio *mio i drag*. rječn. (1818) XV. — dementia: oće li ikad moći vjerovati taku nečuvenu *ludost i budalaštinu*? dan. 2, 141., zato se ne ću ni upuštati u odgovaranje na njiove *ludosti i budalaštine*. drž. izd. 2, 131. — diiudicare: koji od nas dvojice više ima pravo, to ćemo ostaviti drugima, da *sude i presuđuju*. pis. 34., počinje li se zaista od onda naša literatura, o tome će se još *suditi i presuđivati*. 63. — gloriari: čega se ne stidim, nego se tim *dičim i ponosim*. rječn. (1818) XIII., tim se imenom *dičio i ponosio* do svoje smrti. dan. 1, 89., pripovijedaju i o drugijem privilegijama kojima se i danas *diče i ponose*. kovčež. 38. — gravis: knjiga je ova vrlo *znatna i važna* za sve Slavene. dan. 1, 58., nikako mjesto nije tako *važno i znatno* za jezik naš. nar. posl. XX. — inducere: da ga nije niko na to *navratio ni nagovorio*. mil.-obr. 49. — iurare: onda se Miloš stane *kleti i preklinjati*. mil.-obr. 49., zato se stane (seljak) *kleti i preklinjati*, da se on novaca nije ni dotakao. dan. 4, 40. — labor: ne znadu bez velike *muke i bez truda*, đe ga treba pisati. rječn. (1818) IX., onda mi se radost okrene na novu *tegobu i muku*. pjes. (1833) XIV., vidim, da pored sve *muke i truda* opet ostaju pogrješke. nar. prip. V. — laborare: kad se jedan oko čega *trudi i muči*, a za drugoga se misli, da to radi. posl. 112. — laudare: da sam ja kneza Miloša *hvalio i slavio*. laži i op. 27., zato sva učena Evropa narod naš *slavi i hvali*. kovčež. 15., onda bi se njihove umotvorine po svijetu *hvalile* i *slavile*, kao narodne što se *hvale i slave*. 114. — laus: da mu damo onu *čest i poštenje*, što mu prilikuje. rječn. (1818) XIII., knjiga je ova na osobitu *čest i slavu* Srbima i Bugarima. dan. 1, 58. jer je njega car odredio i poslao, da Srbiju umiri, i njegova će sad za to biti *čest i slava*. dan. 3, 212., to su moja braća, s kojom sam dobio *čest i slavu* i sve, što imam. 91., da se (pjesme) onako naštampaju, kao što zaslužuju prema *časti i slavi*, koju narod naš od njih ima. laži i op. 33., učinio bi našoj literaturi polzu, a sebi *čast i slavu*. pisma 73., sad je najbolja srpska škola u Trstu, i to je *hvala i dika* njezinome učitelju Vladisavljeviću. rječn. kod школа. — mens: da je u onome pismu djelo moga *uma i razuma*. laži i op. 36. — mirari: zato se umotvorinama naroda našega sva učena Evropa *čudi i divi*. kovčež. 15. — peior: ali je u jeziku i ortografiji još *crnji i gori* od Raića. dan. 1, 105. — potestas: Crni Đorđije dobivši *vlast i silu* u ruke stane vladati i svima zapovijedati. dan. 3, 210., znajući, da je onaj najveći

gospodar, koji *vlast i silu* u rukama ima. 218. — reprehendere: stane ga *psovati i ružiti,* zašto ne dade ljudma, da se biju s Turcima. mil.-obr. 51., drugome dopušta, da me *grdi i ruži.* laži i op. 4., da sam ja Miloša onda *kudio i ružio.* 27., mati stane kćer *karati i ružiti.* posl. 179. — retinere: prijatelj je njegov namjeravao da ide, no on ga je *zadržavao i ustavljao.* dan. 1, 82. — rixari: Srbi se i današnji dan *prepiru i inate,* imaju li ili nemaju. drž.-izd. 2, 183. — timere: koji se spisatelj *boji i plaši* recenzenta. pis. 62 — vehemens: Kara-Đorđije se stane izgovarati, da je *zao i ljut,* pa hoće odma da ubije. dan. 3, 165.

A sada evo još nekoliko takvih primjera iz drugih pisaca upotrebljenih za gramatiku u ovoj knjizi: *grdi i ruži* onoga čovjeka. *D.* sitn. sp. 80., što Lazić govori, to je sve *lijepo i krasno.* 88., ono je Laziću *i milo i drago.* 105., *hvali i slavi* Gospodina. *I.* 77., držala sam sebe tako *zlom i opakom,* da .... 80., svjetovnjaci *psovali je i grdili,* 84., što mu bilo *milo i drago.* 123., da je stekao osobitu *čast i slavu.* 111., da im srca popucaju od *tuge i žalosti.* 255., — meni su dečica *mila i draga. Š.* 2, 46.

U duhu je dobroga narodnog jezika, kad se koji pridjev hoće izreći u vrlo velikom stepenu; pak se u tom slučaju pridjev udvoji, i to tako, da se na prvo mjesto stavi pridjev u pozitivu, a na drugo mjesto iza veznika *i* stavi se isti pridjev složen s riječcom *pre,* na pr. da su imena naših slova *teška i preteška* za učenje čitati. *V.* dan. 2, 3., što je stanje naše literature *teško i preteško.* dan. 5, 78., dokazuje, da je ono sve *učtivo i preučtivo.* pis. 47., to je *potrebno i prepotrebno.* drž. izd. 2, 111., sva pravila, koja su u prvoj polovini ove knjižice, *važna su i prevažna* za naše stihotvorce. 378. Tako bi bilo i ovo: napisao je *dugu i predugu* pripovijetku., u ono *tužno i pretužno* vrijeme., *gorka i pregorka* smrt Isusa Hrista., moja *dobra* i *predobra* majka često mi je tako govorila.

14. Kako ukusan stil ne miluje ponavljanja iste misli, tako mu ne prija ni ponavljanje iste riječi u kratkom razmaku, osobito ako se više puta ponavlja. Vrstan stilist ne bi na pr. ovo napisao: U današnje materijalističko vrijeme *novci* su svemoćan faktor, tako da se gotovo može reći, da se danas *novcima* sve može postići. Većina ljudi ne misli drugo, nego kako će steći što više *novaca,* a premnogi cijene *novce* više nego ikoje drugo blago, na pr. prijateljstvo, otadžbinu, mirnu savjest, pošteno ime. Gotovo se može reći, da su *novci* onaj stožer, oko kojega se danas duševni život ljudstva okreće. — Evo u ove tri ne baš velike rečenice dolazi riječ *novci* pet puta; to je pretjerana i dosadna jasnoća, koja se vrlo lako može ukinuti, ako se na drugom mjestu upotrebi mjesto *novcima* riječ *njima;* na trećemu mjestu može ostati ta riječ, na četvrtom mjestu možemo joj se ukloniti, ako mjesto suprotne rečenice („a premnogi cijene novce") uzmemo odnosnu („koje premnogi cijene više" ....); na petom mjestu možemo mjesto

„novci" reći *zlato,* koje je sinonimna riječ. Ni to nije u navedenom primjeru baš zgodno, što se i riječi: „gotovo se može reći" ponavljaju u tako kratkom razmaku. Zato bi i to trebalo kako promijeniti.

Nije prijatno čitati, kad se veoma obična u našem jeziku riječca *da* upotrebljava po triput u kratkim razmacima, kako je na pr. u Daničića: Ne mogu zatajiti, *da* mislim, *da* je prijeka potreba, *da* ta radnja više zahvata nauku (rad jug. akad. 6, 204). Tu je monotoniju lako ukloniti, ako se mjesto drugoga *da* uzme veznik istoga značenja *kako* ili *e.* Neki pisci uzimaju *e* i onda, kad su samo dva *da,* na pr. reče, *e* je ostalo toliko zlata, *da* je mogao prijestol načiniti. *Iv.* 316., munja sevnu tako, *da* ti se učini, *e* se zapali i zemlja i vazduh. *M.* 201. Te je dobro, ali nije nužno.

15. Često dira neugodno, ako se ista riječ (osobito koja se po čemugod malo više ističe) ili isti skup riječi ponavlja i u podu ljem razmaku. Na pr. riječ *dajbudi* u velikom je dijelu naroda, pa i u književnom jeziku, neobična; s toga čitatelju smeta, kad u kojem članku ili u knjizi nailazi na nju na svakoj drugoj ili trećoj strani. Zato će pisac dobro učiniti, ako *dajbudi* upotrebi, recimo, na svakoj 20. strani, a inače neka uzima riječcu *bar(em)* koja je u književnom jeziku mnogo običnija te ne udara ni malo u oči. Ovo se isto može reći i o riječi na pr. *među* i o drugima sličnim slabo običnim riječma. Ako ko na svakoj drugoj ili trećoj strani piše riječ *nečuven;* sad recimo: nečuvena zloba, — sad: nečuveni uspijeh, — sad: nečuvena slabost i t. d., to će i manje pažljivu čitatelju biti dosadno. Isto je tako, ako ko na 1. strani svojega članka piše: to ne bi bila za nas *Bog zna* kolika šteta, — na 2. strani: mišljahu, da su *Bog zna* što učinili, — na 4. strani: on je to izvadio iz *Bog zna* kakvih knjiga i t. d. Pogreška bi bila, kad bi ko u svojem članku, koji ima, recimo, 30 strana, upotrebio 5 puta (njemačku) uzrečicu: *zagristi u kiselu jabuku* (t. j. dati se na kakav neugodan posao); na pr. na 1. strani da stoji: nikome se pravo ne će zagristi u tu kiselu jabuku, — na strani 5.: da vidimo hoće li koji od mlađih književnika zagristi u tu kiselu jabuku i t. d.

Ovakovo je pisanje ne samo neukusno, već i dokazuje, da pisac slabo poznaje leksičko blago jezika, kojim piše, t. j. da jezika nema dovoljno u vlasti. Valjan će stilist reći prvi put: *nečuvena* zloba, ali drugi put će napisati: *izvanredni* uspijeh, treći put: *besprimjerna* slabost; četvrti put će opet uzeti riječ *nečuven,* ali dalje će je opet zamjenjivati sličnim načinom i samo je katkad upotrebiti. Tako će isto vrstan stilist prvi put napisati: *Bog zna* kolika šteta, ali na drugom će mjestu već reći: da su što *golemo* učinili, na trećemu: izvadio iz *neznanih* knjiga, — pa istom, kad je svaki čitatelj ono prvo *Bog zna* već zaboravio, upotrebiće ga pisac drugi put. Mjesto onoga „zagrizanja u kiselu jabuku" uzimaće naizmjence izraze: dati se na neugodan posao, — latiti se škakljiva posla, — dirnuti u tešku stvar i t. d.

16. U djelu dotjerana stila ne ćemo za ono, što se obično kaže *umrijeti*, naći samo taj glagol, nego i druge, koji su mu sinonimi, kao: prestaviti se, preminuti, izdahnuti, upokojiti se, otići na istinu; pored *boj* naći ćemo i: bitka, ograšje, kreševo, mejdan; — pored *srdit* nalaziće se: gnjevan, ljut, ijèdak (ijedan), nabusit i t. d.

Ni to nije dobro, kad se u kratkom razmaku upotrebljava ista riječ u dva različna značenja; na pr. ova kamena *crkva* pripada među najstarije u svoj katoličkoj *crkvi* austrijske države.

Vidjeli smo (u §. 10) da dobar stil ne trpi nepotrebnih pridjeva; i ne može ih trpjeti, jer kako su pridjevi u opće nakit govoru i proznome i pjesničkom, tako su nepotrebni pridjevi nepotreban nakit. Takva zališna kićenost u većoj se mjeri ističe, kada ko načičkava svoje razlaganje mnoštvom poslovica ili citata iz znatnih pisaca. Lijepo izabrane poslovice i citati, ako se na zgodnu mjestu upotrebe, nalik su na cvijeće, kojim se stil može lijepo zakititi, ali ko toga cvijeća previše trpa, gdje treba i ne treba, njegov je stil prenakićen, s toga i neukusan.

Lakoća.

17. To svojstvo dobra stila ište, da sklop riječi u rečenici i međusobni sklop rečenica ne bude trom, već lak, t. j. da ga čitatelj ili slušalac lako pregleda i uhvati. Nije lak sklop, kad riječi iste gramatičke kategorije stoje jedna za drugom; na pr. pročitao sam početak *drugoga poglavlja prve knjige historije njemačke književnosti starijega vremena* (5 genitiva!). — Knez drugi dan *zorom glavom* krene *planinom*. — Počeo je svoj književni rad *s poređenjem Homerovih epopeja s Virgilijevom Eneidom*. — U tim selima *okruženim visokim brdima* živi siromašan, ali pošten narod (ovdje su upravo dva padeža, lokativ i instrumental, ali im je oblik jedan.) — Ko zna, hoće li on *htjeti dati ograditi* svoju bašću. — Sada nam morate *dopustiti otići gledati*. Katkad je sveza već od 2 infinitiva oteška; na pr. u te zakone može čovjek *pokušati proniknuti* samo na osnovi vrlo pomnjivih pokusa. — Tromost je u stilu i onda, kad stoji jedan za drugim nekoliko, makar i različnih padeža, a pred svakim je kakav prijedlog., na pr. Glavni sadržaj te knjige priopćen je *u* izvatku *u* njemačkom jeziku *u* znatnom nekom školskom časopisu. — Našao sam ovaj ključ *iza sela na klupi pred vratima uz Jugovićevu bašću*.

18. Lakoći se u sklopu rečenica protivi, kad se u koju rečenicu umetnu više od tri rečenice. Lako se na pr. podnosi ovo: Petrović mi piše, da će, *ako na jesen pođe u Italiju, kamo ga već odavno srce vuče*, svratiti se putem u Zagreb; — ali već bi teže bilo podnijeti ovo: Petrović mi piše, da će, ako na jesen pođe u Italiju, kamo ga već odavno srce vuče, ali mu do sad nije to moguće bilo, jer nije imao ni dosta vremena ni novaca, svratiti se putem

u Zagreb. — Osobito se treba čuvati proleptičkih uklopljenih rečenica, t. j. koje pravoga smisla nemaju na mjestu, gdje stoje, već tek onda, pošto se izgovori ono, što je za njima. One su protivne duhu našega jezika; na pr. Jovanović je već kao mladić od 18—20 godina bio tako marljiv, da je, *što je veoma teško,* proučio čitavoga Šekspira. — Mi znamo, da se naši činovnici — *čast vrijednim izuzecima* — slabo obaziru na takove pojave narodnoga života. — O sklopu rečenica vidi u gramatici §. 446—448.

19. Dalje je stil trom, ako dolazi jedna za drugom nekoliko zavisnih rečenica, makar i ni jedna od njih ne bi bila uklopljena, već sve privezane jedna do druge. Na pr. Milovan mi piše, *da* se na jesen sprema na put u Italiju, *da* razgleda i tu krasnu zemlju, *o kojoj* je koješta lijepo čitao i slušao, *da* sada samo o Italiji misli i sanja, *premda* bi po mojem mnijenju bolje bilo, *da* malo više misli i sanja o svojem gospodarstvu, *koje* će za godinu, za dvije sasvim propasti, *ako* se Milovan ne opameti. — U tom primjeru imamo 8 rečenica, koje sve zavise jedna o drugoj; ali i manji broj zavisnih rečenica, ako su sve iste vrste, oduzima stilu lakoću. Na pr. Petrović je ovih dana kupio kuću, *koja* je nekad bila vlasništvo moje bake Pavlovićke, *koja* se bila udala za odvjetnika Jugovića, o *kojem* sam ti lani pripovijedao dugu historiju, *koje* možda više i ne pamtiš. Taj je sklop trom zato, što stoje 4 odnosne rečenice jedna iza druge, ali već i samo dvije zavisne rečenice ako imaju isti veznik, čine sklop tromim, na pr. Držimo za svoju svetu rodoljubivu dužnost govoriti narodu samo istinu i otvorati mu oči pred opasnostima, koje ga čekaju, *premda* znamo, da narod obično voli slušati laskavce nego prave rodoljupce, *premda* se već često poradi toga pokajao. — Ja ću rado pristati s vama, *ako* jedan drugome oprostite, *ako* je ko koga uvrijedio. — Mlada i bogata udovica Jankovićka nije bila odveć žalosna iza smrti svojega muža, *jer* ga nigda nije ljubila ni ljubiti mogla, *jer* on onako star i mrzovoljast nije mogao osvojiti njezina srca.

20. Težak i trom stil izlazi iz nepotrebna upotrebljavanja apstraktnih imenica, kao što jo u ovim primjerima: Nije nam poznat uzrok vašega čestog *izostajanja* (bolje: nije nam poznat uzrok zašto često izostajete). — Uvjerili smo se potpuno o *istinosti* ispričanoga nam događaja (bolje: uvjerili smo se, da je ispričani nam događaj istinit). — Sad se najviše radi oko *postignuća* sloge među članovima odbora (bolje: sad se najviše radi, da se postigne sloga među članovima odbora). — *Istraživanje* razloga, zašto neki činovnici tako rade, vodi nas do neugodnih zaključaka (bolje: istražujući razloge .... dolazimo do neugodnih zaključaka). — U *pomanjkanju* dovoljnoga broja pretplatnika ne će se knjiga štampati (bolje: ako ne bude dovoljno pretplatnika .....). — U *slučaju* kiše, ne ću doći (bolje: ako bude kiše ....). — Za *izvedenje* svih ovih osnova treba mnogo novaca (bolje: da bi se iz-

vele sve ove osnove, za to treba novaca). — Poradi *izlječenja* svojih rana morao je tražiti pomoći u nekoliko liječnika (bolje: da bi izliječio svoje rane, morao je....). — Svi su izgubili nadu u moje *ozdravljenje* (bolje: da ću ozdraviti). — Tamošnji su rodoljubi pokrenuli krasnu misao o *podignuću* spomenika Gunduliću (bolje:.... da se podigne Gunduliću spomenik). — Roditelji moraju odraslijoj svojoj djeci strogo zabraniti *drugovanje* s rđavim ljudma i *prestupak* te zabrane oštro kazniti (bolje: roditelji moraju djeci zabraniti, da ne druguju s rđavim ljudma, i ako tu zabranu prestupe, oštro ih kazniti). — Opazio sam, da u ovoj općini *polazak* škole biva sve nemarniji (bolje: opazio sam, da se škola u ovoj općini polazi sve nemarnije). — Uviđam *opravdanost* vaših razloga (bolje: uviđam, kako su opravdani vaši razlozi).

Lijepo je pokazao Daničić u svojim prevedenim knjigama „pisma" i „istorija", kako se treba uklanjati apstraktnim imenicama. Evo nekoliko primjera (najprije iz prve knjige, onda iz druge, iz obje po tri): opet te viđah, gdje brzo klonu (a ne: opet vidjeh tvoju brzu klonulost). 4., — u hrišćanstvu nije slobodno imati više žena niti samovoljno raskidati bračnu svezu (a ne: u hrišćanstvu je zabranjeno mnogoženstvo i samovoljno raskidanje bračne sveze). 217., — kad se papa odvoji od zajednice ostalijeh istočnijeh patrijaraha (a ne: po odvojenju pape od....). 238., — što zakonik nije potpun, to baš svjedoči, da.... (a ne: sama nepotpunost zakonika svjedoči, da....). 244.. — obojicu diči, što su radili plemenito (a ne: obojica se odlikovahu plemenitošću). 279., — Dubrovnik iskaše od svojih građana, da ga svagda pomažu i brane ga (a ne: Dubrovnik iskaše od svojih građana svagdašnju pomoć i obranu). 346. i t. d.

Što ja ovdje govorim o apstraktnim imenicama, sve to treba uzimati „cum grano salis", t. j. ne mislim ja i ne predlažem, da se te imenice imaju iz dobra stila sasvim izbacivati zamjenjujući ih onako, kako se vidi iz navedenih primjera. Ja samo preporučujem našim piscima, da rečene imenice umjereno upotrebljavaju, jer tako će im stil biti lak, a ne onako trom i glomazan, kako je u vrlo mnogih njemačkih pisaca, kojima rijetko pada na um, da se prekomjernoj porabi apstraktnih imenica uklanjaju onako, kako ja preporučujem našim piscima. To je jedan od poglavitih uzroka, zašto se mnogi tuže na teškoću njemačkoga stila.

II.

ISTINITOST.

21. Mi već znamo, iz §. 2, da stilistika nema posla sa sadržajem, već samo s načinom, kako se što izriče; zato je sasvim prirodno, što stilistička istinitost nije istovetna sa stvarnom, t. j. što stilistik ne traži istinitosti u stvari, već samo u izrazima. Ovo je dvoje tako različno, da može biti jedno bez drugoga,

t. j. može štogod sadržavati najkrupniju stvarnu neistinu, a u svojim izrazima može to biti sasvim pravilno, da stilistik nema što zabaviti. I obrnuti je slučaj moguć: može biti što napisato izrazima, za koje ćemo reći da su stilistički neistiniti, a u stvari t. j. u glavnom sadržaju, biće sve to istina. To je zato, jer ponajviše čitatelja obično slabo mari za pojedine izraze, njima je dosta, da uhvate glavni smisao onoga, što je napisato, pa ako su uvjereni, da to odgovara istini, oni su zadovoljni.

Stilistika traži, da pisac ne pretjeruje, da ne upotrebljava bez potrebe (t. j. gdje to očevidna istina ne traži) ni odveć jakih ni odveć slabih izraza, jer se nikakvo pretjerivanje ne može složiti s istinom. Stilistika na pr. osuđuje zališno upotrebljavanje superlativa i izraza svojim značenjem sličnih superlativima. Ima dosta pisaca, koji se ni malo ne ustručavaju napisati na pr. naša *prezaslužna* Matica izdala je ove godine 8 *prekrasnih knjiga* (kao da nije dosta za „Maticu", ako je zaslužna i ako su njezine knjige krasne). Tako je i ovo: *premili* naš učitelj, — *presjajne* zasluge, — *prevrijedni* gosp. spisatelj, — to je bila *presretna* misao, — Jugović je bio svojoj djeci *najuzorniji* otac, a domovini *najodaniji* sin i t. d. Osobito su neukusni superlativi od pridjeva, koji već u pozitivu znače što vrlo veliko ili vrlo malo, na pr. *preogroman, predragocjen, predivan, preneznatan, presićušan, pretanušan* i dr.

Ovo, što ja kažem o superlativima, ne tiče se titula: *premilostivi, preuzvišeni, prečasni* i dr., koje su nekad u Hrvatskoj i Slavoniji bile veoma obične; one su se mogle upotrebljavati i u najistinitijem stilu, jer od dugotrajne i svakidašnje porabe bili su ti superlativi postali po svojem značenju jednaki pozitivima, pače još i manji od pozitiva (što je paradoksno): govorilo se i pisalo *preuzvišeni* gospodin ban, ali o vladaocu, koji je bio visoko nad banom, govorilo se: *uzvišeni* naš vladalac (kralj); isto se tako govorilo: *svijetli* kralj, *svijetla* kruna, a velikoga župana, koji je bio mnogo manji od kralja, zvali su ljudi *presvijetli* gospodin! Obično se kanoniku ili starijem župniku ili proti davala titula *prečasni*, a što je po kršćanskom shvaćanju mnogo svetije i uzvišenije, tome se govorilo, a i danas se govori: *časni* krst, i smiješno bi bilo reći: za *prečasni* krst proliše krv. *Vele učeni* onda je bila titula ljudi, koji su često bili sasvim čisti od prave učenosti; zato za kakvoga pravoga i velikog naučnjaka govorilo se kao i danas samo *učeni*, na pr. *učeni* Mommsen, *učeni* Darwin i t. d.

22. Bez potrebe ne valja upotrebljavati riječi, koje su svojim značenjem slične superlativima. Tako bi na pr. bilo: popeo se *strašno* visoko, — *užasno* sam se nahladio, — u tome je društvu *smrtna* dosada (t. j. da bi čovjek umr'o), — ili kad se veli za koga, da je *bijesan* mjesto: ljut ili srdit, — da je *neograničeno* kome odan, — da je s *neizrečenim* trudom to i to postigao, — da mu je *neizmjerno* žao, što nije gospodina N. jučer na ulici opazio i t. d.

Ovdje će dobro biti spomenuti pogrešku, koju čine mnogi pisci (držeći se ponajviše novinarskoga stila) te govore o sebi u množini, na pr. *žalimo, što smo bili zapriječeni* posjetiti izložbu, — u ovom *našem* članku *želimo* dokazati, kako su tvrdnje g.

Kovačevića neosnovane i t. d. mjesto: *žalim,* što *sam bio zaprijećen,* — u *ovom mojem* članku *želim* dokazati i t. d. Ja dobro znam, da je ovakova poraba plurala mjesto singulara veoma obična u francuskih pisaca, i držim, da je došla do nas iz francuske književnosti, a ne iz njemačke (jer u Nijemaca nije ona ni iz daleka onako obična, kako je u Francuza). Najprije su dakako rečeni plural počeli upotrebljavati oni između naših pisaca, koji su bili dobro vješti francuskom jeziku i mnogo čitali francuske knjige i novine. Takovi su pisci N. Nodilo i Stojan Novaković. Iz prvoga navodim primjere: *mi* ovo pripovijedanje *prihvaćamo.* 43., — *upotrebljavamo* vrela po kritičnoj zbirci F. Račkoga. 436., — *nama* se ne čini tako. 454. A za Novakovića kazaću ovo: on je napisao djelce: Srpska knjiga .... u XIX. veku. Beograd 1900. U tom svojem djelcu ima pisac često priliku, da govori o sebi, pa u svim tim prilikama ne kaže on sebi nikad *ja,* nego svagda *mi,* isto tako ne uzima on nikad *moj,* nego samo *naš*! — Meni se ta osobina za naš jezik čini neprirodna i držim, da nam se u tome ne treba povoditi za Nodilom i za Novakovićem ni neposredno za Francuzima, nego da nam valja o sebi i o svome pisati lijepo prirodno u singularu, kako su činili naši stari. A i mi sami svagda tako g o v o r i m o, na pr. u običnom razgovoru s drugim ljudma. i smiješno bi bilo, kad bi ko rekao na pr. jučer *smo htjeli* k tebi doći (mjesto: *htio sam*) ili: *molimo* vas, gdje je *naš* šešir (mj. *molimo, moj*)? i t. d. A ni govornici u skupštinama ni propovjednici u crkvi ne govore o sebi *mi, naš.* Vidi se dakle, da je singular prirodan, a plural neprirodan. — Samo je jedan slučaj, kad se može uzeti plural, a to je onda, kad pisac ne misli samo sebe, nego sa sobom i svoje čitatelje, na pr. takovo površno pisanje ne *možemo* nikako odobriti, — a sad da malo izbliže *ogledamo* te jake dokaze i t. d.

23. Stilistik ne može odobriti ni porabe nepotrebnih d e m i n u t i v a, jer se i oni protive istinitosti. Ne valja na pr., kad pisac kakvoga romana ili novele govoreći o lijepoj kakvoj djevojci ili ženi upotrebljava za njezino tijelo deminutive: *glavica, ručice, nožice, prstići* i dr., jer čovjek dobra ukusa uzima te riječi samo kad govori o djetetu. Dobar pisac ne će ni *staze* zvati *stazicom,* ni *ovce ovčicom,* ni *ptice ptičicom,* ni *sestre sestricom,* ni *brata bracem,* ni *kćer kćerkom,* ni *kruha krušcem,* ni *vina vincem* i t. d., gdjegod se ti i slični predmeti ne misle dosta u obliku umanjenom ili bar dražesnom. Svak može sebi lako predstaviti, kako bi smiješno bilo kazati: *krušac* (hljebac) i *vince,* gdje je govor, kako se posvećuju u službi Božjoj.

Valjan je stilist na oprezu upotrebljavajući i druge gdjekoje riječi, da se ne bi ogriješio o istinitost. On na pr. ne će napisati: „*vrlo* sam se obradovao", ako njegova radost doista nije bila golema; — ne će napisati: „o tome je *svaki* rodoljub uvjeren", ako zna, da ima, pa makar i malo rodoljuba, koji o tome nijesu uvjereni, — on ne će reći: „toga čina ne će *niko* odobra-

vati", ako nije siguran, da doista nikoga takvog nema; tako će isto paziti, da se bez potrebe ne razmeće riječma *uvijek, nigda, samo;* na pr. dobri su pjesnici *uvijek* bili ljubimci svoga naroda, — *nigda* nije historija zabilježila većega ushita, — *samo* ustrajnim radom može čovjek izići na glas i dr.

Ne valja govoriti o sili, gdje je ni za lijek nema. Tako na pr. nije dobro: pošto sam ovo razložio, kako je bilo, *moram* još dodati, da.... ili: sad *moramo* izračunati visinu ovoga trokuta (u školskoj matematici). U dobrom narodnom jeziku glagol *jesam* s infinitivom znači moranje; na pr. koga *je moliti, nije* ga *srditi* (nar. posl.), t. j. koga *moraš* moliti, ne smiješ ga srditi; ako *bude* po redu *mrijeti* (posl.). Zato pokazuju, da ne poznaju duha narodnog jezika, koji pišu: ovdje *mi je navesti* nekoliko primjera (mjesto: da navedem ili: navodim, navešću, želim navesti); ili: čitajući tu pjesmu *diviti nam se je* njezinu poletu i smjelosti misli.

24. Afektacija je svagda lažljiva, jer čovjek afektirajući hoće druge da prevari, kao da što misli i ćuti, što mu doista nije ni u pameti ni u srcu; zato se svaka afektacija protivi istini u opće, pa i stilističkoj istinitosti. U običnom je životu na pr. afektacija, kad čovjek, koji inače nema nikakvoga smisla za slikarsku umjetnost, našavši se pred kakvom (dobrom ili lošom) slikom jednako govori: „ah divno, krasno, božanstveno!, to je ljepota!", samo da bi ljudi koji kraj njega stoje, mislili, da je i on znalac i štovalac slikarske umjetnosti!

Stilističku afektaciju imali bismo u ovome primjeru: „premila domovino, moja bi najveća sreća bila, kad bih mogao poletjeti na tvoje grudi, poljubiti svetu tvoju zemlju i mrtav pasti" (tako piše nekakav književni poletarac 100 kilometara daleko od granica domovine, koga niko tamo ne ustavlja, i može se vratiti, kad hoće).

Afektacija se može pokazivati i u pojedinim riječma, i to kada ko upotrebljava bez potrebe rijetke ili pjesničke riječi i sveze; na pr. *pastijer* (mj. pastir), *Inglez* (mj. Englez), *bijeli dvori* (mj. kuća), *lijepe* im je donio *darove* (mj. donio im je lijepe darove).

S afektacijom je srodna sentimentalnost, t. j. kad pisac pokazuje preveliku čuvstvenost. Bilo bi na pr. sentimentalno, kad bi ko opisujući ljetno jutro na selu osim drugoga napisao: „*Blagi* pastir *ljupkim* glasom roga svojega skuplja oko sebe *nevino* stado". Da je u pastirskoga roga glas *ljubak*, to se može dopustiti, ali malo koji čitatelj vjeruje, da je seoski pastir *blag*, a valjada niko ne uvida, zašto bi stado bilo *nevino*. Drugi bi primjer sentimentalnosti bio, kad bi koji pisac napisao: mrzi me izlaziti u šetnju u šumu, jer svaki moj korak sve i nehotice zgazi po koju bubicu ili mravka". Kako se iz tih primjera vidi, sentimentalnost nije hotimična neistina kao afektacija što je; ali opet i ona se protivi istini, jer sentimentalan čovjek izriče svoje čuvstvo ne pitajući, mogu li drugi ljudi to vjerovati;

njemu je dosta, da on sam vjeruje, da je onako, kako on veli, i zato lako postaje smiješan.

25. Od svih do sad navedenih pogrešaka najprotivniji je stilističkoj istinitosti i dobrom ukusu bombast. Tim se imenom zove pogreška, kad ko trpa govorne nakite (trope, figure, slike) i odveć jake izraze te jednostavnim činjenicama daje pretjeran smisao. Ko bi rekao: „Rački je bio najznatniji hrvatski historik, a dosta je uradio i u jugoslavenskoj historiji, zato je za njim na glas njegove smrti požalio svaki Hrvat i svaki Slavenin, kojemu su njegove zasluge bile poznate" — taj se ni malo ne bi ogriješio o istinu, jer sve, što se tu veli, odgovara činjenicama. Ista ova misao zavita u bombast glasila bi ovako: „Rački je na nebu hrvatske historijografije bio najsjajnija zvijezda, koja je svojim sjajem obasjavala i sav slavenski svijet; zato na glas njegove smrti gorko za njim zaplaka ne samo sav hrvatski narod, nego i sve široko Slavenstvo".

Bombast imamo i u ovim primjerima: Pa tako milo tijelo imamo sada spustiti u hladni grob? mlado tijelo, koje je *majka ispod svoga srca trgla,* hranila ga *vlastitom krvlju,* da joj bude pomoć pod stare dane? (uzeto iz neke nadgrobne besjede). — Što je tada Jovanović zasnovao u *valovima mutnih oblaka* svojih grdnim strastima *obuzetih misli,* pokazala su skoro crna mu djela. — U ovo mutno vrijeme obukli su se mnogi *vuci* u *odoru rodoljublja* te se u njoj preporučuju narodu i *kade* mu *tamjanom laskavih riječi,* samo da se dočepaju vlasti na račun narodnih leđa. Takvih *ptica zloslutnica* i njihovih savjeta treba se narodu jako čuvati, da ne nastrada (iz izbornoga jednoga proglasa). — Ne bi čovjek vjerovao, što smo sve u školi morali podnijeti, pa ipak smo živi ostali i rodoljubnu svijest sačuvali. Bijasmo u *babilonskom sužanjstvu i u gorućoj peći sa* 3 *mladića židinska i u lavskoj jami s Danilom prorokom,* — i ostadosmo vjerni svojoj narodnosti (uzeto iz nekoga opisa negdašnjih krajiških škola u Hrvatskoj i Slavoniji, u kojima se učenicima nametao njemački jezik).

26. S bombastom je u svezi galimatija, t. j. trpanac riječi bez potrebe i smisla. Na pr. Pošteno se hrvatsko srce čistije u primorskom zdravom kršu sačuvalo nego drugdje. *Primorske ga bure pročišćavaju i tvrdim čine, morski ga uzduh osvježava, a majčino mlijeko ulijeva u nj onaj uzvišeni sveti plamen, koji se tek sa smrću čovječjom može posve utrnuti.* — Moderni školski odgoj u naše doba ne oplemenjuje srdaca. Ti zlosretni brusioci, koji su pozvani, da u školama bruse pamet našu, što s *većom brzinom okreću svoj tocilj, s tim neopreznije udaraju nogom, koja tocilj okreće, po srcu mladeži.* I zato su gotovo sva ta mlada *srca gingava i bolesna,* kad izađu iz te brusionice, u kojoj su im ti moderni brusioci *pamet tako britko naoštrili, da njezinom oštrinom svaki čas kogod sebi sam prereže grkljan.*

I u kraćim rečenicama, negoli su ove, može biti galimatije i bombasta, i to ako stoje dvije na dušak izgovorene slike jedna do druge, koje među sobom ne stoje u savezu. Na pr. osnovna je škola *košnica i vrelo* narodne prosvjete (ništa ne može u isto vrijeme biti i košnica i vrelo). — Učiteljstvo treba da se poput *marljive pčelice i radljiva mrava* hvata u *kolo junačko,* da složnim radom odvraća od sebe svaku opasnost (pčele i mravi ne hvataju se u junačko kolo). — Dok naše narodno školstvo stajalo bude na *takvim tvrdim temeljima,* kao što su mjesni školski odbori, koji čine *jake karike u lancu školske uprave,* dotle se ne treba za naše škole bojati.

Logičnost.

27. Vrstan stilist pazi, da što ne napiše, što se kosi s logikom ili sa zdravim ljudskim razumom. Rekao bi čovjek, da se taj zahtjev sam po sebi razumije, ali pisci ga često prestupaju stoga, jer prebrzo misle i pišu.

Logika se može povrijediti pojedinim riječma. Na pr. Pogubno je, *pače čudnovato,* ako učitelj u svom školskom radu zavisi o milosti općinskoga zastupstva (riječca *pače* služi, da se koji pojam u većoj mjeri izreče, a *čudnovato* je manje nego *pogubno).* — Razgovarao sam se o tim pojavima s jednim *višim,* ali *poštenim* činovnikom (*ali* izriče protivnost, a viši i pošten činovnik — to nije nikakva protivnost). — Ova je knjiga napisana točno, *ali ipak* jasno. — Ustraje li taj nemar i dalje, biće u školi praznih klupa, *ali* malo djece (mjesto *ali* mora i ovdje biti *i,* t. j. klupe će biti prazne i u njima malo djece). — Umiljati gradić N. *okružen* je s jedne strane brodivom rijekom X (okruženo ne može ništa biti samo s jedne strane, već sa sviju). — Ob zimu dolazi k nama na ručak g. učitelj *obično svakoga* četvrtka*). — Čista i budna savjest je moja *jedina i najmilija* vodilica u svemu mojem

*) Pogrešaka, kao što je ova, ima nekoliko u Vukovim djelima: *i* na svršetku sloga *obično svagda* se pretvori u *o,* dan. 1, 52., (u Biogradu) kuće su *obično sve* od drveta. dan. 2, 43., zato se *obično svaki* kaluđer zove duhovnik. 112., štagod Srbi ugovaraju da rade, *svagda obično govore*: Ako Bog da! nar. posl. 1., jer se *obično svagda* pred jelo umivaju. rječn. kod молити се. — Ne slažu se s logikom ni ovi primjeri iz Vuka: „dvojica", „trojica" i t. d. ponajviše se govori o ljudma, a može se reći i *ostalim* životinjama, na pr. podaj onoj dvojici volova. rječn. (1818) XLVII., po onom kamenju stoje rupe kao stope čovečije i različnih *drugih* životinja. dan. 1, 36., zazirali su od Turaka i krili se po šumi i po *drugim* selima kod svoji prijatelja i poznanika. dan. 3. 151., za djecu i za *ostale* mlade životinje. rječn. kod јаторнији., potom je bio odredio, da se prodaju turske kuće i *ostali* miljkovi. prav.-sov. 11. Po logici bi upravo trebalo rječi *ostali, drugi* u tim primjerima izostaviti, ali ja mislim, da nije zlo ni ovako, kad znam, da se riječi *alius, állos* (t. j. drugi, ostali) u starih latinskih i grčkih klasičnih pisaca često upotrebljavaju ovako, kako vidimo u tim primjerima iz Vuka.

radu. — Djeca, koja ni riječi ne znaju njemački, nauče u toj školi za godinu dana *dobro natucati* taj jezik. — Nikad i *sto puta nikad* ne će i ne može narod to dopustiti. — Čuo sam, da puška nije pukla (mj. nijesam čuo, da je puška pukla). — Vidjeli smo, da Petrović nije Jugovića udario (mjesto: nijesmo vidjeli, da je .....). — Prevalili su *dosta golem* put. — Hrvatska se nađe tada u *dosta užasnom* položaju.

28. Ko dobro ne pazi na svaku svoju misao, lako će napisati koju nelogičnost, što obuzima čitavu rečenicu. Na pr. Kad bih bio zloban, kao što ste Vi, ja bih rekao, da se vaša savjest lako dade novcima umučkati. — More je velika blagodat za čovječanstvo; ono ne rastavlja, već zbližava narode i zemlje; da nema mora, ne bi se nikad Amerika otkrila.

Upotrebljavajući slike i figure u govoru treba vrlo paziti na logiku, da se čovjeku ne izmaknu ovaki primjeri: Opet nam valja pokucati na tvoju požrtvovnost, mili narode (mjesto: na vrata tvoje požrtvovnosti). — Ne strépimo pred tom neobuzdanom vikom i grdnjom, koja bi htjela sve nas progutati u žlici vode (mjesto: vikom i grdnjom naših neprijatelja, koji bi nas htjeli progutati). — Gundulić, Palmotić i Đorđić jesu 3 najsjajnije zvijezde na dubrovačkome književnom *polju* (zvijezde nijesu na polju, već na nebu). — Nečuvena zloba okorelih fanatika napregla se iz dna crne svoje duše, da i taj zadnji udarac nanese slobodi vjerozakonskoj (zloba nema duše). — Pazimo i slijedimo svaki mig njegove rodoljubne i podašne desnice. — Narodna je hrvatska misao do danas tako ojačala, da ni pred kakvim neprijateljem ne će oboriti ponosnoga svojeg čela (otkle misli čelo?). — Većina diše nas danas jednim duhom, jer crpamo duševnu hranu na jednom istom narodnom vrelu (vrelo daje piće, a ne hranu). — Ti su putnici otkrili zemlje, na kojima se poradi njihove pustošnosti nikad ne će naseliti ljudska noga (ljudska se noga i ne može nigdje da se naseli).

III.

LJEPOTA.

29. Jasnoću i istinitost u stilu traži stilistik nalažući; t. j. on kaže: štogod pišeš, neka je jasno i istinito; zahtjev pak njegov, koji se tiče ljepote stila, nije nalog, već zabrana, t. j. on ne kaže: štogod pišeš, neka je lijepo, nego traži: štogod pišeš, neka ne bude nelijepo ili nesklapno. Ovu razliku u zahtjevima lako je razumjeti; jer da nije tako, onda ne bi upravo moguće bilo pisati, ili bi čovjek morao silom u svakoj rečenici upotrebiti koji lijep govorni ukras; ali to bi bilo odviše traženo i odviše usilovano; i tako bi pisac tražeći ljepotu griješio protiv nje.

A sada evo nekoliko primjera, koji se poradi nesklapno izrečenih misli protive osjećanju ljepote: Među nebrojenim prirodnim pojavima jamačno su najčešći i najšareniji naši gosti vjetrovi, jer nas svaki dan pohađaju, sad u *ruhu,* rekao bih, *janjadi,* a sad *u ruhu mrkih vukova* (nesklapno je porediti vjetrove s janjcima i s vucima). — Kao što se roditelji vesele, ako im se dijete lijepo razvija i napreduje dušom i tijelom, tako i ja kao vjerni sin ove zemlje želim svojoj domovini — svojoj miloj majci — svaku sreću i napredak (ova je poredba zato nesklapna, što se ljubav roditelja prema djeci poredi s ljubavlju vjernoga sina domovine prema domovini). — Sultan pogine od bola i žalosti, kako ga je jako *pljusnuo* Zrinjski *šakom svojih junačkih vitezova.* — Sramota je, da dopustimo, da nam kogod nazore svoje *na leđa naprti.* — Zub će vremena trnje sa staze tvoje ukloniti i ljepšu ti budućnost pripraviti (zub ne uklanja trnje). — Ova je hipoteza uživala u nauci veliki ugled, dok joj nije slavni prirodoslovac N. nepobitnim svojim dokazima *skrhao vrat* — Pisac je protiv svojih protivnika naveo čitave *maljeve razloga* i *buzdovane dokaza,* te ih sjajno pobio. — Kad sam vidio i čuo poštene one i razumne seljake, pomislih u sebi: *u opancima je narodna naša budućnost.* — Ne priteče li dobroj volji u pomoć razum, ostaje ona *kratkih rukava,* — Moderna škola previše traži od pamćenja. Ono, istina, *kao i magarac,* može mnogo tovara na se da primi, ali mu od prevelike težine pomalo *puca rtenjača* (ovaj primjer je ne samo nesklapan, već i nejasan, jer se nezna, kome puca rtenjača, dali magarcu ili pamćenju).

30. Nesklapno je, kad poredba nema „tertium comparationis" ili nikakav ili takav, da mu se teško domisliti. Ovamo bi išli primjeri: Brodive se rijeke kao srebrni pojasi viju oko dražesnoga tijela *djeve Hrvatske* (ne razumije se, za što bi Hrvatska bila djeva). — Otkle ta nagla promjena u g. Pavlovića, da mu je srce iz visokoga dimnjaka *samosvijesti* palo u nisku *pivnicu straha*? — Taj je učenik na ispitu odgovarao na sva pitanja *kao živa vatra* (zar vatra može odgovarati?). — Valjan čovjek vraća ljubav svojim roditeljima, koji su mu za Bogom najveći dobrotvori. Iza roditelja najviše ljubi svoju djecu, kojoj zna da je dužan ono činiti, što su njegovi roditelji njemu činili. Roditelji i djeca jesu dva vrhunca, oko kojih su naslonjeni omanji humci (t. j. rodbina), koji se napokon posve izgube u neizmjernoj ravnici ljudskoga društva. — Bez simetrije nema ljepote kao ni u jednoj tako ni u *jezičnoj dvorani,* makar bili pojedini komadi *pokućstva* ne znam kako bogati i lijepi (gdje je „tertium comparationis" među jezikom i dvoranom, među rečenicama i pokućstvom?).

Nije lijepo, nego smiješno, kad se kojom uzrečicom izreče što nemoguće; na pr. jednoć ću ja sve to milostivoj gospođi kazati *u brk.* — Tada općinski liječnik g. Jovanović *objesi svoje bolesnike o klin* pa ode u Beč. — Volovima je napokon *pošlo za rukom* izvući kola iz blata.

Točnost.

31. Mogao bi ko reći, da ovo svojstvo treba metnuti u prvi odio, t. j. dovesti ga u svezu s jasnoćom, jer ako nije što rečeno točno, protivi se jasnoći. Drugi će opet reći, da točnost upravo ide u drugi odio, jer netočnost ne može — vele — biti istinita. Ja o tome mislim ovako: velika netočnost u izricanju misli protivna je dakako jasnoći i istinitosti te zaslužuje upravo ime nejasnoće ili neistinitosti; zato je o takvoj netočnosti bilo naprijed dosta govora u I. i u II. glavi. Ali ovdje mislim ja govoriti o malim netočnostima, kod kojih čitatelj može ipak pisca pravo shvatiti i kod kojih strogo uzevši nije povrijeđena istina ni logika. Sitne te netočnosti ne protive se dakle toliko jasnoći i istinitosti, koliko ljepoti, koja hoće da je dotjerana i savršena; a dotjeranosti i savršenosti odgovara pojam točnosti više nego jasnoći i istinitosti. A sad da vidimo, što traži stilistička točnost.

32. Dobar stilist ima paziti, da sinonimne riječi ili sinonime točno upotrebljava. Dvije su vrste sinonima: jedno su takovi, koji sasvim isto znače, pisac dakle može upotrebiti, kojigod hoće, pa ne će pogriješiti, drugi su sinonimi oni, koji ne znače sasvim isto, nego je među njima veća ili manja razlika u značenju.

Velika je množina sinonima prve vrste. Evo ih pregršt (mislim, da nije potrebno naznačiti im značenje):

ako i, i ako, premda;
bijediti, okrivljivati, potvorati;
bluditi, lutati;
brinuti se, skrbiti (se), starati se;
brz, hitar;
cjeliv (cjelov), poljubac;
čokot, trs;
dobročinac, dobrotvor;
domaja, postojbina, zavičaj;
domovina, otadžbina;
drag, mio;
gnjev, jed, ljutina, srdžba;
grditi, psovati, ružiti;
gvožđe, željezo;
hljeb, kruh;
jadan, tužan, žalostan;
jako, veoma, vrlo, zdravo;
klevetati, opadati;
kokot, pijetao, pijevac;
konac, kraj, svrha, svršetak;
krasan, lijep;
kvar, škoda, šteta;
obrva, vjeđa;
patiti, stradati, trpjeti;
pogodba, ugovor;
ponizan, smjeran;
posve, sasma, sasvim;

siromašan, ubog;
sram, stid;
stanovnik, žitelj;
valjan, vrstan;
veseo, radostan;
željeti, žudjeti i t. d.

Među ovakove sinonime idu i riječi, koje su srodna postanja s nekima od navedenih, na pr.

briga, skrb, staranje;
brzina, hitrina;
jad, tuga, žalost;
krasota, ljepota;
poniznost, smjernost;
sramiti se, stidjeti se;
veselje, radost; veseliti se, radovati se;

33. Također je vrlo mnogo sinonima druge vrste. Oni se mogu rastaviti u dva razdjela; u prvi razdio idu oni, kojih međusobne razlike stoje u gradaciji, t. j. u manjoj ili većoj (ili najvećoj) mjeri istoga temeljnog značenja, na pr.

bojati se, plašiti se (strašiti se), prepadati se;
budalast, lud, bezuman, glup;
čast, dika (hvala), slava;
čuditi se, diviti se;
doista (zaista), jamačno (zacijelo);
gaj (lug), dubrava (šuma);
hladan, studen;
mlak, topal, vruć;
možda, valjada, po svoj prilici;
mrak, tmina (nevidjelica);
nevaljao (rđav), zao, opak;
neveseo (sjetan), tužan, žalostan;
potreba, nužda;
prekršaj, prestupak (prijestup), krivica, zlocinstvo;
prepirati se, svadati se (složiti se);
ružan, gadan (gnusan), oduran;
staza, put, cesta (drum);
strašan, užasan;
svijetliti se, sjati, blistati (sijevati);
truditi se, mučiti se;
želja, pohlepa (požuda) i t. d.

34. Mnogi sinonimi idu u drugi razdio druge vrste. Tu je među pojedinim sinonimima u značenju (ili u značenjima) veća razlika, nego li je u prvom razdjelu druge vrste, ali je svuda među značenjima veće ili manje srodstvo, koje pojedine sinonime veže u zajednicu. Da neko srodstvo mora biti, to je očevidno, jer

gdje među dvije ili tri ili četiri riječi nema nikakvog srodstva u značenju, tamo nema ni sinonima; tako na pr. riječi: *hrast* i *riba, nov i težak, nositi* i *plakati* nijesu sinonimi, ali su sinonimi na pr. *mač* i *sablja* (mač je prav, a sablja je kriva); *ponos* i *oholost* (ponos nije ili bar ne mora biti prijekoran, a oholost je svagda prijekorna, isto je takova razlika između *ponosan* i *ohol*); *bježati* i *trčati* (bježi onaj, koji je gonjen, a trčati može i onaj, koga niko ne goni); *bura* (žestoki vihar združen ili nezdružen s kišom i snijegom) i *oluja* (nevrijeme, kad udari velika kiša ili tuča s bljeskom i gromovima).

Drugi primjeri sinonima, koji idu ovamo (a razlike u značenjima mogu se vidjeti u ARj. i u Iv. rječniku):

bačva, bure, čabar, fučija, kaca, kabao . . . .,
bedro, bok, kuk, stegno;
blag, krotak, ljubežljiv, milostiv;
bradva, sjekira;
česta (gušta, guštara), šikarje;
grohotati se, kikotati se;
hoditi, ići;
lomljava, lupa, praska, tandrk, treska;
mladić, momak;
molba, molitva;
nakit, ukras, ures;
pamet, mudrost, razbor, razum;
pametan, mudar. razborit, razuman;
plod(rod), voće;
poginuti, preminuti, umrijeti, zaglaviti,
pogubiti, ubiti, umoriti, usmrtiti;
posljednji, skrajnji, stražnji, zadnji;
posuditi, uzajmiti;
povod, razlog, uzrok;
put (slabo se danas govori), tijelo;
sumrak, suton;
šumiti, šuštati, žuboriti;
tlo, zemlja;
zvijer, životinja i t. d.

U dobru stilu treba paziti na razlike u značenjima riječi, koje su nalik jedna na drugu, jer ni njih ne valja miješati. Takve su riječi na pr. *bolest* (stanje, kad je ko bolestan) i *boljetica* (rana, koja sama izide na tijelu); — *dalji* (komparativ od dalek) i *daljni* (udaljen); — *griješka* (mala pogreška) i *pogreška* (može i velika biti); — *krivda* (nepravda) i *krivica* (kad je ko kriv, krivac); — *odušak* (kad čovjek odahne) i *oduška* (rupa, pukotina, kroz koju se pušta zrak); — *ostanak* (kad ko gdje ostane) i *ostatak* (ono, što iza čega ostane); — *potreban* (onaj, koji je od potrebe, a može značiti i siromašan) i *potrebit* (znači ponajviše samo siromašan); — *prijatan* (ugodan, povoljan) i *prijazan* (ljubežljiv); — *sirov* (si-

rovo je na pr. drvo, meso) i *surov* (surov je na pr. čovjek, t. j. prost, grub,neotesan); — *srdačan* (na pr. pozdrav, t. j. od srca) i *usrdan* (na pr. čeljade, koje rado čini kome kakvo dobro); — *umoliti* (koga, t. j. izmoliti što u njega) i *zamoliti* (koga, t. j. izreći mu svoju molbu); — *velikan* (velik, slavan čovjek) i *velikaš* (veliki gospodin); — *zaman* (uzalud) i *uzaman* (neprestano, svagda).

35. Razumije se samo po sebi, da se u dobru stilu ne smiju miješati različne gramatičke kategorije u značenju riječi od istoga korijena. Tako ne valja neprelazne glagole uzimati u prelaznom značenju; ne valja na pr. loš će učitelj djeci školu brzo *omrznuti* (mjesto: omraziti); — ili: oblaci su *potamnjeli* (mjesto: zamračili) sunce; — ili: obilno kretanje u prirodi ljude *jača* (mjesto: jači). Ne valja miješati svršenih i trajnih glagola; tako nije dobro, što neki pisci rado uzimaju svršene glagole s prijedlogom *uz*, gdje bi po pravom narodnom govoru imao stajati trajni glagolski oblik; na pr. molimo vas, da i dalje tako na sreću mile domovine *uzradite* (mjesto: radite), kako ste počeli; — čuo sam već, ali mi se ne da pravo *uzvjerovati*; — vlada će *uznastojati*, da se to više ne dogodi. I obične trajne glagole treba razlikovati od učestanih, a ne pisati na pr. *umoljavati*, *sakupljavati*, gdje smisao traži samo *moliti*, *kupiti* i t. d.

Često se događa, da kojoj riječi samoj po sebi ne može biti zabave, ali se zabaviti može svezi, u kojoj dolazi. Na pr. kad bi sa starom godinom prestale također stare rane i nevolje, čovjek bi ih mogao lako *progutati* i zažmurio bi na obje oči, ali nova nam godina nosi iste jade (nevolje se ne gutaju, a još manje rane, već se pregorijevaju; gorčine se gutaju). — Nije čudo, što se u tako teškim prilikama nije mogao *iskresati* nikakav prosvjetni polet u masi našega naroda (polet se ne iskresava, nego se uzvija ili uskriljuje; iskresava se iskra, plamen). — Kad stupismo u žalosni dom (gdje je pokojnik ležao), nađosmo tu lijep *cvijet* domaće inteligencije (mjesto *cvijet* treba ovdje reći *broj*). — Stupamo s mirnim i nade punim srcem u budućnost, jer nam se prošavše godine zasja jedna zvijezda, koja svojim sjajem *rasvjetljuje* tamne oblačine narodnoga života (mjesto *rasvjetljuje* treba reći *probija*). — O ti jadno naše vrijeme, koje si rodilo takvoga sina, koji tebe, *majku svoju*, tako sramoti! („vrijeme" kao imenica srednjega roda ne može biti majka). — Šegrti su za sad u nas gotovo jedini *materijal*, iz kojega *niču* naši obrtnici (mjesto *materijal* treba reći *sjeme* ili *rasadnik*, ili mjesto *ničU* treba uzeti: *razvijaju se*). — Čuvajte se toga pisca, jer on *otrov sije* (mjesto: truje čitatelje ili zapaja ih otrovom). — Ta je poslanica nalik doduše na sunce, ali na zimsko sunce bez topline, koje više sipa *kisele* nego *slatke zrake*. — Nemili *haos*, koji je vladao u općinskoj upravi, *slomio* je novi načelnik neumornim svojim radom (haos se ne lomi, već se raščišćava, rasturuje). — I Hrvati hoće da stupe

u *vijenac* ostalih prosvijetljenih naroda (treba reći: u kolo). — Ostao sam u Beču *pitajûći se nadom,* da ću naći kojega znanca (čovjek se nadom ne pita, nego se nada; uostalom to je rusizam). — Vidio je; kako mu protivnici podmuklo *rade o slavi* (ne radi se o slavi, nego o glavi). — Najsrdačnije zahvaljujemo slavnoj općini, od koje smo obilnu potporu gotovo 10 godina *milostivo* primali (mjesto: od koje smo milostivu obilnu potporu primali). — Ne valja ljude, što rade na javnom polju, kuditi unaprijed, jer ih tim odvraćamo od korisnih i plemenitih *zamisli* (ne odvraćamo ih tim od zamisli, nego od rada).

36. Osobito treba paziti na svezu pridjeva s imenicama, jer ne pristaje svaki pridjev u svaku svezu. Može se na pr. reći: junačko srce Petrovićevo — ili *junačka* njegova desnica; ali nije dobro: *junačke* kosti Petrovićeve počivaju izvan domovine. Dobro je: *duboko* znanje, *uži* i *širi* odbor, *pučka* škola, *pučki* učitelj, — ali nije dobro: *duboki* znalac rimske historije, *uži* i *širi* odbornik, *pučki* učenik (mjesto: učenik pučke škole). U ovakoj porabi adjektiva treba svakoga da vodi dobro jezično osjećanje, jer gdjekoje sveze jezik podnosi, premda su po smislu slabo opravdane; tako na pr. pored *svinjska* bolest dobro je i: *svinjski* trgovac; isto tako: *hladna* knjiga pored *hladan* pisac, *drveni* zanati, *drveni* majstor pored *drveno* oruđe (vidi u Iv. rječniku) i t. d.

Netočnost izlazi često otud, što pisac ne misleći na ono, što je prije rekao, upotrebi ovaj ili onaj oblik ili izraz, koji se ne slaže s tim, već s drugim čim, što nije rečeno, a pisac misli (u zaboravu ili u brzini) da je rekao. Na pr. Zreliji učenici dolazeći na ferije kući među neuke ljude *poučavaju* ih, *razbijaju* njihovo praznovjerje i tumače im prirodne pojave, o kojima *je* u školi *naučio,* da se upravljaju po stalnim prirodnim zakonima. — Školski propisi traže od učitelja, da pruže *učenicima* neku određenu mjeru znanja, koje će *mu* kasnije biti osnova za dalji *njegov* rad. — Učitelj botanike neka u školu donosi što više svježih biljaka, jer je od herbarija u školskoj obuci malo pomoći. Vrlo su korisni botanički izleti, koji treba da su što češći. Tu *ih* učitelj može upućivati i uvježbavati njihova ćutila, da ne lutaju po prirodi bez cilja. — Narod učitelja rado plaća veleći: učitelja je plaćao *moj otac* i *moj djed,* pa hoću i ja (to ne veli narod nego pojedinci). — Hrvatski je seljak ratar i stočar. Da se odoli golemom radu *tih dviju grana gospodarstva,* za to treba u narodu mnogo marljivih ruku.

Ovakovih pogrešaka ima i u Vuka: ovaj je namastir u neiskazanoj vrleti i tjeskobi: odovud se nadnijele nad njega stijene Kablarske, a odonud ispreko Morave Ovčarske; a i od ozdo i od ozgo tako su se stijene *ovi dviju planina* sklopile, da se ništa ne vidi (kao da je naprijed rečeno: stijene Kablara i stijene Ovčara). dan. 1, 3, namastir ovaj niti ima kake stoke ni zemlje ni nurije, nego se u njemu živi upravo kaluđerski, t. j. ljudi *im* iz

obližnji sela poklone po malo žita ili brašna (kao da je naprijed rečeno: kaluđeri u njemu žive upravo kaluđerski). 19., spaija je dužan svoje seljake braniti od svake bijede i nepravde, i to *oni* svagda rado čine, osobito koji su znatniji (kao da na početku stoji plural: spaije su dužne). dan. 2, 79, baše su bile gotovo svu Srbiju počitlučile; đekoji su se nametnuli selima i kazali: *ja sam* vam čitluksaibija (kao da pred tim stoji: đekoji se nametnuo). 80., (poslovicu „poblijedio kao šljepačka tikva uz berbu" tumači Vuk:) kad se ko vrlo zacrveni; jer je šljepačka tikva uz berbu crvena od novoga vina, koje *im* ljudi sipaju u nju (kao da je naprijed rečeno: jer je tikva slijepcima crvena). nar. posl. 250., svinjska bolest, koja *ih* napadne, kad jedu žir, a nemaju dosta vode (kao da se na početku veli: bolest svinja). rječnik kod огњица., tako su na pr. Tršićani — *gdje* sam se ja rodio — plaćali svome spahiji 10 groša od oženjene glave (kao da se mjesto Tršićani veli: selo Tršić — plaćalo je). kod спахија., Tršićani — *gdje* sam se ja rodio — davali su na poresku glavu po pet oka graha. kod читлук.*).

37. U ovima sada navedenim i sličnim primjerima kosi se ovaj ili onaj izraz sa gzamatičkom građom rečenice, ali netočnost može biti i u mislima; takva netočnost nije upravo protivna razumu, jer čitatelj dobro uviđa, da pisac nije onako mislio, kako je u brzini ili u nemaru napisao, ali je često smiješna. Na pr. ova je bara *zdravstveno* za čitavu varošicu opasna (da je zdrava, ne bi bila opasna). — To je bilo one godine, kad se naša tetka udala za *pokojnoga* Jugovića (treba reći: za Jugovića, koji je sada pokojni). — Posao svećenika nije samo da kršćava djecu, vjenčava mladijence, sahranjuje mrtve i crkvenu službu služi, nego treba da među *njima* širi ljubav i slogu u svakom dobru (dakle i među mrtvima!). — Među dobrotvorima našega društva često se ističe milostiva *desnica* gospode vlastelinke (sama desnica nije dobrotvor i ne može se među dobrotvorima isticati). — Siromašnoj mladeži priskoči u pomoć podašna ruka, koja je zauzeta za svako dobro djelo, a osobito za narodnu prosvjetu; *ruka* je ta gospodin ovomjesni načelnik Jovanović (ruka ne može „priskočiti", ruka ne može biti zauzeta, ne može biti načelnik). — Pošto se zavjesi sklope, uvuče se u sobu tihim korakom jedna *ženska noga* i ugasi svijeću *vlastitom rukom*. — Nemojmo *hvaliti* ni *kuditi* ljudi, prije nego smo ih pravo upoznali, jer im time krivdu činimo, a često ih i *odvraćamo* od korisna za narod rada (ovo je istina samo ako ljude kudimo, a nije, ako ih hvalimo). — U ovom se članku obazirem na jezike srpskohrvatski, talijanski i njemački, jedno što su mi ti jezici najbolje poznati, a drugo, što su oni

*) Ne treba se čuditi, što tih pogrešaka ima u Vuka, kad i neki slavni pisci evropski nijesu prosti od njih. U knjizi H. Paula „Prinzipien der Sprachgeschichte" (3 izd. str. 149) navodi se po jedan takav primjer iz Tukidida, Cezara, Livija, Getea i Herdera. I Paul toj pogreški kaže „Ungenauigkeit".

nama u kulturnom obziru najpotrebniji poradi našega geografičkoga položaja u Evropi (ovaj drugi razlog vrijedi samo za jezike njemački i talijanski, a ne za srpskohrvatski). — Ucviljeno naše rodoljubno srce, kojemu još nijesu zacijelile ljute rane zadane mu od narodnih neprijatelja, *prstom pokazuje* na prave uzroke svih naših jada, a da usta i ne govore. — Veliki su ljudi zvijezde, koje slavnim svojim djelima rasvjetljuju mrak zemaljskoga života (zvijezde nemaju slavnih djela). — Daj Bože, da ovaj naš vapaj dopre do *mjerodavnih ušiju* i da nađe odziva u *njihovim srcima*! — Na ove je primjere nalik ovaj iz Vuka: Politika turskoga dvora slabo dopušta, da jedan paša dugo sjedi na jednom pašaluku, nego ji često mijenjaju. A mlogima (kad što skrivi ili ga oblažu neprijatelji) i glavu odnesu u Carigrad, *da ni sam ne zna za što*. dan. 2, 85. U tom je primjeru još i to rđavo, što bi poradi ostalih oblika singulara *(skrivi, ga, sam, ne zna)* mjesto *mlogima* moralo biti: *mlogome*.

Protiv točnosti u mislima griješi pisac, kad ne pazi dobro na red, kojim misli izriče, te veli štogod prije, što bi trebalo da se poslije reče — i obrnuto. Samo se sobom razumije, da pisac ne smije kvariti prirodnoga reda opisujući kakve događaje ili pojave. Na pr. opisujući narodne seljačke običaje na božić treba početi s ranim jutrom i lijepo ići po redu pa završiti s večerom, a ne skakati sad ovamo sad onamo. To je pravilo elementarno, koje je dosta samo spomenuti, a tako isto već elementarna točnost i to traži, da se pisac drži reda, što ga je sam sebi postavio. Na pr. ko na početku svoga članka veli, da su najvažniji izumi novijega vremena: željeznica, parobrod, brzojav, telefon, aeroplan, pa dalje tumači te izume, on treba da se drži reda, kojim ih je u uvodu naveo.

Skladnost.

38. Ne treba razvijati opće poznate istine, kako je ljudma sklad prijatan, a nesklad kako im je protivan. Zato se nesklada dobar stilist čuva. On nastoji, da piše stilom, koji odgovara sadržaju; ako piše ozbiljan, učen članak, ne smije ni u riječma ni u smislu biti ništa protivno ozbiljnosti i učenosti; ako piše feljeton, ne smije upotrebljavati riječi i rečenica kao u kakvoj akademičkoj monografiji i t. d. Sada ću navesti nekoliko riječi, koje ne bi smjele stajati u ozbiljnom ili učenom članku. Neskladno ili trivijalno bi bilo, kad bi se u njemu nalazile riječi: *raskokodati se* (mjesto: stati živahno prepirati se), *smandrljati* (mj. pojesti), *čalabrcnuti* (mj. okusiti), *cmoknuti* (mj. poljubiti), *slizati se* (mj. udružiti se ili zamilovati se), *pjevalo* (mj. grlo), *Švaba* (mj. Nijemac), *izmicauz* (mj. pobježe) i t. d.

Dalje bi trivijalno bilo u takvom članku reći: vući koga za nos, — puhati s kime u istu tikvu, — puna šaka brade, — ili

zagledali su se u Aristotelova pravila *kao telići u nova vrata* i nijesu se usuđivali ništa mijenjati; ili: balkanski su narodi prema svojoj veličini krepki i zdravi, premda su im Turci u davnini mnogo puta *krv pustili*, — Rđavo je i u Vuka: malo nijesu *pocrkali* od smijeha. dan. 2, 130.; kašto se pobiju djevojačka braća i rođaci s otmičarima i bude *mesa* dosta. rječn. kod ОТМИЦА.

Trivijalno je i neskladno u ozbiljnom članku i ono, što je odveć obično. Tako na pr. valjan stilist ne će napisati: predsjednik pozdravi skupštinu *kratkim, ali jezgrovitim* govorom; — tada Preradović umrije, *ali što rekoh*: *umrije*, on je besmrtan u svojim djelima, dogod bude hrvatskoga naroda. Trivijalno je, kad ko sebe zove *pisac ovih redaka*, što se u novinama često čita. — Juvenalove riječi „mens sana in corpore sano" poradi toga, što su odviše obične, ne treba upotrebljavati, kad se govori o potrebi gimnastike*). Trivijalno bi bilo, da sam ja u uvodu ove svoje stilistike naveo Buffonove mnogo hiljada puta već navođene riječi: le style c'est l'homme. Od prevelike porabe postale su preveć obične i dodijale su riječi Preradovićeve: Rod bo samo, koj' si mrtve štuje, na prošlosti budućnost si snuje; isto tako stara lozinka: samo sloga Srbina spasava.

Ovake i slične vrlo obične otrcane fraze ne dolikuju ozbiljnom članku, u kojem one svojom prazninom čovjeka od ukusa diraju neugodno kao i svaki prazan govor u običnome životu, na pr. razgovor o vremenu.

39. Nije dosta, da skladnost bude samo između sadržaja s jedne strane i između riječi i rečenica s druge, već treba da u skladu među sobom stoje ko pojedini dijelovi rečenica tako i pojedine čitave rečenice. Ovo se svojstvo dobra stila zove harmonija ili koncinitet (lat. „concinnitas"). Valjan stilist ne će napisati na pr. ovaku rečeničnu svezu: *Búdimo* u narodu vjeru, *širimo* u svim slojevima prosvjetu, *nastojmo* oko općega blagostanja, *odvraćajte* narod od stramputica i *svjetujte* ga u dobru, — pa da vidimo, kako će nam domovina procvasti (svi ovi imperativi treba da stoje u istom licu). Ni ovo nije dobro rečeno: Pomoći nam ne će u narodnoj našoj borbi ni *Francuz* ni *Rus*, a kakvi su nam neprijatelji *Nijemci* i *Talijani*, to je dovoljno pokazala naša prošlost, mnogo manje od njih nije nam naudio ni sam *Turčin* (imena svih ovih naroda treba da stoje ili u jednini ili u množini). Neskladan bi bio i ovaj primjer: Da se svi ljudi drže strogo riječi jevanđelskih o pravdi i ljubavi, uljudio bi se divljak, *oslobodio bi se rob*, umilostivio bezdušnik, umekšao tvrdica (pisac ovdje hoće da kaže, kako bi jevanđelje obratilo na pravi put rđave ljude, ali rob sam sobom nije grešnik, niti se on sam može osloboditi, makar se on najstrože držao jevanđelja).

*) Osim toga sasvim je krivo, kad se misli, da su te riječi u starih Rimljana bile kakvo načelo ili lozinka u njihovu odgajanju; te riječi izustio je samo Juvenal i niko drugi u starome Rimu i s njima ni malo nije mislio na gimnastiku, nego na čovjeka zdrava i dušom i tijelom.

Treba se čuvati rđave gradacije, jer inače griješi pisac protiv skladnosti. Na pr. ne bi skladno bilo: Zašto se danas u tako velikom broju ovdje sakupismo? Možda u proslavu kakve svjetske ili crkvene svečanosti? Ne! Možda očekujemo kakvoga crkvenog ili svjetskog velikaša? Ne! Da možda proslavimo kakav osobiti za našu domovinu ili za ovaj kraj radostan događaj? Ne! Možda dolazak novoga župnika ili izbor novoga učitelja ili što slično? Ni to nije, već smo se mi sakupili, da . . . .

Glatkoća.

40. Ako je koja pjesma nutarnjom svojom vrijednosti makar kako dobra i lijepa, ali su joj stihovi hrapavi, mi ne nalazimo u njoj potpunoga duševnog užitka, kako bismo ga nalazili, da su još i stihovi glatki. Zato poetika s potpunim pravom traži od pjesnika, da mu pjesma i u formalnom pogledu bude dotjerana, t. j. u gradi stihova i u namještanju riječi. Isto tako i stilistika traži, da namještanje riječi bude glatko. Vrstan stilist osjeća, da je hrapavost u namještanju riječi mana jednako neugodna i onome, koji govori, i onome, koji sluša, zato se on i čuva te mane. Ja ne ću govoriti ovdje o ritmu u prozi, jer pravila, što su ih za to postavili stari retorici za grčki i za latinski jezik, odviše su neodređena i rastegljiva i bez vrijednosti za današnje jezike evropske. Zato ću ja ovdje navesti samo nekoliko sasvim jasnih i određenih pravila za stilističku glatkoću.

Dobar stilist neka se čuva trpanca riječi, što jedna do druge stoje i sve imaju isti broj slogova. Tako bi hrapava bila ova rečenica: sad bar sve to zna taj vaš drug; tako isto i ova: naša mila Stanka ode jučer sama svojoj staroj majci i t. d.

Protivno je glatkoći, kad se nađe odviše konsonanta ili odviše vokala na svršetku jedne i na početku druge riječi, što stoje neposredno jedna za drugom i nijesu rastavljene nikakvom interpunkcijom. Na pr. ako ti tu milo*st zn*aš upotrebiti; — znam, da je bole*st zd*ravlju protivna; — odnesi taj gro*zd str*icu; — obe*ćao a i u*činio i t. d.

Ne može se prigovarati, kad isti slog stoji na kraju jedne riječi i na početku druge neposredno za njom, na pr. pruži svoju sta*ru ru*ku; takve rije*či či*ne bunu u narodu; mi ga ne *ćemo mo*liti i t. d. Ali je dosta hrapavo, kad se taj slog počinje dvjema konsonantima, na pr. naša tjeles*na sna*ga; vaša do*bra bra*ća; to su pro*sti sti*hovi; a još je hrapavije, ako su na početku tri konsonanta, na pr. onda po zemlji pro*stru stru*ke. Nesnosna je hrapavost, kad se sastanu tri, a pogotovu četiri jednaka sloga, na pr. koli*ko koko*ši imate?; lije*po po*povi govore; mo*je je je*dino veselje; slu*ga ga ga*zi; viso*ko soko*li lete; naučio je Ja*kova kova*ti; ako *omili Mi li*ci taj posao i t. d.

41. Gladak stil ne trpi slika ili sroka, jer je slik nakit pjesnički, kojega prozi ne treba. Zato neka se na blizu ne nalaze riječi, koje među sobom stoje u sliku, a osobito neka takve riječi ne budu na kraju dviju rečenica, koje nablizu stoje. Na pr. u našoj velikoj *tuzi* žališe nas svi naši *druzi;* — imao sam veliku *brigu*, dok sam napisao ovu *knjigu* i t. d.

U dobru stilu ne valja namještati riječi tako, da iziđe stih, jer je to za prozu preglatko. Kad čovjek piše našim jezikom, vrlo mu lako izlazi deseterac; ako je samo jedan, nije pogreška, jer se i ne opaža, ali ako su dva ili više jedan do drugoga, već se može opaziti, te pažljiva čitatelja neugodno dira miješanje stihova i proze. Tako bi na pr. bilo ovo: Još od svega najljepše je ovo: kritik meni štošta prigovara, o čem nema ni pravoga pojma; tako mi osim drugoga veli, da sam ..... Dakle tri deseterca jedan za drugim! — Valjan će stilist dakako paziti, da mu ne iziđu iz pera ni drugi narodni i umjetni stihovi.

Čistoća.

42. Stilistička čistoća traži, da se ne upotrebljavaju nepotrebne tuđe riječi. Potpuno bi čist bio onaj jezik, u kojemu ne bi bilo ni jedne tuđe riječi, ali takvoga jezika nema niti je bilo, a danas pače među evropskima nema ni takvoga, koji bi potpunoj čistoći blizu stajao. U davnini bila su takva dva jezika, i to starogrčki i staroindijski, u kojima se nalazi vrlo malo tuđih riječi (u starogrčkom jeziku klasičnoga doba ima nekoliko feničkih riječi, a u sanskrt je prodrlo nekoliko riječi iz jezika podjarmljenih naroda). Zato potpune čistoće ne možemo tražiti u stilu ni jednoga sadašnjeg jezika, jer bismo išli za onim, što je nemoguće. Stilistik dakle traži samo relativnu čistoću te veli: ne upotrebljavaj nepotrebnih tuđih riječi, t. j. onakih, za koje ima u jeziku dobrih svojih zamjena. Razuman stilistik zna, da mnogih i mnogih tuđica ne može iz jezika istisnuti nikakva sila, a to su one, koje je narod već odavno primio te se više i ne osjećaju kao tuđe blago. Takve su na pr. u našem jeziku riječi: *car, crkva, đak, knez, komad, kralj, majstor, post, puška, račun, subota, trešnja, vino* i t. d. Na takve i slične riječi navaljivati bilo bi nerazumno i smiješno Ima i takvih riječi, koje se dobro osjećaju kao tuđe, jer su tek u novija vremena uzete, ali za njih nema jezik ili nikakve zamjene, ili bar nema dobre, zato su i takve tuđice potrebne, te stilistik ni na njih ne će udarati, doged ne umije preporučiti za njih dobre domaće zamjene. Takve su riječi na pr. *akademija, fanatizam, general, magnet, ministar, moda, politika, republika, simpatija, stilistika* i t. d. Tako ne ostaje drugo nego protiviti se samo onakim tuđicama, za koje ima dobrih domaćih zamjena. Stilistik veli: ne upotrebljavaj turskih riječi: *adet, bašča, burgija, kazan, komšija, konak, mehana, odžak, pen-*

džer, peškir, sokak, terzija i t. d., kad mjesto njih imamo lijepe svoje riječi: *običaj, vrt, svrdao, kotao, susjed, stan, krčma, dimnjak, prozor, ručnik, ulica, krojač.* Ne treba nam ni madžarskih riječi: *astal, doboš, fela, hasniti, mentovati, trh, utanačiti* i t. d., kad možemo lijepo naški reći: *stô, bubanj, vrsta, koristiti, lišiti, breme, uglaviti.*

I riječi učene (t. j. koje nisu prostonarodne) iz latinskoga i grčkog jezika upotrebljavajmo umjereno; kod naših lijepih riječi: *književnost, pjesništvo, porodica, rok, suočiti, sveučilište* ne treba nam tuđica: *literatura, poezija, familija, termin. konfrontirati, univerzitet* i t. d.

U odbacivanju tuđih riječi ne smijemo biti pretjerani, t. j. neke treba zadržati, i ako su tuđe, i to stoga, što za njih nemamo ili dobrih ili običnih zamjena, a neke zato, što su se već odavno u našem jeziku sasvim odomaćile. Ovamo idu ove njemačke rijači: *cilj, pakovati, remen, škoda, štof, šunka, tipkati, tucet, zemljička;* — turske: *čamac, čarapa, ćelav, div, dućan, duvan, jogunast, kalup, top, torba, tumačiti, zanat, zulum;* madžarske: *cipela, čopor, kip, korov, lopov, remek, ruda* (ili *rudo), soba.*

43. Što je dovde navedeno riječi tuđica, sve su to riječi iz neslavenskih jezika. Ali u književnom našem jeziku ima dosta veliki broj (nekoliko stotina) riječi, što su ih književnici u novija vremena uzeli iz ruskoga i češkoga jezika (više iz prvoga nego iz drugoga). Za neke se od tih riječi ne može znati, iz kojega su upravo od ta dva jezika uzete, jer se nalaze u jednome i u drugom (na pr. *doslovan, dostaviti, ogroman, povod, ravnodušan, skroman, svjež, udoban, strop);* za druge se sigurno zna, da smo ih uzeli od Rusa, na pr. *dozvoliti, iskren, izvoljeti, ličinka, ljubopitan, odličan, oduševiti, pobornik, pokrovitelj, posjetiti, svojstvo;* a za treće sigurno znamo da potječu iz češkoga jezika, na pr. *bilina, časopis, dobrobit, dražba, geslo, ogavan, okolnost, pojam, veleban.*

Nijesu sve riječi iz ruskoga i češkoga jezika potrebne i dobre. Nepotrebne su one, za koje ima u našem jeziku dobrih zamjena. Takove su na pr. iz ruskoga jezika riječi: *dozvoliti, izlišan, izviniti, opredijeliti, pobornik, posjetiti,* mjesto kojih imamo dobre svoje riječi: *dopustiti, zališan, oprostiti* (ispričati), *odrediti, branič, pohoditi.* Ne trebaju nam ni češke riječi: *dostatan, ogavan, opetovati, plodina, ras(t)lina, veleban* ked naših dobrih domaćih: *dovoljan, gadan, ponavljati, plod, biljka, veličanstven.*

44. Gdjekoje riječi češkoga izvora protivne su duhu našega jezika, i zato ih ne treba upotrebljavati. To su: *ograditi se (ogradivati se)* od čega, *osloviti* koga, *upliv.* Prva bi riječ mogla onda podnijeti, kad ona ne bi u narodnome našem jeziku sasvim drugo značila. Ako Česi svoje „ohraditi se, ohrazovati se" mogu uzimati u značenju njemačkoga „sich verwahren", mi lje ne možemo, ako ne ćemo da nanosimo nasilje svome jeziku, već treba da govorimo: *odbijati* što od sebe, *odbranjivati* se od čega (prema

čemu je imenica *odbrana)*. Glagol *osloviti* nije doduše u nas dobar, jer naši glagoli, koji znače „govoriti, besjediti", nemaju nikad uza se u akuzativu ono čeljade, kojemu se govori, kako imaju Nijemci („einen anreden, einen ansprechen"); dakle je *osloviti* (koga) tako isto rđava riječ kao i kovanica *nagovoriti* (koga) prema njemačkom „einen anreden", ali između dva zla mislim da je *osloviti* manje zlo nego *nagovoriti*. — Riječ *upliv* podnosio bi naš jezik samo onda, kad bi naš glagol *uplivati* značio, da što utječe u što, ali on znači: zaplivati u što (na pr. u vodu, u more). Zato je svakako bolja riječ *utjecaj* za njem. Einfluss, jer prema toj imenici imamo glagol *utjecati* (u što).

Sasvim su nepotrebne riječi *Hinko, Vilim, Dražđani, Lipsko;* neka ih Česi upotrebljavaju u svojem jeziku. ali nama ne smeta ništa govoriti *Henrik, Vilhelm, Dresden, Lajpcig,* kako nam ne smeta ni stotinu drugih njemačkih imena, na pr. Albert, Rudolf, Berlin, Štutgart i t. d. Pomenuta imena ne postaju naša narodna tim, što ih uzimamo u češkom obliku. Ne treba nam ni *Monakov;* bolje je bez promjene *Minhen* (München).

Rđavo je, kad govorimo i pišemo: *francuština, latinština, čakavština, kajkavština* i t. d. mjesto da lijepo prema duhu dobroga narodnog jezika rečemo: francuski jezik, latinski jezik, čakavsko ili kajkavsko narječje i t. d. Pustimo Česima njihove riječi, *čeština, francouzština, latinčina* i dr., to njihov jezik podnosi, ali naš nikako, jer naša ni jedna imenica s nastavkom *ština* (na pr. đakovština, budalaština, nevaljalština i t. d.) ne znači jezik ili narječje. Vidi u gramatici §. 355l.

45. Dobro će biti reći ovdje koju riječ o glasovnim promjenama onih riječi, što smo ih uzeli iz ruskoga i češkoga jezika. Ja bih u tome poslu postavio ovo pravilo: dajimo tim riječma onaj glasovni oblik, koji bi im davao i narod, da je neposredni susjed Čeha i Rusa, pak da od njih sam prima riječi. Narod bi na pr. zacijelo od češkoga *vzor* načinio *uzor,* jer prema češkome prijedlogu *v* mi imamo svagda *u;* od ruskoga ущербъ, сообщить načinio bi narod *uštrb, saopćiti* (ć u ovoj riječi prema *opći, općina)* tako bi rusko мечта narod pretvorio u *mašta* poradi riječi *maštanije* koju ima iz crkvenoslavenskoga jezika već odavno. Ali *o* u точка, точный, ili *я* u вѣроятный ne bi narod ni u što mijenjao, jer on niti zna niti može znati, da prve dvije riječi imaju isti korijen, što ga ima i naš glagol *taknuti* i da bi treća riječ po glasovnim zakonima našega jezika morala glasiti *vjerojetan.* Narod bi također govorio *otmjen, nevješa, revnost* prema ruskome отмѣнный, невѣжа, ревность, a ne: *odmjen, nevješđa, ravnost,* jer u prvoj riječi on sloga от ne osjeća u svezi sa svojim prijedlogom *od,* a u drugoj riječi ne zna da bi prema ruskome ж moralo po glasovnom zakonu u nas biti *đ,* za treću opet riječ i ne sluti, da je u prvom slogu nekad imala glas ь, koji u Rusa prelazi u *e,* u nas u *a.* — Svi srpski i poneki hrvatski pisci govore i pišu *tačka,*

tačan, a gdjekoji *vjerojetan**) držeći, da mi ruske riječi, koje primamo u svoj jezik, moramo mijenjati po glasovnim zakonima našega jezika. Tome načelu ne bi se moglo ništa zabaviti, kad bi svi ti pisci sve ruske riječi mijenjali po njemu, t. j. kad bi govorili i pisali također *odmjen, nevjeđa, ravnost, uštiv* (mjesto *učtiv*). Ali kad ovako oni ne govore i ne pišu, pravo i dosljedno bi bilo da ne mijenjaju ni riječi *točka, točan, vjerojatan*.

46. Pored neslavenskih i slavenskih tuđica ima u književnom jeziku još i treća vrsta riječi, koje nijesu pravo njegovo blago, premda se ne može u pravom smislu reći, da su tuđe. To su riječi iz narječja kajkavskoga. I ovdje vrijedi pravilo: neka se uzimaju samo one kajkavske riječi, za koje književni jezik nema dobrih zamjena; na pr. *kukac, ličiti, ličilac, rublje, rubac, ravnati—ravnatelj*, (štokavsko *upravljati—upravitelj* više je njem. *leiten—Leiter* nego dirigiren—Director), Rđave su one kajkavske riječi, za koje Štokavci imaju dobrih svojih riječi; rđave su zato, jer su zališne; na pr. *akoprem* (štok. *premda*), *bedast* (štok. lud), *darežljiv—darežljivost* (štok. pòdatljiv—pòdâšan), *korenika* (na pr. on je stara hrvatska korenika: štok. on je Hrvat starogakova), *osebujni, osebunjak* (štok. osobit, osobitost, osobina), *pošast* (štok. kuga), *prhak* (štok. *bȕhav* ili *bȕhâvan*, o hljebu i zemlji; za zemlju se može uzeti i pridjev *sipak), prispodoba—prispodobiti* (štok. poredba, porediti, isporediti), *silno* (na pr. *silno* su se rasrdili, štok. vrlo, veoma, jako), *uštiti* ili *priuštiti* (kajk. upravo *vuščiti*, što je iz njem. wünschen; štok. *željeti, od srca željeti, blagosiljati, radovati se čemu); željva* (štok. kornjača).

U književni jezik prodrla je i jedna posve zališna čakavska riječ, a to je *li* ili *lih*, mjesto koje će dobar pisac svagda uzimati lijepu štokavsku riječ *samo;* još su čakavske riječi *klesar* (klesati) *spužva*.

47. Ni provincijalizama ne treba unositi u književni jezik, t. j. onakih osobina, koje se govore samo u gdjekojim krajevima, a nijesu poznate svim Štokavcima. Ovamo idu na pr. lički provincijalizmi: *mariti* u značenju „trebati"; na pr. *nijesi mario* pisati mu, t. j. nije ti trebalo da mu pišeš; ili: ako im nije bilo po volji, *nijesu marili* ovamo dolaziti; *ubilo ga* (iz puške), *uzelo ga* (u vojnike), *odvelo ga* (kući) i t. d. mjesto: ubit je, ubili su ga, uzet je, uzeše ga i t. d. — Slavonski su provincijalizmi *rado* u značenju „valjada"; na pr. on će *rado* danas doći; *neka —nekate* u značenju: nemoj, nemojte, na pr. neka vikati, nekate misliti; *dojiti* u značenju „musti"; na pr. dojiti kravu. — Dubrovački su provincijalizmi na pr. *grub* u značenju „ružan", isto tako i ovo: ovdje se čita dobre knjige, — za to ih se prezire, —

*) Ništa ne valja oblik *vjerovatan*, kako mnogi pišu misleći, da je to pravi hrvatski ili srpski pridjev izveden od glag. *vjerovati*, a ne misle, da mi ne samo prema glagolima na *-ovati*, nego i uopće nemamo ni jednoga pridjeva na *-ovatan*.

Ivana se svuda hvalilo (mjesto: ovdje se čitaju dobre knjige; zato su prezirani; Ivana svuda hvale ili Ivan je svuda hvaljen).

48. Red je, da kažem što u arhaizmima, t. j. o riječima, koje danas više u narodu ne žive, nego su uzete iz starih knjiga. I ovdje treba reći: samo oni arhaizmi neka se upotrebljavaju, za koje današnji jezik nema dobrih zamjena. Takvi su potrebni arhaizmi: *hiniti* (simulare), *kopno* (narod govori danas: suha zemlja, ali to se ne može uvijek upotrijebiti zgodno za geografički pojam: kontinent), *lihva—lihvar, odvjetnik—odvjetovati, oporuka—oporučitelj, porota—porotnik, urota—urotnik, urotiti se, žezlo, žrtva—žrtvovati,* Nepotrebni su arhaizmi na pr. *dočim* (mjesto: dok), *ini* (mjesto: drugi), *koli—toli* (mjesto: koliko—toliko), *udo* (mjesto: ûd).

49. Protivni su arhaizmima neologizmi, t. j. riječi, što su ih književnici načinili u novije vrijene. Koji neologizmi nakon duljega vremena (na pr. iza 100 godina) sasvim prijeđu u jezik, oni više dakako nijesu neologizmi te nemaju nikakvog osobitog imena, ako su dobro načinjeni; ako li nijesu, zovu se bez obzira na svoju starost barbarizmi. Bilo bi nerazumno osuđivati uopće sve neologizme, jer bi to značilo od naroda tražiti, da ne razvija riječi za nove pojmove. Kad bi ljudma moguće bilo zatvoriti svoje glave od novih pojmova, onda ne bi dakako trebalo neologizama; ali kad znamo, da to ljudma nije moguće, onda je lako dokučiti prijeku potrebu novih riječi.

Neologizmi treba da se tvore prema duhu narodnoga jezika, t. j. da se ne ogrešuju ni o jedan dio njegove gramatike ni o rječničko mu blago. Ja ću ovdje navesti nekoliko dobrih neologizama, načinjenih prema duhu narodnoga jezika: *časnik* (dolazi doduše već i u starijoj književnosti, ali u opće za čovjeka u časti, ne za oficira kao danas), *drvored* (Allee), *duhovit* (geistreich), *dvoboj, iznenaditi, obrt* (Gewerbe; načinjeno iz pridjeva *obrtan,* koji znači „okretan"), *odbor* (Ausschuss), *olovka, omogućiti* (ermöglichen), *ostvariti* (verwirklichen, realisieren), *posljedica* (Folge), *predočiti* (vergegenwärtigen), *preporan* (strittig), *promet* (Geschäft, Vehrkehr, načinjeno iz pridjeva *promećuran,* geschaftig i prema glagolu *prometati se* geschäftig sein, sich rühren), *pustolov—pustolovina* (Abenteuer). *slavlje* (Triumph), *sukob* (Conflict), *sukobiti se* (in Conflict gerathen), *svota* (Summe, načinjeno od osnove pridjeva *sav,* a rastavljati treba: *sv-ota,* t. j. koliko je u svemu), *tvornica* (Fabrik), *umjetnost—umjetnik* (Kunst, Künstler), *unovčiti, velikanstvo* (Grössenwahn), *zamašaj* (Tragweite; u Vuka samo Hieb, ictus). — Evo još nekoliko dobrih neologizama: *brzojav, doživljaj, dvopek, izvještačiti* (za njem. erkünsteln), *natražnjak, olakotan, otežotan, ovratnik, proziran, skorojević* (za njem. Emporkömmling, franc. parvenu), *skutonoša, stranka, vodovod, značaj, željeznica* i dr.

50. Rđavi su neologizmi ili barbarizmi od dvije vrste: jedno su onake riječi, koje su ropski prijevod iz tuđih jezika, u nas dakako

ponajviše iz njemačkoga (zovu se osobitim imenom **germanizmi**); drugi su opet barbarizmi ružne kovanice protivne duhu čistoga narodnog jezika. Evo nekoliko primjera za barbarizme prve ruke: *domoći se* (sich bemächtigen; mjesto toga bolje je: dostati se, dokopati se, dosinuti se), *dorastao* (na pr. nijesi ti dorastao tome poslu, gewachsen; bolje je: nijesi ti podoban za taj posao), *izdašan* (ausgiebig, bolje: obilan), *izgledati* (aussehen; na pr. ova kuća izgleda kao tamnica; bolje: biti kao), *napadan* (auffallend; mjesto: to je napadno, bolje je: to pada u oči), *nasjesti* (kome, einem aufsitzen; bolje: dati se prevariti, nasamariti), *osvjedočiti* (überzeugen; bolje: uvjeriti), *posvetiti se* (čemu, sich widmen; bolje: dati se na što), *upitni* (fraglich, bolje: onaj ili pomenuti, rečeni), *tjelovježba* (Leibesübung; bolje: gimnastika turnanje) i t. d.

Ali gdjekoji ovaki barbarizmi prodrli su već odavno i u narodni jezik, te ih narod upotrebljava kao prave svoje domaće riječi. Takvi su na pr. *predbacivati* ili *prebacivati* (vorwerfen), *rado imati koga* (einen gern haben), *dopasti se—dopadati se* (gefallen; dolazi već u pisaca XVIII. vijeka, vidi u akad. rječn.), *dobar stajati* (gut stehen, t. j. jamčiti se, upotrebljava i Vuk na pr. u dan. 2, 25., 4, 15., rječn. kod намастир). Tako se čini,da ulazi u narod i barbarizam *izgledati*. Riječ *predstava* (Vorstellung) nije još ušla u narod, ali već Vuk (mil.-obr. 56., kovč. 27) upotrebljava riječ *predstaviti* (sebi, sich vorstellen). Valjada će i riječi *mjerodavan* (massgebend), *izlet* (Ausflug) ostati u jeziku, kad se ne zna, kojim bi se narodnim riječima mogle zamijeniti.

51. Druge ruke barbarizmi jesu ovo: *bitisati* (u značenju opstajati; to je upravo turska riječ i znači „proći": bilo i bitisalo t. j. bilo i prošlo; osim toga je to trenutan glagol); *možebitni* (etwaig; ovo treba opisati; na pr. mjesto: na možebitna pitanja odgovoriće predsjednik — treba reći: ako ko što zapita, odgovoriće predsjednik); *pogodovati—pogodnost* (begünstigen, Begünstigung, mjesto: povoljiti kome, povoljba), *prosvjed—prosvjedovati* (skovano prema riječma: protest, protestirati, koje je bolje upotrebljavati, ako su i tuđe, ali bar nijesu nagrde), *uobziriti* (berücksichtigen, mjesto: uzeti u obzir), *uplivisati* (ovo je prava nakaza od češkoga „upliv" i od grčkoga nastavka *isati;* mnogo je bolje: utjecati, utjecaj).

Vrlo su rđavi i ovi barbarizmi: *glasovir* (Klavir), *našastar* (Inventar), *obvezatan* (obligatan), u kojima su završeci tuđih riječi; mnogo je bolje: *klavir, našasnik, obavezan.* Isto su tako loše riječi s tuđim nastavkom: *vojarna* (bolje: kasarna), *prevarant* (prema njemačkom: Defraudant, t. j. varalica); ovu drugu riječ pišu samo najgori pisci.

52. Napokon treba dodati, da među barbarizme treba brojiti uzrečice, koje nijesu narodne, a nijesu ni opće evropsko blago, već su prevedene iz tuđega kojeg jezika. Na pr. *učiniti potrebne*

korake (die nötigen Schritte thun, mjesto: postarati se), *koplje lomiti* (Lanze brechen, mjesto: boriti se, oglédati se na mejdanu); *stoji nam o boku* iskustvo od četiri godine (steht uns zur Seite; mjesto: imamo); tako sam nesretno pao, da sam 14 dana morao *krevet čuvati* (das Bett hüten; mjesto: da sam 14 dana odležao); takav pisac nema prava *prelomiti štap* nad djelima našega zaslužnog pjesnika (Stab brechen; mjesto: osuditi); ja sam ti to *za dušu privezao* (an die Seele gebunden; mjesto: vrlo ili živo sam ti preporučio); *stavio sam vam na srce* (an's Herz gelegt; mjesto: opomenuti, preporučiti); to je *uzvitlalo mnogo prašine* (das hat viel Staub aufgewirbelt; mjesto: o tom je bilo mnogo buke); *đavo u nuždi ždere muhe* (in der Not frisst der Teufel Fliegen; mjesto: nužda nema očiju, nužda zakon mijenja.).

Ovamo idu i uzrečice: *imati zub na koga, — biti kome trn* (bolje: *trun) u oku, — to je voda na moj mlin, — braniti se rukama i nogama, — glavu razbijati* (na pr. dugo sam glavu razbijao, do k sam se domislio), *gledati kome što kroz prste, — stati čemu na put* (prema: stajati kome na putu), — *primati što k srcu, — kititi se tuđim perjem.*

Kad se uzme na um, da i pisci drugih naroda (na pr. njemački) upotrebljavaju uzrečice tuđega izvora (na pr. francuske), onda se ne može ni našim piscima braniti, da se služe takvim uzrečicama. A neke su uzrečice postale opće blago evropske frazeologije (na pr. *pakao je potaracan dobrim odlukama).*

* * *

Obilnije o stvarma, koje se ovdje navode u §§-ima 42—52, govori se u mojoj knjizi „Hrvatski ili srpski jezični savjetnik" (u Zagrebu 1924.). U prvom izdanju moje „Gramatike i stilistike" nalazi se iza same stilistike: Dodatak stilistici (antibarbarus). Taj „dodatak" nije u ovome novom izdanju potreban, jer sve, što je u njemu, nalazi se u pomenutom „jezičnom savjetniku", i to ne samo popravljeno, nego i mnogo potpunije.

KNJIGE
IZ KOJIH JE UZIMANA GRAĐA ZA „GRAMATIKU".

I. Djela Vuka Stef. Karadžića
(mjesto „Vuk" bilježi se u citatima slovo *V*).

Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima. U Beču 1818.

Narodne srpske pjesme. Knjiga I. U Lipisci 1824. (upotrebljen je samo predgovor).

Narodne srpske pjesme. Knjiga IV. U Beču 1833. (upotrebljen je samo predgovor).

Danica, zabavnik za godinu 1826., 1827., 1828., 1829., 1834. (u pet knjiga: 1. 2. 3. 4. 5). Knjiga 4. štampana je u Budimu, ostale u Beču.

Žitije Đ. A. Emanuela. U Budimu 1826.

Miloš Obrenović ili građa za srpsku istoriju našega vremena. U Budimu 1828.

Vukov odgovor na laži i opadanje. U Beču 1844.

Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma preosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću. U Beču 1845.

Novi Zavjet Gospoda našega Isusa Hrista. U Beču 1847. (dijelovi „Novoga Zavjeta" naznačuju se skraćeno, na pr. *mat.*, *d. ap.*, 1. *kor.*, t. j. Matejevo jevanđelje, djela apostolska, prva poslanica Korinćanima i t. d.).

Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona. U Beču 1849.

Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima. U Beču 1852.

„Praviteljstvujuščij sovět serbskij" za vremena Karađorđijeva ili otimanje ondašnjijeh velikaša oko vlasti. U Beču 1860.

Odbrana od ruženja i kuđenja. U Biogradu 1861.

Sitnija Vukova djela upotrebljena su iz zbornika „Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića". Knjiga II., III. Beograd 1894., 1896. (državno izdanje).

Priprava za istoriju svega svijeta radi djece. Preveo s njemačkoga po A. L. Šleceru pokojni Dimitrije Vladisavljević, a pregledao i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču 1864.

Vukova prepiska. Knjiga I.—VII. Beograd 1907.—1913. (upotrebljena su samo pisma, koja je Vuk ome pisao).

II. Djela Daničićeva

(mjesto „Daničić" bilježi se u citatima slovo *D*).

Pisma o službi Božjoj u pravoslavnoj crkvi, napisao A. N. Muravijev, preveo Đ. Daničić. III. izdanje. U Biogradu 1867.

Stari zavjet, preveo Đ. Daničić. U Biogradu 1870. (dijelovi „Staroga zavjeta" naznačuju se skraćeno, na pr. 1 *mojs.*, *psal.*, *jerem.*, t. j. 1 knjiga Mojsijeva, psalmi, Jeremija i t. d.).

Istorija srpskoga naroda, napisao A. Majkov, preveo Đ. Daničić. II. izdanje. U Biogradu 1876.

Pripovijetke iz staroga i novoga zavjeta. U Beču 1850. (bez imena prevodioča).

Filip Mezijer o caru Stefanu. Priložio Đ. Daničić, štampano u „Glasniku srpskog učenog društva", 1867. knjiga 21., str. 277—288. — čini se, da Daničić nije vodio korekturu, nego drugi neko, koji je gdješto mijenjao štogod u Daničićevu jeziku).

Članci Daničićevi u „Radu Jugoslav. akademije", knjiga 1, 2, 6, 12, 13, 15, 16, 20.

Članci Daničićevi u „Starinama", što ih na svijet izdaje Jugoslav. akademija, knjiga 1, 2, 3, 4.

Pisma Đ. Daničića Jovanu Boškoviću (iz g. 1854.—1882) štampana u „Letopisu matice srpske", knjiga 187, 188, 190, 193, 195, 196, 198, 202 (prvi broj znači knjigu „Letopisa", a drugi stranu u njoj).

Pomeni o Daničiću i njegova pisma iz poslednjih godina njegova života od M. Đ. Milićevića. U Beogradu 1883.

Daničićeva pisma Ilarionu Ruvarcu štampana u knjizi R. Vrhovca: Karakter i rad Đ. Daničića. Novi Sad 1923., str. 82—147.

Različni članci Daničićevi iz godina 1847.—1877. štampani u knjizi: Sitniji spisi Đ. Daničića. Sremski Karlovci 1925. (izdanje Srpske kr. akademije).

Češće se ili rjeđe citiraju i ove knjige Daničićeve: Mala srpska gramatika. U Beču 1850., — Srbska sintaksa. U Beogradu 1858., — Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika. VI. izdanje. U Zagrebu 1872., — Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika. U Biogradu 1874., — Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika. U Biogradu 1876., — Korijeni u hrvatskom ili srpskom jeziku. U Zagrebu 1877.

III. Drugi pisci

(naznačuju se slovima *M.*, *Š.*, *Lj.*, *N.*, *I.*).

Zimnje večeri, priče iz narodnog života u Srbiji, napisao M. Đ. Milićević. U Beogradu 1879. (brojevi strana u citatima su štampani kurzivom). — Međudnevica, pisma, priče i slike iz života u Srbiji. U Beogradu 1885.

Pripovetke Milorada P. Šapčanina. Druga knjiga, u Pančevu 1879., peta knjiga u Novome Sadu 1887.

Koran, preveo Mića Ljubibratić, Hercegovac. Beograd 1895.

Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski. Knjiga III. Napisao: Natko Nodilo. U Zagrebu 1905.

Životi svetaca i svetica Božjih. Napisao Francisko Iveković. Dijel četvrti. Drugo popravljeno izdanje. U Zagrebu 1908.

IV. Narodne umotvorine.

Srpske narodne pjesme, skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. I. II. III. IV. U Beču 1841., 1845., 1846., 1862., — Srpske narodne poslovice, izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču 1849., — Srpske narodne pripovijetke, skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču 1853. *Iz narodnih pjesama i iz narodnih poslovica navodi se često štogod, što su Vukove riječi; da bi se to razlikovalo od onoga, što su riječi pjesama i poslovica, piše se u citatima ono, što je Vukovo, ćirilicom.*

Narodne pjesme bosanske i hercegovačke skupio Ivan Franjo Jukić i Ljubomir Hercegovac (Fr. G. Martić). U Osijeku 1858. Bilježi se u citatima: *JM.*

V. Rječnici (osim Vukova).

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio I.—X. U Zagrebu 1880.—1931. Citira se: akad. rječn.

Rječnik hrvatskoga jezika, skupili i obradili F. Iveković i I. Broz. I. II. U Zagrebu 1901. Citira se: Iv. rječn.

KAZALO RIJÈČÎ I STVÁRÎ.

(Brojevi znače §§-e.)

Kazalo rijèčî.

a (suprotni veznik) 493a
a (uzvični veznik) 508b
a (u korelaciji) 499c, d, 500a, b, c, 505b, e
a da 493c
a i 495e
a ono 493a
a ono (u korelaciji) 499d, 505b
a to 493a
a to (u korelaciji) 499b, d
abadžijnski 82b
abravnica 42c
Ačim 97c
Ačolija 42c, 97c
aga 165b, 168b
agent 141a
ahtapod 42c, 69c
ako (u redu riječi) 440b
ako (pogodbeni veznik) 505b
ako (dopusni veznik) 506b
ako Bog da 450a
ako će 506b
ako će i 506c
ako i (u redu riječi) 440b
ako i (dopusni veznik) 506c
akriđakon 67a
akrijera 67a
akrimandrit 67a, 111a
Aksentije 74b
akt 141a
ala (uznosni veznik) 508b
Aleksandar 135d
Alcmpije 51b, 83b
ali 493b, 496a, 507a
ali (u korelaciji) 499c, d. 500c, 506d, g
ali opet (u korelaciji) 506g
Alimpije 51b
ama 495d
ambis 83b
amo (= ovamo) 74b
anđel (anđeo) 56c, 95b
anđelak 56c
Antun 60c
apateka 42c, 108a
apostol 56c
apustol 60c
arantos 82c
arbanaski 90d
arbanaški 90d
argatin 42c
arhiv 69c
arkeologija 69c
arkiv 69c
arkiva 69c
aspa (= ospa) 42c
Atanacko 85a
aveljača 42d
avditor 74d
avgust (= august) 74d
avgutar 74d
avlija 74d
avlijnski 82b
avlijski 82b, 103c
avstrijski 74d
avtograf 74d
avtonomija 74c

Babur 72a
Baburska 72a
bačva 45b
bahat 135b
bajrak (= barjak) 111a
bakar 135b
bakat 135b
bakica 90a
baklja 72a
ban 114
bandunati 60c
barbun 60c
baršun 60c
bašča 91a, 93a
bašća 91a, 93a
bašta 91a, 93a
batalijun 60c
baza 72c
Beč 146c
benberin 108c

benetati 108a
berdo 72a
berdokati 72a
bermet 72a
bez 48a, 511a
beza (= bez) 48a
Bihać 135b
bijel (bio) 56c
bijelac (gen. bijelca) 56c
bijeljka (= bijelka) 100a
bilja 53c
bilja 53c
biljeg 53c
bilježiti 53c
bio (s inf. za moranje u prošlosti) 614a
bioce 53b
biona 53b
birt 72a
birtaš 72a
biskup 60c, 71
Bišćanin 93a
biti (jesam) 308a
biti (u elipsi) 401e
blâgo 458a
blagosiljati 74b
blagosov (= blagoslov) 109a
blagosoviti (= blagosloviti) 109a
blagovijest 456b
blagovijesti 456b
blaor 74c
blavor 74c
Blaž 92b
blebetati 108a
bo (veznik) 503h
bobotati 108a
bogac 90a
Boga mi (kao jedna riječ) 443d
Bog zna 447d
bogastvo (= bogatstvo) 76b
Bogić 90a
bokter 72a
bol 56c
bolan 56c
bolan (u elipsi) 401e
bolesan (= bolestan) 77a
bolest 51a
boleščina 91a
bolešljiv 87a
boležljiv 51a
bolnica 56c
bolnik (bonik) 56c
bolta 72a
bosiljak 59b, 87c
bosiok 56a, c
Bosna 167
božanski 39a
božanstvo 39a
Božidar 102d
božitnji (= božićnji) 41a, 111b
božogrobac 102d
Božović 57
braća 140a
brašljenica 100a
brašljenik 100a
brat 140a
bratenci (=bratijenci) 63a
Brčko 158c
bremenoša 115
bresti (bredem) 118b
brez (= bez) 81a
brinuti se 68b
brizak 67a
briznuti 68b
brižditi 79a
brže (= brzo) 465c
brže bolje 465c
bubnuti 72b
budi (bud', pogodbeni veznik) 505c
Budljanin 74b
budljanski 74b
budući 248c, 250a
budući da 503a
bukov 109d
Bukreš 78c
bura 60c

caklo 85a
car 42a, 52a, 107a, 144c, 146d
cavtjeti 110c
cedar 141a
ceranski 46
cesar 42a, 51a, 87c
cesta 51a
cijel (cio) 56c
cjenjkati se 100b
cklenica 85a
cklo 85a
cknjeti 85a
ckvara 85a
cmiljeti 83a
cmokati 83a
cokotati 57
crkovina 58b
crkovni 58b, 108d
crkva 81d
crljen 74b
crnjka 100b
crnjkast 100b
crv 148a
crvemperka 82d
cucak 147a
cucki (od Cuce) 88a
cvekla 79c, 85a
cvokati 83a
cvokotati 108a
cvolika 85a
cvrčak 147a

čabar 141a
časlovac 115
čast 87c
čavao 91b
čedar 141a
čempres 51b, 83b
čeno (= česno) 88a
češće (= često) 465c
četrnest 113a
čij(i) (mjesto neodređene zamjenice) 471a
čij (čiji, u relativnoj službi) 472b
čil (čio) 56c
čim (veznik) 499a
čime (t. j. čim) 52b
čislo 78a
čkakljati 91c

čkola 91c
čkoljka 91c
član 142c
čmičak 115
čobanin 57
čoek (čojek) 74b, 112
čovječanski 39a
čovječanstvo 39a
čovjek 57, 80, 466a
čpag 91c
čudo 157b
čuvstvo 159b
čvrst 110c

ćedilo 97b
Ćekla 97c
Ćeklići 97c
Ćekrop 97c
ćelija 97c
ćeramida 97c
ćerka (= kćerka) 67b
ćesar 87c, 97c
ćetati (= cvjetati) 74b 97b
Ćetko (= Cvjetko) 74b 97b
Ćetna (= Cvjetna) 74b
ćevnjak 97b
ći (= kći) 67b
Ćiril 56c, 97c
Ćirjak 97c
ćivot 97c
ćorav 57
ćurilica 60d
ćutati (ćutjeti) 311b

da (u redu riječî) 440c
,, (= koji) 472f
,, (pleonazam iza nekih priloga) 491g
,, (suprotni veznik) 493c
,, (namjerni ,,) 498a
,, (izrični ,,) 502a
,, (uzročni ,,) 503b
,, (posljedični ,,) 504
,, (pogodbeni ,,) 505d
,, (dopusni ,,) 506d
,, (upitni ,,) 507b
da (uznosni veznik) 508b
,, (potvrdni ,,) 508c
,, (željni ,,) 509a
,, (u korelaciji) 505e
da ako (dâko, željni veznik) 509c
da i (dopusni veznik) 506d
da ni (dopusni veznik) 506d
dabar 108c
Dabiživ 607b
dakle 497a
daklem 83b
daklen 82c
dali (upitni veznik) 507c
Damaštanin 91a
damaštanski 91a
Damljan (= Damjan) 99b
dan 140b
danas 45a, 487b
dance 45b
danjom (instr. sing. od dan) 81b
danju (instr. sing. od dan) 81b
daščica 91a
dati 293a, 294, 295b
dažd 137d, 145b, 146a
debeljko 100a
dečko 51a
Deho 78b
delijnski 93c
delijski 93c
denije 72c
devetnaest 52a
devetnest 113a
diftong 141a
dignuti 41b, 74b
dijamanat 141a
dijel (dio) 56c
dimljak 100a
dinar 148a
dioba 53b
disati 84a
diskos 141b
dizati 41b, 74b
djeca 161e
djetao 63b
djéva 62b
dlijeto 72c
Dmitar 55c, 76b
do (= nego, samo) 490a, 497b
dob 190d
doba 190d
dobro (imenica) 458a
dockan 85a
docne 67b, 85a
doduše 537
dognati (prez. doženem i dorenem) 81a
dok (u redu riječî) 440d
dok (suprotni veznik) 493d
dok (vremenski veznik) 499b
dok (u korelaciji) 499b, d
dok dokle (s negacijom ili bez negacije) 514, 515
doka (t. j. dok) 42d
dokale 45c
doke (= dok) 52b
dokle 45c, 51a, 499b
doklem 83b
doklen 82c
doljni 111b
doljnji 111b
domaći (= ukućani) 457a
Domentijan 82c
dosele 58
dosle 52a
doslije 51a
dosta 55c
doteščati 91a
doteštati 91a
doticati (= dotjecati) 53d
dotlem 83b
dotlen 82c
dovle 51a
Dragić 90a
Drakša 66a
dražest 331g
Drezga 79a
Drežnica 79a

Drežnik 79a
driješiti 79b
drijeti 61c
drktati 67a, 69b
drombulja 456b
drombulje 456b
drozak 67a, 144b
drukuda 107c
drum 60c
društvo 159b
drvcn 51a
drvo 157c
duh 142a
dublijer 65a
duhnuti 69b
dumlek 83b
dumna 60c, 74a
Dumno 74a
dunuti 69b
dunja 60c
duplir 65a
duvna 60c, 74a
Duvno 74a
dužd 137d, 145b, 146a
dvadest 52a
dvaest 78b
dvanaest 52a, 78b, 112
dvanest 113a
dvared 150b
dvaš 55b

džak
džamor
džardin
džasnuti se } 94
džebrak
džebrati
dženeral

đakon 95b
đavo 95b
đavolak 56c
đavolstvo 56c
đeneral 95b
đenij 95b
đeografija 95b
Đorõije 52a, 95b
đeram 95b
đerma 95b
Đonisije 95b
Đorđe 52a, 57, 60c
Đorđije 52a, 57, 95b
Đukić 90a
Đurađ 60c
Đurđevštak 91c

e (suprotni veznik) 493e
e (izrični „) 502a
e (uzročni „) 503b
e (uznosni „) 508b
eda (namjerni veznik) 498a
„ (upitni veznik) 507c
„ (željni veznik) 509b
edali (upitni veznik) 507c
egzamen 87d
egzarh 87d
egzemplar 87d
egzercirati 87d
egzistencija 87d
egzotičan 87d
el (uzročni veznik) 503g
ele 495d
eli (uzročni veznik) 503g
ema 495d
eneržija 95b
engleš i 92a
eno 469a
etimolođija 95b
eto 469a
evo 469a
Evropa 74c

fatati 73
fenek 51b
fala 73
falinga 54
filolođija 95b
flaner 108c
Foča 73
Fojnica 73
frator 59a
frtalj 81d

gabar (= grabar) 108d
Gacko 158c
Gačanin 85b
galun 60c
ganuti 72b
gatnjik (= gaćnik) 111b
gdje 63b, 66a
„ (= negdje) 471b
„ (= koji) 472f
„ (= kako) 501a
„ (izrični veznik) 502a
„ (uzročni veznik) 502a, 503b
getingski 68d
ginuti 72b
glad 177e
glagol 56c
glamnja 83a
glàvnô 458a
glȅ 115
Gligorije 108c
glijeto 68a
glomot 108a
gluhac 90a
gmeždenik 68c, 98c
gmeđenje 98c
gmiljeti 68c
Gmitar 68a
gnjiliti 100b
gnjio 100b
gnjiriti 68c
gnjizdo 53b, 100b
gnjusan 100b
gnjusoba 100b
god (ili *goď*) u složenim zamjenicama 471c
godišnjak 77b
godišnji 77b
gojiti 383
gomila 110c
Gomirje 101a
Goražde 98d
Goražđe 98d
Goraždski 46
gorje (t. j. gore) 64a
gorjeti 64a
gorštak 91a
gospoda 140a
gospođa 98d
gospoja 98d

gospostvo (= gospodstvo) 76b
gospoština 76b, 91a
gospr (= gospodar) 115
gost 148a, 150a
gošća 98a
govedo 159c
grab 135b
grabar 135b
Gračac 45a, b, 135b
gresti 311d
Grgur 60c, 81d
grjehota 64a
grješnica 64a
grješnik 64a
Grk 81d
grnuti 77a
groblje 159a
gr'oce 159a
Gročanin 85b
Gročica 85a
grohot 108a
grohotati 108a
grom 137c
gronica 81c
gronik 81c
gubiti 383
Gučevo 158c
gumno 74a
gundelj 82b
gusak 147a
gusar 108d
gusle 176c
guvno 74a
gvozden 51a

hajde 591c
harakter 67a
hartija 69c
hemija 69c
herceg 108a
hiljada 69c
hiljadu 237b
himba 82d
himben 82d
historija 69c
hiža 92b
hlaptati 69b
hoditi 383
homo (= hodimo) 115
hora 69c
horjatin 69c
hotjeti 309
hrbat 135b
hrid 177e
Hrist 69c
Hristos 141b
hrišćanin 98a
hrtenica 72c
hrušt 137d, 145b
hrvaština 76b
Hrvati (t. j. Hrvatska) 455d
htjeti, v. hotjeti
hunka 82a
hunjka 100b
Hvar 73
hvat 148a

i (sastavni veznik) 492a
i (suprotni veznik) 493f
i (= također) 492a, 513c
i (među dva prijedloga) 490b
i (u korelaciji) 500c
i ako (dopusni veznik) 506c
i da (dopusni veznik) 506d
i ne 513a
i pak 492b
i te 492c
ići (iti) 310
idol 142c
Ignjat, Ignjatija 100b
iguman 42c, 69c, 135b
ijed (= jêd) 62b
ijedak (= jedak) 62b
ijediti (= jediti) 62b
ijem, iješ .... = jedem, jedeš 62b
ikonos 115
ili 496a
imati 296a
imbrik 83b
imbrišim 83b
Imbro 83b
Imoćanin 76b
Imoski 76b, 187a
Imotkinja 76b
inglčški 92a
inkona 82c
inokosan 77b
inštancija 93c
icle 58, 109c
ipak (suprotni veznik) 493g
ipak (u korelaciji) 506c, g
isti (u redu riječi) 436a
„ uz lične zamjenice 466c
isto tako 436a
istom 83b, 499a
itorija 69c
Ivan 54
iz, iza (prijedlog) 48b
Izrailj 87d, 142b
izrailjski 87d
izveštati 110a
iždenem (od izgnati) 79a

ja (uzeto bez potrebe) 466a
ja (= ili) 496a
ja (= a, veznik) 493a
jačmen 42b
jačmičak 42b
Jaćim 97c
Jagić 90a
jaje 157b
Jakin 54
jakom (= jako) 83b
jamačno (u redu riječi) 438d
Janko 54
janjac, *janje*, *janjeći* } 68b
japno 101c
jasle 78a, 176c
jaspra 101b
jastog 59b, 68a, 101b
jastreb (= jastrijeb) 63b
jedan (bez potrebe) 473a

jedanaest 52a, 78b
jedanest 113a
jedared 82c
Jedupak 60c, 95b, 101b
jeftin 73, 74d, 101b
Jefto 73, 74d
jel (uzročni veznik) 503g
Jelena 101b
Jelesije 101b
jêm, jêš .... = ijem, ješ (od jesti) 62b
jer (veznik) 52a, 503c, 507a
jer (mjesto jer da) 491e
jera (= jer) 142d, 503a
jerbo 503c
jere (mjesto ježe) 41b, 503c
jes (= jest) 78c
jesenji 107c
jeste (t. j. iest) 52b
jesti 254d, 311a
jevanđelje 101b
Jevrejin 101b
Jevrosima 101b
jevtin 73, 74d, 101b
Jevto 73, 74d
jeza 84a
jež 146c
jih (= ih) 104b
jim (= im) 104b
jogunast 157
Jokica 90a
Josif 71, 87c
Josip 71, 87c
još 52a, 58, 78c
jošt 52a, 58
jošte 58, 109c
jošter (= jošte) 81b
Jovan 54, 57
jovanjštak 91a
juče (= jučer) 81b, 101b
jučer 42b, 60a, 101b
jučera 42b, 60a
Jupiter 135d
jur 81a
jutarnji 45b, 81c
jutrnji 81c
jutros 487b

k, ka (prijedlog) 48c
kacida 68a, 85a
kaciga 68a, 85a
kad (= kada) 42b
kad (u redu riječi) 440e
kad (kada, suprotni veznik) 494a
kad (kada, vremenski veznik) 499d
kad (kada, uzročni veznik) 503c
kad (kada, pogodbeni veznik) 505e
kad (kada, željni veznik) 509b
kad (= nekad) 471b
kad ali 494a
kad koji 471b
kad li 494a
kad li (u korelaciji) 499d
kade (= kad, kada) 52b
kakav (mjesto neodređene zamjenice) 471a
kako (namjerni veznik) 498b
kako (vremenski veznik) 500a
kako (načinski veznik) 501a
kako (izrični veznik) 502a
kako (uzročni veznik) 503d
kako (posljedični veznik) 504
kako (u objasnidbenim rečenicama) 502c
kako i 501b
kako što 501b
kalaura (= karaula) 111a
kalež 51b, 92b
kališ 51b
kalfa 56c
kaluđer 60c
kamo li 494b, 501c
kanal 56c
kanica (= tkanica) 76b
kanićica (= tkaničica) 76b
kanuti 71
kao (= kako) 67b, 112
„ (veznik) 501b
kao i 501b
kao što (u redu riječi) 438b
kao što 501b
kao što i 501b
kaon 56a
kapetan 51b
kaplar (= kapral) 111a
kapnuti 71
karakter 67a
karuce 60c, 456b
kasan (kasno) 85a
kasniti 85a
Kaštela 93c
kaštiga 93c
kaštigovati 93c
kašto 76b
kažiput 146b
kćerca 169a
kći 176a
kimera 69c
kirurgija 69c
klasje 102b
klen (= klijen) 64b
klepet 108a
klepetati 108a
klizak (= sklizak) 88b
klizavica (= sklizavica) 88b
klizati se 88b
klocati 93b
klokot 108a
klokotati 108a
klopotati 108a
kmestvo (= kmetstvo) 76b
kmet 137b
kneštvo 89c
knez (vok. sing.) 19a, 40d, 136c, (plur.) 137d
knežina 89c
knjeginja 100b

ko (= tko) 76b, 110a
ko (mjesto neodređene zamjenice) 471a
ko (= kogod) 471b
kocka 85a
kod 79c
koji 143a
koji (u redu riječi) 436b, c,
koji (mjesto neodređene zamjenice) 471a
koji (= kojigod) 471b
Kojo 78b
kokica 90a
kokoš 174b
kokotati 108a
kolac (gen. koca) 56b
koleda 59b
kolenda 59b
koliba 59b, 72a
kolijer (= kolii) 65a
kolijevka 70
kolo 157b
komad 79c
komat 79c
komendant 51b
komendija 82c
komendirati 51b
komesar 51b
komin 59b
komora 59b
komšijnski 82b, 103a
komšijski 82b, 103a
kondijer (= kondir) 65a
konoplje 59b
konzul 56z
konj 149a
koplje 159a
koračaj 148a
korespondent 141a
korizma 59b
korjenčić 64a
kositer 59b, 135d
Kosovo 158c
kost 174b
kostrijet 63b
koščica 91a
košljiv 77b
kotao 59b
kotlac 45a, b
kozji 102a
kozlac 45a, b
kralj 42a
Kratovo 158c
krcati 81d
kreketati 108a
krenuti 77a
krepak (= krjepak) 64a
krepost (= krjepost) 64a
Kreševo 158c
Krf 81d
krioce 159a
krizma 67a, 87c
križ 54, 92b
Krk 81d
Krm 81d
kropiti 93b
kroz, kroza (prijedlog) 48d
krpež 146c
krst 67b, 81d
kršćanin 98a
kršćavati 98a
krštavati 98a
krtola 81d
krvopilac 56c, 136c
ktjeti (= htjeti) 67a
kud (= kuda) 42b
kud koji 471b
kude (= kud, kuda) 52b
kuhati 60c
kukac 90a
kundrov 82b
kutnji (= kućni) 41a, 111b

Labin 42a, 54
lackati 85a
Lacedemonac 97c
lađa 42a
lagati 19b
lak (laka, lako) 69c, 107c
lakom 42a
lan 19b
lanac 141a
lanuti 69c
lanjski 100b
laptati 69b
lasan (lasna) 77b
lav 19b
Lazar 144c
laž 19b
lažak 43b
lažica 43b
lebrnji 108c
lebro (= rebro) 108c
leden 51a
ledenik 80
lemun 51b
lenjo (t. j. lijeno, srednji rod) 207b
lepak 64b
lepetati 108a
leturgija 51b
leturđija 51b, 95b
li (suprotni veznik) 494b
„ (namjerni „) 498b
„ (pogodbeni „) 505f
„ (upitni „) 507d
„ (uzvični „) 508b
lice 84a
lijepi čovjek 140a, 142d
liješće 98b
lijev·a 65b
limun 51b, 60c
lišce 38a
loćika 97a
lođika 95b
logor 59a
lokva 59b
lovački 45b
lozje 102a
loznac 45a, b
ložiti 383
Lukić 90a
lupež 146c
lupnuti 71
Lutor 59a
Lutoran 59a
lutrija 60c

lje (uznosni veznik) 508a
ljeljen 108b

ljetos 487b
ljiljan (= liljan) 108b
ljosnuti 57
ljubavan 58b
ljubi 190c
ljubov 58b
ljubovan 58b
ljubovca 58b
ljubovnica 58b
ljubovnik 58b
ljudi 140a, 148a, 149a, 401a
ljulj 60c, 108b
ljupčac 45a, b
ljuštiti 91a

ma (suprotni veznik)495d
ma (dopusni veznik) 506e
mačak 144b, 147a
Maćcdonija 97c
Madžar 94
madžarski 94
mađije 95b
mađistor 59a, 95b
mađistrat 95b
maecak 112
maečak 112
mahana 69b
majstor 59a
majulika (= majolika) 60c
majur 60c
makar (dopusni veznik) 506e
makar da (dopusni veznik) 506e
malko 56c
malo ne (u redu riječi) 438g
mána 69b
manastir 42c
maslo 107c
maščina 91a
mati 176b
maždže 94
mažurana 92b
medecina 51b, 108a
medvjed 74c
međ (= među) 60b
međed 74b, 95b
mek (meka, meko) 107a
Melentije 82c
meredov 83a
mesviječe 74c
meščini (= meni se čini) 115
Metohija 69c
meu (= među) 98d
mezga, mezgra 51a
mi (mjesto ja) 466d
micina 83a
Miholj (dan) 59b
Mikola 83a
Mikula 83a
Mikulić 83a
Mileševa 167
milijun 60c
Miljacka 167
mir (t. j. zid) 54
misaon 56a
Mišović 57
Mitar 76b
mjeden 51a
mjesec 146c, 148a
mladenci (= mladijenci) 163a
mladjak 95a
mlađešina 101a
Mleci 456b
mlidijah (imperfekt od mliti) 80
mliti (t. j. mniti) 80
mlogi 80
Mljet 65b
mljeti 61c
mnome (t. j. mnom) 52b
množina (= množina) 84b
moć 97a
mogbudem (mogbudeš . .) 68a
mogu (u redu riječi) 437c
molba 56c
moler 59b
momački 45b
Momir 101a
monarkija 69c
morati 296c
more 19c, 158a
moreš, more (mjesto možeš, može) 41b
moriti 383
mornar 81d
Moslavina 101a
mozak 67a, 144b, 456b
možda 115
možđani 79a, 456b
mrav 148a
mrča 81d
mrezgra 81a
mrginj 81d
mrijest 83a
mrijestiti (se) 44b, 183a
mrkva 81d
mrnar 81d
mrštiti se 91a
mrtvac 142c
mučati 19b
mudrac 45a, b
murvac 45b
Mušicki 85c

nabuhnuti 69b
načelnik 56c
nad, nada (prijedlog) 49a
nadcestar 76a
nadčovječan 76a
nadstrjeljivati 64a
najora 42b
nagnuti 72b
nahvalice 69b
naijediti (= najediti) 62b
najamlik (t. j. najamnik) 80
najprije (= prije) 465e
nakom 83a
nakon 79c, 83a
nakonče (= nakonjče) 82a
nalijep 65b, 111a
namastir (= manastir) 111a
napomol 56c
naprijeda 42d
narast 44b

narastiti 44b
narav 44b
naruče (mjesto naručje) 41a
naseon 56c
nasuprot (u redu riječi) 439a
nasuprot (u službi priloga) 490a
nasuti 71
naš (mjesto moj) 466d
našte (srca) 44c, 76b
naština 44b
nataroš 42c
natnuti 67b
navćar 110b
navće (= načve) 110b
navlaš 78c
navora 42b
nazada (t. j. nazad) 42d
ne (adv. za nijekanje) 485b
ne (u redu riječî) 440f
ne ću (u redu riječî) 437a
ne dati 248b
nebo 157b
nebore 41b
nečovjek 140a
nedjéljak 62b
Nèdjéljko 62b
nego 494c, 497b, 501d
nego i 501d
nego što 501d
negoli 501d
neimar 108c
nejmati 101c
nek (= neka) 42b
nek(a) (namjerni veznik) 498b
nek(a) (dopusni veznik) 506f
nekad 51a
neki 51a
nekmoli 42b, 494b, 501a
nekolicina 84b
nekolika 243c
nekolike 243c
nekoliko 51a
neljudi 140a
nemalo (u redu riječî) 438g
nemati 101c
nemo (= nemoj) 101a
nemoj 86b, 101c
nemojmo 86b, 101c
nemojte 86b, 101c
neredov 83a
Neretljanin 74b
nešto 51a
netjak 95a
netom 83b
nevaljalac 56c
nevaljalština 56c
ni 513
nicati 84a
nicina 83a
nije 53b
nijedan 239b
Nikac 90c
Nikica 90a
Nikola 83a
nikoljštak 91a
Nin 54
nit 177a
niti 513a, b
niz, niza (prijedlog) 49b
no (u gdjeno, kadno, kojino . . . .) 82c
no (mjesto ono) 470c
„ (veznik) 494d, 501d
„ (u korelaciji) 499d, 500b, 506a
noć 97a, 172b
noćas 487b
nodje, noće (= ondje) 110c
noga 174a
nojca (= noćca) 41a, 102a
nokat 148a
Noščica 74b
notnji (= noćni) 111b
novac 456b
novci 456b
Novi (mjesno ime) 457c
nožice 456b
nu (uzvični veznik) 508b
nugao 82c
nukati 75
nurija 52a, 60c
nutkati 75
nuz (= uz) 81b
nužan (= nuždan) 77b

njime (= njim) 52b
njome (= njom) 52b

o da 509a
o kad 509b
oavijestiti 72c
obal (obao) 56c
obććati 51a
obeušiti 86b
običaj 74b
objesiti 74b, 383
oblanta 82c
oblast 74b
obor- (oborknez, oborlać-man) 59a
obratiti 74b
obravnica (= obramnica) 74a
obresti 257c, 311c
ocat 59b
Ocin (Ocinj) 43b
očali 91b
očenuti 88a
oči (plur. od oko) 84b, 89b
ośali 91b
od, oda (prijedlog) 49c 79c
odakle 45c
odande 45c
odanle 45c
odatle 45c
odavde 45c
odavle 45c
odilaziti 39a
odlahnuti 69c
odlaknuti 69c
odmjérati 62b
odonde 45c
odonle 45c
odovde 45c
odovle 45c

odsjaujem (prez.) 101a
odveć 52a
oďapiti 95c
oďe (= ovdje) 74b
ohol 56c
ohronuti 83b
ohtoih 69c
okamenjak 115
okce 90a
oko 161a
oltar 59b, 146d
on (uzeto bez potrebe) 466a
onaj (pravo značenje) 469a
onaj (kao artikul) 470d
onako (u korelaciji) 501b
onda (u korelaciji) 499d, 500b, 505b, d, e
ondale 45c
ondar (= onda) 52a, 81b
ondje 63b
ondole 45c
ono (kao prilog) 470b
ono (bez prave potrebe) 470c
ono (u korelaciji) 505b
onomadašnji 108d
onostranjski 100b
onud (= onuda) 42b
opanak 45a, b
opći 97d
općina 97d
opet (veznik) 494e
opet (u korelaciji) 506b, c, d, g
opeta (= opet) 42d
oprnatiti 52a
opšti 97d
opština 97d
orah 42c
oridinal 95b
oroz 142d
oruže (= oružje) 41a
osamnest 113a
osijecati 63b
osim (= nego, samo) 490a 497b
osjeći 63b
oskočiti 78a
ostika 85a
ostrica 93b
ostrice 93b
ostupiti 78a
ošce 38a
ošlji 87a
otac 319b
otale 45c
oteti 79c
otići 79c
otkako 500a
otkale 45c
otkle 51a
otle 45c
otole 58
otolem 83b
otolen 82c
otvrsti se 79c
ovaj (pravo značenje) 469a
ovaj (za ono, što dalje dolazi) 469b
ovca 70
ovdje 63b
ovud (= ovuda) 42b
ovo (kao prilog) 470b
ozdo 78a, 81b
ozgo (= ozgor) 81b
ozgor 78a
ozleda 64b
ozlovijediti 74c
ožica 19b, 43b, 56a
ožujak 19b, 43b, 56a

pa 492b, f
„ (u korelaciji) 499c, d
„ *i* 495e
„ *opet* 494f
padež 146c
padnuti (padnem) 77a
Pajović 57
pak 492b, f
pak (u korelaciji) 499c
paka (= pak) 42d
pake (= pak) 52b
Pakrc (= Pakrac) 81c
palac 138a
palača 91b
pamtiti 52a
panađija 95b
panađur 60c, 95b
pancijer (= pancir) 65a
pantiti (= pamtiti) 82a
panuti (panem) 77a
par 148a
pargamen(a)t 42c
pariški 92a
pás (= pojas) 114
pasji 102a
paski 90d
pasti (padnem) 254e, f
pastijer (= pastir) 65a
pastir 19b, 144c
pasulj 71
paškvila 93c
patak 144b, 147a
patent 141a
patos 141b
patrijarh 141a
paun 60c, 74b
pavun (= paun) 74b
pčela 71
pecivo 84b
Pecka 85c
peć 97a
penezi 51a
pentrati se 82a
pepeo 108a
peranski 46
peraški 90d
Persida, *Persija*, *Persijanac*, *persijski* 87d
peset (= 50) 115
Petar 141a
peterburgski 68d
petnest 113a
petnjak 79c, 111b
petrahilj 115
pijan 55a
pilac 136c
Pilip (= Filip) 71
pinjal 54

pisar 144c
piskor 93a
piše (3. lice sing. od pisati) 401a
piškor 93a
pištati 91a
pizma 87c
pjan (= pijan) 55a
pjeti 311f
plandovati 110b
Plaški 187a
plašt 91a, 145b, 146a
pleće, pleći 161b
pluća 20b
Plješevica 108a
Plješivica 108a
pljosan (= plosan) 100a
pljoska (= ploska) 100a
pljošta (= plošta) 100a
pljuštati 91a
pô (t. j. pola) 190a
po (u distributivnoj službi) 490a
pod, poda (prijedlog) 49d
podbunuti 68b
podčiniti 76a
podlimača 80
podne 56b, 190b
podrijeklo 79c
podrijetlo 79c
podrug 190b
pogan 59b
pognati (prez. poženem) 81a
pogrješka 64a
pojas 139a
pojiti 383
poklem 83b
poklisar 42b, 87c, 108c
pokojnik 142c
pol 56c
pola 190a
polača 59b
pomagati 299b
pomiješati 62b
pomlja 100a
pomljiv 100a
pomotnjik (= pomoćnik) 111b
ponedionik 56c
Popovo 158c
porašta (= poradi šta) 55b, 76b
Poreč 146c
pored (u službi priloga) 490a
poreklo 79c
posalak 45a
posinak 145b
poskura 60c, 108d
poslije 51a
poslijen 82c
poslim (t. j. poslije) 83b
posrnuti 77a
post 71
posuti 71
pošta 93c
pošten 87b, 91d
pošto (u redu riječi) 440f
pošto (vremenski veznik) 500b
pošto (uzročni veznik) 503f
potonji 83b
poveštati 110a
povjetarce 81c
povrat 456b
povrati 456b
pozan 77b
požditi 79a
Požun 60c
prama (t. j. prema) 42c
pras 87c
prator 71
praz (= pras) 87c
prazan 77b
pred, preda (prijedlog) 49e
prede 98d
preijedati se (= prejedati se) 62b
premda (u redu riječi) 440g
premda (dopusni veznik) 506g
prenumerant 141a
prenuti se 77a
preo (= preko) 67b
prepjecati 53d
presisati 84a
presnoća 64a
prez (prijedlog) 81a
prianjati 101a
približiti 89c
priđe (= prije) 53c
pridžgati 94
prije 98d
prijenuti 51a
prijestol (prijesto) 56c
prilj 115
prionuti 51a, 56a
pripovideti 53b
prišt 91a, 137d, 145b, 146a
pritisak 139c
prnjavor 81d
proces 97c
proćes 97c
projekt 141a
proklestvo (=prokletstvo) 76b
proljetos 487b
Promina 54
proricati 84a
proroštvo 159b
prosjak 102a
prosjaujem 101a
proskura 108d
prostran 42a
prošće 98b
protivu (u službi priloga) 490a
provizur 60c, 87c
proždenem (od prognati) 302a
proždrijeti 79b
prsi 174b, 177b
prsluk 81d
prsnuti 67b
prst 148a
pruglo 158a
pruski 90d

prusluk 81d
prvenac (prvjenac) 63a
psalam 141a
psalamski 46
pseto 157c
pšenica 71
ptica 71
puce 157c
puč 60c, 91b
punč 141a
puška 111a
put 137b, 146b, 148a, 150b
putijer (= putir) 65a
putir 60c

Rab 42a
rabota 42a
račun 60c, 91b
radi (u redu riječî) 439a
radi 488a
Radmil 56c
Radul 56c
radosan (= radostan) 77b
Raho 78b
rak 142d
Rakić 90a
rakijnski 82b, 103c
rakijski 82b, 103c
ralo 42a
rame 161c
ranjka 100b
Raosav 78b
raspljoštiti 100a
rastaljati (= rastavljati) 74b
rasti 254b
raščoek 140a, 380c
Raška 90d
rašta (= radi šta) 55b, 76b
rat 177c
ratar 42a
razdriješiti 79b
rebarce 45b
reći (poraba toga inf.) 621b
ređi (= rjeđi) 64a
recenzent 141a
recept 141a
regbi 604e
regementa 51b
revati 303a
riječ 175b
Rim 54
rječica 64a
rječit 64a
rječnik 64a
rodjak 95a
rogožina 89c
rovito (jaje) 74a
Roždanik 79a
rtenica (= hrtenica) 73
ruba (= roba) 60c
ručak 147a
ruka 174a
rukovet 79c
rukoved 79c
rusa (= ruža) 60c, 87c
ruski 90d
ruzmarin 60c
ruža 60c
rvati se 303a

s, sa (prijedlog) 50a, 82c
sad (= sada) 52b
sade (= sad, sada) 52b
saditi 383
sâgom 72b
sagnuti 72b
sahat 148a
salandar 108c
sam 226, 464d
samo (veznik) 495a, 497b
samo što 497b
san 135b, 137b
sardski 46
sasma 74b
sati (= sisati) 107a, 303a
sav (= vas) 110a, 227
savnuti 110c
se (u elipsama) 402a, 404c
selski (seoski) 56c
Sentandrijnac 82b
Sentandrijnka 82b
sideti (= sjediti) 53c
sijati 53b
sijati (= sjati) 53a
sikira 53b
sila 426c
silan 56c
silaziti 39a
sinak 145b
sinoć 487b
sirotinski (= sirotinjski) 82a
sjati (= sijati) 55a
sjednuti (sjednem) 77a
sjedok (= svjedok) 74b
sjenica 63b
sjênka 62b
sjesti 254c, g
sjet (= svjet) 74b
sjetovati (= svjetovati) 74b
skerlet 81d
skinuti 77a
sklenica 85a
sklo 43b, 85a
skopaljski 45b
skornjača 88b
skot (= kot) 88b
Skradin 42a, 54
skriška (= kriška) 88b
skrletiti se 81d
skrnavan 108d
skrnaviti 108d
slan 42a
Slavenin 51a
slavenski 51a
slezena 51a
slimiti (= snimiti) 80
sloboda 80
sluga 174a, 333a
smaragd 141a
smaragad 141a
Smederevo 158c
smeđo (srednji rod prema smeđ) 207d
smijati se 53b
smiranski 46
smokov 108d
snijet 177e
snimati 82c
soko 56b

sokolak 56c
Solin 54, 59b
Solun 59b, 60c
sotona 59b
spati 311b
spljoštiti 100a
spol 56c, 88b
spuž 88b
srab (= svrab) 74b
sram 426c
sramota 426c
srce 158a
srdašce 38a, 45b
srdžba 94
Srđ 81d
srđela 81d, 95b
srđelja 81d, 95b
srebarce 81c
srebrn 81c
sresti 254c
Srijem 65b
srma 81d
srnadica 79b
sršljen 79b
stakalce 56c
stap (= štap) 93b
stârâ (= starica) 457a
staračac 45a, b
stârî (= starac) 457a
stârî (= djedovi) 457a
stariji (= starješina) 457a
starješina 64a, 101a
starjeti 64a
stasati 108b
stati 248b, 295a
stećak 114
Stefan 71, 74a
steštati se 91a
Stevan 71, 74a
stisnuti 67b
stizati 84a
Stjepan 65b, 71
stolnjak 56c
stotinu 237b
stožer 331a
stradalac 56c
strah (kao prilog) 401b, 426c
stramota 79b
strampulica 82d
stranjski 100b
strašljika 79b
strator 88b
stražmeštar 135d
streći (strežem) 118b
stric 137d, 319b
strelimke 64a
strina 103b
strjelica 64a
strjeljač 64a
strnadica 79b
strŝljen 79b
stvar 175b
sudija 55a
sudijnski 103c
sudijski 103c
suđa 55a
suho (kao imenica) 158c
sumlja 100a
sumljati 100a
sunačni 45b
sunašce 38a
sunce 158a
sunčani 45b
sutra 101a
sužanstvo (= sužanjstvo) 82a
sužanj 322m
svagda 66a
svećenik 97d
svećenstvo 97d
sveđe, sveđer 52a, 81b
svega(= u svemu) 525f
sveštenik 97d
sveštenstvo 97d
svetačac 45a, b
svijetnjak 79c, 111b
svjedočanstvo 159b
svoj (bez potrebe) 468b
„ (mjesto: moj, tvoj, ...) 467a, 468a
svračak 147a
svršetak 81b
svud (= svuda) 42b

šalitra 93c
šalintra 93c
šaljiv 107c
šanac 141a
šanuti 71
šapat 45b
šaptati 45b, 71
šaraf 99b
šarturina 93c
šav 135b
šavolj 59a
šestotina 46, 76b
šćerca 93a
šćeti (= htjeti) 93a
šći 93a
šega 93c
šenat 93c
šeset (= 60) 115
šežanj (= sežanj) 108b
šiljbok 59b, 67a, 72a
Šimun 60c, 93c
šindra 81a
šinuti 72b
škanjac 93b
škare 93c, 456b
šklocati 93b
šklopac 93b
škoda 93c
škokci 93b
škola 93c
školjka 93c
škopiti 93b
škrabija 93b
škrb (= skrb) 88b, 93b
škrinja 93c
škrob (= skrob) 88b, 93b
škrok 93b
škropiti 93b
škuda 93b
šljem 65b
šmrk 93b
šmuknuti 93b
šobot 57, 108a
Šopot 93b
špada 93c
špaga 68a, 93c
Španjolac 81a, 93c
Španjur 60c, 81a
špijun 60c, 93c

špitalj 93c
štacija 93c
štampati 93c
statistika 93c
šteta 76b
štica 44b, 76b
štimati 93c
štipnuti 71
štirkinja 93c
štit 54, 91a
štiti (= čatiti) 91d
što 91d
,, (mjesto neodređene zamjenice) 471a
,, (= štogod) 471b
,, (= koji) 472c
,, (=koliko) 472c
,, (vremenski veznik) 500b
,, (načinski ,, 501e
,, (uzročni ,, 503d
,, (pogodbeni ,, 505g
štranjga 100b
štrojiti 93b
štroka 93b
Šumadijnac, *Šumadijnka*, *šumadijnski*, *šumadijski* 82b, 103c
šunka 60c
šunjati 110c
švraka 93b
šura 177d

ta (suprotni veznik) 495b
ta (rastavni ,,) 496a
ta (uznosni ,,) 508a
ta (u korelaciji) 500a
tad (= tada) 52b
tada (u korelaciji) 499b, d, 505b, d
tadar 52a, 81b
tade (= tad, tada) 52b
taj (pravo značenje) 469a
taj (za ono, što je naprijed spomenuto) 469c
tako (u korelaciji) 499a, 500a, b, 503a, 504, 505b, d
tako isto 436a
također 81b
talant 141a
talanat 141a
Talijan, talijanski 55c
talijer (= talir) 65a
taman 45a, 141a
tambor 83b
tamljan 99b
tamnjan 100b
Tanacko 85a
tanak 45a, b
Tanasije 42b
Tankosa 115
tašt 76b, 91a
tavan (tavna) 74a
tavnica 74a
te (= koji) 472f
,, (sastavni veznik) 492c
,, (izuzetni ,,) 497b
,, (posljedični ,,) 504
,, (u korelaciji) 499d, 505d
,, *još* 492c
tecivo 84b
tek (izuzetni veznik) 497b
,, (vremenski veznik) 500c
teke (= tek) 52b, 497b
tek(e) što 497b, 500c
ter 52a
terem (= tere) 83b
ti (uzeto bez potrebe) 466a
ti (za svakog čitatelja uopće) 466e
tihom (= tiho) 83b
tija (= tja) 55a
tijelo 157b
tijesan 67b
tim (u korelaciji prema čim) 499a
tipsa 88b
tiringski 68d
tišma 77b
titor 67b
tižika 92b
tja (= tija) 55a, 95a
tkalac 56c
tko 110a
tle, *tli*, *tlo* 177c, 456b
to (= tako) 501e
to (u korelaciji) 503a, c, d, 505b
tobdžija 70
tobolac 56c
tocilj 84b
tociliti 84b
točak 147a
točiti 383
tolicina 84b
tonuti 71
topal 56c
topiti 383
topot 108a
toprv 88b
trepetati 108a
tridest 52a
triest 78b
Trifun 60c, 71
triješće 98b
trinaest 78b, 112
Tripun 71
trired 150b
triš 93a
Trivun 74a
trlž 55b
Trogir 54, 59b
trpeza 81d
trsje 102a
truckati se 85a
tru(h)nuti, *tru(h)lež*, *tru(h)lost*, *tru(h)lina* 69b
trumpa 83b
truo (trula) 69b
tu (u korelaciji) 499d

tukac 90a
tul 56c
Turčin 136e
Turćija 335d

u (prijedlog = vъ) 60a, 82c
ubijstvo 103b
ubistvo 103b
ubilac 56c
uče(r) (= juče(r)) 101b
učtiv 91d
udovica 60a
uho 157b, 161a
uijedati (= ujedati) 62b
ulje 60c
uljeći (uljegnem) 39a
unatoč 439a
unatoč (u službi priloga) 490a
unići 82c
unuk 60a
upicati se 53d
upiti (= vapiti) 60a
unuk 60a
upotrebiti (= upotrijebiti) 64a
upravo (u redu riječi) 438e
ura 60c
usiđelica 53c
uspahiriti 80
usta 159c
uš 60a, 174b
uši (plur. od uho) 84b, 89b
uštinuti 71
ušur 93c
utecište 84b
uticati (= utiecati) 53d
utjecati 84a
u to doba 402a
utorak 321a
utornik 60a
utro (= jutro) 101b
uvijedati (= uijedati) 74c
uvjedžbati 94
uvjesti (= ujesti) 74c
uvreda 64a
uz, uza (prijedlog) 50b
užditi 79a
uže 157b
užina 101b
užizati 84a

vacki (od Vac) 88a
val 56c
valjati 296b
valjda (= valjada) 42b
vanđelije 52a
vanđelje 52a
vapiti 60a, 382b, 483a
variti 383
varka 74a
vas (= sav) 110a
vasiljena 167
vasioni 107a
vaskrs (= uskrs) 60a
vaš (= uš) 60a
vavijek (= uvijek) 60a
vazduh (= uzduh) 60a
veče (= večer) 81b, 140c
večeras 487b
večernje 458a
već 52a
već (veznik) 495e, 501f
već ako 497b
većem (= veče) 83b
vedenik 80, 111a
vedro 51a
ve(h)nuti 69b
veketati 108a
vele (3. lice plur.) usred pripovijedanja 578c
veli (3. lice sing.) usred pripovijedanja 578c
veličanstvo 39a
velim 311c
velju (t. j. velim) 259c, 311c
venja 74a
veoma 56a, 487c
veresija 331e
veslo 107c
vezir 144c
vi (kad se kaže jednom čeljadetu, u kongruenciji) 425a
vi (za čitatelje uopće) 466a
Vićentije 97c
viđu (= vidim) 259c, 283a
vijedro 51a
Vilip 74a
Vilotije 74a
viš (= vidiš) 115
više (= mnogo) 465c
viteški 89c
vitez (vok. sing.) 19a, 40d 136c
Vizantija 87d
Vizantijnac 103b
Vizantinac 103b
vizantijski 103c
vizantinski 103c
vjedro 51a
Vjenčac 45b
vjěrnóst 62b
vještac (i vještac) 62b
vjetrni 81c
vladičanski 39a
vladičanstvo 39a
Vlaisav 78b
Vlaio 78b
vlakance 45b
vlastela 140a
vlasteli 140a
vlastelski (vlasteoski) 56c
vlinta 74a
vodje, vođe (= ovdje) 110c
vojka (= voćka) 41a, 101c
vojštiti 91a
volju (t. j. volim) 259c, 283a
vorinta 74a
voštan 91a
voštanica 91a
voština 91a
voštiti 91a
votnjak 79c, 111b
vrajkor 74a
vratiti 383
vražda 79a
Vrban 74a, 81d

Vrbas 74a, 81d
vrbovati 81d
vrč 81d
vrebac 51a
vrenje 64a
vrgomoski 46, 76b
vrišak (= frišak) 74a
vrištati 91a
Vršava (t. j. Varšava) 81d
vrtuna 74a, 81d
Vučitrn 102d
Vugdrag 66a
vuk 19b, 137b
Vukić 90a

zabaljati (= zabavljati) 74b
zacijelo (u redu riječi) 438d
zailaziti 39a
Zaječar 114
zakonoša 115
zamjérati (i zamijèrati) 62b
zaova 56a
zapovíđeti 53b
zar 440a, 507d
zašto (uzročni veznik) 503e
zateščati 91a
zato (u korelaciji) 503a, e
zava (= zaova) 56a
zdenac 107c
zdraka (= zraka) 106b
zdreo (= zreo) 106b
zdreti (= zreti) 106b
zec 114, 137d, 146c
zelembać 82d
Zemun 19b
zijati 55a
zima (kao prilog) 401b, 426a
zimus 487b
zjati 55a
zlamenovati 80
zlamenje 80
zlo (kao imenica) 458a
znati 293a, 294, 295b
znati (s inf. u dopusnim rečenicama) 614b
zova 72c
Zrinj 100b
Zrinjski 100b
zub 137b, 149a
zvati 516d
zveket 108a
zvijer 177e
zviznuti 68b

žalac 56c
žalba 56c
žalosan (= žalostan) 77b
žao 56a
žderati 79b
ždlijeb 79b
ždral (ždrao) 56c, 79b
ždrijebe 79b
ždrijelo 79b
ždrmnji 83a
žećca 96
žemlja 92b
ženijalan 95b
ženik 67a
žežin 92b
Žid 54, 92b
žlica 43b
žmul (žmuo) 111a
žmiriti 110a
žmuriti 110a
žrvanj 322m
žuč 90c
Žudio 54
žurnal 56c
žuvance (= žumance) 74n

II. Kazalo stvárî.

anakolut 449a
analiza rečenica 400a
analogija 38b, 39, 40, 57
apozicija 451b
apsolutni nominativ 628a
atribut 460a
bliži objekt 401d
brahilogija 405f, 482b, 544c, 566c
brojne imenice 244a, c, 473d, e
dalji objekt 401d
determinativne složenice 376i
distributivni sing. ili plur. 456d
dohistoričko doba našega jezika 18a—c, 19d
duljenje u zamjenu 124a
durativni (neprekidni) *glagoli* 479b
eklektik, eklekticizam 11a
elipsa 401e, 402—405
elipsa rečenica 450a, b
enklitike 132a
epitet 460d
etimologija 317e
fonetička (fonetska) *pravila* 41c
fonetičke (fonetske) *promjene* 41c
fonetički (fonetski) zakoni 41c
gramatički red riječi 427c
hak 30
historički prezent 574—579
indikativ 247a
infinitiv (kao subjekt) 401a, 622a, b
inverzija 444a
izjavni lik (= indikativ) 247a
izuzetak 37a, 38b, 41b
izvanski objekt 544a
izvedene riječi 318d
jakost glasa 127a

javljanje (prošlih događaja) 586a
komparativne složenice 376h
kondicional 315a
kopulativne složenice 376h
korelacija 491k
korenite riječi 318d
korijen 317
kraćenje u zamjenu 124d
krnje rečenice 405c
kvalitativne složenice 378a
materijalne imenice 455a
meki konsonanti 31b
moranje u prošlosti 614a
mrtvi nastavci 318g
načini (u konjugaciji) 247a
nastavak 318a
nastavci za priloge 487c
navezak (navesci) 84b 195b, 209b, 487a,
neodređene zamjenice (u zavisnim rečenicama) 472a
neplodni nastavci 318g
nepostojano a 135a
neprava sadašnjost 571a
nutarnji objekt 544a
obično (u jeziku) 7, 8, 9
objasnidbene (eksplikativne) rečenice) 502c
onomatopejske riječi 73, 317j
osnova 318a
otvoreni slog 33b, 43b
parnjaci (među konsonantima) 32c
pasivni oblici 316
pazvuk 24a
peti akcent 130a
plodni nastavci 318g
pogodbeni način 315a.
pokazne zamjenice (u redu riječî) 428b
pokretne riječi 410b, 412b
poluglas 2, 12b, 18c
ponavljanje istoga prijedloga 490c
posesivne (posvojne) *složenice* 378a
postojano a 135c
posvojne zamjenice (u redu riječî) 428a
posvojni pridjevi (u redu riječî) 429
praslavenski jezik 61a
prava sadašnjost 570a
pravila (u jeziku) 37a, 38, 41
pravila (fonetska, fonetička) 41c
pravilno (u jeziku) 7, 8, 9
predikat 460c
predikatni atribut 460b
preteritofutur 313d, 602
pridjev s imenicom (kao ime nečemu) 431a, 461a
prijedlog ispred priloga 489c
prijedlog pred rečenicom 489e
primarni korijen 317d
primarni glagol 318d
priopćivanje (prošlih događaja) 585b
pripovijedanje (prošlih događaja) 574, 585a
privezak 460b
procenti glasova u našem jeziku 14
prošlosadašnji događaji 593b
rasti („mnoge imenice u plur. rastu") 137a, 157a, 163a
recipročno značenje 478b
rečenice bez subjekta 401a, b
rečenični sklop 446a
relativna budućnost 612a
relativna prošlost 575b, 579, 590h, 594
retorički red riječi 427c
sekundarni glagoli 318d
situacija 401e
slog (syllaba) 33 — 34
spominjanje (prošlih događaja) 586b
sraslice 132c
svojstvene složenice 378a
temeljne riječi 318d
tradicionalna gramatika 32a
tvrdi konsonanti 31b
uklopljene rečenice 446—448
umetnute rečenice 446b
uzajmično značenje (povratnih glagola) 478b
uzročni glagoli 383
veznik (ime) 491h
visina glasa 127a
vokativ (u redu riječî) 441c
zakoni (u jeziku) 37a, 40, 41
zakoni (fonetski, fonetički) 41c
zatvoreni slog 33b, 43b
zavisne složenice 377a
živi nastavci 318g

SADRŽAJ.

Strana

Pristup.

Hrvatski ili srpski jezik prema drugim srodnim jezicima (§. 1—4) 5
Književni jezik hrvatski ili srpski (§. 5—11) 7

Glasovi.

Uopće o glasovima (§. 12—14) . 13
Pismo latinsko i ćirilovsko (§. 15—16) 15
Glasovi u starom našem jeziku (§. 17—19) 18
Fiziologija naših glasova (§. 20—34) 21
Pravopis (§. 35—36) 32
O promjenama glasova uopće (§. 37—41) 34
Pregled glasova pojedince (§. 42—105) 37
Vokali (§. 42—50) 37
Konsonanti (§. 66—105) 56
Promjene glasova zajedničke (§. 106—132) . . 90
Početak i svršetak riječi (§. 106—107) 90
Udvojeni konsonanti (§. 107) . . 91
Asimilacija i disimilacija rastavljenih glasova (§. 108—109) . 92
Metateza (§. 110—111) 94
Hijat (zijev) (§. 112) 95
Kontrakcija (stezanje) (§. 113—114) 96
Ispadanje i otpadanje slogova (§. 115) 97
Prijeglas i prijevoj (alternacija) (§. 116—119) 98
Kvantiteta i akcent (§. 120—132) 100

Strana

Oblici.

Deklinacija (§. 133—246) 113
Imenice muškoga roda (§. 133—156) 113
Imenice srednjega roda (§. 157—172) 130
Imenice ženskoga roda (§. 163—184) 136
Dodaci deklinaciji imenica (§. 185—190) 152
Zamjenice (§. 191—205) 156
Lične zamjenice (§. 192—196) . 156
Posvojne zamjenice (§. 197—198) 160
Pokazne zamjenice (§. 199) . . . 161
Odnosne i upitne zamjenice (§. 200—201) 162
Neodredene zamjenice (§. 202—205) 164
Pridjevi (§. 206—230) 166
Komparativ (§. 231—234) . . . 181
Brojevi (§. 235—246) 184
Konjugacija (§. 247—316) 193
Uopće o konjugaciji (§. 247—252) 193
Prva vrsta (§. 253—276) 199
Prvi razred (§. 253—255) . . . 199
Drugi razred (§. 256—257) . . . 202
Treći razred (§. 258) 203
Četvrti razred (§. 259—263) . . 204
Peti razred (§. 264—267) . . . 209
Šesti razred (§. 268—272) . . . 212
Sedmi razred (§. 273—276) . . 216
Druga vrsta (§. 277—281) . . . 219
Treća vrsta (§. 282—286) . . . 222
Prvi razred (§. 282—284) . . . 222
Drugi razred (§. 285—286) . . 224
Četvrta vrsta (§. 287—291) . . 225
Peta vrsta (§. 292—305) 229
Prvi razred (§. 292—297) . . . 229
Drugi razred (§. 298—300) . . . 234
Treći razred (§. 301—303) . . . 236

Strana

Četvrti razred (§. 304—305) . . 238
Šesta vrsta (§. 306—307) . . . 240
Dodaci konjugaciji (§. 308—311) 241
Složeni glagolski oblici (g. 312—316) 246

Tvorba riječî.

Korijeni (§. 317) 252
Osnove i nastavci (§. 318) . . . 254
Nastavci za tvorbu imenica (§. 319—360) 256
Nastavci za tvorbu pridjeva (§. 361—370) 313
Imenice od dragosti (hipokoristici) (§. 371—372) 326
Složene imenice i pridjevi (§. 373—381) 328
Tvorba glagola (§. 382—389) . . 340
Složeni glagoli (§. 390—399) . . 349

Sintaksa.

(Dioba sintakse, definicija rečenice, §. 400) 359
Rečenica (§. 401—450) . . 359
Subjekt, objekt i predikat (§. 401—405) 359
Sročnost (kongruencija) (§. 406—426) 366
Red riječi i rečenica (§. 427—445) 387
Gradnja rečenica (§. 446—450) 406
Sintaksa dijelova govora (§. 451—515) 413
Imenice (§. 451—456) 413
Pridjevi (§. 457—465) 418
Zamjenice (§. 466—472) 428
Brojevi (§. 473) 437
Glagoli (§. 474—484) 438
Prelazni, neprelazni i povratni glagoli (§. 474—478) 438
Trajni i trenutni glagoli (§. 479—484) 442
Prilozi (§. 485—487) 448
Prijedlozi (§. 488—490) 451
Veznici (§. 491—509) 454
Uzvici (§. 510) 477
Nijekanje (negacija) (§. 511—515) 478
Sintaksa padeža (§. 516—569) 483

Strana

Nominativ (§. 516) 483
Genitiv (§. 517—525) 484
Genitiv s prijedlozima (g. 526—538) 492
Dativ (§. 539—542) 495
Dativ s prijedlozima (§. 543) . . 499
Akuzativ (§. 544—546) 500
Akuzativ s prijedlozima (§. 547—560) 503
Vokativ (§. 561) 507
Lokativ sam i s prijedlozima (§. 562—565) 508
Instrumental (§. 566—567) . . 510
Instrumental s prijedlozima (§. 568—569) 513
Sintaksa glagolskih oblika (§. 570—630) . . . 516
Prezent (§. 570—583) 516
Aorist (§. 584—589) 529
Imperfekt (§. 590) 534
Imperativ (§. 591) 536
I. perfekt (§. 592—597) 538
II. perfekt (§. 598—599) 542
Pluskvamperfekt (g. 600—601) 543
Preteritofutur (§. 602) 544
Kondicional (§. 603—608) . . . 545
Futur (§. 609—613) 550
Ostali oblici aktivni (§. 614) . . 557
Složeni glagolski oblici pasivni (§. 615—617) 557
Infinitiv (§. 618—623) 559
Gerundiji (§. 624—628) 563
Participi (§. 629) 569
Optativ (željni način) (§. 630) . 570

Stilistika.

Pristup u stilistiku (§. 1—4) 575
Jasnoća (§. 5—8) 577
Jedrina (§. 9—16) 580
Lakoća (§. 17—20) 586
Istinitost (§. 21—26) . . 588
Logičnost (§. 27—28) 593
Ljepota (§. 29—30) 594
Točnost (§. 31—37) 596
Skladnost (§. 38—39) 602
Glatkoća (§ 40—41) 604
Čistoća (§. 42—52) 605

POPRAVCI.

Str.	6	u	4.	retku	ozgo	*vera*	popravi:	*věra.*
,,	19, pod b	u	8.	,,	,,	,,nda"	,,	,,onda".
,,	51, §. 60b	u	2.	,,	ozdo	*slovьce*	,,	*slovьce.*
,,	54, §. 62b	u	1.	,,	,,	,,§. 78b"	,,	,,§. 78a".
,,	64, §. 78a	u	1.	,,	ozgo	*čistlo*	,,	*čitslo.*
,,	71, §. 86a	u	7.	,,	,,	*poreźgjija*	,,	*poreždžija*, a iza te riječi ,,mislim da se i tako govori" popravi: ,,u akad. rječniku".
,,	82,	u	1.	retku	ozdo	*šćepa*	popravi:	*šćela.*
,,	83,	u	1.	,,	ozgo	,,(pored šćepa 262)"	ima se izostaviti.	
,,	93, §. 108b	u	3.	,,	ozdo	*fthánō, éfthasa*	popravi:	*phthánō, éphthasa.*
,,	93, §. 108d	u	4.	retku	ozgo	*smokvovni*	,,	*smokvov.*
,,	98, §. 117b	u	5.	,,	ozdo	,,53a"	,,	,,53b".
,,	99, §. 118b	u	7.	,,	,,	*vlečem*	,,	*vlěčem.*
,,	101, §. 122a	u	1.	,,	,,	*rĭbě*	,,	*rĭbē.*
,,	103, §. 125a	u	3.	,,	,,	*răzuman*	,,	*răzúman.*
,,	108, §. 129a	u	6.	,,	,,	,,drugom do"	,,	,,drugom slogu do".
,,	109, §. 130b	u	9.	retku	ozdo	i u 4. ozdo na riječima *drug, konj žen* i na *mnom, njim, njom, čim, njoj* treba da stoji znak za ,,peti," akc. (vidi taj znak u §. 130a).		
,,	137, §. 163c	u	2.	retku	ozdo	,,162b"	popravi:	,,162c".
,,	192, §. 246a	u	9.	,,	ozgo	*,,troji* svatovi"	,,	*,,troji* jadi, *troji* svatovi".
,,	197, §. 251a	u	1.	retku	ozdo	*da se slušamo*	,,	*da ne slušamo.*
,,	204, §. 258b	u	4.	,,	ozgo	,,72b"	,,	,,72c".
		u	5.	,,	,,	*năsuta*	,,	*năsúta.*
,,	209, §. 263e	u	4.	,,	ozdo	,,nè mŏgûći"	,,	,,nè mogûći".
,,	213, §. 269a	u	1.	,,	ozgo	*bijena*	,,	*bijèna.*
,,	216, §. 273a	u	4.	,,	,,	,,40a"	,,	,,40c".
,,	219, §. 277b	u	6.	,,	,,	*štĭnuti*	,,	*štĭpnuti.*
,,	223, §. 283b	u	4.	,,	,,	,,102b"	,,	,,102c".
,,	244, §. 310a	u	3.	,,	ozdo	,,77b"	,,	,,77a".
,,	248, §. 313d	u	1.	,,	,,	riječi ,,ili preterito-perfekt" popravi: ,,ili preteritofutur".		
,,	250, §. 315g	u	1.	retku	ozdo	na kraju	dodaj:	,,v. §. 608".
,,	254, §. 317j	u	2.	,,	ozgo	iza ,,riječi"	umetni:	,,v. §. 73".
,,	255, §. 318f					iza *Maćedonija*	čitaj:	*Posavina.*
,,	259, §. 321a	u	4.	,,	ozgo	,,64c"	popravi:	,,64b".
,,	265, §. 324b	u	2.	,,	ozdo	,,157c"	,,	,,157d".
		u	1.	,,	,,	,,91c"	,,	,,91d".
,,	268, §. 325f	u	7.	,,	,,	,,157c"	,,	,,157d".
,,	270, §. 327a	u	1.	,,	,,	,,348"	,,	,,347f".
	§. 327i	u	1.	,,	,,	,,77c"	,,	,,77b".

„ 276, u 8. retku ozdo „rádilica" popravi: „ràdilica".
„ 290, §. 342n u 3. „ „ „98c"o „ „79a".
„ 296, §. 347a u 3. „ „ „ovoga" „ „ovih".
„ 306, §. 355g „107d" (na oba mjesta) „ „107c".
„ 313, §. 361f u 2. retku ozgo „107d" „ „107c".
„ 318, §. 365c u 1. „ „ „pôstojan" „ „pôstojân".
„ 322, §. 369a u 16. „ ozdo „103a" „ „103c".
„ 349, §. 389b u 3. „ „ iza *-ivati* dodaj: „ispor. imenice crvak, cvijetak, hladak i t. d.u §. 321a".
„ 437, §. 472f u 3. retku ozdo **рошње** popravi: **крошње**
„ 452, §. 489c u 5. „ „ „519a" „ „519b".
„ 462, §. 495e u 7. „ ozgo „a, *a*, *i*" „ *a*, *i*.
„ 476, §. 509a u 1. „ ozdo „i s kondicionalom" . . . . . „ „i s optativom (§. 630a) i s kondicionalom".
„ 482, §. 514b u 2. retku ozgo „490a" „ „490b".
„ 483, §. 515c u 1. „ „ „499a" „ „499b".
„ 514, natpis pred §.-om 602 **preteritoperfekt** „ **preteritofutur;** — isto tako neka se popravi na istoj strani, §. 602b u prvom retku riječ „preterito-prezent".
„ 527, §. 583a u 3. „ ozdo „512c" popravi: „512a".
„ 541, §. 595a u 1. „ ozgo *stio* „ *mestio*.
„ 549, §. 607a u 1. retku ozdo ima se izostaviti: „Ispor. §. 623f".
„ 551, §. 609d u 6. „ „ iza riječi „rečenice" umetni: „i ako futur u relativnoj rečenici znači sasvim sigurnu budućnost, koja je onome, što govori (Bog, Hristos, anđeo od Boga poslani) vrlo dobro poznata".
„ 559, §. 617d prvu riječ „Primjeri" popravi: „Primjer".
„ 603, §. 39 u 3. retku ozgo „ko" „ „kako".

JUGOSLOVENSKA ŠTAMPA D. D., ZAGREB